

**Польща та Україна
у тридцятих – сорокових роках XX століття**

Невідомі документи з архівів спеціальних служб
Том 7

**Polska i Ukraina
w latach trzydziestych – czterdziestych XX wieku**

Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych
Tom 7

Галузевий державний архів Служби безпеки України
Міністерство внутрішніх справ і адміністрації Республіки Польща
Інститут національної пам'яті –
– Комісія з переслідування злочинів проти польського народу
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
Національної академії наук України

**Польща та Україна
у тридцятих – сорокових роках ХХ століття**

Невідомі документи з архівів спеціальних служб

Том 7

**Голодомор в Україні
1932–1933**

Варшава – Київ 2008

Instytut Pamięci Narodowej –
– Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji RP
Wydzielone Archiwum Państwowe Służby Bezpieczeństwa Ukrainy
Instytut Badań Politycznych i Narodowościowych
Narodowej Akademii Nauk Ukrainy

Polska i Ukraina
w latach trzydziestych – czterdziestych XX wieku

Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych

Tom 7

Wielki Głód na Ukrainie
1932–1933

Warszawa – Kijów 2008

Редакційна колегія

Єжи Беднарек
Сергій Богунов
Сергій Кокін
Петро Кулаковський
Марцін Маєвський
Пйотр Мерецький
Збігнев Навроцький
Віктор Тихомиров
Єнджей Тухольський
Юрій Шаповал

Рецензенти

Станіслав Кульчицький, Гжегож Мотика, Руслан Пиріг

Підбір документів і редакція

Діана Бойко, Василь Даниленко, Йоанна Карбаж, Сергій Кокін,
Петро Кулаковський, Сергій Лановенко, Марцін Маєвський, Ванда Худзік,
Юрій Шаповал

Переклад

Христина Душинська (укр. мова), Катерина Сень (укр. мова),
Малгожата Слонь-Новачек (рос. мова), Ванда Тарнавська (рос. мова)

Обкладинка

Кшиштоф Сівець

Ілюстраційна вкладка

Войцех Чапліцький, Кшиштоф Фіндзінський

Комп'ютерна верстка

ТОВ ТІРСА

ISBN 978-83-7629-005-8

© Всі права застережені.

Галузевий державний архів Служби безпеки України
Міністерство внутрішніх справ і адміністрації Республіки Польща
Інститут національної пам'яті – Комісія з переслідування злочинів
проти польського народу
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
Національної академії наук України
Варшава – Київ 2008

Komitet redakcyjny

Jerzy Bednarek
Serhij Bohunow
Serhij Kokin
Petro Kułakowski
Marcin Majewski
Piotr Mierecki
Zbigniew Nawrocki
Jurij Szapował
Jędrzej Tucholski
Wiktor Tychomyrow

Recenzenci

Stanisław Kulczycki, Grzegorz Motyka, Rusłan Pyrih

Wybór dokumentów i redakcja naukowa

Diana Bojko, Wanda Chudzik, Wasyl Danylenko, Joanna Karbarz, Serhij Kokin,
Petro Kułakowski, Serhij Łanowenko, Marcin Majewski, Jurij Szapował

Przekład

Krystyna Duszyńska (jęz. ukr.), Katarzyna Seń (jęz. ukr.),
Małgorzata Słoń-Nowaczek (jęz. ros.), Wanda Tarnawska (jęz. ros.)

Okladka

Krzysztof Siwiec

Wkładka ilustracyjna

Wojciech Czaplicki, Krzysztof Findziński

Fotoskład

TYRSA Sp. z o.o.

ISBN 978-83-7629-005-8

© Copyright by

Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni
przeciwko Narodowi Polskiemu

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji RP

Wydzielone Archiwum Państwowe Służby Bezpieczeństwa Ukrainy

Instytut Badań Politycznych i Narodowościowych Narodowej Akademii Nauk Ukrainy

Warszawa – Kijów 2008

ЗМІСТ

I. ПЕРЕДМОВА ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА	XXXVIII
II. ПЕРЕДМОВА ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ	XLII
III. ВІД КОЛЕКТИВУ УПОРЯДНИКІВ	XLIV
IV. ДОКУМЕНТИ	
№ 1. Після 1 серпня 1928, Одеса. Фрагмент інформації Одеського окружного відділу ДПУ УРСР, що стосується висловлювань представників Італійського консульства	2
№ 2. Після 1 жовтня 1928, Одеса. Фрагмент інформації Одеського окружного відділу ДПУ УРСР, що стосується висловлювання працівника Італійського консульства	6
№ 3. Після 1 січня 1929, Одеса. Фрагмент інформації Одеського окружного відділу ДПУ УРСР, що стосується висловлювання працівника Італійського консульства	8
№ 4. Після 19 січня 1929, Київ. Фрагмент інформації Київського окружного відділу ДПУ УРСР, що стосується висловлювань представників Польського і Німецького консульств	10
№ 5. Після 1 лютого 1929, Одеса. Фрагмент інформації Одеського окружного відділу ДПУ УРСР, що стосується висловлювань представників Японського консульства	12
№ 6. 24 вересня 1929, Одеса. Лист консула Німеччини в Одесі Пауля Рота про ситуацію в радгоспах	18
№ 7. 15 листопада 1929, Київ. Фрагмент донесення таємного інформатора ДПУ УРСР щодо висловлювань консула Німеччини	22
№ 8. 20 квітня 1930, Миргород. Лист члена ВКП(б) Івана Слинька щодо політики партії, направлений до голови ВЦВК Михайла Калініна	30
№ 9. 10 травня 1930, Київ. Фрагмент оперативного повідомлення Київського окружного відділу ДПУ УРСР щодо німецького консула	34
№ 10. 4 червня 1930, Харків. Повідомлення Контррозвідального відділу ДПУ УРСР про звіти з консульств Туреччини і Японії до вітчизняних МЗС щодо заворушень в Одесі	36
№ 11. 21 червня 1930. б.м.в. Протокол допиту жителя села Гонці Василя Малюти працівником ДПУ УРСР	40
№ 12. 1 липня 1930, Одеса. Фрагмент доповіді начальника Одеського окружного відділу ДПУ УРСР начальнику Контррозвідального відділу ДПУ щодо висловлювання працівника Японського консульства	48
№ 13. 26 липня 1930, Одеса. Фрагменти доповіді начальника Одеського окружного відділу ДПУ УРСР начальнику Контррозвідального	

SPIS TREŚCI

I. PRZEDMOWA PREZYDENTA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ	XXXIX
II. PRZEDMOWA PREZYDENTA UKRAINY	XLIII
III. OD KOMITETU REDAKCYJNEGO	XLV
IV. DOKUMENTY	
Nr 1. Po 1 sierpnia 1928, Odessa. Fragment informacji Odeskiego Okręgowego Oddziału GPU USRS dotyczący wypowiedzi przedstawicieli włoskiego konsulatu	3
Nr 2. Po 1 października 1928, Odessa. Fragment informacji Odeskiego Okręgowego Oddziału GPU USRS dotyczący wypowiedzi pracownika włoskiego konsulatu	7
Nr 3. Po 1 stycznia 1929, Odessa. Fragment informacji Odeskiego Okręgowego Oddziału GPU USRS dotyczący wypowiedzi pracownika włoskiego konsulatu	9
Nr 4. Po 19 stycznia 1929, Kijów. Fragment informacji Kijowskiego Okręgowego Oddziału GPU USRS dotyczący wypowiedzi przedstawicieli konsulatów polskiego i niemieckiego	11
Nr 5. Po 1 lutego 1929, Odessa. Fragment informacji Odeskiego Okręgowego Oddziału GPU USRS dotyczący wypowiedzi przedstawicieli japońskiego konsulatu	13
Nr 6. 24 września 1929, Odessa. List konsula Niemiec w Odessie Paula Rota informujący o sytuacji w sowchozach	19
Nr 7. 15 listopada 1929, Kijów. Fragment doniesienia tajnego informatora GPU USRS dotyczący wypowiedzi konsula Niemiec	23
Nr 8. 20 kwietnia 1930, Mirhorod. List członka WKP(b) Iwana Slińki dotyczący błędnej polityki partii, skierowany do przewodniczącego WCIK Michaiła Kalinina	31
Nr 9. 10 maja 1930, Kijów. Fragment meldunku operacyjnego Kijowskiego Okręgowego Oddziału GPU USRS o sprawach będących w zainteresowaniu niemieckiego konsula	35
Nr 10. 4 czerwca 1930, Charków. Meldunek naczelnika Oddziału Kontrywywiadu GPU USRS w sprawie informacji przesłanych z konsulatów Turcji i Japonii do rodzimych MSZ o zamieszkach w Odessie	37
Nr 11. 21 czerwca 1930, b.m.w. Protokół przesłuchania mieszkańca wsi Hony Wasyla Maluty przez funkcjonariusza GPU USRS	41
Nr 12. 1 lipca 1930, Odessa. Fragment informacji naczelnika Odeskiego Okręgowego Oddziału GPU USRS dla naczelnika Oddziału Kontrywywiadu GPU USRS dotyczący wypowiedzi przedstawiciela japońskiego konsulatu	49

	вального відділу ДПУ УРСР щодо реагування іноземців на події в Одесі	52
№ 14	30 липня 1930, Одеса. Витяг з донесення таємного інформатора Одеського окружного відділу ДПУ УРСР щодо інформації, одержаної Посольством Японії з консульства в Одесі	58
№ 15	2 квітня 1931, Вінниця. Витяг з обвинувачувального висновку у справі «Подільської контрреволюційної шкідницької організації»	60
№ 16	15 лютого 1932, Харків. Інформація до II Відділу Головного штабу про брак харчів у районі Зінов'євська	78
№ 17	1 березня 1932, Київ. Фрагмент доповідної записки начальника Київського обласного відділу ДПУ УРСР голові ДПУ УРСР щодо Німецького консульства	80
№ 18	8 березня 1932, Станіслав. Копія конфіскованого польською Державною поліцією часопису «Юнак» за січень 1932 р.	88
№ 19	9 березня 1932, Брест над Бугом. Фрагмент звіту Поліського воєводи за лютий 1932 р. щодо нелегального перетину кордону	92
№ 20	25 березня 1932, Сімферополь. Вказівка ПП ОДПУ по Криму щодо запобігання порушень при вилученні валюти	94
№ 21	4 квітня 1932, Одеса. Фрагмент оперативного повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо акціонерного товариства «Друзаг»	98
№ 22	19 квітня 1932, Брест над Бугом. Фрагмент звіту Поліського воєводи за березень 1932 р. щодо нелегального перетину кордону	100
№ 23	30 квітня 1932, Соболівка. Лист жителя Соболівки до родини в Польщі про важкі умови життя в українському селі	102
№ 24	Після 1 травня 1932, Київ. Фрагмент інформації начальника Київського обласного відділу ДПУ УРСР у справі здобутих Німецьким консульством даних на тему села	106
№ 25	3 травня 1932, Соболівка. Лист жителя Соболівки до родини в Польщі, що описує важкі умови життя в українському селі	112
№ 26	9 травня 1932, Київ. Фрагмент інформації Київського обласного відділу ДПУ УРСР щодо агентурної справи «Болото»	114
№ 27	11 травня 1932, Київ. Фрагмент рапорту Польського консульства у Києві для Польського посольства в Москві про голод на Правобережній Україні	118
№ 28	13 травня 1932, Одеса. Фрагмент донесення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо втечі селян із сіл	122
№ 29	19 травня 1932, Одеса. Донесення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР, що стосується представників Японського консульства	124

VIII

Nr 13	26 lipca 1930, Odessa. Fragmenty informacji naczelnika Odeskiego Okręgowego Oddziału GPU USRS dla naczelnika Oddziału Kontroli GPU USRS w sprawie wypowiedzi obcokrajowców na temat sytuacji w Odessie	53
Nr 14	30 lipca 1930, Odessa. Wyciąg z doniesienia tajnego informatora Odeskiego Okręgowego Oddziału GPU USRS dotyczący informacji uzyskanych przez Ambasadę Japonii z konsulatu japońskiego w Odessie	59
Nr 15	2 kwietnia 1931, Winnica. Fragment aktu oskarżenia przeciwko domniemanym członkom Chłopskiej Partii Pracy	61
Nr 16	15 lutego 1932, Charków. Informacja przesłana do Oddziału II Sztabu Głównego o braku żywności w rejonie Zinowjewska	79
Nr 17	1 marca 1932, Kijów. Fragment raportu naczelnika Kijowskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dla przewodniczącego GPU USRS dotyczący działalności konsulatu niemieckiego	81
Nr 18	8 marca 1932, Stanisławów. Odpis skonfiskowanego przez polską Policję Państwową „Junaka” ze stycznia 1932 r.	89
Nr 19	9 marca 1932, Brześć nad Bugiem. Fragment sprawozdania wojewody poleskiego za luty 1932 r. dotyczący nielegalnego przekraczania granicy	93
Nr 20	25 marca 1932, Symferopol. Wytyczne PP OGPU Krymu w sprawie zapobiegania nadużyciom podczas konfiskaty dewiz	95
Nr 21	4 kwietnia 1932, Odessa. Fragment doniesienia tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS na temat niemieckorosyjskiego towarzystwa akcyjnego „Druzag”	99
Nr 22	19 kwietnia 1932, Brześć nad Bugiem. Fragment sprawozdania wojewody poleskiego za marzec 1932 r. dotyczący nielegalnego przekraczania granicy	101
Nr 23	30 kwietnia 1932, Sobolewka. List mieszkańca Sobolewki do rodziny w Polsce opisujący ciężkie warunki życia na wsi ukraińskiej	103
Nr 24	Po 1 maja 1932, Kijów. Fragment raportu naczelnika Kijowskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS w sprawie pozyskanych przez niemiecki konsulat danych na temat sytuacji w rolnictwie	107
Nr 25	3 maja 1932, Sobolewka. List mieszkańca Sobolewki do rodziny w Polsce opisujący ciężkie warunki życia na wsi ukraińskiej.	113
Nr 26	9 maja 1932, Kijów. Fragment informacji Kijowskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczącej sprawy kryptonim „Bołoto”	115
Nr 27	11 maja 1932, Kijów. Fragment raportu polskiego konsulatu w Kijowie dla Poselstwa RP w Moskwie w sprawie głodu na Ukrainie Prawobrzeżnej	119
Nr 28	13 maja 1932, Odessa. Fragment doniesienia tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS w sprawie opuszczania wsi przez chłopów	123

№ 30	27 травня 1932, Одеса. Донесення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР про висловлювання учнів та вчителів Польської школи № 32	126
№ 31	Після 1 червня 1932, Київ. Фрагмент доповіді Київського обласного відділу ДПУ УРСР про інформацію, що стосується ситуації у селі, зібраної Німецьким консульством.	128
№ 32	9 червня 1932, Станіслав. Фрагменти місячного звіту Станіславського воєводи про діяльність українців у Польщі	140
№ 33	9 червня 1932, Одеса. Донесення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо висловлювань про голод у с. Клеїнлібенталь	144
№ 34	14 червня 1932, Сімферополь. Вказівка керівництва ПП ОДПУ по Криму щодо боротьби зі спекулянтами хлібом	146
№ 35	14 червня 1932, Сімферополь. Поштотелеграма керівництва ПП ОДПУ по Криму щодо виконання наказу заступника голови ОДПУ Генрика Ягоди з вилучення валюти та валютних цінностей	150
№ 36	17 червня 1932, Сімферополь. Вказівка ПП ОДПУ по Криму щодо виконання завдань ОДПУ з вилучення валюти та цінностей	156
№ 37	28 червня 1932, Сімферополь. Директивний лист ПП ОДПУ по Криму щодо операції з вилучення валюти, золота та інших цінностей	160
№ 38	Червень 1932, Одеса. Фрагмент донесення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо вражень японського консула з подорожі з Києва до Одеси	166
№ 39	2 липня 1932, Сімферополь. Вказівка керівництва ПП ОДПУ по Криму щодо боротьби зі спекулянтами на колгоспних ринках . . .	168
№ 40	7 липня 1932, Одеса. Оперативне повідомлення Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо важкої ситуації в німецьких селах.	170
№ 41	9 липня 1932, Новгородок. Фрагмент ситуаційного звіту Новгородського воєводи за червень 1932 р. щодо інформації місцевої преси про голод в Україні	176
№ 42	11 липня 1932, Одеса. Донесення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР про ситуацію і настрої в селі в Клеїнлібенталь.	178
№ 43	14 липня 1932, Київ. Фрагмент інформації Київського обласного відділу ДПУ УРСР щодо справи «Болото»	180
№ 44	17 липня 1932, [Запоріжжя]. Заключна постанова Запорізького міського відділу ДПУ УРСР у справі робітника Дніпробуду Матвія Головка.	190

Nr 29	19 maja 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczące przedstawicieli japońskiego konsulatu	125
Nr 30	27 maja 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS w sprawie wypowiedzi uczniów i nauczycieli Szkoły Polskiej nr 32.	127
Nr 31	Po 1 czerwca 1932, Kijów. Fragment raportu Kijowskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS o informacjach dotyczących sytuacji na wsi, zbieranych przez niemiecki konsul	129
Nr 32	9 czerwca 1932, Stanisławów. Fragmenty miesięcznego sprawozdania wojewody stanisławowskiego dotyczące działalności Ukraińców w Polsce	141
Nr 33	9 czerwca 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS w sprawie wypowiedzi na temat głodu we wsi Kleinliebenthal	145
Nr 34	14 czerwca 1932, Symferopol. Wytyczne kierownictwa PP OGPU Krymu w sprawie walki ze spekulantami handlującymi zbożem	147
Nr 35	14 czerwca 1932, Symferopol. Telegram kierownictwa PP OGPU Krymu w sprawie rozkazu zastępcy przewodniczącego OGPU Gienricha Jagody, dotyczącego konfiskaty dewiz i kosztowności.	151
Nr 36	17 czerwca 1932, Symferopol. Wytyczne PP OGPU Krymu w sprawie wykonania zadań OGPU dotyczących konfiskaty dewiz i kosztowności	157
Nr 37	28 czerwca 1932, Symferopol. Dyrektywa PP OGPU Krymu w sprawie akcji konfiskaty dewiz, złota i innych kosztowności	161
Nr 38	Czerwiec 1932, Odessa. Fragment doniesienia tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczący wrażeń japońskiego konsula z podróży z Kijowa do Odessy	167
Nr 39	2 lipca 1932, Symferopol. Wytyczne kierownictwa PP OGPU Krymu w sprawie walki ze spekulantami na bazarach kołchozowych	169
Nr 40	7 lipca 1932, Odessa. Meldunek operacyjny Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS w sprawie trudnej sytuacji w niemieckich osadach	171
Nr 41	9 lipca 1932, Nowogródek. Fragment sprawozdania wojewody nowogródzkiego za czerwiec 1932 r. dotyczący informacji z lokalnej prasy o głodzie na Ukrainie	177
Nr 42	11 lipca 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczące sytuacji i nastrojów we wsi Kleinliebenthal	179
Nr 43	14 lipca 1932, Kijów. Fragment informacji Kijowskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczący wypowiedzi figurantów sprawy kryptonim „Bołoto”	181

№ 45	19 липня 1932, Сімферополь. Циркуляр економічного відділу ПП ОДПУ по Криму про боротьбу із зловживанням у колгоспній торгівлі	196
№ 46	25 липня 1932, Сімферополь. Поштотелеграма керівництва ПП ОДПУ по Криму щодо боротьби із спекулянтами і перекупниками хліба	200
№ 47	Липень 1932, Одеса. Фрагменти спецзведення Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо політичного становища і агентурно-оперативної роботи серед національних меншин	204
№ 48	Кінець липня 1932, Одеса. Фрагмент зі спеціального зведення Особливого відділу Одеського обласного відділу ДПУ УРСР, що стосується кореспонденції Дойче Левант Лініє на тему вивозу збіжжя із СРСР	228
№ 49	6 серпня 1932, Київ. Оперативне повідомлення секретного співробітника ДПУ УРСР щодо висловлювань одного із фігурантів справи «Болото»	232
№ 50	6 серпня 1932, Чернацьке. Доповідна записка голови Чернацької сільради до Середньо-Будського районного партійного комітету про причини невиконання плану хлібозаготівель	240
№ 51	23 серпня 1932, Сімферополь. Циркуляр Економічного відділу ПП ОДПУ по Криму щодо боротьби із спекулянтами	242
№ 52	24 серпня 1932, Київ. Повідомлення секретного співробітника ДПУ УРСР щодо висловлювань одного з фігурантів справи «Болото»	252
№ 53	29 серпня 1932, Харків. Фрагмент звіту керівника Польського консульства в Харкові з подорожі по Україні	258
№ 54	Серпень 1932, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо розмови з японським консулом про експорт збіжжя	262
№ 55	13 вересня 1932, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР про хлібозаготівлі в деяких районах Одеської області	264
№ 56	14 вересня 1932, Варшава. Інформація начальника аналітичного відділення II Відділу Головного штабу про ситуацію в Україні	266
№ 57	23 вересня 1932, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР про ситуацію в Польській школі і висловлювання вчителів	274
№ 58	5 жовтня 1932, Сімферополь. Вказівка керівництва ПП ОДПУ по Криму щодо покупців товарів у магазинах «Торгсіну»	276
№ 59	7 жовтня 1932, Одеса. Витяг з доповідної записки керівництва Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо польських меншин в Одеській області	278

Nr 44	17 lipca 1932, [Zaporoże]. Postanowienie końcowe Zaporoskiego Miejskiego Oddziału GPU USRS w sprawie robotnika budowy dniepropietrowskiej Matwieja Gołowki	191
Nr 45	19 lipca 1932, Symferopol. Okólnik Oddziału Ekonomicznego PP OGPU Krymu w sprawie walki z nadużyciami w handlu kołchozowym	197
Nr 46	25 lipca 1932, Symferopol. Telegram kierownictwa PP OGPU Krymu w sprawie walki ze spekulantami i handlarzami zbożem	201
Nr 47	Lipiec 1932, Odessa. Fragmenty komunikatu specjalnego Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS, dotyczące sytuacji politycznej i działań agenturalno-operacyjnych prowadzonych wśród mniejszości narodowych.	205
Nr 48	Koniec lipca 1932, Odessa. Fragment komunikatu specjalnego Oddziału Specjalnego Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczący korespondencji przedstawicieli Deutsche Lewant Linie na temat wywozu zboża z ZSRS.	229
Nr 49	6 sierpnia 1932, Kijów. Doniesienie tajnego informatora GPU USRS dotyczące wypowiedzi jednego z figurantów sprawy kryptonim „Bołoto”	233
Nr 50	6 sierpnia 1932, Czernackie. Raport przewodniczącego czernackiego <i>sielsowietu</i> dla seredynobudzkiego rejonowego komitetu partii o przyczynach niewykonania planu skupu zboża	241
Nr 51	23 sierpnia 1932, Symferopol. Okólnik Oddziału Ekonomicznego PP OGPU Krymu w sprawie walki ze spekulantami.	243
Nr 52	24 sierpnia 1932, Kijów. Doniesienie tajnego informatora GPU USRS na temat wypowiedzi jednego z figurantów sprawy kryptonim „Bołoto”	253
Nr 53	29 sierpnia 1932, Charków. Fragment raportu kierownika polskiego konsulatu w Charkowie z podróży po Ukrainie.	259
Nr 54	Sierpień 1932, Odessa. Fragment doniesienia tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczący rozmowy z japońskim konsulem o eksporcie ukraińskiego zboża	263
Nr 55	13 września 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS w sprawie skupu zboża w niektórych rejonach obwodu odeskiego	265
Nr 56	14 września 1932, Warszawa. Elaborat szefa Wydziału Studiów Oddziału II Sztabu Głównego nadesłany do Ekspozytury 2 o sytuacji na Ukrainie.	267
Nr 57	23 września 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS o sytuacji w Szkole Polskiej nr 32 i wypowiedziach nauczycieli	275
Nr 58	5 października 1932, Symferopol. Wytyczne kierownictwa PP OGPU Krymu w sprawie osób zaopatrujących się w sklepach <i>Torgsinu</i>	277

№ 60	18 жовтня 1932, Підволочиськ. Протокол допиту Марії Блажеєвської співробітником польської Державної поліції про нелегальний перетин кордону з СРСР до Польщі	290
№ 61	19 жовтня 1932, Підволочиськ. Протокол допиту Леона Возняка співробітником польської Державної поліції про нелегальний перетин кордону з СРСР до Польщі	294
№ 62	19 жовтня 1932, Підволочиськ. Протокол допиту Лукаша Возняка співробітником польської Державної поліції про нелегальний перетин кордону з СРСР до Польщі	296
№ 63	20 жовтня 1932, Брест над Бугом. Фрагмент звіту Поліського воєводи за вересень і жовтень 1932 р. про нелегальний перетин кордону	300
№ 64	20 жовтня 1932, Сватово. Заява партійного діяча І. Нечасва сватовському районному партійному комітету	302
№ 65	21 жовтня 1932, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР про настрої людей у зв'язку з голодом та арештами	320
№ 66	31 жовтня 1932, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР про події в Польській школі № 32	322
№ 67	Вересень – жовтень 1932, б.м.в. Фрагмент з «Бюлетеня Крайової ексекютиви ОУН за 1932 рік на Західноукраїнських землях» про становище українців в СРСР	324
№ 68	2 листопада 1932, Одеса. Витяг з повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР у справі висловлювань іноземців на тему колективізації	326
№ 69	16 листопада 1932, Москва. Циркуляр ОДПУ у справі посилення боротьби з незаконною торгівлею зерном, мукою і хлібом.	328
№ 70	17 листопада 1932, Сімферополь. Циркуляр економічного відділу ПП ОДПУ по Криму щодо заборони торгівлі хлібом	332
№ 71	3 грудня 1932, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо ситуації у Польській школі і висловлювань вчителів	336
№ 72	7 грудня 1932, Одеса. Донесення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо голоду	340
№ 73	10 грудня 1932, Одеса. Витяг з повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР про розмови з японським консулом на тему продовольчої ситуації в Одесі.	342
№ 74	10 грудня 1932, [Одеса]. Протокол допиту обвинуваченого К. Гейса співробітником ДПУ УРСР на тему критичної оцінки аграрної політики німецькими відстійниками	346
№ 75	12 грудня 1932, Варшава. Лист начальника відділення МВС РП Тернопільському воєводі про опіку над біженцями із СРСР	350

Nr 59	7 października 1932, Odessa. Fragmenty raportu kierownictwa Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczące mniejszości polskiej w obwodzie odeskim.	279
Nr 60	18 października 1932, Podwołoczyska. Protokół przesłuchania Marii Błażejewskiej przez funkcjonariusza polskiej Policji Państwowej w sprawie nielegalnego przekroczenia granicy z ZSRS do Polski . . .	291
Nr 61	19 października 1932, Podwołoczyska. Protokół przesłuchania Leona Woźniaka przez funkcjonariusza polskiej Policji Państwowej w sprawie nielegalnego przekroczenia granicy z ZSRS do Polski . . .	295
Nr 62	19 października 1932, Podwołoczyska. Protokół przesłuchania Łukasza Woźniaka przez funkcjonariusza polskiej Policji Państwowej w sprawie nielegalnego przekroczenia granicy z ZSRS do Polski . . .	297
Nr 63	20 października 1932, Brześć nad Bugiem. Fragment sprawozdania wojewody poleskiego za wrzesień i październik 1932 r. dotyczący nielegalnego przekraczania granicy.	301
Nr 64	20 października 1932, Swatowo. Pismo partyjnego działacza I. Nieczajewa do swatowskiego rejonowego komitetu partii, zawierające krytykę partii komunistycznej.	303
Nr 65	21 października 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS w sprawie reakcji ludzi na aresztowania i pojawienie się głodu	321
Nr 66	31 października 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS w sprawie anonimów znalezionej w Szkole Polskiej nr 32	323
Nr 67	Wrzesień – październik 1932, b.m.w. Fragment „Biuletynu Krajowej Egzekutywy OUN za rok 1932 na Ziemiach Zachodnioukraińskich”, dotyczący sytuacji Ukraińców w ZSRS.	325
Nr 68	2 listopada 1932, Odessa. Fragmenty doniesienia tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS w sprawie wypowiedzi obcokrajowców na temat kolektywizacji i sytuacji niemieckich osadników.	327
Nr 69	16 listopada 1932, Moskwa. Okólnik OGPU w sprawie wzmożenia walki z nielegalnym handlem zbożem, mąką i chlebem	329
Nr 70	17 listopada 1932, Symferopol. Okólnik Oddziału Ekonomicznego PP OGPU Krymu w sprawie zakazu handlu zbożem	333
Nr 71	3 grudnia 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS w sprawie sytuacji w Szkole Polskiej nr 32 i wypowiedzi nauczycieli	337
Nr 72	7 grudnia 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczące wypowiedzi na temat głodu i reakcji na zmniejszenie przydziału chleba	341
Nr 73	10 grudnia 1932, Odessa. Fragmenty doniesienia tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczące rozmów z konsulem japońskim na temat sytuacji żywnościowej w Odessie . .	343

№ 76	12 грудня 1932, м. Долинська. Витяг із протоколу засідання Президії долинської районної контрольної комісії у справі Андрія Циби	352
№ 77	13 грудня 1932, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо ситуації на селі	356
№ 78	14 грудня 1932, Прага. Лист керівництва Закордонного бюро УРДП до митрополита Андрея Шептицького	358
№ 79	15 грудня 1932, Москва. Поштотелеграма Економічного управління ОДПУ щодо посилення боротьби з розкраданням хліба	362
№ 80	25 грудня 1932, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР про настрої серед німців	366
№ 81	31 грудня 1932, Сімферополь. Поштотелеграма керівництва ПП ОДПУ по Криму щодо дій, пов'язаних з введенням вільної торгівлі збіжжям	374
№ 82	31 грудня 1932, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР про розмову з професором А. Штромом	378
№ 83	2 січня 1933, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо висловлювань вчителів	382
№ 84	4 січня 1933, Одеса. Лист німецького консула в Одесі до МЗС і Посольства Німеччини в Москві про загострення ситуації в Одеській області	384
№ 85	6 січня 1933, с. Шевченково. Постанова про початок слідства у справі Андрія Циби	388
№ 86	7 січня 1933, б.м.в. Обвинувальний висновок у справі Івана Езау	392
№ 87	8 січня 1933, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо висловлювань селян села Страсбург	396
№ 88	10 січня 1933, б.м.в. Інформація повноважного представника генерала Петра Врангеля отримана II Відділом Головного штабу про ситуацію в Україні	398
№ 89	23 січня 1933, Харків. Скарга Катерини Пивоварчик, направлена Польському консульству в Харкові про незаконне відібрання збіжжя бригадою активістів	402
№ 90	23 січня 1933, [Москва]. Поштотелеграма начальника Економічного управління ОДПУ до начальника Економічного відділу ПП ОДПУ Криму, що стосується викриття масових крадіжок хліба	406

Nr 74	10 grudnia 1932, [Odessa]. Protokół przesłuchania mieszkańca Odessy K. Gejsa przez funkcjonariusza GPU USRS na temat krytycznych głosów niemieckich osadników o sytuacji w rolnictwie . . .	347
Nr 75	12 grudnia 1932, Warszawa. Pismo naczelnika Wydziału Narodowościowego MSW do wojewody tarnopolskiego w sprawie opieki nad uchodźcami z ZSRS	351
Nr 76	12 grudnia 1932, Dolinska. Wyciąg z protokołu posiedzenia prezydium dolinskiej rejonowej komisji kontrolnej w sprawie mieszkańca wsi Bratolubiwka Andrija Cyby	353
Nr 77	13 grudnia 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczące krytycznej oceny stosunków na wsi	357
Nr 78	14 grudnia 1932, Praga. Pismo przedstawicieli Biura Zagranicznego URDP do metropolity Andrzeja Szeptyckiego z prośbą o interwencję w związku z tragiczną sytuacją na Ukrainie sowieckiej	359
Nr 79	15 grudnia 1932, Moskwa. Telegram Zarządu Ekonomicznego OGPU w sprawie wzmożenia walki z rozkradaniem zboża	363
Nr 80	25 grudnia 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS o nastrojach w niemieckich osadach w związku z planami skupu zboża	367
Nr 81	31 grudnia 1932, Symferopol. Telegram kierownictwa PP OGPU Krymu w sprawie działań związanych z wprowadzeniem swobodnego handlu zbożem	375
Nr 82	31 grudnia 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS na temat rozmowy odbytej z prof. A. Sztromem o pogarszającej się sytuacji żywnościowej w miastach ukraińskich	379
Nr 83	2 stycznia 1933, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS w sprawie wypowiedzi w środowisku nauczycielskim	383
Nr 84	4 stycznia 1933, Odessa. Pismo niemieckiego konsula w Odessie dla MSZ i Ambasady Niemiec w Moskwie o pogarszaniu się sytuacji w obwodzie odeskim	385
Nr 85	6 stycznia 1933, Szewczenkowo. Decyzja o wszczęciu śledztwa w sprawie mieszkańca wsi Bratolubiwka Andrija Cyby	389
Nr 86	7 stycznia 1933, b.m.w. Akt oskarżenia przeciwko niemieckiemu osadnikowi Iwanowi Ezau	393
Nr 87	8 stycznia 1933, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS na temat wypowiedzi niemieckich osadników ze wsi Strasburg	397
Nr 88	10 stycznia 1933, b.m.w. Informacja pełnomocnika gen. Piotra Wrangla pozyskana przez Oddział II Sztabu Głównego dotycząca sytuacji na Ukrainie	399

№ 91	29 січня 1933, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо висловлювань вчителів Польської школи № 32	410
№ 92	29 січня 1933, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо висловлювань учнів Польської школи № 32	414
№ 93	Січень 1933, Москва. Огляд по справах викритих і ліквідованих органами ОДПУ нелегальних організацій на території СРСР	418
№ 94	Січень 1933, Київ. Лист польського консула в Києві до Посольства РП в Москві разом із доданими листами студента Бучака	438
№ 95	1 лютого 1933, Москва. Телеграма заступника РНК СРСР В. Куйбишева, наркома постачання СРСР А. Мікояна і заступника голови ОДПУ Г. Ягоди про порушення виявлені у ході виконання постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) щодо м'ясозаготівлі	450
№ 96	2 лютого 1933, Київ. Інформація Київського обласного відділу ДПУ УРСР щодо масового виїзду німців-колоністів у Сибір	456
№ 97	3 лютого 1933, Харків. Із звіту керівника Польського консульства в Харкові до II Відділу Головного штабу про погіршення продовольчої ситуації в Україні.	460
№ 98	6 лютого 1933, Одеса. Лист німецького консула в Одесі до МЗС у Берліні і Посольства Німеччини в Москві про вилучення зерна у селян	462
№ 99	10 лютого 1933, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо настроїв німецьких колоністів	466
№ 100	10 лютого 1933, Луцьк. Із звіту Волинського воєводи за січень 1933 р. про утворення у Здолбунівському повіті Комітету допомоги голодуючим в Україні	470
№ 101	14 лютого 1933, Москва. Вказівка ОДПУ у зв'язку з підготовкою до посівної кампанії	474
№ 102	16 лютого 1933, [Харків]. Інформація співробітниці II Відділу Головного штабу про продовольчу ситуацію у Харкові	480
№ 103	1 березня 1933, Київ. Інформація польського віце-консула в Києві до Посольства РП у Москві	484
№ 104	2 березня 1933, Бобринськ. Повідомлення керівництва Христинівського оперативного пункту начальнику Бобринського Дорожно-транспортного відділу, відділення ОДПУ Південно-Західної залізниці про брак хліба	490
№ 105	3 березня 1933, б.м.в. Витяг з повідомлення секретного співробітника Київського обласного відділу ДПУ УРСР про настрої христинівських залізничників	494

XVIII

Nr 89	23 stycznia 1933, Charków. Prośba mieszkanki wsi Fastowce Katarzyny Piwowarczyk skierowana do konsulatu polskiego w Charkowie o interwencję w sprawie bezprawnego odebrania jej zboża	403
Nr 90	23 stycznia 1933, [Moskwa]. Telegram naczelnika Zarządu Ekonomicznego OGPU do naczelnika Oddziału Ekonomicznego PP OGPU Krymu dotyczący wykrycia masowej kradzieży chleba na Ukrainie .	407
Nr 91	29 stycznia 1933, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczące wypowiedzi nauczycieli Szkoły Polskiej nr 32.	411
Nr 92	29 stycznia 1933, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczące sytuacji w Szkole Polskiej nr 32	415
Nr 93	Styczeń 1933, Moskwa. Informacja o wykrytych i zlikwidowanych przez organy OGPU nielegalnych organizacjach w ZSRS	419
Nr 94	Styczeń 1933, Kijów. Pismo konsula polskiego w Kijowie do Poselstwa RP w Moskwie wraz z załączonymi listami studenta Buczaka .	439
Nr 95	1 lutego 1933, Moskwa. Telegram zastępcy przewodniczącego SNK ZSRS Waleriana Kujbyszewa, ludowego komisarza zaopatrzenia ZSRS Anastasa Mikojana oraz zastępcy przewodniczącego OGPU Gienricha Jagody na temat powołania komisji kontrolujących skup mięsa.	451
Nr 96	2 lutego 1933, Kijów. Informacja Kijowskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS na temat masowych wyjazdów osadników niemieckich na Syberię	457
Nr 97	3 lutego 1933, Charków. Fragment raportu kierownika polskiego konsulatu w Charkowie skierowanego do Oddziału II Sztabu Głównego w sprawie pogarszania się sytuacji żywnościowej na Ukrainie .	461
Nr 98	6 lutego 1933, Odessa. Pismo konsula niemieckiego w Odessie do MSZ w Berlinie i Ambasady Niemiec w Moskwie na temat zabierania chłopom zboża przez brygady „szturmowe”	463
Nr 99	10 lutego 1933, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS na temat sytuacji w niemieckich osadach	467
Nr 100	10 lutego 1933, Łuck. Fragment miesięcznego sprawozdania wojewody wołyńskiego za styczeń 1933 r. dotyczący powstania w powiecie zdołbunowskim Komitetu Pomocy Głodującym na Ukrainie	471
Nr 101	14 lutego 1933, Moskwa. Wytyczne OGPU dotyczące tzw. szkodniczej organizacji działającej w rolnictwie oraz przygotowań do kampanii siewnej	475
Nr 102	16 lutego 1933, [Charków]. Informacja pracownicy Oddziału II Sztabu Głównego dotycząca trudności aprowizacyjnych w Charkowie	481

№ 106	14 березня 1933, Одеса. Лист німецького консула в Одесі до Посольства Німеччини в Москві про продовольчу ситуацію на Одещині	498
№ 107	16 березня 1933, Харків. З рапорту Генерального консула РП про робітників, які працюють у консульстві	502
№ 108	17 березня 1933, Харків. Із звіту Генерального консульства РП про брак продовольства.	504
№ 109	27 березня 1933, Москва. Лист посла РП в Москві до міністра закордонних справ про арешти відвідувачів консульства	508
№ 110	29 березня 1933, Харків. З листа співробітника Польського консульства до Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про ситуацію в селі Степанівка	512
№ 111	7 квітня 1933, Кошляки. Протокол допиту Юзефа Дацківа співробітниками польської Державної поліції про його перебування в СРСР	514
№ 112	12 квітня 1933, Харків. Із звіту генконсула РП про ситуацію в Харкові та околицях міста Суми	518
№ 113	Лютий – квітень 1933, б.м.в. Розвідувальна інформація розвідницького характеру II Відділу Головного штабу про випадки смерті з голоду, епідемії тифу і канібалізму	522
№ 114	13 травня 1933, Борщів. Лист начальника Борщівського повіту до ВБП Воєводського уряду в Тернополі про біженців з СРСР	526
№ 115	20 травня 1933, [Харків]. З інформації співробітниці Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про ситуацію в Харкові	530
№ 116	22 травня 1933, Чернігів. Обвинувачувальний висновок у справі Петра Овсянка та інше	532
№ 117	29 травня 1933, Москва. Витяг з доповідної записки уповноваженого НКЛ наркомату лісового господарства СРСР щодо соціально-побутових умов працівників «Укрліс»	540
№ 118	31 травня 1933, Харків. Фрагмент звіту керівника Генерального консульства РП послу РП в Москві щодо службової подорожі з Харкова в Москву.	548
№ 119	Після 1 червня 1933, [Луцьк]. Із звіту Волинського воєводи за травень 1933 р.	552
№ 120	6 червня 1933, Варшава. Звіт відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про продовольчу ситуацію в УРСР	556
№ 121	6 червня 1933, Київ. Із повідомлення секретного співробітника ДПУ УРСР про висловлювання письменника Бориса Антоненка-Давидовича.	562
№ 122	11 червня 1933, Москва. Вказівка Економічного управління ОДПУ щодо стану м'ясозаготівлі	568

Nr 103	1 marca 1933, Kijów. Raport wicekonsula polskiego w Kijowie dla posła RP w Moskwie na temat braku żywności w obwodach kijowskim, winnickim i zytomierskim	485
Nr 104	2 marca 1933, Bobrynsk. Meldunek kierownictwa christinowskiego punktu operacyjnego dla naczelnika bobryńskiego wydziału Oddziału Transportowo-Drogowego OGPU Kolei Północno-Zachodniej na temat zamieszek w Christinowce z powodu braku chleba	491
Nr 105	3 marca 1933, b.m.w. Wyciąg z doniesienia tajnego informatora Kijowskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS na temat środowiska christinowskich kolejarzy	495
Nr 106	14 marca 1933, Odessa. Pismo konsula niemieckiego w Odessie do Ambasady Niemiec w Moskwie na temat złych prognoz dotyczących sytuacji żywnościowej w obwodzie odeskim	499
Nr 107	16 marca 1933, Charków. Fragment raportu konsula generalnego RP na temat zachowania się wygłodzonych robotników miejskich na terenie konsulatu	503
Nr 108	17 marca 1933, Charków. Fragment raportu konsula generalnego RP dotyczący braku żywności w okolicach „Dnieprostroju” i rejonie berdyczowskim	505
Nr 109	27 marca 1933, Moskwa. Pismo posła RP w Moskwie do ministra spraw zagranicznych w sprawie aresztowań petentów odwiedzających konsulaty	509
Nr 110	29 marca 1933, Charków. Fragment listu pracownika konsulatu polskiego do Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego o sytuacji we wsi Stepanowka i zmuszaniu mieszkańców miast do pracy w polu	513
Nr 111	7 kwietnia 1933, Koszlaki. Protokół przesłuchania Józefa Dackowa przez funkcjonariusza polskiej Policji Państwowej w sprawie jego pobytu w ZSRS	515
Nr 112	12 kwietnia 1933, Charków. Fragment raportu konsula generalnego RP o sytuacji w Charkowie i okolicach Sum	519
Nr 113	Luty – kwiecień 1933, b.m.w. Informacje o charakterze wywiadowczym pozyskane przez Oddział II Sztabu Głównego na temat przypadków śmierci z głodu, epidemii tyfusu i kanibalizmu	523
Nr 114	13 maja 1933, Borszczów. Pismo starosty borszczowskiego do Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego UW w Tarnopolu dotyczące uchodźców z ZSRS przebywających w powiecie	527
Nr 115	20 maja 1933, [Charków]. Fragment informacji pracownicy Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego dotyczącej sytuacji w Charkowie	531
Nr 116	22 maja 1933, Czernihów. Akt oskarżenia przeciwko Piotrowi Owsiance i innym w związku z nadużyciami podczas skupu zboża we wsi Czernackie	533

№ 123	13 червня 1933, [Харків]. З інформації працівниці Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про щораз частіші випадки смерті з голоду в Харкові	572
№ 124	16 червня 1933, Харків. Звіт Німецького Генконсула в Харкові до МЗС Німеччини про німців в УРСР	574
№ 125	18 червня 1933, Москва. Лист посла Німеччини в Москві до МЗС в Берліні щодо стану радянського сільського господарства	584
№ 126	19 червня 1933, Одеса. Інформація про бесіду пацієнтки Холодної з матір'ю лікаря Ставського	588
№ 127	25 червня 1933, Москва. Вказівки Економічного управління ОДПУ щодо вільного продажу хліба	590
№ 128	9 липня 1933, [Харків]. Фрагмент інформації працівниці Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу на тему висилання жителів міст до робіт у полі	594
№ 129	11 липня 1933, Старокостянтинів. Лист начальника Старокостянтинівського ліспромгоспу керівництву «Укрліс» про початок збору врожаю	596
№ 130	Після 26 липня 1933, [Дарахів]. Інформація співробітника Державної поліції про слідство у зв'язку з нелегальним переходом кордону	600
№ 131	27 липня 1933, Київ. Повідомлення секретного співробітника ДПУ УРСР про висловлювання письменника Бориса Антоненка-Давидовича.	602
№ 132	31 липня 1933, [Харків]. З інформації працівниці Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про висилання жителів міст до робіт у полі і подорожі до Білгороду	606
№ 133	1 серпня 1933, Сімферополь. Фрагмент інформації Особливого відділу Повноважного представництва ОДПУ в Криму для Одеського облвідділу ДПУ УРСР про збір Німецьким консульством даних, що стосуються ситуації в сільському господарстві	608
№ 134	2 серпня 1933, Москва. Рапорт Військового аташату при Посольстві РП у Москві для керівника II Відділу Головного штабу про ситуацію в сільському господарстві	612
№ 135	2 серпня 1933, Москва. Із звіту радника Посольства РП у Москві до міністра закордонних справ про ситуацію в селі під час жнив.	616
№ 136	9 серпня 1933, Львів. Із звіту Воеводського управління у Львові за липень 1933 р., що містить, між іншим, пастирський лист греко-католицького єпископату у справі голоду в Україні	620
№ 137	19 серпня 1933, Долина. Інформація начальника Долинського повіту до Станіславського воєводи про пастирський лист греко-католицького єпископства про переслідування й голод	

Nr 117	29 maja 1933, Moskwa. Fragment raportu pełnomocnika NKL dla naczelnika ZG Robotniczego Zaopatrzenia NKL na temat warunków życia pracowników „Ukrainlesu”	541
Nr 118	31 maja 1933, Charków. Fragment raportu kierownika Konsulatu Generalnego RP w Charkowie dla posła RP w Moskwie z podróży służbowej z Charkowa do Moskwy	549
Nr 119	Po 1 czerwca 1933, [Łuck]. Fragment sprawozdania wojewody wołyńskiego za maj 1933 r. zawierający omówienie niektórych artykułów z prasy ukraińskiej	553
Nr 120	6 czerwca 1933, Warszawa. Raport sporządzony w Referacie „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego dotyczący tragicznej sytuacji żywnościowej w USRS	557
Nr 121	6 czerwca 1933, Kijów. Fragmenty doniesienia tajnego informatora GPU USRS na temat wypowiedzi pisarza Borysa Antonenki-Dawydowycza	563
Nr 122	11 czerwca 1933, Moskwa. Wytyczne Zarządu Ekonomicznego OGPU dotyczące przebiegu skupu mięsa	569
Nr 123	13 czerwca 1933, [Charków]. Fragment informacji pracownicy Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego o coraz częstszych przypadkach śmierci z głodu i kanibalizmu w Charkowie	573
Nr 124	16 czerwca 1933, Charków. Raport niemieckiego konsula generalnego w Charkowie dla niemieckiego MSZ na temat sytuacji niemieckiej społeczności w USRS	575
Nr 125	18 czerwca 1933, Moskwa. Pismo ambasadora Niemiec w Moskwie do MSZ w Berlinie dotyczące sytuacji w sowieckim rolnictwie.	585
Nr 126	19 czerwca 1933, Odessa. Informacja z rozmowy pacjentki Chłodnej z matką lekarza Stawskiego	589
Nr 127	25 czerwca 1933, Moskwa. Wytyczne Zarządu Ekonomicznego OGPU dotyczące wolnej sprzedaży chleba	591
Nr 128	9 lipca 1933, [Charków]. Fragment informacji pracownicy Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego na temat wysyłania mieszkańców miast do prac w polu	595
Nr 129	11 lipca 1933, Starokonstantynów. List naczelnika starokonstantynowskiego <i>lespromchozu</i> do Zarządu Ukraińskich Lasów Państwowych „Ukrainles” dotyczący rozpoczęcia zniw.	597
Nr 130	Po 26 lipca 1933, [Darachów]. Informacja funkcjonariusza polskiej Policji Państwowej o dochodzeniu prowadzonym w związku z nielegalnym przekroczeniem granicy	601
Nr 131	27 lipca 1933, Kijów. Doniesienie tajnego informatora GPU USRS na temat wypowiedzi pisarza Borysa Antonenki-Dawydowycza	603
Nr 132	31 lipca 1933, [Charków]. Fragment informacji pracownicy Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego o wysyłaniu mieszkańców miast do prac w polu i o podróży do Białgorodu	607

	в Україні та про встановлення української національної жалоби у Човганах	628
№ 138	28 серпня 1933, Одеса. Витяг із спецзведення Одеського обласного відділу ДПУ до начальника Особливого відділу українського ВО ДПУ УРСР про перебування колишнього прем'єра Франції Едуарда Ерріо в Одесі	632
№ 139	29 серпня 1933, Одеса. Витяг із спецзведення Одеського обласного відділу ДПУ до керівництва ДПУ УРСР про перебування колишнього прем'єр-міністра Франції Едуарда Ерріо в Одесі	642
№ 140	30 серпня 1933, Станіслав. Лист воєводського коменданта польської Державної поліції в Тернополі до повітових комендатур про заплановані саботажні акції ОУН	652
№ 141	1 вересня 1933, Надвірна. Із звіту повітового коменданта польської Державної поліції за серпень 1933 р. про заплановані українцями антирадянські маніфестації у Польщі	656
№ 142	2 вересня 1933, Городенка. Із звіту начальника Городенського повіту за серпень 1933 р. про мітинги протесту українських меншин в повіті у зв'язку з трагічною ситуацією в Україні	660
№ 143	2 вересня 1933, Тлумач. Із звіту начальника Тлумачького повіту за серпень 1933 р. щодо ухвалення резолюції протесту проти трагічних подій в Україні під час мітингу у Старих Кривотулах	664
№ 144	4 вересня 1933, Берлін. Звернення українського духовенства в Німеччині до вірних, щоб прийняли участь в жалобних торжествах, присвячених жертвам голоду в Україні.	668
№ 145	9 вересня 1933, Львів. Із звіту Львівського воєводського управління за серпень 1933 р. про реакції українських меншин на події в УРСР	672
№ 146	9 вересня 1933, Станіслав. Із звіту воєводи Станіславського за серпень 1933 р. про мітинги, організовані УНДО в знак протесту проти подій в УРСР.	684
№ 147	4 березня 1932 – 11 вересня 1933, [Харків]. Інформації працівниці Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про становище в Україні.	694
№ 148	16 вересня 1933, Одеса. Із повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР у справі вільного продажу хліба	700
№ 149	4 вересня 1933, Косів. Із звіту начальника Косівського повіту за серпень 1933 р. про мітинги протесту у зв'язку з подіями в УРСР.	702
№ 150	3 жовтня 1933, Косів. Із звіту начальника Косівського повіту за вересень 1933 р. про діяльність українських меншин у повіті.	706

- Nr 133 **1 sierpnia 1933, Symferopol.** Fragment informacji Oddziału Specjalnego PP OGPU Krymu dla Oddziału Specjalnego Obwodowego Oddziału GPU USRS w Odessie o zbieraniu przez konsulat niemiecki danych dotyczących rolnictwa 609
- Nr 134 **2 sierpnia 1933, Moskwa.** Raport Ataszatu Wojskowego przy Poselstwie RP w Moskwie dla szefa Oddziału II Sztabu Głównego o sytuacji w rolnictwie ukraińskim 613
- Nr 135 **2 sierpnia 1933, Moskwa.** Fragment raportu radcy Poselstwa RP w Moskwie dla ministra spraw zagranicznych o sytuacji na wsi podczas żniw 617
- Nr 136 **9 sierpnia 1933, Lwów.** Fragment sprawozdania Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie za lipiec 1933 r. zawierający m.in. list pasterski episkopatu greckokatolickiego w sprawie głodu na Ukrainie 621
- Nr 137 **19 sierpnia 1933, Dolina.** Informacja starosty dolińskiego dla wojewody stanisławowskiego o liście pasterskim episkopatu greckokatolickiego w sprawie prześladowań i głodu na Ukrainie oraz o ustanowieniu ukraińskiej żałoby narodowej w Czołhanach. 629
- Nr 138 **28 sierpnia 1933, Odessa.** Fragment komunikatu specjalnego Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU dla Oddziału Specjalnego Ukraińskiego OW GPU USRS na temat pobytu byłego premiera Francji Éduarda Herriota w Odessie 633
- Nr 139 **29 sierpnia 1933, Odessa.** Fragment raportu Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU dla kierownictwa GPU USRS na temat pobytu byłego premiera Francji Éduarda Herriota w Odessie 643
- Nr 140 **30 sierpnia 1933, Stanisławów.** Pismo komendanta wojewódzkiego polskiej Policji Państwowej w Tarnopolu skierowane do komend powiatowych o planowanych akcjach sabotażowych OUN. 653
- Nr 141 **1 września 1933, Nadwórna.** Fragment sprawozdania komendanta powiatowego polskiej Policji Państwowej za sierpień 1933 r. dotyczący planowanych przez Ukraińców manifestacji antysowieckich w Polsce 657
- Nr 142 **2 września 1933, Horodenka.** Fragment sprawozdania starosty horodeńskiego za sierpień 1933 r., dotyczący wieców protestacyjnych mniejszości ukraińskiej w powiecie w związku z tragiczną sytuacją na Ukrainie. 661
- Nr 143 **2 września 1933, Tlumacz.** Fragmenty sprawozdania starosty tłumackiego za sierpień 1933 r. dotyczący uchwalenia rezolucji protestacyjnej przeciwko tragicznym wydarzeniom na Ukrainie podczas wiecu w Krzywotulach Starych. 665
- Nr 144 **4 września 1933, Berlin.** Wezwanie Duszpasterstwa Ukraińców w Niemczech do wzięcia udziału w uroczystościach żałobnych poświęconych ofiarom głodu na Ukrainie 669

№ 151	4 жовтня 1933, Рогатин. Із звіту начальника Рогатинського повіту за вересень 1933 р. про протести українських меншин в повіті у зв'язку з подіями в УРСР	710
№ 152	6 жовтня 1933, Білосток. Лист конфіскований ДПУ з Польщі до мешканки Одеси Юлії Камінської.	714
№ 153	9 жовтня 1933, Станіслав. Із звіту Станіславського воєводи за вересень 1933 р. про діяльність УНДО і УРСП у зв'язку з подіями в УРСР	716
№ 154	13 жовтня 1933, Київ. Із звіту віце-консула РП в Києві до посла РП в Москві про становище польських меншин в Україні	720
№ 155	14 жовтня 1933, Харків. Із повідомлення секретного співробітника Харківського обласного відділу ДПУ УРСР про зустріч японського консула з представниками Польського консульства	724
№ 156	15 жовтня 1933, Бучач. Лист Комітету допомоги Україні до «Просвіти», «Рідної школи» і українських кооперативів про визначення дня української національної жалоби	726
№ 157	17 жовтня 1933, Львів, Станіслав, Перемишль. Копія листа єпископів УГКЦ до духовенства і вірних у зв'язку з подіями в УРСР	730
№ 158	20 жовтня 1933, Радехів. Лист Комітету УНДО в Радехові до місцевих довірених осіб УНДО у справі організації дня української національної жалоби	734
№ 159	22 жовтня 1933, [Київ]. Із листа віце-консула РП в Києві до Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про приховування факту голоду	738
№ 160	26 жовтня 1933, Станіслав. Лист Станіславського повітового начальника до всіх постів Державної поліції повіту про розпорядження МВС щодо заборони маніфестацій в день української національної жалоби	740
№ 161	27 жовтня 1933, Станіслав. Лист керівника Комісаріату Державної поліції в Станіславі повітовому начальнику про запланований день української національної жалоби	744
№ 162	Перед 29 жовтня 1933, б.м.в. Оголошення Комітету допомоги Україні про день української національної жалоби	746
№ 163	Перед 29 жовтня 1933, б.м.в. Бланк звітності, на якому місцеві комітети сповіщали Комітет допомоги Україні в Бучачі про проведення дня української національної жалоби в повіті	748
№ 164	29 жовтня 1933, Золочів. Лист начальника Золочівського повіту до Відділення публічної безпеки ВУ в Тернополі про проведення дня української національної жалоби	752
№ 165	30 жовтня 1933, Станіслав. Інформація для начальника Станіславського повіту про проведення дня української національної жалоби в повіті	756

Nr 145	9 września 1933, Lwów. Fragmenty sprawozdania Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie za sierpień 1933 r. dotyczące reakcji mniejszości ukraińskiej na wydarzenia w USRS	673
Nr 146	9 września 1933, Stanisławów. Fragment sprawozdania wojewody stanisławowskiego za sierpień 1933 r., dotyczący wieców zorganizowanych przez UNDO w proteście przeciwko wydarzeniom w USRS	685
Nr 147	4 marca 1932 – 11 września 1933, [Charków]. Informacje pracownicy Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego dotyczące sytuacji na Ukrainie	695
Nr 148	16 września 1933, Odessa. Fragment doniesienia tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczący wypowiedzi o wolnej sprzedaży chleba	701
Nr 149	4 września 1933, Kosów. Fragment sprawozdania starosty kosowskiego za sierpień 1933 r. dotyczący zebrania protestacyjnych ludności ukraińskiej w związku z wydarzeniami w USRS	703
Nr 150	3 października 1933, Kosów. Fragment sprawozdania starosty kosowskiego za wrzesień 1933 r. dotyczący działalności mniejszości ukraińskiej w powiecie	707
Nr 151	4 października 1933, Rohatyn. Fragment sprawozdania starosty rohatyńskiego za wrzesień 1933 r. dotyczący protestów mniejszości ukraińskiej w powiecie w związku z wydarzeniami w USRS	711
Nr 152	6 października 1933, Białystok. Skonfiskowany przez GPU list z Polski adresowany do zamieszkałej w Odessie Julii Kamińskiej	715
Nr 153	9 października 1933, Stanisławów. Fragmenty sprawozdania wojewody stanisławowskiego za wrzesień 1933 r. dotyczące działalności UNDO i USRP w związku z wydarzeniami w USRS.	717
Nr 154	13 października 1933, Kijów. Fragment raportu wicekonsula RP w Kijowie dla posła RP w Moskwie w sprawie sytuacji mniejszości polskiej na Ukrainie	721
Nr 155	14 października 1933, Charków. Fragment doniesienia tajnego informatora Charkowskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczący spotkania konsula japońskiego z przedstawicielami konsulatu polskiego	725
Nr 156	15 października 1933, Buczacz. Pismo Komitetu Pomocy Ukrainie do „Proswity”, „Ridnej Szkoły” i ukraińskich kooperatyw dotyczące ustanowienia dnia ukraińskiej żałoby narodowej	727
Nr 157	17 października 1933, Lwów, Stanisławów, Przemyśl. Odpis listu biskupów grekokatolickich skierowany do duchowieństwa i wiernych w związku z tragicznymi wydarzeniami w USRS	731
Nr 158	20 października 1933, Radziechów. Pismo komitetu UNDO w Radziechowie do lokalnych mężów zaufania partii w sprawie organizacji dnia ukraińskiej żałoby narodowej	735

№ 166	Жовтень 1933, Станіслав. Із звіту Станіславського воєводи за вересень 1933 р. про Союз комуністичної молоді Західної України і його ставлення до інформації про голод в Україні.	762
№ 167	[Жовтень] 1933, Москва. Вказівка начальника Економічного управління ОДПУ про безперебійне постачання Донбасу продовольчими і промисловими товарами	764
№ 168	1 листопада 1933, Надвірна. Із звіту Повітового коменданта Державної поліції за жовтень 1933 р. про перебіг дня української національної жалоби в повіті.	766
№ 169	1 листопада 1933, Рогатин. Звіт повітового коменданта Державної поліції в Рогатині для начальника Рогатинського повіту про проведення дня української національної жалоби на території повіту	770
№ 170	2 листопада 1933, Перемишляни. Лист начальника Перемишлянського повіту до Відділення публічної безпеки ВУ у Тернополі про перебіг дня української національної жалоби в повіті	774
№ 171	3 листопада 1933, Долина. Із звіту повітового коменданта Державної поліції за жовтень 1933 р. до начальника Долинського повіту про перебіг дня української національної жалоби в повіті	778
№ 172	3 листопада 1933, Підгайці. Лист начальника Підгаєцького повіту до Відділення публічної безпеки ВУ у Тернополі про перебіг дня української національної жалоби в повіті	782
№ 173	4 листопада 1933, Львів. Звіт Львівського воєводи Політичному департаментові МВС про перебіг дня української національної жалоби у Львівському воєводстві.	784
№ 174	9 листопада 1933, Золочів. Лист начальника Золочівського повіту до Відділення публічної безпеки ВУ в Тернополі про перебіг дня української національної жалоби в повіті	794
№ 175	9 листопада 1933, Станіслав. Із звіту Станіславського воєводи про становище української громади і перебіг дня української національної жалоби	798
№ 176	13 листопада 1933, Косів. Із звіту начальника Косівського повіту про відзначення дня української національної жалоби на території повіту	808
№ 177	14 листопада 1933, Коломия. Із звіту начальника Коломийського повіту Станіславському воєводі про відзначення дня української національної жалоби на території повіту	810
№ 178	14 листопада 1933, Долина. Із звіту начальника Долинського повіту за жовтень 1933 р. про відзначення дня української національної жалоби в Болахові та реакції на це КПЗУ	814

Nr 159	22 października 1933, [Kijów]. Fragment listu wicekonsula RP w Kijowie do Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego o zabiegach władz sowieckich, mających na celu ukrycie faktu głodu	739
Nr 160	26 października 1933, Stanisławów. Pismo starosty stanisławowskiego do powiatowych posterunków Policji Państwowej dotyczące zarządzenia ministra spraw wewnętrznych o zakazie organizowania manifestacji w dniu ukraińskiej żałoby narodowej	741
Nr 161	27 października 1933, Stanisławów. Pismo kierownika Komisariatu Policji Państwowej w Stanisławowie dla starosty stanisławowskiego dotyczące planowanego dnia ukraińskiej żałoby narodowej .	745
Nr 162	Przed 29 października 1933, b.m.w. Ogłoszenie przez Komitet Pomocy Ukrainie 29 października dniem ukraińskiej żałoby narodowej	747
Nr 163	Przed 29 października 1933, b.m.w. Formularz, na którym lokalne komitety zawiadamiły Komitet Pomocy Ukrainie w Buczaczu o przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej w powiecie	749
Nr 164	29 października 1933, Złoczów. Pismo starosty złoczowskiego dla Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego UW w Tarnopolu w sprawie przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej	753
Nr 165	30 października 1933, Stanisławów. Informacja dla starosty stanisławowskiego o obchodach dnia ukraińskiej żałoby narodowej w powiecie	757
Nr 166	Październik 1933, Stanisławów. Fragment sprawozdania wojewody stanisławowskiego za wrzesień 1933 r., dotyczący stosunku Związku Młodzieży Komunistycznej Zachodniej Ukrainy do informacji o głodzie na Ukrainie	763
Nr 167	[Październik] 1933, Moskwa. Wytyczne naczelnika Zarządu Ekonomicznego OGPU dotyczące zaopatrywania Donbasu w towary spożywcze i przemysłowe	765
Nr 168	1 listopada 1933, Nadwórna. Fragment sprawozdania komendanta powiatowego Policji Państwowej w Nadwórnej za październik 1933 r. dotyczący przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej w powiecie	767
Nr 169	1 listopada 1933, Rohatyn. Sprawozdanie komendanta powiatowego Policji Państwowej w Rohatynie dla starosty rohatyńskiego z obchodów dnia ukraińskiej żałoby narodowej na terenie powiatu .	771
Nr 170	2 listopada 1933, Przemyślany. Pismo starosty przemysłańskiego do Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego UW w Tarnopolu dotyczące przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej w powiecie . . .	775
Nr 171	3 listopada 1933, Dolina. Fragment sprawozdania komendanta powiatowego Policji Państwowej w Dolinie dla starosty dolińskiego dotyczący przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej w powiecie	779

№ 179	18 листопада 1933, Київ. Із звіту віце-консула РП у Києві до Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про інформації в пресі та прогнози випадків в Україні	818
№ 180	2 грудня 1933, [Київ]. З листа віце-консула РП в Києві до Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про проблеми в українському сільському господарстві	822
№ 181	6 грудня 1933, Одеса. Витяг із звіту консула Німеччини в Одесі за 1933 р. щодо ситуації в Україні	826
№ 182	7 грудня 1933, Станіслав. Лист Воеводського коменданта Державної поліції в Станіславі про діяльність «Рідної школи» у зв'язку з днем української національної жалоби	834
№ 183	9 грудня 1933, Станіслав. Із звіту Станіславського воєводи про протести українців у зв'язку з подіями в УРСР	838
№ 184	11 грудня 1933, Харків. Витяг з річного звіту Генерального консула Німеччини у Харкові до посольства Німеччини в Москві про загальну ситуацію в УРСР	842
№ 185	12 грудня 1933, Київ. Лист німецького консула у Києві Посольству Німеччини у Москві щодо допомоги, яка надається організацією «Брати в нужді»	870
№ 186	Грудень 1933, Тернопіль. Звіт Тернопільського воєводи до Політичного департаменту МВС про перебіг дня української національної жалоби у Тернопільському воєводстві	882
№ 187	1933, [Одеса]. Доповідь Німецького консульства в Одесі щодо господарського стану німецьких колоній Одеської області	892
№ 188	6 січня 1934, [Київ]. З листа віце-консула РП в Києві до Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про ситуацію в Київській та Чернігівській областях	900
№ 189	6 січня 1934, б.м.в. Витяг з повідомлення секретного співробітника Київського обласного відділу ДПУ УРСР про Німецьке консульство	902
№ 190	10 січня 1934, Луцьк. Із звіту Волинського воєводи за грудень 1933 р., що стосується українських справ	910
№ 191	21 січня 1934, Київ. Повідомлення секретного співробітника Київського обласного відділу ДПУ УРСР щодо збору даних для звіту Німецьким консульством	914
№ 192	26 січня 1934, Київ. З повідомлення секретного співробітника ДПУ УРСР про висловлювання письменника Григорія Косинки	920
№ 193	10 лютого 1934, Київ. Витяг із декадного зведення Київського обласного відділу ДПУ УРСР про висловлювання письменника Бориса Антоненка-Давидовича	922
№ 194	13 лютого 1934, Москва. З рапорту Військового аташату при Посольстві РП у Москві II Відділу Головного штабу про черги за хлібом	926

- Nr 172 **3 listopada 1933, Podhajce.** Pismo starosty podhajckiego do Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego UW w Tarnopolu dotyczące przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej w powiecie 783
- Nr 173 **4 listopada 1933, Lwów.** Sprawozdanie wojewody lwowskiego dla Departamentu Politycznego MSW z przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej w województwie lwowskim 785
- Nr 174 **9 listopada 1933, Złoczów.** Pismo starosty złoczowskiego do Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego UW w Tarnopolu dotyczące przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej w powiecie 795
- Nr 175 **9 listopada 1933, Stanisławów.** Fragment sprawozdania wojewody stanisławowskiego dotyczący sytuacji mniejszości ukraińskiej i przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej 799
- Nr 176 **13 listopada 1933, Kosów.** Fragment sprawozdania starosty kosowskiego dotyczący obchodów ukraińskiej żałoby narodowej na terenie powiatu 809
- Nr 177 **14 listopada 1933, Kołomyja.** Fragment sprawozdania starosty kołomyjskiego dla wojewody stanisławowskiego dotyczący przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej w powiecie 811
- Nr 178 **14 listopada 1933, Dolina.** Fragment sprawozdania starosty dolńskiego dla wojewody stanisławowskiego za październik 1933 r. o przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej w Bolechowie i reakcji KPZU 815
- Nr 179 **18 listopada 1933, Kijów.** Fragment raportu wicekonsula RP w Kijowie dla Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego dotyczący informacji prasowych i prognozy wypadków na Ukrainie . . . 819
- Nr 180 **2 grudnia 1933, [Kijów].** Fragment listu wicekonsula RP w Kijowie do Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego dotyczący problemów w rolnictwie ukraińskim 823
- Nr 181 **6 grudnia 1933, Odessa.** Fragment sprawozdania konsula niemieckiego w Odessie za 1933 r. dotyczący sytuacji na Ukrainie 827
- Nr 182 **7 grudnia 1933, Stanisławów.** Pismo komendanta wojewódzkiego Policji Państwowej w Stanisławowie na temat działalności „Ridnej Szkoły” w związku z dniem ukraińskiej żałoby narodowej 835
- Nr 183 **9 grudnia 1933, Stanisławów.** Fragment sprawozdania wojewody stanisławowskiego dotyczący protestów Ukraińców w związku z wydarzeniami w USRS 839
- Nr 184 **11 grudnia 1933, Charków.** Fragment sprawozdania rocznego niemieckiego konsula generalnego w Charkowie dla ambasady niemieckiej w Moskwie dotyczący ogólnej sytuacji w USRS 843
- Nr 185 **12 grudnia 1933, Kijów.** Pismo niemieckiego konsula w Kijowie do ambasady niemieckiej w Moskwie o konieczności kontynuowania pomocy udzielanej przez organizację „Bracia w Potrzebie” 871

№ 195	24 лютого 1934, [Київ]. З листа віце-консула РП у Києві до Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про ситуацію в селі	928
№ 196	5 березня 1934, Харків. Доповідь д-ра Чикаленка про голод в радянській Україні та міжнародні акції допомоги голодуючим	934
№ 197	11 квітня 1934, Москва. Із звіту про службову подорож в Україну заступника торгівельного радника Посольства РП у Москві	948
№ 198	25 квітня 1934, б.м.в. Уривок з праці Євгена Ляховича «Українське питання»	956
№ 199	10 червня 1934, б.м.в. Витяг з рапорту настоятеля парафії в селі Ярославка Григорія Литвиновича до Плоскірівського єпархіального управління	958
№ 200	23 червня 1934, Одеса. Витяг із спецповідомлення Одеського обласного відділу ДПУ УРСР про перебування в Одесі аташе і військового аташе Німецького посольства	960
№ 201	22 липня 1934, [Київ]. З листа віце-консула РП в Києві до Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про ситуацію в сільському господарстві і боязні населення перед наступною хвилею голоду в Україні	964
№ 202	20 серпня 1934, Москва. Інформація аташе у справах землеобробства Посольства Німеччини у Москві щодо продовольчого становища у Радянському Союзі	966
№ 203	13 жовтня 1934, Київ. Витяг з оперативного зведення НКВС УРСР про Польське Генеральне консульство в Києві	974
№ 204	18 листопада 1934, [Київ]. З листа віце-консула РП в Києві до Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про ситуацію в Одеській, Дніпропетровській і Харківській областях та про заколоти в Київській області і на Чернігівщині	976
№ 205	3 грудня 1934, Одеса. Витяг з протоколу допиту співробітником НКВС УРСР настоятеля парафії в селі Ландау Антона Гофмана	978
№ 206	7 грудня 1934, Одеса. Протокол допиту співробітником НКВС УРСР настоятеля парафії в селі Ландау Антона Гофмана	984
№ 207	25 грудня 1934, Одеса. Витяг з протоколу допиту співробітником НКВС УРСР настоятеля парафії в селі Шпаєр Михаїла Келлера	988
№ 208	30 грудня 1934, Одеса. Витяг із протоколу допиту співробітником НКВС УРСР настоятеля в селі Зульц Рафаїла Лорана	992
№ 209	Після 1934, б.м.в. Витяг з комюніке про діяльність Організації Українських Націоналістів в 1933 р., що стосується української національної жалоби	998

Nr 186	Grudzień 1933, Tarnopol. Sprawozdanie wojewody tarnopolskiego dla Departamentu Politycznego MSW dotyczące przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej w województwie tarnopolskim	883
Nr 187	1933, [Odessa]. Raport niemieckiego konsulatu w Odessie na temat sytuacji gospodarczej niemieckich osad obwodu odeskiego	893
Nr 188	6 stycznia 1934, [Kijów]. Fragment listu wicekonsula RP w Kijowie do Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego dotyczący sytuacji w obwodach kijowskim i czernihowskim	901
Nr 189	6 stycznia 1934, b.m.w. Fragment doniesienia tajnego informatora Kijowskiego Oddziału Obwodowego GPU USRS dotyczący sporządzenia sprawozdania rocznego w konsulacie niemieckim	903
Nr 190	10 stycznia 1934, Łuck. Fragment sprawozdania wojewody wołyńskiego za grudzień 1933 r. dotyczący spraw ukraińskich	911
Nr 191	21 stycznia 1934, Kijów. Doniesienie tajnego informatora Kijowskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS o zbieraniu danych do sprawozdania przez konsulát niemiecki.	915
Nr 192	26 stycznia 1934, Kijów. Fragment doniesienia tajnego informatora GPU USRS na temat wypowiedzi pisarza Hryhorija Kosynki	921
Nr 193	10 lutego 1934, Kijów. Wyciąg z dekadowego sprawozdania Kijowskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS na temat wypowiedzi pisarza Borysa Antonenki-Dawydowycza.	923
Nr 194	13 lutego 1934, Moskwa. Fragment raportu Ataszatu Wojskowego przy Poselstwie RP w Moskwie do Oddziału II Sztabu Głównego dotyczący kolejek po chleb w miastach ukraińskich	927
Nr 195	24 lutego 1934, [Kijów]. Fragment listu wicekonsula RP w Kijowie do Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego dotyczący problemów występujących na wsi	929
Nr 196	5 marca 1934, Charków. Referat dr. Czykałenki o głodzie na sowieckiej Ukrainie i międzynarodowej pomocy głodującym	935
Nr 197	11 kwietnia 1934, Moskwa. Fragment sprawozdania z podróży służbowej na sowiecką Ukrainę radcy handlowego Ambasady RP w Moskwie	949
Nr 198	Przed 25 kwietnia 1934, b.m.w. Fragment pracy Jewhena Lachowycza „Kwestia ukraińska”	957
Nr 199	10 czerwca 1934, b.m.w. Wyciąg z raportu księdza Grigorija Litwinowicza ze wsi Jarosławka do płoskirowskiej kurii biskupiej.	959
Nr 200	23 czerwca 1934, Odessa. Fragment informacji specjalnej Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dla kierownictwa GPU USRS na temat pobytu w Odessie attaché ds. rolnictwa i attaché wojskowego ambasady niemieckiej	961
Nr 201	22 lipca 1934, [Kijów]. Fragment listu wicekonsula RP w Kijowie do Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego dotyczący złej sytuacji w rolnictwie i lęku ludności przed kolejną falą głodu na Ukrainie	965

№ 210	Початок 1935, Київ. Витяг з доповідної записки наркома внутрішніх справ УРСР Всеволода Балицького генеральному секретарю ЦК ВКП(б) Йосифові Сталіну на тему репресій, застосовуваних по відношенню до жителів німецьких колоній .	1000
№ 211	3 січня 1935, Одеса. Витяг з протоколу допиту співробітником НКВС УРСР прелата Йосифа Крушинського	1018
№ 212	8 березня 1935, [Київ]. З листа віце-консула РП у Києві до Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про, м. ін., брак хліба в селі	1024
№ 213	11 березня 1935, б.м.в. З протоколу додаткового допиту співробітником НКВС УРСР священика Григорія Литвиновича	1028
№ 214	14 березня 1935, б.м.в. Витяг з протоколу додаткового допиту співробітником НКВС УРСР священика Григорія Литвиновича	1032
№ 215	28 березня 1935, б.м.в. Витяг з протоколу допиту співробітником НКВС УСРР священика Григорія Литвиновича	1034
№ 216	11 квітня 1935, Варшава. Переклад роботи ген. Всеволода Змієнка «Цінні заяви»	1036
№ 217	Після 12 листопада 1935, б.м.в. Витяг із меморандуму на поляка Болеслава Бобека	1044
№ 218	15 листопада 1936, Одеса. Витяг з інформації Німецького консульства в Одесі щодо радянської пропаганди в кіно	1048
№ 219	22 травня 1937, Київ. Витяг з протоколу допиту співробітником НКВС УРСР колишнього підручного народного комісара сільського господарства УРСР Олександра Одинцова	1052
№ 220	31 травня 1937, Київ. Витяг з протоколу допиту співробітником НКВС УРСР колишнього підручного народного комісара сільського господарства УРСР Олександра Одинцова	1056
№ 221	10 серпня 1937, [Київ]. Витяг з протоколу допиту співробітником Державної безпеки колишнього підручного комісара сільського господарства УРСР Єфіма Юровського	1062
№ 222	10 вересня 1937, Чернянський район. Постанова районного прокурора про арешт поляка Болеслава Бобека	1066
№ 223	17 жовтня 1937, б.м.в. Фрагмент свідчень солдата Червоної Армії Михайла Школьника	1068
№ 224	21 січня 1938, б.м.в. Фрагмент протоколу судового засідання Військового трибуналу 7-го Кавалерійського корпусу Київського ВО у справі обвинуваченого Михайла Школьника	1070
№ 225	15 березня 1940, б.м.в. Витяг із свідчення обвинуваченого Костянтина Бонзюка, мешканця с. Андронівка	1072

V. ДОДАТОК

№ 1	Б.д.в., [Суми]. Витяг із щоденника Йосипа Ілляшенка	1076
№ 2	Б.д.в., [Батурин]. Витяг із щоденника Миколи Боканя	1078

Nr 202	20 sierpnia 1934, Moskwa. Informacja attaché ds. rolnictwa ambasady niemieckiej w Moskwie na temat sytuacji żywnościowej w Związku Sowieckim	967
Nr 203	13 października 1934, Kijów. Fragment zestawienia operacyjnego NKWD USRS dotyczący opinii na temat stosunków gospodarczych w USRS polskiego konsula generalnego	975
Nr 204	18 listopada 1934, [Kijów]. Fragment listu wicekonsula RP w Kijowie do Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego zawierający m. in. opis zamieszek spowodowanych głodem w obwodzie kijowskim i na Czernihowszczyźnie	977
Nr 205	3 grudnia 1934, Odessa. Fragmenty protokołu przesłuchania proboszcza parafii we wsi Landau Antona Gofmana przez funkcjonariusza NKWD USRS	979
Nr 206	7 grudnia 1934, Odessa. Protokół przesłuchania proboszcza parafii we wsi Landau Antona Gofmana przez funkcjonariusza NKWD USRS	985
Nr 207	25 grudnia 1934, Odessa. Fragment protokołu przesłuchania proboszcza parafii we wsi Speier Michaiła Kellera przez funkcjonariusza NKWD USRS	989
Nr 208	30 grudnia 1934, Odessa. Fragment protokołu przesłuchania proboszcza parafii we wsi Sultz Rafała Lorana przez funkcjonariusza NKWD USRS.	993
Nr 209	Po 1934, b.m.w. Fragment komunikatu policyjnego o działalności Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów w 1933 r. dotyczący dnia ukraińskiej żałoby narodowej	999
Nr 210	Początek 1935, Kijów. Fragmenty informacji ludowego komisarza spraw wewnętrznych USRS Wsiewołoda Balickiego dla sekretarza generalnego KC WKP(b) Józefa Stalina na temat represji stosowanych wobec mieszkańców niemieckich osad	1001
Nr 211	3 stycznia 1935, Odessa. Fragment protokołu przesłuchania prałata Josifa Kruszynskiego przez funkcjonariusza NKWD USRS	1019
Nr 212	8 marca 1935, [Kijów]. Fragment listu wicekonsula RP w Kijowie do Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego dotyczący m.in. braku chleba na wsi	1025
Nr 213	11 marca 1935, b.m.w. Fragment protokołu przesłuchania uzupełniającego księdza Grigorija Litwinowicza przez funkcjonariusza NKWD USRS.	1029
Nr 214	14 marca 1935, b.m.w. Fragment protokołu przesłuchania uzupełniającego księdza Grigorija Litwinowicza przez funkcjonariusza NKWD USRS.	1033
Nr 215	28 marca 1935, b.m.w. Fragment protokołu przesłuchania uzupełniającego księdza Grigorija Litwinowicza przez funkcjonariusza NKWD USRS.	1035

№ 3	Б.д.в., б.м.в. Витяги з висловлювань літератора Олександра До- вженка про голод в Україні	1080
№ 4	Б.д.в., б.м.в. Витяг із особистих нотаток Георгія Самброса	1084
№ 5	Б.д.в., б.м.в. Нотатки невідомого автора про ситуацію в Україні skonфісковані польською Державною поліцією	1104
VI. СПИСОК СКОРОЧЕНЬ		1151
VII. ПОКАЖЧИК ПРИЗВИЩ		1171
VIII. ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК		1195

Nr 216	11 kwietnia 1935, Warszawa. Praca gen. Wsewołoda Zmijenki pt. „Cenne oświadczenie” na temat oficjalnych danych demograficznych dotyczących Ukrainy	1037
Nr 217	Po 12 listopada 1935, b.m.w. Fragment <i>memorandum</i> dotyczącego Polaka Bolesława Bobka	1045
Nr 218	15 listopada 1936, Odessa. Fragment informacji konsulatu niemieckiego w Odessie na temat sowieckiej propagandy w kinach	1049
Nr 219	22 maja 1937, Kijów. Fragmenty protokołu przesłuchania byłego zastępcy ludowego komisarza rolnictwa USRS Aleksandra Odincowa przez funkcjonariusza NKWD USRS	1053
Nr 220	31 maja 1937, Kijów. Fragmenty protokołu przesłuchania byłego zastępcy ludowego komisarza rolnictwa USRS Aleksandra Odincowa przez funkcjonariusza NKWD USRS	1057
Nr 221	10 sierpnia 1937, [Kijów]. Fragment protokołu przesłuchania byłego pomocnika ludowego komisarza rolnictwa Jefima Jurowskiego przez funkcjonariusza bezpieczeństwa państwowego	1063
Nr 222	10 września 1937, rejon czerniański. Postanowienie rejonowego prokuratora o aresztowaniu Polaka Bolesława Bobka	1067
Nr 223	17 października 1937, b.m.w. Fragment zeznań żołnierza Armii Czerwonej Mychajły Szkolnyka	1069
Nr 224	21 stycznia 1938, b.m.w. Fragment protokołu posiedzenia Trybunału Wojskowego 7 Korpusu Kawalerii Kijowskiego WO w sprawie Mychajły Szkolnyka	1071
Nr 225	15 marca 1940, b.m.w. Fragment zeznań mieszkańca wsi Androniwnka Konstantyna Bonziuka	1073

V. ANEKS

Nr 1	B.d.w., [Sumy]. Fragment z dziennika Josypa Iłaszenki	1077
Nr 2	B.d.w., [Baturyn]. Fragment dziennika fotografa Mykoły Bokanina	1079
Nr 3	B.d.w., b.m.w. Fragmenty wypowiedzi literata Ołeksandra Dowżenki o głodzie na Ukrainie	1081
Nr 4	B.d.w., b.m.w. Fragmenty osobistych zapisków urzędnika Heorhija Sambrosa	1085
Nr 5	B.d.w., b.m.w. Relacja o sytuacji na Ukrainie anonimowego autora, skonfiskowana przez polską Policję Państwową	1105

VI. WYKAZ SKRÓTÓW	1141
-----------------------------	------

VII. INDEKS NAZWISK	1159
-------------------------------	------

VIII. INDEKS GEOGRAFICZNY	1183
-------------------------------------	------

ПЕРЕДМОВА ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Боротьба українців за будівництво незалежної держави, яка велася наприкінці першої світової війни і одразу після неї, зазнала невдачі. Більшість українських земель опинилася в Союзі Радянських Соціалістичних Республік, утворюючи Українську Соціалістичну Радянську Республіку. Українці були піддані жорстокому терору, який був пов'язаний зі знищенням так званої контрреволюції, колективізацією сільського господарства та радянської суспільства. Після закінчення громадянської війни знищені українські землі не отримали шансу на економічне і соціальне відродження. Двадцять років принесли цілковите зубожіння суспільства, особливо мешканців села, а цей один з найбільш врожайних регіонів Європи почала відвідувати примара голоду. Апогей тих трагічних подій настав на початку тридцятих років, коли цілеспрямована, деструктивна і безжалісна політика радянської влади призвела до занепаду сільського господарства, хаосу, і, в результаті, величезної трагедії. Голод, який торкнувся в той час мешканців радянської України, через його масштаби та наслідки називають Голодомором.

Голодомор 1932–1933 років – це найбільша катастрофа в історії українського народу. Одночасно це також особлива трагедія в новітній історії Європи. Не можна говорити інакше про мільйони жертв голоду та їхні жахливі страждання повільної голодної смерті. Драма вмираючих українських сімей та сіл особливо вражаюча через те, що вона відбувалася на очах байдужої, але проте цивілізованої Європи.

Оприлюднені архівні документи свідчать про те, що Голодомор треба називати геноцидом українського народу з боку сталінського режиму. І хоча українці, а разом з ними і інші національності, які населяли радянську Україну, зокрема поляки, зазнали ще багатьох репресій, Голодомор залишиться безпрецедентною трагедією в історії України та Європи. Протягом десятиліть інформацію про ті драматичні події фальсифікували. Вже за часів Голодомору влада СРСР проводила пропагандистську кампанію не тільки в Радянському Союзі, а й поза його кордонами через комуністичні партії та ліві еліти. Інформація про справжні розміри трагедії українських сіл та мешканців не могла дійти до громадської думки.

Тільки після відновлення незалежності України стало можливим віддання історичної справедливості жертвам Голодомору. Поляки також беруть участь в цій діяльності. Сенат Республіки Польща прийняв 16 березня 2006 року постанову в справі річниці Голодомору на Україні, в якій він «солідаризується з українською позицією, щоб визнати Голодомор 1932–1933 років геноцидом». Також Сейм Республіки Польща 6 грудня 2006 року спеціальною постановою виразив «своє найглибше співчуття громадянам України», а також висловив надію на те, що «пам'ять про жертв цього злочину залишиться пересторогою перед будь-якими формами тоталітаризму, який болісно торкнувся Європи ХХ століття, особливо поляків та

XXXVIII

PRZEDMOWA PREZYDENTA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Walka Ukraińców o budowę niepodległego państwa, podjęta u schyłku I wojny światowej i tuż po niej, nie powiodła się. Większość ziem ukraińskich znalazła się w Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich, tworząc Ukraińską Socjalistyczną Republikę Sowiecką. Ukraińcy poddani zostali brutalnemu terrorowi, związanemu głównie ze zwalczaniem rzekomej kontrrewolucji, z kolektywizacją rolnictwa i sowietyzacją społeczeństwa. Po zakończeniu wojny domowej zniszczone ziemie ukraińskie nie otrzymały szansy na odrodzenie gospodarcze i społeczne. Lata dwudzieste przyniosły gwałtowne zubożenie społeczeństwa, szczególnie mieszkańców wsi, a ten jeden z najżyźniejszych regionów Europy zaczęły nawiedzać plagi głodu. Apogeum tych tragicznych wydarzeń nastąpiło w początkach lat trzydziestych, gdy celowa, destrukcyjna i bezlitosna polityka władz sowieckich przyniosła zapaść gospodarki rolnej, chaos, powszechną biedę i w efekcie sprowadziła na Ukrainę niewyobrażalną tragedię. Głód, jaki dotknął wówczas mieszkańców sowieckiej Ukrainy, ze względu na swoją skalę i skutki, określany jest mianem Wielkiego Głodu.

Wielki Głód z lat 1932–1933 to największa katastrofa w dziejach narodu ukraińskiego. Jest to także szczególna tragedia w najnowszej historii Europy. Nie można bowiem inaczej mówić o milionach ofiar głodu i wycieńczenia i o ich strasznych cierpieniach powolnej śmierci głodowej. Dramat wymierających ukraińskich rodzin i wsi był tym większy, że rozgrywał się na oczach obojętnej, a przecież cywilizowanej Europy.

Ujawniane dokumenty archiwalne wskazują, że Wielki Głód należy określić mianem zbrodni ludobójstwa, popełnionej przez stalinowski reżim na ukraińskim narodzie. I chociaż Ukraińcy, a wraz z nimi i inne narodowości, zamieszkujące sowiecką Ukrainę, w tym i Polacy, doświadczyli jeszcze wielu represji, Wielki Głód pozostanie bezprecedensową tragedią w historii Ukrainy i Europy. Przez dziesięciolecia wiedza o tych dramatycznych wydarzeniach była całkowicie zafałszowana. Już w czasie Wielkiego Głodu władze ZSRS prowadziły kampanię propagandową, nie tylko w Związku Sowieckim, ale także poza jego granicami poprzez partie komunistyczne i lewicowe elity. Wiedza o rzeczywistych rozmiarach tragedii ukraińskiej wsi i jej mieszkańców nie mogła przebić się do opinii publicznej.

Dopiero po odzyskaniu przez Ukrainę niepodległości możliwe stało się oddanie historycznej sprawiedliwości ofiarom Wielkiego Głodu. Także Polacy biorą udział w tych działaniach. Senat Rzeczypospolitej Polskiej podjął 16 marca 2006 r. uchwałę w sprawie rocznicy Wielkiego Głodu na Ukrainie, w której „solidaryzuje się ze stanowiskiem ukraińskim, aby uznać Wielki Głód w latach 1932–1933 za zbrodnię ludobójstwa”. Także Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 6 grudnia 2006 r. specjalną uchwałą wyraził „swe najgłębsze współczucie obywatelom Ukrainy” oraz dał wyraz nadziei, że „pamięć o ofiarach tej zbrodni zostanie przestrogą przed wszelkimi formami totalitaryzmu, który jakże boleśnie

українців». Тим самим Польща опинилася серед майже тридцяти держав, чий уряди та парламенти згодні, що штучно створений у тридцятих роках ХХ століття голод на Україні належить визнати злочином проти людства.

У 2008 році відбудеться сімдесят п'ята річниця апогею трагічних подій в Україні. Тому цей рік був оголошений Президентом Віктором Ющенко роком пам'яті про жертв Голодомору. Тому необхідно із задоволенням прийняти ініціативу щодо публікації архівних матеріалів, які в більшості своїй невідомі до цього часу дослідникам, що вказують масштаб цієї драми. Співпраця польських та українських архівістів та істориків, а також державних органів у цьому особливому році свідчить, що спільний завтрашній день Польщі та України будується не тільки парламентами та урядами, а й базується на кращим розумінням минулого обох народів.

Я переконаний, що публікація, яка потрапить до рук читачів, буде важливою науковою подією і служитиме польсько-українському порозумінню і співпраці. А її англomовне видання буде сприяти розповсюдженню знань про українське минуле також в Європі.

Лех Качинський

dotknął XX-wieczną Europę, w tym szczególnie Polaków i Ukraińców”. Tym samym, Polska znalazła się więc wśród niemal trzydziestu państw, których rządy i parlamenty są zgodne, że sztucznie wywołany w latach trzydziestych XX wieku głód na Ukrainie należy uznać za zbrodnię przeciwko ludzkości.

W 2008 r. upływa siedemdziesiąta piąta rocznica apogeum tragicznych wydarzeń na Ukrainie. Dlatego ten rok został ogłoszony przez Prezydenta Ukrainy Wiktora Juszczenkę rokiem pamięci o ofiarach Wielkiego Głodu. Z tym większą więc satysfakcją należy przyjąć inicjatywę publikacji materiałów źródłowych, w większości nieznanych dotąd badaczom, ukazujących rozmiar i zasięg tego dramatu. Współpraca polskich i ukraińskich archiwistów i historyków oraz urzędów państwowych w tym szczególnym roku świadczy, że wspólne jutro Polski i Ukrainy budowane jest nie tylko przez rządy i parlamenty, lecz opiera się także na coraz lepszym zrozumieniu przeszłości obu narodów.

Jestem przekonany, że oddawana do rąk czytelników publikacja, będąc ważnym wydarzeniem naukowym, służyć będzie polsko-ukraińskiemu porozumieniu i współpracy, a jej anglojęzyczne wydanie przyczyni się do upowszechnienia wiedzy o ukraińskiej przeszłości także w Europie.

Lech Kaczyński

ПЕРЕДМОВА ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Унікальні документи, зібрані в цьому томі, проливають світло на трагічні сторінки історії України. Раніше недосяжні для стороннього ока, вони розкривають не лише масштаби однієї з найбільших у світі гуманітарних катастроф, але й героїзм та незламність українців.

Голодомор 1932–1933 років, влаштований тоталітарним режимом, забрав у нашого народу мільйони життів. Це був свідомий, безжалісний і цинічний геноцид.

Комуністичний режим в Україні мав намір знищити цвіт нації та самі корені українства, вщент розорити працелюбне українське село. Все це робилося з єдиною метою – зламати нашу волю до свободи й відродження власної державності.

Проте всі зусилля нелюдів зазнали поразки. Наш народ, попри небачені втрати, вистояв і переміг. Визвольний рух багатьох поколінь українських патріотів увінчався наприкінці ХХ століття проголошенням незалежності України.

Злочини проти людства не можуть мати терміну давності. Переконаний, що Голодомор – геноцид, організований комуністичною диктатурою, отримає належну правову оцінку і буде рішуче засуджений всією світовою спільнотою. Тільки так ми зможемо запобігти повторенню подібних трагедій.

Україна високо цінує той факт, що у багатьох країнах світу Голодомор уже визнано актом геноциду проти Українського народу.

Наше гасло «Україна пам'ятає, світ – визнає!» з кожним днем набуває рис беззаперечного факту.

Понад 60 держав підписали Спільну заяву в рамках Генеральної Асамблеї ООН, в якій затавровано винуватців Голодомору і вшановано пам'ять його жертв. Ухвалено й відповідну заяву Парламентської асамблеї ОБСЄ. Ці дії міжнародної спільноти ми сприймаємо як вияв широї солідарності з нашою країною.

Особливу вдячність висловлюю нашим польським друзям – державним діячам, політикам, дослідникам, журналістам, представникам громадськості, які сьогодні разом з нами докладають усіх зусиль, щоб відкрити і повідомити людству правду про геноцид, якого зазнала Україна в 1932–1933 роках.

Вірю, що ця важлива робота стане нашим спільним внеском в утвердження ідеалів справедливості, демократії та гуманізму, які сьогодні сповідує Європа і весь цивілізований світ.

Віктор Ющенко

PRZEDMOWA PREZYDENTA UKRAINY

Zebrane w tym tomie unikalne dokumenty rzucają nowe światło na tragiczne strony ukraińskiej historii. Ściśle strzeżone wcześniej materiały dzisiaj odsłaniają przed nami nie tylko pełny obraz jednej z największych w świecie humanitarnych katastrof, ale również ukazują heroizm i niezłomność narodu ukraińskiego.

Wywołany przez totalitarny reżim Wielki Głód z lat 1932–1933 odebrał życie milionom przedstawicieli naszego narodu, śmiało więc możemy nazwać go świadomym, bezlitosnym i cynicznym ludobójstwem.

Komunistyczny reżim na Ukrainie miał na celu zniszczenie substancji narodu i korzeni tożsamości ukraińskiej, jak również całkowitą dewastację pracowitej ukraińskiej wsi. Działaniom tym przyświecał jeden cel: stłamszenie dążeń do wolności i zapobieżenie odrodzenia państwowości.

Jednak wszystkie wysiłki wroga zakończyły się porażką. Naród ukraiński, mimo olbrzymich strat wytrwał i zwyciężył. Wysiłki wielu pokoleń ukraińskich patriotów w końcu XX wieku zostały uwiecznione ogłoszeniem niepodległości Ukrainy.

Zbrodnie przeciwko ludzkości nie ulegają przedawnieniu. Wielki Głód, uznany za ludobójstwo dokonane przez komunistyczną dyktaturę, zostanie osądzony w świetle prawa i poddany ocenie międzynarodowej społeczności. Jedyne w ten sposób możemy zapobiec powtórzeniu podobnych tragedii.

Ukraina szczerze docenia fakt, iż w wielu państwach świata Wielki Głód uznano za ludobójstwo popełnione na narodzie ukraińskim. Nasze hasło „Ukraina pamięta, świat uznaje!” z każdym dniem staje się coraz bardziej oczywiste.

Ponad sześćdziesiąt krajów podpisało wspólną deklarację Zgromadzenia Ogólnego ONZ, w której napiętnowano sprawców zbrodni przeciwko narodowi ukraińskiemu i uczczono pamięć jej ofiar. Stosowną deklarację uchwaliło również Zgromadzenie Parlamentarne OBWE. Te oświadczenia międzynarodowej wspólnoty traktujemy jako przejaw szerokiej solidarności z naszym krajem.

Szczególną wdzięczność pragnę okazać naszym polskim przyjaciołom – politykom, badaczom, dziennikarzom, działaczom społecznym – wspólnie z nami wkładającym znaczny wysiłek w ujawnienie rozmiarów ludobójstwa, jakiego Ukraińcy doświadczyli w latach 1932–1933.

Wierzę, iż włożony w to dzieło trud stanie się naszym wspólnym wkładem we wzmocnienie ideałów sprawiedliwości, demokracji i humanizmu, wyznawanych przez współczesną Europę i cały cywilizowany świat.

Wiktor Juszczenko

ВІД КОЛЕКТИВУ УПОРЯДНИКІВ

Голодомор 1932–1933 років – це особлива подія в історії України, і ця трагедія викликає до сьогодні надзвичайно живі реакції. Книга, яку тримають в руках читачі, є сьомим томом спільної видавничої серії «Польща та Україна у тридцятих – сорокових роках ХХ століття. Невідомі документи з архівів спеціальних служб» і презентує архівні матеріали польських та радянських спецслужб про ситуацію в Україні у цей драматичний період.

У роки більшовицького тоталітарного режиму український народ зазнав жорстоких репресій. Серед інших «союзних республік» колишнього СРСР Україна понесла найбільші людські втрати. І надалі з'являються запитання, що стосуються причин і обставин цієї катастрофи, а в наукових середовищах багатьох країн тривають дискусії, що мають на меті їх виявлення. Триває також полеміка про число жертв.

Одне не піддається сумніву: Голодомор в Україні 1932–1933 років неможливо замовчувати чи ігнорувати, оскільки катастрофа голоду була важливою ланкою в історичному ланцюзі гуманітарних катастроф, які торкнулися Європи в ХХ столітті. Це знайшло своє віддзеркалення, зокрема, в тому, що парламенти багатьох країн прийняли спеціальні рішення про визнання Голодомору геноцидом українського народу. 28 листопада 2006 р. зробила це Верховна Рада України, 16 березня 2006 р. Сенат Республіки Польща, а 6 грудня того ж року – Сейм Республіки Польща.

Знання про Великий Голодомор розширюються, поволі стають доступними документи, що відбивають діяльність найвищого керівництва СРСР у 1932–1933 роках, поведінку регіональних лідерів, зокрема партійно-державної номенклатури. Ці знання дозволяють зрозуміти технологію злочину, як саме, за допомогою яких механізмів сталінський режим знищував український народ, мотивуючи це потребами модернізації, а насправді намагаючись остаточно завоювати і упокорити Україну.

Доступні документи дозволяють чіткіше усвідомити доктринальні і ситуативні мотиви, якими керувався комуністичний істеблішмент, дозволяють відтворити тодішню ситуацію на макро- і мікрорівні, що вкрай важливо для загальних реалістичних висновків і оцінок. Нові знання з-поміж іншого дозволяють дезавувати твердження про відсутність специфіки і особливостей у діях влади у тому або іншому регіоні колишнього СРСР у 1932–1933 роках.

*

* *

Українська література, що стосується презентованої проблематики, надзвичайно багата. Представлення хоча б найголовніших синтетичних і моно-

OD KOMITETU REDAKCYJNEGO

Wielki Głód z lat 1932–1933 to wydarzenie w historii Ukrainy szczególne, a tragedia ta wywołuje do dzisiaj niezwykle żywe reakcje. Oddawana do rąk Czytelników publikacja, będąca zarazem siódmym tomem wspólnej serii wydawniczej „Polska i Ukraina w latach trzydziestych – czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych” prezentuje materiały archiwalne polskich i sowieckich służb specjalnych dotyczące sytuacji na Ukrainie w tym dramatycznym okresie.

W latach reżimu stalinowskiego naród ukraiński doznał okrutnych represji. Dzisiaj można stwierdzić, że spośród wszystkich „bratnich republik” dawnego ZSRS, sowiecka Ukraina poniosła największe straty ludzkie. W dalszym ciągu pojawiają się pytania dotyczące przyczyn i okoliczności tej katastrofy, a w środowiskach naukowych wielu krajów trwają dyskusje mające na celu ich wyjaśnienie. Toczy się także spór o liczbę ofiar.

Jedno nie ulega wątpliwości: o klęsce głodu na Ukrainie w latach 1932–1933 nie wolno milczeć ani jej ignorować. Była ona ważnym ogniwem w łańcuchu katastrof, które dotknęły Europę w XX wieku. Odzwierciedleniem tego jest fakt, iż władze wykonawcze i ustawodawcze wielu państw przyjęły specjalne uchwały o uznaniu głodu w latach trzydziestych za ludobójstwo dokonane na narodzie ukraińskim. Dnia 28 listopada 2006 r. uczyniła to Rada Najwyższa Ukrainy, 16 marca 2006 r. Senat Rzeczypospolitej Polskiej, a 6 grudnia 2006 r. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej.

Wiedza dotycząca Wielkiego Głodu wciąż poszerza się, powoli stają się dostępne dokumenty ukazujące działalność najwyższego kierownictwa ZSRS w latach 1932–1933, sposób postępowania miejscowych aparatczyków, szczególnie tych pochodzących z partyjnej nomenklatury USRS. Wiedza ta pozwala zrozumieć mechanizm zbrodni, poznać narzędzia, za pomocą których stalinowski reżim niszczył ukraiński naród, motywując to potrzebą modernizacji społeczeństwa, a w rzeczywistości usiłując ostatecznie podporządkować i upokorzyć Ukrainę. Dostępne dokumenty wyraźnie ukazują doktrynalne i doraźne motywy, jakimi kierował się komunistyczny establishment, i pozwalają na odtworzenie ówczesnej sytuacji zarówno na makro, jak i mikro poziomie. Warto też pamiętać, iż dla różnych obszarów byłego ZSRS w latach 1932–1933 władze działały odmiennie, zgodnie ze specyfiką danego regionu.

*
* *

Literatura ukraińska dotycząca prezentowanej problematyki jest niezwykle bogata. Wymienienie choćby podstawowych prac syntetycznych i monograficznych zajęłoby wiele stron tekstu. Na emigracji – w Kanadzie, USA i Niemczech badacze ukraińscy kwestią Wielkiego Głodu zajmowali się już od lat trzydzie-

графічних праць зайняло б багато сторінок тексту. В еміграції – зокрема, у Канаді, США і Німеччині – українські дослідники питанням голоду займалися ще від тридцятих років. В Україні через відомі обставини тему голоду, а також сталінських репресій почали досліджувати лише наприкінці вісімдесятих років. Піонерами цих досліджень були професори Станіслав Кульчицький¹, Юрій Шаповал² та інші³. Значний внесок у вивчення причин, перебігу та наслідків голоду початку 1930-х років в Україні належить канадському професору Роману Сербину⁴, італійському професору Андреа Граціозі⁵, американському професору Террі Мартіну⁶, французьким дослідникам Франсуа Месле і Жану Валлену⁷. В останні роки значно виріс інтерес

¹ Див.: С. Кульчицький, *До оцінки становища в сільському господарстві УРСР в 1931–1933 рр.* [у:] «Український історичний журнал» 1988, № 3; Його ж, *1933: Трагедія голоду*, Київ 1989; Його ж, *Ціна «великого перелому»*, Київ 1991; Його ж, *Між двома війнами*, Київ 1999; Його ж, *Голод 1932–1933 рр. в Україні як геноцид*, Київ 2005; Його ж, *Чому він нас уничтожив? Сталин и украинский Голодомор*, Киев 2007; Його ж, *Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення*, Київ 2007, та ін.

² Див.: Ю. Шаповал, *Чого нам бояться?* [у:] «Правда України» 1987, 20 сентября; *Командири великого голоду. Поїздки В. Молотова і Л. Кагановича в Україну та на Північний Кавказ. 1932–1933 рр.* За ред. В. Васильєва, Ю. Шаповала, Київ 2001; J. Scharowal, *Luegen und Schweigen. Die unterdrueckte Erinnerung an den Holodomor*, Osteuropa 54, no 12 (2004), s. 131; *The Famine-Genocide of 1932–1933 [у:] Ukraine*. Edited by Y. Shapoval, Kyiv – Kingston 2005; Y. Shapoval, *The Significance of Newly Discovered Archival Documents for Understanding the Causes and Consequences of the Famine-Genocide of 1932–1933 in Ukraine [у:] Famine in Ukraine 1932–1933: Genocide by Other Means*, Edited by T. Hunczak and R. Serbyn, New York 2007, p. 84–97, та ін.

³ Див., напр.: *Голод – геноцид 1933 року в Україні: історико-політичний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків. Міжнародна науково-теоретична конференція. Київ, 28 листопада 1998*, Київ 2000; *Три голодомори в Україні в ХХ столітті: погляд із сьогодення. Матеріали міжнародної наукової конференції*, Київ 2003; В. І. Марочко, «Торгсин»: золота ціна життя українських селян у роки голоду (1932–1933) [у:] «Український історичний журнал» 2003, № 3; В. Васильєв, *Ціна голодного хліба політика керівництва СРСР і УРСР в 1932–1933 рр.* [у:] *Командири великого голоду. Поїздки...* За ред. В. Васильєва, Ю. Шаповала, Київ 2001; див. також: *Голодомор 1932–1933. Матеріали до бібліографії*, <http://www.archives.gov.ua/Sections/Famine/>.

⁴ Див., наприклад: R. Serbyn, *The Ukrainian Famine of 1932–1933 as Genocide in the Light of the UN Convention of 1948 [у:] „The Ukrainian Quarterly”*, vol. LXII, No 2, Summer 2006, p. 186–210.

⁵ Див.: A. Graziosi (Ed.), *‘Lettres de Khar’kov’. La famine en Ukraine et dans le Caucase du Nord à travers les rapports des diplomates italiens, 1932–1934*, “Cahiers du monde russe”, 1–2 (1989); Id. (ред.), *Lettere da Kharkov. La carestia in Ucraina e nel Caucaso del Nord nei rapporti dei diplomatici italiani, 1932–1933*, Torino 1991; Id. *Conseguenze e implicazioni della “grande carestia” del 1932–1933 in La morte della terra: La grande “carestia” in Ucraina nel 1932–1933. Atti del Convegno Vicenza, 16–18 ottobre 2003*, Roma 2004; Його ж, *До читачів українського видання «Листів з Харкова» [у:] Листи з Харкова. Голод в Україні та на Північному Кавказі в повідомленнях італійських дипломатів, 1932–1933 роки*, Харків 2007.

⁶ Див., напр.: T. Martin, *The Affirmative Action Empire. Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*, Ithaca and London 2001. See Chapter 7: “The National Interpretation of the 1933 Famine”; T. Martin, *The 1932–1933 Ukrainian Terror: New Documentation on Surveillance and the Thought Process of Stalin [у:] Famine-Genocide in Ukraine 1932–1933*, Toronto 2003.

⁷ Див.: F. Meslé, J. Vallin, *Mortalité et causes de décès en Ukraine au XXe siècle*, Paris 2003; Ф. Месле, Ж. Валлен, за участю В. Школьнікова, С. Пирожкова, С. Адамця, *Смертність та причини смерті в Україні у ХХ столітті*. Пер. з франц. Є. Марічева, за ред. С. Пирожкова, Київ 2008.

stych. Na Ukrainie z wiadomych powodów temat ten, a także problemy represji stalinowskich zaczęto badać dopiero w końcu lat osiemdziesiątych. Pionierami tych badań byli prof. Stanisław Kulczycki¹, Jurij Szapował² i inni³. Znaczny wkład w kwestię wyjaśnienia przyczyn, przebiegu i skutków Głodu w pierwszej połowie lat trzydziestych na Ukrainie mieli badacze: kanadyjski – prof. Roman Serbyn⁴, włoski – prof. Andrea Graziosi⁵, amerykański – prof. Terry Martin⁶ oraz francuscy naukowcy François Meslé i Jean Vallin⁷. W ostatnich latach temat Wielkiego Głodu z lat 1932–1933 na Ukrainie szczególnie zainteresował historyków niemieckich⁸.

Ponadto warto podkreślić rolę amerykańskiego badacza Jamesa Mace'a, który na początku lat dziewięćdziesiątych przybył do Kijowa i nieprzerwanie przez

¹ Zob. S. Kulczycki, *Do ocinyk stanowyszczu w silskomu gospodarstwi URSR u 1931–1933 r.* „Ukrajinskij Istorycznyj Żurnał” 1988, nr 3; *Idem*, 1933: *Trahedija holodu*, Kyjiw 1989; *Idem*, *Cina „welykoho perelomu”*, Kyjiw 1991; *Idem*, *Miż dwoma wijnamy*, Kyjiw 1999; *Idem*, *Poczemu on nas uniczozhał? Stalin i ukrainskij Holodomor*, Kijew 2007; *Idem*, *Holodomor 1932–1933 rr. jak henocyd: trudnoszchi uswidomlennia*, Kyjiw 2007.

² Zob. J. Szapował, *Czego nam bojatsja?*, „Prawda Ukrainy”, 20 IX 1987; *Idem*, *Luegen und Schweigen. Die unterdrueckte Erinnerung an den Holodomor*, „Osteuropa”, nr 54, 2004, grudzień, s. 131–145; *Idem*, *The Significance of Newly Discovered Archival Documents for Understanding the Causes and Consequences of the Famine-Genocide of 1932–1933 in Ukraine* [w:] *Famine in Ukraine 1932–1933: Genocide by Other Means*, red. T. Hunczak i R. Serbyn, New York 2007, s. 84–97. Zob. także: *Komandyry welykoho holodu. Pojizdky W. Mołotowa i L. Kahanowycza w Ukrainiu i Piwnicznyj Kawkaz. 1932–1933*, red. J. Szapował, W. Wasyljew, Kyjiw 2001; *The Famine-Genocide of 1932–1933 in Ukraine*, red. Y. Shapoval, Kyiv–Kingston 2005; *Holodomor 1932–1933. Materialy do bibliografij*, <http://www.archives.gov.ua/Sections/Famine/>.

³ Zob. np: *Holod – henocyd 1933 roku w Ukraini: istoryko-politycznyj analiz socjalno-demograficznych ta moralno-psychologicznych naslidkiw. Miżnarodna naukowo-teoretyczna konferencija*, Kyjiw, 28 lystopada 1998, Kyjiw 2000; *Try holodomory w Ukraini w XX stolitti: pohlad iz siohodennia. Materialy miżnarodnoji naukowoji konferenciji*, Kyjiw 2003; W. Maroczko, „Torgsin”: *zolota cina žyttia ukrajskich selan u roky holodu (1932–1933)*, „Ukrajinskij Istorycznyj Żurnał” 2003, nr 3; W. Wasyljew, *Cina holodnoho chliba. Polityka keriwnyctwa SRSR i URSR w 1932–1933* [w:] *Komandyry welykoho holodu. Pojizdky...*

⁴ R. Serbyn, *The Ukrainian Famine of 1932–1933 as Genocide in the Light of the UN Convention of 1948*, „The Ukrainian Quarterly”, t. LXII, nr 2, s. 186–210.

⁵ A. Graziosi (red.), „*Lettres de Khar'kov*”. *La famine en Ukraine et dans le Caucase du Nord à travers les rapports des diplomates italiens, 1932–1934*, „Cahiers du monde russe” 1989, nr 1/2; *Idem* (red.), *Lettere da Kharkov. La carestia in Ucraina e nel Caucaso del Nord nei rapporti dei diplomatici italiani, 1932–1933*, Torino 1991; *Idem*, *Conseguenze e implicazioni della „grande carestia” del 1932–1933* [w:] *La morte della terra: La grande „carestia” in Ucraina nel 1932–1933. Atti del Convegno Vicenza, 16–18 ottobre 2003*, Roma 2004; *Idem*, *Do czytacziv ukrajskoho wydannia „Łystiw z Charkowa”* [w:] *Łysty z Charkowa. Holod w Ukraini ta na Piwnicznomu Kawkazi w powidomlenniach italijskich dyplomatiw, 1932–1933 roky*, Charkiw 2007.

⁶ T. Martin, *The Affirmative Action Empire. Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*, Ithaca–London 2001; *Idem*, *The 1932–1933 Ukrainian Terror: New Documentation on Surveillance and the Thought Process of Stalin* [w:] *Famine-Genocide in Ukraine 1932–1933*, Toronto 2003.

⁷ F. Meslé, J. Vallin, *Mortalité et causes de décès en Ukraine au XXe siècle*, Paris 2003, wyd. ukraińskie: *Smernist ta pryczyny smerti w Ukraini u XX stolitti*, red. S. Pyrożkowa, Kyjiw 2008.

⁸ Zob., np. specjalne wydanie pisma „Osteuropa”: *Vernichtung durch Hunger: Der Holodomor in der Ukraine und der UdSSR*, „Osteuropa”, grudzień, nr 54, 2004.

німецьких дослідників до теми голоду 1932–1933 років в Україні⁸. Окремо варто підкреслити роль американського дослідника Джеймса Мейса, який на початку 1990-х років переїхав до Києва і протягом кільканадцяти років тут працював. Він постійно звертався до теми Голодомору в Україні, аналізуючи її різні аспекти⁹.

Величезне значення у справі висвітлення проблеми колективізації і голоду мала робота професора Роберта Конквеста – *Harvest of Sorrow. Soviet Collectivization and the Terror Famine* (New York 1986)¹⁰. Через 17 років після виходу монографії Конквеста вже в Україні світ побачило фундаментальне видання *Голод 1932–1933 років в Україні: причини і наслідки* (Київ 2003), створене колективом українських дослідників.

Серед документальних публікацій до найцінніших належить друга частина видання *Голод 1932–1933 років на Україні очима істориків, мовою документів* (Київ 1990), що містить документи комуністичної партії з Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГОУ). Документи з цього архіву, а також з Державного архіву Полтавської області (ДАПО) були опубліковані в збірці публікацій Дмитра Солов'я на тему голоду¹¹. Надзвичайно важливою для дослідників була також праця *Колективізація і голод на Україні, 1929–1933, Збірник документів і матеріалів* (Київ 1993) з документами, що походять з Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ). Чимало документів було опубліковано на сторінках періодичного наукового видання «Український історичний журнал» в 1989–1990 роках.

Останніми роками в Україні стали доступними документи і матеріали багатьох архівів, а серед них – Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ). В 2006 році було розсекречено низку архівних джерел, доступ до яких довгий час був неможливий. Працівники радянської спецслужби зробили послугу майбутнім історикам, фіксуючи у своїх документах ситуацію на селі, вимоги влади і власні зусилля по їх реалізації, настрої людей і репресивні заходи щодо них, дії по блокуванню «витікання» правдивої інформації про суть і масштаби Голодомору. Частина цих документів була опублікована у науково-документальному виданні, підготовленому працівниками архіву СБУ¹².

З-поміж інших джерел необхідно назвати публікації: *33-й: Голод. Народна книга-меморіал* (Київ 1991), що є зібранням спогадів свідків подій¹³,

⁸ Див., наприклад, спеціальне видання журналу „Osteuropa“: *Vernichtung durch Hunger: Der Holodomor in der Ukraine und der UdSSR*, „Osteuropa“, Dezember 2004.

⁹ Див.: *День і вічність Джеймса Мейса*, Київ 2005.

¹⁰ Українське видання: *Жнива скорботи. Радянська колективізація і голодомор*, Київ 1993.

¹¹ Д. Соловей, *Сказати правду. Три праці про голодомор 1932–1933 років*, ред. Ю. Шаповал, О. Юренко, Київ – Полтава 2005.

¹² *Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932–1933 років в Україні в документах ГПУ–НКВД*, Київ 2007 (вид. 2 – Київ 2008).

¹³ Французьке видання: *1933, L'année noire. Témoignages sur la famine en Ukraine*, Paris 2000.

kilkanaście lat prowadził tam badania. Mace stale powracał do tematu Wielkiego Głodu, analizując różne jego aspekty⁹.

Niebagatelne znaczenie dla sprawy nagłośnienia problemu kolektywizacji i głodu miała praca Roberta Conquesta – *Harvest of Sorrow. Soviet Collectivization and the Terror Famine* (New York 1986)¹⁰. W siedemnaście lat po ukazaniu się monografii Conquesta, na Ukrainie opublikowano fundamentalny zbiór *Hołod 1932–1933 rokiw w Ukrajinii: pryčyny i naslidky* (Kyjiw 2003), opracowany przez zespół ukraińskich badaczy.

Jeśli chodzi o publikacje źródłowe, do najcenniejszych należy druga część pozycji *Hołod 1932–1933 rokiw na Ukrajinii oczyma istorykiw, mowuju dokumentiw* (Kyjiw 1990) zawierająca dokumenty partii komunistycznej z obecnego Centralnego Państwowego Archiwum Organizacji Społecznych Ukrainy (CDAHOU). Dokumenty z tego archiwum, a także Archiwum Państwowego Obwodu Połtawskiego (DAPO), zostały opublikowane w zbiorze publikacji Dmytra Sołowieja na temat Głodu¹¹. Niezwykle istotną dla badaczy była także praca *Kolektywizacja i hołod na Ukrajinii, 1929–1933, Zbirnyk dokumentiw i materialiw* (Kyjiw 1993) z dokumentami pochodzącymi z obecnego Centralnego Państwowego Archiwum Wyższych Organów Władzy Ukrainy (CDAWOWU). Wiele dokumentów pochodzących również z CDAWOWU zostało opublikowanych w kolejnych numerach periodyku naukowego „Ukraiński Istoryczny Żurnał” w latach 1989–1990.

W ostatnich latach na Ukrainie stały się dostępne dokumenty i materiały z wielu innych archiwów, a pośród nich z Wydzielonego Archiwum Państwowego Służby Bezpieczeństwa Ukrainy (WAP SBU). W 2006 r. odtajniono szereg źródeł, do których dostęp przez długi czas był niemożliwy. Pracownicy sowieckich organów bezpieczeństwa nieświadomie okazali się kronikarzami epoki, opisując w swojej dokumentacji sytuację na ówczesnej ukraińskiej wsi, przekazując do wykonania polecenia władz i własne wysiłki włożone w ich realizację, relacjonując narastające niepokoje społeczne, zarządzając represje w celu ich uspokojenia, czyniąc zabiegi mające powstrzymać „wyciekanie” prawdziwych informacji dotyczących istoty i rozmiaru klęski głodowej. Część tych dokumentów została opublikowana w pozycji źródłowej przygotowanej przez pracowników archiwum SBU¹².

Z innych pozycji źródłowych należy wymienić publikację 33-j: *Hołod. Narodna knyha-memorial* (Kyjiw 1991) będącą wspomnieniami świadków wydarzeń¹³ oraz *Ukrajinśkyj Hołokost 1932–1933, Swidczennia tych, chto wyżyw* (t. 1–2, Kyjiw 2003–2004).

⁹ Por. *Deń i wicznist' Džejsma Mejsa*, Kyjiw 2005.

¹⁰ Wyd. ukraińskie: *Znywa skorboty. Radianśka kolektywizacja i hołodomor*, Kyjiw 1993.

¹¹ D. Sołowiej, *Skazaty prawdu. Try praci pro hołodomor 1932–1933 rokiw*, red. J. Szapował, O. Jurenko, Kyjiw–Połtawa 2005.

¹² *Rozsekreczena pamjat': Hołodomor 1932–1933 rokiw w Ukrajinii w dokumentach GPU-NKWD*, Kyjiw 2007 (wyd. 2 – Kyjiw 2008).

¹³ Wydanie francuskie: *1933, L'année noire. Témoignages sur la famine en Ukraine*, Paris 2000.

а також *Український Голокост 1932–1933, Свідчення тих, хто вижив* (т. 1–2, Київ 2003–2004).

Потрібно також згадати про документи, що стосуються голоду і публікувалися поза межами України. Особливо цінним є видання документів Британського Міністерства закордонних справ, підготовлене до 55-ої річниці трагедії: *The Foreign Office and the Famine. British Documents on Ukraine and the Great Famine of 1932–1933* (Kingston – New York 1988). Того ж року з'явилася інформаційна публікація, що містить документи з німецького Міністерства закордонних справ під назвою: *Der ukrainische Hunger-Holocaust. Stalins Verschwiegener Völkermord 1932/1933 an 7 Millionen ukrainischen Bauern im Spiegel geheimgehaltener Akten des deutschen Auswärtigen Amtes* (Sonnenbühl 1988). Наступного року італійський дослідник проф. Андреа Граціозі опублікував доповіді представників італійських дипломатичних представництв у Радянській Україні¹⁴.

Польська література за темою значно менша від української, хоча праці, що стосуються між іншим колективізації в УСРР, з'являлися ще до війни. У Польщі дослідники через зрозумілі обставини могли зайнятися цією темою лише після 1989 року. Проблемою колективізації, а пізніше й голоду займалися перш за все Роберт Кусьнеж і Чеслав Райца¹⁵. Коротку статтю, присвячену цій проблематиці на шпальтах «Варшавських зошитів українознавчих», вмістив знавець польсько-українських взаємин Ришард Тожецький¹⁶. Проблеми польських меншин в УСРР/УРСР у періоди голоду присвячено дві публікації документального характеру: *Glód i represje wobec ludności polskiej na Ukrainie 1932–1947. Relacje* (Люблін 2005), а також *Polacy na Ukrainie* (ч. 1: 1917–1939 роки, т. 1–5, Перемишль 1998–2005).

*

* *

Після державного перевороту в Росії у жовтні 1917 р. В. Ленін та його партія послідовно намагалися збільшити територію «Республіки Рад». Одним із головних об'єктів більшовицької експансії відтоді стала нещодавно створена Українська Народна Республіка (УНР). У січні 1918 р. більшовицькі війська здійснили першу спробу окупації УНР. Надалі кожний їхній прихід до України супроводжувався хвилею червоного терору, який мав специфічну складову – боротьбу з «українською буржуазно-націоналістичною

¹⁴ A. Graziosi (Ed.), 'Lettres de Khar'kov'. La famine en Ukraine et dans le Caucase du Nord à travers les rapports des diplomates italiens, 1932–1934, "Cahiers du monde russe", 1–2 (1989).

¹⁵ R. Kuśnierz, *Propaganda radziecka w okresie Wielkiego Głodu na Ukrainie (1932–1933)*, „Dzieje Najnowsze” 2004, nr 4; *Idem, Ukraina w latach kolektywizacji i Wielkiego Głodu (1929–1933)*, Toruń 2005; C. Rajca, *Glód na Ukrainie*, Lublin 2005; *Idem, Zagłada chłopów na Ukrainie w 1933 roku*, „Zeszyty Majdanka” 1993, t. XV.

¹⁶ R. Torzecki, *Wielki głód na Ukrainie w latach 1931–1933*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze” 1994, t. 2.

L

Należy także wspomnieć o dokumentach dotyczących głodu, publikowanych poza Ukrainą. Szczególnie cenna jest edycja dokumentów brytyjskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych przygotowana na 55. rocznicę tragedii: *The Foreign Office and the Famine. British Documents on Ukraine and the Great Famine of 1932–1933* (Kingston–New York 1988). W tym samym roku ukazała się publikacja źródłowa zawierająca dokumenty z niemieckiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych pt.: *Der ukrainische Hunger-Holocaust. Stalins Verschwiegener Völkermord 1932/1933 an 7 Millionen ukrainischen Bauern im Spiegel geheimgehaltener Akten des deutschen Auswärtigen Amtes* (Sonnenbühl 1988). Jednocześnie rok później włoski badacz prof. Andrea Graziosi opublikował raporty przedstawicieli włoskich placówek dyplomatycznych na sowieckiej Ukrainie¹⁴.

Polska literatura przedmiotu jest znacznie uboższa od ukraińskiej, chociaż prace dotyczące m.in. kolektywizacji w USRS ukazywały się jeszcze przed wojną. Również w Polsce badacze tym tematem ze zrozumiałych powodów mogli zająć się dopiero po 1989 r. Problemem kolektywizacji i następującego po niej głodu zajmują się przede wszystkim Robert Kuśnierz i Czesław Rajca¹⁵. Krótki artykuł poświęcony tej problematyce na łamach „Warszawskich Zeszytów Ukrainoznawczych” zamieścił znawca stosunków polsko-ukraińskich Ryszard Torzecki¹⁶. Problemowi polskiej mniejszości w USRS w okresie głodu poświęcono dwie publikacje źródłowe: *Głód i represje wobec ludności polskiej na Ukrainie 1932–1947. Relacje* (Lublin 2005) oraz *Polacy na Ukrainie* (cz. 1: lata 1917–1939, t. 1–5, Przemysł 1998–2005).

*
* *

Po przewrocie bolszewickim w Rosji w październiku 1917 r. Włodzimierz Lenin i jego partia starali się sukcesywnie powiększać obszar „Kraju Rad”. Jednym z głównych kierunków ekspansji była nowo powstała Ukraińska Republika Ludowa (URL). W styczniu 1918 r. wojska bolszewickie podjęły pierwszą próbę okupacji Ukrainy. Każdemu ich wkroczeniu do Ukrainy towarzyszyła fala krwawego terroru, którego nieodmienną częścią była walka z „ukraińską burżuazyjną kontrrewolucją nacjonalistyczną”. W efekcie bolszewicy zajęli znaczną część państwa ukraińskiego dzięki stworzeniu pozornie niezależnej Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej (USRS). Pod koniec 1922 r. na wpół odnowionemu imperium nadano formę federacji pod nazwą: Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich (ZSRS), którego częścią składową stała się USRS.

¹⁴ A. Graziosi, „Lettres de Kharkov”. *La famine...*

¹⁵ R. Kuśnierz, *Propaganda radziecka w okresie Wielkiego Głodu na Ukrainie (1932–1933)*, „Dzieje Najnowsze” 2004, nr 4; *Idem, Ukraina w latach kolektywizacji i Wielkiego Głodu (1929–1933)*, Toruń 2005; C. Rajca, *Głód na Ukrainie*, Lublin 2005; *Idem, Zagłada chłopów na Ukrainie w 1933 roku*, „Zeszyty Majdanka” 1993, t. XV.

¹⁶ R. Torzecki, *Wielki głód na Ukrainie w latach 1931–1933*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze” 1994, t. 2.

контрреволюцією». Врешті-решт, більшовики завоювали більшу частину України, створивши уявно незалежну Українську Соціалістичну Радянську Республіку (УСРР). Наприкінці 1922 р. напіввідновленій імперії було надано форми федерації під назвою Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР), до складу якої включили й УСРР.

На територіях, зайнятих Червоною Армією, у тому числі і в УСРР, до 1921 р. проводилася так звана політика воєнного комунізму, що полягала у відбиранні в селян усіх надлишків, а фактично у повній конфіскації сільськогосподарської продукції. Наслідком цього була господарська руїна, яка набирала все більшого масштабу і разом із посухою 1921 р. та воєнними діями спричинила голод в Росії та Україні в 1921–1923 роках.

Голод, а також зростаюче невдоволення серед селян новою владою, схилили Леніна до прийняття в березні 1921 р. нової економічної політики (НЕП). Проте, не визнаючи довгий час факту голоду в УСРР, Ленін загострив становище постійними вимогами про вивіз хліба для голодуючого Поволжя, Москви, Петрограда. В результаті голоду громадсько-політичне життя та активний спротив більшовикам в Україні були паралізовані.

Після введення НЕПу українське село отримало до певної міри економічну свободу. Паралельно більшовики розпочали політику коренізації (в УСРР вона набула насамперед форми українізації) – національно-культурної лібералізації і наближення переважно неукраїнського партійно-державного апарату до корінного населення. В результаті ситуація в УСРР, як і у всьому СРСР, покращилася. Однак вже у 1926 р. боротьба з «українською націоналістичною контрреволюцією» стала одним з ключових завдань місцевої філії більшовицької спецслужби – Державного політичного управління (російська аббревіатура – ГПУ) УСРР.

Вирішувалося це завдання шляхом збирання оперативного матеріалу на головні кадри «української націоналістичної контрреволюції» – інтелігенцію, верхівку та вірних Української автокефальної православної церкви (УАПЦ), неформальний громадський актив села, військовослужбовців, особливо тих, які у 1917–1921 рр. служили у військах Української Центральної Ради, Армії Української держави гетьмана П. Скоропадського, Українській Галицькій армії (УГА), Армії УНР, брали участь у повстанському русі. Далі наступала фаза реалізації «компрометуючого матеріалу» – здійснення масових політичних репресій.

Подальша комунізація УСРР шляхом руйнації самих основ життя українського селянина – колективізації індивідуальних селянських господарств зустріли активний і пасивний спротив з боку заможних і напівзаможних господарів («куркулів» і «середняків»). Відповідним чином це відбилося і на соціальній поведінці національної інтелігенції, яка завжди була тісно пов'язана з народом, будучи виразником насамперед інтересів українського селянства. У колах інтелігенції посилилася критика політики більшовиків.

Na terenach zajętych przez Armię Czerwoną, w tym i na Ukrainie, do 1921 r. realizowana była tzw. polityka wojennego komunizmu, polegająca na odbieraniu chłopom wszystkich nadwyżek płodów rolnych. W praktyce polegało to na całkowitej konfiskacie produktów gospodarstwom wiejskim. Konsekwencją tego była narastająca ruina gospodarstwa, która wraz z suszą 1921 r., a także działaniami wojennymi przyczyniła się, m.in. w Rosji i na Ukrainie, do głodu w latach 1921–1923.

Głód, a także wzrastające niezadowolenie wśród chłopów, skłoniły Lenina do proklamowania w marcu 1921 r. nowej polityki ekonomicznej, potocznie zwanej NEP-em. Nie uznając przez długi czas za fakt występowania głodu w USRS, Lenin jedynie zaostrzał sytuację poprzez ciągle zwiększanie kontyngentu wywozzonego zboża dla głodującego Powołża, Moskwy i Piotrogradu.

W wyniku wspomnianego Głodu życie polityczno-społeczne oraz aktywny sprzeciw wobec polityki bolszewików w Ukrainie został w praktyce sparaliżowany.

Po wprowadzeniu NEP-u wieś ukraińska otrzymała ekonomiczną swobodę w pewnym zakresie. Równocześnie bolszewicy wdrożyli politykę „sięgania do korzeni” (w USRS przyjęła na początku formę ukrainizacji), narodowo-kulturowej liberalizacji i zbliżenia w większości przypadków nie pochodzącego z Ukrainy partyjno-państwowego aparatu do rdzennej ludności. Przyniosło to w efekcie polepszenie sytuacji w USRS, jak i w całym ZSRS. Jednak już w 1926 r. walka z „ukraińską nacjonalistyczną kontrrewolucją” stała się jednym z kluczowych zadań miejscowej filii bolszewickiej służby specjalnej – Głównego Zarządu Politycznego (GPU) USRS.

Cel ten był realizowany drogą gromadzenia materiałów operacyjnych dotyczących głównych przedstawicieli „ukraińskiej nacjonalistycznej kontrrewolucji” – inteligencji, zwierzchników i wiernych Ukraińskiej Autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej (UAPC), aktywnych społecznie mieszkańców wsi oraz wojskowych, szczególnie tych, którzy w latach 1917–1921 służyli w wojskach Ukraińskiej Centralnej Rady, armii hetmana Pawła Skoropadskiego, Ukraińskiej Armii Halickiej (UHA), armii URL, jak również brali udział w ruchu powstańczym. Dalej następowała faza realizacji „kompromitujących materiałów” – czyli stosowanie zmasowanych represji politycznych.

Dalszy proces komunizowania USRS za pomocą dewastacji podstaw życia ukraińskiej wsi, czyli kolektywizacja indywidualnych gospodarstw wiejskich, spotkał się z aktywnym sprzeciwem ze strony zamożnych i średniozamożnych gospodarzy („kułaków” i „średniaków”). W odpowiedni sposób odbiło się to i na społecznej działalności narodowej inteligencji, która jako wyrazicielka interesów ukraińskiego chłopstwa zawsze była blisko powiązana z ludem. W jej kręgach nasiliła się krytyka polityki bolszewików.

Najistotniejszy stał się problem dotyczący zboża. Pod koniec 1927 r. sekretarz generalny KC WKP(b) Józef Stalin zdecydował się na zmuszenie chłopów siłą do oddawania zboża państwu pod groźbą napiętnowania niepokornych jako

Ключовим стало питання про хліб. Наприкінці 1927 р. генеральний секретар ЦК ВКП(б) Й. Сталін вирішив силою змусити селян здавати хліб державі на її умовах під загрозою перетворення непокірних на «ворогів радянської влади». До останніх застосовували різні санкції – від штрафів до цілковитої конфіскації майна – «розкуркулення» і репресування.

Недорід, силовий тиск на селян і хлібозаготівлі призвели до загострення продовольчого становища. У багатьох районах УСРР, у тому числі південно-західних, які у 1921–1923 рр. пережили тяжкий голод, у 1928 р. населення знову почало голодувати¹⁷. Але це не зупинило Сталіна і в наступні роки він свідомо пішов на ескалацію насильства.

Протягом 1929–1934 рр. органи ГПУ УСРР створили низку великих групових кримінальних справ – «Спілки визволення України» («СВУ», 1929–1930 рр.), «Контрреволюційної шкідницької організації в сільському господарстві України» (1930 р.), «Військово-офіцерської контрреволюційної організації» («Весна», 1930–1931 рр.), «Українського національного центру» («УНЦ», 1930–1932 рр.), «Трудової селянської партії» («ТСП», 1931 р.), «Української військової організації» («УВО», 1932–1933 рр.); «Польської організації військової» («ПОВ», 1932–1934 рр.) та інших.

За цими справами було репресовано тисячі людей. Серед них – чимало представників української старої і представників прокомуністичної інтелігенції, які залишили помітний слід у політичній історії України, у процесах національного державотворення 1917–1920 рр., та продовжували відігравати важливу роль у громадському і духовному житті УСРР, науці, освіті, культурі, а також в управлінні різними галузями економіки, у тому числі сільським господарством.

Водночас нищівного удару було завдано по українським селянам – «куркулям», «куркульсько-петлюрівським елементам» – важливому соціально-політичному чиннику можливого відтворення УНР або іншої форми національно-демократичної державності. Масштабні репресії проти українського села, яке апріорі давало основні кадри «повстанської периферії» усіх «контрреволюційних організацій», переросли за допомогою хлібозаготівель і вилучення у селян всього продовольства у тотальний терор голодом.

Невід’ємним супроводжуючим елементом колективізації було «розкуркулення» господарств і ліквідація «куркулів». «Розкуркулення» мало дві цілі. З одного боку, відібрана у «куркулів» земля та інвентар ставали матеріальною базою для новостворених колективних і радянських господарств (колгоспів і радгоспів). З іншого боку, це було застереження для тих, хто не хотів вступати до колгоспів. Наявність куркульства мало стати виправданням для протиправних методів влади, якими вона змушувала селян всту-

¹⁷ Дослідники вважають, що в той період голодувало до трьох мільйонів людей (Див.: С. Кульчицький, *Між двома...*; *Голодомори в Україні 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: Злочини проти народу*, Київ 2000).

„wrogów władzy radzieckiej”. Miały ich dotknąć ostre sankcje – od grzywny po całkowitą konfiskatę mienia, „rozkułaczanie” i zsyłki.

Nieurodzaj, brutalny nacisk na chłopów i państwowy skup zboża doprowadziły do zaostrzenia sytuacji na rynku żywnościowym. W 1928 r. w wielu rejonach administracyjnych USRS, przede wszystkim południowo-zachodnich, które już w latach 1921–1923 doświadczyły podobnej klęski, zaczął się głód¹⁷. Ale to nie powstrzymało Stalina. W latach następnych dalej kroczył on drogą eskalacji przemocy.

W latach 1929–1934 organa GPU USRS wszczęły wiele grupowych spraw karnych przeciwko: Związkowi Wyzwolenia Ukrainy (SWU, lata 1929–1930), „kontrrewolucyjnej szkodniczej organizacji działającej w ukraińskim rolnictwie” (1930 r.), „oficerskiej organizacji kontrrewolucyjnej” („Wiosna”, lata 1930–1931), ukraińskiemu centrum nacjonalistycznemu (UNC, lata 1930–1932), Chłopskiej Partii Pracy (TSR, 1931 r.), Ukraińskiej Wojskowej Organizacji (UWO, lata 1932–1933), Polskiej Organizacji Wojskowej (POW, lata 1932–1934) i innym.

W związku z tymi sprawami poddano represjom tysiące ludzi, wśród nich wielu przedstawicieli starej ukraińskiej prokomunistycznej inteligencji, która pozostawiła głęboki ślad w politycznej historii Ukrainy (w działaniach państwotwórczych w latach 1917–1920), jak również odgrywała znaczącą rolę w społecznym życiu USRS, w nauce, oświacie, kulturze, a także w zarządzaniu różnymi gałęziami gospodarki, w tym rolnictwem.

Jednocześnie decydujący cios zadano ukraińskim chłopom – „kułakom”, „kułacko-petlurowskim elementom” – czyli uderzono w zaplecze polityczne ewentualnie mogącej się odrodzić URL lub innej formy demokratycznej państwowości Ukrainy. Masowe represje, za pomocą manipulacji państwowym skupem zboża oraz odbierania chłopom całej żywności, wymierzone w ukraińską wieś z założenia stanowiącą zabezpieczenie dla kadr „powstańczych” wszystkich „kontrrewolucyjnych organizacji”, przekształciły się w totalny terror głodem.

Nieodłącznym elementem towarzyszącym kolektywizacji było „rozkułaczanie” gospodarstw i likwidacja tzw. kułaków, czyli bogatych chłopów. „Rozkułaczanie” miało służyć przede wszystkim dwóm celom: z jednej strony odbierana „kułakom” ziemia i inwentarz stawały się materialną bazą dla nowo powstających kolchozów i sowchozów, a z drugiej – przestrożą dla tych, którzy nie chcieli zapisać się do gospodarstw kolektywnych. Istnienie „kułactwa” miało stać się usprawiedliwieniem dla bezprawnych metod władz, którymi zmuszały chłopów do wstępowania do kolektywów i oddawania zboża państwu. Władza bolszewicka, nie mogąc otwarcie walczyć „na froncie *chlebozagotówek*” (przymusowych dostaw zboża) z chłopami, potrzebowała wymyślonego wroga – „kułaka”. Ustawodawstwo sowieckie co prawda definiowało, kogo należało uznawać za „ku-

¹⁷ Badacze szacują, że głodowało wówczas do trzech milionów ludzi, zob.: S. Kulczyćkyj, *Miż dwoma...; Holodomory w Ukraini 1921–1923, 1932–1933, 1946–1946: Złoczyny proty narodu*, Kyjiv 2000.

пати у колективи і віддавати своє збіжжя державі. Більшовицька влада, не маючи змоги відкрито воювати «на фронті хлібозаготівель» (примусових доставок збіжжя) з селянами, потребувала вигаданого ворога – «куркуля». Радянське законодавство, щоправда, визначило, кого потрібно було вважати «куркулем» або його «агентом», однак фактично ним міг бути кожен селянин.

30 січня 1930 р. ЦК ВКП(б) видав постанову про боротьбу з «куркулями». «Куркульство» поділили на три категорії. До першої зарахували «куркульський контрреволюційний актив», який належало якнайшвидше ліквідувати – розстріляти або ув'язнити в таборах. Стосувалося це перш за все тих селян, які брали активну участь у повстанському русі й антиколгоспних виступах, а також тих, які були, наприклад, ініціаторами нападів на партійних активістів чи розкрадання суспільного майна. До другої категорії зараховували найбагатших «куркулів» та «напівпоміщиків» (рос. полупомещики), які підлягали засланням до віддалених місцевостей СРСР. Згідно з рішенням ЦК, засланих туди «куркулів» потрібно було використовувати для сільськогосподарських чи промислових робіт. До третьої категорії віднесли напівзаможних власників господарств, які підлягали виселенню за межі колгоспів. Ці люди повинні були отримати землю в тих самих селах, де попередньо проживали або в інших, але у межах району. Залишено їм лише найнеобхідніші знаряддя для ведення господарства. На новому місці поселення «куркулі», які належали до цієї категорії, могли творити групи, які б склалися не більше, ніж з 10–20 сімей.

В цілому, згідно з даними 1934 року, в процесі «політики ліквідації куркуля» в УСРР було «розкуркулено» 200 тисяч селянських господарств. Це – яскравий вияв війни, яку розгорнула більшовицька влада проти селянства¹⁸.

Спосіб проведення колективізації викликав почуття безпомічності, гніву, часом – опір селян. Деякі селяни продавали свої господарства і втікали до міст. Ті, які залишилися, неодноразово руйнували власне майно. Масово знищували землеробський інвентар, інколи підпалювали забудови, вбивали худобу, щоб не віддати її задарма до колгоспу. Інколи доходило до відкритих сутичок, коли селяни бралися до зброї. З метою «упокорення» селян, крім міліції і сил ГПУ, використовувалось військо.

У доповідній записці про політичний стан селянства України у зв'язку з «політикою ліквідації куркульства як класу» за період з 20 січня по 12 лютого 1930 р. голова ГПУ УСРР В. Балицький повідомляв, що в січні відбулося 37 масових виступів селян, в яких взяли участь 12 тис. осіб. 9 лютого 1930 р. було заарештовано 11 865 осіб, а у відповідь на політику «розкурку-

¹⁸ Радянська Україна на новому піднесенні. Політичний звіт ЦК КП(б) В XII з'їздові КП(б) В. Доповідь тов. П. П. Постишева, «Комуніст», 24 I 1934. На 1 VI 1930 р. кількість розкуркулених господарств становила 90 тис.

łaka” lub jego agenta, jednak w rzeczywistości bolszewickiej mógł nim zostać każdy chłop.

W dniu 30 stycznia 1930 r. KC WKP(b) wydał postanowienie o walce z „kułakami”. Władze bolszewickie podzieliły „kułactwo” na trzy grupy. Do pierwszej zaliczono „kontrewolucyjny aktyw kułacki”, który należało natychmiast zlikwidować poprzez rozstrzelanie lub zamknięcie w łagrze. Chodziło tu przede wszystkim o tych chłopów, którzy brali aktywny udział w ruchu powstańczym i wystąpieniach antykołchozowych oraz tych, którzy byli na przykład inicjatorami napadów na aktywistów partyjnych czy też kradzieży majątku uspołecznionego. Do drugiej kategorii zaliczono najbogatszych „kułaków” i „półobszarników” (ros. *połupomieszcziki*), którzy podlegali zesłaniu do oddalonych miejscowości ZSRS. Zgodnie z postanowieniem KC zsyłanych tam „kułaków” należało wykorzystywać do robót rolnych lub przemysłowych. Do trzeciej kategorii weszli średniozamożni właściciele gospodarstw, którzy podlegali wysiedleniu poza granice kołchozów. Ludzie ci mieli otrzymać ziemię w tych samych wsiach, gdzie uprzednio zamieszkiwali lub w innych, ale w granicach rejonu. Pozostawiono im tylko niezbędne środki produkcji dla prowadzenia gospodarstwa. Na nowym miejscu osiedlenia „kułacy” z tej kategorii mogli tworzyć skupiska składające się najwyżej z 10–20 rodzin.

Ogółem, według danych z 1934 r., w trakcie „polityki likwidacji kułaka” w USRS doprowadzono do upadku 200 tysięcy „kułackich” gospodarstw. Był to jaskrawy przykład wojny, którą bolszewicka władza wytoczyła chłopom¹⁸.

Sposób przeprowadzenia kolektywizacji powodował bezradność, gniew, czasami opór chłopów. Niektórzy spośród rolników sprzedawali swoje gospodarstwa i uciekali do miast. Ci, którzy pozostali, niejednokrotnie rujnowali własny majątek. Masowo niszczyli narzędzia rolnicze, niekiedy podkładali ogień pod zabudowania, zabijali żywy inwentarz, aby nie oddać go za darmo do kołchozu. Niekiedy dochodziło do otwartych walk, kiedy bezradni chłopcy sięgali po broń. W celu pacyfikacji nastrojów, oprócz milicji i sił GPU, do akcji kierowano wojsko.

W sprawozdaniu opisującym sytuację polityczną w USRS w związku z „zamiarem likwidacji kułactwa jako klasy społecznej” w okresie od 20 stycznia do 12 lutego 1930 r., przewodniczący GPU USRS Wsiewołod Balickij poinformował, że w styczniu miało miejsce 37 demonstracji, w których wzięło udział 12 tys. ludzi. W dniu 9 lutego 1930 r. aresztowano 11 865 osób, a w odpowiedzi na politykę „rozkułaczania” chłopcy dokonali 40 aktów zbrojnych. Według danych GPU USRS z 19 marca 1930 r. tylko w okresie od 1 lutego do 15 marca 1930 r. za udział w antysowieckich wystąpieniach aresztowano 25 tys. chłopów, z tego 656 osób rozstrzelano, a 3673 wysłano do łagrow¹⁹.

¹⁸ *Radianska Ukrajina na nowomu pidnesenni. Politycznyj zwit CK KP(b)U XII zjizdowi KP(b)U. Dopowid' tow. P. P. Postyszewa*, „Komunist”, 24 I 1934 r. Na 1 VI 1930 r. liczba „rozkułaczonych” majątków wynosiła 90 tys.

¹⁹ A. Graziosi, *Collectivisation, révoltes paysannes et politiques gouvernementales à travers les rapports du GPU d'Ukraine de février – mars 1930*, „Cahiers du monde russe” 1994, nr 3, s. 579–580.

лення» селянами було здійснено 40 терористичних актів. Згідно з даними ГПУ УСРР від 19 березня 1930 р., у період від 1 лютого до 15 березня 1930 р. за участь в антирадянських виступах було заарештовано 25 тис. селян, з них 656 осіб розстріляно, а 3673 вислано до таборів¹⁹.

Балицький навіть був змушений особисто очолити «оперативний штаб» для боротьби із виступами селян, особисто керував придушенням цих виступів у різних регіонах радянської України. У наказі ГПУ УСРР за № 74 від 31 березня 1930 р. він підкреслював, що «19 березня 1930 р. органами ГПУ УСРР за активної участі бідноти і селянського активу закінчено операцію по виселенню куркульства з районів суцільної колективізації в Україні. Незважаючи на виняткову стислість термінів підготовки, відсутність досвіду у проведенні такого роду масової роботи, а також значної складності самої роботи, вся операція по виселенню куркульства в Україні проведена цілком успішно: роботу закінчено своєчасно, намічена планом контрольна цифра виселення куркульських господарств у цілому перевиконана»²⁰.

Головною метою колективізації сільського господарства мала бути гарантія безперебійних поставок хліба державі. Незважаючи на проблеми українського сільського господарства, хліб з УСРР продовжували вивозити: так, в 1930 р. було вивезено 7,7 млн. тонн збіжжя, а в 1931 р. – 7 млн. тонн²¹. Збір відповідно в 1930 р. становив 23 млн. тонн, а в 1931 р. 18 млн. тонн²². Після відрахування втрат, які в 1931 р. сягали близько 30–40% збору²³, з УСРР вивезли понад половину зібраного збіжжя. Селянам, згідно з деякими підрахунками, залишилося в середньому по 300 грамів збіжжя щодня на особу²⁴. Однак, перш ніж збіжжя могло потрапити безпосередньо до самих селян, потрібно було забезпечити план вивозу, колгоспи мусили створити запаси і заплатити за різні види послуг. У такій ситуації можна було очікувати, що взимку 1931–1932 р. в Україні виникне голод.

Специфікою України було вже те, що вона разом із Північним Кавказом постачала більше половини зерна, що вироблялося в СРСР. У 1931 р., говорячи про Україну, Сталін зазначав, що «ряд врожайних районів опинився у стані розорення й голоду»²⁵. Однак при цьому у Кремлі вважали, що в Україні є величезні запаси збіжжя, яке нібито приховують від держави колгоспи та селяни-одноосібники. У 1931 р. плани цих заготівель було зменшено для гірських районів Уралу, Поволжя, Казахстану і водночас ці зменшення практично не торкнулись України і Північного Кавка-

¹⁹ A. Graziosi, *Collectivisation, révoltes paysannes et politiques gouvernementales à travers les rapports du GPU d'Ukraine de février – mars 1930*, „Cahiers du monde russe”, no 3, p. 579–580.

²⁰ ГДА СБУ, спр. 2174, арк. 31.

²¹ R. Kuśnierz, *Ukraina...*, s. 102.

²² Там же.

²³ Див. «Правда», 7 і 9 VII 1932.

²⁴ Див. В. Малінкович, *Голод в Україні*, «Сучасність» 1983, № 10, с. 19.

²⁵ Цит. за: *Командири великого голоду. Поїздки...*, с. 23.

Balickij był nawet zmuszony do przewodniczenia „sztabowi operacyjnemu”, powołanemu do walki z wystąpieniami mieszkańców wsi i osobiście kierował tłumieniem rozruchów w różnych rejonach sowieckiej Ukrainy. W rozkazie GPU USRS nr 74 (z 31 marca 1930 r.), Balickij podkreślił, że „19 marca 1930 r. dzięki organom GPU USRS z czynnym udziałem biedoty i aktywu chłopskiego zakończono operację wysiedlenia kułaków z regionów Ukrainy objętych całkowitą kolektywizacją. Pomimo wyjątkowo napiętych terminów, braku doświadczenia w przeprowadzaniu tego typu masowych operacji, jak również licznych utrudnień, akcja wysiedlenia kułactwa na Ukrainie przeprowadzona została w sposób zadowalający. Prace zakończono zgodnie z terminem, a plan dotyczący liczby wysiedleń kułackich gospodarstw został przekroczony [...]”²⁰.

Celem nadrzędnym kolektywizacji rolnictwa miało być zapewnienie stałych dostaw zboża państwu. Pomimo ruiny rolnictwa ukraińskiego, w ramach kontyngentu z USRS wywieziono w 1930 r. 7,7 mln ton zboża, a w 1931 r. – 7 mln ton²¹. Zbiory wyniosły odpowiednio w 1930 r. 23 mln ton, a w 1931 r. 18 mln ton²². Po odliczeniu strat, które w 1931 r. sięgały około 30–40 proc. zbiorów²³, z USRS wywieziono ponad połowę zebranego zboża. Chłopom, według niektórych obliczeń, pozostało średnio po 300 gramów zboża dziennie na osobę²⁴. Zanim jednak zboże mogło dotrzeć bezpośrednio do samych chłopów, należało przede wszystkim wywiązać się z nałożonego kontyngentu, kołchozy musiały utworzyć zapasy i zapłacić za wszelkiego rodzaju usługi. W takiej sytuacji można było się spodziewać, iż zimą 1931–1932 r. Ukrainę dotknie głód.

Sowiecka Ukraina wraz z Północnym Kaukazem dostarczała ponad połowę zboża wytwarzanego w ZSRS. W 1931 r. Stalin podkreślał, iż na Ukrainie „szereg urodzajnych rejonów znalazło się w obszarze zniszczenia i głodu”²⁵. Pomimo tego na Kremlu nadal wierzono w znajdujące się w USRS olbrzymie zapasy żywnościowe, rzekomo ukrywane przed państwem przez kołchozy i gospodarstwa indywidualne. Już w 1931 r. plany państwowych skupów zboża zmniejszono w wielu górskich rejonach Uralu, Powołża i Kazachstanu, nie redukując ich jednak na sowieckiej Ukrainie i Północnym Kaukazie. W 1931 r. Ukraina zdała mniej zboża niż w 1930 r., a w republice zmarło wówczas ponad 150 000 osób²⁶.

Pomimo tych niepokojących danych, w styczniu 1932 r. Stalin bezwzględnie żądał wykonania planów państwowego skupu zboża. W specjalnej uchwale KC WKP(b) miesiąc luty 1932 r. został ogłoszony na wyrost miesiącem zwycięskiego zakończenia *chlebozagotówek*. Na przełomie marca i kwietnia w ukraińskich wsiach pojawiła się duża liczba głodujących, w miastach zaś rodzice porzucali dzieci, co było dramatycznym znakiem nadchodzącej katastrofy. Nie powstrzy-

²⁰ WAP SBU, spr. 2174, k. 31.

²¹ R. Kuśnierz, *Ukraina...*, s. 102.

²² *Ibidem*.

²³ Por. „Prawda”, 7 i 9 VII 1932.

²⁴ W. Malinkowycz, *Hołod na Ukraini*, „Suczasnist” 1983, nr 10, s. 19.

²⁵ Cyt. za: *Komandyry welykoho holodu. Pojizdky...*, s. 23.

²⁶ S. Kulczycki, *1933 rik: stalins'kyj teror holodom*, „Uriadowyj Kurier”, 8 XI 2002.

зу. У 1931 р. Україна здала менше хліба, ніж у 1930. Вже у 1931 році в УСРР померло понад 150 000 осіб²⁶.

Незважаючи на це, в січні 1932 р. Сталін суворо вимагав виконання планів державної хлібозаготівлі. У спеціальній ухвалі ЦК ВКП(б) місяць лютий 1932 р. був оголошений місяцем ударного закінчення державних хлібозаготівель. У березні – квітні в українських селах з'явилася велика кількість голодуючих, в містах батьки покидали дітей. Це було драматичним знаком неминучої катастрофи. Однак це не зупинило дії комуністичної влади. Незважаючи на голод узимку і навесні 1932 р., більшовицька влада наклала на Україну не набагато менший, ніж в попередніх роках, зерновий план. Становив він 6,3 млн. тонн, що було нереальним показником. Згідно з офіційними даними, УСРР виконала план хлібозаготівель від липня 1932 р. лише на 15,6%²⁷.

З метою збільшення хлібозаготівель почали застосовувати щораз гостріші репресивні методи стосовно селян. Найсуворішим був розроблений особисто Сталіним, а пізніше затверджена ЦВК і РНК СРСР постанова від 7 серпня 1932 р. «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів, кооперативів, а також підтримку суспільної власності (соціалістичної)». Цей декрет за крадіжку колгоспного, кооперативного майна, а також товарів на судах і залізницях передбачав покарання смертю – розстріл з конфіскацією всього майна. За пом'якшуючих обставин, розстріл могли замінити 10 роками позбавлення волі з конфіскацією всього майна. Засуджені не могли розраховувати на амністію.

Згаданий декрет передбачав також покарання від 5 до 10 років ув'язнення в таборі для «куркульсько-капіталістичних елементів», які застосовували фізичний примус і погрози до колгоспників з метою примушення їх до виходу з колгоспів. На підставі декрету людей засуджували на смерть або багаторічне позбавлення волі за якнайменші провини. Через це його називали «законом про п'ять колосків», оскільки можна було бути розстріляним або висланим до табору за крадіжку навіть невеликої кількості збіжжя чи інших продуктів, що були «соціалістичною власністю».

До 1 грудня 1932 р. в УСРР за крадіжку збіжжя засуджено 17 710 осіб²⁸. У період від половини серпня до початку грудня 1932 р. до смерті засуджено 1000 осіб (розстріляли 245 осіб), 74% з числа засуджених засуджено до позбавлення волі (10% з них засуджено на 10 років і стільки ж – на період позбавлення волі від 5 до 10 років)²⁹. Потрібно підкреслити, що не тільки суди карали селян за крадіжки. Було багато випадків, коли місцеві активісти, пильнуючи «соціалістичну власність», здійснювали самосуд над підозрюваними або пійманими на крадіжці колгоспного майна.

²⁶ Див. С. Кульчицький, *1933 рік: сталінський терор голодом*, «Урядовий кур'єр», 8 XI 2002.

²⁷ R. Kuśnierz, *Ukraina...*, s. 109.

²⁸ ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 5399, арк. 20–23.

²⁹ ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 5491, арк. 172–174.

mało to jednak działań komunistycznej władzy. Nie zważając na głód zimą i wiosną 1932 r., władze bolszewickie nałożyły na sowiecką Ukrainę niewiele mniejszy niż w latach poprzednich kontyngent zbożowy. Wynosił on 6,3 mln ton, co było liczbą nierealną. Według oficjalnych statystyk USRS wykonała plan skupu zboża z lipca 1932 r. tylko w 15,6 proc.²⁷

W celu zwiększenia dostaw zboża zaczęto podejmować coraz ostrzejsze środki represyjne wobec chłopów. Najsurowszym był opracowany osobiście przez Stalina, a później zatwierdzony przez Centralny Komitet Wykonawczy i Radę Komisarzy Ludowych ZSRS dekret z 7 sierpnia 1932 r. „O ochronie mienia przedsiębiorstw państwowych, kołchozów, spółdzielni oraz wzmocnieniu własności społecznej (socjalistycznej)”. Dekret ten za kradzież majątku kołchozowego, spółdzielczego oraz towarów na statkach i kolei przewidywał karę śmierci przez rozstrzelanie z konfiskatą całego majątku. Przy okolicznościach łagodzących kara ta mogła być zamieniona na minimum 10 lat pozbawienia wolności z konfiskatą całego majątku. Skazani za wyżej wymienione przestępstwo nie mogli liczyć na amnestię.

Wspomniany dekret przewidywał również karę od 5 do 10 lat osadzenia w łagrze dla „kułacko-kapitalistycznych elementów”, które stosowały przymus fizyczny i groźby wobec kołchoźników w celu zmuszenia ich do wystąpienia z kołchozów lub też groziły zastosowaniem takowego. Na podstawie dekretu skazywano ludzi na śmierć lub wieloletnie pozbawienie wolności za najmniejsze przewinienia. Nazywany był „prawem pięciu kłosów”, ponieważ można było zostać rozstrzelanym lub wysłanym do obozu za kradzież nawet niewielkiej ilości zboża lub innych produktów, będących „własnością socjalistyczną”.

Do 1 grudnia 1932 r. w USRS za kradzież zboża skazano 17 710 osób²⁸. W okresie od połowy sierpnia do początku grudnia 1932 r. na śmierć skazano 1000 osób (na 245 osobach wyrok wykonano), 74 proc. spośród osądzonych skazano na karę pozbawienia wolności (10 proc. z nich skazano na 10 lat i tyleż samo na okres pozbawienia wolności od 5 do 10 lat)²⁹. Należy podkreślić, że nie tylko sądy karały chłopów za kradzież. Miało miejsce wiele przypadków kiedy pilnując „własności socjalistycznej” miejscowi aktywiści dokonywali samosądów nad podejrzanymi lub przyłapanymi na kradzieży mienia kołchozowego.

Aby usprawnić zdawanie kontyngentów zaostrzono represje również wobec kierownictwa kołchozów, aktywu partyjnego oraz państwowego. Szczególnie dotyczyło to rejonów, gdzie zboże nie napływało do punktów skupu. Wsie, które nie wywiązywały się z kontyngentów, spotykały rozmaite restrykcje: zaprzestawano dowozu towarów, zawieszano handel poprzez wywiezienie ze wszystkich sklepów znajdującego się tam towaru; wstrzymywano handel kołchozowy, zaprzestawano udzielania kredytów oraz ściągano przedterminowo kredyty już udzielone. Niejednokrotnie egzekwowano inne zobowiązania finansowe kołchozów,

²⁷ R. Kuśnierz, *Ukraina...*, s. 109.

²⁸ CDAHOU, f. 1, op. 20, spr. 5399, k. 20–23 i spr. 5491, k. 87.

²⁹ CDAHOU, f. 1, op. 20, spr. 5491, k. 172–174.

З метою інтенсифікації хлібозаготівель репресії застосували також до керівництва колгоспів, партійного, а також державного активу. Особливо це торкалося районів, де збіжжя не надходило до заготівельних пунктів. Села, які не виконували планових завдань, почали піддавати різним формам покарання: призупиняється доставка товарів; затримується торгівля в зв'язку з вивезенням товару зі всіх магазинів; призупиняється колгоспна торгівля; припиняється надання кредитів, а також достроково стягуються вже надані кредити. Неодноразово стягають інші фінансові зобов'язання колгоспів, колгоспників і селян-одноосібників. Влада почала використовувати також інші форми репресій, наприклад, «чистку» колгоспів від «контрреволюційних елементів», які нібито спричинили недоставляння збіжжя до державних заготівельних пунктів.

Сталін подає виразний сигнал свого занепокоєння у листі до Лазаря Кагановича від 11 серпня 1932 року. Він ставить під сумнів лояльність цілої партійної організації УСРР, водночас вимагає вичавити з України нібито прихований хліб, незважаючи на жертви, а паралельно здійснити репресивну «чистку» суспільства саме від «українських націоналістів»³⁰.

Незважаючи на застосовування репресії, збіжжя у заготівельних пунктах не прибувало. Щоб досягти змін у цьому, Сталін направив до УСРР спеціальну комісію, яка мала на меті змінити ситуацію. У жовтні 1932 р. в Україну прибули Мендель Хатаєвіч і Іван Акулов, але УСРР виконала всього лише 20,1% місячного (жовтневого) плану. В річному масштабі досягнуто ледве 38,5%³¹.

З огляду на незначну ефективність діяльності згаданої комісії, ЦК ВКП(б) 22 жовтня 1932 р. прийняв рішення про направлення до УСРР наступної, «надзвичайної комісії» – на чолі з В'ячеславом Молотовим. Аналогічні комісії на Північному Кавказі очолював Лазар Каганович, а у Поволжі – Павло Постишев. Однак слід зробити застереження: дії комісії Постишева, за оцінками російських дослідників, не відзначалися такою жорстокістю, як дії комісії Молотова в Україні, а від діяльності комісії Кагановича постраждали насамперед українці, які мешкали на Кубані.

Незважаючи на дії Молотова, українське село не могло задовольнити вимоги Москви. У зв'язку з цим 30 жовтня 1932 р. було скорочено план хлібозаготівель для УСРР, але не дивлячись на це, на 1 грудня 1932 р. Україна виконала план лише на 63,1%.

У цій ситуації Сталін викликав до Москви лідера КП(б)У Станіслава Косіора і секретаря Дніпропетровського обкому партії Василя Строганова. У результаті зустрічі ЦК ВКП(б) та уряд СРСР 14 грудня 1932 р. наказали представникам партійної влади і уряду УСРР закінчити хлібозаготівлю до

³⁰ Див.: *Сталін и Каганович. Неизданная переписка. 1931–1936.* Москва 2001, с. 274.

³¹ «Правда», 24 X 1932.

kołchoźników i chłopów indywidualnych. Władze sowieckiej Ukrainy zaczęły korzystać także z innych form represji, na przykład „oczyszczania” kołchozów z „elementów kontrrewolucyjnych”, które rzekomo spowodowały niedostarczenie zboża do państwowych punktów skupu.

Stalin dał wyraźny sygnał swojego zaniepokojenia rozwojem sytuacji w liście z 11 sierpnia 1932 r. do Łazara Kaganowicza. Powątpiewając w lojalność całej partyjnej organizacji USRS jednocześnie domagał się, aby odebrać Ukrainie ukrywane, jego zdaniem, zboże, nie zważając na ewentualne ofiary. Przeprowadzenie gwałtownej „czystki” miało uwolnić społeczeństwo od „ukraińskich nacjonalistów”³⁰.

Pomimo podejmowanych kolejno represji, zboża we wspomnianych punktach skupu nie przybywało. Aby osiągnąć przełom w tej dziedzinie, Stalin skierował do USRS specjalną komisję, której celem było usprawnienie skupu. W październiku 1932 r. na sowiecką Ukrainę przybyli Mendel Chatajewicz i Iwan Akułow. Pomimo ich obecności Ukraina wykonała jedynie 20,1 proc. miesięcznego (październikowego) planu. W skali rocznej osiągnięto zaledwie 38,5 proc.³¹

Ze względu na słabe „efekty” działalności powyższej komisji, 22 października 1932 r. KC WKP(b) podjął decyzję o wysłaniu do USRS „nadzwyczajnej komisji” na czele z Wiaczesławem Mołotowem. Analogicznym komisjom na Północnym Kaukazie przewodniczył Łazarz Kaganowicz, a na Powołżu Pawło Postyszew. Należy jednak podkreślić, że działania komisji Postyszewa, według rosyjskich badaczy, nie charakteryzowały się taką brutalnością jak działania komisji Mołotowa. W wyniku natomiast działalności komisji Kaganowicza ucierpieli przede wszystkim Ukraińcy mieszkający na Kubaniu.

Pomimo działalności Mołotowa, wieś ukraińska nie mogła zrealizować nałożonych kontyngentów zbożowych. W związku z tym 30 października 1932 r. zmniejszono rozmiar kontyngentu zbożowego dla USRS, ale pomimo tego na 1 grudnia 1932 r. sowiecka Ukraina wykonała jedynie 63,1 proc. planu rocznego.

Wobec takiej sytuacji Stalin wezwał do Moskwy przewodniczącego KP(b)U Stanisława Kosiora i sekretarza dniepropietrowskiego obwodowego komitetu partii Wasylia Stroganowa. W efekcie spotkania KC WKP(b) i rząd ZSRS 14 grudnia 1932 r. nakazały władzom partyjnym i rządowym USRS zakończenie *chlebozagotówek* do końca stycznia 1933 r. Osobistą odpowiedzialnością za dotrzymanie tego terminu zostali obarczeni Kosior i przewodniczący Rady Komisarzy Ludowych USRS Włas Czubar³².

Pięć dni później władze w Moskwie postanowiły pomóc władzom sowieckiej Ukrainy. W celu „osiągnięcia przełomu w *chlebozagotówkach*” wysłano kolejnych pełnomocników: Pawła Postyszewa i Łazara Kaganowicza. Mieli oni szerokie pełnomocnictwa. Postyszewowi zlecono misję likwidacji tego, co eufemistycznie nazwano „przejściowymi trudnościami gospodarczymi”. Postyszew,

³⁰ *Stalin i Kaganowicz, Niezdannaja pieriepiska. 1931–1936*. Moskwa 2001, s. 274.

³¹ Por. „Prawda”, 24 X 1932.

³² *Hołod 1932–1933 roku na Ukraini: oczyma historyków...*, s. 291.

кінця січня 1933 р. Особисто відповідали за дотримання цього терміну Косіор і голова РНК УСРР Влас Чубар³².

П'ять днів пізніше влада в Москві вирішила «допомогти». З метою «досягнення перелому в хлібозаготівлях» в Україну приїхали Павло Постишев і Лазар Каганович. Вони мали широкі повноваження. Постишеву доручили ліквідацію того, що евфемістично було названо «тимчасовими господарськими складнощами». Постишев, який до початку 1937 року фактично керував УСРР (при наявності слабого лідера ЦК КП(б)У Станіслава Косіора), обвинуватив в організації голоду самих українців, себто «українських націоналістів» і «петлюрівців». Постишев і його «команда» (люди з його оточення, а також партійні працівники, які приїхали з Росії для кадрового «зміцнення») здійснювали лінію по викачуванню зерна і паралельно займалися «чисткою» самої партії та всіх суспільних сфер³³. У цю роботу включилося ГПУ УСРР на чолі з Всеволодом Балицьким. Ще восени 1932 року почалася «масова операція з нанесення оперативного удару по класовому ворогу», а також з метою виявлення «контрреволюційних центрів, що організовують саботаж і зрив хлібозаготівель та інших господарсько-політичних заходів».

Незабаром в УСРР була розкрита «контрреволюційна організація», у яку зарахували фахівців-аграрників і яку незабаром «зв'язали» з аналогічними організаціями в Москві, Ростову і Мінську. У Москві арештованих українських фахівців вписали ще і до якоїсь всесоюзної організації, що, як повідомлялося офіційно, мала за мету «підірвати сільське господарство і викликати голод в Україні». 11 березня 1933 року 35 членам цієї міфічної організації Колегія ОГПУ СРСР винесла смертний вирок. Варто додати, що від листопада 1932 р. до січня 1933 р. ГПУ УСРР ліквідувало 1208 «контрреволюційних» колгоспних груп³⁴.

Перелом однак не наступив, до 1 січня 1933 р. Україна виконала 74,5% річного плану. У зв'язку з цим Сталін вирішив провести кадрові зміни в керівництві КП(б)У. У своєму рішенні від 24 січня 1933 р. ЦК ВКП(б) ствердив, що парторганізація України не справилася із завданнями організації і виконання плану хлібозаготівель. Особлива критика була скерована на адресу партійного керівництва трьох областей: Одеської, Дніпропетровської і Харківської. Влада в Москві вирішили в черговий раз «зміцнити» партію в УСРР, а особливо три вищезгадані області. Другим секретарем ЦК КП(б)У, а також першим секретарем обкому партії в Харкові був призна-

³² *Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів*, ред. Ф. Рудич та ін., Київ 1990, с. 291.

³³ Див.: Ю. І. Шаповал, *Україна 20–50-х років: сторінки ненаписаної історії*, Київ 1993; *Розсекречена пам'ять...*, Київ 2007.

³⁴ Див.: Ю. І. Шаповал, В. А. Золотарьов, В. Балицький, *Особа, час, оточення*, Київ 2002, с. 193.

de facto kierujący USRS do początku 1937 r. (pozycja formalnego lidera KC KP(b)U Kosiora osłabła), winą za powstanie głodu obarczył samych Ukraińców, a w szczególności „ukraińskich nacjonalistów” i „petlurówców”. Postyszew, jak również partyjni działacze przybyli z Rosji w celu „wzmocnienia kadr” zajęli się eksploatacją ukraińskiej wsi przy jednoczesnym przeprowadzaniu „czystek” w partii i w społeczeństwie³³. W działania te włączył się również GPU USRS z Wsiewołodem Balickim na czele. Już jesienią 1932 r. rozpoczął się „zmasowany atak na wroga klasowego”, jak również akcja „demaskowania kontrewolucyjnych ośrodków, organizujących sabotaż i demontaż państwowego skupu zboża i innych ekonomiczno-politycznych przedsięwzięć”.

Wkrótce w USRS wykryto „kontrewolucyjną organizację”, której członkami okazali się być specjaliści-agronomi. Niebawem powiązano ją z organizacjami w Moskwie, Rostowie i Mińsku. Aresztowanym postawiono zarzut przynależności do obejmującej swym zasięgiem cały obszar związkowy organizacji, której celem było, jak oficjalnie głoszą, „zrujnowanie rolnictwa i wywołanie głodu na Ukrainie”. W dniu 11 marca 1933 r. Kolegium OGPU ZSRS skazało na śmierć 35 domniemych członków organizacji. Warto dodać, iż od listopada 1932 r. do stycznia 1933 r. GPU USRS zlikwidowało 1208 „grup wywrotowych” w kołchozach³⁴.

Przełom jednak nie nastąpił, do 1 stycznia 1933 r. USRS wykonała 74,5 proc. planu rocznego. W związku z tym Stalin zdecydował się na przeprowadzenie zmian kadrowych w kierownictwie KP(b)U. W swoim postanowieniu z 24 stycznia 1933 r. KC WKP(b) stwierdził, że organizacja partyjna Ukrainy nie uporała się z zadaniami organizacji i wykonania planu dostaw zboża. Szczególna krytyka popłynęła pod adresem kierownictwa partyjnego trzech obwodów: odeskiego, dnipropropietrowskiego i charkowskiego. Władze w Moskwie postanowiły po raz kolejny „wzmocnić” partię w USRS, a w szczególności wyżej wymienione trzy obwody. Drugim sekretarzem KC KP(b)U oraz pierwszym sekretarzem obwodowego komitetu partii w Charkowie mianowany został Postyszew. Pierwszym sekretarzem dnipropropietrowskiej organizacji partyjnej wyznaczono Chatajewicza, a odeskiej Jewgienija Wegera³⁵.

Pomimo zmian w kadrach kierowniczych nie udało się dostarczyć kontyngentu zbożowego. W dniu 5 lutego 1933 r. KC WKP(b) ogłosił zakończenie państwowego skupu zboża w USRS. Ze zbiorów 1932 r. z Ukrainy wywieziono 260,7 mln pudów zboża, w tym z kołchozów i gospodarstw indywidualnych 217,9 mln. Tylko w dwóch obwodach Ukrainy (winnickim i kijowskim) kołchozom i gospodarstwom indywidualnym udało się w całości wywiązać z nałożonych (zmniejszonych 30 października 1932 r.) kontyngentów zbożowych³⁶.

³³ Zob.: J. Szapował, *Ukraina 20–50-tych lat: szkice z historii nieopublikowanej historii*, Kyjów 1993; *Rozsekrecona pamjat...*, Kyjów 2007.

³⁴ J. Szapował, W. Zołotariow, *Wsiewołod Batićki. Osoba, czas, otoczenie*, Kyjów 2002, s. 193.

³⁵ *Itogi chlebozagotowok i zadacz KP(b)U w bor'bie za podniatije sielskogo choziajstwa Ukrainy. Dokład tow. S. W. Kosiora na plenumie CK KP(b)U*, „Izwestija”, 15 II 1933.

³⁶ CDAHOU, f. 1, op. 6, spr. 237, k. 145 i spr. 281, k. 201.

чений Постишев, першим секретарем Дніпропетровської парторганізації – Мендель Хатаєвич, а Одеської – Євген Вегер³⁵.

Незважаючи на зміни керівних кадрів, не вдалося доставити зернового контингенту. 5 лютого 1933 р. ЦК ВКП(б) оголосив закінчення хлібозаготівель в УСРР. Із збору 1932 р. з України вивезено 260,7 млн. пудів збіжжя, в тому числі з колгоспів та одноосібних господарств 217,9 млн. Лише в двох областях України (у Вінницькій і Київській) колгоспам та індивідуальним господарствам вдалося повністю впоратися з накладеними (зменшених 30 жовтня 1932 р.) планами хлібозаготівель³⁶.

Політика більшовицької влади та діяльність місцевих активістів, що полягала в безумовному відбиранні у селян не тільки збіжжя, але й усілякого іншого провіанту, в результаті спричинились до гігантського голоду, який досяг апогею навесні 1933 р.

Про голод регулярно інформували як місцеві партійні діячі, так і представники ГПУ і міліції. За неповними даними ГПУ УСРР, з 12 березня 1933 р. в Україні «продовольчі проблеми» зареєстровано в 738 місцевостях. Голодувало там 11 067 сімей (17 308 осіб), а 2487 осіб померло з голоду³⁷. Натомість Відділ ГПУ Київської області наприкінці лютого 1933 р. інформував ГПУ УСРР, що в самій області голодує 93 636 дорослих, а також 112 199 дітей. Опухлих від голоду було 47 392 особи, померло 12 801³⁸.

Зареєстровані офіційні дані не віддзеркалювали до кінця справжньої картини голодуючої України. Достатньо згадати, що під час голоду, «щоб не сіяти паніки», дуже часто зазвичай не реєстрували смертність.

Для порятунку від голодної смерті люди почали їсти все, що лише вдавалося. Жителька Чернігівської області Марфа Затулівітер згадувала: «То була жахлива весна [19]33 року. Люди паслися на траві як худоба. [...] Кожний третій... вмирав з голоду»³⁹. Представник інформаційного органу ЦК КП(б)У 1 квітня 1933 р. повідомляв, що в селі Загородовка Високопольського району жителі ходять з мішками і збирають їжу, тягнуть падаль, а також збирають траву. У цьому селі вбили і з'їли всіх собак і зайців, один в одного крали собак⁴⁰.

Коли на даній території не залишилось вже ніякого продовольства, люди почали масово вмирати. Житель одного з сіл в УСРР писав у листі до своїх батьків, які проживали в Польщі: «Тут така біда, що вже гірше бути не може. Щодень з голоду вмирає 8–9 осіб. Один другого вбиває і з'їдає. Не подумайте, що я пишу якісь дурниці. Я пишу цілковиту правду». Інший свідок цих подій, який також мав сім'ю в Польщі, писав: «У селі

³⁵ *Итоги хлебозаготовок и задачи КП(б)У в борьбе за поднятие сельского хозяйства Украины. Доклад тов. Ст. Косиора на пленуме ЦК ВКП(б)*, «Известия» з 15 II 1933.

³⁶ ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 6, спр. 237, арк. 145; там само, спр. 281, арк. 201.

³⁷ *Голод 1932–1933 років*, с. 429.

³⁸ Там само, с. 399.

³⁹ «Літературна Україна», 27 VII 1989.

⁴⁰ *Голод 1932–1933 років*, с. 479.

Polityka władz bolszewickich jak i działania lokalnych aktywistów, polegające na bezwzględnym odbieraniu chłopom nie tylko zboża, ale i wszelkiej innej żywności doprowadziły w końcu do gigantycznego głodu, który swoje apogeum osiągnął na wiosnę 1933 r.

O głodzie regularnie informowali zarówno lokalni działacze partyjni, jak i przedstawiciele GPU i milicji. Według niepełnych danych GPU USRS z 12 marca 1933 r. na Ukrainie „problemy żywnościowe” zarejestrowano w 738 miejscowościach. Głodowało tam 11 067 rodzin (17 308 osób), a 2487 osób zmarło z głodu³⁷. Natomiast Oddział GPU obwodu kijowskiego w końcu lutego 1933 r. informował w raporcie dla GPU USRS, że w samym obwodzie głoduje 93 636 dorosłych oraz 112 199 dzieci. Opuchniętych z głodu było 47 392 osoby, natomiast zmarło 12 801³⁸.

Zarejestrowane dane oficjalne nie odzwierciedlały do końca prawdziwego obrazu głodującej Ukrainy. Wystarczy nadmienić, że podczas głodu, „żeby nie siał paniki”, bardzo często w ogóle nie rejestrowano śmiertelności.

W celu ratowania się przed śmiercią głodową ludzie zaczęli jeść wszystko, co tylko się dało. Mieszkanca obwodu czernihowskiego Marfa Zatuliwiter wspominała: „To była straszliwa wiosna [19]33 roku. Ludzie paśli się na trawie jak bydło. [...] Co trzeci [...] umierał z głodu”³⁹. Przedstawiciel komórki informacyjnej KC KP(b)U 1 kwietnia 1933 r. w swoim raporcie pisał, że we wsi Zagrodowka (rejon wysokopolski) mieszkańcy chodzą z workami i zbierają jedzenie, taszczą padlinę oraz zbierają trawę. W tej wsi zabito i zjedzono wszystkie psy i koty, które wzajemnie sobie kradziono⁴⁰.

Kiedy na danym terenie nie było już żadnej żywności, ludzie zaczęli masowo umierać. Mieszkaniec jednej ze wsi w USRS pisał w liście do rodziców mieszkających w Polsce: „Jest tu taka bieda, że już gorzej być nie może. Codziennie z głodu umiera 8–9 osób. Jeden drugiego zabija i zjada. Nie myślcie, że piszę coś głupiego. Piszę całkowitą prawdę”. Inny świadek tych wydarzeń także posiadający rodzinę w Polsce pisał: „We wsi umiera codziennie 10–20 osób. Jestem pewny, że tego nie przeżyję. Nieraz myślę, że lepiej byłoby na wojnie razem ze swoimi towarzyszami zginąć, niż teraz z głodu”⁴¹.

Do pierwszych aktów kanibalizmu doszło już na początku marca 1932 r. Wiele z nich popełnili rodzice, którzy zabijali jedno ze swych dzieci, próbując ratować przed śmiercią siebie jak i pozostałe potomstwo. Istniały też zorganizowane grupy zajmujące się mordowaniem ludzi, których następnie zjadano. Trudno jednak oszacować, do ilu aktów kanibalizmu doszło podczas Wielkiego Głodu na sowieckiej Ukrainie.

Naczelnik GPU obwodu kijowskiego 12 marca 1933 r. informował przewodniczącego GPU USRS, że codziennie z rejonów obwodu otrzymuje dziesięć

³⁷ *Holod 1932–1933 rokiv...*, s. 429.

³⁸ *Ibidem*, s. 399.

³⁹ „Literaturna Ukrajina”, 27 VII 1989.

⁴⁰ *Holod 1932–1933 rokiv...*, s. 479.

⁴¹ „Nowyj Czas”, 6 V 1933 i 3 VI 1933.

вмирає щодня 10–20 осіб. Я певний, що не переживу цього. Не раз думаю, що краще було б на війні разом зі своїми товаришами загинути, ніж зараз з голоду»⁴¹.

До перших актів канібалізму дійшло вже на початку березня 1932 р. Багато з них скоїли батьки, які вбивали когось із власних дітей, пробуючи врятувати інших. Існували також зорганізовані групи, які вбивали людей, а потім їх з'їдали. Докладно невідомо, скільки актів канібалізму було скоєно під час Голодомору в радянській Україні.

Начальник ГПУ Київської області 12 березня 1933 р. проінформував голову ГПУ УСРР про те, що щодня з районів області одержує десять і більше донесень про скоєні акти канібалізму. Згідно з тим же рапортом, у Київській області у період від 9 січня до 12 березня 1933 р. зареєстровано 69 актів канібалізму, які супроводжувало вбивство і 54 випадки трупожерства. Водночас підкреслено, що «дані ті очевидно неповні, оскільки реально таких випадків є значно більше»⁴². У іншому повідомленні ГПУ Київської області зазначалося, що тут зареєстровано до 1 березня 72 випадки канібалізму і 65 випадків трупожерства⁴³.

Подібна ситуація була в інших областях України. У Харківській області на 1 березня 1933 р. зареєстровано дев'ять актів канібалізму, до 1 квітня 1933 р. – 58, на 1 травня 1933 р. – 132, на 1 червня 1933 р. – 221 випадок. У Вінницькій області на 7 травня 1933 р. зареєстровано 71 випадок канібалізму⁴⁴.

В міру наростання голоду усе більше селян намагалося покинути свої села у пошуках кращого майбутнього. Масово втікали до міст, щоб там знайти роботу в промисловості, до міст також вибиралися з метою купівлі продуктів. Найлегше можна було їх дістати в спеціальних магазинах системи Торгзін⁴⁵, в яких можна було придбати харчі за іноземну валюту, золото,

⁴¹ «Новий час», 6 V 1933 і 3 VI 1933.

⁴² *Голод 1932–1933 років*, с. 434–435.

⁴³ Там же, с. 400. Трохи інші дані навів Народний Комісаріат Землеробства УСРС. Зареєстрував він до 14 III 1933 р. 64 випадки канібалізму, які супроводжувало вбивство і 59 випадків трупожерства.

⁴⁴ Там же, с. 511, 532.

⁴⁵ Торгсін, тобто Всесоюзне об'єднання для торгівлі з іноземцями (українською – Торгзін). 29 червня 1932 року було засновано Всеукраїнську контору Торгсину, система магазинів якого діяла і раніше, обслуговуючи, крім іноземців, також громадян СРСР. За валюту можна було купити продукти харчування і товари. Згодом мету Торгсину уточнили: на ці магазини поклали головні завдання у справі вилучення золота і коштовностей у населення, а тому сітку магазинів розширили. На жовтень 1933 року в УСРР діяло 263 магазини, які мали систему дрібних лавок, приймальних пунктів, відділень. В 1931 році через систему Торгсину до казни надійшло 6 мільйонів, у 1932 році – близько 50-и, у 1933 році – 107 мільйонів валютних карбованців. Селяни несли до цих магазинів нагрудні хрести, обручки, сережки, родинні коштовності тощо. Протягом дня деякі приймальні пункти купували до 800 кілограмів золота, яке приймали за однією (нижчою) пробою, а до реєстраційних актів записували за іншою. Із згаданих 107 мільйонів валютних рублів 86 мільйонів становили внутрішні надходження. (Див.: В. І. Марочко, «Торгсін»: золота ціна життя українських селян у роки голоду (1932–1933) [у:] «Український історичний

i więcej doniesień o popełnionych aktach kanibalizmu. Według tegoż raportu w obwodzie kijowskim w okresie od 9 stycznia do 12 marca 1933 r. zarejestrowano 69 aktów kanibalizmu, którym towarzyszyło zabójstwo i 54 przypadki trupożerstwa. Jednocześnie podkreślono, że „dane te są oczywiście niepełne, gdyż w rzeczywistości takich przypadków jest znacznie więcej”⁴². W innym raporcie GPU obwodu kijowskiego ujawniono, że w obwodzie zarejestrowano do 1 marca aż 72 przypadki kanibalizmu i 65 przypadków trupożerstwa⁴³.

Podobnie przedstawiała się sytuacja w innych obwodach sowieckiej Ukrainy. W obwodzie charkowskim do 1 marca 1933 r. zarejestrowano dziewięć aktów kanibalizmu, do 1 kwietnia 1933 r. – 58, do 1 maja 1933 r. – 132, do 1 czerwca 1933 r. – 221 przypadków. W obwodzie winnickim do 7 maja 1933 r. zarejestrowano 71 przypadków kanibalizmu⁴⁴.

W miarę narastania głodu coraz więcej chłopów starało się opuszczać swoje wsie w poszukiwaniu lepszej przyszłości. Na masową skalę uciekano do miast, by tam znaleźć pracę w przemyśle, do miast udawano się także na zakupy żywności. Najłatwiej można było ją dostać w specjalnych sklepach – *torgsinach*⁴⁵, w których kupowano za obcą walutę, złoto, srebro lub inne cenne kruszce. W niektórych miejscowościach w celu zdobycia złota i kosztowności dochodziło nawet do plądrowania grobów.

Dla stalinowskiego reżimu szczególnie niebezpiecznym okazał się fakt, iż chłopci pragnęli za wszelką cenę opuścić miejsca dotknięte głodem. W czerwcu 1932 r. w jednym z listów do Kaganowicza Stalin wyraził swoje niezadowolenie faktem, iż „dziesiątki tysięcy ukraińskich kołchoźników wciąż rozjeżdżają się po całym europejskim terytorium i od wewnątrz niszczą kołchozy swoimi skargami i skamleniem”⁴⁶. Stalinowskie kierownictwo, nie wiedząc jak poradzić sobie z masowym opuszczaniem wsi przez chłopów, 27 grudnia 1932 r. podjęło decyzję o wprowadzeniu w kraju paszportów wewnętrznych. Nikt bez specjalnego meldunku w paszporcie nie miał prawa przebywać dłużej niż 48 godzin

⁴² *Holod 1932–1933 rokiw...*, s. 434–435.

⁴³ *Ibidem*, s. 400. Nieco inne dane przedstawił Ludowy Komisariat Rolnictwa USRS. Zarejestrował on do 14 III 1933 r. 64 przypadki kanibalizmu, którym towarzyszyło zabójstwo i 59 przypadków trupożerstwa.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 511, 532.

⁴⁵ *Torgsin* – Wszechzwiązkowe Zjednoczenie Handlu z Cudzoziemcami. 29 VI 1932 r. zostało utworzone Wszechukraińskie Biuro *Torgsin*. Sieć sklepów działała wcześniej, obsługując oprócz cudzoziemców również obywateli ZSRS. Za walutę kupowano produkty spożywcze i inne towary. Z czasem główne zadanie *Torgsinu* zostało sprowadzone do odebrania społeczeństwu złota i kosztowności; dlatego sieć sklepów została poszerzona. W październiku 1933 r. działało 263 placówek, które posiadały sieć drobnych sklepików (kiosków), punktów skupu, oddziałów. W 1931 r. poprzez sieć *Torgsin* do Skarbu Państwa trafiło 6 milionów, w 1932 r. około 50, a 1933 r. – 107 milionów rubli dewizowych. Chłopi znosili do tych sklepów krzyżyki, obrączki, kolczyki i inne rodzinne kosztowności. W ciągu dnia niektóre punkty skupowały ok. 800 kilogramów złota, które klasyfikowano według jednej (najniższej) próby, wpisując wyższą w aktach rejestracyjnych. Ze wspomnianych 107 milionów rubli dewizowych 86 milionów stanowiły wpływy wewnętrzne. Szerzej: W. Maroczko, *op. cit.*; E. Osokina, *Torgsin – de l'or pour l'industrialisation*, „Cahiers du monde russe” 2006, nr 4.

⁴⁶ *Stalin i Kaganowicz, Niezdannaja pieriepiska. 1931–1936*, s. 179.

срібло або інші коштовності. У деяких місцевостях з метою здобуття золота й коштовностей доходило навіть до плундрування могил.

Особливо небезпечним для сталінського режиму було те, що селяни прагнули виїхати з голодних місць. В червні 1932 року в одному з листів Кагановичу Сталін висловлював невдоволення тим, що «кілька десятків тисяч українських колгоспників усе ще роз'їжджають по всій європейській частині СРСР і розкладають нам колгоспи своїми скаргами і скигненням»⁴⁶. Сталінське керівництво, не знаючи як справитися з масовими виїздами селян із сіл, 27 грудня 1932 р., прийняло рішення про введення в країні внутрішніх паспортів. Ніхто, без спеціального відмітки в паспорті, не мав права перебувати довше ніж 48 годин поза місцем проживання. Селяни, за нечисленними виключеннями, не мали загалом права на паспорти, а отже, не могли також залишати села. Міліція була зобов'язана затримувати селян, які перебували на залізничних станціях і в містах.

22 січня 1933 року Сталін і Молотов розіслали директиву партійним і державним органам, у якій підкреслювалося, що міграційні процеси, що почалися внаслідок голоду серед селян, організовані «ворогами Радянської влади, есерами й агентами Польщі з метою агітації „через селян” у північних районах СРСР проти колгоспів і взагалі проти Радянської влади». У зв'язку з цим органам влади, ГПУ УСРР і Північного Кавказу наказувалося не допускати масового виїзду селян в інші райони. Відповідні вказівки були дані транспортним відділам ОГПУ СРСР⁴⁷.

Після рішення центральної влади, 23 січня 1933 р. ЦК КП(б)У і уряд УСРР видали заборону селянам без дозволу покидати кордони УСРР. З осені 1932 і взимку 1933 року діяли так звані харчові блокади кордонів України, що були організовані з використанням внутрішніх військ і міліції. Вони перешкоджали виїзду селян, а значить і поширенню інформації про голод. При цьому був неможливий і продуктовий «реверс», себто приватним особам не дозволялося ввозити без дозволу держави продукти з Росії та Білорусії в Україну. Режим перетворив Україну на своєрідне голодне гетто. Цього не було зроблено із жодною тодішньою республікою СРСР.

Як вже зазначалось, більшовицька влада не визнала факту існування голоду як і в Україні, так і в інших регіонах Радянського Союзу. Офіційна пропаганда і статистика в СРСР не тільки замовчували відомості про голод початку 30-х років, але і прагнули не вживати саме слово «голод». Замість цього писали «недооблік смертей». Особи, відповідальні за ведення реєстрації народжень і смертей, самі нерідко вмирили з голоду, тому часто не було кому вести таку статистику. Якщо реєструвались смерті, то як

журнал» 2003, № 3; Е. Осокіна, *Torgsin – de l'or pour l'industrialisation* [y:] „Cahiers du monde russe” 2006, no 4).

⁴⁶ Сталін и Каганович. *Неизданная переписка. 1931–1936*, с. 179.

⁴⁷ *Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. Документы и материалы в 5 томах. 1927–1939*. Том 3. *Конец 1930–1933*, Москва 2001, с. 634–635.

poza miejscem zamieszkania. Chłopi, poza nielicznymi wyjątkami, nie mieli w ogóle prawa do paszportów, co za tym idzie nie mogli też opuszczać wsi. Milicja miała obowiązek zatrzymywania wszystkich chłopów przebywających na stacjach kolejowych i w miastach.

22 stycznia 1933 r. Stalin i Mołotow rozesłali partyjnym i państwowym organom dyrektywę, w której podkreślono, że procesy migracyjne, jakie zaistniały wraz z nastaniem głodu, zostały zorganizowane przez „wrogów władzy sowieckiej, eserów i agentów Polski w celu siania przez chłopów w północnych rejonach ZSRS wrogiej propagandy dotyczącej kolchozów i całej władzy sowieckiej”. W związku z powyższym, organom administracji, organom GPU USRS i GPU Północnego Kaukazu nakazano podjęcie działań mających na celu zapobieżenie masowemu wyjazdowi mieszkańców wsi w inne rejony. Aby usprawnić tę akcję, oddziały transportu OGPU ZSRS otrzymały stosowne wskazówki⁴⁷.

Po decyzji władz centralnych, 23 stycznia 1933 r. KC KP(b)U i rząd USRS wydały zakaz chłopom opuszczania bez zezwolenia granic USRS. Ponadto jesienią 1932 r. i w zimie 1933 r. przy udziale wojsk wewnętrznych i milicji zorganizowano żywnościowe blokady granic USRS. Zapobiegały one również odpływowi ludności ze wsi. Blokady granic uniemożliwiały także osobom prywatnym przywożenie na terytorium USRS produktów spożywczych pochodzących z RFSRS i BSRS. Reżim przekształcił Ukrainę w swoiste getto głodowe. Żadna z ówczesnych republik sowieckich nie została dotknięta tego typu obostrzeniami.

Jak już wspomniano, władze bolszewickie nie uznały faktu istnienia głodu zarówno na Ukrainie, jak i w innych regionach Związku Sowieckiego. Oficjalna propaganda i statystyka w ZSRS nie tylko milczała na temat głodu początku lat trzydziestych ale i unikała słowa „głód”. Zamiast niego stosowano pojęcie „śmierci nie ujętej w ewidencji”. Nie prowadzono wobec tego, poza nielicznymi wyjątkami żadnych, dokładnych statystyk na temat liczby ofiar śmierci głodowej, a te które istniały były bardzo nieścisłe i zaniżone. Nie bez znaczenia był fakt, że osoby odpowiedzialne za prowadzenie rejestracji narodzeń i zgonów same nierzadko umierały z głodu, wobec czego nie miał kto prowadzić takich statystyk. Jeśli rejestrowano zgony, to na porządku dziennym było wpisywanie w rubrykach dotyczących przyczyn zgonu następujących uwag: „starość”, „słabość”, „nie wiadomo”. Zdarzały się i takie, jak na przykład „położył się odpocząć i zmarł”.

Głód z lat 1932–1933 został sztucznie wywołany, nie nastąpił na skutek jakiegos kataklizmu (wojny, suszy itp.), lecz był konsekwencją polityki bolszewickiej wobec wsi.

Kolejną zbrodnią kierownictwa bolszewickiego było to, iż oficjalnie nie uznało ono istnienia głodu w państwie oraz odmówiło przyjęcia pomocy z zagranicy – zarówno od organizacji ukraińskich, jak i międzynarodowych⁴⁸. Zresztą więk-

⁴⁷ *Tragedija sowieckoj dieriewni. Kolektywizacija i raskulacziwanije. Dokumenty i materialy w 5 tomach. 1927–1939, t. 3 (Koniec 1930–1933)*, Moskwa 2001, s. 634–635.

⁴⁸ Szerzej na ten temat, zob. R. Kuśnierz, *Uczest' ukrajinskoji hromadskosti Polsczi w dopomohowych ta protestacijnych akcijach proty holodomoru w Ukraini*, „Ukrajinskyj Istorycznyj Żurnal” 2005, nr 2, s. 131–141; *Idem, Lwiwska ukrajinska presa pro holodomor w USRS*, „Ukrajinskyj Isto-

причини смерті могли вказуватись «старість», «слабість», «невідомо», «ліг відпочити і помер».

Голод 1932–1933 років був штучно спричинений, він не почався внаслідок катаклізму (війни, засухи і т. п.), але був наслідком більшовицької політики стосовно села.

Наступним злочином більшовицького керівництва було те, що воно офіційно не визнало існування голоду в державі, а також відмовилося прийняти допомогу з-за кордону – як і від українських організацій, так і міжнародних⁴⁸. Зрештою, більшість країн Заходу, бажаючи зберегти якнайкращі стосунки із СРСР, як з економічних поглядів, так і у зв'язку з небезпекою, що збільшувалася, з боку гітлерівської Німеччини, голод трактувала як внутрішню справу більшовиків. Тим не менш на Заході були люди, які вголос сказали про те, що трапилось насправді. Наприклад, 21 листопада 1933 року кореспондент англійської газети «Манчестер Гардіан» Малколм Магерідж писав: «Якщо йдеться про голод, то жоден чесний спостерігач, який дивиться відкритими очима, не може стверджувати, що в селах, які я відвідав, є тепер голод, але не буде й заперечувати, що голод був, причому немалий, переважно в квітні і травні... Можна сміливо сказати, що жодна провінція... не потерпіла стільки, як Україна і Північній Кавказ»⁴⁹.

*
* *

Документи, надруковані у даному томі, в переважній більшості не публікувались. Сподіваємось, вони сприятимуть поглибленню знань і розширенню джерельної бази досліджень Голодомору в Україні та голоду в СРСР у 1932–1933 роках.

Це видання містить 230 документів. Це матеріали польської розвідки, дипломатів, поліції і адміністрації, що походять з Центрального військового архіву (ЦВА) у Варшаві (33 документи), Архіву нових актів (АНА) у Варшаві (5 документів), Центрального державного історичного архіву України (ЦДІАУ) у Львові (3 документи), Державного архіву Івано-Франківської області (ДАІФО) в Івано-Франківську (20 документів), Державного архіву Волинської області (ДАВО) у Луцьку (17 документів), Державного архіву Тернопільської області (ДАТО) в Тернополі (18 документів), а також доку-

⁴⁸ Див.: Р. Кусьнеж. *Участь української громадськості Польщі в допомогивих та протестаційних акціях проти голодомору в Україні*, «Український історичний журнал» 2005, № 2, с. 131–141; Там же, *Львівська українська преса про голодомор в УСРР* [у:] «Український історичний журнал» 2006, № 3, с. 199–209; R. Wysocki, *Postawa społeczności ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej wobec „wielkiego głodu” na Ukrainie w latach 1932–1933*, „Annales Universitas Mariae Curie-Skłodowska” 2005, vol. LX, sectio F, s. 451–464; Й. Папуга. *Допомога українців Польщі потерпілим від голодомору 1932–1933 р.* [у:] *Три голодомори в Україні в ХХ ст.: погляд із сьогодення. Матеріали міжнародної наукової конференції (7 XI 2002 р. у Київському національному університеті ім. Т. Шевченка)*, ред. П. Орленко, Київ 2003, с. 233–251.

⁴⁹ Цит. за: Ю. Шаповал, *Невигадані історії*, Київ 2004, с. 84–85.

szość państw Zachodu, chcąc zachować jak najlepsze stosunki z ZSRS zarówno ze względów gospodarczych, jak i wobec zwiększającego się niebezpieczeństwa ze strony hitlerowskich Niemiec, głód traktowała jako wewnętrzną sprawę bolszewików. Tym nie mniej na Zachodzie znalazły się osoby, które otwarcie mówiły, co wydarzyło się naprawdę. Dla przykładu 21 listopada 1933 r. korespondent brytyjskiej gazety „Manchester Guardian” Malcolm Muggeridge pisał: „Jeśli chodzi o głód, to żaden uczciwy obserwator nie może stwierdzić, iż wieś, które odwiedziłem, dzisiaj dotknięte są głodem, jednak nie można zaprzeczyć, że zjawisko głodu występowało, i to w niemałym stopniu, przeważnie w kwietniu i maju... Śmiało możemy stwierdzić, że żadna inna prowincja... nie ucierpiała bardziej niż Ukraina i Północny Kaukaz”⁴⁹.

*
* *

W niniejszym tomie znalazły się dokumenty w przeważającej większości niepublikowane. Powinny one przyczynić się do zwiększenia wiedzy i poszerzenia bazy źródłowej dla badań dotyczących głodu w latach trzydziestych na Ukrainie i w ZSRS.

W wydawnictwie opublikowano 230 dokumentów. Są to materiały polskiego wywiadu, dyplomacji, policji i administracji pochodzące z Centralnego Archiwum Wojskowego (CAW) w Warszawie (33 dokumenty), Archiwum Akt Nowych (AAN) w Warszawie (5 dokumentów), Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy (CDIAU) we Lwowie (3 dokumenty), Archiwum Państwowego Obwodu Iwano-Frankińskiego (DAIFO) w Iwano-Frankiwsku (20 dokumentów), Archiwum Państwowego Obwodu Wołyńskiego (DAWO) w Łucku (17 dokumentów), Archiwum Państwowego Obwodu Tarnopolskiego (DATO) w Tarnopolu (18 dokumentów) oraz dokumenty wytworzone przez organy bezpieczeństwa OGPU/NKWD ZSRS pochodzące z archiwum SBU (134 dokumenty). Niektóre dokumenty (pochodzące z AAN i CAW) zostały już opublikowane⁵⁰.

Materiały pochodzące z archiwum SBU to przede wszystkim doniesienia agenturalne, wytyczne, informacje, ale także protokoły przesłuchań przez funkcjonariuszy bezpieczeństwa oraz sporządzane przez śledczych akty oskarżenia. Do naj-

rzyznyj Żurnal” 2006, nr 3, s. 199–209; R. Wysocki, *Postawa społeczności ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej wobec „wielkiego głodu” na Ukrainie w latach 1932–1933*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2005, vol. LX, sectio F, s. 451–464; J. Papuha, *Dopomoha ukrajinciw Polscei poterpilym wid holodomoru 1932–1933 r.* [w:] *Try holodomory w Ukraini w XX st.: pohlad iz siohodennia. Materialy miżnarodnoji naukowoji konferenciji (7 XI 2002 r. u Kyjiwśkomu nacjonalnomu uniwersyteti im. T. Szewczenka)*, red. P. Orlenko, Kyjiv 2003, s. 233–251.

⁴⁹ Cyt. za J. Szapował, *Newyhadani istoriji*, Kyjiv 2004, s. 84–85.

⁵⁰ R. Kuśnierz, *Głód na Ukrainie w latach 1932–1933 w świetle zbiorów Archiwum Akt Nowych oraz Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie*, „Dzieje Najnowsze” 2007, nr 2, s. 129–159; *Idem*, *Pomór w „raju bolszewickim”. Głód na Ukrainie w latach 1932–1933 w świetle polskich dokumentów dyplomatycznych i dokumentów wywiadu*, Toruń 2008.

менти ГПУ/НКВД УРСР, ОГПУ/НКВД СРСР, що зберігаються в Галузевому державному архіві СБУ (134 документи). Декілька документів (що походять з АНА і ЦВА) вже опубліковано⁵⁰.

Матеріали, що походять з ГДА СБУ, це перш за все агентурні донесення, директиви, інформації, а також протоколи допитів, обвинувальні висновки. До найцікавіших належать, безсумнівно, два документи, що стосуються візиту французького державного діяча Едуарда Ерріо в УСРР (док. 138, 139). Окрім повідомлень про перебування колишнього прем'єра в Одесі, а також оперативної інформації щодо візиту, представлено тут реагування місцевого населення на цю подію.

Серед інших документів, що походять з ГДА СБУ, варто звернути увагу на документи, створені Повноважним представництвом ОГПУ по Криму. Вони показують масштаб дій органів безпеки поза УСРР і безпосередньо пов'язані з катастрофою. Певне уявлення про масштаби більшовицького контрреволюційного психозу під час Голодомору є документ, створений у січні 1933 р. в Москві, що містить інформацію про викриті та ліквідовані органами ОГПУ СРСР нелегальні організації (док. 93).

Надзвичайно цікавими є складені посадовими особами ГПУ інформації, а також агентурні донесення, що стосуються німецьких меншин в УСРР (док. 40, 42, 80, 87, 99 і 187). Польський читач, безсумнівно, зверне увагу на документ (док. 59), що стосується ситуації в одному з польських сіл в Одеській області. Численні агентурні донесення стосуються також вчителів і учнів польської школи, що знаходилася в Одесі.

Особливе значення мають документи, що представляють погляди і думки закордонних дипломатів, які спостерігали ситуацію в УРСР. Як відомо, радянські органи безпеки мали широку інформаційну мережу, а їхні агенти працювали навіть при дипломатичних представництвах. Їхні донесення віддзеркалюють висловлювання, а одночасно погляди працівників консульств на наростаючу кризу, колективізацію і голод, а також причини, що призвели до нього. Крім цього, частину документів, що походять з німецьких дипломатичних представництв, посадові особи ГПУ здобули оперативним шляхом. ГПУ володіло повною інформацією про те, що саме писали дипломати до своїх міністерств закордонних справ. Згадані документи з ГДА СБУ доповнені дипломатичними рапортами з польських архівів, а також розвідницькою інформацією із II Відділу Головного штабу Польського Війська.

У публікації представлено документи, що відображають наростання кризи в Україні, коли влада розпочала активну атаку на українських селян. При цьому влада натикалася на опір селян і це не могло залишитись поза

⁵⁰ R. Kuśnierz, *Głód na Ukrainie w latach 1932–1933 w świetle zbiorów Archiwum Akt Nowych oraz Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie*, „Dzieje Najnowsze” 2007, nr 2, s. 129–159; *Idem*, *Pomór w „raju bolszewickim”. Głód na Ukrainie w latach 1932–1933 w świetle polskich dokumentów dyplomatycznych i dokumentów wywiadu*, Toruń 2008.

ciekawszych należą niewątpliwie dwa dokumenty dotyczące wizyty francuskiego męża stanu Éduarda Herriota w USRS (nr 138, 139). Poza relacjami z pobytu byłego premiera w Odessie oraz informacjami na temat operacyjnego zabezpieczenia wizyty, przedstawiono tu reakcje miejscowej ludności na to wydarzenie.

Jeśli chodzi o inne dokumenty pochodzące z archiwum SBU, warto zwrócić uwagę na kilkanaście dokumentów wytworzonych przez PP OGPU Krymu. Pokazują one skalę działań organów bezpieczeństwa poza USRS, a bezpośrednio związanych z katastrofą. Przykładową ilustracją skali bolszewickiej psychozy kontrrewolucyjnej w trakcie trwania głodu jest dokument sporządzony w styczniu 1933 r. w Moskwie, stanowiący informację o wykrytych i zlikwidowanych przez organy OGPU ZSRS nielegalnych organizacjach (dok. nr 93).

Niezwykle interesujące są zestawione przez funkcjonariuszy GPU informacje i doniesienia agenturalne dotyczące niemieckiej mniejszości w USRS (m.in. dok. nr 40, 42, 80, 87, 99 i 187). Czytelnik polski niewątpliwie zwróci uwagę na dokument nr 59, dotyczący sytuacji w jednej z polskich kolonii w obwodzie odeskim. Liczne doniesienia agenturalne dotyczą także znajdującej się w tym obwodzie polskiej szkoły, jej nauczycieli i uczniów.

Szczególną wymowę posiadają dokumenty przedstawiające poglądy i opinie zagranicznych dyplomatów obserwujących sytuację w USRS pod koniec lat dwudziestych i w pierwszej połowie lat trzydziestych. Jak wiadomo, sowieckie organy bezpieczeństwa posiadały sprawną sieć informacyjną i uplasowały agentów nawet przy placówkach dyplomatycznych. Doniesienia ich przybliżają wypowiedzi, a zarazem poglądy pracowników konsulatów na narastający kryzys, przeprowadzaną kolektywizację i następujący po niej głód. Ponadto część dokumentów pochodzących z niemieckich placówek dyplomatycznych funkcjonariusze GPU pozyskali drogą operacyjną. Z lektury prezentowanych źródeł jasno wynika, że GPU miało pełne rozeznanie o czym, jak i kiedy ambasady państw utrzymujących stosunki dyplomatyczne z ZSRS informowały swoje macierzyste ministerstwa spraw zagranicznych. Wspomniane dokumenty z archiwum SBU zostały uzupełnione przez pochodzące z polskich archiwów raporty dyplomatyczne, a także informacje wywiadowcze pozyskiwane przez Oddział II Sztabu Głównego Wojska Polskiego.

W publikacji znalazły się dokumenty ukazujące narastania kryzysu na Ukrainie, kiedy to władze rozpoczęły bezpardonowy atak na chłopów. Stalinowski „wielki przełom” (przyspieszona industrializacja i forsowanie przymusowej kolektywizacji) był tak karkołomną zmianą polityki, że musiał wywołać niezadowolenie i sprzeciw wszystkich klas społecznych. Stalinowskie reformy przyczyniły się do powstania opozycji w łonie samej partii bolszewickiej, a nawet pośród jej przywódców. Nie dziwi więc fakt, iż władze napotkały na opór wśród chłopów, co nie umknęło uwadze zachodnich przedstawicieli placówek dyplomatycznych. Według opinii jednego z włoskich dyplomatów, pochodzącej z lipca 1930 r. „[...] jeszcze do 1928 roku można było myśleć, że rząd będzie umiał wyjść z kryzysu, ale teraz w związku z ostatnimi nieudanymi przedsięwzięciami w sprawie

увагою співробітників західних дипломатичних представництв. За оцінкою одного з італійських дипломатів, яку він висловив у липні 1930 року, «[...] ще до 1928 року можна було вважати, що Уряд зможе вийти з кризи, але нині у зв'язку з останніми невдалими заходами по колективізації, що викликали могутній опір з боку населення, видно, що Радянська влада не впорається із завданнями, які стоять перед нею» (док. 13).

Стежачи за цими драматичними подіями, японські консульські співробітники, які у 1929 році їздили по деяких регіонах УСРР, говорили про наявність «продовольчої кризи», про те, що, не дивлячись на пережиту громадянську війну і розруху, «матеріальне становище більшості не поліпшується, а погіршується» (док. 5). Вже в 1928 році працівники італійського консульства, аналізуючи стан селянства і політику влади щодо нього, говорять про те, що слід чекати голоду (док. 3). В свою чергу, співробітники турецького консульства в 1930 році констатують, що СРСР вивозить харчі з метою отримання валюти замість того, щоб нагодувати власний народ, що уряд «примушує голодувати свій робітничий клас і все населення» (док. 13).

Поінформованість іноземних дипломатів була достатньо високою, що впливало на якість оцінок ситуації в сільському господарстві як СРСР в цілому, так і в УСРР. Недаремно у супровідному листі ОГПУ СРСР до копії доповіді німецького консула в Одесі щодо хлібозаготівлі, що надійшов у січні 1930 року до контррозвідувального відділу ГПУ УСРР, вимагалось виявити джерела отримання консульством відомостей про експорт хліба через Одеський порт⁵¹. Опрацьовані документи і матеріали дають підстави стверджувати, що переважна більшість песимістичних прогнозів співробітників іноземних представництв щодо погіршення соціально-економічної ситуації, переростання її в голод виявилися точними. Ці джерела, а також свідчення сучасників подій, як наприклад Івана Слинька з Миргорода, який надіслав листа Сталіну з критикою сталінської політики на селі (док. 8), дають змогу глибше зрозуміти передумови наступних трагічних сторінок історії.

Голод зими і весни 1932 р. був зафіксований також польськими дипломатами. «Я, – писав консул Польщі в Києві 11 травня 1932 року, – сповіщаю, що з кожним днем отримую щораз більше відомостей про голод на Правобережжі, який особливо гостро відчувається на провінції. Згідно останніх повідомлень, у таких містах, як Вінниця і Умань майже щоденно можна констатувати випадки збирання з вулиці людей, які падають через ослаблення й виснаження. Ще гіршою має бути ситуація в селі, де згідно інформацій з достовірного джерела, розбої та убивства внаслідок голоду це щоденне явище» (док. 27).

Деякі дипломати підкреслювали особливо катастрофічну ситуацію в УСРР, яка значно відрізнялася від південних регіонів Росії. Ось що, на-

⁵¹ ГДА СБУ, ф. 13, спр. 22, арк. 234.

kolektywizacji, które wywołały silny opór ze strony ludności widać, że władza sowiecka nie upora się z zadaniami przed nią stojącymi” (dok. nr 13).

Obserwując te wydarzenia, pracownicy japońskiego konsulatu, podróżujący w 1929 r. po wybranych regionach USRS, wspominali o kryzysie żywnościowym, jak i o tym, że pomijając skutki dewastacyjne zakończonej właśnie wojny, położenie materialne większości ludności nie polepsza się, lecz pogarsza (dok. nr 5). Już w 1928 r. pracownicy włoskiego konsulatu, analizując politykę władzy wobec chłopów, mówili o rychłym nastaniu głodu (dok. nr 3). Z kolei dyplomaci tureccy w 1930 r. konstatowali, że ZSRS wywozi żywność za dewizy, zamiast nakarmić własny naród, a cała ludność jest zmuszana przez rząd do głodowania (dok. nr 13).

Jak można zauważyć, zagraniczni dyplomaci byli dostatecznie dobrze poinformowani, co niewątpliwie wpływało na jakość oceny rolnictwa zarówno na całym obszarze ZSRS, jak i w samej USRS. Świadczy o tym choćby pismo przewodnie OGPU ZSRS nadesłane w styczniu 1930 r. do GPU USRS, do którego została dołączona kopia referatu niemieckiego konsula w Odessie. Referat dotyczył państwowego skupu zboża⁵¹. Opracowane dokumenty i materiały potwierdzają, że większość pesymistycznych prognoz pracowników zagranicznych przedstawicielstw dotyczących pogarszania się sytuacji społeczno-ekonomicznej i przerażania się jej w głód sprawdziła się. Źródła te, jak również relacje bezpośrednich uczestników wydarzeń, spośród których można wymienić Iwana Slińkę z Mirhorodu, który wysłał do Stalina list zawierający krytykę jego polityki na wsi (dok. nr 8), pozwalają głębiej poznać przesłanki zbliżającej się tragedii.

Głód z zimy i wiosny 1932 r. był dostrzeżony także przez polskich dyplomatów. „Komunikuję – pisał konsul RP w Kijowie 11 maja 1932 r. – że z każdym dniem otrzymuję coraz więcej wiadomości o głodzie na Prawobrzeżu, który specjalnie ostro daje się odczuwać na prowincji. Według ostatnich doniesień w takich miastach jak: Winnica, Humań prawie co dzień można zanotować wypadki zbierania z ulicy ludzi, którzy padają z osłabienia i wycieńczenia. Jeszcze gorsza ma być sytuacja na wsi, gdzie – według informacji z wiarygodnego źródła – rozboje i morderstwa na tle głodowym są na porządku dziennym” (dok. nr 27).

Niektórzy dyplomaci podkreślali szczególnie katastrofalną sytuację w USRS, krańcowo różną od południowych obwodów RFSRS. Oto, co zapisał w swoim raporcie polski konsul generalny, który w maju 1933 podróżował z Charkowa do Moskwy: „Najbardziej w całej podróży zafrapowała mnie różnica wyglądu wsi i pól Ukrainy w porównaniu z sąsiednią CCzO (Centralna Czarnoziemna Obłast), a nawet z nieurodzajnymi okolicami Moskwy. Wsie ukraińskie znajdują się w wyraźnym upadku, wieje od nich pustką, opuszczeniem i nędzą, chałupy na wpół rozwalone, często z pozrywanymi dachami, nigdzie nie widzi się nowych domostw, dzieci i starcy podobni do szkieletów [...] Znalazłszy bezpośrednio potem w CCzO (głównie w okolicach Kurska i Orła), miałem wrażenie, że przyjechałem z kraju sowiektów do Zachodniej Europy. Znacznie więcej tam pól zaora-

⁵¹ WAP SBU, f. 13, spr. 22, k. 234.

приклад, зафіксував у своєму звіті польський генконсул, який у травні 1933 року здійснив поїздку з Харкова до Москви: «В усій подорожі найбільше мене вразила різниця у вигляді сіл і полів України в порівнянні з сусідньою ЦЧО (Центральна чорноземна область), і навіть неврожайними околицями Москви. Українські села знаходяться в значному занепаді, віє від них по-рожнечею, запустінням і нуждою, хати наполовину розвалені, часто з по-зриваними покрівлями, ніде не видно нових садиб, діти й старці схожі на скелети, ніде не видно худоби [...] Коли я безпосередньо потім опинився в ЦЧО (перш за все в околицях Курська й Орла), я мав враження, що при-їхав з Країни рад в Західну Європу. Значно більше там заораних і засіяних полів, села чисті, більш пристойні, хати відновлювані і серед людей видно відносно кращий добробут, видно худобу, що пасеться...» (док. 118).

Можна навести також слова японського консула в Одесі, який у червні 1932 року здійснив велику подорож по різних регіонах СРСР. Він конста-тував, що «[...] українські селяни справляють у порівнянні із селянами ін-ших республік жалюгідне враження і своїм обідраним одягом, і схудлими мощами, і проханням про милостиню: навіть на великих станціях селяни, їхні дружини і діти простягають руки за пожертвуванням і прохають хліб» (док. 38).

Зміна комуністичних керівних кадрів України не залишилась непоміче-ною закордонними дипломатами. У зв'язку з цим влучну оцінку знаходи-мо у повідомленні київського віце-консула Польщі Пйотра Курніцького від 18 листопада 1933 року. Вважаючи, що таємниця успіхів більшовиків поля-гає в «цілковитому нерахуванні з засобами й жертвами» Курніцький ствер-джує: «Реалізація цього всього сталася через вкидання величезних кадрів свіжо вихованих комуністів, яких перш за все нічого не єднає з тутешнім населенням або внушених теоретичними виводами до такої міри, що вони стали майже фанатиками, які виконують всякі накази, заплющивши очі на всі наслідки, які відіб'ються на населенні» (док. 179).

Загальна ситуація в 1933 році не обіцяла швидкого поліпшення. В од-ній із своїх доповідей німецьке консульство в Одесі констатує: «Жахи ми-нулорічної весни прожиті і здебільшого забуті. Комуністичні правителі не дають селянам довго пам'ятати свої нещастя, а досягається це тим, що в чергу за одним нещастям, вони готують вже інші і, мимоволі, старі жахи забуваються» (док. 187).

Великий блок документів у нашому виданні стосується становища українців у Польщі і того, як реагували вони на події в УСРР, пов'язані з голодом і репресивними акціями більшовиків. Демократичні кола україн-ського національного руху (УНДО, УСРП) оголосили 29 жовтня 1933 року Днем національної жалоби і протесту проти репресій в УСРР.

Жалобні збори в читальнях «Просвіти», виголошення представниками української громади доповідей та рефератів, присвячених ситуації в УСРР, історії України – все це також було предметом пильної уваги представників

nych i zasianych, wsie czyste, porządniesze, chałupy odnawiane i wśród ludzi znać stosunkowo większy dobrobyt, widać pasące się bydło...” (dok. nr 118).

Można przytoczyć także słowa japońskiego konsula w Odessie, który w czerwcu 1932 r. odbył podróż po rejonach ZSRS. Dyplomata konstatawał, że „[...] ukraińscy chłopi sprawiają w porównaniu z chłopami innych republik żałosne wrażenie zarówno przez swoją obdartą odzież, jak i wychudły wygląd i próśby o jałmużnę; nawet na dużych stacjach chłopi, ich żony i dzieci wyciągają ręce po prośbie, prosząc o chleb” (dok. nr 38).

Również wymiana komunistycznej kadry kierowniczej sowieckiej Ukrainy nie umknęła uwadze zagranicznych dyplomatów. Bardzo trafną ocenę sytuacji znajdujemy w piśmie wicekonsula RP w Kijowie Piotra Kurnickiego z 1933 r. Biorąc pod uwagę kwestię, iż kluczem sukcesu bolszewików było „nieliczenie się z nakładami i ofiarami”, Kurnicki stwierdzał: „Zrealizowanie tego wszystkiego stało się możliwe przez rzucenie olbrzymich kadr świeżo wychowanych komunistów, których przede wszystkim nic nie wiąże z ludnością tu[tęjszą] lub zasugerowanych teoretycznymi wywodami do takiego stopnia, iż stali się prawie fanatykami, wykonującymi wszelkie zlecenia, zamknawszy oczy na wszystkie skutki, jakie odbiją się na ludności” (dok. nr 179).

Sytuacja ogólna w 1933 r. nie wróżyła rychłej poprawy. W jednym ze swoich referatów konsul niemiecki w Odessie zauważał: „Okropności zeszłorocznej wiosny [ludzie] przeżyli i w znacznej mierze zapomnieli. Komunistyczni władcy nie dają chłopom pamiętać długo o swoich nieszczęściach, a osiągają to tak, że w ślad za jednym nieszczęściem szykują już następne i, chcąc nie chcąc, dawne strachy zostają zapomniane” (dok. nr 187).

Część dokumentów zamieszczonych w publikacji dotyczy reakcji Ukraińców zamieszkujących II RP na wydarzenia zachodzące w USRS związane z Wielkim Głodem i represjami bolszewików. Koła ukraińskiego ruchu narodowego (UNDO, USRP) ogłosiły 29 października 1933 r. dniem żałoby narodowej i protestu przeciwko brutalnym represjom, jakie miały miejsce w USRS.

Ponadto zamieszczone w powyższym tomie dokumenty potwierdzają, iż zarówno zebrania w czytelniach „Proswity”, jak i wygłaszane przez przedstawicieli społeczności ukraińskiej prelekcje i referaty poświęcone katastrofalnej sytuacji w USRS oraz historii Ukrainy, stanowiły przedmiot zainteresowania również polskiej policji.

W związku z zamordowaniem 22 października 1933 r. pracownika sowieckiego konsulatu we Lwowie przez jednego z członków OUN na znak protestu przeciwko Wielkiemu Głodowi, pod naciskiem dyplomacji sowieckiej minister spraw wewnętrznych RP zabronił publicznego gromadzenia się i organizowania wszelkich demonstracji w dniu 29 października 1933 r. (dok. nr 160). Ograniczenia nie dotyczyły cerkwi, gdzie policja nie utrudniała uroczystości. Polskie władze obawiały się zintensyfikowanej agitacji OUN podczas zgromadzeń i przekształcenia uroczystości w antypaństwowe demonstracje.

W polskich dokumentach znaleźć można także informacje o krótkiej naraździe, która odbyła się 29 października 1933 r. w Stanisławowie z udziałem po-

польської адміністрації, що підтверджують надруковані у цій книзі документи.

У зв'язку із вбивством 22 жовтня 1933 р. співробітника радянського консульства у Львові одним із членів ОУН на знак протесту проти Великого Голоду в Україні, міністр внутрішніх справ РП, під натиском радянської дипломатії, заборонив мітинги та демонстрації дня 29 жовтня 1933 р. (док. № 160). Обмеження не стосувалися церкви, де міліція не перешкоджала урочистостям. Польська влада побоювалася посиленої агітації ОУН під час мітингів та перетворення урочистостей в антидержавні демонстрації.

У польських документах, зокрема, зафіксовано невелику нараду у Станіславові 29 жовтня 1933 року, участь в якій взяла Мілена Рудницька. У виступі, який мав надзвичайний успіх, Рудницька представила справу поширення інформації в світі про те, що діється в Україні. Вона відзначила, що «майже по всіх державах» організуються комітети допомоги голодуючим в СРСР і УСРР (док. 165).

Трагедія українського народу розгорталася на тлі так званої «брехні на експорт», чим займалося керівництво СРСР, пробуючи переконати світ, що голоду в «Країні Рад» немає. Ще 14 січня 1933 року, відповідаючи на численні запити з-за кордону, нарком іноземних справ СРСР Максим Литвинов зробив спеціальну заяву про те, що ніякого голоду в Радянському Союзі немає, що все це – вигадки.

Незважаючи на це, на міжнародній арені українці робили спроби донести світові інформації про реальну ситуацію. Наприклад, представник уряду Української Народної Республіки в еміграції Олександр Шулгін звернувся до Хлібної комісії, створеної Лондонською економічною конференцією. Він писав: «В той час, коли комітет радників повинен встановити кількість зерна, що СРСР вивезе за кордон, ми просимо вас в ім'я гуманності заперечувати проти будь-якого вивозу їстівних продуктів і особливо хліба з УСРР. Цей хліб по праву належить тим, хто його сів і хто нині вмирає з голоду – селянам України і Кубані. З свого боку ми рішуче протестуємо проти такого вивозу, який ми не можемо кваліфікувати інакше як злочинний»⁵².

Коли на Заході з'явилися ті, хто протестував проти советського «голодного» хліба, сталінські дипломати вміло цьому протистояли. В СРСР було запрошено колишнього прем'єр-міністра Франції Едуарда Ерріо (він приїхав пароплавом 26 серпня 1933 р. до Одеси, а потім його привезли до Харкова і Києва), літераторів Ромена Роллана, Анрі Барбюса, Бернарда Шоу. Всі вони заявляли, що голоду не бачили. Цілком очевидно, що влада свідомо створювала штучні ситуації, демонстрації щасливого колгоспного життя, відвідання хлібзаводу. Це мало засвідчувати відсутність проблем у сільському господарстві. Проте, як зафіксували самі чекісти, звичайні грома-

⁵² Цит. за: Т. Гунчак, *Голодомор – 32/33 – біль серця всієї України*, «День» 2003, 1 серпня (№ 132).

słanki Mileny Rudnickiej. W wystąpieniu Rudnicka wyjaśniła, jak wygląda sprawa informowania opinii publicznej na świecie o sytuacji w USRS. Podkreślała także, iż wiele państw popiera ideę wsparcia głodujących w USRS (dok. nr 165).

Tragedia narodu ukraińskiego miała miejsce na tle uprawianego przez władze ZSRS „eksportowanego kłamstwa”, za pomocą którego starały się one przekonać świat, że w „Kraju Rad” głód nie ma racji bytu. Jeszcze 14 stycznia 1933 r., odpowiadając na liczne zapytania płynące zza granicy, ludowy komisarz spraw zagranicznych ZSRS Maksim Litwinow wydał specjalne oświadczenie informujące, iż pogłoski o głodzie w Związku Sowieckim są nieprawdziwe.

Tym bardziej Ukraińcy na emigracji starali się przedstawić społeczności międzynarodowej rzeczywistą sytuację w USRS. I tak na przykład, przedstawiciel rządu Ukraińskiej Republiki Ludowej na emigracji Ołeksandr Szulhyn zaapelował do Komisji Żywnościowej, utworzonej przez londyńską Konferencję Ekonomiczną słowami: „Dzisiaj, kiedy Komitet Doradców ustala ilość zboża, które ZSRS powinien wywieźć za granicę, błagamy was, w imię wartości ogólnoludzkich, o zapobieżenie wszelkim formom eksportu żywności, a szczególnie zboża z terytorium USRS. Zboże to zgodnie z prawem powinno przyspaść tym wszystkim, którzy je zasiali i zebrali, a mimo to umierają z głodu – chłopom z Ukrainy i Kubania. W związku z powyższym stanowczo protestujemy przeciwko temu wywozowi, który możemy nazwać nie inaczej niż zbrodniczym”⁵².

Stalinowscy dyplomaci umiejętnie przeciwdziałali ostrym protestom przeciwko prowadzonej przez władze sowieckie polityce wewnętrznej. Do Związku Sowieckiego zaproszono m.in. byłego premiera Francji Éduarda Herriota (26 sierpnia 1933 r. przyłynął on statkiem do Odessy, a potem został przewieziony do Charkowa i Kijowa), pisarzy Romaina Rollanda, Henri Barbusse’a czy Bernarda Shawa. Wszyscy oni zgodnie przyznawali, iż głodu na Ukrainie nie widzieli. Oczywiście jest, iż sowieckie władze świadomie kreowały rzeczywistość, prezentując powszechną szczęśliwość panującą w kolchozach i ochoczo zapraszały do pracujących pełną parą piekarni. Miało to świadczyć o beztróskim życiu na wsi. Jednak, jak zanotowali sami funkcjonariusze organów bezpieczeństwa, zwykli ludzie w pełni zdawali sobie sprawę ze skali kłamstw i przeinaczeń stalinowskich agitatorów. Jeden z odeskich robotników tak relacjonował pobyt byłego premiera Francji: „Dziś przyjechał do Odessy Herriot. Nasze władze pękają i chcą zamydląć oczy cudzoziemcom, że – powiada – u nas socjalizm. Widziałem, jak do sklepiku z warzywami wpadł funkcjonariusz milicji i wydał głupie polecenie, by natychmiast zlikwidować kolejkę, która stała obok sklepiku. Jak widać, Herriot nie wie, co u nas się dzieje” (dok. 138).

W prezentowanej publikacji warto zwrócić uwagę na referat dr. Lwa Czykałenki, dotyczący głodu w USRS i akcji pomocy głodującym. Czykałenko dokładnie analizuje w nim polityczne oraz ekonomiczne przyczyny tragedii, a także skutki, jak również pisze o utworzonym w Polsce Emigracyjnym Ukraińskim

⁵² Cyt. za: T. Hunczak, *Holodomor 32/33 – bil sercia wsijeji Ukrainy*, „Deń” (nr 132, 1 VIII 2003).

дяни точно і правильно зрозуміли лицемірство дій влади. Наприклад, один з одеських робітників заявляв: «Сьогодні Ерріо приїхав до Одеси. Наші власті... хочуть замазати очі іноземцям, що, мовляв, у нас соціалізм. Я бачив, як до овочевого магазину приїхав міліцейський співробітник і дав дурне розпорядження миттєво ліквідувати чергу, що стояла біля магазину. Ніби Ерріо не знає, що у нас коїться» (док. 138).

Варто звернути увагу на доповідь доктора Левка Чикаленка про голод в УСРР і акцію допомоги з-за кордону голодуючим. В ній докладно проаналізовано економічні і політичні причини і наслідки трагедії, йдеться про створений у Польщі Еміграційний український комітет допомоги голодуючим України при УЦК, згадано аналогічні структури в інших країнах. Чикаленко підкреслював: «З огляду на те, що уряд СРСР не хоче визнати пануючого голоду в завойованих ним країнах, надання безпосередньої допомоги дуже утруднене. Рахуючись з цим, Еміграційні комітети накреслили собі деякий план діяльності. Вони всі в найближчій сфері своїх впливів збирають різні матеріали, переважно листи з України, в яких знаходяться вісті про голод і інформації про різні нещастя, які мучать український народ. Проводяться анкети серед біженців або подорожніх іноземців, які голодну катастрофу в Україні бачили на свої очі. Ці комітети збирають адреси більш відомих людей в Україні, яким харчова допомога необхідна й обов'язкова. Головний акцент робиться на збирання фондів, підкреслюючи, що незважаючи на те, як великі були б жертви на цей фонд, грошова допомога або в продуктах буде надаватися голодуючим родинам, а більшість фонду буде призначена на пропаганду й інформування міжнародних кіл про перебіг голоду в Україні і роль радянської політики, яка до цього спричинилася» (док. 196).

У 1934 році у своєму виступі на XVII з'їзді ВКП(б) Сталін заявив про ріст населення СРСР у 1933 році. Після цього навіть у секретній документації зникли згадки про голод. Таким чином, винні за голод були названі владою, а тема голоду стала табу. Ось як це прокоментували працівники Посольства Німеччини в інформації щодо продовольчого становища у Радянському Союзі: «Перемога уряду здійснилась, селянина поставлено на коліна» (док. 202).

Та не зник, як засвідчують нововіднайдені документи, сам голод. В квітні 1934 року заступник торговельного радника Посольства Польщі у Москві Ян Лагода здійснив подорож по УСРР, відвідавши Київ, Коростень, Житомир, Бердичів, Козятин, Умань. «Я переконався, – писав він у звіті про подорож, – що у відвідуваних мною областях сільське населення голодує. Виразно голодних людей зустрічається дуже багато, на залізничних станціях дуже багато покинутих дітей, які харчуються, як тільки можуть... У результаті зроблених спостережень, я можу сказати, що голод в Правобережній Україні існує як явище дуже розповсюджене, [...] На цьому фоні розвинулася епідемія злоякісного грипу, який, подібно як у 1918 р. на Заході, незмірно небезпечний. Від грипу помирає дуже багато людей.

LXXXII

Komitecie Pomocy Głodującej Ukrainie przy Ukraińskim Centralnym Komitecie w kontekście analogicznych struktur w innych państwach. Czykaenko podkreślał: „Ze względu na to, że rząd ZSRS nie chce uznać istniejącego głodu w podbitych przezeń krajach, niesienie bezpośredniej pomocy jest bardzo utrudnione. Licząc się z tym, komitety emigracyjne nakreśliły sobie pewien plan działalności. Wszystkie one gromadzą w najbliższej sferze swoich wpływów różne materiały, przeważnie listy z Ukrainy, w których są [zawarte] wiadomości o głodzie i informacje o różnych nieszczęściach dręczących naród ukraiński. Przeprowadzane są ankiety wśród zbiegów lub podróźnych cudzoziemców, którzy katastrofę głodową na Ukrainie widzieli na własne oczy. Zbierają te komitety adresy wybitniejszych ludzi na Ukrainie, jakim pomoc aprowizacyjna jest nieodzowna i konieczna. Główny nacisk kładzie się na zbieranie funduszu, podkreślając, że jak wielkie nie byłyby ofiary na ten fundusz, pomoc w produktach lub pieniężna będzie niesiona głodującym rodzinom tylko w poszczególnych i wyjątkowych wypadkach, a większość funduszu zostanie przeznaczona na propagandę i informowanie międzynarodowych kół o przebiegu głodu na Ukrainie i roli polityki sowieckiej, która się do tego przyczyniła” (dok. nr 196).

W 1934 r. w swoim wystąpieniu na XVII Zjeździe WKP(b) Stalin ogłosił, że w roku 1933 wzrosło w ZSRS zaludnienie. Wkrótce potem nawet z tajnej dokumentacji zniknęły wszelkie napomknienia dotyczące problemu głodu. Winni zostali wskazani, a sprawa ta stała się tematem tabu. Oto, jak komentował tę kwestię attaché do spraw rolnictwa ambasady niemieckiej: „Zwycięstwo zostało przez rząd odniesione, chłop rzucony na kolana” (dok. nr 202).

Jednak Wielki Głód, o czym świadczą odnalezione niedawno materiały, nadal był zjawiskiem realnym. W kwietniu 1934 r. zastępca radcy handlowego Ambasady RP w Moskwie Jan Łagoda odbył podróż po USRS, podczas której zwiedził Kijów, Korosteń, Żytomierz, Berdyczów, Koziatyn, Humań. „Stwierdziłem – pisał – że w zwiedzanych przeze mnie okręgach ludność wiejska głoduje. Wyraźnie głodnych ludzi spotyka się bardzo dużo, na stacjach kolejowych jest dużo porzuconych dzieci, które się żywią, jak mogą. W rezultacie poczynionych obserwacji mogę powiedzieć, że głód na Ukrainie Prawobrzeżnej istnieje jako zjawisko bardzo rozpowszechnione, [...] Na tym tle rozwinęła się epidemia złośliwej grypy, która podobnie jak w r. 1918 na Zachodzie, jest niezmiernie niebezpieczna. Od grypy umiera bardzo dużo ludzi. Zjawiska głodu zeszłorocznego nie zatarły się jeszcze w pamięci ludzi, w wagonach mówią wyłącznie o głodzie” (dok. nr 197).

Co więcej, o głodzie pamiętali nie tylko ci, którzy zaznali jego okrucieństw. Władze również pamiętały i ciągłym nadzorem otaczały świadków Wielkiego Głodu. Wiele materiałów pokazuje, jak karano tych wszystkich, którzy ośmielili się wspomnieć o przeżytej traumie. Świadczy o tym choćby przypadek proboszcza kościoła Narodzenia Chrystusa ze wsi Jarosławka, księdza Grigorija Litwinowicza, który w czerwcu 1934 r. pisemnie powiadomił płoskirowską kurię, że większość wiernych z jego parafii zmarła w wyniku głodu. Wkrótce potem musiał dokładnie tłumaczyć się z tego funkcjonariuszom organów NKWD. Podczas przesłuchania w 1935 r. Litwinowicz wyjaśniał: „W moich listach rzeczywiście

Явища минулорічного голоду ще не затерлися в пам'яті людей, у вагонах говорять виключно про голод» (док. 197).

Та про голод пам'ятали не лише ті, хто зазнав його страхіть. Влада також не забувала і пам'ятала про тих, хто пам'ятав. Чимало документів тому показує, як карали тих, хто згадував про пережите. Наприклад, настоятель Христо-Рождественської церкви села Ярославки священник Григорій Литвинович у червні 1934 року повідомив письмово Проскурівське єпархіальне управління, що від голоду померли чи не всі його вірні, до церкви майже ніхто не приходив. Невдовзі Литвиновичу довелося докладно пояснювати працівникам НКВД, для чого він згадував про голод. Зокрема, на допиті в 1935 році Литвинович пояснював: «У своїх листах я дійсно писав у Польщу про те, що як і у моїй парафії так і в інших довколишніх селах голод і велика смертність, завдяки чому народ сильно збіднів і не надає матеріальної підтримки духовництву, потребуючи сам такої. Писав я про все це за кордон з метою висвітлення справжнього нашого становища з надією отримання звідти матеріальної підтримки. Своїми листами я не мав на меті компрометувати радянську владу, а виходив лише із своїх особистих матеріальних побажань» (док. 215). Григорій Литвинович був заарештований 11 лютого 1935 року, а у травні того самого року засуджений Спеціальною колегією Вінницького обласного суду до позбавлення волі строком на 8 років.

*
* *

Подібно до попередніх томів видавничої серії, сьомий том є публікацією, двомовною, – польсько-українською, при цьому російські документи в українській частині залишилися неперекладеними.

Очевидні орфографічні помилки і опечатки виправлено без спеціальних застережень, збережено натомість стиль мови, стилістичні недоліки (у разючих випадках зазначено їх приміткою: *Так в тексті*). Власні назви з помилками, які вдалося установити, записано без помилок, додано текстову примітку, що інформує про помилку.

Нумерація і заголовки документів, примітки, список скорочень, іменний і географічний покажчики складені упорядниками, якими також були відібрані ілюстрації для цього тому.

Компонування текстів документів уніфіковано, хоча збережено, по можливості, специфіку написання. Різні позначення в документах, надрукованих на машинці (шрифти, розрядка слів при друкуванні, підкреслення, зроблені на машинці), прибрано, а про їх наявність вказано в текстових примітках. Проте всюди збережено, як типовий для документів ГПУ чи пізніше НКВД, запис прізвищ наявними шрифтами (це стосується лише машинопису; рукописів, як правило, це не стосується). Якщо документ у вигляді фірмового бланку, це позначено в легенді, а відповідні фрагменти тексту позначено примітками.

LXXXIV

pisałem do Polski o tym, że zarówno w mojej parafii, jak i w innych okolicznych wsiach panuje głód i duża śmiertelność, wskutek czego naród bardzo zbiedniał i nie okazuje materialnego wsparcia duchowieństwu, sam potrzebując takowego. Pisałem o tym wszystkim za granicę w celu ukazania naszej prawdziwej sytuacji, w nadziei otrzymania stamtąd materialnego wsparcia. Swoimi listami nie miałem zamiaru kompromitować władzy sowieckiej, ale kierowałem się tylko własnymi materialnymi pobudkami” (dok. nr 215). Litwinowicz został aresztowany 11 lutego 1935 r., a w maju tegoż roku osądzony przez Kolegium Specjalne Winnickiego Sądu Obwodowego i skazany na karę ośmiu lat pozbawienia wolności.

*
* *

Podobnie jak poprzednie tomy serii wydawniczej, tom siódmy jest publikacją w zasadzie dwujęzyczną – polsko-ukraińską, przy czym dokumenty rosyjskie w części ukraińskiej pozostały nieprzetłumaczone.

Pisownia dokumentów sporządzonych w języku polskim została uwspółcześniona i ujednolicono, również interpunkcję i skróty zmieniono według dzisiejszych zasad. Oczywiście błędy literowe, ortograficzne i gramatyczne poprawiono bez komentarza, zachowano natomiast styl języka, pozostawiając nawet pewne nieporadności stylistyczne (w rażących przypadkach opatrzone je przypisem: *Tak w tekście*). Błędne nazwy własne, które udało się ustalić, zapisano poprawnie, dodając przypis tekstowy informujący o pomyłce, natomiast nazwy niezwyfikowane pozostawiono jak w oryginale, nie próbując nawet nadawać im bardziej prawdopodobnych form, by uniknąć niepotrzebnych zniekształceń. Zachowano także w dokumentach polskich oryginalny (nawet błędny) zapis słów rosyjskich czy ukraińskich, używanych przez autorów dokumentów (np. *trudodzień* zamiast *trudodień*, *bezpryzornyj* zamiast *biesprizornyj*).

Nieco inne zasady przyjęto w przekładach dokumentów rosyjskich bądź ukraińskich na język polski. Starano się tu oddać w miarę dokładnie ich styl, zachowując język potoczny lub urzędowy w zależności od dokumentu. Niektóre wyrazy rosyjskie pozostawiono nieprzetłumaczone. Są to słowa używane w latach trzydziestych przez Polaków piszących o sytuacji w Rosji bolszewickiej (zob. np. dokumenty sporządzone przez pracowników polskich placówek dyplomatycznych na Ukrainie) i które już przyjęły się w literaturze dotyczącej Wielkiego Głodu (np. *chlebozagotowki* czy *jedinolicznicy*).

Jeśli chodzi o nazwy własne w przekładach na język polski, to niezależnie od rosyjskiego oryginału wprowadzono pewne próby ujednolicenia ich zapisu. Zdecydowaną większość miejscowości i rejonów znajdujących się w ówczesnej Ukraińskiej SRS podano w brzmieniu ukraińskim, choć zastosowano polski zapis nazw geograficznych od dawna „zakorzenionych” w języku polskim (na przykład Mikołajów, Żytomierz), czy zgodny z zasadami ortografii niemieckiej zapis nazw niemieckich osad (na przykład Rohrbach, Speier).

Інформація про надписи від руки, підкреслення чи виправлення, пов'язані з конкретними фрагментами, розміщена в текстових примітках (винятки становлять декілька документів, що є чернетками, – тут не зазначено всіх виправлень від руки через їх велику кількість), натомість інформації про резолюції та інші написи, зроблені на документах, а також про печатки, подані в легенді. Там само є додаткова інформація про документ, наприклад, якою мовою він був створений.

Київ – Варшава, вересень 2008 р.

Układ graficzny dokumentów w miarę możliwości ujednolicono, zachowano jednak w pewnym stopniu specyfikę poszczególnych kancelarii. Wszelkie wyróżnienia w dokumentach pisanych na maszynie (wersaliki, spacjowanie, podkreślenia maszynowe) zlikwidowano, informując o nich w przypisach tekstowych. Wyjątkowo zachowano w publikacji, jako typowy dla dokumentów wytworzonych przez GPU czy później NKWD, zapis nazwisk wersalikami (dotyczy to tylko maszynopisów; w rękopisach zazwyczaj nie przestrzegano tej reguły). Sporządzenie dokumentu na drukowanym formularzu lub blankiecie firmowym odnotowano w legendzie, zaznaczając jednocześnie odpowiednie fragmenty tekstu przypisanymi tekstowymi.

Informacje o odręcznych dopiskach, podkreśleniach czy poprawkach związanych z konkretnymi fragmentami umieszczono w przypisach tekstowych (wyjątek stanowi kilka dokumentów będących brudnopisami – nie zaznaczono tu wszystkich odręcznych poprawek za względu na ich dużą ilość), natomiast dekretacje i inne dopiski odnoszące się do dokumentu i związane z jego obiegiem, jak również pieczęcie opisane zostały w legendzie. Tam również znajdują się dodatkowe informacje o dokumencie, na przykład w jakim języku został on sporządzony.

Członkowie Komitetu Redakcyjnego składają podziękowanie za pomoc w pracach nad niniejszą publikacją pracownikom Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN: Margaricie Chilińskiej, Mirosławowi Filipiakowi, Stanisławowi Kollerowi, Dorocie Lewszy, Annie Karolinie Piekarskiej, Piotrowi Rogowskiemu oraz Cyprianowi Wilanowskiemu.

Kijów – Warszawa, wrzesień 2008 r.

ДОКУМЕНТИ

DOKUMENTY

№ 1

Після 1 серпня 1928, Одеса. Фрагмент інформації Одеського окружного відділу ДПУ УРСР, що стосується висловлювань представників Італійського консульства

К доповіді КРО
Одокротдела ГПУ
за період с 1/IV по 1/VIII-[19]28 г.

^а-Сов[ершенно] секретно^а

^а-Італійанское консульство^а

[...]

МЕРИАНО¹ в бесіде с місцею професурою висказав своє соображение по поводу хлібного кризиса. По мненію МЕРИАНО, самий факт хлібного кризиса на Україні являється исключительно удивительным явлением, и он не знает, чем это можно объяснить. «Ведь прошлый год был урожайным, – говорит МЕРИАНО, – а коммунисты имеют заслуженную славу талантливых организаторов. Может быть, – говорит МЕРИАНО, – это явление можно объяснить тем, что в СССР жизнь планируется рабочими и кухарками». Паническое настроение в очередях также не поддается объяснению МЕРИАНО и одновременно он с иронией заявляет, что весьма возможно, это происходит потому, что в СССР население «организовано и дисциплинировано».

Консул МЕРИАНО присутствовал во время приема парад[а] місцею властью 1-го мая.

Увидя вооруженную организацию Осоавиахим², с иронией заметил сотруднику ДАНАТИ³, что СССР о разоружении только говорит, а сам наоборот – вооружается и военизируется.

В средних числах июня консул получил шифрованную телеграмму, после прочтения которой он позвал ДАНАТИ и стал спрашивать его, не было ли в Одессе или Округе восстания или вообще беспорядков на почве недостатка хлеба.

[...]

^{а-а} *Написано великими літерами.*

⁶ Було: ДОНАТИ.

¹ Франческо Меріано (нар. у 1896 в Турині, пом. 1934 в Кабулі), італійський поет, публіцист, дипломат; представник футуризму; з січня 1928 Генеральний консул Італії в Одесі, потім в Посольстві Італії в Рабаті; пізніше в Афганістані.

² Товариство сприяння обороні, авіаційному і хімічному будівництву – громадська, військово-патріотична організація, що була заснована в СРСР у 1927 і мала сприяти військовому вишколу цивільного населення та зміцненню Червоної армії.

³ Георгій (Жорж) Данаті, з 1928 завідувач господарським відділом Консульства Італії в Одесі.

Nr 1
Po 1 sierpnia 1928, Odessa. Fragment informacji Odeskiego Okręgowego
Oddziału GPU USRS dotyczący wypowiedzi przedstawicieli
włoskiego konsulatu

Do raportu KRO
Od[eskiego] Okr[ęgowego] Oddziału GPU
za okres od 1/IV do 1/VIII-[19]28 r.

^a-Śc[iśle] tajne^a

^a-Konsulat włoski^a

[...]

MERIANO¹ w rozmowie z miejscową profesurą wyraził zdanie na temat kryzysu zbożowego. W opinii MERIANO, sam fakt zaistnienia kryzysu zbożowego na Ukrainie jest zjawiskiem wyjątkowo dziwnym i nie wie on, czym można by to wytłumaczyć. „Przecież ubiegły rok był urodzajny – mówi MERIANO – a komuniści cieszą się zasłużoną opinią utalentowanych organizatorów. Być może – mówi MERIANO – zjawisko takie można wytłumaczyć tym, że w ZSRS życie planowane jest przez robotników i kucharki”. Panikarskie nastroje w kolejkach też nie dają się, według MERIANO, wytłumaczyć, a jednocześnie z ironią zauważa on, że wielce możliwe, iż dzieje się tak, ponieważ w ZSRS ludzie są „zorganizowani i zdyscyplinowani”.

Konsul MERIANO był obecny 1 maja podczas przyjmowania parady przez miejscowe władze.

Widząc zbrojną organizację *Osoawichim*², z ironią zwrócił uwagę współpracownikowi DANATIEMU³, że ZSRS o rozbrojeniu tylko mówi, a [w praktyce] wręcz przeciwnie – zbroi się i militaryzuje.

W połowie czerwca konsul otrzymał szyfrowany telegram, po przeczytaniu którego wezwał DANATIEGO i wypytywał go, czy nie było w Odessie lub też w okręgu powstania albo ogólnie zamieszek związanych z brakiem chleba.

[...]

Według informacji s/s [...], LETTO⁴ w dalszym ciągu bywa w konsulacie. W rozmowie z s/s [...], LETTO, złożyć na władzę sow[iecką] i system, powie-

^a-^a *Zapisano wersalikami.*

^b *Było: DONATIEMU.*

¹ Francesco Ernesto Meriano (ur. w 1896 w Turynie, zm. 1934 w Kabulu), włoski poeta, publicysta, dyplomata; przedstawiciel futuryzmu; od stycznia 1928 konsul generalny Włoch w Odessie, następnie w Ambasadzie Włoch w Rabacie; potem w Afganistanie.

² Towarzystwo Wspierania Obrony, Budownictwa Lotniczego i Chemicznego – społeczna, patriotyczna organizacja wojskowa, założona w ZSRS w 1927; miała wspierać wojskowe wyszkolenie ludności cywilnej oraz stanowić wsparcie Armii Czerwonej.

³ Giorgio Danati, od 1928 kierownik działu gospodarczego konsulatu włoskiego w Odessie.

⁴ Antonio Letto, mieszkaniec Odessy, obywatel Włoch pracujący w konsulacie włoskim w Odessie jako ekspert do spraw owoców importowanych z Włoch.

По данным с/с [...], ЛЕТТО⁴ продолжает бывать в Консульстве. В разговоре с с/с [...], ЛЕТТО, ругая Соввласть и порядки сказал, что в народе сейчас страшное озлобление мероприятиями Соввласти, в частности, вследствие вывоза за границу хлеба и отсутствия его на нашем рынке. По словам ЛЕТТО, в Крыму ^врасстреляно 20 красных командиров, выступивших против Соввласти за подобное мероприятие^в.

[...]

^аВрид. Начодокротдела^а ГПУ
(—) КРИВЕЦ⁵

^аНачальник^а КРО
(—) ШОСТАК-СОКОЛОВ⁶

ГДА СБУ, ф. 13, спр. 419, т. 1, ч. 2, арк. 429–441.

Оригінал, машинопис.

Документ російською мовою.

^{в-в} Так у тексті.

⁴ Антоніо Летто, мешканець Одеси, громадянин Італії, який працював в Італійському консульстві в Одесі експертом по фруктам, що привозили з Італії.

⁵ Юхим Кривець (1897–1940), з 21 X 1927 помічник начальника, потім в. о. начальника Одеського окружного відділу ДПУ УРСР, з 9 V 1930 начальник Інформаційного відділу ДПУ УРСР у Харкові, з 20 III 1931 помічник начальника Київського оперативного сектора ДПУ УРСР, з 20 IX 1931 начальник Секретно-політичного відділу ДПУ УРСР у Харкові.

⁶ Петро Шостак-Соколов (1896–1937), з травня 1927 начальник Контррозвідувального відділу Одеського окружного відділу ДПУ УРСР, з вересня 1930 помічник начальника Інформаційного відділу ДПУ УРСР у Харкові, з квітня 1931 начальник 3-го відділення Секретно-політичного відділу ДПУ УРСР у Харкові, з грудня 1931 заступник начальника Донецького оперативного сектора ДПУ УРСР.

dział, że wśród ludzi panuje teraz ogromne rozdrażnienie z powodu przedsięwzięć władzy sow[ieckiej], w szczególności w związku z wywozem za granicę zboża i jego brakiem na naszym rynku. Według słów LETTO, na Krymie ^crozstrzelano 20 czerwonych dowódców, występujących przeciwko władzy sow[ieckiej], za podobne przedsięwzięcie^c.

[...]

^ap.o. Nacz[elnika] Od[eskiego] Okr[ęgowego] Oddziału^a GPU
(—) KRIWIEC⁵

^aNaczelnik^a KRO
(—) SZOSTAK-SOKOŁOW⁶

WAP SBU, f. 13, spr. 419, t. 1, cz. 2, k. 429–441.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

^{c-c} Tak w tekście.

⁵ Jefim Kriwicz (1897–1940), od 21 X 1927 pomocnik naczelnika, następnie p.o. naczelnika Odeskiego Okręgowego Oddz. GPU USRS, od 9 V 1930 naczelnik Oddz. Informacji GPU USRS w Charkowie, od 20 III 1931 pomocnik naczelnika Kijowskiego Sektora Operacyjnego GPU USRS, od 20 IX 1931 naczelnik Tajnego Oddz. Politycznego GPU USRS w Charkowie.

⁶ Piotr Szostak-Sokołow (1896–1937), od maja 1927 naczelnik KRO Odeskiego Okręgowego Oddz. GPU USRS, od września 1930 pomocnik naczelnika Oddz. Informacji GPU USRS w Charkowie, od kwietnia 1931 naczelnik 3 Wydz. Tajnego Oddz. Politycznego GPU USRS w Charkowie, od grudnia 1931 zca naczelnika Donieckiego Sektora Operacyjnego GPU USRS.

№ 2

Після 1 жовтня 1928, Одеса. Фрагмент інформації Одеського окружного відділу ДПУ УРСР, що стосується висловлювання працівника Італійського консульства

К докладу КРО
Одокротдела ГПУ
за период с 1/VIII по 1/X-[19]28 г.

^a-Сов[ершенно] секретно^a

^aИтальянское консульство^a

[...]

[ЛИЕТТО], разговаривая с с/с [...] говорил, что сейчас крестьяне голодают. Налоги на них чрезмерные. В ЦРК хлеб плохой, масла нет, фабрикаты отсутствуют. Все это, по его мнению, говорит о несостоятельности правящих кругов СССР и неправильности их политики. Здесь нет масла, а между тем масло и масленичные семена отсылаются за границу. На одном только пароходе – как ему известно – в недалеком прошлом было погружено 1500 пудов¹ масла. Он не понимает, как публика может молчать и соответствующим образом не реагировать. Вообще – по его же словам – сами коммунисты своими поступками развивают контр-революцию.

[...]

ГДА СБУ, ф. 13, стр. 419, т. 1, ч. 2, арк. 456, 459.

Копія, машинопис.

Документ російською мовою.

^a-^a *Написано великими літерами.*

¹ Російська одиниця ваги, що дорівнювала 16,38 кг.

Nr 2
Po 1 października 1928, Odessa. Fragment informacji
Odeskiego Okręgowego Oddziału GPU USRS dotyczący wypowiedzi
pracownika włoskiego konsulatu

Do raportu KRO
Od[eskiego] Okr[ęgowego] Oddziału GPU
za okres od 1/VIII do 1/X-[19]28 r.

^aŚc[iśle] tajne^a

^aKonsulat włoski^a

[...]

[LETTO], rozmawiając z s/s [...] powiedział, że chłopci teraz głodują. Podatki nałożone na nich są zbyt wysokie. W CRK chleb jest kiepskiej jakości, oleju nie ma, towarów brak. Wszystko to, według niego, świadczy o niewypłacalności kół rządzących ZSRS i prowadzonej przez nich niewłaściwej polityce. Tu nie ma oleju, gdy tymczasem olej i nasiona oleiste wysyłane są za granicę. Na jeden tylko parowiec – z tego, co mu wiadomo – niedawno załadowano 1500 pudów¹ oleju. Nie rozumie, jak ludzie mogą milczeć i nie reagować w odpowiedni sposób. W ogóle – z tego, co mówił – komuniści sami swoim postępowaniem wzmocniają kontrrewolucję.

[...]

WAP SBU, f. 13, spr. 419, t. 1, cz. 2, k. 456, 459.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.

^a-^a *Zapisano wersalikami.*

¹ Rosyjska jednostka wagi odpowiadająca 16,38 kg.

№ 3

Після 1 січня 1929, Одеса. Фрагмент інформації Одеського окружного відділу ДПУ УРСР, що стосується висловлювання працівника Італійського консульства

К доповіді КРО
Одокротдела ГПУ
за період с 1/Х-1928 г. по 1/І-[19]29 г.

Сов[ершенно] секретно

^а-Італьянское консульство^{-а}

[...]

В следующий раз в разговоре с тем же с/с [...] ВЕРНЕТТО коснулся выдаваемого пайкового хлеба и заявил, что дают населению такой плохой хлеб потому, что самую лучшую муку отправляют за границу. Это делают для того, чтобы таким образом дать понять иностранцам, что, «высылая такую хорошую муку, у нас остается мука еще лучшего качества». Но за границей нет, мол, дураков, чтобы этому поверить. В виду того, что муки у нас нет и ввоз ее запрещен, надо ждать окончательного голода и тогда действительно что-то произойдет. Это все учитывается за границей.

[...]

*ГДА СБУ, ф. 13, спр. 419, т. 1, ч. 2, арк. 471, 477.
Копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

^а-^а *Написано великими літерами.*

Nr 3
Po 1 stycznia 1929, Odessa. Fragment informacji Odeskiego
Okręgowego Oddziału GPU USRS dotyczący wypowiedzi
pracownika włoskiego konsulatu

Do raportu KRO
Od[eskiego] Okr[ęgowego] Oddziału GPU
za okres od 1/X-1928 r. do 1/I-[19]29 r.

Śc[iśle] tajne

^a-Konsulat włoski^a

[...]

Kolejny raz w rozmowie z tym samym s/s [...] VERNETTO poruszył sprawę wydawania przydziałowego chleba i oświadczył, że dają ludziom tak kiepski chleb, ponieważ najlepsza mąka wysyłana jest za granicę. Dzieje się tak dlatego, by dać w ten sposób do zrozumienia obcokrajowcom, że „jeśli wysyłamy tak dobrą mąkę, u nas zostaje mąka jeszcze lepszej jakości”. Jednak za granicą nie ma, jak powiada, głupców, którzy by w to uwierzyli. W związku z tym, że mąki u nas brakuje, a wwożenie jej jest zabronione, w końcu należy spodziewać się głodu i tego, że rzeczywiście coś się wydarzy. Wszystko to brane jest pod uwagę za granicą.

[...]

WAP SBU, f. 13, spr. 419, t. 1, cz. 2, k. 471, 477.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.

^a-^a *Zapisano wersalikami.*

№ 4

Після 19 січня 1929, Київ. Фрагмент інформації Київського окружного відділу ДПУ УРСР, що стосується висловлювань представників Польського і Німецького консульств

^a-Разработки^a

[...]

19/І в Консульстве была вечеринка, устроенная КРАЕВСКИМ¹. При-
сутствовали все сотрудники Консульства, от Германского К[онсульст]ва
– ЗОММЕР² и ВОЛЬНЫЙ³ с женами и гости [...].

БАБИНСКИМ⁴ был затронут вопрос о положении крестьянства на Ук-
раине. Он рассказывал, что ему приходится ежедневно принимать поль-
ских крестьян, и буквально все жалуются на свое тяжелое материальное
положение. Отсюда он делает вывод, что положение крестьянства на Ук-
раине очень тяжелое. Завязался оживленный спор между БАБИНСКИМ
и ЗОММЕРОМ. Последний старался доказать, что выводы БАБИНСКОГО
неправильны. Ему, ЗОММЕРУ, также приходится иметь дело с крестья-
нами, которые за последнее время очень часто являются к нему, в связи
с эмиграцией в Канаду. Большинство из крестьян, являющихся к нему – это
бывшие до революции бедняки, а сейчас зажиточные бедняки, каждый из
них имеет не меньше 5000 р., а то и больше сбережений, помимо образцо-
вых хозяйств. Все они жалуются, что не могут уехать, т. к. им не разрешают
забрать с собой их сбережения. Если бы Соввласть не обременяла их боль-
шими налогами и давала бы им возможность расширить свои хозяйства, то
этим значительно сократили бы эмиграцию крестьян за границу.

[...]

ГДА СБУ, ф. 13, спр. 430, т. 20, арк. 127.

Копія, машинопис.

Документ російською мовою.

^a-^a *Написано великими літерами.*

¹ Вінценти Краєвський (нар. 18 XI 1888), дипломат; у 1921–1926 в Консульському деп. МЗС; з листопада до кінця 1926 в Генеральному комісаріаті РП у Вільному місті Гданську; потім знову в МЗС; з лютого 1927 до жовтня 1930 віце-консул РП в Києві, потім в 1932 в Консульстві РП в Марселі; потім керівник відділення в Персональному деп. МЗС; у 1935–1939 радник в Кабінеті Міністра МЗС; з листопада 1939 до листопада 1940 в Посольстві РП в Бухаресті; у 1940–1945 член правління Комітету допомоги полякам в Туреччині, одночасно з серпня 1941 до серпня 1945 в представництві МВС при Посольстві РП в Стамбулі, в 1945–1946 відповідальний за скасування однієї із структур МВС; з 1947 до 1954 в Комітеті у справах освіти поляків у Великобританії.

² Рудольф Зомер, в 1928–1933 німецький консул в Києві, потім Генконсул у Ленінграді.

³ Вольний, секретар консульства Німеччини у Києві.

⁴ Мечислав Бабінський (нар. 8 IX 1891), дипломат; у 1918–1919 в МЗС; з 1919 до 1921 в Кон-
сульстві РП в Куритибі; у 1921–1926 в МЗС, одночасно з 1922 до 1923 призначений до Президії
Ради Міністрів; з травня 1926 до кінця вересня 1930 керівник Консульства РП в Києві; потім
в Консульстві РП в Даугавпілсі; з 1935 в Консульському деп. в МЗС; у 1938–1939 радник Генера-
льного комісаріату РП у Гданську.

Nr 4

Po 19 stycznia 1929, Kijów. Fragment informacji Kijowskiego Okręgowego Oddziału GPU USRS dotyczący wypowiedzi przedstawicieli konsulatów polskiego i niemieckiego

^a-Rozpracowania^a

[...]

19/I w konsulacie odbył się wieczorek zorganizowany przez KRAJEWSKIEGO¹. Obecni na nim byli wszyscy pracownicy konsulatu, a z k[onsula]tu niemieckiego – SOMMER² i WOLNYJ³ z małżonkami oraz goście [...].

BABIŃSKI⁴ poruszył sprawę sytuacji chłopstwa na Ukrainie. Opowiadał, że codziennie zdarza mu się przyjmować polskich chłopów i dosłownie wszyscy skarżą się na ciężką sytuację materialną. Wyciągnął stąd wniosek, że sytuacja chłopów na Ukrainie jest bardzo ciężka. Wywiązała się ożywiona dyskusja między BABIŃSKIM a SOMMEREM. Ten ostatni starał się udowodnić, że wnioski BABIŃSKIEGO są niewłaściwe. Jemu samemu, [tj.] SOMMEROWI, również zdarza się mieć do czynienia z chłopami, którzy w ostatnim czasie bardzo często pojawiają się u niego w związku z [chęcią] wyemigrowania do Kanady. Większość chłopów, którzy przychodzą do niego – to dawna przedrewolucyjna biedota, a teraz zamożni chłopci małorolni; każdy z nich ma oszczędności nie mniej niż 5000 r[ubli], albo i więcej, a oprócz tego wzorowe gospodarstwa. Wszyscy oni narzekają, że nie mogą wyjechać, ponieważ nie pozwala się im wziąć ze sobą oszczędności. Jeśliby władza sow[iecka] nie nakładała na nich wielkich podatków i dawałaby im możliwości powiększenia gospodarstw, znacznie zmniejszyłaby się tym samym emigracja chłopstwa za granicę.

[...]

WAP SBU, f. 13, spr. 430, t. 20, k. 127.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

^a-^a Zapisano wersalikami.

¹ Wincenty Krajewski (ur. 18 XI 1888), dyplomata; w l. 1921–1926 w Dep. Konsularnym MSZ; od listopada do końca 1926 w Komisariacie Generalnym RP w WM Gdańsku; następnie ponownie w MSZ; od lutego 1927 do października 1930 wicekonsul RP w Kijowie, następnie do 1932 w Konsulacie RP w Marsylii; potem kierownik referatu w Dep. Personalnym MSZ; w l. 1935–1939 radca w Gabinetie Ministra MSZ; od listopada 1939 do listopada 1940 w Ambasadzie RP w Bukareszcie; w l. 1940–1945 członek zarządu Komitetu Pomocy Polakom w Turcji, jednocześnie od sierpnia 1941 do sierpnia 1945 w placówce MSW przy Ambasadzie RP w Stambule, w l. 1945–1946 likwidator placówki MSW; od 1947 do 1954 w Komitecie ds. Oświaty Polaków w Wielkiej Brytanii.

² Rudolf Sommer, w l. 1928–1933 niemiecki konsul w Kijowie, następnie generalny konsul w Leningradzie.

³ Wolnyj, sekretarz konsulatu Niemiec w Kijowie.

⁴ Mieczysław Babiński (ur. 8 IX 1891), dyplomata; w l. 1918–1919 w MSZ; od 1919 do 1921 w Konsulacie RP w Kurytybie; w l. 1921–1926 w MSZ, jednocześnie od 1922 do 1923 przydzielony do Prezydium Rady Ministrów; od maja 1926 do końca września 1930 kierownik Konsulatu RP w Kijowie; następnie w Konsulacie RP w Dyneburgu; od 1935 w Dep. Konsularnym MSZ; w l. 1938–1939 radca Komisariatu Generalnego RP w WM Gdańsku.

№ 5

Після 1 лютого 1929, Одеса. Фрагмент інформації Одеського окружного відділу ДПУ УРСР, що стосується висловлювань представників Японського консульства

К доповіді КРО
Окредитованого ГПУ

^б-Совершенно секретно^б

^а-за время с 1/Х-[1928 г.] по 1/ІІ-[19]29 г.^а

^б-Японское консульство^б

[...]

В отношении продовольственного кризиса, который чувствуется в некоторых округах Юга, ШИМАДО¹ объясняет это не только неблагоприятными метеорологическими и климатическими условиями, но и в значительной мере относит это за счет недостаточной помощи крестьянству со стороны правящих органов, в виде сельхозорудий, семян и т. д., а также инструктировании сельского населения опытными специалистами.

Беседуя о злободневных темах, ШИМАДО заметил, что ЦРК продает лучший хлеб, чем раньше, но белый хлеб все еще непомерно дорог.

ШИМАДО считает, что все продукты сельского хозяйства очень дороги в Одессе, в то время как в Японии, где население гораздо гуще, чем на Украине, и где земельная рента очень высока, продукты значительно дешевле.

Присутствовавший при этой беседе НОГУЧИ² сказал, что ему вообще не совсем понятно, как существует большинство рабочих и служащих, получающих 60–75 рублей в месяц плату при теперешней дороговизне припасов.

[...]

Во время своей поездки по Днепру и в Харьков [...], интересуясь нашими совхозами и, в частности, совхозом «Шевченко», ШИМАДО совершил поездку для осмотра данного совхоза. После чего, делаясь своими впечатлениями, и высказался, что ожидал увидеть там коллективное хозяйство, которое ведется современными усовершенствованными способами, а в действительности, оказалось нечто иное. По его мнению, совхоз им. Шевченко^в есть, собственно, тракторная станция, которая обслуживает участки земли, принадлежавшие некогда помещикам, а теперь переданные во владение

^{а-а} Підкреслено машинописним способом.

^{б-б} Написано великими літерами.

^в Так у тексті. Вище: совхоз «Шевченко».

¹ Шигер Шимадо, з березня 1927 заступник консула Японії в Одесі, з лютого 1930 перший секретар Посольства Японії в СРСР у Москві.

² Іосіо Ногучі, з 1927 секретар Консульства Японії в Одесі, потім з 1930 заступник керівника Консульства Японії в Одесі, потім в Японії.

Nr 5
Po 1 lutego 1929, Odessa. Fragment informacji Odeskiego
Okręgowego Oddziału GPU USRS dotyczący wypowiedzi przedstawicieli
japońskiego konsulatu

Do raportu KRO
Okr[ęgowego] Oddziału GPU
a-za okres od 1/X-[1928 r.] do 1/II-[19]29 r.^a

b-Ściśle tajne^b

b-Konsulat japoński^b

[...]

Jeśli chodzi o kryzys żywnościowy, który odczuwany jest w niektórych okręgach na południu, SHIMADO¹ tłumaczy, że wpływ na to mają nie tylko nie-sprzyjające warunki meteorologiczne i klimatyczne, a w znacznej mierze przypisuje go niedostatecznej pomocy udzielanej chłopstwu przez czynniki rządzące, w postaci narzędzi rolniczych, nasion itd., a także [niedostatecznemu] instruowaniu ludności wiejskiej przez doświadczonych specjalistów.

W rozmowach na aktualne tematy SHIMADO twierdzi, że CRK sprzedaje chleb lepszy niż wcześniej, ale także, że biały chleb wciąż jeszcze jest niepomier- nie drogi.

SHIMADO uważa, że wszystkie produkty rolne są w Odessie bardzo drogie, podczas gdy w Japonii, gdzie gęstość zaludnienia jest znacznie większa niż na Ukrainie, a renta gruntowa bardzo wysoka, produkty [rolne] są o wiele tańsze.

Obecny przy tej rozmowie NOGUCHI² powiedział, że on w ogóle nie rozumi- e, jak przy obecnej drożyznie zapasów może funkcjonować większość robotni- ków i urzędników, którzy otrzymują po 60–75 rubli miesięcznej pensji.

[...]

W czasie podróży wzdłuż Dniepru i do Charkowa [...], interesując się naszymi sowchozami, a w szczególności Sowchozem „Szewczenko”, SHIMADO odbył podróż w celu obejrzenia wspomnianego sowchozu. Potem, dzieląc się swoimi wrażeniami stwierdził, że oczekiwał, iż zobaczy tam kolektywne gospodarstwo prowadzone nowoczesnymi udoskonalonymi metodami, a w rzeczywistości zobaczył coś zupełnie innego. Według niego, Sowchoz im. Szewczenki^c jest właści- wie ośrodkiem maszynowym, który obsługuje działki należące niegdyś do właśc- icieli ziemskich, a obecnie przekazane w użytkowanie chłopom. Ośrodek orze,

^{a-a} *Podkreślono maszynowo.*

^{b-b} *Zapisano wersalikami.*

^c *Tak w tekście. Wyżej: Sowchoz „Szewczenko”.*

¹ Shigier Shimado, od marca 1927 zca konsula Japonii w Odessie, od lutego 1930 pierwszy sekre- tarz Ambasady Japonii w ZSRS w Moskwie.

² Iosio Noguchi, od 1927 sekretarz konsulatu Japonii w Odessie, od 1930 zca kierownika konsula- tu Japonii w Odessie, potem w Japonii.

крестьян. Эта станция пашет, сеет и собирает жатву, получая за свою работу одну треть урожая, что для станции довольно выгодно.

Задавая самому себе вопрос, что же делают крестьяне – владельцы этих участков земли, ШИМАДО полагает, что они могут, конечно, заниматься каким-нибудь другим делом – скотоводством, садоводством и пр., но ничего этого не заведено, а потому крестьяне, по-видимому, применяют свой труд в узких пределах домашнего хозяйства. Материальное положение тамошних крестьян, по словам ШИМАДО, незавидное, так как он видел во время поездки по степи немало павших от голода лошадей. Представитель администрации, сопровождавший ШИМАДО, подтверждает, что с кормом для скота дело у крестьян обстоит плохо в настоящем году, посему и молоко «Молочарська Спілка» отпускает только для детей.

Управление Совхоза, ввиду опасности неурожая от засухи, решило значительную площадь земли отвести под виноградники, и сейчас уже началась вспашка земли для посадки лоз, которые через три года – по словам Управляющего – дадут первый урожай винограда.

ШИМАДО сомневается в целесообразности замены хлебопашества – виноградарством именно теперь, когда действительно необходимо для получения валюты вывозить что-нибудь ценное за границу.

По его мнению, едва ли продукты русского виноградарства будут в состоянии конкурировать с другими странами и заменить собой на иностранном рынке украинский хлеб.

Присутствовавший при беседе НОГУЧИ заметил, что вообще механизация и машинизация производства в сельском хозяйстве в таких размерах, как это производится Соввластью, совсем не способствует поднятию крестьянского благосостояния. По мнению НОГУЧИ, вследствие широкого применения машин увеличивается число безработных крестьян, которые в прежнее время всегда находили работу в хозяйствах.

Эта система может дать хорошие плоды, по его мнению, только в более или менее отдаленном будущем, теперь же она только вызывает огромные расходы, отягчая и без того низкий бюджет сельского жителя.

20 ноября 1928 года ШИМАДО с НОГУЧИ были в гостях у итальянского вице-консула.

[...]

В беседе с вице-консулом ШИМАДО говорил, что Соввласть вводит каждый раз новые мероприятия, которые через некоторое время пересматриваются и в отмену прежнего мероприятия, проводят другое. ШИМАДО это объяснял тем, что работники власти не имеют опыта и не соответствуют своему назначению.

Касаясь празднования годовщины Октябрьской революции, ШИМАДО заметил, что празднование прошло в этом году с меньшим подъемом, чем в прошлом – на улицах не видно было того праздничного бодрого настроения, какое замечалось в прошлом году, да и количество народа на улицах не было особенно велико. Тут значительную роль, по мнению ШИМАДО, иг-

sieje i urządza żniwa, otrzymując za swoją pracę jedną trzecią plonów, co jest dla ośrodka dość wygodne.

Zadając samemu sobie pytanie, co w takim razie robią chłopci – właściciele tych kawałków ziemi, SHIMADO przypuszcza, że mogą oni oczywiście mieć jakieś inne zajęcie – hodowlę bydła, sadownictwo itp., ale jako że nic takiego nie zostało urządzone, dlatego też, [jak uważa,] chłopci prawdopodobnie podejmują pracę w obrębie gospodarstwa domowego. Sytuacja materialna tamtejszych chłopów, według słów SHIMADO, jest nie do pozazdroszczenia; widział on podczas podróży w step niemało koni, które padły z głodu. Przedstawiciel administracji, który oprowadzał SHIMADO, potwierdza, że w tym roku z paszą dla bydła [należącego do] chłopów sprawa wygląda źle, dlatego też „Spółka Mleczarska” wydaje mlekiem tylko dzieciom.

Zarząd sowchozu, ze względu na zagrożenie nieurodzajem z powodu suszy, postanowił znaczny obszar ziemi wydzielić pod winnice i już teraz rozpoczęła się orka ziemi pod rozsadę winorośli, która w ciągu trzech lat – z tego, co mówi kierownik – wyda pierwsze plony winogron.

SHIMADO ma wątpliwości co do celowości zamiany uprawy roli na prowadzenie winnic akurat teraz, kiedy zdecydowanie niezbędne do pozyskania dewiz jest wywożenie cennych [surowców] za granicę.

Według niego wątpliwe jest, by owoce rosyjskiej uprawy winorośli były w stanie konkurować z innymi krajami i zastąpić na obcych rynkach ukraińskie zboże.

Obecny przy rozmowie NOGUCHI zauważył, że mechanizacja i automatyzacja rolnictwa w ogóle w takim wymiarze, w jakim czyni to władza sow[iecka], wcale nie przyczynia się do wzrostu chłopskiego dobrobytu. W opinii NOGUCHIEGO, z powodu szerokiego zastosowania maszyn zwiększa się liczba bezrobotnych chłopów, którzy wcześniej zawsze znajdowali pracę w gospodarstwach.

Taki system może dać, według niego, dobre wyniki, ale dopiero w bliższej lub dalszej przyszłości, teraz zaś powoduje tylko ogromne wydatki, obciążając i bez tego niski budżet mieszkańców wsi.

20 listopada 1928 roku SHIMADO z NOGUCHIM odwiedzili włoskiego wicekonsula.

[...]

W rozmowie z wicekonsulem SHIMADO powiedział, że władza sow[iecka] podejmuje coraz to nowe przedsięwzięcia, które po jakimś czasie poddawane są ponownemu rozpatrzeniu, a na ich miejsce wprowadza się kolejne, zupełnie odmienne od poprzednich. SHIMADO tłumaczył to tym, że pracownicy państwowi nie mają doświadczenia i nie są odpowiednimi [ludźmi] na swoich stanowiskach.

Poruszając kwestię obchodów rocznicy rewolucji październikowej, SHIMADO zauważył, że obchody w bieżącym roku odbyły się z mniejszym entuzjazmem niż w ubiegłym – na ulicach nie było widać tych świątecznych rzeźwych nastrojów, które można było zauważyć w roku ubiegłym, również liczba ludności na ulicach nie była szczególnie duża. Tu znaczną rolę, w opinii SHIMADO, ode-

рает теперешнее довольно неблагоприятное экономическое положение народных масс. В то время, как госпромышленность и торговля в общем развивается в значительном масштабе, может быть превосходящем на личные финансовые средства государства, отдельным группам рабочего населения и крестьян вследствие экономической депрессии приходится испытывать разного рода лишения, что и отражается на настроении масс. ШИМАДО прибавил, что большинство не может даже найти утешения в надежде на лучшее будущее, и, несмотря на то, что вся Власть, все управление, все средства перешли в руки пролетариата, годы гражданской войны и разрухи пережиты, однако материальное положение большинства не улучшается, а постепенно ухудшается.

[...]

⁶Зам. Начокротдела⁶ ГПУ
(—) КРИВЕЦ

⁶Начальник⁶ КРО
(—) ШОСТАК-СОКОЛОВ

*ГДА СБУ, ф. 13, спр. 418, т. 1, ч. 3, арк. 582, 583–586, 592.
Оригінал, машинопис.
Документ російською мовою.*

grała obecna dość niekorzystna sytuacja ekonomiczna szerokich mas ludowych. Podczas gdy przemysł państw[owy] i handel ogólnie rozwijają się na szeroką skalę, wpływając być może na własne środki finansowe państwa, poszczególne grupy ludności robotniczej i chłopstwa wskutek zapaści ekonomicznej odczuwają różnego typu niedostatki, co znajduje swoje odbicie w nastrojach mas. SHIMADO dodał, że większość nie może nawet znaleźć pocieszenia w nadziei na lepszą przyszłość i mimo że cała władza, cała administracja i wszystkie środki przeszły w ręce proletariatu, a lata wojny domowej i rozruchów minęły, to sytuacja materialna większości nie poprawiła się, lecz stopniowo się pogarsza.

[...]

^bZast[ępc]a Nacz[elnika] Oddziału Okr[ęgowego]^b GPU
(—) KRIWIEC

^bNaczelnik^b KRO
(—) SZOSTAK-SOKOŁOW

*WAP SBU, f. 13, spr. 418, t. 1, cz. 3, k. 582, 583–586, 592.
Oryginał, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

№ 6

24 вересня 1929, Одеса. Лист консула Німеччини в Одесі Пауля Рота про ситуацію в радгоспах

^aГерманское консульство^a
Одесса, 24/IX-1929 года

Перевод с немецкого

^aМногоуважаемый г-н Профессор!^a

Сегодня посетил меня бывший ^bземлевладелец, немец, из соседней Екатеринославской губернии¹, рекомендованный мне с положительной стороны^b. До войны он вел образцовое хозяйство в 1900 десятин².

Изгнанный, конечно, из своих владений, обедневший человек, ^bон в последние годы работал в 5-ти различных совхозах Херсонского и Екатеринославского округов,^b но по доносам систематически снимался с работы из-за своего социального положения.

Я воспользовался его посещением, имевшим другие цели, и ^bрасспросил его о положении Совхозов,^b принимая во внимание его опыт старого хозяина.

Меня очень удивили его отзывы. Я не имею возможности проверить его сведения и, хотя ^bуказанное лицо вполне заслуживает доверия,^b его сведения недостаточны для официального доклада.

Поэтому я сообщаю Вам его сведения в качестве материала.

По мнению указанного лица, ^bсовхозы, как сельско-хозяйственные и коммерческие предприятия, не отвечают поставленным перед ним[и] требованиям^b по следующим причинам:

1) На совхозах работает слишком много неспециалистов. Еще два года тому назад управляющий совхозом был землевладелец, теперь же управляющим может быть только партиец, ничего в сельском хозяйстве не смыслящий. Опытный земледелец может быть только помощником управляющего.

2) Предписания по работе Совхоз получает из Центра. Причем, никогда не смеет возражать.

Если Совхоз в состоянии вспахать 2000 десятин, а ему предписано вспахать 4000, то вспахивают 4000, но при этом не выдерживают положенных

^a-^a *Написано великими літерами.*

^b-^b *Підкреслено машинописним способом.*

¹ Екатеринославська губернія скасована в жовтні 1922, після включення до складу Кременчуцької і Запорізької губерній, але поділ на губернії і повіти припинив існування в Україні в 1925, після створення округів і районів.

² Державні міри землі в Росії в XIX і на початку XX ст. Складність в перерахунку на сьогоднішні міри вказує на факт, що існували дві десятини: казначейська, яка дорівнювала 1,09 га, а також т. зв. велика десятина, що дорівнювала 1,45 га.

Nr 6
24 września 1929, Odessa. List konsula Niemiec w Odessie Paula Rota
informujący o sytuacji w sowchozach

^a-Konsulat niemiecki^a
Odessa, 24/IX-1929 roku

Tłumaczenie z [języka] niemieckiego

^a-Wielce Szanowny Ob[ywatel]u Profesorze!^a

Dziś odwiedził mnie były ^bwłaściciel ziemski, Niemiec z sąsiedniej guberni jekaterynosławskiej¹, którego przedstawiono mi z pozytywnej strony^b. Przed wojną prowadził on wzorowe gospodarstwo, mające 1900 dziesięcin².

Wygnany ze swoich posiadłości, zubożały człowiek, ^bostatnimi laty pracował w 5-ciu różnych sowchozach w okręgu chersońskim i jekaterynosławskim,^b lecz z powodu donosów za każdym razem był z pracy wyrzucany z powodu pochodzenia społecznego.

Skorzystałem z jego wizyty, mającej inny cel, i ^bwypytałem go o sytuację w sowchozach,^b biorąc pod uwagę jego doświadczenie jako starego gospodarza.

Bardzo zdziwiły mnie jego odpowiedzi. Nie mam możliwości sprawdzenia tych informacji i chociaż ^bwspomniana osoba w pełni zasługuje na zaufanie,^b jego informacje nie są dostatecznie [pewne], by sporządzić oficjalny raport.

Dlatego przekazuję Wam uzyskane od niego informacje w formie [nieoficjalnego] materiału.

W opinii wspomnianego człowieka ^bsowchozy, jako przedsiębiorstwa rolne i przedsięwzięcia komercyjne, nie spełniają stawianych im wymagań^b z uwagi na następujące przyczyny:

1) W sowchozach pracuje zbyt wielu [ludzi, którzy nie są] specjalistami. Jeszcze dwa lata temu kierownikiem sowchozu był właściciel ziemski, teraz zaś kierownikiem może być tylko osoba partyjna, nie znająca się w ogóle na sprawach gospodarstwa rolnego. Doświadczony właściciel ziemski może być tylko pomocnikiem kierownika.

2) Zalecenia w sprawie prac sowchoz otrzymuje z Centrum i nigdy przy tym nie ośmiela się mu sprzeciwić.

Jeśli sowchoz jest w stanie zaorać 2000 dziesięcin, a polecono mu zaorać 4000, to zaorze 4000, nie dotrzymując jednocześnie należytych terminów i tym samym nie obrabiając zaoranej ziemi, która zarasta zielskiem.

^a-^a *Zapisano wersalikami.*

^b-^b *Podkreślono maszynowo.*

¹ Gubernia jekaterynosławska przestała istnieć w październiku 1922, wchodząc w skład guberni kremieńczuckiej i zaporoskiej, zaś podział na gubernie i ujezdy przestał obowiązywać na Ukrainie w 1925, po wprowadzeniu okręgów i rejonów.

² Urzędowa miara powierzchni gruntu w Rosji w XIX i na początku XX w. Trudność w przeliczeniu na dzisiejsze miary sprawia fakt, że istniały dwie dziesięciny: tzw. skarbowa wynosząca 1,09 ha oraz dziesięcina tzw. duża wynosząca 1,45 ha.

сроков и соответствующим образом не обрабатывают вспаханную землю, которая зарастает бурьяном.

3) Работа Совхоза тормозится бюрократическим режимом.

Бывают случаи, когда из 30 тракторов, 27 или 29 оказываются негодными.

Когда единственному механику разрешают дать вспомогательных работников, то на это уходит масса времени, которое так дорого во время посевной кампании.

Из-за бюрократического отношения, посев[ной] материал доставляется иногда так поздно, что пропускают необходимый для посева срок.

4) Управление совхоза не имеет собственной инициативы, оно должно выполнять получаемые распоряжения.

Таким образом, Совхоз ставится в зависимость от всех недочетов аппарата, не имея возможности принять от себя каких-либо мер.

Беседовавшее со мной лицо не отвергает саму по себе систему совхозов. Наоборот, он считает, что при рациональном хозяйстве, можно добиться успехов.

Что касается настоящей системы, ⁶он считает ее абсолютно нецелесообразной и исключаящей всякую возможность рентабельности⁶.

С приветом
Ваш РОТ³

^aПеревела с немецкого: переводчица^a КИГЛЕР

^aВерно:

Начальник 3 Отделения Особотдела
Лейтенант государств. безопасности^a
(—) ШНАЙДЕР⁴

ГДА СБУ, ф. 13, спр. 161, т. 10, арк. 29–31.

Засвідчена копія, машинопис.

Документ російською мовою.

³ Пауль Рот, з 1928 консул Німеччини в Одесі.

⁴ Абрам Йосипович Шнайдер (1899–1942), з 1922 у ДПУ, служив у Зінов'євську, Миколаєві, Тирасполі, Могилів-Подільському, Мелітополі; з 5 IV 1931 Уповноважений 4 відділення УДБ НКВС УРСР, з 1 XII 1935 начальник 4 відділення УДБ НКВС УРСР, начальник відділення секретно-політичного відділу УНКВС Дніпропетровської області; з 8 VII 1938 до 13 VI 1942 начальник 8 відділення 4 відділу УДБ НКВС УРСР, начальник 1 відділення 3 відділу, потім заступник начальника 3 відділу УНКВС Харківської області.

3) Prace sowchozu hamowane są przez reżim biurokratyczny.

Mają miejsce przypadki, że z 30 traktorów 27 lub 29 nie nadaje się [do użytku].

Na zezwolenie, by przydzielić jednemu mechanikowi pracowników wspomagających, traci się masę czasu, który jest tak cenny podczas kampanii siewnej.

Z powodu biurokracji materiał siew[ny] dostarczany jest niekiedy tak późno, że mija niezbędny dla siewu termin.

4) Zarząd sowchozu nie przejawia inicjatywy własnej, ma on tylko wypełniać otrzymane rozporządzenia.

W ten sposób sowchoz staje się zależny od wszelkich niedociągnięć aparatu, nie mając możliwości podejmowania żadnych własnych działań.

Rozmawiający ze mną człowiek nie odrzuca idei sowchozów jako takiej. Wręcz przeciwnie – uważa on, że prowadząc racjonalną gospodarkę, można osiągnąć sukcesy.

Jeśli chodzi o obecny system, ^buważa go za absolutnie bezproduktywny i nie dający żadnych możliwości, by stał się opłacalny^b.

Z pozdrowieniami
Wasz ROT³

^aPrzetłumaczyła z niemieckiego: tłumaczka^a KIGLER

^aZa zgodność:

Naczelnik 3 Wydziału Oddziału Spec[jalnego]

Lejtnant bezpieczeństwa państw[ego]^a

(—) SZNAJDER⁴

WAP SBU, f. 13, spr. 161, t. 10, k. 29–31.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

³ Paul Rot, od 1928 konsul Niemiec w Odessie.

⁴ Abram Sznajder (1899–1942), od 1922 w GPU, służył w Zinowjewsku, Mikołajowie, Tyraspolu, Mohylowie Podolskim, Melitopolu; od 5 IV 1931 pełnomocnik 4 Wydz. UGB NKWD USRS, od 1 XII 1935 naczelnik 4 Wydz. UGB NKWD USRS, naczelnik Wydz. Tajnego Oddz. Politycznego UNKWD obwodu dniepropietrowskiego; od 8 VII 1938 do 13 VI 1942 kolejno naczelnik 8 Wydz. 4 Oddz. UGB NKWD USRS, naczelnik 1 Wydz. 3 Oddz., zca naczelnika 3 Oddz. UNKWD obwodu charkowskiego.

№ 7

15 листопада 1929, Київ. Фрагмент донесення таємного інформатора ДПУ УРСР щодо висловлювань консула Німеччини

3 гр. КРО

Герм[анское] Кон[суль]ство
[...]

15/XI-[19]29 г.

«Мне приходилось – рассказывает он [ЗОММЕР] – побывать в разных местностях Украины (под Житомиром, под Одессой). Присматривался я к этим разным совхозам, колхозам и коммунаам, но утешительного для большевиков чрезвычайно мало, заметил: отсутствие хозяйственной дисциплины, плановости, отсутствие практических навыков, гл[авным] обр[азом], у ответственных руководителей этих самостоятельных хоз[яйственных] единиц; отсутствие порядочного инвентаря, а где он есть, то далеко не в надлежащем количестве; отсутствие доверия крестьян и взаимного понимания друг друга со стороны самих членов этих хоз[яйственных] организаций. Во всяком случае, большевистские рекламы по поводу своего прогрессивного строительства и преобразования старого села и деревни на новых началах действительности не соответствуют. Слишком много теоретического вымысла, как в общей оценке данного вопроса, так и в отношении цифровых данных. Мне кажется – продолжает он – что все эти идеи коллективизма в центральных и северных районах России легче прививаются, нежели здесь, на Украине, хотя и там в этом отношении много безладья. У меня имеются сведения, что из многих коллективов уходят, напр[имер], более пожилые, в особенности женщины, заявляя: „Для чего, дескать, мол, мы будем работать для жен – более молодых и притом имеющих детей: нам, мол, невыгодно при таких условиях и при таком распределении работать в коллективе”».

С определенной ноткой возмущения он говорил о преступной бесхозяйственности правительственных органов в отношении сбора и хранения хлеба. Тут он приводил точные примеры тех случаев, где он лично был очевидцем тех способов ссыпки и хранения собранного и силой отобранного у крестьян хлеба и картофеля.

Говорил он также о своем собеседовании с коммунистом из Приволжья. Коммуниста этого он назвал, по его мнению, порядочным человеком. Так вот этот порядочный коммунист и рассказал ему вот что: «Представьте себе, господин консул, такое положение партийца: командируют тебя раз за разом в деревню для разъяснительной агитации в связи с хлебозаготовкой и созданием коллективных хозяйств. Вот вам общее собрание в большой деревне. Выступишь и объясняешь, говоришь о всех выгодах и преимуществах, получаемых от коллективных хозяйств. Тебя слушают и не слушают. Кончил. После выступает крестьянин-активист (читай: «кулак») и доказывает и тебе и всем присутствующим с цифрами в руках разницу

Nr 7

15 listopada 1929, Kijów. Fragment doniesienia tajnego informatora GPU USRS dotyczący wypowiedzi konsula Niemiec

3 gr[upa] KRO

Kon[sula]t niem[iecki]
[...]

15/XI-[19]29 r.

„Miałem okazję – opowiada [SOMMER] – bywać w różnych miastach Ukrainy (pod Żytomierzem, pod Odessą). Przyglądałem się tym wszystkim sowchozom, kołchozom i komunom, ale pocieszających dla bolszewików rzeczy znalazłem tam niezwykle mało. Zauważyłem: brak dyscypliny w gospodarowaniu, [brak] planowania, praktycznych nawyków, prz[ede] wsz[ystkim] u kierownictwa odpowiedzialnego za te samodzielne jednostki gosp[odarcze]; brak odpowiedniego inwentarza, a tam, gdzie jest, to i tak w niewystarczającej ilości; brak zaufania chłopów i wzajemnego zrozumienia między samymi członkami tych organizacji gosp[odarczych]. W każdym razie bolszewickie reklamy dotyczące ich postępowego budownictwa i przebudowy starych wsi i siół w oparciu o nowe zasady nie odpowiadają rzeczywistości. Zbyt wiele teoretycznych wymysłów, zarówno jeśli chodzi o ogólną ocenę danej sprawy, jak i w odniesieniu do danych liczbowych. Wydaje mi się – kontynuuje – że wszystkie te idee kolektywizmu lepiej przyjmują się w centralnych i północnych rejonach Rosji, niż tu na Ukrainie, choć i tam w tych sprawach jest mnóstwo bałaganu. Mam informacje o tym, że z wielu kolektywów odchodzą, na przykład] starsi ludzie, w szczególności kobiety, oświadczając: »Niby to dlaczego mamy pracować dla kobiet młodszych, mających w dodatku dzieci, praca w kolektywie, powiadają, jest dla nas nieopłacalna w takich warunkach i przy takim podziale pracy«”.

Z pewną nutą oburzenia mówił on o wręcz przestępczej niegospodarności organów kierowniczych w odniesieniu do zbioru i przechowywania zboża. Przytaczał konkretne przykłady wydarzeń, których sam był świadkiem – takich właśnie sposobów zsypywania i przechowywania zebranego i siłą odebranego chłopom zboża i ziemniaków.

Mówił też o swojej rozmowie z komunistą z Przywołża. Komunistę tego uznał, w swoim odczuciu, za porządnego człowieka. Tak więc ten porządny komunistą opowiedział mu coś takiego: „Proszę sobie wyobrazić, panie konsulu, taką sytuację członka partii: delegują cię raz po raz na wieś w celu przeprowadzenia agitacji wyjaśniającej w związku z *chlebozagotówką*¹ i utworzeniem gospodarstw kolektywnych. I masz teraz ogólne zebranie w dużej wsi. Występujesz i tłumaczysz, mówisz o wszystkich zyskach i korzyściach, płynących z prowadzenia gospodarstw kolektywnych. Słuchają cię albo i nie słuchają. Skończyłeś. Potem występuje chłopski aktywista (czytaj: »kułak«) i wykazuje i tobie,

¹ Tj. skupem zboża przez państwo.

выгод индивидуального хозяйства и советского коллективного хозяйства. Часто кончается тем, что все твоё красноречие никого больше не убеждает и, что в конечном-то итоге, ты сам отвечаешь за недостаточную инициативу в работе. Остается лишь в конечном итоге ждать первой чистки, чтобы быть потом выметенным позорной метлой. Лучше предупредить это и уйти самому (настоящая физиономия порядочного коммуниста).

С чувством негодования и возмущения он мне рассказывал о следующих случаях:

а) Недалеко от Одессы, в одной из немецких колоний коммунисты издевались над одной вдовой, имевшей трех малолетних детей. Что можно было у нее взять обложением на ^а-обще-кулацких основаниях^а, было взято. Все остальное было подлым образом – частью самообложением, частью описыванием оставшегося имущества – при помощи большевистских агентов украдено. Подлецы не успокоились, пока не довели упомянутую вдову до абсолютного нищенства. Кончилось это беспредельное издевательство над беззащитной женщиной тем, что пришедшая в отчаяние мать пошла в лес и повесила предварительно своих детей, тут же повесилась сама. И это – по его словам – не единичные случаи. Таких вопиющих фактов целая вереница. «И все это делается во имя осуществления линии поведения и тактики обезумевшего большевистского деспота (СТАЛИНА) со своей, ему рабски и безотчетно преданной, шайкой грабителей народного достояния». С таким пацифистским настроением и христианско-альтруистическим чувством он закончил свое повествование.

^бПримечание^б: Я все эти мелочи фиксирую, чтобы дать более ясное и по возможности более исчерпывающее представление о характере, форме и содержании нашего с ним собеседования.

б) «Это было 24 числа, – не то сентября, не то октября, – когда ко мне сюда в этот же кабинет явился немец-колонист (германский поданный) с жалобой на невыносимый гнет и притеснения со стороны местной власти и с просьбой помочь ему в меру возможности. Когда тот же немец вернулся 25 числа того же месяца домой, установил только лишь факт окончательного ограбления. Он за сутки лишился всего своего движимого и недвижимого имущества. За что? За, якобы, несвоевременную уплату следуемых с него денежных сумм (сумм штрафных) и за нежелание войти в коллективное хозяйство».

Это повествование было закончено такими словами: «Еще мало, слишком мало знают в Зап[адной] Европе о действительном положении вещей в советской деревне сегодняшнего дня».

в) Говорит дальше: «Из целой вереницы возмутительнейших фактов я хотел бы только лишь упомянуть еще об одном. Сценка эта имела место в одной из деревень Одещины. Объектом издевательства являются муж

^а-^а Так у тексті.

^б-^б Написано великими літерами.

i wszystkim obecnym, posiłkując się liczbami, różnice między zyskami gospodarstwa indywidualnego i sowieckiego gospodarstwa kolektywnego. Często kończy się tym, że cała twoja elokwencja nikogo nie przekonuje i w efekcie odpowiadasz osobiście za niewykazanie dostatecznej inicjatywy w pracy. W rezultacie pozostaje tylko czekać na pierwszą czystkę, żeby zostać wymiecionym przez haniebną miotłę. Lepiej uprzedzić to i odejść samemu (prawdziwe oblicze porządnego komunisty).

Z poczuciem oburzenia i niechęci opowiadał mi o następujących przypadkach:

a) Niedaleko Odessy, w jednej z niemieckich kolonii komuniści znęcali się nad pewną wdową, mającą troje małych dzieci. Co można było jej odebrać przez opodatkowanie na ^{a-}ogólnokułackich warunkach^{-a}, zostało odebrane. Cała reszta została w podły sposób ukradziona – częściowo przez samoopodatkowanie, częściowo przy spisywaniu reszty majątku – z pomocą bolszewickich agentów. Łajdacy nie uspokoili się, póki nie doprowadzili wspomnianej wdowy do absolutnej nędzy. To niekończące się znęcanie nad bezbronną kobietą miało taki skutek, że doprowadzona do rozpaczony matka poszła do lasu i najpierw powiesiła swoje dzieci, a potem powiesiła się sama. I nie był to – z tego, co mówił – przypadek jednostkowy. Takich oburzających faktów jest cały szereg. „I wszystko to odbywa się w imię realizacji linii postępowania i taktyki oszalałego bolszewickiego despoty (STALINA) z jego niewolniczo i bezkrytycznie oddaną bandą rabusiów majątku narodowego”. W takim pacyfistycznym nastroju i z chrześcijańsko-altruistycznymi uczuciami zakończył swoją opowieść.

^{b-}Uwaga^{-b}: Wspominam o wszystkich tych szczegółach, by dać jak najpełniejsze i możliwie wyczerpujące wyobrażenie o charakterze, formie i treści naszej rozmowy.

b) „Było to dnia 24 – albo września, albo października – kiedy przyszedł do mnie, tu do tego właśnie gabinetu niemiecki kolonista (obywatel niemiecki) ze skargą na ucisk nie do zniesienia i prześladowania ze strony miejscowych władz i z prośbą o to, by w miarę możliwości pomóc mu. Kiedy ten właśnie Niemiec wrócił dnia 25 tego miesiąca do domu, stwierdził tylko fakt całkowitego ograbienia. W ciągu doby stracił cały swój ruchomy i nieruchomy majątek. Za co? Za jakoby nieterminową spłatę należnych kwot pieniędzy (kar pieniężnych) i za niechęć do przyłączenia się do kolektywnego gospodarstwa”.

Tę opowieść zakończył takimi słowami: „Jeszcze mało, za mało wiedzą w Europie Zach[odniej] o rzeczywistym stanie rzeczy na dzisiejszej wsi sowieckiej”.

c) Mówi dalej: „Z całego szeregu skandalicznych faktów chciałbym tylko wspomnieć jeszcze o jednym. Scena ta miała miejsce w jednej z wsi na Ziemi Odeskiej. Obiektem znęcania się byli mąż i żona. Winnego wobec prawa bolszewickiego mężczyznę siłą wsadzono do pustej beczki, zamknięto i spuszczone ze

^{a-}-^a *Tak w tekście.*

^{b-}-^b *Zapisano wersalikami.*

с женой. Провинившегося перед большевистской законностью мужа силой посадили в пустую бочку, закрыли ее и спустили с откоса. Это должно было означать: так коммунисты борются с чужим элементом и врагами Советской власти.

Жену несчастного крестьянина ожидала не лучшая участь, ее отвели в лес, нашли большой лесной муравейник и, под угрозой избиения, заставили ее голой сесть вплотную на этот муравейник. Да, небывалые приемы насаждения социализма, приемы, которые разве в средневековье, и то редко практиковались».

С непреодолимым негодованием и злостью он мне рассказал также о том, живущих в Москве 6000 немцах-колонистах, эмигрирующих из большевистской отчизны в Канаду. Эти немцы-колонисты уже больше месяца ждут разрешения на выезд. Они частью из Сибири, из районов под Семипалатинском, Челябинском и из Поволжья. Им была дана возможность продать все свое имущество с целью выезда в Америку через Ригу. Теперь оказывается, что это разрешение имело силу только лишь до Москвы. Тут же возникает целый ряд новых требований для приобретения права выезда. Среди этих требований имеется, между прочим, оплата заграничного паспорта в 220 р. Одним словом, требования для эмигрирующих немцев не под силу. Кроме того, большевистское центральное правительство поставило эмигрантам предельный срок. В случае, [если] они за этот срок не выберутся за пределы Союза, они будут этапным порядком отправлены туда, откуда они пришли. Положение – по его словам – поистине ужасное. Если не подоспеет своевременная помощь со стороны, то положение названных эмигрантов станет безвыходным.

По его же словам, германское представительство в Москве предприняло соответствующие шаги по данному делу. Существует возможность уплаты со стороны Германии требований большевиками денежной суммы (выкупа), чтобы вырвать из коммунистического ига такой солидный отряд прекрасных и образцовых агрикультурников. «Да, этот очередной позорный поступок не в пользу Советам. Позор, граничащий с цинизмом грубейшего образца».

После этого, конечно, в надлежащей форме был предложен вопрос такого характера: «Как вы находите, смогли ли бы еще оставшиеся немцы-колонисты юга Украины местностей Хортицы, Мелитополя, Орехова, Бердянска и др., служить в случае перемены существующего порядка, рассадниками западной культуры. Не находите ли вы, что обрусение и большевистская пролетаризация этих уже и теперь не истинных немцев может иметь роковые последствия. Не лучше ли было бы, исходя из упомянутой точки зрения, всячески благоприятствовать уходу этих же немцев-колонистов из пределов Сов[етского] Союза. Мне казалось бы, что в условиях сегодняшнего дня было бы вполне уместно и своевременно по мере возможности поощрять эмигрантские побуждения».

zbocza. Miało to oznaczać: tak komuniści walczą z obcym elementem i wrogami władzy sowieckiej.

Żonę nieszczęsnego chłopca czekał wcale nie lepszy los, zaprowadzili ją do lasu, znaleźli wielkie leśne mrowisko i pod groźbą pobicia zmusili ją, by naga usiadła bezpośrednio na tym mrowisku. Tak, niebywałe są środki wprowadzania socjalizmu, środki, które być może stosowane były tylko w średniowieczu, a i to rzadko”.

Z niesłychanym oburzeniem i złością opowiedział mi też o męczących się w Moskwie 6000 kolonistów niemieckich, emigrujących z bolszewickiej ojczyzny do Kanady. Ci niemieccy koloniści już ponad miesiąc czekają na pozwolenie na wyjazd. Pochodzą oni częściowo z Syberii, z rejonów pod Semi-pałatyńskiem i Czelabińskiem oraz z Powołża. Dano im możliwość sprzedania całego swojego majątku w celu wyjazdu do Ameryki przez Rygę. Teraz okazuje się, że pozwolenie obowiązywało tylko do Moskwy. A tam właśnie powstał cały szereg nowych wymagań, od których spełnienia zależy prawo do wyjazdu. Wśród tych wymagań jest między innymi opłata 220 r[ubli] za wydanie zagranicznego paszportu. Jednym słowem, żądania wobec emigrujących Niemców są ponad ich możliwości. Prócz tego bolszewicka władza centralna wyznaczyła emigrantom ostateczny termin. W przypadku niewyjechania w tym terminie poza granice Związku [Sowieckiego], zostaną w trybie wysiedlenia odesłani tam, skąd przyjechali. Sytuacja – z tego co mówił – jest rzeczywiście straszna. Jeśli pomoc z zewnątrz nie nadejdzie w porę, to sytuacja wspomnianych emigrantów stanie się bez wyjścia.

Z tego co mówił, niemieckie przedstawicielstwo w Moskwie podjęło już odpowiednie kroki w tej sprawie. Istnieje możliwość zapłacenia przez Niemcy żądanych przez bolszewików kwot pieniędzy (wykupu), żeby wyrwać z komunistycznego jarzma tak dużą grupę świetnych i wzorowych specjalistów od spraw kultury rolnej. „Tak, ten kolejny haniebny postęp nie pójdzie na korzyść Sowietów. Hańba najgorszego rodzaju granicząca z cynizmem”.

Później, w odpowiedniej oczywiście formie, zostało postawione pytanie tego typu: „Jak uważacie, czy pozostali jeszcze niemieccy koloniści z południa Ukrainy, z okolic Chortycy, Melitopola, Oriechowa, Berdiańska i in[nych miejsc], mogliby być w przypadku zmiany obecnego systemu rozsądnikiem zachodniej kultury. Czy nie uważacie, że zruszczenie i bolszewicka proletaryzacja tych, już i teraz nie do końca prawdziwych, Niemców może mieć fatalne skutki. Czy nie lepiej byłoby, wychodząc z takiego założenia, na wszelkie możliwe sposoby sprzyjać wyjazdowi tych właśnie niemieckich kolonistów poza granice Związku Sow[ieckiego]. Wydaje mi się, że w obecnych warunkach byłoby absolutnie stosowne i [przeprowadzone] we właściwym czasie, by w miarę możliwości wspierać tendencje emigracyjne”.

Jeśli chodzi o te 6000 osób, powiedział jeszcze coś takiego: „Z posiadanych przeze mnie informacji wynika, że ucieczka tych 6000 chłopów jest tylko początkiem masowych wyjazdów kolonistów niemieckich poza granice Związku

По поводу 6000, им была еще сказана такая фраза: «По имеющимся у меня сведениям, бегство этих 6000 крестьян, есть только лишь начало повального ухода немцев-колонистов из пределов Сов[етского] Союза, ввиду непримиримых условий ведения индивидуального хозяйства».

Верно:

ГДА СБУ, ф. 13, стр. 38, арк. 111–112.

Копія, машинопис.

Документ російською мовою.

Sow[ieckiego], spowodowanych niesprzyjającymi warunkami prowadzenia gospodarstw indywidualnych”.

Za zgodność:

WAP SBU, f. 13, spr. 38, k. 111–112.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

№ 8

20 квітня 1930, Миргород. Лист члена ВКП(б) Івана Слинька щодо політики партії, направлений до голови ВЦВК Михайла Калініна

^aПриложение^a № 7

Тов. КАЛИНИН

Дайте ответ через газету на мое письмо.

Дабы оправдать свои головотяпские ошибки, ЦК большевистской бюрократии ищет выхода и всеми способами хочет замазать свои ошибки подлыми подачками коллективам и т. д., а правительство бессознательно выполняет волю монарха СТАЛИНА. Разве можно подлыми подачками и репрессиями против крестьянства построить сплошной коллективизм? Какую же пользу и выгоду для государства дадут Сталинские коллективы, когда Вы освобождаете почти совсем от налогов коллективы, а основную тяжесть переносите на середняка-индивидуальника? Другое дело кредитовать коллективы в больших размерах, но терпеть убытки от доходности сельского хозяйства – это сплошная ерунда.

Наша задача организовать крупное коллективное хозяйство для того, чтобы добыть максимум пользы и товарных излишков для государства, но не убытки. Коллективы Сталинской стройки могут дать лишь только убыток, но коллективы Ленинские, построенные на технической базе и постепенно в добровольном порядке, дадут значительные доходы для страны.

Разве ЛЕНИН думал строить сплошной коллективизм на кляче и волах? Нет. Он стремился и учил строить коллективы вместе с трактором и электричеством постепенно и осмотрительно, по мере поднятия культурного уровня крестьян, хотя бы уровня немецкого крестьянина, добровольно по инициативе самого крестьянства под нашим руководством. Тогда действительно коллективизм будет реальным и прочным.

Кто же был в эту зиму виновным в насильном коллективизме, как не узурпатор СТАЛИН, а вину припаяли нам, рядовым партийцам. Это было подло и стыдно со стороны головотяпов из ЦК, которые бессознательно исполняют волю монарха СТАЛИНА.

Разве можно построить сплошной коллективизм в 4 года в стране, где имеется 5 укладов народного хозяйства, где еще имеются дикие народности, которые нужно просвещать не один десяток лет? Нет, этого нельзя сделать.

Разве можно сквозь пальцы смотреть на массовые аресты крестьян уже бедняков и середняков, даже красных партизан?

^a-^a *Написано великими літерами.*

Nr 8

20 kwietnia 1930, Mirhorod. List członka WKP(b) Iwana Slińki dotyczący błędnej polityki partii, skierowany do przewodniczącego WCIK Michała Kalinina

^a-Załącznik^a nr 7

Tow. KALININ

Odpowiedzcie na mój list za pośrednictwem gazety.

Żeby usprawiedliwić swoje fajtlapowate błędy, KC biurokracji bolszewickiej szuka wyjścia i na wszelkie możliwe sposoby chce zatuszować swoje błędy, [rzucając] kolektywom podłe ochłapy itd., a rząd bezwolnie wykonuje wolę monarchy STALINA. Czyż można podłymi ochłapami i represjonowaniem chłopstwa zbudować zwarty kolektywizm? Jakaż korzyść i jakie zyski dla państwa przyniosą kolektywy stalinowskie, jeśli Wy zwalnicie kolektywy prawie zupełnie od podatków, a główny ciężar przenosicie na indywidualnego średniaka? Inna sprawa to kredytowanie kolektywów na szeroką skalę, ale teraz, kiedy notuje się straty w dochodowości gospodarstw rolnych – to kompletna bzdura.

Naszym zadaniem jest zorganizować wielkie kolektywne gospodarstwo po to, by uzyskać maksymalne korzyści i nadwyżki towarowe dla państwa, a nie straty. Kolektywy budowane na zasadach stalinowskich mogą przynieść wyłącznie straty, a kolektywy leninowskie, budowane w oparciu o bazę techniczną, stopniowo i na zasadach dobrowolności przyniosą państwu znaczne dochody.

Czyż LENIN chciał budować zwarty kolektywizm na szkapach i wołach? O nie. On dążył do tego i uczył, by budować kolektywy, wykorzystując traktory i elektryczność, stopniowo i rozważnie, w miarę podnoszenia poziomu kultury chłopów, choćby do poziomu niemieckiego chłopca, dobrowolnie, z inicjatywy samego chłopstwa pod naszym kierownictwem. Wówczas rzeczywiście kolektywizm stanie się realny i solidny.

Któż był tej zimy winny przymusowej kolektywizacji, jak nie uzurpator STALIN, a winę zrzucili na nas, szeregowych działaczy partyjnych. Było to podłe i niegodziwe ze strony niedołęgów z KC, którzy bezwolnie wypełniają wolę monarchy STALINA.

Czy można zbudować zwarty kolektywizm w 4 lata w kraju, w którym istnieje 5 systemów gospodarki narodowej, gdzie mieszkają jeszcze dzikie narodowości, wśród których oświatę trzeba szerzyć przez dziesiątki lat? Nie, tego nie można zrobić.

Czy można patrzeć przez palce na masowe aresztowania chłopów, nawet biedniaków i średniaków, nawet czerwonych partyzantów?

Jeszcze nigdy, za czasów żadnego rządu więzienia nie były tak przepełnione, jak teraz. Więzienie, zbudowane w Łubnach, przeznaczone było na 120 osób,

^a-^a Zapisano wersalikami.

Еще ни при одном правительстве так не были переполнены тюрьмы, как теперь. Тюрьма, построенная в Лубнах на 120 человек, а сидит сейчас 1350 чел., в Ромнах – на 180, а сидит 2000 чел.; как Вы думаете, тов. КАЛИНИН, это хорошо? Подумайте и ответьте. ЛЕНИН говорил: «Крепость власти – доверие масс», а сейчас это есть, конечно, нет никакого доверия. В связи с этой неверной политикой партии я выбываю из таковой и вступаю в Народную Революционную, с которой вместе построить социализм в нашей стране и победить диктатуру бюрократии.

До свидания, с социалистическим приветом,
верный идее социализма
СЛИНЬКО Иван Г.

УССР, г. Миргород

Да здравствует свободный труд на свободной земле.
Смерть тем, кто запрещает свободу трудящему народу.

20/IV-[19]30 года

^б-Верно:^б (—)

^в-18/VIII-[19]30^в

*ГДА СБУ, ф. 6, спр. 68068-ФП, т. 1, арк. 203–203 зв.
Засвідчена копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

^б-^б *Написано в розбивку.*

^в-^в *Дописано від руки.*

a siedzi w nim teraz 1350 os[ób], w Romnach – na 180, a siedzi 2000 os[ób]; jak Wy myślicie, tow[arzyszu] KALININ, czy to dobrze? Pomyślcie i odpowiedzcie. LENIN mówił: „Siła władzy – zaufanie mas”, a teraz nie ma przecież żadnego zaufania. W związku z tą fałszywą polityką partii występuję z niej i wstępuję do Ludowej [Partii] Rewolucyjnej, z którą wspólnie będziemy budować socjalizm w naszym kraju i zwyciężymy dyktaturę biurokracji.

Do widzenia, z socjalistycznym pozdrowieniem,
wierny idei socjalizmu
SLIŃKO Iwan G.

USRS, m. Mirhorod

Niech żyje wolna praca na wolnej ziemi.
Śmierć tym, którzy odbierają wolność ludowi pracującemu.

20/IV-[19]30 roku

^b-Za zgodność:^b (—)

^c-18/VIII-[19]30^c

*WAP SBU, f. 6, spr. 68068-FP, t. 1, k. 203–203 v.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

^b-^b *Zapisano pismem spacjiowanym.*

^c-^c *Dopisano odręcznie.*

№ 9

10 травня 1930, Київ. Фрагмент оперативного повідомлення Київського окружного відділу ДПУ УРСР щодо німецького консула

3 гр. КР отделения

Сов[ершенно] секретно
10/V-[19]30 [Г.]

«Герм[анское] к[онсульст]во»

ЗОММЕР выразил удивление тому, что видит меня у себя в консульстве: все почти знакомые боятся заходить, т. к. посетителей консульства арестовывают (недавно арестованы два контрагента аптекаря).

Указано мною, что меня заставляет посещать его безвыходное положение ДЕТЕРИНГ-ШМИДТ, которую сильно обидел Финотдел, описав все ее вещи за долг ее бывшего мужа. Оказывается, ЗОММЕР уже писал по этому поводу в Инотдел, но тон ответа его возмутил, и он никаких шагов по этому делу больше делать не намерен.

Касаясь вопроса о положении немецких колонистов на Украине, он считает таковое катастрофическим, т. к. много хозяйств фактически разрушено насильственной коллективизацией; много колонистов (и кулаков, и середняков) сослано, а семьи их остались без крова и без хлеба, и помочь им невозможно. Тяга колонистов в Германию велика, но он бессилён что-либо сделать для них.

Со слов польского консула ЗОММЕРУ известно, что на северном участке польской границы были случаи массового перехода крестьян, но теперь пограничная стража весьма усилена и «прорыв ликвидирован».

Интересуется ЗОММЕР очень продовольственным кризисом, который, по-видимому, все усиливается и, надо полагать, примет катастрофические размеры, т. к. села оголены (у индивидуальных хозяйств все отобрано, а от колхозов в ближайший период ждать нечего, ввиду их ненадежности); интересуется также механикой чистки совпарата.

[...]

Верно:

*ГДА СБУ, ф. 13, спр. 38, арк. 162–162 зв.
Копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

Nr 9

10 maja 1930, Kijów. Fragment meldunku operacyjnego Kijowskiego Okręgowego Oddziału GPU USRS o sprawach będących w zainteresowaniu niemieckiego konsula

3 gr[upa] Wydziału KR

Śc[iśle] tajne
10/V-[19]30 [r.]

K[onsu]lat niem[iecki]

SOMMER wyraził zdziwienie, że widzi mnie u siebie w konsulacie: prawie wszyscy znajomi boją się zachodzić, ponieważ odwiedzających konsulaty aresztuje się (niedawno zostali aresztowani dwaj kontrahenci aptekarza).

Powiedziałem, że do wizyty zmusza mnie beznadziejna sytuacja, w jakiej znalazła się DETERING-SZMIDT, którą poważnie skrzywdził Oddział Fin[ansowy], spisując wszystkie jej rzeczy za dług byłego męża. Okazało się, że SOMMER już pisał w tej sprawie do Oddziału [ds.] Cudzo[ziemców], ale ton odpowiedzi oburzył go i żadnych więcej kroków w tej sprawie podejmować nie zamierza.

Jeśli chodzi o sytuację niemieckich kolonistów na Ukrainie, uważa ją za katastrofalną, ponieważ wiele gospodarstw zostało faktycznie zniszczonych przez przymusową kolektywizację; wielu kolonistów (i kułaków, i średniaków) zesłano, a ich rodziny pozostały bez dachu nad głową i bez chleba, nie można im też pomóc. Pragnienie wyjazdu kolonistów do Niemiec jest wielkie, ale on jest bezsilny i nic nie może dla nich zrobić.

SOMMER dowiedział się od polskiego konsula, że na północnym odcinku granicy polskiej zdarzały się przypadki masowego przekraczania [jej] przez chłopów, ale teraz straż pogranicza została w znacznym stopniu wzmocniona i „wyłom zlikwidowano”.

SOMMERA interesuje bardzo kryzys żywnościowy, który prawdopodobnie cały czas nasila się i, jak można przypuszczać, przyjmie katastrofalne rozmiary, ponieważ wsie zostały ogołoczone (gospodarstwom indywidualnym odebrano wszystko, a od kołchozów w najbliższym czasie nie można niczego oczekiwać ze względu na brak w nich organizacji [pracy]); ciekawi go też mechanizm czystek w aparacie sow[ieckim].

[...]

Za zgodność:

*WAP SBU, f. 13, spr. 38, k. 162–162 v.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

№ 10

4 червня 1930, Харків. Повідомлення Контррозвідального відділу ДПУ УРСР про звіти з консульств Туреччини і Японії до вітчизняних МЗС щодо заворушень в Одесі

УССР
а-Госполитуправление
При Совнаркоме^{-а}
4 июня 1930 года
№ 81570
гор. а-Харьков^{-а}

^{-а}Копия^{-а}
IV отд. КРО разн. шп.
На № 370053
Серия «К»

^{-а}Начокротдела ГПУ –
Одесса^{-а}

По ин. консульствам

Из совершенно секретного источника нам известно, что турецкое и японское консульства в Одессе информировали свои посольства и Мининделы о происшедшем 22 мая сего года волнении на почве продовольственного кризиса.

Турецкое сообщение указывает, что толпа в 600 человек, преимущественно состоявшая из женщин предместий Слободка и Пересыпь, разгромила ряд государственных продуктовых магазинов и большой ресторан на Дерибасовской улице и была рассеяна войсками ОГПУ, произведшими несколько арестов.

Японское сообщение описывает волнение более сгущенными красками, отмечая, что толпа в 1000 человек разгромила базары, столовые и продуктовые магазины и что волнение было подавлено высланными большими отрядами конной милиции.

В заключение отмечают, что несмотря на быструю ликвидацию волынки, настроение в городе остается очень тревожным.

Нач. КРО ГПУ УССР – ДОБРОДИЦКИЙ¹

^{-а}Уполномоченный^{-а} КРО – АРКАЛБАЛСТ

^{-а} ^{-а} Написано великими літерами.

¹ Микола Добродицький (1899–1942), з березня 1924 начальник Контррозвідального відділу ДПУ УРСР у Харкові, з вересня 1930 заступник начальника Особливого відділу Українського ВО у Харкові, з 25 X 1931 начальник Особливого відділу ДПУ УРСР та Особливого відділу Українського ВО, у вересні 1932 відряджений до ОДПУ СРСР. Остання посада (з жовтня 1937): начальник 3 відділу Карагандинського табору НКВС, старший майор державної безпеки (1935). Помер у Караганді.

Nr 10

4 czerwca 1930, Charków. Meldunek naczelnika Oddziału Kontrwywiadu GPU USRS w sprawie informacji przesłanych z konsulatów Turcji i Japonii do rodzimych MSZ o zamieszkach w Odessie

USRS
^aPaństw[owy] Zarząd Polit[yczny]
przy *Sownarkomie*^a
4 czerwca 1930 roku
Nr 81570
mias[to] ^aCharków^a

^aKopia^a
IV Wydz[iał] KRO *razn/szp.*
Na nr 370053
Seria „K”

^aNacz[elnik] Oddziału Okr[ęgowego] GPU
Odessa^a

W sprawie konsulatów ob[cych państw]

Ze ściśle tajnego źródła wiemy, że konsulaty turecki i japoński w Odessie informowały swoje ambasady i min[isterstwa] spraw zagr[anicznych] o mających miejsce 22 maja bieżącego roku zamieszkach, wywołanych kryzysem żywnościowym.

W doniesieniu tureckim jest informacja, że tłum 600 osób, składający się w przeważającej większości z kobiet zamieszkujących przedmieścia Słobodka i Peresyp, splądrował szereg państwowych sklepów spożywczych i dużą restaurację przy ulicy Dieribasowskiej, po czym został rozproszony przez wojska OGPU, które przeprowadziły też niewielką ilość aresztowań.

W doniesieniu japońskim zamieszki opisane są w bardziej intensywnych barwach; odnotowano w nim, że tłum liczący 1000 osób splądrował bazy, jadłodajnie i sklepy spożywcze oraz że w celu stłumienia zamieszek wysłano duże oddziały konnej milicji.

Na zakończenie zaznaczają, że mimo szybkiego stłumienia rozruchów, nastroje w mieście pozostają niespokojne.

Nacz[elnik] KRO GPU USRS – DOBRODICKIJ¹

^aPełnomocnik^a KRO – ARKAŁBAŁST

^{a-a} *Zapisano wersalikami.*

¹ Nikołaj Dobrodickij (1899–1942), od marca 1924 naczelnik Oddz. Kontrwywiadu GPU USRS w Charkowie, od września 1930 zca naczelnika Oddz. Specjalnego Ukraińskiego WO w Charkowie, od 25 X 1931 naczelnik Oddz. Specjalnego GPU USRS i Oddz. Specjalnego Ukraińskiego WO; we wrześniu 1932 oddelegowany do OGPU ZSRS. Ostatnie stanowisko (od października 1937): naczelnik 3 Oddz. karagandzkiego obozu NKWD. St. mjr bezp. państw. (1935). Zmarł w Karagandzie.

Верно:

ГДА СБУ, Одеса, спр. 635, т. 3, арк. 48.

Копія, машинопис.

Документ російською мовою.

Za zgodność:

WAP SBU, Odessa, spr. 635, t. 3, k. 48.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

№ 11

21 червня 1930, б.м.в. Протокол допиту жителя села Гонці Василя Малюти працівником ДПУ УРСР

21/VI-1930 года

опрошенный ст. уполномоченным СО ГПУ УССР Бесчинским,
Малюта Василий – показал:

Родился я в 1904 году в с. Гонцы, Лубенского окр[уга], отец – крестьянин-кулак, имевший до революции 40 десятин земли и, кроме того, арендовавший периодически у крестьян от 3 до 6 десятин. Занимался он также извозом – брал подряды на перевозку зерна для скупщиков.

После революции вся земля была отобрана и наша семья получила душевой надел – 7 десятин. С этого момента я стал считать хозяйство своего отца – середняцким.

Учился я в сельской школе, закончив каковую, перешел в высшее начальное училище, а потом в семилетку. В 1920 году учебу из-за болезни закончил, выйдя из 7-го класса.

В том же году начал учиться портняжному ремеслу, сначала у себя дома – в с. Гонцах, а потом работал некоторое время в г. Лубнах.

По призыву 1904 года^а, т.е. в 1926 году, я попал на действительную службу в Красную Армию – писарским учеником в Лубенский ОВК, откуда был откомандирован в Киевский взрывсклад уже старшим писарем. Из склада получил командировку в Киевскую школу связи.

Будучи в Лубнах, я вступил в ЛКСМУ, скрыв свое социальное происхождение и в Киеве перешел в ВКП(б), причем, при приеме меня в кандидаты партии я тоже ничего не сказал о своем кулацком происхождении. За время пребывания в Красной Армии я не порывал связи со своей семьей. Хозяйство отца пользовалось красноармейскими льготами – я посылал домой соответствующие справки.

В мае 1929 года я приехал в отпуск в с. Гонцы, и узнал, что вся наша семья лишена избирательных прав. После этого я решил, что дальше скрывать в школе свою социальную физиономию я не смогу и, возвратившись из отпуска, я сделал заявление в ячейке о своем кулацком прошлом, но ничего не сказал о лишении избирательных прав. В конце июня 1929 года, во время чистки партии, я был исключен из кандидатов ВКП(б), как сын кулака, скрывавший свое социальное происхождение, идеологически чуждый партии элемент. Приблизительно через месяц после исключения меня из партии – последовал приказ о демобилизации из школы и я не апеллировал в высшие инстанции партии – уехал домой в с. Гонцы.

^а Так у тексті.

Nr 11

21 czerwca 1930, b.m.w. Protokół przesłuchania mieszkańca wsi Honcy Wasyla Maluty przez funkcjonariusza GPU USRS

21/VI-1930 roku

przesłuchany przez st. pełnomocnika SO GPU USRS Bieszczynskiego,
Maluta Wasilij – zeznał:

Urodziłem się w 1904 roku we w[si] Honcy w okr[ęgu] łubieńskim, ojciec – chłop kułak, posiadający przed rewolucją 40 dziesięcin ziemi, oprócz tego dzierzawiący okresowo od chłopów od 3 do 6 dziesięcin. Zajmował się też furmaństwem – zawierał umowy na przewóz ziarna z handlarzami skupującymi [zboże].

Po rewolucji cała ziemia została mu odebrana i nasza rodzina otrzymała pogłówny przydział ziemi – 7 dziesięcin. Od tego momentu zacząłem uważać gospodarstwo mojego ojca za średniorolne.

Uczyłem się w szkole wiejskiej, po jej ukończeniu poszedłem do wyższej szkoły początkowej, a potem do siedmiolatki. W 1920 roku, po ukończeniu 7 klasy, naukę z powodu choroby zakończyłem.

W tym samym roku zacząłem uczyć się krawiectwa, na początku w domu – we w[si] Honcy, potem przez jakiś czas pracowałem w m. Łubny.

W ramach poboru rocznika^a 1904, tj. w roku 1926, rozpocząłem zasadniczą służbę w Armii Czerwonej jako uczeń pisarski w łubieńskim OWK, skąd zostałem oddelegowany do kijowskiego magazynu [materiałów] wyb[uchowych] jako starszy pisarz. Z magazynu zostałem oddelegowany do Kijowskiej Szkoły Łączności.

Podczas pobytu w Łubnach wstąpiłem do LKSMU, ukrywając swoje pochodzenie społeczne, a w Kijowie przeszedłem do WKP(b), przy czym, kiedy przyjmowano mnie jako kandydata do partii, też nic o swoim kułackim pochodzeniu nie powiedziałem. W czasie pobytu w Armii Czerwonej nie zrywałem kontaktu z rodziną. Gospodarstwo ojca korzystało z ulg [przysługujących] czerwoarmistom – wysyłałem do domu odpowiednie zaświadczenia.

W maju 1929 roku przyjechałem na urlop do w[si] Honcy i dowiedziałem się, że cała nasza rodzina została pozbawiona praw wyborczych. Wtedy postanowiłem, że dalej ukrywać w szkole swojego oblicza społecznego nie dam rady i po powrocie z urlopu złożyłem w komórce [partyjnej] oświadczenie o swojej kułackiej przeszłości, ale niczego nie powiedziałem o pozbawieniu praw wyborczych. Pod koniec czerwca 1929 roku, w czasie czystki w partii zostałem wykluczony z grona kandydatów do WKP(b) jako syn kułaka, ukrywający swoje pochodzenie społeczne oraz ideologicznie obcy partii element. Mniej więcej po miesiącu od wykluczenia mnie z partii nadszedł rozkaz w sprawie demobilizacji ze szkoły;

^a Było: roku.

Здесь впервые почувствовал жесткость проводимой линии по отношению к кулачеству – мало того, что меня лишили возможности остаться в партии и закончить школу, меня не допустили к общественной работе на селе и лишили меня избирательных прав, я был поставлен как бы вне закона.

Я стал искать выхода из создавшегося положения. Первое, что я должен был завоевать в борьбе за свое существование – избирательные права.

Заявив отцу, что с ним жить в одном хозяйстве я не смогу, т. к. рискую остаться «вне жизни» – я пошел в приемы к старику-бедняку Сметанко Семену, но был с ним связан только формально. Переход к Сметанко не помог восстановиться в правах – моя просьба избирательной комиссией не была уважена и таким образом я увидел, что я не смогу снова общественно окрепнуть.

Я рассматривал такое отношение к себе как бюрократизм, ни на чем не основанное угнетение, свойственное местным советским властям.

Стало появляться определенное озлобление, переходящее в антисоветское настроение.

Оно зиждилось не только на личных моментах: исключение из партии, демобилизация из армии, лишение избирательных прав, а являлось результатом целого ряда сомнений бывших и вновь появившихся у меня, в результате тех мероприятий Соввласти и коммунистической партии, проведение которых я наблюдал в селе.

Эти моменты следующие:

- а) хлебозаготовительная кампания – осень 1929 года,
- б) коллективизация,
- в) ликвидация кулака как класса.

⁶Хлебозаготовки⁶ проводились без учета заготовительных возможностей всех прослоек крестьянства. Выделение 8–10% из крестьян было ненормальным, т. к. эта группа, составленная из наиболее зажиточных хозяев, не могла вынести всей тяжести хлебозаготовительного плана, положенного на нее, и хозяйства эти, выбрасывавшие в прошлом на рынок большую часть хлеба – разорялись. Такое положение вредно отражалось на сельском хозяйстве вообще, т. к. крестьянство теряло стимул к развитию такового.

⁶Коллективизация⁶ проводилась исключительно насильственным путем. Только инициативная группа сложилась на добровольных началах, а впоследствии середняк пошел в колхоз под нажимом, т. к. боялся, что к нему будут применены такие же меры, какие применялись к кулачеству. Выражаясь грубо – колхозы организовывались с палкою в руках у организаторов. Я рассматривал политику партии таким образом: не пойдешь в коллектив, тебя со света сживут. Так же рассматривали ее многие.

В связи с этим же мероприятием – коллективизацией, партия перешла от ограничения кулака ⁶к ликвидации его как класса⁶.

⁶⁻⁶ Підкреслено від руки.

nie odwołując się już do wyższych instancji partyjnych, wyjechałem wtedy do domu do w[si] Honey.

Tu po raz pierwszy odczułem twardą linię wobec kułactwa – nie dość, że mnie pozbawiono możliwości pozostania w partii i ukończenia szkoły, to nie dopuszczono mnie do prac społecznych we wsi i pozbawiono praw wyborczych – zostałem umieszczony niejako poza prawem.

Zacząłem szukać wyjścia z sytuacji, w której się znalazłem. Pierwsze, co powinienem był osiągnąć w walce o swój byt – prawa wyborcze.

Oświadczywszy ojcu, że nie będę mógł mieszkać z nim w jednym gospodarstwie, ponieważ ryzykuję pozostanie „na marginesie” – poszedłem mieszkać do starego biedniaka Smietanki Siemiona, ale pozostawałem z nim związany tylko formalnie. Jednak przeprowadzka do Smietanki nie pomogła mi odzyskać praw – moja prośba nie została uwzględniona przez komisję wyborczą; zobaczyłem wtedy, że nie mogę na nowo odnaleźć miejsca w społeczeństwie.

Uważałem takie postępowanie ze mną za biurokracizm i bezpodstawny ucisk typowy dla lokalnych władz sowieckich.

Pojawiła się złość przechodząca w nastawienie antysowieckie.

Powstało ono nie tylko wskutek sytuacji osobistej: wykluczenie z partii, demobilizacja z wojska, pozbawienie praw wyborczych, lecz było rezultatem całego szeregu wątpliwości dawnych i pojawiających się na nowo w związku z tymi przedsięwzięciami władzy sow[ietckiej] i partii komunistycznej, które obserwowałem na wsi.

Chodzi o następujące sprawy:

- a) kampania skupu zboża – jesień 1929 roku,
- b) kolektywizacja,
- c) likwidacja kułaków jako klasy.

^b-*Chlebozagotowki*^b odbywały się bez uwzględnienia możliwości wszystkich warstw chłopstwa w kwestii dostaw. Wyznaczenie chłopstwu 8–10% było nie-normalne, gdyż grupa ta, składająca się z najbardziej majątnych gospodarzy, nie mogła podjąć całości obciążeń nałożonych na nich w planach skupu zboża i gospodarstwa te, w przeszłości rzucające na rynek dużą część zboża – bankrutowały. Taka sytuacja odbijała się szkodliwie na gospodarce rolnej w ogóle, ponieważ chłopstwo traciło motywację do rozwoju.

^bKolektywizacja^b odbywała się wyłącznie pod przymusem. Tylko grupa inicjatywna powstała na zasadach dobrowolności, a średniacy szli do kołchozu pod naciskiem, ponieważ bali się, że zostaną wobec nich podjęte takie środki, jakie stosowano wobec kułactwa. Mówiąc dosadnie – kołchozy organizowane były z kijem w ręku organizatorów. Widziałem politykę partii w taki sposób: nie pójdziesz do kolektywu, wygrzą cię ze świata. Tak widziało ją wielu.

W związku z tym przedsięwzięciem, tj. z kolektywizacją, partia przeszła od ograniczenia [wpływu] kułaków ^bdo zlikwidowania ich jako klasy^b.

^b-^b Podkreślono odręcznie.

В этом отношении была допущена ошибка. Не говоря уже о том, что на многих, в том числе и для меня, морально не было приемлемо – выбрасывание раскулаченных, фактически, на улицу, на мороз, это мероприятие, проводимое в массовом размере, не являлось экономически и политически целесообразным:

а) Политически нецелесообразным это было потому, что каждого кулака можно обычными способами агитации и пропаганды перевоспитать, сделать полезным человеком для общества, привлечь к социалистическому строительству.

б) Экономически нецелесообразно это мероприятие в силу того, что таким образом разорялось сельское хозяйство и само государство, ничего не получая от раскулачивания, теряло то, что могло получить от тех же раскулаченных.

Моя точка зрения по этому вопросу такова: не нужно было еще переходить от ограничения кулачества к ликвидации его как класса. Нужно было дать необходимые средства производства раскулаченным, дать им возможность расширять свои хозяйства, быть действительными хозяевами и они бы давали продукты своего производства государству.

Коллективы же должны были расти за счет помощи оказываемой им государством и на основе популяризации своих достижений.

⁶Кроме того, я считаю также необходимым организовать кулацкие колхозы на добровольных началах, и в них перевоспитывать кулаков на началах коллективизации, приучая их к социалистическим формам землепользования⁶.

Для меня было ясно, что политика, проводимая на селе, политика компартии неправильна, и когда я стал над этим задумываться, я пришел к заключению, что эти ошибки происходят в силу того, что ⁶коммунистическая партия – единственная правящая партия в стране, не подвергающаяся критике со стороны всего народа – не видит своих ошибок.

Отсюда возникло положение, поддерживаемое мной о легализации всех партий в стране, причем руководящей партией не должна быть обязательно коммунистическая, а та, которая на данный отрезок времени выдвигается всем народом, ибо в противном случае получалось, что власть у нас не рабоче-крестьянская, а диктатура партии⁶.

Мое положение, конечно, изменяло всю структуру власти, т. к. не было бы явлений, когда на ту или иную должность или общественную работу выдвигают лиц, исходя только из их партийной принадлежности, а принимались бы в расчет учение руководить – управлять.

⁶Особенно от этого бы выиграло село – сейчас на селе руководит, управляет крестьянством так называемый актив, который в подавляющем большинстве случаев авторитетом не пользуется – это «люди с папками», которые ничего не делают, лентяйничают, не показывают никакого примера, как нужно хозяйничать, – и им все доверие, а хозяйственный крестьянин к руководству не допускается.

Popełniono w tej sprawie błąd. Nie mówiąc już o tym, że dla wielu, w tym również i dla mnie, było to nie do przyjęcia pod względem moralnym – wyrzucanie rozkułaczonych praktycznie na ulicę, na mróz, to takie kroki, podejmowane na masową skalę, nie były racjonalne pod względem ekonomicznym ani politycznym:

a) Nieracjonalne politycznie było to dlatego, że każdego kułaka, stosując zwykle metody agitacji i propagandy, można było reedukować, zrobić z niego człowieka pożytecznego dla społeczeństwa, pozyskać dla budownictwa socjalistycznego.

b) Przedsięwzięcie to było też nieracjonalne pod względem ekonomicznym z uwagi na to, że w ten sposób zniszczono gospodarke rolną, a samo państwo, nic nie zyskując z rozkułaczania, traciło to, co można było uzyskać od tych właśnie rozkułaczonych.

Moje zdanie na ten temat jest takie: nie trzeba było jeszcze przechodzić od ograniczenia [wpływów] kułactwa do jego likwidacji jako klasy. Trzeba było dać rozkułaczonym niezbędne środki produkcji, dać im możliwość rozwijania swoich gospodarstw, by stali się rzeczywistymi gospodarzami, wtedy oddawaliby produkty własnego wyrobu państwu.

Kolektywy natomiast powinny rosnąć dzięki pomocy okazywanej im przez państwo i dzięki popularyzacji swoich osiągnięć.

^bPrócz tego, uważam też za konieczne zorganizowanie kułackich kołchozów na zasadzie dobrowolności i prowadzenie w nich reedukacji kułaków dotyczącej kolektywizacji, przyuczając ich do socjalistycznych form uprawy ziemi^b.

Było dla mnie jasne, że polityka prowadzona na wsi, polityka partii kom[unistycznej] jest niewłaściwa i kiedy zacząłem się nad tym zastanawiać, doszedłem do wniosku, że te błędy są popełniane, ponieważ ^bpartia komunistyczna, [która] jest jedyną rządzącą partią w kraju i nie podlega krytyce ze strony całego narodu, nie widzi swoich błędów.

Wynika z tego twierdzenie, które popieram, dotyczące legalizacji wszystkich partii w kraju, przy czym partią rządzącą nie musi być koniecznie komunistyczna, lecz ta, która w danym okresie zostanie wybrana przez cały naród, bo w przeciwnym wypadku okazało[by] się, że nie ma u nas władzy robotniczo-chłopskiej, lecz dyktatura partii^b.

Oczywiście moje twierdzenie zmieniało całą strukturę władzy, ponieważ nie byłoby przypadków kierowania na to lub inne stanowisko albo do pracy społecznej osób, biorąc pod uwagę tylko ich partyjną przynależność, brano by natomiast pod uwagę umiejętność kierowania – zarządzania.

^bW szczególności skorzystałaby na tym wieś – teraz na wsi kieruje i zarządza chłopstwem tak zwany aktyw, który w przeważającej większości nie cieszy się autorytetem – są to „ludzie z teczkami”, którzy niczego nie robią, próżnują, nie dają żadnego przykładu, jak należy gospodarzyć – i ich [góra obdarza] całym zaufaniem, a gospodarny chłop do zarządzania nie jest dopuszczany.

Taki stan rzeczy na dłuższą metę oczywiście nie może trwać. Organy władzy powinny być zorganizowane w taki sposób, by po zmianie całego systemu wy-

Такое состояние в дальнейшем, конечно, продолжаться не должно. Органы управления должны быть построены таким образом, чтобы, изменив всю систему выборов – обеспечить продвижение на руководящие посты таких людей, которые будут пользоваться уважением и доверием всего народа – людей понимающих в хозяйстве, самих умеющих хозяйствовать, а не никчемных лентяев, каких много среди так называемого актива⁶.

Таким образом, к моменту вербовки меня в Народно-революцион[ную] социалистическую партию, мои идеологические установки сложились таким образом, что, прочтя программу НРСП, которую дал мне Артюх Николай – я полностью к ним присоединился и вполне сознательно вступил в таковую, проводил в дальнейшем, поручаемую мне работу сначала как рядовой член организации, а потом член райбюро (после выбора меня на конференции в Холепцах).

Вступив в НРСП, проводя работу этой партии, я понял и согласился с тем, что в таковую принимаются не только бедняки и середняки, а также и выходцы из кулацкой среды.

Принятие мною такого положения проистекало из тех положений об отношении к кулачеству, на коих я останавливался выше.

⁶Раскулаченные, лишённые всех средств производства, ставились в безвыходное положение и у них был только один путь – путь борьбы с Соввластью, в том виде, в каком она существует в настоящее время⁶.

НРСП, давая свою установку при определении кулака, говорящую о том, что принадлежность к кулачеству определяется не экономической мощью хозяйства, а идеологией его владельца, естественно привлекала к себе кулацкие элементы и таковые для пользы нашего общего, партийного дела, должны использоваться. Конечно, они должны были подчиняться постановлениям руководящих органов НРСП. Такую установку давал на райпартконференции НРСП представитель ЦК НРСП Орлик.

В дальнейшем при вербовке в организацию, особенно в оперативный отряд, я обращался обычно к лицам, выходцам из кулацких семей, из кулацкой среды вообще.

Конкретно, в чем заключалась моя работа по поручению НРСП, я показывал при предыдущих допросах.

Протокол записан с моих слов правильно, точно на основе моих показаний и мне прочитано.

(—) В. Малюта¹

ГДА СБУ, ф. 6, спр. 68068-ФП, т. 2, арк. 36–39 зв.

Оригінал, рукопис.

Документ російською мовою.

¹ Вироком Надзвичайної сесії Верховного суду УРСР від 15 X 1930, Василя Степановича Малюту засуджено до вищої міри покарання, розстрілу. Вирок виконано 5 XI 1930 у м. Києві.

borczego zapewnić awans na kierownicze stanowiska takich ludzi, którzy będą cieszyć się szacunkiem i zaufaniem całego narodu – ludzi znających się na gospodarce, takich, którzy najlepiej umieją gospodarzyć, a nie nikczemnych próżniaków, jakich wielu jest wśród tak zwanego aktywu^b.

Tak więc, jeszcze przed zwerbowaniem mnie do Ludowo-Rewolucyjn[ej] Partii Socjalistycznej, moje ideologiczne nastawienie było tak ukształtowane, że kiedy przeczytałem program NRSP, który dał mi Artiuch Nikołaj, przystałem do nich bez reszty i zupełnie świadomie wstąpiłem do tejże, wykonując później powierzaną mi pracę, na początku jako szeregowy członek organizacji, a potem jako członek biura rej[onowego] (po wybraniu mnie na konferencji w Chołopcach).

Po wstąpieniu do NRSP, pracując dla tej partii, zrozumiałem i zgodziłem się z przyjmowaniem do niej nie tylko biedniaków i średniaków, lecz również tych, którzy wywodzą się ze środowiska kułackiego.

To, że przyjąłem takie stanowisko, wynikało z twierdzeń o odnoszeniu się do kułactwa, o których wspominałem wyżej.

^bRozkułaczeni, pozbawieni wszelkich środków produkcji, znajdowali się w sytuacji bez wyjścia i jedyną dla nich drogą była droga walki z władzą sow[iecką] w tej formie, w jakiej prowadzona jest obecnie^b.

NRSP, która ogłaszając swoje wytyczne w sprawie określenia kułactwa mówiła, że przynależność do kułactwa powinna być określana nie na podstawie ekonomicznej siły gospodarstwa, lecz ideologii jego właściciela, rzeczywiście przyciągała do siebie element kułacki, a tenże miał być wykorzystywany [do pracy] dla dobra naszej wspólnej partyjnej sprawy. Oczywiście takie osoby musiały podporządkować się postanowieniom organów kierowniczych NRSP. Takie wytyczne przedstawił na rej[onowej] konferencji part[yjnej] NRSP przedstawiciel KC NRSP Orlik.

Później, kiedy [prowadziłem] werbunek do organizacji, w szczególności do oddziału operacyjnego, zwracałem się zwykle do osób pochodzących z rodzin kułackich i z kułackiego środowiska w ogóle.

Na czym konkretnie polegała praca powierzona mi przez NRSP, zeznawałem podczas poprzednich przesłuchań.

Protokół spisany został z moich słów wiernie, dokładnie na podstawie moich zeznań i został mi odczytany.

(—) W. Maluta¹

*WAP SBU, f. 6, spr. 68068-FP, t. 2, k. 36–39 v.
Oryginał, rękopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

¹ Wyrokiem Kolegium Specjalnego SN USRS z 15 X 1930 Wasilij Stiepanowicz Maluta został skazany na śmierć przez rozstrzelanie. Wyrok wykonano 5 XI 1930 w Kijowie.

№ 12

1 липня 1930, Одеса. Фрагмент доповіді начальника Одеського окружного відділу ДПУ УРСР начальнику Контррозвідувального відділу ДПУ щодо висловлювання працівника Японського консульства

КРО-1 група

Серія «К»

^а-Из доклада КРО Од[есского] окр[уга] ГПУ
за время с 1/1 по 1/VII-[19]30 г.^а

^б-Нач. КРО ГПУ УССР – Харьков^б

По делу «Японское Консульство»

[...]

По отъезде ШИМАДО, заместителем консула остался НОГУЧИ. [...]

Наш источник заметил НОГУЧИ, что, по словам спецов, ожидается в этом году хороший урожай и поэтому улучшатся продовольственные условия. НОГУЧИ рассмеялся и заявил, что нечего беспокоиться, пусть будет наилучший урожай, а население все-таки будет кушать тот самый «стандартный» пайковый хлеб, который оно ело в прошлом году. Остатки хлеба пойдут за границу для добычи средств на ненасытное социалистическое строительство, которое сейчас бешеным темпом забирает все ресурсы страны, ничего ей не дает и, в конце концов, уничтожит ее, если строительство своевременно не будет приостановлено.

На вопрос источника, как смотрит он на разъяснения тов. СТАЛИНА относительно коллективизации села, НОГУЧИ сказал, что в этих статьях кое-что написано правдиво, но большая часть его утверждений либо неискренни, либо не отвечают действительности. Правительство мобилизовало все силы, имеющиеся в его распоряжении (партийцев, комсомольцев, милицию), чтобы уничтожить кулака, как класс, разрушить до основания индивидуальные хозяйства, и какой бы то ни было ценой провести в жизнь коммунистические принципы. В газетах ежедневно ведется бешеная травля кулака, причем понятие слова «кулак» точно не разъясняется, кулаком можно считать действительно богатого селянина, но и такого, что имеет одну корову, одну лошадь и 3–4 курицы.

НОГУЧИ говорил, что тов. СТАЛИН имеет наивность удивляться тому, что армия коммунизаторов села, которая направлена туда по распоряжению Правительства, т. е. самого тов. СТАЛИНА, забирает целиком все движимое имущество селян, не соглашающихся коллективизироваться. Тов.

^а-^а *Дописано від руки.*

^б-^б *Написано великими літерами.*

Nr 12
1 lipca 1930, Odessa. Fragment informacji naczelnika
Odeskiego Okręgowego Oddziału GPU USRS dla naczelnika Oddziału
Kontrwywiadu GPU USRS dotyczący wypowiedzi przedstawiciela
japońskiego konsulatu

KRO-1 grupa

Seria „K”

^{a-}Z raportu KRO Okr[ęgu] Od[eskiego] GPU
za okres od 1/I – do 1/VII-[19]30 r.^a

^{b-}Nacz[elnik] KRO GPU USRS – Charków^b

Dotyczy sprawy „Konsulat Japoński”

[...]

Po wyjeździe SHIMADO zastępcą konsula został NOGUCHI. [...]

Nasz informator napomknął NOGUCHIEMU, że w opinii specjalistów w tym roku spodziewane są dobre plony i dlatego polepszy się sytuacja żywnościowa. NOGUCHI roześmiał się i oświadczył, że nie ma co się martwić, niech plony będą najlepsze, a ludzie i tak będą jeść ten sam „znormalizowany” przydziałowy chleb, który jedli w ubiegłym roku. Reszta zboża pójdzie za granicę, by pozyskać środki na nienasycone budownictwo socjalistyczne, które teraz w szalonym tempie pochłania wszelkie zasoby kraju, nic mu nie dając i w końcu zniszczy go, jeśli budownictwo to na czas nie zostanie zahamowane.

Na pytanie informatora, jak zapatruje się on na wyjaśnienia tow. STALINA dotyczące kolektywizacji wsi, NOGUCHI powiedział, że w tych artykułach jakaś prawda jest zawarta, ale większa część jego twierdzeń jest albo nieszczerą, albo nie odpowiada rzeczywistości. Rząd zmobilizował wszystkie siły, będące w jego dyspozycji (partyjnych, komsomolców, milicję), żeby zlikwidować kułactwo jako klasę, doszczętnie zniszczyć gospodarstwa indywidualne i za wszelką cenę wprowadzić w życie zasady komunistyczne. W gazetach codziennie prowadzona jest wściekła nagonka na kułaków, przy czym znaczenie słowa „kułak” nie jest określone dokładnie, za kułaka można uznać rzeczywiście bogatego gospodarza, ale i takiego, który ma jedną krowę, jednego konia i 3–4 kury.

NOGUCHI powiedział, że tow. STALIN okazuje naiwność dziwiąc się, że armia osób komunizujących wieś, którą wysłano tam zgodnie z rozporządzeniem rządu, tj. samego tow. STALINA, odbiera w całości wszelki ruchomy majątek chłopom, którzy nie zgłosili się do kolektywizacji. Tow. STALIN tłumaczy takie działania „zawrotami głowy od sukcesów”, ale w jego, NOGUCHIEGO, opinii, jeśli partyjni i komsomolcy mają zawroty głowy, to dzieje się tak absolutnie nie

^{a-} ^a *Dopisano odręcznie.*

^{b-} ^b *Zapisano wersalikami.*

СТАЛИН пояснює такі дії «головокруженням від успіхів», але по його, НОГУЧИ, думці, якщо у партійців і комсомольців кружиться голова, то це зовсім не від успіхів, а від неможливого шуму і понукання з загрозами, які вони завжди чувають на всіх можливих зборах від своїх керівників. Вони знають, що невиконання вимог в стосунку загальної колективізації, хоча б проти волі населення, буде мати для них дуже скверні наслідки.

Лицемерством, заявив НОГУЧИ, є також заява вищих органів Соввласті про те, що місцеві органи влади самовільно забороняють селянам продавати свою продукцію на приватний ринок, конфіскують цю продукцію і заарештовують її власників. Тут є зразок того, як жахливе начальство не має мужества взяти на себе відповідальність за свої накази і ховається за спину малих людей.

[...]

^бНач. Округдел^б ГПУ
(—) ЕМЕЛЬЯНОВ¹

^бНачальник^б КРО
(—) ШОСТАК-СОКОЛОВ

^бСт. Уполномоченный^б
(—) ВЕПРИНСКИЙ²

ГДА СБУ, ф. 13, спр. 418, т. 1, ч. 3, арк. 658, 663–664, 669.

Оригінал, машинопис.

Документ російською мовою.

¹ Олександр Олександрович Емельянов, з 1930 начальник Одеського окрвідділу ДПУ, з 14 IX 1931 до 23 V 1933 начальник Управління прикордонної охорони і військ ДПУ, з 23 V 1933 до 10 VII 1934 заступник начальника цього ж управління.

² Йосип Вепринський (нар. 1896), з 1929 ст. уповноважений Контррозвідального відділу Одеського окружного відділу ДПУ УРСР, з 1931 начальник відділення Київського оперативного сектору ДПУ УРСР, з 1932 заступник начальника Житомирського міського відділу ДПУ УРСР, з 9 III 1933 начальник Особливого відділу Чернігівського обласного відділу ДПУ УРСР.

z powodu sukcesów, lecz z powodu niewiarygodnego rabanu i popędzania za pomocą gróźb, które wszędzie słyszą od przywódców na wszelkich możliwych zebraniach. Wiedzą oni, że niewykonanie żądań dotyczących całkowitej kolektywizacji, przeprowadzonej nawet wbrew woli ludności, będzie miało dla nich opłakane skutki.

Obłudą, powiedział NOGUCHI, jest także oświadczenie wyższych organów władzy sow[ieckiej], że lokalne organy władzy samowolnie zakazują chłopom sprzedawać swoje produkty na prywatnym rynku, konfiskując te produkty i aresztując ich właścicieli. Jest to przykład, jak surowe władze, nie mając odwagi wziąć na siebie odpowiedzialności za własne rozkazy, chowają się za plecami mniej znaczących ludzi.

[...]

^bNacz[elnik] Oddziału Okr[ęgowego]^b GPU
(—) JEMIELJANOW¹

^bNaczelnik^b KRO
(—) SZOSTAK-SOKOŁOW

^bSt. Pełnomocnik^b
(—) WIEPRINSKI²

WAP SBU, f. 13, spr. 418, t. 1, cz. 3, k. 658, 663–664, 669.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

¹ Aleksandr Jemieljanow, od 1930 naczelnik Odeskiego Okręgowego Oddz. GPU, od 14 IX 1931 do 23 V 1933 naczelnik Zarządu Ochrony Pogranicza i wojsk GPU, od 23 V 1933 do 10 VII 1934 zca naczelnika tegoż zarządu.

² Josip Wieprinskij (ur. 1896), od 1929 st. pełnomocnik KRO Odeskiego Okręgowego Oddz. GPU USRS, od 1931 naczelnik Wydz. Kijowskiego Sektora Operacyjnego GPU USRS, od 1932 zca naczelnika Żytomierskiego Miejskiego Oddz. GPU USRS, od 9 III 1933 naczelnik Oddz. Specjalnego Czernihowskiego Obwodowego Oddz. GPU USRS.

№ 13

26 липня 1930, Одеса. Фрагменти доповіді начальника Одеського окружного відділу ДПУ УРСР начальнику Контррозвідального відділу ДПУ УРСР щодо реагування іноземців на події в Одесі

^а-Вепр[инский]^а
КРО-1 група

Серия «К»

^а-Нач. КРО ГПУ УССР – г. Харьков^а

О реагировании иностранцев
на события в Одессе

Имевшиеся в Одессе за последние дни ряд волюнок на базарах и затем частичная забастовка на Джутовой фабрике, на почве продовольственных затруднений, вызвали ряд толков и среди иностранных колоний.

Среди верхушки Японского Консульства идут разговоры о том, что по всему видно, что у Советского Правительства не хватит физических сил для выполнения и осуществления задач социалистического строительства по той причине, «что правительство не умеет организовать снабжение всем необходимым рабочий класс. Кооперация, как обобществление производства, хотя и необходимый рычаг в деле создания социалистического строя, но сейчас ни в коем случае не в состоянии удовлетворять элементарные потребности населения. Отсутствует для этого достаточное количество лавок, продавцов и сама организация их. Одной из главнейших ошибок является почти полное уничтожение частной торговли и частной инициативы в то время, как частник в Советском государстве не конкурент кооперации, а играет лишь подсобную роль, приходя на помощь последней в снабжении населения.

Сейчас, когда кооперация не может целиком обслужить потребности населения, эта роль частника была бы особенно благотворной, если бы его не подвергали всевозможным преследованиям и репрессиям».

[...]

Вновь прибывший консул ТАНАКО¹, увидевши в Одессе очереди за хлебом и съестными продуктами, был чрезвычайно удивлен этим обстоятельством и, когда ему прочли в газете заметку, что урожай хлебов и овощей на Украине очень хорош, ТАНАКО заявил: «Населению не придется, вероятно, воспользоваться этим урожаем, т. к. вследствие отсутствия частной инициативы и тех болезненных настроений, даже среди рабочего класса,

^а-^а *Написано великими літерами.*

¹ Бунітаро Танако (Танака), з 26 VI 1930 консул Японії в Одесі.

Nr 13

26 lipca 1930, Odessa. Fragmenty informacji naczelnika Odeskiego Okręgowego Oddziału GPU USRS dla naczelnika Oddziału Kontrwywiadu GPU USRS w sprawie wypowiedzi obcokrajowców na temat sytuacji w Odessie

^a-Wiepr[inskij]^a
KRO-1 grupa

Seria „K”

^a-Nacz[elnik] KRO GPU USRS – m. Charków^a

O reakcjach cudzoziemców
na wydarzenia w Odessie

Zamieszki mające miejsce w ostatnich dniach w Odessie na bazarach, a następnie częściowy strajk w Fabryce Juty, co było spowodowane trudnościami aprowizacyjnymi, wywołały wiele pogłosek również w koloniach obcokrajowców.

Wśród kierownictwa konsulatu japońskiego prowadzone są rozmowy o tym, że jak widać, rządowi sowieckiemu nie wystarczy fizycznych sił do wykonania i realizacji zadań budownictwa socjalistycznego, a to z tej przyczyny, „że rząd nie umie zorganizować zaopatrzenia klasy robotniczej we wszystko, co niezbędne. Spółdzielczość, tak jak i uspołecznienie produkcji, choć jest konieczną dźwignią ładu socjalistycznego, obecnie w żadnym wypadku nie jest w stanie zaspokoić elementarnych potrzeb ludności. Brakuje do tego odpowiedniej ilości sklepów, sprzedawców i odpowiedniej ich organizacji. Jednym z głównych błędów jest prawie zupełne zniszczenie prywatnego handlu i prywatnej inicjatywy, podczas gdy prywatny przedsiębiorca w państwie sowieckim nie byłby konkurentem spółdzielczości, pełniłby natomiast rolę podrzędną, wspomagając tę ostatnią w zaopatrywaniu ludności.

Teraz, kiedy spółdzielczość nie może w pełni zaspokoić potrzeb ludności, ta rola prywatniarzy byłaby szczególnie korzystna, gdyby nie poddawano ich wszelkim możliwym prześladowaniom i represjom”.

[...]

Nowo przybyły konsul TANAKO¹, zobaczywszy w Odessie kolejki za chlebem i produktami spożywczymi, był niezwykle zdziwiony taką sytuacją i kiedy przeczytano mu notatkę z gazety o tym, że plony zboża i warzyw na Ukrainie są bardzo dobre, TANAKO oświadczył: „Ludzie nie będą zapewne korzystać z tego urodzaju, ponieważ ze względu na brak prywatnej inicjatywy i te chore nastroje nawet wśród klasy robotniczej większa część plonów nie zostanie zebrana i bardzo cenne produkty żywnościowe zmarnują się”.

^a-^a *Zapísano wersalikami.*

¹ Bunitaro Tanako (Tanaka), od 26 VI 1930 konsul Japonii w Odessie.

большая часть урожая не будет собрана и весьма ценный продукт питания погибнет».

Итальянский Генеральный консул ТОМАЗИ проявляет повышенный интерес к событиям города, собирая сведения о волнениях на базарах и забастовке на Джутовой фабрике, комментируя это как непрерывно падающую мощь Советской власти.

По его словам, еще до [19]28 года можно было думать, что Правительство сумеет выйти из кризиса, но теперь в связи с последними неудачными мероприятиями по коллективизации, вызвавшие сильнейший отпор со стороны населения, видно, что Советская власть не справится с задачами, стоящими перед ней.

Большевики у рабочего класса теряют последнее доверие и масса лишь теперь убеждается, к какой разрухе все приведено; куда ни зайдешь, все слышишь, что ничего нет и население буквально голодает.

Производительность труда в колхозах составляет нуль в сравнении с производительностью в единоличном хозяйстве, а между тем, индивидуальника сплошь и рядом запугивают, и у него абсолютно нет стимула к развитию хозяйства, что в свою очередь, приводит к продовольственным кризисам, которые мы сейчас наблюдаем.

В большевистской партии кругом шкурники, боящиеся потерять места и поэтому неправильно информирующие свое правительство о положении на местах, представляя все в розовых красках.

Итальянец РОДЖЕРО в кругу своих рассказывает, что поезда все время привозят в Одессу массу крестьян из окрестных деревень, арестованных за то, что они поджигают хлеб и по той причине, что некоторые из них не хотят идти в поле убирать хлеб. РОДЖЕРО очень восхищается теми новыми методами борьбы, которые избрало селянство в ответ на коллективизацию – это посылка своих жен на всякие собрания и сходы для выступления, а сами никуда не идут.

В другом разговоре он высказывался так же, как и сотрудники Итальянского консульства, что если бы Советское правительство не вывозило бы продукты питания за границу, то тогда здесь всего было бы вдоволь.

Итальянец ВЕРДИ, касаясь разговора о продовольственных затруднениях, рассказывает, что рабочие совершенно не посещают собрания, т. к. на них все только обещают рабочему классу, но ничего не дают, в этом видит признак ослабления мощи Советского Правительства и с другой стороны потери влияния и доверия у рабочего класса.

В Турецком консульстве идут ежедневные разговоры между консулом и вице-консулом о вздорожании цен на Одесских базарах и отсутствие продуктов в магазинах ЦРК и Пищестрестах. На этой почве со стороны турецких представителей ведется среди служащих консульства ряд нелестных разговоров о «правлении большевиков». Они все время доказывают, что вывоз большевиками отсутствующих в СССР продуктов питания, как сахара, жиров объясняется тем огромным кризисом, которого правительство замазывает, для получения иностранной валюты, необходимой для Коммунистической пропаганды в таких странах, как Китай, Индия и др. Вместе

Włoski konsul generalny TOMASI coraz bardziej interesuje się wydarzeniami w mieście, zbierając informacje o zamieszkach na bazarach i strajku w Fabryce Juty, a komentując to, mówi o stale słabnącej sile władzy sowieckiej.

Jak mówił, jeszcze do [19]28 roku można było myśleć, że rząd będzie umiał wyjść z kryzysu, ale teraz w związku z ostatnimi nieudanymi przedsięwzięciami w sprawie kolektywizacji, które wywołały silny opór ze strony ludności, widać, że władza sowiecka nie upora się z zadaniami przed nią stojącymi.

Bolszewicy tracą resztki zaufania u klasy robotniczej, a masy dopiero teraz przekonują się, do jakiej ruiny wszystko doprowadzono; gdzie nie zajdziesz, wszędzie słyszysz, że nic nie ma, a ludzie dosłownie głodują.

Wydajność pracy w kołchozach jest zerowa w porównaniu z wydajnością w gospodarstwach indywidualnych, a na dodatek gospodarzy indywidualnych nierzadko zastraszają i nie mają oni absolutnie żadnej motywacji, żeby rozwijać gospodarstwa, co z kolei prowadzi do kryzysu żywnościowego, który możemy teraz obserwować.

W partii bolszewickiej dookoła są wstrętne egoiści, bojący się, że stracą stołki i dlatego nie informują oni uczciwie swoich przełożonych o sytuacji w terenie, tylko przedstawiają wszystko w różowych barwach.

Włoch ROGERO we własnym kręgu opowiada, że pociągi cały czas przywożą do Odessy masę chłopów z okolicznych wsi, aresztowanych za podpalanie zboża i za to, że niektórzy z nich nie chcą wychodzić w pole, żeby zbierać zboże. ROGERO jest zachwycony nowymi metodami walki, które wybierają chłopci w odpowiedzi na kolektywizację – jest to wysyłanie żon na wszelkie zebrania i zgromadzenia, żeby one tam występowały, [zaś] oni sami nigdzie nie chodzą.

W innej rozmowie wyraził się podobnie, jak i inni pracownicy konsulatu włoskiego – że jeśliby rząd sowiecki nie wywoził produktów żywnościowych za granicę, wówczas wszystkiego byłoby pod dostatkiem.

Włoch VERDI, nawiązując do rozmowy o trudnościach aprowizacyjnych opowiada, że robotnicy wcale nie chodzą na zebrania, ponieważ składa się na nich klasie robotniczej wyłącznie obietnice, ale niczego się nie daje, w czym widać znak osłabienia rządu sowieckiego, a z drugiej strony utraty wpływów i zaufania ze strony klasy robotniczej.

W konsultacji tureckim codziennie między konsulem a wicekonsulem prowadzone są rozmowy, dotyczące wzrostu cen na odeskich bazarach i braku żywności w sklepach CRK i *piszczetriestach*². Na tym tle ze strony tureckich przedstawicieli pojawia się wśród urzędników konsulatu wiele niepochebnych opinii o „rządach bolszewików”. Oni cały czas udowadniają, że wywożenie przez bolszewików brakujących w ZSRS produktów żywnościowych, jak cukru, tłuszczu, można wytłumaczyć ogromnym kryzysem, który rząd tuszuje w celu pozyskania dewiz, niezbędnych do prowadzenia komunistycznej propagandy w takich krajach, jak Chiny, Indie i in[ne]. Jednocześnie rząd zmusza własną klasę robotniczą

² Tj. w sklepach Zjednoczenia Przemysłu Spożywczego.

с тем, правительство заставляет голодать свой рабочий класс и все население, не видя, что это есть наихудшая пропаганда за социализм.

Не меньше нелепости и озлобления вызывают продовольственные затруднения и среди Греческой колонии. Так, в разговоре гречанка ПРИМИКИРИО рассказала, что этими днями сидела в одном доме, куда также пришел русский рабочий. Все присутствующие вели бесконечные разговоры о тех продовольственных затруднениях, наблюдающихся по всему Союзу и, в частности, по Одессе, а также об отсутствии перспектив к улучшению. Присутствовавший рабочий заявил, что выход есть и он всем рабочим известен – это убийство СТАЛИНА, ведущего страну к гибели.

В буфете грека ПАПАИОАННО собравшимися греками также велись беседы на злободневную тему об отсутствии продуктов на рынке и волнениях на базарах.

Один из греков со слов своей жены, бывшей во время волынки на базаре, рассказал, что одна из жен рабочих, к моменту прибытия милиции на базар, подбежала к милиционеру и крикнула: «При Николае [II] в нас стреляли за наши требования, а сейчас и вы также будете стрелять в нас, рабочих». Милиционер на это ответил: «Вы только начинайте громить, мы на вашу сторону перейдем и вам во всем поможем». Это обещание со стороны милиции стало, якобы, достоянием всего города и в первую очередь подбодрило присутствовавшую толпу.

Комментируя это заявление рабочего, греки говорят о неустойчивости Советской власти и обсуждают вопрос о выезде из СССР.

О настроениях других колоний, будем информировать.

Начальник Одесского Окротдела ГПУ
(—) ЕМЕЛЬЯНОВ

Начальник КРО
(—) ШОСТАК-СОКОЛОВ

ГДА СБУ, ф. 13, спр. 418, т. 1, ч. 3, арк. 629–633.

Оригінал, машинопис.

Документ російською мовою.

У лівому верхньому куті – прямокутний штамп з написом українською та російською мовами: УСРР. Державне Політичне Управління. Одеський Округовий Відділ при Окрвиконкомі. Упр. 26 Узгриничного загону військ ДПУ. № 373445. м. Одеса. 26 июн[я] 1930; біля штампу резолюція написана від руки: Выписка по итальянцам, туркам и грекам сделана. (—).

i całą ludność do głodowania nie widząc, że jest to najgorsza dla socjalizmu propaganda.

Nie mniej [poczucia] niedorzeczności i złości wywołują trudności aprowizacyjne także w kolonii greckiej. I tak, podczas rozmowy Greczynka PRIMIKIRIO opowiedziała, że była ostatnio w pewnym domu, do którego przyszedł też rosyjski robotnik. Wszyscy obecni prowadzili ciągnące się w nieskończoność rozmowy o tych trudnościach aprowizacyjnych, które można zaobserwować w całym Związku [Sowieckim], w szczególności w Odessie, a także o braku perspektyw na poprawę. Obecny tam robotnik oświadczył, że jest wyjście i znane jest ono wszystkim robotnikom – to zabicie STALINA, prowadzącego kraj do zagłady.

Grecy zbierający się w bufecie Greka PAPAIOANNIS również prowadzili rozmowy na aktualne tematy – brak żywności na rynku i zamieszki na bazarach.

Jeden z Greków, powołując się na słowa swojej żony, która była obecna podczas zamieszek na bazarze, opowiedział, że jedna z robotnic w momencie przybycia na bazar milicji podbiegła do milicjanta i krzyknęła: „Za czasów MIKOŁAJA [II] strzelali do nas za nasze żądania, a teraz wy też będziecie strzelać do nas, robotników”. Milicjant odpowiedział na to: „Wy tylko rozpocznijcie powstanie, a my przejdziemy na waszą stronę i we wszystkim wam pomożemy”. Ta obietnica ze strony milicji stała się niejako własnością całego miasta, a przede wszystkim podniosła na duchu obecny tam tłum.

Komentując to opowiadanie robotnika, Grecy mówią o nietrwałości władzy sowieckiej i dyskutują nad sprawą wyjazdu z ZSRS.

O nastrojach w innych koloniach będziemy informować.

Naczelnik Odeskiego Okr[ęgowego] Oddziału GPU
(—) JEMIELJANOW

Naczelnik KRO
(—) SZOSTAK-SOKOŁOW

WAP SBU, f. 13, spr. 418, t. 1, cz. 3, k. 629–633.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

W lewym górnym rogu dokumentu prostokątna pieczęć z napisem w języku ukraińskim i rosyjskim: USRS. Państwowy Zarząd Polityczny. Odeski Okręgowy Oddział przy Okr[ęgowym] Kom[itecie] Wyk[onawczym]. Zarząd] 26 uzhrzynycznego oddziału wojsk GPU. Nr 373445. m. Odessa. 26 czerwc[a] 1930; obok pieczętki odręczna adnotacja: Wypis dotyczący Włochów, Turków i Greków sporządzony. (—).

№ 14

30 липня 1930, Одеса. Витяг з донесення таємного інформатора Одеського окружного відділу ДПУ УРСР щодо інформації, одержаної Посольством Японії з консульства в Одесі

^а-Выписка^а

из донесения с/с от 30 июля сего года

Будучи в Москве, в разговоре с чинами японского Посольства, я узнал, что японский консул в Одессе систематически информирует посольство и Министерство иностранных дел о продовольственных затруднениях в Одессе и волынках в связи с этим. Он сообщает, что, несмотря на то, что после имевших место недавно волынок, продовольственный кризис был в известной степени смягчен, все же за последнее время опять наблюдается резкое изменение и в конце июля население опять совершенно лишено мяса, и что рабочие мясо получают лишь 4 раза в месяц. Также чувствуется недостаток в овощах. В связи с этим произведена мобилизация жен рабочих, каковые вместе с коммунистами и детьми отправлены на сбор овощей. Консул пишет, что почти ежедневно наблюдаются случаи потери сознания на почве голода лиц, стоящих в очередях. Цены постепенно возрастают, и положение стало угрожающим даже для рабочих.

ТАНАКО сообщает, что на одном из заводов 24 июля приостановили работу 3000 рабочих, волнение также перенеслось на другие заводы. Подробно, о каких заводах шла речь, и результаты этих волнений, мне не говорили. Также он сообщает, что толпа напала на квартал, где живут рабочие, получающие предметы первой необходимости в достаточном количестве и разгромила продуктовый магазин, ранив служащих. Такое нападение повторилось 25 июля.

ТАНАКО считает, что такие эксцессы отныне будут повторяться все чаще и чаще, но все же к чему-либо серьезному они вряд ли приведут. В заключение он высказался, что положение на рынке в этом году настолько острое, что его можно сравнить с голодным 1921 годом. В связи с этим настроение у населения чрезвычайно подавленное.

[...]

Верно: (—)

*ГДА СБУ, ф. 13, спр. 418, т. 1, ч. 3, арк. 675–675 зв.
Засвідчена копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

^а-^а *Написано великими літерами.*

Nr 14
30 lipca 1930, Odessa. Wyciąg z doniesienia tajnego informatora
Odeskiego Okręgowego Oddziału GPU USRS dotyczący informacji
uzyskanych przez Ambasadę Japonii z konsulatu japońskiego w Odessie

^a-Wyciąg^a
z doniesienia s/s z dnia 30 lipca bieżącego roku

Będąc w Moskwie, podczas rozmowy z urzędnikami ambasady japońskiej dowiedziałem się, że konsul japoński w Odessie systematycznie informuje ambasadę i Ministerstwo Spraw Zagranicznych o trudnościach aprowizacyjnych w Odessie i związanych z nimi zamieszkach. Donosi on, że mimo iż po mających niedawno miejsce zamieszkach kryzys żywnościowy został w stopniu wiadomym załagodzony, jednak ostatnio znów można zauważyć ostrą zmianę, bo pod koniec lipca ludzi znowu zupełnie pozbawiono mięsa, a robotnicy mięso otrzymują tylko 4 razy w miesiącu. Odczuwalny jest też brak warzyw. W związku z tym przeprowadzono mobilizację żon robotników, które razem z komunistami i dziećmi zostały wysłane do zbierania warzyw. Konsul pisze, że prawie codziennie wśród osób stojących w kolejkach odnotowuje się przypadki utraty przytomności spowodowane głodem. Ceny stale wzrastają, a [zła] sytuacja zaczęła zagrażać również robotnikom.

TANAKO donosi, że 24 lipca w jednej z fabryk 3000 robotników wstrzymało pracę, zamieszki przeniosły się też i do innych zakładów. O jakie konkretnie zakłady chodziło i jakie były skutki tych zamieszek, nie powiedzieli mi. Poinformował też, że tłum natarł na dzielnicę, w której mieszkają robotnicy, otrzymujący przedmioty pierwszej potrzeby w odpowiedniej ilości, i splądrował sklep spożywczy, raniąc urzędników. Taki sam napad powtórzył się też 25 lipca.

TANAKO uważa, że takie ekscesy od tej chwili będą się powtarzały coraz częściej, ale wątpliwe, czy doprowadzą do czegoś poważnego. Na zakończenie wyraził opinię, że sytuacja na rynku w tym roku jest na tyle poważna, iż można ją porównać z głodowym rokiem 1921. W związku z tym nastroje wśród ludzi są nadzwyczaj ponure.

[...]

Za zgodność: (—)

*WAP SBU, f. 13, spr. 418, t. 1, cz. 3, k. 675–675 v.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

^a-^a Zapisano wersalikami.

№ 15

2 квітня 1931, Вінниця. Витяг з обвинувачувального висновку у справі
«Подільської контрреволюційної шкідницької організації»

ГПУ – УССР
Винницкий Оперативный Сектор
«Секретно-политическое Отделение»^а

^{а-б}-Строго секретно^{-б-а}

^а-Обвинительное заключение^{-а}
по делу ^а-Подольской к-р вредительской организации в сельском х-ве
(трудовая крестьянская партия)^{-а}.

Экземпляр №
г. ^а-Винница^{-а} 1931 г.

[...]

«^а-Утверждаю»
Нач. Винницкого Оперативного
Сектора^а ГПУ УССР
ГРОЗНЫЙ
2 апреля 1931 г.

[...]

В октябре 1930 года Винницким Оперативным Сектором ГПУ УССР раскрыта и ликвидирована контр-революционная вредительская организация специалистов сельского хозяйства на Подолии.

Начало контр-революционной деятельности этой организации относится к 1923 году, т.е. к моменту образования на Подолии Филии ВАО (Всеукраинское Агрономическое Общество), в состав которой входили преимущественно старые земские работники с идеологией, чуждой советскому строю.

Последними широко использовывалось легальное положение ВАО для проведения к-р деятельности.

После роспуска Подольской Филии ВАО, организация меняет формы своей к-р деятельности, приспособлявая ее к нелегальным условиям работы.

С этой целью верхушка ВАО остается на руководящих постах земорганов бывш[ей] Винницкой губернии и, сохранив организационную связь

^{а-а} Написано великими літерами.

^{б-б} Підкреслено машинописним способом.

Nr 15

2 kwietnia 1931, Winnica. Fragment aktu oskarżenia przeciwko domniemanym członkom Chłopskiej Partii Pracy

GPU – USRS
Winnicki Sektor Operacyjny
^aTajny Wydział Polityczny^a

^{a-b}Ścisłe tajne^{-b-a}

^aAkt oskarżenia^a
w sprawie ^apodolskiej k-r organizacji szkodniczej działającej w rolnictwie
(Chłopska Partia Pracy)^a

Egzemplarz nr
m. ^aWinnica^a 1931 r.

[...]

„^aZatwierdzam”
Nacz[elnik] Winnickiego Sektora
Operacyjnego^a GPU USRS
GROZNYJ
2 kwietnia 1931 r.

[...]

W październiku 1930 roku Winnicki Sektor Operacyjny GPU USRS wykrył i zlikwidował kontrrewolucyjną organizację szkodniczą [skupiającą] specjalistów ds. rolnictwa na Podolu.

Początki kontrrewolucyjnej działalności tej organizacji sięgają 1923 roku, tj. chwili utworzenia na Podolu filii WAO (Wszzechukraińskie Towarzystwo Agronomiczne), w skład której wchodziłi przede wszystkim dawni pracownicy ziemstw, wyznający ideologię obcą ustrojowi sowieckiemu.

Fakt, że WAO działało legalnie, wykorzystywali oni szeroko do prowadzenia działalności k-r.

Po rozwiązaniu podolskiej filii WAO organizacja zmienia formy działalności k-r, przystosowując ją do nielegalnych warunków pracy.

W tym celu kierownicy WAO pozostają na kierowniczych stanowiskach organów ziem[skich] był[ej] guberni winnickiej i, zachowując organizacyjną łączność między sobą, kontynuują szkodniczą działalność w sektorze rolniczym.

^{a-a} Zapisano wersalikami.

^{b-b} Podkreślono maszynowo.

между собой, продолжают свою вредительскую деятельность в сельском хозяйстве.

Начиная с 1927–[19]28 г., при помощи членов Центральной к-р организации ДОЛЕНКО, ВОРОНИНА, КОРОТКОВА и др., организовываются вредительские ячейки на Подолии бывш[ими] активными членами ВАО ГАС-КОНСКИМ П., ПОДКУЙ-МУХОЙ и др. в бывших округах: Тульчинском, Каменец-Подольском, Винницком и Проскуровском.

Деятельность в основном окружных ячеек выражалась в ^аподрыве экономической мощи Советского союза, путем извращения основных политических директив партии и соввласти на селе, направляя развитие сельского хозяйства по пути укрепления индивидуальных кулацких хозяйств, препятствуя всячески росту социалистического сектора в сельском хозяйстве^а.

В дальнейшем, с уточнением политических установок и оформлением местных окружных вредительских ячеек в ячейки ТКП, деятельность последних принимает более конкретные формы, выразившиеся в организованном вредительстве по всем отраслям сельского хозяйства, в области планирования, землеустройства, кредита, машиноснабжения и т. п.

^аКонечной целью организации является свержение Советской власти с установлением буржуазной демократической республики^а.

В целях более успешной к-р вредительской деятельности, организацией ТКП^в на Подолии осуществляется связь с иными к-р организациями: военно-офицерской, ветеринарной, инженерно-технической и другими, путем ввода представителя ТКП^в в Объединенный Краевой Политический Центр.

Указанными выше к-р организациями, совместно прорабатывается и проводится в жизнь организация повстанческих ячеек, причем работа по организации повстанчества также возлагается на агрономическую организацию, непосредственно сталкивающуюся с кулацким элементом на селе.

Окружные ячейки руководились непосредственно членами Всеукраинской Центральной организации ТКП^в из Харькова.

[...]

^б-I. ^аЦели и политические установки организации^{а-б}

^аОсновная политическая установка к-р организации «Трудовой Крестьянской Партии» на подолии является ставка на укрепление частного капиталистического сектора села с целью воспрепятствования социалистической реконструкции сельского хозяйства.

Конечной целью организации мыслилось создание буржуазно-демократической республики^а.

[...]

^в Було: ТПК.

Począwszy od lat 1927–[19]28, przy pomocy członków centralnej organizacji k-r DOLENKI, WORONINA, KOROTKOWA i in[nych], organizują szkodnicze komórki na Podolu za pośrednictwem był[y]ch aktywnych członków WAO – GASKONSKIEGO P., PODKUJ-MUCHY i in[nych] w byłych okręgach: tulczyńskim, kamienieckim, winnickim i płoskirowskim.

Działalność okręgowych komórek przejawiała się głównie w^a podkopywaniu ekonomicznej potęgi Związku Sowieckiego drogą wypaczenia głównych politycznych dyrektyw partii i władzy sow[ieckiej] na wsi, ukierunkowując rozwój rolnictwa na wzmocnienie indywidualnych kułackich gospodarstw, udaremniając rozwój sektora socjalistycznego w rolnictwie^a.

Następnie, wraz z dokładnym ustaleniem politycznych celów i formalnym przekształceniem lokalnych okręgowych komórek szkodniczych w komórki TKP^c, działalność ich przybiera bardziej konkretne formy i przejawia się w zorganizowanym szkodnictwie we wszystkich gałęziach rolnictwa: w dziedzinie planowania, ustroju ziemskiego, kredytów, zaopatrzenia w maszyny itp.

^aOstatecznym celem organizacji jest obalenie władzy sowieckiej i ustanowienie burżuazyjnej republiki demokratycznej^a.

W celu zwiększenia efektywności k-r działalności szkodniczej, TKP^c na Podolu nawiązuje łączność z innymi organizacjami k-r: wojskowo-oficerską, weterynaryjną, inżyniersko-techniczną i innymi, poprzez wprowadzenie przedstawiciela TKP^c do Zjednoczonego Krajowego Centrum Politycznego.

Wymienione wyżej organizacje k-r wspólnie opracowują [koncepcję] i wprowadzają w życie organizowanie komórek powstańczych, przy czym pracą nad organizowaniem ruchu powstańczego obciążona zostaje także organizacja agromiczna, stykająca się bezpośrednio z elementem kułackim na wsi.

Komórkami okręgowymi bezpośrednio kierowali członkowie Wszechukraińskiej Centralnej Organizacji TKP^c z Charkowa.

[...]

^b-I. ^a-Cele i polityczne założenia organizacji^{a-b}

^a-W swym podstawowym założeniu politycznym k-r organizacja Chłopska Partia Pracy na Podolu stawia na wzmocnienie prywatnego sektora kapitalistycznego na wsi; jednocześnie celem jej jest niedopuszczenie socjalistycznej przebudowy rolnictwa.

Jako ostateczny cel organizacji wyobrażano sobie utworzenie burżuazyjnej republiki demokratycznej^a.

[...]

V. ^{a-b}-Postanowienie^{b-a}

Na podstawie powyższego ^d-oskarża się^d:

^c Było: TPK.

^{d-d} Zapisano pismem spacjowanym.

На основании вышеизложенного^б обвиняются^б:

1) г-ЧЕРНЯВСКИЙ^г а-Степан Дмитриевич^а, 1878 года, уроженец м. Литина, того же района, сын священника, б/п, женат, с высшим образованием, украинец, при царизме – Губернский агроном Подолии, во время Петлюры – Пред. Подольской Земельной Управы, быв[ший] председатель Подольской филии ВАО с 1925 г., Зав. Землеустроителя ОЗУ Подольской филии Сахаротреста, под судом и следствием не был, в том, что:

1. Являлся руководителем к-р вредительской организации в с/х на Подолии;

2. Занимая ответственные должности в Земорганах, проводил вредительство в области землеустройства и организации выселок, хуторов и отрубов;

3. В качестве представителя от агрономической к-р организации входил в состав Объединенного Краевого Политического Центра Подолии, в работе которого принимал активное участие;

4. Проводил по поручении Объединенного Политического Центра работу по организации повстанческого движения.

Что предусмотрено ст. ст. 54-7, 54-11 УК УССР.

^аВиновным признал себя г-частично^{г-а}.

2) г-ГАСКОНСКИЙ^г а-Павел Митрофанович^а, 1893 года, урож. с. Софино, б[ывшей] Самарской губернии, сын эконома помещика, русский, с высшим образованием, женат, был на курсах НКЗ в 1927 г. Окр. агроном быв[шего] Тульчинского округа, а затем Пом. управляющего Капустянского сахарозавода, под судом и следствием не был, в том, что:

1. Состоял членом контр-революционной вредительской организации ТКП и руководил к-р ячейкой Тульчинского округа;

2. Согласно указаний ДОЛЕНКО и ВОРОНИНА организовал в Тульчине к-р вредительскую ячейку, завербовал зоотехника ГАСКОНСКОГО Алексея, плановика Кредитсоюза ЖИГАЛОВСКОГО, Научного секретаря Окрплана КОСМИНСКОГО и агронома ЯКОВЦА и ЯРЖЕМСКОГО;

3. Занимая ответственное положение в ОкрЗУ, будучи агрономом, сознательно допускал вредительство со стороны отдельных членов руководимой им к-р ячейки, а также лично участвовал в проведении вредительских мероприятий по всем линиям сельского хозяйства: планирования кредитования, животноводства, землеустройства и т.п.,

что предусмотрено ст. ст. 54-7 и 54-11 УК УССР.

^аВиновным признал себя г-полностью^{г-а}.

3) г-ПОДКУЙ-МУХА^г а-Ефим Павлович^а, рожд. 1889 года, урож. с. Подлесное, Ялтушковского района, сын зажиточного селянина, украинец, женат, с высшим образованием, старый земский агроном. При Петлюре

^{г-г} Написано в розбивку.

1) ^d-CZERNIAWSKI^d ^a-Stiepan Dmitrijewicz^a, [urodzony w] 1878 roku w m[iejscowości] Lityna w tymże rejonie, syn duchownego, b/p, żonaty, z wyższym wykształceniem, Ukrainiec, za caratu – gubernialny agronom Podola, za czasów Petlury – przew[odniczący] Podolskiego Urzędu Ziemskiego, by[ły] przewodniczący podolskiej filii WAO od 1925 r., kier[ownik] [działu]: ustroju ziemskiego OZU podolskiej filii trustu cukrowniczego, nie był sądzony i nie prowadzono przeciwko niemu śledztwa, o to że:

1. Był przywódcą k-r szkodniczej organizacji działającej w rol[nictwie] na Podolu;

2. Zajmując odpowiedzialne stanowiska w organach ziem[skich], uprawiał szkodnictwo w dziedzinie gospodarowania gruntami i organizacji wysiedleń, chutorów i nadziałów [ziemi];

3. Jako przedstawiciel agronomicznej organizacji k-r wchodził w skład Zjednoczonego Krajowego Centrum Politycznego Podola, w pracach którego brał aktywny udział;

4. Na polecenie Zjednoczonego [Krajowego] Centrum Politycznego prowadził prace nad organizowaniem ruchu powstańczego, co przewidziane jest w art. 54-7, 54-11 KK USRS.

^a-Do winy przyznał się ^d-częściowo^{-d-a}.

2) ^d-GASKONSKI^d ^a-Pawieł Mitrofanowicz^a, [urodzony w] 1893 roku we w[si] Sofino w b[yłej] guberni samarskiej, syn zamożnego obszarnika, Rosjanin, z wyższym wykształceniem, żonaty, uczestniczył w kursach NKZ w 1927 r. Okr[ęgowy] agronom by[łego] okręgu tulczyńskiego, następnie pom[ocnik] zarządzającego kapustiańską cukrownią, nie był sądzony i nie prowadzono przeciwko niemu śledztwa, o to że:

1. Był członkiem kontrrewolucyjnej szkodniczej organizacji TKP i kierował k-r komórką okręgu tulczyńskiego;

2. Zgodnie z dyrektywami DOLENKI i WORONINA organizował w Tulczynie k-r komórkę szkodniczą, zwerbował zootechnika GASKONSKIEGO Aleksieja, planistę Towarzystwa Kredyt[owego] ŻYGAŁOWSKIEGO, sekretarza naukowego *Okr[ęglanu]* KOSMINSKIEGO oraz agronoma JAKOWCA i JARZEMSKIEGO.

3. Zajmując odpowiedzialne stanowiska w *OkrZU* oraz będąc agronomem, świadomie dopuszczał do uprawiania szkodnictwa przez poszczególnych członków kierowanej przez niego komórki k-r, a także osobiście brał udział w podejmowaniu szkodniczych przedsięwzięć na wszystkich odcinkach gospodarki rolnej: planowania, udzielania kredytów, hodowli, zarządzania gruntami itp., co przewidziane jest art. 54-7 i 54-11 KK USRS.

^a-Do winy przyznał się ^d-całkowicie^{-d-a}.

3) ^d-PODKUJ-MUCHA^{-d} ^a-Jefim Pawłowicz^a, ur. w 1889 roku we w[si] Podlesne w rejonie jałtuszkowskim, syn zamożnego chłopca, Ukrainiec, żonaty, z wyższym wykształceniem, dawny agronom ziemstwa. Za Petlury przewodniczący kamienieckiego Powiatowego Urzędu Ziemskiego, b[yły] sekretarz podolskiej filii WAO, od 1927 r. kamieniecki agronom okr[ęgowy], a ostatnio pracow-

председатель Канемец-Под[ольской] Уездной Земельной Управы, быв[ший] Секретарь Подольской филии ВАО, с 1927 г. Каменец-Под[ольский] Окрагроном, а в последнее время – работник НКЗС УССР, под судом и следствием не был, в том, что:

1. Состоял членом контр-революционной вредительской организации ТКП и руководил к-р ячейки Каменец-Подольского Округа;

2. Занимая должность Окрагронома, умышленно допускал вредительство со стороны отдельных членов руководимой им к-р ячейки, а также лично участвовал в проведении вредительских мероприятий по всем отраслям сельского хозяйства,

что предусмотрено ст. ст. 54-7 и 54-11 УК УССР.

^аВиновным признал себя ^гполностью^{г-а}.

4) ^гОЛЕЙНИК^г ^аИван Андреевич^а, рожд. 1879 года, урож. м. Студенцы, Ново-Ушицкого района, сын зажиточного кр[естьяни]на, женат, с высшим образованием, украинец, быв[ший] прапорщик старой армии, старый земский агроном, с 1921 г. профессор Каменец-Под[ольского] С[ельско]-Х[озяйственного] Института, в 1923 году был арестован за к-р деятельность, в том, что:

1. Состоял активным членом Каменец-Подольской ячейки ТКП;

2. Будучи профессором Каменец-Под[ольского] С-Х И[нститута], проводил к-р работу, выразившуюся во внедрении во время преподавания идей неонародничества,

что предусмотрено ст. ст. 54-7 и 54-11 УК УССР.

^аВиновным себя ^гне признал^{г-а}.

5) ^гЖИГАЛОВСКИЙ^г ^аНиколай Иванович^а, рожд. 1888 г., урож. г. Киева, сын крестьянина-середняка (в настоящем), украинец, женат, с высшим образованием, плановик Тульчинского Кредитсоюза, под судом и следствием не был, в том, что:

1. Состоял членом Тульчинской ячейки контр-революционной вредительской организации в сельском хозяйстве;

2. По заданию руководителя Тульчинской ячейки ТКП завербовал в организацию Зав. Машино-тракторами Отделом Тульчинского Кредитсоюза – ПАВЕЛКО А. М.;

3. Будучи плановиком Тульчинского Кредитсоюза, умышленно направлял финансирование сельского хозяйства в сторону увеличения количества средств индивидуальному сектору и уменьшением размера кредитов, предназначенных для колхозов,

что предусмотрено ст. ст. 54-7 и 54-11 УК УССР.

^аВиновным признал себя ^гполностью^{г-а}.

6) ^гМИКЛАШЕВСКИЙ^г ^аФедор Федорович^а, рожд. 1878 г., урож. г. Ставрополя, из дворян, женат, с высшим образованием, украинец, быв[ший] прапорщик старой армии, быв[ший] земский агроном, с 1925 г. по 27 г. Каменец-Под[ольский] Окрагроном, а затем агроном-инструктор

nik NKZS USRS, nie był sądzony i nie prowadzono przeciwko niemu śledztwa, o to że:

1. Był członkiem kontrrewolucyjnej szkodniczej organizacji TKP i kierował komórką k-r okręgu kamienieckiego;

2. Zajmując stanowisko okr[ęgowego] agronoma, świadomie dopuszczał do uprawiania szkodnictwa przez poszczególnych członków kierowanej przez niego komórki k-r, a także osobiście brał udział w podejmowaniu szkodniczych przedsięwzięć na wszystkich odcinkach gospodarki rolnej, co przewidziane jest art. 54-7 i 54-11 KK USRS.

^aDo winy przyznał się ^dcałkowicie^{d-a}.

4) ^dOLEJNIK^d ^aIwan Andriejewicz^a, ur. w 1879 roku w m[iejscowości] Studenci w rejonie nowouszyckim, syn zamożnego ch[łopa], żonaty, z wyższym wykształceniem, Ukrainiec, by[ły] chorąży dawnej armii, dawny agronom ziemstwa, od 1921 r. profesor kamienieckiego Instytutu Rol[nictwa], w 1923 r. był aresztowany za działalność k-r, o to że:

1. Był aktywnym członkiem kamienieckiej komórki TKP;

2. Będąc profesorem kamienieckiego I[nstytutu] Rol[nictwa], prowadził działalność k-r przejawiającą się we wpajaniu podczas wykładów idei neonarodniczych,

co przewidziane jest art. 54-7 i 54-11 KK USRS.

^aDo winy się ^dnie przyznał^{d-a}.

5) ^dŻYGAŁOWSKI^d ^aNikołaj Iwanowicz^a, ur. w 1888 r. w m. Kijowie, syn chłopa średniaka (obecnie), Ukrainiec, żonaty, z wyższym wykształceniem, planista w Tulczyńskim Towarzystwie Kredyt[owym], nie był sądzony i nie prowadzono przeciwko niemu śledztwa, o to że:

1. Był członkiem tulczyńskiej komórki kontrrewolucyjnej szkodniczej organizacji działającej w rolnictwie;

2. Na polecenie kierownika tulczyńskiej komórki TKP zwerbował do organizacji kier[ownika] oddziału maszynowo-traktorowego Tulczyńskiego Towarzystwa Kredyt[owego] – PAWIEŁKĘ A. M.;

3. Będąc planistą Tulczyńskiego Towarzystwa Kredyt[owego], celowo ukierowywał finansowanie gospodarki rolnej na zwiększanie środków dla sektora indywidualnego i zmniejszania wysokości kredytów przeznaczonych dla kołchozów, co przewidziane jest art. 54-7 i 54-11 KK USRS.

^aDo winy przyznał się ^dcałkowicie^{d-a}.

6) ^dMIKŁASZEWSKI^d ^aFiodor Fiodorowicz^a, ur. w 1878 r. w m. Stawropolu, ze szlachty, żonaty, z wyższym wykształceniem, Ukrainiec, by[ły] chorąży dawnej armii, by[ły] agronom ziemstwa, od 1925 r. do [19]27 r. kamieniecki agronom okręgowy, następnie instruktor agronomii kamienieckiego *Rajkooptachsojuza* [?], nie był sądzony i nie prowadzono przeciwko niemu śledztwa, o to że:

1. Był aktywnym członkiem kamienieckiej kontrrewolucyjnej szkodniczej organizacji działającej w rol[nictwie], formalnie przekształconej później w komórkę TKP i do 1928 r., tj. do przyjazdu PODKUJ-MUCHY, był kierownikiem tej komórki;

Каменец-Под[ольского] Райкооптахсоюза, под судом и следствием не был, в том, что:

1. Состоял членом Каменец-Подольской контр-революционной вредительской организации и с/х, оформившейся в дальнейшем в ячейку ТКП и до 1928 г., т.е., до приезда ПОДКУЙ-МУХИ, был руководителем этой ячейки;

2. Завербовал в организацию агрономов ЛЕПЕНЧУКА, КУЗЕМА, ХОМИЦКОГО, ЛЫСКУНА и проф[ессора] Каменец-Под[ольского] С. Х. И[нститута] ОЛЕЙНИКА;

3. Занимая должность Окрагнома, а затем агронома-инструктора Каменец-Под[ольского] Райкооптахсоюза, проводил вредительство по всем линиям сельского хозяйства, в частности по птицеводству, что предусмотрено ст. ст. 54-7 и 54-11 УК УССР.

^аВиновным себя признал ^гчастично^{г-а}.

7) ПАВЕЛКО ^аАлфей Михайлович^а, рожд. 1886 г., урож. с. Прохоровка, Золотоношского района, сын священника, украинец, женат, с незаконченным высшим образованием, быв[ший] прапорщик старой армии, быв[ший] член УСДРП, работал в Тульчинском Кредитсоюзе в качестве Зав. машин[но]-тракторн[ого] Отдела, под судом и следствием не был, в том, что:

1. Состоял членом Тульчинской ячейки контр-революционной вредительской организации в сельском хозяйстве;

2. Занимая должность Зав. машинно-тракторным Отделом Тульчинского Кредитсоюза, при составлении 5-ти летнего плана, а впоследствии годовых планов, умышленно сокращал цифру сложных с/х машин, необходимых для реконструкции с/хозяйства и увеличивал заявку на простые с/х орудия, чем Округ был насыщен (плуги, коритерки, бороны и т. п.), в результате чего было вызвано весной 1930 г. затоваривание простых с/х орудий,

что предусмотрено ст. ст. 54-7 и 54-11 УК УССР.

^аВиновным признал себя ^гполностью^{г-а}.

8) ^гЛЕВИЦКИЙ^г ^аНиколай Орестович^а, рожд. 1883 г., урож. г. Киева, сын служащего, украинец, женат, с высшим образованием, с 1928 по [19]30 г. – научный директор Винницкой Районной опытной станции, под судом и следствием не был, в том, что:

1. Состоял членом контр-революционной вредительской организации в с/х в Винницком округе;

2. Являясь научным Директором Винницкой районной опытной станции, направлял работу таковой по обслуживанию индивидуального хозяйства, закладывая коллективные опыты, преимущественно в индивидуальных хозяйствах и во многих случаях в кулацких,

что предусмотрено ст. ст. 54-7, 54-11 УК УССР.

^аВиновным признал себя ^гчастично^{г-а}.

9) ^гВАСЮТИНСКИЙ^г ^аВиктор Александрович^а, рожд. 1900 года, урож. ст. Затишье, Захаровецкого района, сын кулака, украинец, женат, с высшим

2. Zwerbował do organizacji agronomów: LEPIENCZUKA, KUZIE-MA, CHOMICKIEGO, ŁYSKUNA i prof[esora] kamienieckiego I[nstytutu] Rol[nictwa] OLEJNIKA;

3. Zajmując stanowisko agronoma okr[ęgowego], a następnie instruktora agronomii kamienieckiego *Rajkooptachsojuza* [?], uprawiał szkodnictwo na wszystkich odcinkach gospodarki rolnej, szczególnie w hodowli drobiu, co przewidziane jest art. 54-7 i 54-11 KK USRS.

^aPrzyznał się do winy ^dczęściowo^{d-a}.

7) PAWIEŁKO ^aAlfiej Michajłowicz^a, ur. 1886 r. we w[si] Prochoriwka w rejonie zołotonoskim, syn duchownego, Ukrainiec, żonaty, z niepełnym wyższym wykształceniem, by[ły] chorąży dawnej armii, by[ły] członek USDRP, pracował w Tulczyńskim Towarzystwie Kredyt[owym] jako kier[ownik] oddziału maszynowo-traktorowego, nie był sądzony i nie prowadzono przeciwko niemu śledztwa, o to że:

1. Był członkiem tulczyńskiej kontrrewolucyjnej komórki szkodniczej organizacji działającej w rolnictwie;

2. Zajmując stanowisko kier[ownika] oddziału maszynowo-traktorowego Tulczyńskiego Towarzystwa Kredyt[owego], podczas sporządzania planu 5-letniego, a następnie planów rocznych, celowo zmniejszył [zapotrzebowanie] na nowoczesne maszyny rol[nicze], niezbędne dla przebudowy rol[nictwa], zwiększał natomiast zamówienia na zwykłe narzędzia rol[nicze], którymi okręg był nasycony (pługi, *koritierki* [?], brony itp.), co spowodowało, że wiosną 1930 r. stwierdzono nadwyżkę zwykłych narzędzi rol[nicznych],

co przewidziane jest art. 54-7 i 54-11 KK USRS.

^aDo winy przyznał się ^dcałkowicie^{d-a}.

8) ^dLEWICKIJ^d ^aNikołaj Oriestowicz^a, ur. w 1883 r. w m. Kijowie, syn urzędnika, Ukrainiec, żonaty, z wyższym wykształceniem, od 1928 do [19]30 r. dyrektor naukowy Winnickiej Rejonowej Stacji Doświadczalnej, nie był sądzony i nie prowadzono przeciwko niemu śledztwa, o to że:

1. Był członkiem kontrrewolucyjnej szkodniczej organizacji działającej w rol[nictwie] w okręgu winnickim;

2. Będąc dyrektorem naukowym Winnickiej Rejonowej Stacji Doświadczalnej, ukierunkowywał jej pracę na obsługiwanie gospodarstw indywidualnych, rozpoczynając zespołowe eksperymenty preferował gospodarstwa indywidualne, a w wielu przypadkach kułackie,

co przewidziane jest art. 54-7, 54-11 KK USRS.

^aDo winy przyznał się ^dczęściowo^{d-a}.

9) ^dWASIUTINSKIJ^d ^aWiktor Aleksandrowicz^a, ur. w 1900 r., st[acja] Zatisze w rejonie zacharowieckim, syn kułaka, Ukrainiec, żonaty, z wyższym wykształceniem, uczestniczył w kursach NKZ w 1927 r., od 1926 roku w płoskirowskim OZU agronomów okręgowych, następnie referent płoskirowskiego *Rajplanu*; nie był sądzony i nie prowadzono przeciwko niemu śledztwa, o to że:

1. Był członkiem kontrrewolucyjnej szkodniczej organizacji, działającej w rolnictwie na Płoskirowszczyźnie;

образованием, был на курсах НКЗ в 1927 г., с 1926 года в Проскуровском ОЗУ Окрагроноров, а затем референт Проскуровского Райплана, под судом и следствием не был, в том, что:

1. Состоял членом контр-революционной вредительской организации в с/х на Проскуровщине;

2. Занимая должность Окрагронома, проводил в жизнь вредительские установки организации по части землеустройства, насаждения хуторов, а также применял непригодные для Проскуровщины чистосортные семена, что понижало урожайность и наравне с экономическим ущербом, создал неприятную политическую обстановку против мероприятий Соввласти, что предусмотрено ст. ст. 54-7, 54-11 УК УССР.

^аВиновным себя признал ^гчастично^{-г^а}.

10) ^гКОРОЛЬ^{-г} ^аЕфим Иванович^а, рожд. 1895 г., урож. с. Звониха, Тырвовского р-на, сын быв[шего] стражника, украинец, холост, со средним образованием, при Петлюре писарь 42 батальона, был на курсах НКЗ по орган[изации] с/х в 1925 г., с 1927 г. Винницкий Окружной агроном, а в последнее время Пред. Винницкого Гор. Бюро ОМБИТ^а, под судом и следствием не был, в том, что:

1. Состоял членом контр-революционной вредительской организации в с/х в Винницком округе;

2. Будучи Окрагрономом Винницкого округа, при составлении пятилетнего плана, уменьшал запроектование коллективизации и установки по кредитованию, полеводству, скотоводству и проч., давал в направлении укрупнения кулацких хозяйств,

что предусмотрено ст. ст. 54-7 и 54-11 УК УССР.

^аВиновным признал себя ^гчастично^{-г^а}.

11) ^гКАРУСЕВИЧ^{-г} ^аИосиф Янович^а, рожд. 1894 года, урож. м. Северш (Польша), сын служащего, поляк, с высшим образованием, в прошлом уполномоченный ВАО на Проскуровщине, агроном Винницкого Окружного Земельного Управления, а затем референт Вин[ницкого] Госплана, был на курсах НКЗ в 1926 году, под судом и следствием не был, в том, что:

1. Состоял членом Винницкой контр-революционной вредительской организации в с/х;

2. Являясь Зав. Отд. Землеустройства ОкрЗУ, сознательно допускал проведение землеустройства по хуторской системе целыми обществами, благодаря чему в некоторых селах округа: Черепашном, Володовке, Ободном и др. было насаждено громадное количество новых хуторов в количестве от 70 до 200,

что предусмотрено ст. ст. 54-7 и 54-11 УК УССР.

^аВиновным признал себя ^гчастично^{-г^а}.

12) ^гКОСМИНСКИЙ^{-г} ^аИван Тихонович^а, рожд. 1891 г., урож. с. Селикса, Пензенской губ., сын сельского учителя, русский, женатый, с высшим образованием, б[ывший] член ВКП с 1921 по 1924 г., ученый секретарь Окрплана в Тульчине, под судом и следствием не был, в том, что:

2. Zajmując stanowisko agronoma okręgowego, wprowadzał w życie szkodnicze założenia organizacji w zakresie zarządzania gruntami, zakładania chutorów, a także używał nieprzydatne dla Płoskirowszczyzny odmianowo czyste nasiona, co obniżało plony i wraz ze szkodami gospodarczymi wytwarzał niekorzystną sytuację polityczną dla przedsięwzięć władzy sow[ieckiej],

co przewidziane jest art. 54-7, 54-11 KK USRS.

^aDo winy przyznał się ^dczęściowo^{-d-a}.

10) ^dKOROL^{-d} ^aJefim Iwanowicz^a, ur. w 1895 r. we w[si] Zwonicha w r[ejo]nie tywrowskim, syn by[łego] policjanta wiejskiego, Ukrainiec, kawaler, ze średnim wykształceniem, przy Petlurze pisarz 42 batalionu, był na kursach NKZ dotyczących organ[izacji] rol[nictwa] w 1925 r., od 1927 r. winnicki agronom okręgowy; ostatnio przew[odniczący] Winnickiego Biura Miejs[kiego] OMBIT; nie był sądzony i nie prowadzono przeciwko niemu śledztwa, o to że:

1. Był członkiem kontrrewolucyjnej szkodniczej organizacji, działającej w rol[nictwie] w okręgu winnickim;

2. Będąc okr[ęgowym] agronomem okręgu winnickiego, przy sporządzaniu planu pięcioletniego pomniejszał rozmiary kolektywizacji i wydawał wytyczne [w dziedzinie] przydzielania kredytów, uprawy roślin polowych, hodowli bydła i in[nych] ukierunkowane na wzmocnienie gospodarstw kułackich,

co przewidziane jest art. 54-7 i 54-11 KK USRS.

^aDo winy przyznał się ^dczęściowo^{-d-a}.

11) ^dKARUSIEWICZ^{-d} ^aJosif Janowicz^a, ur. w 1894 roku w m[iejscowości] Siewiersz (Polska), syn urzędnika, Polak, z wyższym wykształceniem, w przeszłości pełnomocnik WAO na Płoskirowszczyźnie, agronom Winnickiego Okręgowego Urzędu Ziemskiego, następnie referent win[nickiego] *Gosplanu*, był na kursach NKZ w 1926 roku, nie był sądzony i nie prowadzono przeciwko niemu śledztwa, o to że:

1. Był członkiem winnickiej kontrrewolucyjnej szkodniczej organizacji, działającej w rol[nictwie].

2. Będąc kier[ownikiem] Oddz[iału] Ustroju Ziemskiego *OkrZU*, świadomie dopuszczał do zarządzania gruntami według systemu chutorowego w całych gminach, wskutek czego w niektórych wsiach okręgu: Czerepaszne, Wołodowka, Obodno i in[nych] założono olbrzymią ilość nowych chutorów w liczbie od 70 do 200,

co przewidziane jest art. 54-7 i 54-11 KK USRS.

^aDo winy przyznał się ^dczęściowo^{-d-a}.

12) ^dKOSMINSKI^{-d} ^aIwan Tichonowicz^a, ur. w 1891 r., we w[si] Sieliksa w gub[erni] penzenskiej, syn nauczyciela wiejskiego, Rosjanin, żonaty, z wyższym wykształceniem, b[yły] członek WKP od 1921 do 1924 r., sekretarz naukowy *Okrplanu* w Tulczyńnie, nie był sądzony i nie prowadzono przeciwko niemu śledztwa, o to że:

1. Był członkiem tulczyńskiej kontrrewolucyjnej szkodniczej komórki TKP;

2. Będąc sekretarzem naukowym tulczyńskiego *Okrplanu* świadomie prowadził planowanie w taki sposób, że zapewniało to wzmocnienie kułackiej gru-

1. Состоял членом Тульчинской контр-революционной вредительской ячейки ТКП;

2. Будучи ученым секретарем Тульчинского Окрплана сознательно проводил такого рода планирование, которое обеспечивало укрепление кулацкой верхушки села и дезорганизовало планомерное развитие социалистического сектора сельского хозяйства,

что предусмотрено ст. ст. 54-7 и 54-11 УК УССР.

^аВиновным признал себя ^гчастично^{-г^а}.

13) ^гЛЕПЕНЧУК^г ^аАлександр Константинович^а, рожд. 1896 г., урож. м. Балин, Смотрического р-на, сын кулака, женат, со средним образованием, украинец, Райагроном Купинского р-на, был на курсах НКЗ в 1928 г., под судом и следствием не был, в том, что:

1. Состоял членом Каменец-Под[ольской] ячейки контр-революционной вредительской организации в с/х;

2. Будучи Райагрономом Купинского района, проводил в жизнь вредительские мероприятия по сельскому хозяйству, согласно указаний Окружной к-р организации, направленные к ускорению индивидуальных кулацких хозяйств,

что предусмотрено ст. ст. 54-7 и 54-11 УК УССР.

^аВиновным признал себя ^гполностью^{-г^а}.

14) ^гГАСКОНСКИЙ^г ^аАлексей Митрофанович^а, рожд. 1899 г., урож. с. Тагай, быв[шей] Ульяновской губ., сын эконома-помещика, русский, женат, со средним образованием, в 1925 г. был на зоотехнических курсах НКЗ, зоотехник Тульчинского ОкрЗУ, а затем Уманского Молочарсоюза, под судом и следствием не был, в том, что:

1. Состоял членом Тульчинской контр-революционной вредительской ячейки ТКП;

2. Занимал должность Зоотехника ОкрЗУ, проводил вредительство в области животноводства, направленное на укрепление кулачества,

что предусмотрено ст. ст. 54-7, 54-11 УК УССР.

^аВиновным признал себя ^гполностью^{-г^а}.

15) ^гЯКОВЕЦ^г ^аДанил Игнатьевич^а, рожд. 1902 г., урож. с. Бачиницы, быв[шего] Могилев-Под[ольского] окр[уга], сын кулака, украинец, женат, с высшим образованием, Райагроном Мястковского р-на, а затем в Тульчине Окрагроном, отец и 2 брата, как кулаки, высланы на Север, под судом и следствием не был, в том, что:

1. Состоял членом Тульчинской ячейки контр-революционной вредительской организации в сельском хозяйстве;

2. Являясь Райагрономом, а затем Окрагрономом, проводил вредительскую деятельность в области планирования землеустройства и т. п., препятствуя росту социалистического сектора сельского хозяйства,

что предусмотрено ст. ст. 54-10 и 54-7 УК УССР.

^аВиновным признал себя ^гчастично^{-г^а}.

py wiodącej na wsi i dezorganizowało planowy rozwój socjalistycznego sektora rolnictwa,

co przewidziane jest art. 54-7 i 54-11 KK USRS.

^aDo winy przyznał się ^dczęściowo^{d-a}.

13) ^dLEPIENCZUK^d ^aAleksandr Konstantinowicz^a, ur. w 1896 r. w m[iej-scowości] Bałyn w r[ejo]nie smotryczewskim, syn kułaka, żonaty, ze średnim wykształceniem, Ukrainiec, rej[onowy] agronom r[ejo]nu kupinskiego, był na kursach NKZ w 1928 r., nie był sądzony i nie prowadzono przeciwko niemu śledztwa, o to że:

1. Był członkiem kamienieckiej komórki kontrrewolucyjnej szkodniczej organizacji, działającej w rol[nictwie];

2. Będąc rej[onowym] agronomem rejonu kupinskiego, wprowadzał w życie szkodnicze przedsięwzięcia w dziedzinie rolnictwa, zgodnie z dyrektywami okręgowej k-r organizacji, ukierunkowanymi na przyspieszenie [rozwoju] indywidualnych gospodarstw kułackich,

co przewidziane jest art. 54-7 i 54-11 KK USRS.

^aDo winy przyznał się ^dcałkowicie^{d-a}.

14) ^dGASKONSKIJ^d ^aAleksiej Mitrofanowicz^a, ur. w 1899 r. we w[si] Tagaj w był[ej] gub[erni] uljanowskiej, syn zamożnego obszarnika, Rosjanin, żonaty, ze średnim wykształceniem, w 1925 r. był na zootechnicznych kursach NKZ, zootechnik tulczyńskiego *OkrZU*, a następnie Humańskiego Związku Mleczar[skiego], nie był sądzony i nie prowadzono przeciwko niemu śledztwa, o to że:

1. Był członkiem tulczyńskiej kontrrewolucyjnej szkodniczej komórki TKP;

2. Zajmował stanowisko zootechnika *OkrZU*, uprawiał szkodnictwo w dziedzinie hodowli zwierząt, ukierunkowane na wzmocnienie kułactwa,

co przewidziane jest art. 54-7, 54-11 KK USRS.

^aDo winy przyznał się ^dcałkowicie^{d-a}.

15) ^dJAKOWIEC^d ^aDanił Ignatjewicz^a, ur. w 1902 r. we w[si] Baczynice w był[ym] okr[ęgu] mohylowskim, syn kułaka, Ukrainiec, żonaty, z wyższym wykształceniem, rej[onowy] agronom r[ejo]nu miastkowskiego, następnie agronom okr[ęgowy] w Tulczynie, ojciec i dwaj bracia wysłani na Północ jako kułacy, nie był sądzony i nie prowadzono przeciwko niemu śledztwa, o to że:

1. Był członkiem tulczyńskiej komórki kontrrewolucyjnej szkodniczej organizacji działającej w rolnictwie;

2. Będąc rej[onowym] agronomem, a następnie agronomem okr[ęgowym], prowadził szkodniczą działalność w dziedzinie planowania ustroju ziemskiego itp., hamując wzrost socjalistycznego sektora rolniczego,

co przewidziane jest art. 54-10 i 54-7 KK USRS.

^aDo winy przyznał się ^dczęściowo^{d-a}.

16) ^dJARZEMSKIJ^d ^aAndriej Wiaczesławowicz^a, ur. w 1896 roku we w[si] Berezowka, syn urzędnika, Ukrainiec, żonaty, ze średnim wykształceniem, był na kursach organizacji rol[nictwa] NKZ, w 1928 r. był tulczyński agronom

16) ^гЯРЖЕМСКИЙ^г ^аАндрей Вячеславович^а, рожд. 1896 года, урож. с. Березовки, сын служащего, украинец, женат, со средним образованием, был на курсах НКЗ по организации с/х, в 1928 г. бывший Тульчинский Райагроном, под судом и следствием не был, в том, что:

1. Состоял членом Тульчинской ячейки контр-революционной вредительской организации в с/х;

2. По поручению руководителя Тульчинской ячейки вербовал в организацию райагрономов: ГРИГОРОВИЧА, МАКСИМЧУКА и САТАНОВСКОГО,

что предусмотрено ст. ст. 54-7 и 54-11 УК УССР.

^аВиновным себя – ^гне признал^{г-а1}.

Пом. нач. Винницкого оперативного
сектора ГПУ и Нач. Следгруппы
БРЖЕЗОВСКИЙ

Начальник Секретного отделения
КАЛИНА

ст. уполномоченный СО
СПЕКТОР²

¹ Юхим Павлович Підкуй-Муха, Павло Митрофанович Гасконський, Федір Федорович Міклавський, Микола Іванович Жигаловський, Степан Дмитрович Чернявський, Данило Гнатівич Яковець, заарештовані відповідно: 5 XI 1930, 9 XI 1930, 18 XII 1930, 20 XII 1930, 4 I 1931 (дві особи), Судовою трійкою при Колегії ОДПУ СРСР від 12 IX 1931 засуджені до позбавлення волі терміном на 5 років (Чернявський – на 10 років), реабілітовані у 1960.

Віктор Олександрович Васютинський, Йосип Янович Карусевич, Микола Орестович Левницький, заарештовані відповідно 5 XI 1930, 23 X 1930, 5 I 1931, Судовою трійкою при Колегії ОДПУ СРСР від 14 VII 1931 засуджені до ув'язнення в концтаборі терміном на 3 роки (умовно), з-під варті звільнені, реабілітовані у 1997, 1989.

Юхим Іванович Король, Іван Тихонович Космінський, заарештовані відповідно 20 X 1930 і 25 X 1930, за рішенням Судової трійки при Колегії ОДПУ СРСР від 14 VII 1931 їм заборонено перебувати в прикордонній смузі України, Московській, Ленінградській областях, Дагестані та всіх округах центральних областей, країн і автономних республік терміном на 5 років, реабілітовані у 1989.

Олександр Костянтинівич Лепенчук, заарештований 10 I 1931, Судовою трійкою при Колегії ОДПУ СРСР від 14 VII 1931 засуджений до ув'язнення строком на 3 роки, реабілітований у 1990.

Андрій В'ячеславович (Васильович) Яржемський, заарештований 10 I 1931, за рішенням Судової трійки при Колегії ОДПУ СРСР від 14 VII 1931 справа стосовно нього була припинена, з-під варті звільнений.

² Марк Борисович Спектор (1903–1985), з 1920 в органах ВЧК-ДПУ, у 1927 помічник коменданта дільниці 26-го прикордонного загону ДПУ в Одесі; з лютого 1932 оперуповноважений Особливого відділу Дніпропетровського обласного відділу ДПУ, потім до липня 1934 начальник відділення Секретно-політичного відділу (СПВ) Одеського облвідділу ДПУ; з 15 VII 1934 до 1935 начальник 3 відділення, помічник начальника СПВ УДБ НКВС Одеської області, з кінця 1935 до 1937 начальник відділення (потім 4 відд.) СПВ УДБ УНКВС Харківської області, з жовтня 1937 заступник начальника УДБ УНКВС УРСР Харківської області; з квітня 1938 тимчасовий в. о. начальника 3 відділу УДБ НКВС УРСР, з 26 V 1938 в. о. заступника начальника УНКВС

rej[onowy], nie był sądzony i nie prowadzono przeciwko niemu śledztwa, o to że:

1. Był członkiem tulczyńskiej komórki kontrrewolucyjnej szkodniczej organizacji działającej w rol[nictwie];

2. Na polecenie kierownika tulczyńskiej komórki werbował do organizacji rej[onowych] agronomów: GRIGOROWICZA, MAKSIMCZUKA i SATANOWSKIEGO,

co przewidziane jest art. 54-7 i 54-11 KK USRS.

^aDo winy ^dnie przyznał się^{d-a1}.

[...]

^aPom[ocnik] Nacz[elnika] Winnickiego Sektora
Operacyjnego GPU i Nacz[elnik] Grupy Śled[czej]^a
BRZEZOWSKIJ

^aNaczelnik Tajnego Wydziału^a
KALINA

^aSt[arszy] Pełnomocnik^a SO
SPEKTOR²

¹ Jefim Podkuj-Mucha, Paweł Gaskonskij, Fiodor Mikłaszewskij, Nikołaj Żygałowski, Stiepan Czerniawskij, Danił Jakowicz aresztowani kolejno: 5 XI 1930, 9 XI 1930, 18 XII 1930, 20 XII 1930, 4 I 1931 (dwie osoby), skazani 12 IX 1931 przez sądową trójkę Kolegium OGPU ZSRS na kary 5 lat pozbawienia wolności (Czerniawskij na 10 lat), zrehabilitowani w 1960.

Wiktor Wasjutinskij, Josif Karusiewicz, Nikołaj Lewickij aresztowani kolejno 5 XI 1930, 23 X 1930, 5 I 1931, skazani 14 VII 1931 przez sądową trójkę Kolegium OGPU ZSRS na 3 lata pobytu w ITL, zwolnieni, zrehabilitowani w 1997 i 1989.

Jefim Korol oraz Iwan Kosminskij aresztowani 20 X 1930 i 25 X 1930, decyzją sądowej trójki Kolegium OGPU ZSRS otrzymali zakaz przebywania w strefie przygranicznej Ukrainy, obwodach moskiewskim i leningradzkim, Dagestanie oraz we wszystkich okręgach centralnych obwodów, krajów i republik autonomicznych na okres 5 lat, zrehabilitowani w 1989.

Aleksandr Lepienczuk, aresztowany 10 I 1931, skazany 14 VII 1931 przez sądową trójkę Kolegium OGPU ZSRS na 3 lata pozbawienia wolności, zrehabilitowany w 1990.

Andriej Jarzemszkij, aresztowany 10 I 1931, decyzją sądowej trójki Kolegium OGPU ZSRS z 14 VII 1931 sprawa została umorzona, a Jarzemszkij zwolniony.

² Mark Spektor (1903–1985), od 1920 w organach WCzK-GPU, w 1927 pomocnik kmtda strażnicy 26 Oddziału Pogranicznego GPU w Odessie; od lutego 1932 pełnomocnik operacyjny Oddz. Specjalnego GPU obwodu dnipro-pietrowskiego, potem do lipca 1934 naczelnik Wydz. SPO Oddz. GPU obwodu odeskiego; od 15 VII 1934 do 1935 naczelnik 3 Wydz., pomocnik naczelnika SPO UGB UNKWD obwodu odeskiego, od końca 1935 do 1937 naczelnik wydz. (potem 4 wydz.) SPO UGB UNKWD obwodu charkowskiego; od października 1937 zca naczelnika UGB UNKWD obwodu charkowskiego; od kwietnia 1938 tymczasowy p.o. naczelnika 3 Oddz. UGB NKWD USRS; od 26 V 1938 tymczasowy p. o. zcy naczelnika UNKWD obwodu kijowskiego; od lipca do sierpnia 1938 naczelnik 7 Oddz. 2 Zarządu NKWD ZSRS; od grudnia 1941 naczelnik Oddz. Specjalnego Floty Północnej; od września 1942 do 1943 zca naczelnika Oddz. Specjalnego 2 Armii Rezerwowej; od października 1944 naczelnik wydz. i specjalnej grupy inspektorów sekretariatu NKGB ZSRS.

Оригіналові відповідає
Ст. Діловод (—)

[...]

*ГДА СБУ, ф. 13, спр. 107, арк. 1–52.
Засвідчена копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

Київської області, з липня до серпня 1938 начальник 7 відділу 2 Управління НКВС СРСР, з грудня 1941 начальник відділу Особливого Північного флоту, з вересня 1942 до 1943 заступник начальника Особливого відділу 2-ї резервної армії; з жовтня 1944 начальник відділення секретаріату НКДБ СРСР.

Za zgodność z oryginałem:
St[arszy] referent (—)

[...]

*WAP SBU, f. 13, spr. 107, k. 1–52.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

№ 16

15 лютого 1932, Харків. Інформація до II Відділу Головного штабу про брак харчів у районі Зінов'євська

Район Зінов'євська¹

Господарство у селі в катастрофічному стані. Колективізо[ва]но д[уже]^a багато господарств, але в колективах нема нічого, крім невеликих запасів ячменю. Вони не мають чим годувати худобу, коней віддають селянам, а ті, також, не маючи чим прогодувати, закривають свої хати та покидають їх.

У місті Зінов'євську на карточки дають ячмінний хліб, пшеницю й жито вивезено. Чоловік інформаторки та 4 дітей (наймолодшій дочці 12 років) отримують на карточки 1¼ кг ячмінного хліба на день. Прохачка приїхала в Х[арк]ів і від кількох м[іся]ців проживає при дочці-комуністці, що працює на «Тракторстрої»². Вона показувала листа, в якому діти із Зінов'євська просять, щоб із Х[арко]ва лише хліба привезла, нічого більше.

Ядвіга Вальчак^b

15/2/32 [р.]
(—)

«В»
5/III (—)

ЦВА, Від. II ГШ, 1.303.4.2094, т. В-35, б. п.

Оригінал, рукопис.

Документ польською мовою.

У правому верхньому куті описано від руки: аа «З». Текст, написаний на маленькому з двох сторін листку.

^a *Перекреслено: багато.*

^b *Ім'я та прізвище, взяті в рамку.*

¹ Колишній Єлизаветград, з 1929 Зіновіївськ, тепер Кіровоград.

² Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе. Будову розпочато в 1930, продукцію в 1931, офіційно спочатку виготовляв колесні трактори, з 1937 гусеничні. Згідно з інформацією, що надходила з польського консульства в Харкові до II Відд. Гол. шт., там знаходився військовий відділ під захистом ДПУ, в якому виробляли, м. ін., легкі і середні кулемети американського типу, а також лафети до польових гармат 77 (?) мм. Тимчасову заборону відвідування заводу в першій половині 1932 інформатори польського представництва пов'язували з випуском воєнної продукції.

Nr 16

15 lutego 1932, Charków. Informacja przesłana do Oddziału II Sztabu Głównego o braku żywności w rejonie Zinowjewska

Rejon Zinowjewska¹

Gospodarka na wsi w stanie katastrofalnym. Skolektywizo[wa]no b[ardzo]
^a dużo gospodarstw, lecz kolektywy nie mają nic, oprócz niewielkich zapasów
jęczmienia. Nie mają czym karmić bydła, konie oddają chłopom, chłopci zaś, rów-
nież nie mając z czego sami się odżywiać, zamykają swoje domy i porzucają
swoje chaty.

W mieście Zinowjewska na kartki wydają chleb jęczmienny; pszenicę i żyto
wywieziono. Mąż informatorki i 4 dzieci (najmłodszej córce 12 lat) otrzymują
na kartki 1¼ kg jęczmiennego chleba dziennie. Sama petentka przyjechała do
Ch[arko]wa i od kilku m[iesią]cy mieszka przy córce komunistce, pracownicy na
„Traktorstroju”². Pokazywała list, w którym dzieci z Zinowjewska proszą, aby
z Ch[arko]wa tylko chleba przywiozła, nic więcej.

Jadwiga Walczak^b

15/2/32 [r.]
(—)

„W”
5/III (—)

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.2094, t. W-35, b.p.

Oryginał, rękopis.

Dokument w języku polskim.

W prawym górnym rogu dopisano odręcznie: aa „Z”. Tekst na malej obustronnie zapisanej karteczce.

^a *Skreślono: wiele.*

^b *Imię i nazwisko ujęte w ramkę.*

¹ Dawniej Jelizawietgrad, od 1929 Zinowjewska, obecnie Kirowohrad.

² Charkowska Fabryka Traktorów im. S. Ordżonikidze. Budowę rozpoczęto w 1930, produkcję w 1931, oficjalnie najpierw traktorów kołowych, od 1937 gąsienicowych. Według informacji napływających z polskiego konsulatu w Charkowie do Oddz. II Szt. Gł. znajdował się tam dział wojskowy pod ochroną GPU, w którym produkowano m. in. lekkie i średnie karabiny maszynowe typu amerykańskiego oraz lawety do dział połowych 77 (?) mm rosyjskich. Tymczasowy zakaz zwiedzania fabryki w pierwszej połowie 1932 („Misklit” nr 524 z 13 I 1932) informatorzy placówki polskiej wiązali ze wzmoczeniem w tym czasie produkcji wojennej.

№ 17

1 березня 1932, Київ. Фрагмент доповідної записки начальника
Київського обласного відділу ДПУ УРСР голові ДПУ УРСР
щодо Німецького консульства

а-УРСР
Державне Політичне Управління
Київський Оперативний Сектор
..... дня 193 р.
№^{-а}

ОО 1 гр. Р/шп.
Сов[ершенно] секретно
Серия «К»

м. ^б-Київ^б
86390

^б-Пред.^{-б} ГПУ УССР тов. РЕДЕНСУ¹
^б-Нач.^{-б} СОУ ГПУ УССР т. ЛЕОНИУКУ²
^б-Нач.^{-б} ОО УВО и ГПУ УССР т. ДОБРОДИЦКОМУ
гор. Харьков

^б-Докладная записка
по германскому консульству за время с^{-б} 1/І по 1/ІІІ-1932 года

Село, как и прежде, занимает одно из главных мест в работе Германского консульства. Огромное внимание уделяется ходу кампании на селе вообще и, главным образом, в немколониях, работе Советского аппарата, положению в колхозах и экономическому благосостоянию колонистов. Концент-

^{а-а} Друк на фірмовому бланку українською та російською мовами.

^{б-б} Написано великими літерами.

¹ Станіслав Францевич Реденс (1892–1940), з 1918 в органах ВЧК; з лютого 1920 до липня 1921 голова Одеської, потім Харківської і Кримської губернської ЧК; з 12 VII 1921 до 11 IX 1922 заступник начальника, начальник Адміністративно-організаційного управління ВЧК-ДПУ; з 11 IX 1922 до 25 IV 1923 начальник Кримського обласного відділу ДПУ; з 25 IV 1923 до 9 VI 1924 голова Кримського ДПУ АРСР; потім 5 V 1924 до 9 VI 1924 начальник Особливого відділу Чорноморського флоту; потім 10 XI 1928 до травня 1931 повноважний представник ОДПУ по ЗРФСР, потім голова Закавказького ДПУ; з 17 V 1931 до 25 VII 1931 повноважний представник ОДПУ по Білоруському військовому округу, голова ДПУ БРСР; з 25 VII 1931 до 20 II 1933 повноважний представник ОДПУ по УРСР, голова ДПУ УРСР; з 20 II 1933 до 10 VII 1934 повноважний представник ОДПУ по Московській області; з 15 VII 1934 до 20 I 1938 начальник УНКВС Московської області; з 20 I до 22 XI 1938 нарком внутрішніх справ Казахської РСР. Заарештований 22 XI 1938, засуджений 21 I 1940 до вищої міри покарання. Розстріляний 12 II 1940; реабілітований 16 XI 1961.

² Хома Якимович Леонюк (1892–1967), з 1918 в органах ВЧК; з 21 VII 1928 до 1 X 1930 начальник Дніпропетровського окружного відділу ДПУ; з 1 X 1930 до жовтня 1931 начальник Дніпропетровського оперативного сектору ДПУ; з жовтня 1931 до 22 IV 1932 начальник секретно-оперативного управління ДПУ УРСР; з 22 IV 1932 до березня 1933 заступник голови ДПУ УРСР; з березня 1933 до 10 VII 1934 начальник Одеського обласного відділу ДПУ; з 15 VII 1934 до 20 III 1935 начальник УНКВС Одеської області; з 20 III 1935 до 9 I 1937 начальник УНКВС Куйбишевської області. Остання посада (21 IV 1954 – 1 V 1954) заступник начальника відділу дитячих виховних трудових колоній МВС СРСР. Генерал-майор 9 VII 1945, позбавлений звання генерал-майора 2 VIII 1957.

Nr 17

1 marca 1932, Kijów. Fragment raportu naczelnika Kijowskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dla przewodniczącego GPU USRS dotyczący działalności konsulatu niemieckiego

^a-USRS
Państwowy Zarząd Polityczny
Kijowski Sektor Operacyjny
Dnia 193..... r.
Nr^a

OO 1 gr[upa] R/szp
Śc[iśle] tajne
Seria „K”

m. ^b-Kijów^b
86390

Do
^b-Przew[odniczącego]^b GPU USRS tow. REDENSA¹
^b-Nacz[elnika]^b SOU GPU USRS t. LEONIUKA²
^b-Nacz[elnika]^b OO U[kraińskiego] WO i GPU USRS
t. DOBRODICKIEGO
mias[to] Charków

^b-Raport
w sprawie konsulatu niemieckiego za okres od^b 1/I do 1/III-1932 roku

Więś, tak samo jak i wcześniej, zajmuje jedną z głównych pozycji w pracy konsulatu niemieckiego. Olbrzymią uwagę poświęca się przebiegowi kampanii na wsi w ogóle, a przede wszystkim działalności aparatu sowieckiego w koloniach niem[ieckich], sytuacji w kołchozach i ekonomicznej sytuacji kolonistów.

^a-^a Druk blankietu firmowego w języku ukraińskim i rosyjskim.

^b-^b Zapisano wersalikami.

¹ Stanisław Redens (1892–1940), od 1918 w organach WCzK, od lutego 1920 do lipca 1921 przewodniczący CzK w guberniach odeskiej, charkowskiej, krymskiej; od 12 VII 1921 do 11 IX 1922 zca naczelnika, naczelnik Zarządu Administracyjno-Organizacyjnego WCzK-GPU; od 11 IX 1922 do 25 IV 1923 naczelnik Krymskiego Obwodowego Oddz. GPU; od 25 IV 1923 do 9 VI 1924 przewodniczący GPU Krymskiej ASRS; od 5 V 1924 do 9 VI 1924 naczelnik Oddz. Specjalnego Floty Czarnomorskiej; od 10 XI 1928 do maja 1931 pełnomocny przedstawiciel OGPU ZFSRS, następnie przewodniczący zakaukaskiego GPU; od 17 V 1931 do 25 VII 1931 pełnomocny przedstawiciel OGPU Białoruskiego WO / przewodniczący GPU BSRS; od 25 VII 1931 do 20 II 1933 pełnomocny przedstawiciel OGPU USRS / przewodniczący GPU USRS; od 20 II 1933 do 10 VII 1934 pełnomocny przedstawiciel OGPU obwodu moskiewskiego; od 15 VII 1934 do 20 I 1938 naczelnik UNKWD obwodu moskiewskiego, od 20 I do 22 XI 1938 ludowy komisarz spraw wewnętrznych Kazachskiej SRS. Aresztowany 22 XI 1938, skazany 21 I 1940 na śmierć; rozstrzelany 12 II 1940, zrehabilitowany 16 XI 1961.

² Foma Leoniuk (1892–1967), od 1918 w organach WCzK; od 21 VII 1928 do 1 X 1930 naczelnik Dniepropietrowskiego Okręgowego Oddz. GPU; od 1 X 1930 do października 1931 naczelnik Dniepropietrowskiego Sektora Operacyjnego GPU; od października 1931 do 22 IV 1932 naczelnik Tajnego Zarządu Operacyjnego GPU USRS; od 22 IV 1932 do marca 1933 zca przewodniczącego GPU USRS; od marca 1933 do 10 VII 1934 naczelnik Odeskiego Obwodowego Oddz. GPU; od 15 VII 1934 do 20 III 1935 naczelnik UNKWD obwodu odeskiego; od 20 III 1935 do 9 I 1937 naczelnik UNKWD obwodu kujbyszewskiego. Ostatnie stanowisko (21 IV 1954 – 1 V 1954) – zca naczelnika Oddz. Dziecięcych Wychowawczych Kolonii Pracy MWD ZSRS. Generał major 9 VII 1945, pozbawiony stopnia 2 VIII 1957.

рируется также внимание на вопросах попутно возникающих и связанных с проводимыми Советской властью мероприятиями по селу.

По существующей системе в консульстве, все эти сведения добываются как лично ЗОММЕРОМ в его кабинете без посторонних путем заполучения их от постоянных информаторов и в редких случаях от случайных посетителей, так и отдельными сотрудниками по его поручению.

По донесению источника [...], сотрудник консульства ШТРЕЗЕ³ по поручению ЗОММЕРА, при появлении посетителей в приемной также ведет с ними «частные беседы» и выявляя их настроения, затрагивает с некоторыми из них вопросы, интересующие консульство, по которым к концу дня составляет соответствующие меморандумы⁴ ЗОММЕРУ.

Таким образом, консульство великолепно информировано о состоянии села и в некоторых случаях по наиболее серьезным моментам старается еще для большей убедительности заполучить цифровой материал и протоколированные данные.

По сообщению источника [...], консул в разговоре с ним коснулся некоторых вопросов села и, получив устную информацию, деликатно попросил [...] все изложить в письменной форме. Такой же факт имел место с колонистом РИСТАУ, который дал сведения по кулачеству, каковые за границей могли внушить подозрение и упрек в прикраске.

Консульство внимательно относится к своим информаторам, старается каждого из них чем-либо отблагодарить, применяя, когда это необходимо, те или иные формы благодарности. Так, например, своим постоянным информаторам ТАНЕНБЕРГУ и КУМЕРФЕЛЬДУ (о последних мы подробно информировали ГПУ УССР в годовом докладе), которые плату не возьмут по сообщению источника [...], ЗОММЕР преподнес купленные им самим на их семьи билеты в театр. [...]

Собирая сведения о ходе хлебозаготовительной кампании, ЗОММЕР привлек к этой работе жителя колонии Сорочинцы, Пулинского района – баптистского проповедника ВЕССЕЛЯ, о котором мы уже несколько раз сообщали, как об информаторе, ранее Одесского, а ныне Киевского Германского консульства. [...] ВЕССЕЛЬ сообщил, что «по селам созданы коммунистические бригады по хлебозаготовкам, которые с небольшими интервалами двигаются одна за другой и, что не удастся добрать одним варварам, добираются другими». ВЕССЕЛЬ сравнивал хлебозаготовки в немколониях с Японским вооруженным нашествием на Китай, заявив при этом, что разница лишь в том, что китайцы умирая, могут хотя бы защищаться с оружием в руках, а немцы в колониях делать этого не могут, т. к. они безоружны, а единичные попытки вооруженного сопротивления оставляли за собой жуткие следы меча Революции. Всех участвующих в бригадах он называет извергами, которых не трогает ни мольбы матерей, ни голодные дети.

³ Георгій Штрезе, швейцар Консульства Німеччини у Києві, за професією вчитель.

⁴ Тут: витяги.

Uwaga skoncentrowana jest też na sprawach wynikających przy okazji, a związanych z działaniami władzy sowieckiej na wsi.

Według systemu, obowiązującego w konsulacie, wszystkie te informacje otrzymuje zarówno SOMMER osobiście w swoim gabinecie bez udziału osób postronnych, w drodze pozyskiwania ich od stałych informatorów oraz w rzadkich wypadkach od przypadkowych interesantów, jak też [zdobywane są] przez poszczególnych pracowników na jego polecenie.

Według doniesień źródła [...], pracownik konsulatu STRESE³ na polecenie SOMMERA również prowadzi z pojawiającymi się w poczekalni interesantami „osobiste rozmowy” i dowiaduje się o ich nastroje, poruszając z niektórymi sprawy interesujące konsulat, z czego na koniec dnia sporządza dla SOMMERA odpowiednie *memoranda*⁴.

Tak więc konsulat jest bardzo dobrze poinformowany o sytuacji na wsi, a w pewnych przypadkach, w najpoważniejszych sprawach, stara się jeszcze – dla większej wiarygodności – zdobyć dane liczbowe, a informacje zaprotokołować.

Jak doniósł informator [...], konsul w rozmowie z nim poruszył kilka spraw dotyczących wsi i, otrzymawszy ustne informacje, delikatnie poprosił [...], by ten wszystko przedstawił w formie pisemnej. Taki sam fakt miał miejsce i w przypadku kolonisty RISTAUA, który przekazał dotyczące kułactwa informacje, mogące za granicą wywołać podejrzenia i zarzuty koloryzowania.

Konsulat odnosi się z uwagą do swoich informatorów, stara się każdego z nich w jakiś sposób wynagrodzić stosując, kiedy to konieczne, takie lub inne formy wdzięczności. I tak na przykład, swoim stałym informatorom TANENBERGOWI i KUMERFELDOWI (informowaliśmy o nich szczegółowo GPU USRS w rocznym raporcie), którzy nie biorą wynagrodzenia, jak donosi źródło [...], SOMMER wręczył kupione specjalnie dla ich rodzin bilety do teatru. [...]

Zbierając informacje o przebiegu kampanii skupu zboża, SOMMER wciągnął w te działania mieszkańca kolonii Soroczynicy w rejonie pulińskim – kaznodzieję, baptystę WESSELA, o którym już nieraz meldowaliśmy jako o informatorze, wcześniej odeskiego, a obecnie kijowskiego konsulatu niemieckiego. [...] WESSEL poinformował, że „na wsi utworzono komunistyczne brygady do spraw *chlebozagotówek*, które w niewielkich odstępach czasu przybywają jedna za drugą i to, czego nie udaje się odebrać jednym barbarzyńcom, odbierane jest przez następnych”. WESSEL porównywał *chlebozagotówki* w koloniach niem[ieckich] z japońską zbrojną agresją na Chiny, zaznaczając przy tym, że różnica polega tylko na tym, że Chińczycy umierając, mogą chociaż walczyć z bronią w rękę, a Niemcy w koloniach nie mogą tego robić, ponieważ są bezbronni, zaś pojedyncze próby stawiania zbrojnego oporu pozostawiały za sobą budzące grozę ślady miecza Rewolucji. Wszystkich członków brygad nazywa on potworami, których nie wzruszają ani błagania matek, ani głodujące dzieci.

Inny informator, mieszkaniec kolonii Lidowka w r[ejo]nie małyńskim, nie tylko potwierdził stosowany i tam system brygad do spraw konfiskaty nadwyżek

³ Georg Strese, portier konsulatu niemieckiego w Kijowie, z zawodu nauczyciel.

⁴ Tu: wyciągi.

Другой информатор, житель колонии Лидовки, Малинского р[айо]на, не только подтвердил существующую и там систему бригад по изъятию излишек хлеба, но указал, что там изымается вообще имущество крестьян, в подтверждение чего привез коллективное заявление немцев колонии Лидовки, в котором, насколько это заметил источник [...], были указания о коллективном обсуждении этого вопроса среди колонистов. ЗОММЕР предостерегал этого информатора [...] о рискованности коллективного обсуждения подобных вопросов, которое в лучшем случае может повлечь за собой репрессии.

Посетивший консульство во второй половине февраля с. г. житель села Владимировки Малинского района ШУЛЬЦ Альде дал сведения, касавшиеся положения дел в колхозе, урожайности, рассказав о тяжелом положении многих членов колхоза.

Такие же сведения получены были ЗОММЕРОМ по Околковскому национальному сельсовету Черняховского района от посетителя ГЛАУБИЦА Асафа, жителя с. Иваничи, Черняховского р[айо]на, последний касался исключительно национальных колхозов и вопросов урожая.

Как вопрос, связанный с колхозным строительством, консульством обычно всегда затрагивается и выселение кулачества. О сведениях, которые дал по этому вопросу информатор КАНЕЦКА Август⁴, мы уже подробно сообщали. Теперь вновь выявлено, что обширный материал также представил немец – кулак села Федоровки, Володарского района РИСТАУ Эдуард (Эрих), последний в 1930 г. подлежал высылке, как кулак, но успел скрыться, вся же семья его была выслана и находится в Минусинске. Сам РИСТАУ, по-видимому, частным образом ездил туда и, возвратившись, представил доклад в консульство о бытовых условиях жизни высланных с резким подчеркиванием всех отрицательных моментов (жилищные условия, питание, смертность и т. п.). Его сведения были ЗОММЕРОМ запротоколированы и послужили для доклада в 4–5 стр. в Германское посольство в Москву и ряда статей с тенденциозным содержанием, помещенных в германской прессе за границей. При посещении консульства РИСТАУ 17/II-с. г. ЗОММЕР вновь интересуясь материалом по этому вопросу, расспрашивал у РИСТАУ о лицах, которые сумеют дополнительно осветить интересующие его моменты. РИСТАУ назвал две-три фамилии, из которых источник запомнил фамилию ГНАЙЗЕР, по-видимому, житель того же с. Федоровки. ЗОММЕР названные фамилии отметил у себя в блокноте.

Персональный состав Советского аппарата в национальных районах и сельсоветах, окоммунизированные немцы и их работа привлекает особое внимание консульства и материал по этим вопросам собирается почти от всех информаторов консульства.

Известный Вам ВЕССЕЛЬ (баптистский проповедник) при посещении консульства в феврале с. г. дал сведения о немцах-коммунистах и их деятельности по Пулинскому району. Такие же сведения представил по колониям Роговке и Солодыри другой информатор ЦЕЛЬМАН Август.

Последний, будучи в консульстве вместе со своим односельчанином немцем ДРИХЕЛЕМ Натаниэлом, во второй половине января с. г. дали не

⁴ Август Канецка, мешканец с. Ольшевки Володарського району Київської області.

zboża, ale dodał jeszcze, że w ogóle konfiskuje się tam majątek chłopów, na potwierdzenie czego przywiózł zbiorowe oświadczenie Niemców z kolonii Lidowka, w którym, na ile zauważył [będący naszym] źródłem [...], były informacje dotyczące zbiorowego przedyskutowania tej sprawy wśród kolonistów. SOMMER przestrzegał tego informatora [...] przed ryzykiem zbiorowego dyskusowania o podobnych sprawach, które w najlepszym przypadku może pociągnąć za sobą represje.

Odwiedzający konsulat w drugiej połowie lutego br. mieszkańiec wsi Władymirowka w rejonie małyńskim SZULC Alde przekazał informacje dotyczące sytuacji w kołchozie i urodzaju, opowiedział także o ciężkiej sytuacji, w jakiej znalazło się wielu członków kołchozu.

Takie same informacje SOMMER uzyskał z okołkowskiego narodowego *sielsowietu* w rejonie czerniachowskim od interesanta GLAUBICA Asafa, mieszkańca w[si] Iwaniczi w r[ejo]nie czerniachowskim; ten ostatni mówił wyłącznie o sprawach kołchozów [mniejszości] narodowych i o plonach.

Konsulat zawsze też porusza sprawę wysiedlenia kułactwa jako zagadnienie powiązane z tworzeniem kołchozów. O danych, które przekazał w tej sprawie informator KANIECKA Awgust⁵, informowaliśmy już szczegółowo. Teraz znowu ujawniono, że obszerny materiał przedstawił też Niemiec – kułak ze wsi Fedoriwka w rejonie wołodarskim RISTAU Eduard (Erich), który w 1930 r. podlegał wysiedleniu jako kułak, ale zdążył się ukryć, natomiast cała jego rodzina została wysiedlona i przebywa w Minusinsku. Sam RISTAU prawdopodobnie jeździł tam prywatnie i po powrocie przedstawił w konsultacji raport o warunkach bytowych zesłanych z wyraźnym podkreśleniem wszystkich negatywnych spraw (warunki mieszkaniowe, jedzenie, śmiertelność itp.). Jego informacje SOMMER zaprojektował i wykorzystał w liczącym 4–5 str[on] raporcie dla ambasady niemieckiej w Moskwie i w szeregu artykułów o treści tendencyjnej, zamieszczonych w niemieckiej prasie za granicą. Podczas wizyty RISTAUA w konsultacji 17/II-br. SOMMER znowu, interesując się materiałami dotyczącymi tego zagadnienia, wypytywał RISTAUA o osoby, które będą umiały w ramach uzupełnienia naświetlić interesujące go sprawy. RISTAU podał dwa – trzy nazwiska, z których nasze źródło zapamiętało nazwisko GNAJZER, prawdopodobnie jest to mieszkaniec tejże w[si] Fedoriwka. SOMMER podane nazwiska zapisał w swoim notesie.

Skład osobowy aparatu sowieckiego w rejonach narodowych i w *sielsowietach* stanowią skomunizowani Niemcy. Ich praca przyciąga szczególną uwagę konsulatu, a materiały w tej sprawie zbierane są od wszystkich prawie informatorów konsulatu.

Znany Wam WESSEL (baptysta, kaznodzieja) podczas wizyty w konsultacji w lutym br. przekazał informacje o Niemcach komunistach i ich działalności w rejonie pulińskim. Takich samych informacji udzielił w odniesieniu do kolonii Rogowka i Sołodyri inny informator CELMAN Awgust.

Ten ostatni, będąc w konsultacji w drugiej połowie stycznia br. razem z mieszkańcem tej samej, co on, wsi Niemcem DRICHELEM Natanielem, przekazał nie tylko informacje o działalności niemieckich kolonistów, ale też i kompromitujący

⁵ Awgust Kaniecka, mieszkaniec wsi Olszewki w rejonie wołodarskim obwodu kijowskiego.

только сведения о деятельности немцев-колонистов, но также и компрометирующий материал на одного из них, некоего ОСТЕРА, о котором потом ЗОММЕР выразился перед нашим источником [...]: «ОСТЕР скоро будет у нас в руках». По-видимому, Германская разведка изыскивает подобные случаи для вербовки нужных им лиц.

По Володарскому району сведения о Советском аппарате представил немец МИЛЬКЕ Альберт, житель колонии Федоровки и, перечисляя коммунистов и должностных лиц, назвал ряд фамилий, из которых нам известна НЕЙМАН Эмиль, член Володарского РИК'а. За последние дни ЗОММЕР заинтересовался также корреспондентами издающейся в Пулине немецкой газеты, собирая сведения от посетителей об авторах статей.

[...]

⁶Начальник Киевского Областного Отдела⁶ ГПУ УССР
(—) РОЗАНОВ⁵

⁶Зам. Нач.⁶ КОО ГПУ
(—) КАМИНСКИЙ⁶

⁶П [?] Нач. Особого Отдела⁶
(—) ОРЛОВСКИЙ

ГДА СБУ, ф. 13, стр. 40, арк. 167–173.

Оригінал, машинопис на бланку.

Документ російською мовою.

⁵ Олександр Борисович Розанов, точн. Абрам Розенбардт (нар. 1896), з 1918 в органах ВЧК; з вересня 1921 заступник голови Полтавської губчека; з липня 1922 начальник секретно-оперативної частини та заступник начальника Чернігівського губвідділу ДПУ; з 1924 начальник дорожньо-транспортного відділу Катеринославських залізниць; з січня 1925 заступник начальника Донецького губвідділу ДПУ; з липня 1925 начальник Сталінського окрвідділу ДПУ; з 1928 начальник Миколаївського окрвідділу ДПУ та начальник Особливого відділу 15-ї стрілецької дивізії; з жовтня 1930 начальник Полтавського оперсектора ДПУ; з грудня 1931 до лютого 1932 начальник Київського оперсектора Київського облвідділу ДПУ; з липня 1934 начальник УНКВС Київської області; з березня 1935 начальник УНКВС Одеської області; з червня 1937 начальник УНКВС Воронежської області. Заарештований 11 VII 1937 в Одесі, 7 IX 1937 засуджений до вищої міри покарання, розстріляний 8 IX 1937; реабілітований.

⁶ Яків Зельманович Камінський (нар. 1891), з 1921 в органах ВЧК, в ЧК Миколаївській губернії, з 6 I 1921 до 18 I 1923 в Миколаївському губернському відділі ДПУ; з 1923 начальник таємного відділу таємно-оперативної частини Одеського губернського відділу ДПУ; з 1924 помічник начальника таємно-оперативної частини Київського губернського відділу ДПУ, помічник начальника Кам'янецького прикордонного загону з оперативної частини; з 15 IX 1926 до 1930 начальник Тульчинського, Проскурівського, Коростенського окрвідділів ДПУ; з 1930 помічник начальника Одеського окрвідділу, Одеського оперсектора ДПУ; з 27 II 1933 начальник Особливого відділу та помічник начальника Одеського облвідділу ДПУ; з 11 VII 1934 начальник УНКВС Одеської області; з 28 VIII 1934 заступник начальника УНКВС Харківської області; з 17 III 1937 заступник начальника Управління робітничо-селянської міліції НКВС УРСР; з 17 VII 1937 начальник Управління робітничо-селянської міліції НКВС УРСР. Заарештований 9 III 1938, засуджений до 8 років позбавлення волі 23 XI 1939, звільнений з табору 24 III 1947. Заарештований вдруге 26 I 1949, засланий на примусове поселення до Казахстану 27 IV 1949; реабілітований.

materiał na jednego z nich, niejakiego OSTERA, o którym potem SOMMER powiedział w obecności naszego źródła [...]: „OSTER wkrótce trafi w nasze ręce”. Prawdopodobnie wywiad niemiecki wyszukuje podobne przypadki, mając na celu werbunek potrzebnych mu ludzi.

Informacje o aparacie sowieckim w rejonie wołodarskim przedstawił Niemiec MILKE Albert, mieszkaniec kolonii Fedoriwka, wyliczając komunistów i osoby urzędowe. Podał on szereg nazwisk, z których znane nam jest nazwisko NEJMAN Emil, członek wołodarskiego RIK-u. W ostatnim czasie SOMMER interesował się też korespondentami wydawanej w Pulinie niemieckiej gazety, zbierając od petentów informacje o autorach artykułów.

[...]

^bNaczelnik Kijowskiego Obwodowego Oddziału^b GPU USRS
(—) ROZANOW⁶

^bZast[ępc]a Nacz[elnika]^b KOO GPU
(—) KAMINSKI⁷

^bP [?] Nacz[elnik] Oddziału Specjalnego^b
(—) ORŁOWSKI⁷

WAP SBU, f. 13, spr. 40, k. 167–173.

Oryginał, maszynopis na papierze firmowym.

Dokument w języku rosyjskim.

⁶ Aleksandr Rozanow, właśc. Abram Rozenbardt (ur. 1896), od 1918 w organach WCzK, od września 1921 zca przewodniczącego CzK guberni połtawskiej; od lipca 1922 naczelnik Tajnej Jednostki Operacyjnej oraz zca naczelnika Czernihowskiego Gubernialnego Oddz. GPU; od 1924 naczelnik DTO OGPU Kolei Jekaterynosławskiej; od stycznia 1925 zca naczelnika Donieckiego Gubernialnego Oddz. GPU; od lipca 1925 naczelnik Stalińskiego Okręgowego Oddz. GPU; od 1928 naczelnik Mikołajowskiego Oddz. Okręgowego GPU oraz naczelnik Oddz. Specjalnego 15 Dyw.; od października 1930 naczelnik Połtawskiego Sektora Operacyjnego GPU; od grudnia 1931 do lutego 1932 naczelnik Kijowskiego Sektora Operacyjnego Kijowskiego Obwodowego Oddz. GPU; od lipca 1934 naczelnik UNKWD obwodu kijowskiego; od marca 1935 naczelnik UNKWD obwodu odeskiego; od czerwca 1937 naczelnik UNKWD obwodu woroneskiego. Aresztowany 11 VII 1937 w Odessie, 7 IX 1937 skazany na śmierć, rozstrzelany 8 IX 1937; zrehabilitowany.

⁷ Jakow Kaminskij (ur. 1891), od 1921 w organach WCzK, w CzK guberni mikołajowskiej; od 6 I 1921 do 18 I 1923 w Mikołajowskim Oddziale Gubernialnym GPU; od 1923 naczelnik Tajnego Wydz. Tajnej Jednostki Operacyjnej Odeskiego Gubernialnego Oddz. GPU; od 1924 pomocnik naczelnika Tajnego Wydz. Tajnej Jednostki Operacyjnej Kijowskiego Gubernialnego Oddz., pomocnik naczelnika kamienieckiego pogranicznego oddziału jednostki operacyjnej; od 15 IX 1926 do 1930 naczelnik okręgowych oddziałów tulczyńskiego, płoskirowskiego, korosteńskiego GPU; od 1930 pomocnik naczelnika Odeskiego Okręgowego Oddz., Odeskiego Sektora Operacyjnego GPU; od 27 II 1933 naczelnik Oddz. Specjalnego i pomocnik naczelnika Odeskiego Obwodowego Oddz. GPU; od 11 VII 1934 naczelnik UNKWD obwodu odeskiego; od 28 VIII 1934 zca naczelnika UNKWD obwodu charkowskiego; od 17 VII 1937 zca naczelnika Zarządu RKM NKWD USRS; od 17 VII 1937 naczelnik Zarządu RKM NKWD USRS. Aresztowany 9 III 1938, skazany 23 XI 1939 na 8 lat pozbawienia wolności, zwolniony z obozu 24 III 1947. Po raz drugi aresztowany 26 I 1949, zesłany 27 IV 1949 na przymusowe osiedlenie do Kazachstanu; zrehabilitowany.

№ 18

8 березня 1932, Станіслав. Копія конфіскованого польською
Державною поліцією часопису «Юнак» за січень 1932 р.

Воєвудський Уряд в Станіславі
№ ББ Т. 50/14
«Юнак» № 1 з січня 1932 р.

Станіслав, 8 березня 1932 [р.]

До рознарядки
У залученні передається до відомості 1 екземпляр копії «Юнака» № 1,
датований січнем 1932 р.

За Воєводу:
(—) Кулаковський¹
вз. Начальника Відділення

Одержують:
ПП Воєводи Львів, Тернопіль, Люблін і Луцьк
ПП Командувача ДОК VI Нез[алежне] Від[ділення] Інф[ормації]
Львів
Перемишль

Пан Прокурор при Окр[ужному] Суді у Станіславі
Стрию і Коломиї

[Додаток]

^a-Відпис-^a

Січень 1932 р.

^aЮнак

Видає підреферентура красвої екекутиви
організації українських націоналістів² на західно-українських землях
на правах рукопису тільки для проводу груп юнацтва^a

[...]

^aПолітичний огляд на Наддніпрянській Україні^a

Більшовицький уряд [ви]дер страшними репресіями останнє з[ер]но
збіжжя від українського селянина й він вже голодує. Постійна протиукра-
їнська політика більшовицької влади тепер [...] збільшилася. Ув'язнено, де-

^a-^a *Написано великими літерами.*

¹ Францішек Кулаковський, у 1935 в. о. керівника Відділу політ. справ і сусп.-політ. безпеки Відділення Воєводського уряду в Станіславі; в 1936–1938 керівник політ.-національного відділу сусп.-політ. Відділення Воєводського уряду в Станіславі; у 1939 в. о. старости в Долині.

² Організація Українських Націоналістів (ОУН) – організація, утворена у Відні в 1929, яка ставила собі за ціль боротьбу за об'єднання і незалежність української держави; у П РП ОУН діяла нелегально, ведучи, м. ін., терористичну діяльність; головою керівництва українських націоналістів у 1938 був Євген Коновалець, після його смерті Андрій Мельник; у 1940 ОУН розкололася, виникли фактично дві ОУН – С. Бандери і А. Мельника.

Nr 18

8 marca 1932, Stanisławów. Odpis skonfiskowanego przez polską Policję Państwową „Junaka” ze stycznia 1932 r.

Urząd Wojewódzki Stanisławowski
Nr BB Tj. 50/14
„Junak” nr 1 ze stycznia 1932 r.

Stanisławów, dnia 8 marca 1932 r.

Do rozdzielnika

W załączeniu udziela się do wiadomości 1 egzemplarz odpisu „Junaka” nr 1, z dat[ą] styczeń 1932 r.

Za Wojewodę:
(-) Kułakowski¹
wz. Naczelnika Wydziału

Otrzymują:

PP Wojewodowie Lwów, Tarnopol, Lublin i Łuck
PP Dowódcy DOK VI Sam[odzielny] Ref[eratu] Inf[ormacji]
Lwów
Przemyśl
Pan Prokurator przy Sądzie Okr[ęgowym] w Stanisławowie,
Stryju i Kołomyi

[Załącznik]

^aOdpis^a

Styczeń 1932 r.

^aJunak

Wydaje Podprefektura Krajowej Egzekutywy
Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów² na ziemiach zachodnioukraińskich
na prawie rękopisu wyłącznie dla dowództwa grup junactwa^a

[...]

^aPrzegląd polityczny na Ukrainie Naddnieprzańskiej^a

Rząd bolszewicki strasznymi represjami [wy]darł ostatnie [ziar]no zboża
ukraińskim chłopom, którzy teraz głodują. Ciągła antyukraińska polityka bol-

^{a-a} *Zapisano wersalikami.*

¹ Franciszek Kułakowski, w 1935 p. o. kierownika Oddz. Spraw Politycznych i Bezpieczeństwa Wydz. Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego w Stanisławowie; w l. 1936–1938 kierownik Oddz. Polityczno-Narodowościowego Wydz. Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego w Stanisławowie; w 1939 p. o. starosty w Dolinie.

² Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) – organizacja utworzona w Wiedniu w 1929, stawiająca sobie za cel m. in. walkę o zjednoczone i niepodległe państwo ukraińskie; W II RP OUN działała nielegalnie, prowadząc m. in. działalność terrorystyczną; przewodniczącym kierownictwa ukraińskich nacjonalistów do 1938 był Jewhen Konowalec, po jego śmierci Andrzej Melnyk; w 1940 w OUN doszło do rozłamu, powstały faktycznie dwie OUN – Stepana Bandery i Andrzeja Melnyka.

портовано на Соловки або розстріляно цілу низку осіб підозрювали в українському сепаратизмі. Тут і там вибухають спонтанні льокальні (покищо) спротив[и] українського селянства, що виразно свідчить про те, що дух боротьби, змагання за владу, росте, міцніє.

[...]

ДАВО, ф. 46, оп. 9а, спр. 965, л. 9–10 зв.

Копія (супровідний лист оригінал), машинопис.

Документ українською мовою (супровідний лист польською мовою).

У правому верхньому куті дві нерозбірливі примітки.

szewickich władz teraz [...] się nasiliła. Uwięziono, deportowano na Sołówki lub rozstrzelano szereg osób podejrzanych o ukraiński separatyzm. Tu i ówdzie pojawiają się spontaniczne lokalne (jak dotychczas) protesty ukraińskich chłopów, co wyraźnie świadczy o tym, że duch walki, walka o władzę rośnie, wzmagają się.
[...]

DAWO, f. 46, op. 9a, spr. 965, k. 9–10 v.

Odpis (pismo przewodnie oryginał), maszynopis.

Dokument w języku ukraińskim (pismo przewodnie w języku polskim).

W prawym górnym rogu pierwszej strony dokumentu dwa nieczytelne dopiski.

№ 19

9 березня 1932, Брест над Бугом. Фрагмент звіту Поліського воєводи за лютий 1932 р. щодо нелегального перетину кордону

^а-Поліський воєвода^а

№ БП 14

^б-Брест н[ад] Б[угом], 9 III 1932 р.^б

^а-Ситуаційний звіт^а № 2

^б-за ^в-лютий^в 1932 р.^б

^б-Прикордонні справи^б

У звітному періоді зауважено незначне посилення нелегального руху біженців до СРСР. Біженці – це переважно особи, які підозрюються в заколотницькій або кримінальній діяльності або особи, що мають родичів в Росії, за посередництвом яких розраховують^г на одержання роботи на тамт[ешніх] промислових підприємствах. Рух біженців у поодиноких районах виглядає так:

[...]

^б-Лунинецький^б [повіт]: у звітному періоді з території Лунинецького р[айо]ну до СРСР втекло 9 осіб. З-посеред осіб, які перетнули кордон СРСР у минулих звітних періодах, радянська влада повернула у Польщу 5 осіб, з яких [3] походить з Лунинецького р[айо]ну, 1 – [із] Сарненського та 1 – [з] Пінського.

19 II ц. р. органи КОП¹ затримали радянського громадянина Кіпця Костянтина, який утік до Польщі нібито у зв'язку з аграрною колективізацією в СРСР. Вищевказаний рішенням Лунинецького начальника повіту був заарештований, а згодом мав бути повернутий у СРСР. Кіпець, який боявся покарання також з боку радянської влади, під час перебування під вартою намагався покінчити життя самогубством через повішення.

[...]

ДАВО, ф. 46, оп. 9а, спр. 960, арк. 55 зв. – 56.

Копія, машинопис.

Документ польською мовою.

^а-^а *Написано великими літерами.*

^б-^б *Підкреслено машинописним способом.*

^в-^в *Написано в розбивку.*

^г-^г *Нерозбірливо написано від руки слово.*

¹ Корпус охорони прикордонної зони (КОПЗ) – утворене 12 IX 1924 військове формування, завданням якого була охорона кордонів східної II РП (з СРСР, Латвією і Литвою), потім також південної (з Румунією, Угорщиною, врешті Словаччиною); у 1938 налічувало бл. 30 тис. солдатів, що були набрані головним чином із західних воєводств Польщі; з питань персонально-організаційних і підготовки підпорядковувалось Міністерству військових справ, відносно питань бюджету і безпеки кордонів Міністерству внутрішніх справ, а з 1938 також Генеральному інспекторові Збройних Сил (розвідка і завдання в майбутній війні).

Nr 19

9 marca 1932, Brześć nad Bugiem. Fragment sprawozdania wojewody poleskiego za luty 1932 r. dotyczący nielegalnego przekraczania granicy

^a-Wojewoda Poleski^a

Nr BP 14

^b-Brześć n[ad] B[ugiem], dnia 9 III 1932 r.^b

^a-Sprawozdanie sytuacyjne^a nr 2

^b-za ^c-luty^c 1932 r.^b

^b-Sprawy graniczne^b

W okresie sprawozdawczym zaobserwowano nieznaczne wzmoczenie się nielegalnego ruchu uchodźczego do ZSRR. Uciekającymi są przeważnie osoby podejrzane o działalność wywrotową lub kryminalną, względnie osoby, mające w Rosji krewnych, za pośrednictwem których liczą^d na uzyskanie pracy w tamt[ejszych] zakładach przemysłowych. Ruch uchodźczy wg poszczególnych powiatów przedstawia się jak następuje:

[...]

[Powiat] ^b-łuniniecki:^b w okresie sprawozdawczym z terenu pow[iatu] łuninieckiego zbiegło do ZSRR 9 osób. Spośród osób, które przekroczyły granicę do ZSRR w ubiegłych okresach sprawozdawczych, władze sowieckie odrzuciły z powrotem do Polski 5 osób, z których [3] pochodzi z pow[iatu] łuninieckiego, 1 [z] sarneńskiego i 1 [z] pińskiego.

19 II rb. organy KOP¹ zatrzymały obywatela sowieckiego Kipecia Konstantego, który zbiegł do Polski rzekomo w związku z kolektywizacją rolną w ZSRR. Wymieniony decyzją starosty łuninieckiego osadzony został w areszcie, a następnie miał być odrzucony z powrotem do ZSRR. Kipeć, obawiając się kary również ze strony władz sowieckich, w czasie pobytu w areszcie usiłował popełnić samobójstwo przez powieszenie się.

[...]

DAWO, f. 46, op. 9a, spr. 960, k. 55 v. – 56.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

^{a-a} Zapisano wersalikami.

^{b-b} Podkreślono maszynowo.

^{c-c} Zapisano pismem spacjiowanym.

^d Słabo czytelne słowo dopisane odręcznie.

¹ Korpus Ochrony Pogranicza (KOP) – utworzona 12 IX 1924 formacja wojskowa, której zadaniem była ochrona wschodniej granicy II RP (z ZSRS, Łotwą i Litwą), potem także południowej (z Rumunią, Węgrami, wreszcie Słowacją); w 1938 liczyła ok. 30 tys. żołnierzy, rekrutowanych głównie z województw zachodnich Polski; pod względem personalno-organizacyjnym i szkoleniowym podporządkowana była MSWojsk., pod względem budżetowym i bezpieczeństwa granic MSW, a od 1938 także Generalnemu Inspektorowi Sił Zbrojnych (wywiad i zadania w przyszłej wojnie).

№ 20

25 березня 1932, Сімферополь. Вказівка ПП ОДПУ по Криму щодо запобігання порушень при вилученні валюти

ВК/24

^аСов[ершенно] Секретно^а

^аВсем органам ГПУ Крыма^а
Только

В практике работы органов ОГПУ участились случаи изъятия инвалюты от частных переводополучателей. Местными органами ГПУ арестовывались лица, в адрес которых поступали от наших кредитных учреждений ценные пакеты с инвалютой, пересылались в СССР через иностранные банки. От таких лиц отбирались расписки в получении валюты по переводам, затем они освобождались, а валюта безвозмездно изымалась.

Кроме того, в работе наших органов и Милиции отмечены случаи ареста лиц, совершающих покупки в магазинах «Торгсина» и конфискации приобретенных ими товаров.

Подобная практика изъятия инвалюты от переводополучателей и конфискация приобретенных ими товаров, становится известным как родственникам, живущим за границей, пересылавшим инвалютные переводы, так равно и иностранным банкам, через кои переводились такие переводы и которые находятся в постоянных корреспондентских отношениях с нашими банками по выполнению взаимных поручений.

От инобанков поступают запросы и жалобы переводоотправителей, сводившиеся к тому, что в СССР у переводополучателей безвозмездно отнимается переводимая через советские же банки инвалюта.

В результате практикуемых таких изъятий валюты и конфискации приобретаемых (за валюту) товаров в «Торгсине», значительно сокращается приток из-за границы инвалюты в СССР по бытовым переводам и это приводит к усилению антисоветской кампании за сокращение переводов инвалюты в СССР.

Заграничная пресса уже ведет кампанию, имеющая целью подорвать авторитет «Торгсина», базируясь на данных заграничных клиентов об аресте их родственников, покупающих товары в магазинах объединения «Торгсина».

В латвийской прессе появились заметки об аресте ГПУ лиц, получающих инвалютные переводы из-за границы.

Это обстоятельство особо опасно, т.к. это отражается на переводах инвалюты взамен товарного эквивалента, чем наносится большой материальный ущерб деятельности «Торгсина», срывая выполнение его инвалютного плана.

^{а-а} Написано великими літерами.

Nr 20

25 marca 1932, Symferopol. Wytyczne PP OGPU Krymu w sprawie zapobiegania nadużyciom podczas konfiskaty dewiz

WK/24

^a-Śc[iśle] tajne^a

^a-Do wszystkich organów GPU Krymu^a
Wyłącznie

W praktyce działań organów OGPU coraz częstsze są przypadki konfiskaty ob[cej] waluty prywatnym osobom, otrzymującym przekazy. Miejscowe organy GPU aresztowały osoby, na adres których wpływały z naszych instytucji kredytowych przesyłki wartościowe z ob[ca] walutą, przesyłane do ZSRS przez zagraniczne banki. Odbierano takim osobom pokwitowania na dewizy otrzymane przekazem, potem zwalniano je, a dewizy były konfiskowane bez żadnej rekompensaty.

Prócz tego, w pracy naszych organów i milicji odnotowano przypadki aresztowania osób dokonujących zakupów w sklepach *Torgsinu*¹ i konfiskaty nabytych przez nich towarów.

Podobna praktyka, tj. odbieranie ob[cej] waluty osobom otrzymującym przekazy i konfiskata nabytych przez nich towarów, staje się znana zarówno krewnym mieszkającym za granicą i przesyłającym przekazy w ob[cej] walucie, jak i zagranicznym bankom, przez które wysyłane są takie przekazy i które pozostają w stałym kontakcie korespondencyjnym z naszymi bankami w związku z wykonywaniem wzajemnych zleceń.

Z banków zagr[anicznych] napływają zapytania i skargi osób wysyłających przekazy na to, że w ZSRS adresatom przekazów odbiera się bez żadnej rekompensaty ob[ca] walutę przekazywaną przez sowieckie banki.

Wskutek praktykowanego w ten sposób odbierania waluty i konfiskaty towarów nabytych (za dewizy) w *Torgsinie*, znacznie ograniczony został napływ ob[cej] waluty z zagranicy do ZSRS w przekazach indywidualnych; prowadzi to też do nasilenia antysowieckiej kampanii na rzecz ograniczenia przekazów ob[cej] waluty do ZSRS.

Prasa zagraniczna, opierając się na informacjach zagranicznych klientów o aresztowaniu ich krewnych, kupujących towary w sklepach zjednoczenia *Torgsin*, już prowadzi kampanię, mającą na celu nadszarpnięcie autorytetu *Torgsinu*.

W prasie łotewskiej pojawiły się informacje o prowadzonych przez GPU aresztowaniach osób, otrzymujących z zagranicy przekazy w ob[cej] walucie.

Taka sytuacja jest szczególnie niebezpieczna, ponieważ odbija się to na przekazach ob[cej] waluty w zamian za ekwiwalent towarowy, co powoduje duże

^a-^a Zapisano wersalikami.

¹ Zob. Wstęp s. LXIX.

Учитывая совершенно недопустимое и вредное производство изъятий инвалюты от переводополучателей и предостерегая органы ГПУ Крыма от подобных операций, ПП ОГПУ по Крыму ^апредлагает^а:

1) Не допускать какие бы то ни было аресты лиц, получающих инвалюту из-за границы и конфискации товаров, приобретаемых через объединения «Торгсина»;

2) Оперирование переводополучателей допускать только в тех случаях, когда имеются конкретные указания на их преступную спекуляцию валютой и товарами по взвинченным ценам и арестовывать только с личным в момент совершения сделки.

«^б25-^б» Марта 1932 г.
№

ПП ОГПУ по Крыму:
(—) САЛЫНЬ¹

^аНач.^а ЭЖО ПП ОГПУ:
(—) ДАШЕВСКИЙ

г. Симферополь

*ГДА СБУ, ф. 9, спр. 88, арк. 329.
Оригінал, машинопис.
Документ російською мовою.*

^{б-б} Вписано від руки.

¹ Едуард Петрович Салинь (1894–1938), з 23 I 1930 повноважний представник ОДПУ по Кримській АРСР; з 15 VII 1934 начальник УНКВС Кримської АРСР; з 17 XII 1934 начальник Управління НКВС Омської області. Заарештований 10 VIII 1937, засуджений Військовою колегією ВС СРСР 28 VIII 1938 до вищої міри покарання, розстріляний; реабілітований.

straty materialne w działalności *Torgsinu*, zrywając wykonanie jego planu walutowego.

Biorąc pod uwagę, że konfiskata ob[cej] waluty osobom otrzymującym przekazy jest karygodna i szkodliwa oraz przestrzegając organy GPU Krymu przed podobnymi akcjami, PP OGPU Krymu ^a-zaleca^a:

1) Nie dopuszczać pod żadnym pozorem do aresztowań osób, otrzymujących z zagranicy ob[ca] walutę ani do konfiskaty towarów nabywanych przez zjednoczenie *Torgsin*.

2) Do objęcia rozpracowaniem operacyjnym osób otrzymujących przekazy dopuszczać tylko w tym przypadku, kiedy istnieje konkretne podejrzenie co do ich przestępczej spekulacji dewizami i towarami po wygórowanych cenach, a aresztowania przeprowadzać tylko w przypadku przyłapania na gorącym uczynku w chwili dokonywania transakcji.

„^b-25^b” marca 1932 r.
Nr

PP OGPU Krymu
(—) SAŁYŃ¹

^a-Nacz[elnik]^a EKO PP OGPU
(—) DASZEWSKIJ

m. Symferopol

WAP SBU, f. 9, spr. 88, k. 329.
Oryginał, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.

^b-^b *Wpisano odręcznie.*

¹ Eduard Sałyń (1894–1938), od 23 I 1930 pełnomocny przedstawiciel OGPU Krymskiej ASRS, od 15 VII 1934 naczelnik UNKWD Krymskiej ASRS, od 17 XII 1934 naczelnik Zarządu NKWD obwodu omskiego. Aresztowany 10 VIII 1937, skazany przez Kolegium Wojskowe SN ZSRS 28 VIII 1938 na śmierć, rozstrzelany; zrehabilitowany.

№ 21

4 квітня 1932, Одеса. Фрагмент оперативного повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо акціонерного товариства «Друзаг»

^а-Одесский областной отдел ^а ГПУ
Особый ^а-Отдел ^а

^а-Сов[ершенно] секретно ^а
4/IV-[19]32 г.

БЕРНДТ в разговоре, ведшимся между БЕРНДТОМ и ШТЕРНОМ, Б[ЕРНДТОМ] было сказано следующее:

[...]

2) Работа концессии [«Друзаг»]¹ чрезвычайно рентабельна, т. к. концессия имеет право свободной продажи части товаров по рыночным ценам. Учитывая высокую урожайность, получаемую концессией и высокие рыночные цены, [доходность] получается колоссальной, почему, по словам Б[ЕРНДТА], концессии не страшны никакие налоги. По его словам, отдельные гектары дали до 250 пуд.

Если же это и неверно и БЕРНДТ преувеличил урожайность, а таковая доходила лишь до 100 пуд., то все то, учитывая стоимость муки в 70 руб. и выход муки в 50% – мы получили доход с десятины – в 3500 руб.

До военного доходность ^б-при том же урожае в 100 руб.^б и средней цены пшеницы 1 [рубел]–1р. 10 к. за пуд составили 100–110 руб., таким образом, теперешняя доходность «Друзаг» с отдельных гектаров в 35 раз более довоенной, что не соответствует любому снижению курса рубля.

Верно: (—)

*ГДА СБУ, Одеса, стр. 380-Т, арк. 89.
Засвідчена копія, машинопис на бланку.
Документ російською мовою.*

^а-^а Друк формуляра.

^б-^б Так у тексті.

¹ Мова про німецько-російське акціонерне товариство «Друзаг».

Nr 21

4 kwietnia 1932, Odessa. Fragment doniesienia tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS na temat niemiecko-rosyjskiego towarzystwa akcyjnego „Druzag”

^{a-}Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a Specjalny

^{a-}Śc[iśle] tajne^a
4/IV-[19]32 r.

BERNDT podczas rozmowy, jaką odbył ze STERNEM, powiedział co następuje:

[...]

2) Praca koncesjonowanego [kartelu „Druzag”]¹ jest niezwykle rentowna, ponieważ [kartel] ma prawo wolnej sprzedaży części towarów po cenach rynkowych. Biorąc pod uwagę wysokie plony, jakie udało się uzyskać [kartelowi] oraz wysokie ceny rynkowe, [opłacalność] jest kolosalna, z tego powodu, jak mówi B[ERNDT], [kartelowi] nie strasze żadne podatki. Według jego słów wydajność z hektara wyniosła do 250 pudów.

Jeśli nawet nie jest to zgodne z prawdą i BERNDT zawyżył plony, które dochodziły tylko do 100 pud[ów], to mimo wszystko, biorąc pod uwagę ceny mąki – 70 rub[li] i wydajność mąki – do 50%, otrzymalibyśmy dochód z dziesięciny – 3500 rub[li].

Przed wojennym dochodowość ^{b-}przy takich właśnie plonach, tj. 100 rub[li]^b i średniej cenie pszenicy od 1 [rubla] do 1 r[rubla] 10 k[opiejek] za pud dawała 100–110 rub[li], tak więc obecna dochodowość „Druzagu” z poszczególnych hektarów jest 35 razy większa niż przedwojenna, co nie odpowiada wolnemu spadkowi kursu rubla.

Za zgodność: (—)

*WAP SBU, Odessa, spr. 380-T, k. 89.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis na formularzu.
Dokument w języku rosyjskim.*

^{a-} ^a *Druk formularza.*

^{b-} ^b *Tak w tekście. Powinno być: pudów.*

¹ *Mowa o niemiecko-rosyjskim towarzystwie akcyjnym „Druzag”.*

№ 22

19 квітня 1932, Брест над Бугом. Фрагмент звіту Поліського воєводи за березень 1932 р. щодо нелегального перетину кордону

^а-Поліський ^б-воєвода^{-б-а}

№ БП 14

Брест н[ад] Б[угом], 19 IV 1932 р.

^{в-а}-Ситуаційний звіт^{-а} № 3
за березень 1932 р.^{-в}

^{а-в}-Прикордонні справи^{-в-а}

У звітному періоді у відділі кордонних справ більш серйозних змін не було. Нелегальний рух населення через польсько-радянський кордон триває надалі, але в дещо менших розмірах, ніж до цього.

Число нелегальних емігрантів з Польщі в СРСР надалі перевищує число біженців з Росії у Польщу та виглядає, як далі:

[...]

Із СРСР до Польщі прибули нелегально 4 особи, з яких 1 була відіслана назад, тому що існувало підозріння, що вона приїхала зі шпигунською метою.

Зі свідчень та розповіді радянських біженців та польських громадян, які повернулися із СРСР, виходить, що в Росії панує голод, і його особливо відчують колгоспники, яким зменшено до мінімуму продовольчі пайки. Як через це, так і внаслідок поганого господарювання в колгоспах, колгоспники виконують свою роботу неохоче і недбайливо.

[...]

ДАВО, ф. 46, оп. 9а, спр. 961, арк. 27.

Копія, машинопис.

Документ польською мовою.

^{а-а} *Написано великими літерами.*

^{б-б} *Написано в розбивку.*

^{в-в} *Підкреслено машинописним способом.*

Nr 22

19 kwietnia 1932, Brześć nad Bugiem. Fragment sprawozdania wojewody poleskiego za marzec 1932 r. dotyczący nielegalnego przekraczania granicy

^{a-b}Wojewoda^{-b} Poleski^{-a}

Nr BP 14

Brześć n[ad] B[ugiem], dn. 19 IV 1932 r.

^{c-a}Sprawozdanie sytuacyjne^{-a} nr 3
za marzec 1932 r.^{-c}

^{a-c}Sprawy graniczne^{-c-a}

W dziale spraw granicznych w okresie sprawozdawczym poważniejsze zmiany nie zaszły. Nielegalny ruch ludności przez granicę polsko-sowiecką trwa w dalszym ciągu, lecz w nieco mniejszych rozmiarach niż dotychczas.

Ilość nielegalnych emigrantów z Polski do ZSRR nadal jest wyższa aniżeli uciekinierów z Rosji do Polski i przedstawia się następująco:

[...]

Z ZSRR do Polski przybyły nielegalnie 4 osoby, z których 1 odrzucono z powrotem, ponieważ istniało podejrzenie, że przybyła ona w celach szpiegowskich.

Z zeznań i opowiadań uciekinierów sowieckich oraz obywateli polskich, powracających z ZSRR wynika, że w Rosji panuje głód, odczuwany szczególnie wśród robotników kołchozów, którym racje żywnościowe zmniejszono do minimum. Wskutek tego, [jak również] ze względu na złą gospodarkę w kołchozach, robotnicy wykonują pracę niechętnie i niedbale.

[...]

DAWO, f. 46, op. 9a, spr. 961, k. 27.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

^{a-a} *Zapísano wersalikami.*

^{b-b} *Zapísano pismem spacjiowanym.*

^{c-c} *Podkreślono maszynowo.*

№ 23

30 квітня 1932, Соболівка. Лист жителя Соболівки до родини в Польщі про важкі умови життя в українському селі

^aПереклад з російської^a
Соболівка, 30 IV [19]32 р.

Першим обов'язком в листі повідомляю Тебе, дорогий брат[ику] Ігнатію, що я листа отримав, якого Ти мені писав 21 IV [19]32 р., а я його дістав 29 IV [19]32 р., за що дуже дякую. Ти мене питаєш, як я поживаю. Скажу, як я поживаю, що не є дуже добре, хоча постійно працюю, тобто круглий рік, але прожити д[уже] важко, тому що все дуже дороге, а зарплати отримую лише 80 карбованців в місяць. Пуд житнього борошна в нас коштує 100 карб[ованців], але його тут ніде не знайдеш. Картопля також дорого коштує – 20 карб[ованців] пуд. Фунт сала коштує 10 карбованців, загалом багато чого не можна купити за таку винагороду за роботу. Дорогий брате, я без куска хліба сиджу вже від місяця і мало що не здохну від голоду. Продовольчий пайок я отримав в 10 фунтів на місяць, а купити нема де, і завтра Великдень, а хліба ні куска нема, про м'ясо не говорю зовсім – тому, що його нема ніде, взагалі нужденне життя. Такого життя до цього року я ще не бачив.

У справі виїзду, скажу, що є проблеми, чи взагалі виїду – тому, що засобів до цього нема, а я думаю лише, щоб прожити, – про дорогу нема що думати, а може швидко здохну від голоду, тому що нічого купити. Ви думаете, що я з доброї волі писав у попередньому листі, потреба примушує все робити. Тим часом нічого писати.

Дорогий брате, Ігнатію, Ти запитуєш про брата Йосифа, я скажу тобі, що вже рік минув, як я отримував листи від нього, і не знаю, де він зараз знаходиться, тому, що в минулому році мій товар[иш] був у Києві в червні, і сказав, що був у нього, а другий товариш був у серпні і сказав, що його не було на тій квартирі, де до цього проживав. Зараз я не знаю, де він знаходиться. Передаю уклін Вані, Ксені, всім родичам та знайомим. Бажаю Вам здоров'я й щастя. Тим часом до побачення, залишаюся гаряче кохаючи Вас усіх. Підпис нерозбірливий.

Перекладав у Столині, дня 12 IV [19]32 р. (—) С. Вальчук
С. Вальчук, ст. пост. сл[ідчої] сл[ужби]

^a-^a Підкреслено машинописним способом.

Nr 23

30 kwietnia 1932, Sobolewka. List mieszkańca Sobolewki do rodziny w Polsce opisujący ciężkie warunki życia na wsi ukraińskiej

^aTłumaczenie z [języka] rosyjskiego^a
Sobolewka, 30 IV [19]32 r.

Pierwszym obowiązkiem w liście zawiadamiam Cię, drogi bracisz[ku] Ignacy, że ja list otrzymałem, który pisałeś do mnie 21 IV [19]32 r., a ja go otrzymałem 29 IV [19]32 r., za który z uczuciem dziękuję. Zapytujesz, jak ja żyję. Powiem jak ja żyję, że nie bardzo dobrze, chociaż i pracuję stale, tj. okrągły rok, ale przeżyć jest b[ardzo] trudno, dlatego że wszystko bardzo drogo kosztuje, a poborów otrzymuję tylko 80 rubli miesięcznie. Pud mąki żytniej u nas kosztuje 100 rub[li], ale nie znajdziesz jej tutaj nigdzie. Kartofle też drogo kosztują – 20 rub[li] pud. Funt¹ słoniny kosztuje 10 rubli, w ogóle wiele rzeczy nie można kupić za takie wynagrodzenie za pracę. Drogi bracie, ja bez kawałka chleba siedzę już od miesiąca i mało co nie zdechnę z głodu. Rację żywnościową otrzymałem w 10 funtach na przeciąg miesiąca, a kupić nie ma gdzie i Wielkanoc jutro, a chleba ni kawałka nie ma, o mięsie nie mów wcale – dlatego, że go nie ma nigdzie, w ogóle nędzne życie. Takiego życia do tego roku jeszcze nie widziałem.

W sprawie wyjazdu powiem, że pytanie, czy wyjadę – dlatego, że środków na to nie ma, a myślę tylko, jakby przeżyć – o drodze myśleć nie ma co, a może prędko zdechnę z głodu, dlatego że kupić nie ma czego. Wy myślicie, że ja z dobra pisałem w poprzednim liście, potrzeba zmusza wszystko robić. Tymczasem pisać nie ma czego.

Drogi bracie Ignacy, Ty zapytujesz się o brata Józefa, powiem ci, że już rok czasu, jak otrzymywałem od niego listy, i nie wiem, gdzie on obecnie znajduje się, dlatego, że w przeszłym roku mój towarz[ysz] był w Kijowie w czerwcu, to powiedział, że był u niego, a drugi towarzysz był w sierpniu to powiedział, że nie było go na tym mieszkaniu, w którym przedtem mieszkał. Obecnie nie wiem, gdzie on znajduje się. Podaję ukłon Wani, Kseni, wszystkim krewnym i znajomym. Życzę wam zdrowia i szczęścia. Tymczasem do widzenia, zostaję gorąco lubiący was wszystkich. Podpis nieczytelny.

Tłumaczył w Stolinie, dnia 12 IV [19]32 r. (—) S. Walczuk
S. Walczuk, st. post. s[ł]u[ż]by] ś[ł]e[dczej]

^a-^a *Podkreślono maszynowo.*

¹ Tzw. funt rosyjski, jednostka wagi wynosząca 409,5 g.

19 V [19]32 р. За згідність (—) підпис
Начальник Канцелярії
Столинського начальства повіту

ДАВО, ф. 46, оп. 9а, спр. 961, арк. 67 зв.

Копія, машинопис.

Документ польською мовою.

19 V [19]32 r. Za zgodność (—) podpis
Naczelnik Kancelarii
Starostwa Stolińskiego

DAWO, f. 46, op. 9a, spr. 961, k. 67 v.

Odpis, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

№ 24

Після 1 травня 1932, Київ. Фрагмент інформації начальника Київського обласного відділу ДПУ УРСР у справі здобутих Німецьким консульством даних на тему села

Сов[ершенно] секретно

^{а-б}-Доклад
по разному шпионажу
с 1-го марта по 1-е мая 1932 г.^б

Особый Отдел Киевского Облотдела ГПУ

^б-Германское консульство^{-б-а}

[...]

^б-Деятельность консульства по селу^б

О работе консульства по селу мы подробно остановились в спецдокладе за № 86390¹. Консульство по-прежнему уделяет максимум внимания селу. Все трудности, как и всякое антисоветское явление или выступление, тщательно фиксируется и на основании этих данных делаются выводы о прочности советской власти. Среди сотрудников консульства, в частности, у ЗОММЕРА существует твердое убеждение, что в связи с «голодом», среди селян будут организованные выступления и к лету сильно возрастет бандитизм, а мнение низших служащих сводится к тому, что недалек момент, когда начнется всеобщий бунт крестьян, который сметет на своем пути Советскую власть.

За последнее время получен обильный материал о принудительном обобществлении скота, о состоянии весенних посевов, готовящихся голодных бунтах и т.д. После появления в прессе постановления, запрещающего обобществление скота, ЗОММЕР сделал вырезки из советских газет и одновременно статей германской печати, подобрав факты о действительных случаях принудительного обобществления, имевших место на Волыни². ШТРЕЗЕ, которому поручено собрать необходимые сведения, в разговоре с пастором КЕНИГСФЕЛЬДОМ, сообщил, что у него есть неопровержимые факты по Волыни, когда крестьяне являлись в Исполком с постановлением, вырезанным из «Правды», но им официальные лица в Исполкомах отвечали: «У нас помимо газет имеются и свои директивы, которыми мы руководствуемся».

^{а-а} Підкреслено машинописним способом.

^{б-б} Написано великими літерами.

¹ Див. документ № 17.

² Мова про частину Волині, що знаходиться у межах СРСР.

Nr 24
Po 1 maja 1932, Kijów. Fragment raportu naczelnika
Kijowskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS w sprawie pozyskanych
przez niemiecki konsulat danych na temat sytuacji w rolnictwie

Śc[isłe] tajne

^{a-b}Raport
dotyczący spraw szpiegowskich różnego rodzaju^b
[za okres] od 1 marca do 1 maja 1932 r.

Oddział Specjalny Kijowskiego Obw[odowego] Oddziału GPU

^bKonsulat niemiecki^{b-a}

[...]

^bDziałalność konsulatu na odcinku wiejskim^b

Działaniami konsulatu na odcinku wiejskim zajmowaliśmy się szczegółowo w raporcie spec[jalnym] nr 86390¹. Konsulat, tak jak wcześniej, główną uwagę kieruje na wieś. Wszystkie trudności, tak samo jak i wszelkie antysowieckie zjawiska albo wystąpienia, są dokładnie odnotowywane, a na podstawie tych danych wyciąga się wnioski dotyczące trwałości władzy sowieckiej. Wielu pracowników konsulatu, w szczególności SOMMER, jest mocno przekonanych, że w związku z „głodem” wśród chłopów będą organizowane wystąpienia i jeszcze przed nastaniem lata znacznie rozwinie się bandytyzm, a opinie niższych urzędników sprowadzają się do tego, że niedaleki jest moment, kiedy rozpocznie się powszechny bunt chłopstwa, który zmiecie ze swojej drogi władzę sowiecką.

W ostatnim czasie otrzymano obszerny materiał o przymusowym uspołecznieniu [hodowli] bydła, o stanie wiosennych zasiewów, o przygotowywanych buntach głodowych itd. Po pojawieniu się w prasie zarządzenia, zakazującego uspołeczniania [hodowli] bydła, SOMMER przygotował wycinki z sowieckich gazet i jednocześnie z artykułów z prasy niemieckiej, wybrał fakty dotyczące przypadków przymusowego uspołecznienia mające miejsce na Wołyniu². STRESE, któremu polecono zebranie niezbędnych informacji, podczas rozmowy z pastorem KENIGSFELDEM, oświadczył, że wie o konkretnych faktach z Wołynia, iż chłopci zjawiali się w *ispolkomi* z rozporządzeniem wyciętym z „Prawdy”, a oficjele w *ispolkomi* odpowiadali im: „Mamy oprócz gazet również własne dyrektywy i nimi się kierujemy”.

^{a-a} Podkreślono maszynowo.

^{b-b} Zapisano wersalikami.

¹ Zob. dokument nr 17.

² Mowa o części Wołynia znajdującej się w granicach ZSRS.

По сообщению ШТРЕЗЕ, недавно жена одного немца-врача из Яготинского района прислала в консульство сообщение, в котором описывает кошмарные условия, в которых находятся крестьяне, так как они не в переносном, а в буквальном смысле пухнут от голода.

Примерно такие же сведения по селу представил бухгалтер Ржищевской паровой мельницы, заявивший при этом, что единственная мельница во всем районе и та из-за отсутствия помола, не работает.

О подобных тенденциях, имевших место в Пулинском, Володарском районах и других местах известно Вам из наших сообщений.

Некий КНЕБЕЛЬ дал сведения о многочисленном падении коров, свиней и лошадей в колхозах, безобразном там уходе за скотом, при этом сообщил, что павший скот используется для технических нужд.

Жена врача из Яготина, КНЕБЕЛЬ и бухгалтер Ржищевской мельницы разрабатываются.

ЗОММЕР, делаясь впечатлениями о настроениях на селе, заявил, что его посетил священник Новоград-Волынского, передавший ему, что там царит настоящая голод, у крестьян нет семян для посева, в колхозах голодают, единоличники едят желуди, смертность большая и пр.

Эти сведения ЗОММЕРУ передал Новоград-Волынский пастор ГЕРИНГЕ, который и среди немцев г. Киева распространял подобные слухи также как о, якобы, начатом походе Соввласти против германско-подданных, о повстанческих настроениях селянства и, высказывая соображения о необходимости, чтобы город поддержал село при восстании.

Приезжавшие в консульство колонисты РИСТАУ Густав, ТОЛЬКМИДТ Ионат, ГНАЙЗЕР и др., известные Вам по делу «^бИнформаторы^б», по словам ШТРЕЗЕ^в утверждают, что с наступлением лета крестьяне, которым терять нечего, подымут восстание, пойдут в леса, на дороги, будут грабить и бить представителей Советской власти и актива из селян.

В связи с этими настроениями на селе, консульство интересовал вопрос о состоянии озимых посевов и насколько они могут обнадеживать селянство. Но, по словам ШТРЕЗЕ, сведения, полученные от агронома ИРПЕ, обследовавшего в процессе своей службы озимые посевы, все обстоит неутешительно, так как посевы в значительной мере в Киевском районе вымерзали и поэтому перспектив на улучшение настроения селян не подают.

ЗОММЕР, как мы уже указывали, тщательно следит за движением бандитизма. Узнав от кого-то, что в Облсуде слушается дело Майки ДОРОШЕНКО (дело банды ЛАХНО-ДОРОШЕНКО, оперировавшей в Бобровецком и Ичненском районах), он дважды обращался к [источнику] с просьбой его проинформировать «об этой крупной политической банде». Один из инспекторов – инженер ЛАУБЕНГЕЙМЕР, по поручению ЗОММЕРА, ходил даже смотреть на арестованных, он рассказывал затем ЗОММЕРУ в сгущенных красках, как вели арестованных под усиленным конвоем

^в Було: ШТРАЗЕ.

Według informacji STRESE, niedawno żona pewnego Niemca, lekarza z rejonu jahotynskiego przysłała do konsulatu informację o koszmarnych warunkach, w jakich znajdują się chłopci, ponieważ oni nie w przenośni, ale dosłownie puchną od głodu.

Takie same mniej więcej informacje dotyczące wsi przedstawił księgowy rżyszczewskiego młyna parowego, twierdząc przy tym, że jest to jedyny młyn w całym rejonie, a i tak z powodu braku [ziarna do] mielenia nie pracuje.

O podobnych tendencjach panujących w rejonach pulińskim i wołodarskim oraz w innych miejscach wiadomo Wam z naszych doniesień.

Niejaki KNEBEL przekazał informacje o dużej liczbie przypadków padania krów, świń i koni w kołchozach, o zajmowaniu się tam byłem w sposób skandaliczny i oświadczył przy tym, że padłe bydło wykorzystywane jest do potrzeb technicznych.

Żona lekarza z Jahoty, KNEBEL i księgowy rżyszczewskiego młyna objęci zostali rozpracowaniem.

SOMMER, dzieląc się wrażeniami dotyczącymi nastrojów na wsi oświadczył, że odwiedził go ksiądz z Nowogrodu Wołyńskiego, który przekazał mu [informacje], że panuje tam prawdziwy głód, a chłopci nie mają nawet ziarna do zasiewu, [że] w kołchozach głodują, a *jedinolicznicy*¹ jedzą żołędzie, [że] śmiertelność jest bardzo wysoka itp.

Te informacje SOMMEROWI przekazał pastor z Nowogrodu Wołyńskiego GERINGE, który podobne plotki rozpowszechniał też wśród Niemców z m. Kijowa, mówiąc również o tym, że jakoby rozpoczęła się kampania władzy sow[ieckiej] przeciwko obywatelom niemieckim, o powstańczych nastrojach wśród chłopstwa oraz głosząc opinię o konieczności wsparcia wsi przez miasto podczas powstania.

Przyjeżdżający do konsulatu koloniści RISTAU Gustaw, TOLKMIDT Ionat, GNAJZER i in[ni] znani Wam ze sprawy „*b*-Informatorzy^b” – z tego, co mówił STRESE^c – twierdzą, że z nastaniem lata chłopci, którzy nie mają nic do stracenia, mogą wszcząć powstanie, pójdą do lasu, na drogi, będą grabić i bić przedstawicieli władzy sowieckiej i aktywu chłopskiego.

W związku z takimi nastrojami na wsi, konsulat interesował się stanem zasiewów ozimych i tego, na ile mogą one dawać chłopstwu nadzieję. Ale z tego, co mówił STRESE, na podstawie informacji uzyskanych od agronoma IRPE, który badał ozime zasiewy w ramach swojej służby, sprawa wygląda niezadowolająco, ponieważ zasiewy w rejonie kijowskim w znacznej mierze wymarły i dlatego perspektyw na polepszenie nastrojów nie dają.

SOMMER, jak już informowaliśmy, śledzi dokładnie rozwój bandytyzmu. Dowiedziawszy się od kogoś, że w Sądzie Obw[odowym] prowadzona będzie sprawa Majki DOROSZENKO (sprawa bandy ŁACHNO-DOROSZENKI, działającej w rejonach bobrowickim i iczniańskim), dwa razy zwracał się do [na-

^c *Było*: SZTRAZE.

¹ Tj. chłopci gospodarujący indywidualnie, którzy nie przystąpili do kolchozu.

в здание Оперсуда[†], что среди них есть и кр[асноармей]цы, примкнувшие к банде, что конвой с ними обращался грубо, посадив их на сырую землю и т. д.

[...]

⁶Нач.⁻⁶ КОО ГПУ УССР
(—) РОЗАНОВ

⁶Нач. Особого отдела⁻⁶
(—) БРЖЕЗОВСКИЙ³

*ГДА СБУ, ф. 13, спр. 40, арк. 126–147.
Оригінал, машинопис.
Документ російською мовою.*

[†] Так у тексті. Ймовірно повинно бути: Облсуда.

³ Юліан Бржезовський (1898–1937), начальник Особливого відділу Київського обласного відділу ДПУ УРСР, з 2 VIII 1933 начальник Особливого відділу Харківського обласного відділу ДПУ УРСР, з 20 VIII 1933 начальник Полтавського міського відділу ДПУ УРСР. Остання посада заступник начальника 5 відділу УДБ НКВС УРСР. Майор державної безпеки (1935). Заарештований 5 V 1937; засуджений на смерть 21 VIII 1937; розстріляний 21 VIII 1937 у Москві.

szego źródła] z prośbą o poinformowanie go „o tej dużej bandzie politycznej”. Jeden z zagr[anicznych] specjalistów, inżynier LAUBENGEIMER, na polecenie SOMMERA chodził nawet patrzeć na aresztowanych, opisywał on potem SOMMEROWI w jaskrawych barwach, jak prowadzili aresztowanych pod wzmocnionym nadzorem do budynku Sądu Oper[acyjnego]^d, że byli wśród nich też cz[erwonoarmiś]ci, którzy przyłączyli się do bandy, że konwojujący traktowali ich bardzo okrutnie, sadzając na gołej ziemi itp.

[...]

^bNacz[elnik]-^b KOO GPU USRS
(—) ROZANOW

^bNacz[elnik] Oddziału Specjalnego-^b
(—) BRZEZOWSKIJ³

WAP SBU, f. 13, spr. 40, k. 126–147.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

^d *Tak w tekście. Prawdopodobnie powinno być: Sądu Obw[odowego].*

³ Julian Brzezowski (1898–1937), naczelnik Oddz. Specjalnego Kijowskiego Obwodowego Oddz. GPU USRS, od 2 VIII 1933 naczelnik Oddz. Specjalnego Charkowskiego Obwodowego Oddz. GPU USRS, od 20 VIII 1933 naczelnik Połtawskiego Miejskiego Oddz. GPU USRS. Ostatnie stanowisko: zca naczelnika 5 Oddz. UGB NKWD USRS. Major bezp. państw. (1935). Aresztowany 5 V 1937, skazany na śmierć 21 VIII 1937, rozstrzelany 21 VIII 1937 w Moskwie.

№ 25

3 травня 1932, Соболівка. Лист жителя Соболівки до родини в Польщі,
що описує важкі умови життя в українському селі

^aПереклад з російської^a
Соболівка, 3 V 1932 р.
^aКопія^a

Христос Воскрес!

Моя дорога родинно, я вам пишу, це 2 лист, один у суботу перед Великоднем, а сьогодні третій день Великодня.

Дорогий братику, я тебе повідомляю, що сьогодні проводжу Великдень^б нічого веселого й доброго, по-перше тому, що я відірваний від (родини) родичів, по-друге, проводжу Великдень з постом, в додатку без хліба, на таких продуктах, що ви їх вдома не бачили і бачити вам не прийдеться, як, наприклад, буряки, картопля й якась «соє», така, як в нас дома росте люпин, така вона, але біла як горох і така несмачна, що аж їсти не можна. А їсти мусимо тому, що хліб у нас дуже дорога річ, їсти його простим людям не можна, це доступне лише багатим. Селянинові його взагалі не можна. Робітникам дають трішки – стільки, скільки треба, щоб він не об'ївся.

Дорогий брате Ігнатію, у нас влада забрала хліб від селян, можна сказати, до одного зерна і зараз люди пропадають без куска хліба. А влада ще говорить, що родини поховали хліб (збіжжя) і не дають. Влада робить так: посилають так звані бригади і вони приходять до людини або господаря і проводять обшук таким способом, що навіть в землі шукають гострим залізним знаряддям, сірниками в стінах, в землі, в солом'яній покрівлі, знайдуть півпуда, то відразу ж забирають на підводу і відвозять. І таке життя тут проходить. Більше писати не маю що, поки що до побачення.

Посилаю свій дуже сердечний поклін всій родині та бажаю здоров'я.

Лишається. Підпис скорочення нерозбірливий

Дорогий братику Ігнатію, якщо тільки можна, то прошу тебе, пошли мені посилку, бо вона є дуже необхідна. Їсти нічого, а треба їсти. Пиши, що нового у вас. Чекаю листа ще одного.

Переклав (—) С. Вальчук
Ст. перед. сл[ідчої] сл[ужби]

ДАВО, ф. 46, оп. 9а, спр. 961, арк. 68.

Копія, машинопис.

Документ польською мовою.

^a-^a Підкреслено машинописним способом.

^б Нерозбірливе слово, перекреслене на машинці.

Nr 25

3 maja 1932, Sobolewka. List mieszkańca Sobolewki do rodziny w Polsce opisujący ciężkie warunki życia na wsi ukraińskiej

^aTłumaczenia z [języka] rosyjskiego^a
Sobolewka 3 V 1932 r.
^aOdpis^a

Chrystus Zmartwychwstał!

Moja droga rodzino, ja piszę Wam, to 2-gi list, jeden w sobotę przed Wielkanocą, a to trzeci dzień Wielkanocy.

Drogi braciszku, zawiadamiam Ciebie, że ja spędzam dziś Wielkanoc ^b nic wesołego i dobrego, przede wszystkim, że jestem oderwany od (rodziny) krewnych, po drugie, spędzam Wielkanoc z postem, w dodatku bez chleba, na takich produktach, żeście w domu nie widzieli i widzieć nie przyjdzie się, jak powiedziec, buraki, kartofle i jakaś „soja”, taka, jak u nas w domu rośnie łubin, taka ona jest, ale biała jak groch i taka niesmaczna, że aż jeść nie można. Jeść musimy dlatego, że chleb u nas bardzo droga rzecz, jeść go zwykłym ludziom nie można, dostępne to jest tylko bogatym. Rolnikowi to wcale nie można. Robotnikom dają po trochu tyle, ile trzeba, żeby nie objadł się.

Drogi bracie Ignacy, u nas władze zabrały chleb od rolników, [można] powiedziec, do jednego ziarna i teraz ludzie przepadają bez kawałka chleba. A władze jeszcze mówią, że rodziny pochowały chleb (zboże) i nie dają. Władze robią tak: wysyłają tak zwane brygady i te przychodzą do człowieka lub gospodarza i dokonują rewizji w ten sposób, że nawet w ziemi szukają ostrymi żelaznymi narzędziami, zapalkami w ścianach, w ziemi, w dachu słomianym, znajdują pół puda, to zaraz zabiorą na furmankę i odwożą. I takie tutaj życie przechodzi. Więcej pisać nie mam co, tymczasem do widzenia.

Przesyłam swój czysto serdeczny ukłon całej rodzinie i życzę być zdrowymi.

Pozostaje. Podpis skrót nieczytelny

Drogi braciszku Ignacy, jeżeli tylko można, to proszę Cię, przyslij mnie przesyłkę, bo bardzo potrzebna jest. Jeść nie ma czego, a trzeba jeść. Pisz, co nowego u Was. Czekam listu jeszcze jednego.

Tłumaczył (—) S. Walczuk
St. przod. sł[uzby] śl[edczej]

*DAWO, f. 46, op. 9a, spr. 961, k. 68.
Odpis, maszynopis.
Dokument w języku polskim*

^a-^a Podkreślono maszynowo.

^b Nieczytelne słowo skreślone maszynowo.

№ 26

9 травня 1932, Київ. Фрагмент інформації Київського обласного відділу ДПУ УРСР щодо агентурної справи «Болото»

^а-515228

Серия «К»

9 мая 1932 [р.]^а

ЭКО – 2 гр.

^б-ЭКУ ГПУ УССР

^в-г. Харьков^{в-б}

^в-По делу «Болото»^в

Согласно намеченных нами мероприятий по делу «Болото» (см. н[аш]/ № 93336 от 2 IV-[19]32 г.) и указаний ЭКУ от 20 IV-1932 г., нами проделано следующее:

В конце апреля м[еся]ца, агента [...] (на квартире) посетил фигурант дела «Болото» РАДЧЕНКО¹, который им был приглашен к себе на квартиру.

В разговоре [...] РАДЧЕНКО сказал: «Я недавно ездил по районам, где видел на полях все голое, нет надежд на выполнение посевных планов, потому что нечем сеять и крестьяне не хотят работать. Сейчас у нас голод. Голод, рано или поздно, заставит население восстать, а этому поможет война, которая на носу. Крестьяне в эту войну себя покажут, как никогда. Теперь будет не то, что было. Теперь крестьяне имеют выкристаллизованных своих людей».

Обращаясь к [источнику], он ему заметил, что тот ничего не знает, что делается вокруг, что сейчас все отдается на военный бюджет, что Соввласть строит всякую чепуху, вроде Ирпеньских земляных плотин и пр., а этим укреплениям грош цена и т. д.

Наконец, он сказал, что поздно-рано, а японцы Сибирь заберут, а с Запада нам не помогут плотины Ирпеня, и поляки все сметут в один час.

[...]

^г-Зам. Нач.^г КОО ГПУ
КАМИНСКИЙ

^а-^а Відбито штампом.

^б-^б Написано в розбивку.

^в-^в Підкреслено машинописним способом.

^г-^г Написано великими літерами.

¹ Іван Романович Радченко (нар. 1897), головний інженер Київської контори Укрмеліотресту, обійнятий процесом у зв'язку з тим, що приходив свідчити за заарештованих членів правотроцькістської організації.

Nr 26
9 maja 1932, Kijów. Fragment informacji Kijowskiego Obwodowego
Oddziału GPU USRS dotyczącej sprawy kryptonim „Bołoto”

^a-515228

Seria „K”

9 maja 1932 [r.]^a

EKO – 2 gr[upa]

^bEKU GPU USRS

^cm. Charków^{c-b}

^cDotyczy sprawy „Bołoto”^c

Zgodnie z zaplanowanymi przez nas przedsięwzięciami związanymi ze sprawą „Bołoto” (zob. n[asze pismo] nr 93336 z dnia 2 IV-[19]32 r.) oraz wytycznymi EKU z dnia 20 IV-1932 r. wykonaliśmy, co następuje:

Pod koniec m[iesią]ca kwietnia, agenta [...] (w mieszkaniu) odwiedził figurant sprawy „Bołoto” RADCZENKO¹, zaproszony przez niego do mieszkania.

Podczas rozmowy [...] RADCZENKO powiedział: „Niedawno jeździłem po rejonach, gdzie widziałem, że na polach było zupełnie goło, nie ma nadziei na wykonanie planów siewnych, bo nie ma czym zasiać, a chłopci nie chcą pracować. Teraz panuje u nas głód. Głód wcześniej czy później zmusi ludzi do powstania, a pomoże w tym wojna, która jest tuż tuż. Chłopci podczas tej wojny wykażą się jak nigdy dotąd. Teraz będzie nie to, co było. Teraz chłopci mają wyłonionych swoich ludzi”.

Zwracając się do [naszego informatora] powiedział, że ten nie wie nic o tym, co dzieje się dookoła, że wszystko teraz oddaje się na budżet wojskowy, że władza sow[iecka] buduje jakieś bzdury w rodzaju irpeńskich zapór ziemnych itp., a te umocnienia nie są warte złamanego grosza itd.

Na koniec powiedział on, że wcześniej czy później Japończycy zabiorą Syberię, a z Zachodu nie pomogą nam zapory Irpenia i Polacy wszystko zmiotą w godzinę.

[...]

^dZast[ępc]a nac[elnika]^d KOO GPU
KAMINSKIJ

^{a-a} *Odbito stemplem.*

^{b-b} *Zapisano pismem spacjowanym.*

^{c-c} *Podkreślono maszynowo.*

^{d-d} *Zapisano wersalikami.*

¹ Iwan Radczenko (ur. 1897), główny inżynier kijowskiego Biura Ukraińskiego Trustu Melioracyjnego, objęty rozpracowaniem w związku z tym, że zeznawał na korzyść aresztowanych członków organizacji prawicowo-trockistowskiej.

«Начальник» ЭКО
ПАН²

ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-6352, т. 1, арк. 369–370.

Копія, машинопис.

Документ російською мовою.

² Яків Аронович (Іванович) Пан (1895–1939), з 1923 в органах ДПУ, з 27 II 1923 помічник уповноваженого контррозвідального відділу ДПУ УРСР; з 1 I 1924 помічник уповноваженого, потім уповноважений Економічного управління ДПУ УРСР; з 1926 помічник начальника Криворізького окрвідділу ДПУ УРСР; з 1929 помічник начальника відділу ДПУ УРСР, потім працював у Київському оперсекторі ДПУ; у 1933–1935 заступник начальника УНКВС Вінницької області; з 7 IV 1935 заступник начальника Адміністративно-господарського управління НКВС УРСР; з 1936 помічник начальника УНКВС Харківської області; з 10 XII 1937 помічник начальника УНКВС Курської, потім Воронежської області.

^dNaczelnik^d EKO
PAN²

WAP SBU, f. 65, spr. S-6352, t. 1, k. 369–370.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

² Jakow Pan (1895–1939), od 1923 w organach GPU, od 27 II 1923 pomocnik pełnomocnika KRO GPU USRS; od 1 I 1924 pomocnik pełnomocnika, następnie pełnomocnik EKO GPU USRS; od 1926 pomocnik naczelnika Okręgowego Oddz. GPU USRS w Krzywym Rogu; od 1929 pomocnik naczelnika Oddz. GPU USRS, następnie w Kijowskim Sektorze Operacyjnym GPU; w l. 1933–1935 zca naczelnika UNKWD obwodu winnickiego; od 7 IV 1935 zca naczelnika Zarządu Administracyjno-Gospodarczego NKWD USRS; od 1936 pomocnik naczelnika UNKWD obwodu charkowskiego; od 10 XII 1937 pomocnik naczelnika UNKWD obwodu kurskiego, potem woroneskiego.

№ 27

11 травня 1932, Київ. Фрагмент рапорту Польського консульства у Києві для Польського посольства в Москві про голод на Правобережній Україні

^а-Л. 6913/II-^а

^б-Польське консульство у Києві-^б

42/секр/32

Про голод і посіви

^в-Секретне-^в

^а-11-^а травня [193]2

Пану Послу РП

^ву Москві-^в

Я повідомляю, що з кожним днем отримую щораз більше відомостей про голод на Правобережжі, який особливо гостро відчувається у провінції. Згідно з останніми повідомленнями, у таких містах, як Вінниця і Умань майже щоденно можна фіксувати випадки збирання людей з вулиці, які падають з ослаблення й виснаження. Ще гіршою має бути ситуація в селі, де згідно з інформаціями з достовірного джерела, розбої та вбивства внаслідок голоду це щоденне явище.

Очевидний брак харчів можна помітити вже не лише в так званих «єдиноличників» (одноособові селянські господарства), які віддавна харчуються лушпинням з картоплі, жолудями і т. п., але навіть у колективах.

Сильно погіршився також стан постачання фабрик. Ймовірно, на цьому фоні щораз частіше виникають суперечки між робітниками й адміністрацією. Фабрична адміністрація, яку примушують до «ударного» виконання плану, вимагає від робітників дуже інтенсивної роботи, а вони, тоді, вимагають хліба, якого нема. Такого роду конфлікти мають бути темою на зборах «Фабзавкомів» (фабрично-заводських комітетів).

Нужда робітників дійшла вже до такої межі, що їхні родини змушені їсти так і погані продукти, як хліб із горохом і лушпинням із картоплі, яких невеликий кошик продають на базарах у Києві в ціні від 80 коп[ійок] до 1 карбованця.

Ця ситуація, за словами інформаторів, може помінятися лише на гірше, а це завдяки жалюгідному стану посівів. Озимина, по-їхньому, не віщує нічого доброго, а ярові посіви, найбільш правдоподібно, будуть погані. Головною причиною цього був брак зерна.

В одноосібника не було зерна, бо у нього, в більшості випадків, під найрізноманітнішими приводами його забрано, а колективи, які отримали зерно для посівів, отримали його запізно, в кількості, яка не вистачала, з якої ще частину було з'їдено, вагу, натомість, доповнено піском.

^а-^а Вписано від руки.

^б-^б Відбито штампом.

^в-^в Написано великими літерами і підкреслено машинописним способом.

Nr 27

11 maja 1932, Kijów. Fragment raportu polskiego konsulatu w Kijowie dla Poselstwa RP w Moskwie w sprawie głodu na Ukrainie Prawobrzeżnej

^a-L. 6913/II-^a

^{2b}-Konsulat polski w Kijowie-^b

42/pf/32

W sprawie głodu i zasiewów

^c-Poufne-^c

^a11-^a maja [193]2 [r.]

Do Pana Posła RP

^c-w Moskwie-^c

Komunikuję, że z każdym dniem otrzymuję coraz więcej wiadomości o głodzie na Prawobrzeżu, który specjalnie ostro daje się odczuwać na prowincji. Według ostatnich doniesień w takich miastach jak: Winnica, Humań prawie co dzień można zanotować wypadki zbierania z ulicy ludzi, którzy padają z osłabienia i wycieńczenia. Jeszcze gorsza ma być sytuacja na wsi, gdzie według informacji z wiarygodnego źródła, rozboje i morderstwa na tle głodowym są na porządku dziennym.

Dotkliwy brak żywności daje się zauważyć już nie tylko u tzw. „jedinolichników” (jednoosobowe gospodarstwa rolne), którzy od dawna żywią się obierzynami z kartofli, żołądziami itp., ale nawet w kolektywach.

Znacznie pogorszył się też stan aprowizacji fabryk. Podobno na tym tle coraz częściej powstają zatargi pomiędzy robotnikami a administracją. Administracja fabryczna, zmuszana do „szturmowego” wykonywania planu, wymaga od robotników bardzo intensywnej pracy, ci zaś żądają chleba, którego nie ma. Konflikty tego rodzaju mają być tematem na zebraniach „fabzawkomów” (komitetów fabrycznych).

Nędza robotników doszła już do takich granic, że ich rodziny są zmuszone do odżywiania się tak lichymi produktami, jak chleb z grochem i obierzyny z kartofli, których niewielki koszyk sprzedają na rynkach w Kijowie w cenie od 80 kop[iejek] do 1 rubla.

Sytuacja ta, zdaniem informatorów, może ulec jedynie zmianie na gorsze, a to zawdzięczając opłakanemu stanowi zasiewów. Ozimina, ich zdaniem, nie rokuje nic dobrego, zasiewy zaś jare najprawdopodobniej będą złe. Główną tego przyczyną był brak ziarna.

„Jedinolichnik” nie posiadał ziarna, bo mu w większości wypadków, pod najrozmaitszymi pretekstami je zabrano, kolektywy zaś, które dostały ziarno na zasiew, otrzymały je zbyt późno, w ilości niewystarczającej, z której jeszcze część została zjedzona, wagę natomiast uzupełniono piaskiem.

^a-^a *Wpisano odręcznie.*

^b-^b *Odbito stemplem.*

^c-^c *Zapisano wersalikami i podkreślono maszynowo.*

До вишенаведених причин, що негативно позначилось на посівах, треба ще додати неохайну роботу колективістів та безумну апатію одноосібників. Ці останні дуже неохоче приступають до посівів, говорячи, що немає для чого сіяти, бо і так у них все заберуть, а вони будуть і далі голодувати.

Щодо картоплі, то в більшості випадків, знову садять ту, яку викопали голодуючі. Щоб охороняти поля, виставлено вартових, але вони не можуть нічого вдіяти, тому що нібито, були часті випадки убивства тих, що стерегли. Зараз вони ховаються, як тільки бачать бродяг, що наближаються, і залишають їм вільне поле діяльності.

[...]

На закінчення треба відмітити, що серед населення розповсюджується думка, що ^ГПравобережжя, яке призначене на повернення Польщі, радянським урядом спеціально позбавляється усяких харчових засобів^Г.

Г. Янковський¹
Консул РП

Копії отримують:

МЗС – ДДК

– || – – П. III

– || – – К. III

^ГГоловний штаб Відділення II (2)^Г

Військовий аташе Польсь[кого] пос[ольства], Москва

Ген[еральне] кон[сульство] РП, Харків

Мін[істерство] пром[ислу] й торгівлі

ЦВА, Від. II ГШ, спр. I.303.4.3043, арк. 64–65, 67.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

У правому верхньому куті вписаний від руки, нерозбірливий знак та цифра: 3, обведені кругом; посередині від руки підкреслена цифра: 3, під нею дата: 2/VI та нерозбірливий підпис; нижче нерозбірливий підпис і число: R-758; на лівому полі дописана від руки, підкреслена примітка: Кер. Реф. «Росія» та нерозбірливо написане слово: Відступають [?] разом з датою: 31 V; нижче наступна примітка: 2-ий зр. до Експ. V та підпис; на останній сторінці печатка впливу: Відділення II Головного штабу Дня... № ... Дод. з вписаним від руки числом: 6913, цифрою: 1 і літерою: В.

^{Г-Г} Підкреслено від руки. На лівому полі примітка: що за брехня!

^{Г-Г} Підкреслено від руки.

¹ Генрик Янковський (нар. 26 VI 1895), дипломат; з січня до червня 1919 в Консульстві РП в Одесі; у 1920–1921 в Консульстві РП в Колонії, потім в Консульському деп. МЗС; з 1922 до 1928 в Посольстві РП в Москві; у 1928–1930 керівник Генконсульства РП в Мінську; з 1 V 1930 до 28 II 1933 заступник керівника, потім керівник Консульства РП в Києві; з 2 X 1931 до січня 1933 керівник пункту розвідки II відд. Гол. шт. «КГ» (під псевд. «Мар'ян Островський») в Києві; з 1 III 1933 радник МЗС.

Do powyższych przyczyn, świadczących ujemnie o zasiewach, należy jeszcze dodać niechlujną robotę kolektywistów oraz szaloną apatię jednoosobowców. Ci ostatni bardzo niechętnie przystępują do zasiewów twierdząc, że nie mają po co siał, skoro im i tak wszystko zabiorą, a oni będą musieli nadal głodować.

Co do kartofli, to w większości wypadków zasadzone zostają z powrotem wykopane przez głodujących. Dla upilnowania pól są utrzymywane warty, lecz te nie mogą nic zdziałać, gdyż rzekomo były liczne wypadki mordowania pilnujących, którzy obecnie chowają się, widząc zbliżających się włóczęgów i pozostawiają im wolne pole do działania.

[...]

Na zakończenie nie od rzeczy będzie nadmienić, że wśród ludności coraz bardziej rozpowszechnia się mniemanie, iż ^dPrawobrzeże, jako przeznaczone na oddanie Polsce, celowo jest ogałacane przez rząd sowiecki z wszelkich środków żywnościowych^d.

H. Jankowski¹
Konsul RP

Odpisy otrzymują:

MSZ – DDK

– || – – P. III

– || – – K. III

^eSztab Gł[ówny] O[ddział] II (2)^c

Attaché Wojsk[owy] Pos[elstwa] Pol[skiego] Moskwa

Kon[sulat] Gen[eralny] RP, Charków

Min[isterstwo] Przem[yślu] i Handlu

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.3043, k. 64–65, 67.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W prawym górnym rogu nieczytelny odręczny znak oraz cyfra: 3, ujęte w kółko; na środku odręczna podkreślona cyfra: 3, pod nią data: 2/VI oraz nieczytelna parafa; poniżej nieczytelna parafa i numer: R-758; na lewym marginesie dopisana odręcznie, podkreślona adnotacja: Kier. Ref. „Rosja” oraz słabo czytelne słowo: Odstępują [?] wraz z datą: 31 V; poniżej kolejna adnotacja: 2-gi egz. do Eksp. V oraz parafa; na ostatniej stronie pieczęć wpływu: Oddział II Sztabu Głównego Dnia... L. ... Zał. z wpisanym odręcznie numerem: 6913, cyfra: 1 i literą: W.

^{d-d} Podkreślono odręcznie, obok na lewym marginesie pionowa linia i dopisek: co za bujda!

^{e-e} Podkreślono odręcznie.

¹ Henryk Jankowski (ur. 26 VI 1895), dyplomata; od stycznia do czerwca 1919 w Konsulacie RP w Odessie; w l. 1920–1921 w Konsulacie RP w Kolonii, następnie w Dep. Konsularnym MSZ; od 1922 do 1928 w Poselstwie RP w Moskwie; w l. 1928–1930 kierownik Konsulatu Generalnego RP w Mińsku; od 1 V 1930 do 28 II 1933 zca kierownika, potem kierownik Konsulatu RP w Kijowie; od 2 X 1931 do stycznia 1933 kierownik placówki wywiadu Oddz. II Szt. Gł. „Kh” (pod ps. „Marian Ostrowski”) w Kijowie; od 1 III 1933 radca MSZ w stanie nieczynnym.

№ 28

13 травня 1932, Одеса. Фрагмент донесення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо втечі селян із сіл

^а-Одесский Областной Отдел ГПУ^а
Особый ^а-Отдел^а

^а-Сов[ершенно] секретно^а
13/V-[19]32 г.

За последние дни встретился со многими знакомыми, в беседе с ними вспоминал о других знакомых и т. д., у меня создалось следующее впечатление. Из села началось систематическое бегство в город, бегут кулаки и мощные крестьяне – последние со страха, боясь быть объявленным кулаком, они, ликвидировав свое хозяйство, переселяются в город.

Но кроме этих, в последнее время, особенно много переселяются в город из деревень кустари-ремесленники. Они устраиваются при заводах и других предприятиях в качестве слесарей, кузнецов, плотников и т. д.

[...]

Кроме ремесленников, из села в город еще переселяются много лиц из сельской интеллигенции, или просто вполне грамотные крестьяне. При НЭП^е они жили в деревне и занимались своим личным хозяйством, насаживая виноградники или другого рода интенсивное хозяйство. Сейчас они через знакомых устраиваются в городе в качестве счетоводов, табельщиков, весовщиков и т. д.

В особенности расположены к бегству из села в город молодежь. Некоторые стараются попасть в какое-либо учебное заведение или на курсы и, таким образом, расстаться с селом. Даже среди учителей (сельских) чувствуется склонность и желание переселиться в город, выставляя мотивы – продолжать образование.

[...]

Верно:

*ГДА СБУ, Одеса, спр. 633, т. 8, арк. 537.
Копія, машинопис на бланку.
Документ російською мовою.*

^а-^а Друк формуляра.

Nr 28
13 maja 1932, Odessa. Fragment doniesienia tajnego informatora
Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS
w sprawie opuszczania wsi przez chłopów

^{a-}Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a Specjalny

^{a-}Śc[iśle] tajne^{-a}
13/V-[19]32 r.

W ostatnim czasie spotykałem się z wieloma znajomymi, a podczas rozmów z nimi wspominałem o innych znajomych itd. i odniosłem następujące wrażenie. Rozpoczęła się systematyczna ucieczka ze wsi do miast, uciekają kułacy i zamożniejsi gospodarze – ci ostatni ze strachu, w obawie przed uznaniem ich za kułaków, likwidują swoje gospodarstwa i przenoszą się do miasta.

Ale oprócz nich w ostatnim czasie przenosi się do miasta ze wsi szczególnie dużo chałupników – rzemieślników. Znajdują sobie oni miejsce w fabrykach i innych przedsiębiorstwach w charakterze ślusarzy, kowali, cieślów itd.

[...]

Oprócz rzemieślników ze wsi do miasta przenosi się jeszcze wiele osób z inteligencji wiejskiej albo po prostu piśmienni chłopci. Za czasów NEP-u mieszkali oni we wsi i zajmowali się własnymi gospodarstwami, zakładając winnice albo [prowadząc] innego rodzaju intensywną gospodarkę. Teraz przez znajomych urządzają się w mieście jako rachmistrzowie, kontrolerzy obecności, wagowi itd.

W szczególności do ucieczki ze wsi do miasta skłonna jest młodzież. Niektórzy starają się trafić do jakiegokolwiek szkoły albo na kursy i w ten sposób rozstają się ze wsią. Nawet wśród nauczycieli (wiejskich) daje się odczuć skłonność i chęć przeniesienia się do miasta, jako powód podają oni kontynuowanie kształcenia.

[...]

Za zgodność:

WAP SBU, Odessa, spr. 633, t. 8, k. 537.
Kopia, maszynopis na formularzu.
Dokument w języku rosyjskim.

^{a-} ^a Druk formularza.

№ 29

19 травня 1932, Одеса. Донесення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР, що стосується представників Японського консульства

^а-Одесский Областной Отдел ГПУ^а
Особый ^а-Отдел^а

^а-Сов[ершенно] секретно^а
19/V-[19]32 г.

19/V в 11 час. утра ТАНАКА поехал в Дипагенство НКВД, где пробыл минут 20 и вернулся в консульство. Вскоре после приезда, шоферу велели вновь подать машину, в которую сели ТАНАКА с женой, МИТАНИ¹ с женой и приехавший 16/V японец из Москвы. ТАНАКА велел поехать к Хаджибеевскому лиману. С 5-ой станции взяли в степь, где остановили машину, расположились на траве и сели все завтракать, продукты и вино было ими захвачено из дома. Когда они сидели и завтракали, показались каких-то два рабочих. ТАНАКА подозвал их и дал каждому по одному яичку и маленькому кусочку хлеба с икрой. Рабочие долго благодарили и ушли. Спустя минут пять подошла к ним группа рабочих человек в 8, которые поздоровались и стали пристально их разглядывать. Японцы в это время закончили кушать. ТАНАКА что-то сказал МИТАНИ на японском языке, после чего МИТАНИ собрал все объедки и передал их рабочим. Один из них заявил, что ему этого не нужно, а остальные жадно схватили эти объедки, отошли шагов 5–6, уселись на траве и поели все, что там было. Когда они закончили кушать, вновь подошли к японцам и благодарили их, указывая, что давно уже такого хлеба не ели. ТАНАКА здесь же заснял их своим фотоаппаратом. Насколько я смог разобрать – это были строительные рабочие, которые где-то недалеко разбирали строительный камень.

Когда рабочие ушли, над этим местом показался аэроплан, который ТАНАКА пытался заснять, удалось ли ему это – не знаю.

Приблизительно к 2 час. дня все вернулись в машине в город.

Верно: (—)

*ГДА СБУ, Одеса, спр. 66, т. 4, арк. 2123–2123 зв.
Засвідчена копія, машинопис на бланку.
Документ російською мовою.*

^а-^а Друк формуляра.

¹ Судзео (Сідзуо) Мітані, з 1930 секретар Консульства Японії в Одесі.

Nr 29
19 maja 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora
Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczące przedstawicieli
japońskiego konsulatu

^{a-}Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a Specjalny

^{a-}Śc[iśle] tajne^{-a}
19/V-[19]32 r.

19/V o godz. 11 rano TANAKA pojechał do Agencji Dypl[omatycznej] NKID, gdzie spędził około 20 minut, po czym wrócił do konsulatu. Wkrótce po przyjeździe szoferowi polecono znowu podstawić samochód, do którego wsiedli TANAKA z żoną, MITANI¹ z żoną oraz przybyły 16/V z Moskwy Japończyk. TANAKA kazał jechać nad Liman Chadźibiejewski. Z 5-ej stacji ruszyli w step, gdzie zatrzymali samochód, rozłożyli się na trawie i wszyscy usiedli do śniadania, jedzenie i wino zabrali z domu. Kiedy siedzieli i jedli śniadanie, pokazało się jakichś dwóch robotników. TANAKA zawołał ich i dał każdemu po jednym jajeczku i po małym kawałeczku chleba z kawiolem. Robotnicy długo dziękowali, po czym odeszli. Po jakichś pięciu minutach podeszła do nich grupa robotników, około 8 osób, którzy przywitali się i zaczęli badawczo się im przyglądać. Japończycy w tym czasie skończyli jeść. TANAKA coś powiedział MITANIEMU w języku japońskim, po czym MITANI zebrał wszystkie resztki i dał je robotnikom. Jeden z nich powiedział, że nie potrzebuje, a pozostali łączywie złapali te resztki, odeszli na jakieś 5–6 kroków, usiedli na trawie i zjedli wszystko, co tam było. Kiedy skończyli jeść, podeszli znowu do Japończyków i podziękowali im mówiąc, że dawno już nie jedli takiego chleba. TANAKA zrobił im wtedy zdjęcie swoim aparatem fotograficznym. Na ile zdołałem się zorientować – byli to robotnicy budowlani, którzy gdzieś niedaleko segregowali budowlane kamienie.

Kiedy robotnicy odeszli, nad tym miejscem pojawił się samolot, który TANAKA próbował sfotografować; czy mu się to udało – nie wiem.

Około godz. 2 po południu wszyscy wrócili samochodem do miasta.

Za zgodność: (—)

*WAP SBU, Odessa, spr. 66, t. 4, k. 2123–2123 v.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis na formularzu.
Dokument w języku rosyjskim.*

^{a-} ^a Druk formularza.

¹ Sudzeo (Sidzuo) Mitani, od 1930 sekretarz konsulatu Japonii w Odessie.

№ 30

27 травня 1932, Одеса. Донесення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР про висловлювання учнів та вчителів Польської школи № 32

^а-Одесский Областной Отдел ГПУ^а

^б-Особый^б ^а-Отдел^а

^а-Сов[ершенно] секретно^а

27/V-[19]32 г.

32 Польшкола

Настрій в сучасний мент у учнів є досить гарний, за винятком (5–6) учнів, які розповсюджують різні брехливі контрреволюційні вигадки, о котрих я вказав В[ам] попередньо та тепер. Серед котрих вчителів як то: ДРЕЛІН, МІКЕВИЧ, ПАВЛОВІЧА, ЧХЕЇДЗЕ є нарікання на те, що коли то все скінчиться і стане жити краще. Крім цього кажуть, що під осінь мусить бути щось, бо селяне-індивідуальники зовсім не засіяли, а колективи виконали пляна тільки на 30–40%, коли не буде що селянству їсти, тоді ця мука скінчиться, приблизно це все.

Верно: (—)

ГДА СБУ, Одеса, спр. 63, т. 13, арк. 11.

Засвідчена копія, машинопис на бланку.

Документ українською мовою, формуляр російською мовою.

^а-^а Друк формуляра.

^б-^б Написано великими літерами.

Nr 30

27 maja 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS w sprawie wypowiedzi uczniów i nauczycieli Szkoły Polskiej nr 32

^{a-}Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a ^{b-}Specjalny^b

^{a-}Śc[iśle] tajne^a
27/V-[19]32 r.
32 Szkoła Pol[ska]

Nastroje uczniów w chwili obecnej są dość dobre, za wyjątkiem (5–6) uczniów rozpowszechniających różne kłamliwe kontrrewolucyjne wymysły, o których informowałem W[as] wcześniej i obecnie. Wśród pewnych nauczycieli, a mianowicie: DRELIN, MIKIEWICZ, PAWŁOWICZ, CZCHEJIDZE zdarzają się narzekania – kiedy to wszystko się zakończy i [kiedy] będzie się lepiej żyło. Prócz tego mówią, że przed nastaniem jesieni musi się coś zdarzyć, bo chłopci indywidualni zupełnie nic nie zasiali, a kolektywy wykonały plan tylko w 30–40%. Kiedy chłopstwo nie będzie miało co jeść, wtedy ta męka zakończy się, to mniej więcej wszystko.

Za zgodność: (—)

*WAP SBU, Odessa, spr. 63, t. 13, k. 11.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis na formularzu.
Dokument w języku ukraińskim, formularz w języku rosyjskim.*

^{a- -a} *Druk formularza.*
^{b- -b} *Zapisano wersalikami.*

№ 31

Після 1 червня 1932, Київ. Фрагмент доповіді Київського обласного відділу ДПУ УРСР про інформацію, що стосується ситуації у селі, зібраної Німецьким консульством

^а-Сов[ершено] секретно^{-а}

^{а-б}-Доклад^{-б}

по Киевскому Германскому Консульству
на 1-е июля^а 1932 г.

^а-Деятельность консульства по селу^{-а}

Основными моментами, занимавшими главное внимание Германского консульства по селу за отчетный период – являлись вопросы подготовки и прохождения посевной кампании, продовольственные затруднения среди немцев-колонистов и имевшие место волынки в районах Киевской области.

В предыдущем докладе, мы подробно останавливались на источниках, давших сведения ЗОММЕРУ о продовольственных затруднениях. ЗОММЕР по этому вопросу не ограничился одними данными своих информаторов, но также добыл фактические доказательства, подтверждающие настоящее положение на селе.

^вВ начале мая с.г., посетившая ЗОММЕРА немка АРВЕЛЬД из Коростышева, сообщила ему о «кошмарных условиях», в которых находится сельянство, о целом ряде самоубийств на почве голода, путем угара и т.д.^{-в}

^вНемец ШИВЫЙ, кажется из Б[ело] Церковщины,^в при посещении ЗОММЕРА также ^всообщил о многочисленных самоубийствах и смертях на почве голода^{-в} на территории Бело-Церковского округа и в доказательство – ^впринес кусок хлеба из каких-то суррогатов^{-в}, который потом ЗОММЕРОМ демонстрировался не только перед посетителями, но и среди местной колонии, как доказательство о голоде на селе.

[...]

Повар консульства ЧЖУ-ЦЗИ-ЛЯН, в разговоре [...] рассказал, что получил кусок хлеба от консула, для определения его составных продуктов, причем выяснилось, что это смесь отрубей, картофельных очисток и какого-то месива.

ЗОММЕР, при свидании в мае с. г. с [источником], показывая ему это засохшее месиво – указал, что ^внемцы-колонисты терпят сейчас большую нужду и всеми силами стремятся уйти легально, а где это невозможно, – то и нелегально за кордон^{-в}. Он подчеркнул, что это стремление сейчас так-

^{а-а} Написано великими літерами.

^{б-б} Написано в розбивку.

^{в-в} Підкреслено від руки.

Nr 31

Po 1 czerwca 1932, Kijów. Fragment raportu Kijowskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS o informacjach dotyczących sytuacji na wsi, zbieranych przez niemiecki konsulat

^a-Śc[isłe] tajne^a

^{a-b}Raport^b

w sprawie konsulatu niemieckiego w Kijowie
z dnia 1 lipca^a 1932 r.

^a-Działalność konsulatu na odcinku wiejskim^a

Podstawowymi problemami, zajmującymi głównie uwagę konsulatu niemieckiego, jeśli chodzi o sprawy wsi w okresie sprawozdawczym, były kwestie przygotowania i przebiegu kampanii siewnej, trudności aprowizacyjne wśród kolonistów niemieckich i mające miejsce zamieszki w rejonach obwodu kijowskiego.

W poprzednim raporcie skupiliśmy się szczegółowo na źródłach przekazujących SOMMEROWI informacje o trudnościach związanych z żywnością. SOMMER w tej sprawie nie ograniczał się tylko do doniesień swoich informatorów, ale zdobył też istotne dowody potwierdzające rzeczywistą sytuację na wsi.

^cNa początku maja br. odwiedziła SOMMERA Niemka ARWELD z Korostyszewa, która powiedziała mu o „koszmarnych warunkach”, w jakich znalazło się chłopstwo, o całym szeregu samobójstw z powodu głodu, [popęłnianych] przez zatrucie czadem itd.^c

^cNiemiec SZYWYJ, jak mi się zdaje z B[iało]cerkiewszczyzny,^c podczas wizyty u SOMMERA też ^cpoinformował go o licznych samobójstwach i [przypadkach] śmierci z głodu^c na terenie okręgu białocerkiewskiego i na dowód ^cprzyniósł kawałek chleba z jakichś surogatów^c, który potem SOMMER demonstrował nie tylko odwiedzającemu go, ale i miejscowej kolonii na dowód, że na wsi panuje głód.

[...]

Kucharz konsulatu CZŻU-CZI-LAN podczas rozmowy [...] powiedział, że dostał od konsula kawałek chleba, żeby określić jego skład, przy czym wyjaśniło się, że to mieszanina otrębów, ziemniaczanych obierek i jakiejś [zeschniętej] brei.

SOMMER w maju br. w czasie spotkania ze [źródłem], pokazując mu tę zaschniętą breję powiedział, że ^ckoloniści niemieccy cierpią teraz nędzę i ze wszystkich sił starają się wyjechać za granicę – legalnie, a tam, gdzie to niemożliwe – nielegalnie^c. Podkreślił, że takie tendencje panują też i wśród wiejskiej

^{a-a} Zapisano wersalikami.

^{b-b} Zapisano pismem spacjiowanym.

^{c-c} Podkreślono odręcznie.

же охватило и сельскую интеллигенцию. В дальнейшей беседе, ЗОММЕР сообщил, что весной посчастливилось перейти нелегально советско-польскую границу одному деревенскому пастору, вместе со своим кистером.

По-видимому, речь идет об Эмильчинском пасторе РЕНДАЛЕ, удравшем нелегально за границу и находящимся сейчас в Германии. О нем мы ориентировали ГПУ УССР отдельно, указав на его связи с пастором БИРТОМ в Харькове.

Еще в марте с. г. ЗОММЕР, в беседах с ТАНЕНБЕРГОМ и другими постоянными посетителями, говорил им, что имеет обильный материал о готовящихся восстаниях и голодных бунтах среди селян Волыни. Поэтому, когда им были получены в начале мая первые сведения о волынках в Пулинском и других районах, – он о них рассказал всем посетителям, в то же время, собирая и накапливая дополнительные сведения для подробной информации посольства.

Волынки являлись предметом разговора ЗОММЕРА почти за всю первую половину мая, им фиксировались села, где они происходили, число участников, во что они вылились, степень участия украинского и немецкого населения и т. д.

^г10–12-го мая, после ухода из консульства постоянного информатора, жителя колонии Солодыри, Пулинского района, ФАБРИЦИУСА, наш источник заметил на столе ЗОММЕРА записку, с перечислением ряда сел Волыни, где происходили волынки. По-видимому, ЗОММЕР был ФАБРИЦИУСОМ проинформирован о них^г.

^гНам также стало известно, что по вопросу о волынках на селе дал сведения известный информатор консульства, проповедник ВЕССЕЛЬ Готфрид, которого ЗОММЕР считает также некоторым образом замешанным в этих делах и одно время боялся, что его арестуют^г.

Приезжавший в эти же дни в Киев фигурант дела «^аИнформаторы^а», КРИГ Артур, при нашем источнике сообщил о волынке женщин в Пулинском районе и о том, что в Сорочине порядок был восстановлен рабочими Коалинового завода.

Действительно, «бабская» волынка в Сорочине была ликвидирована колхозниками, в большинстве своем работающими на Коалиновом заводе.

Посетительница консульства, немка ВЕРНЕР Елена, домовладелица в Умани, также рассказала ЗОММЕРУ об имевших место волынках, на почве продовольственных затруднений около Умани, где толпа выламывала двери и окна в лавках кооперативов и т. д.

^дОбширную информацию также представил приезжавший в Киев еди-

^{г-г} Абзац позначено вертикальною лінією на лівому полі та написом: Выписки в д[еле] Фабрициуса.

^{г-г} Абзац позначено вертикальною лінією на лівому полі та написом: Выписки в д[еле] Веселя.

^{д-д} Фрагмент позначено вертикальною лінією на лівому полі та написом: Выписки в д[еле] «Информаторы».

inteligencji. W dalszej rozmowie SOMMER oświadczył, że wiosną udało się przejść nielegalnie przez sowiecko-polską granicę pewnemu wiejskiemu pastrowi, razem ze swoim pomocnikiem.

Prawdopodobnie chodzi o emilczyńskiego pastora RENDALA, który uciekł nielegalnie za granicę i przebywa obecnie w Niemczech. Informacje o nim do GPU USRS przekazywaliśmy oddzielnie, wskazując na jego powiązania z pastorem BIRTEM w Charkowie.

Jeszcze w marcu br. SOMMER w rozmowach z TANENBERGIEM i innymi stałymi bywalcami [konsulatu] mówił, że ma obszerny materiał dotyczący przygotowywanych powstań i buntów głodowych wśród chłopstwa na Wołyniu. Dlatego, kiedy na początku maja otrzymał pierwsze informacje o zamieszkach w rejonie pulińskim i innych, opowiadał o nich wszystkim gościom, zbierając jednocześnie i gromadząc uzupełniające relacje w celu szczegółowego poinformowania ambasady.

Zamieszki były przedmiotem rozmów SOMMERA przez całą prawie pierwszą połowę maja; odnotowywał on wsie, w których miały one miejsce, liczbę uczestników, jaką formę przybrały, stopień udziału ludności ukraińskiej i niemieckiej itd.

^{d-d} 10–12 maja po wyjściu z konsulatu stałego informatora, mieszkańca kolonii Solodyri w rejonie pulińskim, FABRICIUSA, nasz informator zauważył na stole SOMMERA notatkę z listą szeregu wsi na Wołyniu, w których miały miejsce zamieszki. Widocznie SOMMER został przez FABRICIUSA poinformowany o nich^d.

^{e-e} Dowiedzieliśmy się też, że w sprawie zamieszek na wsi dane przekazał również znany informator konsulatu, kaznodzieja WESSEL Gotfryd, którego SOMMER uważał też za zamieszanego w pewnym sensie w te sprawy i jednocześnie bał się, że go aresztują^e.

Figurant sprawy „^{a-a} Informatorzy^{a-a}”, KRIG Artur, który w tym czasie przyjechał do Kijowa, w obecności naszego źródła poinformował o zamieszkach kobiet w rejonie pulińskim i o tym, że w Soroczynie ład został przywrócony przez robotników z zakładu kaolinowego.

Rzeczywiście „babskie” zamieszki w Soroczynie zostały zlikwidowane przez kolchoźników, w większości pracujących w zakładzie kaolinowym.

Odwiedzająca konsulat Niemka WERNER Jelena, właścicielka domu w Humanii, też opowiedziała SOMMEROWI o mających miejsce w okolicy Humania zamieszkach, spowodowanych trudnościami aprowizacyjnymi, podczas których tłum wyłamywał drzwi i okna w sklepach spółdzielczych itd.

^{f-f} Obszerne informacje przekazał też przybyły do Kijowa *jedynolicznik* z kolonii Bogolubiwka w rejonie emilczyńskim, Niemiec FENSKE Rudolf s. Gustawa.

^{d-d} *Akapit zaznaczony pionową linią na lewym marginesie, obok dopisano odręcznie:* Wyciągi w aktach sprawy Fabriciusa.

^{e-e} *Akapit zaznaczony pionową linią na lewym marginesie, obok dopisano odręcznie:* Wyciągi w aktach sprawy Wessela.

^{f-f} *Fragment zaznaczony pionową linią na lewym marginesie, obok napis:* Wyciągi w aktach sprawy „Informatorzy”.

ноличник колонии Боголюбовки, Эмильчинского района, немец ФЕНСКЕ Рудольф Густавович. 13-го мая, при встрече с нашим источником [...], на базаре в Киеве, сообщил ему, что был у германского консула, рассказал ему о тех ужасах, каковые происходят на селе о том, как мужчины подговорили своих жен устроить волынку^а, при которой громили колхоз и кричали «Долой Советскую власть!». ФЕНСКЕ также дал сведения ЗОММЕРУ о настроениях населения.

^сВо второй половине мая ЗОММЕР, возвращаясь к вопросу о волынках, сообщил источнику [...] о напряженном положении, в связи с массовыми восстаниями в районе Новоград-Волынска, где также появились банды и власти вынуждены были приступить к постройке окопов, проволочных заграждений и проч. По некоторым данным, эти сведения были представлены ЗОММЕРУ, известными Вам ЦЕЛЬМАНОМ Карлом и ДРИХЕЛЕМ Густавом.

Мы уже сообщали, что по вопросу о посевной кампании, отсутствии зерна и продовольственных затруднениях в Ржищевском районе – сведения дал ШТРЕЗЕ^с бухгалтер Ржищевской мельницы. Как установлено сейчас, это некий ГИПШЕР, немец по национальности, бывший кистер колонии Осиково, прибывший лет 6 тому назад из Польши, где он проживал длительное время. В Ржищеве ГИПШЕР держит себя обособленно, ни с кем не дружит и изредка бывает по каким-то делам в Киеве.

О ходе посевной кампании в Пулинском районе представили также сведения ФАБРИЦИУСЫ Рубин и Генрих, информировавшие ЗОММЕРА, что в районе отсутствуют семена для посевов и в особенно плохом положении находится колония Солодыри, где посев не состоится, даже и тогда, если и будут семена, несмотря на все притеснения Сов. власти, ибо население в конце отчаялось^с.

Сотрудник консульства ШТРЕЗЕ^ж, говоря с источником [...] по этому вопросу, заявил, что по сведениям, имеющимся в консульстве Волынь обеспечена посевным материалом только на 20–30%.

Составляя доклад в посольство о посевной кампании на Правобережье Украины, ЗОММЕР указывая на низкую цифру выполнения плана, подчеркнул, что к своему удивлению, он должен констатировать, что, несмотря на большие затруднения, о «катастрофе» говорить не приходится, так как государство оказалось в состоянии дать посевную помощь и поэтому план выполняется и, безусловно, возрастет.

После этого, в разговоре с источником, ЗОММЕР заметил, что пришел к убеждению о необходимости крайне осторожного отношения к резко отрицательным информациям, получаемым от посетителей-колонистов, сильно преувеличивающих трудности и антисов[етские] настроения на селе.

^{с-с} Фрагмент позначено вертикальною рискою на лівому полі.

^с Було: ШТЕЙЗЕ.

^ж Було: ШТРЕЙЗ.

13 maja podczas spotkania z naszym źródłem [...] na bazarze w Kijowie poinformował go, że był u niemieckiego konsula, opowiedział mu o tych przerażających rzeczach, które mają miejsce na wsi, o tym jak mężczyźni namówili swoje żony do wszczęcia zamieszek^f, w czasie których gromiły one kolchoz i krzyczały „Precz z władzą sowiecką!”. FENSKE poinformował też SOMMERA o nastrojach wśród ludzi.

^gW drugiej połowie maja SOMMER, wracając do sprawy zamieszek, poinformował będącego naszym źródłem [...] o napiętej sytuacji w związku z masowymi powstaniem w rejonie Nowogrodu Wołyńskiego, gdzie pojawiły się też bandy, a władze musiały przystąpić do budowy okopów, zasieków z drutu kolczastego i in[nych]. Według pewnych informacji, te wiadomości zostały przekazane SOMMEROWI przez znanych Wam CELMANA Karla i DRICHELA Gustawa.

Już informowaliśmy, że wiadomości o kampanii siewnej, braku ziarna i trudnościach aprowizacyjnych w rejonie rżyszczewskim STRESEMU^h przekazał księgowy rżyszczewskiego młyna. Jak ustalono teraz, chodzi o niejakiego GIPSZERA, narodowości niemieckiej, byłego zakrystiana w kolonii Osykowo, przybyłego jakieś 6 lat temu z Polski, gdzie zamieszkiwał przez dłuższy czas. W Rżyszczewie GIPSZER trzyma się na boku, z nikim się nie przyjaźni i z rzadka bywa w jakichś sprawach w Kijowie.

O przebiegu kampanii siewnej w rejonie pulińskim informacje przekazywali też FABRICIUSOWIE Rubin i Gienrich, którzy poinformowali SOMMERA, że w rejonie brakuje ziarna do zasiewu, a w szczególności złej sytuacji znajduje się kolonia Sołodyri, gdzie zasiewy nie odbędą się nawet, jeśli będzie ziarno, bez względu na wszelkie naciski władzy sow[ieckiej], ponieważ ludzie koniec końców wpadli w rozpacz^g.

Pracownik konsulatu STRESEⁱ w rozmowie z [naszym] informatorem [...] nawiązując do tej sprawy oświadczył, że według informacji, którymi dysponuje konsulat, Wołyń ma zapewniony materiał siewny tylko w 20–30%.

Sporządzając raport dla ambasady o kampanii siewnej na Prawobrzeżnej Ukrainie [i] wskazując na niski stopień wykonania planu, SOMMER podkreślił, że ku swojemu wielkiemu zdumieniu musi stwierdzić, iż pomimo wielkich trudności nie można mówić o „katastrofie”, ponieważ państwo było w stanie udzielić pomocy przy zasiewach, dlatego plan zostanie wykonany i niewątpliwie wzrośnie.

Potem podczas rozmowy z [naszym] informatorem SOMMER stwierdził, że upewnił się co do konieczności bardzo ostrożnego traktowania skrajnie negatywnych informacji, uzyskiwanych od kolonistów – interesantów, mocno wyolbrzymiających trudności i antysow[ieckie] nastroje na wsi.

To widocznie mimo wszystko nie przeszkadza SOMMEROWI wykorzystywać wszelkich możliwości w celu uzyskania materiałów dotyczących wsi – od

^g–^g *Fragment zaznaczony pionową kreską na lewym marginesie.*

^h *Było: SZTEJZE.*

ⁱ *Było: SZTREJZ.*

Это, однако, по-видимому, все же не мешает ЗОММЕРУ использовать всякую возможность для заполучения материалов по селу – именно от этих лиц, а только в отдельных случаях, от случайного элемента.

Бывшие в консульстве, в июне с.г., известные нам информаторы консульства ТОЛЬКМИДТ Ионатан из Пулинского района, ЯНКЕ Фридрих из Потиевского района и КРИГ Артур из Сорочино Пулинского района, – каждый в отдельности подолгу информировал ЗОММЕРА о положении в колхозах, состоянии посевов, изменениях в Сельсовете и другом Советском аппарате, ценах на продовольствии и т.д. Особенно интересовало ЗОММЕРА – это отношение населения к закону о колхозной торговле, какое он получил практическое применение на местах и не чинят ли местные власти препятствия к свободной торговле единоличников и колхозников.

ЗОММЕР в этом вопросе проявил такую настойчивость, что даже лично ходил и использовал ШТРЕЗА для хождения на базар и убедиться – повлиял ли закон, в смысле оживления торговли на рынке и удешевления цен. По его мнению, высказанному источнику, и в докладе в посольство – «закон запоздал» и реальных результатов он не дал потому, что торговать нечем. ЗОММЕР сослался на свой разговор со стариком-селянином, при возвращении из Житомира в Киев. Последний заявил, якобы, «разрешили торговать тогда, когда все попродано или погибло и осталось идти со суммой по свету».

Характерно, что ЗОММЕР в последнее время начал очень часто практиковать метод расспроса селян на дорогах о настроениях и положении на селе. При этом, как мы установили, он рекомендует себя и своих спутников, членами иностранной делегации, приехавшими в СССР для ознакомления с действительным положением на селе. 26-го мая ЗОММЕР, используя пребывание атташе германского посольства по сельско-хозяйственным делам ШИЛЛЕРА, ездил с ним в Коростышев. По дороге ими были остановлены жители с. Кмитовки, Коростышевского района, ЖОВТОНОСОВ Исаак, ЧЕРНЯЕВА Прасковья и КОЖЕМЯКИНА Ульяна, возвращавшиеся на подводе домой. ЖОВТОНОСОВ, как вообще антисоветски настроенное лицо, выступающее на селе против всех мероприятий сов. власти, на расспросы, как живет сейчас селянству и почему некоторые не вступают в колхоза – дал отрицательную характеристику колхозам, подчеркнул существующие ограничения единоличников, не идущих в колхоз и т.д. ШИЛЛЕР, записав все сказанное ЖОВТОНОСОМ³, сфотографировал всю группу селян, угостил их конфетами и уехал.

В начале мая, при посещении консульства жителем с. Дунаевцы, Каменец-Подольского района, работающим там на Машинно-Тракторной станции, он на расспросы ЗОММЕРА, сообщил о работе МТС и условиях жизни в Дунаевцах вообще.

Характеризуя работу мастерской МТС, он указал, что она неудовлетворительно ремонтирует сельско-хозяйственные орудия, поэтому частая порча

³ Так у тексті. Вище: ЖОВТОНОСОВ.

tych właśnie osób oraz, w poszczególnych sytuacjach, od przypadkowego elementu.

W czerwcu br. w konsulacie byli znani nam informatorzy konsulatu TOLKMIDT Ionatan z rejonu pulińskiego, JANKE Friedrich z rejonu potijewskiego i KRIG Artur z Soroczyna w rejonie pulińskim – każdy z nich z osobna przez długi czas informował SOMMERA o sytuacji w kołchozach, stanie zasiewów, zmianach w *sielsowiecie* i innych [instytucjach] aparatu sowieckiego, o cenach żywności itd. Tym, co szczególnie interesowało SOMMERA, był stosunek ludności do uchwały o handlu kołchozowym i to, jak ją zastosowano w praktyce w terenie, czy miejscowe władze nie czynią przeszkód swobodnemu handlowi *jednoliczników* i kołchoźników.

SOMMER w tej sprawie przejawiał taki upór, że chodził nawet osobiście, wykorzystywał też STRESEGO, by ten chodził na bazar i upewnił się, czy uchwała miała wpływ na ożywienie handlu na rynku i obniżenie cen. W jego opinii, przekazanej [naszemu] informatorowi i w raporcie dla ambasady – „uchwała była spóźniona” i realnych rezultatów nie przyniosła dlatego, że nie ma już czym handlować. SOMMER powoływał się na swoją rozmowę ze starym chłopem podczas powrotu z Żytomierza do Kijowa. Ten ostatni ponoć oświadczył, że „pozwolono handlować dopiero wtedy, kiedy wszystko zostało już wyprzedane albo przepadło i pozostało pójść w świat, dźwigając swój los”.

Charakterystyczne jest, że SOMMER w ostatnim czasie zaczął bardzo często stosować metodę wypytywania o nastroje i sytuację na wsi chłopów spotkanych na drogach. Przy tym, jak ustaliliśmy, przedstawia siebie i osoby mu towarzyszące jako członków zagranicznej delegacji, którzy przyjechali do ZSRS w celu zapoznania się z rzeczywistą sytuacją na wsi. 26 maja SOMMER, wykorzystując pobyt attaché do spraw gospodarki rolnej ambasady niemieckiej SCHILLERA, pojechał z nim do Korostyszewa. Po drodze zatrzymali oni mieszkańców w[si] Kmitowka w rejonie korostyszewskim ŻOWTONOSOWA Isaaka, CZERNIAJEWĄ Praskowję i KOŻEMIAKINĘ Uljanę, wracających furmanką do domu. ŻOWTONOSOW jako osoba o nastawieniu ogólnie antysowieckim występująca na wsi przeciwko wszystkim przedsięwzięciom władzy sow[ieckiej], na pytanie, jak żyje się teraz chłopom i dlaczego niektórzy nie wstępują do kołchozów, przedstawił negatywną ocenę kołchozów, podkreślił istniejące ograniczenia *jednoliczników*, którzy do kołchozów nie wstępują itd. SCHILLER zapisawszy wszystko, co powiedział ŻOWTONOS¹, sfotografował całą grupę chłopów, poczęstował ich cukierkami i pojechał.

Na początku maja, podczas wizyty w konsulacie mieszkańców w[si] Dunajiwcy w rejonie kamienieckim, pracujący w tamtejszym ośrodku maszyn rolniczych, na pytania SOMMERA opowiedział o pracy w MTS i o ogólnych warunkach życia w Dunajiwcach.

Opisując pracę warsztatu MTS powiedział on, że w sposób niezadowolający naprawia się tam sprzęt rolniczy, stąd częste psucie się inwentarza i przestoje

¹ Tak w tekście. Wyżej: ŻOWTONOSOW.

инвентаря и простой тракторов. Он также дал сведения о продовольственных затруднениях и, в связи с этим, отрицательных настроениях массы.

Меры к установке неизвестного нами приняты.

^aВлияние консульства на колонистов^a

В связи с отрицательными настроениями среди части немецких колонистов и вообще немцев, консульство использует это недовольство, для проведения и укрепления своего влияния. Усиленно распространяется им немецкая, шовинистическая литература. Так, в мае и июне с. г. среди немцев распространялся сотрудниками консульства, да и самим ЗОММЕРОМ «Кельнише Цейтунг», со статьей «немецкого наблюдателя» в Москве (по-видимому, ШИЛЛЕРА), доказывающая провал колхозной системы в СССР и, что самым фактом коллективизирования нанесен непоправимый удар в ближайшие годы сельскому хозяйству СССР.

Эту статью [...] распространяла среди местной колонии сотрудница консульства – ШМИДТ Эрна и комментировалась ими на всякие лады. Тоже самое происходило и со статьей «Украденный Гетте», описывающая в резко-антисоветском духе празднование столетия в Москве.

Одним из этих видов влияний является также помощь, оказываемая консульством немцами. По сообщению ЗОММЕРА, согласно его доклада «о нужде немцев Правобережья» начальник Восточного отдела министерства иностранных дел в Германии, занялся этим вопросом, предложив пока ЗОММЕРУ оказывать денежную помощь немецким подданным.

Для этой цели ему отпускается ежемесячно 2000 марок, которые он, частично, реализовывает на советские деньги и распределяет их, главным образом, как видно, среди своих информаторов.

В июне с.г., в присутствии нашего источника, без всяких просьб с их стороны – ЗОММЕР выдал информаторам – КРИГУ Артуру – 100 рублей, ТОЛКМИДТУ Ионатану – 100 рублей и ЯНКЕ Фридриху – 50 руб. Кроме того, ЯНКЕ было также обещано выдать ему валюту на «Торгсин».

Для учета лиц, коим выдаются ЗОММЕРОМ деньги на «Торгсин», по нашему предложению, источник порекомендовал, во избежание недоразумений, вносить эти деньги в Госбанк и затем выдавать справки получающим их на «Торгсин». ЗОММЕР решил предварительно вопрос согласовать с посольством и получил необходимую санкцию.

[...]

^aРеагирование на политику соввласти по селу^a

Последние мероприятия Соввласти по селу «О колхозной торговле», «Снижение налогов», «Мясо-хлебо-заготовках» и т. д., вызвали ряд реакций не только со стороны консульства, но и других официальных кругов Германии, обменивающихся со своей точкой зрения с ЗОММЕРОМ. По словам ЗОММЕРА, он получил из Германии ряд писем, в которых мероприятия Соввласти по селу рассматриваются как начала нового НЭПа. ЗОМ-

traktorów. Przekazał też informacje o trudnościach aprowizacyjnych i związanych z nimi negatywnych nastrojach mas.

Podjęliśmy kroki w celu ustalenia nieznajomego.

^aWpływ konsulatu na kolonistów^a

W związku z negatywnymi nastrojami wśród części niemieckich kolonistów i Niemców w ogóle, konsulatu wykorzystuje to niezadowolenie, żeby wprowadzić i wzmocnić swoje wpływy. Gorliwie rozpowszechnia on niemiecką szowinistyczną literaturę. I tak w maju i czerwcu br. pracownicy konsulatu, a nawet sam SOMMER, rozpowszechniali wśród Niemców „Kölnische Zeitung” z artykułem „niemieckiego obserwatora” w Moskwie (prawdopodobnie SCHILLERA), dowodzącym fiaska systemu kołchozowego w ZSRS i tego, że sam fakt kolektywizacji zadał gospodarce rolnej ZSRS cios, którego nie da się naprawić w najbliższych latach.

Ten artykuł [...] rozpowszechniała wśród miejscowej kolonii pracownica konsulatu – SCHMIDT Erna, komentując go na wszelkie możliwe sposoby. Tak samo było i z artykułem „Ukradziony Goethe”, opisującym w mocno antysowieckim duchu obchody stulecia [śmierci poety] w Moskwie.

Jednym ze sposobów wpływania [na niemieckich kolonistów] jest też pomoc udzielana Niemcom przez konsulatu. Jak informował SOMMER, w odpowiedzi na jego raport „O potrzebach Niemców Prawobrzeża” naczelnik Oddziału Wschodniego Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Niemczech zajął się tym problemem, proponując SOMMEROWI na razie udzielanie obywatelom niemieckim pomocy finansowej.

W tym celu co miesiąc przydziela mu 2000 marek, które ten częściowo wydatkuje na pieniądze sowieckie i rozdziela przede wszystkim, jak można zauważyć, wśród swoich informatorów.

W czerwcu br. w obecności naszego źródła SOMMER wydał informatorom – KRIGOWI Arturowi – 100 rubli, TOLKMIDTOWI Ionatanowi – 100 rubli i JANKEMU Friedrichowi – 50 rub[li] bez żadnych próśb z ich strony. Prócz tego JANKEMU obiecał też wydać dewizy na [zakupy w] *Torgsinie*.

W celu zewidencjonowania osób, którym SOMMER wydaje pieniądze na [zakupy w] *Torgsinie*, na nasze polecenie [nasz] informator poradził mu – by uniknąć nieporozumień – umieszczenie tych pieniędzy w *Gosbanku*, a potem wydawanie otrzymującym je zaświadczeń dla *Torgsinu*. SOMMER postanowił sprawę uzgodnić wcześniej z ambasadą i otrzymał potrzebne sankcje.

[...]

^aReakcje na politykę władzy sow[ieckiej] w sprawach wsi^a

Ostatnie przedsięwzięcia władzy sow[ieckiej] w sprawach wsi – [wydanie zarządzeń:] „O handlu kołchozowym”, „Obniżenie podatków”, „Skup zboża i mięsa” itd. wywołały szereg reakcji nie tylko ze strony konsulatu, ale i innych oficjalnych kół w Niemczech, które przedstawiają swój punkt widzenia SOMMEROWI. Z tego, co mówił SOMMER, otrzymał on z Niemiec szereg listów,

МЕР же, в своих ответах предостерегает от такой оценки нынешнего положения, о чем он высказался и в разговоре с иностранными специалистами ЛЕУБЕНГЕЙМОМ и МАЙНСОМ, а также КУМЕРФЕЛЬДОМ. Он также собирается по этому вопросу писать доклад в посольство, где базируется на многочисленных заявлениях колонистов и колхозников отвергающих НЭП и ссылающихся на то, что «нам нечем торговать».

ЗОММЕР тщательно подбирает материал для доклада, так как в связи с трениями, имеющимся у него с посольством, он боится неприятности, о чем он говорил нашему источнику, рассказав при этом следующий случай: около 2-х лет тому назад ЗОММЕР послал в министерство иностранных дел в Германии доклад о коллективизации в СССР, где указывал, что она проходит под административным нажимом и обрекал ее на неудачу. Доклад его резко разошелся с точкой зрения посольства по этому вопросу. Через некоторое время ЗОММЕР получил от ДИРКСЕНА¹ частное письмо, в котором тот ему намекнул, что если расхождения его с посольством будут продолжаться, то, по-видимому, ЗОММЕРУ придется выбрать другую отрасль работы, а не в МИД^е.

[...]

^а-Зам. Нач.^{-а} КОО ГПУ УССР
(—) КАМИНСКИЙ

^а-Нач.^{-а} ОО КОО ГПУ
(—) БРЖЕЗОВСКИЙ

*ГДА СБУ, ф. 13, стр. 40, арк. 11–32.
Оригінал, машинопис.
Документ російською мовою.*

¹ Герберт фон Дірксен (1882–1955), д-р права, німецький дипломат; у 1907–1910 багато подорожував, в т. ч. по Африці; у 1918 скерований до Києва як представник МЗС; в 1919 керівник підвідділу «Балтійські країни» МЗС; у 1921 керівник польського відділення МЗС; з 1923 до 1925 генеральний консул Німеччини у Вільному місті Гданську; у 1925–1928 працівник, потім керівник Східного відд. МЗС; з кінця 1928 посол в Москві; з жовтня 1933 посол в Токію; з травня 1938 до вересня 1939 посол в Лондоні.

w których przedsięwzięcia władzy sow[ieckiej] w sprawach wsi rozpatrywane są jako początki nowego NEP-u. SOMMER w swoich odpowiedziach przestrze- ga przed taką oceną obecnej sytuacji, wypowiadał się też na ten temat w roz- mowie z zagranicznymi specjalistami LEUBENGEIMEM i MEINSEM, a tak- że KUMERFELDEM. Zamierza też w tej sprawie napisać raport dla ambasady, w którym chce wykorzystać liczne oświadczenia kolonistów oraz kołchoźników, odrzucających NEP i mówiących: „Nie mamy czym handlować”.

SOMMER dokładnie wybiera materiały do raportu, ponieważ w związku z tarciami między nim a ambasadą boi się nieprzyjemności, o czym mówił nasze- mu informatorowi, opowiadając przy okazji o następującym przypadku: jakieś 2 lata temu SOMMER wysłał do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Niem- czech raport dotyczący kolektywizacji w ZSRS, w którym wskazywał, że odby- wa się ona pod naciskiem administracyjnym, i przewidywał jej niepowodzenie. Jego raport ostro rozminął się z punktem widzenia ambasady w tej sprawie. Po pewnym czasie SOMMER otrzymał od DIRKSENA¹ prywatny list, w którym ten napomknął mu, że jeśli różnice poglądów jego i ambasady będą się utrzy- mywać, to SOMMER raczej powinien poszukać sobie pracy gdzie indziej, a nie w MSZ.

[...]

^a-Zast[ępcą] Nacz[elnika]^a KOO GPU USRS
(—) KAMINSKIJ

^a-Nacz[elnik]^a OO KOO GPU
(—) BRZEZOWSKIJ

WAP SBU, f. 13, spr. 40, k. 11–32.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

¹ Herbert von Dirksen (1882–1955), dr prawa, niemiecki dyplomata; w l. 1907–1910 odbywał licz- ne podróże, m. in. po Afryce; w 1918 wysłany do Kijowa jako przedstawiciel MSZ; w 1919 kierow- nik podreferatu „Kraje Bałtyckie” MSZ; w 1921 kierownik referatu polskiego MSZ; od 1923 do 1925 konsul generalny Niemiec w WM Gdańsku; w l. 1925–1928 pracownik, następnie kierownik Oddz. Wschodniego MSZ; od końca 1928 ambasador w Moskwie; od października 1933 ambasador w Tokio; od maja 1938 do września 1939 ambasador w Londynie.

№ 32

9 червня 1932, Станіслав. Фрагменти місячного звіту Станіславського воєводи про діяльність українців у Польщі

[...]

^{a-}Воєводське Станіславське управління^a
ББ 56 секр. 34/1

Станіслав, 9 червня 1932 р.

^{a-б-}Політичне життя^{б-а}

УНДО¹

[...]

У Тишківцях Городенківського району Петро Гавтуняк скликав 28 травня ц. р. секретні збори, на які прибуло близько 260 осіб. У цих зборах брав участь депутат Чукур², який виголосив обширний звіт. У вступі своєї промови він подякував присутнім за чисельне [з²]явлення, після чого перейшов до обговорення політичних справ. Він підкреслив, що польський уряд веде важку боротьбу з кризою і він змушений був, внаслідок бюджетного дефіциту, знизити зарплати службовцям. Цей хід, однак, не доведе до зрівноваження бюджету тому, що податки надалі не надходять і важко їх стягнути в теперішній тяжкий час. Через такий стан речей, уряд повинен знизити доходи промисловців. Потім охарактеризував положення українців в рад[янській] Росії, причому ремствував, що серед українського суспільства нема єдності і сильної організації. Жалів над цим, що в петиціях, поданих з ініціативи українських депутатів проти проектів самоврядних законів та інших на 7 мільйонів українців, які проживають у Східній Малопольщі, зібрано ледь 60 тисяч підписів, що засвідчує про дуже слабку організацію українського народу. Тому, як стверджував, лише сильна організація може довести до добробуту українського народу, закликав до заснування власних позичкових кас та сильного об'єднання в культурних і освітніх товариствах, при чому закликав до самооборони перед експлуатацією євреїв.

^{a-а} Підкреслено машинописним способом.

^{б-б} Написано в розбивку.

¹ Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО) – українська радикальна права політична партія, яка діяла головним чином на терені Галичини, утворена 11 VII 1925 у Львові, при об'єднанні УНТП, УПНР і волинської групи; головними діячами були: Дмитро Левицький (голова до 1935), Володимир Целевич (генеральний секретар), Василь Мудрий, Остап Луцький, Степан Витвицький, Володимир Загайкевич; програма УНДО передбачала утворення автономії у рамках польської держави і розширення стану національної власності; не відкинута ідея створення української держави; УНДО спочатку негативно налаштоване до влади польської держави, пізніше підписало договір з владою (1935–1938), в результаті якого дві каденції віце-маршалком Сейму РП був Василь Мудрий; УНДО було розпущене після радянського вторгнення до Польщі (1939); відновлене в еміграції.

² Юра (Юр) Чукур (нар. 1899), член УНДО, з 1933 у ФНС; у 1930–1935 депутат польського Сейму; у жовтні 1939 арештований радянськими органами безпеки.

Nr 32

9 czerwca 1932, Stanisławów. Fragmenty miesięcznego sprawozdania wojewody stanisławowskiego dotyczące działalności Ukraińców w Polsce

[...]
^a-Urząd Wojewódzki Stanisławowski^a Stanisławów, dnia 9 czerwca 1932 r.
BB 56 Taj. 34/1

^{a-b}Życie polityczne^{b-a}
UNDO¹
[...]

W Tyszkowcach powiat Horodenka zwołał w dniu 28 maja br. poufne zebranie Piotr Gawtuniak, na które przybyło około 260 osób. W zebraniu tym uczestniczył poseł Czukur², który wygłosił obszernie sprawozdanie. Na wstępie swego przemówienia podziękował zebranych za liczne [po]jawienie się, po czym przeszedł do omówienia spraw politycznych. Podniósł on, że rząd polski prowadzi ciężką walkę z kryzysem i zmuszony był wskutek deficytu budżetowego obniżyć pobory urzędników. Pociągnięcia te jednak nie doprowadzą do zrównoważenia budżetu, ponieważ podatki nadal nie wpływają i trudno je ściągnąć w obecnym ciężkim czasie. Wobec takiego stanu rzeczy rząd powinien obniżyć dochody przemysłowców. Następnie scharakteryzował położenie Ukraińców w Rosji sow[ieckiej], przy czym utyskiwał, że brak jest wśród społeczeństwa ukraińskiego jedności i silnej organizacji. Ubolewał nad tym, że w petycjach wniesionych z inicjatywy posłów ukraińskich przeciw projektom ustaw samorządowych i innych na 7 milionów Ukraińców zamieszkałych w Małopolsce Wschodniej, zebrano zaledwie 60 tysięcy podpisów, co świadczy o bardzo słabej organizacji narodu ukraińskiego. Ponieważ, jak twierdził, tylko silna organizacja może doprowadzić do dobrobytu narodu ukraińskiego, wezwał do zakładania własnych kas pożyczkowych i silnego zrzeszenia się w organizacjach kulturalnych i oświatowych, przy czym wezwał do samoobrony przed wyzyskiem Żydów.

^{a-a} *Podkreślono maszynowo.*

^{b-b} *Zapisano pismem spacjiowanym.*

¹ Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne (UNDO) – ukraińska centroprawicowa partia polityczna działająca głównie na terenie Galicji, utworzona 11 VII 1925 we Lwowie, z połączenia UNTP, UPNR i grupy wołyńskiej; czołowymi działaczami byli: Dmytro Lewicki (prezes do 1935), Wołodmyr Celewicz (sekretarz generalny), Wasyl Mudryj, Ostap Łucki, Stepan Wytwicki, Wołodmyr Zahajkiewicz; program UNDO zakładał utworzenie autonomii w ramach państwa polskiego i rozszerzanie narodowego stanu posiadania; nie porzucano idei utworzenia państwa ukraińskiego; UNDO początkowo negatywnie ustosunkowane do władz państwa polskiego, w późniejszym czasie zawarło z władzami układ (1935–1938), wskutek którego przez dwie kadencje wicemarszałkiem Sejmu RP był Wasyl Mudryj; organizacja rozwiązana po agresji sowieckiej na Polskę (1939); reaktywowana na emigracji.

² Jura (Jur) Czukur (ur. 1899), członek UNDO, od 1933 w FNJ; w l. 1930–1935 poseł na Sejm RP; w październiku 1939 aresztowany przez sowieckie organy bezpieczeństwa.

Після промови депутата Чукура, голос взяв Василь Глуханюк і закликав засудити діяльність прихильників Сель-Робу³, зображуючи нужду в радянській Росії. Свої висновки проілюстрував читанням листа, отриманого від колеги, який від 15-ти років проживав в радянській Росії.

На цю промову прореагував присутній на зборах Михайло Неїла, син Дмитра (прих[ильник] Сель-Робу), який, признаючи, що в Росії біда, сказав, що не краще і тут, у Польщі, тому, що ці, які найбільш на мітингах кричать, після них ідуть до пана воєводи на чорну каву і за кавою укр[аїнського] селянина програють (мав тут на думці укр[аїнських] депутатів з УНДО, яким є й Чукур). На такі слова депутат сказав, що до пана воєводи на каву він не ходив і ходити не буде тому, що досить чорної кави він випив у війську під час війни, а Василь Глуханюк додав до цього, що краще бути польським, ніж більшовицьким хрунем тому, що Польща це правова держава, більшовики натомість здобули владу терором і голодом.

На пропозицію Глуханюка ухвалено резолюцію, в якій висловлено повне визнання українським депутатам та однодумно постановлено прямувати до визволення укр[аїнського] народу, який проживає за Збручем, з-під більшовицького терору та на кожному кроці нищити комунізм, що скривається під легальною партією Сель-Роб.

[...]

ДАВО, ф. 46, оп. 9а, спр. 968, арк. 7–7 зв.; див. т. ДАІФО, ф. 2, оп. 1, спр. 833, арк. 4, 13–13 зв.

Копія, машинопис.

Документ польською мовою.

³ Українське селянсько-робітничє соціалістичне об'єднання (Сель-роб) – утворене 10 X 1926 як результат об'єднання Українського союзу соціалістичної селянської спілки (Сель-союз) і Партії народної волі (ПНВ); українська політична партія співпрацювала з комуністичним рухом, пов'язана з КПЗУ, розкол у її лавах наступив у вересні 1927 (Сель-роб Ліві і Сель-роб Праві, а також Сель-роб Єдність); метою партії було впровадження в Україні соціалістичного устрою, неофіційною програмною засадою було возз'єднання українських земель з Радянською Україною; діяльність Сель-робу була направлена проти польської влади і некомуністичних польських, а також легальних українських партій; партія вела діяльність усередині в т. ч. культосвітніх, професійних і землеробських організацій; головними діячами були: Максим Чумай, Кирило Вальницький, Михайло Дурделло, Степан Маківка.

Po przemówieniu posła Czukura zabrał głos Wasyl Hłuchaniuk i wezwał do potępienia działalności wszystkich zwolenników Sel-Robu³, przedstawiając nędzę w Rosji sowieckiej. Ilustrował on swe wywody odczytaniem listu otrzymanego od kolegi, przebywającego od 15-tu lat w Rosji sowieckiej.

Na przemówienie to zareagował obecny na zebraniu Michał Nejła, syn Dmytra (zwoł[ennik] Sel-Robu), który przyznając, że w Rosji jest bieda, stwierdził, że lepiej nie jest i tu, w Polsce, albowiem ci, którzy najczęściej na wiecach krzyczą, po wiecu tym idą do pana wojewody na czarną kawę i tam przy kawie chłopą ukr[aińskiego] pomijają (miał tu na myśli posłów ukr[aińskich] z UNDO, jakim jest Czukur). Na to poseł oświadczył, że do pana wojewody na kawę nie chodził i chodzić nie będzie, gdyż dość czarnej kawy wypił przy wojsku w czasie wojny, a Wasyl Hłuchaniuk wtrącił do tego, że woli być chruniem polskim aniżeli bolszewickim, gdyż Polska jest państwem praworządnym, bolszewicy zaś zdobyli władzę terrorem i głodem.

Na wniosek Hłuchaniuka uchwalono rezolucję, w której wyrażono posłom ukraińskim pełne uznanie oraz jednomyślnie orzeczono dążyć do wyzwolenia narodu ukr[aińskiego], mieszkającego za Zbruczem, spod terroru bolszewickiego i niszczyć na każdym kroku komunizm, ukrywający się pod legalną partią Sel-Robu.

[...]

*DAWO, f. 46, op. 9a, spr. 968, k. 7–7 v.; zob. też DAIFO, f. 2, op. 1, spr. 833, k. 4, 13–13 v.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku polskim.*

³ Ukraińskie Włościańsko-Robotnicze Zjednoczenie Socjalistyczne (Sel-Rob) – utworzona 10 X 1926 w wyniku połączenia Ukraińskiego Zjednoczenia Socjalistycznego Związku Włościańskiego (Sel-Sojuz) i Partii Wolności Ludu (PNW); ukraińska partia polityczna współdziałająca z ruchem komunistycznym, powiązana z KPZU, rozłam w jej szeregach nastąpił we wrześniu 1927 (Sel-Rob Lewica i Sel-Rob Prawica, a także Sel-Rob Jedność); celem partii było wprowadzenie na Ukrainie ustroju socjalistycznego, nieoficjalnym założeniem programowym było zjednoczenie ziem ukraińskich z Ukrainą sowiecką; działalność Sel-Rob-u skierowana była przeciwko władzom polskim i polskim partiom niekomunistycznym oraz legalnym ukraińskim; partia prowadziła działalność wewnątrz m. in. organizacji kulturalno-oświatowych, zawodowych i rolniczych; czołowymi działaczami byli: Maksym Czumaj, Kyrył Walnicki, Mychajło Durdełło, Stepan Makiwka.

№ 33

9 червня 1932, Одеса. Донесення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо висловлювань про голод у с. Kleynlibental

^а-Одесский Областной Отдел ГПУ^а
Особый ^а-Отдел^а

^а-Сов[ершенно] секретно^а
9/VI-[19]32 г.

В беседе 1/VI-с. г. В. С. МЕРКЛИНГЕР рассказал, что он недавно был у своего брата в Клейнлибентале. Там сейчас форменный голод, большинство селян, мол, уже не имеют хлеба. Хотя виды на урожай хорошие, но селяне, будто, этим не интересуются и не хотят работать. По его словам, они рассуждают так: зачем работать и трудиться, если все равно все у них отберут, а если у кого-нибудь и кое-что будет, так его вышлют, как кулака. Что касается последних распоряжений Правительства о торговле с. хоз. продуктами, то это – мол – значения уже не имеет, т. к. нечем торговать у людей; кроме того, ведь это распоряжение осенью может быть отменено опять. МЕРКЛИНГЕР считает, что селяне вполне правы, и если они саботируют, то это для него совершенно понятно. Конечно все – мол – с нетерпением ждут политических перемен, но ясного представления, каким образом и откуда это должно происходить, у них, мол, нет.

Верно:

*ГДА СБУ, Одеса, спр. 633, т. 8, арк. 461.
Копія, машинопис на бланку.
Документ російською мовою.*

^а-^а Друк формуляра.

Nr 33
9 czerwca 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora
Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS w sprawie wypowiedzi
na temat głodu we wsi Kleinliebenthal

^a-Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a Specjalny

^a-Śc[iśle] tajne^a
9/VI-[19]32 r.

1/VI-br. podczas rozmowy W. S. MERKLINGER powiedział, że niedawno był u swojego brata w Kleinliebenthal. Panuje tam obecnie prawdziwy głód, większość chłopów, jak powiadają, nie ma już zboża. Chociaż perspektywy na urodzaj są dobre, wydaje się, że chłopci nie są tym zainteresowani i nie chcą pracować. Z tego co mówił, myślą oni tak: po co pracować i starać się, jeśli i tak wszystko im odbiorą, a jeśli ktokolwiek coś będzie miał, to ześlą go jako kułaka. Co się zaś tyczy ostatnich rozporządzeń rządu w sprawie handlu produktami roln[yimi], to – jak powiada – nie ma to już znaczenia, ponieważ ludzie nie mają czym handlować; poza tym przecież to rozporządzenie jesienią może być znowu zmienione. MERKLINGER uważa, że chłopci mają zupełną rację i jeśli uprawiają sabotaż, to jest to dla niego absolutnie zrozumiałe. Oczywiście wszyscy – powiada – z niecierpliwością czekają na polityczne zmiany, ale jasnego wyobrażenia, w jaki sposób i skąd miałyby one przyjść, jak powiada, nie mają.

Za zgodność:

WAP SBU, Odessa, spr. 633, t. 8, k. 461.
Kopia, maszynopis na formularzu.
Dokument w języku rosyjskim.

^a-^a Druk formularza.

№ 34

14 червня 1932, Сімферополь. Вказівка керівництва ПП ОДПУ по Криму щодо боротьби зі спекулянтами хлібом

^а-Копия
Серия^а «К»

^а-Нач. Райотделений и Райуполномоченным ГПУ Крыма
Копия: ГУМР и Нач. ТО ОГПУ ст. Симферополя^а

Телеграммой от 10/V-[19]32 г. Полномочный Представитель ОГПУ по ^а-Крым^а приказал прекратить борьбу с мешочничеством и переключить основное внимание на борьбу с хлебными спекулянтами.

Однако до сих пор в ЭКО ПП не поступает никаких сведений о том, как организована борьба с хлебной спекуляцией и какие она дала результаты: сколько спекулянтов задержано и привлечено к ответственности, сколько конфисковано хлеба и откуда этот хлеб передан, сколько дел заведено на спекулянтов в суде, УРО, в наших органах, сколько из них находится в производстве, сколько закончено, есть ли групповые дела.

Одновременно разъясняем, что телеграмма о прекращении борьбы с мешочниками, не касается мешочников-профессионалов, а относится лишь к тем лицам, которые везут хлеб для собственного потребления. Мешочники-профессионалы, перекупщики, имеющие связи с ж. д. служащими и использующие эти связи для перевозки хлеба – по-прежнему должны преследоваться и привлекаться к ответственности.

Весь опыт сочетания агентурной и гласной работы, имеющийся у наших органов должен найти свое наиболее яркое выражение в борьбе с мешочниками-профессионалами – следует широко организовать: во 1-х – агентурное выяснение связей – не раз замеченных в перевозке хлеба мешочников и в особенности сети их связей с колхозниками и тех случаев, когда эти последние превращаются в агентов хлебных спекулянтов и мешочников-профессионалов; во 2-х – официальную проверку личных документов задержанных мешочников на выбор, путем запросов в колхозы, в учреждения, в С/советы и т. д. в зависимости от того, кем выдан такой документ; в 3-х специальными заданиями сети осведомления в колхозах и среди единоличников следует выяснить имена и фамилии колхозников, имеющих связи с городскими перекупщиками.

Этими мерами борьба с мешочниками и спекулянтами, безусловно, не исчерпывается, но мы указываем Вам главные меры.

Ожидаем сведений о ходе борьбы с хлебной спекуляцией не позднее 18 июня сего года.

^а-^а *Написано великими літерами.*

Nr 34

14 czerwca 1932, Symferopol. Wytyczne kierownictwa PP OGPU Krymu w sprawie walki ze spekulantami handlującymi zbożem

^a-Kopia
Seria^a „K”

^a-Nacz[elnicy] Wydziałów Rej[onowych]
i Rej[onowi] Pełnomocnicy GPU Krymu

Kopia: GUMR i Nacz[elnik] TO OGPU st[acja] Symferopol^a

W telegramie z 10/V-[19]32 r. pełnomocny przedstawiciel OGPU ^a-Krymu^a nakazał przerwać walkę z paserstwem i główną uwagę skierować na walkę ze spekulantami handlującymi zbożem.

Jednak do tej pory do EKO PP nie napłynęły żadne informacje o tym, jak została zorganizowana walka ze spekulacją zbożem i jakie dała ona rezultaty: ilu spekulantów zatrzymano i pociągnięto do odpowiedzialności, ile skonfiskowano zboża i gdzie przekazano to zboże, ile spraw przeciw spekulantom złożono w sądzie, URO i w naszych organach, ile z nich jest już w toku, ile zakończono, czy są sprawy grupowe.

Jednocześnie wyjaśniamy, że telegram w sprawie przerwania walki z paserami nie dotyczy paserów zawodowców, odnosi się natomiast tylko do tych osób, które przewożą zboże na własne potrzeby. Paserzy zawodowcy, handlarze, mający powiązania z pracownikami kolei i wykorzystujący te powiązania do przewozu zboża – tak jak wcześniej, powinni być ścigani i pociągani do odpowiedzialności.

Całe doświadczenie z działań agenturalnych i jawnych, prowadzonych jednocześnie przez nasze organy, powinno być maksymalnie wykorzystane w walce z paserami zawodowcami – należy zorganizować na szeroką skalę: po 1-sze – agenturalne wyjaśnienie powiązań nieraz odnotowanych podczas przewozu zboża przez paserów, a w szczególności sieci powiązań ich z kołchoźnikami i przypadki, kiedy ci ostatni zamieniają się w agentów – spekulantów handlujących zbożem i paserów zawodowców; po 2-gie – oficjalną wybiórczą kontrolę dokumentów osobistych zatrzymanych paserów, poprzez zapytania kierowane do kołchozów, urzędów, *s[iel]sowietów* itd. w zależności od tego, kto wydał dany dokument; po 3-cie – stawiając zadania specjalne sieci informatorów w kołchozach i wśród *jedinoliczników* należy ujawnić imiona i nazwiska kołchoźników, mających powiązania z miejskimi handlarzami.

Te sposoby nie wyczerpują oczywiście [możliwości] walki z paserami i spekulantami, pokazujemy Wam tu tylko najważniejsze z nich.

Oczekujemy na informacje o przebiegu walki ze spekulacją zbożem nie później niż do 18 czerwca bieżącego roku.

^a-^a Zapisano wersalikami.

^аЗам. ПП ОГПУ по Крыму^а
ЧАРСКИЙ

14 июня 1932 г.
№ 136005/5

^аНач.^а ЭКО ПП
ДАШЕВСКИЙ

^аВерно^а:
Секретарь ЭКО ПП БЕЛОУСОВ

ГДА СБУ, ф. 9, спр. 88, арк. 68.

Копія, машинопис.

Документ російською мовою.

^aZast[ęzca] PP OGPU Krymu^a
CZARSKIJ

14 czerwca 1932 r.
Nr 136005/5

^aNacz[elnik]^a EKO PP
DASZEWSKIJ

^aZa zgodność^a:
Sekretarz EKO PP BIEŁOUSOW

*WAP SBU, f. 9, spr. 88, k. 68.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

№ 35

14 червня 1932, Сімферополь. Поштовелеграма керівництва ПП ОДПУ
по Криму щодо виконання наказу заступника голови ОДПУ
Генрика Ягоди з вилучення валюти та валютних цінностей

ВК/22

^а-Вскрыть немедленно^{-а}

Серия «К»

^а-Хранить наравне с шифром^{-а}

^а-Почто-телеграмма

Нач. Горрайотделен. и Райуполномочен. ГПУ Крыма^а

^а-Лично^{-а} только ^б-в делах ЭКО^{-б}

Приказом Зам. Пред. ОГПУ тов. ЯГОДА¹, на все Экономорганы ОГПУ вновь возложена боевая задача оперативным путем изъять у держателей хранимую ими валюту и валютные ценности, причем в ближайшее время мы должны изъять не менее 100 тыс. одной валюты, не считая ценностей. Для означенной цели нам предоставлен срок агентурной подготовки операции к первому июля с/г.

Придавая особо важное значение выполнению этого боевого приказа, ПП ОГПУ по Крыму

^{а-в}-предлагает:^{-в-а}

1) С получением сего немедленно создать специальные группы – не менее 2-х чел. в основных и по одному человеку в других Райаппаратах и развернуть агентурную работу, приступив к активной проработке всех имеющих у Вас агразработок на держателей валюты и ценностей и выявить новых крупных их держателей.

2) При подготовке к этой операции учесть, что оперированию могут подлежать только крупные спекулянты и держатели валюты, золота и ценностей, причем, если таковыми будут являться специалисты: врачи, инженеры и т. п., а также иноподданные, операция коих может быть произведена только с нашей санкции и по представлении нам предварительных следственных данных о наличии у них валюты.

^{а-а} *Написано великими літерами.*

^{б-б} *Вписано від руки.*

^{в-в} *Написано в розбивку.*

¹ Генріх Ягода (1891–1938), з 31 VII 1931 заступник голови ОДПУ при РНК СРСР, з 10 VII 1934 нарком внутрішніх справ СРСР; з 26 IX 1936 нарком зв'язку СРСР, з 1935 генеральний комісар державної безпеки. Заарештований 28 III 1937, обвинувачений за участь у змові в НКВС, засуджений на процесі «право-троцькістського блоку» до вищої міри покарання, розстріляний 15 III 1938, не реабілітований.

Nr 35

14 czerwca 1932, Symferopol. Telegram kierownictwa PP OGPU Krymu w sprawie rozkazu zastępcy przewodniczącego OGPU Gienricha Jagody, dotyczącego konfiskaty dewiz i kosztowności

WK/22

^a-Otworzyć bezzwłocznie^{-a}

Seria „K”

^a-Chronić na równi z szyfr[ogramem]^{-a}

^a-Telegram

Nacz[elnicy] Miejsk[ich] [i] Rej[onowych] Wydz[iałów]
oraz Rej[onowy] Pełnomocnik GPU Krymu^{-a}
Wyłącznie ^a-do rąk własnych^{-a} ^b-do akt EKO^{-b}

Rozkazem zast[ępcy] przew[odniczącego] OGPU tow. JAGODY¹ wszystkim jednostkom ekonom[icznym] OGPU ponownie powierzono zadanie operacyjne odebrania posiadaczom przechowywanych przez nich dewiz i precjozów, przy czym w najbliższym czasie powinniśmy odebrać nie mniej niż 100 tys. samej tylko waluty, nie uwzględniając kosztowności. Na agenturalne przygotowanie akcji, w celu osiągnięcia wyznaczonego celu, dano nam termin do pierwszego lipca br.

Przywiązując szczególnie dużą wagę do wykonania tego rozkazu, PP OGPU Krymu

^{a-c}-nakazuje^{-c-a}

1) Po otrzymaniu niniejszego [telegramu] bezzwłocznie utworzyć grupy specjalne – nie mniej niż 2-os[obowe] w głównych i po jednej osobie w innych rej[onowych] aparatach – oraz rozwinąć działalność agenturalną, aktywnie przystępując do opracowania wszystkich prowadzonych ag[enturalnych] materiałów na posiadaczy waluty i kosztowności, a także ustalić nowe osoby posiadające znaczną [ich] ilość.

2) Podczas przygotowań do tej akcji mieć na uwadze, że operacji podlegają tylko więksi spekulanci oraz posiadacze waluty, złota i kosztowności, przy czym, jeśli okaże się, że są nimi specjaliści: lekarze, inżynierowie itp., a także obywatele ob[cych państw], akcja wobec nich może zostać przeprowadzona tylko przy

^{a-a} Zapisano wersalikami.

^{b-b} Wpisano odręcznie.

^{c-c} Zapisano pismem spacjowanym.

¹ Gienrich Jagoda (1891–1938), od 31 VII 1931 zca przewodniczącego OGPU przy SNK ZSRS, od 10 VII 1934 ludowy komisarz spraw wewnętrznych ZSRS; od 26 IX 1936 ludowy komisarz łączności ZSRS, od 1935 generalny komisarz bezp. państw. Aresztowany 28 III 1937, oskarżony o udział w spisku w NKWD, skazany w procesie „bloku pravicowo-trockistowskiego” na śmierć, rozstrzelany 15 III 1938; nie rehabilitowany.

Не могут подлежать изъятию ценности личного обихода, как-то: кольца, броши, серьги, браслеты, часы и т. п., не представляющие по своему размеру и характеру предметы спекуляции.

Решительно отказаться от изъятия серебряной посуды и т. п., ставя вопрос об изъятии серебряных изделий лишь в том случае, если размеры являются обильными.

3) В целях наиболее полного выявления валютодержателей, предлагается на все время подготовительного к операции периода максимум использовать весь оперсостав и всю имеющуюся осведомительную сеть всех отделов, не останавливаясь перед необходимостью затраты средств на агентуру.

Напоминаю, что в основном успехи предстоящей операции могут быть достигнуты только путем тщательной агентурной подготовки намеченных к оперированию лиц.

4) Наибольший экономический эффект будет достигнут лишь в результате тщательной агентурной подготовки материалов на оперируемых лиц и умелого сочетания обыска с допросами оперируемых на месте, т. к. технический обыск обычно эффектов не дает, добиваясь от держателей валюты добровольной сдачи хранимого.

5) Сохраняя в основном все методы и порядок работы по подработке и оперированию валютодержателей, преподанных в наших директивах прошлой операции, еще раз подчеркиваем на необходимость выявления бывших людей – купцов, фабрикантов, помещиков, банкиров, графов, князей, маклеров и т. п., которые осели в Крыму и, как показала практика, этот контингент лиц является наиболее крупным держателем валюты, причем для этого использовать всех бывших маклеров, перекупщиков черных бирж и крупных агентов по доставке валюты основным держателям. При этом рекомендуется наиболее ценных из них заагентурить.

6) Всю подготовку к операции валютодержателей, как по материалам ЭКО и остальных групп, ^{Г-т} так и БК-^Г сконцентрировать в группах ЭКО и не позже 28-го Июня с/г. представить в ЭКО ПП ОГПУ Крыма списки на всех лиц, намеченных к оперированию с указанием установочных данных на них и ориентировочно сумму валюты и ценностей, хранимых у них.

7) На всех оперируемых, независимо от достигнутых результатов, как правило, заводить следдела с соблюдением всех норм УПК.

8) На лиц, у коих будет обнаружена валюта в крупных размерах, на территории Погранкомендатур, дела (сохраняя оперативный и экономический учет и отчет по группам ЭКО, независимо по материалам какого отдела они проходят) проводить через Б.К. и таможни, квалифицируя их деяния по ст. 59-9 УК.

В отношении остальных держателей валюты, при добровольной сдаче ими, деяния их квалифицировать по ст. 59-12 УК и представлять через ЭКО

^{Г-т} Підкреслено від руки та на лівому полі примітка: В последнем случае копия ИПО.

naszej akceptacji i po przedstawieniu nam wstępnych danych ze śledztwa dotyczących dewiz, którymi dysponują.

Nie mogą podlegać konfiskacie kosztowności użytku osobistego, a mianowicie: pierścionki, broszki, kolczyki, bransolety, zegarki itp., nie stanowiące, ze względu na ich rozmiar i przeznaczenie, przedmiotów spekulacji.

Zdecydowanie wstrzymać się od konfiskaty srebrnej zastawy itp., rozważając kwestię konfiskaty wyrobów ze srebra tylko w tym przypadku, jeśli ich rozmiary są duże.

3) W celu możliwie najpełniejszego ujawnienia posiadaczy dewiz, nakazuje się przez cały okres przygotowań do akcji maksymalnie wykorzystywać cały skład oper[acyjny] i całą będącą do waszej dyspozycji we wszystkich oddziałach sieć informatorów, nie wstrzymując się przed wydatkowaniem na agenturę środków, jeśli zaistnieje konieczność.

Przypominam, że sukcesy planowanej akcji mogą zostać osiągnięte w zasadzie tylko dzięki dokładnemu agenturalnemu zabezpieczeniu osób wyznaczonych do objęcia akcją.

4) Największy efekt ekonomiczny zostanie osiągnięty tylko w rezultacie dokładnego agenturalnego opracowania materiałów na osoby wytypowane do objęcia akcją i umiejętnego połączenia przeszukania z przesłuchaniami tychże osób na miejscu. W związku z tym, że mechaniczna rewizja zwykle efektów nie daje, należy domagać się od właścicieli waluty dobrowolnego przekazania przechowywanych rzeczy.

5) Podczas przygotowania i objęcia akcją posiadaczy waluty, stosując w zasadzie wszystkie metody i tryb pracy, podawany w naszych dyrektywach w czasie poprzedniej akcji, podkreślamy jeszcze raz konieczność ujawnienia byłych kupców, fabrykantów, właścicieli ziemskich, bankierów, hrabiów, księżąt, maklerów itp., którzy osiedli na Krymie. Jak pokazała praktyka, w tej grupie ludzi są najwięksi właściciele waluty, przy czym w tym celu należy wykorzystać wszystkich byłych maklerów, handlarzy z czarnego rynku i ważniejszych agentów dostarczających walutę głównym [jej] posiadaczom. Zaleca się przy tym najwartościowszych z nich wciągnąć do [sieci] agenturalnej.

6) Całe przygotowanie do akcji wobec posiadaczy dewiz, zarówno na podstawie materiałów EKO i pozostałych grup, ^{d-jak} i BK^{-d}, skoncentrować w grupach EKO i nie później niż do 28 czerwca br. przedstawić EKO PP OGPU Krymu spisy wszystkich osób wytypowanych do objęcia akcją z podaniem podstawowych danych na ich temat i orientacyjnej kwoty przechowywanej u nich [obcej] waluty i kosztowności.

7) Wszystkie osoby objęte akcją, niezależnie od osiągniętych rezultatów, objąć śledz[stwem] z urzędu z zachowaniem wszelkich norm KPK.

8) Wobec osób z terenu komendantur pogranicznych, u których zostanie wykryta waluta w dużej ilości, sprawy (zachowując operacyjną i ekonomiczną

^{d-^{-d}} Podkreślono odręcznie, na lewym marginesie dopisano: W ostatnim przypadku kopia dla IPO.

ПП ОГПУ Крыма, для конфискации валюты и ценностей через Особ. Совещание с ходатайством перед Президиумом ЦИК СССР.

В отношении злостных недатчиков, собрать весь компрометирующий материал, оформить в следственные акты и дела о них направлять также в ЭКО ПП для дальнейшего направления. Во всех этих случаях к делам прилагать весь агентурный материал.

Категорически запрещается представлять дела на стариков в возрасте свыше 55 лет и больных для применения меры изоляции.

9) Так как операция будет проведена по всему Крыму одновременно, о времени будет сообщено дополнительно.

10) О ходе операции информировать ЭКО ПП десятидневными сводками 10, 20 и 30 числа каждого месяца по преподанной Вам форме в директиве от 7 апреля с/г. за № 9305.

^а-Зам.^{-а} ПП ОГПУ по Крыму:
(—) ЧАРСКИЙ

^а-Нач.^{-а} ЭКО ПП ОГПУ:
(—) ДАШЕВСКИЙ

^а-Нач.^{-а} ИПО ПП ОГПУ
(—) ЛОМБАК²

«^б-14-^б» июня 1932 г.
№ ^б-13627/5-^б
г. Симферополь

*ГДА СБУ, ф. 9, спр. 88, арк. 295–296.
Оригінал, машинопис.
Документ російською мовою.*

² Юган Якович Ломбак (1897–1982), з 1921 в органах ВЧК, з грудня 1931 до 1 II 1932 начальник частин прикордонних військ і військ ДПУ ПП ОДПУ по Криму; з 1 II 1932 до квітня 1934 начальник інспекції прикордонної охорони і військ ДПУ ПП ОДПУ по Криму; з 13 VII 1934 до травня 1936 начальник оперативного відділу Уральського військового округу УНКВС Свердловської області; з листопада 1937 начальник УНКВС Камчатської області. Звільнений із НКВС у березні 1938, з квітня 1951 до червня 1953 і з вересня 1953 до жовтня 1959 міністр Внутрішніх справ Естонської РСР; з червня до 2 IX 1953 керуючий справами Ради Міністрів Естонської РСР.

ewidencję oraz sprawozdania dla grup EKO, niezależnie od tego, w materiałach jakiego oddziału się pojawiają) prowadzić przez BK i urzędy celne, kwalifikując ich działalność z art. 59-9 KK.

Jeśli chodzi o pozostałych posiadaczy waluty – przy dobrowolnym zdaniu przez nich tejże – działania ich kwalifikować z art. 59-12 KK i kierować w celu konfiskaty waluty i kosztowności za pośrednictwem EKO PP OGPU Krymu i Kolegium Spec[jalnego] do CIK ZSRS, żeby prowadził sprawę.

W odniesieniu do osób uparcie odmawiających oddania [dewiz], zgromadzić cały materiał kompromitujący, zebrać go w akta śledcze i sprawy kierować również do EKO PP w celu dalszego przekazania. We wszystkich tych przypadkach do akt sprawy dołączać cały materiał agenturalny.

Kategorycznie zabrania się zakładania spraw, mających na celu zastosowanie środków odosobnienia na starców w wieku powyżej 55 lat oraz osoby chore.

9) W związku z tym, że akcja będzie przeprowadzona na całym Krymie jednocześnie, o terminie poinformujemy dodatkowo.

10) O przebiegu akcji należy informować EKO PP w dziesięciodniowych zestawieniach 10, 20 i 30 dnia każdego miesiąca, według wzoru przekazanego Wam w dyrektywie nr 9305 z 7 kwietnia br.

^a-Zast[ępcą]^a PP OGPU Krymu:
(—) CZARSKIJ

^a-Nacz[elnik]^a EKO PP OGPU:
(—) DASZEWSKIJ

^a-Nacz[elnik]^a IPO PP OGPU:
(—) ŁOMBAK²

„^b14^{-b}” czerwca 1932 r.

Nr ^b13627/5^{-b}

m. Symferopol

WAP SBU, f. 9, spr. 88, k. 295–296.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

² Johann Łombak (1897–1982), od 1921 w organach WCzK, od grudnia 1931 do 1 II 1932 naczelnik jednostek wojsk pogranicznych i wojsk GPU PP OGPU Krymu; od 1 II 1932 do kwietnia 1934 naczelnik inspektoratu ochrony pogranicza i wojsk GPU PP OGPU Krymu; od 13 VII 1934 do maja 1936 naczelnik Oddziału Operacyjnego Uralskiego WO UNKWD obwodu swierdłowskiego; od listopada 1937 naczelnik UNKWD obwodu kameczackiego. W marcu 1938 zwolniony z NKWD, od kwietnia 1951 do czerwca 1953 i od września 1953 do października 1959 minister spraw wewnętrznych Estońskiej SRS; od czerwca do 2 IX 1953 kierował kancelarią RM Estońskiej SRS.

№ 36

17 червня 1932, Сімферополь. Вказівка ПП ОДПУ по Криму щодо виконання завдань ОДПУ з вилучення валюти та цінностей

ВК/6

^аСов[ершенно]секретно
В. срочно^а

^аНачальникам Отделов ПП ОГПУ Крыма^а
Только

Приказом Зам. Пред. ОГПУ тов. ЯГОДА, на органы ЭКО ОГПУ вновь возложена боевая задача по изъятию в ближайшее время валюты и валютных ценностей у держателей таковых.

Имея ввиду, что главным образом валютодержателями являются бывш. помещики, фабриканты, акционеры, графы, князья, гильдейцы, крупные домовладельцы, спекулянты и проч. и что эти лица в большинстве проходят по В/отделам и известны Вашей сети, в целях активизации и успешной разработки их, как держателей валюты и ценностей,

^{а-б}приказываю:^{б-а}

1. Всем ^аНачальникам^а Отделов ПП, с получением сего, на период до ^апервого июля^а с/г. уделить максимальное внимание на выявление указанной выше категории лиц, устанавливая наличие у них сокрытой ими валюты и ценностей.

2. Для указанной выше цели максимум использовать весь оперсостав и всю имеющуюся в отделе проверенную сеть, давая задание с большой осторожностью, дабы не расшифровать предстоящую в ближайшее время операцию по валютодержателям.

3. Все имеющиеся в отделах ПП агентурные данные и разработки о валютодержателях и крупных держателях ценностей, немедленно передать в Экономотдел ПП Опер. Уполномоченному IV-й группы тов. ШИШИ, у коего концентрируются все материалы к предстоящей операции на держателей валюты и ценностей.

Подчеркиваю, что все мы несем сугубую ответственность за выполнение возложенного на нас приказа т. ЯГОДА как боевого задания, что требует от нас максимум внимания и мобилизации сил.

^в17 июн[я] 1932^в

^аЗам.^а ПП ОГПУ по Криму:
(—) ЧАРСКИЙ

^{а-а} Написано великими літерами.

^{б-б} Написано в розбивку.

^{в-в} Дата відбита штампом.

Nr 36
17 czerwca 1932, Symferopol. Wytyczne PP OGPU Krymu w sprawie
wykonania zadań OGPU dotyczących konfiskaty dewiz
i kosztowności

WK/6

^a-Śc[isłe] tajne
B[ardzo] pilne^a

^a-Do Naczelników Oddziałów PP OGPU Krymu^a
Wyłącznie

Rozkazem zast[ępcy] przewod[niczącego] OGPU tow. JAGODY ponownie powierzono organom EKO OGPU zadanie skonfiskowania w najbliższym czasie [obcej] waluty i kosztowności walutowych ich właścicielom.

Mając na uwadze fakt, że walutę posiadają przede wszystkim byl[i] obszarnicy, fabrykanci, akcjonariusze, hrabiowie, książęta, członkowie gildii, więksi właściciele domów, spekulanci i in[ni] oraz że większość tych osób przewija się przez [materiały] W[aszych] oddziałów i jest znana Waszej sieci [agenturalnej], w celu energicznego i skutecznego rozpracowania ich jako posiadaczy waluty i kosztowności,

^{a-b}-rozkazuję^{-b-a}

1. Wszystkim ^a-Naczelnikom^a Oddziałów PP w okresie od [czasu] otrzymania niniejszego [pisma] do ^a-pierwszego lipca^a br. maksymalnie skupić uwagę na ujawnieniu wymienionej wyżej grupy osób ustalając, czy dysponują ukrytą walutą i kosztownościami.

2. W celu realizacji podanego wyżej zadania maksymalnie wykorzystać cały skład oper[acyjny] i całą zweryfikowaną sieć [agenturalną], jaką dysponuje oddział, rozdzielając zadania z dużą ostrożnością, żeby nie ujawnić planowanej na najbliższy czas akcji wobec [osób] posiadających walutę.

3. Wszystkie informacje agenturalne i rozpracowania posiadaczy waluty i właścicieli większej ilości kosztowności, jakimi dysponują oddziały PP, niezwłocznie przekazać do Oddziału Ekonom[icznego] PP Pełnomocnikowi oper[acyjnemu] IV grupy tow. SZYSZY, który będzie gromadził wszelkie materiały, dotyczące planowanej akcji wobec posiadaczy waluty i kosztowności.

Podkreślam, że na nas wszystkich spoczywa szczególna odpowiedzialność za wykonanie rozkazu wydanego nam przez t. JAGODEĘ jako zadania, wymagającego od nas maksymalnej uwagi i mobilizacji sił.

^c-17 czerw[c]a] 1932^c

^a-Zast[ępcą]^a PP OGPU Krymu:
(—) CZARSKIJ

^{a-a} Zapisano wersalikami.

^{b-b} Zapisano pismem spacjiowanym.

^{c-c} Data odbita stemplem.

« » июня 1932 г.
№ Г-13796-Г
г. Симферополь

*ГДА СБУ, ф. 9, спр. 88, арк. 289.
Оригінал, машинопис.
Документ російською мовою.*

Г-Г *Вписано від руки.*

„ ” czerwca 1932 r.
Nr ^{d-}13796-^d
m. Symferopol

*WAP SBU, f. 9, spr. 88, k. 289.
Oryginał, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

^{d-} ^d *Wpisano odręcznie.*

№ 37

28 червня 1932, Сімферополь. Директивний лист ПП ОГПУ по Криму щодо операції з вилучення валюти, золота та інших цінностей

ВК/22

^а-Сов[ершенно] секретно
В. срочно^а

^б-Отпечат. 22
Разослано 19
№ 25/ЭКО^б

^б-Директивное письмо Экономического Отдела ПП ОГПУ по Криму^б

^б-г. Симферополь 28 июня 1932 г.^б

^а-Всем органам ПП ОГПУ Крыма^а
^а-Только^а ^в-в делах ЭКО^в

^г-28 июн[я] 1932 [р.]^г
^б-Накладная № 536^б

В дополнение и развитие нашей директивы от 14/VI-[19]32 г. № 13627/5¹ по вопросу о предстоящей операции по изъятию валюты, золота и других ценностей, необходимо самым внимательным образом учесть опыт прошлой операции и в соответствии с ней детально проинструктировать состав работников, выделенных для подготовки и участия в операции, что и обеспечит операцию от возможных перегибов. В то же время следует настойчиво разъяснить участникам операции, что только при наличии необходимой энергии, инициативы и настойчивости, возможно максимальное изъятие валюты, а отсюда и успешное выполнение данного задания.

Учитывая прошлый опыт в целях обеспечения полного успеха предстоящей операции, все Горрайаппараты ГПУ Крыма ^а-обязаны^а руководствоваться следующими указаниями:

- 1) Категорически отказаться от изъятия ценностей домашнего обихода.
- 2) Предстоящая операция по изъятию валюты и ценностей, в каждом отдельном районе, не будет носить массовый характер и будет произведена согласно наших указаний по спискам намеченных к оперированию, которые должны быть Вами представлены в ЭКО ПП ОГПУ по Криму к сроку 28/VI-[19]32 г.
- 3) ^г-Оперированных и арестованных по нашему, в каждом отдельном случае заданию, в случае несдачи валюты совсем или не полностью, необ-

^а-^а Написано великими літерами.

^б-^б Дописано від руки.

^в-^в Вписано від руки.

^г-^г Дата відбита штампом.

^г-^г Так у тексті.

¹ Див. документ № 35.

Nr 37

28 czerwca 1932, Symferopol. Dyrektywa PP OGPU Krymu w sprawie akcji konfiskaty dewiz, złota i innych kosztowności

WK/22

^a-Śc[i]śle tajne
B[ardzo] pilne^a

^b-Wydruk[owano] 22
Rozesłano 19
Nr 25/EKO^b

^b-Dyrektywa Oddziału Ekonomicznego
PP OGPU Krymu^b

^b-m. Symferopol, 28 czerwca 1932 r.^b

^a-Do wszystkich organów PP OGPU Krymu^a
^a-Wyłącznie^a ^c-w aktach EKO^c

^d-28 czerwc[a] 1932 [r.]^d
^b-Cedula nr 536^b

W ramach uzupełnienia i rozwinięcia naszej dyrektywy z dnia 14/VI-[19]32 r. nr 13627/5¹ w sprawie planowanej akcji konfiskaty [obcej] waluty, złota i in[nych] kosztowności, [informujemy] o konieczności uwzględnienia w sposób jak najbardziej uważny doświadczeń poprzedniej akcji i zgodnie z nimi dokładnego poinstruowania grupy pracowników wytypowanych do przygotowania i udziału w akcji, co zabezpieczy ją przed ewentualnymi nieprawidłowościami. Jednocześnie trzeba stale uświadamiać uczestnikom akcji, że niezbędnymi warunkami skonfiskowania maksymalnej ilości waluty i w związku z tym pomyślnego wykonania powierzonego zadania są energiczne działania, inicjatywa i wytrwałość.

Uwzględniając dawniejsze doświadczenie, w celu zapewnienia pełnego sukcesu planowanej akcji, wszystkie miejs[kie] [i] rej[onowe] aparaty GPU Krymu ^a-są zobowiązane^a do kierowania się następującymi wytycznymi:

1) Kategoriecznie zakazać odbierania kosztownych [rzeczy] użytku domowego.

2) Planowana operacja konfiskaty waluty i kosztowności w żadnym rejonie nie będzie miała masowego charakteru i zostanie przeprowadzona zgodnie z naszymi wytycznymi, według list [osób] objętych [działaniami] operacyjnymi; [listy te] macie przedstawić w EKO PP OGPU Krymu w terminie do 28/VI-[19]32 r.

3) ^c-Osoby objęte akcją i aresztowane na nasze polecenie, w każdym przypadku z osobna, o ile w ogóle nie zdadzą waluty albo nie wszystko, należy razem

^a-^a Zapisano wersalikami.

^b-^b Dopisano odręcznie.

^c-^c Wpisano odręcznie.

^d-^d Data odbita stemplem.

^e-^e Tak w tekście.

¹ Zob. dokument nr 35.

ходимо вместе с личностью и предварительным след. материалом^г (постановление об обыске, аресте, мере пресечения, протокол обыска, протокол допроса оперированного и по возможности свидетелей) доставить максимум через 3 дня в ЭКО ГПУ Кр[ыма] для дальнейшего следствия.

4) Опыт прошлой операции показал, что многие лица не были доработаны в полной мере и освобождались после сдачи незначительной доли скрытой валюты. Это надлежит учесть с тем, чтобы в будущем работа с арестованными держателями велась более тщательно.

5) Практика проведенных операций указывает на необходимость выявления лиц, имеющих вклады, хранящиеся в заграничных банках. При надлежащем агентурном и следственном подходе, без особого труда, удастся извлечь эти средства, вывезенные в период революции и НЭП^а за границу.

О всех выявленных заграничных вкладах Горрайаппараты, не предпринимая на месте самостоятельных действий, немедленно сообщают об этом в ЭКО ГПУ Кр[ыма].

6) Горрайаппараты обязаны представлять сведения по ранее преподанной форме, не раз в декаду, а каждые пять дней – 5, 10, 15 и т. д. каждого месяца.

7) Обязательно учитывать соцположение держателей в прошлом и настоящем, дабы в конце операции иметь возможность представить доклад со сведениями о социальном составе арестованных.

8) Для постановки дела на конфискацию, надлежит подготовить на каждого арестованного следующие материалы:

а) протокол допроса, содержащий полные установочные и автобиографические данные. Обстоятельства хранения валюты, источник ее приобретения и т. д.

б) Акт на изъятие валюты, золота и других ценностей, который должен содержать полное перечисление всего обнаруженного и должен быть скреплен двумя подписями сотрудников ОГПУ и валютодержателя.

9) В постановлении при направлении дела в ЭКО ПП должно быть перечислено все изъятые (согласно акта), представляемое для конфискации.

Строго соблюдая приведенные выше указания, вместе с тем, необходимо, чтобы органы ОГПУ Крыма проявили самую широкую инициативу и использовали все возможности, имеющиеся в нашем распоряжении для максимального извлечения валюты, имея в виду, что главный удар должен быть нанесен по крупным держателям. ^бВся сданная валюта, доставленными арестованными с периферии будет зачисляться счет в/контр. цифры^б.

^аЗам.^а ПП ОГПУ по Крыму:
(—) ЧАРСКИЙ

^аНач.^а ЭКО ПП ОГПУ:
(—) ДАШЕВСКИЙ

z osobą i wstępnym materiałem śled[czym]^c (postanowienie o rewizji, aresztowaniu, środkach zapobiegawczych, protokół rewizji, protokół przesłuchania osoby objętej akcją i w miarę możliwości świadków) dostarczyć w ciągu maksymalnie 3 dni do EKO GPU Kr[ymu] w celu przeprowadzenia dalszego śledztwa.

4) Doświadczenie poprzedniej akcji pokazało, że [sprawy] wielu osób były niedopracowane i osoby te zwalniano po zdaniu niewielkiej części ukrytej waluty. Należy to uwzględnić, aby w przyszłości działania wobec aresztowanych posiadaczy [waluty] prowadzone były dokładniej.

5) Praktyka przeprowadzonych akcji wskazuje na konieczność ujawnienia osób posiadających wkłady w zagranicznych bankach. Dzięki właściwym działaniom agenturalnym i śledczym bez szczególnej trudności uda się odzyskać te środki wywiezione za granicę w okresie rewolucji i NEP-u.

O wszystkich ujawnionych wkładach zagranicznych miej[skie] [i] rej[onowe] aparaty niezwłocznie informują EKO GPU Kr[ymu], bez podejmowania na miejscu samodzielnych działań.

6) Miej[skie] [i] rej[onowe] aparaty zobowiązane są do przekazywania informacji według wcześniej przekazanego wzoru, nie raz na dekadę, lecz co pięć dni – 5, 10, 15 itd. [dnia] każdego miesiąca.

7) Obowiązkowo uwzględniać przynależność do grupy społ[ecznej] właścicieli w przeszłości i obecnie, żeby pod koniec akcji mieć możliwość przedstawienia raportu z informacjami o składzie społecznym aresztowanych.

8) W celu przedstawienia sprawy dotyczącej konfiskaty [dewiz] należy przygotować na każdego aresztowanego następujące materiały:

a) protokół przesłuchania, zawierający pełne ustalone i podane [przez oskarżonego] dane biograficzne, warunki przechowywania waluty, źródło jej nabycia itd.,

b) akt konfiskaty waluty, złota i innych kosztowności ma zawierać pełną listę wszystkiego, co wykryto, i być poświadczony dwoma podpisami pracowników OGPU oraz posiadacza waluty.

9) W postanowieniu o skierowaniu sprawy do EKO PP powinny być wyszczególnione wszystkie odebrane rzeczy (zgodnie z aktem), przeznaczone do skonfiskowania.

Poza ścisłym przestrzeganiem przedstawionych wyżej wytycznych, konieczne jest, by organy OGPU Krymu wykazały jak najszerzą inicjatywę i wykorzystywały wszystkie możliwości, jakimi dysponujemy, w celu jak najpełniejszego przejęcia waluty, mając na uwadze, że główne uderzenie powinno być skierowane w największych posiadaczy. ^bCała waluta zdana przez aresztantów dowiezionych z prowincji zostanie zaliczona na rachunek W[aszej] liczby kontr[olnej] [?]^b.

^aZast[ępcza]^a PP OGPU Krymu
(—) CZARSKIJ

^aNacz[elnik]^a EKO PP OGPU
(—) DASZEWSKIJ

«В-27-В» илюня 1932 г.

№

г. Симферополь

ГДА СБУ, ф. 9, спр. 88, арк. 280–281.

Оригінал, машинопис.

Документ російською мовою.

„27^с” czerwca 1932 r.

Nr

m. Symferopol

WAP SBU, f. 9, spr. 88, k. 280–281.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

№ 38

Червень 1932, Одеса. Фрагмент донесення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо вражень японського консула з подорожі з Києва до Одеси

^а-Одесский Областной Отдел ГПУ^а

^а-Сов[ершенно] секретно^а

^б-Особый^б ^а-Отдел^а

1932 года

21-го июня возобновились занятия с консулом¹. Прежде всего, я осведомился о состоянии его здоровья и о том, как протекало путешествие. [...] Маршрут консула был такой: Одесса – Севастополь – Алушта – Симферополь (автомобилем) – Ялта (автомобилем) – Новороссийск – Батуми – Тифлис – Баку – Минеральные Воды – Ростов – Харьков – Донбасс (Сталино) – Харьков – Днепропетровск – «Днепрострой» – Киев – Одесса. Его внимание было поражено тем, что [...] 2) украинские крестьяне производят по сравнению с крестьянами других республик жалкое впечатление и своими ободранными одеждами, и исхудалыми мощами и просьбой о милостыни: даже на больших станциях крестьяне, их жены и дети протягивают руки за пожертвованием и просят хлеба; 3) стройка новых фабрик и заводов громадных размеров и стройка жилищ для рабочих, особенно в Донбассе, идет быстрым темпом, в стройке участвует много тысяч рабочих. Дороговизна всюду, в Тифлисе сравнительно скромный обед из трех блюд (суп с двумя пирожками, жареная баранина и компот) стоит 10 рублей. [...]

На обратном пути из Киева в Одессу, ехавший с ним в купе гражданин рассказывал ему об ужасах голода на Украине, особенно в Киевской губ.^в, где было много самоубийств среди крестьян на почве голода. Эти рассказы в связи с непрерывными дождями вплоть до Одессы произвели на консула тяжелое впечатление.

[...]

Верно: (—)

ГДА СБУ, Одеса, спр. 66, т. 4, арк. 2240–2241.

Засвідчена копія, машинопис на бланку.

Документ російською мовою.

^{а-а} Друк формуляра.

^{б-б} Написано великими літерами.

^в Так у тексті. Йдеться про Київську область.

¹ Йдеться про консула Японії в Одесі Бунітаро Танаку.

Nr 38

Czerwiec 1932, Odessa. Fragment doniesienia tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczący wrażeń japońskiego konsula z podróży z Kijowa do Odessy

^{a-}Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a ^{b-}Specjalny^b

^{a-}Śc[iśle] tajne^a
1932 roku

21 czerwca wznowiono zajęcia z konsulem¹. Przede wszystkim dowiedziałem się o stan jego zdrowia i o to, jak przebiegała podróż. [...] Trasa konsula była następująca: Odessa – Sewastopol – Ałusztą – Symferopol (samochodem) – Jałta (samochodem) – Noworosyjsk – Batumi – Tyflis – Baku – Mineralne Wody – Rostów – Charków – Donbas (Stalino) – Charków – Dniepropietrowsk – „Dnieprostroj” – Kijów – Odessa. Był niezwykle poruszony tym, że [...] 2) ukraińscy chłopcy sprawiają w porównaniu z chłopami innych republik żalosne wrażenie zarówno przez swoją podartą odzież, jak i wychudły wygląd i prośby o jałmużnę: nawet na dużych stacjach chłopcy, ich żony i dzieci wyciągają ręce po prośbie, prosząc o chleb; 3) budowa nowych fabryk i olbrzymich zakładów oraz budowa mieszkań dla robotników, szczególnie w Donbasie, przebiega w szybkim tempie, w budowie bierze udział wiele tysięcy robotników. Drożyzna panuje wszędzie, w Tyflisie w miarę skromny obiad z trzech dań (zupa z dwoma pierożkami, smażona baranina i kompot) kosztuje 10 rubli. [...]

W drodze powrotnej z Kijowa do Odessy jadący razem z nim w przedziale obywatel opowiadał mi o tragedii głodu na Ukrainie, szczególnie w gub[erni]^c kijowskiej, gdzie wśród chłopów miało miejsce wiele samobójstw spowodowanych głodem. Te opowieści, w połączeniu z deszczem nieprzerwanym aż do Odessy, zrobiły na konsulu ciężkie wrażenie.

[...]

Za zgodność: (—)

*WAP SBU, Odessa, spr. 66, t. 4, k. 2240–2241.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis na formularzu.
Dokument w języku rosyjskim.*

^{a-} ^{a-} Druk formularza.

^{b-} ^{b-} Zapisano wersalikami.

^c Tak w tekście. Chodzi o obwód kijowski.

¹ Chodzi o konsula Japonii w Odessie Bunitaro Tanakę.

№ 39

2 липня 1932, Сімферополь. Вказівка керівництва ПП ОДПУ по Криму щодо боротьби зі спекулянтами на колгоспних ринках

^а-Вскрыть немедленно

Копия

Серия^а «К»

^а-Всем нач. Горрайотделений ГПУ

Копия: Нач.^а ГУМР Крым. АССР

Немедленно, после получения настоящей директивы прекратите гласную борьбу с перекупщиками на колхозных базарах через органы Милиции. Поставьте вопрос в Райкомах ВКП(б) об отмене решений, обязывающих органы Милиции выставлять милицейские посты на колхозных базарах и дорогах с целью борьбы с перекупщиками. Такое постановление вынесли например Джанкойские РК ВКП(б) и РИК на объединенном заседании от 9/VI т. г.

Это мероприятие вызывается необходимостью избежать искажений политики партии в области колхозной торговли, предупредить малейшую возможность отпугивания колхозника от базаров.

Борьба с перекупщиками должна вестись только через наши органы и только агентурным путем, как и с прочими преступниками, наносящими вред социалистическому строительству. Тем более эта борьба не должна прекращаться или быть ослабленной. Напоминаем о наших директивах по поводу борьбы с перекупщиками от 10 мая и от 14/VI за № 13600^б в ответ на которые Вы до сих не прислали никакого материала.

^а-Зам. ПП ОГПУ ПО Крыму^а

ЧАРСКИЙ

^а-Нач.^а ЭКО ПП

ДАШЕВСКИЙ

2/VII-[19]32 года

32/ЭКО

^а-Верно:^а Секретарь ЭКО ПП

БЕЛОУСОВ

ГДА СБУ, ф. 9, спр. 88, арк. 63.

Копія, машинопис.

Документ російською мовою.

^а-^а *Написано великими літерами.*

^б *Ймовірно повинно бути: 136005/5. Див. документ № 34.*

Nr 39

2 lipca 1932, Symferopol. Wytyczne kierownictwa PP OGPU Krymu w sprawie walki ze spekulantami na bazarach kołchozowych

^aOtworzyć bezzwłocznie
Kopia
Seria^a „K”

^aDo wszystkich Nacz[elników]
Miejsk[ich] [i] Rej[onowych] Wydziałów GPU
Kopia: Nacz[elnik]-^a GUMR Krym[skiej] ASRS

Bezzwłocznie po otrzymaniu niniejszej dyrektywy wstrzymajcie jawną walkę z handlarzami na bazarach kołchozowych, prowadzoną przez organy milicji. Przedstawcie *rajkomom* WKP(b) prośbę o zmianę postanowień zobowiązujących organy milicji do wystawiania, w celu walki z handlarzami, posterunków milicyjnych na bazarach kołchozowych i drogach. Takie postanowienia powzięły na przykład dżankojski RK WKP(b) i RIK na wspólnym posiedzeniu w dniu 9/VI br.

Takie posunięcie jest konieczne, by uniknąć wypaczeń polityki partii w sprawie handlu kołchozowego i uniknąć najmniejszej możliwości odstraszenia kołchoźnika od bazaru.

Walka z handlarzami, jak i z innymi przestępcami przynoszącymi szkodę budownictwu socjalistycznemu, powinna być prowadzona wyłącznie przez nasze organy i tylko na drodze agenturalnej. Co więcej, walka ta nie może zostać przerwana ani osłabiona. Przypominamy o naszych dyrektywach w sprawie walki z handlarzami z dnia 10 maja i 14/VI nr 13600^b, w odpowiedzi na które do tej pory nie przysłaliście żadnych materiałów.

^aZast[ępcą] PP OGPU Krymu^a
CZARSKIJ

^aNacz[elnik]-^a EKO PP
DASZEWSKIJ

2/VII-[19]32 roku
32/EKO

^aZa zgodność: ^aSekretarz EKO PP
BIEŁOUSOW

*WAP SBU, f. 9, spr. 88, k. 63.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

^a-^a Zapisano wersalikami.

^b Prawdopodobnie powinno być: 136005/5. Zob. dokument nr 34.

№ 40

7 липня 1932, Одеса. Оперативне повідомлення Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо важкої ситуації в німецьких селах

^а-Одесский Областной Отдел ГПУ^а
^б-Особый^б ^а-Отдел^а

^а-Сов[ершенно] секретно^а
7-го июля [19]32 г.

До последних постановлений ЦК ВКП(б), начиная с постановления о принудительном обобществлении скота в немецких колониях, царило весьма подавленное и угнетенное настроение. Речь идет о следующих немецких колониях, расположенных по следующим районам Одесской области. По Березовск[ому] р[айону] дер.дер. Мариново, Нейково, Лихтенфельд, Слепуха и хутор Новоселовка; по К[арл]-Либкн[ехтовскому] р[айону] дер. дер. Варли, Рорбах и Иоганесталь; по Тил[игул]-Берез[овскому] р[айону] дер. Суворово, хут. Бессарабка, Васильевка и Попельной; по Коминтерн[овскому] району дер. дер. Болляры, хут. Ново-Болляры и Ираклиевка^в; по Разд[ельнянскому] р[айону] дер. дер. Коноплево и Шарово, Бугаевка, Силовка, хут. хут. Марционовка и Жеребково; по Октябрьск[ому] р[айону] хут. Муравейник и хут. Магульского крестьяне открыто говорили: «Нам всем придется пропасть с голоду, хлеба у нас нет, последнюю корову мы должны отдать; свиней у нас нет; от нескольких курей мы не можем жить, да и корма для них нет у нас; снабжение со стороны кооперации плохое, почти всем нам приходится покупать на частном рынке, артель нам не выплачивает уже 2 года денег за трудодни и вывезли весь хлеб» и т. д. Целый ряд деревень с января м-ца покупали хлеб, т.е. кукурузную и ячменную муку: это наблюдалось особенно в дер. Ираклеевка^в, Волково, Боллярах и Ново-Боллярах^г (все четыре Коминт[ерновского] р[айона]), в дер. Коноплево (Разд[ельнянский] р[айон]) и в дер. Рорбах и Иоганесталь (обе Карл-Либкнех[товского] р[айона]).

Многие семейства в этих деревнях по рассказам обывателей форменно голодали. Последствием явилось нежелание ходить на работу и саботаж. Часто поговаривали: «Для чего нам работать, все равно кушать нечего». Другим последствием тяжелого материального положения многих граждан нужно считать отходничество в город и промышленные центры. Которое наблюдалось особенно в дер. дер. Ираклиевка (Коминт[ерновского] р[айона]) и Рорбах (К[арл]-Либкн[ехтовский] р[айон]). Третьим последствием было бесцеремонное уничтожение мелкого скота и свиней: делалось это не из вредительских тенденций, а, главным образом, чтобы пропитаться, но при этом играла роль и другая причина: «Для чего нам вскармливать скот и заботиться о нем, все равно у нас отберут его».

^а-^а Друк формуляра.

^б-^б Написано великими літерами.

^в Було: Ираклеевка.

^г Було: Белляры і Ново-Белляры. В доступній літературі та картах з'являються дві версії.

Nr 40

7 lipca 1932, Odessa. Meldunek operacyjny Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS w sprawie trudnej sytuacji w niemieckich osadach

^a-Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a ^b-Specjalny^b

^a-Śc[isłe] tajne^a
7 lipca [19]32 r.

Począwszy od rozporządzeń o przymusowym uspołecznieniu [hodowli] była aż do ostatnich rozporządzeń KC WKP(b), w niemieckich koloniach panowały wielce ponure i przygnębiające nastroje. Chodzi o następujące niemieckie kolonie, położone w następujących rejonach obwodu odeskiego: w r[ejonie] berezowsk[im] wsie Marinowo, Nejkowo, Lichtenfeld, Slepucha i chutor Nowoseliwka; w r[ejonie] karl-liebkn[echtowskim] wsie Warli, Rohrbach i Johannestahl; w r[ejonie] til[igulsko]-berez[owskim] wieś Suworowo, chut[ory] Besarabka, Wasyliwka i Popelne; w rejonie komintern[owskim] wieś Bollary, chut[ory] Nowo-Bollary i Iraklijewka^c; w r[ejonie] razd[ielniańskim] wsie Konoplewo i Szarowo, Bugajiwka, Siłowka, chut[ory] Marcioniwka i Żerebkowo; w r[ejonie] oktiabrsk[im] chut[or] Murawejnik i chut[or] Magulski. Chłopi otwarcie mówili „Przyjdzie nam wszystkim zginąć z głodu, nie mamy chleba, ostatnią krowę musimy oddać; świń nie mamy; z kilku kur nie wyżyjemy, a i karmy dla nich nie mamy; zaopatrzenie ze strony spółdzielni kiepskie, prawie wszyscy musimy kupować na prywatnym rynku, artel już 2 lata nie wypłaca nam pieniędzy za *trudodni*¹, a całe zboże wywieźli” itd. W szeregu wsi od m[iesią]ca stycznia [ludzie] kupowali zboże, tj. mąkę kukurydzianą i jęczmienną; szczególnie można to było zaobserwować we wsiach Iraklijewka^c, Wołkowo, Bollary i Nowo-Bollary^d (wszystkie cztery w r[ejonie] komint[ernowskim]), we w[si] Konoplewo (r[ejon] razd[ielniański]) i we w[siach] Rohrbach i Johannestahl (obie w r[ejonie] karl-liebkn[echtowskim]).

Wiele rodzin w tych wsiach, według opowiadań mieszkańców, naprawdę głodowało. Skutkiem była niechęć do chodzenia do pracy i sabotaż. Często mówili: „Po co mamy pracować, i tak nie ma co jeść”. Innym następstwem ciężkiej sytuacji materialnej wielu obywateli jest wyjazd na zarobek do miast i ośrodków przemysłowych. Można to zaobserwować głównie we wsiach Iraklijewka (w r[ejonie] komint[ernowskim]) i Rohrbach (r[ejon] k[arl]-liebkn[echtowski]). Trzecim skutkiem było bezceremonialne zlikwidowanie mniejszego bydła i świń: odbywało się to nie z powodu szkodniczych tendencji, ale przede wszystkim po to, by wy-

^a-^a Druk formularza.

^b-^b Zapisano wersalikami.

^c Było: Iraklejewka.

^d Było: Biellary i Nowo-Biellary. W dostępnej literaturze i na mapach występują obie wersje.

¹ Tj. dniówki, jednak w przypadku rozliczania się z kolchoźnikami *trudodien* stanowił określoną normę pracy, której wykonanie zajmowało nawet do kilku dni.

Причинами такого настроения и положения по словам колонистов:

1. Неровность хлебозаготовительного плана. Нужно заметить, что большинство крестьян вину этого явления возлагает на местную власть, а не на высшие органы власти. Фактически имели место случаи, где было вывезено все без исключения: и семенной фонд, и фонд для общей кухни, и фонд для пайков по трудодням, как, например, в дер. Ираклиевка (Коминт[ерновский] р[айон]), имевшего лучший урожай на все районы, где я бываю, в дер. Коноплево (Раздельн[янский] р[айон]), где с лидерного пайка по кукурузе (в кочанах), который был уже в руках крестьян, должны были сдать обратно по 2 пуда, в дер. Рорбах и т. д.
2. Высокие нормы по сдаче скота на мясозаготовку, а также по сдаче птицы и яиц.
3. Принудительно обобществление коров и малого скота, имевшее место во многих деревнях. Особенно зимой можно было наблюдать, что и днем и ночью кололи свиней и резали телят. Некоторое время это явление просто носило эпидемический характер.
4. Материальная беспомощность и бесхозяйственность многих артелей. Очень часто жаловались отдельные члены артели, что им уже в продолжении двух лет не выплачивают денег по трудодням, что продовольственных пайков никогда не хватает, еда в кухне плохая и т. д.

Благополучнее всего было положение и настроение в Березовском районе, где и по сей день не ощущается такая острая нужда в продовольствии, как в других районах. Последние постановления ЦК ВКП(б) нашли живой отклик у большинства немцев-колонистов и дали безусловно большой сдвиг в хорошую сторону. Многие бесспорно воспрями духом. Особенно постановление о принуд[ительном] обобществлении скота была встречена с большим энтузиазмом¹, несмотря на колоссальное поднятие цен на коровы на базарах, каждый, кто только мог, старался приобрести себе корову. Предполагаемое явление о массовом убое скота для пропитания и спекулятивных целей не сбылось. Щадят не только крупный скот, но и мелкий, говорят: «Нужно опять обзавестись хозяйством, это даст нам известный доход». Почти каждый купил себе маленькую свинью, хотя на свиней цена весьма высокая. Снижение ставок на мясозаготовках и хлебозаготовительным планам также произвело известное благоприятное впечатление. Это было заметно особенно при проведении последнего квартального мясозаготовительного плана, который сказался на много процентов сниженным в сравнении с прошлым. Не совсем верят в эффект, который даст снижение хлебозаготовительного плана, говорят, что во многих районах не засеяна предназначенная площадь, «так, что нам придется за других выполнять план (и мы опять будем страдать)». Колхозные базары в выше наведенных районах находятся пока в стадии развития. Цены на все продукты, за исключением муки, упали. Интерес к этим базарам возрастает с каждой неделей. Особенное впечатление производит открытие магазинов Пайторга по некоторым деревням. В дер.дер. Литенфельде и Слепце (обе Берез[овского]

¹ Так у тексті. Напевно йдеться про оголошення відміни цього ухвалення.

żywić się. Rolę przy tym jednak odgrywała też i inna przyczyna: „Po co mamy karmić bydło i troszczyć się o nie, i tak je nam odbiorą”.

Przyczyną takich nastrojów i sytuacji, jak mówią koloniści, są: 1. Nierówność planów skupu zboża. Trzeba odnotować, że większość chłopów winą za taką sytuację obarcza miejscowe władze, a nie wyższe organy władzy. Faktycznie miały miejsce przypadki, kiedy wywieziono wszystko bez wyjątku: i rezerwy siewne, i zasoby dla wspólnej kuchni, i zasoby na przydziały za *trudodni*, jak na przykład we wsi Iraklijewka (r[ejon] komint[ernowski], mający lepsze plony niż wszystkie rejony, w których bywałem), we wsi Konoplewo (r[ejon] rozdzielni[iański]), w której chłopci musieli zdać z powrotem po 2 pudy z przydziału kukurydzy (w kolbach), który był już w ich rękach, we wsi Rohrbach itd. 2. Wysokie normy zdawania bydła na skup mięsa, a także zdawania drobiu i jajek. 3. Przymusowe uspołecznienie [hodowli] krów i trzody, mające miejsce w wielu wsiach. Szczególnie zimą można było zaobserwować, że i w ciągu dnia, i w nocy zakłuwali świnie i zarzynali cieleta. Przez pewien okres zjawisko to miało charakter wprost epidemii. 4. Materialna niezaradność i niegospodarność wielu arteli. Bardzo często poszczególni członkowie artelu skarżyli się, że już przez dwa lata nie wypłacają im pieniędzy za *trudodni*, że racji żywnościowych nigdy nie wystarcza, jedzenie w kuchni jest złe itd.

Korzystniejsze od innych były nastroje i sytuacja w rejonie berezowskim, w którym i po dziś dzień nie odczuwa się takich braków żywności, jak w innych rejonach. Ostatnie rozporządzenia KC WKP(b) znalazły żywy oddźwięk u większości niemieckich kolonistów i doprowadziły do bardzo poważnego zwrotu w dobrym kierunku. Bezspornie wielu podniosło to na duchu. Szczególnie rozporządzenie o przymus[owym] uspołecznieniu [hodowli] bydła zostało przyjęte z dużym entuzjazmem^o; mimo ogromnego wzrostu cen na krowy na bazarach, każdy kto tylko mógł, starał się kupić sobie krowę. Nie doszło do przewidywanego zjawiska masowego uboju bydła do jedzenia i dla celów spekulacyjnych. [Ludzie] oszczędzają nie tylko bydło, ale i mniejsze [zwierzęta], mówiąc: „Trzeba znowu zająć się gospodarstwem, da nam to określone dochody”. Prawie każdy kupił sobie małą świnkę, chociaż cena świń jest bardzo wysoka. Obniżenie stawek w skupie mięsa i w planach skupu zboża też wywarło wiadome dobre wrażenie. Dało się to zauważyć w szczególności podczas wykonania ostatniego kwartalnego planu skupu mięsa, który okazał się być obniżony o wiele procent w porównaniu z poprzednim. [Ludzie] nie bardzo wierzą w efekt, który da obniżenie planów skupu zboża. Mówią, że w wielu rejonach nie zasiano wyznaczonych arealów, „bo będziemy musieli wykonywać plan za innych (i znowu będziemy cierpieć)”. Kołchozowe bazyry w wyżej wymienionych rejonach znajdują się na razie w stadium rozwoju. Ceny na wszystkie produkty, z wyjątkiem mąki, spadły. Zainteresowanie tymi bazarami wzrasta z tygodnia na tydzień. Szczególne wrażenie sprawia otwarcie sklepów *Pajtorgu* w niektórych wsiach. We w[siach] Lichtenfeld i Slepce (obie w r[ejonie] berez[owskim]) nie mogą nachwalić się wiel-

^o Tak w tekście. Zapewne chodzi o zapowiedź cofnięcia tego rozporządzenia.

р[айона]) не могут нахвалиться большим выбором готового платья и мануфактуры и дешевизной. Рассказывали мне, что посещаемость красных базаров очень велика. [...]

В К[арл]-Либкн[ехтовском] районе мне представилась совершенно другая картина. Тут очевидно была проведена недостаточная разъяснительная работа с одной стороны, а с другой стороны, отрицательное отношение ко всему объясняется особым консерватизмом населения (дер. дер. Иоганесталь, Рорбах, Вормс – К[арл]-Либкн[ехтовский] р[айон]). Такое же впечатление я получил и в дер. дер. Боллярах^г, Ираклиевке (обе Коминт[ерновского] р[айона]) и на хут. Бессарабка (Тил[игул]-Берез[овский] р[айон]). Никакого подъема духа я в этих деревнях не замечал. Целый ряд крестьян, очевидно, мало знают о постановлениях ЦК партии, а другие относятся к ним с полным недоверием. На мои вопросы, почему не приобретают себе коров и свиней и не едут на базары, отвечали мне: «Все равно рано или поздно заберут все, зачем вложить последнюю копейку в это, нам ничего не останется в конце концов. На базарах ничего нет: таких цен мы платить не можем». Что касается мяса и хлебозаготовки, то просто не верят газетам и говорят, что так или иначе останутся без хлеба. Сколько мне удалось наблюдать, тут настроение осталось таким как и прежде.

Верно:

ГДА СБУ, Одеса, стр. 633, т. 8, арк. 447–449.

Копія, машинопис на бланку.

Документ російською мовою.

kiego wyboru gotowej odzieży i wyrobów włókienniczych, a także niskich cen. Opowiadali mi, że frekwencja na czerwonych bazarach jest bardzo duża. [...]

W rejonie k[arl]-liebkn[echtowski] zobaczyłem zupełnie inny obraz. Tu oczywiście z jednej strony w sposób niedostateczny została przeprowadzona praca wyjaśniająca, a z drugiej strony negatywny stosunek do wszystkiego można wytłumaczyć szczególnym konserwatyzmem ludności (wsie Johannestahl, Rohrbach, Worms – r[ejon] k[arl]-liebkn[echtowski]). Takie samo wrażenie sprawiły na mnie wsie Bollary^d, Iraklijewka (obie w r[ejonej] komint[ernowski]) i chut[or] Besarabka (r[ejon] til[igulsko]-berez[owski]). Żadnego ożywienia ducha w tych wsiach nie zauważyłem. Cały szereg chłopów oczywiście niewiele wie o rozporządzeniach KC partii, a inni odnoszą się do nich z pełnym brakiem zaufania. Na moje pytania, dlaczego nie kupują sobie krów i świń i nie jeżdżą na bazy, odpowiadali mi: „I tak wcześniej czy później zabiorą wszystko, po co więc wydawać na to ostatnią kopiejkę, w końcu i tak nic dla nas nie zostanie. Na bazarach niczego nie ma: takich cen płacić nie możemy”. Co zaś tyczy się skupu zboża i mięsa, to po prostu nie wierzą gazetom i mówią, że tak czy inaczej zostaną bez zboża. Na ile udało mi się zaobserwować, tu nastroje pozostały takie same, jak i wcześniej.

Za zgodność:

WAP SBU, Odessa, spr. 633, t. 8, k. 447–449.

Kopia, maszynopis na formularzu.

Dokument w języku rosyjskim.

№ 41

9 липня 1932, Новгородок. Фрагмент ситуаційного звіту Новгородського воєводи за червень 1932 р. щодо інформації місцевої преси про голод в Україні

^а-Воєводське Новгородське
управління^а
^б-№ Бп. 53/1/6/секр.^б

Новгородок, 9 липня 1932 року
^{а-б}-Польська преса^{-б-а}

Місячний ситуаційний звіт № 6
за м[іся]ць червень ц. р.

«Новгородський селянин».

У звітному періоді в ньому постійно подавалися перевірені інформації про прояви боротьби з владою населення в радянській Росії та листи з СРСР, написані до родин у Польщі, в яких йшлося про муки й голод, що панують за червоним кордоном.

[...]

*ДАВО, ф. 46, оп. 9а, спр. 957, арк. 44.
Копія, машинопис.
Документ польською мовою.*

^{а-а} *Написано великими літерами.*

^{б-б} *Підкреслено машинописним способом.*

Nr 41
9 lipca 1932, Nowogródek. Fragment sprawozdania
wojewody nowogródzkiego za czerwiec 1932 r. dotyczący informacji
z lokalnej prasy o głodzie na Ukrainie

^a-Urząd Wojewódzki
Nowogródzki^a
^b-Nr Bp. 53/1/6/pf.^b

Nowogródek, dnia 9 lipca 1932 roku
^{a-b}-Prasa polska^{-b-a}

Sprawozdanie miesięczne sytuacyjne nr 6
za m[iesiąc]c czerwiec rb.

„Rolnik Nowogródzki”

W okresie sprawozdawczym stale podawał roz[u]mowane informacje o przejawach walk ludności w Rosji sowieckiej z władzami oraz listy z ZSRR, pisane do rodzin w Polsce, w których jest mowa o udrękach i głodzie, panujących za czerwonym kordonem.

[...]

DAWO, f. 46, op. 9a, spr. 957, k. 44.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku polskim

^{a-a} *Zapisano wersalikami.*
^{b-b} *Podkreślono maszynowo.*

№ 42

11 липня 1932, Одеса. Донесення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР про ситуацію і настрої в селі Клейнлібенталь

^а-Одесский Областной Отдел ГПУ-^а
^б-Особый ^а-Отдел-^а

^а-Сов[ершенно] секретно-^а
11 июля 1932 года

В беседе 5/VII с.г. В. МЕРКЛИНГЕР рассказал, что он этими днями был в Клейнлибентале. Что там, и вообще на селе делается, этого себе трудно представить: тут в городе, мол, понятия не имеют о том голоде, который имеется там. Все говорят, что крестьяне не хотят работать, но это не так, они просто физически не могут работать, настолько они отошдали от голода. Кроме того, что не видят перед собою перспектив на лучшее будущее. Вот до чего, мол, коммунисты довели Россию. И у него самого как-то совсем нет охоты работать, т. к. как ни старайся. С каждым годом становится все хуже и хуже. «Не считая передышки 1925–[19]27 г. г., мы имеем постепенное ухудшение состояния. Надежд на будущее совершенно нет: надеяться на интервенцию не приходится, т. к. за границей все слишком заняты своими делами, на переворот внутри тоже мало надежды, т. к. наша публика слишком малоактивна». Нечего надеяться и на улучшение по[с]ле урожая, т. к. он целиком не будет снят и кроме того, его уничтожают гусеницы и т. д. Говорят, мол, что с 15/VII вообще уже не будут давать хлеба, а будет вольная продажа по 1 р. 20 коп. за фунт. А у кого нет денег, тот пусть подыщет. А ведь если сейчас получаешь зарплату в 200 руб., то это значительно меньше, чем раньше 20 руб. Жаловался, что теперь совершенно распалось «немецкое общество», почти не видишь своих знакомых, нигде не собираются, но все так заняты и так удручены, что не до этого.

Верно:

ГДА СБУ, Одеса, спр. 633, т. 11, арк. 172.

Копія, машинопис на бланку.

Документ російською мовою.

^а-^а Друк формуляра.

^б-^б Написано великими літерами.

Nr 42
11 lipca 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora
Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczące sytuacji
i nastrojów we wsi Kleinliebenthal

^{a-}Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a ^{b-}Specjalny^b

^{a-}Śc[isłe] tajne^a
11 lipca 1932 roku

5/VII br. podczas rozmowy W. MERKLINGER opowiedział, że był w ostatnich dniach w Kleinliebenthal, że i tam, i w ogóle na wsi, dzieją się rzeczy, które trudno sobie wyobrazić: tu w mieście, powiada, pojęcia nie mają o tym głodzie, jaki tam panuje. Wszyscy mówią, że chłopci nie chcą pracować, ale to nie tak, oni po prostu fizycznie nie są w stanie pracować, bo są wynędzniali z głodu. Poza tym nie widzą przed sobą perspektyw na lepszą przyszłość. Oto do czego, powiada, komuniści doprowadzili Rosję. I on sam, w pewnym sensie, też nie ma zupełnie ochoty pracować, ponieważ nie ma co się starać. Z każdym rokiem robi się coraz gorzej. „Nie licząc chwili wytchnienia w l. 1925–[19]27 cały czas nasza sytuacja się pogarsza. Nadziei na przyszłość zupełnie nie ma: spodziewać się interwencji nie ma co, bo za granicą wszyscy są zbyt zajęci swoimi sprawami, na przewrót wewnętrzny też nadzieje nikłe, bo nasze społeczeństwo jest za mało aktywne”. Nie ma nadziei na polepszenie [sytuacji] po zbiorach, bo plony nie zostaną w całości zebrane, a poza tym niszczą je gąsienice itd. Chodzą słuchy, powiada on, że od 15/VII chyba w ogóle nie będą wydawać chleba, tylko będzie wolna sprzedaż po cenie 1 r[ubel] 20 kop[iejek] za funt. A kto pieniędzy nie ma, niech zdycha. A przecież jeśli teraz dostajesz pensję 200 rub[li], to jest to znacznie mniej, niż niegdysiejsze 20 rub[li]. Skarżył się, że teraz zupełnie rozpadła się „społeczność niemiecka”, prawie nie widzisz znajomych, nigdzie się nie zbierają, wszyscy są tak zajęci i tak przygnębieni, że nie mają do tego głowy.

Za zgodność:

WAP SBU, Odessa, spr. 633, t. 11, k. 172.
Kopia, maszynopis na formularzu.
Dokument w języku rosyjskim.

^{a-} ^a Druk formularza.
^{b-} ^b Zapisano wersalikami.

№ 43

14 липня 1932, Київ. Фрагмент інформації Київського обласного відділу ДПУ УРСР щодо справи «Болото»

ЭКО – 2 Отд.
аг. д. № 190

Серия «К»

^a-575179
14 июля 1932 [г.]^a

^b-ЭКУ ГПУ УССР
Харьков^b

По делу «Болото»

В дополнение к н/№ 515228 от 9 V-[19]32 г., по делу «Болото», нами проделано следующее:

Агенту [...] была поручена разработка лиц, о которых он показал в ЭКУ, как о членах эконом[ической] к-р организации [...].

Так, за это время, он имел встречи и разговоры со следующими лицами:

1. БУНИН Яков Николаевич, бывш. работник УТО, а сейчас он оттуда ушел и пока нигде не работает. Беседа происходила между ними после перерыва, в 1–1½ года, на квартире у [источника]. В разговоре по вопросу о текущих событиях, БУНИН сказал следующее: «Общее положение на сегодняшний день рисуется мне как полное тумана, хаоса, острой нужды и болезненных переживаний широких масс и связанное с этим отсутствие сколько-нибудь устойчивого равновесия в быту, идеологии, правовых нормах, работе Государственного аппарата, производственных и административных установках и директивах. Существующий строй характеризуется жесточайшим господством теоретической схемы без учета реальной необходимости и незрелости диктуемых мероприятий и без малейшей возможности, сколько-нибудь сознательно критически к ним подходить и вносить здоровые коррективы в процессе осуществления тех или других начинаний. Следствием этого, является полное отсутствие элементарных правовых норм, неограниченный разгул насилия и произвола, страдание широких масс населения как в городе, так и, особенно, в селе.

Мы видим, что наша индустриализация становится какой-то маниакальной идеей. Мы построили „Днепрострой”, а не имеем потребителя для его тока. А в это же время, миллионы людей в городе и, особенно, в селе – мрут с голоду. Ведь для кого не ясно, что Драбовское дело, с его, так называемыми «перегибами» характерно не для отдельного района или села,

^a-^a Номер та дата відбиті штампом.

^b-^b Написано в розбивку.

Nr 43
14 lipca 1932, Kijów. Fragment informacji Kijowskiego Obwodowego
Oddziału GPU USRS dotyczący wypowiedzi figurantów sprawy
kryptonim „Bołoto”

EKO – 2 Oddz[iał]
s[prawa] ag[enturalna] nr 190

Seria „K”

^{a-}575179

14 lipca 1932 [r.]^a

^{b-}EKU GPU USSR
Charków^b

Dotyczy sprawy [kryptonim] „Bołoto”

W uzupełnieniu do n[aszego pisma] Nr 515228 z 9 V-[19]32 r., w sprawie [kryptonim] „Bołoto”, wykonaliśmy, co następuje:

Agentowi [...] polecono rozpracowanie osób, o których on zeznał w EKU jako o członkach gospod[arczej] k-r organizacji [...].

A zatem w tym okresie spotkał się on i rozmawiał z następującymi osobami:

1. BUNIN Jakow Nikołajewicz, był[y] pracownik UTO, obecnie odszedł stamtąd i na razie nigdzie nie pracuje. Rozmowa między nimi odbyła się po 1–1½-letniej przerwie, w mieszkaniu u [naszego informatora]. W rozmowie, na pytanie o bieżące wydarzenia, BUNIN odpowiedział, co następuje: „Ogólna sytuacja na dzień dzisiejszy rysuje mi się jako pełna mgły, chaosu, skrajnej nędzy, bolesnych przeżyć szerokich mas i związany z tym brak jakiegokolwiek stałej równowagi w życiu, ideologii, norm prawnych, pracy aparatu państwowego, produkcyjnych i administracyjnych tendencji i wytycznych. Obecny ustrój charakteryzuje się najokrutniejszym panowaniem teoretycznego modelu bez uwzględnienia realnej konieczności i niedojrzałości narzucanych przedsięwzięć i bez najmniejszej możliwości jakiegokolwiek krytyki i wnoszenia rozsądnych poprawek w procesie realizacji takich czy innych poczynań. Skutkiem tego jest całkowity brak podstawowych norm prawnych, nieograniczone rozpasanie przemocy i samowoli, cierpienia szerokich mas ludności zarówno w mieście, jak i – szczególnie – na wsi.

Widzimy, że industrializacja staje się u nas jakąś maniacką ideą. Wybudowaliśmy »Dnieprostroj«, a nie mamy użytkownika dla jego prądu. A w tym samym czasie miliony ludzi w mieście i zwłaszcza na wsi – mrą z głodu. Przecież dla każdego jest jasne, że sprawa drabowska, z jej tak zwanymi »odchyleniami«, jest charakterystyczna nie dla oddzielnego rejonu czy wsi, ale dla całego Związ-

^{a-} Numer i data odbite stemplem.

^{b-} Zapisano pismem spacjowanym.

а для всего Советского Союза, и разве не каждому ребенку понятно, что там, на скамье подсудимых сидят только стрелочники.

Ведь нам известно, что основная масса коммунистов – это некультурное, запуганное, трусливое чиновничество, дрожащее за свой партбилет, дающий право на привилегированное существование. Стараясь выслужиться, эта масса, в силу свойственного к тому же ей головоугодия и творит, так называемые «перегибы» и создает на местах практическую политику, в результате которой, мы имеем на Украине – бывшей житнице страны, голод десятков миллионов и не засеянные, покрытые сорняками поля.

Из такого положения, по-моему, может быть три выхода: стихийный взрыв изнутри, толчок извне и, наконец, эволюционный путь через персональную смену верхушки, оздоровления и перерождения генеральных установок и, что особенно важно, практической политики на местах, но на эту смену политикам трудно рассчитывать, т.к. ее исполнители измениться не могут.

Что же касается роли интеллигенции в этом процессе, то думаю, что активно она проявить себя не сможет. Старая интеллигенция вымирает, а новая отличается указанными выше чертами, чиновничьей трусостью и заботностью. Да и вообще, сейчас приведены в движение миллионные массы и тут роль единиц или небольших групп – ничтожна или совсем никакая, и эти массы идут и будут идти как стихия.

Нам же с Вами остается только ждать естественного развития событий и плыть по течению, в надежде когда-нибудь достичь тихой пристани».

2. ШКАБАРА Александр Степанович, работник Обл. Конторы Мелиотреста. Беседа происходила у ШКАБАРЫ на квартире, также после 1–1½ годичн[ого] перерыва, т. к. предыдущие встречи носили случайный характер по деловым вопросам.

В разговорах ШКАБАРА о себе и свою точку зрения о настоящем положении изложил в следующем:

«Живу голодно, и вообще, тихо и только и думаю о том, чтобы бежать с Украины. Что касается общего положения, то не вижу никакого выхода из создавшегося тупика. Кругом нужда, голод, обнищание широких масс населения и непрекращающееся экспериментирование на базе многомиллионной массы, живых человеческих тел. Похоже на времена фараона, когда при жизни начинали строить пирамиды на костях рабов. И теперь строится пирамида социализма, жестоко, с колоссальным упорством и с такой же безжалостностью к тому, что это строительство идет на живой человеческой массе. Может быть, когда выстроят, и если выстроят, то потомкам и будет хорошо, а может быть, постройка как Вавилонская башня рухнет, но мы и наше поколение обречено и должно погибнуть».

При грандиозности откровенных идей, колоссальная непродуманность, бесплановость и необоснованность отдельных действий, мероприятий, директив и методов их реализации. Поэтому не знаешь, что дозволено и признано, и что считается вредным, что революционно и что контрреволюционно. 2 года назад было расстреляно в Москве много крупных же-

ku Sowieckiego, i prawie każde dziecko rozumie, że tam, na ławie oskarżonych, siedzą tylko pionki.

Przecież wiadomo nam, że podstawowe masy komunistów – to nieobyci, zahukani, strachliwi biuraliści, drżący o swoją legitymację part[yjną], dającą prawo do uprzywilejowanej egzystencji. Usiłując się zasłużyć, masa ta, na skutek typowego dla siebie niedołęstwa, powoduje te tak zwane »wypaczenia« i prowadzi taką w praktyce politykę lokalną, w wyniku której mamy na Ukrainie – byłej żywicielce kraju – głód dziesiątków milionów i nieobsiane, porośnięte chwastami pola.

Z takiej sytuacji, moim zdaniem, mogą być trzy wyjścia: żywiołowy wybuch wewnętrzny, impuls z zewnątrz i wreszcie droga ewolucji poprzez personalne zmiany na szczycie, uzdrowienie i odrodzenie generalnych założeń i, co szczególnie ważne, praktycznej polityki lokalnej, ale na tę zmianę politykom trudno liczyć, gdyż wykonawcy jej zmienić się nie mogą.

Co zaś tyczy się roli inteligencji w tym procesie, to myślę, że nie zdoła ona odegrać większej roli. Stara inteligencja wymiera, a nowa odznacza się wymienionymi wyżej cechami, urzędniczą strachliwością i jest zahukana. A w ogóle teraz wprawione zostały w ruch milionowe masy i tutaj rola jednostek czy niewielkich grup – jest znikoma albo całkiem żadna, a te masy idą i będą szły jak żywioł.

Mnie i Wam zaś pozostaje tylko oczekiwać naturalnego rozwoju wypadków i płynąć z prądem, z nadzieją dotarcia kiedyś do cichej przystani”.

2. SZKABARA Aleksandr Stiepanowicz, pracownik Obw[odowego] Biura Trustu Melio[racyjnego]. Rozmowa odbywała się u SZKABARY w mieszkaniu, także po 1–1½-roczn[ej] przerwie, jako że poprzednie spotkania miały charakter przypadkowy w sprawach służbowych.

W rozmowie SZKABARA [opowiadał] o sobie i następująco wyłożył swój punkt widzenia na temat obecnej sytuacji:

„Żyję w głodzie i ogólnie po cichu i myślę tylko o tym, żeby uciec z Ukrainy. Co się tyczy sytuacji ogólnej, to nie widzę żadnego wyjścia z powstałego ślepego zaułka. Dookoła nędza, głód, wyniszczanie szerokich mas ludności i niekończące się eksperymentowanie na wielomilionowej masie, żywych ludzkich ciał. Podobnie jak w czasach faraon[ów], kiedy to za życia zaczynali budować piramidy na kościach niewolników. Teraz też buduje się piramidę socjalizmu, okrutnie, z niesłychanym uporem i z taką samą bezdusznością w związku z tym, że ta budowa odbywa się na żywej ludzkiej masie. Może, kiedy już zbudują, jeśli [w ogóle] zbudują, to potomkom będzie nawet dobrze, a możliwe, że budowla, jak wieża Babel, runie, ale my i nasze pokolenie jesteśmy skazani i będziemy musieli zginąć.

Przy wspaniałości wyjściowych idei ma miejsce kolosalna bezmyślność, bezplanowość i niezasadność poszczególnych działań, przedsięwzięć, dyrektyw i metod ich realizacji. Dlatego nie wiadomo już, co dozwolone i uznane, a co uważa się za szkodliwe, co rewolucyjne, a co kontrrewolucyjne. 2 lata temu rozstrzelano w Moskwie wielu znakomitych inżynierów kolejowych za to, że bronili automatycznego sprzęgu i przechodzenia na ciężkie parowozy i szyny, a teraz za

лезно-дорожных инженеров за то, что отстаивали авто-сцепку и переход на тяжелые паровозы и рельсы, а теперь врагом народа считается тот, кто против этого. Также 2 года назад была введена американская система обезличенных паровозов, а теперь за обезличку инженеры идут под суд, как контр-революционеры. Кроме такой бессистемности, всюду видим массовое головоутиение, нарушение законов и бесчеловечное осуществление таких непродуманных директив, как коллективизация, хлебозаготовка и т. д.

Нет, придется нам пропадать. А наша смена? Дети в 7-ми летках на 50% туберкулезны. Студенчество, благодаря хронической голодовке и ежегодным изменениям системы обучения, в сторону упрощения выходят в жизнь физическими и моральными инвалидами. Выхода из этого не знают и не представляют. Может быть, через десяток лет будет лучше, но вопрос, дотянет ли страна до того времени или сорвется, и не потонем ли мы под обломками новых пирамид сами собой или при помощи интервенции извне.

Интеллигенция, как общественная сила, не существует. Ее нет. Всякая попытка ее объединить, обречена на крах. С одной стороны – органы ГПУ, а с другой – бессмысленность попытаться управлять стихией огромных масс. Я повторяю, мы будем пропадать, а пока надо бежать с Украины».

3. САХАНСКИЙ – работает в Обл. Промсоюзе. Поскольку знакомство [...] с САХАНСКИМ не носит достаточно близкого характера, беседа между ними носила несколько общий характер.

По словам САХАНСКОГО, наша страна приведена политикой Советской власти в состояние полного упадка и разложения, а отношение к власти широких народных масс, явно враждебное, и эти массы ждут не дождутся избавления. В частности селянство, во сне и наяву видит приход второго ДЕНИКИНА¹, поляков и вообще избавителей, не задумываясь пока о том, что и как оно будет делать потом. Война с Западом – вопрос самого близкого времени, в доказательство чего, он видит сосредоточение на границе больших воинских масс.

Свою позицию в этих событиях, он определил украинской поговоркой: «Крути Грицьо головою, аби піглю не накинули».

[...]

6. ТЮЛЕНЕВ Николай А. – работает в Киеве, Уполномоченным Минского Научно-Исследовательского Болотянского Института. Встреча и беседа происходили на квартире у ТЮЛЕНЕВА, в результате коей, ТЮЛЕНЕВ сказал следующее:

«Основной и самой глубокой причиной переживаемого исключительно тяжелого, внутреннего положения, на мой взгляд, является жестокое подавление самой возможности подходить с критическим анализом, как к отдельным мероприятиям, так и к характеристике хозяйственно-политического

¹ Антон Деникін (1872–1947), російський генерал, учасник російсько-японської війни і I світової війни; з 1917 командувач Західного фронту; інтернований Тимчасовим урядом, втік над Дон; з березня 1918 командувач Добровольчої армії; у 1919 його загони зайняли Україну і провели невдалий наступ на Москву; з квітня 1920 в еміграції.

wroga narodu uważany jest ten, kto jest temu przeciwny. Także 2 lata temu został wprowadzony amerykański system bezzalogowych parowozów, a teraz za brak odpowiedzialności osobistej inżynierowie idą pod sąd jako kontrrewolucjoniści. Oprócz takiego braku systemu wszędzie widać ogólne niedołęstwo, łamanie przepisów i nieludzkie wprowadzanie w życie tak nieprzemysłanych dyrektyw, jak kolektywizacja, *chlebozagotówka* itd.

Nie, my musimy zginąć. A nasi następcy? Dzieci siedmioletnie w 50% mają gruźlicę. Studenci, wskutek chronicznego głodu i corocznych zmian systemu nauczania w kierunku jego uproszczenia, wchodzą w życie jako fizyczni i moralni inwalidzi. Wyjścia z tego nie znają i nie wyobrażają sobie. Być może, za dziesięć lat będzie lepiej, ale rodzi się pytanie, czy kraj dotrwa do tego czasu, czy się rozleci, i czy nie zginie pod gruzami nowych piramid – z własnej winy albo przy pomocy interwencji z zewnątrz.

Inteligencja, jako siła społeczna, nie istnieje. Jej nie ma. Wszelkie próby zjednoczenia jej skazane są na klęskę. Z jednej strony – organy GPU, a z drugiej – bezsensowność prób kierowania żywiołem ogromnych mas. Powtarzam, my będziemy ginąć, a na razie trzeba uciekać z Ukrainy”.

3. SACHANSKIJ – pracuje w Obw[odowym] Związku Przem[ysłowym]. Znajomość [...] z SACHANSKIM nie ma dostatecznie bliskiego charakteru, toteż rozmowa między nimi miała charakter nieco ogólnikowy.

Według słów SACHANSKIEGO, nasz kraj [został] doprowadzony polityką sowieckiej władzy do stanu całkowitego upadku i rozbicia, a stosunek do władzy szerokich mas narodowych jest otwarciem wrogi, i masy te czekają, [ale] nie doczekają się wybawienia. W szczególności chłopstwo, we śnie i na jawie widzi przyjsie drugiego DENIKINA¹, Polaków i jakichkolwiek wyzwolicieli, nie zastanawiając się na razie nad tym, co i jak będzie ono robić potem. Wojna z Zachodem – to kwestia najbliższego czasu, a dowód tego widzi on w skoncentrowaniu na granicy wielkich mas wojska.

Swoje miejsce w tych wydarzeniach określił on ukraińskim powiedzeniem: „Kręć Grzesiu głową, żeby pętli nie zarzucili”.

[...]

6. TIULENIEW Nikołaj A. – pracuje w Kijowie, jako pełnomocnik Mińskiego Naukowo-Badawczego Instytutu Melioracyjnego. Spotkanie i rozmowa odbywała się w mieszkaniu TIULENIEWA, w trakcie której TIULENIEW powiedział, co następuje:

„Podstawową i najgłębszą przyczyną przeżywanej [przez nas] wyjątkowo ciężkiej sytuacji wewnętrznej, według mojego rozeznania, jest okrutne zdławienie samej możliwości poddawania krytycznej analizie zarówno poszczególnych przedsięwzięć, jak i oceny sytuacji gospodarczo-politycznej jako całości. Jeśli

¹ Anton Denikin (1872–1947), gen. rosyjski, uczestnik wojny rosyjsko-japońskiej i I wojny światowej; od 1917 dowódca Frontu Zachodniego; internowany przez Rząd Tymczasowy, zbiegł nad Don; od marca 1918 dowódca Armii Ochotniczej; w 1919 jego oddziały zajęły Ukrainę i przeprowadziły nieudaną ofensywę na Moskwę; od kwietnia 1920 na emigracji.

положения в целом. Если считать это в известной степени объяснимым, но глубоко ошибочным в отношении нас, внепартийных культурных работников, то совершенно непонятным и абсурдным это нужно признать в отношении партийной массы, которой дозволено только соглашаться, преклоняться перед директивами Полит. Бюро и идолопоклонически славословить единого вождя, непогрешимого и недосягаемого, высокого. В результате масса уродливых явлений, действий и мероприятий, бесконечно ослабляющих весь государственный организм. Страна очутилась в тупике и состоянии полного хозяйственного разложения. Массы обессилены от голода, мечутся растерянные по всей стране и не видят выхода из этого тупика. Мне совершенно непонятно, как все это вяжется с хваленной дальновидностью и политическим презрением руководящих органов партии Большевиков.

По моему глубокому убеждению, мы стоим перед катастрофой, почти неизбежной и дураками будут немцы, французы и прочие, так называемые империалисты, если они не используют этого положения. А так как они не дураки, то возможность интервенции становится почти неизбежной и никто не спасет Россию от страшно кровавых событий в ближайшее время. Ни СТАЛИН, ни ТРОЦКИЙ² и никто другой. Я называю ТРОЦКОГО потому, что для меня совершенно бесспорно то, что высылка его за границу и его сотрудничество в буржуазных газетах и внутренних против него здесь, все это только тонкий маневр и очковтирательство, на самом деле, рост коммунизма за границей, результат его деятельности, согласованный со СТАЛИНЫМ.

Теперешняя интеллигенция, в том числе и мы, слишком измучены, распылены, бессильны и негодны ни к какому активному проявлению своих взглядов и пожеланий.

Создание сейчас каких-либо анти-советских организаций, я расцениваю так: „Нема дурних”, т. к. не верю в их рациональность. Если бы такие организации были и сейчас, то я, конечно, к ним сейчас бы не присоединился, так как не вижу в этом смысла.

[...]

в-Зам. Нач. Обл. Отд.-в ГПУ
КАМИНСКИЙ

в-Врид. Нач.-в ЭКО
КАРДАШ³

^{в-в} *Написано великими літерами.*

² Лев Троцкий (1879–1940), комуністичний діяч; у 1918–1924 народний комісар у справах військових і морських РСФСР/СРСР; потім лідер опозиції в більшовицькій партії і противник Сталіна; у 1929 висланий з СРСР, згодом позбавлений громадянства; вбитий агентом НКВС СРСР у 1940.

³ Абрам Йосипович Кардаш-Грінфельд (нар. 1897), з 1920 в органах ВЧК; з 1 I 1924 помічник уповноваженого ЕКУ ДПУ УРСР; з 16 IV 1926 уповноважений ЕКО Одеського окружного відділу ДПУ; з 3 VI 1929 уповноважений ЕКУ ДПУ УРСР; з 22 XI 1931 помічник начальника ЕКО Київського оперативного сектору ДПУ; з 14 III 1933 начальник 6 відділу ЕКУ ДПУ УРСР; з 19 XI 1933 помічник начальника ЕКО Київського обласного відділу ДПУ; з 10 V 1934 у резерві ДПУ УРСР; з 21 VIII 1934 начальник 4 відділення транспортного відділу УДБ НКВС УРСР;

traktować to jako do pewnego stopnia zrozumiałe, choć głęboko mylne, w odniesieniu do nas, pozapartyjnych pracowników o pewnym poziomie kulturalnym, to za całkowicie niezrozumiałe i absurdalne należy to uznać w odniesieniu do partyjnych mas, którym wolno tylko się zgadzać, wysławiać dyrektywy Biura Polit[ycznego] i bałwochwalczo głosić chwałę jedyne go wodza, bezgrzesznego i niedosiężnego, na wysokościach. W rezultacie mamy mnóstwo potwornych zjawisk, działań i przedsięwzięć, nieustannie osłabiających cały organizm państwa. Kraj znalazł się w ślepej uliczce i w stanie całkowitego gospodarczego rozpadu. Masy, bezsilne z głodu, miotają się zagubione po całym kraju i nie widzą wyjścia z tego zaułka. Zupełnie nie pojmuję, jak to wszystko wiąże się ze sławetną dalekowzrocznością i politycznym przewidywaniem kierowniczych organów partii bolszewików.

W moim głębokim przekonaniu, stoimy przed katastrofą raczej nieuniknioną i durniami będą Niemcy, Francuzi i inni tak zwani imperialiści, jeśli oni nie wykorzystają tej sytuacji. A ponieważ oni nie są durniami, to możliwość interwencji staje się raczej nieunikniona i nikt nie uratuje Rosji od straszliwych, krwawych wydarzeń w najbliższym czasie. Ani STALIN, ani TROCKI², ani nikt inny. Wymieniam TROCKIEGO dlatego, że dla mnie całkowicie bezsporne jest to, iż wysłanie go za granicę i jego współpraca z burżuazyjnymi gazetami i [atakami] wewnętrznej [prasy] przeciwko niemu tutaj, wszystko to jedynie subtelny manewr i mydlenie oczu, [a] w istocie rozwój komunizmu za granicą, rezultat jego działalności, uzgodnionej ze STALINEM.

Obecna inteligencja, w tej liczbie i my, jesteśmy całkowicie wyczerpani, rozproszeni, bezsilni i niezdolni do żadnego czynnego wyrażenia swoich poglądów i życzeń.

Tworzenie teraz jakichkolwiek antysowieckich organizacji oceniam tak: »Nie ma głupich«, gdyż nie wierzę w ich sens. Jeśliby takie organizacje nawet istniały obecnie, to ja oczywiście nie przyłączyłbym się do nich teraz, gdyż nie widzę w tym sensu”.

[...]

°Zast[ępcza] Nacz[elnika] Obw[odowego] Oddz[iału]° GPU
KAMINSKIJ

°p. o. Nacz[elnik]° EKO
KARDASZ³

°-° *Zapisano wersalikami.*

² Lew Trocki (1879–1940), działacz komunistyczny; w l. 1918–1924 ludowy komisarz ds. wojskowych i morskich RFSRS/ZSRS; następnie przywódca opozycji w partii bolszewickiej i przeciwnik Stalina; w 1929 wydalony z ZSRS i następnie pozbawiony obywatelstwa; zamordowany przez agenta NKWD ZSRS.

³ Abram Kardasz-Grinfield (ur. 1897), od 1920 w organach WCzK; od 1 I 1924 pomocnik pełnomocnika EKO GPU USRS; od 16 IV 1926 pełnomocnik EKO Odeskiego Okręgowego Oddz. GPU; od 3 VI 1929 pełnomocnik EKO GPU USRS; od 22 XI 1931 pomocnik naczelnika EKO Kijowskiego Sek-

*ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-6352, т. 1, арк. 417–421.
Копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

з 1935 помічник начальника транспортного відділу УДБ НКВС УРСР, у цьому ж році – начальник відділу шосейних доріг УНКВС Харківської області. Заарештований 20 IV 1937, засуджений 14 XI 1937 до 8 років ув'язнення. Звільнений у жовтні 1946; реабілітований у 1956.

*WAP SBU, f. 65, spr. S-6352, t. 1, k. 417–421.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

tora Operacyjnego GPU; od 14 III 1933 naczelnik 6 Oddz. EKU GPU USRS; od 19 XI 1933 pomocnik naczelnika EKO Kijowskiego Obwodowego Oddz. GPU; od 10 V 1934 w rezerwie GPU USRS; od 21 VIII 1934 naczelnik 4 Wydz. TO UGB NKWD USRS; od 1935 pomocnik naczelnika TO UGB NKWD USRS, od tego roku – naczelnik Oddz. Drogowego UNKWD obwodu charkowskiego. Aresztowany 20 IV 1937, skazany 14 XI 1937 na 8 lat pozbawienia wolności. Zwolniony w październiku 1946, zrehabilitowany w 1956.

№ 44

17 липня 1932, [Запоріжжя]. Заклучна постанова Запорізького міського відділу ДПУ УРСР у справі робітника Дніпробуду Матвія Головка

^а-Заклучительное постановление^а
По делу № 891 о ГОЛОВКО Матвее
Поликарповиче¹ по ст. 54-10 УК

По имеющимся в Запорожском Горотделе ГПУ данным, кулак, раскулаченный ГОЛОВКО Матвей Поликарпович, устроившись на Днепропетровском строительстве, вел в землянке по месту проживания, а также и на участке работ, среди рабочих систематическую а/сов. агитацию против всех мероприятий соввласти и партии, используя для своей агитации наши трудности.

Наряду с этим, он распускал разные провокационные слухи о скорой гибели соввласти, о предстоящей войне, о захвате Японией СССР и т. п.

Произведенным нами по данному делу предварительным следствием установлено:

Кулак ГОЛОВКО Матвей Поликарпович систематически вел а/с агитацию как в землянке по месту жительства, так и среди рабочих против всех мероприятий соввласти, говоря: «Это не власть, а банда, дохозяйновались, обдирают крестьянство до последнего, народ голодает, все забирают. Опять будет панщина, опять будет помещик у власти, крестьян будут в дальнейшем еще и бить. Нет нигде вспышки, нет зачинщиков, жизни совершенно нет, дошло дело уже до бедноты, начали и их душить. Жиды взяли в свои руки власть и завязали в мешок русских, это чтобы мы знали землю и волю. Власть артели хочет превратить в свиней, – мы не нужны соввласти. Война скоро будет, я на фронт не пойду, я вижу кого нужно бить, всех сукиных сынов поехал бы и перестрелял. Проклятые бандиты, хотят скрутить совсем. Рабочие черти что работают, бросили бы все работать, скорее бы что-либо получилось. Красная армия пойдет бить своих, почему народ терпит. Жили при царе без „Д/строга“ и не были голодные».

Кроме того, он распускает слухи о появлении на селах шаек бродяг, о скором появлении Махно² для расправы и т. п.

^а-^а *Написано великими літерами.*

¹ Матвій Полікарпович Головка засуджений Дніпропетровським обласним судом 4 X 1932 до позбавлення волі строком на 1 рік і 6 місяців.

² Нестор Іванович Махно (1888, за іншими даними 1889–1934), один із лідерів анархістського руху. У 1910 Одеським військово-окружним судом засуджений до смертної кари, яка незабаром була замінена довічною каторгою. У березні 1917 повернувся на Катеринославщину, де розгорнув широку діяльність як політик і військовий діяч, очолював місцеву раду робітничих і селянських депутатів. На зламі 1917–1918 сформував «селянські вільні батальйони». У 1918

Nr 44

17 lipca 1932, [Zaporże]. Postanowienie końcowe Zaporoskiego Miejskiego Oddziału GPU USRS w sprawie robotnika budowy dniepropietrowskiej Matwieja Gołowki

^a-Postanowienie końcowe^a
w sprawie nr 891 dotyczącej GOŁOWKI Matwieja
Polikarpowicza¹ z art. 54-10 KK

Według informacji, którymi dysponuje Zaporoski Miejski Oddział GPU, kułak, rozkułaczony, GOŁOWKO Matwiej Polikarpowicz, dostawszy się na budowę dniepropietrowską, prowadził w miejscu zamieszkania – w ziemiance, a także na odcinku robót wśród robotników systematyczną a[nty]sow[iecką] agitację przeciwko wszystkim przedsięwzięciom władzy sow[ieckiej] i partii, wykorzystując dla swojej agitacji nasze trudności.

Jednocześnie rozpuszczał on różne prowokacyjne plotki o rychłym upadku władzy sow[ieckiej], o planowanej wojnie, o zajęciu ZSRS przez Japonię itp.

Podczas przeprowadzonego przez nas w niniejszej sprawie wstępnego śledztwa ustalono:

Kułak GOŁOWKO Matwiej Polikarpowicz systematycznie prowadził a/s agitację zarówno w ziemiance w miejscu zamieszkania, jak i wśród robotników przeciwko wszystkim przedsięwzięciom władzy sow[ieckiej], mówiąc: „To nie władza, tylko banda, dorobili się, obdzierają chłopstwo do ostatniej [kopiejki], ludzie głodują, wszystko zabierają. Znow będzie pańszczyzna, znow będzie obszarnik u władzy, chłopów będą jeszcze bić w przyszłości. Nie ma nigdzie iskry, nie ma inicjatorów, życia w ogóle nie ma, sprawy dotknęły też biedotę, zaczęli i ich uciskać. Żydzi wzięli w swoje ręce władzę i zawiązali w worku Rosjan, a to, żebyśmy poznali ziemię i wolność. Władze chcą przerobić artele na świnie – nie jesteśmy potrzebni władzy sow[ieckiej]. Wojna będzie już niedługo, ja na front nie pójdę, widzę, kogo trzeba bić, pojechałbym i wystrzelał wszystkich sukinyśnów. Przekłęci bandyci, chcą [nas] zupełnie wykończyć. Do diabła z robotnikami, którzy pracują, rzuciliby wszyscy robotę, szybciej byłoby po wszystkim. Armia Czerwona pójdzie bić swoich, dlatego naród cierpi. Żyliśmy za cara bez «D[niepro]stroju» i nie chodziliśmy głodni”.

Oprócz tego rozpuszcza on plotki o pojawieniu się na wsi szajek włóczęgów, o tym, że wkrótce przybędzie Machno², żeby rozprawić się itp.

^a-^a *Zapisano wersalikami.*

¹ Matwiej Gołowko skazany przez Dniepropietrowski Sąd Obwodowy 4 X 1932 na pozbawienie wolności na okres 1 roku i 6 miesięcy.

² Nestor Machno (1888, wg innych danych 1889–1934), ukraiński ataman powstańczy, jeden z przywódców ruchu anarchistycznego. W 1910 skazany przez Odeski Okręgowy Sąd Wojskowy na karę śmierci, zamienioną wkrótce na dożywotnią katorgę. W marcu 1917 wrócił w okolice Jekaterynosławia, gdzie rozwinął szeroką działalność polityczną i wojskową, stając na czele miejscowej rady

Допрошенные по настоящему делу в качестве свидетелей ниже перечисленные лица показали:

1. ЛЕМИШ Иван Карпович, 46 л., раскулаченный, работает охранником при Спозживкооперации г. Запорожья, живет на 11-м пос. Капуст. Балки, земл. № 39:

Часто, бывало возле землянок соберется толпа подводчиков 5–10 чел., кто именно, не помню, среди них всегда только и слышно ГОЛОВКА. В отношении колхозов он говорил: «Ну их к чертям, там плохо, порядка никакого нет, руководят какие-то молокососы, чтобы им подчинялся – никогда этого не будет. Дело дошло уже и до бедноты. Уже начали душить и бедных. Тех, которых мы ранее разгромили, они наверно сейчас сидят у власти и это они все делают. Раньше, пока не было артелей, жили мы хорошо и ели хлеб, а когда стали артели, то стали голодные, хлеб забрали, а куда дели его, неизвестно, – членам артели дают одну лишь кукурузу. В колхозах работают за кусок хлеба, да и того не дают, гоняют на работу, там очень жмут крестьян, они бросают колхозы и разбегаются. Скоро будет война, пойдет на нас Япония и власть тогда переменится».

Придя один раз после получки денег, где у него много высчитали подоходного налога, он начал кричать: «Это не власть, а банда, бояться, чтобы мы не разбежались, высчитывают много, а жалования платят мало. Дохозяиновались уже, иждивенцам хлеба не дают, черт его знает, что будет дальше, наверно скоро и рабочим перестанут давать хлеб».

В отношении займа, после проведения подписки ГОЛОВКО говорил:

«На меня наложили 100 руб., тянут последнюю шкуру и нам через эти налоги жизни нет, налог за налогом. Раньше, когда на селе были кулаки, то тянули с них, а когда не стало кулаков, то начали планы проводить до двора и таким, что находятся в колхозе – середнякам и беднякам. Сейчас хотя ты и бедняк, но если за тобой подметят что-либо против, то сделают тоже, что и с кулаком, не посчитаются».

[...]

2. ДУДКА Василий Яковлевич, 1904 г., середняк, б/п, работает подводчиком в Отделе ВЭО, живет на 11 пос. в землянке № 23.

організував невеликий повстанський загін, який вів боротьбу проти влади Гетьмана Скоропадського. Цього ж року його загони перейшли на сторону більшовиків, приймаючи участь у боротьбі проти денікінців, військ Директорії та Антанти. У червні 1919 відкрито виступив проти радянської влади. Цього ж року переформував свої загони в Революційну повстанську армію України. У вересні – жовтні 1920, під час наступу військ Врангеля, знову пішов на зближення з більшовиками, однак, після розгрому військ Врангеля радянське командування почало ліквідувати махновські загони. 28 VIII 1921 Махно разом з 77 бійцями перейшов кордон з Румунією і деякий час жив у Бухаресті, згодом у Варшаві, де у 1923 був заарештований. Під час судового процесу звинувачувався у веденні переговорів з радянськими дипломатичними представниками про підняття повстання у східних воєводствах Польщі і приєднання їх до УРСР. Однак із-за відсутності доказів був звільнений, проживав з сім'єю спочатку в Торуні, згодом – в Гданську, де постійно перебував під наглядом поліції. У 1925 переїхав до Парижу, де жив у Венсені, підтримуючи активні зв'язки з міжнародним анархістським рухом. Помер у Парижі.

Przesłuchani w niniejszej sprawie w charakterze świadków niżej wymienieni zeznali:

1. LEMISZ Iwan Karpowicz, 46 l., rozkułaczony, pracuje jako strażnik w Spółdzielni Konsum[entów] m. Zaporozża, mieszka na 11-tym os[iedlu] Kapust. Bałki, ziem[ianka] nr 39:

Często bywało, że koło ziemianek zbierała się grupa woźniców, jakieś 5–10 os[ób], kto konkretnie, nie pamiętam, ale wśród nich zawsze było słyhać GOŁOWKĘ. Jeśli chodzi o kołchozy, mówił on: „Do diabła z nimi, jest tam źle, żadnego porządku, kierują wszystkim jakieś chłystki, miałbym się im podporządkować – niedoczekanie! Dotknęło to już i biedotę. Już zaczęli uciskać i biednych. Ci, których wcześniej rozbiliśmy, na pewno siedzą [teraz] przy władzy i oni wszystko to robią. Wcześniej, kiedy nie było artelu, żyliśmy dobrze i jedliśmy chleb, a kiedy nastaly artele, zaczęliśmy głodować, zboże zabrali, a gdzie je podziiali, nie wiadomo, członkom artelu dają wciąż tylko kukurydzę. W kołchozach pracuje się za kawałek chleba, ale i tego nie dają, gnają do roboty, bardzo ciemną tam chłopów, [którzy] rzucają kołchozy i uciekają. Wkrótce będzie wojna, pójdzie na nas Japonia i wtedy władza się zmieni”.

Kiedy pewnego razu przyszedł po otrzymaniu pieniędzy, a naliczyli mu wtedy dużo podatku dochodowego, zaczął krzyczeć: „To nie władza, tylko banda, boją się, żebyśmy nie zaczęli działać, naliczają dużo, a pensji płacą mało. Dorobili się już, ludziom pozostającym na utrzymaniu nie dają chleba, diabli wiedzą, co będzie dalej, na pewno niedługo i robotnikom przestaną dawać chleb”.

W sprawie pożyczki, po przeprowadzeniu zbiórki GOŁOWKO powiedział:

„Wzięli ode mnie 100 rub[li], zdzierają skórę, a my przez te podatki życia nie mamy, podatek za podatkiem. Wcześniej, kiedy na wsi byli kułacy, to ciągnęli od nich, a kiedy zabrakło kułaków, to zaczęli obejmować planami gospodarstwa i tych, co znajdują się w kołchozie – średniaków i biedotę. Teraz chociaż jesteś biedniakiem, zrobią [z tobą] to samo, co i z kułakiem, nie będą się liczyć, jeśli zauważą u ciebie jakikolwiek sprzeciw”.

[...]

2. DUDKA Wasilij Jakowlewicz, 1904 r., średniak, b/p, pracuje jako woźnica w Oddziale WEO, mieszka na 11-tym os[iedlu], w ziemiance nr 23.

delegatów robotniczych i chłopskich. Na przełomie lat 1917 i 1918 sformował Wolne Bataliony Chłopskie. W 1918 zorganizował niewielki oddział powstańczy, walczący przeciwko władzy hetmana Skoropadskiego. W tymże roku oddziały jego przeszły na stronę bolszewików, biorąc udział w walkach przeciwko Denikinowi, wojskom Petlury i Entencie. W czerwcu 1919 otwarcie wystąpił przeciw władzy sowieckiej. W tymże roku przemienił swe oddziały w Rewolucyjną Powstańczą Armię Ukrainy. We wrześniu – październiku 1920, podczas ataku wojsk Wrangla znów zbliżył się do bolszewików, jednak po klęsce Wrangla dowództwo sowieckie zaczęło likwidować oddziały machnowców. 28 VIII 1921 Machno wraz z 77 członkami swych oddziałów przeszedł do Rumunii i przez jakiś czas mieszkał w Bukareszcie, następnie w Warszawie, gdzie w 1923 został aresztowany. W czasie procesu sądowego oskarżany o rozmowy z przedstawicielami sowieckiej dyplomacji w sprawie wywołania powstania we wschodnich województwach Polski i wcielenia ich do USRS. Z braku dowodów zwolniony, mieszkał z rodzinną początkowo w Toruniu, następnie w Gdańsku – stale pod nadzorem policji. W 1925 wyjechał do Paryża i zamieszkał w Vincennes, utrzymując kontakty z międzynarodowym ruchem anarchistycznym. Zmarł w Paryżu.

«Я с ГОЛОВКОМ Матвеем жил некоторое время по соседству. Я знаю как-то в одно время в 1932 г., не помню месяца, спрашивал у одного гражданина насчет заборных документов, где ГОЛОВКО вмешался в наши разговоры и стал говорить, что, мол, разве они нам дадут, когда они забрали у рабочих, а ты хочешь, чтобы нам дали? — далее говорил ГОЛОВКО, что якобы он ездил в г. Запорожье, где все поголовно покупают хлеб и даже последнюю рубаху продают как рабочие, так и крестьяне, а в артелях пухнут с голоду, так что разве не видно, что у нашей страны хлеб уже на исходе. Кроме того, ГОЛОВКО вообще недоволен на соввласть, говорит, что нас раскулачивали без денег, а мы будем раскулачивать их с деньгами; кого он мыслил раскулачивать — я не знаю».

[...]

^аОпер. уполномоченный^а СПО
(—) ПОХИЛОВ

^аСогласен: Нач.^а СПО
(—) ГОРЕЦ

^аУтверждаю:
Нач. Запорожского Горотд.^а ГПУ
(—) НИКЕЛЬБЕРГ³

^бСоставлено 15/VII 1932 г.^б

*ГДА СБУ, Дніпропетровськ, спр. П-398, арк. 14–16.
Оригінал, машинопис.
Документ російською мовою.*

^{б-б} *Дописано від руки.*

³ Гаврило Лазарович Нікельберг (нар. 1901), начальник Запорізького міського відділу ДПУ УРСР, з 1933 до 10 V 1934 помічник начальника Економічного відділу Харківського обласного відділу ДПУ УРСР; з 10 V 1934 помічник начальника Економічного відділу Київського облвідділу ДПУ; до 1937 працював в УДБ НКВС УРСР, потім начальник 11 відділу УДБ НКВС УРСР; з 28 VI 1937 начальник господарського відділу та заступник начальника Адміністративно-господарського управління УРСР; згодом начальник Адміністративно-господарського Управління НКВС УРСР.

„Mieszkałem z GOŁOWKĄ Matwiejem przez pewien czas po sąsiedzku. Przypominam sobie, jak pewnego razu w 1932 r., nie pamiętam miesiąca, kiedy pytałem jednego obywatela o dokumenty kredytowe, GOŁOWKO wtrącił się do naszej rozmowy i zaczął mówić, że jakże to, czy oni nam dadzą, jeśli zabrali robotnikom, a ty chcesz, żeby nam dali? – dalej GOŁOWKO mówił, że jeździł jakoby do m. Zaporozże, gdzie wszyscy co do jednego kupują zboże i nawet ostatnią koszulę sprzedają, zarówno robotnicy, jak i chłopi, a w artelach [ludzie] puchną z głodu, tak więc czyż nie widać, że w naszym kraju zboże się kończy. Prócz tego GOŁOWKO jest w ogóle niezadowolony z władzy sow[ieckiej], mówi, że rozkułaczyli nas bez pieniędzy, a my będziemy rozkułaczać ich z pieniędzmi; kogo chciał rozkułaczać – nie wiem”.

[...]

^a-Pełnomocnik oper[acyjny]^a SPO
(—) POCHIŁOW

^a-Wyrażam zgodę: Nacz[elnik]^a SPO
(—) GORIEC

^a-Zatwierdzam:
Nacz[elnik] Zaporoskiego Miejsk[iego] Oddz[iału]^a GPU
(—) NIKELBERG³

^b-Sporządzono 15/VII 1932 r.^b

WAP SBU, Dniepropietrowsk, spr. P-398, k. 14–16.
Oryginał, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.

^{d-d} *Dopisano odręcznie.*

³ Gawriło Nikelberg (ur. 1901), naczelnik Zaporoskiego Miejskiego Oddz. GPU USRS; od 1933 do 10 V 1934 pomocnik naczelnika EKO Charkowskiego Obwodowego Oddz. GPU USRS; od 10 V 1934 pomocnik naczelnika EKO Kijowskiego Obwodowego Oddz. GPU; do 1937 w UGB NKWD USRS, następnie naczelnik 11 Oddz. UGB NKWD USRS; od 28 VI 1937 naczelnik Oddz. Gospodarczego, zca naczelnika, potem naczelnik Zarządu Administracyjno-Gospodarczego NKWD USRS.

№ 45

19 липня 1932, Сімферополь. Циркуляр економічного відділу ПП ОДПУ по Криму про боротьбу із зловживанням у колгоспній торгівлі

№ ^а-64/ЭКО^а

^{б-в}-Серія^{в-б} «К»
гор. Сімферополь
«^а-19^а» Іюля 1932 г.

^{б-г}-Циркуляр^г
Економічного Отдела^б ПП ОГПУ по ^б-Криму^б

^б-Всем Нач. Райотделений и Райуполномоченным
ПП ОГПУ Крима^б

В связи с развертыванием колхозной торговли, на рынках наряду с индивидуальными покупателями появились представители и торговые агенты различных хоз. органов и ЗРК, производящие оптовые закупки сельхоз. продуктов у колхозников в порядке самозаготовок.

За последнее время на местах получила распространение система злоупотреблений, при которой представители государственных или кооперативных организаций, производящие закупки у колхозников, входят с последними в соглашение и, оплачивая закупленные продукты по ценам выше базарных, получают от них счета (расписки) на суммы, значительно превышающие фактически выплаченные. Этими мошенническими сделками наносится колоссальный ущерб рабочему снабжению путем искусственного взвинчивания цен. Тоже происходит с продажей колхозникам промтоваров.

ПП ОГПУ по Криму своими письмами от 2/VII № 32 и от 16/VII № 61 уже обращало Ваше внимание на необходимость усиления агентурной работы по обслуживанию колхозных базаров и торгующих на них организаций.

Отмечая необходимость решительной борьбы со всякого рода злоупотреблениями, предупреждаю, что при ведении следственных дел должны привлекаться к ответственности ^втолько представители хоз. органов^в – прямые и косвенные участники злоупотреблений.

Самих колхозников, продавшим этим контрагентам сельско-хозяйственные продукты к следственным делами привлекать не следует, равным образом, категорически запрещается подвергать колхозников, продающих сельско-хозяйственные продукты на базарах, арестам, вызовам или приво-

^{а-а} Вписано від руки.

^{б-б} Написано великими літерами.

^{в-в} Підкреслено машинописним способом.

^{г-г} Написано в розбивку.

Nr 45
19 lipca 1932, Symferopol. Okólnik Oddziału Ekonomicznego PP OGPU
Krymu w sprawie walki z nadużyciami w handlu kołchozowym

Nr ^{a-}64/EKO^{-a}

^{b-c-}Seria^{-c-b} „K”
mias[to] Symferopol
„^{a-}19^{-a”} lipca 1932 r.

^{b-d-}Okólnik^{-d}

Oddziału Ekonomicznego PP OGPU Krymu^b

^{b-}Do wszystkich
Nacz[elników] Wydziałów Rej[onowych]
i Rej[onowych] Pełnomocników PP OGPU Krymu^b

W związku z rozwojem handlu kołchozowego, na rynkach obok indywidualnych kupujących pojawili się przedstawiciele i agenci handlowi różnych jednostek gosp[odarczych] i ZRK, prowadzący hurtowy zakup produktów rol[nych] od kołchoźników w trybie samozaopatrzenia.

Ostatnio w terenie coraz powszechniejsze stają się nadużycia, kiedy to przedstawiciele organizacji państwowych albo spółdzielczych, prowadzący zakupy u kołchoźników, wchodzą z nimi w układy i, płacąc za zakupione produkty według cen wyższych niż rynkowe, otrzymują od nich rachunki (pokwitowania) na sumy znacznie przewyższające faktycznie wypłacone. Te oszukańcze interesy przynoszą kolosalne straty zaopatrzeniu robotników poprzez sztuczne windowanie cen. To samo odbywa się przy sprzedaży kołchoźnikom artykułów przem[ysłowych].

PP OGPU Krymu w swoich pismach z dnia 2/VII nr 32 i 16/VII nr 61 już zwracało Waszą uwagę na konieczność nasilenia działań agenturalnych, którymi należy objąć bazyry kołchozowe i handlujące na nich organizacje.

Podkreślając konieczność prowadzenia stanowczej walki ze wszelkiego rodzaju nadużyciami uprzedzam, że przy zakładaniu spraw śledczych do odpowiedzialności powinni być pociągani ^{c-}tylko przedstawiciele organów gosp[odarczych]^{-c} – bezpośredni i pośredni uczestnicy nadużyć.

[Przeciwko] samym kołchoźnikom, sprzedającym tym kontrahentom produkty rolne, spraw śledczych prowadzić nie należy, jak również kategorycznie zabrania się aresztowań kołchoźników sprzedających produkty rolne na bazarach, wezwań lub doprowadzeń w tych sprawach do organów OGPU i milicji. Tylko w wyjątkowych przypadkach można wezwać kołchoźnika jako świadka w prowadzonych sprawach.

^{a--a} *Wpisano odręcznie.*

^{b--b} *Zapisano wersalikami.*

^{c--c} *Podkreślono maszynowo.*

^{d--d} *Zapisano pismem spacjowanym.*

дам по этим делами в органы ОГПУ и Милиции, только в исключительных случаях можно вызывать колхозника как свидетеля по ведущимся делам.

ПП ОГПУ ⁶-по Крыму-⁶
САЛЫНЬ

⁶-Нач.-⁶ ЭКО ПП
ИВАНОВСКИЙ

Верно: Секретарь ЭКО ПП (—)

*ГДА СБУ, ф. 9, спр. 88, арк. 10.
Засвідчена копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

PP OGPU ^bKrymu^b
SALYŃ

^bNacz[elnik]^b EKO PP
IWANOWSKIJ

Za zgodność: Sekretarz EKO PP (—)

*WAP SBU, f. 9, spr. 88, k. 10.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

№ 46

25 липня 1932, Сімферополь. Поштовтелеграма керівництва ПП ОДПУ по Криму щодо боротьби із спекулянтами і перекупниками хліба

^{а-б}Копія^{-б-а}

^{а-б}Почто-телеграма^{-б}
Всем Нач. Райгоротделений
и Райуполномоченным ПП ОГПУ по Крыму^{-а}
^вТолько^{-в}.....

В дополнение к н/циркуляру № 61 от 16 июня^г с/г «о борьбе с хлебными спекулянтами и перекупщиками», ^апредлагаю^{-а}: возобновить повседневную борьбу с мешочниками и черными обозами.

Вывозу хлеба ^ане препятствовать^{-а} только в том случае, если вывозящий оказывается ^арабочим^{-а} или ^аколхозником^{-а} и если он везет не более ^аодного пуда^{-а} хлеба.

В случае вывоза хлеба рабочим или колхозником более одного пуда, хлеб конфисковывать, ^ане арестовывая его владельцев^{-а}.

Борьбу с мешочниками-профессионалами максимально усилить, как и со всеми спекулянтами и перекупщиками на основе нашего циркуляра № 61 от 26/ХІІ, т. е. подвергать их репрессиям, с одновременной конфискацией всего хлеба в счет плана заготовок того района, в котором хлеб задерживается.

В соответствии с этим разверните практические мероприятия по борьбе с мешочниками на железной дороге и других транспортных пунктах, а также на подъездных путях к ним, ни в коем случае, однако, не допуская массовых операций и обысков на поездах и пароходах.

Ознакомьте с настоящей директивой ответственных Секретарей райпарткомов и Через Райкомы ВКП(б) мобилизуйте также колхозников и единоличников на борьбу с мешочничеством.

^аЗам.^{-а} ПП ОГПУ ^апо Крыму^{-а}
НЕЛИППА¹

^а-^а Написано великими літерами.

^б-^б Написано роздільним шрифтом і підкреслено машинописним способом.

^в-^в Написано в розбивку.

^г Див. документ № 45. Там: 16 липня.

¹ Яків Петрович Неліппа (нар. 1892), з 1920 в органах ВЧК; у 1924–1926 начальник секретно-оперативного відділу Ставропольського окружного відділу ОДПУ; у 1926–1928 начальник відділення секретно-політичного відділу ОДПУ Північно-Кавказького фронту; у 1928–1929 перший заступник начальника управління обласного об'єднаного Управління ОДПУ, м. Владикавказ; у 1929–1932 начальник Особливого відділу 9 стрілецького корпусу Північно-Кавказького військового округу; у 1933–1935 начальник Секретно-політичного відділу ОДПУ Кримської АРСР, помічник начальника Управління УНКВС Омської області; у 1941–1942 помічник дирек-

Nr 46

25 lipca 1932, Symferopol. Telegram kierownictwa PP OGPU Krymu w sprawie walki ze spekulantami i handlarzami zbożem

^{a-b}-Kopia^{-b-a}

^{a-b}-Telegram^{-b}

Do wszystkich Nacz[elników] Rej[onowych] [i] Miej[skich] Wydziałów
oraz Rej[onowych] Pełnomocników PP OGPU Krymu^a

^c-Wyłącznie^c

W ramach uzupełnienia n[aszego] okólnika nr 61 z 16 czerwca^d br. „W sprawie walki ze spekulantami i handlarzami zbożem”, ^a-polecam:^a wznowić codzienną walkę z paserami i czarnymi taborami.

^a-Nie przeszkadzać^a w wywozie zboża tylko w tym przypadku, jeśli wywoźący okaże się ^a-robotnikiem^a albo ^a-kołchoźnikiem^a i jeśli będzie wioził nie więcej niż ^a-jeden pud^a zboża.

W przypadku wywozu zboża przez robotnika albo kołchoźnika powyżej jednego puda zboże skonfiskować, ^a-bez aresztowania jego właściciela^a.

Walkę z paserami zawodowcami, tak samo jak i ze wszystkimi spekulantami i handlarzami maksymalnie zintensyfikować, zgodnie z naszym okólnikiem nr 61 z 26/XII, tj. objąć ich represjami i jednocześnie konfiskować całe zboże na poczet planu skupu [zboża] rejonu, w którym zboże zostało przejęte.

Zgodnie z powyższym podejmijcie konkretne kroki w sprawie walki z paserami na kolei i w innych punktach transportowych, a także na drogach dojazdowych do nich, całkowicie unikając jednak masowych akcji i rewizji w pociągach i na parowcach.

Zapoznajcie z niniejszą dyrektywą odpowiedzialnych sekretarzy *rajpartkómów*, a poprzez *rajkomy* WKP(b) zmobilizujcie do walki z paserstwem także kołchoźników i *jedinoliczników*.

^a-Zast[ępca]^{-a} PP OGPU ^a-Krymu^{-a}
NIELIPPA¹

^{a-a} *Zapisano wersalikami.*

^{b-b} *Zapisano pismem spacjowanym i podkreślono maszynowo.*

^{c-c} *Zapisano pismem spacjowanym.*

^d *Por. dokument nr 45. Tam: 16 lipca.*

¹ Jakow Nielippa (ur. 1892), od 1920 w organach WCzK; w l. 1924–1926 naczelnik Tajnego Oddz. Operacyjnego Stawropolskiego Okręgowego Oddz. OGPU; w l. 1926–1928 naczelnik Wydz. Tajnego Oddz. Operacyjnego OGPU Frontu Północnokaukaskiego; w l. 1928–1929 pierwszy zca naczelnika zarządu obwodowego Zjednoczonego Zarządu OGPU we Władykaukazie; w l. 1929–1932 naczelnik Oddz. Specjalnego 9 Korpusu Strzeleckiego Północnokaukaskiego OW; w l. 1933–1935 naczelnik Tajnego Oddz. Operacyjnego OGPU Krymskiej ASRS, pomocnik naczelnika Zarządu UNKWD obwodu omskiego; w l. 1941–1942 pomocnik dyrektora fabryki nr 91, grupa operacyjna UNKWD obwodu stalingradzkiego; od 1943 naczelnik Oddz. Administracyjno-Gospodarczo-Finansowego UNKGB obwo-

а-Нач.-а ЭКО ПП
ИВАНОВСКИЙ

25 июля 1932 года
№ 37468

а-в-Верно:-в-а
Секретарь ЭКО ПП (—) БЕЛОУСОВ

*ГДА СБУ, ф. 9, спр. 88, арк. 9.
Засвідчена копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

тора заводу № 91, оперативна група УНКВС Сталінградської області; з 1943 начальник Адміністративно-господарсько-фінансового відділу УНКДБ Сталінградської області; з листопада до грудня 1943 начальник відділу в резерві УНКДБ УРСР; з грудня 1943 до вересня 1944 начальник слідчого відділу УНКДБ Миколаївської області; з вересня 1944 до вересня 1945 начальник Адміністративно-господарсько-фінансового відділу УНКДБ Рівненської області; з вересня 1945 до січня 1947 заступник начальника відділу «А» УНКДБ Київської області; з січня до серпня 1947 заступник начальника 4 відділу і начальник 1 відділення УМДБ Київської області; 1 VIII 1947 звільнений у відставку за станом здоров'я.

^aNacz[elnik]^a EKO PP
IWANOWSKIJ

25 lipca 1932 roku
Nr 37468

^{a-c}-Za zgodność:^{-c-a}
Sekretarz EKO PP (—) BIEŁOUSOW

*WAP SBU, f. 9, spr. 88, k. 9.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

du stalingradzkiego; od listopada do grudnia 1943 naczelnik oddz. w rezerwie NKGB USRS; od grudnia 1943 do września 1944 naczelnik Oddz. Śledczego UNKGB obwodu mikołajowskiego; od września 1944 do września 1945 naczelnik Oddz. Administracyjno-Gospodarczo-Finansowego UNKGB obwodu rówieńskiego; od września 1945 do stycznia 1947 zca naczelnika Oddz. „A” UNKGB obwodu kijowskiego; od stycznia do sierpnia 1947 zca naczelnika 4 Oddz. oraz naczelnik 1 Wydz. UMGB obwodu kijowskiego; 1 VIII 1947 zwolniony ze służby w związku ze stanem zdrowia.

№ 47

Липень 1932, Одеса. Фрагменти спецзведення Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо політичного становища і агентурно-оперативної роботи серед національних меншин

3-й ^а-Група СПО
Одеського
Облотдела ^а ГПУ

^а-Совершенно секретно^а
Серия «К»

^а-Начальнику^а СПО ГПУ УССР
г. Харьков

^{а-б}-Спецсводка^б

о политическом настроении и итогах агентурно-оперативной работы по национальным меньшинствам Одесской области^а за время с 1/І по 1/VII-[19]32 г.

На территории Одесской области имеется 3 немецких районов: ^а-Зельцкий, Спартаковский^а, пограничные районы (граничат с Румынией), ^а-К[арл]-либкнехтовский^а, 2 болгарских – ^а-Ольшанский и Благоевский^а и затем один еврейский – ^а-Калининдорфский^а район.

[...]

Поступившие материалы с мест свидетельствуют о ряде недочетов работы низовых организаций в области проведения национальной политики среди нацменьшинств.

К основным недочетам следует отнести невыполнение директив Партии о работе среди нацменьшинств, игнорирования национального языка и не внедрение его в жизнь, отсутствие культурно-массовой работы, а также допущенные искривления линии Партии при проведении ряда хозяйственно-политических кампаний на селе, все это породило нездоровые реагирования среди некоторой части населения.

В отдельных случаях нездоровые реагирования сводятся к неверию в постановления Правительства (Зельцкий район): «^а-Так как эти постановления издаются для того, чтобы крестьянство приобретало хлеб и скот, а потом у него заберут» или «будет ли убран хлеб – нам безразлично, так как все заберут, а мы были и останемся голодными^а».

На почве продовольственных затруднений отмечены тенденции к волямкам (К.-Либкнехтовский район).

^{а-а} Написано великими літерами.

^{б-б} Написано в розбивку.

Nr 47

Lipiec 1932, Odessa. Fragmenty komunikatu specjalnego Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS, dotyczące sytuacji politycznej i działań agenturalno-operacyjnych prowadzonych wśród mniejszości narodowych

3^a-Grupa SPO
Odeskiego Obw[odowego]
Oddziału^a GPU

^a-Ściśle tajne^a
Seria „K”

^a-Naczelnik^a SPO GPU USRS
m. Charków

^{a-b}-Komunikat spec[jalny]^b
o nastrojach politycznych i wynikach działań agenturalno-operacyjnych
prowadzonych wśród mniejszości narodowych obwodu odeskiego^a
za okres od 1/I do 1/VII-[19]32 r.

Na terenie obwodu odeskiego znajdują się 3 rejony niemieckie: ^a-zelcki, spartakowski^a, rejony pograniczne (graniczą z Rumunią), ^a-k[arl]-liebknichtowski^a, 2 bułgarskie – ^a-olszański i błagojewski^a, a oprócz tego jeden żydowski – rejon ^a-kalinindorfski^a.

[...]

Materiały, które napłynęły z terenu, świadczą o szeregu niedociągnięć w działalności dołów organizacji w zakresie polityki narodowościowej wśród mniejszości narod[owych].

Do podstawowych niedociągnięć zaliczyć należy niewykonanie dyrektyw partii dotyczących pracy wśród mniejszości narod[owych], ignorowanie języka narodowego i niewprowadzanie go w życie, brak działalności kulturalno-masowej, a także dopuszczenie do wypaczenia linii partii podczas szeregu kampanii gospodarczo-politycznych na wsi; wszystko to zrodziło niezdrowe reakcje wśród pewnej części ludności.

W poszczególnych przypadkach niezdrowe reakcje sprowadzają się do braku wiary w rozporządzenia rządu (rejon zelcki): „^a-Ponieważ te postanowienia wydawane są po to, by chłopstwo nabywało zboże i bydło, a potem mu [wszystko] zabiorą^a” albo „^a-Czy zboże zostanie zebrane – nam to bez różnicy, ponieważ wszystko zabiorą, a my jak byliśmy, tak zostaniemy głodni^a”.

W związku z trudnościami aprowizacyjnymi odnotowano tendencje do zamieszek (rejon k[arl]-liebknichtowski).

^{a-a} *Zapísano wersalikami.*

^{b-b} *Zapísano pismem spacjowanym.*

^аКолхозное строительство^{-а}

Коллективизация сельского хозяйства в национальных районах по данным на 25/VI-[19]32 г. выражается в следующем:

1. ^а Зельцкий ^{-а}	район	96,5%
2. ^а К[арл]-Либкнехтовский ^{-а}	— —	96,7%
3. ^а Спартакровский ^{-а}	— —	98,3%
4. ^а Калининдорфский ^{-а}	— —	100%
5. ^а Ольшанский ^{-а}	— —	69,7%
6. ^а Благоевский ^{-а}	— —	88,4%

Руководство национальных колхозов со стороны районных организаций (Райколхозсоюз) крайне неудовлетворительное. Высылаемые инструктора в большинстве своем не соответствуют своему назначению и практической помощи колхозам не оказывают (Зельцкий и К[арл]-Либкнехтовский районы).

Руководящий состав некоторых колхозов засорен преступно-разложившимся элементом, благодаря чему имеет место бесхозяйственность, искривление линии партии и ряда других преступных явлений.

Отсутствие культурно-воспитательной работы по проходящим кампаниям среди колхозов отражается также особенно резко, на состоянии и настроении населения.

Все вышеизложенное характеризуется следующими данными:

^аЗасоренность правлений^{-а}

^аСнегуревский район^{-аб}: Пред. Правления колхоза «Украинец» ЯНУШ-КЕВИЧ, исключенный из партии, во время проведения работы по слиянию и укреплению колхоза, выступая на собраниях, говорил: «^аЯ категорически возражаю против слияния колхозов, независимо от того, что эти колхозы маленькие – пусть они остаются такими же. все равно добра не принесут^{-а}».

Своим выступлением ЯНУШКЕВИЧ способствовал провалу слияния колхозов.

^аЗельцкий район^{-а}: С. Мангелий. Правление колхоза во главе с Председателем ЛЕЙБЕРГОМ работой колхозов совершенно не интересуются. Занимаются частыми пьянками, каковые поочередно устраивают на своих квартирах. Председатель колхоза ЛЕЙБЕРГ говорит: «^аМы должны прежде думать о себе, а потом о колхозе, ибо, работая в колхозе, и не подумав о себе – не проживаешь^{-а}».

Следуя примеру Пред. колхоза и остальных членов Правления, колхозники также безразлично относятся к работе, заявляя: «^аЭто имущество колхоза, все равно никакой пользы нам от него не будет^{-а}».

^а Було: Снегиревский.

^aUrządzenie kołchozów^a

Kolektywizację gospodarstw rolnych w rejonach narodowych według danych na dzień 25/VI-[19]32 r. można przedstawić następująco:

1. rejon	^a zelcki ^a	96,5%
2. – –	^a k[arl]-liebknechtowski ^a	96,7%
3. – –	^a spartakowski ^a	98,3%
4. – –	^a kalinindorfski ^a	100%
5. – –	^a olszański ^a	69,7%
6. – –	^a blagojewski ^a	88,4%

Kierownictwo kołchozów narodowych z działań organizacji rejonowych (*raj-kołchozsojuz*) jest w najwyższym stopniu niezadowolone. Wysyłani instruktorzy w większości nie spełniają swojej roli i praktycznej pomocy kołchozom nie udzielają (rejony zelcki i k[arl]-liebknechtowski).

Skład kierowniczy niektórych kołchozów jest przesiąknięty zdemoralizowanym elementem przestępczym, w związku z czym mają miejsce niegospodarność, wypaczenia linii partii i szereg innych przestępczych zjawisk.

Brak pracy kulturalno-wychowawczej, dotyczącej przeprowadzanych w kołchozach kampanii znajduje swoje odbicie szczególnie wyraźnie w sytuacji i nastrojach ludności.

To, o czym pisaliśmy wyżej, można zilustrować następującymi informacjami:

^aSkazanie zarządów^a

^aRejon sniegiriwski^{ac}: Przew[odniczący] zarządu kołchozu „Ukrainiec” JANUSZKIEWICZ, wykluczony z partii, w czasie prowadzenia działań mających na celu połączenie i umocnienie kołchozu, w swych wystąpieniach na zebraniach mówił: „^aKategorycznie sprzeciwiam się połączeniu kołchozów, niezależnie od tego, że kołchozy te są małe – niech zostaną one właśnie takie. I tak nie przyniesie to nic dobrego^a”.

Swoim wystąpieniem JANUSZKIEWICZ przyczynił się do fiaska połączenia kołchozów.

^aRejon zelcki^a: W[ieś] Mangelij. Zarząd kołchozu na czele z przewodniczącym LEJBERGIEM pracą kołchozów zupełnie się nie interesuje. Bierze często udział w pijatykach, które po kolei urządzają w swoich mieszkaniach [członkowie zarządu]. Przewodniczący kołchozu LEJBERG mówi: „^aPowinniśmy najpierw myśleć o sobie, a potem o kołchozie, bo pracując w kołchozie i nie myśląc o sobie – nie przeżyjesz^a”.

Naśladując przykład przew[odniczącego] kołchozu i pozostałych członków zarządu, kołchoźnicy też obojętnie odnoszą się do pracy, mówiąc: „^aTo majątek kołchozu, i tak nie będziemy mieli z niego żadnej korzyści^a”.

^c Było: sniegiriwski.

^аНедочеты в руководстве^а

В Баденском колхозе (Зельцкий район) не чувствуется порядка и дисциплины среди колхозников. Многие из них не выполняют поручаемой им работы, безразлично относятся к инвентарю. Такое положение создалось лишь только потому, что само Правление – Пред. колхоза ГУН Елизавета (чл. партии), ГЕТЦ и др. занимаются пьянками и работой колхоза не интересуются. Некоторые члены этого колхоза (МАРДИАН Иван) занимаются покупкой и резкой скота и продажей мяса на рынке. На работу в колхозы выходят изредка.

Следует отметить, что в вышеприведенных нами колхозах культурно-массовой работы совершенно не проводится.

Решение Правительства и ЦК Партии по вопросам хлебозаготовки, сельхозналога, мясозаготовки и др. среди колхозной массы не популяризировано.

^аОтсутствие руководства^а

^аЗельцкий район^а: Посевная кампания проходила недостаточно: без четкого и должного руководства и массово-политической работы со стороны соответствующих организаций, вследствие чего имеем невыполнение плана.

Бригадир и член Правления колхоза «Страсбург» АЙЗИНЦИМЕР в воскресенье бросил работу по посеву и распустил бригаду. На вопрос партийца ШВИДКОГО – почему это он сделал, последний ответил: «^аВас – партийцев в районе накручивают, а вы ничего не понимаете, приходите и на нас нажимаете^а».

9-го июня с. г. Райпарткомом была дана директива об организации в праздничные дни полевых работ. Однако некоторые Правления и колхозники от работы в праздничные дни отказались.

Предправления колхоза ПРОЙФЕН и ГУН – оба члены партии – на колхозные поля в праздничные дни не выходили. Взяв 6 лошадей и 2-х колхозников, направились обрабатывать собственные участки, произведя на них сев кукурузы.

Когда колхозник ОКС выразил недовольство на действия ПРОЙФЕНА и ГУН, то получил следующий ответ: «^аМы на это имеем право, ибо заслуживаем^а».

В некоторых национальных сельсоветах, при проведении посевной кампании, Правления колхозов к запросам колхозников относились невнимательно, вследствие чего среди последних отмечены отрицательные реагирования:

^аЗельцкий район^а: Секретарь парт. ячейки с. Эльзас ПРОЦЕЛЬ на жалобы колхозников-бедняков ГЕРМАНА Якова и др. о том, что они не могут выполнить данных им норм работы из-за плохого питания в колхозе, ответил: «^аНе хотите работать – езжайте в америку, там лучше кормят^а».

Колхозники с. Страсбург БЕРГАРДТ, середняк и ФЕТТИХ – бедняк говорили: «^аКогда приходит весна, то начинают кричать о планах посева,

^aBłędy kierownictwa^a

W kolchozie badeńskim (rejon zelcki) nie widać porządku ani dyscypliny wśród kolchoźników. Wielu z nich nie wykonuje powierzonej im pracy, obojętnie odnosi się do inwentarza. Taka sytuacja rozwinęła się tylko dlatego, że sam zarząd – przew[odnicząca] kolchozu GUN Jelizawieta (czł[onek] partii), GEC i in[ni] uczestniczą w pijatykach i pracą kolchozu nie interesują się. Niektórzy członkowie tego kolchozu (MARDIAN Iwan) zajmują się kupowaniem i ubojem bydła oraz sprzedażą mięsa na rynku. Do pracy w kolchozie chodzą rzadko.

Należy zauważyć, że w wyżej wymienionych przez nas kolchozach nie prowadzi się żadnych działań kulturalno-masowych.

Uchwała rządu i KC partii w sprawie *chlebozagotowki*, podatku rolnego, skupu mięsa i in[nych] wśród mas kolchozowych nie została spopularyzowana.

^aBrak kierownictwa^a

^aRejon zelcki^a: Kampania siewna przebiegała w sposób niezadowolający: bez ścisłego i należnego kierownictwa i bez działań masowo-politycznych ze strony odpowiednich organizacji, wskutek czego planu nie wykonano.

Brygadzysta i członek zarządu kolchozu „Strasburg” AJZINCIMER w niedzielę porzucił prace siewne i rozpuścił brygadę. Na pytanie członka partii SZWIDKE – dlaczego tak zrobił, ten odpowiedział: „^aWas – partyjniaków nakręcają w rejonie, a wy niczego nie rozumiecie, przychodzicie i gnębicie nas^a”.

9 czerwca br. *rajpartkom* wydał dyrektywę w sprawie organizacji prac polowych w dni świąteczne. Jednak niektóre zarządy i kolchoźnicy odmówili pracy w dni świąteczne.

Przew[odniczący] zarządu kolchozu PROJFEN i GUN – oboje są członkami partii – na pola kolchozowe w dni świąteczne nie wychodzili. Wziąwszy 6 koni i 2-ch kolchoźników zaczęli obrabiać własne działki, siejąc na nich kukurydzę.

Kiedy kolchoźnik OKS wyraził niezadowolony z działań PROJFENA i GUN, otrzymał następującą odpowiedź: „^aMamy do tego prawo, bo zasłużyliśmy^a”.

W niektórych narodowych *sielsowietach* podczas kampanii siewnej zarządy kolchozów do potrzeb kolchoźników odnosiły się lekceważąco, wskutek czego wśród tych ostatnich odnotowano negatywne reakcje.

^aRejon zelcki^a: Sekretarz komórki part[yjnej] w[si] Elzas PROCEL na skargi kolchoźników-biedniaków GERMANA Jakowa i in[nych] na to, że nie mogą oni wykonać narzuconych im norm pracy z powodu złego żywienia w kolchozie, odpowiedział: „^aNie chcecie pracować – wyjedźcie do Ameryki, tam karmią lepiej^a”.

Kolchoźnicy ze w[si] Strasburg BERGARDT – średniak i FETTICH – biedniak mówili: „^aKiedy przychodzi wiosna, zaczynają krzyczeć o planach siewnych, a w czasie zbiorów żądają jak najszybszego wywozu zboża na stację. Znamy tylko pracę i głód^a”.

а при уборке требуют скорейшего вывоза хлеба на станцию. Мы только и знаем работать и голодать^а».

^аБезхозяйственность^а

^аЦебриковский район^а: В колхозе «Новое життя» до настоящего времени нет выделенных постоянных людей по отдельным объектам хозяйства, организация труда проводится неправильно. В колхозе не стало несколько штук лошадей и об этом никто не знал.

В артели «Вейбауэр» этого же района без ведома бригадиров колхозники используют лошадей для личных поездок.

^аК[арл]-Либкнехтовский район^а: Пред. колхоза ^а«Штерн»^а (колония Вормс) МАУХ П. категорически отказался от принятия и развертывания плана хлебозаготовки. На общем собрании колхозников заявил: «^ани в коем случае не принимать плана, пока не будем сами обеспечены хлебом на круглый год»^а.

^аЗельцкий район^а: Правление колхозов села Мериярдовки получило 20 пудов зерна – кукурузы для раздачи крайне нуждающимся беднякам, но раздало таковое неправильно. Так, например: середняку ШЕЛЮ С., не нуждающемуся в хлебе, выдали кукурузу, а ШЕЛЮ Иосифу – бедняку, совершенно не имеющему хлеба, в выдаче кукурузы отказали.

^аЗасоренность колхозов^а

^аСпартаковский район^а: членом колхоза «Спартак» состоит ПИЛЬ Х. Х., в прошлом кулак, неоднократно арестовывался за антисоветские проявления.

Кол. «Иозифенталь». Членом состоит ЦАХЕР М. М., до революции имел 125 десятин собственной земли.

В процессе подготовки и проведения весенней посевной кампании некоторыми низовыми работниками в национальных районах были допущены искривления линии Партии.

Эти искривления выразились в отдельных случаях перегибом при сборе посевматериалов, отбиранием последних фунтов зерна у бедняков, незаконных арестов, штрафов и избиения селян.

Так, например:

^аИскривления^а

^аОльшанский район^а: Секретарь парт. ячейки с. Доброе ^гГЕОРГИЕВ^г (эмигрант ^гиз Болгарии^г) в феврале мес. забрал у бедняка-инвалида ВЕДЕЛКОВА Степана полтора пуда кукурузы в кочанах и 8 фунтов мяса. Отобранные продукты по настоянию Пред. Сельсовета КОРЕЦКОГО возвращены ВЕДЕЛКОВУ. Тогда же ГЕОРГИЕВ зашел в хату ВЕДЕЛКОВА Ивана, где были одни дети, выбил дверь и забрал продукты.

^{г-г} Підкреслено від руки.

^aNiegospodarność^a

^aRejon cebrykowski^a: W kolchozie „Nowe Żyttia” do chwili obecnej nie ma wyznaczonych stałych ludzi do poszczególnych obiektów gospodarstwa, praca zorganizowana jest niewłaściwie. W kolchozie zabrakło kilku sztuk koni i nikt o tym nie wiedział.

W artelu „Wiejbauer” w tym samym rejonie bez wiedzy brygadzystów kolchoźnicy wykorzystywali konie do prywatnych wyjazdów.

^aRejon k[arł]-liebknechtowski^a: Przew[odniczący] kolchozu ^a„Stern”^a (kolonia Worms) MAUCH P. kategorycznie odmówił przyjęcia i wykonania planu *chlebozagotowki*. Podczas ogólnego zebrania kolchoźników oświadczył on: „^aW żadnym wypadku nie przyjmować planu, dopóki sami nie zostaniemy zabezpieczeni zbożem na cały rok^a”.

^aRejon zelecki^a: Zarząd kolchozów wsi Meryjardiwka otrzymał 20 pudów ziarna – kukurydzy w celu rozdzielenia pomiędzy najbardziej potrzebujących biedniaków, ale rozdano je niewłaściwie. I tak na przykład: średniakowi SZELOWI S. nie potrzebującemu ziarna wydano kukurydzę, a SZELOWI Josifowi – biedniakowi, który nie miał w ogóle ziarna, wydania kukurydzy odmówiono.

^aSkażenie kolchozów^a

^aRejon spartakowski^a: Członkiem kolchozu „Spartak” jest PIL Ch. Ch., w przeszłości kulak, niejednokrotnie aresztowany za antysowieckie wystąpienia.

Kol[onia] Iosifental. Członkiem [kolchozu] jest tam CACHER M. M., który przed rewolucją posiadał 125 dziesięcin ziemi.

Podczas przygotowań i w czasie wiosennej kampanii siewnej niektórzy dołowi pracownicy w rejonach narodowych dopuścili do wypaczenia linii partii.

Te wypaczenia w poszczególnych przypadkach przybrały postać nadmiernych wymagań przy zbieraniu materiałów siewnych, odbierania ostatnich funtów ziarna biedniakom, bezprawnych aresztowań, mandatów i bicia chłopów.

I tak na przykład:

^aWypaczenia^a

^aRejon olszański^a: Sekretarz komórki part[yjnej] w[si] Dobroje ^dGEORGIJEW^d (emigrant ^dz Bułgarii^d) w mies[iącu] lutym zabrał biedniakowi inwalidzie WIEDIEŁKOWOWI Stiepanowi półtora puda kukurydzy w kolbach i 8 funtów mięsa. Odebrane produkty na żądanie przew[odniczącego] *Sielsowietu* KORIECKIEGO zostały WIEDIEŁKOWOWI zwrócone. Wówczas GEORGIJEW zaszedł do chaty WIEDIEŁKOWA Iwana, kiedy były tam tylko dzieci, wyważył drzwi i zabrał produkty.

28 marca br. brygada do spraw zbioru materiału siewnego na czele ze wspomnianym sekretarzem komórki [partyjnej] GEORGIJEWEM zaszła do zbiedniałego średniaka KANTORA i chciała zabrać 2½ puda mąki, ale żona KANTORA

^{d-d} Podkreślono odręcznie.

28-го марта с.г. бригада по сборам посевматериалов, во главе с указанным секретарем ячейки ГЕОРГИЕВЫМ зашла к маломощному середняку КАНТОРУ и намеревалась забрать 2½ пуда муки, но жена КАНТОРА оказала сопротивление. Тогда ГЕОРГИЕВ выхватил револьвер и стал избивать жену КАНТОРА.

В марте мес. ГЕОРГИЕВ арестовал середняка ФЕДОРОВА Ивана и посадил его вместе с кулаками в холодный сарай.

^aСлучаи избияния^a

^aСпартакровский район^a: Уполномоченный РПИ ЭСТЕРЛЯН, Предсельсовета ШПАК и милиционер ВАЙСВПОД избили селянина, задержанного за кражу зерна.

^aОльшанский район: В с. Добром группа активистов-кандидатов партии, отобрал у кулаков одежду и продукты, сгоняла их по 15 человек и больше в одну хату и наносила побои.

^aНезаконное применение принудработ^a

^aБлагоевский район^a: Пред. сельсовета с. Свердлово ПЕНОВ, чл. партии, в течение мая месяца допустил несколько случаев незаконного применения принудработ, в некоторых случаях сроком на один месяц (колхоз[никам] СТОЯВУ Георгию и СТОЯВУ Николаю), имея в виду, путем применения принудработ, выстроить конюшню для сельсовета.

^aМассовая продажа скота^a

В этом же районе в с. Кубанке Пред. сельсовета КОТЛИН отбирал у колхозников коров по пониженной оценке. У колхозника-середняка ЕРГИЕВА Дмитрия была взята корова за 100 р. долга (Банковского и по акциям Трактороцентра). Пред. сельсовета КОТЛИН продал эту корову за 300 р.

В связи с применением таких методов, в соседнем селе Гильдендорф Одесского района в течение 7-ми дней продано 25 коров.

Недостаточная и местами крайне слабая работа по популяризации Постановлений ЦК Партии, с одной стороны, с другой – извращенные толкования по этому вопросу со стороны кулацких и прочих враждебных элементов, – породили среди некоторой части колхозников нездоровые настроения, базирующиеся в основном на недоверчивом отношении к этим решениям Партии и Правительства.

Главным образом, нездоровые реагирования проявляются по вопросу предстоящих хлебозаготовок.

^aОтрицательные реагирования^a

^aЗельцкий район^a: Средняк-колхозник ШЛЮСЕР Яков (колон. Баден) по вопросу о предстоящей хлебозаготовке говорит: «^aЯ не знаю, как это люди верят большевикам и позволяют себе покупать свиней и коров. Наверно их еще мало научила советская власть. Ожидать уменьшения хлебо-

sprzeciwiła się. Wówczas GEORGIJEW wyciągnął rewolwer i pobił żonę KANTORA.

W mies[ia]cu marcu GEORGIJEW aresztował średniaka FIODOROWA Iwana i trzymał go razem z kułakami w zimnej szopie.

^aPrzypadki pobicia^a

^aRejon spartakowki^a: Pełnomocnik RPI ESTERLAN, przew[odniczący] *sielsowietu* SZPAK i milicjant WAJSWPOD pobili chłopą zatrzymanego za kradzież ziarna.

^aRejon olszański^a: We w[si] Dobroje grupa aktywistów, kandydatów do partii, odebrawszy kułakom odzież i żywność, zganiała ich po 15 i więcej osób do jednej chaty i biła.

^aBezprawne stosowanie robót przymus[owych]^a

^aRejon błagojewski^a: Przew[odniczący] *sielsowietu* w[si] Swierdłowo PIENOW, czł[onek] partii, w czasie miesiąca maja kilkakrotnie dopuścił do bezprawnego zastosowania robót przymus[owych], w niektórych przypadkach trwających nawet jeden miesiąc (wobec kołchoż[ników] STOJAWY Georgija i STOJAWY Nikołaja), chcąc w ten sposób, wykorzystując roboty przymus[owe], urządzić stajnię dla *sielsowietu*.

^aMasowa sprzedaż bydła^a

W tym samym rejonie we w[si] Kubanka przew[odniczący] *sielsowietu* KOTLIN odebrał kołchoźnikom krowy według zaniżonych szacunków. Kołchoźnikowi średniakowi JERGIJEWOWI Dmitrijowi odebrano krowę z powodu 100 r[ubli] długu (bankowego i za akcje *Traktorocentru*). Przew[odniczący] *sielsowietu* KOTLIN sprzedał tę krowę za 300 r[ubli].

W sąsiedniej wsi Gildendorf w rejonie odeskim w ciągu 7 dni, stosując takie metody, sprzedano 25 krów.

Niedostateczna, a w pewnych miejscach bardzo słaba praca mająca służyć popularyzowaniu rozporządzeń KC partii z jednej strony, a z drugiej – wypaczone objaśnianie tych spraw ze strony kułackiego i innego wrogiego elementu – wywołały wśród pewnej części kołchoźników niezdrowe nastroje, polegające przede wszystkim na nieufnym stosunku do tych decyzji partii i rządu.

Niezdrowe reakcje pojawiają się przede wszystkim w związku ze sprawą planowanych *chlebozagotówek*.

^aNegatywne reakcje^a

^aRejon zelcki^a: Średniak kołchoźnik SZLOSER Jakow (kolon[ia] Baden) w sprawie planowanych *chlebozagotówek* mówi: „^aNie wiem, jak ludzie mogą wierzyć bolszewikom i pozwalają sobie na kupowanie świń i krów. Pewnie jeszcze mało ich nauczyła władza sowiecka. Czekać na zmniejszenie [planów] *chlebozagotówek* i możliwości nabycia przez kołchoźników bydła – co głosi uchwała

заготовок и возможности приобретения колхозниками скота, как говорит постановление партии и правительства, – не следует, так как эти постановления изданы для того, чтобы люди работали хорошо в колхозах^а».

^аЦебриковский район^а: В с. Каторжино колхозники-болгары ГАНЕВИЧ и ЧУЛАКОВ среди селян говорят: «^аПри Соввласти только и знают, что у нас отбирать. При старом режиме мы не переживали того, что переживаем при Соввласти^а».

На почве продовольственных затруднений отдельные колхозники, помимо отрицательных реагирований, распространяют слухи о войне. Так, например:

^аСлухи о войне^а

^аСпартакровский район^а: В связи с продовольственными трудностями колхозники Йоган ГЕЦ – середняк и др. говорят: «^аНикто из крестьян защищать советскую власть не намерен. Большевики воевать не хотят, так как знают, что их за три дня уничтожат. Хлеб забрали для армии, так как скоро должна быть война и нас перестанут мучить^а».

Колхозник ШМИДГАЛЬ среди селян говорит: «^аКогда уже на них погибель придет. Разве это власть? Забрала хлеб, ограбила людей и обманывает их. После уборки опять весь хлеб заберут и вновь придется голодать. Нужно теперь хлеб не давать, все равно скоро начнется война и коммунисты, так или иначе, погибнут^а».

Колхозник ПЕРЯ Ф. Ф. (колон. Гросс-Либенталь) говорит: «^аСкоро должна быть война, чем раньше, тем лучше. Разве это власть, что так поступает? Пятилетка нас уже замучила, начинают строить другую и забирают деньги у нас^а».

Антисоветски настроенная часть колхозников в связи с событиями на дальнем востоке предсказывает скорое падение Советской власти, увязывая это с создавшимся кризисом в буржуазных странах, каковые намерены задуть Соввласть.

^аПровокационные слухи^а

^аК[арл]-Либкнехтовский район^а: Член колхоза ГОРХ Г. Г. среди колхозников говорит: «^аЧерт его знает, так долго пишут о войне, а ее еще до сих пор нет. Уже четырнадцать лет возятся и никак не возьмутся за Россию, чтобы навести в ней порядок. Ждешь и ждешь, уже терпения не хватает, но ничего... Нам недолго останется ждать. В Китае уже целые округа уничтожены и война в Китае решит судьбу России^а».

^аСпартакровский район^а: Колхозн[ик] РОТ Л. Я. по поводу приезда Турецкой делегации в СССР говорит: «^аРоссия и Турция объединяются – готовятся к защите, так как Япония закончила войну в Китае и скоро начнет наступать на нас. Советской власти наступает конец, так как международное положение обостряется и всюду царит полнейшая безхозяйственность^а».

^аК[арл]-Либкнехтовский район^а: Колония Ландау, РУДЗИН И. Г. – латвиец, среди населения распространяет слухи о предстоящей войне. На од-

partii i rządu – nie należy, ponieważ te uchwały wydano, by ludzie dobrze pracowali w kołchozach^{a77}.

^aRejon cebrykowski^a: We w[si] Katorżyno kołchoźnicy Bułgarzy GANEWICZ i CZUŁAKOW między ludźmi mówią: „^aPrzy władzy sow[ieckiej] wiemy tylko, co nam odbiorą. Za starego porządku nie przeżywalimy tego, co przeżywamy teraz, przy władzy sow[ieckiej]”^{a77}.

W związku z trudnościami aprowizacyjnymi poszczególni kołchoźnicy, oprócz negatywnych opinii, rozsiewają też plotki o wojnie. I tak na przykład:

^aPlotki o wojnie^a

^aRejon spartakowski^a: W związku z trudnościami aprowizacyjnymi kołchoźnicy Johann GEC – średniak i in[ni] mówią: „^aNikt z chłopów bronić władzy sowieckiej nie zamierza. Bolszewicy walczyć nie chcą, bo wiedzą, że po trzech dniach będą zniszczeni. Zboże zabrali dla armii, bo niedługo będzie wojna i przestaną nas męczyć”^{a77}.

Kołchoźnik SZMIDGAL mówi wśród chłopów: „^aKiedyż wreszcie przyjdzie ich zagłada. Czy to jest władza? Zabrała zboże, ograbiła ludzi i oszukuje ich. Po zbiorach znowu zabiorą całe zboże i znowu przyjdzie nam głodować. Trzeba teraz zboża nie dawać, i tak wkrótce zacznie się wojna i komuniści tak czy inaczej przepadną”^{a77}.

Kołchoźnik PIERIA F. F. (kolon[ia] Grossliebenthal) mówi: „^aWkrótce musi być wojna, im wcześniej tym lepiej. Czy to jest władza, kto tak postępuje? Pięciolatka już nas zamęczyła, zaczynają organizować drugą i wyciągają od nas pieniądze”^{a77}.

Antysowiecko nastawiona część kołchoźników w związku z wydarzeniami na Dalekim Wschodzie przewiduje szybki upadek władzy sowieckiej, łącząc to [także] z kryzysem zaistniałym w krajach burżuazyjnych, które zamierzają zdusić władzę sow[iecką].

^aProwokacyjne plotki^a

^aRejon k[arł]-liebknichtowski^a: Członek kołchozu GORCH G. G. wśród kołchoźników mówi: „^aDiabli wiedzą, tak długo piszą o wojnie, a do tej pory jeszcze jej nie ma. Już czternaście lat guzdrają się i nijak nie mogą się wziąć za Rosję, żeby zaprowadzić w niej porządek. Czekasz i czekasz, już cierpliwości nie starcza, ale nic to... Już niedługo będziemy czekać. W Chinach zniszczono już całe okręgi i wojna w Chinach zadecyduje o losach Rosji”^{a77}.

^aRejon spartakowski^a: Kołchoźnik ROT L. J. w sprawie przyjazdu delegacji tureckiej do ZSRS mówi: „^aRosja i Turcja jednoczą się – szykują się do obrony, ponieważ Japonia zakończyła wojnę w Chinach i niedługo zacznie natarcie na nas. Nastanie koniec władzy sowieckiej, bo sytuacja międzynarodowa zaostrza się, a [u nas] wszędzie panuje kompletna niegospodarność”^{a77}.

^aRejon k[arł]-liebknichtowski^a: Kolonia Landau, RUDZIN I. G. – Łotysz, rozpowszechnia wśród ludzi plotki o mającej nastąpić wojnie. Na jednym z zebrań nauczycieli RUDZIN wystąpił, oświadczając: „^aIle jeszcze będziecie się

ном из собраний учителей РУДЗИН выступил, заявляя: «^аДо каких пор вы будете собираться и обсуждать разные вопросы, вы знаете о том, что ПИЛ-СУДСКИЙ находится в Румынии, где готовится война с СССР^а».

Во время проведения кампании по мобилизации средств в национальных районах многие колхозники заявляли о том, что платить не будут и всякую задолженность пусть взыскивают с колхозов.

Так, например:

^аЗельцкий район^а: Колхозник ГЕРМАН и др. говорят: «^{а-г}С нас требуют задолженность^г, а не знают того, что мы проработали целый год и ни копейки не получили. Пусть наши долги взыскивают с колхозов, а мы хлеба не имеем за что купить^а».

[...]

В некоторых национальных колхозах, под влиянием кулацкой агитации, недовольствия колхозников зачастую перерастают к разбору рогатого скота из колхозов.

Как например:

^аРазбор скота^а

^аЦебриковский район^а: За последнее время в болгарских и немецких селах отмечено 12 случаев группового разбора скота.

^аК[арл]-Либкнехтовский район^а: Кол. Иогоносталь. Под руководством кулачки ШЕФЕР Эммы группой женщин был произведен разбор скота в количестве 16 коров.

Когда член Правления ЧЕРНЕЦКИЙ пытался предупредить разбор скота, женщины ему заявили: «^аВы нас ограбили, а поэтому мы забираем свой скот^а».

Участники разбора скота привлечены к ответственности.

^аБлагоевский район^а: Члены артели «12-ти летия» ГИНКО И. А. – болгарин, без ведома Правления артели взял обобщественную лошадь и фургон из колхоза. Некоторые колхозники по этому поводу говорят: «^аЕсли ему ничего не будет за это, то и мы придем и заберем свои лошади и имущество^а».

В некоторых колхозах имеет место выхода колхозников из таковых и стремление вести хозяйство индивидуально.

^аБлагоевский район^а: с. Васильевка Павлинского сельсовета. Члены колхоза «Р. Люксембург» ШВЕНГЛЕР И. А. – немец и др. подали заявление о выходе из колхоза, мотивируя следующим: «^аМы несколько раз обращались в правление с просьбой дать муки, но последнее нам отказывало в то время, как таковая имеется^а».

Бедняк СКРИЖЕВСКИЙ Людвиг, немец, также подал заявление о выходе из колхоза, мотивируя тем, что его, как бедняка, по сравнению с зажиточными, хуже снабжали.

^{г-г} Так у тексті. Правильно: погашення [сплати] боргів.

zbierać i omawiać różne sprawy, czy wiecie o tym, że PIŁSUDSKI przebywa w Rumunii, gdzie szykowana jest wojna z ZSRS?^a”.

Podczas kampanii mobilizującej środki w rejonach narodowych wielu kołchoźników twierdziło, że nie będzie płacić, a wszelkie zadłużenie niech ściągają z kołchozów.

I tak na przykład:

^aRejon zelcki^a: Kołchoźnik GERMAN i in[nni] mówią: „Żądają od nas ^czadłużenia się^c, a nie wiedzą tego, że przepracowaliśmy cały rok i nie dostaliśmy ani kopiejki. Niech nasze długi ściągają z kołchozów, bo my chleba nie mamy za co kupić^a”.

[...]

W niektórych kołchozach narodowych pod wpływem kułackiej agitacji niezadowolenie kołchoźników często wyraża się w grabieży bydła z kołchozów.

Tak na przykład:

^aGrabież bydła^a

^aRejon cebrykowski^a: W ostatnim czasie w bułgarskich i niemieckich wsiach odnotowano 12 przypadków grupowego rozgrabienia bydła.

^aRejon k[arl]-liebnechtowski^a: Kol[onia] Johannestahl. Pod kierownictwem kułaczki SZEFER Emmy grupa kobiet rozgrabiła [stado] bydła liczące 16 krów.

Kiedy członek zarządu CZERNIECKIJ starał się zapobiec grabieży bydła, kobiety oświadczyły mu: „Ograbiliście nas, dlatego zabieramy swoje bydło^a”.

Biorący udział w rozgrabianiu bydła zostali pociągnięci do odpowiedzialności.

^aRejon błogojewski^a: Członkowie artelu „12-lecia” GINKO I. A. – Bułgar, bez wiedzy zarządu artelu zabrał uspołecznionego konia i furgon z kołchozu. Niektórzy kołchoźnicy w związku z tym mówią: „Jeśli jemu nic za to nie zrobią, to i my przyjdziemy zabrać swoje konie i dobytek^a”.

W niektórych kołchozach ma miejsce występowanie z nich kołchoźników i próby prowadzenia gospodarstwa indywidualnie.

^aRejon błogojewski^a: w[ieś] Wasyliwka w *sielsowiecie* pawlinskim. Członkowie kołchozu „R[óža] Luksemburg” Niemiec SZWENGLER I. A. wraz z in[nymi] złożyli oświadczenia o wystąpieniu z kołchozu, motywując je następująco: „Kilka razy zwracaliśmy się do kierownictwa z prośbą o wydanie mąki, ale odmawiano nam, podczas gdy mąka jest^a”.

Biedniak SKRIŻEWSKIJ Ludwig, Niemiec, również złożył oświadczenie o wystąpieniu z kołchozu, motywując to tym, że jego jako biedniaka w porównaniu z bogatszymi gorzej zaopatrywali.

Wystąpienia kołchoźników z kołchozów mają miejsce również w rejonach zelckim, spartakowskim, k[arl]-liebnechtowskim, olszańskim – w związku z trudnościami aprowizacyjnymi.

Masowych wystąpień z kołchozów nie odnotowuje się.

^{c-c} Tak w tekście. Powinno być: spłaty długów.

Выходы колхозников из колхозов имеют место также и в Зельцском, Спартакoвском, К[арл]-Либкнехтовском, Ольшанском районах на почве продовольственного затруднения.

Массовых выходов из колхозов не наблюдается.

[...]

^аИндивидуальный сектор^а

Со стороны некоторых индивидуальников в национальных районах отмечаются нездоровые толкования по вопросу о предстоящих хлебозаготовках. Так, напр[имер]:

^аБлагоевский район^а: Единоличник середняк КУСТОЛ, в связи с постановлением ЦК Партии о хлебозаготовке, в кругу селян говорил: «^аРазве это правда, что коллективному и индивидуальному секторам снизили планы хлебозаготовок, чтобы они так жили, как пишут правду. Они издают это постановление, а потом забирают хлеб и людей оставляют голодать^а».

В этом же районе, селе Благоево середняк ЯННИ – болгарин, в разговоре о продзатруднении говорил: «^аНадо было еще в 30-м году выходить из артели, тогда был бы у нас хлеб, мы не хотели тогда выходить, держались за колхоз, а теперь вот приходится голодать^а».

^аКулачество^а

В связи с продовольственными трудностями, в национальных районах, а также проводимыми кампаниями, кулачество проводит антисоветскую агитацию и распространяет различные провокационные слухи.

^аЦебриковский район^а: Группа кулаков немцев колонии Торосово – ФРИДЦ А. А., ФИХТНЕР А. и др. среди колхозников-бедняков распространяют слухи: «^аСоввласть чувствует гибель, в связи с событиями в Китае, нажимает на нас, с целью обобрать и не дать возможность окрепнуть. Коммунисты бандиты внушают Немцам крепиться и терпеть. Когда Япония заберет Китай, то она обязательно двинется на Совсоюз, тогда улучшится наша жизнь^а».

^аСпартакoвский район^а: Колония Гроссливенталь^а – сын расстрелянного кулака, среди колхозников, в связи с постановлением ЦК Партии о хлебозаготовках, говорит: «^аЯ не верю тому, что говорят, этих брехунов я хорошо знаю, у нас опять весь хлеб заберут и отправят за границу. Если мы будем дураками и будем его сдавать, как в прошлом году, так пропадем. нужно чтобы с нами считались, тогда лишь сможем себя спасти от неминуемой голодной смерти^а».

Такая же агитация со стороны кулачества нами отмечена в Ольшанском, Благоевском и Зельцском районах.

На почве продовольственных затруднений среди работников низового Советского аппарата национальных районов имеет место нездоровые толкования, сводящиеся к недоверчивому отношению к постановлениям Партии о предстоящих хлебозаготовках и друг. кампаний.

^а Було: Гросс-Ливенталь.

[...]

^aSektor indywidualny^a

Odnutowuje się fałszywe wyjaśnianie sprawy planowanej *chlebozagotowki* ze strony pewnych [gospodarzy] indywidualnych w rejonach narodowych. I tak na przykład:

^aRejon błagojewski^a: *Jedynolicznik* średniak KUSTOŁ, w związku z uchwałą KC partii w sprawie *chlebozagotowki*, w kręgu chłopów mówi: „^aCzyż to prawda, że sektorom kolektywnemu i indywidualnemu obniżono plany *chlebozagotowek*. Żeby oni tak żyli, jak piszą prawdę. Wydają takie uchwały, a potem zabierają zboże, a ludzi zostawiają na pastwę głodu^{a7}”.

W tym samym rejonie we wsi Błagojewo średniak JANNI – Bułgar w rozmowie dotyczącej trudności aprowizacyjnych powiedział: „^aTrzeba było jeszcze w 30-m roku wystąpić z artelu, wtedy mielibyśmy zboże, ale wtedy nie chcieliśmy występować, obstawaliśmy za kołchozem, a teraz proszę, przychodzi nam głodować^{a7}”.

^aKułactwo^a

W związku z trudnościami aprowizacyjnymi w rejonach narodowych, a także w związku z prowadzeniem kampanii, kułactwo prowadzi antysowiecką agitację i rozpowszechnia różne prowokacyjne plotki.

^aRejon cebrykowski^a: Grupa kułaków, Niemców z kolonii Torosowo – FRIDC A. A., FICHTNER A. i in[ni] wśród kołchoźników biedniaków rozpowszechniają plotki: „^aWładza sow[iecka] wyczuwa [swą] zagładę w związku z wydarzeniami w Chinach, naciska na nas, chcąc ograbić i nie dać możliwości wzmocnienia się. Komuniści to bandyci, każą Niemcom opanować się i cierpliwie czekać. Kiedy Japonia zajmie Chiny, to ruszy oczywiście na Związek Sow[iecki], wtedy poprawi się nasze życie^{a7}”.

^aRejon spartakowski^a: Kolonia Grossliebenthal^f – syn rozstrzelanego kułaka wśród kołchoźników w związku z uchwałą KC partii w sprawie *chlebozagotowek* mówi: „^aNie wierzę w to, co mówią, tych kłamców dobrze znam, znowu zabiorą nam całe zboże i wyślą je za granicę. Jeśli będziemy głupcami i oddamy je tak, jak w zeszłym roku, przepadniemy. Trzeba, żeby liczyli się z nami, tylko wtedy będziemy mogli uchronić siebie od nieuchronnej śmierci głodowej^{a7}”.

Taką samą agitację prowadzoną przez kułactwo odnotowaliśmy też w rejonach: olszańskim, błagojewskim i zelckim.

W związku z trudnościami aprowizacyjnymi wśród pracowników dołowego aparatu sowieckiego w rejonach narodowych ma miejsce fałszywa interpretacja połączona z nieufnością do uchwał partii, dotyczących planowanych *chlebozagotowek* i in[nych] kampanii.

^aRejon n[owo]jodeski^a: Sekretarz RIK DANILEWICZ (emigrant z Galicji) w rozmowie o uchwałach KC partii mówi: „^aKC partii boi się wojny i rozłado-

^f *Było*: Gross-Liwental.

^аН. Одесский район^а: Секретарь РИК'а ДАНИЛЕВИЧ (эмигрант из Галиции), в разговоре о постановлениях ЦК Партии, говорит: «^аЦК Партии боится войны и разряжает атмосферу среди населения своими постановлениями, перетягивает на свою сторону население, так как такое настроение, какое было до сих пор никому не выгодно^а».

^аСпартакровский район^а: Служащий Центроспирта в колонии Гросс-Ливенталь, высказывает недовольствия на переживаемые трудности, среди селян говорит: «^аНаши руководители говорят только по радио, так как бояться смотреть открыто в глаза. Все говорят, что мы растем, крепнем, но на самом деле мы растем как цыбуля вниз головой. То, что пишут газеты неправда, люди голодают, а их заставляют газеты читать^а».

Аналогичные отрицательные реагирования низовых советских работников нами также отмечены в Зельцком, Калининдорфском, Благоевском и Ольшанском районах.

Среди низовой сель-интеллигенции в ряде национальных районов отмечены нездоровые толкования в связи с продовольственными затруднениями, благодаря чему работа в школах поставлена не на должную высоту. Кроме того, имеет место засоренность. Так, напр.:

^аБереславский район^а: Учитель БУШ Христофор (немец), вместо анти-религиозной работы говорит ученикам: «^аНам праздновать нельзя, а печь паски и красить яички можно^а».

^аРеагирование^а

^аСнигереvский район^а: Учительство в селе Киселевке (польколония) в общественно-политических кампаниях не участвует. Свою работу выполняет формально, в школе политдисциплины не проводит, в результате среди учащихся наблюдаются такие разговоры:

Ученик МАРКОВСКИЙ V-й группы говорит: «^аКонтрреволюция, каковая господствует над нами, живет неправдой. В прошлом году писали, что колхозников будут снабжать мануфактурой, а в действительности они остались без хлеба, голые и продают свои последние вещи за кусок хлеба^а».

Ученик VI-й группы ТУРЧАНОВСКИЙ Михаил говорит: «^аВсе то, что говорят и обещают, является неправдой. Придется всем погибнуть прежде, чем выполнить вторую пятилетку. Останется только один СТАЛИН, каковой уже довел крестьянство до гибели^а».

^аБлагоевский район^а: В болгарской семилетке Зав. школой является украинец УЭЛЬСКИЙ, слабо владеющий болгарским языком. В этой же школе некоторые дисциплины преподаются на болгарском языке. Украинской школой завед. ПЕЙЧЕВ. Очень часто среди украинско-болгарских учителей беседы переходят в ссору. Имеются также недовольствия, что болгарскими школами ведет украинец и наоборот. Учитель ВОЛОШИН по этому поводу говорит: «^аУ нас в Болгарской школе проводят украинизацию^а».

wuje atmosferę wśród ludzi uchwałami, przeciąga ludzi na swoją stronę, bo takie nastroje, jakie panowały do tej pory, dla nikogo nie były korzystne^{a27}.

^aRejon spartakowski^a: Urzędnik *Centrospiritu* w kolonii Grossliebenthal^f wyraża niezadowolenie z przeżywanych trudności i powiada wśród chłopów: „^aNasi przywódcy mówią tylko przez radio, ponieważ boją się spojrzeć otwarcie w oczy. Wszystko mówią – że rośniemy, wzmacniamy się, ale naprawdę to rośniemy jak cebula, głową w dół. To, co piszą gazety, to nieprawda, ludzie głodują, a zmuszają ich do czytania gazet^{a27}”.

Takie same negatywne opinie dołowych sowieckich pracowników odnotowaliśmy też w rejonach: zelckim, kalinindorfskim, błagojewskim i olszańskim.

Wśród dołowej inteligencji wiejskiej w szeregu rejonów narodowych odnotowano fałszywe wyjaśnianie trudności aprowizacyjnych, przez co praca w szkołach nie osiąga należytego poziomu. Prócz tego ma miejsce skażenie [szkół]. I tak, na przykład[ad]:

^aRejon beresławski^a: Nauczyciel BUSZ Christofor (Niemiec) zamiast [podejmowania] działań antyreligijnych mówi uczniom: „^aŚwiętować nie możemy, ale piec paschy i malować jajka można^{a27}”.

^aReakcje^a

^aRejon sniegiuriwski^a: Nauczycielstwo we wsi Kiseliwka (kolonia pol[ska]) nie uczestniczy w kampaniach społeczno-politycznych. Swoją pracę wykonuje formalnie, w szkole nie wyklada się przedmiotów polit[ycznych], wskutek czego wśród uczniów można usłyszeć takie rozmowy:

Uczeń MARKOWSKIJ z V grupy mówi: „^aKontrrewolucja, która panuje nad nami, żywi się nieprawdą. W ubiegłym roku pisali, że kołchoźnicy będą zaopatrzeni w tekstylia, a w rzeczywistości zostali oni bez chleba, goli i sprzedają swoje ostatnie rzeczy za kawałek chleba^{a27}”.

Uczeń VI grupy TURCZANOWSKIJ Michał mówi: „^aWszystko to, co mówią i obiecują jest nieprawdą. Przyjdzie nam wszystkim zginąć, zanim wykonamy drugą pięcioletkę. Zostanie tylko jeden STALIN, który już doprowadził chłopstwo do zagłady^{a27}”.

^aRejon błagojewski^a: W bułgarskiej siedmioletce kier[ownikiem] szkoły jest Ukrainiec UELSKIJ, słabo władający językiem bułgarskim. W tej właśnie szkole niektóre przedmioty wykładane są w języku bułgarskim. Ukrainką szkołą kier[uje] PEJCZEW. Bardzo często między ukraińskimi [i] bułgarskimi nauczycielami rozmowy przechodzą w kłótnie. Zdarzają się też przypadki niezadowolenia, że bułgarskimi szkołami kieruje Ukrainiec i na odwrót. Nauczyciel WOŁOSZYN powiedział w tej sprawie: „^aW naszej bułgarskiej szkole prowadzi się ukrajinizację^{a27}”.

Należy odnotować, że duchowieństwo katolickie w dalszym ciągu cieszy się ogromnymi wpływami wśród ludności i inteligencji wiejskiej, co widać przede wszystkim po frekwencji w kościele.

Следует отметить, что духовенство католической ориентации продолжает пользоваться среди населения и сель-интеллигенции большим влиянием, что особенно заметно из посещаемости костелов.

Отмечены случаи активного выступления духовенства, в связи с проводимыми кампаниями на селе и, в особенности, за последнее время в связи с переживаемыми прод. трудностями.

^аЦебриковский район^а: С целью усиления религиозного влияния на население, пастор ШИМКЕ, во время богослужения теряет сознание и затем, придя в себя, заявляет народу: «^аОчень трудно жить, не могу переносить издевательства со стороны этих руководителей над народом^а».

Призывает верующих сплотиться вокруг церкви, крепиться, так как в скором времени должны быть изменения.

Подобные явления повторялись неоднократно, как в самой церкви, так и во время похоронных процессов.

^аК[арл]-Либкнехтовский район^а: Пастор ЛЮРАН Рафаил¹, в своих проповедях призывает население посещать церковь. Свою активность пастор особенно проявляет среди детей, которым говорит: «^аРаньше нужно идти в костел, а затем в школу^а». Часто собирает детей и среди них проводит религиозную пропаганду.

^аСпартакровский район^а: Пастор ЛЕФЛЕР (колония Гросс-Либенталь) – среди населения распространяет следующие слухи: «^аВсе побережье Черного моря очищается от населения, в виду того – прибывают военные части, так как скоро будет война^а».

«^аНекоторые выходят из партии, потому что боятся перемены власти. Есть слухи, что ВОРОШИЛОВ убил СТАЛИНА за неправильные его действия^а».

Открытые выступления ксендзов среди немецкого населения отмечены также в колонии Иозифеталь, а также и в Ландауском и Зельцском районах.

В Спартакровском, Зельцском и др. районах со стороны религиозного населения отмечено ряд антисоветских выступлений, сводящихся к тому, что:

«^аВойна неизбежна, которая избавит народ от мучений» или «Мы так ждем войны, как ждали евреи Моисея, который спас их^а».

Прибывшие в СССР шведы, в прошлом году, после уборочной кампании, не успев запастись продовольствием, в настоящее время на этой почве переживают трудности. По этому поводу среди них наблюдаются такие не-

¹ Рафаїл Михайлович Лоран (нар. 1872), настоятель римо-католицької парафії в с. Зульц Карл-Лібкнехтовського району Одеської області. Відповідно постанови Особливого відділу УДБ обласного управління НКВС м. Одеси у Лорана взята підписка про невиїзд. Засуджений Одеським обласним судом 28 IV 1935 на спецпоселення на Кавказ строком на 10 років. Верховним судом УРСР від 29 V 1935 вирок Одеського облсуду змінено в частині поселення в межах Казахстану; реабілітований у 1992.

Odnotowano przypadki aktywnych wystąpień duchowieństwa w związku z kampaniami na wsi, a w ostatnim czasie głównie w związku z przeżywanymi trudnościami aprowiz[acyjnymi].

^aRejon cebrykowski^a: W celu umocnienia wpływu religijnego na ludzi, pastor SZYMKE podczas nabożeństwa traci przytomność a potem po jej odzyskaniu oświadcza ludziom: „^aBardzo trudno żyć, nie mogę znieść pastwienia się nad ludźmi przez tych przywódców^a”.

Wzywa wierzących do zjednoczenia się wokół Kościoła i zachowania spokoju, ponieważ wkrótce powinny nadejść zmiany.

Podobne zjawiska powtarzały się niejednokrotnie zarówno w samym kościele, jak i w czasie procesji pogrzebowych.

^aRejon k[arl]-liebknichtowski^a: Pastor LORAN Rafaił¹ w kazaniach wzywa ludzi do tego, by chodzili do kościoła. Swoją aktywność pastor głównie przejawia wśród dzieci, którym mówi: „^aNajpierw trzeba iść do kościoła, a potem do szkoły^a”. Często zbiera dzieci i uprawia wśród nich religijną propagandę.

^aRejon spartakowski^a: Pastor LEFLER (kolonia Grossliebenthal) wśród ludzi rozpowszechnia następujące plotki: „^aCałe wybrzeże Morza Czarnego oczyszczone jest z ludzi z tego powodu, że przybywają tu jednostki wojskowe, bo wkrótce będzie wojna^a”.

„^aNiektórzy występują z partii, bo boją się zmiany władzy. Chodzą słuchy, że WOROSZYŁOW zabił STALINA za jego niewłaściwe działania^a”.

Otwarte wystąpienia księży wśród ludności niemieckiej odnotowano także w kolonii Iosife[n]tal, a także w rejonach landauskim i zelckim.

W rejonach: spartakowskim, zelckim i in[nych] odnotowano szereg antysowieckich wypowiedzi ludności religijnej, sprowadzających się do tego, że:

„^aWojna jest nieunikniona, wybawi ona ludzi od męczarni” albo: „Tak czekamy na wojnę, jak Żydzi czekali na Mojżesza, który ich wybawił^a”.

Przybyli do ZSRS w ubiegłym roku po kampanii żniwnej Szwedzi nie zdążyli się zaopatrzyć w żywność [i] w związku z tym przeżywają obecnie trudności. Dlatego można wśród nich zaobserwować takie niezadowolenie: „^aMoskwa obiecuje zapewnić nam żywność, a w rzeczywistości karmi nas tylko kukurydzą, a i tej nawet nie starcza^a”.

^aReakcje Szwedów^a

Szwedzi SZURBERG i EJERMANCH mówią:

„^aWróciłibyśmy do Szwecji, ale wiemy, że władza sowiecka nas nie puści. Obiecali nam przyznać ulgi na okres 3 lat, jednak już obarczają nas podatkiem rol[nym]. Nie można nikomu wierzyć. Trzeba obstawać przy wyjeździe z ZSRS^a”.

¹ Rafaił Loran (ur. 1872), proboszcz parafii rzymskokatolickiej we wsi Sultz w rejonie karl-liebknichtowskim, obwód odeski. Aresztowany przez organy NKWD USRS i skazany przez Odeski Sąd Obwodowy 28 IV 1935 na specjalne osiedlenie na Kaukazie na 10 lat. Decyzją SN USRS z 29 V 1935 miejsce zsyłki zmieniono na Kazachstan; zrehabilitowany w 1992.

довольствия: «^aМосква обещает обеспечить продовольствием, а на самом деле нас кормят одной кукурузой, да и той не хватает^a».

^aРеагирование шведов^a

Шведы ШУРБЕРГ и ЕЕРМАНХ говорят:

«^aВернулись бы в Швецию, но мы знаем, что Советская власть нас не пустит. Нам обещали в течение 3-х лет предоставлять льготы, однако уже облагают нас сельхозналогом. Верить никому нельзя. Нужно настаивать на том, чтобы уехать из СССР^a».

Произведенный нажим на зажиточную верхушку села в нац. районах, при проведении ряда политических кампаний, вместе с тем допущены искривления линии Партии со стороны низовых работников в отдельных местах, среди некоторой части немцев поредели эмиграционные тенденции и связь с консульствами.

^aСвязь с консульством^a

^aК[арл]-Либкнехтовский район^a: Связь с консульством имеет место в отдельных случаях инподданных, поднимающих вопрос о разрешении выезда за границу, а также переписки населения (немцев) по вопросу германско-военного займа, каковой во время оккупации Украины немцами был распространен среди колонистов.

Следует отметить, что никто из владельцев указанного займа не выиграл.

^aПереписка^a

^aБлагоевский район^a: В селе Благоево все руководящие работники эмигранты с Болгарии и все время поддерживают тесную связь с Болгарией, родственниками, проживающими в Болгарии, ведут с ними переписку и получают посылки.

^aЭмиграционные тенденции^a

^aЦебриковский район^a: Особенно участилась связь с консульством и эмиграционные тенденции во время доведения плана по хлебозаготовке и др. кампаниям. Многие немцы обращались в консульство с жалобами на неправильные действия местных властей.

^{e-a}Раздельнянский район^a: За последнее время среди колонистов-немцев появились толкования об эмиграции в Америку, так как там значительная часть из них имеют родственников, с которыми ведут переписку. В своих письмах пишут в Америку о положении немцев в СССР, жалуясь на переживаемые трудности и имеющиеся искривления.

^{e-e} На лівому полі резолюція: Получали ли мы эти данные от СПО? (-) 8/7, виділений фрагмент позначений вертикальною рискою.

Wywierane były naciski na bogate wsie w rejonach narod[owych] podczas szeregu kampanii politycznych, jednocześnie dołowi pracownicy [partyjni] dopuszczali do wypaczeń linii partii w poszczególnych miejscach, co wśród pewnej części Niemców zrodziło tendencje emigracyjne i [doprowadziło do nawiązania] kontaktów z konsulatami.

^aKontakty z konsulem^a

^aRejon k[arl]-liebknichtowski^a: Kontakty z konsulem nawiązywane są przez poszczególnych obywateli ob[cych państw], którzy zwracają się z prośbą o pozwolenie na wyjazd za granicę; [kontakty dotyczą] także korespondencji ludzi (Niemców) w sprawie niemieckiej pożyczki wojennej, jaką w czasie okupacji Ukrainy przez Niemców zaciągnięto wśród kolonistów.

Należy odnotować, że nikt z właścicieli wspomnianej pożyczki nic nie uzyskał.

^aKorespondencja^a

^aRejon błagojewski^a: We wsi Błagojewo wszyscy pracownicy na kierowniczych [stanowiskach] to emigranci z Bułgarii. Cały czas utrzymują oni ścisłe kontakty z Bułgarią, z krewnymi zamieszkałymi w Bułgarii, prowadzą z nimi korespondencję i otrzymują przesyłki.

^aTendencje emigracyjne^a

^aRejon cebrykowski^a: Kontakty z konsulem i tendencje emigracyjne w sposób szczególny nasiliły się w czasie realizacji planów *chlebozagotwki* i in[nych] kampanii. Wielu Niemców zwracało się do konsulatu ze skargami na niewłaściwe działania miejscowych władz.

^{g-a}Rejon razdielniański^a: W ostatnim czasie wśród niemieckich kolonistów pojawiły się rozważania o emigracji do Ameryki, ponieważ duża część z nich ma tam krewnych, z którymi prowadzi korespondencję. W listach do Ameryki piszą [oni] o sytuacji Niemców w ZSRS, skarżąc się na przeżywane trudności i występujące wypaczenia.

W szeregu rejonów narodowych (zelcki, spartakowski) jest wielu Niemców będących korespondentami zagranicznych gazet i otrzymujących za to honoraria.

Tendencje emigracyjne w szczególności nasiliły się w ostatnim czasie wśród Niemców. Jest wiele osób w rejonie zelckim (KURC, RIGEL) systematycznie utrzymujących kontakty z konsulem i rozważających sprawę emigracji do Ameryki.

Wspomniane osoby rozpowszechniają wśród innych [ludzi] plotki: „^aDo Ameryki można pojechać bezpłatnie i na dobrych warunkach^a”.

^{g-a} ^g Wzdłuż fragmentu na lewym marginesie pionowa linia i odręczny dopisek: Czy otrzymaliśmy te informacje od SPO? (–) 8/7.

В ряде национальных районов (Зельцкий, Спартакровский) – имеется ряд немцев, состоящих корреспондентами зарубежных газет и получающих за это гонорар.

Эмиграционные тенденции особенно усилились за последнее время среди немцев. Имеется ряд лиц в Зельцком районе (КУРЦ, РИГЕЛЬ) – систематически поддерживающие связь с консульством и возбуждающие вопрос об эмиграции в Америку.

Указанные лица среди населения распространяют слухи о том, что: «^аВ Америку можно поехать бесплатно и на хороших условиях^а».

Благодаря их агитации и слухам – среди населения усилились эмиграционные разговоры^с.

Касаясь вопроса агентурно-оперативных и профилактических мероприятий по всем вышеприведенным ненормальностям, районные аппараты информировали Секретарей РПК для принятия соответствующих мер. Помимо этого по:

^аЦебриковский район^а: Закончены 4 следственных дела на работников, допустивших искривления. Дела переданы в суд.

^аК[арл]-Либкнехтовский район^а: По разным кампаниям привлечены к ответственности 14 кулаков и переданы суду. Заведена агентурная разработка «Прусаки».

^аРаздельнянский район^а: Имеется разработка «Нарушители».

^аСнегиревский район^а: 4 следственных дела закончены и переданы в суд.

^аБлагоевский район^а: По 14 делам привлечены к ответственности кулаки.

[...]

Помимо этого, мы также со своей стороны информировали областные организации о всех ненормальностях, допущенных в работе нацрайонах.

^аНач. Облотдела^а ГПУ УССР
ПЕРЦОВ²

^аврид. Нач.^а СПО
ШЕРСТОВ

ГДА СБУ, Одеса, спр. 633, т. 8, арк. 470–492.

Копія, машинопис.

Документ російською мовою.

На документі дві резолюції: т. Черткову. См. стр. 22 и 23. Выяснить в СПО, что кто за учетные материалы и поговорить со мной. (–) 8/7; т. Нилову. Прошу со мной поговорить до разговоров в СПО. (–) Чертков. 13/VII.

² Юрій Мойсейович Перцов (нар. 1894), з 1921 в органах ВЧК; з 3 III 1927 начальник Мариупольського окрвідділу ДПУ; з 11 III 1929 заступник начальника Особливого відділу Українського військового округу; з 5 IX 1930 начальник Одеського оперсектора ДПУ; з 25 II 1932 до 29 I 1933 начальник Одеського облівідділу ДПУ.

Na skutek ich agitacji i plotek ludzie częściej rozmawiają na temat emigracji^g.

Jeśli chodzi o sprawę działań agenturalno-operacyjnych i profilaktycznych związanych z wszystkimi wymienionymi wyżej nieprawidłowościami, rejonowe aparaty informowały [o tym] sekretarzy RPK w celu podjęcia odpowiednich kroków. Prócz tego:

^aRejon cebrykowski^a: Zakończono 4 sprawy śledcze dotyczące pracowników dopuszczających się wypaczeń. Sprawy przekazano do sądu.

^aRejon k[arł]-liebknichtowski^a: W związku z różnymi kampaniami pociągnięto do odpowiedzialności 14 kułaków i przekazano [ich] sądowi. Założono sprawę agenturalną „Prusacy”.

^aRejon razdzielniański^a: Prowadzona jest sprawa „Naruszyteli”.

^aRejon sniguriwski^a: 4 sprawy śledcze zakończono i przekazano do sądu.

^aRejon błogojewski^a: W 14 sprawach pociągnięto do odpowiedzialności kułaków.

[...]

Oprócz tego informowaliśmy również ze swej strony organizacje obwodowe o wszystkich nieprawidłowościach, jakich dopuszczono się w pracy na terenie rejonów narod[owych].

^aNacz[elnik] Obw[odowego] Oddziału^a GPU USRS
PIERCOW²

^ap.o. Nacz[elnika]^a SPO
SZERSTOW

WAP SBU, Odessa, spr. 633, t. 8, k. 470–492.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

Na dokumencie dwie odręczne adnotacje: Do t. Czertkowa. Zob. str. 22 i 23. Wyjaśnić w SPO, co to za materiały ewidencyjne i omówić ze mną. (–) 8/7 oraz: Do t. Niłowa. Proszę porozumieć się ze mną przed rozmowami w SPO. (–) Czertkow. 13/VII.

² Jurij Piercow (ur. 1894), od 1921 w organach WCzK, od 3 III 1927 naczelnik Mariupolskiego Okręgowego Oddz. GPU; od 11 III 1929 zca naczelnika Oddz. Specjalnego Ukraińskiego WO; od 5 IX 1930 naczelnik Sektora Operacyjnego GPU; od 25 II 1932 do 29 I 1933 naczelnik Odeskiego Obwodowego Oddz. GPU.

№ 48

Кінець липня 1932, Одеса. Фрагмент зі спеціального зведення Особливого відділу Одеського обласного відділу ДПУ УРСР, що стосується кореспонденції Дойче Левант Лініє на тему вивозу збіжжя із СРСР

М. Р.
ОО – 2-е отд.
б-545331^б

^а-Совершенно секретно^а
Серия «К»

^а-Начальнику^а ОО УВО и ГПУ УССР
гор[од] Харьков

^{а-в}-Спецводка^в
по делу «Гамбургцы»^а

В дополнение к н[ашей]/спецводке от 3/VII-[19]32 г. за № 538307 сообщаем:

В июле м-це в Одесский порт прибыло значительное количество немецких пароходов, в связи с чем МЕВЕС¹ и ВАГНЕР² очень много времени проводили в порту по делам, связанным с грузовыми операциями «^а-Дейтше-Левант-Линии^а»³.

Во 2-й половине июля м-ца МЕВЕС вел усиленную телеграфную кодированную переписку по адресу Гамбург – ЗАНТЕЛЕ. Содержание телеграмм носит характер извещения об отгруженных товарах в разные порты Германии, как из Одессы, так и из других портов Черного моря.

В одной из телеграмм МЕВЕС сообщает, что «Внешторгтранс» не может послать своего представителя в Одессу, поэтому он к концу м-ца выезжает в Москву, а оттуда в Гамбург и высказывает надежду быть в Гамбурге 8-го августа.

Нами были также перлюстрированы 3 документа в адрес Гамбург «^а-Дейтше-Левант-Линии^а» от МЕВЕСА, в которых последний сообщает:

^{а-а} *Написано великими літерами.*

^{б-б} *Номер відбитий штампом.*

^{в-в} *Написано в розбивку.*

¹ Карстен Мевес, представник німецького пароплавного товариства «Дейтше-Левант-Лінія».

² Вагнер, секретар представництва «Дейтше-Левант-Лінія».

³ Ді Дойче Левант-Лініє (ДЛЛ) – німецьке судноплавне підприємство засн. у 1889, яке виконувало сполучення між німецькими портами (перш за все Гамбургом) і портами східного Середземного моря, Північної Африки і Чорного моря. Біля 1920 Ді Дойче Левант-Лініє, стало інтегральною частиною ХАПАГ. У 1935 стало незалежним від головної фірми. Після II світової війни підприємство знову розпочало діяльність, але в 1956 більшість внесків перейняло судноплавне товариство Гамбург Зюдамеріканіше Лініє і в 1970 остаточно поглинуло ДЛЛ.

Nr 48
Koniec lipca 1932, Odessa. Fragment komunikatu specjalnego
Oddziału Specjalnego Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS
dotyczący korespondencji przedstawicieli Deutsche Levant Linie na temat
wywozu zboża z ZSRS

MR
OO – 2 Wydz[iał]
b-545331^b

^aŚciśle tajne^a
Seria „K”

^aDo Naczelnika^a OO UWO i GPU USRS
mias[to] Charków

^{a-c}Komunikat spec[jalny]^c
dotyczący sprawy „Hamburczycy”^a

W ramach uzupełnienia n[aszego] komunikatu spec[jalnego] z dnia 3/VII-[19]32 r. nr 538307 informujemy:

W m[iesią]cu lipcu do portu odeskiego zawinęła duża liczba niemieckich parowców, w związku z czym MEWES¹ i WAGNER² wiele czasu spędzali w porcie, załatwiając sprawy związane z operacjami załadunkowymi ^aDeutsche Levant Linie^{a3}.

W 2-giej połowie m[iesią]ca lipca MEWES prowadził ożywioną kodowaną korespondencję telegraficzną na adres Hamburg – ZANTELE [?]. Treść telegramów miała charakter powiadomienia o towarach wyekspediowanych do różnych portów Niemiec zarówno z Odessy, jak i z innych portów Morza Czarnego.

W jednym z telegramów MEWES informuje, że *Wniesztorgrans* nie może wysłać do Odessy swojego przedstawiciela, dlatego on pod koniec m[iesią]ca wyjeżdża do Moskwy, a stamtąd do Hamburga i wyraża nadzieję, że 8 sierpnia będzie w Hamburgu.

Dokonałiśmy też perlustracji 3-ch pism od MEWESA adresowanych do ^aDeutsche Levant Linie^a w Hamburgu, w których informuje on:

^{a-a} *Zapisano wersalikami.*

^{b-b} *Numer odbity stemplem.*

^{c-c} *Zapisano pismem spacjiowanym.*

¹ Karsten Mewes, przedstawiciel niemieckiego towarzystwa parowcowego „Deutsche Levant Linie”.

² Wagner, sekretarz przedstawicielstwa „Deutsche Levant Linie”.

³ Die Deutsche Levant Linie (DLL) – zał. w 1889 niemieckie przedsiębiorstwo żeglugowe obsługujące połączenia pomiędzy portami niemieckimi (przede wszystkim Hamburgiem) a portami wschodniego Morza Śródziemnego, północnej Afryki i Morza Czarnego. Ok. 1920 Deutsche Levant-Linie stało się integralną częścią HAPAG. W 1935 uniezależniło się od firmy-matki. Po II wojnie światowej przedsiębiorstwo ponownie podjęło działalność, ale w 1956 większość udziałów przejęło towarzystwo żeglugowe Hamburg Südamerikanische Linie i w 1970 ostatecznie wchłonęło DLL.

1) Что по имеющимся у него сведениям, русское зерно прибудет в Черноморские порты к концу августа, началу сентября с.г. Определить количество – ему не представляется возможным, но установлен факт, что вывоз будет производится. МЕВЕС подчеркивает, что в связи с уменьшением посевной площади, в сравнении с прошлым годом, зерно будет вывезено в меньшем объеме. Последнее обстоятельство МЕВЕС обуславливает большей заинтересованностью Госорганизацией по вывозу зерна «Экспортхлеб», к регулярным рейсам п[аро]х[од]ов «^аДейтше-Левант-Линии^а». Поэтому МЕВЕС предлагает обратиться к «Экспортхлебу» по поводу заключения договоров на длительный период от 3 до 6 м-цев. Причем МЕВЕС устанавливает цифру в 20 000 тонн на промежуток времени в 3-м-ца для обратной зафрахтовки имеющихся здесь судов.

[...]

^аВр. Нач ОО Облотдела^а ГПУ
ВАЛЕЙКО

^аОперуполномоченный^а
ЧЕРТКОВ

*ГДА СБУ, Одеса, спр. 380-Т, арк. 445–450.
Копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

1) Według informacji, którymi dysponuje, rosyjskie ziarno zostanie przywiezione do portów czarnomorskich pod koniec sierpnia [lub] na początku września br. Określenie ilości wydaje mu się niemożliwe, ale fakt, że wywóz będzie miał miejsce, jest ustalony. MEWES podkreśla, że w związku ze zmniejszeniem obszaru zasiewu w porównaniu z zeszłym rokiem wywiezie się mniejszą ilość ziarna. Ostatnią okoliczność MEWES uzasadnia dużym zainteresowaniem państw[owej] organizacji do spraw wywozu ziarna „Eksportchleb” regularnymi rejsami parowców ^a„Deutsche Levant Linie^a”. Dlatego MEWES proponuje zwrócić się do „Eksportchlebu” z propozycją zawarcia umów na dłuższy okres – od 3 do 6 m[iesią]cy. Przy czym MEWES dla powrotnego zafrachtowania obecnych tu statków ustala ilość 20 000 ton na okres 3-ch m[iesią]cy.

[...]

^ap. o. Nacz[elnika] OO Obw[odowego] Oddziału^a GPU
WALEJKO

^aPełnomocnik oper[acyjny]^a
CZERTKOW

*WAP SBU, Odessa, spr. 380-T, k. 445–450.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

№ 49

6 серпня 1932, Київ. Оперативне повідомлення секретного співробітника ДПУ УРСР щодо висловлювань одного із фігурантів справи «Болото»

ЭКО – 2 отд.

6 VIII [19]32 г.

Тов. ВОЛИКУ

По делу «Болото»

Встреча с гр. ЖАДАНОМ, моим знакомым с 1928 г., работающим сейчас в Нежинской конторе Госбанка состоялась 5 VIII у него на квартире (Нежин, ул. К-Маркса, 7) около 4-х час. дня в семейной обстановке, причем беседа наша длилась примерно до 10½ час. вечера. Темы разговора, если не считать мелких отступлений в сторону квартирных условий, цен на продукты и т. п., сводились исключительно к вопросам общеполитического положения нашей страны, с главным, разумеется, упором в направлении положения внутреннего. Для оценки нашей беседы следует добавить, что знакомство наше завязалось в прошлом на чисто деловой почве, но постепенно приобрело характер дружеских и почти интимных отношений в результате неоднократных откровенных бесед как чисто житейского, так и общего характера. Отмечу, однако, как деталь наших взаимоотношений, что в силу свойственной мне привычки регистрировать в памяти своих знакомых исключительно по фамилиям да еще потому, что я не видался с ним около 2-х лет, я сейчас твердо не помню его имени и отчества.

В моем представлении ЖАДАН рисовался мне, как человек достаточно сильной воли, с большой зарядкой энергии, в идейно-политическом отношении, придерживающийся колеблющихся установок с определенным националистическим уклоном, способный при соответствующих условиях от мыслей и слов перейти к практическим действиям. Создавалось также у меня впечатление, правда, без определенных, в достаточной мере проверенных данных, что он должен был бы иметь контакт с контр-революционными объединениями внутренними, а возможно и закордонными. Последняя моя беседа с ним вносит, однако, ряд корректив к такой характеристике и если не вообще, то, во всяком случае, в применении к положению на сегодняшний день, в заметной степени меняет его внутренний облик.

Впрочем, чтобы не забегать вперед с выводами, перейду к сжато суммарному изложению нашей беседы, сводя ее для лучшей концентрации отдельных моментов к форме вопросов и ответов.

Вопрос: Мы довольно давно не виделись, как Вы теперь ориентируетесь в окружающей обстановке, как оцениваете, переживаете трудности?

Ответ: Говоря коротко, мое внутреннее состояние, правильное всего было бы определить как полный упадок веры в близкие лучшие времена, как ощущение глубокой безнадежности. И мне кажется, что такое состоя-

Nr 49

6 sierpnia 1932, Kijów. Doniesienie tajnego informatora GPU USRS dotyczące wypowiedzi jednego z figurantów sprawy kryptonim „Bołoto”

EKO – 2 Wydz[iał]

6 VIII [19]32 r.

Do Tow. WOLIKA

Dotyczy sprawy [kryptonim] „Bołoto”

Spotkanie z ob. ŻADANEM, moim znajomym od 1928 r., pracującym obecnie w niżyńskim kantorze *Gosbanku*, odbyło się 5 VIII w mieszkaniu, gdzie mieszkał z rodziną (Niżyn, ul. K. Marksa 7) około godz. 4 po południu, przy czym rozmowa nasza trwała gdzieś do godz. 10.30 wieczorem. Tematy rozmowy, jeśli nie liczyć drobnych dygresji na temat warunków mieszkaniowych, cen żywności itp., sprowadzały się wyłącznie do ogólnych kwestii politycznych i sytuacji naszego kraju, z głównym naciskiem, co oczywiste, na sytuację wewnętrzną. Dla [pełniejszej] oceny naszej rozmowy należy dodać, że nasza znajomość zawiązała się w przeszłości na czysto służbowym gruncie, ale stopniowo nabrała charakteru przyjacielskich i niemal osobistych relacji w wyniku wielokrotnych szczerých dyskusji o charakterze zarówno czysto życiowym, jak i ogólnym. Wspomnę jednak o szczególe naszych wzajemnych stosunków, [mianowicie] skutek mojego swoistego nawyku rejestrowania w pamięci znajomych wyłącznie po nazwisku, a ponadto dlatego, że nie widziałem się z nim od około 2 lat, nie pamiętam teraz zupełnie jego imienia ani *otczestwa*.

W moich oczach ŻADAN jawił się jako człowiek o dostatecznie silnej woli, z dużym ładunkiem energii; jeśli chodzi o jego nastawienie ideowo-polityczne – trzymający się zmiennych tendencji z określonym odchyleniem nacjonalistycznym, zdolny w odpowiednich warunkach przejść od myśli i słów do działań praktycznych. Odnosiłem też wrażenie, co prawda bez konkretnych, w dostatecznym stopniu sprawdzonych podstaw, że powinien on mieć kontakty z kontrrewolucyjnymi ugrupowaniami wewnętrznymi, a możliwe, [że] także zagranicznymi. Ostatnia moja rozmowa z nim wnosi jednak szereg poprawek do takiej oceny i jeśli nie całkowicie, to w każdym razie w odniesieniu do sytuacji obecnej w widocznym stopniu zmienia jego oblicze wewnętrzne.

Poza tym, żeby nie wybiegać naprzód z wnioskami, przejdę do zwięzłego, sukcesywnego streszczenia naszej rozmowy, przedstawiając ją, w celu większego skondensowania poszczególnych kwestii, w formie pytań i odpowiedzi.

Pytanie: Nie widzieliśmy się dość długo, jak wy teraz odnajdujecie się w istniejącej sytuacji, jak oceniacie, przeżywacie trudności?

Odpowiedź: Krótko mówiąc, najważniejsze określenie mojego stanu wewnętrznego to całkowita utrata wiary w lepsze czasy w bliskiej przyszłości, jako uczucie głębokiej beznadziei. I wydaje mi się, że taki stan nie jest typowy tylko dla mnie samego, ale że jest on charakterystyczny dla wszystkich wokół: [lu-

ние не является типичным только для меня самого, но что оно характерно для всех меня окружающих: сельских и городских, старых и молодых, партийных и беспартийных. Наружно все мы громко рекламируем колоссальные достижения, огромные завоевания и близость рая земного, а внутри в себе несем чрезмерную физическую и душевную усталость и бессилие. И для интеллигента и для представителя физического труда является характерным, что начиная свой рабочий день, он в силах работать с достаточной зарядкой трудовой мускульной и мозговой энергией, только в течение первой трети рабочего дня, а потом он выдыхается и только досиживает или достаивает свои часы и думает только о том, как бы доползти до своей хаты, до своей норы, да еще о том, сможет ли он сегодня заглушить или только хотя бы обмануть голод физический свой, своих детей или же должен будет отложить это на завтра.

И этой усталости, этому бессилию содействует не только продовольственное положение, граничащее с голодом, но и окружающий нас хаос административный, хозяйственный, организационно-планирующий. Если я получаю сегодня циркуляр и начинаю задумываться о его проведении в жизнь, то тут же натываюсь на то, что он в корне отбрасывает вчерашние установки и предвижу, что завтрашний день принесет тоже в отношении установок сегодняшних. Создается убеждение, что там наверху правая рука не знает, что делает левая, а мы внизу, отупев от голодухи и от постоянного страха оступиться и неправильно осуществить волю начальства, превращаешься из живых людей в расшатанные скрипучие механизмы, автоматически спускающие вниз, без всякой критики и анализа все то, что приходит к нам сверху. В общем, я считаю, что все мы живущие и ходящие по советской земле, находимся в каком-то безвыходном и безнадежном тупике, которому не видно конца.

Вопрос: Ну, хорошо. Все это общие места, а как Вы расцениваете конкретно устойчивость Соввласти, какие пути дальнейшего развития ее деятельности намечаете, считаете ли желательной и возможной борьбу за какую-то другую власть?

Ответ: Совершенно независимо от того, нравится или не нравится кому-либо Соввласть, только безнадежный глупец может оспаривать ее устойчивость. И эта устойчивость Соввласти не временная, а безусловно длительное явление. Из этого нужно исходить всякому, сколько-нибудь разумному и сознательному человеку. Какими путями она пойдет дальше, не берусь гадать с уверенностью, но знаю твердо одно, что большевики умеют великолепно учитывать обстановку и маневрировать. И если прибавить к достигнутой устойчивости власти ее умение маневрировать, то приходится допустить, что и из теперешних трудностей, которые особенно чувствуются на Украине, Соввласть тоже найдет выход, возможно, что этот выход будет выходом и из того духовного тупика и расхлябанности, о которых я раньше говорил.

Вы спрашиваете, можно ли и нужно ли желать другой власти и стоит ли бороться за другую власть. По-моему, приходится иначе ставить вопрос,

dzi] ze wsi i miast, starych i młodych, partyjnych i bezpartyjnych. Na zewnątrz wszyscy głośno chwalimy kolosalne osiągnięcia, ogromne zdobycze i nadejście ziemskiego raju, a w głębi odczuwamy niezmierzone fizyczne i duchowe zmęczenie i bezsilność. Charakterystyczne jest zarówno dla inteligenta, jak i dla reprezentanta pracy fizycznej, że po rozpoczęciu dnia pracy jest on na siłach pracować z dostatecznym ładunkiem energii mięśniowej i mózgowej tylko przez jedną trzecią dnia roboczego, a potem wyczerpuje się i tylko odsiaduje lub odstoi swoje godziny, myśląc tylko o tym, jakby dowlec się do swojej chaty, do swojej nory, a i jeszcze o tym, czy zdoła dziś zagłuszyć albo choćby tylko oszukać głód fizyczny swój, swoich dzieci, czy też trzeba będzie odłożyć to na jutro.

I temu zmęczeniu, tej bezsilności sprzyja nie tylko sytuacja żywnościowa, granicząca z głodem, ale i otaczający nas chaos administracyjny, gospodarczy, organizacyjno-planistyczny. Jeśli dostaję dziś okólnik i zaczynam zastanawiać się nad jego wprowadzeniem w życie, to zarazem zauważam, że przekreśla on w istocie wczorajsze wytyczne i przewiduję, że jutrzejszy dzień przyniesie to samo w stosunku do wytycznych dzisiejszych. Powstaje przekonanie, że tam na górze nie wie lewica co czyni prawica, a my na dole, otepiali z głodu i z nieustannego strachu [przed] potknięciem się i niewłaściwym wypełnieniem woli kierownictwa, przemieniamy się z żywych ludzi w rozklekotane skrzypiące mechanizmy, automatycznie przesyłające w dół, bez żadnej krytyki i analizy wszystko to, co przychodzi do nas z góry. W ogóle sądzę, że my wszyscy, żyjący i chodzący po sowieckiej ziemi, znajdujemy się w jakimś zaułku bez wyjścia i bez nadziei, w którym nie widać końca.

Pytanie: No, dobrze. Wszystko to ogólniki, a jak oceniacie konkretnie trwałość władzy sow[ieckiej], jakie drogi dalszego rozwoju jej działalności przewidujecie, czy uważacie za pożądaną i możliwą walkę o jakąś inną władzę?

Odpowiedź: Całkowicie niezależnie od tego, czy władza sow[iecka] się komuś podoba, czy nie, tylko beznadziejny głupiec może kwestionować jej trwałość. I ta trwałość władzy sow[ieckiej] nie jest chwilowa, ale z pewnością bezwarunkowo stała się zjawiskiem długotrwałym. Z takiego założenia powinien wychodzić każdy choć trochę rozumny i świadomy człowiek. Jakimi drogami pójdzie ona dalej, nie podejmuję się zgadywać z przekonaniem, ale na pewno wiem jedno, że bolszewicy umieją wspaniale analizować warunki i manewrować. A jeśli dodać do osiągniętej trwałości władzy jej umiejętność manewrowania, to należałoby przyjąć, że także i z obecnych trudności, które są szczególnie odczuwalne na Ukrainie, władza sow[iecka] również znajdzie wyjście, możliwe, że będzie to [jednocześnie] wyjście z tego duchowego ślepego zaułka i ociążałości, o których mówiłem wcześniej.

Pytacie, czy można i czy trzeba chcieć innej władzy i czy warto walczyć o inną władzę. Moim zdaniem, należałoby inaczej postawić pytanie, a mianowicie: można i trzeba chcieć nie innej władzy, ale innej, bardziej przemyślanej i bardziej ludzkiej polityki ze strony tejże władzy; trzeba chcieć, żeby ze zwykłych chłopów nie robiono kułaków, żeby drabowskie znęcanie się nad chłopami nie było przedstawiane jako linia partii, żeby nie było tych potwornych zjawisk,

а именно: можно и нужно желать не другой власти, а другой, более продуманной и более человечной политики со стороны этой же власти: нужно желать, чтобы рядовых крестьян не делали куркулями, чтобы Драбовское издевательство над крестьянами не выдавалось за линию партии, чтобы не было тех уродливых явлений, о которых мы все знаем и не смеем говорить, чтобы планы хлебозаготовок не вели к разорению и голоду колхозников и единоличников, этого нужно желать. Что же касается другой власти, то откуда она может прийти и на кого опереться? Пропившаяся и продавшаяся наша эмиграция не принесет такой власти на польских штыках. В лучшем случае она принесет, если придет сюда, только море крови и собственную гибель в этой крови. Хоть и много зла у нашего крестьянина против всякой неправды теперешней, но как только явится пан, хотя бы и в петлюровском жупане, наш селянин в массе забудет эту злобу и повернет ее на вернувшемуся пана. Говоря коротко, Советская власть сильна, устойчива и хоть много ее представители говорят вольно или невольно нам горя, но при всякой другой власти было бы только хуже, а при этой еще можно ждать хоть и не сразу, лучших дней.

Вопрос: Значит, Вы не верите в близость спасительной интервенции?

Ответ: Возможность интервенции, хоть и не близкую, допускаю, в ее спасительность решительно отрицаю.

Вопрос: Хорошо, пусть так. Но разве невозможен другой путь? Разве нельзя допустить, что наше село потеряет терпение и стихийно поднимется?

Ответ: Может быть, это и можно допустить, но желать не приходится. Ибо одно из двух – либо это восстание захлебнется в собственной крови, либо, если оно временно победит, то поведет за собой интервенцию Польши и других благодетелей, а это опять таки приведет к кровавой внутренней резне и к панскому рабству. А это рабство после новой резни все равно будет уничтожено. Значит, овчинка выделки не стоит.

Вопрос: Все же мне непонятно, где же выход? С одной стороны, вы признаете настоящее положение тупиком и смотрите на все вокруг с полной безнадежностью, а с другой, примиряетесь с властью, создавшей этот тупик и отрицаете необходимость и целесообразность борьбы с нею.

Ответ: А ведь это просто. Тот тупик, та усталость и безнадежность, о которой я говорил, верны, как переживания отдельных лиц и групп и носят характер временный. Дайте нам хлеба, не дергайте и не кидайте ежедневно из ледяной воды в кипятки разными несуразными наказаниями, приказами и распоряжениями и этот тупик раздвинется. А причиной этих несуразностей и безобразий является не Соввласть, ибо она есть кость от кости и кровь от крови нашей, а наше варварство, дикость, некультурность, шкурничество и головотяпство. Пройдет десяток лет. Часть из нас выдохнет, а дальше хоть и через пень в колоду, но жизнь наладится. Вообще я не допускаю, чтобы какая-нибудь другая власть была способна в более короткий срок успокоить наш развороченный многомиллионный муравейник. Вот почему я не вижу надобности бороться против Соввласти.

o których my wszyscy wiemy i nie śmiemy mówić, żeby plany *chlebozagotówek* nie prowadziły do zrujnowania i głodu kolchoźników i *jednoliczników* – tego trzeba chcieć. Co zaś tyczy się innej władzy, to skąd ona może przyjść i na kim się oprzeć? Rozpita i sprzedajna nasza emigracja nie przyniesie takiej władzy na polskich bagnietach. W najlepszym razie przyniesie ona, jeżeli tu przyjdzie, tylko morze krwi i własną zgubę w tej krwi. Chociaż wiele jest złości u naszego chłopca przeciwko wszelkiej obecnej nieprawości teraźniejszej, ale jak tylko pojawi się pan, choćby nawet w petlurowskim żupanie, nasz wieśniak w masie zapomni obecne zło i przetrzuci je na powracającego pana. Krótko mówiąc, sowiecka władza jest silna, trwała i chociaż wielu jej przedstawicieli przyczynia nam umyślnie czy nieumyślnie zgryzot, ale przy każdej innej władzy byłoby tylko gorzej, a przy tej jeszcze można oczekiwać, chociaż nie od razu, lepszych dni.

Pytanie: To znaczy, że nie wierzycie w rychłe przyjście zbawiennej interwencji?

Odpowiedź: Możliwość interwencji, chociaż nie w najbliższym czasie, dopuszczam, jej zbawienność zdecydowanie neguję.

Pytanie: Dobrze, niech tak będzie. Ale czyż nie jest możliwa inna droga? Czyżby nie można było przypuścić, że nasza wieś straci cierpliwość i żywiołowo powstanie?

Odpowiedź: Możliwe, to można przypuścić, ale życzyć sobie nie należy. Bo jedno z dwojga – albo to powstanie utonie we własnej krwi, albo, jeśli ono chwilowo zwycięży, to pociągnie za sobą interwencję Polski i innych dobroczyńców, a to znowu przywiedzie do krwawej wewnętrznej rzezi i do pańskiego niewolnictwa. A to niewolnictwo po nowej rzezi i tak zostanie zlikwidowane. Czyli skórka niewarta wyprawki.

Pytanie: Wciąż jednak nie rozumiem, gdzie tu wyjście? Z jednej strony określacie obecną sytuację jako ślepią uliczkę i patrzycie na wszystko wokół z całkowitym brakiem nadziei, a z drugiej – godzicie się na władzę, [która] tę uliczkę stworzyła i zaprzeczacie konieczności i celowości walki z nią.

Odpowiedź: A przecież to proste. Ten ślepy zaułek, to znużenie i beznadzieja, o której mówiłem, są prawdą jako przeżycia poszczególnych osób i grup, i mają charakter chwilowy. Dajcie nam chleba, nie szarpacie i nie wrzucajcie codziennie z lodowatej wody do wrzątku różnymi bezsensownymi nakazami, rozkazami i rozporządzeniami, a ten ślepy zaułek się otworzy. A przyczyną tego bezsensu i bałaganu jest nie władza sow[iecka], bo ona jest kością z kości i krwią z krwi naszej, ale nasze barbarzyństwo, dzikość, nieokrzeseanie, samolubność i niedołęstwo. Minie dziesięć lat. Część z nas zmarnieje, a dalej, choćby z pnia w kłodę, ale życie się ułoży. W ogóle nie uważam za możliwe, żeby jakaś inna władza była zdolna w krótszym czasie uspokoić nasze rozgrzebane wielomilionowe mrowisko. Oto dlaczego nie widzę potrzeby walki przeciwko władzy sow[ieckiej].

Pytanie: Jednak wiadomo wam przecież, że byli i z pewnością są obecnie ludzie i całe grupy w szeregach inteligencji, i to niezłych ludzi wyróżniających się swoją wiedzą, talentem, kulturą, którzy nie mogli pogodzić się z ciasnymi ra-

Вопрос: Однако же Вам известно, что были и, наверное, есть сейчас люди и целые группы в рядах интеллигенции и неплохих людей, выдающихся по своим знаниям, талантам, культурности, которые не могли мириться с тесными рамками советской диктатуры, которым было в ней душно и тесно и они шли на такую борьбу. Возьмите ЕФРЕМОВА¹, РАМЗИНА, КОНДРАТЬЕВА.

Ответ: Ну, что ж? Все эти приметы только подтверждают мою установку. Все они всенародно сложили оружие, признали себя политическими трупами и стали, насколько я знаю, сторонниками и служили Соввласти.

Вопрос: Все же мне кажется противоречивой и не совсем ясной ваша позиция.

Ответ: Моя позиция определяется, с одной стороны, чрезвычайной усталостью физической и духовной, вызванной постоянной напряженностью от окружающей безалаберщины и тяжелых жизненных условий. Для себя, я, кроме спокойствия и нормальных условий жизни, ничего не желаю. Когда мне тяжело и больно, я готов кричать, но в глубине души сознаю, что мы живем в такой период, когда все это тяжелое неизбежно.

^a-Верно:^a

ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-6352, т. 1, арк. 444–446.

Копія, машинопис.

Документ російською мовою.

^a-^a *Написано в розбивку.*

¹ Сергій Олександрович Єфремов (1876–1939), видатний український громадсько-політичний і державний діяч, літературний критик, академік; з 1919 віце-президент УАН/ВУАН. У березні 1917 увійшов до складу Української Центральної Ради, а в квітні 1917 обраний заступником голови УЦР і членом Малої ради. Із встановленням радянської влади в Україні, перейшов на нелегальне становище. Восени 1919 на прохання УАН його амністовано, позбавлений можливості займатися активною політичною діяльністю. Заарештований у липні 1929, засуджений у квітні 1930 за організацію і керівництво Спілкою визволення України (СВУ) до 10 років позбавлення волі. Перші 7 років ув'язнення відбував у Ярославському політизоляторі, потім його переведено до Володимирської тюрми. За офіційними відомостями загинув у місцях ув'язнення у 1939; реабілітований у 1989.

mami sowieckiej dyktatury, którym było w niej duszno i ciasno, i oni szli na taką walkę. Weźmy JEFREMOWA¹, RAMZINA, KONDRATJEWA.

Odpowiedź: No i co? Wszystkie te przykłady tylko potwierdzają moje stanowisko. Wszyscy oni publicznie złożyli broń, uznali się za polityczne trupy i zostali, o ile mi wiadomo, zwolennikami władzy sow[ieckiej] i służyli jej.

Pytanie: A jednak wasze stanowisko wciąż wydaje mi się sprzeczne i niezupełnie jasne.

Odpowiedź: Moje stanowisko określone jest, z jednej strony, wielkim znuzeniem fizycznym i duchowym, wywołanym ciągłym napięciem z powodu otaczającego nieporządku i ciężkich warunków życia. Dla siebie, poza spokojem i normalnymi warunkami życia, niczego nie chcę. Kiedy jest mi ciężko i boleśnie, jestem gotów krzyczeć, ale w głębi duszy mam świadomość, że żyjemy w takim okresie, w którym wszystkie te trudności są nieuniknione.

^{a-}Za zgodność:^a

WAP SBU, f. 65, spr. S-6352, t. 1, k. 444–446.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

^{a-}^a *Zapisano pismem spacjowanym.*

¹ Serhij Jefremow (1876–1939), znany ukraiński działacz społeczno-polityczny i państwowy, krytyk literacki, akademik, od 1919 wiceprezydent UAN/WUAN. W marcu 1917 wszedł w skład Ukraińskiej Centralnej Rady, w kwietniu 1917 został wybrany zastępcą przewodniczącego UCK i członkiem Małej Rady. W związku z nastaniem władzy radzieckiej na Ukrainie rozpoczął działalność konspiracyjną. Jesienią 1919, na prośbę UAN amnestionowany, pozbawiony możliwości aktywnego zajęcia się działalnością polityczną. Aresztowany w lipcu 1929, skazany w kwietniu 1930 za organizowanie i kierowanie Związkiem Wyzwolenia Ukrainy (SWU) na 10 lat pozbawienia wolności. Pierwsze 7 lat kary odbywał w jarosławskim więzieniu politycznym, następnie przewieziono go do więzienia włodzimierskiego. Według oficjalnych informacji zginął w miejscu uwięzienia w 1939; zrehabilitowany w 1989.

№ 50

6 серпня 1932, Чернацьке. Доповідна записка голови Чернацької сільради до Середньо-Будського районного партійного комітету про причини невиконання плану хлібозаготівель

Бюро С-Будського Р.П.К.
от пред[седателя] Чернацького с/сов[ета]
и секретаря п[артиийной]/яч[ейки]

Докладная записка

Настоящим доводим до сведения следующее, что состояние по Чернацькому с/совету по хлебозаготовке находится в катастрофическом положении, исходя из следующих соображений.

Валовой сбор жита из 433 га 520 цен., план жита дан 1270 ц., 520 цен. не обеспечивает посева озимых на площади 650 га. Кроме того, прокормить население, которое в Чернацьком, на 1 августа 7044 д., овса засеяно 470 га, из которых убрано на зерно 215 га, а 255 га на траву, т. к. в связи с поздним посевом колос не высыпался. По колхозах следующее состояние: колхозы планов не принимают. Хлебороб уже перемолотил все жито, намолочено 2,5 тонны на посев не хватает, кроме того, нужно расплатиться с долгами. Данный план Чернацькому с/совету выполним быть не может. А посему доводим до сведения, что жита из Чернацького не может поступить ни сколько, по остальным культурам выполняем на 50%, т. к. колхозы очень много должны овса и др. культур, которые нужно возвратить.

6/VIII

Пред[седатель] с/сов[ета]
(—) Окопский

Секретарь п[артиийной] яч[ейки]

ГДА СБУ, Суми, спр. П-2264, арк. 47.

Оригінал, рукопис.

Документ російською мовою.

Nr 50
6 sierpnia 1932, Czernackie. Raport przewodniczącego
czernackiego *s[iel]sowietu* dla seredynobudzkiego rejonowego komitetu partii
o przyczynach niewykonania planu skupu zboża

Biuro s[eredyno]budzkiego RPK
od Przew[odniczącego] czernackiego *s[iel]sow[ietu]*
i Sekretarza kom[órki] p[artyjnej]

Raport

Niniejszym przekazujemy do wiadomości, co następuje – sytuacja w czernackim *s[iel]sowiecie*, jeśli chodzi o *chlebozagotówkę*, jest w stanie katastrofalnym, co widać z następujących zestawień.

Ogólny plon żyta z 433 ha – 520 cen[tnarów], plan żyta wyznaczono na 1270 c[entnarów], 520 cen[tnarów] nie zapewnia zasiewu ozimin na obszarze 650 ha. Prócz tego [trzeba] wykarmić ludzi, których we [wsi] Czernackie, na dzień 1 sierpnia jest 7044 o[sób], owsa zasiano 470 ha, z czego zebrano na ziarno z 215 ha, a z 255 [ha] na trawę, ponieważ w związku z późnym zasiewem nie rozwinęły się kłosa. W kolchozach sytuacja jest następująca: kolchozy planów nie przyjmują. Rolnik już wymłócił całe żyto, wymłócone 2,5 tony nie wystarcza na zasiew, prócz tego trzeba rozliczyć długi. Plan wyznaczony czernackiemu *s[iel]sowietowi* nie może zostać wykonany. Dlatego też przekazujemy do wiadomości, że żyta ze [wsi] Czernackie nie możemy wysłać ani trochę; [plan] pozostałych kultur wykonamy w 50%, ponieważ kolchozy są zadłużone na wielką ilość owsa i in[nych] kultur, które należy zwrócić.

6/VIII

Przew[odniczący] *s[iel]sowietu*
(—) Okopskij

Sekretarz kom[órki] p[artyjnej]

WAP SBU, Sumy, spr. P-2264, k. 47.
Oryginał, rękopis.
Dokument w języku rosyjskim.

№ 51

23 серпня 1932, Сімферополь. Циркуляр Економічного відділу ПП ОГПУ по Криму щодо боротьби із спекулянтами

^а-Серія^а «К»

^{а-б}-Циркуляр^б

Економічного Отдела ПП ОГПУ по Криму^а

«^в-23-^в» Августа 1932 г.

гор. Симферополь

№ ^в-88/ЭКО^в

^а-Всем Нач. Гор. Райотделений и Райуполномоченным
ПП ОГПУ по Криму

^г-о борьбе со спекулянтами-перекупщиками^{г-а}

^г-В дело ЭКО^г

В постановлении о плане хлебозаготовок и развертывании колхозной торговли хлебом от 6/V-[19]32 г. ЦК ВКП(б) и СНК СССР твердо установили следующее: «Признать целесообразным по окончании выполнения настоящего хлебозаготовительного плана и образования семенных фондов, т. е. с 15 января 1933 г. предоставить колхозам и колхозникам полную возможность беспрепятственной продажи излишков своего хлеба по своему усмотрению, как на базарах и рынках, так и в своих колхозных лавках, обязав местные органы власти оказывать в этом колхозам и колхозникам полное содействие и принять меры к искоренению частников и перекупщиков-спекулянтов, пытающихся нажиться на колхозной торговле».

В этом, между прочим, одна из основных особенностей колхозной торговли в настоящий период: колхозная торговля для колхозников, но не для спекулянтов.

К настоящему времени имеем многочисленные факты, свидетельствующие о том, что кулаки, спекулянты-перекупщики развивают усиленную деятельность на рынках и базарах во всех районах Крыма, пытаются использовать колхозную торговлю по своему и направить ее по капиталистическому руслу.

Этими фактами устанавливается то, что перекупкой продуктов и перепродажей промышленных товаров на сельских рынках занимаются, в основном, бывшие торговцы, кулаки, раскулаченные, лица без определенных занятий и деклассированный элемент. Установлено также, что спекулянты организуются в определенные группы по отдельным видам товаров.

^{а-а} *Написано великими літерами.*

^{б-б} *Написано в розбивку.*

^{в-в} *Вписано від руки.*

^{г-г} *Підкреслено машинописним способом.*

^{г-г} *Дописано від руки.*

Nr 51
23 sierpnia 1932, Symferopol. Okólnik Oddziału Ekonomicznego
PP OGPU Krymu w sprawie walki ze spekulantami

^a-Seria^a „K”

^{a-b}-Okólnik^b

Oddziału Ekonomicznego PP OGPU Krymu^a

„^c-23-^c” sierpnia 1932 r.

mias[to] Symferopol

Nr ^c-88/EKO^c

^a-Do wszystkich Nacz[elników] Miejs[kich] [i] Rej[onowych] Wydziałów
i Rej[onowych] Pełnomocników PP OGPU Krymu
^d-w sprawie walki ze spekulantami-handlarzami^{d-a}

^c-Do akt EKO^c

W rozporządzeniu dotyczącym planu *chlebozagotówek* i rozwoju kołchozowego handlu zbożem z 6/V-[19]32 r. KC WKP(b) i SNK ZSRS stanowczo postanowiły co następuje: „Uznać za celowe, by po wykonaniu obecnego planu skupu zboża i utworzeniu rezerw siewnych, tj. po 15 stycznia 1933 r., dać kołchozom i kołchoźnikom pełne możliwości swobodnej sprzedaży całej reszty zboża, według własnego uznania zarówno na bazarach i rynkach, jak i w sklepach własnych kołchozów oraz zobowiązać miejscowe organy władzy, by udzieliły w tej sprawie kołchozom i kołchoźnikom pełnego wsparcia oraz podjęły kroki mające na celu wyplenienie prywaciarzy i handlarzy-spekulantów, chcących dorobić się na handlu kołchozowym”.

Stanowiło to między innymi jedną z podstawowych cech handlu kołchozowego w obecnym okresie: handel kołchozowy jest dla kołchoźników, a nie dla spekulantów.

Do chwili obecnej znamy liczne fakty świadczące o tym, że kułacy, spekulanci-handlarze prowadzą wzmożoną działalność na rynkach i bazarach we wszystkich rejonach Krymu, starając się wykorzystać handel kołchozowy dla swoich [celów] i skierować go na tory kapitalistyczne.

Fakty świadczą o tym, że odkupywaniem produktów i sprzedają artykułów przemysłowych na rynkach wiejskich zajmują się przede wszystkim byli handlarze, kułacy, rozkułaczeni, osoby bez określonych zajęć i element zdeklasowany. Ustalono także, że spekulanci organizują się w określone grupy według poszczególnych rodzajów towarów.

^{a-a} *Zapisano wersalikami.*

^{b-b} *Zapisano pismem spacjowanym.*

^{c-c} *Wpisano odręcznie.*

^{d-d} *Podkreślono maszynowo.*

^{e-e} *Dopisano odręcznie.*

Большинство из занимающихся спекуляцией имеет в этой области уже большой опыт и неоднократно привлекались к судебной ответственности за спекуляцию и задерживались УГРО.

Формы и методы деятельности спекулянтов на рынке чрезвычайно разнообразны. Перекупщики-спекулянты скупают продукты у колхозников и единоличников, как на самих рынках, так и на заставах, а также и на дорогах, ведущих в районные центры, на мельницах, элеваторах и т. д. В процессе скупки продуктов спекулянт – перекупщик пытается диктовать рынку свои собственные взвинченные цены, скупив однако продукты по пониженным ценам. Для того же, чтобы скупить продукты по низким ценам спекулянты-перекупщики распространяют среди колхозников всевозможные провокационные слухи, запугивая колхозников.

Усиление деятельности спекулянтов на рынке в значительной мере зависит от качества работы местных советских и хозяйственных организаций (РИК'ов, комхозов, рыночных комитетов) по упорядочению колхозной торговли. Эти недочеты выражаются в том, что колхозные базары оказываются неблагоустроенными, не организована встречная торговля промышленными товарами, не обеспечено соответствующее внимание колхозникам и единоличникам, приезжающим на базар.

Наблюдаются случаи, когда спекулянты, скупив товар у колхозника за пределами базара, перепродают его затем при помощи этого колхозника на рынке по спекулятивным ценам.

Спекулянты и перекупщики имеют возможность вследствие неорганизованности колхозных базаров оказывать услуги колхозникам и единоличникам, приехавшим на базар по взвешиванию продуктов, и пользуются этими услугами для того, чтобы договориться с крестьянами о продаже их продукции определенным подставным лицам (своей агентуре) по пониженным ценам.

Эти случаи свидетельствуют об ухищрениях, о разнообразных формах этих ухищрений, которыми пользуются спекулянты и перекупщики для прикрытия своих операций.

Наряду с описанными примерами деятельности спекулянтов установлены факты создания спекулянтами-перекупщиками очередей у коммерческих магазинов, состоящих из агентуры таких спекулянтов-организаторов. Стоящие в таком случае в очередях скупают товары ширпотреба и продают их на рынке колхозникам по взвинченным ценам. Спекулянты этой категории не только создают очереди у магазинов, но и входят в непосредственную связь с работниками магазинов для незаконного получения товаров на большие суммы. Среди этой категории спекулянтов не редко встречаются кустари, сезонные рабочие и отдельные служащие.

Входя в связь с работниками городских магазинов, спекулянты и перекупщики не ограничиваются только этими связями, но входят в такие связи с работниками Сельпо и что, особенно важно, с работниками государственной торговли и кооперации, выделенными для встречной торговли

Większość osób zajmujących się spekulacją ma w tej dziedzinie już spore doświadczenie i niejednokrotnie była pociągana do odpowiedzialności przed sądem za spekulacje i zatrzymywana przez UGRO.

Formy i metody działań spekulantów na rynku są niezwykle zróżnicowane. Handlarze-spekulanci skupują produkty od kołchoźników i *jedinoliczników* zarówno na samych rynkach, jak i na strażnicach, a także na drogach prowadzących do centrów rejonowych, w młynach, elewatorach itd. Podczas skupowania produktów spekulant-handlarz stara się dyktować rynkowi własne wywindowane ceny, skupując żywność jednak po cenach obniżonych. Żeby móc skupować produkty po niskich cenach, spekulanci-handlarze rozpuszczają wśród kołchoźników najróżniejsze prowokacyjne plotki, strasząc kołchoźników.

Nasilenie działalności spekulantów na rynku w znacznej mierze zależy od jakości działań miejscowych organizacji sowieckich i gospodarczych (RIK-ów, *komchozów*, komitetów rynkowych) odpowiedzialnych za uporządkowanie handlu kołchozowego. Niedociągnięcia polegają na tym, że bazyry kołchozowe nie są urządzone, że nie jest zorganizowana zwrotna sprzedaż artykułów przemysłowych, nie poświęca się odpowiedniej uwagi kołchoźnikom i *jedinolicznikom* przyjeżdżającym na bazar.

Odnotowuje się przypadki, że spekulanci, odkupiwszy towar od kołchoźnika poza granicami bazaru, odsprzedają go potem przy pomocy tego samego kołchoźnika na rynku po cenach spekulacyjnych.

Spekulanci i handlarze mają możliwość, wskutek niezorganizowania bazarów kołchozowych, świadczenia przybyłym na bazar kołchoźnikom i *jedinolicznikom* usług ważenia produktów i wykorzystują te usługi, żeby umawiać się z chłopami na sprzedaż ich produktów określonym podstawionym osobom (swoim agentom) po obniżonych cenach.

Te przypadki świadczą o podstępnych [metodach działania], o różnorodnych formach tych [metod], z których korzystają spekulanci i handlarze w celu zamaskowania swoich działań.

Obok opisanych przykładów działań spekulantów, ustalono fakty tworzenia przez spekulantów-handlarzy przed sklepami komercyjnymi kolejek, składających się z agentów tychże spekulantów-organizatorów. Stojący w takich kolejkach skupują towary powsz[ecznego] użytku i odsprzedają je kołchoźnikom na rynku po podwyższonych cenach. Spekulanci z tej grupy nie tylko tworzą kolejki w sklepach, ale też wchodzą w bezpośrednie układy z pracownikami sklepów w celu nielegalnego pozyskiwania towarów na duże kwoty. Wśród tej kategorii spekulantów nierzadko spotyka się rzemieślników, pracowników sezonowych i pojedynczych urzędników.

Wchodząc w układy z pracownikami miejskich sklepów, spekulanci i handlarze nie ograniczają się tylko do tych kontaktów, ale wchodzą też w podobne układy z pracownikami *Selpo* oraz, co szczególnie ważne, z pracownikami handlu państwowego i spółdzielni wyznaczonymi do prowadzenia zwrotnego handlu na bazarach kołchozowych, niszcząc w ten sposób zorganizowane zaopatrzenie kołchoźników w artykuły przem[ysłowe].

на колхозном базаре и срывают, таким образом, организованное снабжение колхозника промтоварами.

Об этом свидетельствует целый ряд следственных дел проведенных нашими органами и органами юстиции.

Агентурно-осведомительными данными и следственными материалами установлены случаи, когда спекулянты и перекупщики входили в связь с работниками финорганов, которые не принимали никаких мер к обложению перекупщиков, взимали с колхозников штрафы за торговлю с рук и поддерживали панические слухи, распространяемые на базарах, и тем самым срывают колхозную торговлю. Установлены также случаи связи спекулянтов и перекупщиков с работниками элеваторов, которые, заранее договорившись со спекулянтом, продавали последнему хлеб, сданный в порядке хлебозаготовок, выдавали единоличникам фиктивные квитанции о сдаче хлеба, тогда как хлеб на элеватор не сдавался, а перепродавался спекулянтам.

В связи с предоставлением промкооперации права непосредственного выступления на рынках, бывшие частники организуют фиктивные артели и стремятся в замаскированном виде включиться в товарооборот со спекулятивными целями.

Ввиду тесной связи деятельности кулаков и спекулянтов, направленной против колхозной торговли, решительная и беспощадная борьба органов ОГПУ с кулаками и спекулянтами становится одной из важнейших задач, так как для органов ОГПУ особенно важно бороться не только с контрреволюцией, но и со спекуляцией, являющейся по существу контрреволюционным делом.

Но в борьбе со спекулянтом со стороны наших органов должен быть проявлен не механический подход, а конкретный дифференцированный, основанный на учете различных групп спекулянтов и особенностей каждой из этих групп.

В целях искоренения спекулянтов-перекупщиков,
а-б-приказываю: б-а

1) Поставить агентурную работу и учет спекулянтов-перекупщиков, выступающих на рынках, базарах, в очередях, а также связанных с работниками госторговли и кооперации, финансовых и заготовительных организаций, выявляя их социальное лицо, удельный вес и размеры оборотов.

Поставив учет спекулянтов-перекупщиков, необходимо их классифицировать по группам:

1. группы спекулянтов, прячущихся за спиной посредников;
2. группы спекулянтов непосредственно выступающих на рынке а) из бывших и настоящих торговцев, б) кулаков и раскулаченных, в) лиц без определенных занятий, г) деклассированных и уголовных элементов, д) должностных лиц из торгово-кооперативной сети, допускающих злоупотребления со счетами и др. документами на скупленные ими у колхозников продукты и т. д.

Świadczy o tym cały szereg spraw śledczych, prowadzonych przez nasze organy i organy sprawiedliwości.

Na podstawie informacji agenturalnych i donosów oraz materiałów śledczych ustalono przypadki, kiedy spekulanci i handlarze wchodzili w układy z pracownikami organów finansowych, które nie podejmowały żadnych działań zmierzających do jakiegokolwiek obciążenia handlarzy, nakładały natomiast na kołchoźników mandaty za handel naręczny i podtrzymywały rozpowszechniane na bazarach panikarskie plotki, tym samym niszcząc handel kołchozowy. Ustalono też przypadki powiązań spekulantów i handlarzy z pracownikami elewatorów, którzy po wcześniejszym umówieniu się ze spekulantem, sprzedawali mu zboże zdane w ramach *chlebozagotówek* i wydawali *jedynolicznikom* fałszywe pokwitowania na zdane zboże, podczas gdy zboże nie było zdawane do elewatorów, tylko sprzedawane spekulantom.

W związku z przyznaniem spółdzielniom przemysłowym prawa bezpośredniego występowania na rynkach, byli prywaciarze organizują fikcyjne artele, by w ten sposób zamaskować włączenie się w obrót towarami w celach spekulacji.

Ponieważ istnieją ściśle powiązania między działalnością kułaków i spekulantów skierowanej przeciwko handlowi kołchozowemu, zdecydowana i bezwzględna walka z kułakami i spekulantami stanowi jedno z ważniejszych zadań organów OGPU, ponieważ dla organów OGPU szczególnie ważna jest walka nie tylko z kontrrewolucją, ale i ze spekulacją, która w swojej istocie jest działalnością kontrrewolucyjną.

W walce ze spekulantami nasze organy powinny mieć podejście nie mechaniczne, lecz konkretne, zróżnicowane, oparte na ewidencji różnych grup spekulantów i uwzględniające cechy każdej z tych grup.

W celu wyplenienia spekulantów-handlarzy
a-b-rozkazuję:-b-a

1) Rozpocząć działania agenturalne i [sporządzić] ewidencję spekulantów-handlarzy działających na rynkach, bazarach i w kolejkach, a także mających powiązania z pracownikami handlu państwowego, spółdzielni, organizacji finansowych i zaopatrzeniowych, ujawniając ich społeczne oblicze, znaczenie i rozmiary obrotów.

Po sporządzeniu ewidencji spekulantów-handlarzy, należy ich sklasyfikować według grup:

1. grupy spekulantów ukrywających się za plecami pośredników;
2. grupy spekulantów bezpośrednio działających na rynku [wywodzących się] a) z byłych i obecnych kupców, b) kułaków i rozkułaczonych, c) osób bez określonego zajęcia, d) elementu zdeklasowanego i kryminalnego, e) osób urzędowych z sieci handlowo-społdzielczej, dopuszczających się nadużyć w rachunkach i innych dokumentach, wystawianych na skupywane przez nich od kołchoźników produkty itd.

2) W celu ujawnienia spekulantów-handlarzy rozwinąć szeroką sieć informacyjną na rynkach, bazarach, w młynach, elewatorach, domach chłopskich, hotelach, karczmach i wszędzie tam, gdzie zatrzymują się przyjeżdżający na rynek

2) Развернуть широкую осведомительную сеть на рынках, базарах, мельницах, элеваторах, в домах крестьянина, гостиницах, постоянных дворах и везде, где только останавливаются приезжающие на рынок колхозники и единоличники для выявления спекулянтов-перекупщиков. Тщательно инструктировать эту сеть, ставя перед ней конкретные, четкие задачи.

Особое внимание осведомительной сети обратить на выявление организованных групп перекупщиков.

3) Немедленно приступить к изучению состояния рынков и базаров масштаба и форм деятельности спекулянтов и перекупщиков, к составлению списков на таких спекулянтов, включая в эти списки главным образом, кулаков, торговцев и деклассированный элемент, занимающийся спекуляцией. Подробные докладные записки и списки на спекулянтов представить в ЭКО ПП не позднее ^{д-я} 7^е-го Сентября 1932 г.^д

4) Вести отдельно учет колхозников, занимающихся скупкой и перепродажей продуктов, но иметь в виду, что колхозники, занимающиеся этим ни в каком случае не должны подвергаться репрессиям со стороны наших органов. О них следует немедленно сообщать районным организациям и правлениям колхозов для привлечения виновных к товарищескому колхозному суду. Одновременно с этим учетом тщательно выявлять на рынке и изымать спекулянтов, прикрывающихся фиктивными удостоверениями от колхозов.

5) Немедленно приступить к концентрации материалов на спекулянтов-перекупщиков для массовых и незначительных групповых арестов. Районным органам ПП разрешается производить аресты незначительных групп и отдельных спекулянтов-перекупщиков при условии немедленного уведомления об этом ПП. Производство массовых операций разрешается только с санкции ПП в каждом отдельном случае.

6) Но оперативные действия по изъятию спекулянтов-перекупщиков следует производить только вне территории базаров и рынков и вообще вне таких пунктов, где они могут вызвать массовое внимание.

7) К борьбе со спекулянтами и перекупщиками привлечь оперативных работников милиции, лучших и проверенных, взяв их работу под непосредственный контроль, лично их инструктируя и конкретно руководя ими, направляя их работу в соответствии с очередными задачами ОГПУ по борьбе с рыночной спекуляцией.

8) Усилить работу по борьбе с злоупотреблениями в государственной и кооперативной торговле, связанной с продажей товаров широкого потребления в порядке встречной торговли (перепродажа товаров спекулянтам, сверх наценки, прямое хищение и разбазаривание фондов, самоснабжение и т. д.).

^{д-я} Підкреслено від руки.

^е Виправлено від руки з: 5.

kołchoźnicy i *jedynolicznicy*. Dokładnie poinstruować tę sieć, stawiając jej konkretne, jasne zadania.

Zwrócić szczególną uwagę informatorom na ujawnienie zorganizowanych grup handlarzy.

3) Niezwłocznie przystąpić do zbadania stanu rynków i bazarów, skali i form działalności spekulantów i handlarzy oraz do sporządzenia spisów spekulantów, włączając w te spisy przede wszystkim kułaków, kupców i element zdeklasowany, zajmujący się spekulacją. Szczegółowe raporty i spisy spekulantów przedstawić w EKO PP nie później niż ^{f-f} 7^g września 1932 r.^f

4) Oddzielnie prowadzić ewidencję kołchoźników, zajmujących się skupem i odsprzedawaniem produktów, ale pamiętać o tym, że kołchoźnicy uprawiający ten proceder w żadnym przypadku nie powinni podlegać represjom ze strony naszych organów. Należy o nich niezwłocznie informować organizacje rejonowe i zarządy kołchozów w celu postawienia winnych przed koleżeńskim sądem kołchozowym. Jednocześnie z prowadzeniem ewidencji rzetelnie ujawniać na rynku i zatrzymywać spekulantów, zasłaniających się fałszywymi zaświadczeniami wydanymi przez kołchozy.

5) Niezwłocznie przystąpić do gromadzenia materiałów na spekulantów-handlarzy, by móc przeprowadzić grupowe aresztowania [zarówno] masowe, [jak i] o niedużym zasięgu. Organom rejonowym PP zezwala się na przeprowadzanie aresztowań niewielkich grup i pojedynczych spekulantów-handlarzy pod warunkiem bezzwłocznego powiadomienia o tym PP. Przeprowadzanie masowych akcji jest dozwolone wyłącznie za zgodą PP w każdym przypadku z osobna.

6) Działania operacyjne, mające na celu zatrzymanie spekulantów-handlarzy, należy prowadzić wyłącznie poza terenami bazarów i rynków oraz poza takimi punktami, gdzie mogłyby one wzbudzić szerokie zainteresowanie.

7) Do walki ze spekulantami i handlarzami wciągnąć funkcjonariuszy operacyjnych milicji, najlepszych i sprawdzonych, objąć ich działania bezpośrednią kontrolą, osobiście ich instruować i konkretnie kierować nimi, ukierunkowując ich działania zgodnie z kolejnymi zadaniami OGPU w sprawie walki ze spekulacją rynkową.

8) Zintensyfikować działania mające na celu walkę z nadużyciami w handlu państwowym i spółdzielczym, polegającymi na sprzedaży towarów powszechnego użytku w trybie handlu zwrotnego (odsprzedawanie towarów spekulantom ponad narzut, defraudacja i marnotrawienie funduszy, samozaopatrzenie itd.).

9) O prowadzonych przez Was agenturalnych rozpracowaniach defraudantów oraz osób z aparatu państwowego i spółdzielczego, a także z kierownictwa organizacji zaopatrzeniowych, mających bezpośrednie powiązania ze spekulantami-privaciarzami, niezwłocznie informować w celu uzyskania sankcji na realizację tych agenturalnych rozpracowań.

^{f-f} Podkreślono odręcznie.

^g Poprawiono odręcznie z: 5.

9) Немедленно информировать об агентурных разработках имеющихся у Вас на расхитителей и на лиц из государственного и кооперативного аппарата, а также аппарата заготовительных организаций, вошедших в прямую связь со спекулянтами-частниками для получения санкции на реализацию этих агентурных разработок.

9) [!] Борьбу со спекулянтами и перекупщиками вести с величайшей политической осмотрительностью и с таким расчетом, чтобы наши оперативные действия не вносили элементы дезорганизации в колхозно-совхозную торговлю. Избегать арестов рабочих и лиц из близких нам социальных прослоек. Однако, данные о спекуляции этих элементов тщательно собирать и изучать, немедленно сообщая о результатах в ЭКО ПП.

10) Следствие по делам о спекулянтах-перекупщиках вести в ускоренном порядке, не затягивая его и все такие дела направлять в ЭКО ПП для последующего направления их на судебную Тройку ПП.

11) Информировать об агентурной работе и оперативных действиях по борьбе со спекулянтами-перекупщиками не реже одного раза в декаду, представляя одновременно краткие обзоры о развертывании на местах колхозно-совхозной торговли.

ПП ОГПУ по ^а-Крыму^а
(—) САЛЫНЬ

^а-Нач.^а ЭКО ПП
(—) ИВАНОВСКИЙ

*ГДА СБУ, ф. 9, спр. 88, арк. 237–242.
Оригінал, машинопис.
Документ російською мовою.*

9) [!] Walkę ze spekulantami i handlarzami prowadzić, [zachowując] najwyższą polityczną ostrożność i tak, by nasze działania operacyjne nie wnosiły elementu dezorganizacji do handlu kołchozowo-sowchozowego. Unikać aresztowań robotników i osób z bliskich nam warstw społecznych. Jednak informacje o spekulacjach wśród tego elementu dokładnie zbierać i badać, bezzwłocznie informując o rezultatach EKO PP.

10) Sprawy śledcze spekulantów-handlarzy prowadzić w trybie przyspieszonym, nie przeciągając ich, a wszystkie takie sprawy kierować do EKO PP w celu przesłania ich następnie na [rozpatrzenie przez] trójkę sądową PP.

11) Informować o pracy agenturalnej i działaniach operacyjnych dotyczących walki ze spekulantami-handlarzami nie rzadziej niż raz na dekadę, przedstawiając jednocześnie krótki przegląd dotyczący rozwoju handlu kołchozowo-sowchozowego w terenie.

PP OGPU ^aKrymu^a
(—) SAŁYŃ

^aNacz[elnik]^a EKO PP
(—) IWANOWSKIJ

WAP SBU, f. 9, spr. 88, k. 237–242.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

№ 52

24 серпня 1932, Київ. Повідомлення секретного співробітника ДПУ УРСР щодо висловлювань одного з фігурантів справи «Болото»

ЭКО – 2 отд.

24 VIII [19]32 г.

^{а-а}Тов. ВОЛИКУ^а

По делу «Болото»

Встреча и разговор с инженером СТАРОДУБЦЕВЫМ состоялась у меня на квартире вечером 22 VIII и занял приблизительно 4–5 часов. Вопрос все время вращался вокруг политических тем, лишь временами отвлекаясь в сторону воспоминаний о старых общих знакомых и вопросов, связанных с ходом производимых инж[енером] СТАРОДУБЦЕВЫМ осушительных работ по р. Тясмину в Чигиринском районе. Излагаю суть беседы в форме вопросов и ответов:

Вопрос: Мы с Вами давно, вероятно, больше года не встречались, иначе, как в служебной обстановке. Как Вы поживаете, что делаете, над чем задумываетесь?

Ответ: Сейчас, как и всякий раз, после длительного отсутствия из Киева, целыми днями хожу по улицам и смотрю на толпу, как она одета, какова степень ее сытости, удовлетворенности жизнью, много ли чувствуется в нем бодрости, жизнерадостности, улыбок, смеха. Вижу, что сравнительно с предыдущими год[ами], даже в значительной степени с периодом [19]20–[19]21 годов, общий положительный уровень весьма сильно снижается: хуже одето население, на всех отпечаток истощенности и хмурости, не слышно почти радостного смеха, много общего недовольства – в трамваях, в столовых, везде, где приходится прислушиваться к разговорам и настроениям массы, составленный из случайно столкнувшихся, до того незнакомых людей.

Вопрос: В чем Вы видите основную причину такого состояния и к чему оно должно вести по Вашему мнению?

Ответ: Ближайшей причиной этого, конечно, является чрезвычайное падение продовольственной и вообще материальной обеспеченности широкой массы, граничащее с голоданием и вообще нуждой. А более глубокие и основные причины этого положения кроются в общем проведении в жизнь того, что принято называть генеральной линией партии.

Вопрос: В чем же, по Вашему мнению, недостатки этой генеральной линии?

Ответ: Я, как и всякий вероятно мыслящий человек, упорно и много думаю над этим и мне часто кажется, что есть, так сказать, две таких генеральных линии – одна та, которая провозглашается официально и открыто в речах и резолюциях и другая, которая устанавливается в порядке закры-

^{а-а} Підкреслено машинописним способом.

Nr 52

24 sierpnia 1932, Kijów. Doniesienie tajnego informatora GPU USRS na temat wypowiedzi jednego z figurantów sprawy kryptonim „Bołoto”

EKO – 2 Wyd[iał]

24 VIII [19]32 r.

^{a-}Do Tow. WOLIKA^a

Dotyczy sprawy [kryptonim] „Bołoto”

Spotkanie i rozmowa z inżynierem STARODUBCEWEM odbywała się w moim mieszkaniu wieczorem 22 VIII i zajęła około 4–5 godzin. Rozmowa cały czas obracała się wokół tematów politycznych, tylko chwilami schodziła na wspominki o dawnych wspólnych znajomych i sprawy związane z przebiegiem prowadzonych przez inż. STARODUBCEWA robót melioracyjnych nad rz[eką] Tiasmin w rejonie czyhyryńskim. Przedstawiam meritum rozmowy w formie pytań i odpowiedzi:

Pytanie: Już od dawna, chyba ponad rok, nie spotykaliśmy się inaczej, niż w warunkach służbowych. Jak żyjecie, co robicie, nad czym się zastanawiacie?

Odpowiedź: Obecnie, jak za każdym razem po długiej nieobecności w Kijowie, całymi dniami chodzę po ulicach i patrzę na tłum, jak [ludzie] są ubrani, w jakim stopniu są syści, zadowoleni z życia, czy dużo czuje się w nich rześkości, radości życia, uśmiechów, śmiechu. Widzę, że w porównaniu z poprzednimi lat[ami], nawet w znacznym stopniu z okresem lat [19]20–[19]21, ogólny poziom bardzo mocno spada: gorzej odziana ludność, na wszystkich piętno wyczerpania i zasepienia, prawie nie słyhać radosnego śmiechu, dużo ogólnego niezadowolenia – w tramwajach, w stołówkach, wszędzie, gdzie można przysłuchiwać się rozmowom i nastrojom masy, złożonej z przypadkowo zebranych, [a] do tego nieznajomych ludzi.

Pytanie: W czym upatrujecie podstawową przyczynę takiego stanu i do czego miałby on doprowadzić Waszym zdaniem?

Odpowiedź: Bezpośrednią przyczyną tego, oczywiście, jest ogromny spadek poziomu zarówno pod względem żywności i ogólnie materialnym szerokich mas, graniczący z głodowaniem i w ogóle nędzą. A głębsze i podstawowe powody tej sytuacji kryją się w powszechnym wprowadzaniu w życie tego, co zwykło się nazywać generalną linią partii.

Pytanie: A w czym, Waszym zdaniem, tkwią braki tej generalnej linii?

Odpowiedź: Ja, jak zapewne każdy myślący człowiek, stale i dużo myślę o tym i często wydaje mi się, że są, że tak powiem, dwie takie generalne linie – jedna to ta, którą głosi się oficjalnie i otwarcie w przemówieniach i uchwałach, i druga, która ustalana jest na zamkniętych spotkaniach, w nieogłaszanych dyrektywach i która, według tych dyrektyw, jest wprowadzana w życie. Do takiego przekonania prowadzi zbyt ostra sprzeczność pomiędzy tym, co się głosi

^{a-} Podkreślono maszynowo.

тых совещаний, не оглашаемых директив и которая по этим директивам проводится в жизнь. К этому убеждению приводит слишком резкое противоречие между тем, что провозглашается и что делается. Можно допускать только две возможности: или в действительности есть две линии – официальная и практическая, или же исполнители этой официальной линии, т. е. прежде всего миллионная партийная масса в силу своей некультурности, головотяпства или по иным причинам, сознательно или бессознательно стремится эту линию извратить, дискредитировать и вообще подрубить тот сук, на котором сидит. Других объяснений я не нахожу. Второе допущение было бы нелепым, потому остается первое, т.е. о наличии двух генеральных линий. Действительный характер проведения в жизнь генеральной линии, полной массы ненужной жестокости, беззакония, порою прямого третирования трудящейся массы подтверждается бесчисленными фактами, всем комплексом явлений, которые у всех нас перед глазами на каждом шагу.

Вопрос: Как же Вы объясняете все это и как ориентируетесь в существующей ситуации?²

Ответ: С очень давних пор я считаю себя убежденным социалистом-марксистом. В силу этого, и основываясь на логике исторического развития, я считаю, что на данном отрезке истории и диктатура пролетариата и советская власть единственно возможны и необходимы. Что касается теперешней официальной генеральной линии партии, то считаю в основном ее правильной, но в отдельных частях (политика на селе, полный зажим самокритики^б и пр.) нахожу, что БУХАРИН¹ и вообще так называемые «правые» более правы, наличные результаты только подтверждают, что сельское хозяйство в полном упадке, правовые и хозяйственные извращения достигают чудовищных форм, бесхозяйственность, разбазаривание общественного достояния стало нормальным явлением, продовольственное дело в полном хаосе и тупике, потребительская кооперация фактически сошла на нет, транспорт в хаосе и развале, недовольство в массах все больше нарастает, валюта катится вниз и рубль доходит до нескольких копеек, всюду нужда, голод...

Вопрос: Какой из этого всего вывод?

Ответ: Вывод один. Необходимо сделать крупный поворот и ослабить вожжи, ибо дальше становится невыносимым так жить. Одинаково и в городе и в селе. Думаю, что если бы жил ЛЕНИН, он не постеснялся бы признать ошибки. Но ЛЕНИН – гений, а мне кажется, что СТАЛИН в этом отношении не равняется ЛЕНИНУ, но все же я убежден, что не пройдет и года, как этот поворот будет сделан, ибо иначе – развал и катастрофа.

^б Так у тексті. Повинно бути: критики.

¹ Микола Іванович Бухарін (1888–1939), комуністичний діяч, найближчий соратник Леніна, головний теоретик партії, у 1918–1929 головний редактор «Правди», з 1924 член Політбюро ЦК; у 1928 виступив проти посилення колективізації, пропонуючи еволюційний шлях; в листопаді 1928 пленум ЦК назвав позицію Бухаріна, Рикова, Томського «правим ухилом»; знятий з посади; з 1932 член Колегії наркомату тяжкої промисловості СРСР. З 1934 редактор газети «Ізвестія»; у лютому 1937 виключений із партії і заарештований у справі Антирадянського правотроцькістського блоку. 13 III 1938 засуджений до вищої міри покарання, розстріляний; реабілітований у 1988.

i tym, co się robi. Można zakładać tylko dwie możliwości: albo rzeczywiście są dwie linie – oficjalna i praktyczna, albo wykonawcy tej oficjalnej linii, tj. przede wszystkim milionowe masy partyjne, z powodu braku oglądy, z niedołęstwa czy jeszcze innych przyczyn, świadomie lub nieświadomie dążą do wypaczenia tej linii, zdyskredytowania [jej] i w ogóle podcięcia tej gałęzi, na której siedzą. Innego wytłumaczenia ja nie znajduję. Druga ewentualność byłaby niedorzeczna, dlatego pozostaje pierwsza, tj. istnienie dwóch generalnych linii. Prawdziwy charakter wprowadzanej w życie generalnej linii, całego ogromu niepotrzebnego okrucieństwa, bezprawia, czasem wręcz maltretowania mas pracujących potwierdzają niezliczone fakty, cały kompleks zjawisk, które wszyscy mamy przed oczami na każdym kroku.

Pytanie: Jak tłumaczycie to wszystko i co sądzicie o istniejącej sytuacji?

Odpowiedź: Od bardzo dawna uważam się za przekonanego socjalistę-marksistę. Z tego powodu i w oparciu o logikę rozwoju historycznego sądzę, że na obecnym odcinku historii zarówno dyktatura proletariatu, jak i władza sowiecka są jedynie możliwe i konieczne. Co się tyczy terazniejszej oficjalnej generalnej linii partii, to uważam ją za z gruntu właściwą, ale w poszczególnych dziedzinach (polityka na wsi, całkowite tłumienie samokrytyki^b itd.) stwierdzam, że BUCCHARIN¹ i w ogóle tak zwani „prawicowcy” mają więcej racji; obecne wyniki tylko potwierdzają, że rolnictwo jest w zupełnym rozkładzie, prawne i gospodarcze wypaczenia osiągają straszliwe formy, niegospodarność, trwonienie wspólnego majątku stało się zjawiskiem normalnym, kwestia żywnościowa w całkowitym chaosie i ślepej uliczce, spółdzielczość spożywcza faktycznie zeszała na psy, transport w chaosie i rozpadzie, niezadowolenie wśród mas coraz bardziej narasta, waluta leci w dół i rubel dochodzi do kilku kopiejek, wszędzie nędza, głód...

Pytanie: Jakie z tego wszystkiego wyjście?

Odpowiedź: Wyjście jest jedno. Koniecznie trzeba zrobić wielki zwrot i opuścić wodze, bo dalsze takie życie staje się niemożliwe. Tak samo w mieście, jak na wsi. Myślę, że gdyby żył LENIN, nie wstydziłby się przyznać do błędu. Ale LENIN – to geniusz, a wydaje mi się, że STALIN w tym względzie nie może równać się z LENINEM, ale jestem jednak przekonany, że nie minie rok, jak ten zwrot zostanie dokonany, bo inaczej – rozpad i katastrofa.

^b *Tak w tekście. Powinno być: krytyki.*

¹ Nikołaj Bucharin (1888–1939), działacz komunistyczny, najbliższy współpracownik Lenina, główny teoretyk partii, w l. 1918–1929 główny redaktor „Prawdy”, od 1924 członek BP KC; w 1928 wystąpił przeciwko przyspieszeniu kolektywizacji, proponując drogę ewolucji. BP KC w listopadzie 1928 oraz plenum KC określiło stanowisko Bucharina, Rykowa i Tomskiego „odchyleniem prawicowym”; usunięty ze stanowiska; od 1932 członek kolegium Ludowego Komisariatu Przemysłu Ciężkiego ZSRS. Od 1934 redaktor naczelny gazety „Izwestia”; w lutym 1937 wykluczony z partii i aresztowany w sprawie tzw. antysowieckiego bloku prawicowo-trockistowskiego. Skazany 13 III 1938 na karę śmierci, rozstrzelany; zrehabilitowany w 1988.

Вопрос: А разве Вы исключаете, что этот поворот произойдет под давлением снизу или извне? И почему так бояться того, что Вы называете катастрофой?

Ответ: Нажим снизу я не исключаю, он даже есть, но не приобретает острых форм, а что касается толчка извне, т. е. интервенции, то в нее я совершенно не верю, а если бы он и произошел, то кроме горя, крови и полной хозяйственной катастрофы, ничего нам бы не дал. Этот путь я отвергаю решительно.

Вопрос: А нажим снизу, т. е. из народной толщины, как он руководится и направляется? И не является ли обязанностью всякого сознательного гражданина этот нажим организовать и развязать?

Ответ: Этот нажим стихийен. Всякая стихийность страшна. Нужно не развязывать ее взрыв, а предотвращать. Этот путь единственно верный. Что касается рациональности попыток организовать стихию, возможности создания противосоветских объединений, организаций и т. п., то я в них не верю, а если бы и верил, то при данной ситуации считал бы глупым к ним идти. Во-первых, прошли времена, когда небольшие группы (а такие организации могут быть только невелики, что сразу будут ликвидированы), могли вести за собой массы, а во-вторых, массы сейчас настолько политически выросли, что не нуждаются в таких поводырях.

Вопрос: Что же по-Вашему выходит, что интеллигенция и вообще наиболее сознательная часть общества, как организующая и руководящая сила отжила свой век. А разве давно было то время, когда Вы так активно выступали среди Киевского инженерства?

Ответ: Если Вы имеете в виду ассоциацию инженеров, то, во-первых, от нее осталось одно воспоминание. Один из руководителей как ЮРЧЕНКО и ДАМАНСКИЙ бесследно исчезли, другие как ТЫРМОС работает главным инженером в Харьковском ГПУ, остается один я да еще 2–3 человека. Во-вторых, никакой почвы для таких организаций, чисто легального характера сейчас нет, а что касается нелегальных, то мне кажется, что они больше возможны в фантазии, чем в действительности. Повторяю, что, по моему глубокому убеждению, мы вступили в такой период, когда массы сами, подобно симфоническим оркестрам без дирижеров, могут и будут делать историю. По крайней мере, я так думаю. Может быть потому, что начинаю стареть, а может быть и потому, что это действительно так и должно быть.

^в-Верно:^в

*ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-6352, т. 1, арк. 451–453.
Копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

^в-^в Написано в розбивку.

Pytanie: Czyżbyście wykluczali, że ten zwrot dokona się pod naciskiem oddolnym albo zewnętrznym? I dlaczego tak się obawiać tego, co nazywacie katastrofą?

Odpowiedź: Nacisku z dołu nie wykluczam, on nawet istnieje, ale nie przybiera ostrej formy, a co cię dotyczy impulsu z zewnątrz, czyli interwencji, to w nią zupełnie nie wierzę, a gdyby nawet ona nastąpiła, to oprócz bólu, krwi i całkowitej gospodarczej katastrofy, niczego by nam nie dała. Tę drogę odrzucam stanowczo.

Pytanie: A nacisk oddolny, tj. ze strony ludowych mas, jak on jest kierowany i na co skierowany? I czy nie jest obowiązkiem każdego świadomego obywatela ten nacisk organizować i rozwijać?

Odpowiedź: Ten nacisk jest żywiołowy. Każda żywiołowość jest straszna. Nie trzeba jej wybuchu rozpętywać, ale mu zapobiegać. Taka droga jest jedynie słuszną. Co się dotyczy racjonalności organizowania żywiołu, możliwości tworzenia antysowieckich związków, organizacji itp., to ja w nie nie wierzę, a gdybym nawet wierzył, to w obecnej sytuacji uważałbym za głupie wstępowanie do nich. Po pierwsze, minęły czasy, kiedy niewielkie grupy (a takie organizacje mogą być tylko niewielkie, bo zaraz zostaną zlikwidowane), mogły prowadzić za sobą masy, a po drugie, masy teraz na tyle dojrzały politycznie, że nie potrzebują takich prowodyrów.

Pytanie: Czyli, według Was, inteligencja i w ogóle najbardziej świadoma część społeczeństwa, jako siła organizująca i kierująca, już się przeżyła. A przecież jeszcze nie tak dawno aktywnie występowaliście wśród kijowskich inżynierów?

Odpowiedź: Jeśli macie na myśli stowarzyszenie inżynierów, to, po pierwsze, zostało po nim tylko wspomnienie. Niektórzy przywódcy, jak JURCZENKO i DAMANSKIJ, zniknęli bez śladu, inni, jak TYRMOS, pracuje jako główny inżynier w charkowskim GPU, zostałem tylko ja i jeszcze 2–3 osoby. Po drugie, żadnej podstawy dla takich organizacji o czysto legalnym charakterze obecnie nie ma, a co do nielegalnych, to wydaje mi się, że są one możliwe raczej w fantazji niż w rzeczywistości. Powtarzam, że w moim głębokim przekonaniu wkroczyliśmy w taki okres, gdy masy same, na podobieństwo symfonicznych orkiestr bez dyrygentów, mogą i będą tworzyć historię. Przynajmniej ja tak myślę. Może dlatego, że zaczynam się starzeć, a może dlatego, że to rzeczywiście tak powinno być.

©Za zgodność:©

WAP SBU, f. 65, spr. S-6352, t. 1, k. 451–453.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

©-© Zapisano pismem spacjowanym.

№ 53

29 серпня 1932, Харків. Фрагмент звіту керівника Польського консульства в Харкові з подорожі по Україні

^а-Генеральне консульство Польщі
у Харкові^а
№ 270/секр/32

^а-Таємно^а
Харків, 29 серпня 1932 р.

^{б-в}-Рознарядка:^{в-б}

1. Посольство РП у Москві
2. Міністерство закордонних справ
у Варшаві Східний відділ
- ^{г-з}.^г Головний штаб Відділення II-е
4. Консульство РП у Києві

[...]

^гНа просторі проїханих 150 км, я міг констатувати, що ^гбільш-менш 1/3 полів лежить облогом^г, причому їхня кількість значно збільшується в околиці Харкова, натомість майже зовсім зникає в районі Полтави, яка становить одну з найбільш врожайних і найкраще загосподарованих ще з давніх часів частин України^г. Я констатував також, що на більше 90% орних земель вже закінчене косіння, натомість, ^гмайже половина покошеного хліба не була заскиртована, згнило й зовсім не придатне для вживання^г. Ця картина повністю відповідає інформаціям і цифрам, які багато вміщаються у місцевій пресі. Я підкреслюю, що нескошена частина збіжжя виглядає як зарослий бур'ян, що зовсім не придатна до жодного вживання. Взагалі врожай на Полтавщині представляється добре і видно, що ^а не зважаючи на те, що половина збору зігнила, кількість зібраного збіжжя велика і вистачить не лише на потреби місцевого населення, яке вже зараз, думаючи перш за все про себе, крадькома ховає потрібні йому запаси, але й на великі урядові поставки (однак, звичайно, не досягаючи планованих цифр).

Села, через які я проїжджав, дуже одне від одного віддалені. Вони великі, добре загосподаровані, ще з довоєнних часів, колгоспи – забезпечені ^гтракторами, і необхідними сільськогосподарськими машинами^г та худобою, яка зовсім добре в цих краях виглядає, особливо цьогорічний приплід. Натомість мало видно домашньої птиці, майже зовсім нема свиней, а ^гнайгірше виглядає справа з кіньми^г, яких або взагалі нема, хоч вони були б

^{а-а} Відбито штампом.

^{б-б} Слово записане великими літерами, підкреслене машинописним способом.

^{в-в} Написано в розбивку.

^{г-г} Підкреслено від руки.

^{г-г} На лівому абзаці дописана від руки примітка: +3, [у]тверджую та нерозбірливий підпис.

^а Нерозбірливе слово перекреслене на машинці.

Nr 53

29 sierpnia 1932, Charków. Fragment raportu kierownika polskiego konsulat w Charkowie z podróży po Ukrainie

^aTajne^a

^aKonsulat Generalny Polski
w Charkowie^a
Nr 270/tj/32

Charków, 29 sierpnia 1932 r.

^{b-c}Rozdzielnik:^{-c-b}

1. Poselstwo RP w Moskwie
2. Ministerstwo Spraw Zagranicznych
w Warszawie Wydział Wschodni
- ^{d-3}^{-d} Sztab Główny Oddział II
4. Konsulat RP w Kijowie

[...]

^eNa przestrzeni przejechanych 150 km mogłem skonstatować, że ^dmniej więcej 1/3 część pól leży ugorom^d, przy czym ilość ugorów tych zwiększa się znacznie w okolicach Charkowa, natomiast prawie zupełnie znika w okolicach Połtawy, stanowiącej jedną z najżyźniejszych i najlepiej zagospodarowanych, jeszcze z dawnych czasów, części Ukrainy^e. Skonstatowałem również, że ponad 90% pól uprawnych ma zakończone koszenie, natomiast, ^dmniej więcej połowa skoszonych zbiorów nie została zastertowana, zgniła i nie nadaje się zupełnie do użytku^d. Obraz ten odpowiada całkowicie informacjom i cyfrom podawanym obficie przez tutejszą prasę. Zaznaczam, że nieskoszona część zbóż wygląda [na] tak zachwaszczoną, iż w ogóle nie nadawałaby się do żadnego użytku. Na ogół urodzaje na Połtawszczyźnie przedstawiają się dobrze i widać, że ^f pomimo zgnięcia połowy zbiorów, ilość zebranego zboża jest duża i starczy nie tylko na potrzeby miejscowej ludności, która już obecnie, myśląc przede wszystkim o sobie, chowa po kryjomu potrzebne dla siebie zapasy, ale i na znaczne dostawy rządowe (oczywiście jednak nie osiągnące cyfr planowanych).

Wsie, przez które przejeżdżałem, bardzo od siebie odległe, są to duże, zagospodarowane dobrze jeszcze z czasów przedwojennych, kołchozy – zaopatrzone ^dw traktory i potrzebne maszyny rolnicze^d oraz w bydło, zupełnie dobrze w tych stronach wyglądające, szczególnie tegoroczny przychówek. Natomiast mało widzi się ptactwa domowego, prawie wcale świń, a ^dnajgorzej przedstawia

^{a-a} *Odbito stemplem.*

^{b-b} *Słowo zapisane wersalikami, podkreślone maszynowo.*

^{c-c} *Zapisano pismem spacjowanym.*

^{d-d} *Podkreślono odręcznie.*

^{e-e} *Przy fragmencie na lewym marginesie odręczny dopisek: +3, potwierdzam oraz nieczytelna paraafa.*

^f *Nieczytelne słowo skreślone maszynowo.*

потрібні, або вони так схудли й ослаблені, що становлять дуже малу робочу силу. У Полтаві на базарі я бачив два випадки, коли кінь впав на землю, щоб відпочити, бо не міг далі йти.

Мене вразило те, що населення по селах виглядає загально добре і не видно, щоб воно терпіло голодом. Всі, не виключаючи маленьких дітей, одягнені зовсім непогано, я лише не бачив жодної пари чобіт, що, звичайно, можна також певною мірою, приписати літній порі року. У всіх більших колгоспах існує початкова школа для маленьких дітей, які на звук автомашины вибігли разом з вчителькою на зустріч з комсомольським привітом – піднесенням руки. Натомість видно було, що доросле населення, беручи мене за радянського сановника відноситься з виразною недовірою і навіть з неохотою. Вищеописаний стан села не треба вважати авторитетним для українського села в цілості, треба зате пам'ятати, що Полтавщина завжди була одним з найбагатших місцевостей південної Росії.

Мою увагу привернуло також те, що ^Гпо селах нема радіо, якого так багато є в інших регіонах СРСР^Г. На протязі 150 км між Харковом і Полтавою ми з водієм нарахували лише найбільше ^с7–8 антен. На всій цій території я не бачив ^Гніде військових відділів частин^{Г-с1}.

Керівник Генерального консульства
Я. Каршо-Седлевський²

ЦВА, Від. II ГШ, спр. I.303.4.3043, арк. 118–120.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

Угорі посередині документу, дописана від руки, підкреслена резолюція: Кер. Реф. «Росія» та дата: 3/IX і нерозбірливий підпис; у правому верхньому куті підкреслена примітка: 3–1 [...] Експ. II; нижче дата: 7/IX і нерозбірливий підпис; нижче наступна нерозбірлива резолюція із датою: 7 IX і підпис; з лівого боку документу наступні чергові два числа: P-889, 10583/B та ад [?] з підкресленою цифрою: 3; на останній сторінці документу ймовірно печатка входу з написом: Відділ II Головного штабу та: Дня... Ч. ... Дод. ... з вписаним від руки числом: 10583 і літерою: В.

^{с-с} *Фрагмент зазначений на лівому полі вертикальною рисою із дописаною від руки цифрою: +2.*

¹ Подорож відбулася 15 серпня 1932.

² Ян Каршо-Седлевський (нар. 1 XII 1891 у Варшаві, пом. у 1955 у Вашингтоні), псевд. «Мікадо», дипломат, брат Тадеуша, сенатора РП; у 1919–1920 в МЗС, потім до липня 1922 в Генконсульстві РП в Ополі; до грудня 1922 в Політично-Економічному департаменті МЗС; з кінця 1922 до кінця 1923 перший секретар Посольства РП в Белграді, потім в Політ.-Економ. деп. МЗС; з кінця 1924 до 1930 радник Посольства РП у Празі, потім знову в МЗС; у 1931–1932 радник представництва РП у Москві; з 1 V 1932 до 12 IV 1934 керівник Генконсульства РП в Харкові; з квітня до кінця липня 1934 радник Посольства РП в Москві; з 1 VIII 1934 керівник Генконсульства РП в Києві; водночас з липня 1932 до листопада 1937 керівник пункту розвідки II від. ГШ «Карш» в Києві; з кінця вересня 1937 знову в МЗС; у 1938–1942 посол РП в Тегерані з одночасною акредитацією в Афганістані та Іраку; з 1942 до 1943 керівник Генконсульства в Бейруті (представник РП в Лівані та Сирії), потім в 1945 заступник генерального секретаря МЗС, водночас з січня 1944 керівник Західного відд. МЗС; після 1945 в еміграції у США.

się sprawa z końmi^d, których albo wcale nie ma, choć byłyby potrzebne, albo są tak wychudzone i osłabione, że przedstawiają bardzo małą wartość roboczą. W Połtawie na rynku widziałem dwa wypadki, kiedy koń położył się na ziemi, aby wypocząć, ponieważ nie mógł iść dalej.

Uderzyło mnie, że ludność po wsiach wygląda na ogół dobrze i nie znać, aby cierpiała głód. Wszyscy, nie wyłączając małych dzieci, ubrani zupełnie przyzwoicie, nie widziałem jedynie ani jednej pary butów, co oczywiście można też do pewnego stopnia przypisać letniej porze roku. We wszystkich większych kołchozach istnieje początkowa szkołka dla małych dzieci, które na odgłos samochodu wybiegały wraz z nauczycielką na spotkanie z komsomolskim pozdrowieniem – podniesienia ręki. Natomiast widoczne było, że ludność dorosła, biorąc mnie za dygnitarza sowieckiego, odnosi się z wyraźną nieufnością, a nawet niechęcią. Powyżej opisany stan wsi nie należy uważać za miarodajny dla wsi ukraińskich w ogóle, należy bowiem pamiętać, że Połtawszczyzna zawsze stanowiła jeden z najbogatszych zakątków południowej Rosji.

Zwróciło również moją uwagę, iż^d nigdzie po wsiach nie ma radia tak licznego w innych okolicach ZSRR^d. Na przestrzeni 150 km między Charkowem a Połtawą naliczyliśmy z szoferem najwyżej^g 7–8 anten. Na całej tej przestrzeni nie widziałem^d nigdzie oddziałów wojskowych^{g-dl}.

Kierownik Konsulatu Generalnego
J. Karszo-Siedlewski²

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.3043, k. 118–120.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

U góry na środku dokumentu podkreślona odręczna adnotacja: Kier. Ref. „Rosja” oraz data: 3/IX i nieczytelna parafrą; w prawym górnym rogu podkreślony zapis: 3–1 egz. [...] Eksp. II; poniżej data: 7/IX i nieczytelna parafrą; poniżej kolejna adnotacja: 1 egzemplarz [...] otrzymałem [?] wraz z datą: 7 IX i parafrą; z lewej strony dokumentu kolejno dwa numery: R-889, 10583/W oraz ad [?] z podkreśloną cyfrą: 3; na ostatniej stronie dokumentu pieczęć wpływu z napisem: Oddział II Sztabu Głównego oraz: Dnia ... L. ... Zał. ... z wpisanym odręcznie numerem: 10583 i literą: W.

^{g-g} Fragment zaznaczony na lewym marginesie pionową linią wraz z dopisaną cyfrą: +2.

¹ Podróż odbyto w dniu 15 VIII 1932.

² Jan Karszo-Siedlewski (ur. 1 XII 1891 w Warszawie, zm. w 1955 w Waszyngtonie), ps. „Mikado”, dyplomata, brat Tadeusza, senatora RP; w l. 1919–1920 w MSZ, następnie do lipca 1922 w Konsulacie Generalnym RP w Opolu; do grudnia 1922 w Dep. Polityczno-Ekonomicznym MSZ; od końca 1922 do końca 1923 pierwszy sekretarz Poselstwa RP w Belgradzie, następnie w Dep. Polityczno-Ekonomicznym MSZ; od końca 1924 do 1930 radca poselstwa RP w Pradze, następnie ponownie w MSZ; w l. 1931–1932 radca Poselstwa RP w Moskwie; od 1 V 1932 do 12 IV 1934 kierownik Konsulatu Generalnego RP w Charkowie; od kwietnia do końca lipca 1934 radca Ambasady RP w Moskwie; od 1 VIII 1934 kierownik Konsulatu Generalnego RP w Kijowie; jednocześnie od lipca 1932 do listopada 1937 kierownik placówki wywiadu Oddz. II Szt. Gł. „Karsz” w Kijowie; od końca września 1937 ponownie w MSZ; w l. 1938–1942 poseł RP w Teheranie z jednoczesną akredytacją w Afganistanie i Iraku; od 1942 do 1943 kierownik Konsulatu Generalnego RP w Bejrucie (przedstawiciel RP w Libanie i Syrii), następnie do 1945 zca sekretarza generalnego MSZ, jednocześnie od stycznia 1944 kierownik Wydz. Zachodniego MSZ; po 1945 na emigracji w USA.

№ 54

Серпень 1932, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо розмови з японським консулом про експорт збіжжя

^а-Одесский Областной Отдел ГПУ^а

^а-Сов[ершенно] секретно^а

^б-Особый^б ^а-Отдел^а

1932 года

9 августа, после чтения телеграмм, консул¹, показывая на стоящие в порту иностранные пароходы, сказал: «Приятна ли Вам эта картина?». Я ответил, что не особенно приятна, но с этим до поры до времени надо мириться. — «А сколько лет, по Вашему мнению будут иностранцы увозить Ваш хлеб?». — «Думаю, что в таких больших размерах, как сейчас, не больше 5 лет». — «Ну а потом?». — «Потом будет, вероятно, обычная торговля средних размеров». — «О, Вы оптимист, это хорошо, что Вы верите, — кто имеет веру, тому легче живется». На этом разговор о хлебе прекратился.

[...]

Верно: (—)

ГДА СБУ, Одеса, спр. 66, т. 5, арк. 2381.

Засвідчена копія, машинопис на бланку.

Документ російською мовою.

^а-^а Друк формуляра.

^б-^б Написано великими літерами.

¹ Йдеться про консула Японії Бунітаро Танаку.

Nr 54
Sierpień 1932, Odessa. Fragment doniesienia tajnego informatora
Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczący rozmowy
z japońskim konsulem o eksporcie ukraińskiego zboża

^{a-}Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a ^{b-}Specjalny^b

^{a-}Śc[iśle] tajne^a
1932 roku

9 sierpnia, po przeczytaniu telegramu konsul¹, pokazując na stojące w porcie obce parowce, powiedział: „Podoba Wam się ten widok?”. Odpowiedziałem, że niespecjalnie podoba, ale trzeba się z tym przez jakiś czas pogodzić. – „A przez ile lat, według Was, obcokrajowcy będą wywozić Wasze zboże?”. – „Myślę, że na taką dużą skalę jak teraz, nie dłużej niż 5 lat”. – „No a potem?”. – „Potem będzie najprawdopodobniej zwykły handel na średnią skalę”. – „O, jesteście optymistą, to dobrze, że wierzycie – kto ma wiarę, temu lżej się żyje”. Na tym skończyliśmy rozmowę na temat zboża.

[...]

Za zgodność: (—)

WAP SBU, Odessa, spr. 66, t. 5, k. 2381.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis na formularzu.
Dokument w języku rosyjskim.

^{a-} ^{a-} *Druk formularza.*

^{b-} ^{b-} *Zapisano wersalikami.*

¹ Chodzi o konsula Japonii Bunitaro Tanakę.

№ 55

13 вересня 1932, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР про хлібозаготівлі в деяких районах Одеської області

^а-Одесский Областной Отдел ГПУ^а
Особый ^а-Отдел^а

^а-Сов[ершенно] секретно^а
13/IX-[19]32 г.

[...] 18-го августа я был в дер. Чейково (Берез. р-на), в виду того, что работали все машины (молот.), а дома пооставались только лишь старики, я довольствовался посещением больных и стариков. Рассказывали об успешной работе в артели, о довольно хорошем снабжении кооперацией; будто общественное питание поставлено хорошо. Очень хвалят Председателя артели, как знающего свое дело и умеющего его вести товарища. Удручено население лишь тем, что хлебозаготовительный план не может быть выполнен сполна. Будто не хватает 4 тысяч пудов. Вследствие этого пошли уже толки: «Будем сидеть без хлеба и т. д.» До сих пор натуравансы по их словам выдавались в достаточной мере.

4-го с. месяца я был в дер.дер. Коноплево и Шарово (обе Раздельн. р-на), настроение в дер. Коноплево весьма подавленное. Кухня в артели не функционирует за неимением продуктов, ежедневно падает несколько лошадей, многие без хлеба, для выполнения хлебозаготовительного плана также не хватает много тысяч пудов и т. д. В дер. Шарово положение немного лучше, но и тут одна и та же жалоба о нереальности хлебозаготовительного плана и об отсутствии хлеба. От работы в этих двух деревнях не отказываются, случаи саботажа не наблюдается.

Сведения, которые я имею из других деревень и хуторов, все говорят одно и то же: нереальность хлебозаготовительного плана и отсутствие хлеба.

Нереальность хлебозаготовительных планов объясняется исключительно тем, что комиссии по оценке урожая дают неправильные сведения в районные организации. Неправильность сведений опять таки объясняется тем, что в этих комиссиях участвуют лица, мало сведущие в сельском хозяйстве, или же желающие щегольнуть перед районом.

Верно:

ГДА СБУ, Одеса, стр. 633, т. 8, арк. 450.

Копія, машинопис на бланку.

Документ російською мовою.

^а-^а Друк формуляра.

Nr 55

13 września 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS w sprawie skupu zboża w niektórych rejonach obwodu odeskiego

^a-Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a Specjalny

^a-Śc[isłe] tajne^a
13/IX-[19]32 r.

[...] 18 sierpnia byłem we w[si] Czejkowo (w r[ejo]nie berez[owskim]). W związku z tym, że pracowały tam wszystkie maszyny (młocka) i w domu zostali tylko starcy, zadowolilem się odwiedzeniem chorych i starców. Opowiadali oni o pomyślnej pracy w artelu, o dość dobrym zaopatrzeniu przez spółdzielnię; o tym, że żywienie ogólne jakoby jest dobrze zorganizowane. Bardzo chwałą przewodniczącego artelu jako towarzysza znającego się na robocie i umiejącego ją prowadzić. Ludzie są przygnębieni tylko tym, że nie będzie można wykonać w pełni planu skupu zboża. Brakuje podobno 4 tysięcy pudów. Wskutek tego już zaczęły się gadki: „Będziemy siedzieć bez chleba itd.” Do tej pory zaliczki w naturze, z tego co mówili, były wydawane w stopniu dostatecznym.

4-go [dnia] b[ieżącego] miesiąca byłem we w[siach] Konoplewo i Szarowo (obie w r[ejo]nie rozdzielni[iańskim]), nastroje we w[si] Konoplewo są bardzo ponure. Kuchnia w artelu nie funkcjonuje, bo brakuje żywności, codziennie pada kilka koni, wielu nie ma chleba, do wykonania planu skupu zboża też brakuje wielu tysięcy pudów itd. We w[si] Szarowo sytuacja jest trochę lepsza, ale i tutaj słysząc te same skargi na nierealność planów skupu zboża i na brak chleba. Pracy w tych dwóch wsiach ludzie nie odmawiają, przypadków sabotażu nie odnotowuje się.

Wszystkie informacje, jakie mam z innych wsi i chutorów, mówią jedno i to samo: nierealność planów skupu zboża i brak chleba.

Nierealność planów skupu zboża tłumaczona jest wyłącznie tym, że komisje do spraw oszacowania plonów przekazują organizacjom rejonowym nieprawdziwe zestawienia. Fałszowanie zestawień natomiast tłumaczy się tym, że w komisjach zasiadają osoby mało znające się na gospodarce rolnej albo chcące wykazać się przed rejonem.

Za zgodność:

WAP SBU, Odessa, spr. 633, t. 8, k. 450.

Kopia, maszynopis na formularzu.

Dokument w języku rosyjskim.

^a-^a Druk formularza.

№ 56

14 вересня 1932, Варшава. Інформація начальника аналітичного відділення II Відділу Головного штабу про ситуацію в Україні

^а-Хід справи:^а

Голод в Україні та настрої серед селян – опрацювання [...] Ч. ж. 1421/II/2/3^б-2^б від 9 VIII 19^б-33^б р.

[...]

^{а-в}-Хід справи^{в-а}

Начальник аналітичного Відділення II Від[ділу] Гол[овного] шт[абу] – майор Демель¹ надіслав в жовтні 1932 р. в Експозитуру 2 письмову роботу «Голод в Україні і настрої серед селян», яка висвітлювала: ставлення влади до сільського населення в справах позичання збіжжя для посіву та громадження зборів; методи поведінки радянської влади під час вилучення збіжжя, статистичні дані про неврожай у 1931 р. в Україні; недостатній стан живого й мертвого інвентаря в господарствах.

Ця робота, надіслана російською мовою, була перекладена польською мовою та надрукована на машинці в двох пр[имірниках], які залишаються в актах Експозитури.

^г-Дод. до Ч. ж. 1421/33^г

^а-Переклад з української^{аг}
14 IX 1932 [р.]

^{а-а} Підкреслено машинописним способом.

^{б-б} Вписано від руки.

^{в-в} Написано великими літерами.

^{г-г} Дописано від руки.

^г Так у тексті. Вище йдеться про російську мову.

¹ Францішек Владислав Демел (19 XI 1896 – 1976), дипл. м-р піх.; у 1921–1922 в 32 пп; у 1923–1925 навчався у ВСВій; потім в ГІСЗ; потім шеф III Фак. студій II відд. Гол. шт.; напередодні 1932 здійснив перевірку пункту розвідки «З» в Харкові; у 1935 в 30 пп (дипл. пплк – 1936); з березня 1939 офіцер інспектора Армії ген. Казімежа Соснковського; у вересневій кампанії 1939 офіцер з доручень Південного фронту; з січня 1940 шеф штабу, а з квітня заступник шефа штабу і керівник організаційного відд. КГ СЗБ в Парижі (псевд. «Хечка»); з 29 V до 2 VI 1940 учасник белградської конференції; у 1941–1942 спершу в 7 Кадровій БС, 2 офіцерському батальйоні стрільців, потім у таборі інтернованих Росесай на острові Буте; у 1943–1944 шеф III відд. Шт. НВ; у 1945 в. о. командувача 4 Волинської БП (з 5 КДП); (плк – 1943?), співавтор *Pulkownik Leopold Lis-Kula*, Варшава 1932.

Nr 56
14 września 1932, Warszawa. Elaborat szefa Wydziału Studiów
Oddziału II Sztabu Głównego nadesłany do Ekspozytury 2 o sytuacji
na Ukrainie

^{a-}Określenie sprawy:^a

Głód na Ukrainie i nastroje wśród włościan – opracowanie

[...] L.dz. 1421/II/2/3^b-2^b z dnia 9 VIII 19^b-33^b r.

[...]

^{a-c-}Przebieg sprawy^{c-a}

Szef Wydziału Studiów O[ddziału] II Sz[tabu] Gł[ównego] – mjr Demel¹ nadesłał w październiku 1932 r. do Ekspozytury 2 elaborat pt. „Głód na Ukrainie i nastroje wśród włościan”, naświetlający: ustosunkowanie się władz do ludności rolniczej, w kwestiach wypożyczenia zboża do siewu i gromadzenia zbiorów; metody postępowania władz sowieckich przy odbieraniu zboża; dane statystyczne o nieurodzaju w 1931 r. na Ukrainie; niedostateczny stan inwentarza żywego i martwego w gospodarstwach.

Praca ta, nadesłana w języku rosyjskim, została przetłumaczona na język polski i napisana na maszynie w dwóch egzemplarzach, pozostających w aktach Ekspozytury.

^{d-}Zał. do L.dz.1421/33^{-d}

^{a-}Tłumaczenie z ukraińskiego^{-ac}

14 IX 1932 [r.]

^{a--a} *Podkreślono maszynowo.*

^{b--b} *Wpisano odręcznie.*

^{c--c} *Zapisano wersalikami.*

^{d--d} *Dopisano odręcznie.*

^e *Tak w tekście. Wyżej mowa o języku rosyjskim.*

¹ Franciszek Władysław Demel (19 XI 1896 – 1976), mjr dypl. piech.; w 1921–1922 w 32 pp; w l. 1923–1925 studiował w WSWoj.; następnie w GISZ; potem szef Wydz. III Studiów Oddz. II Szt. Gł.; przed 1932 dokonał inspekcji placówki wywiadu „Z” w Charkowie; w 1935 w 30 pp; (ppłk dypl. – 1936); od marca 1939 oficer Inspektora Armii gen. Kazimierza Sosnkowskiego; w kampanii wrześniowej 1939 oficer do zleceń dcy Frontu Południowego; od stycznia 1940 szef sztabu, a od kwietnia zca szefa sztabu i kierownik działu organizacyjnego KG ZWZ w Paryżu (ps. „Heczka”); w dniach 29 V do 2 VI 1940 uczestnik konferencji belgradzkiej; w l. 1941–1942 początkowo w 7 Kadrowej BS, 2 oficerskim batalionie strzelców, potem w obozie odosobnienia Rothesay na wyspie Bute; w l. 1943–1944 szef Oddz. III Szt. NW; w 1945 p.o. dcy 4 Wołyńskiej BP (z 5 KDP); (płk – 1943?), współautor *Pułkownik Leopold Lis-Kula*, Warszawa 1932.

^aГолод і настрої селян^a
Вісті з Житомирського району

Як відомо, восени минулого 1931 року врожай в Україні, навіть згідно офіційних радянських джерел, визначався як менш, ніж середній. Дійсно, було погано, до чого призвело багато причин.

У період весняної посівної кампанії минулого року в Україні і всьому СРСР було мобілізовано все суспільство, а до роботи залучено і комсомол, і партію. Внаслідок минулорічного голоду й браку запасів зерна, селяни майже нічого собі не посіяли. На допомогу прийшов уряд – асигнуючи і доставляючи деяку кількість зерна різних сортів, необхідну для проведення посівної кампанії. Поганий стан транспорту, а також наявність відповідних чинників призвели до того, що зерно було доставлено зі значним запізненням, часто дуже поганої якості та не у відповідне місце. З невідомих причин в Житомирський район найбільше доставлено та розприділено між селянами насіння льону, менш потрібного, ніж інше насіння. Запізнілі посіви, погана якість зерна, пізня весна та холодне дощове літо довели селян до катастрофічного стану і то не лише в Житомирському районі, а й по всій Україні. Рік 1931 селяни називають «голодним» роком.

Подаю короткі цифрові дані про середній урожай в Житомирському окрузі:

Із засаджених 150 кг картоплі – зібрано 10 кг,

Із посіяних 10 пудів пшениці – зібрано 4 пуди.

Оскільки таке господарство отримало позику в зерні у розмірі 35 пудів, яку треба було восени повернути разом з 45 пудами податку натурою, по відношенню, однак, до такого врожаю повернуто лише 2 пуди зерна, решта пропала в полі, або була спожита.

Незважаючи на добре відому ситуацію селян і стан врожаю, місцева влада отримала розпорядження зібрати податок за всяку ціну, навіть шляхом відчуження меблів, худоби, одягу і інших речей, які входили до складу малого сільського господарства. Спеціально рекомендували застосовувати гострі заходи проти власників індивідуальних господарств, так званих в Україні «твердоголових».

Один селянин, який отримав позику, мусив повернути 160 пудів зерна різного гатунку. Після зібрання з поля й обмолоту отримав ледве 40 пудів – з відчаю запряг коня, посадив на віз родину і привіз її до районного управління, де сказав, що завдання з хлібоздачі не виконав з причин відомого управі неврожаю, але привіз все, що має і просить звільнити від подальших внесків або закриття його з родиною у в'язниці і годувати її, бо він не хоче бачити голодної смерті дружини й дітей. Голова районного комітету наказав селянинові відвезти зерно до збірного пункту та прийти ввечері до комітету. Ввечері, після приходу селянин був заарештований, а на другий день засуджений виїзною сесією революційного трибуналу до 6 років заслання в Сибір за «підривання радянської влади».

^a-Głód i nastroje włościan^a
Wiadomości z rejonu żytomierskiego

Jak wiadomo jesienią ub. roku 1931 urodzaj na Ukrainie, nawet według oficjalnych źródeł sowieckich, był określany jako mniej niż średni. Istotnie było źle, na co zresztą złożyło się wiele przyczyn.

W okresie wiosennej kampanii siewnej ub. roku na Ukrainie i całym ZSRR zmobilizowano całe społeczeństwo, a do pracy został zaangażowany i komsomoł, i partia. Z powodu zeszłorocznego głodu i wynikłego stąd braku zapasów ziarna, włościanie nie zasiali dla siebie prawie nic. Z pomocą przyszedł rząd – asygnując i dostarczając pewną ilość ziarna różnych gatunków, potrzebnych do całkowitego obsiania. Zły stan transportu, jak również ustosunkowanie się odpowiednich czynników sprawiły to, że ziarno dostarczono ze znacznym opóźnieniem i często w bardzo złym gatunku oraz nie we właściwe miejsce. Z przyczyn niewiadomych do rejonu żytomierskiego najwięcej dostarczono i rozdzielono pomiędzy włościanami nasion lnu, mniej potrzebnego niż innych nasion. Opóźnione siewy, zły gatunek ziarna, późna wiosna, chłodne dżdżyste lato doprowadziły włościan do stanu katastrofalnego i nie tylko w rejonie żytomierskim, a na całej Ukrainie. Rok 1931 włościanie nazywają „głodnym” rokiem.

Podaję krótkie cyfrowe dane o przeciętnym urodzaju w okręgu żytomierskim:

z zasadzonych 150 kg ziemniaków – zebrano 10 kg,
z zasianych 10 pudów pszenicy – zebrano 4 pudy.

Ponieważ gospodarstwo takie otrzymało pożyczkę w ziarnie w wysokości 35 pudów, które należało zwrócić jesienią łącznie z 45 pudami podatku w naturze, wobec jednak takiego urodzaju zwrócono tylko 2 pudy ziarna, reszta zginęła w polu lub została zjedzona.

Nie bacząc na dobrze wiadomą sytuację włościan i stan urodzaju, władze miejscowe otrzymały rozporządzenie zebrania podatku za wszelką cenę, nawet drogą zajęcia mebli, bydła, ubrania i innych rzeczy, wchodzących w skład małego gospodarstwa włościańskiego. Specjalnie ostre środki zalecono stosować wobec właścicieli gospodarstw indywidualnych, zwanych obecnie na Ukrainie „twardogłowymi”.

Pewien włościanin, który otrzymał pożyczkę, winien był zwrócić 160 pudów ziarna różnego gatunku. Po zebraniu z pola i omłóceniu uzyskał zaledwie 40 pudów – z rozpaczki zaprzągnął konia, wsadził na wóz rodzinę i przywiózł ją do urzędu rejonowego, gdzie oświadczył, że obowiązku nie wykonał z przyczyn wiadomego zarządowi nieurodzaju, ale przywiózł wszystko co posiada i prosi o zwolnienie od dalszych wpłat lub zamknięcia go z rodziną w więzieniu i żywienia jej, bo nie chce widzieć głodowej śmierci żony i dzieci. Prezes rejonowego komitetu kazał włościaninowi odwieźć ziarno na punkt zborny i przyjść wieczorem do komitetu. Po przyjeździe wieczorem włościanin został aresztowany, a na drugi dzień sądzony i przez wyjazdową sesję trybunału rewolucyjnego skazany na 6 lat zesłania na Syberię za „poderwanie władzy sowieckiej”.

Подібних фактів дуже багато.

Село в Україні голодує – відбирається у нього у формі зернового податку або повернення позичок все, що виростало на полях. Поширюються тут хвороби, зараз панує дизентерія, очікуються холера й тиф. Погано зорганізована лікарська допомога, та відсутність ліків спричиняє значну смертність. Село годується хлібом з товченого зерна льону з добавкою товченого зерна висівок.

Зараз існує можливість підгодовуватись овочами, огірками та помідорами, які найближчим часом будуть спожиті, а тоді прийде справжній голод.

Різні методи примусової колективізації довели до зникнення худоби в Україні. Наприклад, одне село в Житомирському районі має на даний момент таку кількість худоби:

За списком 1928 року черода цього села мала 1000 голів худоби, зараз зменшилася до 140 голів. Телят цього року є 14. Загальна кількість свиней – 100, замість 700–800 [як] у 1928 році. За списком, проведеним у цьому селі в поточному році, число коней становило 30 у колгоспі і 40 – в індивідуальних господарствах, замість 460 зареєстрованих воєнним комітетом. Це результати господарювання більшовиків. «З'їсти свою худобу, або продати за безцінь, щоб не віддати, як загальне добро, до колгоспу суспільної „власності”» – це девіз, який кружляв серед селян. Українське село у весняному періоді цього року, під впливом голоду, могло виступити проти радянської влади, стримували його від цього декрети про вільну торгівлю та зниження податків. Своїми декретами партія стримувала вибух – однак треба очікувати в недалекому майбутньому активного виступу з боку селян – після закінчення харчових запасів, які можна продати на базарі. Зараз, маючи продукти, які можна продати: молочні продукти, овочі і т. д., – селяни України інтенсивно їх позбуваються, щоб за зібрані гроші могли купити на півночі або сході СРСР собі зерно.

Майже вся Україна їздить у пошуках хліба, потяги переповнені до крайності, щоб дістатися на потяг, в чергах треба стояти по кілька днів. Це явище буде тривати до часу володіння об'єктами для купівлі й продажу. В найближчому часі, після зібрання врожаю, худоба почне вимирати через відсутність кормів, а тоді настануть випадки, не дуже приємні для партії, якщо вчасно не будуть прийняті відповідні заходи. Однак, розраховувати на ці заходи не можна, тому що цьогорічний врожай у всьому Союзі залишає бажати кращого, запасів нема з приводу такого самого неврожаю в минулому році, і тому важко припустити, що уряд зі своїх резервів зуміє нагодувати голодуючих. Ціни на харчові товари ростуть з кожним днем. Ціни на день 5–6 вересня в Житомирі були такі:

Faktów podobnych jest mnóstwo.

Wieś na Ukrainie głoduje – odbiera się jej wszystko, co wyrosło na polach, w formie podatku zbożowego lub zwrotu pożyczek. Szerzą się tu choroby, obecnie panuje dyzenteria, spodziewana jest cholera i tyfus. Źle zorganizowana pomoc lekarska i brak medykamentów powoduje znaczną śmiertelność. Wieś żywi się chlebem z tłuczonych ziaren lnu z dodatkiem słomianych otrąb.

W chwili obecnej istnieje możliwość dokarmiania się warzywami, ogórkami i pomidorami, co w prędkim czasie zostanie zjedzone, a wtedy nastąpi prawdziwy głód.

Różne stosowane sposoby przymusowej kolektywizacji doprowadziły do zaniku bydła na Ukrainie. Na przykład pewna wieś rejonu żytomierskiego posiada w danej chwili następującą ilość bydła:

Według spisu w roku 1928 stado tej wsi posiadało 1000 szt[uk], obecnie zmniejszyło się do 140 sztuk. Cieląt w obecnym roku jest 14. Ogólna ilość świń 100 zamiast 700–800 w roku 1928. Według spisu przeprowadzonego w tej wsi w bieżącym roku ilość koni ustalona została na 30 w kolchozie i 40 w gospodarstwach indywidualnych, zamiast 460 zarejestrowanych przez komisariat wojenny. Są to rezultaty gospodarowania bolszewików. „Zjeść swoje bydło lub sprzedać za bezcen, aby nie oddać jako własność publiczną do kolchozu” – oto dewiza kursująca wśród chłopów. Wieś ukraińska w okresie wiosennym obecnego roku, pod wpływem głodu, mogła wystąpić przeciwko władzy sowieckiej, powstrzymała ją od tego dekrety o wolnym handlu i obniżce podatków. Swymi dekretami partia powstrzymała wybuch – jednakże należy się spodziewać aktywnego wystąpienia ze strony włościan w niedalekiej przyszłości – po skończeniu się zapasów żywnościowych, które można sprzedać na targu. W obecnej chwili, posiadając inne produkty, które można sprzedać: nabiał, warzywa itd., włościanie Ukrainy intensywnie wyzbywają się ich, aby za zebrane pieniądze móc nabyć ziarno dla siebie na północy lub wschodzie ZSRR.

Prawie cała Ukraina jeździ w poszukiwaniu chleba, pociągi są przepełnione do niemożliwości, oczekuje się w kolejce po kilka dni, ażeby dostać się do pociągu. Zjawisko to będzie istniało do chwili posiadania obiektów do kupna i sprzedaży. W najbliższej przyszłości, po zebraniu urodzaju, bydło pocznie wymierać z braku pokarmu, a wtedy nastąpią wypadki niezbyt przyjemne dla partii, o ile zawczasu nie zastosuje się odpowiednich środków. Liczyć jednak na te środki nie można, albowiem urodzaj tegoroczny w całym Związku [Sowieckim] pozostawia wiele do życzenia, zapasów nie ma z powodu takiego samego nieurodzaju roku ubiegłego, a zatem trudno przypuścić, że rząd potrafi ze swoich resursów nakarmić głodnych. Ceny na artykuły spożywcze rosną z każdym dniem. Ceny w Żytomierzu na dzień 5–6 września były następujące:

1 фунт вершкового масла	– 12–15 карбованців
1 – « – м'яса	– 6–7 [крб.]
яйця (10 штук)	– 6–7 [крб.]
борошно (пуд)	– 120–130 [крб.]
молоко (літр)	– 6 [крб.]
сало (фунт)	– 12 [крб.]
цукор (кілограм)	– 17 [крб.]
чорний хліб (фунт)	– 3 [крб.] 50 коп.
курка	– 20 [крб.]
гуска	– 40 [крб.]
оселедець	– 3–5 [крб.]
звичайні чоботи	– 300 – « –

небілене полотно (тонкий текстильний матеріал гіршого гатунку) метр поганого гатунку – 12 крб.

Ці ціни ростуть з кожним днем, навіть без волі лоточників. Вони ростуть з волі селян, які диктують свою волю місту, а примушені таке робити, щоб не померти від голоду.

Ходять найрізноматніші чутки про зміну внутрішньої політики партії, про швидку війну, і загально, про зміни на краще. Всі ці вісті до певної міри стримують село від відкритого виступу проти уряду. Такий виступ мабуть, не був би zorganizований тому, оскільки ГПУ є ще дуже сильне і багато має внутрішніх шпигунів, щоб помітити початок якого-небудь руху. Однак треба припустити, що в недалекому майбутньому настане стихійне повстання. Населення перестало вірити урядові, воно вбачає в ньому свого ворога, який в ім'я особистих інтересів готовий пожертвувати добробутом всього народу.

ЦВА, Від. II ГШ, спр. I.303.4.5424, арк. 28–33.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

1 funt masła śmietankowego	– 12–15 rb.
1 – – mięsa	– 6–7 [rb.]
jajka (10 sztuk)	– 6–7 [rb.]
mąka (pud)	– 120–130 [rb.]
mleko (litr)	– 6 [rb.]
ślonina (funt)	– 12 [rb.]
cukier (kilogram)	– 17 [rb.]
chleb czarny (funt)	– 3 rb. 50 kop.
kura	– 20 [rb.]
gęś	– 40 [rb.]
śledź	– 3–5 [rb.]
buty zwyczajne	– 300 [rb.]
surówka (cienki materiał włókienniczy gorszego gatunku) metr obrzydliwego gatunku	– 12 rb.

Ceny te rosną z każdym dniem, nawet pomimo wpływów przekupni. Rosną one z woli właścian, dyktujących swoją wolę miastu, a zmuszonych czynić to, aby nie umrzeć z głodu.

Kursują najróżnorodniejsze wiadomości o mającej nastąpić zmianie wewnętrznej polityki partii, o prędkiej wojnie i w ogóle o zmianach na lepsze. Wszystkie te wiadomości do pewnego stopnia powstrzymują wieś od jawnego wystąpienia przeciwko rządowi. Wystąpienie to prawdopodobnie nie nastąpiłoby jako zorganizowane, gdyż zbyt silne jest jeszcze GPU i zbyt dużo posiada wewnętrznych szpiegów, aby uszedł uwadze początek jakiegokolwiek ruchu. Trzeba jednak przypuścić, że w niedalekiej przyszłości nastąpi powstanie żywiłowe. Ludność przestała wierzyć rządowi, upatrując w nim swoich wrogów, którzy w imię interesów osobistych gotowi poświęcić dobrobyt całego narodu.

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.5424, k. 28–33.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

№ 57

23 вересня 1932, Одеса. Повідомлення секретного співробітника
Одеського обласного відділу ДПУ УРСР про ситуацію в Польській
школі і висловлювання вчителів

^а-Одесский Областной Отдел ГПУ^а
^б-Особый^б ^а-Отдел^а

^а-Сов[ершенно] секретно^а
32 школа
Сентября «23» 1932 года

В 32 школе становится все меньше учеников. Многие после каникул вовсе не вернулись в школу, устроились в фабзауч.

А теперь многие ученики пытаются оставить школу и перейти в фабзауч, т. к. там получают 1–1½ хлеба^в и стипендию.

Ученики с родителями приходят в школу, требуют документы, а когда им школа не дает, то они устраивают скандалы, плачут, угрожают, что бросятся под поезд, покончат самоубийством (ДРУЖИНСКИЙ, уч. VII гр.).

В школу [приходили] ученики с родителями: СТАДНИЦКАЯ, ТЫЧИНСКИЙ, БОГУШКО, ГОКЕЛЕЦКИЙ, КАЦЕМБА, ЛОБОЗЕБЕЛ, а теперь они перестали ходить в школу и устроились в фабзауч.

Ученики поняли бессилие заведывающего удержать убежавших учеников и пишут заметки в стенгазету, что заведывающему снится, что всех ушедших учеников он заставил вернуться.

ЯФИМОВИЧ, уч[итель] черчения, высказался перед ГОЛЕМБИОВСКОЙ: «Как-то неудобно праздновать 15 годовщину Октябрьской революции, когда люди голодают. Посмотри в окно – много фабричных труб, а толку мало, нет сырья, фабрики не работают».

МАХ мало высказывается, он скрытный, однажды он проговорился уч[ительнице] ГОЛЕМБИОВСКОЙ: «Вы того не знаете, что я знаю: зима будет страшна в отношении продуктов, а поэтому заблаговременно уезжаю с семьей, а то придется голодать».

МАХ получил приглашение – назначение в ^б-Витебск^б заведывающим 2 семилеток от т. ДЗЕРЖИНСКОЙ.

Верно: (—)

*ГДА СБУ, Одеса, стр. 63, т. 13, арк. 18.
Засвідчена копія, машинопис на бланку.
Документ російською мовою.*

^а-^а Друк формуляра.

^б-^б Написано великими літерами.

^в Так у тексті. Не відомо, про яку кількість йдеться.

Nr 57
23 września 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora
Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS o sytuacji
w Szkole Polskiej nr 32 i wypowiedziach nauczycieli

^a-Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a ^b-Specjalny^b

^a-Śc[i]śle tajne^a
32 szkoła
„23” września 1932 roku

W 32 szkole jest coraz mniej uczniów. Wielu po wakacjach w ogóle nie wróciło do szkoły, znalazłszy sobie miejsce w zawodowych szkołach przyzakładowych.

Teraz też wielu uczniów stara się porzucić szkołę i przejść do jakiejś zawodowej szkoły przyzakładowej, bo tam dostaje się 1–1½ chleba^c i stypendium.

Uczniowie wraz z rodzicami przychodzą do szkoły, żądają dokumentów, a kiedy szkoła im nie daje, urządzają awantury, płaczą, grożą, że rzucą się pod pociąg, popełnią samobójstwo (DRUŻYNSKIJ, ucz[eń] VII gr[upy])

Do szkoły [przychodzili następujący] uczniowie wraz z rodzicami: STADNICKAJA, TYCZYNSKIJ, BOGUSZKO, GOKIELECKIJ, KACEMBA, ŁOBOZIEBIEL. Teraz przestali oni chodzić do szkoły i znaleźli sobie miejsce w zawodowej szkole przyzakładowej.

Uczniowie zrozumieli bezsilność kierownictwa, które nie może zatrzymać uciekających uczniów i piszą notatki do gazetki ścien[nej], że kierownikowi śni się, iż wszystkich uczniów, którzy odeszli, zmusił do powrotu.

JAFIMOWICZ, naucz[yciel] rysunku technicznego, powiedział do GOŁEMBIEWSKIEJ: „Jak niezręcznie świętować 15 rocznicę rewolucji październikowej, kiedy ludzie głodują. Spójrz przez okno – tyle kominów fabrycznych bez sensu, nie ma surowców, fabryki nie pracują”.

MACH wypowiada się mało, jest osobą skrytą, [jednak] pewnego razu powiedział naucz[ycielce] GOŁEMBIEWSKIEJ: „Nie wiecie tego, co ja wiem: zima będzie straszna, jeśli chodzi o żywność, dlatego zawczasu razem z rodziną wyjeżdżam, bo inaczej przyjdzie głodować”.

MACH otrzymał zaproszenie do ^b-Witebska^b, nominację na kierownika 2 siedmiolatek od t. DZIERŻYNSKIEJ.

Za zgodność: (—)

WAP SBU, Odessa, spr. 63, t. 13, k. 18.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis na formularzu.
Dokument w języku rosyjskim.

^a-^a Druk formularza.

^b-^b Zapisano wersalikami.

^c Tak w tekście. Nie wiadomo, o jaką ilość chodzi.

№ 58

5 жовтня 1932, Сімферополь. Вказівка керівництва ПП ОДПУ по Криму щодо покупців товарів у магазинах «Торгсину»

^а-Серия^а «К»

^а-Нач. Гор. Отделений ГПУ по Криму^а.

^б-Симферополь, Евпатория, Феодосия, Ялта,
Керчь, Севастополь^б
Только

В последнее время отмечены случаи задержания нашими органами товаров, купленных отдельными лицами в магазинах Торгсина. Эти действия вызывают боязнь у отдельных групп потребителей приобретать в Торгсине товары, в связи с чем обороты ^б-филиалов^б Торгсина в этот период времени значительно сокращаются. Поэтому предлагаю:

1) Ни в коем случае не арестовывать и не задерживать закупленных товаров из магазинов Торгсина.

2) Допускать аресты и изъятие этих товаров лишь в том случае, когда имеются неоспоримые факты, подтверждающие, что эти лица занимаются спекуляцией товарами, закупленными в Торгсине.

3) Аресты этих лиц производить на дому, или при выезде в другие районы с тем, чтобы не отпугнуть основной контингент покупателей – потребителей магазинов Торгсина.

ПП ОГПУ по ^а-Криму^а
(—) САЛЫНЬ

Нач. ЭКО ПП
(—) ИВАНОВСКИЙ

№ ^в-5^в

октября «^в-5^в» 1932 года

^б-№ 45058/5

г. Симферополь^б

ГДА СБУ, ф. 9, спр. 88, арк. 189.

Оригінал, машинопис.

Документ російською мовою.

^а-^а Написано великими літерами.

^б-^б Дописано від руки.

^в-^в Вписано від руки.

Nr 58
5 października 1932, Symferopol. Wytyczne kierownictwa PP OGPU
Krymu w sprawie osób zaopatrujących się w sklepach *Torgsinu*

^a-Seria^a „K”

^a-Do Nacz[elników] Miej[skich] Wydziałów GPU Krymu^a.

^b-Symferopol, Eupatoria, Teodozja, Jałta,

Kercz, Sewastopol^b

Wyłącznie

W ostatnim czasie odnotowano przypadki zatrzymania przez nasze organy towarów zakupionych przez niektóre osoby w sklepach *Torgsinu*. Działania te wywołują w poszczególnych grupach konsumentów strach przed nabywaniem towarów w *Torgisinie*, w związku z czym obroty ^b-filii^b *Torgsinu* w tym okresie znacznie obniżyły się. Dlatego polecam:

1) W żadnym wypadku nie dokonywać aresztowań i nie zabierać zakupionych w sklepach *Torgsinu* towarów.

2) Do aresztowania i konfiskaty tych towarów dopuszczać tylko w przypadku istnienia niezbitych dowodów potwierdzających, że osoby te zajmują się spekulacją towarami zakupionymi w *Torgsinie*.

3) Aresztowań tych osób dokonywać w domu albo podczas wyjazdów do innych rejonów tak, by nie odstraszyć podstawowej grupy kupujących – konsumentów sklepów *Torgsinu*.

PP OGPU ^a-Krymu^a

(—) SAŁYŃ

Nacz[elnik] EKO PP

(—) IWANOWSKIJ

Nr ^c-5^c,

„^c-5^c” października 1932 roku

^b-Nr 45058/5

m. Symferopol^b

WAP SBU, f. 9, spr. 88, k. 189.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

^a-^a *Zapísano wersalikami.*

^b-^b *Dopísano odręcznie.*

^c-^c *Wpísano odręcznie.*

№ 59

7 жовтня 1932, Одеса. Витяг з доповідної записки керівництва Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо польських меншин в Одеській області

На № 435/ОО/163392

^a-556722

7 окт[ября] 1932 [р.]^a

^b-Сов[ершенно] секретно^b

^b-Серия^b «К»

г. Харьков

^b-Начальнику Особого Отдела^b У[краинского] ВО и ГПУ УССР

^b-Докладная записка
о работе по польской колонии^b

В дислокации польского населения, проживающего на территории Одесской области, сравнительно с данными, представленными нами в годовом докладе за 1931 год – особых изменений не произошло, за исключением незначительного увеличения польского населения области (примерно на 600 человек), за счет Грушковского и Голованевского районов, принятых нами в обслуживание с образованием области. Таким образом, общее количество польского населения области в настоящее время выражается в цифре около 17 000 человек, из коих:

В гор.	Одессе проживает около	8000 чел.
– –	Николаеве – –	2000 – –
– –	Зиновьевске – –	700 – –
В Криво-Озерском районе	– –	700 – –
В Хорловском	– –	2200 – –
В Снегиревском	– –	1500 – –
В Херсонском	– –	500 – –
В Первомайском	– –	400 – –
В Грушковском	– –	300 – –
В Голованевском	– –	300 – –
В Вознесенском	– –	200 – –
В Очаковском	– –	150 – –
В Ново-Одесском	– –	120 – –
В Ново-Архангельском	– –	100 – –
В Бобринецком	– –	100 – –

Небольшие количества поляков проживают также и в других районах области. Следует отметить, что компактные массы поляков проживают лишь в Снегиревском районе, где имеется польский нацсельсовет в селе

^a-^a Номер та дата відбиті штампом.

^b-^b Написано великими літерами.

Nr 59

7 października 1932, Odessa. Fragmenty raportu kierownictwa Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczące mniejszości polskiej w obwodzie odeskim

Na nr 435/OO/163392

^{a-}556722

7 paźdz[iernika] 1932 [r.]^a

^{b-}Śc[iśle] tajne^b

^{b-}Seria^b „K”

m. Charków

^{b-}Do Naczelnika Oddziału Specjalnego^b U[kraińskiego] WO i GPU USRS

^{b-}Raport

o działalności w kolonii polskiej^b

W rozmieszczeniu ludności polskiej zamieszkującej na terenie obwodu odeskiego w porównaniu z danymi przedstawionymi przez nas w raporcie rocznym za 1931 rok – szczególnych zmian nie odnotowano, z wyjątkiem nieznacznego zwiększenia liczby ludności pol[skiej] w obwodzie (o około 600 osób), dzięki włączeniu rejonów hruszkiwskiego i hołowaniwskiego, które objęliśmy działalnością operacyjną w momencie utworzenia obwodu. Tak więc ogólna liczba ludności pol[skiej] w obwodzie w chwili obecnej wynosi około 17 000 osób, z których:

W mieś[cie]	Odessa zamieszkuje około	8000 os[ób]
– –	Mikołajów – –	2000 – –
– –	Zinowjewsk – –	700 – –
W r[ejo]nie	krywoozerskim – –	700 – –
– –	chorłowskim – –	2200 – –
– –	snieguriwskim – –	1500 – –
– –	chersońskim – –	500 – –
– –	perwomajskim – –	400 – –
– –	hruszkiwskim – –	300 – –
– –	hołowaniwskim – –	300 – –
– –	woznieseńskim – –	200 – –
– –	oczakiwskim – –	150 – –
– –	nowoodeskim – –	120 – –
– –	nowoarchangielskim – –	100 – –
– –	bobrynieckim – –	100 – –

Niewielka liczba Polaków zamieszkuje też i w innych rejonach obwodu. Należy odnotować, że w zwartej masie Polacy zamieszkują tylko w rejonie snieguriwskim, gdzie we wsi Kiseliwka działa polski *sielsowiet* narod[owy], liczący 1400 os[ób] narodowości polskiej oraz we w[siach] Preobrażenka i Hryhoriwka

^{a-} Numer i data odbite stemplem.

^{b-} Zapisano wersalikami.

Киселевке, насчитывающий 1400 чел. польского населения и в с. с. Преображенке и Григорьевке Хорловского р-на, в коих проживают по 700–800 человек поляков. В остальных районах области компактных масс поляков нет, а таковые живут разрозненно, в разных селах, ничем не отличаясь от остального населения.

Коллективизацией охвачено в среднем 90% сельского польского населения области, а в некоторых местах процент коллективизации достигает 100% (Киселевский польнацсельсовет и друг.). Несколько хуже обстоит с коллективизацией среди польского населения некоторых сел Хорловского района, где в селе Григорьевке, при общем количестве 700 чел. поляков – до сих пор свыше 35% не состоит в колхозах и не желает вступать в таковые, мотивируя это тем, что колхозы ничего хорошего не дают. В селе Преображенке того же района 800 чел. польского населения, где большинство польского населения коллективизировано, вначале уборочной кампании были отмечены тенденции к выходу из колхозов, причем нескольких таких случаев было зарегистрировано.

Как минус следует отметить отсутствие в Хорловском районе, при наличии значительного количества польского населения в ряде сел (свыше 2000 человек) национальных польских колхозов и польское население состоит в колхозах совместно с украинским населением сел.

Ход хозяйственно-политических кампаний среди польского населения области, в общем ничем не отличается от прохождения таковых среди остального сельского населения, за исключением Хорловского района, где хоз-полит. кампания в польских селах, а в особенности в Григорьевке, обычно проходит с напряжением и трудностями, что относится в равной степени, как к хлебозаготовительной, так и другим кампаниям.

В настоящее время следует отметить, почти полное отсутствие среди польского населения Хорловского района подготовительных работ к осенней посевкампании, которая еще не начата, полное отсутствие подготовки пара и проч. Во время уборочной кампании были отмечены случаи краж колосьев с полей и пшеницы, за что ряд поляков были привлечены к ответственности и осуждены к лишению свободы на разные сроки. В связи с этим, а также постановлением правительства о борьбе с хищениями колхозного имущества, были отмечены ряд отрицательных реакций, осуждающих строгость правительственного постановления.

Общий процент выполнения годового плана хлебозаготовок польским населением области на 1/X-с.г. в среднем составляет 25–30%, хотя местами (Криво-Озерский район) не превышает 15%.

Отмечавшиеся недовольства в основном касались моментов плохого материального положения колхозников и отсутствия хлеба. В последнее время отмечались отрицательные реакции в связи с хлебозаготовками. Отмечены отдельные призывы к террору со стороны молодежи. В селе Киселевке среди учащихся польской школы, ученик 6-й группы МАРКОВСКИЙ призывал к убийству Секретаря Сельрабкома, указывая, что «из-за него кол-

w r[ejo]nie chorłowskim, w których mieszka po 700–800 Polaków. W pozostałych rejonach obwodu zwartych mas Polaków nie ma, żyją oni w rozproszeniu w różnych wsiach, niczym nie odróżniając się od pozostałej ludności.

Kolektywizacją objęto średnio 90% pol[skiej] ludności wiejskiej w obwodzie, w niektórych miejscowościach odsetek kolektywizacji sięga 100% (kiseliwski pol[ski] *sielsowiet* narod[owy] i in[ne]). Nieco gorzej sprawa kolektywizacji wygląda wśród ludności pol[skiej] w niektórych wsiach rejonu chorłowskiego, gdzie we wsi Hryhoriwka, przy ogólnej liczbie Polaków – 700 os[ób] – do tej pory ponad 35% nie należy do kołchozów i nie chce do nich wstępować, motywując to tym, że kołchozy nic dobrego nie dają. We wsi Preobraženka w tym samym rejonie jest 800 os[ób] [narodowości] pol[skiej]; większość ludności pol[skiej] tam jest skolektywizowana. Na początku kampanii żniwnej odnotowano tendencje do występowania z kołchozów, przy czym kilka takich przypadków zostało zarejestrowanych.

Jako minus należy odnotować brak w rejonie chorłowskim, przy znacznej liczbie ludności pol[skiej] w szeregu wsi (ponad 2000 osób), polskich kołchozów narodowych; ludność pol[ska] należy do kołchozów razem z wiejską ludnością ukraińską.

Przebieg kampanii gospodarczo-politycznych wśród ludności pol[skiej] w obwodzie w zasadzie niczym nie różni się od przebiegu takowych wśród pozostałej ludności wiejskiej, z wyjątkiem rejonu chorłowskiego, gdzie kampaniom gosp[odarczo]-polit[ycznym] w pol[skich] wsiach, a w szczególności w Hryhoriwce, zwykle towarzyszą napięcia i trudności, a odnosi się to w równym stopniu i do [kampanii] skupu zboża, i do innych kampanii.

W chwili obecnej należy odnotować wśród ludności pol[skiej] w rejonie chorłowskim prawie zupełny brak prac przygotowawczych do jesiennej kampanii siewnej, która jeszcze nie została rozpoczęta, zupełny brak przygotowania ugoru itp. Podczas kampanii żniwnej odnotowano przypadki kradzieży z pola kłosów i pszenicy, za co szereg Polaków pociągnięto do odpowiedzialności i skazano na pozbawienie wolności na różne okresy. W związku z tym, a także z rozporządzeniem rządu o walce z defraudacją majątku kołchozowego, odnotowano szereg negatywnych reakcji potępiających surowość rządowego postanowienia.

Ogólnie procent wykonania rocznego planu *chlebozagotówek* przez ludność pol[ska] w obwodzie na dzień 1/X-br. wynosi średnio 25–30%, chociaż w niektórych miejscach (rejon krywoozerski) nie przewyższa 15%.

Odnutowywane niezadowolenie odnosiło się przede wszystkim do złej sytuacji materialnej kołchoźników i braku chleba. W ostatnim czasie odnotowywane były negatywne reakcje związane z *chlebozagotówkami*. Odnutowano pojedyncze wezwania ze strony młodzieży do terroru. We wsi Kiseliwka w kręgu uczących się w pol[skiej] szkole uczniów 6 grupy MARKOWSKIJ wzywał do zabicia sekretarza wiejskiej komórki [partyjnej] mówiąc, że „przez niego kołchoźnicy puchną z głodu”. W mikołajowskiej szkole pol[skiej] wśród uczniów starszych grup śpiewano piosenkę:

хозники пухнут с голоду». В Николаевской польшколе среди учащихся старших групп распевалась песня:

«Батько в Созі, мати в Созі
Діти плачуть на дорозі
ЦРК ми розіб'єм
Комуністів бить підем».

Нацмен работа, как таковая и вообще массовая политработа среди поль-населения почти не ведется, что наряду с отмечавшимися искривлениями в области коллективизации (Хорловский р-н) в основном и являются причиной нежелания части польнаселения вступать в колхозы.

Касаясь польских колоний городов области, следует также отметить почти полное отсутствие нацменовской работы. Несмотря на то, что на некоторых предприятиях (Январский завод, Джутовая, Стекольный, А. Марти и др.) работают значительные количества поляков (по 150–200 человек и больше), никакая нацменовская работа там не проводится. Имеющиеся в Одессе и Николаеве польские клубы почти не посещаются. Нами в настоящее время принимаются меры через парторганизации к оживлению этой работы.

Касаясь настроений рабочей прослойки поляков, отмечено по сравнению с прошлым, значительное увеличение отрицательных реагирований, главным образом, вокруг продовольственных затруднений, плохого снабжения рабочих. На этой почве отмечен целый ряд антисоветско-антисемитских выпадов, польско-шовинистических настроений и т. д.

Поньше среди рабочих имеются отрицательные реагирования о политике партии на селе и в вопросах коллективизации, считая, что эти мероприятия разоряют крестьян и ухудшают положение рабочих. Отмечены случаи подачи во время докладов о рабочем снабжении на предприятиях, анонимных записок с указанием, что при таком положении вещей, рабочий не пойдет воевать и проч. (подчетник – поляк МАЛЕВИЦКИЙ и др.).

Одновременно нами отмечено усиление эмиграционных тенденций. В Польшу, в последнее время, направляются в массовом количестве письма к родным с выражением желания выезда в Польшу, исходящие в своем большинстве от деклассированных элементов. За отчетный период на польгранице был задержан целый ряд поляков – жителей Одесской области, пытавшихся нелегально перейти границу в Польшу. По нашим материалам, в настоящее время проходит целый ряд поляков, ходатайствующих перед Киевским польконсульством о разрешении выезда в Польшу. Отмечен также ряд случаев посещения консульства.

По агданным проявляют тенденцию к нелегальному уходу за кордон Николаевский ксендз – ЗЫСКО¹, намеревающийся это осуществить при по-

¹ Христіан Зисько (нар. 1897 в Шпаєр, одеський повіт), св.; після 1924 в римо-католицькій парафії в Одесі, з 1926 священник в Миколаєві; арештований 25 ІХ 1933, перевезений до в'язниці ГПУ УРСР в Харкові; після 23 ІІ 1934 засуджений Судовою трійкою при Колегії ГПУ УРСР на 10 років ВТТ; покарання відбував у сулавському відділі Сибірського ВТТ; влітку 1934 застрелений під час спроби втечі.

„Ojciec w SOZ-ie, matka w SOZ-ie
Dzieci płaczą na drodze
CRK rozbijemy
Komunistów bić pójdziemy”.

Działalności dotyczącej mniej[szości] narod[owych] jako takiej i w ogóle masowej pracy polit[ycznej] wśród ludności pol[skiej] prawie się nie prowadzi, co razem z odnotowywanymi wypaczeniami w dziedzinie kolektywizacji (r[ejo]n chorłowski) jest główną przyczyną niechęci ludności pol[skiej] do wstępowania do kołchozów.

Jeśli chodzi o polskie kolonie w miastach obwodu, również należy odnotować prawie zupełny brak działalności dotyczącej mniej[szości] narod[owych]. Pomimo tego, że w niektórych przedsiębiorstwach (Zakłady Styczniowe, [Fabryka] Juty, [Zakład] Szklarski, [Stocznia im.] A. Marti i in.) pracuje duża liczba Polaków (po 150–200 osób i więcej), żadnych działań wśród mniej[szości] narod[owych] nie prowadzi się tam. Istniejące w Odessie i Mikołajowie polskie kluby prawie w ogóle nie są odwiedzane. Podejmujemy obecnie kroki, za pośrednictwem organizacji part[yjnych], zmierzające do ożywienia tej działalności.

Jeśli chodzi o nastroje warstwy robotniczej Polaków, odnotowano w porównaniu z przeszłością znaczny wzrost negatywnych reakcji, przede wszystkim związanych z trudnościami aprowizacyjnymi, ze złym zaopatrzeniem robotników. Na tym gruncie odnotowano cały szereg antysowieckich [i] antysemickich wystąpień, [istnienie] polskiego szowinizmu itd.

Do dzisiejszego dnia wśród robotników zdarzają się negatywne reakcje w związku z polityką partii na wsi i kolektywizacją. Uważa się, że te posunięcia zniszczą chłopstwo i pogorszą sytuację robotników. Odnotowano przypadki przekazywania podczas odczytów o zaopatrzeniu robotników w przedsiębiorstwach anonimowych notatek z informacją, że w takiej sytuacji robotnik nie pójdzie walczyć itp. (figurujący w naszej ewidencji Polak MALEWICKIJ i in.).

Jednocześnie odnotowaliśmy wzrost tendencji emigracyjnych. Do Polski w ostatnim czasie wysyłanych jest bardzo dużo listów do krewnych, [których nadawcy] wyrażają chęć wyjazdu do Polski; listy wysyła przede wszystkim element zdeklasowany. W okresie sprawozdawczym na granicy pol[skiej] zatrzymano cały szereg Polaków – mieszkańców obwodu odeskiego, starających się nielegalnie przejść przez granicę do Polski. W naszych materiałach w chwili obecnej przewija się szereg Polaków, którzy złożyli w konsulacie pol[skim] w Kijowie podania o pozwolenie na wyjazd do Polski. Odnotowano też wiele wizyt w konsulacie.

Według danych ag[enturalnych] [ustalono, że] chęć do nielegalnej ucieczki za granicę przejawia mikołajowski ksiądz ZYŚKO¹, planujący zrealizować to z pomocą marynarzy jednego z zagranicznych parowców odwiedzających port

¹ Christian Zyśko (ur. 1897 w Speier, pow. odeski), ks.; po 1924 w parafii rzymskokatolickiej w Odessie, od 1926 proboszcz w Mikołajowie; aresztowany 25 IX 1933, przewieziony do więzienia GPU USRS w Charkowie; po 23 II 1934 skazany przez trójkę sądową przy Kolegium GPU USRS na 10 lat ITŁ; karę odbywał w oddziale susławskim Syberyjskiego ITŁ; latem 1934 zastrzelony podczas próby ucieczki.

мощи моряков одного из иностранных пароходов, посещающих Николаевский порт. В случае попытки к осуществлению изложенного – ЗЫСКО будет нами арестован.

Наряду с изложенным, наблюдается оживление активности к-р элемента, а также ксендзов: в Криво-Озерском р-не за отчетный период, за к-р агитацию было арестовано – ^бтри^б поляка. В Хорловском районе некой КОХ, полькой (подучетница), распространялась в виде листовки, переделанная ею заметка из «Крестьянской газеты», в коей предсказывалось близкое падение Соввласти. По городу Одессе нами в настоящее время разрабатывается ^бчетыре^б к-р группировки поляков, собирающихся на частных квартирах и ведущих антисоагитацию, часть из них нами намечена к ликвидации. В гор. Николаеве по агделу «Кровельщик» также проходит к-р группировка поляков, связанная с ксендзом ЗЫСКО. В настоящее время нами приступлено к ликвидации дела. Арестован и доставлен в Одессу фигурант дела ТИЛЬВЕНКО. О результатах следствия сообщим.

Со стороны ксендзов отмечено усиление антисоагитации, проводящейся последними в замаскированном виде в проповедях, что отмечено в гор. Одессе со стороны ксендзов РЕЙХАРТА, ШУБЕРТА, а также в особенности со стороны Николаевского ксендза ЗЫСКО. Последний в проповедях, обращаясь к прихожанам, прямо заявляет:

«...У Вас отняли все нажитое раньше, приобретенное дедами и отцами и Вам приходится жить в большой нужде, в городе и деревне, а особенно в деревне, где царит голод и холод. Все греховные поступки Господом Богом никогда не прощаются, и настоящий переживаемый момент ^бесть божеская кара^б.

...Все должны перенести эту оплату и молиться для заслужения милосердия с надеждой, что Господь Бог услышит Вашу молитву и пошлет Вам другую жизнь...».

Касаясь плохого положения костела, ЗЫСКО с амвона заявляет:

«...Церковь переживала гораздо худшие гонения, чем сейчас, но пережила и победила, и переживет их теперь...».

Антисоагитацию только в более замаскированном виде проводят в проповедях также РЕЙХАРТ и ШУБЕРТ.

[...]

Количество действующих костелов на территории области за отчетный период сократилось за счет закрытия по Постановлению ВУЦИК'а в апреле сего года костелов в гор. Зиновьевске и с. Кривом Озере. Костелы в польнацселе Киселевке и с. Григорьевке вследствие отсутствия в них в течение последних лет ксендзов, работают плохо. Также не функционирует закрытый в 1930 г. костел в с. Гайворон Грушковского района. Таким образом, в настоящее время в области фактически функционирует ^бвсего шесть^б костелов: 2 – в Одессе; ^бодин^б – в м. Голованевске; ^бодин^б – в Николаеве; ^бодин^б – в Херсоне и ^бодин^б – в с. Преображенке Хорловского района.

mikołajowski. W przypadku podjęcia próby zrealizowania wspomnianego planu, ZYŚKO zostanie przez nas aresztowany.

Oprócz wspomnianych wyżej spraw można zaobserwować ożywienie aktywności elementu k-r, a także księży: w r[ejo]nie krywoozerskim w okresie sprawozdawczym aresztowano za k-r agitację – ^btrzech^b Polaków. W rejonie chorłowskim niejaka KOCH, Polka (figuruje w naszej ewidencji), rozpowszechniała ulotkę z przerobioną przez siebie notatką z „Kriestjanskiej Gaziety”, w której przepowiadano bliski upadek władzy sow[ieckiej]. W mieście Odessa w chwili obecnej rozpracowujemy ^bcztery^b k-r ugrupowania Polaków, zbierające się w prywatnych mieszkaniach i prowadzące agitację antysow[iecką] część spraw wytypowaliśmy do likwidacji. W mieś[cie] Mikołajów w sprawie ag[enturalnej] „Krowielszczyk” również przewija się k-r ugrupowanie Polaków, związane z księdzem ZYŚKO. W chwili obecnej przystąpiliśmy do likwidacji sprawy. Został aresztowany i przewieziony do Odessy figurant sprawy TILWIENKO. O rezultatach śledztwa poinformujemy.

Odnutowano, iż księża nasilili agitację antysow[iecką] i prowadzą ją w zawołowany sposób w kazaniach, co stwierdzono w mieś[cie] Odessa u księży REJCHARTA, SZUBERTA oraz w szczególności u mikołajowskiego księdza ZYŚKO. Ten ostatni w kazaniach, zwracając się do przybyłych mówi wprost:

„...Odebrali Wam wszystko, co mieliście, co zdobyli Wasi dziadowie i ojcowie i przyszło Wam żyć w wielkiej biedzie w mieście i na wsi, a przede wszystkim na wsi, gdzie panuje głód i chłód. Żaden grzeszny uczynek nigdy nie zostaje wybaczonej przez Pana Boga i to, co teraz przeżywamy ^bjest karą boską^b.

...Wszyscy powinni ponieść tę ofiarę i modlić się, by zasłużyć na miłosierdzie z nadzieją, że Pan Bóg usłyszy Waszą modlitwę i ześle Wam inne życie...”

Jeśli chodzi o złą sytuację kościoła, ZYŚKO z ambony mówi:

„...Kościół przeżywał prześladowania dużo gorsze niż teraz, ale przeżył i zwyciężył, i teraz też je przeżyje...”

Antysow[iecką] agitację, tylko w bardziej zawołowany sposób, prowadzą w kazaniach również REJCHART i SZUBERT.

[...]

Liczba czynnych kościołów na terenie obwodu w okresie sprawozdawczym zmniejszyła się z powodu zamknięcia na podstawie postanowienia WUCIK w kwietniu bieżącego roku kościołów w mieś[cie] Zinowjewsku i we w[si] Krywe Ozero. Kościoły w pol[skiej] narod[owej] wsi Kiseliwka i we w[si] Hryhoriwka, w związku z brakiem tam od kilku ostatnich lat księży, działają źle. Nie funkcjonuje też zamknięty w 1930 r. kościół we w[si] Gajworon w rejonie hruszkowskim. Tak więc w chwili obecnej w obwodzie faktycznie funkcjonuje ^btylko sześć^b kościołów: 2 – w Odessie; ^bjeden^b – w m[iejscowości] Hołowaniwsk; ^bjeden^b – w Mikołajowie; ^bjeden^b – w Chersoniu i ^bjeden^b – we w[si] Preobrażenka w rejonie chorłowskim.

Frekwencja w kościołach, zwiększająca się w dni świąt religijnych (Wielkanoc), w ostatnim czasie znacznie spadła i utrzymuje się przede wszystkim dzięki elementom zdeklasowanym: starszym kobietom i niemieckim kolonistom, któ-

Посещаемость костелов, увеличивающаяся в дни религиозных праздников (Пасха), в последнее время значительно пала и в основном идет за счет деклассированных элементов: пожилых женщин и немцев-колонистов, продолжающих в большом количестве приезжать в города (Одесса, Николаев, Херсон). Доходность костелов по сравнению с прошлым годом также пала. В ряде костелов отсутствуют средства для их ремонта. Из имеющихся в костелах религиозных кружков, выявлена активность терциарского кружка, существующего в Одесском новом костеле, состоящего из 25–30 человек женщин-фанатичек, в котором проводятся читки и распространения религиозной литературы, а также проводится работа по втягиванию молодежи в костел.

В работе польских школ изменений по сравнению с прошлым периодом почти не отмечено. По-прежнему школы укомплектованы в значительном количестве старым учительством консервативно настроенным. При таком положении вещей говорить о надлежащем политвоспитании детей-учащихся не приходится. Во время религиозных праздников большое количество учащихся посещало костелы и в пасхальные дни школы недосчитывали большого количества учащихся. В некоторых школах до 50%. Одновременно учитывая полное отсутствие антирелигиозной и вообще политической работы среди взрослого польского населения, приходится констатировать безотрадную картину воспитания значительного количества детей в религиозном духе, под влиянием костела и родителей-фанатиков.

[...]

В целях перестройки работы по обслуживанию польских колоний согласно Ваших директив №№ 435/ОО/163392 и 165693, а также для дальнейшего ее оживления нами ставится вопрос в партийных организациях об оживлении нацменовской работы в области и, в частности, на предприятиях, на которых работают поляки.

Прорабатывается вопрос о закрытии костела в гор. Николаеве и одного из костелов в Одессе.

Выделяются материалы на ряд лиц из польского к-р актива с целью ареста их и высылки.

Для проведения работы на местах, нами помимо уже произведенных выездов оперработников ОО (Николаев, Херсон) намечаются выезды в другие районы, а также вызываются в облотдел ряд работников периферии.

6-Врид. Нач. Облотдела⁶ ГПУ УССР
ГАЛИЦКИЙ

6-Нач. ОО 6 и Облотдела⁶ ГПУ
САПИР²

² Абрам Володимирович Сапір (1900–1957), з 1919 в органах ВЧК; з 1926 до травня 1927 начальник контррозвідального відділу (КРО) Одеського окружного відділу ДПУ; з травня 1927 до грудня 1929 начальник КРО Київського окрвідділу ДПУ; з грудня 1929 до вересня 1930

rzy w dalszym ciągu w dużej liczbie przyjeżdżają do miast (Odessa, Mikołajów, Chersoń). Dochody kościołów w porównaniu z ubiegłym rokiem również obniżyły się. W szeregu kościołów brakuje środków na ich remonty. Spośród działających przy kościołach kółek religijnych, ujawniono aktywność kółka [stowarzyszenia] tercjarskiego, działającego przy nowym kościele odeskim, składającego się z 25–30 fanatyczek, w którym odbywa się czytanie i rozpowszechnianie literatury religijnej, a nawet prowadzone są działania mające na celu przyciągnięcie do kościoła młodzieży.

W pracy polskich szkół, w porównaniu z ubiegłym okresem, zmian prawie nie odnotowano. Tak jak wcześniej, szkoły obsadzone są w znacznym stopniu starym nauczycielstwem o nastawieniu konserwatywnym. Przy takim stanie rzeczy mówić o należyтым polit[ycznym] wychowaniu uczących się dzieci nie można. Podczas świąt religijnych duża liczba uczących się odwiedzała kościoły, a w dni wielkanocne szkoły nie doliczyły się dużej liczby uczniów. W niektórych nawet do 50%. Jednocześnie biorąc pod uwagę zupełny brak pracy antyreligijnej i w ogóle politycznej wśród dorosłej ludności pol[skiej], przychodzi odmalować beznadziejny obraz wychowania znacznej liczby dzieci w duchu religijnym, pod wpływem kościoła i rodziców fanatyków.

[...]

W celu zmiany działań mających zapewnić objęcie [pracą operacyjną] polskich kolonii zgodnie z Waszymi dyrektywami nr 435/OO/163392 i nr 165693, a także w celu dalszego ich ożywienia, przedstawiliśmy organizacjom partyjnym sprawę ożywienia działalności związanej z mniej[szościami] narod[owymi] w obwodzie, głównie w przedsiębiorstwach, gdzie pracują Polacy.

Pracujemy też nad sprawą zamknięcia kościoła w mieś[cie] Mikołajów i jednego z kościołów w Odessie.

Wydzielone zostały materiały na szereg osób spośród polskiego aktywu k-r w celu ich aresztowania i zesłania.

W celu przeprowadzenia działań w terenie, oprócz już wykonanych wyjazdów funkcjonariuszy oper[acyjnych] OO (Mikołajów, Chersoń) planowane są wyjazdy do innych rejonów, wzywa się też do Oddziału Obw[odowego] szereg pracowników z prowincji.

^bp.o. Nacz[elnika] Oddziału Obw[odowego]^b GPU USRS
GALICKIJ

^bNacz[elnik] OO 6 i Oddziału Obw[odowego]^b GPU
SAPIR²

² Abram Sapir (1900–1957), od 1919 w organach WCzK; od 1926 do maja 1927 naczelnik KRO Odeskiego Okręgowego Oddz. GPU; od maja 1927 do grudnia 1929 naczelnik KRO Kijowskiego Okręgowego Oddz. GPU; od grudnia 1929 do września 1930 naczelnik 1 Wydz. KRO GPU USRS; od września 1930 do maja 1931 naczelnik Wydz. Oddz. Specjalnego GPU USRS; od maja 1931 do lutego 1932 naczelnik Oddz. Specjalnego Odeskiego Sektora Operacyjnego GPU; od lutego 1932 do lutego 1933 naczelnik Oddz. Specjalnego Odeskiego Obwodowego Oddz. GPU; od lutego 1932 do lutego 1933 dru-

в-^в За-^в Начальник 1 Отд.^{-б} ОО
(—) БОРИН³

*ГДА СБУ, Одеса, спр. 63, т. 12, арк. 246–257.
Оригінал, машинопис.
Документ російською мовою.*

начальник 1 відділення КРО ДПУ УРСР; з вересня 1930 до травня 1931 начальник відділення Особливого відділу ДПУ УРСР; з травня 1931 до лютого 1932 начальник Особливого відділу Одеського оперативного сектора ДПУ; з лютого 1932 до лютого 1933 начальник Особливого відділу Одеського обласного відділу ДПУ; з 1932 до лютого 1933 другий заступник начальника Одеського обласного відділу ДПУ; з лютого 1933 до липня 1934 заступник начальника Дніпропетровського обласного відділу ДПУ; з липня 1934 до 11 VI 1935 заступник начальника УНКВС Дніпропетровської області; з 11 VI 1935 до 21 XII 1936 начальник іноземного відділу УДБ НКВС УРСР; з 21 XII 1936 до 13 II 1937 начальник УНКВС Молдавської АСРР; з лютого 1937 до 21 II 1938 помічник начальника 3 відділу УДБ НКВС УРСР. Заарештований 21 II 1938. Рішенням ВТ військ НКВС Київського військового округу від 23 IX 1939 з-під варті звільнений. Ухвалою Військової колегії Верховного суду СРСР від 28 IX 1940 вирок ВТ скасовано і справу передано до перегляду. Рішенням слідчої частини НКВС УРСР від 12 IV 1941 справа припинена. Вдруге заарештований 25 VI 1941, знаходився під слідством до 1943, і на підставі рішення Особливої наради НКВС СРСР від 21 VIII 1943 ув'язнений на 5 років, звільнений 6 IV 1945. Знову засуджений 28 II 1955 Кримським обласним судом до позбавлення волі строком на 15 років. Помер в місцях позбавлення волі; реабілітований.

^{в-в} Дописано від руки.

³ Борис Юхимович Борін (1890–1940), з 1921 у ЧК; з 1 XI 1929 начальник відділення оперативного відділу ДПУ УРСР; з 25 X 1932 начальник Житомирського міського відділу ДПУ; з 5 VIII 1933 начальник Сумського міського відділу ДПУ; з 16 VII 1934 помічник начальника; а з 17 I 1935 начальник Дорожньо-транспортного відділу НКВС Південної залізниці; з 3 VI 1935 у резерві НКВС УРСР; з 20 IX 1935 начальник-комісар Харківської школи НКВС; з вересня 1937 звільнений у запас.

^cW zast[ępstwie]^c ^bNaczelnik 1 Wydz[iału]^b OO
(—) BORIN³

WAP SBU, Odessa, spr. 63, t. 12, k. 246–257.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

gi zca naczelnika Odeskiego Obwodowego Oddz. GPU; od lutego 1933 do lipca 1934 zca naczelnika Dniepropietrowskiego Obwodowego Oddz. GPU; od lipca 1934 do 11 VI 1935 zca naczelnika UNKWD obwodu dniepropietrowskiego; od 11 VI 1935 do 21 XII 1936 naczelnik INO UGB NKWD USRS; od 21 XII 1936 do 13 II 1937 naczelnik UNKWD Mołdawskiej ASRS; od lutego 1937 do 21 II 1938 pomocnik naczelnika 3 Oddz. UGB NKWD USRS. Aresztowany 21 II 1938. Decyzją TW wojsk NKWD Kijowskiego WO z 23 IX 1939 zwolniony. Uchwałą Kolegium Wojskowego SN ZSRS z 28 IX 1940 wyrok TW unieważniono i sprawę przekazano do ponownego rozpatrzenia. Decyzją Jednostki Śledczej NKWD USRS z 12 IV 1941 sprawę przerwano. Ponownie aresztowany 25 VI 1941, w śledztwie do 1943 i na podstawie decyzji Kolegium Specjalnego NKWD ZSRS z 21 VIII 1943 skazany na 5 lat, zwolniony 6 IV 1945. Ponownie skazany 28 II 1955 przez Krymski Sąd Obwodowy na 15 lat pozbawienia wolności. Zmarł podczas odbywania kary; zrehabilitowany.

^{c-c} *Dopisano odręcznie.*

³ Boris Borin (1890–1940), w CzK od 1921; od 1 XI 1929 naczelnik Wydz. Oddz. Operacyjnego GPU USRS; od 25 X 1932 naczelnik Żytomierskiego Miejskiego Oddz. GPU; od 5 VIII 1933 naczelnik Sumskiego Miejskiego Oddz. GPU; od 16 VII 1934 pomocnik naczelnika; od 17 I 1935 naczelnik DTO NKWD Kolei Południowej; od 3 VI 1935 w rezerwie NKWD USRS; od 20 IX 1935 naczelnik-komisarz charkowskiej szkoły NKWD; we wrześniu 1937 zwolniony do rezerwy.

№ 60

18 жовтня 1932, Підволочиськ. Протокол допиту Марії Блажеєвської співробітником польської Державної поліції про нелегальний перетин кордону з СРСР до Польщі

^aПротокол допиту^a

Записаний дня 18.10.1932 [р.] в канцелярії Посту ДП у Підволочиську ст[аршим] пост[овим] Балавендером Ігнатієм з Марією Блажеєвською, років 45, вдовою по св. п. Миколі, дочкою Михайла й Богуміли Небогої, народженою в Дорофіївці, Скалатського повіту, рим[о-]кат[олицького] віросповідання, яка останньо проживала в Волочківцях, (рад[янська] Росія), про нелегальний перехід кордону з рад[янської] Росії до Польщі, яка зізнала наступне:

Приблизно перед 27 роками я вийшла заміж за російського громадянина Блажеєвського Миколу з Волочківців, Проскурівського повіту, де я досі перебувала. Мій чоловік Микола мав 6-моргове сільське господарство і житловий будинок у Волочківцях. У 1919 році мій чоловік помер, залишивши мені господарство, завдяки якому я разом з дітьми утримувалася. До 1931 року моє життя на цьому господарстві було задовільне, попри те, що я сама, з допомогою малолітніх дітей, його вела. З 1931 року як життя в рад[янській] Росії, ^bтак^b і тамт[ешні] відносини стали нестерпною мукою тому, що радянська влада почала забирати майже все збіжжя і живий інвентар, залишаючи мені дуже скромну кількість, ^bякої абсолютно не вистачало хоч би на найбільш скромне утримання.

У 1932 році відносини в рад[янській] Росії ще сильніше погіршилися, тому, що навесні не дозволено ні сіяти збіжжя, ні садити картоплю, але наказували садити цукрові буряки для цукроварні. В цілому, весною минулого року не було картоплі для садження, а також яркого збіжжя, щоб засіяти поля. Коли після жнив я збрала аграрні плоди, а саме трохи жита й пшениці, тоді більшовицька влада все це збіжжя забрала, нічого мені не залишаючи, через що я була наражена разом з родиною на голодну смерть. Крім цього, більшовицька влада не лише забрала у мене живий і мертвий інвентар, але й наклала на мене податок у розмірі 240 карбованців, якого ж^f жодним способом я не була в силі заплатити. Крім того, я мала заплатити ще інший податок у розмірі 336 карбованців.

Оскільки більшовики забрали у мене все збіжжя і добро, життя стало прямо неможливим, то ми були наражені на голодну смерть, я вирішила

^{a-a} Заголовок написаний в розбивку і підкреслений машинописним способом.

^{b-b} Дописано від руки.

^b Нерозбірливий фрагмент, перекреслений на машинці.

^f Слово, виправлене від руки.

Nr 60

18 października 1932, Podwołoczyska. Protokół przesłuchania Marii Błażejewskiej przez funkcjonariusza polskiej Policji Państwowej w sprawie nielegalnego przekroczenia granicy z ZSRS do Polski

^aProtokół przesłuchania^a

Spisany dnia 18.10.1932 [r.] w kancelarii Posterunku PP w Podwołoczyskach przez st[arszego] poster[unkowego] Balawend[e]ra Ignacego z Marią Błażejewską, lat 45, wdową po śp. Mikołaju, córką Michała i Bogumiły Niebogiej, urodzoną w Dorofijówce powiat Skałat, wyznania rzym[sko]kat[olickiego], zamieszkałą ostatnio w Wołoczkwcach (Rosja sow[iecka]), w sprawie nielegalnego przekroczenia granicy z Rosji sow[ieckiej] do Polski, która zeznała co następuje:

Przed około 27 laty wyszłam za mąż za obywatela rosyjskiego Błażejewskiego Mikołaja z Wołoczkwiec powiat Proskurów, gdzie dotychczas przebywałam. Mąż mój Mikołaj posiadał 6-morgowe gospodarstwo rolne i dom mieszkalny w Wołoczkwcach. W roku 1919 mąż mój zmarł, pozostawiwszy mi owe gospodarstwo, z którego się wraz z dziećmi utrzymywałam. Do roku 1931 życie me na tymże gospodarstwie było zadowalające, mimo że je sama przy pomocy nieletnich dzieci prowadziłam. Od roku 1931 życie w Rosji sow[ieckiej] jak ^{b-i}^b tamt[ejsze] stosunki stały się męczarnią nie do wytrzymania, albowiem władze sowieckie poczęły nam zabierać prawie wszystko zboże i żywy inwentarz, pozostawiając mi bardzo skromną ilość, ^c absolutnie niewystarczającą choćby na najskromniejsze utrzymanie się.

W roku 1932 stosunki w Rosji sow[ieckiej] jeszcze więcej się pogorszyły, ponieważ na wiosnę nie pozwolili siać zboża ani sadzić ziemniaków, lecz nakazywali sadzić buraki cukrowe dla cukrowni. W ogóle na wiosnę w rb. brak nam było ziemniaków do sadzenia, jako też zboża jarego na obsianie pola. Gdy po żniwach zebrałam płody rolne, a mianowicie trochę żyta i pszenicy, wówczas władze bolszewickie wszystko to zboże zabrały, nic mi nie pozostawiając, wskutek czego narażona byłam wraz z rodziną na śmierć głodową. Ponadto władze bolszewickie nie tylko, że zabrały mi żywy i martwy dobytek, lecz nałożyły na mnie podatek w kwocie 240 rubli, którego przecież^d w żaden sposób nie byłam w stanie zapłacić, prócz tego miałam zapłacić inny jeszcze podatek w kwocie 336 rubli.

Ponieważ bolszewicy zabrali mi wszystko zboże i dobytek, więc życie stało się wprost niemożliwe, bowiem narażeni byliśmy na śmierć głodową, przeto postanowiłam wraz z córką Jadwigą, lat 18, i synami Bronisławem, lat 20, oraz Janem, lat 16, za wszelką cenę przedostać się do Polski i dnia 15.10.1932 [r.], około

^{a-a} Tytuł zapisany wersalikami, pismem spacjowanym i podkreślony maszynowo.

^{b-b} Dopisano odręcznie.

^c Nieczytelny fragment, skreślony maszynowo.

^d Słowo poprawione odręcznie.

разом з дочкою Ядвігою, 18 років і синами Броніславом, 20 років та Яном, 16 років за всяку ціну дістатися до Польщі і 15.10.1932 [р.], близько 10 години, я направилася у напрямку польського кордону разом з вищеназваними дітьми, де під виглядом прання білизни в річці Збруч, на кордонному переході в Дорофіївці, прибула я в Польщу.

Зараз прошу польську владу про дозвіл оселення в Польщі разом з дітьми, а на випадок надання мені такого дозволу, я стану жити разом з дітьми в Дорофіївці, Скалатського повіту, де в мене родичі, як напр., Харчук Матвій в Дорофіївці. На цьому протокол закінчено.

Протокол мені зачитано.

(—) Балавендер [†]ст. пост[овий][†]

(—) Марія Блажеєвська

ДАТО, ф. 176, оп. 1, спр. 9, арк. 3–3 зв.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

^{† †} *Дописано від руки.*

godziny 10 udałam się ku granicy polskiej wraz z wyżej wymienionymi dziećmi, gdzie pod pozorem prania bielizny w rzece Zbrucz, na odcinku granicznym Dorofijówka, przybyłam do Polski.

Obecnie proszę władze polskie o zezwolenie zamieszkania wraz z dziećmi w Polsce, a na wypadek udzielenia mi tego zezwolenia, zamieszkam wraz z dziećmi w Dorofijówce powiat Skalał, gdzie mam krewnych, jak np. Charczuka Mateusza w Dorofijówce. Na tym protokół zakończono.

Protokół odczytano.

(—) Balawender ^{e-c}st. poster[unkowy]^{-c}

(—) Maria Błażejewska

DATO, f. 176, op. 1, spr. 9, k. 3–3 v.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

^{e-c} *Dopisano odręcznie.*

№ 61

19 жовтня 1932, Підволочиськ. Протокол допиту Леона Возняка співробітником польської Державної поліції про нелегальний перетин кордону з СРСР до Польщі

^а-Протокол допиту^а

Записаний 19 X 1932 [р.] в канцелярії Посту ДП в Підволочиську пост[овим] Немкевичем Стефаном ^{б-з} Возняком Леоном^б, 15 років, народжений і приналежний гміні Зайчики Проскурівського пов[іту] Юринецького району, російський громадянин, рим[о-]кат[олицького] віросповідання, вільного стану, читає і пише, без майна, заробітчанин, син св. п. Василя й Малгожати, який з приводу переходу кордону з рад[янської] Росії до Польщі дає свідчення до протоколу таке:

Мій батько помер у 1927 році, а в 1932 році мого брата Станіслава більшовики забрали в Сибір за те, що не хотів вступити до колективу.

Моя мати Малгожата мала близько 7 моргів поля і житловий будинок та одного коня, одну корову і 5 колод пасіки, але це майно в 1932 році примусово забрали від нас в колектив, а нас вигнано з нашої хати, де^в ми тинялися по чужих гмінах і працювали обидва з братом у лісах, однак з цієї роботи не можна було прожити.

Оскільки зараз пропали всякі роботи і я просто пропадав з голоду, то 15 X 1932 [р.] разом зі своєю матір'ю Малгожатою і братом Броніславом, я утік з рад[янської] Росії до Польщі, бо боявся, щоб мене, так як й мого брата, не вивезли в Сибір.

Додам, що у Скалаті маю брата Олександра, років 26, при якому я хотів би залишитися і прошу про подання мені права на перебування в Польщі. ^г-В мене нема жодних легальних документів на перехід кордону^г.

Протокол зачитано.

Записав Немкевич, пост[овий]
(—) Немкевич ^г-пост[овий]^г

(—) Возняк Леон

*ДАТО, ф. 176, оп. 1, стр. 11, арк. 4.
Оригінал, машинопис.
Документ польською мовою.*

^{а-а} Підкреслено машинописним способом.

^{б-б} Підкреслено від руки.

^в Так у тексті.

^{г-г} Дописано від руки.

Nr 61
19 października 1932, Podwołoczyska. Protokół przesłuchania
Leona Woźniaka przez funkcjonariusza polskiej Policji Państwowej
w sprawie nielegalnego przekroczenia granicy z ZSRS do Polski

^aProtokół przesłuchania^a

Spisany dnia 19 X 1932 [r.] w kancelarii Posterunku PP w Podwołoczyskach przez poster[unkowego] Niemkiewicz Stefana ^bz Woźniakiem Leonem^b, lat 15, urodzony i przynależny w gminie Zajączki pow[iat] Proskurów rej[on] Jurynce, obywatel rosyjski, wyznania rzym[sko]kat[olickiego], stanu wolnego, czyta i pisze, bez majątku, zarobnik, syn śp. Bazylego i Małgorzaty, który na okoliczność przekroczenia granicy z Rosji sow[ieckiej] do Polski zeznaje do protokołu co następuje:

Ojciec mój zmarł w roku 1927, zaś w roku 1932 brata mego Stanisława bolszewicy zabrali na Sybir za to, że nie chciał przystać do kolektywy.

Matka moja Małgorzata posiadała około 7 mórg pola i dom mieszkalny oraz jednego konia, jedną krowę i 5 pni pasieki, który to majątek w roku 1932 zabrali od nas przymusowo do kolektywy, zaś nas wypędzono z własnego domu, gdzie^c tułaliśmy się po obcych gminach i pracowaliśmy obaj z bratem w lasach, jednak z tej roboty nie można było wyżyć.

Ponieważ obecnie ustały wszelkie roboty i wprost ginąłem z głodu, przeto w dniu 15 X 1932 [r.] razem ze swoją matką Małgorzatą i bratem Bronisławem zbiegłem z Rosji sow[ieckiej] do Polski, gdyż obawiałem się, aby mnie tak jak mego brata nie wywieziono na Sybir.

Nadmienię, że w Skałacie mam swego brata Aleksandra, lat 26, przy którym chciałbym pozostać i proszę o udzielenie mi prawa pobytu w Polsce. ^dNa przekroczenie granicy nie posiadam żadnych legalnych dokumentów^d.

Protokół odczytano.

Spisał Niemkiewicz, poster[unkowy]
(—) Niemkiewicz ^dposter[unkowy]^d

(—) Woźniak Leon

DATO, f. 176, op. 1, spr. 11, k. 4.
Oryginał, maszynopis.
Dokument w języku polskim.

^{a-a} Podkreślono maszynowo.

^{b-b} Podkreślono odręcznie.

^c Tak w tekście.

^{d-d} Dopisano odręcznie.

№ 62

19 жовтня 1932, Підволочиськ. Протокол допиту Лукаша Возняка співробітником польської Державної поліції про нелегальний перетин кордону з СРСР до Польщі

^aПротокол допиту^a

Записаний дня 19 X 1932 в канцелярії Посту Держ[авної] пол[іції] в Підволочиську пост[овим] Немкевичем Стефаном ^bз Возняком Лукашем^c, 62 роки, народжений і приналежний гміні Зайчики Проскурівського пов[іту] Юринецького району (рад[янська] Росія) рим[о-]кат[олицького] віровизнання, жонатий, читає і пише, російський громадянин, має в гміні Зайчики 7 моргів поля і житловий будинок, за професією землероб, син Францішека і Розалії, у справі нелегального переходу кордону рад[янської] Росії до Польщі, який до протоколу дає такі свідчення:

У 1930 році радянська влада забрала у мене мого сина Юзефа, 27 років, якого вивезено в Сибір^b на якісь роботи, а забрали його за те, що не хотів вступити до колгоспу.

У 1931 році забрали у мене мого другого сина Яна, 31 рік, якого також десь вивезли в Сибір^b на примусові роботи.

У 1931 році колгосп забрав у мене моїх 7 моргів поля, пару коней, одну корову, одну свиню, вісімнадцять колод пасіки та вигнав мене з моєї хати. Від [часу], коли в мене було забрано майно, я разом з дружиною Ельжбетою ходив по землеробських селах і ми працювали в тих господарів, в яких колектив не відібрав^b ще землю, і так ми утримувалися.

Оскільки колгосп зараз починає забирати у всіх господарів майно і примусово зганяє населення до роботи, а харчів видають дуже мало, так, що людина просто гине з голоду, то я разом зі своєю дружиною Ельжбетою, та дружиною мого брата Василя, Малгожатою та її ж синами Броніславом і Лехом^c, втік 15 X 1932 разом з ними з рад[янської] Росії до Польщі і прошу про подання мені [дозволу на] перебування в Польщі де-небудь.

Додаю ще, що в Скалаті є син мого брата Олександра, який також два роки тому назад утік із рад[янської] Росії, до якого я б хотів добратися і може при ньому дістав би яку-небудь роботу. ^dНа перехід кордону в мене нема жодних відповідних документів^d.

Протокол мені зачитано.

^a-^a Підкреслено машинописним способом.

^b-^b Підкреслено від руки.

^b Слово виправлене від руки.

^c Так у тексті. У документі № 61: Леон.

^d-^d Дописано від руки.

Nr 62

19 października 1932, Podwołoczyska. Protokół przesłuchania Łukasza Woźniaka przez funkcjonariusza polskiej Policji Państwowej w sprawie nielegalnego przekroczenia granicy z ZSRS do Polski

^aProtokół przesłuchania^a

Spisany dnia 19 X 1932 w kancelarii Posterunku Pol[icji] Państ[wowej] w Podwołoczyskach przez poster[unkowego] Niemkiewicza Stefana ^b-z Woźniakiem Łukaszem^b, lat 62, urodzony i przynależny w gminie Zajączki pow[iat] Proskurów, rej[on] Jurynce (Rosja sow[iecka]) wyznania rzym[sko]kat[olickiego], żonaty, czyta i pisze, obywatel rosyjski, posiada w gminie Zajączki 7 mórg pola i dom mieszkalny, z zawodu rolnik, syn Franciszka i Rozalii, w sprawie nielegalnego przekroczenia granicy z Rosji sow[ieckiej] do Polski, który zeznaje do protokołu co następuje:

W roku 1930 władze sowieckie zabrały mi mego syna Józefa, lat 27, którego wywieźli na Sybir^c na jakieś tam roboty, a zabrali go za to, że nie chciał przystać do kolektywy.

W roku 1931 zabrali mi drugiego syna Jana, lat 31, którego również gdzieś wywieźli na Sybir^c na roboty przymusowe.

W roku 1931 zabrała mi kolektywa moich 7 mórg pola, parę koni, jedną krowę, jedną świnie, 18 pni pasieki oraz wypędzili mnie z mego własnego domu. Od [czasu] zabrania mi tego majątku chodziłem wraz ze swoją żoną Elżbietą po rolnych wsiach i pracowaliśmy u tych gospodarzy, u których kolektywa nie odebrała^c jeszcze gruntów i tak utrzymywaliśmy się.

Ponieważ obecnie kolektywa zaczyna zabierać od wszystkich gospodarzy majątki i przymusowo spędza ludność do pracy, a jedzenia bardzo mało wydają, tak że człowiek wprost z głodu ginie, przeto ja razem ze swoją żoną Elżbietą oraz żoną mego brata Bazylego, Małgorzatą i teź synami Bronisławem i Lechem^d, zbiegłem w dniu 15 X 1932 razem z nimi z Rosji sow[ieckiej] do Polski i proszę o udzielenie mi [zezwolenia na] pobyt w Polsce gdziekolwiek.

Nadmieniam, iż mam w Skałacie syna mego brata Aleksandra, który również przed dwoma laty zbiegł z Rosji sow[ieckiej], do którego chciałbym się dostać i może przy nim dostałbym jakąkolwiek robotę. ^eNa przekroczenie granicy nie posiadam żadnych właściwych dokumentów^e.

Protokół odczytano.

^a-^a Podkreślono maszynowo.

^b-^b Podkreślono odręcznie.

^c Słowo poprawione odręcznie.

^d Tak w tekście. W dokumencie nr 61: Leon.

^e-^e Dopisano odręcznie.

Записав Немкевич пост[овий]
(—) Немкевич ^г-пост[овий]^г

(—) Лука Возняк

ДАТО, ф. 176, оп. 1, спр. 11, арк. 3.

Копія, машинопис.

Документ польською мовою.

Під підписом допитуваного примітка: Рішення! Старостинський суд у Підволочиську в карній справі проти Луки Возняка і тов[аришів] дня 13/14 [19]32 [р.] вирішує [...] судочинство згідно арт. 5 кпк до схоплення засуджених, за якими встановлює пошуки; нижче нерозбірливий підпис; у лівому долішньому куті нерозбірлива примітка і дата: 23/10.

Spisał Niemkiewicz poster[unkowy]
(—) Niemkiewicz eposter[unkowy]-e

(—) Łukasz Woźniak

DATO, f. 176, op. 1, spr. 11, k. 3.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

Pod podpisem przesłuchiwanego adnotacja o treści: Postanowienie! Sąd Grodzki w Podwoleczyskach w sprawie karnej przeciw Łukaszowi Woźniakowi i tow[arzyszom] dnia 13/14 [19]32 [r.] postanawia [...] postępowanie karne po myśli art. 5 kpk aż do ujęcia oskarżonych, za którymi zarządza poszukiwania; poniżej nieczytelny podpis; w lewym dolnym rogu nieczytelna adnotacja i data: 23/10.

№ 63
20 жовтня 1932, Брест над Бугом. Фрагмент звіту
Поліського воєводи за вересень і жовтень 1932 р. про нелегальний
перетин кордону

^а-Поліський воєвода^а
№ БП 14
Брест н[ад] Б[угом], 20 X 1932 р.

^{б-а}-Ситуаційний звіт^а № 9
за період від 11 IX до 10 X 1932 р.^б

^{б-в}-Прикордонні^в справи^б

^б-Нелегальний перехід кордону:^б У звітному періоді з місць проживання з наміром переходу до СРСР вийшло 13 осіб з Лунинецького повіту, 2 особи з Брестського пов[іту] та 2 особи з Пінського повіту. 6 серед біженців розшукується за крадіжки, 3 втекло з метою відмовитися від військової служби – всі інші перейшли в Росію за намовою друзів.

Перейшло кордон до СРСР 11 осіб (9 з Лунинецького повіту та 2 зі Столинського повіту, у тому числі дезертир з КОП – Юзеф Домбек).

Повернулися з СРСР три особи, які в 1931 р. втекли з Лунинецького повіту. Ці біженці показують, що до повернення в Польщу примусив їх голод, який панує в Росії.

Під час спроби переходу кордону до СРСР затримано – 4 особи, при цьому з Кобринського повіту – 3 і з Ковельського повіту, Волинського воєводства – 1.

[...]

ДАВО, ф. 46, оп. 9а, спр. 959, арк. 34.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

У долішній частині сторінки на тексті нерозбірлива прямокутна печатка.

^{а-а} *Написано великими літерами.*

^{б-б} *Підкреслено машинописним способом.*

^{в-в} *Написано в розбивку.*

Nr 63
20 października 1932, Brześć nad Bugiem. Fragment sprawozdania
wojewody poleskiego za wrzesień i październik 1932 r. dotyczący
nielegalnego przekraczania granicy

^a-Wojewoda Poleski^a

Nr BP 14

Brześć n[ad] B[ugiem], dnia 20 X 1932 r.

^{b-a}-Sprawozdanie sytuacyjne^a nr 9
za czas od 11 IX do 10 X 1932 r.^b

^b-Sprawy ^c-graniczne^{c-b}

^b-Nielegalne przekraczanie granicy:^b W okresie sprawozdawczym wydało się z miejsc zamieszkania z zamiarem udania się do ZSRR 13 osób z powiatu łuninieckiego, 2 osoby z pow[iatu] brzeskiego i 2 osoby z powiatu pińskiego. 6 spośród zbiegów jest poszukiwanych za kradzież, 3 zbiegli w celu uchylenia się od służby wojskowej – pozostali udali się do Rosji z namowy kolegów.

Przekroczyło granicę do ZSRR 11 osób (9 z powiatu łuninieckiego i 2 z powiatu stolińskiego, w tym dezerterski z KOP – Józef Dąbek).

Powróciły z ZSRR 3 osoby, które w r. 1931 zbiegły z powiatu łuninieckiego. Zbiegowie ci zeznają, że do powrotu do Polski zmusił ich głód panujący w Rosji.

Zatrzymano w czasie usiłowania przejścia granicy do ZSRR – 4 osoby, w tym z powiatu kobryńskiego – 3 i z powiatu kowelskiego województwa wołyńskiego – 1.

[...]

DAWO, f. 46, op. 9a, spr. 959, k. 34.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W dolnej części strony na tekście nieczytelna pieczęć prostokątna.

^{a-a} *Zapisano wersalikami.*

^{b-b} *Podkreślono maszynowo.*

^{c-c} *Zapisano pismem spacjiowanym.*

№ 64

20 жовтня 1932, Сватово. Заява партійного діяча І. Нечасва сватовському районному партійному комітету

Копия с копии

^а-Сватовському Райпарткому^а

От члена партии с ^б-1925 г. ^б № 0705272
НЕЧАЕВА И. П.

Заявление

Я был мобилизован в число 2340 на село Сталинским ГПК и Обкомом партии в Ваш район на работу Зав. ОНО. Не только руководить отделом Народного Образования, но и помогать парторганизации, как член партии в выполнении плана в осенней посевной кампании, х/заг. и т. д. Я должен бороться за генеральную линию партии по переустройству села, укреплять колхозы как одну из социалистических форм хозяйства, бороться за успешность осеннего сева и прийти к Октябрьской революции с победами по сельскому хозяйству.

Хорошо, когда разделяешь генеральную линию партии по всем вопросам, чувствуешь свою правоту и тогда легко проводить свою работу. Я вспоминаю, когда я с первого раза в комсомоле в 1921 году горел и проводил работу любую, чувствуя, что линия партии верна и я прав. Я вспоминаю своего отца, когда тот горел в борьбе за укрепление советской власти, считаю себя правым. 5 душ малолетних детей не могли его остановить от работы, которую он проводил и верил в то, что строил.

Таким он был зарублен бандой Махно на своем посту 29/IV-[19]21 года в селе Карповке Сталинского округа на продразверстке, куда был послан партией и профсоюзом.

Горел и я с [19]21 г. по [19]29 г. ^б-С 1929 г. у меня стали колебания, сомнения в верность генеральной линии партии и, в особенности, по сельскому хозяйству. Колебания эти не уменьшились, ^вно что дополнило на 100% – это 3-й решающий^{в-б}. Тогда, когда все газеты кричали о выполнении хлебозаготовок, и тогда уже народ голодал, буквально пух с голода (Киевщина, Полтавщина, Мариупольщина), а газеты всё продолжали вой за выполнение хлебозаготовок.

Тут уже не только будешь сомневаться, а прямо скажешь, что генеральная линия партии в настоящем неправильная, и направлена на создание нищеты в селе, форсированную пролетаризацию в сельском хозяйстве, что

^а-^а *Написано великими літерами.*

^б-^б *Підкреслено від руки.*

^в-^в *Так у тексті.*

Nr 64

20 października 1932, Swatowo. Pismo partyjnego działacza I. Nieczajewa do swatowskiego rejonowego komitetu partii, zawierające krytykę partii komunistycznej

Kopia z kopii

^{a-}Do Swatowskiego Rej[onowego] Kom[itetu] Part[iii]^a

Od członka partii od ^{b-}1925 r.^b nr 0705272
NIECZAJEWA I. P.

Oświadczenie

Zostałem zmobilizowany, nr 2340, na wieś przez staliński GPK i *Obkom* partii do Waszego rejonu do pracy jako kier[ownik] ONO. Nie tylko po to, by kierować Oddziałem Oświaty Ludowej, ale też by pomagać organizacji part[yjnej] jako członek partii w wykonaniu planu podczas jesiennej kampanii siewnej, akcji sk[upu] zb[óża] itd. Mam walczyć o utrzymanie generalnej linii partii związanej z przebudową wsi, umacniać kołchozy jako jedną z socjalistycznych form gospodarki, walczyć o sukcesy podczas jesiennych zasiewów i doczekać [rocznicy] rewolucji październikowej z sukcesami w gospodarce rolnej.

Dobrze, kiedy podzielasz generalną linię partii we wszystkich sprawach, czujesz swoją słuszność, wtedy łatwo jest prowadzić robotę. Pamiętam, jak od pierwszego dnia w Komsomole w 1921 roku spalałem się i prowadziłem każdą pracę czując, że linia partii jest słuszna i że mam rację. Wspominam swojego ojca, kiedy on spalał się w walce o umocnienie władzy sowieckiej, uważając siebie za sprawiedliwego. 5 małych dzieci nie mogło go powstrzymać od pracy, którą wykonywał, bo wierzył w to, co budował.

I takiego właśnie [człowieka] zarabiała banda Machny 29/IV-[19]21 roku na posterunku we wsi Karpówka w okręgu stalińskim, gdzie został wysłany przez partię i związek zawodowy, podczas rozdziału kontyngentów żywnościowych.

Spalałem się i ja od [19]21 r. do [19]29 r. ^{b-}Od 1929 r. zacząłem wahać się, mieć wątpliwości co do słuszności generalnej linii partii, przede wszystkim w odniesieniu do gospodarki rolnej. Wahania te nie zmniejszyły się, ^{c-}a to, co upewniło mnie na 100% – to 3-ci decydujący^{c-b}. Wtedy, kiedy wszystkie gazety krzyczały o wykonaniu planów *chlebozagotówek*, a kiedy ludzie już głodowali, dosłownie puchli z głodu (Kijowszczyzna, Połtawszczyzna, Mariupolszczyzna), gazety cały czas kontynuowały swoje pienia nad wykonaniem planu *chlebozagotówek*.

Tu już nie tylko będziesz mieć wątpliwości, lecz wprost powiesz, że generalna linia partii w rzeczywistości jest niewłaściwa i realizowanie jej prowadzi do

^{a-} *Zapisano wersalikami.*

^{b-} *Podkreślono odręcznie.*

^{c-} *Tak w tekście.*

подтверждает – это наши станции и появление беспризорных по большим городам в массовом количестве.

Кроме этого помогло стабилизироваться моим колебаниям – это создание закрытых распределителей и столовок для ультра-ответственных работников. В бытность мою, работая в редакции журнала «Партактивист» – гор. Харьков орган ЦК ВКП(б) ([19]32 год) я обедал в столовой ЦК КП(б)У и тогда, когда ещё не хватало хлеба, пухли с голода. В столовой ЦК ВКП(б) подавалось мясо в разное меню по удешевлённым ценам. Люди жили, и не могли даже подумать о голоде, творящемся в народе. Оторвались от масс, благодаря своей сытой жизни. А наши обработчики могут попасть в уклон. Они также заоченели в аппаратах, не видя, что и теперь есть голодное население.

Рабочий перебивается изо дня в день, колхозник – этот переходной и производящий класс хлеб, сам жуёт черный хлеб с примесью со всеми суррогатами. А низшие служащие – это беднота, которая также боролась за советскую власть, мы также даём им по 300 грамм (да и то недавно стали давать) давали 200 грамм хлеба на день, это тогда, когда зерновая проблема разрешена (см. решение 17 партконференции).

И наши ультра-революционеры, благодаря своей сытой жизни, не видят как трудно рабочему, колхознику жить при той дороговизне, какую имеем. Задержка зарплаты, новая финансовая система, никаких продуктов, кроме этого – полуголодных, истощённых мы заставляем соревноваться – это ещё дополнилось к моим убеждениям, и отсюда вывод – ⁶что генеральная линия партии неправильная и нуждается в хирургическом лечении и в кесеровом сечении, а значит – потребовать в удалении руководства ЦК ВКП(б) во главе со СТАЛИНЫМ. Почему со СТАЛИНЫМ? Да потому, что он является вождём и руководителем, и не мог сработаться с такими революционерами, со старой гвардией как ЗИНОВЬЕВ¹, КАМЕНЕВ², СМИ-

¹ Григорій Свєйсєвич Зінов'єв (Овсєй-Герш Аронович Радомисльський) (1883–1936), з грудня 1917 голова Петроградської ради; з 1921 член Політбюро ЦК ВКП(б); у 1926 виведений зі складу Політбюро; у 1927 виведений зі складу ЦК, а на XV з'їзді ВКП(б) у грудні 1927 виключений із партії; відправлений на заслання; у 1928 покався, відновлений у партії і призначений ректором Казанського університету, а у 1931 членом Колегії Наркомату освіти РРФСР; у жовтні 1932 знову виключений з партії і відправлений на заслання в Кустанай; у 1933 вдруге відновлений у партії, а 16 XII 1934 заарештований і в січні 1935 на відкритому процесі у справі «Московський центр» засуджений на 10 років ув'язнення; у 1936, перебуваючи в тюрмі, був звинувачений у справі «Антирадянського троцькістсько-зінов'євського центру»; 24 VIII 1936 був засуджений до вищої міри покарання; розстріляний.

² Лев Борисович Каменєв (Розенфельд) (1883–1936), комуністичний діяч, зять Троцького; у складі радянської делегації брав участь у переговорах в Брест-Литовську; з вересня 1918 член Президії ВЦВК, з жовтня 1918 до травня 1926 голова Московської ради, з березня 1919 член політбюро ЦК ВКП(б), з вересня 1922 до лютого 1924 заступник голови Раднаркому РРФСР, з липня 1923 заступник голови Раднаркому СРСР; у 1925–1927 один із керівників т. зв. «нової опозиції»; у січні 1926 призначений наркомом зовнішньої і внутрішньої торгівлі СРСР, а в серпні того ж року – повноважним представником в Римі. Заарештований 16 XII 1934 і в січні 1935 засуджений до 5 років ув'язнення; притягнутий до справи «Кремлівської бібліотеки і комендатури Кремля»; 25 VII 1935 засуджений до 10 років ув'язнення, а 24 VIII 1936 за справою «Троцькіст-

nędzy na wsi, do przymusowej proletaryzacji w gospodarce rolnej, a potwierdzają to – nasze stacje i pojawienie się w dużych miastach całych mas *biesprizornych*.

Co prócz tego utwierdziło moje wahania? Utworzenie zamkniętych sklepów i stołówek dla ponoszących najwyższą odpowiedzialność pracowników. Podczas gdy pracowałem w redakcji magazynu „Partaktivist” – mias[to] Charków, organ KC KP(b)U ([19]32 rok) – jadałem w stołówce KC KP(b)U i [nawet jeszcze] wtedy, kiedy nie wystarczało chleba, [a ludzie] puchli z głodu; w stołówce KC WKP(b) podawano mięso, różnorakie potrawy po obniżonych cenach. Ludzie żyli i nie byli w stanie nawet wyobrazić sobie głodu, jaki panował w narodzie. Oderwali się od mas przez to, że sami żyli dostatnio. A nasi pracownicy [aparatu] obw[odowego] mogą nisko upaść. Oni też skostnieli w aparatach, nie widząc, że i teraz ludzie są głodni.

Robotnik bieduje z dnia na dzień, kołchoźnicy – ta przejściowa i produkująca zboże klasa – sami żują czarny chleb z domieszką wszelkich surogatów. A niżsi urzędnicy – biedota, która też walczyła o władzę sowiecką, im także dajemy po 300 gramów (a i to od niedawna zaczęli dawać), dawaliśmy po 200 gramów chleba dziennie i to wtedy, kiedy problem ziarna został rozwiązany (zob. postanowienie 17 konferencji part[ii]).

I nasi ultrarewolucjoniści, żyjąc dostatnio, nie widzą, jak trudno jest robotnikom, kołchoźnikom żyć przy tej drożyznie, jaką mamy. Wstrzymanie wypłaty pensji, nowy system finansowy, żadnych produktów, a oprócz tego na wpół głodnych, wycieńczonych zmuszamy do współzawodnictwa – to jeszcze bardziej utwierdziło mnie w moich przekonaniach i stąd wniosek – ^bże generalna linia partii jest niewłaściwa i potrzebuje chirurgicznego leczenia i ostrego cięcia, a to znaczy – [trzeba] żądać usunięcia kierownictwa KC WKP(b) na czele ze STALINEM. Dlaczego ze STALINEM? Dlatego, że jest on wodzem i przywódcą, a nie mógł zgrać się w pracy z takimi rewolucjonistami ze starej gwardii jak ZINOWJEW¹, KAMIENIEW², SMIŁGA, RAKOW-

¹ Grigorij Zinowjew (Owsij Hersz Radomyskij) (1883–1936), działacz komunistyczny; od grudnia 1917 przewodniczący Rady Piotrogrodzkiej; od 1921 członek BP KC WKP(b); w 1926 wykluczony ze składu BP KC WKP(b); w 1927 wykluczony ze składu KC, a na XV zjeździe WKP(b) w grudniu 1927 wykluczony z partii, zesłany; w 1928 złożył samokrytykę, przywrócony do partii i wyznaczony rektorem uniwersytetu w Kazaniu, w 1931 członek Kolegium Ludowego Komisariatu Oświaty RFSRS; w październiku 1932 ponownie wykluczony z partii i zesłany do Kustanaj; w 1933 po raz drugi przywrócony w szeregi partii, 16 XII 1934 aresztowany i w styczniu 1935 w jawnym procesie tzw. moskiewskiego centrum skazany na 10 lat więzienia; w 1936, przebywając w więzieniu, został oskarżony w sprawie tzw. antysowieckiego trockistowsko-zinowjewskiego centrum, 24 VIII 1936 skazany na karę śmierci; rozstrzelany.

² Lew Kamieniew (Rozenfeld) (1883–1936), działacz komunistyczny, zięć Trockiego; brał udział w rokowaniach w Brześciu Litewskim w składzie delegacji sowieckiej; od września 1918 członek Prezydium WCIK, od października 1918 do maja 1926 przewodniczący Rady Moskiewskiej; od marca 1919 członek KC WKP(b), od września 1922 do lutego 1924 zastępca przewodniczącego SNK RFSRS, od lipca 1923 zca przewodniczącego SNK ZSRS; w l. 1925–1927 jeden z kierowników tzw. nowej opozycji; w styczniu 1926 mianowany ludowym komisarzem handlu zagranicznego i wewnętrznego ZSRS, od sierpnia 1926 poseł ZSRS w Rzymie. Aresztowany 16 XII 1934 i w styczniu 1935 skazany na 5 lat więzienia. Włączony 25 VII do tzw. sprawy Biblioteki Komendatury Kremla, 25 VII 1935 skazany na 10 lat więzienia; 24 VIII 1936 w związku ze sprawą tzw. antysowieckiego trockistowsko-zinowjewskiego centrum skazany na karę śmierci; rozstrzelany, zrehabilitowany w 1988.

ЛГА, РАКОВСКИЙ³, Карл РАДЕК⁴, ЛАШЕВИЧ⁵, УГЛАНОВ⁶, ТОМСКИЙ⁷, РЫКОВ⁸, БУХАРИН и др.⁶ Сам остался от семёрки один, сам взял на себя руководство огромной страной и отсюда ошибки.

сько-Зінов'євського об'єднаного центру» засуджений до вищої міри покарання, розстріляний; реабілітований у 1988.

³ Християн Георгійович Раковський (1878–1941), партійний діяч; один із засновників соціал-демократичних партій в Болгарії та Румунії, діяч міжнародного соціалістичного руху. У січні 1918 був призначений головою Верховної колегії у російсько-румунських справах; у січні 1919 очолив український радянський уряд, з березня член ЦК РКП(б); у 1936 заарештований у справі т. зв. «антирадянського право-троцькістського блоку». Утримувався в Орловській тюрмі, розстріляний.

⁴ Карл Бернгардович Радек (Собельсон) (1885–1939), партійний діяч, журналіст; у 1902 вступив у Польську соціалістичну партію, в 1904 в соціал-демократію Королівства Польщі і Литви; після Лютневої революції 1917 член закордонного представництва РСДРП у Стокгольмі, один із головних зв'язкових між керівництвом партії і німецьким Генштабом і організаторів переїзду Леніна в Росію через Німеччину у запломбованому вагоні; у 1917 член радянської делегації в Брест-Литовську; у 1919–1924 член ЦК РКП(б), у 1920 секретар, у 1922–1924 член Виконавчого комітету Комінтерну; у 1927 виключений з партії у числі інших учасників троцькістської опозиції; в січні 1928 засуджений до 3 років висилки, звільнений у травні 1929, в січні 1930 відновлений у ВКП(б). Заарештований 16 IX 1936, у справі т. зв. антирадянського троцькістського центру; 30 I 1937 засуджений на 10 років тюремного ув'язнення, вбитий кримінальними злочинцями.

⁵ Михайло Михайлович Лашевич (1884–1928), військовий і партійний діяч, в 1917 член Петроградського комітету РСДРП і воєнно-революційного комітету; в 1918 член Петроградського бюро ЦК РКП(б); з серпня до листопада 1918 член Революційної військової ради, з грудня 1918 до листопада 1919 командуючий 3-ю армією; в 1919–1920 входив до складу Революційно-Військових рад найважливіших фронтів Червоної Армії, з серпня до листопада 1920 командуючий 15-ою армією; у 1922–1925 голова Сибірського революційного комітету, одночасно член Революційно-Військової ради Західно-Сибірського і командуючий Сибірським військовим округом; з 1925 заступник наркома з військових і морських справ СРСР, заступник голови Революційно-Військової ради СРСР, у 1926–1928 заступник голови правління Китайської східної залізниці, у 1927 виведений зі складу ЦК і виключений із партії; «роззброївся перед партією» і в 1928 відновлений в партії.

⁶ Микола Олександрович Угланов (1886–1937), партійний і державний діяч, у 1917 голова Петроградської окружної комісії з боротьби з дезертирством, потім у 1918–1920 комісар у військах, секретар Петроградського губкому РКП(б) з лютого 1921; з лютого 1922 секретар Нижегородського губкому партії; у 1924–1928 перший секретар Московського комітету ВКП(б), з серпня 1924 член Оргбюро і секретар ЦК; у 1928 став одним із лідерів т. зв. правого ухилу; з листопада 1928 нарком праці СРСР, а в квітні 1929 виведений зі складу Політбюро ЦК, в 1932 виключений з партії. Заарештований 17 II 1933 у справі «антипартійної контрреволюційної групи правих», у квітні 1933 звільнений; у серпні 1936 знову заарештований. 31 V 1937 засуджений до вищої міри покарання, розстріляний, реабілітований у 1989.

⁷ Михайло Павлович Томський (Єфремов) (1880–1936), комуністичний діяч; з 1919 член ЦК РКП(б); в кінці 1920 виступав проти форсування індустріалізації і колективізації, що було оголошено «правим ухилом». На квітневому пленумі ЦК (1929) підданий різкій критики, працював головою Всесоюзного об'єднання хімічної промисловості; вчинив самогубство.

⁸ Олексій Іванович Рыков (1881–1938), комуністичний діяч, з жовтня 1917 нарком внутрішніх справ СРСР, з 1921 заступник голови Раднаркому РРФСР; з квітня 1922 член Політбюро ЦК ВКП(б), з лютого 1924 до травня 1930 голова Раднаркому РРФСР і з січня 1926 голова РПО СРСР; у 1928–1929 виступив проти форсування індустріалізації і колективізації, що було оголошено «правим ухилом» у ВКП(б). На квітневому пленумі ЦК (з 1929) підданий критиці і у грудні 1930 виведений зі складу Політбюро; з січня 1931 до вересня 1936 Нарком пошти і телеграфу СРСР, в лютому 1937 виключений із партії і 27 II 1937 заарештований у справі «Правотроцькістсько-

SKIJ³, Karol RADEK⁴, ŁASZEWICZ⁵, UĞLANOW⁶, TOMSKIJ⁷, RYKOW⁸, BUCCHARIN i in[ni]^b. Sam pozostał, z siedmiu jeden, sam wziął na siebie kierowanie ogromnym krajem i stąd błędy.

I odmawiam pracy jako kier[ownik] ONO nie dlatego, że nie dam sobie rady. O, nie. Ukończyłem 4-klasową szkołę podstawową, 4-klasowe WN, tak więc mój

³ Christian Rakowski (1878–1941), działacz partyjny, jeden z założycieli socjaldemokratycznych partii w Bułgarii i Rumunii, znany działacz międzynarodowego ruchu socjalistycznego. W styczniu 1918 mianowany przewodniczącym Najwyższego Kolegium ds. spraw rosyjsko-rumuńskich; w styczniu 1919 na czele ukraińskiego rządu sowieckiego; od marca członek KC RKP(b); w 1936 aresztowany w sprawie tzw. antysowieckiego bloku prawicowo-trockistowskiego. Przetrzymany w więzieniu orłowskim, rozstrzelany.

⁴ Karol Radek (Sobelson) (1885–1939), działacz partyjny, dziennikarz; w 1902 wstąpił do PPS, w 1904 do SDKPiL; po rewolucji lutowej 1917 członek przedstawicielstwa zagranicznego RSDRP w Sztokholmie, jeden z głównych łączników pomiędzy kierownictwem partii i niemieckim Szt. Gen. i organizator przejazdu Lenina do Rosji przez Niemcy w zaplombowanym wagonie; w 1917 członek sowieckiej delegacji w Brześciu Litewskim; w l. 1919–1924 członek KC RKP(b), od 1920 sekretarz, w l. 1922–1924 członek Komitetu Wykonawczego Kominternu; w 1927 wykluczony z partii w grupie innych uczestników opozycji trockistowskiej; w styczniu 1928 za działalność antysowiecką skazany na 3 lata zesłania, zwolniony w maju 1929, w styczniu 1930 przywrócony do WKP(b). Aresztowany 16 IX 1936 w związku z tzw. antysowieckim blokiem prawicowo-trockistowskim. Skazany 30 I 1937 na 10 lat więzienia, zamordowany w czasie odbywania kary.

⁵ Michaił Łaszewicz (1884–1928), działacz partyjny i wojskowy, w 1917 członek piotrogrodzkiego komitetu RSDRP i komitetu wojenno-rewolucyjnego; w 1918 członek Biura Piotrogrodzkiego KC RKP(b); od sierpnia do listopada 1918 członek Rewolucyjnej Rady Wojskowej, od grudnia 1918 do listopada 1919 dca 3 Armii; w l. 1919–1920 w radach rewolucyjno-wojskowych najważniejszych Frontów ACz, od sierpnia do listopada 1920 dca 15 Armii; w l. 1922–1925 przewodniczący Syberyjskiego Komitetu Rewolucyjnego, jednocześnie członek Rady Rewolucyjno-Wojskowej Zachodniosyberyjskiego WO i dca Syberyjskiego WO; od 1925 zca ludowego komisarza spraw wojskowych i morskich ZSRS, zca przewodniczącego Rady Rewolucyjno-Wojskowej ZSRS, w l. 1926–1928 zastępca przewodniczącego Zarządu Chińskiej Kolei Wschodniej, w 1927 wykluczony z KC i partii; po złożeniu samokrytyki w 1928 przywrócony.

⁶ Nikołaj Uğlanow (1886–1937), działacz komunistyczny, w 1917 przewodniczący piotrogrodzkiej okręgowej komisji do walki z dezercją, następnie w l. 1918–1920 komisarz wojskowy, od lutego 1921 sekretarz Komitetu RKP(b) guberni piotrogrodzkiej; od lutego 1922 sekretarz komitetu guberni niżnogieorskiej WKP(b), w l. 1924–1928 pierwszy sekretarz moskiewskiego komitetu WKP(b), od sierpnia 1924 sekretarz KC; w 1928 jeden z liderów tzw. prawicowego odchylenia; od listopada 1928 ludowy komisarz pracy ZSRS; w kwietniu 1929 wykluczony ze składu BP KC WKP(b), w 1932 wykluczony z partii. Aresztowany 17 II 1933 w związku z tzw. antypartyjną kontrrewolucyjną grupą prawicową, w kwietniu 1933 zwolniony, w sierpniu 1936 ponownie aresztowany. Skazany 31 V 1937 na karę śmierci, rozstrzelany; zrehabilitowany w 1989.

⁷ Michaił Tomskij (Jefremow) (1880–1936), działacz komunistyczny, od 1919 członek KC RKP(b); w końcu 1920 wystąpił przeciwko szybkiej industrializacji i kolektywizacji, co potraktowano jako „odchylenie prawicowe”. Na kwietniowym plenum KC (1929) został poddany ostrej krytyce; pracował m. in. jako przewodniczący Wszechzwiązkowego Zjednoczenia Przemysłu Chemicznego. Popęłił samobójstwo.

⁸ Aleksiej Rykow (1881–1938), działacz komunistyczny, od października 1917 ludowy komisarz spraw wewnętrznych RFSRS, od 1921 zca przewodniczącego SNK RFSRS, od kwietnia 1922 członek BP KC WKP(b); od lutego 1924 do maja 1930 przewodniczący SNK ZSRS; w l. 1928–1929 wystąpił przeciwko szybkiej industrializacji i kolektywizacji, co w WKP(b) zostało ogłoszone „odchyleniem prawicowym”. Na kwietniowym plenum KC (1929) poddany krytyce i w grudniu 1930 wykluczony ze składu BP; od stycznia 1931 do września 1936 ludowy komisarz poczty i telegrafu ZSRS, w lutym 1937 wykluczony z partii i 27 II 1937 aresztowany w związku ze sprawą tzw. antysowieckiego bloku prawicowo-trockistowskiego; 13 III 1938 skazany na karę śmierci; zrehabilitowany w 1988.

И я отказываюсь от работы зав. ОНО не потому, что я не справлюсь. О, нет. Я закончил 4-х классную начальную школу, 4-х классное ВН, так что общеобразовательная цена не так уж низка, и политическая цена – закончил совпартшколу, курсы при Донецком губкоме партии в 1925 году, 1-й курс комуниверситета, стаж практический имею 8 лет и былой огонь комсомольский ещё не потух. Всё это вместе взятое поспособствовало бы скорейшему овладению техникой, а значит, и справился бы с работой.⁶ Но я не справлюсь и не могу справиться, ибо я должен бороться за хлебозаготовки, а я их не разделяю, ибо нет веры в то дело, которое строишь, и не только нет веры, но и считаешь ряд мероприятий, постановлений ЦК ВКП(б) неправильными – вот что говорит, что я не могу справиться, а значит и работать на селе, ибо я не разделяю генеральную линию партии по сельскому хозяйству, в особенности по хлебозаготовкам, которые нереальны и неправильны в такой трудный год по всему Совсоюзу⁶. Ибо [19]31 год был голодный год (несмотря на то, что в [19]26–[19]27 гг. мы заготовили 711 мил[лионов] пудов хлеба, хватало всем, а в [19]31 году заготовили 1 мил[лиард] 400 мил[лионов] пудов, и не хватило, создали нормы), были голодовки, план весенний 1932 года не выполнен был, и колхозники едят нечистый хлеб, а чёрный со всеми суррогатами.

Колхозники не хотят работать в колхозах – где же их материальная заинтересованность в своём колхозе, когда они кроме трудодней почти что ничего не получают. Если сейчас хлеба не хватает, что будет на селе весной в 1933 году?

⁶Если план реальный, чем объяснить напряженность в выполнении хлебозаготовки в [19]32 году, сопротивляемость колхозов в сдаче хлеба?⁶ Если материально колхозник стал жить лучше, нежели жил в своём единоличном хозяйстве, чем объяснить что много колхозников летом собирали себе на зиму колоски? Сытая ли жизнь заставляла собирать колоски, воровать хлеб с поля? Я объясню тем, что колхозники такие же люди и хотят кушать чистый хлеб, а не кукурузу, ячмень и просто культурно жить, нежели жили в рабстве при феодализме. Они заинтересованы в материальном улучшении своего колхоза. Но хлебозаготовки не являются стимулом заинтересованности колхозника в материальном укреплении колхоза. Кроме этого, крестьяне бегут из села, (форменное бегство евреев из Египта), на рудники, заводы – почему? От сытой и радостной жизни не побежишь. На станциях со своими детьми не будут валяться в грязи без штанов, без обуви, переселяться с одного места на другое. Следовательно, есть такое «пугало», которое его пугает.

Если мне скажут: «Значит по-твоему остановить заводы, ибо не будет рабочей силы?».⁶ По-моему, нужно организовать жизнь рабочего лучше на

го антирадянського блоку», 13 III 1938 засуджений до вищої міри покарання; реабілітований у 1988.

poziom ogólny nie jest taki znowu niski, tak samo jak i uświadczenie polityczne – ukończyłem sow[iecką] szkołę part[yjną], kursy przy donieckim kom[itecie] gub[ernialnym] partii w 1925 roku, 1-szy kurs uniwersytetu kom[unistycznego], mam 8-letni staż praktyczny, a dawny żar komsomolski jeszcze nie wygasł. Wszystko to razem wzięte sprzyjałoby szybkiemu opanowaniu techniki, a to znaczy, że poradziłbym sobie z pracą.^b Ale nie będę sobie radził i nie mogę poradzić sobie, bo powinienem walczyć o *chlebozagotowki*, a ja się z tym nie zgadzam, bo nie ma wiary w tę sprawę, którą [mam] budować, i nie tylko nie ma[m] wiary, ale i uważa[m] wiele przedsięwzięć, postanowień KC WKP(b) za niewłaściwe – i oto dlatego nie mogę poradzić sobie, to znaczy w ogóle pracować na wsi, bo nie podzielam generalnej linii partii w odniesieniu do gospodarki rolnej, w szczególności w sprawie planów *chlebozagotowek*, bo [plany te] są nierealne i niewłaściwe w tak trudnym dla całego Związku Sow[ieckiego] roku^b. Bo [19]31 rok był rokiem głodowym (mimo tego, że w l. [19]26–[19]27 skupiliśmy 711 mil[ionów] pudów zboża i wystarczało dla wszystkich, a w [19]31 roku skupiliśmy 1 mil[ia]rd 400 mil[ionów] pudów i nie wystarczyło, więc wyznaczono normy), był głód, wiosenny plan w 1932 roku nie został wykonany i kołchoźnicy jedzą chleb nie czysty, tylko czarny z wszelkimi surogatami.

Kołchoźnicy nie chcą pracować w kołchozach – jak mają być zainteresowani sytuacją materialną swojego kołchozu, kiedy prócz *trudodni* niczego nie dostają. Jeśli teraz nie wystarcza zboża, co będzie na wsi na wiosnę 1933 roku?

^bJeśli plan jest realny, czym można wytłumaczyć napięcia przy *chlebozagotowce* w [19]32 roku, sprzeciwu kołchozów wobec zdawania zboża?^b Jeśli kołchoźnik zaczął żyć lepiej pod względem materialnym, niż żył w swoim gospodarstwie indywidualnym, czym wyjaśnić, że wielu kołchoźników latem zbierało dla siebie na zimę kłosa? Czy dostatanie życie zmusiłoby do zbierania kłosów, do kradzieży zboża z pola? Ja tłumaczę to tym, że kołchoźnicy są takimi samymi ludźmi i chcą jeść czysty chleb, a nie kukurydzę, jęczmień, chcą po prostu żyć godziwie, a nie tak jak żyli w niewolnictwie w czasach feudalizmu. Są zainteresowani polepszeniem sytuacji materialnej w swoim kołchozie. Ale *chlebozagotowki* nie dają kołchoźnikowi motywacji do zainteresowania się materialnym wzmocnieniem kołchozu. Poza tym chłopci uciekają ze wsi (prawdziwa ucieczka Żydów z Egiptu) do kopalni, zakładów – dlatego? Mając dostatanie i radosne życie nie będą uciekać. Na stacjach ze swoimi dziećmi nie będą poniewierać się w brudzie, bez spodni, bez butów, przesiedlając się z jednego miejsca na drugie. A więc jest jakiś „straszak”, który ich straszy.

Jeśli powiedzą mi: „To znaczy, że według ciebie należy wstrzymać [budowę] fabryk, bo nie będzie siły roboczej?”, [odpowiem, że] ^bwedług mnie trzeba zorganizować, by życie robotnika było o 300% lepsze w porównaniu z chłopem i wtedy on pójdzie do fabryki – i tak rozwiązany zostanie problem siły roboczej^b.

Zamiast poprawienia [tego, co było w] [19]31 roku znów idziemy [z]: „Niech zwycięstwa grom rozbrzmiewa”. Na 3-ciej Wszechukraińskiej Konferencji KO-

300% по сравнению с крестьянином и тогда он пойдет на завод – и этим разрешится вопрос о рабочей силе⁶.

Вместо исправления [19]31 года мы идём опять «гром победы раздавайся». На 3-й Всеукраинской конференции КОССИОР⁹ говорил об ошибках [19]31 года. Вывод – опять районы виноваты и опять стрелочник виноват. Когда были искривления в [19]29–[19]30 гг. и были крестьянские волнения, тогда были виноваты районные работники и, в [19]31 году – опять еще виноваты. ⁶А где же ЦК был, почему он только подводил итоги, не давал профилактики продолжительное время? Я считаю, что здесь полная вина ЦК КП(б)У.

Если в сёлах бывают ошибки, районные организации распускают, убирают районный актив. Почему же не убрать ЦК КП(б)У и выбрать новый, и сменить генерального секретаря КОССИОРА?⁶

В чем я еще не согласен. Я пишу прямо. Это в вопросах индустриализации страны. Против ли я быстрых темпов? О, нет. Я за темпы и быстрые. Но только чтобы не превращать колхоз, рабочий класс и прод. продукты в источники индустриализации страны. Нужно найти другие источники, а не эти. Если нет источников – значит уменьшить темпы, строить только для обороны страны, а остальное – по мере возможности. А то взяли темпы – и добыча угля падает. Причина упадка добычи угля не технеполадки, а основное – это материальное положение рабочих – его снабжение. Закон биологии говорит, что главным источником энергии человека являются жиры. А энергия – та сила, что производит труд. Что рабочий кушает – огурцы, помидоры и т. д. – витамины не дают энергии, а мы требуем от рабочего выполнения контрольных цифр.

Я был уполномоченным Обкома партии в Кадиевке по углю на шахте № 22 Голубовка. Какие настроения рабочих. Те же, что я пишу. ⁶Будет хлеб, мясо, культурная жизнь – получишь добычу целиком⁶.

Я обходил все казармы, и туда не заявляйся. А тебе будут приписывать уклон, массо-боязнь. Рабочие все понимают и говорить ему об идейности, когда его желудок пуст, бесполезное дело.

Ведь не сознание определяет бытие, а бытие определяет сознание человека. Приехавши также сюда (Сватовский район) на селе я также интересовался жизнью учителя, и что же? Зарплату не получают по 2–3 месяца, вместо хлеба даем ячмень, качество учебы падает, а мы требуем от него и не создаем обстановки. Они бросают работу и бегут. Мы кричим: «Держите дезертира!». А вдуматься, может ли человек жить без зарплаты по 2 месяца, не получая продуктов, работать и еще соревноваться. Это не люди, а герои – настоящие герои – те же учителя, тот же горняк на помидорах, дающий уголь. Отдельные ли это моменты или нет? Эти моменты

⁹ Станіслав Вікентійович Косіор (1888–1939), з 1928 генеральний, з 1934 перший секретар ЦК КП(б)У. Репресований за обвинуваченням у причетності до «Польської військової організації» («ПОВ»).

SIOR⁹ mówił o błędach [19]31 roku. Wniosek – znowu rejonu są winne i znów znaleźli kozła ofiarnego wśród podwładnych. Kiedy w l. [19]29–[19]30 miały miejsce wypaczenia i odbywały się zamieszki chłopskie, winą obarczono pracowników rejonowych i w [19]31 roku znowu [oni] są winni. ^bA gdzie w takim razie był KC, dlaczego tylko podsumowywał, a nie stosował przez długi czas środków zapobiegawczych? Uważam, że całą winę ponosi tu KC KP(b)U.

Jeśli na wsi popełniane są błędy, rozwiązuje się organizacje rejonowe, usuwa się aktyw rejonowy. Dlaczego nie usunąć KC KP(b)U i nie wybrać nowego, i nie zmienić sekretarza generalnego KOSIORA?^b

Z czym jeszcze się nie zgadzam. Piszę wprost. Chodzi o sprawy industrializacji kraju. Czy jestem przeciwko szybkiemu tempu? O, nie. Jestem za szybkim tempem. Ale nie tak, żeby zmieniać kołchozy, klasę robotniczą i produkty żywn[ościowe] w źródło industrializacji kraju. Trzeba znaleźć inne źródła, a nie te. Jeśli nie ma źródeł – to znaczy, że trzeba zmniejszyć tempo, budować tylko obronność kraju, a resztę – w miarę możliwości. A teraz przyspieszyli tempo – i wydobywanie węgla spada. Przyczyną spadku wydobywania węgla nie są niedociągnięcia techn[iczne], najważniejsza jest tu sytuacja materialna robotników – ich zaopatrzenie. Prawa biologii mówią, że głównym źródłem energii człowieka są tłuszcze. A energia – to siła, która zapewnia wydajność pracy. A co je robotnik? ogórki, pomidory itd. – witaminy nie dają energii, a my żądamy od robotnika wykonania zaplanowanych liczb.

Byłem pełnomocnikiem *Obkomu* partii do spraw węgla w Kadyjiwce w kopalni nr 22 Gołubowka. Jakie są nastroje robotników? Takie właśnie, jak opisuję. ^bBędzie chleb, mięso, godziwe życie – osiągniesz pełny sukces^b.

Obszedłem wszystkie koszary i lepiej się tam nie zgłaszać. Będą ci zapisywać obniżki, masowy strach. Robotnicy wszystko rozumieją, ale mówić im o ideach, kiedy mają puste żołądki, to sprawa beznadziejna.

Przecież to nie świadomość określa byt, tylko byt określa świadomość człowieka. Również po przyjeździe tutaj na wieś (rejon swatowski) też interesowałem się życiem nauczycieli i co się okazało? Pensji nie dostają po 2–3 miesiące, zamiast chleba dajemy im jęczmień, jakość nauczania spada, a my żądamy od nich, a nie stwarzamy warunków. Rzucają oni pracę i uciekają. My krzyczymy: „Łapać dezertera!”. A [trzeba by] zastanowić się, czy człowiek może żyć po 2 miesiące bez pensji, nie otrzymując żywności, pracować i jeszcze brać udział we współzawodnictwie. To nie ludzie, to bohaterowie – prawdziwi bohaterowie – ci właśnie nauczyciele, ci górnicy na pomidorach dający węgiel. Czy to są pojedyncze przypadki, czy nie? Takie przypadki są wszędzie. Dlatego to nie są błędy rejonów, tylko błędy KC, błędy generalnej linii partii. To są podstawowe przyczyny, które doprowadziły do tego, że nie podzielał generalnej linii partii w następujących sprawach:

⁹ Stanisław Kosior (1888–1939), od 1928 generalny, od 1934 pierwszy sekretarz KC KP(b)U. Represjonowany w związku z oskarżeniem o przynależność do Polskiej Organizacji Wojskowej (POW).

езде. Поэтому это не ошибки районов, а ошибки ЦК, ошибки генеральной линии партии. Вот основные причины, которые способствовали тому, что я генеральную линию партии не разделяю по следующим вопросам.

1. Сельское хозяйство.

а) Достижения мы, безусловно, имеем в смысле экспорта только хлеба, но все же колхозы организованы не на самых добровольных началах, а путем принуждения, ^б- правда, не прямого, а косвенного экономического воздействия^б.

б) ^бЕсли они организованы добровольно, то предложить колхозникам: «Кто хочет [быть] в колхозе – пусть остается, будем помогать, а кто не хочет – пусть выходит», гарантируя ему, что экономического^б воздействия не будет. Я уверен, что от наших колхозов останется 25% от 100%. Настроения колхозников, беседы с ними подтверждают мои мысли.

А разве мы выполняем указания ЛЕНИНА по крестьянскому вопросу о осторожной организаторской работе?

ЛЕНИН о середняках говорил: «Больше всего мы должны остановиться на той истине, что здесь методами насилия по самой сути дела ничего нельзя достигнуть. Здесь экономическая задача стоит совсем иначе. Здесь нет той верхушки, которую можно срезать, оставив весь фундамент. Действовать здесь насильем – значит погубить все дело. Здесь нужна работа длительного воспитания... Нет ничего глупее, как самая мысль о насилии в области хозяйственных отношений среднего крестьянства».

Когда крестьянство формой отношений в [19]21 г. было недовольно, ЛЕНИН на X съезде нашей партии (см. том XVIII, часть 1-я, стр. 138) говорил: «Мы не должны стараться прятать что-либо, а должны прямоком говорить, что крестьянство формой отношений, которое у нас установилось, недовольно, что оно этой формы соотношений не хочет, и дальше так существовать не будет. Это бесспорно. Это воля его выразилась определенно. Это воля громадных масс трудящегося населения. Мы с этим должны считаться и мы достаточно трезвые политики, чтобы говорить прямо: давайте пересматривать».

Довольно ли крестьянство нынешней формой? Если в [19]21 г. выразилось недовольство крестьян в Кронштадском мятеже, а ныне? Ряд волнений, восстаний – тоже подтверждает, что линия партии по сельскому хозяйству неправильна. О уничтожении классов ЛЕНИН тоже указал о длительной работе, а не установлении срока (см. решен. 17 конференц.).

ЛЕНИН, т. 17 стр. 118: «Уничтожить классы – значит не только прогнать помещиков и капиталистов – это мы сравнительно легко сделали, это значит также уничтожить мелких производителей, а их нельзя прогнать, их нельзя подавить, с ними надо ужиться, их можно (и должно) переделать, перевоспитать только очень длительной, медленной, осторожной организаторской работой».

1. Gospodarka rolna

a) Mamy osiągnięcia, niewątpliwie, choćby pod względem eksportu samego zboża, ale wszystkie kolchozy zostały zorganizowane nie na zasadzie dobrowolności, tylko pod przymusem, ^bco prawda nie bezpośrednio, ale pośrednio poprzez naciski ekonomiczne^b.

b) ^bJeśli byłyby one zorganizowane dobrowolnie, to można by powiedzieć kolchoznikom: „Kto chce [zostać] w kolchozie – niech zostaje, będziemy mu pomagać, a kto nie chce – niech występuje”, gwarantując mu, że ekonomicznych^b nacisków nie będzie. Jestem przekonany, że naszych kolchozów zostałooby 25% ze 100%. Nastroje kolchozników, rozmowy z nimi potwierdzają moje przypuszczenia.

A my, czyż wypełniamy wytyczne LENINA o ostrożnej pracy organizacyjnej w sprawach chłopskich?

LENIN mówił o średniakach: „Najbardziej powinniśmy skupić się na tej prawdzie, że tu metodami siłowymi w istocie rzeczy nic się nie da osiągnąć. Mamy tu zupełnie inne zadanie ekonomiczne. Tu nie ma tej góry, którą można ściąć, zostawiając cały fundament. Prowadzić tu działania siłowe – znaczy zaprzepaścić całą sprawę. Tu potrzebna jest praca nad długotrwałym wychowaniem... Nie ma nic głupszego niż sama myśl o przymusie w dziedzinie stosunków gospodarczych średniorolnego chłopstwa”.

Kiedy chłopstwo w [19]21 r. było niezadowolone z formy stosunków, LENIN na X zjeździe naszej partii (zob. tom XVIII, część 1, str. 138) mówił: „Nie powinniśmy starać się ukrywać czegokolwiek, powinniśmy mówić otwarcie, że chłopstwo jest niezadowolone z tej formy stosunków, które u nas zapanowały, że nie chce tej formy współzależności i dalej tak funkcjonować nie będzie. To bezsporne. To jego wola, która została jasno wyrażona. To wola olbrzymich mas ludu pracującego. Powinniśmy się z tym liczyć i jesteśmy dostatecznie trzeźwymi politykami, żeby mówić wprost: trzeba to rozpatrzyć ponownie”.

Czy chłopstwo jest zadowolone z obecnej formy? W [19]21 r. niezadowolenie chłopów znalazło swój wyraz w powstaniu kronsztadzkiem, a teraz? Szereg zamieszek, powstań – to też potwierdza, że linia partii dotycząca gospodarki rolnej jest niewłaściwa. W sprawie zlikwidowania klas LENIN też mówił o długotrwałych działaniach, a nie o wyznaczeniu terminu (zob. postan[owienia] 17 konferenc[ji]).

LENIN, t. 17 str. 118: „Zlikwidować klasy – to znaczy nie tylko wypędzić obszarników i kapitalistów – to zrobiliśmy stosunkowo łatwo, to znaczy też zlikwidować drobnych wytwórców, a ich nie można wypędzić, ich nie można zdusić, z nimi trzeba pogodzić się, ich można i trzeba przerobić, poddać reedukacji, ale to [można osiągnąć] tylko bardzo długą, powolną, ostrożną pracą organizacyjną”.

I w t. XVIII, część 2, str. 55, LENIN podkreślał: „W masie ludowej jesteśmy tylko kroplą w morzu i możemy kierować tylko wtedy, kiedy właściwie wyrażamy to, z czego lud sam zdaje sobie sprawę. Bez tego partia komunistyczna nie będzie prowadziła proletariatu, a proletariatus nie poprowadzi za sobą mas i cała machina rozpadnie się”.

И в т. XVIII, часть 2-я, стр. 55 ЛЕНИН подчеркивал: «В народной массе мы все же капля в море, и мы можем управлять только тогда, когда правильно выражаем то, что народ сознает. Без этого коммунистическая партия не будет вести пролетариат, а пролетариат не будет вести за собой масс и вся машина развалится».

Спрашивается, так ли мы идем? Именно крестьяне добровольно не хотят идти в колхоз, а мы забыли указание и ЭНГЕЛЬСА, и экономически заставляем крестьян идти в колхоз.

ЭНГЕЛЬС (см. брошюра о крестьянском вопросе): «Мы решительно стоим на стороне мелкого крестьянина. Мы будем делать все возможное, чтобы ему было сноснее жить, чтобы облегчить ему переход к товариществу в случае, если он на это решится. В том же случае, если он еще не будет в состоянии принять это решение, мы постараемся предоставить ему возможно больше времени подумать об этом на своем клочке».

Что я предлагаю:

1) Колхозы продолжать организовывать, но на самых добровольных началах (исходя из указаний ЛЕНИНА) – ⁶никаких принуждений, ни прямого, ни косвенного или экономического давления⁶.

2) Предложить колхозникам оставаться в колхозах по желанию, а если не желают – распускать колхозы, скорей вопрос разрешится в сторону улучшения с/хоз. и рабочего снабжения.

3) ⁶Для стимула заинтересованности оставшихся колхозников в материальном отношении снизить хлебозаготовки на 75%⁶.

4) Совхозы укреплять для централиз[ации] заготовок и тяжесть оставшейся хлебозаготовки перенести на совхозы.

[2.] Рабочее снабжение

а) Немедленно и пора снизить цены на промышленные и продовольственные товары на 75%, этим действительно поднять заработную плату в смысле ее реальности, не занимаясь номинальным повышением.

б) Немедленно и пора провести ⁶отмену нормирования продуктов⁶. Оставить нормирование хлеба для всех трудящихся и специалистов в одинаковых нормах, как-то: на работника 1 кг. в день, на иждивенца 600 грамм в день. Продукты и хлеб взять из экспорта, снизив таковой до удовлетворения трудящихся в нашем Совсоюзе.

в) ⁶Немедленно и пора ликвидировать закрытые распределители и столовые, сделав их открытыми для всех трудящихся Советского Союза⁶.

г) ⁶Предоставить больше прав заниматься кооперацией в улучшении снабжения всех своих пайщиков, не проводя делений на классовые перегородки.⁶

д) Снизить пай на 50% – этим самым увеличивая заработную плату, оставив дифференцированный пай по окладу.

I jest pytanie, czy tak idziemy? Otóż właśnie chłopci nie chcą dobrowolnie iść do kołchozów, a my zapomnieliśmy o wskazówkach ENGELSA i ekonomicznie zmuszamy chłopów do wstępowania do kołchozów.

ENGELS (zob. broszura o sprawie chłopskiej): „Zdecydowanie stoimy po stronie drobnego chłopstwa. Będziemy robić wszystko, co możliwe, żeby było im znośniej żyć, żeby ułatwić im przejście do towarzyszy w przypadku, jeśli zdecydują się na to. W przypadku zaś, jeśli nie będą jeszcze w stanie podjąć tej decyzji, postaramy się dać im możliwie dużo czasu na rozważenie tego na własnym skrawku [ziemi]”.

Co proponuję:

1) W dalszym ciągu organizować kołchozy, ale wyłącznie na zasadach dobrowolności (uwzględniając wytyczne LENINA) – ^bżadnego przymusu ani bezpośredniego, ani pośredniego, ani ucisku ekonomicznego^b.

2) Zaproponować kołchoźnikom, by zostali w kołchozach z własnej woli, a jeśli nie chcą – rozwiązywać kołchozy, tym szybciej sprawa zostanie rozstrzygnięta w kierunku polepszenia gosp[odarki] rol[nej] i zaopatrzenia robotników.

3) ^bBy dać bodźce do zainteresowania się pozostałych kołchoźników sytuacją mater[iałną], zmniejszyć *chlebozagotowki* o 75%^b.

4) Sowchozy wzmocnić w celu scentraliz[owania] zaopatrzenia i ciężar reszty *chlebozagotowki* przenieść na sowchozy.

[2.] Zaopatrzenie robotników

a) Najwyższa pora obniżyć ceny artykułów przemysłowych i żywnościowych o 75%, a tym samym podnieść pensję realną, nie zajmując się podwyżką nominalną.

b) Najwyższa pora przeprowadzić ^bzmianę wyznaczania norm żywnościowych^b. Pozostawić racjonowanie chleba dla wszystkich ludzi pracy i specjalistów w jednakowym wymiarze, a mianowicie: na pracującego 1 kg dziennie, na osobę pozostającą na utrzymaniu 600 gramów dziennie. Produkty i chleb zabrać z eksportu, obniżywszy go tak, by usatysfakcjonować ludzi pracy w naszym Związku Sow[ieckim].

c) ^bNajwyższa pora zlikwidować zamknięte sklepy¹⁰ i stołówki, robiąc z nich miejsca otwarte dla wszystkich ludzi pracy Związku Sowieckiego^b.

d) ^bDać więcej możliwości działania w spółdzielczości przez poprawę zaopatrzenia wszystkich udziałowców, bez dzielenia według barier klasowych^b.

e) Obniżyć do 50% wkład – tym samym zwiększając [realną] pensję, zostawiając zróżnicowany wkład w odniesieniu do podatku.

[3.] W sprawie związków zawod[owych]

a) ^bZnieść uchwałę 3 plenum WUSPS i umożliwić związkom zawodowym zajęcie się wyłącznie ochroną swoich członków, tj. członków związku

¹⁰ Ros. *zakrytyje rasprieditieli* – sklepy o dużym wyborze towarów wyłącznie dla wyższych funkcjonariuszy partyjnych i państwowych, niedostępne dla ogółu ludności.

[3.] По профсоюзам:

а) ^бОтменить решение 3-го Пленума ВУСПС и предоставить профсоюзам только заниматься защитной формой своих членов профсоюза, не соваться в управление хозяйством, а заниматься ^б защитной работой.

б) ВЦСПС не выполнил своего постановления о снижении процентных отчислений с заработной платы, а еще увеличил на 3/4% [?]. Нужно снизить на 50% – тоже повысится зарплата.

в) Займы проводить на самых добровольных началах, ни морального, ни других воздействий.

[4.] По руководству:

^бВсе руководство изменить. Созвать чрезвычайный съезд партии для выбора нового ЦК и нового политбюро и смены Сталинских Наркомов ^б.

Вот основные вопросы, которые нужно провести в жизнь, а значит – подвергнуть очистке, ^бревизии нынешнюю генеральную линию партии ^б. Вот мои думы. И с таким настроением я работать на селе не могу, а если буду, то выполнять генеральную линию партии по с/хоз., хлебозаг[отовкам] не буду.

Если Вы скажете, что это у меня такое настроение – пойдите в массу, послушайте. ^бМасса не на стороне ЦК ВКП(б) и СТАЛИНА, а на стороне БУХАРИНА, ТОМСКОГО, РЫКОВА, ЗИНОВЬЕВА, УГЛАНОВА и КАМЕНЕВА. Попробуйте провести «тайное» голосование партии и Вы узнаете, на чьей стороне стоит партийная масса, кроме партчиновников ^б.

И последнее, с чем я не согласен – это с постановлением ^бот 9 октября [19]32 г. (ЦК ВКП(б)) о исключении из партии ЗИНОВЬЕВА, КАМЕНЕВА, УГЛАНОВА и категорически возражаю против отсечения таких людей, какие творили партии, лучшие ученики ЛЕНИНА, выгонят непослушных людей, иначе мыслящих, а оставлять послушных ишачков ^б.

Не верю я печати, что ЗИНОВЬЕВ – контр-революционер. Люди всю жизнь боролись за партию, за революцию, были в ссылке – они не могут быть контр-революционерами, это только боязнь допустить их в ЦК и укрепить свое влияние, не имеющее поддержки масс.

Нужно не отсекаать, а привлечь лучшую часть партии и вместе исправить генеральную линию партии под лозунгом: «Реже шаг, тверже поступь».

И твердо верю, что ЗИНОВЬЕВ еще будет в партии и руководителем таковой.

20 октября [19]32 г.

С ком. приветом!

член партии с 1925 года № 0705273
НЕЧАЕВ

zaw[odowego], niewtrącanie się do zarządzania gospodarką, tylko zajmowanie się^b działaniami ochronnymi.

b) WCSPS nie wykonał swojej uchwały o obniżeniu procentowych potrąceń z pensji i jeszcze zwiększył je o 3/4% [?]. Trzeba je obniżyć do 50% – to również spowoduje podwyżkę wynagrodzenia.

c) Pożyczki przeprowadzać wyłącznie na zasadach dobrowolności, nie stosując nacisków ani moralnych, ani żadnych innych.

[4.] W sprawie kierownictwa

^bCałe kierownictwo zmienić. Zwołać nadzwyczajny zjazd partii w celu wybrania nowego KC i nowego Biura Polit[ycznego] oraz zmiany stalinowskich *narkomów*^b.

To są podstawowe sprawy, które należy wprowadzić w życie, to znaczy – przeprowadzić czystkę, ^brewizję obecnej generalnej linii partii^b. Oto moje przemyślenia. I z takim nastawieniem nie mogę pracować na wsi, a jeśli mam pracować, to nie będę wykonywać generalnej linii partii dotyczącej gosp[odarki] r[olnej] [ani] *chlebozag[otówek]*.

Jeśli powiecie, że tylko ja mam takie nastawienie – pójdźcie między masy, posłuchajcie. ^bMasy nie są po stronie KC WKP(b) i STALINA, tylko po stronie BUCCHARINA, TOMSKIEGO, RYKOWA, ZINOWJEW, UGLANOWA i KAMIENIEWA. Spróbujcie przeprowadzić „tajne” głosowanie w partii, a dowiecie się, po czyjej stronie stoją masy partyjne, poza part[yjnymi] urzędnikami^b.

I ostatnia rzecz, z którą się nie zgadzam – z postanowieniem ^bz 9 października [19]32 r. (KC WKP(b)) o wykluczeniu z partii ZINOWJEW, KAMIENIEWA, UGLANOWA. Kategorycznie protestuję przeciwko odcinaniu tych ludzi, którzy tworzyli partię, najlepszych uczniów LENINA, przepędzaniu ludzi nieposłusznych i inaczej myślących, a zostawianiu posłusznych osiołków^b.

Nie wierzę prasie, że ZINOWJEW to kontrrewolucjonista. Ludzie całe życie walczyli za partię, za rewolucję, byli na zesłaniu – oni nie mogą być kontrrewolucjonistami, to tylko strach przed dopuszczeniem ich do KC i tym samym umacnianie swoich wpływów, nie mając poparcia w masach.

Trzeba nie odcinać, tylko przyciągnąć lepszą część partii i wspólnie naprawić generalną linię partii pod hasłem: „Rzadsze kroki, twardsze kroki”.

I mocno wierzę, że ZINOWJEW jeszcze będzie w partii i zostanie jej przywódcą.

20 października [19]32 r.

Z kom[unistycznym] pozdrowieniem!

członek partii od 1925 roku nr 0705273
NIECZAJEW

«Верно:» Уполном. СПО
Сватовского Р/Отд. ГПУ
НИКОЛАЕВ

Копия с копии верна:
Уполном. 1-го Отд. СПО Доноблотдела ГПУ
(—) СТОЛЬНИКОВ

«Читал. Соответствует подлиннику»
(—) Нечаев

*ГДА СБУ, Донецьк, спр. 4924-2 ф, арк. 4–13.
Засвідчена копія з копії, машинопис.
Документ російською мовою.*

«-» *Написано в розбивку.*

«-» *Дописано від руки.*

^{d-}Za zgodność:^d Pełnomocnik SPO
Swatowskiego R[ejonowego] Oddz[iału] GPU
NIKOŁAJEW

Za zgodność kopii z kopią: Pełnomocnik 1 Wydz[iału] SPO
Don[ieckiego] Obw[odowego] Oddziału GPU
(—) STOLNIKOW

^{e-}Czytałem. Odpowiada oryginałowi^e
(—) Nieczajew

*WAP SBU, Donieck, spr. 4924-2 f, k. 4–13.
Kopia uwierzytelniona z kopii, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

^{d--d} *Zapisano pismem spacjiowanym.*

^{e--e} *Dopisano odręcznie.*

№ 65

21 жовтня 1932, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР про настрої людей у зв'язку з голодом та арештами

^а-Одесский Областной Отдел ГПУ^{-а}
Особый ^а-Отдел^{-а}

^а-Сов[ершенно] секретно^{-а}
21/Х-[19]32 г.

В беседе 17/Х-с.г. В. МЕРКЛИНГЕР и его жена очень жаловались, что с каждым днем жизнь становится все труднее, а на селе, будто, уже сейчас народ голодает. Возмутительнее всего, мол, что партийцам хорошо живется, они получают такие пайки, что, например, Зав. Совпартшколою просто до неприличия поправился, а другие должны голодать. М[ЕРКЛИНГЕР] говорил, что ему ряд партийцев сообщили, что в этом году многие умрут с голода, один даже назвал «контрольную цифру» в 16 миллионов, но это, мол, не важно, лишь бы выполнить план. М[ЕРКЛИНГЕР] возмущен этим дьявольским экспериментом и находит, что это к добру не поведет. Рассказывал, что в католических колониях очень много арестованных, в частности, много патеров. У них, мол, ищут золото, но где у «сельского пастора может быть золото». Очень возмущен тем, что арестовали его родственника ГЕЙЗЕРА, быв. владельца мельницы. Тот, мол, со своей дочерью работал при постройке санатория ГПУ, их при окончании премировали, а через несколько дней его арестовали, требуя у него золото и валюту. Говорил, что празднество при окончании постройки обошлось в 25 000 рублей, а между тем масса народу голодает.

Верно: (—)

*ГДА СБУ, Одеса, спр. 633, т. 8, арк. 567.
Засвідчена копія, машинопис на бланку.
Документ російською мовою.*

^а-^а Друк формуляра.

Nr 65

21 października 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS w sprawie reakcji ludzi na aresztowania i pojawienie się głodu

^a-Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a Specjalny

^a-Śc[iśle] tajne^a
21/X-[19]32 r.

17/X-br. podczas rozmowy W. MERKLINGER i jego żona bardzo skarżyli się, że z każdym dniem życie robi się coraz trudniejsze, a na wsi podobno już teraz ludzie głodują. A najbardziej oburzające, powiada, że partyjnym żyje się dobrze, dostają takie przydziały, że na przykład kier[ownik] sow[ieckiej] szkoły part[yjnej] po prostu nieprzyzwicie przytył, a inni muszą głodować. M[ERKLINGER] powiedział, że szereg partyjnych informował go, iż w tym roku wielu ludzi umrze z głodu, jeden nawet podał „kontrolną liczbę” 16 milionów, ale to – powiada – nie jest ważne, tylko żeby wykonać plan. M[ERKLINGER] jest oburzony tym diabelskim eksperymentem i uważa, że nie doprowadzi to do niczego dobrego. Opowiadał, że w koloniach katolickich bardzo wiele osób zostało aresztowanych, w szczególności wielu duchownych. Szukają u nich jakoby złota, ale skąd „wiejski pastor może mieć złoto”. Bardzo wzburzony jest tym, że aresztowali jego krewnego GEJZERA, był[ego] właściciela młyna. Pracował on, powiada, razem ze swoją córką przy budowie sanatorium GPU, na zakończenie przyznano im premię, a po kilku dniach aresztowano go, żądając złota i waluty. Mówił, że uroczystości na zakończenie budowy kosztowały 25 000 rubli, gdy tymczasem masa ludzi głoduje.

Za zgodność: (—)

*WAP SBU, Odessa, spr. 633, t. 8, k. 567.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis na formularzu.
Dokument w języku rosyjskim.*

^a-^a Druk formularza.

№ 66

31 жовтня 1932, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР про події в Польській школі № 32

^а-Одесский Областной Отдел ГПУ-^а
^б-Особый ^а-Отдел-^а

^а-Сов[ершенно] секретно-^а
32 польшкола
Октября «31» 1932 года

Довожу до В[ашего]/сведения, что 23/Х во время работы моей в канцелярии ФЗС 32 в присутствии учителей, ученики подняли письмо на лестнице в парадном входе. Письмо, адресованное на мою фамилию Зав. школой, следующего содержания:

Перевод с польского: «ЛЕНИН жид. ЛЕНИН жил, так селян не мучили. В старое время хотя и мучили, то и хлеба давали, а сейчас мучают и хлеба не дают и все ученики будут ходить в костел, бо сейчас власть жидов, а потом будет наша власть польская и мы тогда им покажем.

Раньше хлеб белый стоил 50 коп., а сейчас 12 руб. Раньше сало стоило 20 коп., а теперь 12 рублей.

Как говорят товарищи, что раньше мало рабочим платили, но раньше все было, а сейчас дают больше и этого не хватает».

Письмо без подписи на польском языке.

Автора письма не удалось выяснить. Это письмо читали 3–5 учеников, прежде чем подали в канцелярию.

^в-Оригинал письма и конверт прикладываю^в.

Верно: (—)

ГДА СБУ, Одеса, стр. 63, т. 13, арк. 22.

Засвідчена копія, машинопис на бланку.

Документ російською мовою.

^а-^а Друк формуляра.

^б-^б Написано великими літерами.

^в-^в Підкреслено від руки.

Nr 66
31 października 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego
Obwodowego Oddziału GPU USRS w sprawie anonimu znalezionego
w Szkole Polskiej nr 32

^{a-}Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a ^{b-}Specjalny^b

^{a-}Śc[iśle] tajne^a
32 Szkoła Pol[ska]
„31” października 1932 roku

Podaję do W[aszej] wiadomości, że 23/X podczas mojej pracy w kancelarii FZS nr 32 w obecności nauczycieli uczniowie podnieśli list [leżący] na schodach przy głównym wejściu. List adresowany na moje nazwisko, kier[ownika] szkoły, był następującej treści:

Tłumaczenie z polskiego: „LENIN Żyd. LENIN żył, to chłopów nie męczyli. Za dawnych czasów nawet jeśli i męczyli, to dawali chleb, a teraz męczą i nie dają chleba i wszyscy uczniowie będą chodzić do kościoła, bo teraz władzę mają Żydzi, a potem będzie nasza polska władza i wtedy im pokażemy.

Dawniej biały chleb kosztował 50 kop[iejek], a teraz 12 rub[li]. Dawniej słonina kosztowała 20 kop[iejek], a teraz 12 rubli.

Jak mówi towarzysz, dawniej mało robotnikom płacili, ale dawniej wszystko było, a teraz dają więcej, ale i tego nie wystarcza”.

List w języku polskim bez podpisu.

Autora listu nie udało się ustalić. List ten przeczytało 3–5 uczniów zanim został przekazany do kancelarii.

^{c-}Oryginał listu i kopertę załączam^c.

Za zgodność: (—)

WAP SBU, Odessa, spr. 63, t. 13, k. 22.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis na formularzu.

Dokument w języku rosyjskim.

^{a-}^a *Druk formularza.*

^{b-}^b *Zapisano wersalikami.*

^{c-}^c *Podkreślono odręcznie.*

№ 67

Вересень – жовтень 1932, б.м.в. Фрагмент з «Бюлетеня Крайової екзекутиви ОУН за 1932 рік на Західноукраїнських землях» про становище українців в СРСР

№ 9/10

Вересень – жовтень 1932 [р.]

«Полісся»

[...]

«Але крім поляків маємо ще й інших окупантів: це червоні імператори з московського Кремля. Вони жирують на національному стражданні, нужді, голоді і також винищують наш народ. Вони туманяють українське населення та обіцяють покращення побуту під червоною владою. Тим часом більшовицьке панування це панування другого окупанта, який також винищує українські сили, це лише продовження – нова форма панування Москви на східних українських землях. І там гине українське населення з голоду, тому що москаль за безцінь продає українське збіжжя за кордон. Там також без суду розстрілюють людей, посилають до в'язниць, каторг та на сковані льодом Соловки! Люди з більшовицького пекла втікають і гинуть тисячами, розстрілювані прикордонною вартою на кордоні Польщі й Румунії».

[...]

ЦДІАУ, ф. 205, оп. 1, спр. 1020, арк. 46–47.

Копія, машинопис.

Документ польською мовою.

Nr 67
Wrzesień – październik 1932, b.m.w. Fragment „Biuletynu Krajowej
Egzekutywy OUN za rok 1932 na Ziemiach Zachodnioukraińskich”,
dotyczący sytuacji Ukraińców w ZSRS

Nr 9/10

Wrzesień – październik 1932 [r.]

„Polesie”

[...]

„Lecz obok Polaków mamy jeszcze innych okupantów: są cesarze czerwoni z Kremla moskiewskiego. Żerują oni na cierpieniu narodowym, nędzy, głodzie i niszczą również nasz naród. Tumaniają oni ludność ukraińską i obiecują polepszenie bytu pod władzą czerwoną. Tymczasem zaś panowanie bolszewickie to panowanie drugiego okupanta, który również niszczy siły ukraińskie, to tylko ciąg dalszy – nowa forma panowania Moskwy na wschodnich ziemiach ukraińskich. I tam ginie ludność ukraińska z głodu, albowiem Moskal za bezcen sprzedaje zboże ukraińskie za granicę. Tam również bez sądu rozstrzeliwują ludzi, wysyłają do więzień, katorg i na skute lodem Sołówki! Ludzie z piekła bolszewickiego uciekają i giną tysiącami, rozstrzeliwani przez straż graniczną na granicy Polski i Rumunii”.

[...]

CDIAU, f. 205, op. 1, spr. 1020, k. 46–47.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

№ 68

2 листопада 1932, Одеса. Витяг з повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР у справі висловлювань іноземців на тему колективізації

^а-Одесский Областной Отдел ГПУ^а
Особый ^а-Отдел^а

^а-Сов[ершенно] секретно^а
2/XI-[19]32 г.

Поездка на охоту с МЕВЕКОМ и БЕРНДТОМ была с 4 час. 29 по 9 час. 30 октября. Район охоты между Капитановкой и Раухово был избран по желанию МЕВЕСА, который раньше также охотился там в предыдущие годы. [...]

Из тем, затронутых за это время М[ЕВЕКОМ] и Б[ЕРНДТОМ], можно отметить следующие:

[...]

2) Шел разговор о колхозной политике, в связи с тем, что по дороге встречался необработанный хлеб, валялись палые лошади и виднелось много необработанных полей. М[ЕВЕКОМ] и Б[ЕРНДТ]: оба высказывали мнение, что коллективизация отымает стимул у крестьян к работе, почему сельское хозяйство лишается своей продуктивности и таковую нелегко будет повысить. М[ЕВЕКОМ] особенно упирал на трудности восстановления крупного животноводства, говоря, что, если бы убыток в птицеводстве и свиноводстве можно еще восстановить в 1–2 года, то рост лошадиных и коровьих стад можно достичь лишь [за] 3–4 года и то, с большим трудом.

[...]

5) Касаясь положения немцев-колонистов, М[ЕВЕКОМ] высказался, что положение их сейчас в СССР очень тяжелое и что у них на Севере Германии, в Шлезвиге, средний крестьянин имеет 3–4 лошади и 10–12 коров, а здесь такой крестьянин преследуется как кулак. Он считает, что объяснение, будто немцы-колонисты богатели из-за того, что раньше при царском правительстве были поставлены в лучшее положение по оплате податей, чем русский крестьянин, неправильно, т.к. богатели они из-за лучшей трудоспособности и большей трезвости.

[...]

Верно: (—)

*ГДА СБУ, Одеса, спр. 380-Т, арк. 299–230.
Засвідчена копія, машинопис на бланку.
Документ російською мовою.*

^а-^а Друк формуляра.

Nr 68

2 listopada 1932, Odessa. Fragmenty doniesienia tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS w sprawie wypowiedzi obcokrajowców na temat kolektywizacji i sytuacji niemieckich osadników

^a-Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a Specjalny

^a-Śc[iśle] tajne^a
2/XI-[19]32 r.

Wyjazd na polowanie z MEWESEM i BERNDTEM trwał od 29 [października], godz. 4 do 30 października, godz. 9. Miejsce polowania – między Kapitanówką i Rauchowem – zostało wybrane na życzenie MEWESA, który wcześniej, w minionych latach też tam polował. [...]

Z tematów poruszonych w tym czasie przez M[EWESA] i B[ERNDTA], można odnotować następujące:

[...]

2) Była rozmowa o polityce kołchozowej w związku z tym, że po drodze można było spotkać niezebrane zboże, walały się padłe konie i widać było wiele nieobrobionych pól. Obydwaj – M[EWES] i B[ERNDT] twierdzili, że kolektywizacja odbiera chłopom motywację do pracy, w związku z czym gospodarka rolna traci swoją wydajność i niełatwo będzie ją podnieść. M[EWES] podkreślał szczególnie trudności w odbudowie hodowli dużych zwierząt mówiąc, że jeśli nawet straty w hodowli drobiu i świń można jeszcze nadrobić w ciągu 1–2 lat, to wzrost liczebności stad koni i krów można osiągnąć dopiero [za] 3–4 lata, i to z wielkim trudem.

[...]

5) Odnosząc się do sytuacji niemieckich kolonistów, M[EWES] mówił, że ich obecna sytuacja w ZSRS jest bardzo ciężka i że u nich, w północnych Niemczech, w Szlezwiku, średni chłop ma 3–4 konie i 10–12 krów, a tutaj taki chłop jest przesładowany jako kułak. Uważa on, że wyjaśnienia, jakoby niemieccy koloniści bogacili się dlatego, że wcześniej za rządów carskich znajdowali się w lepszej sytuacji niż chłopci rosyjscy, jeśli chodzi o płacenie pogłównego, są nieprawdziwe, ponieważ bogacili się oni dzięki większej pracowitości i trzeźwości.

[...]

Za zgodność: (—)

*WAP SBU, Odessa, spr. 380-T, k. 299–230.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis na formularzu.
Dokument w języku rosyjskim.*

^a-^a Druk formularza.

№ 69

16 листопада 1932, Москва. Циркуляр ОДПУ у справі посилення боротьби з незаконною торгівлею зерном, мукою і хлібом

Согласно телеграммы нр ^а-428^{-а}, разосланной ПП ОГПУ Ср. Азии, БССР, Запобласти, ДВК, Крыма, Горьковского, Северного края, ЗСФСР, Якутии, Иваново-Вознесенска и ЛВО для сведения, приказываю

Первым: всем полномочным представителям, за исключением ПП ОГПУ МО, ДВК, ТАССР Севкрая и ЗСФСР немедленно прекратить всякую торговлю зерном и мукой, а также прекратить торговлю печеным хлебом в больших количествах (больше одного пуда). С этой целью немедленно выделите наиболее опытных оперативных работников ПП ОГПУ для проведения мероприятий по прекращению незаконной торговли зерном, мукой, хлебом. Фамилии выделенных работников немедленно сообщите мне по телеграфу.

Второе: [...] привозимые на базар для продажи муку, зерно и хлеб подвергать конфискации.

Третье: перекупщиков и спекулянтов зерна, муки и хлеба немедленно агентурой выявлять и, не затягивая агентурную проработку, срочно арестовывать и ставить дела на тройке ПП.

Четвертое: фактическое отобраение зерна, муки и хлеба на рынках производить ^а-под руководством^{-а} аппарата ^а-ПП, аппаратом милиции^{-а} и ^а-заготзерно^{-а}.

Пятое: выделенные для этой операции аппараты милиции и заготзерно, тщательно проинструктировать и ни в коем случае не допускать при отобраении зерна, муки и хлеба у крестьян ^а-никаких злоупотреблений и грубостей^{-а} со стороны милиционеров и агентов заготзерна. Разъяснить, что отобраение производится в порядке закона правительства, запрещающего торговлю зерном, мукой и хлебом впредь до полного выполнения хлебозаготовительного плана.

Шестое: проследить за тем, чтобы было произведено полное ^а-оповещение всего сельского населения как в деревнях^{-а} так и на базарах о том, что закон запрещает торговлю зерном, мукой и хлебом до выполнения данной областью плана хлебозаготовок.

^а-Седьмое: о ходе операции ежедекадно представлять с фельдсвязью спецсообщения^{-а} с указанием положения с вывозом хлеба, количество ^а-конфискованного, количество репрессированных спекулянтов^{-а} и скупщиков, количество заведенных следственных дел и приговора по ним.

Восьмое: операцию производить до ^а-выполнения вашей областью^{-а} плана хлебозаготовок.

^а-^а Підкреслено від руки.

Nr 69

16 listopada 1932, Moskwa. Okólnik OGPU w sprawie wzmożenia walki z nielegalnym handlem zbożem, mąką i chlebem

Zgodnie z telegramem nr ^a-428^a, rozesłanym do PP OGPU Azji Śr[odkowej], BSRS, Obwodu Zach[odniego], DWK, Krymu, Gorkowskiego [Kraju], Kraju Północnego, ZFSRS, Jakucji, Iwanowo-Wozniesienska i LWO do wiadomości, rozkazuję

Po pierwsze: wszystkim pełnomocnym przedstawicielom z wyjątkiem PP OGPU MO, DWK, TASRS, Kraju Półn[ocnego] i ZFSRS niezwłocznie zaprzestać wszelkiego handlu ziarnem i mąką, a także wstrzymać handel pieczonym chlebem w dużych ilościach (ponad jeden pud). W tym celu bezzwłocznie wyznaczcie najbardziej doświadczonych funkcjonariuszy PP OGPU do przeprowadzenia przedsięwzięć mających na celu przerwanie nielegalnego handlu ziarnem, mąką, chlebem. Nazwiska wytypowanych pracowników przedstawcie mi jak najszybciej telegraficznie.

Po drugie: [...] przewożone na bazar na sprzedaż mąka, ziarno i chleb podlegają konfiskacie.

Po trzecie: handlarzy i spekulantów handlujących ziarnem, mąką i chlebem niezwłocznie ujawniać drogą agenturalną i, nie przedłużając agenturalnego rozpracowania, od razu aresztować, a sprawy przekazywać trójce PP.

Po czwarte: konfiskaty ziarna, mąki i chleba na rynkach mają dokonywać ^apod kierownictwem^a aparatu ^aPP – milicja^a i ^a[pracownicy] *Zagotzierna*^a.

Po piąte: wyznaczonych do tej akcji [funkcjonariuszy] milicji i [pracowników] *Zagotzierna* dokładnie poinstruować i w żadnym wypadku nie dopuścić ^ado jakichkolwiek nadużyć i grubiaństwa^a ze strony milicjantów i agentów *Zagotzierna* podczas odbierania chłopom ziarna, mąki i chleba. Wyjaśnić, że odbieranie przeprowadzane jest zgodnie z uchwałą rządu zakazującą handlu ziarnem, mąką i chlebem aż do czasu pełnego wykonania planów skupu zboża.

Po szóste: dopilnować, by dokładnie ^apowiadomiono całą ludność wiejską zarówno we wsiach^a, jak i na bazarach o tym, że prawo zakazuje handlu ziarnem, mąką i chlebem aż do czasu wykonania powierzonego obwodowi planu *chlebozagotówek*.

^aPo siódme: co dekadę przedstawiać przez łączność kurierską meldunki spec[jalne]^a z przebiegu operacji wraz z opisem sytuacji dotyczącej wywozu chleba, [z podaniem] liczby ^askonfiskowanych [towarów], liczby objętych represjami spekulantów^a i handlarzy, liczby otwartych spraw śledczych i wyrokami w nich.

Po ósme: operację prowadzić do ^aczasu wykonania przez wasz obwód^a planu *chlebozagotówek*.

^a-^a Podkreślono odręcznie.

Девятое: о принятых вами мерах донести по телеграфу ^ав двухдневный,
по^а получении циркуляра, срок.

^бПП Зам. Пред.^б ОГПУ
ЯГОДА

^бПередал Уполномоченный^б
ПАВЛОВ

*ГДА СБУ, ф. 9, спр. 90, арк. 58–62.
Телеграфна стрічка.
Документ російською мовою.*

^{б-б} *Написано великими літерами.*

Po dziewiąte: o podjętych przez was działaniach poinformować telegraficznie
^aw terminie dwóch dni^a po otrzymaniu okólnika.

^bp.o. Zast[ęzca] Przew[odniczącego]^{-b} OGPU
JAGODA

^bNadał Pełnomocnik^{-b}
PAWŁÓW

*WAP SBU, f. 9, spr. 90, k. 58–62.
Taśma telegraficzna.
Dokument w języku rosyjskim.*

^b- ^b *Zapisano wersalikami.*

№ 70

17 листопада 1932, Сімферополь. Циркуляр економічного відділу ПП
ОДПУ по Криму щодо заборони торгівлі хлібом

^{а-б}Серія^{б-а} «К»
^в«Вскрыть немедленно»^{-в}
^в17/XI [19]32 [г.]^{-в}

^{б-г}Циркуляр^г
Экономического Отдела ПП ОГПУ по Крыму^б ^в157/ЭКО^{-в}

^бВсем Нач.
Гор. Райотделениям ПП ОГПУ по Крыму
Копия – Нач. ГУМР Крыма^б

^бТолько^б ^{в-в} в дело ЭКО^{-в}

В соответствии с директивными указаниями ^бприказываю^б до выполнения Общекрымского плана хлебозаготовок ^ббезусловно и категорически запретить^б всякую торговлю зерном и мукой на рынках, базарах и других местах.

Немедленно по получении этого циркуляра совместно с аппаратом милиции организовать постоянную работоспособную группу работников для оперативных мер, обеспечивающих ликвидацию торговли зерном, мукой и хлебом до выполнения плана хлебозаготовок.

К работе этой группы привлечь аппарат заготзерно.

Также категорически запретить продажу печеного хлеба в количестве превышающем один пуд.

На группу, выделенную для борьбы с торговлей хлебом, зерном и мукой возложить задачу выявления спекулянтов, перекупщиков-торговцев зерном, мукой и хлебом, которых сразу же после выявления подвергать немедленному аресту, найденный у них хлеб конфисковывать и передавать в Заготзерно, а дела на арестованных направлять в Тройку ПП.

Выявлять наличие муки, зерна и хлеба и отбирать последнее если оно обнаруживается в количестве большем, чем один пуд, также у частных пекарей.

Обеспечить через райкомы ВКП(б) и ВЛКСМ, а также и через собственный аппарат разъяснение каждому колхознику и единоличнику и всему населению того, что закон категорически запрещает торговлю хлебом до тех

^{а-а} Підкреслено машинописним способом.

^{б-б} Написано великими літерами.

^{в-в} Вписано від руки.

^{г-г} Написано в розбивку.

Nr 70
17 listopada 1932, Symferopol. Okólnik Oddziału Ekonomicznego
PP OGPU Krymu w sprawie zakazu handlu zbożem

a-b-Seria^{b-a} „K”
c- „Otworzyć bezzwłocznie”^c
c-17/XI [19]32 [r.]^c

b-d-Okólnik^d
Oddziału Ekonomicznego PP OGPU Krymu^b c-157/EKO^c

b-Do wszystkich Nacz[elników]
Miej[skich] [i] Rej[onowych] Wydz[iałów] PP OGPU Krymu
Kopia – Nacz[elnik] GUMR Krymu^b

b-Wyłącznie^b c-do akt EKO^c

Zgodnie z dyrektywami^b nakazując^b do czasu wykonania planu *chlebozagotówek* na całym Krymie^b bezwzględnie i kategorycznie zabronić^b wszelkiego handlu ziarnem i mąką na rynkach, bazarach oraz w innych miejscach.

Niezwłocznie po otrzymaniu niniejszego okólnika razem z organami milicji zorganizować będącą stale w pogotowiu grupę funkcjonariuszy do działań operacyjnych, mającą zapewnić zlikwidowanie handlu ziarnem, mąką i chlebem do czasu wykonania planów *chlebozagotówek*.

W działania tej grupy wciągnąć pracowników *Zagotzierna*.

Zakazać również kategorycznie sprzedaży chleba w ilości powyżej jednego puda.

Grupie wyznaczonej do walki z handlem chlebem, ziarnem i mąką powierzyć zadanie ujawniania spekulantów i kupców handlujących ziarnem, mąką i chlebem i natychmiast po ujawnieniu aresztować, a znalezione u nich zboże konfiskować i przekazywać do *Zagotzierna*, zaś sprawy aresztowanych przekazywać trójce PP.

Ujawniać dysponowanie mąką, ziarnem i chlebem i odbierać je, jeśli ich ilość przekracza jeden pud; dotyczy to również prywatnych piekarzy.

Zapewnić, wykorzystując *rajkomy* WKP(b) i WLKSM, a także własny aparat, każdemu kolchoźnikowi i *jedynolicznikowi* oraz całej ludności dostarczenie informacji o tym, że prawo kategorycznie zabrania handlu chlebem, dopóki cały Krym nie wykona planów skupu zboża. Poinformować też, że w przypadku, jeśli kolchoźnicy, *jedynolicznicy* albo inni ludzie będą powtórnie przyłapani na han-

a-^a Podkreślono maszynowo.

b-^b Zapisano wersalikami.

c-^c Wpisano odręcznie.

d-^d Zapisano pismem spacjowanym.

пор, пока весь Крым не выполнит хлебозаготовительный план. Разъяснять также, что в том случае, когда колхозники, единоличники или другие лица будут повторно уличены в торговле хлебом, зерном и мукой, они будут привлекаться к строжайшей ответственности.

Вместе с тем ^бприказываю^б немедленно проинструктировать всю имеющуюся у вас агентуру для борьбы с торговлей хлебными продуктами, а агентуру находящуюся непосредственно в деревне и в пунктах торговли – переключить, главным образом, для этой борьбы, для выявления спекулянтов, перекупщиков и торговцев хлебом. Одновременно следует насаждать специально для этой цели новое массовое осведомление.

Оперативная группа, выделенная для борьбы с хлебной торговлей должна работать под непосредственным вашим руководством.

О принятых Вами мерах, о результатах ваших мероприятий, о количестве выявленных и арестованных спекулянтов и о количестве конфискованного и сданного в Заготзерно хлеба сообщайте каждые пять дней. Первое донесение от вас об этом должно быть получено не позднее 25-го ноября.

ПП ОГПУ ^бпо Крыму^б
(—) САЛЫНЬ

^бНач.^б ЭКО ПП
(—) ИВАНОВСКИЙ

*ГДА СБУ, ф. 9, спр. 88, арк. 153–154.
Оригінал, машинопис.
Документ російською мовою.*

dłowaniu chlebem, ziarnem albo mąką, zostaną pociągnięci do odpowiedzialności [i poddani] surowszej [karze].

Jednocześnie ^bnakazuje^b niezwłocznie poinstruować całą będącą do Waszej dyspozycji agenturę o walce z handlem produktami zbożowymi, a agenturę znajdującą się bezpośrednio na wsi i w punktach handlowych – przestawić przede wszystkim na tę walkę i ujawnienie spekulantów, handlarzy i kupców [handlujących] zbożem. Jednocześnie należy specjalnie dla tego celu zorganizować nową masową sieć informatorów.

Grupa operacyjna wyznaczona do walki z handlem zbożem powinna działać bezpośrednio pod waszym kierownictwem.

O przedsięwzięciach podjętych przez Was, o rezultatach waszych działań, o liczbie ujawnionych i aresztowanych spekulantów oraz o ilości skonfiskowanego i zdanego do *Zagotzierna* zboża informujcie co pięć dni. Pierwsze doniesienie od Was w tej sprawie powinno wpłynąć nie później niż 25 listopada.

PP OGPU ^bKrymu^b
(—) SAŁYŃ

^bNacz[elnik]^b EKO PP
(—) IWANOWSKIJ

*WAP SBU, f. 9, spr. 88, k. 153–154.
Oryginał, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

№ 71

3 грудня 1932, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо ситуації у Польській школі і висловлювань вчителів

^а-Одесский Областной Отдел ГПУ^а
^б-Особый^б ^а-Отдел^а

^а-Сов[ершенно] секретно^а
3/ХІІ 1932 года

Из 32 школы ушел ГРОДСКИЙ, а на его место назначен ГЕРИНГЕС, который будет преподавать физику на украинском языке. ГЕРИНГЕС – муж учительницы 42 школы МАЕВСКОЙ. Когда уменьшили по карточкам хлеб, то он сейчас сказал уч. ГОЛЕМБИОВСКОЙ: «Из всего видно, что у нас достижения на бумаге, а в действительности у нас голодают. В газетах пишут о затруднениях, о необходимости жертв. Довольно, мы жертвуем с 1917 г. До революции служащие из жалования могли скопить капитал, а теперь вдоволь нет хлеба».

Дед ГЕРИНГЕС приехал из Франции и работал на сахарном заводе в Киевской губ., а потом в Херсоне, где приобрел себе усадьбу и мельницу.

В IV группе (преподает уч[ительница] ГЛИНСКАЯ) ученики подняли большой крик из-за того, что уменьшили хлеб.

Более активными в этом были 4 л. ВОЛЕК (семья очень религиозная),
РАЙНИШ (родители быв[шие] торговцы мясом),
ПИСНЕЦКИЙ (отец рабочий).

После этого шума ВРУБЛЕВСКИЙ распорядился, чтобы воспитатели провели разъяснительную беседу, почему уменьшили хлеб.

Замечается, что религиозны более девочки, чем мальчики. Мальчики более активны в выступлениях о затруднениях.

Так, ученики в группе ДЮКРЕ (раб[очий] газогена), ЖУКОВСКИЙ (б[ывший] кустарь-сапожник), МИХАЛЬСКИЙ (весовщик на тов[арной] станции) возмущались, почему у нас мало дают хлеба, а в Москве СТАЛИН, потому там дают хлеб белый.

В школе состоялось два собрания «безбожника»¹. На первом собрании было 8 учеников, а на втором – 11.

2/ХІІ состоялось общее собрание учеников, на котором разъяснял ВРУБЛЕВСКИЙ причину уменьшения хлеба. На этом собрании ВРУБЛЕВСКИЙ пробрал 4-ю группу так, что они расплакались и обещали, что другой раз они этого не сделают.

БРАУН – инспектор снабжения Наробраза распространяет слухи (говорил ОДЕНБАХ), что МАХ арестован за то, что кому-то помог пробраться

^а-^а Друк формуляра.

^б-^б Написано великими літерами.

¹ Йдеться про громадську організацію антирелігійного спрямування «Спілка войовничих безвірників», до діяльності якої залучали й учнів середніх шкіл.

Nr 71

3 grudnia 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS w sprawie sytuacji w Szkole Polskiej nr 32 i wypowiedzi nauczycieli

^a-Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a b-Specjalny^b

^a-Ścisłe tajne^a
3/XII 1932 roku

Z 32 szkoły odszedł GRODSKIJ, a na jego miejsce wyznaczono GERINGESA, który będzie wykładał fizykę w języku ukraińskim. GERINGES jest mężem nauczycielki 42 szkoły MAJEWSKIEJ. Kiedy zmniejszono [przydział] chleba na kartki, powiedział wtedy naucz[ycielce] GOŁEMBIOWSKIEJ: „Z tego wszystkiego wynika, że mamy osiągnięcia na papierze, a w rzeczywistości [ludzie] u nas głodują. W gazetach piszą o trudnościach, o konieczności [ponoszenia] ofiar. Wystarczy, poświęcamy się już od 1917 r. Przed rewolucją urzędnicy z pensji mogli zaoszczędzić pieniądze, a teraz nie ma dość chleba”.

Dziadek GERINGESA przyjechał z Francji i pracował w cukrowni w gub[erni] kijowskiej, a potem w Chersoniu, gdzie kupił sobie gospodarstwo i młyn.

W IV grupie (uczy tam naucz[ycielką] GLINSKAJA) uczniowie podnieśli wielki raban z powodu zmniejszenia [przydziału] chleba.

Największą aktywność przy tym przejawiały 4 o[soby] – WOŁEK (rodzina bardzo religijna),

RAJNISZ (rodzice – był[i] handlarze mięsem),

PISNIECKIJ (ojciec robotnik).

Po tym incydencie WRUBLEWSKIJ wydał polecenie, żeby wychowawcy przeprowadzili rozmowy wyjaśniające, czemu zmniejszono [przydział] chleba.

Można zauważyć, że dziewczynki są religijne bardziej niż chłopcy. Chłopcy są bardziej aktywni podczas wystąpień związanych z trudnościami.

I tak, uczniowie w grupie – DUKRE (rob[otnik] gen[eratora] gaz[owego?], ŻUKOWSKIJ (b[yły] rzemieślnik szewc), MICHAŁSKIJ (wagowy na stacji tow[arowej]) oburzali się, dlaczego dają nam tak mało chleba, a w Moskwie jest STALIN, dlatego tam dają chleb biały.

W szkole odbyły się dwa zebrania „Bezbożnika”¹. Na pierwszym zebraniu było 8 uczniów, a na drugim – 11.

2/XII odbyło się zebranie ogólne uczniów, podczas którego WRUBLEWSKIJ wyjaśniał przyczyny zmniejszenia [przydziału] chleba. Na tym zebraniu WRUBLEWSKIJ zbeształ 4 grupę tak, że [uczniowie] rozplakali się i obiecali, że następnym razem nie będą tak postępować.

^{a-a} Druk formularza.

^{b-b} Zapisano wersalikami.

¹ Chodzi o społeczną organizację o charakterze antyreligijnym „Związek Wojowniczych Ateistów”, w której działalność wciągało również uczniów szkół średnich.

за границу, снабдив его фальшивыми документами. Мне об этом сказал сегодня ОДЕНБАХ.

Верно: (—)

*ГДА СБУ, Одеса, спр. 63, т. 13, арк. 29.
Засвідчена копія, машинопис на бланку.
Документ російською мовою.*

BRAUN – inspektor zaopatrzenia *Narobrazu* rozpowszechnia plotki (mówił o tym ODENBACH), że MACH został aresztowany za pomoc komuś w przedostaniu się za granicę, zaopatrując go w fałszywe dokumenty. Mówił mi o tym dziś ODENBACH.

Za zgodność: (—)

WAP SBU, Odessa, spr. 63, t. 13, k. 29.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis na formularzu.
Dokument w języku rosyjskim.

№ 72

7 грудня 1932, Одеса. Донесення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо голоду

^а-Одесский Областной Отдел ГПУ^а
^б-Особый ^а-Отдел^а

^а-Сов[ершенно] секретно^а
«7/ХІІ» 1932 года

5/ХІІ я зашел к гр. ЭМСЕР, где встретил гр. БАЙДАМЕНАКЕРА (проживают оба в доме № 2 по Лютеранскому пер.). Гр. БАЙДЕМЕНАКЕР^в сообщил, что пастор Одесской немецкой общины ШИЛЛИНГ наконец получил разрешение выехать за границу, добавив: «Хоть остаток дней своих проживет по-человечески». На мое замечание, что там тоже скверно, согласился, но понятие «плохо» есть понятие растяжимое, там, мол, не голодают даже безработные, там трудности, а у нас голод, да кроме того, наивно думать, что у пастора ШИЛЛИНГА нет там денег.

Кроме того, был сильно возмущен уменьшением пайка хлеба иждивенцам и некоторым категориям служащих, это, мол, предел, до чего могла довести современная политика, что не ленинизм, а издевательство. ЛЕНИН до этого не допустил бы. Согласился со мной, что в Германии будет переворот, но коммунизм там не будет так уродлив, как у нас, там, мол, старая испытанная партия меньшевиков, которая учтет все ошибки русских меньшевиков. На мое замечание, почему же сейчас неимущий и даже средний гр-н страдает, ответил, что это чепуха, у него есть сведения, как там живется, их жизнь не так уж плоха в сравнении с нашей, пастор ШИМКЕ месяц тому назад прибыл в Германию, и чувствует себя переродившимся, это не от плохой жизни и т. д.

^г-Верно:^г

ГДА СБУ, Одеса, спр. 633, т. 8, арк. 707.

Копія, машинопис на бланку.

Документ російською мовою.

^{а-а} Друк формуляра.

^{б-б} Написано великими літерами.

^в Так у тексті. Вище: БАЙДАМЕНАКЕР.

^{г-г} Написано в розбивку.

Nr 72

7 grudnia 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczące wypowiedzi na temat głodu i reakcji na zmniejszenie przydziału chleba

^a-Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a ^b-Specjalny^b

^a-Śc[iśle] tajne^a
„7/XII” 1932 roku

5/XII zaszedłem do ob. EMSERA, gdzie spotkałem ob. BAJDAMENAKERA (obaj mieszkają w domu nr 2 przy zauł[ku] Luterzańskim). Ob. BAJDEMENAKER^c powiedział, że pastor odeskiej wspólnoty niemieckiej SZYLLING w końcu otrzymał pozwolenie na wyjazd za granicę, dodając: „Choć ostatnie swoje dni przeżyje po ludzku”. Na moją uwagę, że tam też jest źle, zgodził się, ale [stwierdził, że] pojęcie „źle” jest pojęciem elastycznym i że tam ponoć nie głodują nawet bezrobotni, tam są trudności, a u nas głód, poza tym naiwnością byłoby myśleć, że pastor SZYLLING nie ma tam pieniędzy.

Prócz tego był bardzo oburzony zmniejszeniem przydziału chleba osobom pozostającym na utrzymaniu i niektórym grupom urzędników; to – powiada – szczyt, do czego doprowadziła obecna polityka, to nie leninizm, tylko znęcanie się. LENIN nie dopuściłby do tego. Zgodził się ze mną, że w Niemczech szykuje się przewrót, ale komunizm nie będzie tam tak zniekształcony jak u nas, tam jakoby jest stara sprawdzona partia mienszewików, która uwzględni wszystkie błędy mienszewików rosyjskich. Na moją uwagę, dlaczego teraz niezamożni a nawet średni ob[ywate]le [tam] cierpią, odpowiedział, że to bzdura, że ma informacje, jak się tam żyje, że ich życie nie jest wcale takie złe w porównaniu z naszym, że pastor SZYMKE miesiąc temu przyjechał do Niemiec i czuje się jak nowo narodzony, a to nie z powodu złego życia itd.

^d-Za zgodność:^d

WAP SBU, Odessa, spr. 633, t. 8, k. 707.
Kopia, maszynopis na formularzu.
Dokument w języku rosyjskim.

^a-^a Druk formularza.

^b-^b Zapisano wersalikami.

^c Tak w tekście. Wyżej: BAJDAMENAKER.

^d-^d Zapisano pismem spacjowanym.

№ 73

10 грудня 1932, Одеса. Витяг з повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР про розмови з японським консулом на тему продовольчої ситуації в Одесі

^а-Одесский Областной Отдел ГПУ^а
Особый ^а-Отдел^а

^а-Сов[ершенно] секретно^а
10/ХІІ-[19]32 г.

6 декабря Консул¹ расспрашивал, как обстоит дело с продовольствием населения Одессы. Я сказал, что размер хлебного пайка уменьшен, причем не подверглись уменьшению рабочие тяжелой промышленности и студенты. «А консульский состав, – прибавил он, – приравнен к рабочим тяжелой промышленности» и засмеялся. Затем он спросил: «А не слышали ли Вы о случаях смерти от голода?» – «Нет, не слышал и думаю, что едва ли такие случаи были, есть недоедание, но не голод» – ответил я. «Если в начале декабря, при вполне удовлетворительном урожае, идет сокращение хлебного пайка, то в феврале или марте, вероятно, будут случаи голодной смерти», – сказал консул. «А я думаю, – возразил я, – что Соввласть именно заранее высчитала, сколько нужно выдавать хлеба, чтобы потом не очутиться перед фактом полного отсутствия хлеба». На этом разговор окончился. Консул, прощаясь со мной, просил сообщить ему, как растут цены на базаре. Я обещал давать ему сведения на основании показаний жены моей, которая большинство продуктов приобретает на базаре.

[...]

13 декабря консул спросил меня о базарных ценах. Со слов жены, я назвал ему некоторые цены: 5-фунтовый хлеб – 12 или 13 руб., курица – 25–30 руб., засыпка для супа – за стакан 3 рубля, масло коровье – 16 или 18 руб. фунт, масло подсолнечное – 12 р. фунт (скрывать эти цифры не имело смысла, т.к. его горничная ходит на базар). Он все время покачивал головой, как бы недоумевая. «Скажите мне, – сказал он, – как же рабочий, получающий в среднем 200–250 руб. в месяц, может прожить с семьей?». Я ему объяснил, что в большинстве рабочих семей, все трудоспособные работают. «А если дети малые?» – спросил консул. «Если посещают школу или детский сад, их там подкармливают», – ответил я. «Но все-таки, – заметил консул, – это означает полуголод». – «Да, недоедание есть, но голода нет». – «А за границей не знают, куда девать хлеб: там его перепроизводство». Я сказал консулу: «У нас урожай вполне приличный, и, если бы его полностью собрали, у нас тоже было бы много излишков, вот почему партия мобилизует все силы на село, чтобы, пока не поздно, выполнить хлебозаготовки». – «Но уже поздно, декабрь месяц». – «По счастью, погоды стоят сносные: наде-

^а-^а Друк формуляра.

¹ Идетсья про консула Японії в Одесі Бунітаро Танаку.

Nr 73

10 grudnia 1932, Odessa. Fragmenty doniesienia tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczące rozmów z konsulem japońskim na temat sytuacji żywnościowej w Odessie

^{a-}Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a Specjalny

^{a-}Śc[isłe] tajne^a
10/XII-[19]32 r.

6 grudnia konsul¹ wypytywał, jak przedstawia się sprawa z [zaopatrzeniem w] żywność ludności Odessy. Odpowiedziałem, że przydział chleba zmniejszono, przy czym nie podlegały zmniejszeniu [przydziały] robotników przemysłu ciężkiego i studentów. „A korpus konsularny – dodał on – został zrównany z robotnikami przemysłu ciężkiego” i zaśmiał się. Potem zapytał: „A nie słyszeliście o przypadkach śmierci z głodu?” – „Nie, nie słyszałem i myślę, że wątpliwe by takie przypadki miały miejsce; jest niedojadanie, ale nie głód” – odpowiedziałem. „Jeśli na początku grudnia, przy zupełnie zadowalających plonach zmniejsza się przydział chleba, to w lutym albo w marcu prawdopodobnie będą przypadki śmierci z głodu” – powiedział konsul. „A ja myślę – sprzeciwiłem się – że władza sow[iecka] właśnie wcześniej wyliczyła, ile trzeba wydawać chleba, żeby potem nie stanąć przed faktem zupełnego braku zboża”. Na tym rozmowa skończyła się. Konsul przy pożegnaniu prosił, bym informował go, jak rosą ceny na bazarze. Obiecałem przekazywać mu informacje na podstawie tego, co mówi moja żona, która większość żywności kupuje na bazarze.

[...]

13 grudnia konsul zapytał mnie o ceny na bazarze. Podałem mu niektóre ceny, które znałem od żony: 5-funtowy chleb – 12 albo 13 rub[li], kura – 25–30 rub[li], zasyпка do zupy [?] – 3 ruble za szklanke, masło – 16 albo 18 rub[li] za funt, olej słonecznikowy – 12 r[ubli] za funt (ukrywać tych liczb nie było sensu, ponieważ jego pokojówka też chodzi na bazar). On cały czas kiwał głową, jakby dziwił się. „Powiedzcie mi – powiedział – jak robotnik dostający średnio 200–250 rub[li] na miesiąc może przeżyć razem z rodziną?”. Wytłumaczyłem mu, że w większości rodzin robotniczych wszyscy zdolni do pracy pracują. „A jeśli są małe dzieci?” – zapytał konsul. „Jeśli chodzą do szkoły albo do przedszkola, to dożywają je tam” – odpowiedziałem. „Ale mimo wszystko – zauważył konsul – to oznacza [życie] na wpół głodowe”. – „Tak, jest niedojadanie, ale głodu nie ma”. – „A za granicą nie wiedzą, co robić ze zbożem: tam jest nadprodukcja”. Powiedziałem konsulowi: „U nas plony były całkiem dobre i jeśli zebrano by je w całości, też mielibyśmy dużą nadwyżkę, dlatego właśnie partia mobilizuje wszystkie siły na wieś, żeby dopóki nie jest za późno, wykonać [plan] *chlebozagotówek*”. – „Ale już jest późno, mamy miesiąc grudzień”. – „Na szczęście pogoda jest znośna;

^{a-} ^a Druk formularza.

¹ Chodzi o konsula Japonii w Odessie Bunitaro Tanakę.

емя, что удастся еще много собрать до 15 января». — «О, я вижу, что Вы оптимист».

На этом разговор окончился.

Верно:

*ГДА СБУ, Одеса, спр. 66, т. 5, арк. 2579–2579 зв.
Копія, машинопис на бланку.
Документ російською мовою.*

mamy nadzieję, że uda się jeszcze dużo zebrać do 15 stycznia” – „O, widzę, że jesteście optymistą”.

Na tym rozmowa zakończyła się.

Za zgodność:

*WAP SBU, Odessa, spr. 66, t. 5, k. 2579–2579 v.
Kopia, maszynopis na formularzu.
Dokument w języku rosyjskim.*

№ 74

10 грудня 1932, [Одеса]. Протокол допиту обвинуваченого К. Гейса співробітником ДПУ УРСР на тему критичної оцінки аграрної політики німецькими відстійниками

^а-«Повстанцы»^а

^б-Дополнительный протокол
допроса обвиняемого^б – ГЕЙСА К. Ф.

от 10-го декабря 1932 г.

Подтверждаю свои показания, данные мною 7/ХІІ-с.г. и считаю необходимым дополнить следующее:

Начиная с 1930 г., то есть с момента приезда моего в Одесу, зная о том, что в Одессе есть также колонисты села Шпаеро, я с ними связался и начал их посещать, как то ^в-ДЕЙЧА^в Франца, ^в-МАЕРА^в Матвея, ^в-БОППА^в Ивана и др. Больше всего я бывал у ^в-ДЕЙЧА Франца, у которого на квартире собирались и остальные вышеуказанные^в, затем у ДЕЙЧА на квартире бывали и колхозники колонии Шпаеро, как-то ^в-КУН Доминик Фридрихович, ВИРЦ Адам Матвеевич, МИКЕЛЬКЕ Николай Иванович, ГЕРГАРТ^в Иван Христианович, ^в-ДИНИУС^в Христиан Христианович, ^в-ШАЦЮ^в Яков Степанович, ^в-ДЕЙЧ Иосиф^в, ^в-ШАРЦ Матвей^в Генрихович (старший), а также еще фамилии их не могу припомнить. ^в-МАЕР Маттей и ДЕЙЧ Франц, как антисов[етски] настроенные, занимались к-р агитацией, направленной к срыву проводимых кампаний^в.

Особенно МАЕР Маттей указывал на то, что выполнение плана хлебозаготовок это значит, что народ подохнет с голоду. Учтя то положение, что план хлебозаготовок еще не выполнен, а народ уже с голоду пухнет, ^в-причем указывал, какими методами можно и нужно действовать, чтобы не сдать хлеб государству и оставить его у крестьян для их пользования, а именно разрушать железные дороги, портить, ломать молотилки и вообще хлеб с поля не убирать^в. Этим самым можно добиться того, что население не будет пропадать с голоду. ДЕЙЧ выступление МАЙЕРА поддержал.

Из присутствующих колхозников с. Шпаеро, нас также информировали о положении на селе как-то ГЕРГАРТ Иван Христианович, ВИРЦ Адам Матвеевич и ДИНИУС Франц Христианович, указанные говорили, что на селе народ голодает, скот дохнет, хозяйство разрушается. И мы, обсуждая этот вопрос, делали вывод о том, что в дальнейшем так быть не может.

^а-^а Вписано від руки.

^б-^б Написано великими літерами.

^в-^в Підкреслено від руки.

Nr 74

10 grudnia 1932, [Odessa]. Protokół przesłuchania mieszkańca Odessy K. Gejsa przez funkcjonariusza GPU USRS na temat krytycznych głosów niemieckich osadników o sytuacji w rolnictwie

^{a-} „Powstańcy”^a

^{b-}Uzupełniający protokół
przesłuchania oskarżonego^b – GEJSA K. F.

z 10 grudnia 1932 r.

Potwierdzam moje zeznania, które złożyłem 7/XII-br. i uważam za konieczne uzupełnić następującym:

Począwszy od 1930 r., to jest od momentu mojego przyjazdu do Odessy, wiedząc o tym, że w Odessie mieszkają też koloniści ze wsi Speier, nawiązałem z nimi kontakt i zacząłem ich odwiedzać, byli to ^{c-}DEJCZ^{c-} Franc, ^{c-}MAJER^{c-} Matwiej, ^{c-}BOPP^{c-} Iwan i in[ni]. Najczęściej bywałem u ^{c-}DEJCZA Franca, w którego mieszkaniu zbierali się i inni wymienieni wyżej^{c-}, później u DEJCZA w mieszkaniu bywali też i kołchoźnicy z kolonii Speier, a mianowicie ^{c-}KUN Dominik Fridrichowicz, WIRC Adam Matwiejewicz, MIKELKE Nikolaï Iwanowicz, GERGART^{c-} Iwan Christianowicz, ^{c-}DINIUS^{c-} Christian Christianowicz, ^{c-}SZACO^{c-} Jakow Stiepanowicz, ^{c-}DEJCZ Josif^{c-}, ^{c-}SZARC Matwiej^{c-} Gienrichowicz (starszy), a także [inni], których nazwisk nie mogę sobie przypomnieć. ^{c-}MAJER Matwiej i DEJCZ Franc, jako mający poglądy antysow[ieckie], prowadzili k-r agitację, mającą na celu zerwanie prowadzonych kampanii^{c-}.

Przede wszystkim MAJER Matwiej wskazywał na to, że jeśli wykona się plany *chlebozagotowek*, to ludzie zdechną z głodu, biorąc pod uwagę to, że plan *chlebozagotowek* jeszcze nie został wykonany, a ludzie już puchną z głodu, ^{c-}przy czym mówił, jakimi metodami można i trzeba działać, żeby nie oddać zboża państwu i zostawić je u chłopów na ich użytek, a mianowicie dewastować tory kolejowe, niszczyć, psuć młocarnie i w ogóle nie zbierać zboża z pola^{c-}. W ten sposób można osiągnąć to, że ludzie nie przepadną z głodu. DEJCZ poparł wystąpienie MAJERA.

Niektórzy z obecnych kołchoźników ze w[si] Speier – byli to GERGART Iwan Christianowicz, WIRC Adam Matwiejewicz i DINIUS Franc Christianowicz – też informowali nas o sytuacji na wsi, że na wsi ludzie głodują, bydło zdycha, gospodarstwa niszczeją. A my, omawiając tę sprawę, doszliśmy do wniosku, że tak dalej być nie może.

^{a-}^a *Wpisano odręcznie.*

^{b-}^b *Zapisano wersalikami.*

^{c-}^c *Podkreślono odręcznie.*

^вЯ также поддерживал контр-революционные выступления МАЙЕРА Маттея и ДЕЙЧА Франца и говорил, будучи на Северном Кавказе, мне там рассказывали о недовольствах, наблюдающихся среди^в населения на почве хлебозаготовок и других хоз. полит. кампаний. При этом я рассказывал о том, ^вчто мне известны случаи восстаний, имевших место на Северном Кавказе среди^в горного населения.

Я в кругу ДЕЙЧА, делюсь впечатлениями своей поездки на Кавказ, указывал, что мне известна причина этих восстаний, в основном заключающаяся в больших недовольствах населения Кавказа местной властью, благодаря нажиму на хлебозаготовки др. кампаний.

Должен еще раз подтвердить, что из моих наблюдений, вынесенных в процессе беседы о ДЕЙЧЕ Фран[се] Христиан[овиче], МАЙЕРЕ М. – последние представляли из себя людей ярко настроенных контр-революционеров, они были рады творящимся беспорядкам на Кавказе, и особо были удовлетворены моим сообщениям о прошедших там восстаниях. ^вМАЙЕР в беседе с ДЕЙЧЕМ высказывал мнение, что было бы не скверно, если бы население на Украине также поступило бы, как горцы на Кавказе, т. е. подняло бы восстание^в. При этом МАЙЕР высказывал мысль, что мы бы добились успехов в том случае, если бы рабочие на предприятиях и сельское население, объединившись действовали бы совместно, т.е. восстали бы против власти – последняя была бы свергнута.

ГЕЙС

^бДопросил: Оперуполномоченный^б
НИЛОВ

Верно:

*ГДА СБУ, Одеса, стр. 633, т. 9, арк. 131–132.
Копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

^cJa też poparłem kontrrewolucyjne wystąpienie MAJERA Matwieja i DEJCZA Franca i opowiedziałem, że kiedy byłem na Północnym Kaukazie, mówili mi tam o dającym się zauważyć wśród^c ludzi niezadowoleniu związanym z *chlebozagotówkami* i innymi kampaniami gosp[odarczo]-polit[ycznymi]. Powiedziałem też, ^cże wiem o przypadkach powstań, mających miejsce na Północnym Kaukazie wśród^c ludności górskiej.

W gronie [osób związanych z] DEJCZEM, dzieląc się wrażeniami ze swojej podróży na Kaukaz powiedziałem, że znam przyczynę tych powstań, sprowadzającą się przede wszystkim do wielkiego niezadowolenia ludności Kaukazu z miejscowej władzy z powodu nacisków na [wykonanie planu] *chlebozagotówki* i in[nych] kampanii.

Powinienem jeszcze raz potwierdzić to, że na podstawie moich obserwacji, które miałem okazję poczynić podczas rozmów z DEJCZEM Fran[cem] Christian[owiczem], MAJEREM M. – wydawali mi się oni ludźmi o wyraźnym nastawieniu kontrrewolucyjnym, cieszyli się z zamieszek na Kaukazie, a szczególnie zadowoleni byli z moich informacji o mających tam miejsce powstaniach. ^cMAJER podczas rozmowy z DEJCZEM wyraził opinię, że byłoby nieźle, jeśliby ludzie na Ukrainie postąpili tak samo jak górale na Kaukazie, tj. wszczęli powstanie^c. MAJER wyraził przy tym opinię, że osiągnęlibyśmy sukces, jeśli robotnicy w zakładach i ludność wiejska zjednoczyliby się i działali wspólnie, tj. powstałoby przeciwko władzy – ta zostałaby obalona.

GEJS

^bPrzesłuchał: Pełnomocnik oper[acyjny]^b
NIŁOW

Za zgodność:

*WAP SBU, Odessa, spr. 633, t. 9, k. 131–132.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

№ 75

12 грудня 1932, Варшава. Лист начальника відділення МВС РП
Тернопільському воєводі про опіку над біженцями із СРСР

^а-Міністерство
внутрішніх справ^а
ПН 335/4/5
Опіка над біженцями із СРСР

^а-Варшава,^а ^б-12-^б грудня
^а-193^а² ^а-Г.^а
Пану Воєводі
у Тернополі

Період зими і постійно зростаючий голод у радянській Росії приведе, безсумнівно, до посилення руху біженців до Польщі. Міністерство свого часу установило загальні директиви поведінки з біженцями. Ці директиви надалі зобов'язують.

^в-Зараз Міністерство, бажаючи хоч частково позбавити загальну адміністративну владу в терені у справах опіки над біженцями, виступило з ініціативою утворити спеціальний комітет допомоги біженцям, до складу якого мають увійти: делегат Червоного Хреста, делегат Департаменту суспільної опіки, делегат Єпископства та делегат Ліги Націй¹ у справах біженців Галлаті. Беручи до уваги вищесказане, Міністерство ласкаво просить Пана Воєводу про кождоразове інформування Міністерства про випадки переходу кордону біженцями, а також про рівночасні виступи з пропозиціями обсягу необхідної допомоги^в.

М. К.

(—) Г. Сухенек-Сухецький²
Начальник Відділення

ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2067, арк. [324]

Оригінал, машинопис на фірмовому папері.

Документ польською мовою.

Вгорі документу літера: Б; у лівому долішньому куті прямокутний штамп з написом: Воєводське управління в Тернополі, Надійшло дня ... 19... дод. ... [№]: ... та вписаними від руки: 15 XII 32 [р.], Н. Б. 33; з правої сторони при підписі нерозбірливий параф та примітка: ко.

^а-^а Друк формуляра.

^б-^б Вписано від руки.

^в-^в Фрагмент зазначений на лівому полі вертикальною рискою.

¹ Ліга Народів – покликана до життя в 1919 (версальським трактатом) міжнародна організація незалежних держав з головним офісом в Женеві, метою організації була ліквідація міждержавних суперечок, а також утримання співпраці і миру у світі; регулярні засідання проводилися в 1920–1941; формально розпущена в 1946.

² Генрик Ян Сухенек-Сухецький (нар. 9 V 1887), к-н адм. рез.; в 1926 в II відд. Ген. Шт.; у 1926–1937 начальник Національного відд. Політичного департаменту МВС; з 1928 голова організації «Союз сибіряків»; автор *Państwo a cerkiew prawosławna w Polsce i w państwach ościennych*, Варшава 1930.

Nr 75
12 grudnia 1932, Warszawa. Pismo naczelnika Wydziału
Narodowościowego MSW do wojewody tarnopolskiego w sprawie opieki
nad uchodźcami z ZSRS

^a-Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych^a
PN 335/4/5
Opieka nad uchodźcami z ZSRS

^a-Warszawa, dn. ^a-12^b grudnia
^a-193^a-2 ^a-r.^a
Do
Pana Wojewody
w Tarnopolu

Okres zimy i stale wzrastający głód w Rosji sowieckiej spowoduje niewątpliwie wzmożenie się ruchu uciekinierów do Polski. Ministerstwo swego czasu ustaliło ogólne wytyczne postępowania z uchodźcami. Wytyczne te obowiązują nadal.

^c-Obecnie Ministerstwo, pragnąc odciążyć władze administracji ogólnej w terenie w sprawach opieki nad uchodźcami, wystąpiło z inicjatywą powołania do życia specjalnego komitetu pomocy uchodźcom, w skład którego mają wejść: delegat Czerwonego Krzyża, delegat Departamentu Opieki Społecznej, delegat episkopatu oraz delegat Ligi Narodów¹ do spraw uchodźców Gallati. Z uwagi na powyższe Ministerstwo prosi uprzejmie Pana Wojewodę o każdorazowe informowanie Ministerstwa o wypadkach przekroczenia granicy przez uchodźców przy równoczesnym wysuwaniu wniosków o zakresie niezbędnej pomocy^c.

M. K.

(—) H. Suchenek-Sucecki²
Naczelnik Wydziału

DATO, f. 231, op. 1, spr. 2067, k. [324].

Oryginał, maszynopis na blankiecie firmowym.

Dokument w języku polskim.

U góry dokumentu litera: B; w lewym dolnym rogu prostokątna pieczęć wpływu z napisem: Urząd Wojewódzki w Tarnopolu, Weszło dnia ... 19... załączn. ... [Nr]: ... i odręcznie wpisaną datą: 15 XII ...32 [r.] oraz numerem: N.B. 33; z prawej strony przy podpisie nieczytelna parafa oraz dopisek: ko.

^a-^a *Druk formularza.*

^b-^b *Wpisano odręcznie.*

^c-^c *Fragment zaznaczony na lewym marginesie pionową linią.*

¹ Liga Narodów – powołana do życia w 1919 (traktatem wersalskim) międzynarodowa organizacja niezależnych państw z siedzibą w Genewie, celem organizacji było likwidowanie sporów między państwowych oraz utrzymanie współpracy na świecie i pokoju; regularne obrady toczyły się w l. 1920–1941; formalnie rozwiązana w 1946.

² Henryk Jan Suchenek-Sucecki (ur. 9 V 1887), kpt. adm. rez.; do 1926 w Oddz. II Szt. Gen.; w l. 1926–1937 naczelnik Wydz. Narodowościowego Dep. Politycznego MSW; od 1928 prezes ZG Związku Sybiraków; autor *Państwo a cerkiew prawosławna w Polsce i w państwach ościennych*, Warszawa 1930.

№ 76

12 грудня 1932, м. Долинська. Витяг із протоколу засідання Президії долинської районної контрольної комісії у справі Андрія Циби

^аПролетарі всіх країн єднайтесь!^а

^аКП(б)У

Долинська Районова контрольна комісія^а
№ Ц-219, 12-го грудня 1932 року
Надсилається

^аВитяг^а

З протоколу Ч 41-34 засідання ^бПрезидії^б Долинськ. Раи. КК від 23/IX 1932 р.

Голова засідання: тов. МИНАЕВ

Секретар: тов. ГАЙЗЛЕР

^{б-в} Слухали: ^{б-б}	^{б-в} Ухвалили: ^{б-б}
Про виключення з лав партії тов. ЦИБА АНДРІЙ ХАРИТОНОВИЧ ¹ , народження 1904 року, українець, канд. партії з 1930 року, парт. квиток В інших партіях не був, середняк-колгоспник, освіта нижча, партосвіта ЕПШ, в Червоній Армії не був, в момент скоєння проступку працює Завгоспом Братолюбівської лікарні. Розмір зарплати 35 карб. на місяць.	Постанову Братолюбівського партосередку ствердити, за повну бездіяльність та категоричне відмовлення працювати по хлібозаготівлі, чим виявив відвертий правий ухил на практиці. Тов. ЦИБУ ^б з Партії сключити ^б – знявши з роботи та заборонити обіймати відповідальні посади на протязі 2-х років.

^{а-а} Друк фірмового папера.

^{б-б} Написано великими літерами.

^{в-в} Написано в розбивку.

¹ Див. також документ № 85.

Nr 76
12 grudnia 1932, Dolinska. Wyciąg z protokołu posiedzenia
prezydium dolinskiej rejonowej komisji kontrolnej
w sprawie mieszkańca wsi Bratolubiwka Andrija Cyby

^a-Proletariusze wszystkich krajów łączcie się!^a

^a-KP(b)U

Dolińska Rejonowa Komisja Kontrolna^a

Nr C-219 12 grudnia 1932 roku

Wysłała się

^a-Wyciąg^a

Z protokołu Cz 41-34 posiedzenia ^b-Prezydium^b Dolińsk[iej] Rej[onowej] KK z 23/IX 1932 r.

Przewodniczący posiedzenia:
tow. MINAJEW

Sekretarz: tow. HAJZLER

^{b-c} -Wysłuchano: ^{c-b}	^{b-c} -Uchwalono: ^{c-b}
[Sprawy] dotyczącej wykluczenia z szeregów partii tow. CYBY Andrija Charytonowycza ¹ , urodzonego w 1904 roku, Ukraińca, kand[ydata] do partii od 1930 roku, legitymacja part[yjna] Do innych partii nie należał, średniak-kołchoźnik, wykształcenie podstawowe, wykształcenie part[yjne] EPSz, w Armii Czerwonej nie służył, w chwili popełnienia przestępstwa pracował jako kierownik działu gospodarczego szpitala bratolubińskiego. Wymiar zapłaty 35 rubli na miesiąc	Postanowienie bratolubińskiego ośrodka part[yjnego] zatwierdzić, za zupełną bezczynność i kategoryczną odmowę pracy przy [wykonaniu planu] skupu zboża, co stanowiło przejaw otwartego uchylania się od pracy, tow. CYBE ^b z partii wykluczyć ^b – zwalniając go z pracy i zabraniając obejmowania odpowiedzialnych stanowisk przez okres 2 lat.

^{a-a} Druk blankietu firmowego.

^{b-b} Zapisano wersalikami.

^{c-c} Zapisano pismem spacjiowanym.

¹ Zob. też dokument nr 85.

^бобвинувачується^б:

В повній бездіяльності та категоричному відмовленні працювати по хлібозаготівлі, за що партосередком виключений з лав партії, раніш до парт. кари притягався, двічі мав догану й догану з попередженням за бездіяльність в переведенні госп. політичних кампаній.

(д. т. Гайзлер)

ЦИБА присутній.

^бПевно^б:

^бСекретар^б РКК РСІ

(—) ГАЙЗЛЕР

ГДА СБУ, Дніпропетровськ, спр. П-400, арк. 4.

Засвідчена копія, машинопис на фірмовому папері.

Документ українською мовою.

Документ завірено круглою печаткою з написом: Долинська Рай КК РСІ.

^b-jest oskarżony^b:

O zupełną beczynność i kategoryczną odmowę podjęcia pracy związanej ze skupem zboża, za co został przez ośrodek part[yjny] wykluczony z szeregów partii, wcześniej dwukrotnie wymierzono mu karę part[yjną] – otrzymał naganę i naganę z ostrzeżeniem za beczynność podczas prowadzenia kampanii gosp[odarczo]-politycznych.

(d. t. Hajzler)

CYBA był obecny.

^b-Za zgodność^b:

^b-Sekretarz^b RKK RSI

(—) HAJZLER

WAP SBU, Dniepropietrowsk, spr. P-400, k. 4.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis na blankiecie firmowym.

Dokument w języku ukraińskim.

Pod tekstem okrągła pieczęć z napisem: Dolinska Rej[onowa] KK RSI.

№ 77

13 грудня 1932, Одеса. Повідомлення секретного співробітника
Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо ситуації на селі

^а-Одесский Областной Отдел ГПУ
^б-Особый ^а-Отдел^а

^а-Сов[ершенно] секретно^а
13/ХІІ-1932 года

МЕВЕС рассказывает, что жизнь коровы равняется жизни 5-ти человек, так как за кражу коровы недавно были расстреляны 5 человек. ГАН добавил, что у крестьян хлеб совершенно не остается, все отобрали, крестьяне начали теперь выкапывать запасы, которые собрали полевые мыши и суслики, где иногда можно найти до пуда хлеба, но власть это тоже преследует, называя это «грабежом».

Верно:

*ГДА СБУ, Одеса, спр. 380-Т, арк. 244.
Копія, машинопис на бланку.
Документ російською мовою.*

^а-^а Друк формуляра.

^б-^б Написано великими літерами.

Nr 77
13 grudnia 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora
Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczące krytycznej
oceny stosunków na wsi

^{a-}Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a ^{b-}Specjalny^b

^{a-}Śc[iśle] tajne^a
13/XII-1932 roku

MEWES opowiada[1], że życie krowy jest równe życiu 5-ciu ludzi, ponieważ za kradzież krowy niedawno rozstrzelano 5 ludzi. GAN dodał, że chłopom nie zostaje zupełnie nic ze zboża, wszystko im odebrali, chłopci zaczęli teraz wygrzebywać zapasy, które zebrały myszy polne i susły, można tam nieraz znaleźć i do puda zboża, ale to władze też ścigają, nazywając „grabieżą”.

Za zgodność:

WAP SBU, Odessa, spr. 380-T, k. 244.
Kopia, maszynopis na formularzu.
Dokument w języku rosyjskim.

^{a- -a} *Druk formularza.*
^{b- -b} *Zapisano wersalikami.*

14 грудня 1932, Прага. Лист керівництва Закордонного бюро УРДП
до митрополита Андрея Шептицькогоа-Копія^а

Ваша Ексселенціє,

Закордонне бюро укр[аїнської] радикально-демократичної партії має честь звернутися до Вас, як вишого Архипастиря Греко-Катол[ицької] Укр[аїнської] Церкви з наступним проханням.

Населення Великої України тобто три четвертини цілого укр[аїнського] народу знаходиться в смертельній небезпечі. Наближаються часи, що своєю жадливістю переважають все, що колись Україна пережила – і в часи татарської неволі і підчас помсти Яреми Вишневецького і після полтавського погрому і підчас останніх років визвольної війни та голоду 1921 р.

На Україну насувається знова голод, іде у небувалому, нечуваному досі розмірі та гостроті. Вже на початку літа населення України голодувало, бо ніяких запасів з попереднього часу не мало, а всі лишки харчів були з краю вивезені. Урожай цього року при зменьшеному засіві і повному занепаді господарства не може забезпечити навіть мінімальних потреб населення, а в тім увесь час, після жнив запаси зерна та інших продуктів немилосердно відбиралися та вивозилися. Уже почалися голод і бунти по містах (Київ, Одесі, на Донбасі), вже реєстровано випадки голодної смерті по селах. Навіть сторонні люди, які попадали на Україну жахаються того, що буде там діятися протягом ближчих місяців.

Радянська влада і покірні їй преса свідомо замовчує стан річей, а тому й світова опінія, не маючи жадних самостійних жерел освідомлення, теж замовчує ту нову трагедію укр[аїнського] народу. В такий мент ми звертаємося до Вас Високопреосвящений Владико, з проханням піднести Свій високий Архипастирський голос на захист укр[аїнського]^б народу.

Вас Високопреосвящений Владико всі послухають і високі достойники Церкви і світова преса і міжнародні благодичні установи, які зможуть завчасно вирядити на Україну безсторонні анкетні комісії, досвідчитися на свої власні очі, що там діється і може своєчасними заходами врятувати життя й неодній^б тисячі людей.

Від Вашого голосу Всечесний Архипастире розвіється байдужність цілого християнського світу до тих великих страдань, які переживає зараз і які ще більше переживатиме в ближчі місяці народ України.

Припадаємо до Вашої ласки і просимо Вашого високого пастирського благословення.

^{а-а} Написано в розбивку і підкреслено машинописним способом.

^б Слово виправлене від руки.

Nr 78

14 grudnia 1932, Praga. Pismo przedstawicieli Biura Zagranicznego URDP do metropolity Andrzeja Szeptyckiego z prośbą o interwencję w związku z tragiczną sytuacją na Ukrainie sowieckiej

^a-Kopia^a

Wasza Ekscelencjo,

Zagraniczne Biuro Ukr[aińskiej] Radykalno-Demokratycznej Partii ma zaszczyt zwrócić się do Was, jako wyższego Arcypasterza Greckokatol[ickiej] Ukr[aińskiej] Cerkwi z następującą prośbą.

Ludność Wielkiej Ukrainy, czyli trzy czwarte całego narodu ukr[aińskiego] znajduje się w śmiertelnym niebezpieczeństwie. Nadchodzą czasy, które swoją zgrozą przewyższają wszystko, co kiedykolwiek przeżyła Ukraina – zarówno w czasach niewoli tatarskiej i podczas zemsty Jaremy Wiśniowieckiego, jak i po pogromie połtawskim oraz podczas ostatnich lat wojny wyzwolenczej i głodu w 1921 r.

Na Ukrainę znów nadchodzi głód, zbliża się w niebywałym i niespotykanym dotąd rozmiarze i nasileniu. Już na początku lata ludność Ukrainy głodowała, bo nie miała żadnych zapasów z poprzednich okresów, a całe pozostałe jedzenie zostało wywiezione z kraju. Tegoroczne zbiory przy zmniejszonych zasiewach i całkowitym upadku gospodarstw nie są w stanie zaspokoić nawet minimalnych potrzeb ludności, a dodatkowo, przez cały czas po żniwach zapasy zboża i innych produktów bezlitośnie odbierano i wywożono. Już rozpoczął się głód i bunt w miastach (Kijowie, Odessie, w Donbasie), we wsiach zanotowano przypadki śmierci głodowej. Nawet postronne osoby, które trafiły na Ukrainę, są przerażone tym, co będzie się tam działo w ciągu najbliższych miesięcy.

Władza sowiecka i posłuszna jej prasa świadomie przemilczają stan rzeczy, dlatego opinia światowa, nie posiadając żadnych własnych źródeł informacji, również przemilcza tę nową tragedię narodu ukr[aińskiego]. W takim momencie zwracamy się do Was, Najprzewielebniejszy Władko, z prośbą o zabranie Waszego wysokiego arcypasterskiego głosu w obronie ukr[aińskiego]^b narodu.

Waszego głosu, Najprzewielebniejszy Władko, wysłuchają wszyscy, zarówno wysocy dostojnicy cerkiewni, jak i prasa światowa oraz międzynarodowe instytucje dobroczynne, które w porę będą mogły wysłać na Ukrainę bezstronne komisje ankietowe, sprawdzić na własne oczy, co się tam dzieje i poprzez działania podjęte w odpowiednim czasie uratować życie niejednemu^b tysiącowi ludzi.

Dzięki Waszemu głosowi, Wielce Szanowny Arcypasterzu, rozwieje się obojętność całego chrześcijańskiego świata wobec tych wielkich cierpień, jakich doznaje obecnie naród Ukrainy, i które nasilą się w najbliższych miesiącach.

^a-^a *Zapisano pismem spacjowanym i podkreślono maszynowo.*

^b *Wyraz poprawiony odręcznie.*

Проф[есор] Кость Мацієвич¹
в. р. голова Зак[ордонного] бюро

М. Славінський
заст[упник] голови

Секретар Закорд[онного] Бюра Доцент
В. Дяконенко

Прага, 14 XII 1932 [р.]

За згідність відпису з оригіналом:
Секретаріят Митрополита Кир Андрея
в-Львів-в, дня 17 I 1933 [р.]
(—) г-секретар-г

*ЦДДАУ, ф. 358, оп. 3, нр 159, 3 б, л. 1–1 зв.
Копія, машинопис.
Документ українською мовою.*

^{в-в} *Написано в розбивку.*

^{г-г} *Вписано від руки.*

¹ Кость Мацієвич (1873–1942), професор, економіст, агроном, суспільний діяч; після 1917 один із творців проекту аграрної реформи в Україні; в 1919 міністр закордонних справ УНР; у 1919–1923 шеф дипломатичної місії УНР в Румунії, потім в еміграції у Чехословаччині; в кінці двадцятих років в еміграції у Румунії; учасник Всеукраїнського з'їзду в Празі у 1929; у 1929–1932 член Ревізійної головної комісії Еміграційної ради; з 1930 керівник економічного Українського семінару Наукового інституту у Варшаві; публікувався у часописі «Тризуб».

Zdajemy się na Waszą łaskę i prosimy o Wasze wysokie pasterskie błogosławieństwo.

Prof[esor] Kost' Macijewycz¹
Przewodniczący Zagr[anicznego] Biura

M. Sławiński
Zast[ępcą] Przewodniczącego

Sekretarz Zagran[icznego] Biura
Docent W. Diakonenko

Praga, dnia 14 XII 1932 [r.]

Za zgodność odpisu z oryginałem:
Sekretariat Metropolity Kyr Andreja
^c-Lwów^c, dnia 17 I 1933 [r.]
(—)^d-sekretarz^d

CDIAU, f. 358, op. 3, nr 159, 3 b, k. 1-1 v.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku ukraińskim.

^{c-c} *Zapisano pismem spacjiowanym.*

^{d-d} *Wpisano odręcznie.*

¹ Kost' Macijewycz (1873–1942), prof., ekonomista, agronom, działacz społeczny; po 1917 jeden z twórców projektu reformy rolnej na Ukrainie; w 1919 minister spraw zagranicznych URL; w l. 1919–1923 szef misji dyplomatycznej URL w Rumunii, następnie na emigracji w Czechosłowacji; pod koniec lat dwudziestych na emigracji w Rumunii; uczestnik ogólnoukraińskiego zjazdu w Pradze w 1929; w l. 1929–1932 członek Komisji Rewizyjnej Głównej Rady Emigracyjnej; od 1930 kierownik seminarium ekonomicznego Ukraińskiego Instytutu Naukowego w Warszawie; publikował m. in. na łamach „Tryzuba”.

№ 79

15 грудня 1932, Москва. Поштовелеграма Економічного управління ОДПУ щодо посилення боротьби з розкраданням хліба

ЕЕ-23

^а-Секретно^{-а}

^а-Почто-Телеграмма
Нач. ЭКО ПП ОГПУ и Нач ЭКО ГПУ Якутии^{-а}
гор. Симферополь

^б-Содержание:^{-б}

Об усилении борьбы с хищениями на системе Заготзерна.

Органами ОГПУ на Украине, в Горьковском крае, ЦЧО и ряде других областей вскрыты организованные хищения квитанционных книжек с хлебозаготовительных пунктов Заготзерна и целая система злоупотреблений с ними, повлекшая расхищение крупных количеств хлеба.

Следствием установлено, что учет квитанционных книжек, а равно и проверка их расходования (на выдачу квитанций хлебосдатчикам в приеме хлеба) отсутствуют. Указанная обстановка широко использовывалась для похищения книжек. Развитию хищений также способствовала сильная засоренность низового хлебозаготовительного аппарата чуждым и преступным элементом.

Похищенные квитанции п[е]редавались хлебосдатчикам, преимущественно кулакам и зажиточным. За каждую выданную фиктивную квитанцию участники преступлений получали хлебом или деньгами. Квитанции оформлялись похищенными печатями и штампами загот. пунктов или же поддельными печатями и штампами. Сговор с хлебосдатчиками происходил обычно по дворам или по дорогам к ссыпным пунктам, во многих случаях через специально подобранную агентуру.

Таким путем в руки расхитителей попадали крупные партии хлеба и суммы денег.

Например, на Украине произведенной только по двум селам Бершадского района массовой проверкой квитанций у 81 сдатчика выявлены 165 фиктивных квитанций, всего на 1200 пудов хлеба. Установлено, что с Бершадского ссыпного пункта Заготзерна было похищено 4 квитанционных книжки, которые и имелись в обращении. За каждую квитанцию брали по 200–300 рублей или до 10 пудов хлеба.

По Горьковскому краю только по 6 заготпунктам следствием установлено расхищение по фиктивным квитанциям до 4500 пудов хлеба. За фик-

^а-^а Написано великими літерами.

^б-^б Написано в розбивку.

Nr 79
15 grudnia 1932, Moskwa. Telegram Zarządu Ekonomicznego OGPU
w sprawie wzmocnienia walki z rozkradaniem zboża

JJ-23

^aTajne^{-a}

^aTelegram
Nacz[elnik] EKO PP OGPU i Nacz[elnik] EKO GPU Jakucji^{-a}
mias[to] Symferopol

^bTreść:^{-b}

O nasileniu walki z kradzieżami w sieci [punktów] *Zagotzierna*.

Organy OGPU na Ukrainie, w Kraju Gorkowskim, CCZO oraz w szeregu innych obwodów ujawniły zorganizowane kradzieże kwitariuszy z punktów skupu zboża *Zagotzierna* i cały system związanych z tym nadużyć, które pociągnęły za sobą kradzież dużych ilości zboża.

W toku śledztwa ustalono, że brakuje ewidencji kwitariuszy, tak samo jak i [śladu] kontroli ich zużycia (na wydawanie pokwitowań dostawcom zboża podczas jego przyjmowania). Wspomniana sytuacja była szeroko wykorzystywana do kradzieży ksiąg. Rozwojowi kradzieży sprzyjało też silne przesiąknięcie dolowego aparatu [prowadzącego] skup zboża elementem obcym i przestępczym.

Skradzione pokwitowania były przekazywane dostawcom zboża, przede wszystkim kułakom i bogatszym [gospodarzom]. Za każde fikcyjnie wydane pokwitowanie biorący udział w przestępstwie otrzymywali [zapłatę] w zbożu albo w pieniądzu. Pokwitowania potwierdzane były pieczęciami i stemplami kradzionymi z punktów sku[pu] albo podrobionymi. Umowy z dostawcami zboża zawierano zwykle w gospodarstwach albo na drogach do punktów zsyphu, w wielu przypadkach przez specjalnie dobranych agentów.

W ten sposób do rąk złodziei trafiały duże partie zboża i [spore] sumy pieniędzy.

Na przykład, na Ukrainie podczas masowej kontroli pokwitowań, przeprowadzonej tylko w dwóch wsiach rejonu berszadzkiego u 81 dostawców ujawniono 165 fałszywych pokwitowań, łącznie na 1200 pudów zboża. Ustalono, że z berszadzkiego punktu zsyphu *Zagotzierna* skradziono 4 kwitariusze, które wykorzystywano. Za każde pokwitowanie brano po 200–300 rubli albo do 10 pudów zboża.

W Kraju Gorkowskim w toku śledztwa tylko w 6 punktach skupu ustalono kradzież na podstawie fałszywych pokwitowań do 4500 pudów zboża. Za fałszywe pokwitowania pobierano i przywłaszczano nie mniej niż jedną trzecią

^a-^a Zapisano wersalikami

^b-^b Zapisano pismem spacjowanym.

тивные квитанции взи­мались и присваивались не менее трети обозначенного в них хлеба или не менее 13 руб. с пуда. Для хранения хлеба в ряде случаев имелись тайные склады. По делу Можгинского заготпункта отобрано 6 похищенных и еще неизрасходованных книжек с 600 квитанциями и 11 разных штампов.

Рядом проведенных дел (ЦЧО, Башкирия) установлено также, что фиктивные квитанции о сдаче хлеба составлялись и на самих заготовительных пунктах. В этих случаях, чтобы скрыть недостачу, корешки выданных квитанций уничтожались, а во многих случаях недостача покрывалась путем обвешивания других сдатчиков.

Фиктивные квитанции, учитываемые Сельсовета­ми, включаются в сводки, чем создаются дутые данные о выполнении плана хлебозаготовок по районам.

Ввиду исключительной актуальности и опасности указанного вида хищений – ЭКУ ОГПУ заостряет на них внимание ЭКО ПП ОГПУ и просит агентурно проверить работу хлебозаготовительных пунктов в разрезе данных преступлений.

^в-15 дек[абря] 1932 [г.]
№ 320556-^в

п/п.: ^а-Нач. ^а ЭКУ ОГПУ
МИРОНОВ

^а- Нач. VI-го Отд. ^а ЭКУ
ИЛЬИЦКИЙ

^в-Верно: ^в-^а Секретарь ^а ЭКУ ОГПУ
(—) Богуславский

ГДА СБУ, ф. 9, спр. 90, арк. 438–439.

Засвідчена копія, машинопис.

Документ російською мовою.

На документі дві аднотації від руки: т. Иванов. Разработайте директиву, местам дайте конкретные пути выявления подобных хищений, зайдите. (–). 17/ХІІ; 2297 19/ХІІ 32 г.; у лівому нижньому куті трикутна печатка: Економічне управління ОДПУ при РНК СРСР.

^в-^в Дата і номер відбиті штампом.

¹ Лев Григорович Миронов (Каган) (1895–1938), з травня 1924 в органах ДПУ; з 1 IV 1926 до 21 II 1930 помічник начальника ЕКУ ОДПУ СРСР; з 21 II 1930 до 1 IV 1931 повноважний представник ОДПУ у Середній Азії; з 1 IV 1931 до 10 VII 1934 заступник начальника, потім начальник Економічного управління ОДПУ СРСР; з 25 XII 1936 до 14 VI 1937 начальник 3 відділу ГУДБ НКВС СРСР. Заарештований 14 VI 1937, засуджений Військовою колегією ВС СРСР 29 VIII 1938 до вищої міри покарання, розстріляний, не реабілітований.

² Йосип Ісакович Ільицький (1900–1938?), з 12 VI 1928 начальник Особливого відділу 2-ої кавалерійської дивізії; відряджений до ОДПУ СРСР 6 VIII 1929; з 30 IX 1929 помічник начальника, заступник начальника Таджицького обласного відділу ДПУ; з 1932 до 28 XI 1936 начальник відділення Економічного відділу ГУДБ НКВС СРСР; з 28 XI 1936 начальник відділення, помічник начальника 3 відділу ГУДБ НКВС СРСР. За неперевіреними даними, покінчив життя самогубством у жовтні 1938 у Москві.

wpisanej w nich [ilości] zboża albo nie mniej niż 13 rub[li] od puda. W szeregu przypadków istniały tajne magazyny do przechowywania zboża. W sprawie moŕgińskiego punktu skupu odebrano 6 skradzionych i jeszcze niewykorzystanych ksiąg z 600 pokwitowaniami oraz 11 rŕżnych pieczęci.

W szeregu przeprowadzonych spraw (CCzO, Baszkiria) ustalono takŕże, ŕe fałszywe pokwitowania na zdane zboŕze sporządzane były równieŕ w samych punktach skupu. W tych przypadkach, ŕeby ukryć braki, odcinki grzbietowe wydanych pokwitowań były niszczone, a braki w wielu przypadkach pokrywane były przez oszukiwanie na wadze innych dostawców.

Fałszywe pokwitowania były uwzględniane przez *sielsowiety* i włączane do zestawień, przez co uzyskiwano inne dane dotyczące wykonania planu *chlebozagotówek* w rejonach.

W związku z tym, ŕe wspomniany rodzaj kradzieŕy jest palącym problemem [i sprawą] o wysokiej szkodliwŕści – EKU OGPU zwraca na nie szczególną uwagę EKO PP OGPU i prosi o agenturalne sprawdzenie działalności punktŕw skupu zboŕa pod kątem opisywanych przestępstw.

^c-15 grud[nia] 1932 [r.]
Nr 320556^c

p. p.: ^a-Nacz[elnik]^a EKU OGPU
MIRONOW¹

^a-Nacz[elnik] VI Oddz[iału]^a EKU
ILJICKIJ²

^b-Za zgodność:^b ^a-Sekretarz^a EKU OGPU
(—) BOGUSŁAWSKIJ

WAP SBU, f. 9, spr. 90, k. 438–439.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

Na dokumencie dwie odręczne adnotacje: t. Iwanow. Opracujcie dyrektywę, w teren prześlizcie konkretne sposoby ujawnienia podobnych kradzieŕy, wstąpcie. (–). 17/XII oraz 2297 19/XII 32 r.; w lewym dolnym rogu trŕjkątna pieczęć z napisem: Zarząd Ekonomiczny OGPU SNK ZSRS.

^{c-c} *Data i numer odbite stemplem.*

¹ Lew Mironow (Kahan) (1895–1938), od maja 1924 w organach GPU; od 1 IV 1926 do 21 II 1930 pomocnik naczelnika EKU OGPU ZSRS; od 21 II 1930 do 1 IV 1931 pełnomocnik OGPU w Azji Środkowej; od 1 IV 1931 do 10 VII 1934 zca naczelnika, naczelnik EKU OGPU ZSRS; od 25 XII 1936 do 14 VI 1937 naczelnik 3 Oddz. GUGB NKWD ZSRS. Aresztowany 14 VI 1937, skazany przez Kolegium Wojskowe SN ZSRS 29 VIII 1938 na karę śmierci, rozstrzelany, nie zrehabilitowany.

² Josif Iljickij (1900–1938?), od 12 VI 1928 naczelnik Oddz. Specjalnego 2 dywizji kawaleryjskiej; oddelegowany do OGPU ZSRS 6 VIII 1929; od 30 IX 1929 pomocnik naczelnika, zca naczelnika Tadzycykiego Obwodowego Oddz. GPU; od 1932 do 28 XI 1936 naczelnik Wydz. EKO GUGB NKWD ZSRS; od 28 XI 1936 naczelnik Wydz., pomocnik naczelnika 3 Oddz. GUGB NKWD ZSRS. Według niepotwierdzonych danych popełnił samobójstwo w październiku 1938 w Moskwie.

№ 80

25 грудня 1932, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР про настрої серед німців

^{а-}Одесский Областной Отдел ГПУ^{-а}
^{б-}Особый^{-б} ^{а-}Отдел^{-а}

^{а-}Сов[ершенно] секретно^{-а}
«25/ХІІ» 1932 года

Утром 12/ХІІ я вышел из Раздельной по направлению Фрейдорф. По дороге первым я встретился с одним сапожником из деревни Константиновки. Рассказывал он мне, что происходит в последние дни, что на днях 3-х раскулачили и арестовали, что происходят домашние обыски ежедневно, но совсем мало чего находят из зерна. Он сам в коллективе не состоит и говорит, что никогда членом коллектива быть не хочет, так как он считает, что ему приходится лучше, нежели коллективистам. Он, как сапожник, за неделю кое-чего составит из ботинок и в базарный день продает их с хорошей выручкой, за что он имеет возможность купить себе муку и чего только ему потребуется, а коллективы проработали целое лето и теперь сидят без хлеба, а кукурузу постепенно опять отбирают, которую выдали за трудодни.

Тут же и встретился со вторым, тоже по дороге из деревни Шабаево. Этот был, по его разговору, бедняк и коллективист, рассказывал тоже самое, с ихней деревни, что проводится и что уже понаходили свыше 300 пудов зерна в ямах закопанного, но, в общем, народ спокоен, так как каждый боится арестов и готов последнее отдать, лишь бы не попал в Допр.

Встретился я тут перед самым ^{б-}Фрейдорфом^{-б} с третьим уже – одним молодым человеком, из Фрейдорфа, звать его было ЗЕЕЛЬ Венелин Фридрихович, с которым я тут увидал массу людей в одном дворе издали. Я спрашиваю его – кто это будет (я считал, что это двор коллектива), он мне стал говорить, что 3 дня тому назад хозяин этого двора – семья Петра ШМИДТА была раскулачена и один сын со двора арестован, остальным удалось скрыться, а теперь приехала буксирная бригада производить тщательные обыски, не закопали ли хлеб во дворе и прочее. Тут же и нашли 1 мешок ячменя, соломой накрытый, но, по-видимому, недавно был запрятан, так как ячмень и мешок были совершенно сухи. Так что многие предполагают, что этот мешок был кем-нибудь подброшен туда и накрыт, считая, что хозяина уже нет во дворе и искать никто больше не будет. Продолжали искать дальше, но пока больше ничего не обнаружили.

Дело в Фрейдорфе таково – пока план не выполнен на 12 тысяч пудов зерна. По разговорам жителей, с кем мне пришлось говорить, всякий говорит, что это будет для с. Фрейдорфа что-то невозможное и если это придется выполнить, то они не знают, откуда брать, ибо они вполне уверены, что

^{а-} ^{-а} Друк формуляра.

^{б-} ^{-б} Написано великими літерами.

Nr 80

25 grudnia 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS o nastrojach w niemieckich osadach w związku z planami skupu zboża

^{a-}Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a ^{b-}Specjalny^b

^{a-}Śc[iśle] tajne^a
„25/XII” 1932 roku

Rano 12/XII wyszedłem z Razdzielnej w kierunku Freidorfu. Po drodze jako pierwszego spotkałem pewnego szewca ze wsi Konstantyniwka. Opowiadał mi, co działo się w ostatnich dniach, że ostatnio 3 [osoby] rozkułaczyli i aresztowali, że codziennie przeprowadzane są rewizje w domach, ale mało co znajdują ziarna. On sam do kolektywu nie należy i mówi, że nigdy członkiem kolektywu nie zechce zostać, ponieważ uważa, że jest mu lepiej niż tym z kolektywu. Jako szewc w ciągu tygodnia zawsze zrobi jakieś buty i w dzień targowy sprzeda to z dobrym utargiem, za co może kupić sobie mąki i czego tylko mu potrzeba, a kolektywy przepracowały całe lato, a teraz siedzą bez chleba, zaś kukurydzę, którą wydali im za *trudodni*, stopniowo znowu odbierają.

Potem spotkałem drugiego [rozmówcę], również na drodze ze wsi Szabajewo. Był to, jak wynikało z rozmowy, biedniak i członek kolektywu, opowiadał to samo, co się dzieje w ich wsi i że już znaleźli ponad 300 pudów ziarna zakopanego w dołach, ale że ludzie ogólnie są spokojni, ponieważ każdy boi się aresztowania i gotów jest oddać wszystko do ostatka, byle tylko nie trafić do *Dopru*.

Przed samym ^{b-}Freidorfem^b spotkałem też trzeciego [rozmówcę] – pewnego młodego człowieka z Freidorfu, nazywał się ZEJEL Wienielin Fridrichowicz. W jednym z gospodarstw w oddali razem zobaczyliśmy grupę ludzi. Zapytałem go – kto to jest (myślałem, że to gospodarstwo kolektywu), a on opowiedział mi, że 3 dni temu gospodarzy tej zagrody – rodzinę Piotra SZMIDTA rozkułaczono, jeden syn z gospodarstwa został aresztowany, pozostałym udało się ukryć, a teraz przyjechała brygada „szturmowa”, żeby przeprowadzić dokładną rewizję [i stwierdzić], czy gdzieś w gospodarstwie nie zostało zakopane zboże i inne [rzeczy]. No i znaleźli tam 1 worek jęczmienia nakryty słomą, ale prawdopodobnie został on tam schowany niedawno, ponieważ i jęczmień, i worek były zupełnie suche. Tak więc wielu przypuszcza, że ten worek został tam podrzucony i nakryty przez kogoś, kto liczył, że skoro gospodarza już nie ma w zagrodzie, to nikt więcej niczego tam szukać nie będzie. Przeszukanie trwało dalej, ale na razie nic więcej nie znaleziono.

Sprawa w Freidorfie wygląda następująco – na razie plan nie został wykonany na 12 tysięcy pudów ziarna. Z rozmów z mieszkańcami, z kim bym nie rozmawiał, wszyscy mówili, że to będzie dla w[si] Freidorf rzecz niemożliwa

^{a-} ^{a-} Druk formularza.

^{b-} ^{b-} Zapisano wersalikami.

каждый имеет только немного того, что было выдано за трудодни, но чтобы кто мечтал о том, то ничего не примечает. Они очень боятся арестов, ликвидации имущества и потому всякий говорит, что из-за такого наказания, лучше будет голодать, не прятать чего-нибудь, как были случаи в прошлом году – этого уже не будет. Но между тем все-таки могут быть исключения. Перед этим, как я пришел в Фрейдорф, т. е. вечером 17 с/м, было собрание, где председатель в конце собрания высказался, что если эти 12 тысяч не будут выполнены, то он поступит, как поступили 2 года тому назад, т. е. возьмем человек 15 и арестуем их, тогда может быть скорее соберутся, ибо он считает, что местами должен быть хлеб, на что жители или присутствующие просили указать – кто таковой имеет.

И так я ходил с места на место, был в пайторге, где тоже бывают разные и всякие разговоры, но постоянно одни и те же разговоры и заключения, именно, что нет, сколько было, столько сдали и больше не откуда брать. Побыл я в кооперации, а оттуда уже ходил со двора во двор искать квартиру на ночь, которую я почти нашел на самом конце села, один отговаривался, что уже имеет, другой, что нет места и т. д. Наконец, одна женщина приняла и нашла мне где-то побывать до следующего дня. Это семья, фамилия ДЕК, состоит из 10 душ, семья и была на днях намечена для раскулачивания, но обращая внимание на большую семью и добросовестные работники, то оставили. Интересно бы было мне пожить у них, но как раз уже было двое на ночлег с двумя подводами, то меня перевели к соседу Семену Леонардовичу СТЕФАН. Имел я разговор тоже с этими, но все же вышло то же самое, те же слова, как я уже в начале писал. Пришел он домой с работы в часов 7, говорит обо всем и вышло одно, нет хлеба и вдобавок план не выполнен, что будет дальше со стороны власти, не знают что делать, чтобы выполнить план, сам не знает, ибо нет зерна, но что-нибудь другое не чувствуется.

Итак, я сегодня опять посетил кооперацию, но более ничего не узнал.

19/XII вечером 5 часов вернулся на Раздельную, где я наскочил на двух женщин, приехавших из Еремеевки передать продуктов мужьям в Допр на Раздельной. Ихние мужья были арестованы несколько дней тому назад, всего из Еремеевки 15 человек, но за что, я не мог ясно добиться, также вроде за кражу хлеба. [...] Этих двух женщин, одной фамилия ДУТЕН ГЛЕФНЕР, а другой РИСЛИНГ.

19/XII тоже был случай в селе Понятовки, Раздельнянского р-на^в, как мне рассказывал житель Понятовки гр. ДОЛЬ Иосиф Иосифович, именно: были обыски по усадьбам и в степи, и было найдено на кладбище в могиле 2 мешка зерна и в степи. В одной ложине было зарыто один воз кочанов кукурузы, виновных пока не выяснено.

20/XII – сегодня утром я побыл немного на ст. Раздельной проходил базарную площадь, но не пришлось с кем-нибудь встретиться или поговорить из ближайших деревень. После отправления в хутор Чобручи, затем в Ве-

^в Було: Роздилянського.

i jeśli będą kazali wykonać [plan], to nie wiedzą, skąd brać [zboże], bo są absolutnie przekonani, że każdy ma tylko niewielkie ilości, tylko tyle, ile wydawano za *trudodni*, i żeby ktoś bardzo chciał, to niczego nie znajdzie. Oni bardzo boją się aresztowań, konfiskaty mienia i dlatego wszyscy mówią, że w związku z takimi karami lepiej będzie głodować niż ukrywać cokolwiek, tak jak to zdarzało się w ubiegłym roku – czegoś takiego już nie będzie. Ale mimo wszystko mogą się zdarzać wyjątki. Zanim dotarłem do Freidorfu, tj. wieczorem 17 bm., odbyło się tam zebranie, na którym przewodniczący pod jego koniec powiedział, że jeśli te 12 tysięcy nie zostanie dostarczone, to on postąpi tak, jak postąpili też 2 lata wcześniej, tj. weźmie się jakieś 15 ludzi i aresztuje ich, wtedy być może [inni] szybciej się zbiórą, bo on uważa, że w niektórych miejscach powinno być zboże, na co mieszkańcy i inni obecni prosili, by wskazać – kto taki ma [zboże].

I tak chodziłem od miejsca do miejsca, byłem w *Pajtorgu*, gdzie też odbywały się najrozmaitsze rozmowy, ale stale słychać jedne i te same gadki i wnioski, a mianowicie, że nie ma tyle, ile było, że tyle zdano i więcej nie ma skąd brać. Byłem też w spółdzielni, a stamtąd chodziłem już od gospodarstwa do gospodarstwa szukać sobie miejsca na noc. Znalazłem je prawie na samym końcu wsi; jedni wymawiali się, że już przyjęli [kogoś], inni, że nie ma miejsca itd. W końcu pewna kobieta przyjęła mnie i znalazła mi miejsce, w którym mogłem zostać do następnego dnia. To rodzina o nazwisku DIEK, składająca się z 10 osób. Rodzina ta była nawet w ciągu ostatnich dni wytypowana do rozkułaczenia, ale biorąc pod uwagę wielkość rodziny i sumienność [jej członków jako] pracowników, zostawili ją. Ciekawie by było przenocować u nich, ale ponieważ akurat były tam już dwie osoby na nocleg z dwoma furmankami, to przenieśli mnie do sąsiada Siemiona Leonardowicza STEFANA. Rozmawiałem też z nimi, ale okazało się, że wszędzie jest tak samo, te same słowa, o których pisałem już na początku. Przyszedł on do domu z pracy około godziny 7, mówił o wszystkim i wyszło to samo, nie ma zboża i w dodatku plan nie wykonany, co dalej zrobią władze, nie wiedzą, co robić, żeby wykonać plan, [on] sam nie wie, bo nie ma ziarna, nic innego nie wyczuwa się.

Tak więc dziś znowu odwiedziłem spółdzielnię, ale niczego więcej się nie dowiedziałem.

19/XII wieczorem o godzinie 5 wróciłem do Razdzielnej, gdzie natknąłem się na dwie kobiety, które przyjechały z Jeremejewki, by przekazać żywność swoim mężom, przebywającym w *Doprze* w Razdzielnej. Ich mężowie zostali aresztowani kilka dni wcześniej, razem z innymi z Jeremejewki, łącznie 15 osób, ale za co, nie mogłem uzyskać jasnej odpowiedzi, za coś w rodzaju kradzieży zboża. [...] Nazwiska tych dwóch kobiet – jednej DUTEN GLEFNER, a drugiej RISLING.

19/XII we wsi Poniatowka w r[ejo]nie rozdielniańskim^c miał miejsce incydent, o którym opowiadał mi mieszkaniec Poniatowki ob[ywatel] DOL Josif Josifowicz, a mianowicie: w zagrodach i w stepie prowadzone były rewizje i znale-

^c *Było*: rozdilańskim.

лизарово и тут все было без изменения, наконец, вошел в деревню Косинки, где я более время провел, побыл я у коллективиста Христиана ЛЕЙХТ, дал он мне закусить немного (голоден я был, доволен), стал я расспрашивать обо всем, как проводится хлебозаготовка, много ли осталось выполнений. Сумеют ли они выполнить, не прятал ли кто-либо хлеба. Одним словом, какие только вопросы могут быть, я ему задал, на что он каждый раз отвечал, что план предполагают выполнить, осталось немного, пока каждый обеспечен немного хлебом и кукурузою считает вполне, почти уверен, что никто не спрятал кое-что, ибо, отправили сегодня опять 3 подводы зерна с красным знаменем, что я сам видел. Начали снова перемолачивать солому и намолотили за вчерашний день 18 пудов чистого зерна пшеницы.

В соседней деревне же, в Слободзее нашли вчера 60 пудов кукурузы, фасоли, гороха, и разного рода зерна, так что сегодня опять пошли с полной надеждой, что найдут еще. В общем, настроение спокойное пока. Большинство предполагает, что с хлебом будет очень тесно и к весне придется может быть голодными, если придется выполнить план полностью.

21/XII побыл в Бициловке. Вчера от Раздельной, куда я насилу добился – была ужасная грязь, что идти почти невозможно было. Пришлось там тоже с некоторыми поговорить – как проводится хлебозаготовка и прочее. Переночевал я у одного коллективиста – фамилия ФИКСЛЕР, все говорили почти одно и тоже, именно что осталось еще 700 пудов по плану выполнить, неоткуда брать, жалеются, что дали только немного кукурузы, муки совсем не дают, хлеб, зерно, все увезли и требуют еще для выполнения плана, что они, по ихним словам, ни в коем случае не могут выполнить, имеется у каждого по несколько пудов кукурузы, что заменяет хлеб и все предполагают, что хватит на 3–4 месяца, а тогда не знают, откуда брать, если конечно государство не поможет. Что касается прочего, то все спокойны, о какой-либо организации ничего не замечалось. Нехоро[шо] влияет то, что ежедневно пока находят немного припрятанного зерна, как вчера опять нашли в поле в соломе один ящик с хлебом, затем 3 мешка зарыто в землю было и один мешок с ячменем, у одного хозяина.

22/XII я походил там еще, потом направился на Фрейдорф 6 верст, так посидел часа два у одной женщины ЛИНДЕМАН, закусил немного, и там же повторялось опять то, что было 3 дня раньше, когда я был. Начали молотить солому, некоторые повезли остатки зерна на станцию.

В общем, всякий отправился на свою назначенную работу, может не очень с охотой, но никто не сопротивлялся и каждый делает, что ему прикажут.

Вечером же я вернулся на Раздельную, откуда поехал поездом обратно в Одессу.

ziono na cmentarzu w grobie 2 worki ziarna oraz w stepie. W jednym z parowów był zakopany jeden wóz kolb kukurydzy, winnych nie ujawniono.

20/XII – dziś rano spędziłem trochę czasu na st[acji] Razdzielna, przechodziłem przez plac targowy, ale nie udało mi się z nikim z najbliższych wsi spotkać ani porozmawiać. Po wyjeździe do chutoru Czobruczi, a potem do Welizarowa [stwierdziłem], że tam wszystko pozostaje bez zmian, na koniec zaszedłem do wsi Kosynki, gdzie spędziłem więcej czasu, byłem tam u członka kolektywu Christiana LEJCHTA, który dał mi się posilić (byłem głodny, więc [przyjąłem z] zadowoleniem). Zacząłem pytać się o wszystko – jak przebiega *chlebozagotowka*, czy dużo jeszcze zostało do wykonania [planu], czy dadzą radę go wykonać, czy nikt nie ukrył zboża. Jednym słowem, jakie tylko pytania mogłem zadać, zadałem mu, na co on każdorazowo odpowiadał, że plan zamierzają wykonać, że zostało niewiele, na razie każdy jest zaopatrzonej w niewielką ilość zboża, a jeśli chodzi o kukurydę, uważa, że w zupełności. Jest prawie przekonany, że nikt nie ukrywał niczego, bo dziś znowu wysłali 3 furmanki ziarna z czerwonym sztandarem, co sam widziałem. Że zaczęli powtórnie młócić słomę i namłócili wczoraj 18 pudów czystego ziarna pszenicy.

W sąsiedniej zaś wsi, w Słobodziei, znaleziono wczoraj 60 pudów kukurydzy, fasoli, grochu i różnego rodzaju ziarna, tak więc dziś znowu poszli z pełną nadzieją, że znajdą jeszcze. Ogólnie nastroje na razie są spokojne. Większość przypuszcza, że ze zbożem będzie bardzo ciężko i na wiosnę być może przyjdzie głodować, jeśli plan trzeba będzie wykonać w całości.

21/XII byłem we [wsi] Bicyliwka. Wczoraj w Razdzielnej, gdzie z trudem udało mi się dotrzeć, było straszne błoto, takie że prawie nie można było iść. Miałem okazję tam również z niektórymi porozmawiać – jak przebiega *chlebozagotowka* i takie inne. Przenocowałem u pewnego członka kolektywu o nazwisku FIKSLER, cały czas prawie rozmawialiśmy o tym samym, a mianowicie, że zostało jeszcze 700 pudów do wykonania planu, że nie ma skąd wziąć, narzekają, że dali tylko trochę kukurydzy, a mąki zupełnie nie dają; zboże, ziarno, wszystko wywieźli i jeszcze więcej żądają do wykonania planu, że oni, z tego co mówili, w żadnym wypadku nie mogą go wykonać, każdy ma po kilka pudów kukurydzy, która zastępuje zboże i wszyscy uważają, że starczy tego na 3–4 miesiące, a potem nie wiedzą, skąd będą brać, jeśli oczywiście państwo nie pomoże. Jeśli zaś chodzi o inne sprawy, wszyscy są spokojni, o żadnej organizacji nikt nie wspominał. Nienajlepiej wpływa to, że codziennie prawie znajdują trochę ukrytego ziarna, na przykład wczoraj znowu znaleziono w polu w słomie jedną skrzynkę ze zbożem, a potem 3 worki zakopane w ziemi i jeden worek z jęczmieniem u jednego z gospodarzy.

22/XII pochodziłem tam jeszcze, a potem skierowałem się do Freidorfu 6 wiorst, tam posiedziałem jakieś dwie godziny u pewnej kobiety LINDEMAN, posiliłem się nieco, a potem powtórzyło się to samo, co działo się 3 dni wcześniej, kiedy tam byłem. Zaczęli młócić słomę, niektórzy zawieźli resztki ziarna na stację.

«Верно»

*ГДА СБУ, Одеса, спр. 633, т. 8, арк. 717–718.
Копія, машинопис на бланку.
Документ російською мовою.*

«» *Написано в розбивку.*

372

Tak w ogóle to każdy poszedł do wyznaczonej pracy, może nie z wielką ochotą, ale nikt nie sprzeciwiał się i każdy robił, co mu kazali.

Wieczorem wróciłem do Razdzielnej, skąd przyjechałem pociągiem do Odessy.

^{d-}Za zgodność:^{-d}

WAP SBU, Odessa, spr. 633, t. 8, k. 717–718.

Kopia, maszynopis na formularzu.

Dokument w języku rosyjskim.

^{d--d} *Zapisano pismem spacjiowanym.*

№ 81

31 грудня 1932, Сімферополь. Поштотелеграма керівництва ПП ОДПУ по Криму щодо дій, пов'язаних з введенням вільної торгівлі збіжжям

^а-Серия^а «К»

^а-Почто-Телеграмма
Всем Нач/Горотделений
и Райуполномоченным ПП ОГПУ по Крыму^а

^а-Копия: Нач.^а ОДТО ОГПУ ст. Симферополь
– || – ^а-Нач.^а ГУМР^а Крым. АССР
– || – ^а-Нач.^а СПО ПП – для сведения

В дополнение к почто-телеграмме № ^б-23004/5-^б
от «^б-26-^б» ^б-/XII-^б

Наряду с усилением агентурно-оперативной работы по выявлению ^в-спекулянтов-перекупщиков^в; с момента, когда в Крыму будет разрешена свободная торговля хлебом, следует ^{а-в}-обеспечить^{-в-а}

1) Строгое наблюдение за соблюдением конвенционных цен заготовителями хлеба – безоговорочно, снимая с самозаготовок всех нарушающих эти цены, привлекая их к ответственности, ^{а-в}-передавая дела о нарушении конвенционных цен в суды^{-в-а}.

2) Недопущение мешочничества и массового наплыва на рынки единых покупателей и перекупщиков ^{а-в}-из других областей,^{-в-а} путем ^{а-в}-жесткого проведения^{-в-а} в жизнь ^{а-в}-директивы о запрещении провоза по железн. дороге свыше одного пуда хлеба^{-в-а}.

3) Недопущение привоза и продажи хлеба из смежных областей (Украина, СКК), где торговля хлебом еще не разрешена, путем ^{а-в}-конфискации^{-в-а} привозимого оттуда хлеба.

4) Прекращение вне рыночной торговли хлебом на постоянных дворах, квартирах перекупщиков, недопущение отправки больших количеств хлеба почтой и багажом.

Повторяем, что со дня разрешения свободной торговли хлебом, эти мероприятия должны быть направлены ^{а-в}-только^{-в-а} против действительного ^{а-в}-спекулянта-перекупщика^{-в-а}.

^а-^а Написано великими літерами.

^б-^б Вписано від руки.

^в-^в Підкреслено машинописним способом.

Nr 81

31 grudnia 1932, Symferopol. Telegram kierownictwa PP OGPU Krymu w sprawie działań związanych z wprowadzeniem swobodnego handlu zbożem

^a-Seria^a „K”

^a-Telegram

Do wszystkich Nacz[elników] Wydz[iałów] Miej[skich]
[i] Rej[onowych] Pełnomocników PP OGPU Krymu^a

^a-Kopia: Nacz[elnik]^{-a} ODTO OGPU st. Symferopol
– || – ^a-Nacz[elnik]^{-a} GUMR Krym[skiej] ASRS
– || – ^a-Nacz[elnik]^{-a} SPO PP – do wiadomości

Uzupełnienie telegramu nr ^b-23004/5-^b
z dnia „^b-26-^b”^b/XII-^b

Oprócz zintensyfikowania działań agenturalno-operacyjnych, mających na celu ujawnienie ^c-spekulantów-handlarzy^c; od chwili, kiedy na Krymie zezwoli się na swobodny handel zbożem należy ^{a-c}-zapewnić:^{c-a}

1) Ścisły nadzór nad zachowaniem przez agentów skupu zboża cen umownych poprzez bezwarunkowe usuwanie z samozaopatrzenia wszystkich nieprzestrzegających tych cen, pociąganie ich do odpowiedzialności, ^{a-c}-przekazywanie spraw dotyczących nieprzestrzegania cen umownych do sądów^{c-a}.

2) Niedopuszczenie do paserstwa i masowego napływu na rynek indywidualnych kupców i handlarzy ^{a-c}-z innych obwodów,^{c-a} poprzez ^{a-c}-rygorystyczne wprowadzenie^{c-a} w życie ^{a-c}-dyrektywy o zakazie przewozu koleją zboża w ilości ponad jeden pud^{c-a}.

3) Niedopuszczenie do przywozu i sprzedaży zboża z sąsiednich obwodów (Ukraina, SKK), w których jeszcze nie zezwolono na handel zbożem poprzez ^{a-c}-konfiskatę^{c-a} przywożonego stamtąd zboża.

4) Przerwanie pozarynkowego handlu zbożem w karczmach, w miejscach zamieszkania handlarzy, niedopuszczenie do przesyłania dużych ilości zboża pocztą i jako bagażu.

Powtarzamy, że od dnia [wydania] zezwolenia na swobodny handel zbożem te przedsięwzięcia powinny być skierowane ^{a-c}-wyłącznie^{c-a} przeciwko prawdziwym ^{a-c}-spekulantom-handlarzom^{c-a}.

^{a-a} Zapisano wersalikami.

^{b-b} Wpisano odręcznie.

^{c-c} Podkreślono maszynowo.

Напоминаем о необходимости приемки^г информации о ходе этой работы в сроки указанные нами – ^{а-в}каждые 5 дней^{в-а}.

ПП ОГПУ ^а-по Крыму^{-а}
САЛЫНЬ

^а-Зам. Нач. ^{-а} ЭКО
СМИРНОВ

«^б31^{-б}» декабря 1932 года
№ ^б23460/5^{-б}
гор. Симферополь

ГДА СБУ, ф. 9, спр. 88, арк. 79.

Копія, машинопис.

Документ російською мовою.

На документі резолюція: В дело директив. (–).

^г Так у тексті. Ймовірно: передавання.

Przypominamy o konieczności przyjmowania^d informacji o przebiegu tej pracy w terminach wyznaczonych przez nas – ^{a-c}co 5 dni^{c-a}.

PP OGPU ^a-Krymu^{-a}
SAŁYŃ

^a-Zast[ępc]a Nacz[elnika]^{-a} EKO
SMIRNOW

„^b-31^{-b}” grudnia 1932 roku
Nr^b-23460/5^{-b}
mias[to] Symferopol

WAP SBU, f. 9, spr. 88, k. 79.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

Na dokumencie adnotacja: Do akt z dyrektywami. (-).

^d *Tak w tekście. Prawdopodobnie powinno być: przekazywania.*

№ 82

31 грудня 1932, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР про розмову з професором А. Штромом

^а-Одесский Областной Отдел ГПУ^{-а}

^б-Особый^{-б} ^а-Отдел^{-а}

^а-Сов[ершенно] секретно^{-а}

31/ХІІ-[19]32 г.

В беседе 30/ХІІ с/г профессор А. Н. ШТРОМ сообщил, что 4/І он едет на дней 10 в Харьков. Там он собирается, между прочим, зайти в центральное архивное управление и разыскать статью ЛЕЙБОРАНТА, которую в свое время отправил туда РЯБИНИН. Настроение ШТРОМА резко изменилось к худшему. Говорил, что сейчас творится что-то совершенно непонятное и невозможное. С 1/І сильно будут уменьшены нормы хлеба, а вообще хлеба хватит только до марта месяца. После этого большинству населения придется вообще положить зубы на полку, тем более, что цены растут не по дням, а по часам. Правительство само взвинчивает цены, чтоб на данный момент выкачать побольше денег, хотя это все больше обесценивает деньги. Оно ведет политику сегодняшнего дня, не думая о будущем. При этом не только не будет увеличения зарплаты, а еще ожидается сокращение штатов на 30%.

Вообще всюду начинается сворачивание работ. Особенно ясно это было видно в Москве. Он очень боится, что после зимнего перерыва в ВУЗ'ах, на нем[ецком] отделении большинство студентов не вернется уже и что не будет ни одного первого курса, а это сильно будет бить по его зарплате. Особенно его волнует новое распоряжение о паспортах, как будет с лицами старше 60 лет. Он смотрит на это, как на прикрепление всех граждан к определенным местностям и называет это своего рода «крепостничеством на высшей основе» и «своего рода поворотом к времени до 1861 года».

Рассказывал, что донельзя развился в Одессе бандитизм. Это, конечно тоже показатель экономического положения. Недавно с профессора ФИЛАТОВА сняли пальто и с целого ряда других лиц. Причем всегда бандиты вооружены не револьверами, а ножами. С удовольствием рассказал, что жену начальника ГПУ, когда она возвращалась с вечера 15-летия около ее квартиры раздели догола, шлепнули по заду и заявили: «Ну, теперь можешь идти». Говорил, что все так гнусно, так стало противно, что хотелось уехать куда-нибудь, чтоб забыть обо всем. Рассказывал еще, что недавно арестована женщина, которая распространяла поддельные билеты по 5 червонцев. При обыске у нее на квартире (ул. Коминтерна, 7) нашли маленький пе-

^а-^а Друк формуляра.

^б-^б Написано великими літерами.

Nr 82

31 grudnia 1932, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS na temat rozmowy odbytej z prof. A. Sztromem o pogarszającej się sytuacji żywnościowej w miastach ukraińskich

^a-Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a ^b-Specjalny^b

^a-Śc[iśle] tajne^a
31/XII-[19]32 r.

Podczas rozmowy 30/XII br. profesor A. N. SZTROM powiadomił, że 4/I jedzie na jakieś 10 dni do Charkowa. Zamierza tam, między innymi, zajść do centralnego zarządu archiwalnego i odszukać artykuł LEJBORANTA, który w swoim czasie wysłał tam RIABININ. Nastrój SZTROMA wyraźnie się pogorszył. Powiedział on, że dzieje się teraz coś zupełnie niepojętego i niewiarygodnego. Od 1/I znacznie zmniejszone zostaną racje chleba, a zboża starczy w ogóle tylko do miesiąca marca. Potem większość ludzi będzie musiała zacisnąć pasa, tym bardziej, że ceny rosną nie z dnia na dzień, ale z godziny na godzinę. Rząd sam podwyższa ceny, żeby w danej chwili wyciągnąć jak najwięcej pieniędzy, chociaż to wszystko coraz bardziej obniża wartość pieniądza. Prowadzi on politykę dnia dzisiejszego, nie myśląc o przyszłości. Do tego nie tylko nie zostaną podniesione płace, ale jeszcze czeka nas redukcja etatów o 30%.

W ogóle wszędzie zaczyna się wstrzymywanie prac. Szczególnie wyraźnie było to widoczne w Moskwie. On bardzo się boi, że po przerwie zimowej w WUZ-ach na wydział[y] niem[ieckie] nie wróci już większość studentów i że nie będzie już żadnego pierwszego kursu, a to mocno uderzy w jego pensję. Szczególnie niepokoi go nowe rozporządzenie w sprawie paszportów i to, jak to będzie z osobami powyżej 60 lat. Patrzy na to, jak na przywiązanie wszystkich obywateli do określonych miejscowości i nazywa swego rodzaju „pańszczyznę na wyższych zasadach” oraz „swego rodzaju powrotem do czasów sprzed 1861 roku”.

Opowiadał, że wprost niewiarygodnie rozwinął się w Odessie bandytyzm. A to oczywiście też jest wskaźnikiem sytuacji ekonomicznej. Niedawno z profesora FIŁATOWA zerwali płaszcz, [podobnie jak] z wielu innych osób. Przy czym bandyci zawsze są uzbrojeni nie w rewolwery, tylko w noże. Z zadowoleniem opowiadał, że żonę naczelnika GPU, kiedy wracała z wieczorku 15-lecia [rewolucji październikowej], niedaleko jej mieszkania rozebrali do naga, klepnęli po tyłku i oświadczyli: „No, teraz możesz iść”. Mówił, że wszystko jest tak nikczemne, zrobiło się tak obrzydliwe, że chciałoby się gdzieś wyjechać, żeby zapomnieć o wszystkim. Opowiadał jeszcze, że niedawno aresztowana została kobieta, która rozpowszechniała podrobione banknoty po 5 czerwońców. Podczas rewizji w jej mieszkaniu (ul. Kominternu 7) znaleziono służącą do tego maleńką maszynkę

^a-^a *Druk formularza.*

^b-^b *Zapisano wersalikami.*

чатный станок для этого. Интереснее всего, мол, то, что ее муж коммунист и находится сейчас на хлебозаготовках.

Верно:

ГДА СБУ, Одеса, спр. 633, т. 8, арк. 709.

Копія, машинопис на бланку.

Документ російською мовою.

drukarską. A co najciekawsze, jak powiada, to fakt, że jej mąż jest komunistą i teraz zajmuje się *chlebozagotówkami*.

Za zgodność:

WAP SBU, Odessa, spr. 633, t. 8, k. 709.

Kopia, maszynopis na formularzu.

Dokument w języku rosyjskim.

№ 83

2 січня 1933, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо висловлювань вчителів

^{а-}Одесский Областной Отдел ГПУ^а

^{а-}Сов[ершенно] секретно^{-а}

^{б-}Особый^{-б} ^{а-}Отдел^{-а}

2/І 1933 года

Беседовал с учителями, приехавшими на сессию заочников – МАЗЕР, ГЕРБЕР, ЭССЕ из Цебрикова и др. Разговоры велись главным образом по вопросу о хлебозаготовке. У меня создалось впечатление, что выполнить план не удастся. Во-первых, все на селе (колонии) коллективизировано на 100%, так что обмолот был общественный и находился под контролем. Хищения, безусловно, могли быть, но ввиду строгих законов, а также наказаний за хищения, еще летом каждый делал, кто с большой опаской и во всяком случае в малых размерах. Если теперь зерно находится, то только в незначительном количестве в сравнении с тем количеством, которого не достаёт для завершения плана. Так, в с. Цебриково, хотя и нашли у некоего РАБЕ Вил[л]ы около 70 пуд., но тот как германско-подданный считал, что он в этом деле составляет исключение и держал это зерно открыто на чердаке. Учителя села Цебриково, да и в других селах добровольно согласились выдать свой фонд и заменить его кукурузой. Ввиду того, что семенные фонды (как например в с. Цебриково) ... уже вывезены, то учителя полагают, что к весне будет новый нажим на село в смысле заготовки семян, то безуспешный, так как запасов ни у кого больше нет. Говорят про село Кассель, которое будто окружено стражей, которая никого не впускает туда и никого не выпускает оттуда.

Из беженцев видел только ЛЕЙББРАНДТА Густава. Он рассказывает, что проживающий на Средней ул. № 33 ЛОЗИНГ был арестован за то, что он получил фураж для лошадей артели грабарей, представителем которой он состоял, и обменял его на муку, которую раздал членам артели. Приехала будто бы тройка в составе т.т. МОЛОТОВА, ПЕТРОВСКОГО и еще кого-то, которая настояла на том, чтобы ЛОЗИНГ с компанией были расстреляны. Беженцы видно разъехались из Одессы потому, что видно их меньше. Видятся они, главным образом, у ЛОЗИНГ – [ул.] Средняя, 33 и БЕККЕР – Средняя, 44 (вопрос).

ЛЕЙББРАНДТ Густав проживает у своего сына Густава Густавича на Садиковской ул.

^{б-}Верно:^{-б}

ГДА СБУ, Одеса, стр. 633, ч. 2, т. 10, арк. 163.

Копія, машинопис на бланку.

Документ російською мовою.

^{а-} ^а Друк формуляра.

^{б-} ^б Написано великими літерами.

Nr 83

2 stycznia 1933, Odessa. Doniesienie tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS w sprawie wypowiedzi w środowisku nauczycielskim

^a-Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a ^b-Specjalny^b

^a-Śc[iśle] tajne^a
2/I 1933 roku

Rozmawiałem z nauczycielami, którzy przyjechali na sesję [uczniów] zaocznych – MAZER, GERBER, ESSE z Cebrykowa i in. Rozmowy dotyczyły przede wszystkim *chlebozagotowki*. Odniosłem wrażenie, że nie uda się wykonać planu. Po pierwsze wszystko na wsi (kolonii) jest skolektywizowane w 100%, tak więc młocka była wspólna i odbywała się pod kontrolą. Kradzieże niewątpliwie mogły się zdarzyć, ale ze względu na surowe prawo, a także na kary za kradzieże, już latem każdy kombinował z dużymi obawami i zawsze na niewielką skalę. Jeśli teraz ziarno jest, to tylko w niewielkiej ilości w porównaniu z tą, której brakuje do wykonania planu. I tak, we w[si] Cebrykowo, chociaż i znaleźli u niejakiego RABE Willi około 70 pud[ów], ale ten jako obywatel niemiecki uważał, że stanowi pod tym względem wyjątek, i trzymał to ziarno jawnie na strychu. Nauczyciele ze wsi Cebrykowo, a także z innych wsi dobrowolnie zgodzili się oddać swoje rezerwy i zamienić je na kukurydzę. Ze względu na to, że rezerwy nasienne (jak na przykład we w[si] Cebrykowo) ... już zostały wywiezione, nauczyciele przypuszczają, że na wiosnę będą nowe naciski na wieś, dotyczące skupu nasion, ale będą one bezowocne, bo zapasów nikt więcej już nie ma. Mówią o wsi Kassel, która ponoć została otoczona przez strażę; nikogo nie tam wpuszczają i nikogo stamtąd nie wypuszczają.

Z uchodźców widziałem tylko LEJBBRANDTA Gustawa. Opowiadał, że mieszkający przy ul. Sredniej nr 33 ŁOZING został aresztowany za to, że dostał paszę dla koni artelu woźniców, którego był przedstawicielem i wymienił ją na mąkę, którą rozdał członkom artelu. Przyjechała podobno trójka w składzie – t. t. MOŁOTOW, PIETROWSKIJ i jeszcze ktoś, która dopięła tego, żeby ŁOZING i jego towarzysze zostali rozstrzelani. Uchodźcy, jak widać, rozjechali się z Odessy, bo widać ich coraz mniej. Widują się oni przede wszystkim u ŁOZINGA – [ul.] Sriedniaja 33 i BEKKER – Sriedniaja 44 (pytanie).

LEJBBRANDT Gustaw mieszka u swojego syna Gustawa Gustawicza przy ul. Sadikowskiej.

^b-Za zgodność^{-b}:

WAP SBU, Odessa, spr. 633, cz. 2, t. 10, k. 163.
Kopia, maszynopis na formularzu.
Dokument w języku rosyjskim.

^a-^a Druk formularza.

^b-^b Zapisano wersalikami.

№ 84

4 січня 1933, Одеса. Лист німецького консула в Одесі до МЗС і Посольства Німеччини в Москві про загострення ситуації в Одеській області

^a-Германское Консульство^a
Одесса, 4/1-1933 года

Перевод с немецкого

^a-Министерству Иностранных Дел – Берлин
Германскому Посольству – Москва^a

^a-Содержание^a: Недостаточная сдача хлеба.
Правительственные органы применяют насильственные
меры – обострение хозяйственного вопроса.

Одесская область является наиболее отсталой по хлебозаготовке. Обложение специальным налогом индивидуальных хозяйств только увеличивает все больше и больше существующие прорывы. «Черноморская Коммуна» от 29/II сообщает, что по специальному заданию Народного Комиссариата Юстиции и Генерального Прокурора Республики, выделяются особые группы Прокуроров для выполнения хлебозаготовок и для контроля хлебозаготовительных организаций. ⁶-14/XII Одесский Партийный комитет исключает 9 членов партии, как дезертиров с фронта хлебозаготовки.⁶

Директор Одесского и Николаевского Хлебного Треста БАЛЬЮКЕВИЧ за невыполнение плана хлебозаготовок – исключен из партии и состава членов ВУЦИК'а и предан суду.

23/12 приговариваются к расстрелу 3 мнимых кулака, членов артели, за срыв хлебозаготовительной кампании, 2-х членов артели приговаривают к лишению свободы на 10 лет. 28/XII «Черноморская Коммуна» опубликовала строжайший приказ, под страхом ответственности по ст. 127 уголовного кодекса, о запрещении покупки и продажи с/х продуктов и предметов первой необходимости в целях спекуляции. «Черноморская Коммуна» опубликовала фамилии 50 членов партии, которые по постановлению Президиума Одобрительной комиссии, за измену интересам партии и пролетарского Государства на «фронте борьбы за хлеб» исключаются из партии и присуждаются к различным срокам лишения свободы. В тот же день Одесский Областной Исполком постановил выслать 500 сельских хозяев с семьями и конфисковать их имущество.

^a-^a *Написано великими літерами.*

⁶-⁶ *Підкреслено машинописним способом.*

Nr 84

4 stycznia 1933, Odessa. Pismo niemieckiego konsula w Odessie dla MSZ i Ambasady Niemiec w Moskwie o pogarszaniu się sytuacji w obwodzie odeskim

^a-Konsulat niemiecki^a
Odessa, 4/1-1933 roku

Przekład z [języka] niemieckiego

^a-Ministerstwo Spraw Zagranicznych – Berlin
Ambasada Niemiec – Moskwa^a

^a-Treść^a: Niedostateczne dostawy zboża.
Organy rządowe stosują środki przymusu.
Zaostrzenie problemów gospodarczych.

Obwód odeski jest najbardziej opóźniony w *chlebozagotowkach*. Nałożenie specjalnego podatku na indywidualne gospodarstwa zwiększa tylko coraz bardziej istniejące przerwy. „Czernomorskaja Kommuna” z 29/II donosi, że na specjalne polecenie Ludowego Komisariatu Sprawiedliwości i Generalnego Prokuratora Republiki wyznacza się oddzielne grupy prokuratorów w celu [dopilnowania] wywiązania się z *chlebozagotówek* oraz kontroli instytucji skupujących zboże. ^b-14/XII odeski komitet partii wyklucza 9 członków partii, jako dezertków z frontu dostaw zboża^b.

Dyrektor odeskiego i mikołajowskiego trustu zbożowego BALJUKIEWICZ za niewykonanie planu *chlebozagotówek* – wykluczony z partii i ze składu członków WUCIK oraz oddany pod sąd.

23/12 skazano na rozstrzelanie 3 domniemanych kulaków, członków artelu, za zerwanie kampanii państwowego skupu zboża, 2 członków artelu skazano na pozbawienie wolności na 10 lat. 28/XII „Czernomorskaja Kommuna” opublikowała rozporządzenie, pod karą odpowiedzialności z art. 127 kodeksu karnego, o bezwzględny zakazie zakupu i sprzedaży produktów rol[nych] i przedmiotów pierwszej potrzeby w celach spekulacji. „Czernomorskaja Kommuna” opublikowała nazwiska 50 członków partii, którzy decyzją Prezydium Od[eskiej] Obw[odowej] Komisji Kontroli, za wystąpienie przeciwko interesom partii i proletariackiego państwa na „froncie walki o zboże” zostali wykluczeni z partii i skazani na pozbawienie wolności w różnym wymiarze. Tego samego dnia odeski obwodowy *ispolkom* zdecydował o wydaleniu 500 rolników [wraz] z rodzinami i skonfiskowaniu ich mienia.

^a-^a Zapisano wersalikami.

^b-^b Podkreślono maszynowo.

3/1 «Черноморская Коммуна» сообщает, что 5 членов сельско-хозяйственной артели Одесской области приговорены к расстрелу за утайку и прорыв хлебозаготовок.

РОТ

Перевела с немецкого: Переводчица
КЕГЛЕР^в

^аВерно: Оперуполномоченный Особого Отдела^а УГБ
(—) ШНАЙДЕР

*ГДА СБУ, ф. 13, спр. 161, т. 7, арк. 25–26.
Засвідчена копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

^в Так у тексті. Вище: КИГЛЕР.

3/1 „Czernomorskaja Kommuna” donosi, że 5 członków artelu rolniczego obwodu odeskiego zostało skazanych na rozstrzelanie za zatajenie i zerwanie *chlebozagotówek*.

ROT

Przełożyła z niemieckiego: Tłumaczka
KEGLER^c

^aZa zgodność: Pełnomocnik Oper[acyjny] Oddziału Specjalnego^a UGB
(—) SZNAJDER

*WAP SBU, f. 13, spr. 161, t. 7, k. 25–26.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

^c *Tak w tekście. Wcześniej: KIGLER.*

№ 85

6 січня 1933, с. Шевченково. Постанова про початок слідства у справі Андрія Циби

^а-Дело зареєстровано под №^а 103

^а-Ф. №^а 21/ УСО

^б-Постановление^б

(о начатии следствия, избрании меры пресечения и предъявлении обвинения)

Гор. пос. Шевченково 5/І-[19]33 г., я п/уполномоченный Долинского Рай (Гор) Отделения Днепропетровск[ого] Сектора ГПУ УССР КУЛИКОВ, рассмотрев материалы о преступной деятельности гр-на ЦЫБА Андрея Харитоновича, жителя с. Братолюбовка, Долинск[ого] р-на, выразившейся в том, что будучи канд[идатом] партии вместо борьбы за хлеб систематически занимался агитацией среди колхозников, а также сотрудников Братолюбовской больницы о том, что план хлебозаготовок не реален, «наданного нам плана по хлебозаготовке мы не выполним», кроме того ЦЫБА симулировал в работе по заготовке и сдачи такового на элеватор,

и, усматривая в означенных деяниях наличие признаков преступлений, предусмотренных с. 54-10 УК УССР

^б-постановил^б:

1. На основании ст.ст. 93 п. 2 и 108 УПК, настоящее дело принять к своему производству и начать предварительное следствие.

2. На основании ст. 126 и, руководствуясь ст. 127 УПК, привлечь гр-на ЦЫБА А. Х. по настоящему делу в качестве обвиняемого, предъявив ему обвинение по ст. 54-10 УК УССР.

3. На основании ст.ст. 142 и 144 и, руководствуясь ст.ст. 145 и 156 УПК, мерой пресечения способов уклонения от суда и следствия в отношении ЦЫБА А. Х. избрать содержание под стражей при Долинской Раймилиции¹.

Копии настоящего постановления препроводить Долинск. Уч. Прокуратуру и Начальнику места лишения свободы.

П/Уполномоченный РО ГПУ
КУЛИКОВ

^а-^а Друк формуляра.

^б-^б Написано великими літерами.

¹ Постановою Долинського райвідділення Дніпропетровського облвідділу ДПУ від 4 III 1933 справа стосовно Циби А. Х. припинена за відсутності у справі доказів злочинної діяльності і його звільнено з-під варті.

Nr 85
6 stycznia 1933, Szewczenkowo. Decyzja o wszczęciu śledztwa
w sprawie mieszkańca wsi Bratolubiwka Andrija Cyby

^a-Sprawa zarejestrowana pod nr.^a 103

^aF. Nr^a 21/USO

^b-Decyzja^b

(o wszczęciu dochodzenia, wybraniu środka prewencyjnego
i przedstawieniu zarzutów)

Miejs[kie] os[iedle] Szewczenkowo 5/I-[19]33 r., ja, p [?] Pełnomocnik Do-
lińskiego Rej[onowego] (Miejs[kiego]) Wydziału Dniepropietrowsk[iego] Sekto-
ra GPU USRS KULIKOW, rozpatrzywszy materiały o przestępczej działalności
ob[ywatela] CYBY Andrija Charytonowycza, mieszkańca w[si] Bratolubiwka
w r[ejo]nie dolinsk[im], przejawiającej się w tym, że będąc kand[ydatem] do par-
tii, zamiast walczyć o zboże systematycznie prowadził agitację wśród kołchoz-
ników i pracowników bratolubiwskiego szpitala, [rozwijając] o tym, że plan
chlebozagotowki jest nierealny: „Narzuconego nam planu *chlebozagotowki* nie
wykonamy”, oprócz tego CYBA pozorował pracę przy [*chlebo*]zagotowce i do-
stawie [zboża] do elewatora,

i dopatrując się w wymienionych działaniach znamion przestępstwa, przewi-
dzianych art. 54-10 KK USRS

^b-postanowiłem^b:

1. Na podstawie art. 93 p. 2 i 108 KPK, przejąć prowadzenie niniejszej spra-
wy i rozpocząć wstępne dochodzenie.

2. Na podstawie art. 126 oraz kierując się art. 127 KPK, postawić ob[ywate]la
CYBĘ A. Ch. w niniejszej sprawie w stan oskarżenia po przedstawieniu mu za-
rzutów z art. 54-10 KK USRS.

3. Na podstawie art. 142 i 144 oraz kierując się art. 145 i 156 KPK, jako środek
zapobiegawczy wobec prób uchylania się od odpowiedzialności karnej i śledz-
twa, zatrzymać CYBĘ A. Ch. w areszcie Dolinskiej Rej[onowej] Milicji¹.

Kopie powyższego postanowienia przekazać dolinskiemu rej[onowemu] pro-
kuratorowi i naczelnikowi miejsca odosobnienia.

P [?] Pełnomocnik RO GPU
KULIKOW

^a-^a Druk formularza.

^b-^b Zapisano wersalikami.

¹ Decyzją Dolinskiego Rejonowego Wydz. Dniepropietrowskiego Obwodowego Oddz. GPU z 4 III 1933 sprawa wobec Andrija Cyby została umorzona z braku dowodów przestępczej działalności i zwolniono go z aresztu.

Согласен:
Нач. Долинского РО ГПУ
ГРАБЧЕНКО

Утверждаю: Нач.

Постановление мне объявлено ^{в-6/Г-в} 193^{в-3-в} г.
Подпись обвиняемого
(—) ЦЫБА

*ГДА СБУ, Дніпропетровськ, спр. П-400, арк. 1-1 зв.
Оригінал, машинопис на бланку.
Документ російською мовою.*

^{в-в} Вписано від руки.

Wyrażam zgodę:
Nacz[elnik] dolńskiego RO GPU
GRABCZENKO

Zatwierdzam: Nacz[elnik]

Postanowienie przedstawiono mi ^{c-6/I^c} 193^{c-3-c} r.
Podpis oskarżonego
(—) CYBA

*WAP SBU, Dniepropietrowsk, spr. P-400, k. 1-1 v.
Oryginał, maszynopis na formularzu.
Dokument w języku rosyjskim.*

^{c-c} *Wpisano odręcznie.*

№ 86
7 січня 1933, б.м.в. Обвинувальний висновок
у справі Івана Езау

^a-Обвинительное заключение^a

По след. делу № на гр. ЭЗАУ Ивана Ивановича, 1890 года рождения, жителя села Розенорт, Молочанского района, украинского подданства, немец-меннонит, с низшим образованием, по ст. 54-10 УК УССР.

В Молочанское Райотделение ГПУ поступили сведения о том, что житель села Розенорт, гр. Эзау Ив[ан] Ив[анович], 1890 года рождения, по соц. положению – мощный середняк, на протяжении существования соввласти занимался антисов. агитацией среди колхозной массы.

На основании изложенного и приступили к следствию, где установлено следующее: что гр. ЭЗАУ И. И., 1890 года рождения, по соцположению мощный середняк, с низшим образованием, украинского подданства, немец-меннонит, отец которого до революции проживал в Сибири, где имел 90 десятин собственной земли, арендной 14 и весь сложный с/х инвентарь.

ЭЗАУ И. И. с 1911 года проживал в с. Розенрот, Молочанского района, где жил совместно с сестрой, каковая была замужем за кулаком ИНЦЕНОМ, который имел 64 собственной и 30 арендной [земли] и весь надлежащий с/х инвентарь.

В 1930 году сестра была раскулачена, после чего ЭЗАУ И. И. пролез в колхоз, где занимался антисоветской агитацией, выразившейся в том, что он собирал группы колхозников, где говорил: что «я не хочу быть холуем для колхоза и совершенно не заинтересован в таковом».

По вопросу хлебозаготовки он также проводил широкую агитацию среди колхозников ПЕННЕРА Давида, ГЕЙДЕБРЕХТА Абрама, ГИБЕРТА Мартина о том, что планы не реальны хлебозаготовки и выполнены быть не могут.

В период уборочной кампании ЭЗАУ занимался хищением колхозного хлеба, срезая колосья, а также привлекал и других колхозников, чтобы таковые запасались, т. к. в этом году колхозникам придется голодать.

По вопросу вывоза посевных фондов 1932 г. в счет хлебозаготовки, он также распространял антисов. агитацию о том, что весенняя посевкампания будет сорвана и в [19]33 году колхозникам придется голодать.

Свидетельскими показаниями все вышеизложенное подтверждается. Свидетель ГАРДЕР Ив[ан] Як[овлевич], бедняк л.д. № ..., ЯНЦЕН Абр[ам] Абр[амович] л.д. № ..., ЭПП Г. Г. л.д. № ..., ЗИМОН Э. Я. л.д. № ...

Обвиняемый по настоящему делу частично сознался.

^a-^a *Написано великими літерами.*

Nr 86

7 stycznia 1933, b.m.w. Akt oskarżenia przeciwko niemieckiemu osadnikowi Iwanowi Ezau

^a-Akt oskarżenia^a

W sprawie śled[czej] nr wobec ob. EZAU Iwana Iwanowicza, urodzonego w 1890 roku, mieszkańca wsi Rosenort w rejonie mołoczańskim, obywatelstwa ukraińskiego, Niemiec, menonita, wykształcenie podstawowe, z art. 54-10 KK USRS.

Do Mołoczańskiego Rej[onowego] Wydziału GPU wpłynęły informacje o tym, że mieszkaniec wsi Rosenort, ob. EZAU Iw[an] Iw[anowicz], urodzony w 1890 roku, pozycja społ[eczna] – zamożny średniak, w okresie istnienia władzy sow[ieckiej] prowadził antysow[iecką] agitacją wśród mas kołchozowych.

Na podstawie powyższego rozpoczęto śledztwo, w którym stwierdzono co następuje: ob. EZAU I. I., urodzony w 1890 roku, społ[eczna] pozycja – zamożny średniak, z podstawowym wykształceniem, ukraińskiego obywatelstwa, Niemiec, menonita, którego ojciec przed rewolucją mieszkał na Syberii, gdzie miał 90 dziesięcin własnej ziemi, dzierżawnej 14 [dziesięcin] i cały różnorodny inwentarz rol[niczy].

EZAU I. I. od 1911 roku mieszkał we w[si] Rosenort w rejonie mołoczańskim, gdzie zamieszkiwał razem z siostrą, która była zamężna z kułakiem INCENEM, posiadającym 64 [dziesięciny?] własnej i 30 dzierżawnej [ziemi] i cały przynależny inwentarz rol[niczy].

W 1930 roku siostra została rozkułaczona, po czym EZAU I. I. wcisnął się do kołchozu, gdzie prowadził antysowiecką agitację przejawiającą się w tym, że gromadził on kołchoźników, którym mówił: „Nie chcę być sługusem kołchozu i w żadnym wypadku nie jestem tym zainteresowany”.

W sprawach *chlebozagotowki* także prowadził on szeroką agitację wśród kołchoźników: PENNERA Dawida, GEJDEBRECHTA Abrama, GIBERTA Martina, [mówiąc], że plany *chlebozagotowki* są nierealne i nie mogą być wykonane.

W okresie kampanii żniwnej EZAU grabił kołchozowe zboże, ścinając kłosa, a także zachęcał innych kołchoźników, ażeby robili takie zapasy, gdyż w tym roku kołchoźników czeka głód.

Szerzył on antysow[iecką] propagandę w związku z wywozem zapasów siewnych w 1932 r. na konto *chlebozagotowki*, jak również [twierdząc], że wiosenna kampania siew[na] zostanie zerwana i w [19]33 roku kołchoźnicy będą głodować.

^a-^a Zapisano wersalikami.

На основании изложенного

^аполагал бы^а:

След. дело № ... по обвинению гр. ЭЗАУ И. И., 1890 года рожд., немец, с низшим образованием, украинск[ого] подданства, направить на рассмотрение особ. совещания с ходатайством с применением к обвиняемому меры соцзащиты с выслением за пределы УССР¹.

^аСправка^а: Вещ. доков нет. Обвиняемый содержится при Молочанской Раймилиции под стражей.

Составлено 7/І-[19]33 г.

Уполномоченный СПО
(—) ЛОГИНОВ

«Согласен» и «Утверждаю»:
Нач. Райотдела ГПУ:
ЧУПРОВ

ГДА СБУ, Дніпропетровськ, спр. П-381, арк. 20.

Оригінал, машинопис.

Документ російською мовою.

¹ Иван І. Езау, у 1933 адміністративно висланий на Північ.

Zeznania świadków wszystko powyższe potwierdzają. Świadek GARDER Iw[an] Jak[owlewicz], biedniak, k.s. nr ..., JANCEN Abr[am] Abr[amowicz], k.s. nr ..., EPP G. G. k.s. nr ..., ZIMON E. J. k.s. Nr ...

Obwiniony w niniejszej sprawie przyznał się częściowo.

Na podstawie powyższego

^a-proponuję^a:

Sprawę śled[czą] nr ... przeciwko ob. EZAU I. I., urodz[onemu] w 1890 roku, Niemcowi, z podstawowym wykształceniem, ukraińsk[iego] obywatelstwa, skierować do rozpatrzenia przez Kolegium Spec[jalne] ze wskazaniem zastosowania wobec oskarżonego środka ochrony społ[ecznej] z wysiedleniem z USRS¹.

^a-Informacja^a: Rzecz[owych] dow[od]ów brak. Oskarżony przebywa w areszcie Mołoczańskiej Rej[onowej] Milicji.

Sporządzono 7/I-[19]33 r.

Pełnomocnik SPO
(—) ŁOGINOW

„Wyrażam zgodę” i „Zatwierdzam”:
Nacz[elnik] Rej[onowego] Oddziału GPU:
CZUPROW

WAP SBU, Dniepropietrowsk, spr. P-381, k. 20.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

¹ Iwan Ezau w 1933 został zesłany administracyjnie na Północ.

№ 87

8 січня 1933, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо висловлювань селян села Страсбург

^а-Одесский Областной Отдел ГПУ

^б-Особый ^б-^аОтдел^а

^а-Сов[ершенно] секретно^а

Января «8» 1933 года

За мое пребывание в с. Страсбург Зельцского района с 4 по 6-е января мне удалось узнать, что крестьяне очень взволнованы тем, что у них все забирают под метлу, им объясняют, мол, что это они все накрали в коллективе, а крестьянство говорит так, что, мол, у них забрал Лиман^в, где каждый имел свой маленький надел и дали им этого в степи, где каждый и себе посадил немного этой кукурузы «и теперь у нас ее забирают, в то время, когда мы и не думали и не собирались красть, они, эти представители, нас самих заставляют идти красть. Ведь пока у нас еще имеется немного, так мы красть не пойдем, чтобы не сидеть в ДОПР^е, но голод нас на это заставит идти, и тогда нам безразлично, что будет, мы пойдем и украдем все, что под руки нам попадет, не будем уже смотреть, это ли будет государственное или какого-нибудь товарища, но теперь безразлично, чье это будет». Это говорят очень многие, как то МАЙЕР Матвей, ШВЕЙЦЕР Кондрат, ШВЕЙЦЕР Михаил, МОЗЕР Филипп, БУРГАРДТ Филипп и еще многие, у них такое настроение у многих, что я делаю вывод, что они ждут удобного момента, чтобы сделать опять восстание и этого можно ожидать, ведь они уже посылают своих детей в колхоз, чтобы их там кормили, раз у нас все забрали. Многие более состоятельные уходят в Одессу семьями и другие города, многие тоже собираются ехать на север к своим родственникам, ибо оттуда поступают письма, что там лучше, чем здесь, так что на сколько там говорили, что как будто уже послали туда делегацию узнать там все подробно. Здесь в городе уже очень многие переехали из Тарасо-Шевченковского района и здесь покупают себе квартиры у этих кулаков, которые раньше здесь жили, а эти уезжают из-за паспортной системы отсюда.

^{б-г}-Верно:^{г-б}

ГДА СБУ, Одеса, спр. 633, т. 8, арк. 723.

Копія, машинопис на бланку.

Документ російською мовою.

^{а-а} Друк формуляра.

^{б-б} Написано великими літерами.

^в Так у тексті.

^{г-г} Написано в розбивку.

Nr 87
8 stycznia 1933, Odessa. Doniesienie tajnego informatora
Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS na temat wypowiedzi
niemieckich osadników ze wsi Strasburg

^a-Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a b-Specjalny^b

^a-Ściś[le] tajne^a
„8” stycznia 1933 roku

Podczas mojego pobytu we w[si] Strasburg w rejonie zelckim od 4 do 6 stycznia udało mi się dowiedzieć, że chłopci są bardzo wzburzeni zabieraniem im wszystkiego do ostatka i tłumaczeniem im, że oni jakoby wszystko to nakradli w kolektywie. A chłopstwo mówi, że rzekomo zabrał im Liman^c, gdzie każdy miał swój mały nadział i dali im taki w stepie, gdzie każdy też posadził sobie trochę tej kukurydzy „i teraz nam ją zabierają, w tym czasie, kiedy my nawet nie myśleliśmy ani nie zamierzaliśmy kraść; oni, ci przedstawiciele, nas samych zmuszają [do tego, żeby] iść kraść. Przecież dopóki mamy [choć] trochę, to nie pójdziemy kraść, żeby nie siedzieć w *Doprze*, ale głód nas do tego zmusi, i wtedy nam bez różnicy, co będzie, pójdziemy i ukradniemy wszystko, co nam wpadnie w ręce, nie będziemy już patrzeć, czy to państwowe, czy jakiegokolwiek towarzysza, ale teraz nieważne, czyje to będzie”. Tak mówi bardzo wielu, jak np. MAJER Matwiej, SZWEJCER Kondrat, SZWEJCER Michał, MOZER Filip, BURGARDT Filip i jeszcze wielu [innych]. Wielu z nich ma takie nastawienie, że ja sądzę, iż oni oczekują sposobnej chwili, żeby zrobić znowu powstanie i tego można się spodziewać. Przecież oni już wysyłają swoje dzieci do kołchozu, żeby ich tam żywili, skoro nam wszystko zabrali. Wielu bardziej zamożnych ucieka z rodzinami do Odessy i do innych miast, wielu też wybiera się jechać na północ do swoich krewnych, gdyż stamtąd przychodzą listy, że tam jest lepiej niż tutaj, tak że – na ile tam mówili – ponoć już wysłali tam delegację, żeby dowiedziała się na miejscu wszystkiego szczegółowo. Tu do miasta już bardzo wielu przeniosło się z rejonu taraso-szewczenkowskiego i tutaj kupują sobie mieszkania od mieszkających tu wcześniej kułaków, którzy teraz wyjeżdżają stąd z powodu systemu paszportowego.

^{b-d}-Za zgodność.^{-d-b}

WAP SBU, Odessa, spr. 633, t. 8, k. 723.
Kopia, maszynopis na formularzu.
Dokument w języku rosyjskim.

^{a-a} Druk formularza.

^{b-b} Zapisano wersalikami.

^c Tak w tekście.

^{d-d} Zapisano pismem spacjowanym.

№ 88

10 січня 1933, б.м.в. Інформація повноважного представника генерала Петра Врангеля отримана II Відділом Головного штабу про ситуацію в Україні

Несколько конспективных замечаний разного характера

[...]

Часто, когда красноармейцам приказывают стрелять по бунтующим крестьянам, красноармейцы отказываются исполнить приказ.

Я побыл на «Днепрострое». [...] Вот только что 30 000 рабочих разбежались от голода. Тем, которые еще остаются на «Днепрострое», нечего есть.

[...]

Очень много заводов уже закрыто, 20–25 процентов служащих и рабочих уволено с действующих заводов. Озлобленные и голодные рабочие на треть живут воровством и грабежом. Будучи пойманными, рабочие откровенно заявляют, что пошли на преступление, чтоб не умереть с голоду.

[...]

Сокращение служащих и рабочих на 20–25 процентов производится со всех промыслов, фабрик, заводов и вообще со всяких предприятий и работ. Начался застой, голод, невыплата жалованья. Безработица выражается уже в сотнях тысяч.

В гг. Зенькове, Полтаве, Кобеляках и очень многих других городах и селах происходили в минувшую осень голодные бунты. Толпы народа кричали: «Работы, хлеба!». В результате – террор, массовые аресты и ссылки.

Во многих местах население нападает на своих «голов», «активистов» и проч[их]. Уводит последних с собой и или вешают, или убивают. Иногда – сжигают.

Тюрьмы, милиция, ГПУ – все переполнено и забито арестованными. Все места ссылок наполнены сосланными на принудительный труд.

Коллективы все принудительные, несмотря ни на что они рассыпаются. «Советские хозяйства» (совхозы) дают лишь убытки: проворовываются и разваливаются.

В зиму [19]31–[19]32 года я проезжал по землям к западу от Днепра. В Житомире мне показали на свалках 12 черепов детских головок: ^a«кушают человеческое мясо: большевизм кушают^a». Детские головки (черепы) найдены на свалках и в Харькове.

В Полтаве один человек под видом мусорщика проник в сарай во дворе ГПУ и в одном из сараев увидел несколько десятков голых, окоченевших человеческих трупов. Человек дает клятву, что это правда.

^a-^a Так у тексті.

Nr 88

10 stycznia 1933, b.m.w. Informacja pełnomocnika gen. Piotra Wrangla pozyskana przez Oddział II Sztabu Głównego dotycząca sytuacji na Ukrainie

Kilka ogólnych uwag różnego rodzaju

[...]

Często, gdy czerwonarmistom rozkazuje się strzelać do zbuntowanych chłopów, czerwoarmieści odmawiają wykonania rozkazu.

Byłem na „Dnieprostroju”. [...] Właśnie 30 000 robotników rozpierchło się z głodu. Ci, którzy jeszcze pozostają na „Dnieprostroju”, nie mają co jeść.

[...]

Bardzo wiele zakładów już zamknięto, 20–25 procent urzędników i robotników zwolniono z działających zakładów. Rozsierdzeni i głodni robotnicy jednej trzeciej z nich żyją z kradzieży i rozboju. Robotnicy, gdy zostaną złapani, otwarcie mówią, że popełnili przestępstwo, żeby nie umrzeć z głodu.

[...]

Redukcja urzędników i robotników o 20–25 procent prowadzona jest we wszystkich [gałęziach] przemysłu, fabrykach, zakładach i w ogóle we wszystkich przedsiębiorstwach i na robotach. Zaczął się zastój, głód, niewypłacanie poborów. Bezrobocie sięga już setek tysięcy.

W m[iastach] Zenkowie, Połtawie, Kobylanach i bardzo wielu innych miastach i wsiach miały miejsce minionej jesieni bunty głodowe. Tłumy ludzi krzyczały: „Pracy, chleba!”. W rezultacie – terror, masowe aresztowania i zsyłki.

W wielu miejscach ludność napada na swoich „przywódców”, „aktywistów” i in[nych]. Uprawdza[ją] ich ze sobą i albo wieszają, albo zabijają. Niekiedy – podpalają.

Więzienia, milicja, GPU – wszystko przepełnione i zapchane aresztowanymi. Wszystkie miejsca zsyłki wypełnione zesłanymi do przymusowej pracy.

Wszystkie przymusowe kolektywy, bez względu na wszystko rozpadają się. „Sowieckie gospodarstwa” (sowchozy) przynoszą tylko straty: są rozkradane i rozlatują się.

Zimą [19]31–[19]32 roku przejeżdżałem przez tereny na zachód od Dniepru. W Żytomierzu pokazano mi na śmietniku 12 czaszek dziecięcych: ^a„jedzą ludzkie mięso: bolszewizm zjadają^a”. Dziecięce główki (czaszki) znaleziono na śmietniku również w Charkowie.

W Połtawie pewien człowiek udający śmieciarza przedostał się do szopy na podwórzu GPU i w jednej z szop zobaczył kilkadziesiąt nagich, zeszytywniałych ludzkich zwłok. Człowiek [ten] zaklina się, że to prawda.

^{a-a} Tak w tekście.

Голод, террор, дезорганизация и растерянность во всех областях жизни.
Безработица и голод – главные характерные черты всех сторон.
[...]

10 I 1933 [г.]

Уполномоченный генерала Врангеля
Вас[илий] Аф[анасевич] Аф[анасев]

ЦВА, Від. II ГШ, спр. I.303.4.2094, т. В-37, б. п.

Оригінал, рукопис.

Документ російською мовою.

Скорочення документу по-польськи, датоване 18 I 1933 р., див. сигн. ЦВА, II Від. II ГШ, I.303.4.2094, т. В-37, б. п.

Głód, terror, dezorganizacja i straty we wszystkich dziedzinach życia. Bezrobocie i głód – [to] podstawowe cechy wszystko określające.

[...]

10 I 1933 [r.]

Pełnomocnik generała Wrangla
Was[ilij] Af[anasjewicz] Af[anasjew]

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.2094, t. W-37, b. p.

Oryginał, rękopis.

Dokument w języku rosyjskim.

Streszczenie dokumentu w języku polskim, datowane na 18 I 1933 r. zob. CAW, Oddz. II SG, I.303.4.2094, t. W-37, b. p.

№ 89

23 січня 1933, Харків. Скарга Катерини Пивоварчик, направлена Польському консульству в Харкові про незаконне відібрання збіжжя бригадою активістів

м. Харків

^а-Копія^а

Польському консульству на Польський стіл [?]

Від Громадянки Пивоварчик Катерини Ягоровної, часово проживаючої у селі Фастівці Фастовецької сільської ради Бахмацького району на Чернігівщині

^б-Скарга^б

1933 р. дня 23 січня. Прошу вас, Польське консульство, не відмовляти моєму проханню, розглянути цю скаргу. Я, громадянка Пивоварчик Катерина Ягоровна колишня жителька Польщі, Гродненської губернії, а під час бувшої царської війни я перейшла в Росію і в перших роках проживала в Воронежській губернії в селі Горіці, а зараз зараховуюся до біженців з 1915 року і в останньому періоді [я проживала] в Фастовецькій сільській раді Бахмацького району на Чернігівщині і в літньому періоді я Пивоварчик Катерина забезпечувалася, завдяки своїй фізичній роботі, харчами і збіжжям 6 пудів 20 фунтів, яке зароблене мною, знаходиться в Тренби Мотрі Митрівни Фастовецької сільської ради Бахмацького району, що і я Пивоварчик Катерина у Тренби Мотрі Митрівни часово проживала і Тренба Мотря Митрівна, в якій я тимчасово проживала, [була] контрактанткою, повністю не виконала своїх зобов'язань в частині хлібозаготівель і бригада до справ хлібозаготівель Фастовецької сільської ради Бахмацького району на Чернігівщині 12 XII [19]32 року забрала має збіжжя замість Мотрі Митронівні Тренби. І я, Пивоварчик Катерина Ягоровна, залишилася без куска хліба, на додаток в зимовий період, незважаючи на моє бідняцьке походження, залишилася голодна й без обіду, а Фастовецька сільська рада не віддає назад забраного бригадою збіжжя і я, Пивоварчик Катерина Ягоровна, зверталася до Бахмацького районного [Виконавчого комітету], і мені відмовлено, і РВК (Районний виконком) відсилає в сільську раду. І я, Пивоварчик Катерина, в цьому зимовому періоді не є в силі забезпечити собі денного прохарчування, бо без одягу, і почувуюся хвора і лікуюся 45 років.

^а-^а Написано в розбивку і підкреслено машинописним способом.

^б-^б Написано великими літерами і підкреслено машинописним способом.

Nr 89

23 stycznia 1933, Charków. Prośba mieszkanki wsi Fastowce Katarzyny Piwowarczyk skierowana do konsulatu polskiego w Charkowie o interwencję w sprawie bezprawnego odebrania jej zboża

m. Charków

^a-Kopia^a

Do Polskiego Konsulatu na polski stół [?]

Od ob. Piwowarczyk Katarzyny
[...] Jagorownej, czasowo mieszkającej we
wsi Fastowce, fastowieckiej
rady wiejskiej w rejonie bachmackim
na Czernihowszczyźnie

^b-Skarga^b

Dnia 23 stycznia 1933 r. Proszę Polski Konsulat, by nie odmawiał mojej prośbie i rozpatrzył moją skargę. Ja, ob. Piwowarczyk Katarzyna Jagorowna, była mieszkanka Polski, gubernia grodzieńska podczas byłej carskiej wojny przeszłam do Rosji i w pierwszych latach mieszkałam w guberni woroneskiej we wsi Gorieci, a teraz uznawana jestem [za] uciekinierkę z 1915 roku i w ostatnim czasie mieszkam w fastowieckiej wiejskiej radzie rejonu bachmackiego na Czernihowszczyźnie. W okresie letnim ja, Piwowarczyk Katarzyna zaopatrzyłam się [poprzez] swoją pracę fizyczną dla pożywienia w zboże – 6 pudów 20 funtów, które to zarobione przeze mnie zboże znajdowało się u Trenby Motri Mytrownej fastowieckiej rady wiejskiej rejonu bachmackiego, jako że i ja, Piwowarczyk Katarzyna u Trenby Motri Mytrownej czasowo mieszkałam i Trenba Motria Mytrowna, u której czasowo mieszkałam, [była] kontraktantką i nie wykonała całkowicie swoich zobowiązań w [dziedzinie] „chlebozagotówek” i brygada [ds.] „chlebozagotówek” w[iejskiej] r[ady] fastowieckiej rejonu bachmackiego na Czernihowszczyźnie 12 XII [19]32 roku zabrała [moje] zboże zamiast Motri Mytrownej Trenby. I ja, Piwowarczyk Katarzyna Jagorowna, zostałam bez kawałka chleba, w dodatku w okresie zimowym, nie zważając na moje bied[ni]ackie pochodzenie społeczne, zostałam głodna i bez odzieży a fastowiecka rada wiejska nadal nie oddaje zabranego przez brygadę zboża, i ja Piwowarczyk Katarzyna Jagorowna zwracałam [się] do bachmackiego Rej[onowego] K[omitetu] W[ykonawczego], gdzie mi odmówiono i RKW odesłał do rady wiejskiej. I ja Piwowarczyk Katarzyna, w obecnym okresie zimowym nie jestem w stanie zapewnić sobie dziennego wyżywienia, bo jestem bez ubrania, czuję się chora i lecę się 45 lat.

^a-^a *Zapisano pismem spacjowanym i podkreślono maszynowo.*

^b-^b *Zapisano wersalikami i podkreślono maszynowo.*

І прошу Вас, Польське консульство, не відмовляти моїй скарзі і дайте розпорядження Фастовецькій сільській раді Бахмацького району на Чернігівщині, щоб мені, Пивоварчик Катерині, віддали забране у мене збіжжя (6 пудів 20 фунтів).

Прохачка Пивоварчик Катерина 23 II 1933 р.
За неграмотну підписався на прохання [зацікавленої]
Фостій Григорій
(—) Фостій

Адреса ст. Плиска село Фастівці
Бахмацького району
на Чернігівщині
Пивоварчик Катерині Ягорівній

ЦВА, Від. II ГШ, спр. I.303.4.1867, с. 2–3.

Копія, машинопис.

Документ українською мовою з багатьма русизмами.

У лівому верхньому куті дописано від руки: аа консульства та нерозбірливий параф.

I proszę Polski Konsulat, by nie odmawiał mojej skardze i [wy]dał rozporządzenie fastowieckiej radzie wiejskiej rej[onu] bachmackiego na Czernihowszczyźnie, aby mnie, Piwowarczyk Katarzynie, oddali zabrane mi zboże (6 pudów 20 f[untów]).

Prosząca Piwowarczyk Katarzyna 23 II 1933 r.
Za niepiśmienną podpisał się na prośbę [zainteresowanej]
Fostij Hryhorij
(—) Fostij

Adres st. Płyśka, wieś Fastowce
rejonu bachmackiego
na Czernihowszczyźnie
Piwowarczyk Katarzyna Jagorowna.

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.1867, s. 2–3.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku ukraińskim z wieloma rusycyzmami.

W lewym górnym rogu dopisano odręcznie: aa konsulatu oraz nieczytelna parafa.

№ 90

23 січня 1933, [Москва]. Поштотелеграма начальника Економічного управління ОДПУ до начальника Економічного відділу ПП ОДПУ Криму, що стосується викриття масових крадіжок хліба

АС-25

^а-Сов[ершенно] секретно^{-а}

^а-Почто-Телеграмма^{-а}

^а-Нач. ^{-а} ЭКО ПП ОГПУ ^б-Крым^{-б}
г. ^б-Симферополь^{-б}

^а-Содержание^{-а}: О вскрытых ЭКУ ГПУ УССР массовых хищениях хлеба с хлебозаводов и пекарен и о злостном ухудшении качества хлеба.

В ходе работы по изысканию дополнительных ресурсов хлеба ЭКУ ГПУ УССР произведена соответствующая проверка хлебозаводов и пекарен Украины. Проверкой установлено исключительное неблагополучие на всех хлебозаводах и пекарнях.

Повсеместно вскрыты организованные группы хищников, которые за счет незаконного превышения нормы припека и ^б-суррогатирования создавали «экономии» хлеба и муки, достигавшую десятков тысяч пудов^{-б}. В результате, буквально на всех хлебозаводах хлеб выпекался и пускался в продажу недоброкачественный, с повышенной влажностью и кислотностью, а кроме того, с ^б-примесями, разрешенными соответствующими организациями^{-б}.

«Экономия» скрывалась от учета и в огромных количествах расхищалась, шла на самоснабжение и на отпуск хлеба и муки без нарядов за взятки.

^а-Основным^{-а} способом получения «экономии» являлось увеличение припека за счет максимального искусственного повышения влажности и кислотности хлеба. Так, по Зиновьевскому хлебозаводу влажность, как правило, повышалась против нормы на 0,6%, а кислотность – на 1%. В результате таких махинаций фактический припек по этому заводу достигал 49,5%, а организациям, например, военведу, он засчитывался в размере лишь 37%. Таким образом, махинации с припеком давали в руки хищникам 12% «экономии» к получаемой муке. Ввиду же огромных количеств муки, пропускаемой хлебозаводами, только по 4-м хлебозаводам – Зиновьевскому, Николаевскому, Житомирскому и Полтавскому – обнаружено 16 190 пудов неоприходованной «экономии» муки.

Наряду с массовым прямым расхищением муки и хлеба, за счет сокрытых от учета фондов чрезвычайно широко практиковалось самоснабжение. На всех без исключения заводах сверх законного хлебного пайка выдава-

^а-^а Написано великими літерами.

^б-^б Вписано від руки.

^в-^в Підкреслено від руки.

Nr 90

23 stycznia 1933, [Moskwa]. Telegram naczelnika Zarządu Ekonomicznego OGPU do naczelnika Oddziału Ekonomicznego PP OGPU Krymu dotyczący wykrycia masowej kradzieży chleba na Ukrainie

AS-25

^{a-}Śc[isłe] tajne^{-a}

^{a-}Telegram^{-a}

^{a-}Nacz[elnik]^{-a} EKO PP OGPU ^{b-}Krym^{-b}
m. ^{b-}Symferopol^{-b}

^{a-}Treść^{-a}: O wykrytej przez EKU GPU USRS masowej kradzieży chleba z zakładów piekarniczych i piekarń oraz o celowym obniżaniu jakości chleba.

W toku pracy nad pozyskaniem uzupełniających zasobów zboża EKU GPU USRS przeprowadził odpowiednią kontrolę zakładów piekarniczych i piekarń Ukrainy. Kontrola ustaliła wyjątkowe nieprawidłowości we wszystkich zakładach piekarniczych i piekarniach.

Wszędzie wykryto zorganizowane grupy malwersantów, które kosztem niezgodnego z prawem podwyższania normy wypieku i ^{c-}stosowania surogatów robiły „oszczędność” na chlebie i mące, sięgające dziesiątek tysięcy pudów^{c-}. W rezultacie, dosłownie we wszystkich zakładach piekarniczych był wypiekany i wypuszczany do sprzedaży chleb złej jakości, o podwyższonej wilgotności i kwasowości, a oprócz tego z ^{c-}domieszkami, dozwolonymi przez odpowiednie instytucje^{c-}.

„Zaoszczędzone” [towary] nie podlegały ewidencji i w ogromnych ilościach były rozkradane, szły na samozaopatrzenie i na wydawanie chleba i mąki bez przydziałów, za łapówki.

^{a-}Podstawowym^{-a} sposobem uzyskania „oszczędności” było zwiększenie wypieku kosztem maksymalnego sztucznego podnoszenia wilgotności i kwasowości chleba. I tak, w zinowjewskim zakładzie piekarniczym wilgotność z reguły podwyższano wbrew normie do 0,6%, a kwasowość – do 1%. W wyniku takich machinacji rzeczywisty wypiek w tym zakładzie sięgał 49,5%, a instytucjom, na przykład *wojenwiedowi*, był zaliczany w wymiarze zaledwie 37%. W ten sposób machinacje z wypiekami dawały malwersantom 12% „oszczędności” [w stosunku] do otrzymanej mąki. Wobec ogromnych ilości mąki przerabianej przez zakłady piekarnicze, tylko w 4-ch zakładach piekarniczych – zinowjewskim, mikołajowskim, żytomierskim i połtawskim – ujawniono 16 190 pudów niezaprzynichodowanej „zaoszczędzonej” mąki.

^{a-}-^a Zapisano wersalikami.

^{b-}-^b Wpisano odręcznie.

^{c-}-^c Podkreślono odręcznie.

лось ежедневно от 400 до 2000 грамм хлеба на рабочего, 200–600 грамм на служащего и до 300 грамм на иждивенца.

Не ограничиваясь самоснабжением за счет продукции своих хлебозаводов и пекарен, преступные организации систематически практиковали получение из других учреждений прочих видов продовольствия, в обмен на хлебопродукты. Эти преступные связи с местными работниками других учреждений, не исключая местных руководящих организаций, приводили к тому, что за счет «экономии» принимались нелегально на снабжение добавочные контингенты населения. Так, по Зиновьевску по 1-му списку фактически снабжалось 25 332 человека, в то время, как утверждено было Облснабом 20 349 чел.

По ряду хлебозаводов вскрыто крупное расхищение муки военведа, оставленной на этих заводах в качестве мобзапаса. В Виннице расхищено ^в5865-^в пудов военведовской муки, в Зиновьевске – ^в2135-^в пудов, в Николаеве – 2100 пуд. и т. д.

Информируя о вскрытых хищениях хлеба с хлебозаводов и пекарен и о злостном ухудшении качества хлеба на Украине, ЭКУ ОГПУ просит все ЭКО ПП учесть указанные методы хищений, улучшить обслуживание хлебозаводов и пекарен, поставив задачей ликвидацию подобных злоупотреблений.

^а-п.п. Нач.^{-а} ЭКУ ОГПУ
МИРОНОВ

^а-Нач.^{-а} 6 отд. ЭКУ ОГПУ
ИЛЬИЦКИЙ

..... января 1933 г.
г-23 янв[аря] 1933-г
№ г-281507-г

^а-Верно: Секретарь^{-а} ЭКУ ОГПУ:
(—) МОЖАЕВА

ГДА СБУ, ф. 9, спр. 90, арк. 423–425.

Засвідчена копія, машинопис.

Документ російською мовою.

На документі резолюція і напис: тов. Иванову 1) Сегодня Вы зайдите со всеми материалами по хлебозаводу; 2) необходимо в течение 3-х дней провести тщательную проверку хлебозавода и осн. пекарни; 3) Зайдите для получения указаний 26/1. (-); та Вх. ЭКО 218 27.1.33.

^{г-г} Відбито штампом.

Równocześnie z bezpośrednim rabunkiem mąki i chleba na wielką skalę, kosztem zatajonych przed zarachowaniem funduszy, niezwykle szeroko praktykowano samozaopatrzenie. We wszystkich bez wyjątku zakładach ponad przepisowy przydział chleba wydawano codziennie od 400 do 2000 gramów chleba na robotnika, 200–600 gramów na urzędnika i do 300 gramów na [osobę] będącą na utrzymaniu.

Nie ograniczając się do samozaopatrzenia kosztem produkcji własnych zakładów piekarniczych i piekarni, przestępcze organizacje systematycznie pozyskiwały z innych przedsiębiorstw pozostałe rodzaje produkcji w zamian za produkty piekarnicze. Te przestępcze powiązania z miejscowymi pracownikami innych zakładów, nie wyłączając lokalnych instytucji kierowniczych, prowadziły do tego, że kosztem „oszczędności” nielegalnie zaopatrywano dodatkowe kontyngenty ludności. I tak, w Zinowjewsku według 1-go spisu zaopatrywało się faktycznie 25 332 osoby, podczas gdy zarejestrowanych było przez *Obłsnab* 20 349 os[ób].

W szeregu zakładów piekarniczych wykryto znaczne rozkradanie mąki *wojenwiedu*, pozostawionej w tych zakładach jako zapas mob[ilizacyjny]. W Winicy rozkradziono ^c5865^c pudów mąki *wojenwiedu*, w Zinowjewsku – ^c2135^c pudów, w Mikołajowie – 2100 pud[ów] itd.

Informując o wykrytych kradzieżach chleba z zakładów piekarniczych oraz piekarni i o celowym obniżaniu jakości chleba na Ukrainie, EKU OGPU prosi wszystkie EKO PP o uwzględnienie opisanych metod kradzieży, poprawienie jakości pracy operacyjnej w zakładach piekarniczych i piekarniach, mając na celu likwidację podobnych nadużyć.

^ap.p. Nacz[elnik]^a EKU OGPU
MIRONOW

^aNacz[elnik]^a 6 Oddziału EKU OGPU
ILJICKIJ

..... stycznia 1933 r.
^d23 stycz[nia] 1933^d
Nr ^d281507^d

^aZa zgodność: Sekretarz^a EKU OGPU:
(—) MOŻAJEWA

*WAP SBU, f. 9, spr. 90, k. 423–425.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

Na dokumencie odręczna adnotacja i dopisek: tow. Iwanow 1) Dzisiaj proszę przyjść ze wszystkimi materiałami o zakładzie piekarniczym; 2) konieczne jest, aby w ciągu trzech dni przeprowadzić szczegółową kontrolę zakładu piekarniczego i głów[nej] piekarni; 3) Proszę wstąpić po wskazówce 26/I. (–) oraz Wp[łynęło] do EKO 218 27.1.33.

^d-^d *Odbito stemplem.*

№ 91

29 січня 1933, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо висловлювань вчителів Польської школи № 32

^а-Одесский Областной Отдел ГПУ
^б-Особый ^а-Отдел^а

^а-Сов[ершенно] секретно^а
Января «29» 1933 года

В 32 школе учителя говорят на тему о затруднениях. Почти каждый рассказывает, что он сегодня ничего не ел, а другой говорит – завтра будет хуже. У всех на языке: голоден.

МАЕВСКАЯ говорила мне, что кормит маленьких детей хлебом, а на крупу не имеет денег, а муж не разрешает отнести в Торгсин имеющиеся у них золотые обручальные кольца, т.к. дальше еще хуже будет.

БОРОДЕНКО говорит, что если кто говорит о наших затруднениях, о голоде, беспорядках, то это вовсе не контрреволюция.

МИКЕЕВИЧ – бывший инструктор мастерских 32 школы, а теперь техработник польского клуба на слова БОРОДЕНКО сказал: «Я сам смело в парткомитете заявил: „Что-нибудь предпринимайте, а то мы подохнем с голоду”». Ему отказали в пайке как политэмигранту с [19]30 г.

Затем прибавил: «Довели все до такого положения (голода), чтобы побольше выкачать золота и серебра через Торгсин». Весь разговор происходил в присутствии БОРОДЕНКО, МИКЕЕВИЧА и ТУШИНСКОЙ.

^в-ЯФИМОВИЧ, придя ко мне^в 26/1 домой, рассказывал (учитель черчения): «Что там говорить о голоде, если сам СТАЛИН говорил, что у нас плохо. Постарался облегчить народу – крестьянам, заводит в селах ГПУ, а крестьянам и без ГПУ нет жизни. Применяют к заключенным ужасные меры, чтобы выкачать золото, а именно: пускают в камеру маленькую, набитую людьми, горячий пар и эта мера заставляет людей отдавать последнее золото».

ОДЕНБАХ говорит мне, что коммунистическая партия существует только для того, чтобы поддерживать евреев, которым даже при таком кризисе хорошо живется.

В канцелярии только слышишь разговоры: «обед, хочу есть, жалованье не дают» и т.д. Все обозленные, даже дети.

В учительской столовой самые простые обеды, борщ да каша стоят 2 р. 50 к.

^а-^а Друк формуляра.

^б-^б Написано великими літерами.

^в-^в Підкреслено від руки.

Nr 91
29 stycznia 1933, Odessa. Doniesienie tajnego informatora
Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczące wypowiedzi
nauczycieli Szkoły Polskiej nr 32

^{a-}Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a ^{b-}Specjalny^b

^{a-}Ściś[le] tajne^a
„29” stycznia 1933 roku

W 32 szkole nauczyciele mówią o trudnościach. Prawie każdy opowiada, że dzisiaj nic nie jadł, inny mówi – jutro będzie gorzej. U wszystkich na języku: [słowo] głodny.

MAJEWSKAJA mówiła mi, że karmi małeńkie dzieci chlebem, na krupy nie ma pieniędzy, a mąż nie pozwala zanieść do *Torgsinu* należących do nich złotych obrączek, bo potem będzie jeszcze gorzej.

BORODIENKO twierdzi, że jeśli ktoś mówi o naszych trudnościach, o głodzie, nieporządkach, to nie jest to wcale kontrrewolucja.

MIKIEJEWICZ – były instruktor warsztatów 32 szkoły, a teraz pracownik tech[niczny] polskiego klubu na słowa BORODIENKI powiedział: „Ja sam śmiało oświadczyłem w Komitecie part[yjnym]: »Zróbcie coś, bo inaczej zdechniemy z głodu«”. Odmówiono mu przydziału jako polit[ycznemu] emigrantowi z [19]30 r.

Potem dodał: „Doprowadzili wszystko do takiej sytuacji (głodu), żeby więcej wyciągnąć złota i srebra przez *Torgsin*”. Cała rozmowa odbywała się w obecności BORODIENKI, MIKIEJEWICZA i TUSZYNSKIEJ.

^{c-}JAFIMOWICZ (nauczyciel rysunku technicznego), przyszedłszy do mnie^c 26/I do domu, powiedział: „Co tam mówić o głodzie, jeśli sam STALIN mówił, że u nas źle. Postarał się ulżyć ludowi – chłopom, wprowadza do wsi GPU, a chłopci i bez GPU nie mają życia. Stosują wobec zatrzymanych okrutne metody, żeby wycisnąć złoto, a mianowicie: wpuszczają do małeńkiej, nabitej ludźmi celi gorącą parę i tą metodą zmuszają ludzi do oddawania całego złota”.

ODENBACH mówi mi, że partia komunistyczna istnieje tylko po to, żeby wspierać Żydów, którym nawet w czasach takiego kryzysu dobrze się żyje.

W kancelarii słyszy się tylko [takie] rozmowy: „obiad, chcę jeść, poborów nie dają” itd. Wszyscy są rozdrażnieni, nawet dzieci.

W nauczycielskiej stołówce najprostsze obiady, barszcz i kasza, kosztują 2 r[uble] 50 k[opiejek].

Wczoraj na zebraniu kierowników oznajmili, że od 1/II reorganizuje się stołówkę i będą obiady od 120 do 150 kop[iejek] itd.; nauczyciele nie dostają pensji, to kierownik szkoły będzie płacić za nauczycieli talonami.

^{a-}^a Druk formularza.

^{b-}^b Zapisano wersalikami.

^{c-}^c Podkreślono odręcznie.

Вчера на собрании заведывающих объявили, что от I/II реорганизуется столовая и будут обеды от 120–150 коп. и т. д., учителя не получают жалованье, то заведывающий школы будет платить за учителей чеками.

Обещали, что на днях откроется учительский распредел.

⁶Верно⁶:

ГДА СБУ, Одеса, стр. 63, т. 13, арк. 38.

Копія, машинопис на бланку.

Документ російською мовою.

Obiecali, że wkrótce rozpocznie się [wydawanie] nauczycielskich przydzia-
łów.

^b-Za zgodność^{-b}:

WAP SBU, Odessa, spr. 63, t. 13, k. 38.

Kopia, maszynopis na formularzu.

Dokument w języku rosyjskim.

№ 92

29 січня 1933, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо висловлювань учнів Польської школи № 32

^а-Одесский Областной Отдел ГПУ

^б-Особый ^а-Отдел^а

^а-Сов[ершенно] секретно^а

32 школа

Января «29» 1933 года

В 32 школе Заведующий ВРУБЛЕВСКИЙ вместе с вожатой ТУШИНСКОЙ пионерского отряда и инструктор БОРОДЕНКО предложили детям написать вопросы на политические темы. Сначала дети отказались писать, говорят, что их хотят «поймать на удочку», но потом написали, когда им разрешено [было] не подписывать своей фамилии.

Больше всего были характерны такие вопросы:

- 1) Почему при ЛЕНИНЕ лучше жилось, чем теперь при СТАЛИНЕ?
- 2) Почему СТАЛИН не навещает рабочие районы и не был при открытии Днепростроя?
- 3) Почему в Торгсине не принимают Советское серебро, а только Николаевское¹?
- 4) Почему в газетах много пишут про голод за границей, а у нас разве нет голода?
- 5) Почему Советским деньгам грош цена?
- 6) Почему не разрешают уезжать за границу?
- 7) Почему на фабриках дают плохое питание, хотя некоторые рабочие работают в 2 смены и когда приходят домой, то еще на пороге кричат: «Дайте кушать»?
- 8) Зачем нужна коммунистическая партия?
- 9) Почему в ГПУ дают лучшие пайки, чему в других распредах?
- 10) Почему рабочие не верят в 5-ку?
- 11) Почему от рабочих требуют исполнения плана на 100%, а не дают сырья?
- 12) Говорили, что при Советской власти будет хорошо, а теперь многих рабочих сокращают и выбрасывают на улицу и сейчас отбирают хлебные карточки.
- 13) Почему безнаказанно распространяют контрреволюционные анекдоты?
- 14) Почему уменьшают жалованье, а цены на продукты повышаются?

^а-^а Друк формуляра.

^б-^б Написано великими літерами.

¹ Йдеться про срібні вироби царських часів, зокрема, останнього російського імператора Миколи II.

Nr 92
29 stycznia 1933, Odessa. Doniesienie tajnego informatora
Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczące sytuacji
w Szkole Polskiej nr 32

^{a-}Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a ^{b-}Specjalny^b

^{a-}Ściś[le] tajne^{-a}
Szkoła [nr] 32
„29” stycznia 1933 roku

W 32 szkole kierownik WRUBLEWSKIJ razem z przewodniczką pionierskiej drużyny TUSZYNSKĄ oraz instruktorem BORODIENKĄ polecieli dzieciom napisać pytania na tematy polityczne. Początkowo dzieci odmówiły pisania mówiąc, że chcą je [w ten sposób] „złović na wędkę”, ale później napisały, kiedy im pozwolono nie podpisywać [kartek] swoim nazwiskiem.

Przed wszystkim charakterystyczne były takie pytania:

- 1) Dlaczego za LENINA żyło się lepiej, niż teraz za STALINA?
- 2) Dlaczego STALIN nie odwiedza regionów robotniczych i nie był na otwarciu „Dnieprostroju”?
- 3) Dlaczego w *Torgsinie* nie przyjmują sowieckiego srebra, a tylko mikołajowskie¹?
- 4) Dlaczego w gazetach dużo piszą o głodzie za granicą, a czyż u nas nie ma głodu?
- 5) Dlaczego sowieckie pieniądze nie są warte [złamanego] grosza?
- 6) Dlaczego nie pozwalają wyjeżdżać za granicę?
- 7) Dlaczego w fabrykach dają złe wyżywienie, chociaż niektórzy robotnicy pracują po 2 zmiany i gdy przychodzą do domu, to już z drogi wołają: „Dajcie jeść”?
- 8) Do czego potrzebna jest komunistyczna partia?
- 9) Dlaczego w GPU dają lepsze przydziały niż w innych branżach?
- 10) Dlaczego robotnicy nie wierzą w 5-[lat]kę?
- 11) Dlaczego od robotników wymagają wykonania 100% planu, a nie dają surowca?
- 12) Mówiono, że za władzy sowieckiej będzie dobrze, a teraz wielu robotników redukują, wyrzucają na bruk i od razu odbierają talony na chleb.
- 13) Dlaczego bezkarnie rozpowszechnia się kontrrewolucyjne dowcipy?
- 14) Dlaczego zmniejszają pobory, a ceny towarów rosną?
- 15) W mieście grabieże i zabójstwa, a milicja niczego nie robi, żeby wyplenić kradzieże.

^{a-}^{-a} *Druk formularza.*

^{b-}^{-b} *Zapisano wersalikami.*

¹ Chodzi o srebrne wyroby z czasów carskich, szczególnie ostatniego rosyjskiego imperatora Mikołaja II.

15) В городе грабежи и убийства, а милиция ничего не предпринимает, чтобы изжить грабежи.

16) Почему в [19]30–[19]31 г. давали пайки каждый месяц, а теперь очень редко?

17) Правда ли, что после второй пятилетки будет хорошая жизнь?

Заведующий школой ВРУБЛЕВСКИЙ не добросовестно относится к своим обязанностям. Часто выпивает в компании БОРОДЕНКО и ПАВЛОВИЧА. После выпивки часто не является в школу на уроки. Вообще он часто не бывает на своих уроках: то забыл, что у него урок, то взволнован на какие-то дела, то болен (значит выпил). Приходится учителям соединять по две группы и это дезорганизует детей и детям надоедает один и тот же учитель, которому приходится в один день соединять, то 5 гр. с 7, то 6 с 7, то 5 с 6 и т. д.

Учителя недовольны ВРУБЛЕВСКИМ за его халатное отношение к школе. Он не постарался получить от подшефных фабрик своевременно деньги и теперь школа совершенно без денег. Школа имеет ордер на 2 тонны дров, а не имеет денег на доставку, отказано детям в бесплатных завтраках. В школе ужасно холодно. Пионерская работа плоха: в школе не чувствуется, что есть пионерский отряд.

БОРОДЕНКО снят с младших групп, как инструктор рабочей комнаты.

На его место назначена по протекции ОДЕНБАХ, НЕБЕСНАЯ, которая выступила из 6 группы 42 школы в прошлом году. Отец ее моряк, а мать работает, как воспитательница в детской комнате польской секции при Интернациональном клубе.

^aВерно^a: (—)

ГДА СБУ, Одеса, спр. 63, т. 13, арк. 39–39 зв.

Засвідчена копія, машинопис на бланку.

Документ російською мовою.

16) Dlaczego w latach [19]30–[19]31 dawali przydziały co miesiąc, a teraz bardzo rzadko?

17) Czy to prawda, że po drugiej pięciolatce będzie dobre życie?

Kierownik szkoły WRUBLEWSKIJ nierzetelnie podchodzi do swoich obowiązków. Często pije wspólnie z BORODIENKĄ i PAWŁOWICZEM. Po wypicie często nie pojawia się w szkole na lekcjach. W ogóle często nie przychodzi na swoje lekcje: albo zapomniał, że ma lekcję, albo przejęty jakimiś sprawami, albo chory (czyli pijany). Nauczyciele są zmuszeni łączyć po dwie grupy i to dezorganizuje [pracę z] dziećmi i dzieci mają dosyć tego samego nauczyciela, który musi jednego dnia łączyć to gr[upę] 5. z 7., to 6. z 7., to 5. z 6. itd.

Nauczyciele są niezadowoleni z WRUBLEWSKIEGO z powodu jego niedbałego stosunku do szkoły. Nie postarał się o uzyskanie w porę pieniędzy od patronackich fabryk i teraz szkoła pozostała zupełnie bez pieniędzy. Szkoła ma przydział na 2 tony drewna, ale nie ma pieniędzy na dostawę, [poza tym] odmówiono dzieciom bezpłatnych śniadań. W szkole jest okropnie zimno. Praca z pionierami idzie źle i w szkole nie odczuwa się obecności drużyny pionierskiej.

BORODIENKO został odwołany z młodszych grup jako instruktor pracowni.

Na jego miejsce została wyznaczona, dzięki protekcji ODENBACH, NIEBIESNAJA, która wystąpiła z 6 grupy 42 szkoły w ubiegłym roku. Jej ojciec jest marynarzem, a matka pracuje jako wychowawczyni w sali dziecięcej sekcji polskiej przy Klubie Międzynarodowym.

^a-Za zgodność^a: (—)

*WAP SBU, Odessa, spr. 63, t. 13, k. 39–39 v.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis na formularzu.
Dokument w języku rosyjskim.*

№ 93
Січень 1933, Москва. Огляд по справах викритих
і ліквідованих органами ОДПУ нелегальних організацій
на території СРСР

ОГПУ
Особый Отдел
« » января 1933 г.
№ ...

^a-Совершенно секретно^{-a}

^a-Обзор^{-a}

по делам вскрытых и ликвидированных кулацко-белогвардейско-повстанческих к-р организаций на территории УССР, СКК, ЦЧО и ^a-Урала^{-a}

За последний период на территории УССР, СКК, ЦЧО и ^a-Урала^{-a} вскрыт и ликвидирован ряд к-р кулацко-белогвардейских и националистических повстанческих организаций, свидетельствующих о ведущей роли к-р подполья в деле организации саботажа и срыва хлебозаготовок, сева и др. хозяйственно-политических кампаний; разложения колхозов, диверсионной и вредительской деятельности в колхозах и совхозах наряду с организацией повстанческой работы.

Особого внимания заслуживает то, что деятельность эта непосредственно руководится и направляется закордонным белоэмигрантскими центрами и иностранными разведками, связанными с организующими центрами к-р на нашей территории.

Как, например:

1. В сентябре с.г. на территории УССР был задержан бежавший в 1930 г. из концлагеря закордон кулак БАРЫЛЬНИКОВ Г. Д., посланный из Парижа центром РОВС^a¹ через уполномоченного РОВС^a в Румынии – полковника ЖОЛОНДКОВСКОГО². БАРЫЛЬНИКОВ вооружен был револьвером, снабжен большим количеством к-р литературы и прокламаций и получил задание создать на территории Средне-Волжского Края кулацкую органи-

^a-^a *Написано великими літерами.*

¹ Російська загальновійськова спілка (РЗС) – організація колишніх царських офіцерів заснована 1 IX 1924 в еміграції Петром Врангелем як понадпартійна національна організація, метою якої була, м. ін., підготовка офіцерських кадрів для боротьби з більшовизмом. РЗС ділилася на департаменти і відділи. Осередки РЗС знаходилися перш за все у Франції, Югославії, Бельгії, Чехословаччині і Німеччині. У своїх рядах РЗС збирала колишніх офіцерів царської, а також Білої армії. РЗС висилала своїх емісарів в СРСР з метою антирадянської агітації і початку можливого повстання проти влади більшовиків.

² В. Й. Жолондковський, плк царської армії; представник РЗС в Румунії; у тридцятих роках резидент «внутрішньої лінії» спецслужби РЗС в Бухаресті; керував перекиданням в СРСР діячів РЗС, а також інших російських партій і антирадянських організацій; залишався у контакті з румунською і польською розвідками.

Nr 93

Styczeń 1933, Moskwa. Informacja o wykrytych i zlikwidowanych przez organy OGPU nielegalnych organizacjach w ZSRS

OGPU

^a-Ściśle tajne^a

Oddział Specjalny

„ ” stycznia 1933 r.

Nr ...

^a-Przegląd^a

wykrytych i zlikwidowanych kułacko-białogwardyjsko-powstańczych k-r organizacji na terenie USRS, SKK, CCzO i ^a-Uralu^a

W ostatnim okresie na terenie USRS, SKK, CCzO i ^a-Uralu^a wykryto i zlikwidowano szereg k-r kułacko-białogwardyjskich i nacjonalistycznych organizacji powstańczych, świadczących o wiodącej roli k-r podziemia w organizowaniu sabotażu i zrywaniu *chlebozagotówek*, siewu i in[nych] kampanii rolniczo-politycznych; demoralizacji [członków] kołchozów, dywersyjnej i szkodniczej działalności w kołchozach i sowchozach przy jednoczesnym organizowaniu działalności powstańczej.

Na szczególną uwagę zasługuje to, że działalnością tą bezpośrednio kierują i nadają jej kształt zagraniczne ośrodki białej emigracji i wywiady innych państw, powiązane z organizacyjnymi ośrodkami k-r na naszym terytorium.

I tak na przykład:

1. We wrześniu br. na terenie USRS został zatrzymany zbiegły w 1930 r. z obozu konc[entracyjnego] za granicę kułak BARYLNIKOW G. D., wysłany z Paryża przez ośrodek ROWS¹ za pośrednictwem pełnomocnika ROWS w Rumunii – pułkownika ŻOŁONDKOWSKIEGO². BARYLNIKOW, uzbrojony w rewolwer [oraz] zaopatrzony w dużą ilość literatury k-r i ulotek, otrzymał zadanie utworzenia kułackiej organizacji w Kraju Środkowowołżańskim.

Jednym z podstawowych zadań organizacji miała być walka przeciwko *chlebozagotwkom* i kolektywizacji.

^a-^a Zapisano wersalikami.

¹ Rosyjski Związek Ogólnowojskowy (ROWS) – organizacja byłych carskich oficerów zał. 1 IX 1924 na emigracji przez Piotra Wrangla jako ponadpartyjna organizacja narodowa, której celem było m. in. przygotowanie kadr oficerskich do walki z bolszewizmem. Dzielila się na oddziały i wydziały. Ośrodki ROWS znajdowały się przede wszystkim we Francji, Jugosławii, Belgii, Czechosłowacji i w Niemczech. W swoich szeregach ROWS gromadził byłych oficerów armii carskiej oraz białej. ROWS wysyłał swoich emisariuszy do ZSRS w celu agitacji antysowieckiej i wszczęcia ewentualnego powstania przeciwko władzy bolszewików.

² W. Żołondkowskij, płk armii carskiej; przedstawiciel ROWS w Rumunii; w l. trzydziestych rezydent „linii wewnętrznej” służby specjalnej ROWS w Bukareszcie; kierował przerzutem do ZSRS działaczy ROWS, a także innych rosyjskich partii i organizacji antysowieckich; pozostawał w kontakcie z rumuńskim i polskim wywiadem.

зацию. Одной из основных задач организации должна была быть борьба против хлебозаготовок и коллективизации.

Чрезвычайно характерно содержание прокламаций, заостренных против хлебозаготовок:

«^аДолой власть интернационала.
Да здравствует национальная россия^а

^акрестьяне^а

Советская власть вновь хочет отобрать у Вас весь хлеб и ввергнуть Вас в голод.

Весь хлеб принадлежит тем, кто работал, чтобы его вырастить, т. е. Вам.

Распоряжаться ^а«всем»^а хлебом должны ^а«Вы»^а сами.

Ни одного пуда – власти интернациональных мошенников.

Не сдавайте ваш хлеб хлебозаготовителям, а продавайте его по вольным ценам.

Август 1932 г.

РВО

^а«Русская Военная Организация»^а»

Имеются достоверные агентурные данные о том, что наряду с постановкой центрального террора, руководство РОВС'а, преследуют сейчас задачи организации мелкого вредительства в сельском хозяйстве, местного террора, срыва хлебозаготовительных кампаний, подготовки повстанчества и проч.

2. На территории УССР, только по добытым следствием материалам, было командировано в течение последних нескольких месяцев 23 польско-петлюровских эмиссара, из которых 19 арестовано.

Проведенным ГПУ УССР следствием вскрыто широкое повстанческое подполье, охватывающее ряд районов Правобережной Украины и Донбасса и связанное с Варшавским центром УНР, проводящим конспиративную работу на Украине через известных петлюровских разведчиков – организаторов генерала ЗМИЕНКО³, тов. Минвнуде-

³ Всеволод Змієнко (нар. 16 (28) X 1884 в Одесі, пом. 30 X 1938 у Варшаві), офіцер російської армії, генерал хор. армії УНР (1922); у 1907–1910 служив по черзі в очаківському, ізмаїльському, житомирському пп; у 1910–1913 закінчив Миколаївську академію Генерального штабу; потім служив в Люблінському пп (в т. ч. як член польового суду); напередодні 1917 ад'ютант в штабі 39 КА; з 1917 начальник штабу 83 ДП (пплк – 1917); з грудня 1917 до січня 1918 начальник штабу одеської гайдамацької дивізії, з березня 1918 військовий комісар Одеси і округу одеського/в. о. начальниак штабу Херсонського корпусу, потім голова комісії демобілізації Херсонщини, Таврії, Катеринославщини; з січня 1919 підручний командувача, потім командувач південно-східної групи військ в районі Одеси; з липня до жовтня 1919 начальник штабу 1 Дивізії Січових Стрільців; потім начальник штабу 6 ДС (плк – 1920); в кінці 1920 інтернований в Александрові Куявському, потім в Щипорні; з 1924 член правління Української військової станиці в Каліші, з 1925 заступник голови Українського военно-історичного товариства, одночасно заступник начальника генерального штабу армії УНР в екзилі; з 1928 до 1936 начальник II секції (розвідка/

Niezwykle charakterystyczna jest treść ulotek, wymierzonych przeciwko *chlebozagotowkom*:

„^aPrecz z władzą międzynarodówki.

Niech żyje Narodowa Rosja^a

^aRolnicy^a

Sowiecka władza znowu chce odebrać Wam całe zboże i wpędzić Was w głód.

Całe zboże należy do tych, którzy pracowali, aby je wyhodować, czyli do Was.

Dysponować ^acałym^a zbożem powinniście tylko ^aWy^a sami.

Ani jednego puda – [dla] władzy międzynarodowych oszustów.

Nie oddawajcie swego zboża pracownikom państwowego skupu zboża, a sprzedawajcie je na wolnym rynku.

Sierpień 1932 r.

RWO

^aRosyjska Wojskowa Organizacja^{a77}

Istnieją wiarygodne informacje agenturalne o tym, że jednocześnie z wprowadzeniem centralnego terroru, przywództwo ROWS ma obecnie na celu organizowanie drobnego szkodnictwa w rolnictwie, terroru lokalnego, zrywania kampanii państwowego skupu zboża, przygotowań do powstania i tak dalej.

2. Tylko na podstawie materiałów uzyskanych w śledztwie [wiadomo], że na tereny USRS zostało odkomenderowanych w okresie kilku ostatnich miesięcy 23 polsko-petlurowskich emisariuszy, z których 19 aresztowano.

W wyniku przeprowadzonego przez GPU USRS śledztwa wykryto szeroko rozbudowane podziemie powstańcze, obejmujące szereg rejonów Prawobrzeżnej Ukrainy i Donbasu, związane z warszawskim ośrodkiem URL, prowadzącym pracę konspiracyjną na Ukrainie poprzez znanych petlurowskich wywiadowców – organizatorów: generała ZMIJENKĘ³, tow[arzysza] Min[isterstwa] Spraw

³ Wsewołod Zmijenko (ur. 16 (28) X 1884 w Odessie, zm. 30 X 1938 w Warszawie), oficer armii rosyjskiej, gen. chor. armii URL (1922); w l. 1907–1910 służył kolejno w oczakiwskim, izmailskim, zytomierskim pp; w l. 1910–1913 ukończył Mikołajowską Akademię Sztabu Generalnego; następnie służył w lubelskim pp (m. in. jako członek sądu polowego); przed 1917 adiutant w sztabie 39 KA; od 1917 szef sztabu 83 DP (ppłk – 1917); od grudnia 1917 do stycznia 1918 szef sztabu odeskiej dywizji hajdamackiej, od marca 1918 komisarz wojskowy Odessy i okręgu odeskiego/p.o. szefa sztabu Korpusu Chersońskiego, następnie przewodniczący komisji demobilizacyjnej obszaru chersońsko-tawrijsko-katerynosławskiego; od stycznia 1919 pomocnik dcy, potem dca pd.-wsch. grupy wojsk w rejonie Odessy; od lipca do października 1919 szef sztabu I Dywizji Strzelców Siczowych; następnie szef sztabu 6 DS (płk – 1920); pod koniec 1920 internowany w Aleksandrowie Kujawskim, potem w Szczypiornie; od 1924 członek zarządu stacji ukraińskiej w Kaliszu, od 1925 zca przewodniczącego Ukraińskiego Towarzystwa Wojenno-Historycznego, jednocześnie zca szefa sztabu generalnego armii URL na emigracji; od 1928 do 1936 szef II sekcji (wywiad/kontrwywiad) armii URL na emigracji i szef II referatu (kontrwywiad) II sekcji armii URL; po 1928 członek komisji rekrutacyjnej armii URL (służba kontraktowa); w l. 1936–1938 prezes zarządu oddz. UKC w Warszawie.

ла ЧИКАЛЕНКО⁴, полк. ЛИТВИНЕНКО-МОРОЗЕНКО⁵, поручика ГАЛЮКА-БАЙДА-МАЙСКОГО и друг.

Задержанный в Киевской области бывший эсер МАМЧИЙ показал, что он является эмиссаром правительства УНР, с членами которого он обсуждал в Варшаве свою практическую работу на Украине.

МАМЧИЙ показал, что он прислан для связи с организаторами петлюровско-повстанческого подполья на Украине и имел задание:

«Прощупать отдельно существующие на Украине организации, связать их с целью недопущения отдельных разрозненных выступлений и дать им указания вести подрывную работу в колхозах и совхозах, агитировать против сдачи хлеба. Сеять только для себя, не сеять экспортных и технических культур. Всячески дискредитировать колхозы».

Одним из руководителей к-р подполья БАБИЙЧУКОМ был произведен поджог 500 копен колхозного хлеба, а им лично совершено 18 поджогов колхозного имущества.

Брат арестованного и покончившего самоубийством петлюровского эмиссара, СУРИКО создал в Донбассе организацию, связанную с петлюровским подпольем на Правобережной Украине.

Задержанные на участке Славутского Погранотряда польско-петлюровские разведчики КИРШ Н. Е. и ЛЕЙНГАРДТ Р. А., последний в прошлом приговорен к ВМН за шпионско-контрабандную деятельность, – показали, что оба они были завербованы после бегства в Польшу, резидентом польско-петлюровской разведки ГАЛЮКОМ-БАЙДОЙ-МАЙСКИМ и переброшены на Украину с заданиями по распространению петлюровской литературы (листовки «Укр. Рев. Комитета»).

контррозвідка) армії УНР в екзилі і начальник II відділення (контррозвідка) II секції армії УНР; після 1928 член комісії рекрутування армії УНР (контрактна служба); у 1936–1938 голова правління відділу УКЦ у Варшаві.

⁴ Левко (Лев) Чикаленко (нар. 1888 в Перешорах, Херсонська обл., пом. 1965 в США), д-р, археолог, член УСДРП (УПСР), секретар Укр. Центральної Ради; з 1920 в еміграції у Варшаві; член правління Товариства допомоги українським слухачам вищих шкіл у Варшаві; член НТШ; з 1929 член і секретар ради товариства УКЦ, водночас член ревізійної комісії Клубу «Прометей»; з 1931 член голови правління відд. УКЦ у Варшаві; представник від Польщі до української Головної еміграційної ради; у 1933–1934 голова Комітету допомоги голодній Україні при УКЦ; до 1938 керівник III секції (зв'язок з країною/пропаганда) Ген. штабу армії УНР в екзилі, пов'язаний з II відд. Гол. шт. ВП; після 1939 в Німеччині, потім з 1948 в США.

⁵ Іван Литвиненко-Морозенко (1891–1947), плк армії УНР; після 1918 командувач Київського батальйону охоронного полку; в 1920 представник С. Петлюри на переговорах з П. Врангелем; з 1927 керівник розвідницького пункту секції II Шт. Ген. армії УНР в екзилі в Могилянах (Острог); з осені 1928 до 1936 керівник розвідницького пункту секції II Шт. Ген. армії УНР в екзилі в Рівному, потім проживав у Варшаві; одночасно в 1934 член Ради Товариства УКЦ; з січня 1936 до вересня 1939 голова правління (з липня 1936 керівник) Української станиці в Каліші; В період німецької окупації України встановив зв'язок з ОУН-УПА, як військовий спеціаліст працював при штабі командуючого округу УПА «Енея». На початку 1944 командуванням УПА під фіктивними документами направлений у Львів для легалізації. Заарештований 6 VI 1946, засуджений 12 XII 1946 Військовим трибуналом військ МВС у Київській області до вищої міри покарання, вирок виконано 17 II 1947 у м. Києві.

Wewn[ętrznych] CZYKAŁENKĘ⁴, pułk[ownika] ŁYTWYNENKĘ-MOROZENKĘ⁵, porucznika GALUKA-BAJDE-MAJSKIEGO i in[nych].

Zatrzymany w obwodzie kijowskim był eser MAMCZIJ zeznał, że jest emisariuszem rządu URL, z którego członkami omawiał w Warszawie swoją działalność na Ukrainie.

MAMCZIJ zeznał, że został przysłany jako łącznik z organizatorami petlurowskiego podziemia powstańczego na Ukrainie i miał za zadanie:

„Ustalić istniejące osobno na Ukrainie organizacje, skontaktować je [wzajemnie] w celu niedopuszczenia do różnych pojedynczych wystąpień i dać im wskazówki, jak prowadzić destrukcyjną robotę w kołchozach i sowchozach oraz agitować przeciwko oddawaniu zboża – siał tylko dla siebie, nie wysiewać roślin eksportowych i przemysłowych. Wszelkimi sposobami dyskredytować kołchozy”.

Jeden z przywódców k-r podziemia BABIJCZUK zorganizował podpalenie 500 brogów kołchozowego zboża, a sam osobiście dokonał 18 podpałów kołchozowego majątku.

Brat aresztowanego petrulowskiego emisariusza, który popełnił samobójstwo, SURIKO utworzył w Donbasie organizację, związaną z petlurowskim podziemiem na Ukrainie Prawobrzeżnej.

Zatrzymani na odcinku sławuckiego oddziału pogran[icznego] polsko-petlurowscy zwiadowcy KIRSZ N. J. i LEJNGARDT R. A. – ten ostatni w przeszłości skazany na WMN za działalność szpiegowską i przemytniczą – zeznali, że obaj zostali zwerbowani po ucieczce do Polski przez rezydenta polsko-petlurowskiego wywiadu GALUKA-BAJDE-MAJSKIEGO i przerzuceni na Ukrainę z zadaniem rozpowszechniania petlurowskiej literatury (ulotki „Ukr[aińskiego] Komitetu Rew[olucyjnego]”).

⁴ Lewko (Leon) Czykałenko (ur. 1888 w Pereszorach, obwód chersoński, zm. 1965 w USA) dr, archeolog, członek USDRP (USRP), sekretarz Ukraińskiej Centralnej Rady; od 1920 na emigracji w Warszawie; członek zarządu Towarzystwa Pomocy Ukraińskim Słuchaczom Szkół Wyższych w Warszawie; członek NTSz; od 1929 członek i sekretarz rady towarzystwa UKC, jednocześnie członek komisji rewizyjnej Klubu „Prometeusz”; od 1931 zca prezesa zarządu Oddz. UKC w Warszawie; delegat z Polski do ukraińskiej Głównej Rady Emigracyjnej; w l. 1933–1934 prezes Komitetu Pomocy Głodnej Ukrainie przy UKC; do 1938 kierownik sekcji III (łącznie z krajem/propaganda) Szt. Gen. armii URL na emigracji, powiązany z Oddz. II Szt. Gł. WP; po 1939 w Niemczech, potem od 1948 w USA.

⁵ Iwan Łytwynenko-Morozenko (1891–1947), płk armii URL; przed 1918 dca batalionu kijowskiego pułku ochronnego; w 1920 wysłannik Semena Petlury na rozmowy z Piotrem Wranglem, następnie internowany w Polsce, od 1924 w kontakcie z wywiadem URL, od 1927 kierownik punktu wywiadowczego sekcji II Szt. Gen. armii URL na emigracji w Mohylanach (Ostróg); od jesieni 1928 do 1936 kierownik punktu wywiadowczego sekcji II Szt. Gen. armii URL na emigracji w Równem, następnie mieszkał w Warszawie; jednocześnie w 1934 członek Rady Towarzystwa UKC; od stycznia 1936 do września 1939 prezes zarządu (od lipca 1936 zarządca) stacji ukraińskiej w Kaliszu; w czasie niemieckiej okupacji nawiązał kontakt z OUN i UPA, jako doradca służył przy sztabie dcy Okręgu UPA „Eneja”; na początku 1944 skierowany przez dtwo UPA pod fikcyjnym nazwiskiem (Danyło Sołóżczak) do Lwowa w celu legalizacji; aresztowany 6 VI 1946 przez sowieckie organy bezpieczeństwa, skazany 12 XII 1946 przez TW wojsk MWD obwodu kijowskiego na śmierć; wyrok wykonano 17 II 1947 w Kijowie.

Оба они имели указания подыскать людей для поджога колхозов и колхозного имущества, производства терактов и т. д.

Созданное на Правобережной Украине петлюровско-повстанческое подполье, располагает десятками тысяч экземпляров, переброшенных из-за кордона прокламаций «УРК».

Чрезвычайно характерно, что все арестованные польско-петлюровские эмиссары имели задания производить анкетный опрос о состоянии колхозов, совхозов, парт[ийных] и комсомольских организаций районов, в целях систематизации этих материалов для разложенческой, подрывной и диверсионной деятельности.

3. II-й Отдел Польского Генштаба, через свои экспозитуры, Начальников разведок дивизий и разведывательные плящувки, проводит непосредственную работу по созданию повстанческих организаций, обращая основное внимание на разложение колхозов, проведение диверсионных и вредительских актов и проч. Эту работу II-й Отдел проводит, как при помощи петлюровских центров, так и через другие белогвардейские организации.

Начальник разведки 13-й дивизии капитан ВОЙТАН⁶ (принимающий также деятельное участие в переброске петлюровских эмиссаров) организовал переброску двух агентов «Братства Русской Правды», с Отделом которого в гор. Дубно он связан.

Чрезвычайно большой интерес представляет собой инструкция, которую органы польской разведки дают отправляющимся на территорию УССР польско-петлюровским разведчикам.

[...]

6. ГПУ УССР ликвидирована в Винницком Облотделе кулацко-белогвардейская диверсионная группа румынской разведки, в составе 18 человек.

Группой руководили 3 кулака, бежавшие в 1932 году на румынскую территорию из ИТЛ.

Задания Румынской разведки сводились к следующему:

1) Проводить поджоги колхозов и совхозов в районе с. с. Должен, Мурафа и Травное.

2) Максимально терроризировать местный сов. парт. актив, проводящий хлебозаготовительную кампанию, убивая наиболее активных работников, с целью срыва хлебозаготовок.

3) Проводить широкую агитацию среди местных селян в плоскости неспасения государству хлеба, «над которым они трудились».

4) Распространять провокационные слухи о скором падении Соввласти и приходе румын.

⁶ Вінценти Войтан (нар. 28 IX 1891), пор. піх.; у 1921–1923 в 28 пп, в 1924–1928 в 44 пп; у 1932 в КОП; у березні 1939 заступник мобілізаційного офіцера 51 пп; у вересневій кампанії 1939 інформаційний офіцер 12 ДП (к-н адм. – 1938).

Obaj mieli wytyczne, aby wyszukać ludzi do podpalania kołchozów i kołchozowego majątku, przeprowadzania aktów ter[roru] itd.

Utworzone na Ukrainie Prawobrzeżnej petlurowskie podziemie powstańcze dysponuje dziesiątkami tysięcy egzemplarzy przerzuconych zza granicy ulotek URK.

Niezwykle znamienne jest, że wszyscy aresztowani polsko-petlurowscy emisariusze mieli za zadanie przeprowadzać ankietę o stanie kołchozów, sowchozów, part[yjnych] i komsomolskich organizacji w rejonach, w celu usystematyzowania tych materiałów dla rozbijackiej, destrukcyjnej i dywersyjnej działalności.

3. Oddział II Polskiego Sztabu Gen[eralnego], poprzez swoje ekspozytury, oficerów informacyjnych dywizji i placówki wywiadowcze, bezpośrednio angażuje się w prace przy tworzeniu powstańczych organizacji, zwracając szczególną uwagę na niszczenie kołchozów, dokonywanie aktów dywersji i szkodnictwa itd. Tę robotę Oddział II prowadzi zarówno przy pomocy ośrodków petlurowskich, jak i za pośrednictwem innych białogwardyjskich organizacji.

Oficer informacyjny 13 Dywizji, kapitan WOJTAN⁶ (biorący też czynny udział w przerzucie petlurowskich emisariuszy) zorganizował przerzut dwóch agentów Bractwa Ruskiej Prawdy, z którego oddziałem w mieś[cie] Dubno jest on związany.

Niezwykle interesująca jest instrukcja, którą organy polskiego wywiadu przekazują udającym się na terytorium USRS polsko-petlurowskim wywiadowcom.

[...]

6. GPU USRS zlikwidowało w Winnickim Oddziale Obw[odowym] kułacko-białogwardyjską grupę dywersyjną rumuńskiego wywiadu, w składzie 18 ludzi.

Grupą kierowali 3 kułacy, zbiegli z ITŁ w 1932 roku na terytorium rumuńskie.

Zadania rumuńskiego wywiadu obejmowały, co następuje:

1) Podpalenia kołchozów i sowchozów w rejonie w[si] Dołżeń, Murafa i Trawnoje.

2) Maksymalne sterroryzowanie lokalnego aktywu part[yjnego] [i] sow[ieckiego], prowadzącego kampanię państwowego skupu zboża, zabijając najbardziej aktywnych pracowników w celu zrywania *chlebozagotówek*.

3) Prowadzenie szerokiej agitacji wśród miejscowych chłopów w zakresie niezdawania państwu zboża, „przy którym oni pracowali”.

4) Rozsiewanie prowokacyjnych pogłosek o bliskim upadku władzy sow[ieckiej] i przyjsciu Rumunów.

5) Wrzucenie 7 listopada bomby, w czasie uroczystego posiedzenia wiejs[kiego] aktywu, do pomieszczenia, gdzie odbywa się zebranie.

⁶ Wincenty Wojtan (ur. 28 IX 1891), por. piech.; w l. 1921–1923 w 28 pp, w l. 1924–1928 w 44 pp; w 1932 w KOP; w marcu 1939 zca oficera mobilizacyjnego 51 pp; w kampanii wrześniowej 1939 oficer informacyjny 12 DP (kpt. adm. – 1938).

5) 7-го ноября, во время торжественного заседания сельактива, в помещении, где происходит заседание, бросить бомбу.

7. По имеющимся вполне достоверным агентурным данным, Верховный круг «БРП», наряду с террористической деятельностью, ставит организациям БРП на территории СССР задачу переключиться на организационную работу, в частности, в сельском хозяйстве, в целях широкого применения диверсии и вредительства.

8. ПП ОГПУ СКК ликвидированы на Кубани, в Славянском и Армавирском районах к-р повстанческие организации, есаула ГУЛОВА и полковника ПОПОВА, прибывших из-за кордона и связанных с белоэмигрантским казачьими центрами.

Организация ГУЛОВА в основном комплектовалась из числа служивших в белой армии или раскулаченных, репрессированных, родственников арестованных, осужденных и расстрелянных. Задачи организации по линии бандповстанчества заключались в подготовке кадров, способных к активным действиям с оружием в руках и организации банд. отрядов; в налетах на колхозы и советский аппарат, с целью разгрома их, уничтожения актива и коммунистов, в накоплении оружия, конского состава, продовольствия за счет награбленного в налетах на милицию, совхозы, колхозы и сов. организации.

[...]

9. Связанный с РОВС'ом «национальный союз нового поколения» отправляет на территорию СССР прокламации, призывает к борьбе «за землю крестьянам», «за крепкого середняка», лучшую основу нашей страны»...

«...Берите пример с Магнитогорцев. В продовольственных складах лежит наше, народное, потом добытое добро. Пусть разгром их будет началом конца коммунизма. Бери награбленное»...

«...Записывайся в партию, комсомол, поступай в армию, лезь вперед, чтобы сподручнее было бороться».

«...Не пропуская случая навредить, каждый, если немного сделает, свалим с горба своего проклятых большевиков».

В ряде районов СССР, наряду с этим, отмечается бешеный рост к-р активности, причем в деятельности раскрытых к-р организаций наблюдается ряд общих признаков, несомненно указывающих на наличие руководящих центров, объединяющих деятельность этих организаций.

Отдельные дела, ликвидированные ГПУ УССР, ПП ОГПУ, СКК, ЦЧО и Урала ярко вскрывают следующие, наиболее характерные формы и методы деятельности контр-революции.

а) концентрация белогвардейских и бандитских элементов в колхозах, совхозах, МТС, в целях захвата в них руководства и проведения работы по развалу последних; углубление организационно-хозяйственных неполадок и трудностей в колхозах и дискредитирование на этой основе всей системы колхозного строительства;

7. Według posiadanych w pełni wiarygodnych danych agenturalnych, kierownictwo BRP jednocześnie z działalnością terrorystyczną stawia przed organizacjami BRP na terytorium ZSRS zadanie przestawienia się na pracę organizacyjną, głównie w rolnictwie, w celu szerokiego stosowania dywersji i szkodnictwa.

8. PP OGPU SKK zlikwidowało na Kubaniu, w rejonach sławiańskim i armawirskim k-r organizacje powstańcze esaula GUŁOWA i pułkownika POPOWA, przybyłych z zagranicy i związanych z kozackimi ośrodkami białej emigracji.

Organizacja GUŁOWA rekrutowała się głównie spośród służących w białej armii lub rozkułaczonych, represjonowanych oraz krewnych aresztowanych, skazanych i rozstrzelanych. Zadania organizacji w zakresie band[yckich] działań powstańczych sprowadzały się do przygotowania kadr zdolnych do czynnych działań z bronią w rękę i organizowania band[yckich] oddziałów, nalotów na kołchozy i aparat sowiecki w celu ich rozbicia, zniszczenia aktywu i komunistów; [ponadto do] gromadzenia broni, taboru końskiego, żywności drogą grabieży podczas napadów na milicję, sowchozy, kołchozy i sow[ieckie] organizacje.

[...]

9. Związany z ROWS Narodowy Związek Nowej Generacji wysłał na terytorium ZSRS ulotki, wzywa do walki „o ziemię dla chłopów”, „o silnego średniaka”, „lepszy fundament naszego kraju”...

„...Bierzcie przykład z Magnitogorszczan. W magazynach żywnościowych leżą nasze, narodowe, w pocie czoła wytworzone dobra. Niech ich rozbicie będzie początkiem końca komunizmu. Bierz zagrabione”...

„...Zapisuj się do partii, Komsomołu, wstępuj do wojska, pnij się do góry, żeby poręczniejsze było walczyć”.

„...Nie przepuszczaj okazji, żeby szkodzić; jeśli każdy [choć] trochę zrobi, strącimy z naszych karków przeklętych bolszewików”.

Jednocześnie w szeregu rejonów ZSRS daje się zauważyć ogromny wzrost k-r aktywności, przy czym w działalności wykrytych k-r organizacji obserwuje się szereg wspólnych cech, wskazujących jednoznacznie na istnienie ośrodków przywódczych, koordynujących działalność tych organizacji.

Poszczególne sprawy [śledcze], zakończone przez GPU USRS, PP OGPU SKK, CCZO i Uralu wyraźnie ujawniają następujące, najbardziej znamienne formy i metody działalności kontrrewolucji:

a) koncentracja białogwardyjskich i bandyckich elementów w kołchozach, sowchozach, MTS-ach w celu przejęcia w nich kierownictwa i przeprowadzenia działań zmierzających do rozbicia tychże i pogłębienia organizacyjno-gospodarczych nieporządków oraz trudności w kołchozach i dyskredytowanie na tej podstawie całego systemu budownictwa kołchozowego;

b) przenikanie aktywnych k-r elementów w szeregi WKP(b) w celu maskowania swojej k-r działalności i dla ułatwienia działań destrukcyjnych;

c) werbowanie przez k-r kułackie organizacje powstańcze oportunistycznych, nastawionych prawicowo członków WKP(b) i wciągnięcie ich do działalności powstańczej;

б) проникновение активных к-р элементов в ряды ВКП(б) в целях маскировки своей к-р работы и для облегчения дезорганизаторской работы;

в) вербовка к-р кулацко-повстанческими организациями право-опportunистически настроенных членов ВКП(б) и вовлечение их в повстанческую работу;

г) умышленное создание перегибов, путем переобложения середняков и бедняков, с целью вызвать недовольство и возмущение крестьян-единоличников политикой Соввласти;

д) широкое вредительство в отношении имущества и скота; организация саботажа хлебозаготовок и сева; укрытие и разбазаривание семенных и хлебных фондов;

е) открытые вооруженные бандитские действия, направленные к нанесению материальных ущербов колхозам и совхозам (вооруженные ограбления колхозов, совхозов и отдельных колхозников, хищения хлеба с полей, уничтожение с/х машин и инвентаря); разгром низовых советских аппаратов и террор по отношению к парт. колхозному активу;

ж) создание внутри и вне-колхозных повстанческих к-р образований;

з) неослабевающее стремление проникнуть в РККА, путем обработки отдельных групп призывных контингентов, имеющих то или иное отношение к участникам к-р организаций;

и) основные контингенты участников к-р организаций, ликвидированных по линии Особых Отделов, по-прежнему являются кулацко-белогвардейскими, пополнившиеся за счет исключенных из ВКП(б), ВЛКСМ, бывших красных партизан и классового врага, прикрывшегося партбилетом.

Наиболее существенным моментом является то, что кулацко-белогвардейские элементы, входящие в состав организаций, проникли в низовой аппарат и являются: председателя[ми] и членами правлений колхозов, бухгалтерами, счетоводами, бригадирами, техниками, агрономами, студентами – практикантами сельхоз. ВУЗ'ов и механиками МТС.

Особого внимания заслуживают раскрытые ЭКУ ОГПУ, ГПУ УССР и ПП СКК к-р организации и группировки в системе Трактороцентра и Зерносовхозов, материалы по которым представляют большой интерес и будут дополнительно разосланы.

Приводим некоторые, наиболее характерные дела:

К-р повстанческая организация в Одесской области, созданная командиром взвода отдельной роты связи 51-й Перекопской стр[елковой] дивизии – ВЕТЛИНСКИМ Н. А. и состоявшая в основном из быв[ших] офицеров и белых офицеров.

К-р организация начала свою деятельность с середины 1931 года и направляла ее в целях: «собирания и объединения надежных кадров как в Одессе, так и в других городах СССР для будущих активных действий, не предпрещая сейчас вопросов политического строя, который будет установлен после свержения Советской власти».

d) umyślne doprowadzanie do wypaczeń drogą nadmiernego obciążenia średniaków i biedniaków, w celu wywołania niezadowolenia i oburzenia chłopów *jedynoliczników* polityką władzy sow[ieckiej];

e) szeroko [uprawiane] szkodnictwo wobec majątku i bydła; organizowanie sabotażu *chlebozagotówek* i zasiewów; ukrywanie i trwonienie zapasów nasiennej i zbożowych;

f) otwarte bandyckie działania zbrojne, ukierunkowane na wyrządzanie szkód materialnych kołchozom i sowchozom (plądrowanie kołchozów, sowchozów i [okradanie] poszczególnych kołchoźników, grabież zboża z pól, niszczenie maszyn rol[niczych] i inwentarza); rozgromienie podstawowych [komórek] aparatu sowieckiego i terror wobec kołchozowego aktywu part[yjnego];

g) tworzenie wewnątrz- i pozakołchozowych powstańczych formacji k-r;

h) stałe przenikanie w [szeregi] RKKA drogą urabiania poszczególnych kontyngentów poborowych, w taki czy inny sposób powiązanych z członkami organizacji k-r;

i) podstawowe kontyngenty członków organizacji k-r, zlikwidowanych po linii oddziałów specjalnych, są – jak dawniej – kułacko-białogwardyjskie [i] uzupełniają [swoją skład ludźmi] wykluczonymi z WKP(b), WLKSM, byłymi czerwonymi partyzantami i wrogiem klasowym, chowającym się za part[yjną] legitymacją.

Najistotniejszym czynnikiem jest to, że kułacko-białogwardyjskie elementy, wchodzące w skład organizacji, przeniknęły do podstawowego aparatu [partyjnego i państwowego] i okazują się: przewodniczącymi i członka[mi] zarządów kołchozów, buchalterami, rachmistrzami, brygadzystami, technikami, agronomami, studentami-praktykantami WUZ-ów i mechanikami MTS-ów.

Na szczególną uwagę zasługują wykryte przez EKU OGPU, GPU USRS i PP SKK k-r organizacje i ugrupowania w sieci *Traktorcentru* i sowchozów nasien[nych], na które materiały są bardzo interesujące i zostaną rozesłane dodatkowo.

Przytaczamy niektóre, najbardziej znamienne sprawy:

K-r organizacja powstańcza w obwodzie odeskim, założona przez dowódcę plutonu samodzielnej kompanii łączności 51. Pieriekopskiej Dywizji Strz[elców] – WIETLINSKIEGO N. A., składająca się głównie z był[ych] oficerów i białych oficerów.

Organizacja k-r rozpoczęła swoją działalność w połowie 1931 roku i nawiązywała się na „gromadzenie i łączenie zaufanych kadr zarówno w Odessie, jak i w innych miastach ZSRS w celu przyszytych działań czynnych, nie rozpatrując na razie kwestii ustroju politycznego, który zostanie wprowadzony po obaleniu władzy sowieckiej”.

Działalność werbunkowa po linii pozyskania wojskowych, dow[ódczego] składu rezerwy, robotników fabryki im. Marti i nawiązania łączności z zagranicą.

Na jednej z narad WIETLINSKIJ w następujący sposób sformułował zadania taktyczne organizacji na najbliższy czas:

Вербовочная работа по линии привлечения военнослужащих, начсостава запаса, рабочих завода им. Марти и установления связи с закордоном.

На одном из совещаний ВЕТЛИНСКИЙ следующим образом сформулировал ближайшие тактические задачи организации:

1. продолжать активную работу по вербовке, используя недовольство на почве экономических и др. затруднений;
2. наладить печатание и выпуск воззваний и распространение к-р литературы;
3. связаться с зарубежными к-р организациями через моряков судов, уходящих в заграничное плавание;
4. расширить деятельность организации путем насаждения ячеек в других городах Союза.

К-р повстанческая организация в Путивльском районе, Черниговской области, состоящая преимущественно из быв[ших] красных партизан и возглавляемая быв[шим] членом ВКП(б) с 1917 года – КАНЯЕВЫМ Г. И.

Организация готовила вооруженное восстание против Соввласти, приурочивая сроки его к началу войны.

Ближайшей своей задачей организация ставила производство налетов на колхозные обозы с хлебом, налет на пороховой склад в селении Богичи и насаждение повстанческих ячеек в Марьнском и Владимирском совхозах, для обеспечения восставших хлебом во время выступления.

К-р петлюровско-повстанческая организация в Харьковской области, состоящая из служащих полтавского металлзавода, связанных с повстанческой организацией на Миргородщине.

Организация руководилась кулаком ТРИПОЛЬСКИМ, бухгалтерами завода КРИВКО и ХРЯПКО, токарем завода, быв[шим] офицером ЛЮБАЧ-ЖУЧЕНКО и служащим милиции ЦИМБАЛОМ. Работа по селу проводилась быв[шим] красным партизаном КАЛАТУРОМ Александром и кулаком ТРИПОЛЬСКИМ, в свою очередь тесно связанным с КРИВКО и являющимся инициатором создания ячейки организации в городе.

Организация строилась по системе пятерок и делала ставку на вовлечение в свои ряды, в первую очередь, раскулаченных и недовольных Советской властью.

Основная цель организации – создание буржуазной республики.

Вредительская группировка в колхозах «Червоный Прапор» и «Молот», станция Динская, Краснодарского района. Группировка состояла из агрономов и руководящего состава колхоза и проводила:

1. массовый невысев семенного материала;
2. представление фиктивной отчетности о ходе сева и нормах высева;
3. укрытие посевного материала, оставшегося от недосева;
4. вредительский обмолот – оставление в поле 10–15% зерна.

1. kontynuować prace werbunkowe, wykorzystując niezadowolenie z trudności ekonomicznych i in[nych];
2. zorganizować druk i wydawanie odezw oraz kolportaż literatury k-r;
3. nawiązać kontakty z zagranicznymi organizacjami k-r poprzez marynarzy statków, wychodzących w rejsy zagraniczne;
4. rozszerzyć działalność organizacji drogą zakładania [jej] komórek w innych miastach Związku [Sowieckiego].

K-r organizacja powstańcza w rejonie putywolskim w obwodzie czernihowskim, złożona w większości z był[ych] czerwonych partyzantów i kierowana przez był[ego] członka WKP(b) z 1917 roku – KANIAJEWA G. I. –

Organizacja przygotowywała zbrojne powstanie przeciwko władzy sow[ieckiej], dostosowując jego termin do wybuchu wojny.

Zadaniem organizacji na najbliższy czas było dokonywanie napadów na kolchozowe tabory ze zbożem, napad na prochownię w osadzie Bogicze i założenie komórek powstańczych w kolchozach marnskim i władimirskim, żeby zapewnić powstańcom zboże na czas walki.

K-r powstańcza organizacja petlurowska w obwodzie charkowskim, składająca się z pracowników połtawskiego zakładu metalurgicznego, związanych z powstańczą organizacją na Mirhorodszczyźnie.

Organizacja była kierowana przez kułaka TRIPOLSKIEGO, księgowych zakładu KRIWKO i CHRIAPKO, tokarza z zakładu, był[ego] oficera ŁOBACZA-ŻUCZENKĘ i funkcjonariusza milicji CYMBAŁA. Robotę na wsi prowadzili był[y] czerwony partyzant KAŁATUR Aleksandr i kułak TRIPOLSKIJ, z kolei mocno związany z KRIWKO i inicjator utworzenia komórki organizacyjnej w mieście.

Organizacja była zbudowana na zasadach systemu piątek i stawiona na wciąganie do swoich szeregów w pierwszym rzędzie rozkułaczonych i niezadowolonych z sowieckiej władzy.

Główny cel organizacji – utworzenie burżuazyjnej republiki.

Szkodnicze ugrupowanie w kolchozach „Czerwonyj Prapor” i „Mołot”, stacja Dinskaja w rejonie krasnodarskim. Ugrupowanie składało się z agronomów oraz kierownictwa kolchozu, [którzy] spowodowali:

1. masowe niewykorzystanie całego materiału siewnego;
2. przedłożenie fikcyjnych sprawozdań o przebiegu i normach wysiewu;
3. ukrycie materiału siewnego, pozostałego po niepełnym wysiewie;
4. szkodnicze omłoty – pozostawienie w plewach 10–15% ziarna.

Wewnątrzkolchozowe k-r ugrupowanie w kolchozie „Mołot” w stacji procznookopskiej w rejonie armawirskim. Ugrupowanie składało się z byłych członków i kandydatów do WKP(b) oraz osób urzędowych w kolchozie i [prowadząc] działalność k-r:

- a) roztrwoniło ziarno poprzez wydawanie go na ogólne wyżywienie po 1,7 kg dziennie na osobę;

Внутриколхозная к-р группировка в колхозе «Молот» в станице Прочноокопской, Армавирского района. Группировка состояла из бывших членов и кандидатов КВП(б) и должностных лиц колхоза и в практической к-р работе:

- а) разбазаривала зерно путем выдачи на общественное питание по 1,7 кг в день на человека;
- б) неприходовала хлеб;
- в) создавала условия для массового воровства хлеба непосредственно из степи;
- г) развалила птицеферму (гибель 11 000 шт. птиц);
- д) воровала денежные суммы колхоза.

[...]

Таким образом, как ликвидированными делами, так и агентурными данными установлено, что:

1. Иностранцы разведки и зарубежные эмигрантские центры ставят своей основной задачей создание на территории СССР к-р повстанческих организаций, имеющих целью, наряду с повстанческой работой, главным образом, вести дезорганизаторскую и диверсионно-вредительскую работу в сельском хозяйстве;

2. На территории СССР создано широкое к-р подполье, вскрытое пока частично на Украине и СКК, которое выделило основные центры, организующие срыв сева, хлебозаготовок, разложенческую работу в колхозах и повстанчество;

3. На территории СССР вскрыты отдельные участки, пораженные деятельностью таких организаций, что заставляет предполагать о наличии ненащупанных еще других центров, связанных с закордоном и аналогичных организаций, действующих в других районах СССР.

Резкий и широкий характер к-р активности, освещенный в настоящем обзоре, требует ясного и четкого понимания аппаратом Особых Отделов задач работы в деревне, поставленных Зам. Пред. ОГПУ тов. ЯГОДА в приказе № 1138/с от 8/XII-1932 года.

^а-Зам. Нач. Особого Отдела^а ОГПУ
ГАЙ⁷

⁷ Марк Исаевич (Исаакович) Гай (Штоклянд) (1898–1937), з 1921 в органах ВЧК, з 1921 до 1927 на різних посадах у військах ВЧК – ДПУ; з 12 V 1927 до 1 XII 1927 помічник начальника 4 відділення Економічного управління ОДПУ СРСР; з 1 XII 1927 до 16 VII 1930 начальник відділення 8, потім 9 ЕКУ ОДПУ СРСР; у 1930–1932 помічник начальника, заступник начальника ЕКУ ОДПУ СРСР; з 5 XII 1932 до 28 XI 1936 заступник начальника Особливого відділу ОДПУ, начальник Особливого відділу ОДПУ-ГУДБ НКВС СРСР; з 28 XI 1936 начальник УНКВС Східно-Сибірського краю. Заарештований 1 IV 1937, засуджений 20 VI 1937 Військовою колегією ВС СРСР до вищої міри покарання, розстріляний; не реабілітований.

- b) nie przychodowało zboża;
- c) stwarzało warunki do masowego rozkradania zboża bezpośrednio ze stepu;
- d) zniszczyło fermę drobiu (zginęło 11 000 szt[uk] ptactwa);
- e) wykradało pieniądze z kołchozu.

[...]

W ten sposób, na podstawie zakończonych spraw [śledczych] oraz informacji agentury, ustalono, że:

1. Obce wywiady i zagraniczne ośrodki emigracyjne stawiają sobie za główne zadanie utworzenie na terytorium ZSRS k-r organizacji powstańczych, mających na celu, obok działań powstańczych, przede wszystkim prowadzenie działań dezorganizatorskich, dywersyjnych i szkodniczych w rolnictwie;

2. Na terytorium ZSRS utworzono szerokie k-r podziemie, wykryte na razie częściowo na Ukrainie i SKK, które wyodrębniło ośrodki podstawowe, organizujące zrywanie [akcji] zasiewów, *chlebozagotówek*, rozbijacką robotę w kołchozach i ruch powstańczy;

3. Na terytorium ZSRS wykryto pojedyncze odcinki, dotknięte działalnością takich organizacji, co pozwala zakładać istnienie niezlokalizowanych jeszcze innych ośrodków, związanych z zagranicą i analogicznych organizacji, działających w innych rejonach ZSRS.

Ostry charakter i szeroki [zasięg] aktywności k-r, naświetlony w niniejszym przeglądzie, wymaga [ze strony] aparatu oddziałów specjalnych jasnego i dokładnego zrozumienia zadań pracy na wsi, postawionych przez zast[ępcę] przew[odniczącego] OGPU, tow. JAGODĘ w rozkazie nr 1138/s z 8/XII-1932 roku.

^a-Zast[ępcą] Nacz[elnika] Oddziału Specjalnego^a OGPU
GAJ⁷

⁷ Mark Gaj (Sztokland) (1898–1937), od 1921 w organach WCzK, od 1921 do 1927 na różnych stanowiskach w wojskach WCzK-GPU; od 12 V 1927 do 1 XII 1927 pomocnik naczelnika 4 Wydz. ECU OGPU ZSRS; od 1 XII 1927 do 16 VII 1930 naczelnik Wydz. ECU OGPU ZSRS; od 16 VII 1930 do 5 XII 1932 pomocnik naczelnika, zastępca naczelnika ECU OGPU ZSRS; od 5 XII 1932 do 28 XI 1936 zastępca naczelnika Oddz. Specjalnego OGPU, naczelnik Oddz. Specjalnego OGPU-GUGB NKWD ZSRS; od 28 XI 1936 naczelnik UNKWD Kraju Wschodniosyberyjskiego. Aresztowany 1 IV 1937, skazany 20 VI 1937 przez Kolegium Wojskowe SN ZSRS na karę śmierci, rozstrzelany, nie zrehabilitowany.

^aПриложение^a

...2. Связаться с знакомыми, работающими в Донбассе, Криворожье, этим людям хорошо растолковать так, чтобы они согласились работать для Украины. Их работа будет наиболее полезна тогда, когда они станут ударниками и даже в партии заслужат доверия и не вызовут подозрений в нарушении генеральной линии партии.

В работах ударных бригад принимать активное участие. На собраниях выступать с горячими речами за генеральную линию партии и одновременно изучать и выявлять людей обоих лагерей: врагов и друзей укр. государства.

...3. Узнать настроение рядовых партийцев, рабочих и крестьян, чем живут и на что надеются, не изменился ли их взгляд на Соввласть по сравнению с предыдущими годами? В чем собственно заключается эта перемена? Чем недовольны партийцы и чего они хотели бы? К кому они присоединятся в случае движения на Украине? Будут ли поддерживать Соввласть, или станут на сторону восставших, или будут нейтральными?

Выявить возможность войны, откуда ее ожидают после окончания пакта о неагрессии, ненападении СССР с Польшей⁹, как понимают его на Украине массы: крестьяне, рабочие, интеллигенция и партийцы.

...8. Верят ли партийцы в то, что они являются носителями идей коммунизма и вообще отдают ли себе отчет в том, что современный коммунизм не имеет ничего общего с теориями МАРКСА и ЛЕНИНА, что он является специфично московско-великодержавной выдумкой, который отбрасывает в корне основное содержание коммунизма; что современная политика – это ни что иное, как экономическо-централизованная система, подчиняющаяся целиком интересам московского государства и направленная на ее расцвет и на упадок и полное унижение других подневольных народов.

⁸ Михайло Сергійович Альохін (Смоляров) (1902–1939), в органах ВЧК з 1921, вересня 1921 до вересня 1922 на керівних посадах Миколаївської губернської надзвичайної комісії – Миколаївського губернського відділу ДПУ; з листопада 1922 до січня 1923 начальник секретно-оперативної частини, секретного відділу Одеського, Донецького губернських відділів ДПУ; з січня 1923 до травня 1924 уповноважений контррозвідального відділу Київського губернського відділу ДПУ; з червня 1924 до жовтня 1924 начальник контррозвідального відділу Кубанського, Армавірського окрвідділів ДПУ; з жовтня 1924 до 15 III 1931 на керівних посадах в повноважних представництвах ОДПУ по Північно-Кавказькому краю; з 15 III 1931 до 19 XI 1932 помічник начальника 2, 3 відділення Особливого відділу ОДПУ; з 19 XI 1932 до 10 VII 1934 начальник 4, 3 відділення Особливого відділу ОДПУ; остання посада – тимчасово виконуючий обов'язки начальника 2 спецвідділу (оперативної техніки) НКВС СРСР з 28 III 1938. Заарештований 13 IX 1938, засуджений 22 II 1939 Військовою колегією ВС СРСР як «німецький шпигун», до вищої міри покарання; розстріляний; не реабілітований.

⁹ Міжнародний договір, укладений 25 VII 1932 між Польщею і СРСР. Спочатку покликаний функціонувати протягом трьох років, але в травні 1934 був продовжений до кінця 1945. Розірваний в результаті збройного нападу СРСР на Польщу 17 IX 1939.

^aZałącznik^a

...2. Skontaktować się ze znajomymi, pracującymi w Donbasie, Krzywym Rogu; ludziom tym dobrze wyjaśniać, tak aby zgodzili się pracować dla Ukrainy. Ich praca będzie najbardziej przydatna wtedy, gdy staną się oni przodownikami i nawet w partii zdobędą zaufanie i nie wzbudzą podejrzeń o naruszanie generalnej linii partii.

Brać aktywny udział w pracy brygad szturmowych. Na zebraniach występować z gorącym poparciem dla głównej linii partii, jednocześnie rozpoznawać i ujawniać ludzi obu obozów: wrogów i przyjaciół ukr[aińskiego] państwa.

...3. Poznać nastroje szeregowych członków partii, robotników i chłopów, czym żyją i jakie są ich nadzieje, czy nie zmieniły się ich poglądy na władzę sow[iecką] w porównaniu do lat poprzednich? Na czym właściwie polega ta przemiana? Z czego są niezadowoleni członkowie partii i czego by chcieli? Do kogo przyłączą się w razie rozruchów na Ukrainie? Czy będą popierać władzę sow[iecką], czy staną po stronie powstańców, czy też pozostaną neutralni?

Ustalić, [co myślą o] możliwości wojny, skąd się jej spodziewają po wygaśnięciu paktu o nieagresji [między] ZSRS i Polską⁹, jak rozumieją go na Ukrainie masy: chłopci, robotnicy, inteligencja i partyjni.

...8. Czy partyjni wierzą w to, że są wyznawcami idei komunizmu i w ogóle czy zdają sobie sprawę z tego, że obecny komunizm nie ma nic wspólnego z teoriami MARKSA i LENINA, że jest on specyficznym wielkomocarstwowym wy-
mysłem moskiewskim, który odrzuca w zarodku podstawowe założenia komunizmu; że obecna polityka – to nic innego, jak centralistyczny system gospodarczy, podporządkowany w całości interesom państwa moskiewskiego i ukierunkowany na jego rozkwit, a także na upadek i całkowite poniżenie innych zniewolonych narodów.

⁸ Michaił Alochín (Smolarow) (1902–1939), w organach WCzK od 1921, od września 1921 do września 1922 na kierowniczych stanowiskach mikołajowskiej gubernialnej Komisji Nadzwyczajnej Mikołajewskiego Gubernialnego Oddz. GPU; od listopada 1922 do stycznia 1923 naczelnik Tajnej Jednostki Operacyjnej Tajnego Oddz. Odeskiego i Donieckiego Gubernialnych Oddz GPU; od stycznia 1923 do maja 1924 pełnomocnik KRO Kijowskiego Gubernialnego Oddz. GPU; od czerwca 1924 do października 1924 naczelnik KRO Kubańskiego i Armawirskiego Okręgowych Oddziałów GPU; od października 1924 do 15 III 1931 na kierowniczych stanowiskach w okręgowych przedstawicielstwach OGPU w Kraju Północnokaukaskim; od 15 III 1931 do 19 XI 1932 pomocnik naczelnika 2, potem 3 Wydz. Oddz. Specjalnego OGPU; od 19 XI 1932 do 10 VII 1934 naczelnik 4, potem 3 Wydz. Oddz. Specjalnego OGPU; ostatnie stanowisko – p.o. naczelnika 2 Oddz. Specjalnego (techniki operacyjnej) NKWD ZSRS od 28 III 1938. Aresztowany 13 IX 1938, skazany 22 II 1939 przez Kolegium Wojskowe SN ZSRS jako „niemiecki szpieg” na karę śmierci, rozstrzelany; nie zrehabilitowany.

⁹ Pakt o nieagresji 1932, układ międzynarodowy zawarty 25 VII 1932 pomiędzy Polską a ZSRS. Początkowo miał funkcjonować przez trzy lata, ale w maju 1934 został przedłużony do końca 1945. Zerwany w wyniku agresji zbrojnej ZSRS na Polskę 17 IX 1939.

...9. Имеется ли критическое отношение к директивам партии, ее генеральной линии и распоряжениям Соввласти, или же все это принимается и беспрекословно и слепо выполняется?

...10. Интересуются ли статистическими данными на продукты сельского хозяйства на Украине и сравнивают ли их с продукцией на Московщине?

11. О ходе посевкампании...

12. Хлебозаготовки и мясозаготовки.

13. МТС.

14. Комендатура, милиция, количество.

15. Настроения.

16. Свободная торговля, кооперация и цены: твердые и рыночные.

17. Книга и газеты.

^аПом. Нач. 3 Отделения^а ОО ОГПУ
МЕЛЬЦЕР

^аВерно^а:

ГДА СБУ, ф. 9, спр. 36«а», арк. 193–205.

Копія, машинопис.

Документ російською мовою.

...9. Czy istnieje krytyczny stosunek do wytycznych partii, jej generalnej linii i rozporządzeń władzy sow[ieckiej], czy też wszystko to przyjmowane jest bez sprzeciwu i ślepo realizowane?

...10. Czy interesują się danymi statystycznymi [dotyczącymi] produktów rolniczych na Ukrainie i porównują je z produkcją na Ziemi Moskiewskiej?

11. O przebiegu kampanii siewnej...

12. *Chlebozagotowki* i *miasozagotowki*.

13. MTS.

14. Komendantura, milicja, liczebność.

15. Nastroje.

16. Wolny handel, spółdzielczość i ceny: stałe i rynkowe.

17. Książka i prasa.

^aPom[ocnik] Nacz[elnika] 3 Wydziału^a OO OGPU
MIELCER

^aZa zgodność^a:

WAP SBU, f. 9, spr. 36,,a", k. 193–205.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

№ 94

Січень 1933, Київ. Лист польського консула в Києві до Посольства РП
в Москві разом із доданими листами студента Бучака

^а-Польське консульство
у Києві
№^а 8 секр/33

[...] січня [193]3 [р.]

^б-Таємно^б

Посольству РП
^б-у Москві^б

Консульство РП у Києві при цьому посилає точний переклад з української мови листів, вкинутих у скриньку Консульства, позначаючи, що підписаний під цими листами, невідомий тутешньому Урядові «Студент Бучак» вже неодноразово цією ж дорогою посилав різноманітну інформацію.

Консул РП в Києві

^в-Отримують:^в
МЗС Відділення ІІІ разом з оригіналом листа
— || — начальник Відділення П. VI
^г-Головний штаб Відділ[ення] ІІ (2 прим.)^г
Ген. консульство РП у Харкові

^а-^а Відбито штампом.

^б-^б Написано в розбивку і підкреслено машинописним способом.

^в-^в Підкреслено машинописним способом.

^г-^г Підкреслено від руки.

Nr 94

Styczeń 1933, Kijów. Pismo konsula polskiego w Kijowie do Poselstwa RP w Moskwie wraz z załączonymi listami studenta Buczaka

^a-Konsulat Polski
w Kijowie
Nr^a 8 pf/33

[...] stycznia
[1933]3 [r.]

^b-Poufne^b

Do
Poselstwa RP
^b-w Moskwie^b

Konsulat RP w Kijowie przesyła przy niniejszym dosłowne tłumaczenie z ukraińskiego listów wrzuconych do skrzynki konsulatu zaznaczając, że podpisany na tych listach nieznany tutaj [e]szemu] Urzędowi „student Buczak” już niejednokrotnie tą samą drogą nadsyłał rozmaite informacje.

Konsul RP w Kijowie

^c-Otrzymują:^c
MSZ P. III wraz z oryginałem listu
– || – Naczelnik Wydziału P. VI
^d-Sztab Główny Oddz[iał] II (2 egz.)^d
Konsulat Gen[eralny] RP w Charkowie

^a-^a *Odbito stemplem.*

^b-^b *Zapisano pismem spacjiowanym i podkreślono maszynowo.*

^c-^c *Podkreślono maszynowo.*

^d-^d *Podkreślono odręcznie.*

[Лист І]

Шановні друзі українці!

Багато в наших газетах пишеться про важкий стан селянства, особливо українського, у вас, за кордоном. Я хочу намалювати стан селянства та робітників, в якому вони знаходяться на території «Радянської України», де владою керують «робітничі й селянські представництва», звичайно в лапках. В дійсності державою керує «політбюро» комуністичної партії в Москві (на Кремлі). Всі закони про податки, а їх в нас дуже багато, видаються і підписуються Сталіним і Молотовим.

Ці закони треба поміняти, щоб ви знали про «радянський рай» для селян тут, у нас. Закони про податок такі: 1) закон про єдиний землеробський (податок у грошовій формі); 2) закон про самооподаткування (також у грошовій формі), але в два рази більший за попередній; 3) закон про страхування будинків (розмір залежить від кількості будинків у господарстві); 4) закон про одноразовий податок – в десять разів більший за «єдиний податок» (якщо селянин платить першого 20 крб. – то одноразового випадає 200 [крб.]).

Далі йдуть податки натурою: 5) закон про здачу хліба селянами. Розмір норми перевищує врожай хліба у селян, незалежно від того, чи він одноосібник, чи в «колгоспі»: селяни це називають «вимітанням під мітлу». Коли селянинові не вистачає до виконання норми, йому не вірять, засуджують, продають з аукціону майно і виганяють з хати; 6) закон про здачу м'яса (живою вагою) в межах від 20 до 50 кілограмів від господарства, незалежно від того, чи є в селянина живий інвентар, чи ні; 7) закон про здачу державі молока, який становить для одноосібників 170 літрів від корови, для «колгоспника» – 110 літрів; 8) закон про здачу державі картоплі. Розмір залежить від садиби господаря, однак, незалежно від того, чи в його садибі росте картопля, чи ні. Якщо він її не має, то мусить купити по ринковій ціні і здати по державній ціні. Різниця між державними й ринковими цінами величезна. Держава платить за пуд збіжжя 90 коп[ійок], а ринкова ціна сягає 90 і 110 рублів, що у 100 і 120 разів більше від державної ціни. За свою важку роботу селянин отримує 1% її плодів, а 99% мусить віддати державі у вигляді податків. Такий утиск селянство терпить від початку «п'ятилітки» і колективізації та розкуркулювання сильніших господарств. Протягом останніх чотирьох років селянство повністю позбавлене змоги екзистенції. Протягом останніх 2 років кожної зими й весни, в усіх селах «Радянської України» пухне від голоду величезна кількість селян та помирає.

Зараз дуже багато випадків, коли за крадіж «колгоспного» хліба голодних селян засуджують до розстрілу або від 6 до 10 років примусової роботи в Сибіру (на каторзі). Родини цих бідаків залишаються в кігтях голоду й смерті. Ніхто на них не звертає уваги, бо сам не може дати собі ради. Врожайність у «колгоспах» доведена до мінімуму: до 15–20 пудів з га. Ця врожайність не задовільняє «потреб держави» (бо до державних потреб входить також експорт збіжжя за кордон). У зв'язку з цим, у «колгоспах»

[List I]

Szanowni Przyjaciele Ukraińcy!

Wiele się pisze w naszych gazetach o ciężkim stanie włościanstwa, a w szczególności ukraińskiego, u was za granicą. Ja pragnę namalować ten stan włościanstwa i robotników, w jakim znajdują się oni u nas, na terenie „Radiańskiej Ukrainy”, gdzie kierują władzą „robotnicze i włościańskie przedstawicielstwa”, oczywiście w cudzysłowie. Faktycznie kieruje państwem „politbiuro” partii komunistycznej w Moskwie (na Kremlu). Wszystkie ustawy o podatkach, a ich bardzo wiele u nas, są wydawane i podpisywane przez Stalina i Mołotowa.

Ustawy te trzeba wymienić, byście wiedzieli o „radzieckim raj” dla włościan tu u nas. Ustawy o podatku [są] następujące: 1) ustawa o jedynym rolniczym (podatku w formie pieniężnej); 2) ustawa o samoopodatkowaniu (również w formie pieniężnej), ale dwa razy większy od poprzedniego; 3) ustawa o asekurowaniu budynków (wysokość zależy od ilości budynków w gospodarstwie); 4) ustawa o jednorazowym podatku – dziesięć razy większym od „jedynego podatku” (jeżeli włościanin płaci pierwszego 20 rb. – to jednorazowego wypada 200 [rb.]).

Dalej następują podatki naturą: 5) ustawa o zdaniu chleba^e przez włościan. Wysokość normy przewyższa urodzaj chleba^e u włościanina niezależnie od tego, czy jest „jednostkowcem”, czy w „kołgospie”; nazywa się to przez włościan „oczyszczenie pod miotłę”. Gdy zaś włościaninowi nie wystarcza do wykonania normy, nie wierzą mu, sądzą go, licytują majątek i wypędzają z chaty; 6) ustawa o zdaniu mięsa (żywą wagą) w granicach od 20 do 50 kilogramów od gospodarstwa, niezależnie od tego, czy włościanin posiada żywy remanent^f, czy też nie; 7) ustawa o zdawaniu do państwa mleka, normująca dla „jednoosobowców” – 170 lit[rów] od krowy, dla „kołgospnika” – 110 lit[rów]; 8) ustawa o zdawaniu państwu kartofli. Wysokość zależy od zagrody gospodarza, niezależnie jednak czy ma w zagrodzie kartofle, czy też nie. Jeżeli ich nie ma, to musi nabyć po cenach rynkowych i zdać po cenach państwowych. Różnica pomiędzy cenami państwowymi i rynkowymi [jest] ogromna. Państwo płaci za pud zboża 90 kop[iejek], zaś cena rynkowa wynosi 90 i 110 rubli, co stanowi 100 i 120 razy więcej od ceny państwowej. Za swą ciężką pracę otrzymuje włościanin 1% jej owoców, zaś 99% musi oddać dla państwa pod postacią podatków. Taki ucisk znosi włościanstwo od początku „piatiletki” i kolektywizacji oraz rozkułaczenia mocniejszych gospodarstw. Na przestrzeni ostatnich czterech lat włościanstwo pozbawione jest całkowicie możliwości egzystencji. W ciągu ostatnich 2 lat w każdą zimę i wiosnę, we wszystkich wsiach „Radzieckiej Ukrainy” puchnie z głodu olbrzymi odsetek włościan i umiera.

Obecnie jest bardzo duża ilość wypadków, gdy za kradzież „kołgospnego” chleba^e, głodujący włościanie są zasądzeni na rozstrzał lub od 6 do 10 lat przymusowej pracy na Syberii (w katordze). Rodziny tych biedaków pozostają w pazurach głodu i śmierci. Nikt nie zwraca na nich uwagi, bo sam nie może dać

^e Tak w tekście. Chodzi o zboże (błąd w przekładzie z 1933).

^f Tak w tekście.

також забирають збіжжя «під мітлу». Колгоспники голодують так само, як і одноосібники. Різниця полягає лише в тому, що колгоспника не виганяють з хати за неоплачені податки, але коли «колгоспник» не [†] сплатив державі своїх зобов'язань, то його насамперед виганяють з «Колгоспу», а потім виганяють і з хати.

Влітку, під час польових робіт, селянин отримує хліб (один кілограм для того, хто працює, а нездатні до роботи не отримують зовсім). У зимовий період роботи для всіх нема, але гасло «хто не працює, той не їсть», зберігає своє значення. Тому теж взимку селянин їсть замість хліба сушені гарбузи і різні інші некорисні продукти, які залишилися в землі, такі як, наприклад, дрібні буряки й картопля, залишені під час копання. Зараз у селян майже нема і картоплі. Протягом останніх кількох років їм небагато залишалося від весняної сівби, тому що сіяли щоразу менше. Цукор купується лише на приватному ринку тому, що держава цукру селянам не продає. Селянин пробує дістати хліб у російських селах шляхом обміну на свій одяг, але й те не завжди вдається йому перевезти, тому, що представники влади відбирають це як спекуляцію.

Щоб примусово затримати селян у селах, зараз по містах вводиться система паспортів, а жителі села паспортів не отримують, що повністю унеможлиблює їх виїзд із села[‡] в пошуках роботи або для придбання хліба. Вони мусять помирати з голоду вдома. Так ось хочуть примусити селян до роботи на землі і всі ефекти цієї роботи віддавати державі. Селяни, які становлять 80% населення, так відчують «свободу й рівність» від влади. Жодним способом селяни не є зацікавлені обробкою землі, лише [°] вони примушені до роботи, не користуючись громадянськими правами. Це можна порівняти з тим, що було до [°] революції, коли-то євреям не можна було проживати в містах. Так також зараз трактується щодо селян у СРСР. Селянин-«колгоспник» при розрахунку отримує 35–38 коп[ійок] за «трудодень» і то якраз тоді, коли шпулька ниток коштує 1 крб. і 1.50 або коли фунт хліба коштує 3 карбованці, ^{*} що для селянина стає неможливим ні його купівля на ринку, ні також заробіток.

Це все дає вам можливість, шановні друзі, уявити собі, як мінімально оплачується робота селянина-«колгоспника» за весь літній день роботи під час орання, косовиці і обмолоту «колгоспного хліба». Дає це вам можливість, шановні друзі, зробити висновок, що з українським селянином зовсім ніхто не рахується, взагалі поводяться з ним як не з людською істотою, лише як з конем, якого поганий господар вигнав на зиму, незважаючи на те, [що] добре працював влітку на ненаситного господаря.

[†] *Нерозбірливе слово перекреслене на машинці.*

[‡] *Було: до села.*

[°] *Перекреслено на машинці: і примусовим способом.*

[°] *Перекреслено на машинці: війною.*

^{*} *Перекреслено від руки: якого.*

sobie rady. Urodzajność w „kołgospach” doprowadzona jest do minimum: do 15–20 pudów z ha. Urodzajność ta nie zadawała jednak „potrzeb państwa” (bo do potrzeb państwowych wchodzi również eksport zboża za granicę). W związku z tym, w „kołgospach” również zabierają zboże „pod miotłę”. „Kołgospnicy” głodują również jak i („na prawach”) „jednoosobowcy”. Różnica polega jedynie na tym, że „kołgospnika” nie wypędza się z chaty za nieopłacone podatki, lecz gdy „kołgospnik” nie ^g uiszcza państwu swoich zobowiązań, to go wprawdzie wypędzą z „Kołgospu”, a potem wypędzą i z chaty.

Latem, w czasie robót polowych otrzymuje włościanin chleb (jeden kilogram dla pracującego, zaś niezdolni do pracy nie otrzymują wcale). W porze zimowej pracy dla wszystkich nie ma, ale hasło „kto nie pracuje, ten nie je” zachowuje swe znaczenie. Dlatego też włościanin je zimą zamiast chleba suszone dynie i różne inne pozostałe w ziemi mało użyteczne produkty, jak drobne buraki i kartofle pozostawione w czasie kopania. Obecnie u włościan prawie że nie ma już i kartofli. W ciągu ostatnich kilku lat niewiele mu pozostawało do wiosennego siewu, więc siał coraz to mniej. Cukier kupuje się tylko na lekarstwo na rynku prywatnym, gdyż państwo cukru włościanom nie sprzedaje. Włościanin próbuje uzyskać chleb we wsiach rosyjskich w drodze wymiany na swe ubranie, ale i tego nie zawsze udaje mu się przewieźć, gdyż na kolei odbierają mu przedstawiciele władzy jako spekulację.

By przymusowo zatrzymać włościan we wsiach, wprowadzają obecnie w miastach system paszportów, zaś mieszkańcy wsi paszportów nie dostaną, co całkowicie uniemożliwi im wyjazd ze wsi^h w poszukiwaniu pracy lub dla nabycia chleba. Musi on umierać z głodu w domu. Tak oto pragną zmusić włościan do pracy na ziemi i wszystkie owoce tej pracy oddawać dla państwa. Włościanie, którzy stanowią 80% ludności, tak odczuwają „swobodę i równość” wobec władzy. W żaden sposób nie są włościanie zainteresowani w uprawianiu ziemi, jedynieⁱ zmuszeni są do pracy, nie posiadając (nie korzystając) z praw obywatelskich. Można to porównać do tego, co było przed^j rewolucją, kiedy to Żydom nie wolno było mieszkać w miastach. Tak też traktowani są obecnie w ZSRS włościanie. Włościanin – „kołgospnik” otrzymuje przy rozrachunku 35–38 kop[iejek] za „trudodzień” i to wtedy, gdy szpulka nici kosztuje 1 rb. i 1,50 albo gdy funt chleba kosztuje 3 ruble,^k co czyni dla włościanina niemożliwym ani nabycie go na rynku, ani też zarobienie.

To wszystko daje możność Wam, szanowni przyjaciele, wyobrazić sobie jak minimalnie jest opłacana praca włościanina – „kołgospnika” za cały letni dzień pracy przy oraniu, kosowicy i omłocie „kołgospnego chleba”. Daje to możność Wam, szanowni przyjaciele, do ustalenia wniosku, jak z ukraińskim włościaninem wcale się nikt nie liczy, wcale się go nie traktuje jako ludzką istotę, lecz jako

^g *Nieczytelne słowo, skreślone maszynowo.*

^h *Było: do wsi.*

ⁱ *Skreślono maszynowo: i w drodze przymusu.*

^j *Skreślono maszynowo: wojną.*

^k *Skreślono odręcznie: którego.*

Багато в нас пишуть про свята Різдва Христового в Польщі, Чехословаччині і інших державах, за винятком, звичайно, СРСР. Пишуть про страшне зубожіння селянства в Польщі, на Закарпатській Україні і т. п. Нібито нема за що відзначати Свят... Мало хто, однак, вірить у те, а через свою біду ніхто не хоче цікавитися іншими справами. Треба додати, що в нас ні селяни, ні робітники, ні інтелігенція не відзначають свят вже четвертий рік, бо нема за що купити чорного хліба й достатньо наїстися.

Населення вмирає. Не завжди існує можливість поховати померлих тому, що голодні, нишпорячи по полях або мандруючи від села до села, гинуть. Влітку знаходили багатьох померлих під час косовиці – у збіжжі (Уманщина, Біло-Церківщина, Шевченківщина). Весною схоронено одного дня 20–30 тіл до одної ями – всі померли від голоду. Чорні круки літають над давнішньою врожайною і багатою Україною, викльовуючи очі непохованих покійників.

Селянина-одноосібника, коли не виконає планів здачі харчових продуктів або коли він винен гроші з приводу незаплачених податків, виганяється зі своєї хати, забирається добро (зветься це «розкуркулюванням»). Одяг продається з аукціону, а хату, коли вже ніхто її не купить на паливо, залишається, забиваючи дошками двері й вікна. А селянин примушений тинятися по землянках або під відкритим небом. Сусід немає права виявити співчуття прогнаному, бо його також виженуть, якби прийняв [його] з милосердя до себе. У містах нема безробіття. У робітників працювати мусить вся родина, дружина і малі діти. Діти шкільного віку, маючи в середньому років 12, не закінчивши сільських шкіл, ідуть шукати роботу, щоб заробити на хліб. Робітник отримує вдень 1 фунт хліба (400 гр.), а його родина – півфунта. Лише на військових фабриках у Москві і Ленінграді робітники отримують по два фунти (800 гр.) хліба, а родина – 300 гр. Крім цього, робітники отримують щомісячно по 2 фунти цукру і час від часу 1 або 2 кілограми круп. У містечках і селах робітники зовсім не забезпечуються і для одержання пуда хліба для родини робітник мусить пропрацювати весь місяць. Як предмет збуту отримують міські робітники (Київ, Харків, Одеса) фунт оселедців або кілограм тюльки (вид дрібної риби). Це все, що отримує робітник. Інші [продукти] мусить купити на базарі, платячи надзвичайно високі ціни. Про м'ясо робітник забув навіть, як виглядає. На базарі воно коштує 5–7 крб. за фунт, а продається з-за пазухи потайки. Пуд картоплі – 35–40 крб., фунт сала – 15, 17 і 20 крб., літр олії – 40 крб., фунт масла – 20 крб., фунт чорного хліба – 3 крб., білого – 3.50, пляшка молока – 3 крб. Рівень життя міського населення надзвичайно низький. Ще ніколи до цього часу населення не терпіло такого недостатку, навіть у час переворотів і революції, як зараз. Дорожнеча сільських продуктів росте не за днями, а за годинами. Це явище можна пояснити лише малою кількістю.

Студентське життя в Україні жахливе. Студент отримує на день 200–300 гр. хліба. В студентських їдальнях, до яких записані студенти, вариться вода з капустою й буряками, а щасливий випадок, коли інколи виловить-

konia, którego wypędził na zimę zły gospodarz, nie zważając na to, [że] dobrze pracował w lecie na nienasyconego gospodarza.

Dużo piszą u nas o świętach Bożego Narodzenia w Polsce, w Czechosłowacji i innych państwach, z wyjątkiem oczywiście ZSRS. Piszą o okropnym zubożeniu włościanstwa w Polsce, na Zakarpackiej Ukrainie itp. Rzekomo nie ma się za co obchodzić świąt... Mało kto jednak w to wierzy, a wobec własnej biedy nikt nie chce się interesować innymi sprawami. Trzeba dodać, że u nas ani włościanie, ani robotnicy, ani inteligencja nie obchodzą świąt już czwarty rok, bo nie ma za co kupić czarnego chleba i najeść [się] dostatecznie.

Ludność wymiera. Nie zawsze jest możliwość pochowania zmarłych, gdyż głodni, szperając na polach lub wędrując od wsi do wsi, giną. Znajdowano wielu zmarłych w lecie, w czasie kosowicy, w zbożu (Humańszczyzna, Białocerkiewszczyzna, Szewczenkowszczyzna). Na wiosnę chowano w jednym dniu po 20–30 ciał do jednego dołu, umarłych z głodu. Czarne kruki latają nad dawniejszą żyzną i bogatą Ukrainą, wydłubując oczy niepochowanych nieboszczyków.

Włościanin[a] – „jednostkowca”, gdy nie wykona planów zdatnia spożywczych produktów, albo gdy zostaje winien pieniądze z tytułu niezapłaconych podatków, wypędza się z własnej chaty, zabiera się dobytek (nazywa się to „razbarachlujut”). Odzienie licytuje się, a chatę, gdy już nikt nie nabędzie na opał, pozostawia się, zabijając deskami drzwi i okna. Zaś włościanin zmuszony jest tułać się w ziemiankach lub pod otwartym niebem. Sąsiad nie ma praw wyrazić współczucia wygnanemu, bo zostanie wypędzony również, gdyby przyjął [go] z litości do siebie. W miastach nie ma bezrobocia. U robotników pracować musi cała rodzina, żona i małe dzieci. Dzieci w wieku szkolnym, mając przeciętnie lat 12, nieukończywszy wiejskich szkół, idą szukać pracy, by zarobić na chleb. Robotnik otrzymuje dziennie 1 funt chleba (400 g), zaś jego rodzina pół funta. Tylko na fabrykach wojskowych w Moskwie i Leningradzie otrzymują robotnicy po 2 funty (800 g) chleba, a rodzina 300 g. Poza tym otrzymują robotnicy po 2 funty cukru miesięcznie i od czasu do czasu 1 lub 2 kilo krup. W miasteczkach i we wsiach robotnicy nie korzystają wcale z zaopatrywania i dla uzyskania puda chleba dla rodziny robotnik musi przepracować cały miesiąc. Jako przedmiot zbytku otrzymują miejscy robotnicy (Kijów, Charków, Odessa) funt śledzi albo kilogram „tulki” (rodzaj drobnej rybki). To wszystko co otrzymuje robotnik. Pozostałe [produkty] musi nabyć na rynku, płacąc nadzwyczajnie wysokie ceny. O mięsie robotnik zapomniał nawet jak wygląda. Na rynku kosztuje ono 5–7 rb. za funt, a sprzedawane jest spod poły potajemnie. Pud kartofli 35–40 rb., funt słoniny 15, 17 i 20 rb., litr oleju – 40 rb., funt masła 20 rb., funt chleba czarnego 3 rb., białego 3,50 [rb.], butelka mleka – 3 rb. Poziom życiowy ludności miejskiej jest nadzwyczajnie niski. Jeszcze nigdy przedtem ludność miejska nie cierpiała, nawet w czasach przewrotów i rewolucji, takiego niedostatku jak obecnie. Drożyzna produktów rolniczych rośnie nie według dni, lecz godzin. Można to zjawisko wytłumaczyć jedynie nikłą ilością.

Życie akademickie na Ukrainie okropne. Student otrzymuje dziennie 200–300 g chleba. W akademickich jadłodajniach, do których przypisani są studenci,

ся картопля. На друге вариться лише гарбуз або огидна соя (сочевиця). Тому також дуже часто трапляються випадки отруєння харчами серед студентів і робітників. Студенти, отримуючи хліб на 2 дні, з'їдають це на сніданок, а на обід, вечерю і протягом всього наступного дня вже нічого не бачать. Студенти розбігаються з навчальних закладів, хоча дирекція затримує їхні документи. Саме таку «Радянську волю» всі відчувають. Навіть немовлята ні в селах, ні в містах не бачать молока, бо воно або дороге, або його зовсім нема. Про молодь можна сказати реченням російського письменника Надсона: «Наше покоління не знає молодості, молодість стала казкою з минулих років». Невдоволення народних мас зросло до максимуму, але не можна сподіватися якого-небудь зорганізованого спротиву без підтримки з боку інших держав, друзів пригнобленого українського народу. Цього старанно пильнує ГПУ, яке вросло в народні маси і арештовує підозрілих, невдоволених владою і саджає до в'язниці. Тому радянські в'язниці переповнені робітниками, селянами й іншими підозрілими. Існує надія, що незабаром заборонять співати Інтернаціонал і Марсельєзу тому, що в них говориться про повстання гноблених і голодних та «вставай, піднімайся, робочий народе, і йди на ворога голодуючий народе», бо дійсно, український народ зараз голодний, і це тягне назад українську дійсність. Якби хто-небудь вмів викресати іскру, то отримав би велетенську пожежу, яка помінялася би в гігантський повстанський рух по всій радянській Україні.

7 I [19]33 Київ

студент Бучак

[Лист II]

У країні свободи й недоторканності особи панують розстріли, каторга та неймовірний визиск. Курс карбованця впав до вартості 3-х довоєнних копійок. Робітник вільної країни працює при місячній зарплаті 4 золотих крб., в перерахуванні приблизно в середньому 100 крб., які отримує робітник малоцінними грішми. Селянин працює в «Колгоспі» або «радгоспі», отримує при поділі 35–38 копійок за т. зв. «трудодень» (нормальний день роботи, поділений на множник, який в своєму розмірі залежить від кваліфікацій робітника; в середньому множником у селі 0,50–0,60). І так він мусить на пляшку молока для дитини працювати принаймні 4 дні. Все засвідчує про стан і культуру радянського суспільства, з яким радянські політики прямують до соціалізму.

Крадіжки жахливі. Селянин краде від селянина, робітник обкрадає робітника. Коли в селянина курка або поросля, то мусить спати біля нього вночі, щоб інший, в якого нема «такого щастя», не вкрав його вночі і ще до ранку не з'їв його разом зі своєю голодною родиною. У селянина (80% всього населення) нема жодного стимулу до роботи на землі, бо і так все у нього заберуть (згідно планових закупок). В результаті такого, велика кількість землі залишається необробленою або засівається вона як-небудь (щоб тільки виконати встановлену норму). На полях чорноземної України

gotuje się wodę z kapustą i burakami, i jako szczęśliwy przypadek wyłowi się czasami kartofle. Na drugie danie gotuje się dynię lub obrzydliwą soję (soczewicę). Toteż bardzo często zdarzają się wypadki zatrucia się jedzeniem wśród studentów i robotników. Studenci, otrzymując chleb na 2 dni, zjadają to na śniadanie, zaś na obiad i kolację, i przez cały następny dzień już więcej chleba nie widzą. Studenci rozbiegają się z zakładów naukowych pomimo to, że dykcja zatrzymuje ich dokumenty. Ot taką „Radziecką Wolę” odczuwają wszyscy. Niemowłeta nawet ani we wsiach, ani w miastach nie widzą mleka, bo jest ono albo drogie, albo go nie ma wcale. O młodzieży można powiedzieć zdanie rosyjskiego pisarza Nadsona: „Pokolenie nasze nie zna młodości, młodość stała się bajką z lat minionych”. Niezadowolenie mas ludowych wzrosło do maksimum, lecz nie można się spodziewać jakiegokolwiek bądź zorganizowanego oduruchu bez podtrzymania ze strony innych państw, przyjaciół zgnębnego ukraińskiego ludu. Pilnuje tego starannie GPU, które wrosło się w masy ludowe i aresztuje podejrzanych, niezadowolonych z władzy, i pakuje do więzienia. Toteż więzienia radzieckie przepełnione są przez robotników, włościan i innych podejrzanych. Jest nadzieja, że niedługo zabronią śpiewać „Internacjonal” i „Marsyliankę” dlatego, że mówi się o powstaniu gnębnionych i głodnych oraz „wstawaj, podnoś się ludu roboczy i ruszaj na wroga ludu głodujący”, bo rzeczywiście lud ukraiński obecnie jest głodny i to cofa ukraińską rzeczywistość. Gdyby ktokolwiek potrafił wykręcić iskrę, to powstałby olbrzymi pożar, który by się przeistoczył w olbrzymi ruch powstańczy na całej Ukrainie radzieckiej.

7 I [19]33 Kijów

student Buczak

[List II]

W kraju swobody i nietykalności osobistej panują rozstrzały, katorga i niesamowity wyzysk. Kurs rubla opadł do wartości 3-ch kopiejek dowojennych. Robotnik wolnego kraju pracuje przy miesięcznym wynagrodzeniu 4 rb., złotych w przeliczeniu przeciętnych 100 rb., jakie otrzymuje robotnik bezwartościowymi pieniędzmi. Włościanin pracując w „kołgospie” lub „radgospie” otrzymuje przy podziale 35–38 kopiejek za tzw. „trudodzień” (normalny dzień pracy podzielony na mnożnik zależny w swej wysokości od kwalifikacji robotnika; przeciętnym mnożnikiem na wsi jest 0,50–0,60). Tak więc musi on pracować przynajmniej 4 dni na butelkę mleka dla dziecka. Wszystko to świadczy o stanie i kulturze radzieckiego społeczeństwa, z jakim to społeczeństwem sowieccy politycy zdążają do socjalizmu.

Kradzieże zastraszające. Włościanin kradnie od włościanina, robotnik okrada robotnika. Gdy włościanin posiada kurę lub prosię, to musi spać obok niego w nocy, by inny nie posiadający „tego szczęścia” nie ukradł go w nocy i jeszcze do rana nie zjadł go wraz ze swą głodną rodziną. U włościanina (80% całej ludności) nie ma żadnego bodźca do pracy na roli, bo i tak wszystko mu zabiorą (według planowanych zakupów). Na skutek tego olbrzymia ilość ziemi zostaje nieobrobiona lub zasiewa się jak niebądź (byleby wykonać ustaloną normę). Na polach

ростуть лише бур'яни. Урожайність мінімальна: 15–20 пудів на 1 га. В селянина нема ні гасу, ні мила, ні сірників. Харчових продуктів також нема. Залишається йому або голодна смерть, або самогубство, або поневір'яння. Багато випадків самогубств. Накладають руки на себе, зрікаючись радянського раю, за допомогою петлі або чудової води прекрасного Дніпра. Для робітників залишається куля в голову або з б поверху головою вниз. Подумайте, дорогі друзі, що чекає радянського робітника в майбутньому. Стан, про який я пишу, триває вже від 3-х років. Він пов'язаний з п'ятирічкою.

Дозвольте, що скажу ще пару слів про п'ятирічку. Ось факти. У Києві протягом перших 2-х років п'ятирічки побудовано електростанцію. Протягом останніх 2-х років цієї ж п'ятирічки ця станція була ґрунтовно знищена і зараз місто вже від 2-х місяців залишається в темряві, бо мабуть тріснули аж три парові котли, які вимагають швидкого капітального ремонту. Ряд нових московських фабрик, щойно зведених, стали зараз до капітального ремонту. А скільки випадків, коли куплена за кордоном машина, оплачена золотом в кілька або кілька десятків тисяч, стоїть зараз бездіяльно тому, що підготовлені нашвидкоруч радянські інженери (за темпами п'ятирічки) від лікнепу (ліквідація неграмотності) до інженера, протягом 3–4 років не спроможні дати собі раду. «Дніпрострой», якого побудовано протягом 4-х років, буде ще якісь 10–15 років добудовуватись. Все робиться, більш-менш, за такою схемою: розпочати, не закінчити і далі починати нові об'єкти. Почати друге, покинути його, щоб швидко почати третє. На все кидається велика кількість грошей, не отримуючи жодної користі, а так діється саме тому, що не встигнуть закінчити одного, якщо попередньо закінчений об'єкт вже попаде в руїну. Невдоволення має безмежно зросло. Міра недоволення переповнена і бракує лише точки опори. Треба додати, що і члени партії також невдоволені сучасною політикою, але вони мусять мовчати, бо в нас нема свободи творення фракцій.

Не дивуйтеся, що я пишу на так поганому папері, кращого в нас нема. На саме таких аркушах радянські судді згідно «Робітничо-селянської і червоноармійської конституції» пишуть вироки по 6–10 років примусової роботи в Сибіру за крадіж пуда хліба, а в випадках більших злочинів – розстріл.

З пошаною, студент Бучак

ЦВА, Від. II ГШ, спр. I.303.4.1867, арк. 67–71.

Копія, машинопис.

Документ польською мовою.

У лівому верхньому куті дописана від руки резолюція: аа Т. Конс. і нерозбірливий підпис; внизу документа під текстом печатка входу: Відділення II Головного штабу [дня] ... [№] ... [Дод.] ... і датою: 24 січня 1933 та вписаним від руки числом: 2492 і допискою: 1 [...] + 2 і цифрою: П; збоку вписаний від руки нерозбірливий знак, імовірно літера: Г та резолюція: до [...] разом з датою: 4 VII [19]33 Т.

czarnoziemnej Ukrainy rosną tylko burzany. Urodzajność minimalna: 15–20 pudów na 1 ha. Włościanin nie posiada ni nafty, ni mydła, ni zapalek. Produktów spożywczych nie posiada. Pozostaje mu albo śmierć głodowa, albo samobójstwo, albo poniewierka. Wiele jest wypadków samobójstw. Odbierają sobie życie, zrzekając się sowieckiego raju, za pomocą pętli lub cudnej wody pięknego Dniepru. Dla robotników zostaje kula w łeb albo z 5 piętra głową na dół. Pomyślcie mili przyjaciele, co oczekuje radzieckiego robotnika w przyszłości. Stan, o którym piszę, trwa już od 3-ch lat. Stan ten związany jest z 5-ciolatką.

Pozwólcie, że powiem parę słów jeszcze o 5-ciolatce. Przytoczę fakty. W Kijowie w ciągu pierwszych 2-ch lat 5-ciolatki pobudowano elektrostację. W przeciągu ostatnich 2-ch lat tej samej 5-ciolatki stacja ta została zniszczona gruntownie i obecnie miasto jest już od 2-ch miesięcy pogrążone w ciemnościach, bo pękły podobno aż 3 kotły parowe i wymagają obecnie kapitalnego remontu. Szereg nowych moskiewskich fabryk dopiero co wykończonych stało obecnie do kapitalnego remontu. A ileż wypadków, gdy nabyta za granicą maszyna zapłacona kilka lub kilka dziesiątków tysięcy złotem stoi obecnie bezczynna, gdyż wyprodukowani naprędce sowieccy inżynierowie (wg tempa 5-ciolatki) od liknepa (likwidacja niepiśmienności) do inżyniera w przeciągu 3–4 lat, nie potrafią dać sobie rady. „Dnieprostroj”, który został wybudowany w ciągu 4 lat, będzie jeszcze jakieś 10–15 lat dobudowywać się. Wszystko robi się mniej więcej wg takiego schematu: rozpocząć, nie skończyć i dalej zaczynać nowe obiekty. Rozpocząć drugie, porzucić je, by prędzej rozpocząć trzecie. Na wszystko rzuca się olbrzymią ilość pieniędzy, nie otrzymując żadnej korzyści, a dzieje się to właśnie dlatego, że nie zdąży się zakończyć jednego, gdy uprzednio wykończony obiekt już się rozsypuje. Niezadowolenie mas wzrosło bezgranicznie. Miara niezadowolenia przepelniona i brakuje tylko punktu oparcia się. Należy dodać, że i członkowie partii są również niezadowoleni z obecnej polityki, lecz muszą milczeć, bo nie posiadamy wolności tworzenia frakcji.

Nie dziwcie się, że piszę na tak brzydkim papierze, lepszego u nas nie ma. Na takich oto arkuszach radzieccy sędziowie wg „konstytucji robotniczo-włościańskiej i czerwoarmijskiej” piszą wyroki po 6–10 lat pracy przymusowej na Syberii za kradzież puda chleba^e, a w wypadkach większych przestępstw – rozstrzała.

Z uszanowaniem, student Buczak

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.1867, k. 67–71.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W lewym górnym rogu dopisana odręcznie adnotacja: aa T. Kons. i nieczytelna parafa; pod tekstem pieczęć wpływu: Oddział II Sztabu Głównego ... [Nr] ... Zał. ... z datą: 24 stycznia 1933 oraz wpisanym odręcznie numerem: 2492 i dopiskiem: 1 ident [?] + 2 oraz cyfrą: II; obok pieczęci dopisany odręcznie nieczytelny znak, prawdopodobnie litera: H oraz adnotacja: do [...] wraz z datą: 4 VII [19]33 T.

№ 95

1 лютого 1933, Москва. Телеграма заступника РНК СРСР
В. Куйбишева, наркома постачання СРСР А. Мікояна
і заступника голови ОДПУ Г. Ягоди про порушення виявлені у ході
виконання постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) щодо м'ясозаготівлі

а-б-Копія^{б-а}

^аЧерез ОГПУ Симферополь
Совнаркомам Республик
Крайоблснаботделам Крайоблисполкомам ПП ОГПУ
Уполкомзагсто Заготскот^а

220 ^а-сер[ия]^а «Г» ^а-Москвы^а 7630 460 1 2 ^а-серия^а «Г»

Сообщения с мест также произведенная проверка части районов, обнаружили, что при проведении постановления совнаркома СССР и ЦК ВКП(б) о мясозаготовках со стороны местных советских органов допущено ряд вопиющих нарушений этого постановления:

Первое: значительное количество единоличных хозяйств и колхозных дворов не охвачено обязательствами по сдаче мяса государству. Второе: значительное количество хозяйств незаконно освобождено от сдачи сельсоветами райисполкомами. Третье: в районах, селах произвольно снижены нормы сдачи, установленные постановлением. Четвертое: не поставлен учет и контроль со стороны сельсоветов райисполкомов за выполнением обязательств каждым отдельным хозяйством, каждым отдельным колхозным двором, каждым отдельным единоличником.

В отношении хозяйств, уклоняющихся от выполнения поквартальных обязательств не применены репрессии, предусмотренные [при] перевыполнении преобладающем большинстве республик, краев и областей плана мясозаготовок четвертого квартала. В этих же республиках краях и областях значительным количеством колхозных дворов и единоличников особенно бескотных не сдано ни одного килограмма в счет обязательств. Все это грозит, если сейчас же не будут приняты решительные меры к исправлению, непоправимыми последствиями и крупными осложнениями для выполнения плана мясозаготовок и плана рабочего снабжения мясoproдуктами. Подобное благодушное либеральное отношение к проведению в жизнь закона, безответственность и расхлябанность заготовительных местных органов власти не могут быть дальше терпимы и должны быть приняты немедленные меры к решительному и быстрому исправлению всех указанных выше недостатков и извращений проведению закона о мясозаготовках. Для

^{а-а} Написано великими літерами.

^{б-б} Підкреслено машинописним способом.

Nr 95

**1 lutego 1933, Moskwa. Telegram zastępcy przewodniczącego SNK ZSRS
Waleriana Kujbyszewa, ludowego komisarza zaopatrzenia ZSRS
Anastasa Mikojana oraz zastępcy przewodniczącego OGPU
Gienricha Jagody na temat powołania komisji kontrolujących skup mięsa**

^{a-b}-Kopia^{-b-a}

^a-Przez OGPU Symferopol
do *Sownarkomów* republik, Kraj[owych] [i] Obw[odowych]
Wydziałów Zaopatrzenia, Kraj[owych] [i] Obw[odowych]
Ispolkomów OGPU, Pełno[mocników] Kom[itetów]
Zaopatrzenia STO, państwowego skupu bydła^a

220 ^a-ser[ia]^{-a} „G” ^a-Moskwy^{-a} 7630 460 1 2 ^a-seria^{-a} „G”

Informacje z [poszczególnych] miejsc, a także kontrola części rejonów ujawniły, że podczas realizacji uchwały *Sownarkomu* ZSRS i KC WKP(b) o państwowym skupie mięsa dopuszczono się ze strony lokalnych organów sowieckich szeregu rażących naruszeń tej uchwały:

Po pierwsze: znacząca liczba gospodarstw indywidualnych i zagród kołchozowych nie została objęta obowiązkiem dostawy mięsa dla państwa. Po drugie: znaczna liczba gospodarstw została bezprawnie zwolniona z dostaw przez *sielso-wiety* [i] *rajispolkomy*. Po trzecie: w rejonach i we wsiach samowolnie obniżano normy dostaw, ustalone uchwałą. Po czwarte: nie zorganizowano ewidencji i kontroli ze strony *sielso-wietów* [i] *rajispolkomów* [co do] wypełnienia zobowiązań przez każde gospodarstwo, każdą kołchozową zagrodę, każdego *jedinolicznika*.

W stosunku do gospodarstw uchylających się od wypełniania kwartalnych obowiązków nie zastosowano przewidzianych represji, w sytuacji gdy w przeważającej większości republik, krajów i obwodów plan państwowego skupu mięsa za czwarty kwartał wykonano z nadwyżką. W tych samych republikach, krajach i obwodach znaczna liczba kołchozowych gospodarstw i *jedinoliczników*, zwłaszcza nieposiadających bydła, nie odstawiła ani jednego kilograma na rzecz obowiązkowych [dostaw]. Wszystko to grozi, jeśli natychmiast nie zostaną podjęte zdecydowane kroki naprawcze, nieodwracalnymi konsekwencjami i ogromnymi komplikacjami przy wykonaniu planu państwowego skupu mięsa i planu zaopatrzenia robotników w produkty mięsne. Tak łagodny, liberalny stosunek do stosowania prawa w życiu, nieodpowiedzialność i niezaradność lokalnych organów władzy [odpowiedzialnych za] państwowy skup nie mogą być nadal tolerowane i należy podjąć niezwłocznie kroki zmierzające do zdecydowanego i szybkiego naprawienia wszystkich wskazanych wyżej niedociągnięć i wypaczeń w egze-

^{a-a} Zapisano wersalikami.

^{b-b} Podkreślono maszynowo.

этого предлагаем образовать республиканские краевые областные комиссии под руководством председателя совнаркома крайисполкома в составе «Уполкомзаг сто Наркомснаба» ГПУ «Заготскота» и «аналогичные комиссии в районах».

На эти комиссии возложить: проверить, вручены ли обязательства по сдаче мяса каждому хозяйству, подлежащему обложению на основании постановления ЦК и СНК, также инструкции Наркомснаба, второе: соответствуют ли нормы врученных обязательств, установленным по закону, третье: установить точное количество и сумму обязательств, фактически врученных району – отдельно единоличникам, отдельно колхозным дворам, отдельно товарным формам и проверить, соответствуют ли эти итоги плану мясозаготовок, установленному для данного района, четвертое: организовать сплошную проверку выполнения обязательств каждым единоличным хозяйством, каждым колхозным двором, каждой колхозной фермой, пятое: немедленно привлечь к ответственности, предусмотренной законом все хозяйства, не выполнившие обязательств четвертого квартала.

[На] основании результатов проверки районные и краевые областные республиканские комиссии должны установить, соответствует ли сумма врученных обязательств по всем районам, утвержденному для края пятнадцатимесячному плану скотзаготовок, немедленно принять все необходимые меры для исправления выявленных комиссиями нарушений постановления СНК и ЦК ошибок и злоупотреблений в проведении мясозаготовок.

Срок для проведения всей работы – 25 февраля. Этому сроку сообщите Комзагсто Наркомснабу результаты проверки по республике краю области, а именно, количество суммы обязательств, врученных республике краю области, отдельно единоличникам, колхозным дворам и колхозным фермам.

«Зам. Председателя» СНК СССР
КУЙБЫШЕВ¹

«Наркомснаб» СССР
МИКОЯН²

¹ Валеріан Куйбишев (1888–1935), голова Державної планової комісії (Держплану) при РНК СРСР, з 10 XI 1930 заступник голови РНК і РПО СРСР, з лютого 1932 до квітня 1933 голова Комітету із заготівель сільськогосподарських продуктів при РПО (РНК) СРСР.

² Анастас Мікоян (1895–1978), радянський партійний і державний діяч; з 1926 до 1930 народний комісар внутрішньої і зовнішньої торгівлі СРСР; у 1930–1934 народний комісар постачання СРСР; з 1934 до 1938 народний комісар продовольчої промисловості СРСР; у 1938–1949 народний комісар/міністр зовнішньої торгівлі СРСР, водночас з 1937 до 1964 з короткою перервою заступник голови РНК/Ради Міністрів СРСР; з 1942 до 1945 член ДКО СРСР.

kwowaniu prawa o państwowym skupie mięsa. W tym celu zalecamy tworzenie republikańskich, krajowych [i] obwodowych komisji pod kierunkiem przewodniczącego *Sownarkomu* Kraj[owego] Kom[itetu] Wyk[onawczego] w składzie: °pełn[omocnik] Kom[itetu] Zaop[atrzienia], STO, *Narkomsnabu*^c, GPU, °państwowego skupu bydła^c i °analogiczne komisje w rejonach^c.

Te komisje zobowiązać do: sprawdzenia, czy zobowiązania dotyczące zdania mięsa doręczono każdemu gospodarstwu, podlegającemu obciążeniu na podstawie uchwały KC i SNK, jak też instrukcji *Narkomsnabu*; po drugie: czy normy doręczonych zobowiązań odpowiadają [normom] ustanowionym według prawa, po trzeciej: określić dokładną liczbę i sumę zobowiązań faktycznie dostarczonych w rejonie, oddzielnie *jedinolicznikom*, oddzielnie gospodarstwom kołchozowym, oddzielnie fermom towarowym i sprawdzić, czy te wyniki zgadzają się z planem państwowego skupu mięsa, ustalonym dla danego rejonu, po czwarte: zorganizować stałą weryfikację wypełniania zobowiązań przez każde gospodarstwo indywidualne, każde gospodarstwo kołchozowe, każdą fermę kołchozową, po piątej: niezwłocznie pociągnąć do odpowiedzialności przewidzianej prawem wszystkie gospodarstwa, [które] nie wykonały zobowiązań czwartego kwartału.

Na podstawie wyników weryfikacji rejonowe oraz krajowe, obwodowe, republikańskie komisje mają określić, czy suma dostarczonych zobowiązań we wszystkich rejonach jest zgodna z zatwierdzonym dla kraju piętnastomiesięcznym planem państwowego skupu bydła, niezwłocznie podjąć wszelkie konieczne kroki dla naprawienia ujawnionych przez komisje naruszeń uchwały SNK i KC, błędów i nadużyć podczas państwowego skupu mięsa.

Termin wykonania całej pracy – 25 lutego. Do tego terminu należy przekazać Kom[itetowi] Zaop[atrzienia] STO *Narkomsnabu* wyniki weryfikacji w republice, kraju, obwodzie, a konkretnie – sumę zobowiązań, doręczonych w republice, kraju, obwodzie, oddzielnie *jedinolicznikom*, [oddzielnie] gospodarstwom kołchozowym i kołchozowym fermom.

°Zast[ępcą] Przewodniczącego^a SNK ZSRS
KUJBYSZEW¹

°Lud[owy] Kom[isarz] Zaop[atrzienia]^a ZSRS
MIKOJAN²

^{c-c} *Podkreślono odręcznie.*

¹ Walerian Kujbyszew (1888–1935), przewodniczący Państwowej Komisji Planowania przy SNK ZSRS, od 10 XI 1930 zastępca przewodniczącego SNK i RPO ZSRS, od lutego 1932 do kwietnia 1933 przewodniczący Komitetu ds. gromadzenia produktów rolniczych przy SNK ZSRS.

² Anastas Mikojan (1895–1978), sowiecki działacz partyjny i państwowy; od 1926 do 1930 ludowy komisarz handlu wewnętrznego i zagranicznego ZSRS; w l. 1930–1934 ludowy komisarz zaopatrzenia ZSRS; od 1934 do 1938 ludowy komisarz przemysłu spożywczego ZSRS; w l. 1938–1949 ludowy komisarz/minister handlu zagranicznego ZSRS, jednocześnie od 1937 do 1964 z krótką przerwą zca przewodniczącego SNK/Rady Ministrów ZSRS; od 1942 do 1945 członek GKO ZSRS.

^а-Зам. Пред^а ОГПУ
ЯГОДА

^а-Передала^а КУЛАБУХОВА

ГДА СБУ, ф. 9, спр. 90, арк. 329–335.

Телеграфна стрічка.

Документ російською мовою.

На документі резолюція: т. Иванов, сегодня же составьте директиву местам и войдите для получения указаний. 1/II-33 года. (–) Ивановский.

^aZast[ęzca] Przew[odniczącego]^a OGPU
JAGODA

^aPrzekazała^a KUŁABUCHOWA

WAP SBU, f. 9, spr. 90, k. 329–335.

Taśma telegraficzna.

Dokument w języku rosyjskim.

Na dokumencie adnotacja: t. Iwanow, jeszcze dziś sporządzić wytyczne [dla poszczególnych] miejsc i wstąpić w celu otrzymania wskazówek. 1/II-33 roku. (-) Iwanowskij.

№ 96

2 лютого 1933, Київ. Інформація Київського обласного відділу ДПУ УРСР щодо масового виїзду німців-колоністів у Сибір

ГПУ – УССР ^{а-2} Отд ОО-^а Гот-цев [?]

^а-Київський Обласний Отдел^а

Серія «К»

Февреля 2 дня – [19]33 г.

г. Київ

№ 106235

ПП ОГПУ ^а-Западної Сибіри^а
ПП ОГПУ ^а-Восточної Сибіри^а

^б-Копія: ^а-Нач. ^аОО УВО і ГПУ УССР^б
г.г. Новосибірськ, Іркутськ, ^б-Харьків^б

Отпечат. 4 экз.

3 – в адрес

1 – в дело

О массовых выездах немцев-колонистов в Сибирь

Начиная с осени 1932 года, т.е. в период хлебозаготовительной кампании, в результате проведенного оперативного нажима на селе по обеспечению хлебозаготовок, по целому ряду приграничных р[айо]нов Киевской области, в частности из р[айо]нов Волыни – Пулинского, Н[овоград]-Волынского, Потиевского, Черняховского и Володарского отмечено [в] массовом порядке бегство немцев-колонистов в Сибирь, что особенно имело место в ноябре – декабре м[еся]цах 1932 г.

Уклоняясь от выполнения хлебных и друг. налоговых обязательств, немцы-колонисты, преимущественно зажиточно-кулацкий элемент, тайно ликвидируя здесь свое хозяйство целыми семьями выезжали в Сибирь, причем в отдельных случаях имели место групповые выезды по 4–5 семейств.

По данным, которые имеются у нас, большинство выехавших избирали конечными пунктами выезда в Сибирь г. г. Омск, Иркутск, Хабаровск и ст. ст. Москоленко, Люблинская, Тара, Коломзено и друг. Многие из них постоянного местожительства там не намечали, а предполагали поселиться в зависимости от условий на месте.

Среди выехавших, наряду с зажиточно-кулацким и друг. репрессированным элементом, имеются отдельные середняки и даже колхозники, с-агитированные на почве провокации о том, что в Сибири, якобы, нет коллективизации и можно свободно развивать индивидуальное хозяйство, не подвергаясь большим обложениям.

Считаем необходимым особо отметить то обстоятельство, что вышеуказанные р[айо]ны Киевской области – Пулинский, Н[овоград]-Волынский, Черняховский и друг., откуда в основном отмечено бегство колонистов

^{а-а} Написано великими літерами.

^{б-б} Підкреслено від руки.

Nr 96

2 lutego 1933, Kijów. Informacja Kijowskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS na temat masowych wyjazdów osadników niemieckich na Syberię

GPU – USRS ^{a-}Wydz[iał]^{a-} OO Got-cew [?]
^{a-}Kijowski Obwodowy Oddział^{a-}

Seria „K”
Dnia 2 lutego [19]33 r.
m. Kijów

Nr 106235

PP OGPU ^{a-}Zachodniej Syberii^{a-}
PP OGPU ^{a-}Wschodniej Syberii^{a-}

^{b-}Kopia: ^{a-}Nacz[elnicy]^{a-} OO U[kraińskiego] WO i GPU USRS^{b-}
m[iasta] Nowosybirsk, Irkuck, ^{b-}Charków^{b-}

Odbito 4 egz.

3 – adresaci

1 – ad acta

O masowych wyjazdach kolonistów niemieckich na Syberię

Począwszy od jesieni 1932 roku, tj. w okresie kampanii państwowego skupu zboża, w wyniku operacyjnych nacisków na wieś dla zabezpieczenia *chlebozago-
tówek*, w szeregu przygranicznych r[ejo]nów obwodu kijowskiego, w szczególności w r[ejo]nach Wołynia: pulińskim, n[owogródzko]wołyńskim, potijewskim, czerniachowskim i wołodarskim odnotowano masowe ucieczki kolonistów niemieckich na Syberię, co miało miejsce zwłaszcza w m[iesią]cach listopad – grudzień 1932 r.

Uchylając się od wypełnienia zobowiązań zbożowych i in[nych] podatków, koloniści niemieccy, przeważnie zamożny element kułacki, potajemnie likwidując tu swoje gospodarstwa, całymi rodzinami wyjeżdżał na Syberię, przy czym w poszczególnych przypadkach miały miejsce grupowe wyjazdy po 4–5 rodzin.

Według posiadanych przez nas danych, większość wyjeżdżających wybierała na docelowe punkty wyjazdu na Syberię m[iasta]: Omsk, Irkuck, Chabarowsk i st[acje]: Moskalenko, Lublinskaja, Tara, Kołomzjeno i in[ne]. Wielu z nich nie planowało tam zamieszkania na stałe, ale zamierzało osiedlić się w zależności od warunków na miejscu.

Wśród wyjeżdżających, obok zamożnego elementu kułackiego i innych represjonowanych, znajdują się pojedynczy średniacy, a nawet prowokacyjnie zaagitowani kołchoźnicy, [przekonani] o tym, że na Syberii rzekomo nie ma kolektywizacji i można swobodnie rozwijać indywidualne gospodarstwo, nie podlegając wielkim obciążeniom.

Uważamy za konieczne podać oddzielnie ten fakt, że wyżej wymienione r[ejo]ny obwodu kijowskiego – puliński, n[owogródzko]wołyński, czerniachowski i in[ne], gdzie przede wszystkim zauważono ucieczkę kolonistów na Syberię

^{a-} ^{a-} Zapisano wersalikami.

^{b-} ^{b-} Podkreślono odręcznie.

в Сибирь, – заражены повстанческими и эмиграционными тенденциями и настроениями. Немецкое кулачество в этих р[айо]нах являлось и является наиболее реакционным элементом из ряда других р[айо]нов, оказывая самое упорное сопротивление всякого рода полит[ическим] экономическим мероприятиям партии и Соввласти на селе.

Начиная с 1929 года, в этих приграничных р[айон]ах на протяжении всех этих лет имели место массовые волынки, а также в отдельных случаях открытые вооруженные выступления, организованные кулачеством и к-р элементом с целью срыва, проводимых на селе полит[ических] экономических кампаний, а также преследовавшие дальнейшую цель – поднятие восстания против Соввласти.

Указанная выше категория лиц подвержена большому влиянию со стороны немецкого духовенства, а также Германского Консульства, широко использующего свои связи среди немцев-колонистов по сбору всякого рода шпионского характера сведения по р[айо]нам Волыни.

На сегодняшний день Киевским Областным отделом ГПУ ликвидировано ряд дел по нем[ецкой] колонии, по которым вскрыто существование к-р повстанческой организации среди немцев Волыни, охватывающей ряд колоний перечисленных выше р[айо]нов, ставившей также целью массовый вооруженный прорыв через границу в Польшу.

Имеются данные о том, что среди бежавших в Сибирь немцев-колонистов имеются отдельные лица, принадлежавшие к указанной к-р организации, которые наряду с остальным бежавшим к-р элементом несомненно будут проводить повстанческую и другую к-р деятельность в Сибири, а также попытаются уйти через границу в Китай.

Конкретно о каждом выявленном таком лице будет сообщено дополнительно ^впо месту бегства^в.

По существу всего вышеизложенного сообщаем Вам ^вдля сведения^в в порядке ориентировки.

^аНач. Киевского Областного Отдела^а ГПУ УССР
(—) РОЗАНОВ

^аНач.^а ОО КОО ГПУ
(—) БОРИСОВ¹

ГДА СБУ, ф. 13, спр. 20, арк. 101–103.

Оригінал, машинопис.

Документ російською мовою.

^в-^в *Вписано від руки.*

¹ Борис Израїльович Борисов-Коган (нар. 1904), з 1926 таємний співробітник Київського окрвдділу ДПУ; з 1928 співробітник Київського окрвдділу ДПУ; з 16 VII 1934 оперуповноважений 3 відділення Секретно-політичного відділу УДБ НКВС УРСР; з 1937 т. в. о. начальника 4 відділу УДБ НКВС УРСР; 19 II 1938 – відряджений до НКВС СРСР, з червня 1938 заступник начальника Сазтабору; з травня 1939 заступник начальника В'ятського табору НКВС СРСР; з жовтня 1941 заступник начальника Управління Івдельського табору НКВС СРСР; з листопада 1945 до жовтня 1947 – працював у Далекосхідному таборі МВС СРСР.

– są przeziąknięte powstańczymi i emigracyjnymi tendencjami i nastrojami. Niemieckie kułactwo w tych r[ejo]nach było i jest najbardziej reakcyjnym elementem spośród innych r[ejo]nów, okazując najbardziej uparty sprzeciw wszelkiego rodzaju wobec polit[ycznych] [i] gospodarczych przedsięwzięć partii i władzy sow[ieckiej] na wsi.

Począwszy od 1929 roku w tych przygranicznych r[ejo]nach w ciągu wszystkich tych lat miały miejsce masowe opóźnienia, a także w pojedynczych przypadkach otwarte wystąpienia zbrojne, organizowane przez kułactwo i element k-r w celu zerwania prowadzonych na wsi polit[ycznych] [i] gospodarczych kampanii, a także – w dalszej perspektywie – wzniesienia powstania przeciwko władzy sow[ieckiej].

Wymieniona wyżej kategoria osób podlega znacznemu wpływowi niemieckiego duchowieństwa oraz konsulatu niemieckiego, szeroko wykorzystującego swoje kontakty wśród kolonistów niemieckich do zbierania wszelkiego rodzaju informacji o charakterze szpiegowskim z r[ejo]nów Wołynia.

Na dzień dzisiejszy Kijowski Obwodowy Oddział GPU zamknął szereg spraw dotyczących niem[ieckich] kolonii, w których wykryto istnienie organizacji k-r powstańczej wśród Niemców Wołynia, obejmującej szereg kolonii wymienionych wyżej r[ejo]nów, stawiającej sobie także za cel masowe zbrojne przedarcie się przez granicę do Polski.

Istnieją dane o tym, że wśród zbiegłych na Syberię kolonistów niemieckich znajdują się pojedyncze osoby, należące do wymienionej organizacji k-r, które wraz z pozostałym zbiegłym k-r elementem niewątpliwie będą prowadzić powstańczą i inną k-r działalność na Syberii, a także spróbują uciec przez granicę do Chin.

Konkretnie o każdej ustalonej takiej osobie [zostaną] przekazane dodatkowe informacje ^cwedług miejsca, do którego uciekła^c.

Sedno sprawy przedstawionej powyżej przekazujemy Wam ^cdo wiadomości ^cdla orientacji.

^aNacz[elnik] Kijowskiego Obwodowego Oddziału^a GPU USRS
(—) ROZANOW

^aNacz[elnik]^a OO KOO GPU
(—) BORISOW¹

WAP SBU, f. 13, spr. 20, k. 101–103.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

^{c-c} Wpisano odręcznie.

¹ Boris Borisow-Kohan (ur. 1904), od 1926 tajny współpracownik Kijowskiego Okręgowego Oddz. GPU; od 1928 pracownik Kijowskiego Okręgowego Oddz. GPU; od 16 VII 1934 pełnomocnik operacyjny 3 Wydz. Tajnego Oddz. Politycznego UGB NKWD USRS; od 1937 p. o. naczelnika 4 Oddz. UGB NKWD USRS; 19 II 1938 – oddelegowany do NKWD ZSRS, od czerwca 1938 zca naczelnika Środkowoazjatyckiego ITŁ; od maja 1939 zca naczelnika Wiackiego ITŁ; od października 1941 zca naczelnika Zarządu Iwdielskiego ITŁ; od listopada 1945 do października 1947 funkcjonariusz w Dalekowschodnim ITŁ.

№ 97

**3 лютого 1933, Харків. Із звіту керівника Польського консульства
в Харкові до II Відділу Головного штабу
про погіршення продовольчої ситуації в Україні**

Харків, 3 II [19]33 [р.]

Шановний і Дорогий Пане

[...]

Ситуація в Україні погіршується з дня на день, голод у щораз грубшій і сильнішій формі заглядає людям в очі, множаться випадки крадіжок і вбивств – число клієнтів нашого Консульства за останні два місяці щонайменше втричі зросло, надходять розпачливі листи, навіть чоловіки плачуть у нас в бюро, коли розповідають про свою біду – співробітники, які для нас працюють, не хочуть вже навіть більшої платні в карбованцях, а благають про борошно, кашу і т. д., а то й зовсім працювати не хочуть.

[...]

Ян Каршо-Седлевський

ЦВА, Від. II ГШ, спр. I.303.4.1985, б. п.

Оригінал, рукопис.

Документ польською мовою.

Вгорі документу печатка входу: «В» надійшло [дня] ... 193... Ч. ... і від руки вписано датою: 9 [...] ...3 та числом: 2410/330; поруч вписано від руки: а/а «Кпт».

Nr 97
**3 lutego 1933, Charków. Fragment raportu kierownika polskiego konsulatu
w Charkowie skierowanego do Oddziału II Sztabu Głównego w sprawie
pogarszania się sytuacji żywnościowej na Ukrainie**

Charków, dn. 3 II [19]33 [r.]

Szanowny i Kochany Panie

[...]

Sytuacja na Ukrainie pogarsza się z dnia na dzień, głód w coraz ordynarniejszej i gwałtowniejszej formie zagląda ludziom w oczy, mnożą się wypadki kradzieży i zabójstw – klientela naszego konsulatu w ostatnich dwóch miesiącach co najmniej się potroiła, napływają rozpaczliwe listy, nawet mężczyźni płaczą u nas w biurze, opowiadając o swej niedoli – rzemieślnicy, którzy dla nas pracują, nie chcą już nawet większej zapłaty w rublach, a błagają o mąkę, kaszę itd., inaczej w ogóle pracować nie chcą.

[...]

Jan Karszo-Siedlewski

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.1985, b.p.

Oryginał, rękopis.

Dokument w języku polskim.

U góry dokumentu pieczęć wpływu: „W” wpłynęło ... 193... L. ... z odręcznie wpisaną datą: 9 [...] ...3 oraz numerem: 2410/330; obok wpisano odręcznie: a/a „Kpt”.

№ 98

6 лютого 1933, Одеса. Лист німецького консула в Одесі до МЗС у Берліні і Посольства Німеччини в Москві про вилучення зерна у селян

^а-Германское Консульство^а
Одесса, 6/II-1933 года

Перевод с немецкого

^а-Мининдел – Берлин
Германскому Посольству – Москва^а

Ссылаясь на сообщение
от 4/1-с. г. – Н 6

Несмотря на все принимаемые насильственные меры для выполнения хлебосдачи, план в Одессе не выполнен.

31 XII прошлого года было опубликовано выполнение плана на 72,2%. Больше никаких данных не опубликовано по сие время. Продолжается привлечение к ответственности членов партии за недостаточное содействие в выполнении хлебосдачи. Секретарь парткомитета Одесской области снят с работы. Сельсоветы должны выработать новые установки, бригады обыскивают избы, конфискуется посевной материал. За мнимое сокрытие посевматериала невинных предадут суду. Колхозники должны сдать заработанное ими зерно, под предлогом «неправильного ошибочного распределения при раздаче». В лучшем случае им оставляют маис.

^б-Бесконечные обыски днем и ночью привели к тому, что мужское население сел убегает, прячется и оставляют семьи без кормильца^б. Но, и к оставшимся членам семьи применяют всевозможные меры, как ^б-«ставить на мороз», чтобы принудить их к сдаче хлеба^б.

При подобном положении трудно себе представить, что сможет быть планомерная подготовка к весеннему севу. Не выполнивших сдачу посевматериала колхозников и единоличников обкладывают денежными штрафами, чтобы за эти деньги купить посевматериал в других районах. В случае, если бедняк-крестьянин жалуется на непосильный налог, он наказывается, как кулак.

Выселения и ссылки продолжают.

^б-Усиленная подача заявлений в Германскую Государственную Комиссию по долговым обязательствам о продаже облигаций^б говорит за то, что крестьянин отдает последнее, чтобы покупкой продуктов в Торгсине продлить свое существование.

^а-^а Написано великими літерами.

^б-^б Підкреслено машинописним способом.

Nr 98

6 lutego 1933, Odessa. Pismo konsula niemieckiego w Odessie do MSZ w Berlinie i ambasady Niemiec w Moskwie na temat zabierania chłopom zboża przez brygady „szturmowe”

^a-Konsulat niemiecki^a
Odessa, 6/II-1933 roku

Przekład z [języka] niemieckiego

^aDo Min[isterstwa] Spraw Zagr[anicznych] – Berlin
Do Ambasady Niemiec – Moskwa^a

Powołując się na informację
z 4/1-br. – N 6

Pomimo wszelkich zastosowanych środków przymusu w celu wykonania *chlebosdaczy*, plan w Odessie nie został wykonany.

31 XII ubiegłego roku została opublikowana [informacja o] wykonaniu planu w 72,2%. Więcej żadnych danych do tej pory nie opublikowano. Członkowie partii nieprzerwanie są pociągani do odpowiedzialności za niedostateczne współdziałanie w realizacji *chlebosdaczy*. Sekretarz komitetu part[ii] obwodu odeskiego został zdjęty ze stanowiska. *Sielsowiety* mają wypracować nowe wytyczne, brygady przeszukują chałupy, konfiskuje się materiał siewny. Za domniemane ukrycie materiału siew[nego] oddaje się niewinnych pod sąd. Kołchoźnicy mają oddać zarobione przez nich ziarno pod pretekstem „nieprawidłowego, omyłkowego rozdziału przy wydawaniu”. W najlepszym razie zostawia się im kukurydzę.

^bNiekończące się przeszukania dniem i nocą doprowadziły do tego, że mężczyźni uciekli ze wsi, ukrywają się i pozostawiają rodziny bez żywiciela^b. Ale i wobec pozostałych członków rodziny stosowane są wszelkie możliwe środki, jak ^b„trzymanie na mrozie”, żeby przymusić ich do oddania zboża^b.

W takiej sytuacji trudno sobie wyobrazić, aby mogło nastąpić planowe przygotowanie do wiosennego siewu. Na kołchoźników i *jednoliczników*, którzy nie zdali materiału siew[nego], nakładane są kary pieniężne, żeby za te pieniądze zakupić materiał siew[ny] w innych rejonach. W przypadku, gdy chłop biedniak skarży się na nadmierny podatek, jest on karany [tak samo] jak kułak.

Wysiedlenia i zsyłki trwają.

^bWzmógł się napływ informacji do Niemieckiej Komisji Państwowej ds. zobowiązań dłużnych o sprzedaży obligacji^b świadczy o tym, że chłop oddaje wszystko do ostatka, aby dzięki zakupom żywności w *Torgsinie* przedłużyć swoją egzystencję.

^a-^a Zapisano wersalikami.

^b-^b Podkreślono maszynowo.

^бПриходящие в консульство крестьяне – немецкие колонисты и иностранно-подданные других стран – дают тяжелую картину положения на селе^б.

РОТ

Перевела с немецкого: Переводчица КИГЛЕР

^аВерно:

Оперуполномоченный Особого Отдела УГБ^а
(—) ШНАЙДЕР

ГДА СБУ, ф. 13, спр. 161, т. 7, арк. 23–24.

Засвідчена копія, машинопис.

Документ російською мовою.

^bPrzychodzący do konsulatu chłopci – niemieccy koloniści i obywatele innych państw – przedstawiają obraz ciężkiej sytuacji na wsi^b.

ROT

Tłumaczyła z niemieckiego: tłumaczka KIGLER

^aZa zgodność:

Pełnomocnik Oper[acyjny] Oddziału Specjalnego^a UGB
(—) SZNAJDER

*WAP SBU, f. 13, spr. 161, t. 7, k. 23–24.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

№ 99

10 лютого 1933, Одеса. Повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР щодо настроїв німецьких колоністів

^а-Одесский Областной Отдел ГПУ^а

^б-Особый^б ^а-Отдел^а

^а-Сов[ершенно] секретно^а

февраля «10» 1933 года

Настроение в большинстве немецких деревень (речь идет о деревнях, расположенных в районах: Березовском, Коминтерновском, Раздельнянском и К[арл]-Либкнехтовском) – весьма подавленное и возбужденное. В Коминтерновском, Раздельнянском и К[арл]-Либкнехтовском районах еще не выполнена хлебозаготовка; в Березовском районе проводится кампания собиранья семенного материала. В одно и тоже время проводится кампания выявления незаконно приобретенного зерна и муки отдельными гражданами (как членами артели, так и единоличниками). Эта кампания в общей сложности дает безусловно положительные результаты, как это мною уже было указано в предыдущих моих донесениях, т. е. фактически у крестьян имеется достаточный процент незаконно добытого зерна. Практика показала, что такое зерно было найдено не только у более зажиточного элемента, но и у середняков и даже у бедняков.

В районах, где еще не выполнена хлебозаготовка, происходят массовые аресты и раскулачивания. Таковы у меня сведения из К[арл]-Либкнехтовского района. В Раздельнянском районе (дер.дер. Коноплево и Шарово) замечается сильное отходничество, т. е. многие хозяева, ожидающие раскулачивания, а также ареста, исчезают из деревни. Как мною раньше уже было указано, тут в Раздельнянском районе утверждают, будто бы хлебозаготовительный план был нереален, т. е. выше исчислен, чем в русских сельсоветах. В К[арл]-Либкнехтовском районе невыполнение хлебозаготовки объясняется, безусловно, вредительством и контрреволюционным настроением большинства крестьян: плохая обработка земли, саботаж при молотбе хлеба, плохое состояние конского тягла и т. д. В этом районе по полученным мною сведениям также много крестьян уходят из своих деревень, особенно в дер. Вормс.

В Березовском районе еще в начале января хлебозаготовительный план был выполнен сполна. Отдельные сельсоветы, как например Мариновский выполнил свое задание еще в ноябре месяце прошлого года. Встречный план был также поднят. Затем для выполнения плана всего района был вывезен весь семенной фонд, учительский паек и паек трактористов. Более того, было собрано еще 200 пудов добровольным путем (в трехдневный срок).

^а-^а Друк формуляра.

^б-^б Написано великими літерами.

Nr 99
10 lutego 1933, Odessa. Doniesienie tajnego informatora
Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS na temat sytuacji
w niemieckich osadach

^{a-}Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a ^{b-}Specjalny^b

^{a-}Ściś[le] tajne^a
„10” lutego 1933 roku

W większości niemieckich wsi (chodzi o wsie położone w rejonach: berezowskim, kominternowskim, rozdzielniańskim i k[arl]-liebkechtowskim) [panuje] bardzo przygnębiająca atmosfera i wzburzenie. W rejonach: kominternowskim, rozdzielniańskim i k[arl]-liebkechtowskim jeszcze nie wykonano *chlebozagotowki*; w rejonie berezowskim prowadzona jest kampania zbierania materiału nasiennego. Jednocześnie prowadzi się kampanię ujawniania bezprawnie nabytego ziarna i mąki przez poszczególnych obywateli (zarówno członków artelu, jak i *jedinoliczników*). Kampania ta, ogólnie rzecz biorąc, przynosi zdecydowanie pozytywne wyniki, jak to już przedstawiłem w poprzednich doniesieniach, tj. rzeczywiście chłopci mają dostatecznie [duży] procent bezprawnie zdobytego ziarna. Praktyka wykazała, że takie ziarno znajdowano nie tylko u bardziej zamożnego elementu, ale i u średniaków, a nawet u biedniaków.

W rejonach, gdzie jeszcze nie wykonano *chlebozagotowki*, odbywają się masowe aresztowania i rozkułaczanie. Takie mam informacje z rejonu k[arl]-liebkechtowskiego. W rejonie rozdzielniańskim (w[si]e Konoplewo i Szarowo) zauważa się znaczne uchodźstwo, tzn. wielu gospodarzy, spodziewających się rozkułaczenia i aresztowania, znika ze wsi. Jak już wcześniej wskazywałem, tutaj w rejonie rozdzielniańskim twierdzą, że plan *chlebozagotowki* był rzekomo nierealny, tj. obliczony wyżej, niż w rosyjskich *sielsowietach*. W rejonie k[arl]-liebkechtowskim niezrealizowanie *chlebozagotowki* tłumaczy się wyłącznie szkodnictwem i kontrrewolucyjnym nastawieniem większości chłopów: zła uprawa ziemi, sabotaż przy młóceniu zboża, zły stan końskiej siły pociągowej itd. W tym rejonie, według uzyskanych przeze mnie informacji, również wielu chłopów ucieka ze swoich wsi, szczególnie ze wsi Worms.

W rejonie berezowskim już na początku stycznia plan *chlebozagotowki* był wykonany w całości. Pojedyncze *sielsowiety*, jak na przykład marinowski, wykonały zadanie jeszcze w miesiącu listopadzie ubiegłego roku. Podjęto także plan pomostowy. Następnie, żeby cały rejon wykonał plan, wywieziono cały zapas nasienny, przydział nauczycielski oraz przydział dla traktorzystów. Ponadto zebrano dobrowolnie jeszcze 200 pudów (w okresie trzech dni). Teraz jednak przy zbieraniu zapasu siewnego ziarno napływa bardzo powoli, [na co] wskazuje [fakt], że obiecano zwrot zapasu siewnego itd. Powszechne skargi na brak zboża słychać

^{a-} ^a Druk formularza.

^{b-} ^b Zapisano wersalikami.

Теперь же при собирании семенного фонда зерно поступает весьма туго, указывает на то, что обещано возвращение семенного фонда и т. д. Общая жалоба на отсутствие хлеба слышна по всем деревням. По рассказам есть деревни (как Люстенфельд, Березовского района, Шарова – Раздельнянского района), где большой процент населения питается лишь бураками и тыквами. Очень частые обыски у отдельных граждан, аресты отдельных лиц и т. д. создали настроение страха и опасения голодовки. Главным образом, бояться выселения из домов и высылки из деревни в зимнюю пору. Законы о мясозаготовках и сдаче молока встречены с большим удовлетворением подавляющим большинством немцев-колонистов. Закон о сдаче зерна известен пока только единичным гражданам, он еще не проработан на общих собраниях.

Классовая борьба приняла в последнее время опять более пестрые формы. Безусловно, заметен сдвиг налево у более передового середнякацкого элемента. Выходки кулацкого элемента в пестрой форме осуждаются почти всеми. В общем, этот элемент втихомолку бойкотируется, как морально, так и физически. Многие говорят: «Из-за них (кулаков и их приспешников), мы должны страдать». Заметна тенденция в деревнях, где находится элемент, лишенный права голоса и нашедший тут убежище, выжить таковой.

Верно:

ГДА СБУ, Одеса, стр. 633, т. 8, арк. 739–739 зв.

Копія, машинопис на бланку.

Документ російською мовою.

po wszystkich wsiach. Według opowieści są wsie (jak Lustenfeld w rejonie be-rezowskim, Szarowo w rejonie rozdzielniańskim), gdzie duży odsetek ludzi żywi się tylko burakami i dyniami. Bardzo częste rewizje u poszczególnych obywateli, aresztowania pojedynczych osób itd. wytworzyły atmosferę strachu i zagrożenia głodem. Przeważnie boją się wysiedlenia z domów i zsyłki ze wsi zimową porą. Przepisy o państwowym skupie mięsa i zdawaniu mleka spotkały się z dużym zadowoleniem wśród przeważającej większości kolonistów niemieckich. Przepis o zdawaniu ziarna znany jest na razie tylko pojedynczym obywatelom, nie został on jeszcze przepracowany na ogólnych zebraniach.

Walka klas przybrała ostatnio bardziej różnorodne formy. Wyraźnie zauważalny jest zwrot na lewo wśród bardziej postępowego średniackiego elementu. Wybryki elementu kułackiego w rozmaitej formie są potępiane prawie przez wszystkich. Ogólnie ten element cichaczem jest bojkotowany zarówno moralnie, jak i fizycznie. Wielu mówi: „Przez nich (kułaków i ich zauszników) musimy cierpieć”. We wsiach, gdzie znajduje się element pozbawiony prawa głosu i mający tu schronienie, zauważa się tendencję, żeby go stąd wyrugować.

Za zgodność:

*WAP SBU, Odessa, spr. 633, t. 8, k. 739–739 v.
Kopia, maszynopis na formularzu.
Dokument w języku rosyjskim.*

№ 100

10 лютого 1933, Луцьк. Із звіту Волинського воєводи за січень 1933 р. про утворення у Здолбунівському повіті Комітету допомоги голодуючим в Україні

^а-Волинське Воєводське управління^а
Відділення безпеки
ББО-45/секр
Місячний ситуаційний звіт

Луцьк, ^б-10 II^б 193^б-3-^б р.
^в-Суворо таємно^в

Місячний ситуаційний звіт № ^б-1-^б

Згідно з розпорядженням Міністерства внутрішніх справ № ПП 17900/29 від дня 26 X 1929 р. посилаю, відповідно до нижче поміщеної рознарядки, місячний ситуаційний звіт № 1 за період від дня ^б-1 I-^б до дня ^б-1 II-^б 1933 р.

За Воєводу
(—) В. Войніч¹
Начальник Від[ділення]
Гром[адської] Безп[еки]

[...]

VI. Національні меншини

А. Українці

[...]

б) культурно-освітній і суспільний рух

Комітет допомоги голодуючим в Україні Здолбунівського пов[іту]: дня 25 XI поточного р.^г в Острозі відбулося організаційне засідання за участю 18 осіб. Зібрані схвалили закласти в Острозі, при Укр[аїнському] бл[аго-
дійному] тов[аристві] в Острозі, Комітет допомоги голодуючим як філіал
Луцького комітету допомоги голодуючим в Україні. Управу Комітету попе-
реджено, що до часу затвердження його Центральним комітетом жертвам
голоду в Україні в Луцьку повинен утримуватися від своєї діяльності.

[...]

^а-^а Написано великими літерами.

^б-^б Вписано від руки.

^в-^в Підкреслено машинописним способом.

^г Так у тексті. Інформацію подано у звіті за січень 1933 із запізненням або з'явилася тут помилково.

¹ Віктор Войніч (24 XII 1894), кмдр ппор. ст. сп.; до 1917 офіцер російського флоту; у 1933–1934 начальник Відділу публічної безпеки Уряду воєводства в Луцьку; восени 1939 арештований радянськими органами безпеки, ув'язнений в Луцьку; вбитий весною 1940 на терені УРСР (т. зв. український список).

Nr 100
**10 lutego 1933, Łuck. Fragment miesięcznego sprawozdania wojewody
wołyńskiego za styczeń 1933 r. dotyczący powstania w powiecie
zdołbunowskim Komitetu Pomocy Głodującym na Ukrainie**

^a-Urząd Wojewódzki Wołyński^a
Wydział Bezpieczeństwa
BBO-45/tjn/
Sprawozdanie miesięczne sytuacyjne

Łuck, dnia ^{b-10} II-^b 193^{b-3-b} r.
^c-Ściśle tajne^c

Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne nr ^{b-1-b}

W myśl zarządzenia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych nr PP 17900/29 z dnia 26 X 1929 r. przesyłam, według poniżej zamieszczonego rozdzielnika, miesięczne sprawozdanie sytuacyjne nr ^{b-1-b} za czas od dnia ^{b-1} I-^b do dnia ^{b-1} II-^b 1933 r.

Za Wojewodę
(—) W. Wojnicz¹
Naczelnik Wydz[iału]
Bezp[ieczeństwa] Publ[icznego]

[...]

VI. Mniejszości narodowe
A. Ukraińcy

[...]

b) ruch kulturalno-oświatowy i społeczny

Komitet Pomocy Głodującym na Ukrainie pow[ia]t Zdołbunów: w dn. 25 XI br.^d w Ostrogu odbyło się posiedzenie organizacyjne przy udziale 18 osób. Zebrani uchwalili założyć w Ostrogu Komitet Pomocy Głodującym na Ukrainie przy Ukr[aińskim] Tow[arzystwie] Dobr[oczynności] w Ostrogu, jako filię Łuckiego Komitetu Pomocy Głodującym na Ukrainie. Zarząd Komitetu został uprzedzony, że do czasu zatwierdzenia go przez Centralny Komitet Ofiarom Głodu na Ukrainie w Łucku winien swą działalność wstrzymać.

[...]

^{a-a} *Zapisano wersalikami.*

^{b-b} *Wpisano odręcznie.*

^{c-c} *Podkreślono maszynowo.*

^d *Tak w tekście. Informację podano w sprawozdaniu za styczeń 1933 z opóźnieniem lub znalazła się tu omyłkowo.*

¹ Wiktor Wojnicz (ur. 24 XII 1894), kmr ppor. st. sp.; do 1917 oficer floty rosyjskiej; w l. 1933–1934 naczelnik Wydz. Bezpieczeństwa Publicznego Urzędu Woj. w Łucku; jesienią 1939 aresztowany przez sowieckie organy bezpieczeństwa, więziony w Łucku; zamordowany wiosną 1940 na terenie USRS (tzw. lista ukraińska).

ДАВО, ф. 1, оп. 2, спр. 3080, арк. 37, 43.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

У лівому долішньому куті першої сторінки відбита печатка змістом: Волинське воєводство Восводське командування Державної поліції. Надійшло Луцьк, дня ... 19... р. і вписаною від руки, датою: 15 II ...33; поруч нерозбірливий підпис.

DAWO, f. 1, op. 2, spr. 3080, k. 37, 43.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W lewym dolnym rogu pierwszej strony wybita pieczęć o treści: Województwo Wołyńskie Komenda Wojewódzka Policji Państwowej Wpłynęło Łuck, dnia ... 19... r. z wpisaną odręcznie datą: 15 II ...33; obok nieczytelna parafa.

№ 101

14 лютого 1933, Москва. Вказівка ОДПУ у зв'язку з підготовкою до посівної кампанії

^а-^аВсем^а ПП ОГПУ

Ликвидируемая ЭКУ ОГПУ и местными органами ОГПУ к-р организация в сельском хозяйстве¹ ставила перед собой задачу срыва весеннего сева 1933 года, что создало бы благоприятные условия для выполнения основной задачи к-р организации – вооруженного свержения Советской Власти.

Сорвав зяблевую вспашку, к-р организация вела систематическую подрывную работу, направленную к полному разрушению тракторного парка, что выразилось:

- а) ^б-в поджогах МТМ;^{-б}
- б) ^б-в проведении мероприятий,^{-б} осуществление которых привело бы к ^б-выбраковке до 10% всего тракторного парка^{-б} Союза;
- в) в разрушении собственной производственной базы по изготовлению запчастей, правильное использование которой обеспечило бы 50% всей потребности МТС;
- г) в сосредоточении в одних краях огромного количества излишних запчастей, при катастрофической недостатке последних в других;
- д) в заказе импортных станков для МТМ, с таким расчетом, чтобы при самых благоприятных условиях последние поступили бы в МТМ, после окончания ремонтной кампании. При этом следует отметить, что изготов-

^а-^а *Написано великими літерами.*

^б-^б *Підкреслено від руки.*

¹ Йдеться про справу, сфабриковану з метою знайти винних за виникнення голоду 1932–1933, а також з метою застрашення керівних працівників. 5 ІІІ 1933 ОГПУ СРСР через газету «Правда» оголосило про викриття «контрреволюційної шкідницької організації в деяких органах наркомзему і наркомрадгоспів, головним чином у сільськогосподарських районах України, Північного Кавказу, Білорусії». Заарештовані мали на меті «підірвати селянське господарство і викликати голод у країні». До цієї сфабрикованої справи було залучено 75 осіб. 11 ІІІ 1933 Колегія ОДПУ СРСР прийняла постанову, якою «за організацію контрреволюційного шкідництва у машинно-тракторних станціях і радгоспах» засудила до розстрілу 35 осіб, до 10 років ув'язнення – 22 особи, до 8 років ув'язнення – 18 осіб. У квітні 1933 ДПУ УРСР оголосило про викриття «українського філіалу» цієї «контрреволюційної організації» в сільському господарстві, який нібито очолював колишній заступник завідуючого сектором урожайності Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук В. А. Батієнко. Учасникам «змови» інкримінувалось також налагодження зв'язків з працівниками Київської, Одеської та інших областей з метою «створення необхідних передумов для розгортання й активізації своєї підготовчо-повстанської роботи», а також створення повстанських осередків у 67 районах, 102 МТС, 114 колгоспах і селах у 133 районах України. Для перевірки цієї справи було створено спеціальну комісію Наркомату робітничо-селянської інспекції, що підтвердила висновки слідства. Постановою судової трійки ДПУ УРСР від 27 ІV 1933 чотирьох учасників «змови» засуджено до страти інших – 3 до 10 років позбавлення волі. У 1956 всі були реабілітовані.

Nr 101

14 lutego 1933, Moskwa. Wytyczne OGPU dotyczące tzw. szkodniczej organizacji działającej w rolnictwie oraz przygotowań do kampanii siewnej

^a-Do wszystkich^a PP OGPU

Zlikwidowana przez EKU OGPU i lokalne organy OGPU k-r organizacja działająca w rolnictwie¹ stawiała sobie za cel niedopuszczenie do wiosennego siewu 1933 roku, co wytworzyłoby sprzyjające warunki do wykonania podstawowego zadania k-r organizacji – zbrojnego obalenia władzy sowieckiej.

Zerwawszy orkę jesienną, k-r organizacja prowadziła systematyczną działalność destrukcyjną nastawioną na całkowite zniszczenie parku traktorowego, co wyraziło się:

- a) ^b-w podpaleniach MTM;^{-b}
- b) ^b-w działaniach,^{-b} których urzeczywistnienie doprowadziłoby do ^b-wybra-kowania do 10% całego parku traktorowego^{-b} Związku [Sowieckiego];
- c) w zniszczeniu własnej bazy produkującej części zam[ienne], której właści-we wykorzystanie zabezpieczyłoby 50% całego zapotrzebowania MTS;
- d) w skoncentrowaniu w jednych krajach ogromnej ilości zbędnych części zam[iennych], przy katastrofalnym ich braku w innych;
- e) w zamówieniu importowanych obrabiarek dla MTM z takim założeniem, żeby przy najbardziej sprzyjających warunkach dotarły one do MTM po za-kończeniu kampanii remontowej. Przy tym należy zauważyć, że przygotowanie warsztatowego oprzyrządowania dla MTM, gdyby je zamówiono we właściwym czasie, [byłoby] całkowicie zapewnione przez rodzimy przemysł.

^a-^a *Zapisano wersalikami.*

^b-^b *Podkreślono odręcznie.*

¹ Chodzi o sfabrykowaną przez OGPU sprawę, której celem było odnalezienie „winiych” wywo-łania głodu w latach 1932–1933, a także zastraszenie lokalnej kadry kierowniczej. OGPU ZSRS za po-średnictwem gazety „Prawda” ogłosiło 5 III 1933 wykrycie „kontrrewolucyjnej szkodniczej organizacji w niektórych organach Ludowego Komisariatu Rolnictwa oraz Ludowego Komisariatu Sowchozów Zbożowych i Hodowlanych przede wszystkim na Ukrainie, Północnym Kaukazie i Białorusi”. Aresztowani mieli na celu „zniszczenie rolnictwa i wywołanie w kraju głodu”. Sprawa ta objęła 75 osób. Kolegium OGPU ZSRS 11 III 1933 skazało „za organizowanie kontrrewolucyjnych szkód w MTS-ach i sowchozach” 35 osób na rozstrzelanie, 22 osoby na karę do 10 lat więzienia, 18 osób na karę do 8 lat więzienia. W kwietniu 1933 GPU USRS ogłosiło wykrycie ukraińskiej filii „organizacji kontrrewolucyjnej działającej w rolnictwie”, którą kierować miał zca kierownika Wydz. Nauk Rolniczych Wszzechukraińskiej Akademii Nauk W. Batijenko. Uczestnikom „spisku” zarzucano m.in. szkodnictwo, dyskredytację partii oraz utworzenie ośrodków powstańczych w 67 rejonach, 102 MTS-ach, 114 koł-chozach i wsiach w 133 rejonach Ukrainy. Do prowadzenia tej sprawy utworzono specjalną komisję ludowego komisarza inspekcji robotniczo-chłopskiej, która potwierdziła wnioski śledztwa. Postano-wieniem sądowej trójki GPU USRS z 27 IV 1933 czterech uczestników „spisku” skazano na śmierć (m. in. Batijenkę), innych na karę pozbawienia wolności od 3 do 10 lat. W 1956 wszyscy oskarżeni zostali oficjalnie zrehabilitowani.

ление станочного оборудования для МТМ, при своевременном заказе вполне обеспечивалось отечественной промышленностью.

Поступающие с мест данные свидетельствуют о продолжении подрывной работы, проводимой не разгромленной частью к-р организации в сельском хозяйстве.

Эта работа, главным образом, сводится к срыву зимнего ремонта, дальнейшему сокращению конского поголовья, сокрытию семфондов и тем самым к срыву весеннего сева.

В связи с изложенным, равно как и во исполнение последних решений директивных органов, о подготовке к весеннему севу 1933 г. ОГПУ предлагает:

1. Принять меры к дальнейшему усилению оперативной работы, направленной к выявлению и изъятию оставшихся на свободе членов к-р ^борганизации в сельском хозяйстве^{-б}.

2. ^бПринять немедленно меры по ликвидации последствий подрывной работы, к-р организации в сельском хозяйстве (с учетом оперативных интересов)^{-б}.

3. Взять под особое наблюдение выполнение заводами постановлений СНК СССР и ЦК ВКП(б) по выпуску запчастей.

4. Усилить работу по систематическому освещению земорганов по основным вопросам подготовки к весеннему севу ^б(планирование, размещение культур, ход засыпки семфондов, ход ремонта и т. д.)^{-б}.

5. Особо обратить внимание на состояние живой тягловой силы, проверив работу земорганов в части обеспечения и рационального использования кормовых ресурсов.

О выполнении настоящей директивы систематически информируйте ЭКУ ОГПУ ^бспецсообщениями^{-б}.

в-283028
14 фев[раля] 1933^в

^аП.п. Зам. Пред.^{-а} ОГПУ
ПРОКОФЬЕВ²

^аНач.^{-а} ЭКУ ОГПУ
МИРОНОВ

Верно: Секретарь ЭКУ ОГПУ
(—) МОЖАЕВА

14 февраля 1933 года

^в-^в *Відбито штампом.*

² Георгій Євгенович Прокоф'єв (1895–1937), з 1920 в органах ВЧК; з 17 II 1926 до 6 VIII 1931 начальник Економічного управління ОДПУ СРСР; з 1 IV 1931 начальник Управління Біломорбуду; з 6 VIII 1931 до 25 X 1931 начальник Особливого відділу ОДПУ СРСР; з 16 X 1931 до 17 XI 1932 заступник наркома робітничо-селянської інспекції; з 17 XI 1932 до 10 VII 1934 заступник голови ОДПУ СРСР; з 27 XII 1932 до 4 I 1934 начальник Головного управління робітничо-селянської міліції ОДПУ СРСР; 10 VII 1934 до 29 IX 1936 заступник Наркома внутрішніх справ СРСР; з 29 IX 1936 до 5 IV 1937 заступник наркома, 1-й заступник наркома зв'язку СРСР. Заарештований 11 IV 1937, засуджений в особливому порядку до вищої міри покарання, розстріляний; не реабілітований.

Napływające z terenu dane świadczą o kontynuowaniu destrukcyjnej działalności, prowadzonej przez nierozbitą [jeszcze] część k-r organizacji działającej w rolnictwie.

Działalność ta sprowadza się głównie do przerwania zimowego remontu, dalszego zmniejszenia pogłowia koni, ukrycia zapasów nasien[nych] i tym samym niedopuszczenia do wiosennego siewu.

W związku z powyższym, jak też wypełniając ostatnie uchwały organów decyzyjnych o przygotowaniach do wiosennego siewu 1933 r., OGPU zaleca:

1. Podjąć kroki w celu nasilenia pracy operacyjnej, ukierunkowanej na ustalenie i ujęcie pozostających na wolności członków k-r ^borganizacji działającej w rolnictwie^b.

2. ^bPodjąć niezwłocznie kroki w celu likwidacji skutków destrukcyjnej roboty k-r organizacji działającej w rolnictwie (z ewidencją spraw operacyjnych)^b.

3. Objąć szczególną obserwacją wykonanie przez fabryki postanowień SNK ZSRS i KC WKP(b) w sprawie produkcji części zam[iennych].

4. Zintensyfikować prace nad systematycznym wyjaśnianiem organom ziem[skim] podstawowych kwestii związanych z przygotowaniem do wiosennego siewu ^b(planowanie, rozmieszczenie upraw, przebieg zsytywania zapasów nasien[nych], przebieg remontu itd.)^b.

5. Zwrócić szczególną uwagę na stan żywej siły pociągowej, sprawdzając prace organów ziem[skich] związane z zabezpieczeniem i racjonalnym wykorzystaniem zasobów paszowych.

O wykonaniu niniejszej dyrektywy informujcie systematycznie EKU OGPU w ^bspec[jalnych] doniesieniach^b.

^c283028
14 lut[ego] 1933^c

^ap.p. Zast[ępcą] Przew[odniczącego]^a OGPU
PROKOFJEW²

^aNacz[elnik]^a EKU OGPU
MIRONOW

Za zgodność: Sekretarz EKU OGPU
(—) MOŻAJEWA

14 lutego 1933 roku

^{c-c} *Odbito stemplem.*

² Geоргий Прокофьев (1895–1937), od 1920 w organach WCzK; od 17 II 1926 do 6 VIII 1931 naczelnik EKU OGPU ZSRS; od 1 IV 1931 naczelnik Zarządu Budowy Białomorskiej; od 6 VIII 1931 do 25 X 1931 naczelnik Oddz. Specjalnego OGPU ZSRS; od 16 X 1931 do 17 XI 1932 zca ludowego komisarza inspekcji robotniczo-chłopskiej; od 17 XI 1932 do 10 VII 1934 zca przewodniczącego OGPU ZSRS; od 27 XII 1932 do 4 I 1934 naczelnik ZG RKM OGPU ZSRS; od 10 VII 1934 do 29 IX 1936 zca ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRS; od 29 IX 1936 do 5 IV 1937 zca ludowego komisarza, następnie pierwszy zca ludowego komisarza łączności ZSRS. Aresztowany 11 IV 1937, skazany w trybie specjalnym na śmierć, rozstrzelany; nie zrehabilitowany.

ГДА СБУ, ф. 9, спр. 90, арк. 391–392.

Засвідчена копія, машинопис.

Документ російською мовою.

У лівому верхньому куті першої сторінки прямокутний штамп з написом: Получено 21/II 1933 г. Вход. № 2052 ГПУ Крыма і дві резолюції від руки: т. Иванов. Зайдите 10/II; тов. Кочин. Зайдите 25/II. (–) та третя написана нерозбірливо.

WAP SBU, f. 9, spr. 90, k. 391–392.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

W lewym górnym rogu pierwszej strony dokumentu pięciokątna pieczęć z napisem: Otrzymano 21/II 1933 r.

Wpływ nr 2052 GPU Krymu, ponadto dwie odręczne adnotacje: t. Iwanow. Przyjdźcie 10/II; tow. Koczin.

Przyjdźcie 25/II. (-) oraz trzecia nieczytelna.

№ 102

16 лютого 1933, [Харків]. Інформація співробітниці II Відділу Головного штабу про продовольчу ситуацію у Харкові

Тема постачання стає щораз важчою. На ринку майже нічого не можна дістати. Люди продають крадькома. Конфіскація товарів, а особливо м'яса, майже щоденне явище. Ходять чутки, що конфіскований товар часткою йде до «Торгсину». Це подекуди підтверджує факт, що замовлене нами м'ясо присилають з Торгсину в різних кусках – ніколи цілісності.

У потягах проводяться постійні обшуки, конфіскують і карають в'язницею за перевезення навіть 2 кг цукерок.

Нашим постачальником деяких продуктів є зараз урядовець поштового вагону, який одержує 69 крб. на місяць і мусить годувати себе й родину. Тому він теж доробляє, привозячи сюди предмети першої необхідності, які його дружина по черзі перепродує по приватних хатах.

Останнім часом в місті в крамницях спостерігається багато цукру, який всім продається по 15 крб. за кг. Мабуть вийшло секретне розпорядження, щоб весь цукор рафінувати і кинути на внутрішній ринок. Водночас, мабуть, стримано виробництво цукерок, які з огляду на дешеву ціну були більш вживані населенням. Однак цьому заперечує факт, що водночас з цукром є велика кількість найрізноманітніших цукерок та кондитерських виробів.

Брак предметів першої необхідності на ринку і в крамницях змушує населення віддавати свої залишки срібла чи золота до «Торгсину», який переповнений населенням. Переважно люди купують борошно й хліб. Часто зараз перед «Торгсином» можна бачити торгівлю хлібом, купленого в «Торгсині». Талон «Торгсину» в 1 крб. обраховують [на] 80 рад[янських] крб. Талони починають вже набирати сили серед громадян, які охоче купують [їх] або також беруть за проданий товар. Мабуть, спеціально визначені [громадяни] вже отримують частину своєї зарплати в цих талонах. Це підтверджує [факт], що багато військовиків приходять у «Торгсин».

[...]

Зараз лікарі отримують 2 фунти хліба. Зарплату за першу половину січня виплачують щойно тепер. Нерівний розподіл і зниження зарплати тривають надалі. З тих, кому зменшено зарплату, відраховують, однак, на позику згідно з попередньою зарплатою.

Д[уже] багато німців навесні збираються покинути тут роботу, тому що багато із них не може виконати накресленого плану, співпрацюючи з людь-

Nr 102

16 lutego 1933, [Charków]. Informacja pracownicy Oddziału II Sztabu Głównego dotycząca trudności aprowizacyjnych w Charkowie

Zagadnienie aprowizacji staje się coraz trudniejsze. Na rynku prawie nic nie można dostać. Ludzie sprzedają po kryjomu. Konfiskata towarów, a w szczególności mięsa, jest niemal codziennym zjawiskiem. Chodzą pogłoski, że towar skonfiskowany w części idzie do „Torgsinu”. Potwierdza to poniekąd fakt, że zamówione przez nas mięso przysyłają z „Torgsinu” w różnych kawałkach – nigdy w całości.

W pociągach przeprowadzają stałe rewizje, konfiskują i karzą więzieniem za przewóz nawet 2 kg cukierków.

Dostawcą naszym niektórych produktów jest obecnie urzędnik pocztowego wagonu, który pobiera 69 rb. miesięcznie i musi wyżywić siebie i rodzinę. Dobra więc, przywożąc tu artykuły pierwszej potrzeby, które następnie jego żona odsprzedaje po prywatnych domach.

W ostatnich czasach daje się zauważyć na mieście w sklepach ogromne ilości cukru po 15 rb. za kg, sprzedawany dla wszystkich. Podobno wyszło poufne zarządzenie, żeby wszystkim cukier rafinować i rzucić na wewnętrzny rynek. Jednocześnie podobno wstrzymany jest wyrób cukierków, które ze względu na tanią cenę były bardziej używane przez ludność. Zaprzecza jednak temu fakt, że jednocześnie z cukrem widzi się po sklepach olbrzymie ilości najrozmaitszych cukierków i wyrobów cukierniczych.

Brak artykułów pierwszej potrzeby na rynku i w sklepach zmusza ludność [do] oddawania swych resztek srebra czy złota do „Torgsinu”, który jest przepełniony ludnością. Kupują przeważnie mąkę lub chleb. Często widzi się teraz przed „Torgsinem” handel chlebem, zakupionym przed chwilą w „Torgsinie”. Bon „Torgsinu” 1 rb. obliczają [na] 80 rb. sow[ieckich]. Bony te zaczynają już wchodzić w życie wśród obywateli, którzy chętnie nabywają [je] w drodze kupna lub też biorą za sprzedany towar. Podobno specjalnie wyróżnieni już pobierają część swojej pensji w tych bonach. Potwierdza to [fakt], że dużo wojskowych przychodzi do „Torgsinu”.

[...]

Lekarze otrzymują obecnie 2 funty chleba. Pensję za pierwszą połowę stycznia wypłacają dopiero teraz. Redukcja i zmniejszanie pensji trwają nadal. Tym, którym zmniejszyli pensję, potrącają jednak na pożyczkę wg poborów poprzednich.

B[ardzo] wielu Niemców wybiera się na wiosnę porzucić tu pracę, ponieważ wielu z nich nie może wypełnić nakreślonego planu, współpracując z ludźmi na

ми, наполовину притомними і виснаженими від голоду; тим більше вони морально страждають, що тих, останніх, безсоромно примушують працювати.

[...]

а-16/II [19]33^а

О. Осмульська^{б1}

ЦВА, Від. II ГШ, 1.303.4.2094, т. В-36, б. п.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

У лівому горішньому куті першої сторінки дописано від руки: 17/II/V.

^{а-в} Дописано від руки.

^б Підпис від руки.

¹ Точн. Юзефіна Писарчиківна (нар. 9 XI 1902), тимчасовий підреферндар МЗС, працівник II відд. Гол. шт.; перед 1921 у ПОВ; у 1921–1923 секретарка Броніслава Перацького; на переломі двадцятих і тридцятих років ймовірно в МВС; потім контрактний працівник МЗС; з листопада 1931 до кінця 1933 керівник пункту розвідки II відд. Гол. шт. «Х-22» в Харкові (під псевд. «Леон Попіл», потім «Оля Осмульська»), раніше ймовірно зв'язана з пунктом «З» в Харкові; водночас з 1 IX 1932 до 30 XI 1933 машиністка /канцеляристка в Генконсульстві РП в Харкові (штатний працівник МЗС у безкоштовній відпустці, який перебував за кордоном на контракті); потім до січня 1934 в Кабінеті Міністра МЗС, потім в Адміністративному деп., а також Консульському деп. МЗС; з 1936 до 1938 в Консульстві РП в Брюсселі; з квітня 1938 у Консульстві РП в Даугавпілсі.

wpół przytomnymi i wyczerpanymi z głodu; tym więcej cierpią moralnie, że tych ostatnich nie mają sumienia do pracy zmuszać.

[...]

a-16/II [19]33^a

O. Osmólska^{b1}

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.2094, t. W-36, b. p.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W lewym górnym rogu pierwszej strony dopisano odręcznie: 17/II/V.

^{a-a} *Dopisano odręcznie.*

^b *Podpis odręczny.*

¹ Właśc. Józefina Pisarczykówna (ur. 9 XI 1902), prowizoryczny podreferendarz MSZ, pracownik Oddz. II Szt. Gł.; przed 1921 w POW; w l. 1921–1923 sekretarka Bronisława Pierackiego; na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych prawdopodobnie w MSW; potem pracownik kontraktowy MSZ; od listopada 1931 do końca 1933 kierownik placówki wywiadu Oddz. II Szt. Gł. „X-22” w Charkowie (pod ps. „Leon Popiel”, potem „Ola Osmólska”), wcześniej prawdopodobnie powiązana z placówką „Z” w Charkowie; jednocześnie od 1 IX 1932 do 30 XI 1933 maszynistka/kancelistka w Konsulacie Generalnym RP w Charkowie (pracownik etatowy MSZ na urlopie bezpłatnym, przebywający za granicą na kontrakcie); następnie do stycznia 1934 w Gabinetnie Ministra MSZ, potem w Dep. Administracyjnym oraz Dep. Konsularnym MSZ; od 1936 do 1938 w Konsulacie RP w Brukseli; od kwietnia 1938 w Konsulacie RP w Dyneburgu.

№ 103

1 березня 1933, Київ. Інформація польського віце-консула в Києві до Посольства РП у Москві

Польське консульство
у Києві
№ секр. 23/33

1 березня [193]3 [р.]
Таємно

Пану Послу РП
у Москві

У Києві і в Київській області надалі тривають скорочення робітників і службового персоналу, як на заводах, так і в установах. Скорочення торкається також вищих навчальних закладів, звідки звільняють студентів, за якими часто вже кілька років навчання. У всіх звільнених, без винятку, відбираються картки на хліб. Позбавлення роботи в подальшому тягне за собою необхідність покинути місто у зв'язку з проведеною системою паспортів, яку вводиться. Паралельно із зростаючим числом безробітних збільшується число крадіжок і пограбувань. У багатьох випадках звільненим робітникам і службовцям пропонується виїзд у село. Через, однак, пануючий там голод і невдоволення міського населення, безробітні за всяку ціну намагаються залишитися в місті. Навіть члени партії дуже неохоче наважуються на виїзд з міст. Обласні й міські партійні організації мали в лютому змобілізувати на роботу в село 800 членів. До сьогодні вдалося знайти лише 423. В офіційних оголошеннях Міської ради фігурує спеціальна категорія хлібних карток для безробітних.

У більшості установ і фабрик до сьогодні не виплачена заробітна плата за другу половину грудня. В касах Державного банку взагалі немає поточної готівки. Директор тут[ешнього] відділу банку – Тарський, під час приватної розмови сказав, що не лише установам і заводам відмовляє у наданні кредитів, але також і районам, які потребують грошей на ремонт тракторів і на підготовку до весняної сівби. Внаслідок вищесказаного, заводи, маючи до забезпечення термінові зобов'язання, випускають на приватний ринок фабрикати, виконані на замовлення для різноманітних установ і цим способом здобувають готівку. Наслідком цього, однак, наслідок в невиконання або запізнення замовлень.

За офіційним оголошенням, Київська і Вінницька області виконали план збору насіння. В дійсності ці запаси мінімальні. Голова Київської області Василенко також визнав під час приватної розмови, що вони не досягають навіть 60% необхідної кількості, а якістю вони найгірші. Тому, незважаючи на офіційне оголошення вільної торгівлі збіжжям, як і раніше відбуваються постійні обшуки й реквізиції хліба, а на залізницях далі існує заборона перевозити збіжжя та утруднення переїзду селянам. Майже в усіх районах запроваджено повторний обмолот соломи. За офіційними відомостями, це

Nr 103

1 marca 1933, Kijów. Raport wicekonsula polskiego w Kijowie dla posła RP w Moskwie na temat braku żywności w obwodach kijowskim, winnickim i żytomierskim

Konsulat Polski
w Kijowie
Nr pf. 23/33

1 marca [1933] [r.]
Poufne

Do Pana Posła RP
w Moskwie

W Kijowie i w kijowskim obwodzie w dalszym ciągu odbywają się redukcje robotników i personelu urzędniczego, zarówno w zakładach przemysłowych, jak i w urzędach. Redukcje sięgają również wyższych zakładów naukowych, skąd zwalniani są studenci, mający za sobą nieraz po kilka lat studiów. Wszystkim zwolnionym bez wyjątku odbiera się kartki na chleb. Pozbawienie pracy pociąga za sobą w dalszej konsekwencji konieczność opuszczenia miast w związku z przeprowadzaniem systemu paszportów. Równoległe ze wzrastającą ilością bezrobotnych zwiększa się nadzwyczajnie ilość kradzieży i rabunku. W wielu wypadkach zwolnionym robotnikom i urzędnikom proponuje się wyjazd na wieś. Wobec jednak szerzącego się tam głodu i niezadowolenia ludności miejskiej, bezrobotni starają się za wszelką cenę pozostać w miastach. Nawet członkowie partii bardzo niechętnie decydują się na wyjazd z miast. Obwodowe i miejskie organizacje partyjne miały zmobilizować w lutym 800 członków na roboty na wsi. Do dziś dnia zdołano uzyskać zaledwie 423. W oficjalnych ogłoszeniach rady miejskiej figuruje specjalna kategoria kartek chlebnych dla bezrobotnych.

W większości instytucji i fabryk do dziś dnia nie są zapłacone gaże z drugiej połowy grudnia. Kasy Banku Państwowego nie posiadają wcale bieżącej gotówki. Dyrektor tutaj[szego] oddziału banku Tarski w rozmowie prywatnej powiedział, że nie tylko instytucjom i zakładom przemysłowym odmawia wypłacenia kredytów, lecz również i rejonom potrzebującym pieniędzy na remont traktorów i przygotowania do siewu wiosennego. W konsekwencji powyższego zakłady przemysłowe, mając do pokrycia terminowe zobowiązania, wypuszczają na rynek prywatny fabrykaty wykonane jako obstalunki dla rozmaitych instytucji, zdobywając w ten sposób gotówkę. Pociąga to jednak za sobą niewykonanie lub opóźnienie zamówień.

Według oficjalnego ogłoszenia obwody kijowski i winnicki wykonały plan zbioru nasion. W rzeczywistości zapasy te są minimalne. Prezes obwodu kijowskiego Wasilenko przyznał również w rozmowie prywatnej, że nie sięgają one nawet 60% potrzebnej ilości, w gatunku są najgorsze. Toteż, pomimo oficjalnego ogłoszenia wolnego handlu zbożem, nadal odbywają się stale rewizje i rekwizycje chleba, a na kolejach nadal obowiązuje zakaz przewożenia zboża oraz [wprowadza się] utrudnienia przejazdu dla włościan. Prawie we wszystkich rejonach

дає несподівані результати. Деякі колгоспи вимолочували по 60 центнерів на день. Це збіжжя повністю призначається на насіння, попри те, що продовольча ситуація в селі прямо розпачлива. В мене була можливість розмови з молодою лікаркою, яку після закінчення лікарського відділу, вислано на практику в село до Бердичівського рай[ону]. За її словами, у цьому районі і в інших поруч, як говорить, дуже багато голодної смерті, поширюються черевний і висипний тифи та специфічна важка форма дизентерії. Селяни не дозволяють робити їм протитифозних уколів і дуже часто благають про отруту. Інформаторка повернулася в Київ тому, що протягом 2½ місяців не отримала в жодному з відвідуваних районів ні зарплати, ні навіть утримання.

Брак хліба й величезні продовольчі труднощі матимуть наслідки в масовому нищенні живого інвентаря, посилене також відсутністю продовольства для нього. З другого боку, чудово спричинилася до цього так само введена акція «м'ясозаготівлі»¹. Зі слів прохачів виникає, що майже все поголів'я коней не здатне до польових робіт. Цей факт знаходить підтвердження в офіційних розпорядженнях Обласного виконавчого комітету, який опублікував заборону вживати коней до будь-яких робіт в 35 районах. Цю заборону опубліковано в «Пролетарській правді» від 17 II і вона обов'язує аж до початку сівби. Крім того, майже в усій пресі ведеться акція, яка закликає до використання корів до польових робіт. Районні керівництва отримали рекомендацію щодо постачання на поодинокі села відповідної кількості овочів і мають вони допильнувати, щоб весь стан корів було використано при польових роботах.

Жива тяглова сила має тут велике значення, незалежно від тракторів, які є в наявності. За офіційними даними, в Київській області 83% польових робіт мусить бути виконано з використанням живої тягової сили, а в багатьох районах цей відсоток наближається до ста. Не зважаючи на дуже напружену акцію з охорони коней, в деяких місцевостях Київщини цієї зими загинуло 75% коней. Особливо важка з цього питання ситуація панує в районах: Оратівському, Бабанському, Таращанському, Корсунському, Тальнівському^a, Золотонозькому і Київському. Величезне спустошення поголів'я коней спричиняє епідемія, звана тут «стоматитом», яка повстає в наслідку кормлення коней сухою половою. У великій мірі спричинилася до цього стану акція саботажу, існування якого обговорюється зовсім відкрито. В одному лише Бабанському районі було покараних в'язницею і засланням на примусові роботи 57 батраків, які доглядали коней. Намагаючись зарадити ситуації, що склалася, обласна влада рекомендувала скликати міжрайонні конференції в таких містах: Київ, Коростень, Умань, Житомир і Черкаси. Ці конференції присвячено питанню врятування коней. Конференція у Коростені, призначена на 12 лютого, не могла відбутися тому, що

^a Було: Талінському.

¹ Тобто постачання м'яса.

został zarządzony powtórny omlot słomy. Według oficjalnych wiadomości daje to nadspodziewane wyniki. Niektóre kołchozy wymłacały po 60 ctn dziennie. Zboże to przeznaczone jest całkowicie na nasiona, pomimo to że sytuacja aprowizacyjna na wsi jest wprost rozpaczliwa. Miałem możliwość rozmawiania z młodą lekarką, która po ukończeniu wydziału lekarskiego została wysłana na praktykę na wieś do rej[onu] berdyczowskiego. Według jej zeznań, w rejonie tym, jak zeznaje, i w innych, obok bardzo licznych śmierci głodowych szerzy się tyfus brzuszny i plamisty oraz specjalnie ciężka forma dyzenterii. Chłopi nie pozwalają sobie robić zastrzyków przeciwtyfusowych i bardzo często błagają o truciznę. Informatorka wróciła do Kijowa, gdyż przez 2½ miesiąca nie dostała w żadnym z wizytowanych rejonów ani gaży, ani nawet utrzymania.

Brak chleba i olbrzymie trudności aprowizacyjne pociągały za sobą masowe niszczenie żywego inwentarza, spotęgowane również brakiem pokarmu dla niego. Z drugiej strony znakomicie przyczyniła się do tego identycznie prowadzona akcja „miasozagotowki”¹. Ze słów petentów wynika, że prawie cały stan koni nie nadaje się do robót polnych. Fakt ten znajduje potwierdzenie w oficjalnych zarządzeniach Obwodowego Komitetu Wykonawczego, który ogłosił zakaz używania koni do jakiegokolwiek bądź czynności w 35 rejonach. Zakaz ten opublikowany został w „Proletarskiej Prawdzie” z dn. 17 II i obowiązuje aż do rozpoczęcia siewu. Poza tym prawie w całej prasie prowadzi się akcję nawołującą do użycia krów do robót polnych. Kierownictwa rejonowe otrzymały polecenie dostarczenia na poszczególne wsie odpowiedniej ilości jarzyn oraz mają dopilnować, by cały stan krów był wyzyskany przy robotach polnych.

Żywa siła pociągowa ma tu olbrzymie znaczenie, niezależnie od posiadanych traktorów. Według oficjalnych danych w obwodzie kijowskim 83% robót polnych musi być wykonane przy użyciu żywej siły pociągowej, a w szeregu rejonów odsetek ten zbliża się do stu. Pomimo bardzo wytężonej akcji ochrony koni, w niektórych miejscowościach Kijowszczyzny zginęło tej zimy 75% koni. Specjalnie ciężka sytuacja pod tym względem jest w rejonach: oratowskim, babańskim, taraszczańskim, korsuńskim, talniwskim^a, żółtonoskim i kijowskim. Olbrzymie spustoszenie w stanie koni powoduje nagminna choroba zwana tu „stomatyt”, powstająca na skutek karmienia koni suchymi plewami. W dużym stopniu przyczyniła się do tego stanu akcja sabotażu, którego istnienie omawia się zupełnie otwarcie. W jednym tylko rejonie babańskim zostało ukaranych więzieniem i zesłaniem na prace przymusowe 57 fernali dogładających koni. Starając się zaradzić wytworzonej sytuacji, władze obwodowe poleciły zwołanie międzyrejonowej konferencji w następujących miastach: Kijów, Korosteń, Humań, Żytomierz i Czerkasy. Konferencje te były poświęcone zagadnieniu ratowania koni.

^a Było: talińskim.

¹ Tj. państwowego skupu mięsa.

замість 250 делегатів з колгоспів, через побоювання перед відповідальністю, прибуло ледь 23.

П. Курніцький²
Віце-консул

Отримують:

1 МЗС ДДК

2 – « – П ІІІ

3 – « – К ІІІ

4 – « – Начальник Пресового від[ділу]

5 Головний штаб Відділення ІІ (2 прим.)

6 Ген[еральне] консульство РП у Харкові

ЦВА, Від. ІІ ГШ, спр. І.303.4.1867, арк. 130–133.

Копія, машинопис.

Документ польською мовою.

² Пйотр Курніцький (нар. 16 VI 1899, пом. 3 VIII 1975, Квебек), підпоручник кавалерійського резерву, службовець МЗС; під час І світової війни в штаб квартирі Командування ІІ Польського корпусу; у 1931–1932 в Політично-економічному деп. МЗС; з 1932 до 1936 в Генконсульстві РП/консульстві РП в Києві (титulований/провізорний віце-консул), водночас з липня 1932 до кінця лютого 1936 керівник пункту розвідки ІІ відд. Гол. шт. «Ку» в Києві (під псевд. «Наполеон Налевайко»); з 29 ІІ 1936 референт Адміністративного департаменту і Політично-економічного деп. МЗС; з лютого 1939 консул РП в Хусті, з квітня 1939 перший секретар Посольства РП в Братиславі; з 4 X до 1 XI 1939 в Генконсульстві РП в Загребі; потім перебував у Румунії; з березня 1940 у ВП (поручник), в т. ч. в СБСК, потім ад'ютант командувача ВП на Середньому Сході, згодом в І полку уланів; до червня 1944 офіцер зв'язковий ІІ КП; у 1944–1945 в Посольстві РП в Бейруті; з 1949 в еміграції у Канаді, викладав в Центрі слов'янських наук університету в Монреалі.

Konferencja zwołana do Korostenia na dzień 12 lutego nie mogła się odbyć, gdyż zamiast 250 delegatów z kolchozów, wobec obawy przed odpowiedzialnością przybyło zaledwie 23.

P. Kurnicki²
Wicekonsul

Otrzymują:

1 MSZ DDK

2 – || – P III

3 – || – K III

4 – || – Naczelnik Wydz[iału] Prasowego

5 Sztab Główny Oddz[iału] II (2 egz.)

6 Konsulat Gen[eralny] RP w Charkowie

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.1867, k. 130–133.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

² Piotr Kurnicki (ur. 16 VI 1899, zm. 3 VIII 1975 w Quebec), ppor. rez. kaw., urzędnik MSZ; w czasie I wojny światowej w kwaterze głównej Dtwo II Korpusu Polskiego; w l. 1931–1932 w Dep. Polityczno-Ekonomicznym MSZ; od 1932 do 1936 w Konsulacie RP/Konsulacie Generalnym RP w Kijowie (tytułarny/prowizoryczny wicekonsul), jednocześnie od lipca 1932 do końca lutego 1936 kierownik placówki wywiadu Oddz. II Szt. Gł. „Ku” w Kijowie (pod ps. „Napoleon Nalewajko”); od 29 II 1936 referent Dep. Administracyjnego i Dep. Politycznego-Ekonomicznego MSZ; od lutego 1939 konsul RP w Hust, od kwietnia 1939 pierwszy sekretarz poselstwa RP w Bratysławie; od 4 X do 1 XI 1939 w Konsulacie Generalnym RP w Zagrzebiu; następnie przebywał w Rumunii; od marca 1940 w WP (por.), m. in. w SBSK, potem adjutant Dcy WP na Środkowym Wschodzie, następnie w I puł; do czerwca 1944 oficer łącznikowy II KP; w l. 1944–1945 w poselstwie RP w Bejrucie; od 1949 na emigracji w Kanadzie, wykładał w Centrum Studiów Słowiańskich Uniwersytetu w Montrealu.

№ 104

2 березня 1933, Бобринськ. Повідомлення керівництва Христинівського оперативного пункту начальнику Бобринського Дорожньо-транспортного відділу, відділення ОДПУ Південно-Західної залізниці про брак хліба

Об. Гос. Полит. Упр.
Христин. О/П
Бобринск
Отделение Дор. Транс. Отдела
ОГПУ ЮЗ'а ж. д.
2/III-[19]33 г.
№ 508

Копия
Сов[ершенно] секретно

^а-Нач.^{-а} ОДТ О ОГПУ – Бобринская

О недостатке хлеба по Христ[иновскому] узлу

Благодаря невысылки нарядов Правлением Бобринского ТПО^б по узлу Христиновка с первого марта сего года нет хлеба, осталось немного муки, каковая будет выдаваться исключительно поездным бригадам, а иждивенцы, рабочие депо, рабочие прочих служб обеспечены хлебом не будут.

Зав. магазином ТПО № 20 РАДЗИВИЛ говорит, что Правление Бобринского ТПО ему передало, что наряда на муку раньше, чем 5/3-[19]33 г. ожидать нельзя, про это уже знают рабочие Христиновского узла, на этой почве возникают разговорчики, что это делается коммунистами с целью довести народ рабочих до отчаяния и пр.

1/3-[19]33 г. толпа женщин, узнав, что через Христиновку направляется один вагон муки для Бобринского ТПО (Впоследствии оказалось, что вагон предназначен был для Правления Бобринского Строй. ТПО) потребовал от Зав. Магазина ТПО 20, чтобы вагон отцепить в Христиновке и раздать муку пайщикам, но вопрос с трудом был улажен вмешательством МК Тяги и движения каковым удалось успокоить разошедших женщин, причем разными криками в роде «морят нас голодом, так лучше сразу убейте нас всех, – пустите Ваши газы на нас» [...] ^вжена машиниста ПАВЛЮКА Якова (арестован по делу «^а-Машинисты^а»).

^а-^а *Написано великими літерами.*

^б Було: ТВО.

^в *Фрагмент нерозбірливий.*

Nr 104

2 marca 1933, Bobrynsk. Meldunek kierownictwa christinowskiego punktu operacyjnego dla naczelnika bobryńskiego wydziału Oddziału Transportowo-Drogowego OGPU Kolei Północno-Zachodniej na temat zamieszek w Christinowce z powodu braku chleba

Ob[wodowy] Pań[stwowy] Za[rząd]
Polit[yczny] Christin[owski] PO
Bobrynsk
Wydział Drog[owo]-Trans[portowy] Oddziału
OGPU P[ółudniowo]-Z[achodniej] K[olei]
2/III-[19]33 r.
Nr 508

Kopia
Ściś[le] tajne

^a-Nacz[elnik]^a W[ydziału] O[ddziału] Drog[owo]-Trans[portowego]
OGPU – Bobrynsk

O braku chleba w węźle christ[inowskim]

Wskutek niewysyłania zleceń przez Zarząd Bobryńskiego TPO^b węzła Christinowka od pierwszego marca tego roku nie ma chleba, pozostało niewiele mąki, która będzie wydawana wyłącznie załogom pociągów, a [osoby] pozostające na [ich] utrzymaniu, pracownicy parowozowni, pracownicy innych służb nie będą zaopatrywani w chleb.

Kier[ownik] magazynu TPO nr 20 RADZIWIŁ mówi, że Zarząd Bobryńskiego TPO przekazał mu, iż zlecenia na mąkę wcześniej niż 5/3-[19]33 r. oczekiwać nie należy. O tym wiedzą już pracownicy christinowskiego węzła, na tym gruncie powstają gadki, że to robią komuniści w celu doprowadzenia ludu robotczego do rozpaczyny itd.

1/3-[19]33 r. tłum kobiet, dowiedziawszy się, że przez Christinówkę kierują jeden wagon mąki dla bobryńskiego TPO (później okazało się, że wagon przeznaczony był dla Zarządu Bobryńskiego Budow[nictwa?] TPO) zażądał od kier[ownika] Magazynu TPO [nr] 20, żeby wagon odczepić w Christinowce i rozdać mąkę udziałowcom, jednak problem z trudem został załatwiony dzięki interwencji M[iejskiego] K[omitetu] Trakcji i Ruchu, któremu udało się uspokoić rozwrzeszczane kobiety, przy czym różnymi okrzykami w rodzaju: „morzą nas głodem, to lepiej od razu zabijcie nas wszystkich – puśćcie wasze gazy na nas” [...]^c żona maszynisty PAWLUKA Jakowa (aresztowany w sprawie „^aMaszyniści^a”).

^a-^a Zapisano wersalikami.

^b Było: TWO.

^c Fragment nieczytelny.

Тем не менее, по Христиновскому узлу необходимы срочные меры по
получении нарядов на муку.

Врид. Нач. О/П
ЖИЛИНСКИЙ

Верно: Вр. Оп. Уполномоченный
СЕМЕНЕНКО

*ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-5164, арк. 96.
Копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

Tym niemniej w chrestinowskim węźle konieczne są pilne działania [w celu] uzyskania przydziałów na mąkę.

p.o. Nacz[elnik] PO
ŻYLINSKI

Za zgodność: p.o. Pełnomocnik Op[eracyjny]
SIEMIENIENKO

*WAP SBU, f. 65, spr. S-5164, k. 96.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

№ 105

3 березня 1933, б.м.в. Витяг з повідомлення секретного співробітника Київського обласного відділу ДПУ УРСР про настрої христинівських залізничників

^{а-а}Выписка^а

из донесения с/с [...] от 3/III-[19]33 г.

ЛЫЧАК Павел Филиппович, машинист маневрового паровоза ст. Цветково, человек по убеждению враждебно настроен против Соввласти, за время существования Соввласти активно вел и ведет контрреволюционную пропаганду. Происходя из заможных селян с Орловец, гр-н ЛЫЧАК держит тесную связь с раскулаченными элементами села, как например, СЫПКА Иаков собственник вальцовой мельницы, сейчас в ссылке и многими другими. Держит связь с кулацким элементом с. Калиновка. Во время появления контрреволюционных листовок гр-н ЛЫЧАК говорил, что Советская власть домучила голодом людей, что появились листовки, имеющие целью ликвидировать Соввласть на Украине – «коммунисты думали, что на Украине не люди, а животные, могут работать голые и голодные».

Кроме того, гр-н ЛЫЧАК, имея общение с Христиновскими машинистами, неоднократно агитировал, что вот Христиновские машинисты говорят, что по линии к Вапнярке сотни вагонов кукурузы погибло совершенно, без никакого прикрытия, под дождем и непогодой, тогда как рабочий голодает, его заставляют работать ударно голодного. Селян, по выражению гр-на ЛЫЧАКА, в полном смысле ограбляют, забирают эту же кукурузу лишь для того, чтобы сгноить в буртах – доведя этим население до голодной смерти. Подобная агитация распространялась между рабочими станции, выходцами из окружающих сел. И как теперь только после «Уманской школы», мне совершенно ясна цель и смысл контрреволюционной пропаганды гр. ЛЫЧАКА, который целиком знал замыслы Христиновской организации, а также был ее участником (логический вывод из его разговоров с машинистами депо Христиновки, между прочим, он назвал фамилию ПАВЛЮК). Кроме того, ему небезызвестна была деятельность в распространении листовок и Цветковская организация. В Цветково о листовках ЛЫЧАК знал от ОСИЧНЮКА, который является ЛЫЧАКУ соседом, как человек он опасен в данной местности.

Верно: Вр. Оп. Уп.
(—) СЕМЕНЕНКО

^{а-а} *Написано великими літерами і роздільним шрифтом.*

Nr 105
3 marca 1933, b.m.w. Wyciąg z doniesienia tajnego informatora
Kijowskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS
na temat środowiska christinowskich kolejarzy

^a-Wyciąg^a
z doniesienia s/s [...] z 3/III-[19]33 r.

ŁYCZAK Paweł Filipowicz, maszynista parowozu manewrowego st[acji] Cwietkowo, człowiek o wrogich przekonaniach i nastawieniu do władzy sow[ieckiej], w okresie istnienia władzy sow[ieckiej] aktywnie prowadził i prowadzi kontrrewolucyjną propagandę. Pochodząc z zamożnych włościan z Orłowca, ob[ywate]l ŁYCZAK utrzymuje bliskie kontakty z rozkułaczonymi elementami wsi, jak na przykład SYPKĄ Jakowem, właścicielem młyna walcowego, obecnie na zesłaniu, i wieloma innymi. Utrzymuje kontakt z kułackim elementem w[si] Kałyniwka. W czasie pojawienia się kontrrewolucyjnych ulotek ob[ywate]l ŁYCZAK mówił, że władza sow[iecka] zgnębiła ludzi głodem, że pojawiły się ulotki, [rozpowszechniane w] celu zlikwidowania władzy sow[ieckiej] na Ukrainie: „Komuniści myśleli, że na Ukrainie są nie ludzie, a zwierzęta, więc mogą pracować goli i głodni”.

Oprócz tego ob[ywate]l ŁYCZAK, mając kontakty z christinowskimi maszynistami, wielokrotnie rozgłaszał christinowscy maszyniści mówią, iż na trasie do Wapniarki w setkach wagonów kukurydza całkowicie przepadła, bez żadnego przykrycia, w deszczu i niepogodzie, kiedy robotnik głoduje [i] zmuszają go do „szturmowej” pracy o suchym pysku. Wieśniaków, według słów ob[ywate]la ŁYCZAKA, z całą świadomością ograbiają, zabierają tę kukurydzę tylko po to, żeby zgniła w wagonach – doprowadzając tym ludność do śmierci z głodu. Podobna agitacja rozpowszechniana była wśród robotników stacji [i wśród] uchodźców z okolicznych wsi. I tak dopiero teraz, po „humańskiej szkole”, jest dla mnie zupełnie jasny cel i sens kontrrewolucyjnej propagandy ob[ywate]la ŁYCZAKA, który dokładnie znał zamiary christinowskiej organizacji, a także był jej członkiem (logiczny wniosek z jego rozmów z maszynistami parowozowni Christinowki, między innymi wymienił on nazwisko PAWLUK). Oprócz tego nieobca mu była działalność przy rozpowszechnianiu ulotek i cwietkowska organizacja. W Cwietkowie o ulotkach ŁYCZAK wiedział od OSICZNIUKA, który okazał się sąsiadem ŁYCZAKA i człowiekiem niebezpiecznym w tej miejscowości.

Za zgodność: Cz[asowo p.o.] Pełn[omocnik] Op[eracyjny]
(—) SIEMIENIENKO

^a-^a *Zapisano wersalikami i pismem spacjowanym.*

ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-5164, арк. 95.

Оригінал, машинопис.

Документ російською мовою.

На документі резолюція: т. Пронин. Передопросите Павлюка по данному делу. З ПІ. (–) Семененко.

WAP SBU, f. 65, spr. S-5164, k. 95.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

Na dokumencie adnotacja: t. Pronin. Przesłuchać Pawluka w tej sprawie. 3 III. (-) Siemienienko.

№ 106

14 березня 1933, Одеса. Лист німецького консула в Одесі до Посольства Німеччини в Москві про продовольчу ситуацію на Одещині

^aГерманское Консульство^a
Одесса, 14/III-1933 года

Перевод с немецкого

^aГерманское Посольство
Москва^a

(^aКопия для Мининдел^a) Г. 6.

^aОтносительно^a: результата урожая и продовольственного положения.

Сообщения о результатах урожая в Одесской области показывают довольно сильные местные уклонения. Есть деревни, выполнившие хлебосдачу и имеющие столько хлеба, что смогут прожить зиму. С другой стороны, известны случаи, когда несмотря на законченную уборку, даже не могли выполнить обязательства перед Государством о сдаче хлеба, однако можно с уверенностью предположить, что итог урожая не достигает и 50% прошлогоднего урожая и, что так как обязательные сдачи проводятся строго, подавляющая часть сельского населения, либо вовсе не будет иметь хлеба на зиму, либо же будет иметь его недостаточно.

Затем большая часть сообщений о состоянии поздних культур, как кукурузы и картофель, звучат неблагоприятно, вследствие чего надо рассчитывать, что грядущая зима не только принесет голод, но и вновь увеличит смертность от голода.

В некоторых северных районах Одесской области, особенно уже пострадавших в голодную зиму 1932/33 г., население уже сейчас голодает. Несмотря на это, готовится экспорт зерна из урожая этого года. Пока хлеб только медленно подвозится, вероятно, вследствие обычных технических недостатков транспорта, но первые небольшие партии уже погружены на пароходы.

Недостаток в зерновом хлебе уже выражается в том, что на рынке мало муки и круп.

POT

Перевела с немецкого: переводчица КИГЛЕР

^a-^a *Написано великими літерами.*

Nr 106

14 marca 1933, Odessa. Pismo konsula niemieckiego w Odessie do Ambasady Niemiec w Moskwie na temat złych prognoz dotyczących sytuacji żywnościowej w obwodzie odeskim

^a-Konsulat niemiecki^a
Odessa, 14/III-1933 roku

Przekład z [języka] niemieckiego

^a-Ambasada Niemiec
Moskwa^a

(^a-Kopia dla Min[isterstwa] Spr[aw] Zagr[anicznych]^a) G. 6.

^a-Dotyczy^a: Wyniku żniw i sytuacji zaopatrzenia w żywność.

Doniesienia o wynikach żniw w obwodzie odeskim mówią o stosunkowo dużych odchyleniach lokalnych. Są wsie, które wykonały *chlebosdaczę* i mają tyle zboża, że zdołają przeżyć zimę. Z drugiej strony znane są przypadki, że bez względu na zakończenie żniw nie zdołano nawet dopełnić obowiązku dostaw zboża dla państwa. Można jednak spokojnie szacować, że zbiory nie osiągają nawet 50% zeszłorocznych i wobec tego, że obowiązkowe dostawy egzekwowane są surowo, przeważająca część wiejskiej ludności albo zupełnie nie będzie mieć zboża na zimę, albo będzie go mieć za mało.

W związku z tym, że większość doniesień o stanie późniejszych upraw, jak kukurydza i ziemniaki, brzmi niepomyślnie, należy w rezultacie liczyć się z tym, że nadchodząca zima nie tylko przyniesie głód, ale też znowu zwiększy się śmiertelność z głodu.

W niektórych północnych rejonach obwodu odeskiego, które szczególnie już ucierpiały podczas głodowej zimy 1932/33 r., ludność już teraz głoduje. Pomimo to przygotowuje się eksport zboża ze zbiorów tegorocznych. Na razie zboże jest dość powoli zwożone, z pewnością wskutek powszechnie występujących trudności technicznych w transporcie, jednak pierwsze niewielkie partie załadowano już na statki.

Niedostatki zboża już są widoczne, ponieważ na rynku brakuje mąki i kaszy.

ROT

Tłumaczyła z niemieckiego: tłumaczka KIGLER

^a-^a *Zapisano wersalikami.*

«Верно: Оперуполномоченный»^а ОО УГБ
(—) ШНАЙДЕР

ГДА СБУ, ф. 13, спр. 161, т. 7, арк. 27.

Засвідчена копія, машинопис.

Документ російською мовою.

Za zgodność: Pełnomocnik Op[eracyjny] OO UGB
(—) SZNAJDER

*WAP SBU, f. 13, spr. 161, t. 7, k. 27.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

№ 107

16 березня 1933, Харків. З рапорту Генерального консула РП
про робітників, які працюють у консульстві

4662/9/секр
[Про] політичну ситуацію
в Україні

6 березня [193]3 [р.]
^а-Таємно^{-а}

Рознарядка:

1. Посольство РП у Москві
2. МЗС – Кабінет Міністра
3. – || – – Східний відділ
4. – || – – Пресовий відділ
5. – || – – Консульський департамент
6. Головний штаб, В. II (2 прим.)
7. Консульство РП у Києві

[...]

Різні міські робітники, які привозять для Ген[ерального] консульства в Харкові дерево, вугілля, лід і т. д., на наших очах кидаються на лущиння картоплі і інші покидьки, знайдені на смітнику Консульства, а робітники, які вивозять сміття, тими днями на подвір'ї Консульства з'їли їжу, підготовлену для собак [...].

Керівник Генерального консульства
Я. Каршо-Седлевський
Радник Посольства

*ЦВА, Від. II ГШ, спр. I.303.4.2995, арк. 161–162.
Копія, машинопис.
Документ польською мовою.*

^а-^а Відбито штампом.

Nr 107

16 marca 1933, Charków. Fragment raportu konsula generalnego RP na temat zachowania się wygłodzonych robotników miejskich na terenie konsulatu

4662/9/tjn
[O] sytuacji politycznej
na Ukrainie

6 marca [193]3 [r.]
^aTajne^a

Rozdzielnik:

1. Poselstwo RP w Moskwie
2. MSZ – Gabinet Ministra
3. – || – – Wydział Wschodni
4. – || – – Wydział Prasowy
5. – || – – Departament Konsularny
6. Sztab Główny, O[ddział] II (2 egz.)
7. Konsulat RP w Kijowie

[...]

Różni robotnicy miejscy, którzy przywożą dla konsulatu gen[eralnego] w Charkowie drzewo, węgiel, lód itd. na naszych oczach rzucają się na obierzyny kartofli i inne resztki znalezione w śmietniku konsulatu, a robotnicy, którzy wywożą śmiecie, zjedli w tych dniach na podwórzu konsulatu pokarm przygotowany dla psów [...].

Kierownik Konsulatu Generalnego
J. Karszo-Siedlewski
Radca Poselstwa

*CAW, Oddz. II, I.303.4.2995, k. 161–162.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku polskim.*

^a-^a *Odbito stemplem.*

№ 108

17 березня 1933, Харків. Із звіту Генерального консульства РП про брак продовольства

^{а-ч}Ж. 5657/II^а

17 березня [1933] [р.]
^бТаємно^б

4662/11/секр

[Про] внутрішню ситуацію в Україні

^вРознарядка:^в

1. ^гПосольство^г РП у ^гМоскві^г
2. МЗС – Кабінет Міністра
3. – || – Східний відділ
4. – || – Пресовий відділ
5. – || – Консульський департамент
- ^{д-г}6. Головний штаб, В. П^{г-д}
7. ^гКонсульство^г РП у ^гКиєві^г

[...]

Крім цього про ситуацію в Україні можна сказати, що все в цілому залишається без змін, тобто, що мимо щораз то нових законів, розпоряджень, невинних з'їздів і мітингів, закликів у пресі, доган і навіть суворих покарань під загрозою арештів і звільнень з роботи, не видно жодного покращання в якій-небудь економічній ділянці України, чи то в найважливішій сьогодні підготовчій акції до весняної сівби, чи то в металургійній або вугільній промисловостях.

Натомість голод в Україні зростає з кожним днем. В мене цілком певні відомості про погані продовольчі умови на Дніпробуді і в сусідніх промислових центрах, де вже цебер картопляного лушпиння продається по 10 крб. Я отримав також повідомлення, яке вважаю за правдиве, що залізничного сторожа при станції Печанівка, Любарського району, Бердичівського округу^е, зловлено 21 II ц. р. на людоїдстві. Його видала дружина, яку він тероризував, наказуючи їй варити обіди з м'яса вбиваних ним людей, яких стягував до своєї хати під приводом подання ночівлі. Ймовірно, в нього багато на совісті. І таке, що навіть не раз продавав їхнє м'ясо.

^{а-а} *Дописано від руки.*

^{б-б} *Відбито штампом.*

^{в-в} *Підкреслено машинописним способом.*

^{г-д} *Написано великими літерами.*

^{г-г} *Написано в розбивку.*

^{д-д} *Підкреслено від руки.*

^е *Так у тексті. Бердичівський округ припинив існувати в лютому 1932, входячи до складу Вінницької області як район.*

Nr 108

17 marca 1933, Charków. Fragment raportu konsula generalnego RP dotyczący braku żywności w okolicach „Dnieprostroju” i rejonie berdyczowskim

^a-L. dz 5657/II^a

17 marca [193]3 [r.]

^bTajne^{-b}

4662/11/tjn

[O] sytuacji wewnętrznej na Ukrainie

^cRozdzielnik:^{-c}

1. ^dPoselstwo^{-d} RP w ^eMoskwie^{-e}

2. MSZ – Gabinet Ministra

3. – || – Wydział Wschodni

4. – || – Wydział Prasowy

5. – || – Departament Konsularny

^{f-d}6. Sztab Główny, O[ddział] II^{-d-f}

7. ^dKonsulat^{-d} RP w ^eKijowie^{-e}

[...]

Poza tym o sytuacji na Ukrainie można powiedzieć, że wszystko na ogół pozostaje bez zmian, tzn. że pomimo coraz to nowych ustaw, zarządzeń, bezustannych zjazdów i wieców, nawoływań w prasie, nagan i nawet surowych kar w postaci aresztowań i wydaleń z posiadłości, nie widać żadnej poprawy w którejkolwiek dziedzinie gospodarczej Ukrainy, czy to w najważniejszej dziś akcji przygotowawczej do siewów wiosennych, czy też w przemyśle hutniczym lub węglowym.

Natomiast głód wzrasta na Ukrainie z dniem każdym. Mam zupełnie pewne wiadomości o fatalnych warunkach aprowizacyjnych na „Dnieprostroju” i w okolicznych ośrodkach przemysłowych, gdzie już kubeł obierzyn kartoflanych sprzedaje się po 10 rb. Otrzymałem również wiadomość, którą uważam za prawdziwą, że stróża kolejowego przy stacji Pieczanowska, rejon lubarski, okręgu berdyczowskiego[§], przyłapano w dn. 21 II rb. na ludożerstwie. Wydała go własna żona, którą terroryzował, każąc jej gotować obiady z mięsa zabijanych ludzi, któ-

^{a-a} *Dopisano odręcznie.*

^{b-b} *Odbito stemplem*

^{c-c} *Podkreślono maszynowo.*

^{d-d} *Zapisano wersalikami.*

^{e-e} *Zapisano pismem spacjowanym.*

^{f-f} *Podkreślono odręcznie.*

[§] *Tak w tekście. Okręg berdyczowski przestał istnieć w lutym 1932, wchodząc w skład obwodu winnickiego jako rejon.*

Г-Керівник Генерального консульства-Г
(—) Я. Каршо-Седлевський
Радник Посольства

ЦВА, Від. II ГШ, спр. I.303.4.2995, арк. 149–150.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

Угорі документу дописано від руки: 534/33; нижче обведене кругом число: 139, нижче дописана від руки перекреслена резолюція: [...] Шеф. Експ. Н 2 та чергова: Посилаю 4 IV 33 р. разом з нерозбірливим підписом; в кінці документу під текстом печатка входу: Експоз. 2 Відділення II Гол[овного] ком[андування], [Д]ня ... дод. ... з вписаною від руки датою: 5 IV 1933, числом: 534 та цифрою: III.

rych ściągał do swego domu pod pretekstem udzielenia noclegu. Podobno ma on sporo osób na sumieniu, tak że nawet mięso ich niejednokrotnie sprzedawał.

^dKierownik Konsulatu Generalnego^{-d}
(—) J. Karszo-Siedlewski
Radca Poselstwa

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.2995, k. 149–150.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

U góry dokumentu dopisano odręcznie: 534/33; poniżej ujęta w kółko liczba: 139; poniżej odręczna, podkreślona adnotacja: [...] Szef. Eksp. N 2 oraz kolejna: Przesyłam 4 IV 33 r. wraz z nieczytelną parafą; na końcu dokumentu pieczęć wpływu: Ekspoz. 2 Oddział II Szt[abu] Głównego, [D]nia ... zał. ... z wpisaną odręcznie datą: 5 IV 1933, numerem: 534 oraz cyfrą: III.

№ 109

27 березня 1933, Москва. Лист посла РП в Москві до міністра закордонних справ про арешти відвідувачів консульства

^a-Посольство
Речі Посполитої Польської
у Москві^a
4662/4

27 березня [1933] [р.]
^б-Таємно^б

[Стосується] арештів прохачів,
що відвідують консульства

Пану
Міністрові закордонних справ
^б-у Варшаві^б

Наші Консульства в Мінську і в Києві останньо повідомили [про] збільшене переслідування поляків – прохачів, які відвідують наші консульські відділення. У Києві, Вінниці і в Фастові в ніч з 14 на 15 березня ц. р. арештовано кількасот поляків, які в останній період масово відвідують наші Консульства, прохаючи про повернення до Польщі або взагалі про допомогу з приводу крайньої нужди й голоду. У Мінську регулярно перевіряють документи і арештовують всіх прохачів Консульства так, що останнім часом мало хто відважується прийти в наше управління, крім людей, яким вже нічого втрачати або тих, в яких нема постійного місця проживання.

З огляду на ці відомості та причіпки, які повторюються й в Москві по відношенні до прохачів, я порушив це питання під час одного з моїх останніх візитів у Стомонякова¹, підкреслюючи, що це унеможлиблює нашим відділенням нормальну службу. Я зазначав, що бачу в цьому прояви надмірної схвильованості і підозрливості радянської адміністративної влади, які повинні бути зменшені тому, що становлять зовсім непотрібні тертя в наших відносинах. Стомоняков відповів, що такі факти йому зовсім невідомі та пообіцяв, що вивчить цю справу і обговорить з відповідними колами (це в їхній мові означає ДПУ, згідно з моїми побажаннями).

Беручи до уваги те, що досі тема переслідування прохачів Консульств ніколи не була офіційно порушувана в «Наркомінделі», я вважаю, що треба випробувати, чи шляхом втручання не вдасться усунути ці небажані яви-

^a-^a Відбито штампом.

^б-^б Підкреслено машинописним способом.

¹ Борис Спиридонович Стомоняків (нар. 1882 в Одесі), болгарин; з 1902 член РСДПР, з 1921 ВКП(б); з 1904 поза Росією; відповідальний за купівлю зброї за кордоном; у 1915–1917 в болгарській армії; в 1917 працівник представництва Болгарії в Королівстві Нідерландів; після жовтневої революції в Росії; у 1920–1926 уповноважений Народного комісаріату закордонної торгівлі СРСР в Берліні; у 1926–1938 член колегії Народного комісаріату закордонних справ СРСР; у 1932–1938 заступник народного комісара закордонних справ СРСР; 17 XII 1938 арештований радянськими органами безпеки, ув'язнений на Луб'янці; засуджений 6 IX 1940 до смертної кари і після 8 X (або 16 X) 1941 розстріляний.

Nr 109

27 marca 1933, Moskwa. Pismo posła RP w Moskwie do ministra spraw zagranicznych w sprawie aresztowań petentów odwiedzających konsulatory

^{a-}Poselstwo
Rzeczypospolitej Polskiej
w Moskwie^a
4662/4

27 marca [193]3 [r.]
^{b-}Tajne^{-b}

[Dotyczy] aresztowań petentów
odwiedzających konsulatory

Do
Pana Ministra Spraw Zagranicznych
^{b-}w Warszawie^{-b}

Konsulatory nasze w Mińsku i w Kijowie doniosły ostatnio [o] zwiększonym szykanowaniu Polaków – petentów odwiedzających nasze placówki konsularne. W Kijowie, w Winnicy i w Fastowie aresztowano w nocy z 14 na 15 marca rb. kilkuset Polaków, którzy w ostatnich czasach masowo nachodzą nasze konsulatory, prosząc o powrót do Polski lub w ogóle o wspomóżenie z powodu skrajnej nędzy i głodu. W Mińsku systematycznie legitymują [lub] aresztują wszystkich petentów konsulatu, tak że ostatnio mało kto odważy się przyjść do naszego urzędu, oprócz ludzi niemających nic do stracenia, względnie niemających stałego miejsca zamieszkania.

Wobec tych wiadomości oraz powtarzających się i w Moskwie szykan w stosunku do petentów, poruszyłem tę sprawę podczas jednej z ostatnich moich wizyt u Stomoniakowa¹, podkreślając, że uniemożliwia to naszym placówkom normalne urzędowanie. Zaznaczyłem, że widzę w tym objawy nadmiernego zdenerwowania i zbytnej podejrzliwości sowieckich władz administracyjnych, które powinny być ukrócone, gdyż stanowią całkiem niepotrzebne zgrzyty w naszych stosunkach. Stomoniakow odpowiedział, że fakty takie były mu całkiem niezbrane, oraz obiecał, że zbada tę sprawę i omówi z odnośnymi czynnikami (oznacza to w ich języku GPU w myśl moich dezyderatów).

Zważywszy, że dotychczas sprawa szykanowania petentów konsulatów nie była nigdy oficjalnie poruszana w „Narkomindiele” uważam, że należy wypróbować, czy drogą interwencji nie uda się usunąć tych niepożądanych zjawisk.

^{a-}^a *Odbito stemplem.*

^{b-}^b *Podkreślono maszynowo.*

¹ Borys Stomoniakow (ur. 1882 w Odessie), Bułgar; od 1902 członek RSDRP, od 1921 WKP(b); od 1904 poza Rosją; odpowiedzialny za zakupy broni za granicą; w l. 1915–1917 w armii bułgarskiej; w 1917 pracownik Poselstwa Bułgarii w Królestwie Niderlandów; po rewolucji październikowej w Rosji; w l. 1920–1926 pełnomocnik Ludowego Komisariatu Handlu Zagranicznego ZSRS w Berlinie; w l. 1926–1938 członek kolegium Ludowego Komisariatu Spraw Zagranicznych ZSRS; w l. 1932–1938 zca ludowego komisarza spraw zagranicznych ZSRS; 17 XII 1938 aresztowany przez sowieckie organy bezpieczeństwa, więziony na Łubiance; skazany 6 IX 1940 na karę śmierci i po 8 X (lub po 16 X) 1941 rozstrzelany.

ша. Лише, коли б, попри обіцянки, «Наркоміндел» не зумів би покращити цю справу, можна було б застосувати інші методи.

^{в-в}Депутат РП^в
Юліуш Лукасевич²

ЦВА, Від. II ГШ, спр. I.303.4.1867, арк. 103–104.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

Вгорі документу вписано від руки: [?] оп 953 і П [?] Ш та дату: 30/III; поруч частково розбірлива прямокутна печатка з написом: кількість копій, копія, № та від руки вписано цифрою: 2, П Ш і ДДК.

^{в-в} *Написано великими літерами і роздільним шрифтом.*

² Юліуш Лукасевич (6 V 1892 – 6 IV 1951), незалежний діяч, дипломат; до 1918 в ПОВ, в 1919–1921 і 1922–1926 начальник Східного упр. МЗС; з 1921 до 1922 перший секретар Посольства РП в Парижі; потім директор Політично-економічного департаменту МЗС; у 1926–1929 посол РП в Ризі, потім директор Консульського департаменту МЗС; з 1931 до кінця 1932 посол РП у Відні; з 1 II 1932 до червня 1936 посол/амбасадор РП в Москві; з червня 1936 до листопада 1939 посол РП в Парижі; з 1940 перебував у Великобританії; в 1945 засновник Ліги незалежності Польщі; з 1950 в еміграції у США – представник уряду РП в екзилі у США; вчинив самогубство у Вашингтоні.

Dopiero, gdyby pomimo obietnic, „Narkomindiel” nie potrafił spowodować poprawy na lepsze w tym względzie, można by zastosować metodę ewentualnych retorsji.

«Poseł RP»
Juliusz Łukasiewicz²

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.1867, s. 103–104.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

U góry dokumentu wpisano odręcznie: [...] op 953 i P [?] III oraz datę: 30/III; obok częściowo czytelna pieczęć prostokątna z napisem: Ilość kopii, kopia, nr i odręcznie wpisaną cyfrą: 2, P III i DDK.

^{«»} *Zapisano wersalikami, pismem spacjiowanym.*

² Juliusz Łukasiewicz (6 V 1892 – 6 IV 1951), działacz niepodległościowy, dyplomata; przed 1918 w POW, w l. 1919–1921 i 1922–1926 naczelnik Wydż. Wschodniego MSZ; od 1921 do 1922 pierwszy sekretarz poselstwa RP w Paryżu; potem dyrektor Dep. Polityczno-Ekonomicznego MSZ; w l. 1926–1929 poseł RP w Rydze, następnie dyrektor Dep. Konsularnego MSZ; od 1931 do końca 1932 poseł RP w Wiedniu; od 1 II 1932 do czerwca 1936 poseł/ambasador RP w Moskwie; od czerwca 1936 do listopada 1939 ambasador RP w Paryżu; od 1940 przebywał w Wielkiej Brytanii; w 1945 założyciel Ligi Niepodległości Polski; od 1950 na emigracji w USA – przedstawiciel rządu RP na wychodźstwie w USA; popełnił samobójstwo w Waszyngtonie.

№ 110

29 березня 1933, Харків. З листа співробітника Польського консульства до Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про ситуацію в селі Степанівка

Харків 29/3, [19]33 [р.]

Шановний і Дорогий Пане!

[...]

Зараз я мушу взяти роботу К., тобто консульські справи, до яких, широко кажучи, в мене немає великого бажання тому, що це є урядування в більшій мірі над безнадійними справами (тут в мене на думці виїзди до Польщі). Єдиним цікавим моментом буде можливість отримувати від прохачів більш яскравих фактів «зростаючого тут добробуту».

Вчора, напр., хтось мені розказував, що в селі Степанівка (район Чутово, станція Староходово) люди харчуються виключно прогнилими буряками, які викопують по полях. Звичайно, всі пухнуть і нема днини, щоб кілька осіб не померло. Як у цих умовах виглядає робота при жнивях, можна легко собі уявити. Люди зовсім без сил.

Тут також процвітає висипний тиф. Як говорить Баль. (Владек), в Миколаївській лікарні хтось, хто щоденно відвідував когось з родини, твердить, що протягом цих візитів, що тривають більш-менш одну год[ину], постійно бачить, як виноситься по кілька трупів. Повторюю з добродійством інвентаря.

Цей же Б. розказує, що 25/3, біля 4 г[одини] ранку (це було після фуршету в італійців, про як[ий] пише М.), бачив близько 1000–1500 осіб, оточених кордоном міліції і загнаних в будинок міліції, що стоїть напроти іт[алійського] конс[ульства]. Це були, ймовірно, люди, зібрані з черг, які творяться вже вночі перед крамницями з хлібом. Мабуть їх посилають на роботи в поле. Вочевидь, як в усякому випадку краще відгодовані більш надаються до «ударної» роботи від виснаженого сільського населення.

[...]

ЦВА, Від. II ГШ, 1.303.4.2094, т. В-37, б. п.

Оригінал, рукопис.

Документ польською мовою.

На першій сторінці листа в лівому горішньому куті дописано від руки: Кпт; поруч прямокутна печатка входу з написом: «В» Надійшло дня ... 193... Ч. і датою написаною від руки: 6 IV...3 з числом: 2923/33 О; поруч приписка від руки: аа «Кпт».

Nr 110

29 marca 1933, Charków. Fragment listu pracownika konsulatu polskiego do Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego o sytuacji we wsi Stepanowka i zmuszaniu mieszkańców miast do pracy w polu

Charków 29/3, [19]33 [r.]

Szanowny i Drogi Panie!

[...]

Obecnie ja będę musiał wziąć robotę K., tj. sprawy konsularne, do których, szczerze mówiąc, nie mam zbyt wielkiego nabożeństwa, gdyż jest to urzędowanie po większej części nad sprawami beznadziejnymi (mam na myśli wyjazdy do Polski). Jedynym ciekawszym momentem będzie możliwość wydostawania od petentów jaskrawszych faktów „wzrastającego tu dobrobytu”.

Wczoraj np. opowiadał mi ktoś, że we wsi Stepanowka (rejon Czutowo, stacja Starochodowo) ludzie żyją jedynie przegniłymi burakami, które wykopują po polach. Naturalnie puchną wszyscy i nie ma dnia, żeby kilka osób nie zmarło. Jak w tych warunkach wygląda praca przy żniwach, można sobie łatwo wyobrazić. Ludzie są zupełnie bez sił.

Tu również tyfusik plamisty kwitnie. Jak mówi Bal. (Władek), w Szpitalu Nikołajewskim (tutaj) ktoś, kto odwiedzał codziennie kogoś z rodziny, twierdzi, że w ciągu tych wizyt, trwających mniej więcej jedną godz[inę], stale widuje wynoszenie po kilka trupów. Powtarzam z dobrodziejstwem inwentarza.

Tenże B. opowiada, że 25/3 około g[odziny] 4 rano (było to po przyjęciu u Włochów, o kt[órym] pisze M.) widział około 1000–1500 osób otoczonych kordonem milicji i zapędzonych do budynku milicji, mieszczącego się naprzeciw konsul[atu] włosk[iego]. Byli to podobno ludzie zebrani z ogonków, tworzących się już w nocy przed sklepami z chlebem. Podobno wysyłają ich na roboty w polu. Widocznie, jako w każdym razie lepiej odżywieni, bardziej nadają się do „udarnej” roboty od wyczerpanej ludności wiejskiej.

[...]

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.2094, t. W-37, b.p.

Oryginal, rękopis.

Dokument w języku polskim.

Na pierwszej stronie listu w lewym górnym rogu dopisano odręcznie: Kpt; obok prostokątna pieczęć wpływu z napisem: „W” Wpłynęło dn. ... 193... L. i odręcznie wpisaną datą: 6 IV ...3 oraz numerem: 2923/33 O; obok odręczna adnotacja: aa „Kpt”.

№ 111

7 квітня 1933, Кошляки. Протокол допиту Юзефа Дацківа співробітниками польської Державної поліції про його перебування в СРСР

^aПротокол допиту^a

Записаний 7 IV 1933 [р.] в канцелярії Пост[у] ДП в Кошляках, перед[о-виком] Юзефом Зелінським з Йосафатом Дацківом^b, сином Яна й Катерини, нар[одженого] дня 10 XI 1890 [р.] в Заднішівці Скалатського пов[іту], останнім часом проживав в Білозірці ад. Палчинці Збараського пов[іту] і там приналежний, гр[еко-]кат[олик], одружений, 2 дітей, в нього 1½ морги поля і півбудинку в Білозірці, про його перебування в рад[янській] Росії:

[...]

Маючи за дружину росіянку (козачку), я не мав наміру повертатися до Польщі тому, що, хоча за панування більшовизму в Росії, на початку досить добре мені велося, працював як сільський робітник по господарствах, щойно, коли в 1925 році комуністи на фільварках почали переслідувати робоче населення і, незважаючи на важкі роботи на землі, давати недостатні пайки харчів, я разом з родиною переїхав до міста Петропавловська (Карагандинська^b область), де після придбання у власність будинку^c, коня з возом та двох корів, я зайнявся візництвом, перевозючи гостей з зал[ізничної] станції до міста, де за перевезення одної особи платили мені (платив пасажир) від 10 до 12 карбованців, з якої то платні, і молоком від корів, я утримував себе й родину, яка складалася з дружини і двох дітей, оплачуючи за виконання професії візництва 600 карбованців податку на рік, натомість, крім податку, жодних інших данин я не давав, тому, що мене, як польського громадянина, захищав закон, який існує на території рад[янської] Росії для іноземців, з якими в Росії краще поводяться, ніж із радянськими громадянами.

Зараз, з приводу того, що радянський уряд всім іноземцям наказує прийняти радянське громадянство, або виїхати до своєї держави, я клопотався в Польському консульстві в Москві про закордонний паспорт для себе й дружини, а після його отримання, я виїхав дня 28 III 1933 [р.] з Петропавловська і дня 4 IV 1933 [р.] прибув до ^c прикордонної станції до Волочиська, де після проведеного митного обшуку радянською владою і після вилучення у мене близько 17 карбованців, які були в мене, залишили мені, однак, 26 американських доларів, які в паспорті були записані як сума на прохар-

^a-^a Підкреслено машинописним способом.

^b Було: Дацком.

^b Було: Карадардинська.

^c Слово, виправлене від руки.

^c Перекреслено на машинці: Підволочиськ.

Nr 111

7 kwietnia 1933, Koszlaki. Protokół przesłuchania Józefa Dackowa przez funkcjonariusza polskiej Policji Państwowej w sprawie jego pobytu w ZSRS

^a-Protokół przesłuchania^a

Spisany dnia 7 IV 1933 [r.] w kancelarii Poster[unku] PP w Koszlakach, przez przod[ownika] Józefa Zielińskiego z Józefatem Dackowem^b, synem Jana i Katarzyny urodz[onego] dnia 10 XI 1890 [r.] w Zadniszówce pow[iat] Skałat, ostatnio zamieszkały w Białozórce ad Palczyńce pow[iat] Zbaraż i tam przynależny, gr[eko]kat[olik], żonaty, 2 dzieci, posiada 1½ morga pola i ½ domu w Białozórce, w sprawie jego pobytu w Rosji sow[ieckiej]:

[...]

Mając za żonę Rosjankę (Kozaczkę), nie miałem zamiaru powrócić do Polski, gdyż jakkolwiek za panowania w Rosji bolszewizmu początkowo dość dobrze mi się powodziło, pracując jako robotnik rolny po folwarkach, dopiero gdy w roku 1925 komuniści na folwarkach poczęli ludność roboczą prześladować i pomimo ciężkiej pracy na roli dawać niewystarczające racje żywności, przenieśliem się wraz z rodziną do miasta Pietropawłowsk (karagandzka „oblast”^c), gdzie po nabyciu na własność domku^d, konia z wózkiem i dwóch krów zająłem się fiakierstwem, przewożąc gości ze stacji kol[ejowej] do miasta, gdzie za przewiezienie jednej osoby płacono mi (płacił pasażer) 10 do 12 rubli, z którego to zarobku i mlekiem od krów utrzymałem siebie i rodzinę, składającą się z żony i dwojga dzieci, płacąc za wykonywanie zawodu fiakierstwa 600 rubli podatku rocznie, natomiast oprócz podatku żadnych danin nie dawałem, gdyż ja jako obywatel polski byłem broniony ustawą, która istnieje na terenie Rosji sow[ieckiej] dla cudzoziemców, którzy są w Rosji lepiej traktowani od obywateli sowieckich.

Obecnie z powodu tego, że rząd sowiecki wszystkim obcokrajowcom każe przyjąć obywatelstwo sowieckie ewentualnie wyjechać do swego kraju, postarałem się w konsulacie polskim w Moskwie o paszport zagraniczny dla siebie i żony, a po uzyskaniu paszportu wyjechałem dnia 28 III 1933 [r.] z Pietropawłowska i w dniu 4 IV 1933 [r.] przybyłem do ° stacji granicznej do Wołoczysk, gdzie po przeprowadzonej rewizji celnej przez władze sowieckie i odebraniu mi około 17 rubli, które miałem przy sobie, pozostawili mi natomiast 26 dolarów amerykańskich, które były w paszporcie zapisane jako kwota na wyżywienie dla mnie i mojej rodziny, ponadto z rzeczy mi nic nie odebrano, przybyłem pociągiem do Podwołoczysk.

^a-^a *Podkreślono maszynowo.*

^b *Było: Dackiem.*

^c *Było: karadardińska.*

^d *Wyraz poprawiony odręcznie.*

^e *Skreślono maszynowo: Podwołoczysk.*

чування мене і моєї родини, крім того, з речей нічого у мене не забрали, я прибув потягом до Підволочиська.

Після прибуття дня 4 IV 1933 [р.] до Підволочиська, мене в Підволочиську допитав інформаційний офіцер 12 Батальйону КОП, звідки, після мого й моєї дружини допиту та фотографування нас, тобто мене, моєї дружини з двома дітьми, дня 5 IV 1933 [р.] мене звільнено і після ночівлі в Підволочиську дня 6 IV 1933 [р.] о 19-ій годині я прибув до Білозірки.

Додаю, що в рад[янській] Росії зараз панують погані відносини з приводу браку харчів і так: 1 кг чорного хліба коштує до 12 карбованців, волонина 1 кг – 18 карбованців, картопля одне відро – 12 карбованців, через що населення, не маючи стільки грошей, не дивлячись на те, що працює, отримує щомісячно за роботу від 40 до 60 карбованців [і] не в змозі таких дорогих харчів собі купити, а ті, які не мають роботи, гинуть з голоду на вулицях міста.

У розмові з комуністами, вони мені говорили, що Польща й Америка уклали з Росією союз, з уваги на що про^а Польщу й Америку комуністи добре висловлюються.

У Росії ще велике число військовополонених, які хочуть повернутися до країни, тобто ті, які досі не прийняли радянського громадянства, а ті, що його прийняли, зараз плачуть, що мусять залишитися в Росії.

Це мої свідчення і після прочитання мені протоколу, підписую.

^с-Записав:^с

(—) Юзеф Зелинський

^с-Допитаний:^с

(—) Дацків Юзеф^с

ДАТО, ф. 276, оп. 1, спр. 127, арк. 2–3.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

Під текстом нерозбірливий підпис та число: 14/157.

^а *Дописано від руки.*

^{с-с} *Написано в розбивку.*

^с *Так у тексті. Вище: Юзефат.*

Po przybyciu w dniu 4 IV 1933 [r.] do Podwołoczysk, zostałem w Podwołoczyskach przesłuchany przez oficera informacyjnego 12 Baonu KOP skąd, po przesłuchaniu mnie i mej żony oraz sfotografowaniu nas, tj. mnie, mojej żony z dwojgiem dzieci, zostałem w dniu 5 IV 1933 [r.] zwolniony i po przenocowaniu w Podwołoczyskach dnia 6 IV 1933 [r.] o godz. 19-ej przybyłem do Białozórki.

Nadmieniam, że w Rosji sow[ieckiej] panują obecnie złe stosunki z powodu braku żywności i tak: 1 kg czarnego chleba kosztuje do 12 rubli, mięso wołowe 1 kg – 18 rubli, ziemniaki 1 wiadro – 12 rubli, wobec czego ludność nie mając na tyle pieniędzy, pomimo że pracuje, otrzymuje miesięcznie za pracę 40 do 60 rubli [i] nie jest w stanie tak drogiej żywności sobie kupić, zaś ci co nie mają zajęcia, giną z głodu na ulicach miasta.

W czasie rozmowy z komunistami, ci mówili do mnie, że Polska i Ameryka zawarła z Rosją sojusz wobec czego o^f Polsce i Ameryce komuniści się dobrze wyrażają.

W Rosji jest jeszcze duża ilość jeńców wojennych, którzy chcą powrócić do kraju, tj. tacy którzy nie przyjęli dotychczas obywatelstwa sowieckiego, a ci co przyjęli obywatelstwo płaczą obecnie, że muszą pozostać w Rosji.

Tak zeznałem i po odczytaniu mi protokołu podpisuję.

^g-Spisał:^g

(—) Józef Zieliński przod.

^g-Zeznający:^g

(—) Dacków Józef^h

DATO, f. 276, op. 1, spr. 127, k. 2–3.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

Poniżej tekstu nieczytelna parafa oraz numer: 14/157.

^f *Dopisano odręcznie.*

^g-^g *Zapisano pismem spacjowanym.*

^h *Tak w tekście. Wyżej: Józefat.*

№ 112

12 квітня 1933, Харків. Із звіту генконсула РП про ситуацію в Харкові та околицях міста Суми

^{а-ч} ж. 6619/II^а
Х/1/секр
Політична ситуація
в Україні

12 квітня [193]3 [р.]
^бТаємно^б

^вРознарядка:^в

1. Посольство РП у ^гМоскві^г
2. МЗС – Кабінет Міністра
3. – || – Східний відділ
4. – || – Пан Директор Конс. Деп[артаменту]
- ^г5. Головний штаб, В. II^г

Ситуація в Україні стає щораз більш напружена внаслідок з дня на день зростаючого просто жахливого голоду й нужди, які панують як серед сільського, так і міського населення. Всякі хвороби, перш за все тиф, поширюються по всій країні, поглинаючи тисячі жертв, яких нема чим лікувати, тому, що навіть у столиці, Харкові взагалі немає найбільш необхідних дезінфекційних засобів та ліків (таких як хінін, аспірин і т. п.). Один із лікарів розказував мені, що майже всі операції не вдаються, не лише через відсутність засобів і знаряддя, але перш за все з приводу цілковитого виснаження організмів пацієнтів, яким рани через відсутність сил і крові не хочуть загоюватися, або вже загоєні знов відкриваються. Лікарі констатують, що шлунки пацієнтів стиснулися до розмірів шлунка маленької дитини. Деякі села, напр., в околицях Сум, які мали близько 1000 жителів, зовсім спорожніли й зараз нараховують по 150–200 осіб. Люди переважно їдять макуху й лушпиння з-під картоплі, їдять собак, котів, дохлі коні – тут щораз частіше трапляються випадки людодійства.

[...]

Керівник Генерального консульства
Я. Каршо-Седлевський

*ЦВА, Від. II ГШ, спр. I.303.4.2995, арк. 145.
Оригінал, машинопис.*

^{а-а} Вписано від руки.

^{б-б} Відбито штампом.

^{в-в} Підкреслено машинописним способом.

^{г-г} Написано в розбивку.

^{г-г} Підкреслено від руки.

Nr 112

12 kwietnia 1933, Charków. Fragment raportu konsula generalnego RP o sytuacji w Charkowie i okolicach Sum

^a-L. dz. 6619/II^a

X/1/tjn

Sytuacja polityczna
na Ukrainie

12 kwietnia [193]3 [r.]

^bTajne^{-b}

^cRozdzielnik:^{-c}

1. Poselstwo RP w ^dMoskwie^{-d}

2. MSZ – Gabinet Ministra

3. – || – – Wydział Wschodni

4. – || – – Pan Dyrektor Dep[artamentu] Kons[ularnego]

^e5. Sztab Główny, O[ddział] IIe

Sytuacja na Ukrainie staje się coraz bardziej naprężona wskutek wzrastającego z dnia na dzień przerażającego wprost głodu i nędzy, panujących wśród ludności zarówno wiejskiej, jak i miejskiej. Wszelkie choroby, głównie tyfus, rozszerzają się po całym kraju, pochłaniając tysiące ofiar, których nie ma czym leczyć, ponieważ nawet w stolicy, Charkowie, brak jest zupełny najpotrzebniejszych środków dezynfekcyjnych i lekarstw (jak chinina, aspiryna itp.). Opowiadał mi jeden z lekarzy, że wszystkie prawie operacje nie udają się nie tylko z braku środków i narzędzi, ale przede wszystkim z powodu zupełnego wyczerpania organizmu pacjentów, którym rany z braku sił i krwi nie chcą goić się lub zagojone znów się otwierają. Lekarze konstatują, że żołądki pacjentów skurczyły się do rozmiarów żołądka małego dziecka. Niektóre wsie, np. w okolicach Sum, które miały około 1000 mieszkańców, zupełnie opustoszały i liczą obecnie po 150–200 osób. Ludzie żywią się przeważnie makuchą i obierzynami z kartofli, jedzą psy, koty, zdechłe konie – zdarzają się tu coraz częściej wypadki ludożerstwa.

[...]

Kierownik Konsulatu Generalnego
J. Karszo-Siedlewski

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.2995, k. 145.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

^a-^a *Wpisano odręcznie.*

^b-^b *Odbito stemplem.*

^c-^c *Podkreślono maszynowo.*

^d-^d *Zapisano pismem spacjiowanym.*

^e-^e *Podkreślono odręcznie.*

Документ польською мовою.

Угорі документу вписано від руки: 666[...]33; нижче обведене кругом число: 175; нижче дописана від руки, підкреслена резолюція: Шев Експ. Н 2; нижче наступна: Посилаю Реф. «Р» 29 IV 33 г. разом з нерозбірливим підписом; у документі печатка: Експоз. 2 Відд[ілення] П Гол[овного] ком[андування], Дня ... [...] Дод. ... та вписана від руки дата: 2 V 1933, число: 666 і цифра: III.

U góry dokumentu wpisano odręcznie: 666[...]33; poniżej ujęta w kółko liczba: 175; poniżej odręczna podkreślona adnotacja: Szef Eksp. N 2 oraz kolejna: Przesyłam Ref. „R” 29 IV 33 r. wraz z nieczytelną parafą; na dokumencie pieczęć: Ekspoz. 2 Oddz[iału] II Szt[abu] Głów[nego], Dnia ... [...] Zał. ... wraz z odręcznie wpisaną datą: 2 V 1933, numerem: 666 i cyfrą: III.

№ 113

Лютий – квітень 1933, б.м.в. Розвідувальна інформація розвідницького характеру II Відділу Головного штабу про випадки смерті з голоду, епідемії тифу і канібалізму

з Волині
Корнель Мусерович с. Венедикта
Проживає Н[ово]-Михайлівка
район Гоничірки
2 дітей вже спухли від голоду
28/2/33 (–)

Колодійський Болеслав 11.3.33
Перебував м[іся]ць у Краснотульському і Коняківському районах
по шкіри. У рад[госпах] і колгоспах ^а-свиня гине, поросят особливо (по
300) 1500 зріст, 400 кінсь[ких], 500 свинячих^а.
У ^б селі Коняк цього ж району гол[ова] сільради заявив, що в селі до
14 людей денно помирає від голоду.
^в-Борошно^в з польових грушок.
У колгоспах видають по 200 гр[амів]
(–)

П. Федір Матківський Полтава
Імовірно ^в-200 людей^в денно з голоду помирає.
15/3/33 (–)

Гайракевич Василь
ст[анція] Гребениківка (біля Сум)
^а-їдять собак, котів, здохлих коней^а, доходять до ^в-людей^в
100 людей денно
Влада викликає національні антагонізми
21/3/33^г

^{а-а} Так у тексті.

^б Перекреслено: одного.

^{в-в} Підкреслено від руки.

^г У цій самій папці (ЦАВ Від. II ГШ, І.303.4.2094, т. В-37, б. п.) знаходиться друга версія цієї інформації зі змістом: Гайракевич Василь, ст[анція] Гребениківка (біля Сум), їдять собак, котів, здохлих коней, навіть людей. Влада викликає національні антагонізми, 21/3/33 (–), записана цією самою особою.

Nr 113

Luty – kwiecień 1933, b.m.w. Informacje o charakterze wywiadowczym pozyskane przez Oddział II Sztabu Głównego na temat przypadków śmierci z głodu, epidemii tyfusu i kanibalizmu

z Wołynia
Kornel s. Benedykta Musiewicz
Mieszka N[owo]-Michajłowka
rejon Goniczerki
2 dzieci już opuchły z głodu
28/2/33 (–)

Kołodziejski Bolesław 11.3.33

Był m[iesia]c w rejonie krasnotulskim i koniakowskim po skóry. W sow[cho-
zach] i kołchozach ^aświnia ginie, prosiąt szczególnie (po 300) 1500 wyrost [?],
400 końs[kich], 500 świńskich^a.

W[e] ^b wsi Koniak tegoż rejonu przew[odniczący] „selrady” oświadczył, że
we wsi do 14 ludzi dziennie umiera z głodu.

^cMąka^c z gruszek polnych.

W kołchozach wydają po 200 gr[amów].

(–)

P. Teodor Matkowski Połtawa

Podobno ^c200 ludzi^c dziennie z głodu umiera.

15/3/33 (–)

Gajrakiewicz Wasyl

st[acja] Hrebenikowka (około Sum)

^ajedzą psów, kotów, zdechłych koni^a, dochodzą do ^cludzi^c

100 ludzi dziennie

Władza wywołuje antagonizmy nacjonalne

21/3/33^d

^{a-a} Tak w tekście.

^b Skreślono: jednej.

^{c-c} Podkreślono odręcznie.

^d W tej samej teczce (CAW, Oddz. II SG, I.303.4.2094, t. W-37, b.p.) znajduje się druga wersja tej informacji o treści: Gajrakiewicz Wasyl, st[acja] Hrebenikowka (koło Sum), jedzą psów, kotów, zdechłych (zdychających) koni, nawet ludzi. Władze wzbudzają antagonizmy nacjonalne, 21/3/33 (–), zapisana przez tę samą osobę.

У ^г фабр. ^{л-л} «[...] завод Більшовик [...]» дали ^{с-с} робітникам ^с землю в Микифіївці Липавського району близько 10 г.

Лікарня в Липнях переповнена, хворих повно ^{в-в} довкруги лікарні ^в (випн[ий] тиф).

Полова і лузга з-під проса. Змелені висушені польові грушки і з цієї муки – хліб.

Кулаків вже нема. М'ясо здохлих коней їдять. У ^с колгоспах трохи пшеничних круп.

У чергах можна стояти з 6 ранку.

[...] ^ж пускають після 10 днів (ці, які служили) КМ і інші тримають по 1 місяці і більше.

1/4. Степан Стражинський с. Іван[а], ст[анція] Лозовенко, село Данилівка.

Його сестра працює в лікарні в Сумах, перед кількома днями був в неї, бо його звідси виселяють, розказує, що в Сумах вмирає в лікарні по 70–80 осіб щоденно. В місті падають на вулицях від голоду.

ЦВА, Від. II ГШ, I.303.4.2094, т. В-37, б. п.

Оригінали, рукописи.

Документи польською мовою.

Поодинокі інформації записані на окремих малих карточках.

^г *Перекреслено: радгоспі.*

^{л-л} *Написано кирилицею. Перший вираз слабо виразний, ймовірно: пожзавод.*

^{с-с} *Дописано над рядком.*

^с *Перекреслено: радгоспах.*

^ж *Фрагмент нерозбірливий.*

W ^e fabr. „[...] zawod Bolszewik^f” dali ^grobotnikom^g ziemię w Mikifijowkie rejon Lipawski około 10 h.

Szpital w Lipcach przepełniony, chorych pełno ^cnaokoło szpitala^c (tyfus plam[isty]).

Plewy i łupiny z prosa. Zmielone wysuszone polne gruszki i z tej mąki – chleb.

Kułaków już nie ma. Mięso zdechłych koni jedzą. W ^hkołchozach jest trochę kaszy pszennej.

W ogonkach wolno stać od 6 rano.

[...] ⁱpuszczają po 10 dni (ci, którzy służyli) KM [?] i tamci trzymają po 1 miesiącu i więcej.

1/4. Stefan s. Jan[a] Strarzyński, st[acja] Łozowienko, wieś Daniłowka.

Siostra jego pracuje w szpitalu w Sumach, przed paru dniami był u niej, bo go stąd wysiedlają; opowiada, że w Sumach umiera w szpitalu po 70–80 osób dziennie. Na mieście padają z głodu na ulicach.

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.2094, t. W-37, b.p.

Oryginały, rękopisy.

Dokumenty w języku polskim.

Poszczególne informacje zapisane na oddzielnych, małych karteczkach.

^e *Skreślono: sowchozie.*

^{f-f} *Zapisano cyrylicą. Pierwszy wyraz słabo czytelny, prawdopodobnie: poźzawod.*

^{g-g} *Dopisano nad wierszem.*

^h *Skreślono: sowchozach.*

ⁱ *Fragment nieczytelny.*

№ 114

13 травня 1933, Борщів. Лист начальника Борщівського повіту до ВВП Воєводського уряду в Тернополі про біженців з СРСР

^а-Борщівський начальник повіту^а
№ Б. 48

Борщів, 13 травня 1933 р.

Про рух біженців
з радянської Росії

Воєводському управлінню
П[ублічної] б[езпеки]
^б-у Тернополі^б

Останніми днями спостерігається сильний біженський рух з рад[янської] Росії на територію тут[ешнього] повіту. Біженці втікають через Збруч, гнані голодом, який зараз панує в Росії. В останні 10 днів перейшло Збруч 27 осіб. Ці особи спухли від голоду – деякі виглядають як кістяки. В них нема жодних засобів на проживання, а крім цього, в них воші. Допитувані показують, що виганяє їх голод і що в короткому періоді цілі села будуть втікати на територію Польщі без огляду на радянські сторожі й небезпеку.

У зв'язку з тим, виникає проблема, що робити з цими біженцями. У прикордонному повіті тримати їх не можу з огляду на брак можливості їх утримання і з огляду на безпеку держави, тому, що цей елемент всякими способами намагається підтримувати контакт зі своїм селом у Росії за кордоном, і він піддатливий для радянського шпигунства, як показали останні судові розгляди [про] шпигунство в тут[ешньому] повіті, в яких обвинувачені були саме біженці. Крім цього, вони становлять небезпеку занесення на територію Польщі зарази й епідемії, бо в усіх воші, а нема засобів на їхнє знезараження.

Тому теж нагальною потребою вважаються:

1) Утворення на території Польщі концентраційного табору, до якого можна направити біженців, в яких нема засобів на утримання, [з метою] уникнення розпорошення цього елемента по всій Польщі, а також з метою усунення їх з прикордонної території.

2) Виділення мені необхідних засобів для утворення карантину, для обстеження і очищення від вошей.

3) Виділення мені грошових засобів для утримання цих біженців і закупівлі для них, крім харчів, також білизни.

У повіті тих засобів в населення зібрати не можу тому, що воно саме зубожіле.

З огляду на негайність справи, прошу про швидке розпорядження.

^а-^а Написано великими літерами.

^б-^б Написано в розбивку і підкреслено машинописним способом.

Nr 114

13 maja 1933, Borszczów. Pismo starosty borszczowskiego do Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego UW w Tarnopolu dotyczące uchodźców z ZSRS przebywających w powiecie

^a-Starosta borszczowski^a
Nr B. 48

Borszczów, dnia 13 maja 1933 r.

W sprawie ruchu uchodźców
z Rosji sowieckiej

Do
Urzędu Wojewódzkiego BP
^b-w Tarnopolu^b

W ostatnich dniach dał się zauważyć silny ruch uchodźczy z Rosji sow[ieckiej] na teren tut[ejszego] powiatu. Uchodźcy uciekają przez Zbrucz, pędzeni głodem, jaki obecnie panuje w Rosji. W ostatnich 10 dniach przeszło przez Zbrucz 27 osób. Osoby te są popuchnięte z głodu – niektórzy wyglądają jak szkielety. Nie mają żadnych środków na utrzymanie, a poza tym są zawszeni. Przesłuchiwani zeznają, że wypędza ich głód i że w krótkim czasie całe wsie będą uciekać na teren Polski bez względu na warty sowieckie i niebezpieczeństwa.

W związku z tym powstaje problem, co zrobić z tymi uchodźcami. W powiecie nadgranicznym trzymać ich nie mogę ze względu na brak możliwości utrzymania ich i ze względu na bezpieczeństwo państwa, ponieważ element ten stara się wszelkimi sposobami utrzymać kontakt ze swoją wsią, leżącą w Rosji nad granicą, i jest podatny dla szpiegostwa sowieckiego, jak wykazały ostatnie rozprawy sądowe [dotyczące] szpiegostwa w tut[ejszym] powiecie, w których oskarżeni byli właśnie uchodźcy. Poza tym stanowią niebezpieczeństwo zawleczenia na teren Polski zarazy i epidemii, ponieważ wszyscy są zawszeni, a nie ma środków na odkażanie ich.

Wobec tego palącą potrzebą jest:

1) Utworzenie na terenie Polski obozu koncentracyjnego, do którego można skierować uchodźców pozbawionych środków utrzymania [celem] uniknięcia rozproszenia tego elementu po całej Polsce, jak również celem usunięcia ich z nad granicy.

2) Nadesłanie mi potrzebnych środków dla utworzenia kwarantanny, dla obserwacji i odwszawiania uchodźców.

3) Nadesłanie mi środków pieniężnych dla utrzymania tych uchodźców i zakupienia dla nich prócz żywności również bielizny.

Środków tych w powiecie u społeczeństwa zebrać nie mogę, ponieważ samo jest zubożałe.

Ze względu na pilność sprawy proszę o rychłe zarządzenia.

^a-^a *Zapisano wersalikami.*

^b-^b *Zapisano pismem spacjowanym i podkreślono maszynowo.*

^aПовітовий начальник^a
(—) Васевич¹

ДАТО, ф. 231, оп.1, спр. 2067, арк. [17–17 зв.].

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

Вгорі документу, частиною по тексті, дописана від руки примітка: Н[В?] За [...] з датою: 15/V та незрозумілий підпис; поруч, імовірно, літера: Б; внизу першої сторінки, під текстом, незрозумілий запис з числом: 208; у лівому долішньому куті прямокутна печатка з написом: Восводське Тернопільське управління, Надійшло дня ... дод. ... [№] ... та відбитою штампом датою: 16 травн[я] та припискою від руки: Н.Б. 25.

¹ Іван Васевич, в 1932–1936 начальник повіту в Борщові.

^aStarosta Powiatowy^a
(—) Wasiewicz¹

DATO, f. 231, op. 1, spr. 2067, k. [17–17 v.].

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

*U góry dokumentu, częściowo na tekście odręczny dopisek: N[W?] Za [...] z datą: 15/V i nieczytelna para-
fa; obok prawdopodobnie litera: B; na dole pierwszej strony, pod tekstem nieczytelny zapis z liczbą: 208;
w lewym dolnym rogu prostokątna pieczęć z napisem: Urząd Wojewódzki Tarnopolski, Weszło dnia ... zał. ...
[Nr]... i odbitą stemplem datą: 16 maj[a] oraz odręcznym dopiskiem: N.B. 25.*

¹ Jan Wasiewicz, w l. 1932–1936 starosta w Borszczowie.

№ 115

**20 травня 1933, [Харків]. З інформації співробітниці Відділення «Схід»
II Відділу Головного штабу про ситуацію в Харкові**

[...]

На відміну від центра міста [Харкова], передмістя й провінційні міста переповнені бідняками, які цілими масами гинуть від голоду й хвороб. (У центрі також час від часу на головних вулицях лежать трупи, а щоденно можна [їх] бачити на ринку).

[...]

ЦВА, Від. II ГШ, І.303.4.2094, т. В-36, б. п.

Оригінал, рукопис.

Документ польською мовою.

На першій сторінці листа, в лівому горішньому куті прямокутна печатка входу з написом: «В» Надійшло дня ... 193... Ч. і датою написаною від руки: 24 V ...3 та числом: 3192/33 О.

Nr 115
20 maja 1933, [Charków]. Fragment informacji pracownicy
Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego dotyczącej sytuacji
w Charkowie

[...]

W przeciwieństwie do centrum miasta [Charkowa], przedmieścia i miasta prowincjonalne są przepelnione biedakami, którzy całymi masami giną z głodu i chorób. (W centrum również od czasu do czasu na głównych ulicach leżą trupy, a codziennie można [je] widzieć na rynku).

[...]

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.2094, t. W-36, b.p.

Oryginał, rękopis.

Dokument w języku polskim.

Na pierwszej stronie listu w lewym górnym rogu prostokątna pieczęć wpływu z napisem: „W” Wpłynęło dn. ... 193... L. i odręcznie wpisaną datą: 24 V ...3 oraz numerem: 3192/33 O.

№ 116

22 травня 1933, Чернігів. Обвинувачувальний висновок у справі Петра Овсянка та інше

^а-Обвинительное заключение^а

По след. делу № 14 по обвинению ОСВЯНКО Петра Семеновича, ШКАРИНА Евдокима Михайловича, ДВОРЕЦКОГО Александра Михайловича, КИВАЙЛО Емельяна Семеновича и ЧЕПИКА Емельяна Петровича по ст. ст. 54-10, 20-54-7 и 54-14 УК УССР.

В период хлебозаготовительной кампании 1932 г. со стороны руководящей верхушки с. Чернацкое, С-Будского р-на в лице б[ывшего] председателя ^б-сельсовета ОКОПСКОГО^б (уголовное преследование в отношении ОКОПСКОГО за его смертью – прекращено) и при содействии его ^б-заместителя ШКАРИНА Е. М.,^б попавших под влияние антисоветского, классово-чуждого элемента, был проявлен саботаж преподанного районными организациями хлебозаготовительного плана.

После снижения плана, обвиняемый ШКАРИН, в целях невыполнения уже сниженного хлебозаготовительного плана, способствовал срыву такового тем, что совместно с ОКОПСКИМ ^б-умышленно не доводил плана в сниженном виде отдельным маломощным хозяйствам,^б а также укрывал хозяйства своих родственников, знакомых и кулаков от доведения им твердых заданий и наоборот, твердые задания доводились маломощным середнякам.

В результате оппортунистического отношения и контрреволюционного саботажа со стороны ОКОПСКОГО и ШКАРИНА план хлебозаготовок по с. Чернацкому на 15 ноября 1932 г. ^б-был выполнен всего лишь на 15% (л.д. 59/обор., 60, 78/обор.)^б.

Кроме того, устанавливается, что обвиняемый ШКАРИН способствовал срыву хлебозаготовок, ^б-путем дачи разрешений на помол зерна зажиточным середняцким хозяйствам и несдатчикам хлеба по плану хлебозаготовки^б (л.д. 31, 32, 40, 112 и 113).

Обвиняемый ОВСЯНКО П. С., работая зав. мед. пунктом в с. Чернацкое, имея тесную связь с обвин[яемым] ШКАРИНЫМ, в целях срыва хлебозаготовок по с. Чернацкое, систематически проводил среди крестьян агитацию против хлебозаготовок. ОВСЯНКО, зайдя в сельсовет, вел среди крестьян агитацию, говоря: «Власть начала снижать планы, но поздно одумалась, крестьяне уже сделали с хлебом свое дело и если будут стоять на своем и не выполнять и заниженного плана, то у них хлеба не возьмут» (л.д. 81).

^а-^а Написано великими літерами і роздільним шрифтом.

^б-^б Підкреслено від руки.

Nr 116

22 maja 1933, Czernihów. Akt oskarżenia przeciwko Piotrowi Owsiance i innym w związku z nadużyciami podczas skupu zboża we wsi Czernackie

^{a-}Akt oskarżenia^{-a}

W sprawie śled[czej] nr 14 dotyczącej oskarżenia OWSIANKI Piotra Siemionowicza, SZKARINA Jewdokima Michajłowicza, DWORIECKIEGO Aleksandra Michajłowicza, KIWAJŁY Jemieljana Siemionowicza i CZEPIKA Jemieljana Piotrowicza z art. 54-10, 20-54-7 i 54-14 KK USRS.

W okresie kampanii państwowego skupu zboża w 1932 r. kierownictwo w[si] Czernackie r[ejonu] s[eredyno]budzkiego w osobie b[yłego] przewodniczącego ^{b-}*sielsowietu* OKOPSKIEGO^{-b} (postępowanie karne wobec OKOPSKIEGO z powodu jego śmierci umorzono) i przy współdziałaniu jego ^{b-}zastępcy SZKARINA J. M.,^{-b} będące pod wpływem antysowieckiego, obcego klasowo elementu, sabotażo przekazały przez rejonowe instytucje plan państwowego skupu zboża.

Po obniżeniu planu oskarżony SZKARIN, w celu niewykonania już zaniżonego planu państwowego skupu zboża, przyczynił się do zerwania tegoż [skupu] przez to, że wspólnie z OKOPSKIM ^{b-}umyślnie nie dostarczył planu w obniżonej postaci poszczególnym słabym gospodarstwom,^{-b} a także zatajał gospodarstwa swoich krewnych, znajomych i kułaków przed wymierzeniem im sztywnych dostaw, a przeciwnie, sztywne dostawy wyznaczano słabszym średniakom.

W wyniku oportunistycznego stosunku i kontrrewolucyjnego sabotażu ze strony OKOPSKIEGO i SZKARINA, plan *chlebozagotówek* dla w[si] Czernackie na 15 listopada 1932 r. ^{b-}został wykonany zaledwie w 15% (k.s. 59 odwr., 60, 78 odwr.)^{-b}.

Oprócz tego ustalono, że oskarżony SZKARIN przyczynił się do zrywania *chlebozagotówek*, ^{b-}poprzez wyda[wa]nie zezwoleń na przemiał ziarna za pomocą średniackim gospodarstwom i [chłopom] nieoddającym zboża zgodnie z planem *chlebozagotowki*^{-b} (k.s. 31, 32, 40, 112 i 113).

Oskarżony OWSIANKOP. S., pracując jako kier[ownik] punktu med[ycznego] we w[si] Czernackie, mając bliski kontakt z oskarż[onym] SZKARINEM, w celu zerwania *chlebozagotówek* we w[si] Czernackie, systematycznie prowadził wśród chłopów agitację przeciwko *chlebozagotowkom*. OWSIANKO, zachodząc do *sielsowietu*, prowadził wśród chłopów agitację, mówiąc: „Władza zaczęła obniżać plany, ale późno się opamiętała, chłopci już zrobili ze zbożem co trzeba i jeśli będą obstawać przy swoim i nie wykonają nawet obniżonego planu, to im zboża nie zabrają” (k.s. 81).

^{a-}^{-a} Zapisano wersalikami i pismem spacjiowanym.

^{b-}^{-b} Podkreślono odręcznie.

В целях подрыва выполнения хоз. политкампаний по селу, в особенности хлебозаготовительной кампании, обвиняемым ОВСЯНКО проводилась агитация в присутствии ОКОПСКОГО, а также ОВСЯНКО подговаривал ОКОПСКОГО прекратить работу по хлебозаготовкам и вообще в сельсовете говорил: «Кому и зачем ты работаешь, все равно хлебозаготовки не выполнишь, я тоже был партийцем, но бросил свой партбилет еще в 1919 г.» (л.д. 80, 81).

Уже после снятия ОКОПСКОГО с должности предсельсовета, ОВСЯНКО упорно продолжал агитировать против хлебозаготовки. Так, 24 ноября [19]32 г., во время пьянки на квартире ОКОПСКОГО, ОВСЯНКО высказался: «Пусть сколько не ездят с района, но хлеба с села Чернацкого им не взять» (л.д. ^в-80, ^в-81).

Кроме этого, ОВСЯНКО также вел агитацию среди отдельных лиц, говоря: «Власть забирает у крестьян хлеб, а куда деваает, неизвестно» (л.д. 86, 87 и 90).

ОВСЯНКО имел тесную связь с кулачеством. Покупая в сельсовете кулацкое имущество, он возвращал таковое обратно кулакам (л.д. 80).

По материалам предварительного следствия устанавливается, что обвиняемые: ^в-1)^в ШКАРИН Е. М., будучи Пред[седателем] Чернацкого общества «Техкультур», 2) ДВОРЕЦКИЙ А. М., являясь пред[седателем] ревкомиссии общества, 3) ЧЕПИК Е. П., будучи завскладом общества и 4) КИВАЙЛО И. С., работая мирошником мельницы, находившейся в ведении общества «Техкультур», – будучи на основе корыстной заинтересованности, между собой тесно связаны, систематически разбазаривали и присваивали зерно-хлеб со склада и мерчук¹ с мельницы общества «Техкультур», практиковали перемол зерна без снятия мерчука своим родственникам и знакомым и несдатчикам хлеба.

Преступная деятельность обвиняемых была направлена на подрыв хозяйственной мощи и нормальной деятельности Чернацкого общества «Техкультур».

В марте ^в-мес[яце] 1932 г. кладовщик ЧЕПИК выдал пред[седателю] ревкомиссии ДВОРЕЦКОМУ 2 мешка жита. ДВОРЕЦКИЙ, получив жито, умышленно оттягивал произведение ревизии, отчетности и дел об[ществ]а^в «Техкультур», давая этим возможность в дальнейшем производить расхищение хлеба.

В июне мес[яце] 1932 г. по ^в-инициативе ОКОПСКОГО и ШКАРИНА^в была роздана отдельным лицам, ^в-для пробоя масла, посевная конопля^в. В июле мес[яце] 1932 г. обвин[яемые] ШКАРИН и ЧЕПИК, ^в-с ведома ОКОПСКОГО, взяли со склада «Техкультур» до 18 пудов гречки и переработав таковую на крупу, присвоили ее себе^в.

^в-^в Вписано від руки.

¹ Оплата (найчастіше натурою) за помел збіжжя в державних і кооперативних млинах; звичай віддають частину зерна, принесеного до розмелу.

W celu przerwania wykonywania kampanii gosp[odarczo]-polit[ycznej] na wsi, w szczególności kampanii państwowego skupu zboża, oskarżony OWSIANKO prowadził agitację w obecności OKOPSKIEGO, a także OWSIANKO namawiał OKOPSKIEGO do przerwania pracy przy *chlebozagotowkach* i w ogóle mówił w *sielsowiecie*: „Dla kogo i po co ty pracujesz, i tak nie wykonasz [planu] *chlebozagotowki*, ja też byłem partyjniakiem, ale rzuciłem swoją legitymację part[yjną] jeszcze w 1919 r.” (k.s. 80, 81).

Już po odwołaniu OKOPSKIEGO z funkcji przew[odniczącego] *sielsowietu*, OWSIANKO uparcie kontynuował agitację przeciwko *chlebozagotowce*. I tak, 24 listopada [19]32 r., w czasie pijaństwa w mieszkaniu OKOPSKIEGO, OWSIANKO powiedział: „Niech sobie jeżdżą z rejonu, ile chcą, ale zboża ze wsi Czernackie [i tak] nie zabrają” (k.s. ^c80, ^c 81).

Oprócz tego OWSIANKO prowadził agitację wśród pojedynczych osób, mówiąc: „Władza odbiera chłopom zboże, a gdzie [je] podziewa, nie wiadomo” (k.s. 86, 87 i 90).

OWSIANKO miał ściśle powiązania z kułactwem. Kupując w *sielsowiecie* kułacką własność, oddawał ją z powrotem kułakom (k.s. 80).

Na podstawie materiałów postępowania przygotowawczego ustalono, że oskarżeni: ^c1) ^c SZKARIN J. M., będąc przew[odniczącym] czernackiego stowarzyszenia „Techkultur”, 2) DWORIECKIJ A. M., będąc przew[odniczącym] komisji rew[izyjnej] stowarzyszenia, 3) CZEPIK J. P., będąc kier[ownikiem] magazynu stowarzyszenia i 4) KIWAJŁO J. S., pracując jako młynarz w młynie, znajdującym się pod zarządem stowarzyszenia „Techkultur”, – działając w celu odniesienia korzyści, blisko powiązani, systematycznie trwonili i przywłaszczali sobie ziarno zbożowe z magazynu i *merczuk*¹ z młyna stowarzyszenia „Techkultur”, mielili ziarno dla swoich krewnych, znajomych i [dla chłopów], którzy nie zdawali zboża, bez pobrania *merczuka*.

Przestępca działalność oskarżonych ukierunkowana była na osłabienie gospodarczego znaczenia i normalnej działalności czernackiego stowarzyszenia „Techkultur”.

W ^b mies[iącu] ^b marcu ^b 1932 r. magazynier CZEPIK wydał przew[odniczącemu] komisji rew[izyjnej] DWORIECKIEMU 2 worki żyta. DWORIECKIJ po otrzymaniu żyta umyślnie odwlekał przeprowadzenie kontroli rachunkowości i spraw stow[arzyszenia] ^b „Techkultur”, umożliwiając przez to dalsze rozkradanie zboża.

W mies[iącu] czerwcu 1932 r. z ^b inicjatywy OKOPSKIEGO i SZKARINA ^b zostały rozdane poszczególnym osobom, ^b w celu [uzyskania] oleju, nasiona kopni ^b. W mies[iącu] lipcu 1932 r. oskarż[eni] SZKARIN i CZEPIK, ^b za wiedzą OKOPSKIEGO, zabrali z magazynu „Techkultur” do 18 pudów gryki i po prze-robinu jej na kaszę przywłaszczyli sobie ^b.

^{c-c} Wpisano odręcznie.

¹ Oplata (najczęściej w naturze) za mielenie zboża w państwowych i spółdzielczych młynach; zwykle oddawano część ziarna przyniesionego do zmielenia.

В октябре мес[яце] 1932 г. ^б-кладовщик ЧЕПИК продал на рынке муку, взятую им со склада т[оварищест]ва «Техкультур»^б (л.д. 4, 5, 8, 9, 12, 13, 19, 20, 23, 24, 25, 93).

Обвиняемые ^б-КИВАЙЛО и ШКАРИН разбазаривали мерчук,^б собранный от помолы зерна на мельнице об[щест]ва «Техкультур», а также КИВАЙЛО, с ведома и разрешения ШКАРИНА, производил помол своим родственникам и знакомым без удержания мерчука за произведенный помол зерна (л.д. 10, 11, 90, 95, 96).

Произведенной ревизией отчетности и дел об[щест]ва «Техкультур», была установлена недостача зерно-хлеба по отдельным культурам ^б-в количестве 75 цнт. и ^б-недостача других продуктов, а также выявлен излишек по некоторым культурам ^б-в количестве 21 цнт.,^б получившийся за счет производимого обвеса крестьян и двойных взысканий семенной ссуды. На мельнице установлена недостача мерчука ^б-в количестве 162 кг, а также было установлено, что помол обвин[яемый] КИВАЙЛО производил без отчисления мерчука^б (л.д. 45, 46, 48–54).

Обвиняемые ШКАРИН и ЧЕПИК разбазаривали имущество и хлеб, а также и продукты, изъятые сельсоветом у неплатильщиков гособязательств и переданные на хранение на склад об[щест]ва «Техкультур».

Обвиняемые ШКАРИН, ЧЕПИК и КИВАЙЛО брали на себя, а также выдавали по запискам ОКОПСКОГО и ШКАРИНА разным лицам муку и зерно, как то: гр. ДОБРОТВОРЦЕВОЙ, обвин[яемому] ОВСЯНКО и др. (л.д. 38–40, 47, 58–64, 67–69, 113, 114).

Привлеченные в качестве обвиняемых ОВСЯНКО П. С., ШКАРИН Е. М., ДВОРЕЦКИЙ А. М., КИВАЙЛО Е. С. и ЧЕПИК Е. П. виновными себя не признали.

На основании изложенного обвиняются:

1) ОВСЯНКО Петр Семенович, 1885 г. рождения, служащий, б/парт., ранее не судившийся; урож. г. Чернигова, жит. в с. Черняцкое, С-Будского р-на, в том, что в период хлебозаготовительной кампании по с. Чернацкому в 1932 г. проводил антисоагитацию среди селян против хлебозаготовок, как приходивших на прием в амбулаторию, а также и в помещение сельсовета, что предусмотрено ст. 54-10 УК УССР.

2) ШКАРИН Евдоким Михайлович, 1903 г. рождения, крестьянин-средняк-колхозник, беспарт., ранее не судившийся, урож. и жит. с. Чернацкое, С-Будского р-на, в том, что имея тесную связь с ОКОПСКИМ и являясь его заместителем, способствовал срыву плана хлебозаготовок на 1932 г. по с. Чернацкое и, будучи ^б-пред[седателем] об[щест]ва «Техкультур», разбазаривал и расхищал хлеб и имущество Чернацкого об[щест]ва «Техкультур», что предусмотрено ст.ст. 54–7^б и 20, 54–14 УК УССР.

3) ДВОРЕЦКИЙ Ал[ексан]др Макарович, 1906 г. рождения, крестьянин-средняк, сын жандарма, по профессии бухгалтер, б/парт., ранее не судившийся, урож. и жит. с. Чернацкое, С-Будского района.

W mies[ia]cu październiku 1932 r. ^bmagazynier CZEPIK sprzedał na targu mąkę, którą zabrał z magazynu st[owarzyszen]ia „Techkultur”^{a-b} (k.s. 4, 5, 8, 9, 12, 13, 19, 20, 23, 24, 25, 93).

Oskarżeni ^bKIWAJŁO i SZKARIN roztrwonili *mierczuk*^b, zebrany za przemiał ziarna we młynie stow[arzyszen]ia „Techkultur”, ponadto KIWAJŁO, za wiedzą i przyzwoleniem SZKARINA, mielił dla swoich krewnych i znajomych bez pobrania *mierczuka* za dokonany przemiał ziarna (k.s. 10, 11, 90, 95, 96).

Przeprowadzona rewizja rachunkowości i spraw stow[arzyszen]ia „Techkultur” wykazała niedobór ziarna zbożowego z różnych upraw ^bw ilości 75 cent[narów] i^b niedobór innych produktów, a także ujawniła nadmiar niektórych upraw ^bw ilości 21 cent[narów],^b uzyskany przez oszukiwanie chłopów na wadze i podwójne wyniki pożyczki nasiennej. W młynie wykazano niedobór *mierczuka* ^bw ilości 162 kg, a także ustalono, że oskar[żony] KIWAJŁO dokonywał mielenia bez odliczania *mierczuka*^b (k.s. 45, 46, 48–54).

Oskarżeni SZKARIN i CZEPIK trwonili majątek i zboże, a także produkty, skonfiskowane przez *sielsowiet* [chłopom] nieplacącym zobowiązań państ[wowych] i przekazane na przechowanie do magazynu stow[arzyszen]ia „Techkultur”.

Oskarżeni SZKARIN, CZEPIK i KIWAJŁO brali na siebie, a także wydawali według notatek OKOPSKIEGO i SZKARINA różnym osobom mąkę i ziarno, jak np.: ob. DOBROTWORCEWEJ, oskar[żonemu] OWSIANCE i in[nym] (k.s. 38–40, 47, 58–64, 67–69, 113, 114).

Postawieni w stan oskarżenia OWSIANKO P. S., SZKARIN J. M., DWORIECKIJ A. M., KIWAJŁO J. S. i CZEPIK J. P. do winy się nie przyznali.

Na podstawie powyższego oskarżenia [zostają]:

1) OWSIANKO Piotr Siemionowicz, urodzony w 1885 r., urzędnik, b[ez]-part[yjny], wcześniej niekarany; urodz[ony] w m. Czernihów, zam[ieszkały] we w[si] Czernackie w r[ejo]nie s[eredyno]budzkim, o to, że w okresie kampanii państwowego skupu zboża we w[si] Czernackie w 1932 r. prowadził antysow[iecką] agitację wśród chłopów przeciwko *chlebozagotowkom* zarówno [wśród] przychodzących do ambulatorium, jak i w lokalu *sielsowietu*, co przewiduje art. 54-10 KK USRS.

2) SZKARIN Jewdokim Michajłowicz, urodzony w 1903 r., chłop średniak, kołchoźnik, bezpart[yjny], wcześniej niekarany, urodz[ony] i zam[ieszkały] we w[si] Czernackie w r[ejo]nie s[eredyno]budzkim o to, że mając bliskie kontakty z OKOPSKIM i będąc jego zastępcą, przyczynił się do zerwania planu *chlebozagotowek* na 1932 r. we w[si] Czernackie i, będąc ^bprzew[odniczącym] stow[arzyszen]ia „Techkultur”, trwonił i rozkradał zboże i majątek czernackiego stow[arzyszen]ia „Techkultur”, co przewidują art. 54-7^b i 20, 54-14 KK USRS.

3) DWORIECKIJ Al[eksan]dr Makarowicz, urodzony w 1906 r., chłop średniak, syn żandarma, z zawodu buchalter, b[ez]part[yjny], wcześniej niekarany, urodz[ony] i zam[ieszkały] we w[si] Czernackie w rejonie s[eredyno]budzkim.

4) КИВАЙЛО Емельян Семенович, 1895 г. рождения, крестьянин-твердодатчик, б/парт., ранее не судившийся, урож. и жит. с. Чернацкое, С-Будского района и

5) ЧЕПИК Емельян Петрович, 1897 г. рождения, крестьянин-середняк, б/парт., осужденный на 1 год принуд[ительных] работ, урож. и жит. с. Чернацкое, С-Будского района, в разбазаривании хлебо-зерна со склада и мерчука с мельницы общества «Техукльтур», что предусмотрено ст. 54-7 УК УССР.

На основании ст. 27 УПК УССР все обвиняемые подлежат суду Черниговского Областного Суда, а посему –

^аполагал бы:^а

След. дело № 14 по обвинению ОКОПСКОГО [!] П. С., ШКАРИНА Е. М., ДВОРЕЦКОГО А. М., КИВАЙЛО Е. С. и ЧЕПИКА Е. П. – направить для рассмотрения в Черниговский Областной Суд².

^гСправка^г:

1) Вещдоков по делу нет.

2) Обвин. ОВСЯНКО П. С. находится под стражей с 16 XII [19]32 г. в Черниговском Допре и сего числа перечисляется содержанием за Черниговским Облпрокурором.

Обвин. ШКАРИН Е. М., ДВОРЕЦКИЙ А. М., КИВАЙЛО Е. С. и ЧЕПИК Е. П. находились под стражей с 19 XI-[19]32 г., а с 21 V [19]33 г. освобождены под подписку о невыезде из с. Чернацкое С-Будского р-на.

Составлено 22 V 1933 г.

г. Чернигов

^гПом. Уполномоченного^г СПО
(—) ВОЛОШКО

^гСогласен: Начальник^г СПО
(—) ШЕЛУДЧЕНКО

^гУтверждаю: Зам. Начальника Облотдела^г ГПУ
(—) БРЖЕЗОВСКИЙ

ГДА СБУ, Суми, спр. П-2264, арк. 143–147.

Оригінал, машинопис.

Документ російською мовою.

^{г-г} *Написано великими літерами.*

² Вироком Народного суду Середньобузького району від 30 XII 1933 Євдокима Михайловича Шкарина, Омеляна Петровича Чепіка, Омеляна Семеновича Кивайла засуджено до позбавлення волі строком на 2 роки і 6 місяців. Олександра Михайловича Дворецького до позбавлення волі на 1 рік 6 місяців, але враховуючи те, що Дворецький визнав провину частково і те, що 6 місяців відбув ув'язнення до розгляду справи, тому рахувати міру соцзахисту як відбувшу. Петра Семеновича Овсянко до позбавлення волі на 3 роки.

4) KIWAJŁO Jemieljan Siemionowicz, urodzony w 1895 r., chłop obciążony stałymi dostawami, b[ez]part[yjny], wcześniej niekarany, urodz[ony] i zam[ieszkały] we w[si] Czernackie w rejonie s[eredyno]budzkim, oraz

5) CZEPIK Jemieljan Piotrowicz, urodzony w 1897 r., chłop średniak, b[ez]part[yjny], skazany na 1 rok pracy przym[usowej], urodz[ony] i zam[ieszkały] we w[si] Czernackie w rejonie s[eredyno]budzkim, o roztrwonienie ziarna zbożowego z magazynu i *merczuka* z młyna stowarzyszenia „Techkultur”, co przewiduje art. 54-7 KK USRS.

Na podstawie art. 27 KPK USRS wszyscy oskarżeni podlegają jurysdykcji Czernihowskiego Sądu Obwodowego i w związku z tym –

^aproponuję:^a

Sprawę śled[czą] nr 14 z oskarżenia OKOPSKIEGO [!] P. S., SZKARINA J. M., DWORIECKIEGO A. M., KIWAJŁY J. S. i CZEPIKA J. P. – skierować do rozpatrzenia przez Czernihowski Sąd Obwodowy².

^dInformacja^d:

1. Dow[odów] rzecz[owych] w sprawie nie ma.

2. Oskarż[ony] OWSIANKO P. S. jest przetrzymywany od 16 XII [19]32 r. w Czernihowskim *Doprze* i z dniem dzisiejszym przeniesiony zostaje do aresztu Czernihowskiej Prokuratury Obw[odowej].

Oskarż[eni] SZKARIN J. M., DWORIECKIJ A. M., KIWAJŁO J. S. i CZEPIK J. P. znajdowali się w areszcie od 19 XI-[19]32 r., a z [dnem] 21 V [19]33 r. zostali zwolnieni po podpisaniu zobowiązania o niewyjeżdżaniu ze w[si] Czernackie w r[ejo]nie s[eredyno]budzkim.

Sporządzono 22 V 1933 r.

m. Czernihów

^dZast[ępcą] Pełnomocnika^d SPO
(—) WOŁOSZKO

^dWyrażam zgodę: Naczelnik^d SPO
(—) SZELUDCZENKO

^dZatwierdzam: Zast[ępcą] Naczelnika Obw[odowego]
Oddziału^d GPU (—) BRZEZOWSKIJ

WAP SBU, Sumy, spr. P-2264, k. 143–147.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

^{d-d} *Zapisano wersalikami.*

² Wyrokiem ludowego sądu rejonu seredynobudzkiego z 30 XII 1933 Jewdokima Szkarina, Jemieljana Czepika i Jemieljana Kiwajłę skazano na karę 2 lat i 6 miesięcy pozbawienia wolności; Aleksandra Dworieckiego na karę 1 roku i 6 miesięcy pozbawienia wolności, ale uwzględniając, że Dworieckij częściowo przyznał się do winy i 6 miesięcy spędził w areszcie, uznano karę za odbytą. Piotra Owsiankę skazano na karę 3 lat pozbawienia wolności.

№ 117

29 травня 1933, Москва. Витяг з доповідної записки уповноваженого НКЛ наркомату лісового господарства СРСР щодо соціально-побутових умов працівників «Україлес»

Ф. Ф. КОГОЙ

^аКопія^а

^бНачальнику Главного Управления
Рабочего Снабжения НКЛ
Члену Коллегии^б
тов. КОЗЛОВУ И. Н.

Докладная записка

О социально-бытовых условиях рабочих, служащих и членов ИТР о засоренности аппарата чуждым элементом и о массовом хищении и самоснабжении в системе лесного треста «Украинлес»

В бытность мою в командировке в качестве Уполнаркомлеса по посевной кампании на Украине, я не могу обойти молчанием, как коммунист и как гражданин Советского Союза на те безобразия, которые творятся в системе «Украинлеса», и против которых я не предпринимал на месте никаких мер, ибо все это требуется тщательно проработать специальной комиссией, которая вскрыет не только факты хищений и вредительства, но и контрреволюционные действия чуждых нам элементов, как в самом тресте «Украинлес», так и в его леспромхозах.

Привожу следующие факты:

1. По Коростышевскому леспромхозу:

По распоряжению Управляющего «Украинлесом» КОЛТУНОВА был в прошлом году нагружен авто-грузовик пшеничной мукой, пудами сельдеря и прочих продуктов и отправлен в Киев. О выше указанном подтверждают: КОВАЛЬСКИЙ Николай – счетовод, шофер, который уехал на машине в Киев – СОРОЧИНСКИЙ заявляет, что от перегруза машины лопнули шины. Пом. директора по лесхоз т. КРАМАРЕНКО (он же председатель ИТР) и другие.

В то время, когда отправлялось в Киев указанное продовольствие, лесная стража не получала абсолютно никакого пайка 6 месяцев и ИТР и другие служащие 3 месяца.

В прошлом году под руководством пом. директора КРАМАРЕНКО и агронома ЭРЖИМАЛЬСКОГО была засеяна на участках лесоводами БАЧИНСКИМ, ГРУШКО и ГОРОДИНСКИМ значительная площадь сельско-

^{а-а} *Дописано від руки.*

^{б-б} *Написано великими літерами.*

Nr 117
29 maja 1933, Moskwa. Fragment raportu pełnomocnika
NKL dla naczelnika ZG Robotniczego Zaopatrzenia NKL na temat
warunków życia pracowników „Ukrainlesu”

F. F. KOGOJ

^{a-}Kopia^a

^{b-}Do Naczelnika Zarządu Głównego
Robotniczego Zaopatrzenia NKL
członka Kolegium^b
tow. KOZŁOWA I. N.

Raport

o warunkach socjalno-bytowych robotników, urzędników i członków ITR,
o skażeniu aparatu [partyjno-państwowego] obcym elementem i o masowym
rozkradaniu oraz samozaopatrzeniu w truście leśnym „Ukrainles”

W [czasie] mojego pobytu na delegacji w charakterze peł[nomocnika] *Nar-komlesu* ds. kampanii siewnej na Ukrainie, jako komunista i jako obywatel Związku Sowieckiego nie mogę pominąć milczeniem tych nieporządków, jakie panują w sieci „Ukrainles”, a przeciwko którym nie podejmowałem żadnych kroków na miejscu, gdyż wszystko to wymaga szczegółowego zbadania przez specjalną komisję, która wykryje nie tylko fakty kradzieży i szkodnictwa, ale i kontrrewolucyjne działania obcych nam elementów zarówno w samym truście „Ukrainles”, jak i w jego *lespromchozach*.

Podaję następujące fakty:

1. O *lespromchozie* korostyszewskim:

Na polecenie zarządcy „Ukrainlesu” KOŁTUNOWA, w ubiegłym roku samochód ciężarowy został załadowany pszenną mąką, pudami selerów oraz innych produktów i wysłany do Kijowa. Powyższe potwierdzają: KOWALSKIJ Nikołaj – rachmistrz. Szofer, który pojechał ciężarówką do Kijowa – SOROCZYNSKIJ twierdzi, że z powodu przeciążenia maszyny popękały opony, a także pom[ocnik] dyrektora [ds.] *leschozu* t. KRAMARENKO (zarazem przewodniczący ITR) i inni.

W tym czasie, gdy wysyłano do Kijowa wspomnianą żywność, straż leśna nie otrzymywała absolutnie żadnego przydziału przez 6 miesięcy, a ITR i inni urzędnicy – przez 3 miesiące.

W zeszłym roku pod kierownictwem pom[ocnika] dyrektora KRAMARENKI i agronoma ERŻYMAŁSKIEGO została zasiana na działkach przez leśników BACZYNSKIEGO, GRUSZKĘ i GORODINSKIEGO znaczna powierzch-

^{a-} ^a *Dopisano odręcznie.*

^{b-} ^b *Zapisano wersalikami.*

хозяйственных культур, что свидетельствует о том, что в Коростышевском леспромхозе еще до сих пор, после нынешнего посева, осталось до 3000 пудов одного проса от прошлогоднего урожая, не считая других продуктов.

В леспромхозе в то время хозяйствовал некий директор ШЛАХОВОЙ, которым было строго запрещено лесной страже обрабатывать служебные наделы, запретил даже служебные сенокосы, и выпас в лесу использовать для коров кадровикам и пайка не давал. Несмотря на то, что все эти люди работали на посевах леспромхоза в прошлом году, они отчаянно голодают вместе со своими семьями.

Вышеуказанный факт о переводе продовольствия в Киев на грузовике всплыл наружу, – взялась за это дело Коростышевская РКИ и закончилось это тем, что директора Коростышевского леспромхоза ШЛАХОВОГО перевели на должность уполномоченного «Украинлеса» при Черниговском облике и тем, что начали выдавать лесной страже по 125 грамм в день и членам ИТР по 9 кг суррогатной муки и больше ничего. Членам семей пайков не выдается (образец хлеба прилагаю).

Конечно, не везде живут одинаково, где похуже, где получше, в зависимости от экономического состояния окружающих к лесным участкам сел и деревень (бараков).

Привожу пример: в Кодрковской даче Коростышевского леспромхоза произвели нынче большие сельхозпосевы, я там был. На этом участке работает лесовод Леонид Леопольдович ГОРОДИНСКИЙ, служит на этом участке уже 4 года; дельно, хозяйственно и честно ведет свою службу, жена его учительствует в селе, имеют 3-х детей, в хозяйстве одна корова, живут очень бедно – перебиваются.

В подчинении ГОРОДИНСКОГО находится 9 лесников, из которых многие обречены буквально на голодную смерть со всеми семействами – если еще не померли, что есть по всей вероятности так. Я лично на этом участке посетил на Кордонах лесников ДЯЦЮ и СМУЛСКОГО, – картина жуткая, вся числящаяся семья пухнет от голоду, у одного 9 душ, у другого 5 детей. Еще раз подчеркиваю, что кроме 125 грамм муки в день, лесник больше ничего не получает, его семья и дети абсолютно ничего – на Кордонах никаких других продуктов нет. Лесовод ГОРОДИНСКИЙ, дабы поддержать лесную стражу весной роздал последней негодные семена лесокультур – желуди, и лесники из этих порченных желудей готовят себе хлеб. Образец желудевого хлеба прилагаю.

Это еще не все. В мою бытность в этом Леспромхозе производились этой весной большие работы по посадке леса, на которых при мне в течении пару дней от голода умерло 3 человека-рабочих в Коростышевском участке, где работает лесовод БАЧИНСКИЙ Юстин Юлианович. Рабочие на лесокультурах котлового питания не получают, а по распоряжению «Украинлеса» по 100 грамм муки и 200 грамм пшеницы натурой.

Я обратил внимание трестовских работников: нач. ОРС'а ВЫДРУГА, лесоотдела СТРАДОМСКОГО, экономистку сельхозгруппы ЦИРИС на

nia upraw rolniczych, co świadczy o tym, że w korostyszewskim *lespromchozie* jeszcze do tej pory, po obecnym zasiewie, pozostało do 3000 pudów samego tylko prosa z zeszłorocznych zbiorów, nie licząc innych produktów.

W *lespromchozie* w tamtym czasie gospodarzył niejaki dyrektor SZŁACHOWOJ, który surowo zakazał straży leśnej obrabiać służbowe działki, zabronił nawet służbowych sianokosów i wypasu w lesie krów oraz nie dawał przydziału kadrze fachowej. Pomimo tego, że wszyscy ci ludzie w zeszłym roku pracowali przy zasiewach dla *lespromchozu*, [obecnie] straszliwie głodują wraz ze swoimi rodzinami.

Wspomniany wyżej fakt przekazania żywności ciężarówką do Kijowa wyszedł na jaw – wzięła się za tę sprawę korostyszewska RKI i skończyło się na tym, że dyrektora korostyszewskiego *lespromchozu* SZŁACHOWOJA przeniesiono na stanowisko pełnomocnika „Ukrainlesu” przy czernihowskim ob[wodowym Komitecie] wyk[onawczym] oraz tym, że zaczęto wydawać straży leśnej po 125 gramów dziennie, a członkom ITR po 9 kg surogatu mąki i nic więcej. Członkom rodzin przydziałów nie wydaje się (próbkę chleba załączam).

Oczywiście, nie wszędzie żyją tak samo, tu gorzej, tam lepiej, w zależności od sytuacji ekonomicznej otaczających leśne działki osad i wsi (baraków).

Podaję przykład: na kodrkowskim wyrębie korostyszewskiego *lespromchozu* dokonano ostatnio wielkich zasiewów rol[nych]; byłem tam. Na tym odcinku pracuje leśnik Leonid Leopoldowicz GORODINSKIJ, służy na tym odcinku już 4 lata; umiejętnie, gospodarnie i uczciwie pełni swoją służbę, jego żona [pracuje jako] nauczycielka we wsi, mają troje dzieci, na gospodarstwie jest jedna krowa, żyją w nędzy – klepią biedę.

GORODINSKIEMU podlega 9 leśników, z których wielu wraz z rodzinami skazanych jest dosłownie na śmierć z głodu – o ile już nie pomarli, co jest całkiem prawdopodobne. Osobiście na tym odcinku spotkałem na kordonach leśników DIASZCZO i SMULSKIEGO – obraz straszny, całe ich rodziny puchną z głodu, u jednego 9 osób, u drugiego 5 dzieci. Jeszcze raz podkreślam, że oprócz 125 gramów mąki dziennie leśnik niczego więcej nie dostaje, jego rodzina i dzieci absolutnie nic – w zagrodach leśniczówek nie ma żadnej innej żywności. Leśniczy GORODINSKIJ, żeby wspomóc straż leśną, wiosną rozdał jej niezdatne nasiona kultur leśnych – żołądźcie i leśnicy z tych zepsutych żołądźci sporządzają sobie chleb. Próbkę żołądźciowego chleba załączam.

To jeszcze nie wszystko. W [czasie] mojego pobytu w tym *lespromchozie* prowadzono tej wiosny duże roboty przy sadzeniu lasu, podczas których przy mnie w ciągu kilku dni z głodu zmarły 3 osoby – robotnicy z odcinka korostyszewskiego, gdzie pracuje leśniczy BACZYNSKIJ Justin Julianowicz. Robotnicy [pracujący] przy uprawach leśnych nie otrzymują ciepłego posiłku, ale według rozporządzenia „Ukrainlesu”, po 100 gramów mąki i 200 gramów kaszy jaglanej.

Zwróciłem uwagę pracowników trustu: nacz[elnika] ORS WYDRUGA, [kierownika] oddział[u] leś[nego] STRADOMSKIEGO, ekonomistki grupy rol[niczej] CYRIS na przedstawione nieprawidłowości żywienia robotników [pracujących] przy uprawach leśnych, [a] oni wszyscy jednym głosem bezmyślnie odpowie-

указанную ненормальность рабочего питания на лесокультурах, они все в один голос бездумно ответили: «Наркомлес не дает фонды». В Леспромхозе продовольствия много, а люди же, которые работают – кормятся плохо, – вернее ничем не кормятся, а дельцы в Леспромхозе живут неплохо.

В должности техрука этого ЛПХоза служит некий РАВИКОВИЧ, сын б[ывшего] дельца самого крупного лесопромышленного дома на Украине. Он принял на службу некого МОРГУЛИСА в качестве пом. прораба, в былое время состоятельного человека и кантора в синагоге в Житомире, бойкого торгаша лесом во время НЭП-а. При этом же Леспромхозе служил недавно некий ЖЕЛЕЗНЯК, и брат, ^{в-в}«все хорошо устроены в Леспромхозах на руководящих тех. работах и всех этих дельцов, живут по городам, что является системой, о чем буду говорить дальше»^в, живут неплохо, как они сами, так и их семейства в городе. Все эти дельцы, бывшие [важные] люди являются теперь членами профсоюза и ИТР. Об этом подтвердит пом. директора КРАМАРЕНКО, который 22 года служит лесничим, он всех знает.

2. По Житомирскому Леспромхозу:

Бухгалтер-контролер ГОЛИК встретил меня в Коростышеве и передал с возмущением следующее: для майских праздников в Леспромхозе зарезали 2-х кабанов, красиво повырезали окорока, которые отправили в Киев в трест, а служащие и ИТР на первое мая в Леспромхозе получили по одному фунтику этой свинины.

3. В Макаровском Леспромхозе:

Директор Леспромхоза ДЕНЩУК и пом. директора по лесн. хоз. КОНДРАТЧУК сообщили мне тоже с возмущением, что управляющий «Украинлеса» КОЛТУНОВ предложил забить 3-х кабанов и направить туши в Киев. После упорствования все-таки зарезали одного кабана и отослали его в Киев. Леспромхоз желал резать своей племенной материал для посевной, покупал скот для рабочего питания с.х. рабочим, ведь животноводство только что Леспромхоз разводит и вдруг такие неумолимые требования со стороны управляющего «Украинлеса» к Леспромхозу. Пом. директора Кондратчук подтверждает о том, что не раз в Киев с мешками отправлялась пшеничная мука из складов Леспромхоза.

В этом Леспромхозе также служат на тех работах в лесу дельцы некие ЛИСИЦА и один из братьев ЖЕЛЕЗНЯК, о последнем мною упоминалось.

[...]

6. Куда израсходовались продукты, получаемые трестом из ЛПХ'ов, не известно, но факт тот, что мне люди информировали, что никаких этих продуктов коллектив треста не получал. Надо полагать, что и в других Леспромхозах, которых имеется в «Украинлесе» – 48, творятся аналогичные безобразия.

^{в-в} Так у тексті.

dzieli: „Narkomles nie daje funduszy”. W *lespromchozie* żywności jest dużo, ale pracujących ludzi żywi się źle, a raczej nie żywi się wcale, zaś geszefciarze w *lespromchozie* żyją nieźle.

Na stanowisku kier[ownika] tech[nicznego] tego LPCh pracuje niejaki RAWIKOWICZ, syn b[yłego] geszefciarza największej giełdy przemysłu leśnego na Ukrainie. Przyjął on do pracy niejakiego MORGULISA w charakterze pom[ocnika] kier[ownika] rob[ót], w przeszłości człowieka zamożnego i kantora w synagodze w Żytomierzu, sprytnego handlowca leśnego w okresie NEP-u. W tym samym *lespromchozie* pracował niedawno niejaki ŻELEZNIAK i [jego] brat, °-wszyscy dobrze ulokowani w *lespromchozach* na kierowniczych stanowiskach tech[nicznych] i wszystkich tych geszefciarzy, mieszkają w miastach°, co stanowi system, o czym będę mówił dalej, żyją sobie nieźle, zarówno oni sami, jak i ich rodziny w mieście. Wszyscy ci geszefciarze, dawniej mający duże znaczenie ludzie są teraz członkami związku zawod[owego] i ITR. Potwierdzi to zast[ępcą] dyrektora KRAMARENKO, który 22 lata pracuje jako leśniczy, on wszystkich zna.

2. O *lespromchozie* żytomierskim:

Buchalter-kontroler GOLIK spotkał mnie w Korostyszewie i przekazał z oburzeniem, co następuje: dla [uczczenia] majowych świąt w *lespromchozie* zarżnięto dwa dziki, pięknie powykrawano szynki, które wysłano do Kijowa do trustu, a urzędnicy i ITR na pierwszego maja w *lespromchozie* otrzymali po jednym funcyku tej dziczyny.

3. W *lespromchozie* makarowskim:

Dyrektor *lespromchozu* DIENSZCZUK i pom[ocnik] dyrektora ds. gospo-[darki] leś[nej] KONDRATCZUK poinformowali mnie też z oburzeniem, że zarządzające „Ukrainlesem” KOŁTUNOW polecił zabić 3 dziki i przesłać tusze do Kijowa. Po natarczym naleganiu zabito jednak [tylko] jednego dzika i wysłano go do Kijowa. *Lespromchoz* żądał uboju swojego rasowego materiału rozplodowego, kupował bydło dla wyżywienia robotników rol[nych], a przecież hodowlę *lespromchoz* dopiero rozwija i nagle takie bezsensowne polecenia zarządzcy „Ukrainlesu” dla *lespromchozu*. Pom[ocnik] dyrektora KONDRATCZUK potwierdza to, że nieraz wysłano do Kijowa z workami mąkę pszenną z magazynów *lespromchozu*.

W tym *lespromchozie* zatrudnieni są też przy robotach leśnych [różni] geszefciarze, niejaki LISICA i jeden z braci ŻELEZNIAKÓW, o którym już wspominałem.

[...]

6. Gdzie podziały się produkty, otrzymane przez trust z LPCh-ów, nie wiadomo, ale faktem jest, iż ludzie informowali mnie, że żadnych takich produktów kolektyw trustu nie otrzymywał. Należy przypuszczać, że również w innych *lespromchozach*, których w „Ukrainlesie” zrzeszonych jest 48, mają miejsce podobne skandale.

°-° Tak w tekście.

Выводы

Все эти факты для меня ясны, но требуют юридической проверки и критической оценки, а поэтому я на месте не мог предпринять никаких мер, имеется круговая порука, аппарат засорен купцами и чуждыми элементами, которые творят такие вопиющие безобразия в деле рабочего снабжения в районах города, никто не взял на себя мужество из местных работников поднять этот вопрос – все знали, боялись за свою шкуру и теплое место, обманывали партию и правительство, прикрывали злодеев и врагов рабочего класса в борьбе за социализм в районах, где имеются тяжелые следы на полях сражения двух классов, из которого вышел победителем колхозник и трудящийся единоличник, которые часто за отсутствием продовольствия ищут себе работы в лесах с целью пропитать себя до нового урожая – последние попадали в руки скрытой контр-революции.

Что же касается безобразий хозяйственного порядка, лесозаготовки, то о последних сообщу начальнику Союзлесзага.

Москва
29 V-[19]33 г.

Ф. Ф. КОГОЙ

^aВерно: секретарь промгруппы^a
(—) Крикун

*ГДА СБУ, ф. 65, стр. С-5165, т. 2, арк. 146–147 зв.
Засвідчена копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

Wnioski

Wszystkie te fakty są dla mnie jasne, ale wymagają prawnej weryfikacji i krytycznej oceny, i dlatego nie mogłem na miejscu podjąć żadnych kroków; obowiązuje odpowiedzialność zbiorowa, aparat skażony kupcami i obcymi elementami, które wywołują jawne skandale w dziedzinie zaopatrzenia robotników w okolicach miasta. Nikt z miejscowych pracowników nie zdobył się na odwagę, aby podjąć tę kwestię – wszyscy wiedzieli, [ale] bali się o własną skórę i ciepłą posadkę, oszukiwali partię i rząd, kryli złodziei i wrogów klasy robotniczej w walce o socjalizm w rejonach, gdzie znajdują się wyraźne ślady na polach walki dwóch klas, z której wyszedł zwycięsko kołchoźnik i pracujący *jednolicznik*, często szukający sobie, z braku żywności, pracy w lasach, żeby wyżywić się do [czasu] nowych zbiorów [i] wpadający w ręce ukrytej kontrrewolucji.

Co zaś tyczy się nieprawidłowości w dziedzinie gospodarki, eksploatacji lasu, to poinformuję o nich naczelnika *Sojuzleszagu*.

Moskwa
29 V-[19]33 r.

F. F. KOGOJ

^a-Za zgodność: sekretarz grupy przem[ysłowej]^a
(—) Krikun

WAP SBU, f. 65, spr. S-5165, t. 2, k. 146–147 v.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.

№ 118

31 травня 1933, Харків. Фрагмент звіту керівника Генерального консульства РП послу РП в Москві щодо службової подорожі з Харкова в Москву

^а-Генеральне консульство^{-а} РП
у Харкові
№ 16/5/секр.

Харків, 31 травня 1933 р.
^б-Секретно^{-б}

Про подорож автoм
з Харкова в Москву

Пану Послу РП
^ву Москві^{-в}

Дня 5 травня об 11 і ½ годині я виїхав машиною Бьюїк Ген[ерального] консульства в Харкові на консульський з'їзд до Москви, де я зупинився перед будинком Посольства РП наступного дня о 14½ год.

[...]

Повернувся я за таким самим маршрутом, не відволікаючись, в 22½ год., вирушивши з Москви 11 травня о 4 ½ годині ранку, я був під будинком Ген[ерального] консульства в Харкові 12 травня о третій годині ранку.

[...]

В цілій подорожі найбільш мене вразила різниця у вигляді сіл і ланів України в порівнянні з сусідньою ЦЧО (Центральна Чорноземна область), і навіть неврожайними околицями Москви. Українські села знаходяться в значному занепаді, віс від них порожнечею, безлюддям і нуждою, хати наполовину розвалені, часто з позриваними покрівлями, ніде не видно нових садиб, діти й старці подібні до кістяків, ніде не видно худоби. Лець на 1/5 простору орних ланів що-небудь зійшло, більш-менш 2/5 лише заорані, решта, 2/5 лежить зовсім облогом. На полях, окрім найбільшого сезону весняних робіт, видно мало людей, які працюють, ще менше тракторів, посіви відбуваються найбільш примітивними способами, переважно вручну.

Коли я безпосередньо потім прибув в ЦЧО (перш за все в околицях Курська й Орла) я мав враження, що приїхав з Країни Рад в Західну Європу. Значно більше там заораних і засіяних площ, села чисті, більш пристойні, хати відновлювані і серед людей видно відносно кращий добробут, видно худобу, що пасеться, особливо в районі Орла досить багато овець. Натомість всюди на всьому просторі поміж Харковом і Москвою вразив мене

^а-^а Написано великими літерами.

^б-^б Слово відбите штампом.

^в-^в Написано в розбивку і підкреслено машинописним способом.

Nr 118
31 maja 1933, Charków. Fragment raportu kierownika
Konsulatu Generalnego RP w Charkowie dla posła RP w Moskwie
z podróży służbowej z Charkowa do Moskwy

^a-Konsulat Generalny^a RP
w Charkowie
Nr 16/5/pf

Charków, dnia 31 maja 1933 r.
^b-Poufne^b

W sprawie podróży samochodem
z Charkowa do Moskwy

Do
Pana Posła RP
^c-w Moskwie^c

Dnia 5 maja o godz. 11 i ½ wyjechałem samochodem Buick konsulatu gen[eralnego] w Charkowie na zjazd konsularny do Moskwy, gdzie stanąłem przed gmachem Poselstwa RP następnego dnia o godz. 14½.

[...]

Powrotną podróż odbyłem według tej samej marszruty i jednym ciągiem w 22½ godz., wyruszywszy z Moskwy 11 maja o godz. 4½ rano i byłem przed konsulem gen[eralnym] w Charkowie 12 maja o godz. 3 rano.

[...]

Najbardziej w całej podróży zafrapowała mnie różnica wyglądu wsi i pól Ukrainy w porównaniu z sąsiednią CCZO (Centralna Czarnoziemna „Oblast”), a nawet z nieurodzajnymi okolicami Moskwy. Wsie ukraińskie znajdują się w wyraźnym upadku, wieje od nich pustką, opuszczeniem i nędzą, chałupy na wpół rozwalone, często z pozrywanymi dachami, nigdzie nie widzi się nowych domostw, dzieci i starcy podobni do szkieletów, nigdzie nie widać żywego inwentarza. Zaledwie na 1/5 przestrzeni pól uprawnych cokolwiek wzeszło, mniej więcej 2/5 dopiero zaorane, reszta – 2/5 leży zupełnie odłogiem. Na polach pomimo największego sezonu robót wiosennych, widzi się mało pracujących ludzi, jeszcze mniej traktorów, siewy odbywają się najprymitywniejszym sposobem, przeważnie ręcznie.

Znalazłszy się bezpośrednio potem w CCZO (głównie w okolicach Kurska i Orła) miałem wrażenie, że przyjechałem z kraju sowietów do Zachodniej Europy. Znacznie więcej tam pól zaoranych, i zasianych, wsie czyste, porządniejsze, chałupy odnawiane i wśród ludzi znać stosunkowo większy dobrobyt, widać pasące się bydło, szczególnie w okolicach Orła sporo owiec. Natomiast wszędzie na całej przestrzeni między Charkowem i Moskwą uderzył mnie fatalny stan koni,

^a-^a *Zapísano wersalikami.*

^b-^b *Słowo odbite stemplem.*

^c-^c *Zapísano pismem spacjowanym i podkreślono maszynowo.*

дуже поганий стан коней, з яких, можна сказати, 70–80% виглядає на таких, що зовсім непридатні до роботи.

Рух на шосе мінімальний, протягом всього періоду подорожі в один бік я зустрів близько 50 вантажних машин, а назад ні одної автомашини (видно, що бояться виїжджати за місто), щойно в околицях Москви цей рух жвавішає. Мости загалом в поганому стані, щоправда, є кілька нових залізобетонних, деякі мости зараз ремонтують, як напр., залізний міст на річці Ока під Серпуховом (2 км від міста), який лежить паралельно з прекрасним залізничним мостом. Краєвид взагалі дуже монотонний, на території від Харкова до Орла ні куска лісу, щойно від Орла до Москви околиця стає більш мальовничою.

Керівник Генерального консульства
Я. Каршо-Седлевський

Отримують:
1 МЗС – П ІІ
2 Гол. шт. В. ІІ

ЦВА, Від. ІІ ГШ, спр. І.303.4.1867, арк. 32–34, 134.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

Угорі посередині документу вписано від руки і підкреслено: а/а «Консульство»; нижче нерозбірливий підпис; поруч вписано від руки число: 8926/ІІ; з лівого боку дописана від руки резолюція: В ІІ а «В» для використання 9 VI 33 Т. та нерозбірливий підпис.

których, można powiedzieć, 70–80% wygląda na to, że są zupełnie niezdatne do pracy.

Ruch na szosach minimalny, przez cały czas podróży w jedną stronę spotkałem około 50 samochodów ciężarowych, a do tyłu ani jednego osobowego (widać, boją się wyjeżdżać za miasto), dopiero w okolicach Moskwy jest bardziej ożywiony. Mosty na ogół w fatalnym stanie, jest wprawdzie kilka nowych betonowo-żelaznych, niektóre mosty obecnie naprawiają, jak np. żelazny most przez rzekę Okę pod Sierpuchowem (2 km od miasta), idący równolegle ze wspaniałym mostem kolejowym. Krajobraz na ogół bardzo monotony, na przestrzeni od Charkowa do Orła ani kawałka lasu, dopiero od Orła do Moskwy okolice bardziej malownicze.

Kierownik Konsulatu Generalnego
J. Karszo-Siedlewski

Otrzymują:
1 MSZ – P III
2 Sz[tab] Gł[ówny] O[ddział] II

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.1867, k. 32–34, 134.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

U góry na środku dokumentu wpisano odręcznie i podkreślono: a/a „Konsulat”; poniżej nieczytelna parafa; obok wpisany odręcznie numer: 8926/II; z lewej strony dokumentu odręczna adnotacja: W II a „W” do wykorzystania 9 V1 33 T. oraz nieczytelna parafa.

№ 119

Після 1 червня 1933, [Луцьк]. Із звіту Волинського воєводи за травень 1933 р.

[Воєводське Волинське управління]

Ситуаційний звіт за місяць травень 1933 [р.]

[...]

[Перегляд преси]

[...]

«Новий час»¹:

№ 108 від 18 V ц. р. у ст[атті] п. з. «Небезпека», розповідаючи про становище українського населення в Совітах, пише, що «Червоний московський імперіалізм, який прагне перетопити Україну у вогні революції на вічну колонію, а український народ зіпхнути до ролі племені, яке може вживати свою мову на хвалу Сталіна або Москви, перевищує царський імперіалізм». Цю небезпеку ми легковажимо, бо не хочемо бачити, ^aякий вплив робить загальна – хоча насильством – революція-а. Не забуваймо, що це нова Москва, з новою вірою, яка знайшла і знаходить, обминаючи все, серед нас своїх прихильників. Ми чуємо постійно: „ми всі націоналісти”, але не стверджуємо, що в цій назві панує цілковитий хаос понять. Бо лише хаосом можна назвати оцінку українського націоналізму за відсотками. Можна ідею зводити до божевілля? Не може бути серед українців трьох чи більше націоналізмів – але лише один. Але до цього не дійдемо через свару про те, „за ким є маси”. Ці свару виключно підтверджують несвідомість небезпеки, яка загрожує народові. А так далі бути не може».

«Діло»²:

№ 128 від 21 V у ст[атті] п. з. «З нашої трагедії за Збручем» пише, що «найбільшу трагедію, яку коли-небудь переживав український народ, переживає він зараз в Україні. Відомостей, які могли б бути авторитетні, нема, бо несимпатикам більшовиків не дозволено дивитися на власні очі на все те, що симпатикам більшовицького режиму представляють в найкращому світлі. Ці знущання над населенням у Совітах спричинили також затамування совітофільства на наших землях, і навіть на західних землях Польщі».

^a-^a Так у тексті.

¹ «Новий час» – часопис, який видавався в 1923–1939 у Львові спершу фракцією УПНР, потім був зв'язаний з УНДО; гроно діячів, зосереджених навколо часопису, започаткувало згодом ФНС; спочатку редактором був Михайло Матчак, пізніше Дмитро Паліїв.

² «Діло» – часопис, який видавався в 1880–1939 у Львові (деякий час у Відні), навколо нього концентрувалися керівники УНТП, потім УНДО; газета була власністю видавничої спілки, яку очолювали: Володимир Охримович, Василь Панейко, Федір Федорців (1925–1927) і Василь Мудрий, а також Дмитро Левицький; політичним ред. «Діла» був Іван Кедрин-Рудницький.

Nr 119

Po 1 czerwca 1933, [Łuck]. Fragment sprawozdania wojewody wołyńskiego za maj 1933 r. zawierający omówienie niektórych artykułów z prasy ukraińskiej

[Urząd Wojewódzki Wołyński]

Sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc maj 1933 [r.]

[...]

[Przegląd prasy]

[...]

„Nowyj Czas”¹:

Nr 108 z 18 V br. w art[ykule] pt. „Niebezpieczeństwo”, rozpisując się o stonkach ludności ukraińskiej w Sowietach, powiada, iż „Czerwony imperializm moskiewski, który pragnie przetopić Ukrainę w ogień rewolucji na wieczną kolonię, a naród ukraiński zepchnąć do roli plemienia, które może używać swojego języka ku chwale Stalina czy też Moskwy, przewyższa imperializm carski. Niebezpieczeństwo to my sobie lekceważymy, albowiem nie chcemy wiedzieć, ^a„jakie wpływy robi wspólna – chociaż przemocą – przeżywa rewolucja”^a. Nie zapominajmy, iż jest to nowa Moskwa, z nową wiarą, która znalazła i znajduje mimo to wśród nas swych prozelitów. Słyszymy u nas stale: »my wszyscy jesteśmy nacjonalistami«, ale nie stwierdzamy, iż w nazwie tej panuje zupełny chaos pojęć. Albowiem jedynie chaos[em] można nazwać ocenianie nacjonalizmu ukraińskiego według procentów. Czy można ideę sprowadzać do szaleństwa? Nie może być wśród Ukraińców trzech czy więcej nacjonalizmów – lecz jedynie jeden. Lecz do tego nie dojdziemy przez kłótnie o to, »za kim są masy«. Kłótnie te potwierdzają jedynie nieświadomość niebezpieczeństwa, jakie zagraża narodowi. A tak dalej być nie może”.

„Diło”²:

Nr 128 z 21 V w art[ykule] pt. „Z naszej tragedii za Zbruczem” pisze, iż „największą tragedię, jaką kiedykolwiek przeżywał naród ukraiński, przeżywa on obecnie na Ukrainie. Wiadomości, które mogłyby być miarodajne, jest brak, albowiem niesympatykom bolszewików nie dozwolono oglądać na własne oczy wszystkiego tego, co sympatycy regime’u bolszewickiego przedstawiają

^{a-a} *Tak w tekście.*

¹ „Nowyj Czas” – czasopismo wydawane w latach 1923–1939 we Lwowie początkowo przez frakcję UPNR, potem powiązane z UNDO; grupa działaczy skupionych wokół czasopisma stanowiła następnie załóżkę partii FNJ; początkowo redaktorem był Mychajło Matczak, później Dmytro Palijiw.

² „Diło” – czasopismo wydawane w l. 1880–1939 we Lwowie (krótko w Wiedniu), wokół którego koncentrowali się przywódcy UNTP, potem UNDO; gazeta stanowiła własność spółki wydawniczej, na czele której stali: Wołodymyr Ochrymowicz, Wasyl Panejko, Fed’ Fedorciw (1925–1927) i Wasyl Mudryj oraz Dmytro Lewicki; red. politycznym „Diła” był Iwan Kedryn-Rudnicki.

[...]

ДАВО, ф. 46, 9а, спр. 982, арк. 13, 40.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

w najlepszym świetle. To znęcanie się nad ludnością w Sowietach przyczyniły się jednakowoż do zatamowania sowietofilstwa na naszych ziemiach, a nawet na ziemiach zachodnich Polski”.

[...]

DAWO, f. 46, 9a, spr. 982, k. 13, 40.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

№ 120

6 червня 1933, Варшава. Звіт відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про продовольчу ситуацію в УРСР

^{а-а}Ч.ж. 1109/33/IV^а

6 червня 1933 р.

^{б-б}Продовольча ситуація в радянській Україні^б

Останні тижні травня й початок червня відзначилися надзвичайно трагічними проявами пануючого голоду. З усіх міст Правобережної України – лише в Києві було зорганізовано продаж т. з. «камерческого»¹ хліба за ціною 1 крб. за фунт. Одна особа могла купити найбільше 4 фунти хліба, а зараз лише 3. Пункти продажу розкинуті по місту досить густо, при кожному, однак, такому пункті черги купуючих доходять не раз до кілометрової довжини. Люди стоять по 10 і більше годин. В деяких частинах міста, переважно у передмістях, черги ніколи не закінчуються тому, що люди стоять цілу добу. На те, щоб дістати хліб вранці, треба стати в чергу напередодні цього дня о 10 год. вечора. Зранку майже в кожній такій черзі є близько 2000 людей. Постачання хлібом дуже нерегулярне і часто трапляються випадки, що після 2–3 днів даний пункт не отримує зовсім хліба.

З цього приводу часто трапляються заворушення, які приймають форму відкритих бунтів, що нещадно придушуються міліцією, причому часто відділи кінної міліції атакують натовп нагайками, розганяючи зібраних. Крім цього, влада час від часу посилає міліцію на вантажних машинах, яка збирає по кілька тисяч людей і примусово вивозить на роботу на навколишні бурякові плантації або до копання землі. Ці всі репресії не приносять, однак, жодного результату тому, що хліб у вільній торгівлі доходить до 6 карбованців за фунт у Києві (в Одесі – до 15), а картковий хліб видається в дуже малій кількості. Різниця ринкових і комерційних цін викликає надзвичайну спекуляцію хлібом. Влада зовсім безсильна з огляду на цю ситуацію, як безсильна щодо факту масового напливання селян з сусідніх сіл, які приїжджають сюди по хліб.

У цьому періоді надзвичайно зростає смертність. Випадки голодної смерті на вулицях і на подвір'ях зараз рахуються вже не в десятках, але в сотнях на день. Щоночі по вулицях кружляють вантажні машини й підводи, які збирають померлих на вулицях і ринках, в містах, подвір'ях. Зафіксовано, як зранку з головного вокзалу в Києві вивезено 4 машини померлих та тих, які помирали з голоду. Поінформовано, що так відбувається щодня. Про рівень

^{а-а} Вписано від руки.

^{б-б} Написано великими літерами і підкреслено машинописним способом подвійною лінією.

¹ Тобто комерційного.

Nr 120
6 czerwca 1933, Warszawa. Raport sporządzony w Referacie „Wschód”
Oddziału II Sztabu Głównego dotyczący tragicznej
sytuacji żywnościowej w USRS

^a-L.dz. 1109/33/IV^a

6 czerwca 1933 r.

^b-Sytuacja żywnościowa na Ukrainie sowieckiej^b

Ostatnie tygodnie maja i początek czerwca odznaczyły się nadzwyczaj tragicznymi przejawami panującego głodu. Ze wszystkich miast Prawobrzeża Ukrainy – jedynie w Kijowie została zorganizowana sprzedaż tzw. „kamierczieskawo”¹ chleba po cenie 1 rb. za funt. Jedna osoba mogła nabyć najwięcej 4 funty chleba, zaś obecnie tylko 3. Punkty sprzedaży rozrzucone po mieście są dość gęsto, przy każdym jednak takim punkcie kolejki kupujących dochodzą nieraz do kilometrowej długości. Ludzie stoją po 10 i więcej godzin. W niektórych częściach miasta, przeważnie na przedmieściach, kolejki nie kończą się nigdy, gdyż ludzie stoją przez całą dobę. Na to, by zdobyć chleb rano, trzeba stanąć w kolejce w wigilię tego dnia o godz. 10 wieczorem. Rano prawie w każdej z takich kolejek bywa około 2000 ludzi. Dowóz chleba jest bardzo nieregularny i często zdarzają się wypadki, że po 2–3 dni dany punkt nie otrzymuje wcale chleba.

Na tym tle zdarzają się często zaburzenia, przyjmujące formę otwartych buntów, tłumione z całą bezwzględnością przez milicję, przy czym często oddziały konnej milicji szarżują [na] tłum nahajkami, rozpędzając zebranych. Poza tym władze od czasu do czasu wysyłają milicję na ciężarowych samochodach, która zbiera po kilka tysięcy ludzi i przymusowo wywozi na robotę na okoliczne plantacje buraczane lub do kopania ziemi. Te wszystkie represje nie odnoszą jednak żadnego skutku, gdyż chleb w wolnej sprzedaży na rynku dochodzi do 6 rubli za funt w Kijowie (w Odessie do 15), a chleb kartkowy wydawany jest w znikomych ilościach. Różnica cen rynkowych i „kamierczieskich” wywołuje nadzwyczajną spekulację chlebem. Władze są zupełnie bezsilne wobec tego zjawiska, jak również bezsilne są wobec faktu masowego napływu włościan z okolicznych wsi, którzy przyjeżdżają tu po chleb.

W okresie tym wzmożła się nadzwyczajnie śmiertelność. Wypadki śmierci głodowych na ulicach i w podwórzach liczone są obecnie już nie na dziesiątki, lecz na setki dziennie. Co noc krążą po ulicach ciężarowe samochody i furmanki, zbierając umarłych na ulicach i rynkach, w ogrodach, podwórzach. Widziano, kiedy rano z Dworca Głównego w Kijowie wywieziono 4 samochody zmarłych

^a-^a *Wpisano odręcznie.*

^b-^b *Zapisano wersalikami i podkreślono maszynowo podwójną linią.*

¹ Tj. komercyjnego.

такої смертності може свідчити факт, що управи поодиноких будинків чекають не раз по 3–4 дні, спонукаючи міську владу, щоб було прибрано з подвір'я або сходової клітки трупа «безпризорних» або селян, які під час пошуку недоїдків або ночівлі помирають від голоду. Протягом двох ночей з 3 на 4 і з 4 на 5 червня на католицькому кладовищі «Байкова гора» закопано близько 2000 трупів у 40 ямах. Помічено сам кінцевий етап поховання тому, що ці могили знаходяться неподалік польського військового кладовища. Туди покладено 2 величезні діжки з вапном і кожен шар трупів присипають вапном і дуже дрібним шаром землі. Треба, однак, пояснити, що лише частину трупів ховається на кладовищах і то цим способом, що існує певна черговість: 2 ночі возиться на одне кладовище, чергові 2 – на інше і т. д. (у Києві 5 діючих кладовищ). Більшість ховається на приміських полях, в городах і т. п. Визначення точної кількості підібраних щоночі трупів, на жаль, неможливе. З достеменного джерела відомо, що це число коливається в межах 700 трупів щоночі.

Незрівняно гіршою ніж у Києві, виглядає ситуація в інших містах Правобережжя, навіть таких великих, як Одеса, Вінниця, Кам'янець і т. д., та в селі. Тут навіть нема такого «добродійства», як продаж «камерческого» хліба. Від інформаторів з Одеси і інших міст чути просто жахливі розповіді. Надійний інформатор з Бердичева розказує, що вечорами в околицях цього міста відбувається цілковите полювання на дітей. Коли заходить ніч, жодна мати не пустить дитину на вулицю. Крім того, трапляються випадки викрадання дітей з хат. Відкопуються останки дохлих коней, а також трапляються випадки поїдання родинами померлих покійників, після кількох днів очікування на домовини і дозволу на поховання.

Найбільш жахливо голод відчувається в селах. В ряді таких районів, як: Цвітківському, Звенигородському, Уманському, Буцькому, Таращанському і частково Бердичівському, людоїдство стало свого роду хворобливою звичкою. Тут також смертність дійшла до того, що трапляються села зовсім вимерлі або такі села, де з 2[000]–3000 населення залишилося ледь 300–400 осіб.

Продовольча ситуація населення колгоспів аж ніяк не є кращою від ситуації одноосібників. У цих останніх привілей над першими, що не будучи «прикріпленими»² до колгоспів, мають відносну можливість виїздив, пересування з метою знайти які-небудь кращі умови. А у колгоспників такої можливості нема, вони змушені щоденно виходити на роботу, де дістають лише трохи капустияного супу без жиру, крупів, картоплі і хліба. Лише при обробці буряків визначено по 22 фунти хліба за всі роботи, пов'язані з обробкою одного г[ектара]. Однак є теоретична норма, так само, як міфом є цукор при обробці буряків. Преміювання працюючих на буряках хлібом і цукром, стало причиною надзвичайно частих зловживань і спекуляцій найрізноманітнішими розподільчими організаціями.

² Тобто приписаними.

i umierających z głodu. Poinformowano, że tak się odbywa codziennie. O ilości takich śmierci świadczyć może fakt, że zarządy poszczególnych domów czekają nieraz po 3–4 dni, alarmując władze miejskie, by sprzątnięto z podwórza lub klatki schodowej trupy „bezprzornych” lub włościan, którzy w poszukiwaniu resztek jedzenia lub noclegu umierają z głodu. W przeciągu 2-ch nocy z 3 na 4 i z 4 na 5 czerwca na cmentarzu katolickim Bajkowa Góra zakopano około 2000 trupów w 40 jamach. Widziano sam końcowy etap grzebania, gdyż groby te znajdują się koło polskiego cmentarza wojskowego. Umieszczono więc tam 2 olbrzymie kadzie z wapnem i każda warstwa trupów jest przysypana wapnem i bardzo płytką warstwą ziemi. Należy jednak wyjaśnić, że tylko część trupów grzebana jest na cmentarzach i to w ten sposób, że istnieje pewna kolejność: 2 noce wozi się na jeden cmentarz, następnie 2 na inny itd. (Kijów posiada 5 cmentarzy czynnych). Większość jednak grzebana jest na polach przymiejskich, ogrodach itp. Ustalenie ścisłej liczby zbieranych co noc trupów jest niestety niemożliwe. Ze źródła zupełnie wiarygodnego wiadomo, że liczba ta waha się w okolicach 700 trupów co noc.

Bez porównania gorzej niż w Kijowie, przedstawia się sytuacja w innych miastach Prawobrzeża, nawet tak dużych jak Odessa, Winnica, Kamieniec itd., oraz na wsi. Tam nie ma nawet takiego „dobrodziejstwa”, jak sprzedaż „kamierczieskawo” chleba. Od informatorów z Odessy i innych miast słyszy się wprost przerażające opowiadania. Zupełnie wiarygodny informator z Berdyczowa opowiada, że wieczorami odbywa się na peryferiach tego miasta zupełne polowanie na dzieci. Z zapadnięciem zmroku żadna matka nie puści dziecka na ulicę. Pomimo to zdarzają się wypadki wykradania dzieci z domów. Odkopywane są resztki padłych koni, jak również zdarzają się wypadki zjadania przez rodziny nieboszczyków, po kilku dniach wyczekiwania na trumny i pozwolenie pochowania.

We wsiach głód daje się we znaki najokropniej. W szeregu rejonów, jak: cwietskowski, zwienigrodzki, humański, bucki, taraszczański, a częściowo berdyczowski, ludożerstwo stało się swego rodzaju nałogiem. Tam też śmiertelność doszła do tego stopnia, iż zdarzają się wsie całkowicie wymarłe lub też wsie – gdzie z 2[000]–3000 ludności pozostało zaledwie 300–400 osób.

Położenie aprowizacyjne ludności „kołchozów” bynajmniej nie jest lepsze od położenia „jednoosobowców”. Ci ostatni posiadają ten przywilej nad pierwszymi, że nie będąc „prykleplennymi”² do kołchozów, mają względną możliwość wyjazdów, ruszania się w celu znalezienia cokolwiek lepszych warunków. Kołchoźnicy zaś pozbawieni są tej możliwości, przymuszeni są do codziennego stawiania się na roboty, gdzie dostają jedynie trochę zupy kapuścianej bez tłuszczów, krup, kartofli i bez chleba. Jedynie przy obróbce buraków wyznaczono po 22 funty chleba za wszystkie roboty związane z obrobeniem jednego h[ektar]a. Jest [to] jednak norma teoretyczna tak samo, jak mitem jest cukier na obróbce buraków. Premiowanie pracujących na burakach chlebem i cukrem stało się przyczyną nadzwyczaj częstych nadużyć i spekulacji przez najrozmaitsze organizacje rozdzielające.

² Tj. przypisanymi.

З приводу дуже малої кількості худоби як у колгоспах, так і в поодиноких господарствах, існувало розпорядження ручного копання площ. Встановлено норму – 250 квадрат[атних] м[е]т[рів] на одну особу. Ця норма, однак, виявилась зовсім неосяжною з огляду на фізичне виснаження селян. Надзвичайно часті є випадки, коли рано на роботу виходить 80 осіб, а ввечері повертається 70. Решта гине від голоду і виснаження та хоронять їх на полях. На дорогах у збіжжі, в лісах лежать десятки неприбраних трупів. Села, навіть приміські, кидаються в очі дуже часто забитими покинутими хатами. Майже ніде не видно собак і котів – все було з'їдено. В лісах багато напівздичавлених людей, які їдять гриби, мох і корінці. На дорогах часто зустрічаються родини селян, які підводами втікають з села без чітко визначеної мети. Зараз зорганізовані відділи Червоного Хреста, вони розгорнули акцію підгодовування дітей. Це, однак, акція з дуже слабкими результатами з огляду на цілковиту відсутність харчових продуктів.

Вищеподані відомості, не дивлячись на те, що виглядають як недостовірні, надходять з усіх сторін і в подробицях зовсім ідентичні.

Заливні дощі, які йшли протягом майже всього місяця, а також відсутність відповідної машини, спричинили неможливість перевірки тут дійсної ситуації. Натомість вісті про Київ повністю автентичні.

Під час виїздів помічено цілком добрий стан озимини та пізніших ярих посівів. Майже всі пізніші – і зернові посіви, і бурякові – незрівняно гірші. Буряки, які були сіяні раніше, в багатьох випадках були вдруге пересіяні. Перша прополка буряків вже закінчена. Зараз триває т. зв. «проривка». Влада областей^в і районів всі зусилля й енергію зосередили на обробці буряків. Треба констатувати, що зголодніле населення масово йде на роботи на буряки тому, що хоч так отримає принаймні мінімальне харчування та невелику кількість хліба й інколи цукру.

ЦВА, Від. II ГШ, спр. I.303.4.5424, арк. 63–67.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

Вгорі документа вписаний від руки, частково розбірливий знак: [...] 20; нижче частково розбірлива печатка входу: Джерело ... «В» ... Мат. ... Дата ... вл. з вписаними від руки: Брандт 24... 1/33/[...], ...6 V, ...3 VII; збоку відбитий штампом прямокутний значок: Папка AA; під текстом вписано від руки: I[?] 16 III 35 р. та відмітка від руки: Брульйон, при якому скликав надісланий звіт, був повернений Реф. «В». Дня 13 III 35 р. і нерозбірливий підпис; з лівого боку відбита печатка: Підреферат Б[Н?] з вписаними літерами: ВЗ і датами: 20 XI 36 і 1933 р.; нижче дописано від руки: Ц[?]К 21 Т 36 [?]; з правого боку відмітки відбита печатка: Експоз. 2 Відд[ілення] II Головного ком[андування], Дня ... Ч. ... Дод. ..., з вписаною від руки датою: 5 VII 33, числом: 1109 і кількістю додатків: 1 та цифрою: 2; нижче нерозбірливий підпис та дата: 13 III 35 р.

^в Було: округів.

Z powodu bardzo małej ilości inwentarza żywego zarówno w kołchozach, jak i w pojedynczych gospodarstwach, istniało zarządzenie ręcznego kopania pól. Ustalono normę – 250 m[e]tr[ów] kwadr[atowych] na jedną osobę. Norma ta okazała się jednak zupełnie nieosiągalna wobec wyczerpania fizycznego chłopów. Nadzwyczajnie częste są wypadki, kiedy rano na robotę wychodzi 80 osób, a wieczorem wraca zaledwie 70. Reszta ginie z głodu i wyczerpania, i jest grzebana na polach. Na drogach w zbożach, lasach leżą dziesiątki trupów niesprząniętych. Wsie, nawet przymiejskie, świecą bardzo gęsto zabitymi porzuconymi domami. Prawie nigdzie nie ujrzy się ani psów, ani kotów – wszystko zostało zjedzone. W lasach dużo na wpół zdziczałych ludzi, żywiących się grzybami, mchem i korzeniami. Na drogach często spotyka się rodziny chłopów uciekających na furmankach bez określonego celu ze wsi. Zorganizowane obecnie oddziały Czerwonego Krzyża podjęły akcję dożywiania dzieci. Jest to jednak akcja o wynikach bardzo nikłych ze względu na zupełny brak artykułów żywnościowych.

Wiadomości powyższe, pomimo pozorów niewiarygodności, napływają ze wszystkich stron i w szczegółach są zupełnie identyczne.

Ulewne deszcze, jakie padały w przeciągu prawie całego miesiąca, jak również brak odpowiedniego samochodu, spowodowały niemożność sprawdzenia w terenie faktycznego położenia. Natomiast wiadomości dotyczące Kijowa są zupełnie autentyczne.

Podczas wyjazdów zaobserwowano zupełnie dobry stan oziminy oraz późniejszych siewów jarych. Prawie wszystkie późniejsze siewy zbożowe jak i buraczane są bez porównania gorsze. Buraki siane wcześniej w wielu wypadkach zostały ponownie przesiane. Pierwsze pielienie buraków zostało już ukończone. Obecnie odbywa się tzw. „przerywka”. Władze obwodów^o i rejonów skoncentrowały cały wysiłek i energię na obróbkę buraków. Należy skonstatować, że wygłodniała ludność masowo idzie na roboty przy burakach, gdyż otrzymuje tam przynajmniej minimalne pożywienie oraz niewielkie ilości chleba i czasami cukru.

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.5424, k. 63–67.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

U góry dokumentu odręczny, częściowo czytelny dopisek: [...] 20; poniżej częściowo czytelna pieczęć wpływu: Źródło ... „W”... Mat. ... Data ... wł. ... z wpisanymi odręcznie: Brandt 24... 1/33/[...], ...6 V, ...3 VII; obok odbity stemplem prostokątny znaczek: Teka AA; pod tekstem wpisano odręcznie: G[?] 16 III 35 r. oraz odręczna adnotacja: Brulion, przy którym został nadesłany meldunek został zwrócony do Ref. „W”. Dnia 13 III 35 r. i nieczytelna parafa; z lewej strony odbita pieczęć: Podreferat B[N?] z wpisanymi literami: WZ oraz datami: 20 XI 36 i 1933 r.; poniżej dopisano odręcznie: C[?]K 21 T 36 [?]; z prawej strony adnotacji odbita pieczęć: Ekspoz[ytura] 2 Oddz[iału] II Szt[abu] Głównego, Dnia ... L. ... Zał. ..., z wpisaną odręcznie datą: 5 VII 33, numerem: 1109 i liczbą załączników: 1 oraz cyfrą: 2; poniżej nieczytelna parafa oraz data: 13 III 35 r.

^o Było: okręgów.

6 червня 1933, Київ. Із повідомлення секретного співробітника
ДПУ УРСР про висловлювання письменника
Бориса Антоненка-Давидовича

6 VI [19]33 г.

Б. АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ¹
о плане РОЗЕНБЕРГА²

С момента прихода власти Гитлера, АНТОНЕНКО и ДЕНИСЕНКО с особым вниманием и напряжением следят за событиями. Для детального ознакомления с положением дела в Германии, ими используются закордонные газеты (доставаемые, вероятно, ПИДМОГИЛЬНЫМ³ в Харькове и ДЕНИСЕНКОМ в ВУАН), а также различные речи, доклады и «планы РОЗЕНБЕРГА». Украина под протекторатом ПИДМОГИЛЬНОГО, ПЛУЖНИКА⁴ открыла их надежды, заставила воспрянуть духом. Ряд высказываний по этому поводу сводится к следующему:

АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ: О самостоятельной Украине мечтать, конечно, не приходится. Только наивные патриоты могут еще писать об этом. Украина слишком слаба, чтобы существовать самостоятельно и не-

¹ Борис Дмитрович Антоненко-Давидович (1899–1984), український письменник, автор більше двох десятків книг оповідань, повістей, романів та літературно-критичних нарисів. Його книги були піддані нищівній критиці, а автор публічно звинувачувався в націоналізмі. Матеріально і морально життя його стало нестерпним і тому він виїжджає до Алма-Ати, де працював редактором у Держкрайвидаві. Заарештований 2 I 1935. Звинувачувався у приналежності до контрреволюційної націоналістичної організації «УВО», засуджений до 10 років концтаборів, а після відбуття строку, відправлений на довічне заслання у Красноярський край; у 1956 реабілітований і наступного року повернувся до Києва.

² Альфред Розенберг (нар. 12 I 1893 в Ревлі), естонський німець, політик, творець теорій про раси; з 1918 в Німеччині; у 1919 один із засновників Німецької робочої партії (ДАП), потім в НСДАП; з 1921 редактор Volkischer Beobachter; після мюнхенського путчу тимчасовий шеф НСДАП; з 1930 депутат Рейхстагу, одночасно з 1933 шеф закордонного відд. НСДАП; з липня 1941 народний міністр з питань територій, окупованих на сході; захоплений в 1945 союзниками; засуджений 1 X 1946 МВТ в Нюрнберзі на смерть, страчений 16 X 1946.

³ Валер'ян Петрович Підмогильний (1901–1937), український письменник, заарештований 8 XII 1934 у письменницькому будинку творчості під Харковом. Інкримінувалося йому нібито він «брав участь у роботі терористичної організації, що ставила своєю метою організацію терору». Слідство велося в Харкові, а потім у Києві. За вироком Військової колегії Верховного суду СРСР 27–28 III 1935 засуджений до 10 років позбавлення волі. Покарання відбував у Соловецькому таборі. На підставі рішення Особливої трійки УНКВС Ленінградської області від 9 X 1937 розстріляний 3 XI 1937; реабілітований у 1956.

⁴ Євген Павлович Плужник (1898–1936), український письменник, заарештований 4 XII 1934, звинувачувався у приналежності до контрреволюційної організації, був пов'язаний з націоналістичною групою письменників, вів контрреволюційну діяльність. За вироком виїзної сесії Військової колегії Верховного суду СРСР 27–28 III 1935 засуджений до 10 років позбавлення волі. Покарання відбував у Соловецькому таборі, де і помер 2 XI 1936; реабілітований у 1956.

6 VI [19]33 r.

B. ANTONENKO-DAWYDOWYCZ¹
o planie ROSENBERGA²

Od chwili dojścia do władzy HITLERA, ANTONENKO i DENISENKO śledzą wydarzenia ze szczególną uwagą i napięciem. Do szczegółowego zaznajomienia się z sytuacją w Niemczech wykorzystują oni zagraniczne gazety (otrzymywane prawdopodobnie przez PIDMOHYLNEGO³ w Charkowie i DENISENKĘ w WUAN), a także rozmaite przemówienia, referaty i „plany ROSENBERGA”. Ukraina pod protektoratem PIDMOHYLNEGO, PŁUŻNYKA⁴ uskrzydliła ich nadzieje, pozwoliła nabrać ducha. Szereg wypowiedzi na ten temat sprowadza się do poniższego:

ANTONENKO-DAWYDOWYCZ: O suwerennej Ukrainie marzyć oczywiście nie można. Tylko naiwni patrioci mogą jeszcze o tym przebąkiwać. Ukraina jest zbyt słaba, żeby egzystować samodzielnie i suwerennie. Bzdury. Bezwarunkowo może tylko pozostawać pod czyjś protektoratem. Każdy, kto ma rozum i nie jest ślepy zrozumie, że rolę opiekuna w tym przypadku może spełniać dowolne cywilizowane państwo, byle tylko nie Moskwa. Chciwa, chamska Moskwa

¹ Borys Antonenko-Dawydowycz (1899–1984), ukraiński pisarz, autor ponad dwudziestu książek opowiadań, powieści, romansów oraz szkiców literacko-krytycznych. Po poddaniu druzgocącej krytyce jego książek i publicznym oskarżeniu autora o nacjonalizm wyjechał do Alma-Aty, gdzie pracował jako redaktor państwowego wydawnictwa. Aresztowany 2 I 1935 i oskarżony o przynależność do UWO, skazany na 10 lat ITL, po odbyciu kary zesłany dożywotnio do Kraju Krasnojarskiego; w 1956 zrehabilitowany, następnego roku powrócił do Kijowa.

² Alfred Rosenberg (ur. 12 I 1893 w Rewlu), estoński Niemiec, polityk, twórca teorii rasowych; od 1918 w Niemczech; w 1919 jeden z założycieli Niemieckiej Partii Robotniczej (DAP), następnie w NSDAP; od 1921 redaktor „Volkischer Beobachter”; po puczu monachijskim tymczasowy szef NSDAP; od 1930 poseł do Reichstagu, jednocześnie od 1933 szef wydz. zagranicznego NSDAP; od lipca 1941 minister Rzeszy ds terytoriów okupowanych na wschodzie; ujęty w 1945 przez aliantów; skazany 1 X 1946 przez MTW w Norymberdze na śmierć, stracony 16 X 1946.

³ Walerian Pidmohylnyj (1901–1937), ukraiński pisarz, aresztowany 8 XII 1934 w budynku Komitetu Twórczości Pisarskiej pod Charkowem. Zarzucano mu „udział w działalności organizacji terrorystycznej”. Śledztwo prowadzono w Charkowie, następnie w Kijowie. Wyrokiem Kolegium Wojskowego SN ZSRS w dniach 27–28 III 1935 skazany na 10 lat pozbawienia wolności. Karę odbywał w obozie sołowieckim. Na podstawie decyzji specjalnej trójki UNKWD obwodu leningradzkiego z 9 X 1937 rozstrzelany 3 XI 1937; zrehabilitowany w 1956.

⁴ Jewhen Płużnyk (1898–1936), ukraiński pisarz, aresztowany 4 XII 1934, oskarżony o przynależność do organizacji kontrrewolucyjnej, powiązania z nacjonalistyczną grupą pisarzy, prowadzenie działalności kontrrewolucyjnej. Wyrokiem Kolegium Wojskowego SN ZSRS w dniach 27–28 III 1935 skazany do 10 lat pozbawienia wolności. Karę odbywał w obozie sołowieckim, gdzie zmarł 2 XI 1936; zrehabilitowany w 1956.

зависимо. Глупости. Она, безусловно, может только находиться под чьим-либо протекторатом. Каждый умный и не слепой поймет, что роль опекуна в данном случае может сыграть любое культурное государство, но только не Москва. Жадная, хамская Москва изстари угнетала Украину и это гнусное отношение к украинцам теперь, при большевиках, не только не улучшилось, но, наоборот, усугубилось в десятки раз. Мы форменные рабы кацапско-жидовской Москвы. Крестьяне, умирая с голоду тысячами, моля бога о крепостном праве, о нашествии татар, Батыя... Они знают, что никогда еще, сколько существует история, Украина не была такой угнетаемой и нищей, как сейчас при Соввласти. Дальше ждать некуда. Весь мир с возмущением кричит о неслыханных издевательствах над украинским народом. Сотни фотографий, статей, рисующих наше положение, пестрят в заграничных газетах. Там печатают специальные сводки умерших, голодающих, убитых бандитами и т. д. И только деспотическая Москва, опутавшая Украину сетью шпионских организаций, расплотившая там армию ГПУ, расставившая во всех мало-мальски важных пунктах ее мощные войсковые части – молчит. Молчит и со сладострастием садиста купает руки в окровавленных кишках украинского селянина. Москва, грузинский некоронованный властелин, а с ним сотни тысяч чиновников-подхалимов и вся Россия – ждут как крысы, как саранчи наш украинский хлеб, отнятый до зерна бандитским способом. А у нас трупы скрючивших в предсмертных голодных муках мужики. Где справедливость? Кому еще можно замазать глаза пошлыми сказками о советском социалистическом будущем? Разве социализм зиждется на вымирающ... работающего, даровитого, известного когда-то народа?

Меня поражает, как могут медлить немцы, японцы, англичане, Америка? Ведь каждый день промедления стоит нам тысячи трудовых жизней. На что они надеются?

Ведь мы же сами, связанные по рукам и ногам, не можем поднять восстание. Мы обезоружены, обессилены от лишений, мы можем только хватать зубами за ноги истязателей и грызть до потери сил, как издыхающие собаки. Мы бежим, а Москва топчет нас, крикает и танцует в присядку.

Любая культурная страна возмущается над нами опекун, хороша. Пусть приходит кто угодно, оборвет этот неслыханный кошмар. Самым лучшим выходом для нас – это ориентация на фашистскую Германию, на Гитлера, на Розенберга, на Остранину. Соединение украинских природных богатств, украинских дарований с германской культурой и пусть с германским капиталом – это лучшее, чего можно желать и что добиваться. Уже организуются снова сичевые стрельцы, уже полковники КОНОВАЛЕЦ⁵ и КАПУСТЕЦ (которых я даже лично знал когда-то) формируют славные полки и курени...

⁵ Свген Коновалець (1891–1938), український військовий і політичний діяч, полковник Армії УНР; з 1922 перебував на еміграції; ініціатор створення УВО (1921) та ОУН (1929), перший голова її Проводу. Вбитий у Роттердамі співробітником НКВС СРСР.

od wieków uciskała Ukrainę i obecnie, za bolszewików, ta podłość w stosunku do Ukraińców nie tylko się nie zmniejszyła, ale pogłębiła się dziesięciokrotnie. Jesteśmy formalnymi niewolnikami kacapsko-żydowskiej Moskwy. Chłopi tysiącami umierają z głodu, błagając Boga o pańszczyźniane prawo, o najazd Tatarów, Batu-chana... Oni wiedzą, że nigdy jeszcze, odkąd istnieje historia, Ukraina nie była tak uciemżona i uboga, jak teraz za władzy sow[ieckiej]. Dalej nie ma co czekać. Cały świat z oburzeniem krzyczy o niesłychanym znęcaniu się nad ukraińskim narodem. Setki zdjęć, artykułów przedstawiających naszą sytuację, rzucają się w oczy w zagranicznych gazetach. Drukuje się tam specjalne listy zmarłych, głodujących, zabitych przez bandytów itd. I tylko despotyczna Moskwa, oplatająca Ukrainę siecią szpiegowskich organizacji, rozplenająca tam wojska GPU, roztawiająca we wszystkich cokolwiek znaczących punktach swe potężne oddziały wojskowe – milczy. Milczy i z lubością sadysty zanurza ręce w skrwawionych trzewiach ukraińskiego wieśniaka. Moskwa, gruziński niekoronowany władca, a z nim setki tysięcy biuralistów-pochlebców i cała Rosja – czekają jak szczury, jak szarańcza [na] nasze ukraińskie zboże, zabrane do [ostatniego] ziarna w bandycki sposób. A nam pozostają trupy skręconego w przedśmiertnych mękach głodowych chłopstwa. Gdzie sprawiedliwość? Komu jeszcze można zamydlić oczy trywialnymi bajkami o sowieckiej socjalistycznej przyszłości? Czyż socjalizm opiera się na wygubieniu pracowitego, zdolnego, sławnego kiedyś narodu?

Jestem wstrząśnięty [tym, że] tak mogą zwlekać Niemcy, Japończycy, Anglicy, Ameryka. Przecież każdy dzień zwłoki kosztuje nas tysiące pracowitych istnień. Czego oni się spodziewają?

Przecież my sami, ze związanymi rękami i nogami, nie możemy wznieść powstania. Jesteśmy bezbroni, bezsilni z biedy, możemy tylko chwytać zębami nogi oprawców i kąsać do utraty sił, jak zdychające psy. My biegniemy, a Moskwa depcze nas, pomrukuje i tańczy w *prysiudach*.

Jakikolwiek cywilizowany kraj oburzy się naszym losem [i przyjdzie jako] protektor – [będzie] dobry. Niech przyjdzie ktokolwiek, przerwie ten niesłychany koszmar. Najlepsze wyjście dla nas – to orientacja na faszystowskie Niemcy, na HITLERA, na ROSENBERGA, na OSTRANINĘ. Połączenie ukraińskich bogactw naturalnych, ukraińskich zdolności z germańską kulturą i niechby z germańskim kapitałem – to najlepsze, czego można [sobie] życzyć i do czego dążyć. Już organizują się na nowo siczowi strzelcy, już pułkownicy KONOWALEC⁵ i KAPUSTIEC (których nawet znałem kiedyś osobiście) formują słynne pułki i kurenie... może ja nie dożyję tej chwili, może mnie rozstrzelają do tego czasu w lochach GPU, ale jestem głęboko przekonany, że wkrótce, bardzo szybko, Ukraina odetchnie, wyzwoliwszy się od moskiewskiego jarzma.

[...]

⁵ Jewhen Konowalec (1891–1938), ukraiński działacz wojskowy i polityczny, pułkownik armii URL; od 1922 przebywał na emigracji; inicjator utworzenia UWU (1921) oraz OUN (1929), pierwszy przewodniczący jej Prowidu. Zamordowany w Rotterdamie przez pracowników NKWD ZSRS.

может быть я не доживу до этого момента, может быть меня расстреляют до этого времени в подвалах ГПУ, но я уверен твердо, что скоро, очень скоро, Украина вздохнет, освободившись от московского ига.

[...]

Из ряда бесед удалось выяснить, что АНТ[ОНЕНКО] в огромной степени захвачен вопросами, связанными с притязаниями Германии на Советскую Украину. План РОЗЕНБЕРГА рассматривается им как почти единственный и наиболее удачный способ «освобождения Украины от московского рабства».

В беседах своих АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ заявил следующее: «Москве все равно, Украины ей не удержать. Рано или поздно она будет оккупирована. В прошлом и позапрошлых годах наши вожди, кровавые кретины были уверены в том, что момент оккупации настал, и потому начали выколачивать отсюда все. Результатом такой болезни – оставление неприятелю хлеба и скота (а отнюдь не кулацким прослойкам), явилось то ужасное положение крестьянства, которое мы имеем сейчас. Совершенно очевидно, ^а что у правительства, раз оно равнодушно взирает на тысячи голодных смертей, людоедства, массовый остервенелый бандитизм и т. п. ^а Миллионы людей, населяющих Украину, обмануты, оплеваны, ограблены и обезличены. Смешно говорить и думать о том, чтобы теперь кто-нибудь из них верил в какой-то социализм. Люди жаждут чего угодно – немецких, царских нагаек, нашествия Батя и, наконец, они уверены в том, что ни одна самая варварская власть какая угодно власть не допустит голодного вымирания людей, работающих на нее. Это не передаваемо, ужасно. В одном Киеве свозят в Анатом[ический] театр ежедневно десятки людей, умирающих от голода и истощения... Это социализм. Это Ленинская программа. Это делается ради торжества вымирающего пролетариата, или, может быть, все эти умирающие были куркулями, их нечего жалеть. Нет, каждый знает, что это как раз в огромнейшей степени беднота, незаможники, батраки, коллективцы, т.е. те, кто в свое время доверчиво пошел за большевистским стогом. А теперь так обмануть так нагло издевательски, не стыдясь всего мира, – обмануть десятки м[ил]л[ионов] селян. Это поистине какой-то безумный садистический карнавал на трупах.... Во имя светлой идеи социализма. Подрезать сук, на котором сидишь, убивать корень.

[...]

^б-Верно^б:

ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-4468, т. 1, арк. 2-5.

Копія, машинопис.

Документ російською мовою.

^а-^а *Так у тексті. Ймовірно брак фрагмента.*

^б-^б *Написано великими літерами.*

W [wyniku] licznych rozmów udało się wyjaśnić, że ANT[ONENKO] w ogromnym stopniu pochłonięty jest sprawami związanymi z zakusami Niemiec na sowiecką Ukrainę. Plan ROSENBERGA traktowany jest przez niego jako właściwie jedyny i najbardziej udany sposób „oswobodzenia Ukrainy od moskiewskiej niewoli”.

Podczas rozmów ANTONENKO-DAWYDOWYCZ oznajmił, co następuje: „Moskwie wszystko jedno, ona i tak Ukrainy nie [zdoła] utrzymać. Wcześniej czy później, ona [Ukraina] będzie okupowana. W zeszłym roku i poprzednich [latach] nasi wodzowie, krwawi kretyni, byli przekonani o tym, że chwila okupacji nadeszła, i dlatego zaczęli wyciskać stąd wszystko. Skutkiem takiej choroby – pozostawienia nieprzyjacielowi zboża i bydła (a bynajmniej nie kułackim warstwom [społecznym]), stała się ta straszliwa sytuacja chłopstwa, jaką mamy obecnie. Zupełnie oczywiste, ^a że rząd ma, jeśli on obojętnie patrzy na tysiące zgonów z głodu, ludożerstwo, masowy rozbestwiony bandytyzm itd.^a Miliony ludzi, zamieszkujących Ukrainę, zostało oszukanych, oplutych, ograbionych i pozbawionych twarzy. Śmieszne byłoby mówić i myśleć o tym, aby teraz ktośkolwiek z nich wierzył w jakikolwiek socjalizm. Ludzie pragną czegokolwiek – niemieckich, carskich nahajek, najazdu Batu-chana i wreszcie są przekonani o tym, że żadna, nawet najbardziej barbarzyńska władza jakakolwiek władza nie dopuści do głodowej śmierci ludzi, którzy na nią pracują. To nie do pojęcia, straszne. W samym Kijowie zwożą do Teatru Anatom[icznego] codziennie dziesiątki ludzi, umierających z głodu i wyczerpania... To jest socjalizm. To leninowski program. To się robi dla zwycięstwa wymierającego proletariatu, albo też, możliwe, [że] wszyscy ci umierający byli kułakami, nie ma co ich żałować. Nie, każdy wie, że to akurat w największym stopniu biedota, niezamożni, wyrobnicy, spółdzielcy, czyli ci, którzy w swoim czasie ufnie poszli za bolszewickim stogiem [?]. A teraz tak oszukać tak wygłodz bezczelnie, nie wstydząc się całego świata – oszukać dziesiątki m[il]i[onów] wieśniaków. To zaiste jakiś bezrozumny, sadystyczny karnawał na trupach... W imię świetlanej idei socjalizmu – podcinać gałąź, na której się siedzi, rąbać korzeń.

[...]

^b-^{Za zgodność}^{-b}:

WAP SBU, f. 65, spr. S-4468, t. 1, k. 2–5.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.

^a-^a Tak w tekście. Prawdopodobnie brak fragmentu.

^b-^b Zapisano wersalikami.

№ 122

11 червня 1933, Москва. Вказівка Економічного управління ОДПУ щодо стану м'ясозаготівлі

^а-Всем Нач.^{-а} ЭКО ПП ОГПУ
гор.

^б-Крим^{-б}

Имеющиеся в ЭКУ ОГПУ данные свидетельствуют о крайне слабых темпах мясозаготовок по целому ряду областей и краев. Значительное снижение темпов заготовок отмечается в выполнении плана II квартала.

Общее выполнение плана II квартала по Союзу на 20-е мая выражается в 19,5%.

Одной из основных причин слабого хода мясозаготовок, а в некоторых случаях и прямого срыва заготовок, является преступная хозяйственная деятельность краевых и областных контор «Заготскот».

В результате такой деятельности в ряде контор создано крайне тяжелое финансовое положение.

Задолженность системы «Заготскот» скотосдатчикам по неполным данным на 10 мая с. г. ^в-достигают 5 597 000 рублей^в.

Наиболее крупная задолженность имеется по следующим конторам:

УССР	1 944 000 рублей
Горьковский край	900 000 — —
Северный [край]	350 000 — —
Ср. Волжский [край]	356 000 — —
Н. Волжский [край]	266 000 — —
ЦЧО	448 000 — —
БССР	216 000 — —
Ленингр[адска] область	147 000 — —

Аналогичное положение наблюдается по ряду других контор ^в-и является одним из решающих факторов срыва мясозаготовок^в.

Наряду с этим, со стороны контор «Заготскот» не принимаются меры к выяснению задолженности от своей клиентуры, достигшей также значительных размеров.

В связи с этим ЭКУ ОГПУ просит срочно приступить к тщательному агентурному изучению деятельности областных, краевых и республиканских контор «Заготскот» и их финансового состояния.

[...]

^а-^а Написано великими літерами.

^б-^б Дописано від руки.

^в-^в Підкреслено від руки.

Nr 122

11 czerwca 1933, Moskwa. Wytyczne Zarządu Ekonomicznego OGPU dotyczące przebiegu skupu mięsa

^{a-}Do wszystkich Nacz[elników]^a EKO PP OGPU
mias[to]

^{b-}Krym^b

Posiadane przez EKU OGPU informacje świadczą o zdecydowanie słabym tempie państwowego skupu mięsa w szeregu obwodów i krajów. Znaczne obniżenie tempa *zagotówek* znajduje odzwierciedlenie w wykonaniu planu II kwartału.

Ogólne wykonanie planu II kwartału dla Związku [Sowieckiego] na [dzień] 20 maja wynosi 19,5%.

Jedną z podstawowych przyczyn słabego przebiegu państwowego skupu mięsa, a w niektórych przypadkach nawet całkowitego załamania się *zagotówek*, jest przestępcza działalność gospodarcza krajowych i obwodowych kantorów *Zagotskotu*.

W wyniku takiej działalności w szeregu kantorów powstała nadzwyczaj trudna sytuacja finansowa.

Zadłużenie sieci *Zagotskotu* wobec dostawców bydła, według niepełnych danych na 10 maja br. ^{c-}sięga 5 597 000 rubli^c.

Najpoważniejsze zadłużenie występuje w następujących kantorach:

USRS	1 944 000 rubli
Kraj Gorkowski	900 000 – –
[Kraj] Północny	350 000 – –
[Kraj] Śr[odkowo]wołyński	356 000 – –
[Kraj] D[olno]wołyński	266 000 – –
CCzO	448 000 – –
BSRS	216 000 – –
obwód leningr[adzki]	147 000 – –

Analogiczną sytuację obserwuje się w wielu innych kantorach ^{c-}i stanowi [ona] jeden z decydujących czynników załamania się państwowego skupu mięsa^c.

Równocześnie ze strony kantorów *Zagotskotu* nie są podejmowane kroki w celu wyjaśnienia [spraw] zadłużenia swoich klientów, osiągającego także znaczne rozmiary.

W związku z tym EKU OGPU prosi o pilne przystąpienie do szczegółowego agenturalnego rozpracowania działalności obwodowych, krajowych i republikańskich kantorów *Zagotskotu* i ich sytuacji finansowej.

[...]

^{a-}a Zapisano wersalikami.

^{b-}b Wpisano odręcznie.

^{c-}c Podkreślono odręcznie.

Во всех случаях выявления бесхозяйственности, преступных и незаконных операций немедленно приступите к расследованию с привлечением виновных к ответственности и передачей дел Прокуратуре.

О результатах обследования и принятых Вами оперативных мероприятиях сообщите в очередной докладной записке по мясозаготовкам не позже ^в1-го июля^в.

г-11 июня 1933
291295^г

^аПом. Нач. ^аЭКУ ОГПУ
ДМИТРИЕВ¹

Нач. 6 отд. ЭКУ ОГПУ
ИЛЬИЦКИЙ

« » июня 1933 г.

^аВерно^а: Секретарь ЭКУ ОГПУ (—)

ГДА СБУ, ф. 9, спр. 90, арк. 32–33.

Засвідчена копія, машинопис.

Документ російською мовою.

На документі резолюція і напис: тов. Фишкин. Доложите мне все имеющ[иеся] по этому вопросу матер[иалы]. Срочно направ[ьте] директиву периф[ерийным] органам и к 1/VII сообщить в ЭКУ. (—). 17/VI; та Вх. ЭКО 204 [от] 17/VI; під текстом з лівого боку трикутна печатка: ОДПУ при РНК СРСР.

^{г-г} Відбито штампом.

¹ Дмитро Матвійович Дмитрієв (Плоткін) (1901–1939), з 1920 в органах ВЧК; з 1922 до 1 IV 1927 уповноважений ЕКУ ОДПУ СРСР; з 1 IV 1927 до 10 XII 1929 помічник начальника 2 відділення ЕКУ ОДПУ СРСР; з 10 XII 1929 до 1 X 1932 начальник 2, 4, 3, 5 відділення ЕКУ ОДПУ СРСР; з 25 XI 1931 до 10 VII 1934 помічник начальника ЕКУ ОДПУ СРСР; з 1 X 1932 до 1 IV 1933 начальник 7 відділення ЕКУ ОДПУ СРСР; з 10 VII 1934 до 27 V 1935 помічник начальника ЕКУ Головного управління держбезпеки НКВС СРСР; з 27 V 1935 до 15 VII 1936 заступник начальника ЕКУ Головного управління держбезпеки НКВС СРСР; з 15 VII 1936 до 22 V 1938 начальник УНКВС Свердловської області; з 22 V 1938 до 28 VI 1938 начальник Головного управління шосейних доріг НКВС СРСР. Заарештований 28 VI 1938, засуджений Військовою колегією ВС СРСР 7 III 1939 до вищої міри покарання, розстріляний; не реабілітований.

We wszystkich przypadkach ujawnienia niegospodarności, przestępczych i niezgodnych z prawem operacji niezwłocznie przystąpić do przeprowadzenia śledztwa i pociągnąć winnych do odpowiedzialności oraz przekazać sprawę prokuraturze.

O wynikach rozpoznania i podjętych przez Was działaniach operacyjnych informujcie w kolejnym raporcie na temat państwowego skupu mięsa nie później [niż do] ^c-1 lipca^c.

^d-11 czerwca 1933
291295^d

^aPom[ocnik] Nacz[elnika]^a EKU OGPU
DMITRIJEW¹

Nacz[elnik] 6 Oddz[iału] EKU OGPU
ILJICKIJ

„ ” czerwca 1933 r.

^a-Za zgodność^a: Sekretarz EKU OGPU (—)

WAP SBU, f. 9, spr. 90, k. 32–33.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

Na dokumencie dopisano odręcznie: tow. Fiszkin. Dostarczyć mi wszystkie posiad[ane] w tej sprawie mater[iały]. Pilnie skierujcie wytyczne do teren[owych] organów i do 1/VII zameldować w EKU. (—). 17/VI oraz Wpł[ynęło] do EKO 204 17/VI. Pod tekstem z lewej strony trójkątna pieczęć z napisem: OGPU przy SNK ZSRS.

^{d-d} *Odbito stemplem.*

¹ Dymitr Dmitrijew (Płotkin) (1901–1939), od 1920 w organach WCzK; od 1922 do 1 IV 1927 pełnomocnik EKU OGPU ZSRS; od 1 IV 1927 do 10 XII 1929 pomocnik naczelnika 2 Wydz. EKU OGPU ZSRS; od 10 XII 1929 do 1 X 1932 naczelnik kolejno 2, 4, 3, 5 Wydz. EKU OGPU ZSRS; od 25 XI 1931 do 10 VII 1934 pomocnik naczelnika EKU OGPU ZSRS; od 1 X 1932 do 1 IV 1933 naczelnik 7 Wydz. EKU OGPU ZSRS; od 10 VII 1934 do 27 V 1935 pomocnik naczelnika EKU GUGB NKWD ZSRS; od 27 V 1935 do 15 VII 1936 zca naczelnika EKU GUGB NKWD ZSRS; od 15 VII 1936 do 22 V 1938 naczelnik UNKWD obwodu swierdłowskiego; od 22 V 1938 do 28 VI 1938 naczelnik Głównego Zarządu Dróg NKWD ZSRS. Aresztowany 28 VI 1938, skazany przez Kolegium Wojskowe SN ZSRS 7 III 1939 na karę śmierci, rozstrzelany; nie zrehabilitowany.

№ 123

13 червня 1933, [Харків]. З інформації працівниці Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про щораз частіші випадки смерті з голоду в Харкові

13/VI [19]33 [р.]

Дорогий Пане Ольгерде¹

В окремії посилці я посилаю журнали, в яких знайдете кусочок глинки. Це т. зв. «пряник», який видають в одній з тутешніх шкіл для заслужених ударниць. Голод охоплює щораз ширші верстви населення, щораз частіше доводиться чути про випадки людоїдства. На вулиці часто можна бачити конаючих або трупи. По місту їздять машини з поліцією і виловлюють всіх злидарів і підозрілих осіб. Потім їх звозять до бараків, де, як говорять,^a тим усім, які вже зовсім виснажені від голоду – дають смертельні уколи.

[...]

Оля Осмульська

ЦВА, Від. II ГШ, I.303.4.2094, т. В-36, б. п.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

На першій сторінці листа, в лівому горішньому куті прямокутна печатка входу з написом: «В» Надійшло дня ... 193... Ч. і дописано від руки датою: 16 VI ...3 та числом: 3353/33 О; під печаткою дописано від руки і підкреслено: aa/X 22.

^a *Нерозбірливе слово перекреслене на машинці.*

¹ Ольгерд (Ольгерд Орловский), криптонім відділення «Схід» II відд. Гол. шт. у контактах із Писарчиківною (ймовірно псевдонім к-на Єжи Незбжицького).

Nr 123

13 czerwca 1933, [Charków]. Fragment informacji pracownicy Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego o coraz częstszych przypadkach śmierci z głodu i kanibalizmu w Charkowie

13/VI [19]33 [r.]

Drogi Panie Olgierdzie¹

Przesyłam w osobnej paczce czasopisma, gdzie znajdziecie kawałek glinki. Jest to tzw. „prianik”, wydawany w jednej ze szkół tutejszych dla zasłużonych „udarnic”. Głód obejmuje coraz większe warstwy ludności, coraz częściej daje się słyszeć o wypadkach ludożerstwa. Na ulicy często widzi się konających lub trupy. Po mieście jeżdżą auta z policją i wyłapują wszystkich nędzarzy i osoby podejrzane. Zwożą ich następnie do baraków, gdzie, jak mówią, ^a tym wszystkim, którzy już są zupełnie wyczerpani z głodu – dają zastrzyki śmiertelne.

[...]

Ola Osmólska

CAW, Oddz. II SG I.303.4.2094, t. W-36, b.p.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

Na pierwszej stronie listu w lewym górnym rogu prostokątna pieczęć wpływu z napisem: „W” Wpłynęło dn. ... 193... L. i odręcznie wpisaną datą: 16 VI ...3 oraz numerem: 3353/33 O; pod pieczęcią dopisano odręcznie i podkreślono: aa/X 22.

^a *Nieczytelne słowo skreślone maszynowo.*

¹ Olgierd (Olgierd Orłowski), kryptonim Referatu „Wschód” Oddz. II Szt. Gł. w kontaktach z Pisarczykówną (prawdopodobnie także kierownika Referatu kpt. Jerzego Niezbrzyckiego).

№ 124

16 червня 1933, Харків. Звіт Німецького Генконсула в Харкові до МЗС Німеччини про німців в УРСР

^а-Германское Генеральное Консульство^а

Перевод с немецкого

№ 138

г. Харьков, 16 июня 1933 г.

^а-Министерству Иностранных Дел
Берлин^а

В дополнение к докладу № 96
от 26 апреля и 19 мая сего года
Отпечатано в 3-х экземплярах

^{а-б-в}-Голод на Украине^{в-б-а}

С той поры, как были направлены вышеозначенные доклады о положении сельского населения Украины, ухудшились почти ежедневно получаемые мною сообщения и известия, и катастрофа голода, постигшая Украину, отныне вполне определилась.

В то время, как в апреле еще можно было сомневаться, везде ли одинаково плохо положение и рисуют ли сообщения о голоде истинное положение, — ^в-то теперь уже установлено, что катастрофа голода постигла всю Украину и что исключениями являются районы, где еще имеется хлеб.

Судя по имеющимся достоверным сообщениям, в украинских деревнях умерло от голода 80% населения^в.

Так, например, ^г-один немецкий колонист из Солнцево (Старо-Каранский район возле Мариуполя)^г мне сообщает:

«В нашей деревне люди от голода еще не умирали, так как мы все остались единоличниками. В Екатерино-Хопровском колхозе, на расстоянии одного километра от Солнцева, из 160 семейств вымерло около 130-ти. В деревне Степановке, в трех километрах от Солнцева, где жило 80 семейств, с Рождества умерло 220 человек».

Надежный ^г-источник из одной колонии севернее Бердянска^г также сообщает о том, что приблизительно 80% жителей русских деревень умерло от голода.

^{а-а} *Написано великими літерами.*

^{б-б} *Написано в розбивку.*

^{в-в} *Підкреслено машинописним способом.*

^{г-г} *Підкреслено від руки.*

Nr 124

16 czerwca 1933, Charków. Raport niemieckiego konsula generalnego w Charkowie dla niemieckiego MSZ na temat sytuacji niemieckiej społeczności w USRS

^a-Niemiecki Konsulat Generalny^a

Przekład z [języka] niemieckiego

Nr 138

m. Charków, 16 czerwca 1933 r.

^a-Ministerstwo Spraw Zagranicznych
Berlin^a

Uzupełnieniu do raportu nr 96
z 26 kwietnia i 19 maja bieżącego roku
Odbito w 3 egzemplarzach

^{a-b-c}-Głód na Ukrainie^{-c-b-a}

Od czasu, gdy zostały wysłane wyżej wymienione raporty o sytuacji ludności wiejskiej Ukrainy, pogorszyły się otrzymywane przeze mnie prawie co dzień doniesienia i wiadomości; [informacje o] klęsce głodu, która dotknęła Ukrainę, teraz całkowicie się potwierdziły.

O ile w tamtym czasie, w kwietniu można było jeszcze wątpić w to, że sytuacja wszędzie jest równie zła i że doniesienia o głodzie odzwierciedlają rzeczywisty stan rzeczy – ^cto teraz już stwierdzono, że klęska głodu dotknęła całą Ukrainę i że do wyjątków należą rejony, gdzie jeszcze jest zboże.

Sądząc według posiadanych [przeze mnie] wiarygodnych informacji, w ukraińskich wsiach zmarło z głodu 80% ludności^c.

Przykładowo, ^d pewien niemiecki osadnik z Sołncewa (rejon starokarański koło Mariupola)^d informuje mnie:

„W naszej wsi ludzie z głodu jeszcze nie umierali, ponieważ wszyscy nadal jesteśmy *jednolicznikami*. W kolchozie jekatierino-choprowskim, oddalonym o jeden kilometr od Sołncewa, ze 160 rodzin wymarło około 130. We wsi Stepanowka, trzy kilometry od Sołncewa, gdzie mieszkało 80 rodzin, od Bożego Narodzenia zmarło 220 osób”.

Wiarygodne ^d źródło z jednej z kolonii na północ od Berdiańska^d również donosi, że około 80% mieszkańców rosyjskich wsi zmarło z głodu.

^{a-a} Zapisano wersalikami.

^{b-b} Zapisano pismem spacjowanym.

^{c-c} Podkreślono maszynowo.

^{d-d} Podkreślono odręcznie.

В небольшом городе Днепропетровской области с Рождества умерло 1500 человек из населения в 4000 чел.

В других областях^г насчитывают 40% смертных случаев.

^вНаконец, можно с уверенностью установить, что случаи каннибализма имели место на Украине в большом количестве^в.

Местности, в которых не отмечаются случаи голодных смертей, составляют исключения. Даже крестьяне, положение коих было еще относительно благополучно, уже не имеют хлеба с начала этого года.

Колхозы и совхозы, как правило, теперь уже не могут снабжать хлебом колхозников и рабочих совхозов, и даже уплата в счет трудодней по 200 грамм муки за трудодень прекращена.

Разумеется, нельзя определить хотя бы с приблизительной точностью, общие цифры о размере смертности на селе на почве голода. Оценки расходятся, однако со всякими оговорками, если взять число жертв голода с начала этого года в селах и небольших городах в размере 20% к общей численности населения, – то эта цифра не будет слишком высока.

К этому надо добавить еще большую потерю народной силы благодаря падению цифры рождаемости и в результате физического и морального истощения.

^вБольшевистская аграрная политика первого пятилетнего плана во всяком случае выразилась пока на Украине в ужасающем балансе^в.

Утешительно, что положение в немецких колониях все же значительно более благоприятное, чем у украинцев, хотя и здесь ощущается большая нужда, ^вно немецкие граждане, поскольку они являются советскими подданными, большей частью вступили в колхозы, но до сих пор проявили большие способности к сопротивлению^в, что следует приписать их энергии и способностям.

В общем смертность в немецких колониях до сих пор не превышала 10%, но все же это составляет сокрушительное число, свидетельствующее о тяжелых страданиях наших соплеменников.

Положение немцев – германских подданных, в сравнении с советскими гражданами, значительно лучше уже хотя бы потому, что они в худшем случае имеют возможность эмигрировать в Германию, хотя и с потерей всего имущества.

В связи с этим, эмиграция из Украины германско-подданных за последние месяцы значительно увеличилась.

За один май месяц при моем посредстве было отправлено домой 230 человек. Так как выезд их, благодаря указанным в прежних докладах трудностям, во многих случаях затягивается на длительное время, Генеральному Консульству необходимы значительные средства для оказания им помощи. Соображения, изложенные в моем докладе от 26 прошлого месяца, между прочим, во всех частях соответствуют и в этой области.

Недавно стали мне известны разные случаи, когда советские власти ^встараятся удержать германско-подданных от выезда в Германию, путем указаний на мнимый голод в Германии^в.

^г Було: округах.

W niewielkim mieście obwodu dnipro-pietrowskiego od Bożego Narodzenia zmarło 1500 z 4000 lu[dzi].

W innych obwodach[°] doliczono się 40% przypadków śmiertelnych.

[°]Wreszcie, można z całą pewnością stwierdzić, że na Ukrainie było wiele przypadków kanibalizmu[°].

Miejscowości, w których nie zanotowano przypadków śmierci z głodu, stanowią wyjątki. Nawet chłopci, będący w stosunkowo dobrej sytuacji, od początku bieżącego roku nie mają już zboża.

Kołchozy i sowchozy z zasady teraz nie mogą już zaopatrywać w chleb kołchoźników i pracowników sowchozów, i nawet wypłacanie za *trudodni* po 200 gramów mąki za *trudodien* zostało zawieszane.

Oczywiście nie można określić liczbowo, choćby w przybliżeniu, rozmiarów śmiertelności na wsi w wyniku głodu. Oceny są rozbieżne, jednak jeśli przyjąć z wszelkimi zastrzeżeniami, że liczba ofiar głodu od początku tego roku we wsiach i miasteczkach wynosi 20% ogólnej liczby ludności – to ta liczba nie będzie przesadzona.

Do tego należy dodać znaczną utratę potencjału narodowego, spowodowaną spadkiem liczby urodzeń i fizycznym oraz psychicznym wycieńczeniem.

[°]W każdym razie bolszewicka polityka rolna pierwszego planu pięcioletniego przedstawiła na Ukrainie, jak dotąd, przerażający bilans[°].

Pocieszające jest to, że sytuacja w niemieckich koloniach wciąż jest znacznie bardziej korzystna niż u Ukraińców, chociaż i tutaj odczuwa się wielką biedę. [°]Obywatele niemieccy jednak, o ile są [też] obywatelami sowieckimi, w większości wstąpili do kołchozów, ale jak dotąd wykazali dużą umiejętność sprzeciwiania się,[°] co należy przypisać ich energii i uzdolnieniom.

Ogółem śmiertelność w niemieckich koloniach nie przekraczała dotąd 10%, jednak mimo wszystko stanowi to liczbę przerażającą, świadczącą o ciężkich cierpieniach naszych rodaków.

Sytuacja Niemców – obywateli niemieckich, w porównaniu z obywatelami sowieckimi, jest znacznie lepsza już choćby dlatego, że oni w najgorszym razie mają możliwość wyemigrowania do Niemiec, choćby nawet tracąc cały dobytek.

W związku z tym emigracja z Ukrainy obywateli niemieckich w ostatnich miesiącach znacznie wzrosła.

Tylko w maju za moim pośrednictwem zostało wyprawionych do domu 230 osób. Ponieważ ich wyjazd, z powodu wymienionych w poprzednich raportach trudności, w wielu przypadkach przeciąga się w czasie, konsul generalny potrzebuje znacznych środków na udzielenie im pomocy. Względy, przedstawione w moim raporcie z 26 ubiegłego miesiąca, między innymi, w całości odnoszą się też do tego obwodu.

Niedawno dowiedziałem się o różnych przypadkach, w których władze sowieckie [°]usiłują powstrzymać niemieckich obywateli od wyjazdu do Niemiec, wskazując na rzekomy głód w Niemczech[°].

[°] Było: okręgach.

Так, например, в колонии Солнцево, Старо-Каранского района, член сельсовета, он же председатель местной партийной ячейки – пытался отклонить от выезда путем долгих уговоров германско-подданного ТЕШКЕ; ^вувидев, что старания напрасны, он ему заявил: «Сегодня вечером мы посчитаемся». Спустя полчаса дом ТЕШКЕ загорелся, и указанный член сельсовета запретил жителям оказать ТЕШКЕ помощь в тушении пожара, и издевался над ТЕШКЕ на месте пожарища^в.

В колонии Луконо прокурор из Волновахи (Донбасс) дал указание сельсовету впредь не выдавать германско-подданным справок о числящихся за ними налогов, а эти справки необходимы им для получения визы на выезд.

^вВсе это делается с той целью, чтобы немцы не могли на своей родине рассказать ничего плохого о здешней жизни^в.

В этом отношении интересно сделанное в Москве заявление одному иностранному корреспонденту о том, что «поездки на Украину в настоящее время нежелательны».

^вВ свете всех этих данных, надо к сожалению констатировать, сколь мало осведомлены в Германии об истинном положении здешних немецких колоний – не только немецкая общественность, но, очевидно, и официальные круги, заинтересованные в мероприятиях по организации помощи голодающим соплеменникам.

^аГерманская печать мало места уделяет нужде наших соотечественников в Советском Союзе^{а-в}.

В ставших здесь известными сообщениях печати о заседании в г. Пассау ФДА. («^аФерейн-Аусланд-Дейче^а» – Союз зарубежных немцев – прим. пер.)¹ ничего не упоминается об особо тяжелом положении наших кровных братьев в Советском Союзе.

^вК сожалению, немецкие меры помощи еще далеко не достигли того объема, который необходим для спасения здешних немецких колоний^в.

Недавно снова подтвердилось, что немецкие меннониты получают здесь помощь от своих единоверцев из США и Канады в несравненно больших размерах, нежели немецкие лютеране, для коих в первую очередь следует принимать соображения помощи.

Несмотря на затруднения, обуславливаемые общим положением и особой «чувствительностью» Советского правительства, препятствующего усилению пропагандистской деятельности в Германии и усилению кампании помощи внутри СССР, – ^вс немецкой стороны все же должно быть больше сделано для помощи нашим местным соотечественникам^в.

Следует добиться сбора более значительных сумм, чем до сих пор, с помощью Германского Красного Креста, церковных и других организаций, а возможно – ^вс привлечением и официальных средств^в.

¹ Точн.: Volksbund für das Deutschtum im Ausland – Об'єднання культури німців поза кордоном (1880–1939).

Na przykład w kolonii Sołncewo w rejonie starokarańskim członek *sielsowietu*, a zarazem przewodniczący miejscowej komórki partyjnej próbował odwieść od [zamiaru] wyjazdu niemieckiego obywatela TESZKE drogą długich układow; °widząc, że [jego] wysiłki są daremne, oświadczył mu: „Dziś wieczorem się policzymy”. Pół godziny później dom TESZKEGO zaczął płonąć, a wspomniany członek *sielsowietu* zabronił mieszkańcom pomagać TESZKEMU w gaszeniu pożaru i wyśmiewał się z TESZKEGO na pogorzelsku.°

W kolonii Łukono prokurator z Wołnowachy (Donbas) dał wytyczne *sielsowietowi*, aby odtąd nie wydawał obywatelom niemieckim zaświadczeń o [spłacie] należnych od nich podatków, a zaświadczenia te są im niezbędne do otrzymania wizy na wyjazd.

°Wszystko to robi się w tym celu, aby Niemcy nie mogli w swojej ojczyźnie opowiedzieć niczego złego o tutejszym życiu.°

W tym kontekście interesujące jest oświadczenie przekazane w Moskwie pewnemu korespondentowi zagranicznemu, że „wyjazdy na Ukrainę obecnie są niepożądane”.

°W świetle wszystkich tych danych trzeba z przykrością stwierdzić, jak mało wie się w Niemczech o prawdziwym położeniu tutejszych kolonii niemieckich – nie tylko niemieckie społeczeństwo, ale najwyraźniej także kręgi oficjalne, zainteresowane podejmowaniem działań związanych z organizowaniem pomocy dla głodujących rodaków.

^aNiemiecka prasa mało miejsca poświęca biedzie naszych rodaków w Związku Sowieckim^{a-c}.

W powszechnie tu znanych doniesieniach prasowych o posiedzeniu w m. Passau FDA („Verein Ausland-Deutsche” – Związek Zagranicznych Niemców – przyp. tłum.)¹ nie wspomina się nic o szczególnie ciężkiej sytuacji naszych rodaków w Związku Sowieckim.

°Niestety, niemieckim działaniom pomocowym jeszcze daleko do tego zasięgu, jaki jest niezbędny dla uratowania tutejszych osad niemieckich.°

Niedawno znowu potwierdziło się, że niemieccy menonici otrzymują tu pomoc od swoich współwyznawców z USA i Kanady w nieporównanie większym wymiarze, aniżeli niemieccy luteranie, których w pierwszej kolejności należy uwzględnić [przy przyznawaniu] pomocy.

Bez względu na utrudnienia, uwarunkowane ogólną sytuacją i szczególnie „wrażliwością” sowieckiego rządu udaremniającego wzmożenie działalności propagandowej w Niemczech i nasilenie kampanii pomocy w ZSRS – °ze strony niemieckiej należy jednak czynić więcej dla [niesienia] pomocy naszym tutejszym ziomkom.°

Należy doprowadzić do zebrania większych sum, niż do tej pory, z pomocą Niemieckiego Czerwonego Krzyża, organizacji kościelnych i innych, a w miarę możliwości – °także z dołączeniem środków oficjalnych.°

¹ Właśc.: VDA. Volksbund für das Deutschtum im Ausland – Związek Niemczyzny poza Granicami Kraju (1880–1939).

^{а-в}Речь идет о том, чтобы уберечь от голода соотечественников^{-в-а}, пытающихся самым жалким образом перебиться. В такой борьбе за существование в колониях понижается и ^{в-б}моральный^{-б} уровень^{-в} немцев. В некоторых колониях почти одна десятая часть коренных немцев участвует уже в притеснениях и преследованиях своих же соотечественников, для того, чтобы быть на хорошем счету у власти имущих и получить выгоды; происходит взаимное оклеветание, как «классовых врагов», «кулаков» и т. д.

^вМногие делают это потому, что потеряли надежду на изменение положения и ^ана помощь извне^{-а-в}.

^{а-в}Помимо материальной помощи, немецкие массы России нуждаются в срочной моральной поддержке^{-в-а}.

Вообще нужно подчеркнуть, что ^впри здешней системе морального подавления и притеснений, трудно воспрепятствовать большевизации советских немцев, ^ано весьма преобладающая часть советских немцев все время находится в ожидании, что весь цивилизованный мир и в первую очередь, германский народ постараются всеми силами спасти их судьбу и оказать им содействие в их тяжелой борьбе^{-а-в}.

Все время к нам поступают просьбы, чтобы указать за границей на их отчаянное положение, и непонятно, почему весь мир, ^ви даже родина, мало делают для их спасения.

^аНадо всеми мерами подкрепить веру немцев Советского Союза в Германию и ее жизненную волю; это будет иметь величайшее значение для сохранения их, в качестве политического актива^{-а-в}.

В виде первоочередных мер помощи, речь идет об организации материальной поддержки.

При наличии на Украине 300 000 немецкого сельского населения, т. е. в среднем около 40 000 семейств – так как не все могут быть уже теперь охвачены помощью – следует охватить 20 000 семей пособием в 20 марок ежемесячно на каждую семью, что обойдется в 400 000 германских марок в месяц.

Учитывая большую нужду населения и интересы их привлечения к немецчеству, – эта сумма не чрезмерно велика.

Так как создание должностей, доверенных лиц на организации помощи вряд ли возможна при местных условиях, то доставка адресов, их распределение и контроль за получением денег и продуктов через Торгсин будет затруднительна.

^вНадо, прежде всего, организовать так, чтобы колонисты сами являлись и просили о помощи. Крестьяне – германско-подданные могут на себя взять оповещение нуждающихся об имеющихся видах на помощь^{-в}.

Быть может, в следующем урожайном году можно будет на это дело просить хлебные и мясные излишки «^аДрузаг^{-а}».

Подп. ВАЛЬТЕР²

² Карл Герман Вальтер, з 1928 Генеральный консул Німеччини у Харкові.

^{a-c}Chodzi o to, żeby uchronić od głodu rodaków^{c-a}, usiłujących najbardziej rozpaczliwymi sposobami wydobyć się z nędzy. Podczas takiej walki o przetrwanie w koloniach obniża się też ^{c-b}moralny^b poziom^c Niemców. W niektórych osadach prawie jedna dziesiąta rdzennych Niemców uczestniczy już w gnębieniu i prześladowaniu własnych przecież rodaków po to, żeby mieć dobrą opinię u [przedstawicieli] władzy i odnieść korzyści; dochodzi do wzajemnych oszczerstw, jak „wrogowie klasowi”, „kułacy” itd.

^cWielu robi to dlatego, że straciło nadzieję na zmianę sytuacji i ^ana pomoc z zewnątrz^{a-c}.

^{a-c}Oprócz pomocy materialnej, niemieckie masy w Rosji pilnie potrzebują wsparcia moralnego^{c-a}.

W ogóle trzeba podkreślić, że ^cwobec tutejszego systemu moralnej presji i ucisku, trudno zapobiec bolszewizacji sowieckich Niemców, ^aale zdecydowana większość sowieckich Niemców nieustannie oczekuje, że cały cywilizowany świat, a w pierwszym rzędzie naród niemiecki, będą się starać wszelkimi siłami ratować ich życie i okazywać im pomoc w ciężkiej walce^{a-c}.

Wciąż napływają do nas prośby, aby zwrócić uwagę za granicą na ich rozpaczliwe położenie, i niepojęte jest, dlaczego cały świat, ^{c-a} nawet ojczyzna, niewiele czynią dla ich ocalenia.

^aNależy wszelkimi sposobami podtrzymać wiarę Niemców Związku Sowieckiego w [państwo] niemieckie i jego żywotną wolę; to będzie miało największe znaczenie dla uratowania ich jako siły politycznej^{a-c}.

Jeśli chodzi o formę przedsięwzięć pomocowych, w pierwszej kolejności trzeba zorganizować wsparcie materialne.

Wobec istnienia na Ukrainie 300 000 niemieckiej ludności wiejskiej, tj. średnio około 40 000 rodzin – ponieważ nie wszyscy mogą być już teraz objęci pomocą – należy zapewnić 20 000 rodzin zapomogę w [wysokości] 20 marek miesięcznie na każdą rodzinę, co będzie kosztowało 400 000 marek niemieckich na miesiąc.

Uwzględniając wielką nędzę ludności i korzyści z jej przyciągnięcia do Niemczyzny – ta suma nie jest wygórowana.

W związku z tym, że utworzenie urzędów [i znalezienie] wiarygodnych ludzi do organizowania pomocy chyba nie jest możliwe w tutejszych warunkach, to dostarczenie adresów, rozdzielanie i kontrola otrzymywanych pieniędzy i środków żywności za pośrednictwem *Torgsinu* będzie uciążliwa.

^cNależy przede wszystkim zorganizować to tak, żeby osadnicy sami przychodzili i prosili o pomoc. Chłopi – obywatele niemieccy mogą podjąć się zawiadomiania potrzebujących o istniejących szansach pomocy^c.

Być może, w kolejnym urodzajnym roku będzie można w tym celu zwrócić się o zbożowe i mięsne nadwyżki do „^aDruzag^a”.

Podp[isał] WALTHER²

² Karl Hermann Walther, od 1928 niemiecki konsul generalny w Charkowie.

Перевел с немецкого: переводчик ШТИВЕЛЬБАНД

^aВерно: Оперуполномоченный Особотдела^a
(—) ШНАЙДЕР

ГДА СБУ, ф. 13, спр. 161, т. 1, арк. 35–40.

Засвідчена копія, машинопис.

Документ російською мовою.

Przełożył z niemieckiego: tłumacz SZTIWELBAND

^aZa zgodność: Pełnomocnik Oper[acyjny] Oddziału Spec[jalnego]^a
(—) SZNAJDER

WAP SBU, f. 13, spr. 161, t. 1, k. 35–40.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

№ 125

18 червня 1933, Москва. Лист посла Німеччини в Москві до МЗС в Берліні щодо стану радянського сільського господарства

^а-Германское Посольство^{-а}
Москва, 18/VI-1933 г.
3 копии

Перевод с немецкого
^{а-б}-Секретно!^{-б-а}

^а-Мининделу в Берлине^{-а}

При сем прилагаю для ознакомления три копии отчета о состоянии сельского хозяйства, составленные экспертом Посольства.

Ссылаясь на отношение 1211 от 16 III пр. года о препровождении оригиналов в Имперское Министерство сельского хозяйства, прошу по поводу прилагаемых ответов г-на д-ра МИЛЛЕРА, разрешить мне сделать следующие замечания:

Из районов прибывают совпадающие сведения о том, что в связи с благоприятными климатическими условиями, господствовавшими в большей части Советского Союза, виды на нынешний урожай значительно лучшие, чем можно было ожидать.

Эти сведения подтверждаются также наблюдениями г-на д-ра ШИЛЛЕРА, которые он производил, объезжая Украину на автомобиле, проделав путь в 4000 км.

Таким образом, благодаря настоящему состоянию урожая и мерам, предпринятым Правительством, можно считать, что ^в-голод в СССР достиг высшей точки^{-в} и в течение ближайших месяцев наступит значительное улучшение продовольственного положения.

При необъятных просторах русской страны и заложенных в ней непредвиденных возможностях, подтверждаются слова царя Александра II-го, что в России «один дождь в мае может покрыть все расходы по турецкой войне».

Если все показатели не обманут, можно считать, что Советский Союз снова оказался в счастливом положении, когда одно благоприятное в климатическом отношении лето возместит большую часть убытков, которые еще весной давали повод к очень плохим предположениям.

Я прошу Мининдел рассматривать отчеты д-ра МИЛЛЕРА с этой точки зрения и действовать соответственно этому.

^а-^а *Написано великими літерами.*

^б-^б *Написано в розбивку.*

^в-^в *Підкреслено машинописним способом.*

Nr 125

18 czerwca 1933, Moskwa. Pismo ambasadora Niemiec w Moskwie do MSZ w Berlinie dotyczące sytuacji w sowieckim rolnictwie

^a-Ambasada Niemiec^{-a}
Moskwa, 18/VI-1933 r.
3 kopie

Przekład z [języka] niemieckiego
^{a-b}-Tajne!^{-b-a}

^a-Do Min[isterstwa] Spraw Zagr[anicznych] w Berlinie^{-a}

Niniejszym przedkładam dla zapoznania się trzy kopie sprawozdania o stanie rolnictwa, opracowanego przez eksperta ambasady.

Powołując się na pismo [nr] 1211 z 16 III ub[iegłego] roku o przesłaniu oryginałów [dokumentów] do Państwowego Ministerstwa Rolnictwa, proszę z racji załączonych odpowiedzi p. dr. MILLERA, pozwolić mi uczynić następujące uwagi:

Z rejonów nadchodzą zgodne informacje o tym, że w związku ze sprzyjającymi warunkami klimatycznymi, panującymi w dużej części Związku Sowieckiego, szanse na obecne zbiory są znacznie lepsze, niż można było się spodziewać.

Informacje te potwierdzają też obserwacje p. dr. SCHILLERA, które przekazywał, objeżdżając Ukrainę samochodem [i] pokonując dystans 4000 km.

W ten sposób, dzięki obecnemu stanowi plonów i działaniom podjętym przez rząd, można liczyć, że ^cgłód w ZSRS osiągnął [już] punkt kulminacyjny^c i w ciągu najbliższych miesięcy nastąpi znaczące polepszenie sytuacji żywnościowej.

Przy bezkresnych przestrzeniach rosyjskiego kraju i drzemiących w nim niewyobrażalnych możliwościach, znajdują potwierdzenie słowa cara Aleksandra II, że w Rosji „jeden deszcz w maju może pokryć wszystkie koszty wojny tureckiej”.

Jeżeli wszystkie wskaźniki nie kłamią, można sądzić, że Związek Sowiecki znowu znalazł się w szczęśliwej sytuacji, gdy jedno pomyślne pod względem klimatycznym lato uzupełni większą część strat, jakie jeszcze wiosną dawały powody do bardzo złych prognoz.

Zwracam się z prośbą do Min[isterstwa] Spr[aw] Zagr[anicznych], aby rozpatrywał sprawozdania dr. MILLERA z tego punktu widzenia i działał stosownie do tego.

^cUważam za swój obowiązek zaznaczyć, że publikowanie tych sprawozdań w obecnym czasie jest niewskazane, gdyż najwyraźniej opisywana w nich masowa śmiertelność [ludności] w najbliższym czasie będzie należała [już] do przeszłości^c.

^a-^a Zapisano wersalikami.

^b-^b Zapisano pismem spacjowanym.

^c-^c Podkreślono maszynowo.

^вЯ считаю своим долгом заметить, что опубликование этих отчетов в настоящее время нежелательно, так как описываемое в них массовое вымирание очевидно в ближайшее время станет достоянием прошлого^в.

Принимая во внимание, что среди немцев также происходит отлив голодной волны, ^вя рекомендую, по возможности, прекратить пропаганду за акции «^аБратья в нужде^а», так как немцам в УССР они в настоящее время не только не приносят пользы, а наоборот, вредят им^в. (см. мой доклад к/298 от 18-го сего месяца).

Само собой разумеется, что развитие условий на селе, особенно с точки зрения их влияния на хозяйственное положение СССР, будет предметом тщательного наблюдения Посольства.

^аГерманское Посольство^а
Москва, 19/VI-1933 г.

Подпись ДИРКСЕН

^аКопии нарочным! ^а

^аГерманским Генеральным Консульствам^а:
в Ленинграде, Харькове, Тифлисе

^аГерманским Консульствам^а:
в Киеве, Одессе, Новосибирске, Владивостоке

^аК ознакомлению^а

^аСодержание^а: Точка зрения, с которой должны быть рассмотрены отчеты эксперта по сельскому хозяйству г-на д-ра ШИЛЛЕРА о положении на селе.

По поручению ХИЛЬГЕР

^аПеревела с немецкого: переводчица^а КИГЛЕР

^аВерно:

Начальник 3 Отделения Особого Отдела
Лейтенант Государственной Безопасности^а
(—) ШНАЙДЕР

ГДА СБУ, ф. 13, спр. 161, т. 10, арк. 81–83.

Засвідчена копія, машинопис.

Документ російською мовою.

Biorąc pod uwagę, że wśród Niemców także następuje odpływ fali głodu, ^cradziłbym w miarę możliwości przerwać propagowanie akcji „^aBracia w Potrzebie^{a2}”, gdyż Niemcom w ZSRS obecnie nie tylko nie przynoszą one korzyści, ale przeciwnie, szkodzą im^c. (zob. mój raport, k. 298 z [dnia] 18 bieżącego miesiąca).

Rozumie się samo przez się, że rozwój sytuacji na wsi, uwzględniając szczególnie jej wpływ na sytuację gospodarczą ZSRS, będzie przedmiotem dokładnej obserwacji ambasady.

^a-Ambasada Niemiec^a
Moskwa, 19/VI-1933 r.

Podpis DIRKSEN

^a-Kopie przez kuriera!^a

^a-konsulaty generalne Niemiec^a:

w Leningradzie, Charkowie, Tyflisie

^a-konsulaty Niemiec^a:

w Kijowie, Odessie, Nowosybirsku, Władywostoku

^a-Do wiadomości^a

^a-Treść^a: Punkt widzenia, według którego należy rozpatrywać sprawozdania eksperta ds. rolnictwa p. dr. SCHILLERA o sytuacji na wsi.

Z upoważnienia CHILGER

^a-Z niemieckiego przełożyła: tłumaczka^a KIGLER

^a-Za zgodność:

Naczelnik 3 Wydziału Oddziału Specjalnego

Lejtnant bezpieczeństwa państwowego^a

(—) SZNAJDER

WAP SBU, f. 13, spr. 161, t. 10, k. 81–83.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

№ 126

19 червня 1933, Одеса. Інформація про бесіду пацієнтки Холодної з матір'ю лікаря Ставського

Сводка о поляке-враче СТАВСКОМ

(Подбельского, угол Коминтерна)

Не застав своей тетки – ^адоктора КАИРИС^а, я беседовала по поводу здоровья с матерью доктора СТАВСКОГО, прося посоветовать гинеколога, но, к сожалению, она не знает одесских врачей.

Она спросила – отчего я не хочу иметь детей. Я ответила на это вопросом: «А разве можно знать, что будет завтра, сегодня очереди за хлебом на квартал, а завтра, может быть, хлеба вовсе не станет, сама-то я перемучаюсь, либо помру, ну а с ребенком куда деваться? При всей моей любви к детям и желании стать матерью, я лишена этой возможности оттого, что завтра может быть хуже, чем сегодня». На это она успокоила меня, что «все это уже недолго, избавление близко»... Я сказала, что не верю в избавление, об избавлении слышно с двадцатого года. Она начала уверять меня, что тогда было «слышно», а теперь «сбудется». Я никак не верила. Тогда она спросила меня: «Разве вы не читаете газет, не знаете, что делается за границей, вот теперь собирают долги со всех, возьмутся и за „них“». – «Нет, – сказала я, – на это надежда плохая, если надо будет платить долги, так «они» с вас сдерут все, заберут все с квартиры, не дадут никакого пайка, мы с голоду все умрем, а «они» останутся, откупятся, разве вы не видели на примерах прошлого года, когда все вывозилось за границу, разве вы не понимаете, что за выкачивание Торгсин... Если бы изнутри какая сила... но и тут все разорены, напуганы, крестьяне умирают с голоду, я ездила на село к родным мужа, у них все под метлу вывезли, крупинки в доме нет, так и у соседей, крестьяне, которые имеют коров, питаются одним молоком, а те, которые коров не имеют, умирают с голоду... Куда эти бедные тени годятся, разве они способны протестовать, бороться? Они тихо умирают... Не имею я надежды и боюсь иметь ребенка». Но она бодро все-таки говорила, что «надежда есть и спасение близко».

19/VI-1933 г.

ХОЛОДНАЯ

ГДА СБУ, Одеса, стр. 63, т. 7, арк. 623.

Копія, машинопис.

Документ російською мовою.

^{а-а} Підкреслено від руки.

Nr 126

19 czerwca 1933, Odessa. Informacja z rozmowy pacjentki Chołodnej z matką lekarza Stawskiego

Sprawozdanie o Polaku – lekarzu STAWSKIM

([ulica] Podbielskiego, róg [ulicy] Kominternu)

Nie zastawszy swojej ciotki – ^{a-}doktor KAIRIS^a, rozmawiałam na temat zdrowia z matką doktora STAWSKIEGO, prosząc o polecenie [mi] ginekologa, ale niestety ona nie zna odeskich lekarzy.

Zapytała – dlaczego nie chcę mieć dzieci. Odpowiedziałam na to pytaniem: „A czyż można wiedzieć, co będzie jutro, dziś kolejki po chleb na [całą] dzielnicę, a jutro, być może, chleba wcale nie będzie, sama to się przemęcę albo umrę, a z dzieckiem co począć? Przy całej mojej miłości do dzieci i chęci zostania matką, jestem pozbawiona tej możliwości dlatego, że jutro może być gorzej, niż dzisiaj”. Na to ona uspokoiła mnie, że „wszystko to już niedługo, wybawienie blisko”... Powiedziałam, że nie wierzę w wybawienie, o wybawieniu słychać od dwudziestego roku. Ona zaczęła mnie zapewniać, że wtedy było „słychać”, a teraz „stanie się”. Nadal nie wierzyłam. Wtedy zapytała: „Czyż pani nie czyta gazet, nie wie, co się dzieje za granicą, oto teraz ściągają długi od wszystkich, wezmą się i za »nich«”. – „Nie – powiedziałam – na to nadzieja jest marna, bo jeśli trzeba będzie spłacać długi, to »oni« z was zedrą wszystko, zabiorą wszystko z mieszkania, nie dadzą żadnego przydziału, my wszyscy z głodu umrzemy, a »oni« zostaną, wykupią się, czyż nie widzieliście na przykładach zeszłego roku, kiedy wszystko wywoziło się za granicę, czyż nie rozumieliście, jak wypompowuje *Torgsin*... Gdyby od wewnątrz jakaś siła... ale i tu wszyscy zrujnowani, wystraszeni, chłopci umierają z głodu, ja jeździłam na wieś do krewnych męża, wywieziono im wszystko do cna, ziarenka kaszy w domu nie ma, tak samo u sąsiadów, chłopci, którzy mają krowy, żywią się samym mlekiem, a ci, którzy krów nie mają, umierają z głodu... Do czego te nędzne cienie się nadają, czyż oni są zdolni protestować, walczyć? Oni cicho umierają... Nie mam nadziei i boję się mieć dziecko”. Ale ona z ożywieniem mimo to mówiła, że „nadzieja jest i ratunek blisko”.

19/VI-1933 r.

CHOŁODNAJA

WAP SBU, Odessa, spr. 63, t. 7, k. 623.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

^{a-} Podkreślono odręcznie.

№ 127

25 червня 1933, Москва. Вказівка Економічного управління ОДПУ
щодо вільного продажу хліба

АБ

^а-Сов[ершенно] секретно^{-а}

^а-Почто-Телеграмма
Нач. ^а ЭКО ПП ОГПУ

Постановлением СНК СССР от 27/V-[19]33 г. предreshается организация свободной продажи хлеба в первую очередь – с августа по 15-е сентября – в следующих городах СССР:

1. Одесса	11. Армавир
2. Днепропетровск	12. Николаев
3. Луганск	13. Винница
4. Сталино	14. Тирасполь
5. Мариуполь	15. Тифлис
6. Шахты	16. Баку
7. Таганрог	17. Батум[и]
8. Новороссийск	18. Симферополь
9. Днепропетровск [!]	19. Севастополь
10. Краснодар	

и во вторую очередь – с 12-го сентября по 15-е ноября – в следующих городах:

1. Сталинград	15. Калинин
2. Самара	16. В[ерхне] Удинск ¹
3. Горький	17. Саратов
4. Иваново	18. Уфа
5. Воронеж	19. Смоленск
6. Казань	20. Архангельск
7. Ярославль	21. Алма-Ата
8. Тула	22. Ташкент
9. Магнитогорск	23. Свердловск
10. Кузнецк	24. Челябинск
11. Новосибирск	25. Пермь
12. Иркутск	26. Астрахань
13. Хабаровск	27. Мурманск
14. Владивосток	

^а-^а *Написано великими літерами.*

¹ Зараз Улан-Уде, столиця Бурятії.

Nr 127
25 czerwca 1933, Moskwa. Wytyczne Zarządu Ekonomicznego OGPU
dotyczące wolnej sprzedaży chleba

AB

^a-Ściś[le] tajne^a

^a-Telegram
do Nacz[elników]^a EKO PP OGPU

Uchwałą SNK ZSRS z 27/V-[19]33 r. zadecydowano o zorganizowaniu wolnej sprzedaży chleba w pierwszej kolejności – od sierpnia do 15 września – w następujących miastach ZSRS:

1. Odessa	11. Armawir
2. Dniepropietrowsk	12. Mikołajów
3. Ługańsk	13. Winnica
4. Stalino	14. Tyraspol
5. Mariupol	15. Tyflis
6. Szachty	16. Baku
7. Taganrog	17. Batum[i]
8. Noworosyjsk	18. Symferopol
9. Dniepropietrowsk [!]	19. Sewastopol
10. Krasnodar	

i w drugiej kolejności – od 12 września do 15 listopada – w następujących miastach:

1. Stalingrad	15. Kalinin
2. Samara	16. W[erchnio]udyńsk ¹
3. Gorki	17. Saratów
4. Iwanowo	18. Ufa
5. Woroneż	19. Smoleńsk
6. Kazań	20. Archangielsk
7. Jarosławł	21. Ałma-Ata
8. Tuła	22. Taszkient
9. Magnitogorsk	23. Swierdłowski
10. Kuznieck	24. Czelabińsk
11. Nowosybirsk	25. Perm
12. Irkuck	26. Astrachań
13. Chabarowski	27. Murmańsk
14. Władywostok	

^a-^a Zapisano wersalikami.

¹ Obecnie Ułan Ude, stolica Buriacji.

Опыт Москвы, Ленинграда, Харькова, Киева, Ростова Н/Дону показал, что торговые организации в большинстве случаев оказывались не подготовленными к реализации коммерческого хлеба. Неподготовленность эта выразилась в предоставлении под коммерческие торговые точки непригодных помещений, в отсутствии квалифицированных продавцов-хлеборезов, отсутствии механических кассовых аппаратов и т. д. и внесла дезорганизацию в проведении этого мероприятия, тем самым частично снизив в отдельных случаях его эффективность.

В связи с этим, а также в силу увеличения на данном участке возможности различных антисоветских проявлений, хищений, спекуляции и т. д. – Вам надлежит:

1. Немедленно взять под агентурно-оперативное наблюдение ход подготовки соответствующих организаций, главным образом торговых, к введению коммерческой продажи хлеба, обратив особое внимание на подготовку соответствующей производственной базы – мельниц, пекарен торговых помещений и квалифицированных кадров.

2. Тщательно агентурно проверить весь штат хлеботоргующих организаций, выявляя и удаляя весь чуждый спекулятивный и преступный элемент, особенно при комплектовании штатов для коммерческой сети.

3. О подготовке Ваших оперативных мероприятиях и их результатах донести ЭКУ ОГПУ ^{б-к} «^{в-20-в}» ^{в-июля-в}, а с открытием торговли – доносить о ходе ее ^б каждую декаду.

^{а-п. п. Нач.-а} ЭКУ ОГПУ
МИРОНОВ

^{а-Нач. 6 Отд.-а} ЭКУ ОГПУ
ИЛЬИЦКИЙ

^{а-г-Верно-г:} Секретарь ^а ЭКУ ОГПУ
(—) ЧУЛКОВ

^{г-291909-г}

«^{в-25-в}» июня 1933 г.

ГДА СБУ, ф. 9, спр. 90, арк. 29–31.

Засвідчена копія, машинопис.

Документ російською мовою.

На документі три приписки від руки: т. Фишкин, что у нас имеется. (–); т. Ильицкому; 984 29/VI та нерозбірлива четверта; під текстом трикутна печатка: ОДПУ при РНК СРСР.

^{б-б} Підкреслено від руки.

^{в-в} Вписано від руки.

^{г-г} Написано в розбивку.

^{г-г} Відбито штампом.

Doświadczenia Moskwy, Leningradu, Charkowa, Kijowa, Rostowa n[ad] Donem dowiodły, że instytucje handlowe w większości przypadków okazywały się nieprzygotowane do realizacji [sprzedaży] chleba komercyjnego. Nieprzygotowanie to uwidaczniało się w udostępnieniu na punkty sprzedaży komercyjnej nieprzystosowanych pomieszczeń, w braku wykwalifikowanych sprzedawców – krajaczy chleba, braku mechanicznych kas itd. i wprowadziło dezorganizację w przeprowadzeniu tego przedsięwzięcia, tym samym częściowo obniżając w poszczególnych przypadkach jego skuteczność.

W związku z tym, a także na skutek zwiększenia na tym odcinku możliwości różnorodnych form antysowieckich wystąpień, kradzieży, spekulacji itd. – macie obowiązek:

1. Niezwłocznie objąć obserwacją agenturalno-operacyjną przygotowania odpowiedzialnych instytucji, przede wszystkim handlowych, do wprowadzenia sprzedaży chleba komercyjnego, zwracając szczególną uwagę na przygotowanie odpowiedniej bazy produkcyjnej – młynów, piekarni, pomieszczeń handlowych i wykwalifikowanej kadry.

2. Szczegółowo sprawdzić agenturalnie cały personel instytucji handlujących chlebem, ujawniając i usuwając cały obcy element spekulacyjny i przestępczy, przede wszystkim przy kompletowaniu personelu dla sieci komercyjnej.

3. O przygotowaniu do Waszych przedsięwzięć operacyjnych i ich rezultatach informować EKU OGPU ^b do „20^c” lipca^c, a [wraz] z rozpoczęciem handlu – donosić o jego przebiegu^b co dekadę.

^ap.p. Nacz[elnik]^a EKU OGPU
MIRONOW

^aNacz[elnik] 6 Oddz[iału]^a EKU OGPU
ILJICKIJ

^{a-d}Za zgodność:^d Sekretarz^a EKU OGPU
(—) CZUŁKOW

^c291909^c

„25^c” czerwca 1933 r.

WAP SBU, f. 9, spr. 90, k. 29–31.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

Na dokumencie trzy odręczne dopiski: t. Fiszkin, co u nas mamy. (–); t. Iljickiemu; 984 29/VI i czwarty nieczytelny; pod tekstem trójkątna pieczęć: OGPU przy SNK ZSRS.

^{b-b} Podkreślono odręcznie.

^{c-c} Wpisano odręcznie.

^{d-d} Zapisano pismem spacjiowanym.

^{e-e} Odbito stemplem.

№ 128

9 липня 1933, [Харків]. Фрагмент інформації працівниці Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу на тему висилання жителів міст до робіт у полі

9 липня 1933 р.

[...]

Зараз всіх службовців і робітників посилають по черзі на польові роботи. З цією метою багато відділів на фабриці тимчасово закрито, всім затримано відпустки. Однак результат цієї роботи, здається, мінімальний тому, що щоденні дощі й голод не впливають на продуктивність роботи. Багато з них [службовців і робітників] мусить брати провіант з міста тому, що на місці дають суп, варений з буряків і іншого листя, без м'яса й хліба. Ці люди зовсім голодні.

Епідемія в літніх місяцях не зменшилася, навпаки, охоплює щораз більші верстви, а смертність зростає з кожним днем. На вулиці багато жебраків, останнім часом найбільше видно малих дітей.

Осм[ульська]^a

ЦВА, Від. II ГШ, I.303.4.2094, т. В-36, б. п.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

На першій сторінці листа, в лівому верхньому куті прямокутна печатка входу з написом: «В» Надійшло дня ... 193... Ч. і від руки вписано датою: 14 VII ...3 та числом: 3587/33/О; у правому верхньому куті дописано від руки: «X 22».

^a Підпис від руки.

Nr 128

9 lipca 1933, [Charków]. Fragment informacji pracownicy Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego na temat wysyłania mieszkańców miast do prac w polu

9 lipca 1933 r.

[...]

Obecnie wszystkich urzędników i robotników wysyłają kolejno na roboty polne. W tym celu wiele oddziałów w fabryce czasowo jest zamkniętych, wszystkim wstrzymano urlopy. Jednak rezultat tej pracy podobno jest minimalny, gdyż deszcze codzienne i głód nie wpływają na wydajność pracy. Wielu z nich musi zabierać prowiant z miasta, gdyż na miejscu dają zupę gotowaną z buraków i innych liści, bez mięsa i chleba. Ludzie ci są zupełnie głodni.

Epidemia w letnich miesiącach nie zmniejszyła się, przeciwnie, ogarnia coraz większe warstwy, a śmiertelność rośnie z dniem każdym. Na ulicy moc żebraków, ostatnimi czasy szczególnie widzi się małe dzieci.

Osm[ólska]^a

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.2094, t. W-36, b.p.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

Na pierwszej stronie listu w lewym górnym rogu prostokątna pieczęć wpływu z napisem: „W” Wpłynęło dn. ... 193... L. i odręcznie wpisaną datą: 14 VII ...3 oraz numerem: 3587/33/O; w prawym górnym rogu dopisano odręcznie: „X 22”.

^a *Podpis odręczny.*

№ 129

11 липня 1933, Старокостянтинів. Лист начальника Старокостянтинівського ліспромгоспу керівництву «Укрліс» про початок збору врожаю

^aКиїв
Українліс
вул. Воровського № 5-^a
Л. Г. КОЛТУНОВУ

11 VII-1933 р., Старо-Константинов

^bУважаемый Лазарь Григорьевич-^b,

С 10-го числа установилась солнечная погода, до 10 числа были ливни. Если погода и дальше будет такой, как сейчас, то начнем уборку числа 26–27 июля. О начале уборки сообщу. Все поля находятся здесь в 463 отдельных кусках, что требует для успеха уборки четкой организации. Узкие места в подготовке к уборке в ЛПХ^b следующие:

- 1) Недостаток машин – имеется две жатки – нужно еще 3.
- 2) Молотилок две – нужно еще 5.
- 3) Конных граблей совершенно нет и достать по-видимому не удастся.
- 4) Зернохранилищ есть 3, емкостью 18–20 тысяч пуд. Нужно на 45 000. Получено разрешение еще на постройку 2-х емкостью в 18 000 пуд.
- 5) Нет совершенно харчепродуктов.
- 6) Нет мешкотары – нужно до 800 штук, а имеется 100–120 штук.

Ввиду большого количества участков посева, разбросанности их и отдаленности от зернохранилищ, нужно для ЛПХ срочно дать еще один автогрузовик. На уборке будет работать собственных лошадей 62 штуки.

Уборочными машинами в значительной части обеспечит МТС по договорам. Некоторые МТС на основании последнего постановления СНК требуют оплаты услуг натурой – зерном, на что мы не пойдем.

Рабочая сила здесь не является узким местом. Заключены договора.

Приводит нас в недоумение последний приказ Треста о переинвентаризации. У нас сейчас – основная задача быстро убрать урожай, на что будут мобилизованы все силы ЛПХ, в то же время по приказу нужно производить переинвентаризацию, что отвлечет людей от основной на сегодня задачи.

Районные организации совершенно игнорируют интересы ЛПХ^b в отношении уборочной кампании, так напр. РПК мобилизовал на 4 мес. Нач. ОРС'а тов. ШКЛЯРА и завхоза – ТКАЧУКА. Сейчас опять Зам. Нач. ОРС'А, он же Зам. директора тов. ШТОФЕР мобилизован РПК на уборочную кам-

^a-^a Друк фірмового папера українською мовою.

^b-^b Написано великими літерами.

^b Було: ЛПГ. Так у цілому документі.

Nr 129

11 lipca 1933, Starokonstantynów. List naczelnika starokonstantynowskiego *lespromchozu* do Zarządu Ukrainińskich Lasów Państwowych „Ukrainles” dotyczący rozpoczęcia zbiorów

^a-Kijów
Ukraiń[skie] Lasy [Państwowe]
ul. Worowskiego nr 5^a
Do L. G. KOŁTUNOWA

11 VII-1933 r., Starokonstantynów

^b-Szanowny Lazarze Grigorjewiczu^b,

Od dnia 10-go [bm.] ustaliła się słoneczna pogoda, do 10-go były ulewy. Jeśli pogoda nadal będzie taka jak obecnie, to zaczniemy żniwa około 26–27 lipca. O rozpoczęciu zbiorów poinformuję. Wszystkie pola znajdują się tutaj na 463 oddzielnych działkach, co wymaga sprawnej organizacji, by żniwa się powiodły. Wąskie gardła w przygotowaniach do żniw w LPCh^c są następujące:

- 1) Brak maszyn – są dwie kosiarki – potrzeba jeszcze 3.
- 2) Młocarnie dwie – potrzeba jeszcze 5.
- 3) Konnych grabi zupełnie nie ma i zdobyć najwyraźniej się nie uda.
- 4) Elewatory są 3, o pojemności 18–20 tysięcy pud[ów]. Potrzeba na 45 000 [pudów]. Uzyskano zgodę na zbudowanie jeszcze 2 [składów] o pojemności 18 000 pud[ów].
- 5) Zupełnie nie ma żywności.
- 6) Nie ma worków – potrzeba do 800 sztuk, a jest 100–120 sztuk.

Z powodu dużej liczby działek do obsiania, ich rozproszenia i oddalenia od składów ziarna, konieczne jest pilne przydzielenie do LPCh jeszcze jednej ciężarówki. Przy zbiorach będzie pracowało 62 sztuki własnych koni.

Maszyny żniwne w znacznej części zapewni MTS zgodnie z ustaleniami. Niektóre MTS-y na podstawie ostatniej uchwały SNK wymagają opłaty za usługi w naturze – ziarnem, na to nie pójdziemy.

Siła robocza tu nie stanowi wąskiego gardła. Zawarto umowy.

Ostatnie polecenie Trustu dotyczącej reinwentaryzacji budzi w nas wątpliwości. Teraz podstawowym zadaniem dla nas jest szybkie zebranie plonów, do czego zostaną zmobilizowane wszystkie siły LPCh, a w tym samym czasie, według polecenia, należy przeprowadzać reinwentaryzację, co odciągnie ludzi od głównego na dziś zadania.

Instytucje rejonowe całkowicie ignorują interesy LPCh w odniesieniu do kampanii żniwnej, na przykład RPK zmobilizował na 4 mies[iące] nacz[elnika] ORS, tow. SZKLARA i kier[ownika] gosp[odarczego] – TKACZUKA. Teraz

^a-^a Druk blankietu firmowego w języku ukraińskim.

^b-^b Zapisano wersalikami.

^c Było: LPG. Tak w całym dokumencie.

панию. Таким образом, все партийцы на время уборочной кампании будут отсутствовать. Просьба добиться отмены этих мобилизаций.

Мы здесь на расширенном совещании установили план действий. Завтра разъезжаются все ответственные сотрудники ЛПХ для организации и проверки уборки на местах – все снабжены соответствующими программами действий. После возвращения (16 VII) командированных мы проработаем все вопросы и приступим к делу. Представитель ОРС'а находится на совещании в Тресте – срочно направьте его в ЛПХ.

Из первого ознакомления на месте – народ энергичный и полон уверенности в успехе уборки.

Одна просьба к Вам – дайте сюда 2 тонны хлеба – ибо повторяю ЛПХ – муки совершенно не имеет.

Уделяем большое внимание охране урожая – был уже случай срыва колосьев.

ПАЮК

«Верно»:

*ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-5165, т. 7, арк. 51–51 зв.
Копія, машинопис на фірмовому папері.
Документ російською мовою.*

«» *Написано в розбивку.*

znowu zast[ępcą] nacz[elnika] ORS, zarazem zast[ępcą] dyrektora, tow. SZTO-FER został zmobilizowany przez RPK na kampanię żniwną. W ten sposób wszyscy partyjni na czas kampanii żniwnej będą nieobecni. Prośba [z naszej strony o] uzyskanie zmiany tych [decyzji o] mobilizacji.

My tutaj na poszerzonym zebraniu ustaliliśmy plan działań. Jutro rozjeżdżają się wszyscy odpowiedzialni współpracownicy LPCh w celu zorganizowania i kontroli zbiorów na miejscu – wszyscy wyposażeni w odpowiednie programy działań. Po powrocie (16 VII) oddelegowanych przepracujemy wszelkie problemy i przystąpimy do działania. Przedstawiciel ORS znajduje się na zebraniu w truście – pilnie skierujcie go do LPCh.

Z pierwszego rozpoznania na miejscu wynika, że naród jest energiczny i pełen wiary w powodzenie zbiorów.

Jedna prośba do Was – dajcie tu 2 tony zboża, gdyż – powtarzam – LPCh mąki zupełnie nie ma.

Poświęcamy dużo uwagi ochronie zbiorów – był już przypadek zrywania kłosów.

PAJUK

^{d-d}Za zgodność^{d-d}:

WAP SBU, f. 65, spr. S-5165, t. 7, k. 51–51 v.

Kopia, maszynopis na papierze firmowym.

Dokument w języku rosyjskim.

^{d-d} *Zapisano pismem spacjowanym.*

№ 130

Після 26 липня 1933, [Дарахів]. Інформація співробітника Державної поліції про слідство у зв'язку з нелегальним переходом кордону

а-б-Копія^{б-а}

^а-Записки слідства^а

Дня 26 липня 1933 [р.] о 22.30 год. Пост ДП в Дарахові, пов[іт] Тереховля, згідно ст. 8. пкт 3. Карно-адміністративного розгляду затримав Захарія Гудиму, сина Івана й Катерини, нар. 1904 р. [у] Дарахові, рел[ігія] гр[еко-]кат[олицька], вільного стану, без майна і заняття, до останнього часу проживаючого в радянській Росії, за нелегальний перехід кордону з Росії до Польщі.

Згаданий Гудима в 1920 р. з метою відмовлення від військової польської служби, втік із Дарахова разом з відступаючим більшовицьким військом до рад[янської] Росії, де досі перебував в різних місцевостях і працював сезонним робітником на різних роботах.

Гудима перейшов кор[до]н в Гусятині Копичинського пов[іту] дня 17 липня 1933 [р.] і ніким не затримуваний прийшов до Дарахова.

Під час особистого обшуку Гудими нічого не знайдено.

Допитуваний Гудима, у зв'язку з нелегальним переходом кордону подав, що до втечі з Росії до Польщі примусив його голод і нужда, які зараз у рад[янській] Росії панують.

(—) Ришкевич, ст. перед.

ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2067, арк. 6.

Копія, машинопис.

Документ польською мовою.

^{а-а} Підкреслено машинописним способом.

^{б-б} Написано великими літерами.

Nr 130

Po 26 lipca 1933, [Darachów]. Informacja funkcjonariusza polskiej Policji Państwowej o dochodzeniu prowadzonym w związku z nielegalnym przekroczeniem granicy

a-b-Odpis^{-b-a}

^a-Zapiski dochodzenia^{-a}

Dnia 26 lipca 1933 [r.] o godz. 22.30 Posterunek PP w Darachowie pow[iat] Trembowla, na mocy art. 8 pkt. 3 [kodeksu] postępowania karno-administracyjnego przytrzymał Zacharego Hudymę, syna Iwana i Katarzyny, ur. 1904 r. [w] Darachowie, rel[igia] gr[ecko]kat[olicka], stanu wolnego, bez majątku i zajęcia, ostatnio zamieszkałego w Rosji sowieckiej, za nielegalne przekroczenie granicy z Rosji do Polski.

Wymieniony Hudyma w r. 1920 w celu uchylenia się od służby wojskowej polskiej, zbiegł z Darachowa wraz z odstępującym wojskiem bolszewickim do Rosji sow[ieckiej], gdzie dotychczas przebywał w różnych miejscowościach i pracował jako robotnik dzienny przy różnych robotach.

Hudyma gra[ni]cę przekroczył w Husiatynie pow[iat] Kopyczyńce w dniu 17 lipca 1933 [r.] i przez nikogo nie zatrzymywany przyszedł do Darachowa.

Przy rewizji osobistej Hudymy nic nie znaleziono.

Przesłuchiwany Hudyma na okoliczność nielegalnego przekroczenia przez niego granicy podał, że do ucieczki z Rosji do Polski zmusił go głód i nędza, jakie obecnie w Rosji sow[ieckiej] panują.

(—) Ryszkiewicz, st. przod.

DATO, f. 231, op. 1, spr. 2067, k. 6.

Odpis, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

^{a-a} Podkreślono maszynowo.

^{b-b} Zapisano wersalikami.

№ 131

27 липня 1933, Київ. Повідомлення секретного співробітника ДПУ УРСР про висловлювання письменника Бориса Антоненка-Давидовича

СПО 2-е Отд.

27/VII-[19]33 г.

О посещения М. АЛИМОВЫМ АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧА
в Межигорском доме отдыха

27 VII. Мих[аил] АЛИМОВ (о котором упоминалось ранее: это преподаватель кооперат[ивного] института, приятель АНТОНЕНКО) – прибыл в Межгорье около 12 ч. дня, где и оставался до 10 утра следующего дня. Приезжал он в «гости». Довольно характерным является то обстоятельство, что на пристани в Киеве АЛИМОВА, по его словам, задержали агенты ГПУ в штатском, проверили документы и после продолжительного опроса, позволили ему сесть на пароход. Очевидно это не выдумка, ибо в Межигорье АЛИМОВ все время ходил, как «пришибленный» и не мог никак опомниться от происшедшей встречи. В Межигорье АЛИМОВ и АНТОНЕНКО для беседованый уходили в лес, так что содержание их разговора неизвестно. В кругу же приятелей АНТОНЕНКО – Татьяны ПАЩЕНКО, по мужу СИМОНЦОВОЙ и Е. ПЛУЖНИКА – АЛИМОВ подробно обсуждал последнее выступление ПОСТЫШЕВА¹, ПОПОВА и КИЛЕРОГА. Содержание его высказываний сводилось к следующему:

«Благодаря тому, что все заграничные газеты наполнены сообщениями о страшном голоде на Украине, а также о самоубийствах СКРИПНИКА² и ХВИЛЕВОГО^{а3} – Москва решила замазать людям глаза, кинувши укра-

^а Було: SHWILEWOJA.

¹ Павло Постишев (1887–1939), з 1930 секретар ЦК ВКП(б), у січні 1933 направлений Сталіном до УРСР з необмеженими правами, призначений секретарем ЦК КП(б)У та водночас – першим секретарем Харківського, потім Київського обкомів КП(б)У. Розстріляний як «ворог народу».

² Микола Олексійович Скрипник (1872–1933), один із засновників КП(б)У; з 1918 член її ЦК; з 1925 член політбюро ЦК КП(б)У; у 1922–1927 нарком юстиції і від 1925 Генеральний прокурор УРСР; був одним з головних однодумців політики українізації і супротивником російського національного шовінізму; у 1927–1933 нарком освіти УРСР; з лютого 1933 заступник голови РНК УРСР і голова Держплану УРСР; у червні 1933 був звинувачений у створенні групи націонал-ухильників; 7 VII 1933 вчинив самогубство.

³ Микола Григорович Хвильовий, точн. Микола Фітільов (нар. 14 XII 1893 в Тростянці), український письменник і літературний критик, член КП(б)У, співзасновник і лідер літературної групи ВАПЛІТЕ (Вільна академія пролетарської літератури); у 1928 був засновником часопису «Літературний ярмарок»; один з головних представників українського романтизму XX ст., автор повісті *Вальдшнепи* (1927), яка була піддана гострій критиці. Хвильовий пропагував незалежність української літератури від російської культури і боротьбу з вітчизняним провінціалізмом; 13 V 1933 скоїв самогубство в Харкові, протестуючи проти сталінського терору в Україні.

Nr 131

27 lipca 1933, Kijów. Doniesienie tajnego informatora GPU USRS na temat wypowiedzi pisarza Borysa Antonenki-Dawydowycza

SPO 2 Oddz[iał]

27/VII-[19]33 r.

O odwiedzeniu ANTONENKI-DAWYDOWYCZA przez M. AŁYMOWA
w miżhirskim domu wczasowym

27 VII. Mich[aił] AŁYMOW (o którym było wspomniane wcześniej: to wykładowca instytutu spółdziel[czego], przyjaciel ANTONENKI) – przybył do [miejsowości] Miżhirja około godz. 12 w południe, gdzie też pozostał do [godziny] 10 rano następnego dnia. Przyjechał jako „gość”. Dostyc charakterystyczna jest tu okoliczność, że na przystani w Kijowie AŁYMOWA, według jego słów, zatrzymali agenci GPU po cywilnemu, sprawdzili dokumenty i po długotrwałym przesłuchaniu pozwolili mu wsiąść na statek. Najwyraźniej to nie [jego] wymysł, bo w Miżhirju AŁYMOW cały czas chodził „przygaszony” i nie mógł w żaden sposób dojść do siebie po przebytych spotkaniu. W Miżhirju AŁYMOW i ANTONENKO szli do lasu, żeby porozmawiać, dlatego treść ich rozmowy nie jest znana. Natomiast w kręgu przyjaciół ANTONENKI – Tatiany PASZCZENKO, po mężu SIMONCOWEJ i J. PŁUŻNYKA – AŁYMOW drobiazgowo omawiał ostatnie wystąpienie POSTYSZEWA¹, POPOWA i KILEROGA. Treść jego wypowiedzi sprowadzała się do tego, co następuje:

„Dzięki temu, że wszystkie zagraniczne gazety pełne są doniesień o strasznym głodzie na Ukrainie, a także o samobójstwach SKRYPNYKA² i CHWYŁOWEGO³ – Moskwa postanowiła zamydlić ludziom oczy, rzuciwszy ukraińskim chłopom i robotnikom kilka milionów pudów odebranego im [wcześniej] zboża,

^a Było: CHWILEWOJA.

¹ Pawło Postyszew (1887–1939), od 1930 sekretarz KC WKP(b), w styczniu 1933 skierowany przez Stalina do USRS z nieograniczonymi prawami, mianowany sekretarzem KC KP(b)U oraz jednocześnie pierwszym sekretarzem charkowskiego, potem kijowskiego komitetu obwodowego KP(b)U. Rozstrzelany jako „wróg narodu”.

² Mykoła Skrypnyk (1872–1933), jeden z organizatorów i kierowników KP(b)U, od 1918 członek KC oraz od 1925 BP KC KP(b)U; jeden z głównych zwolenników polityki ukraïnizacji i przeciwnik rosyjskiego szowinizmu narodowego; w l. 1922–1927 ludowy komisarz sprawiedliwości oraz od 1925 Generalny Prokurator USRS, w l. 1927–1933 ludowy komisarz oświaty USRS; od lutego 1933 zca przewodniczący SNK USRS i przewodniczący Państwowego Komitetu Planowania USRS; w czerwcu 1933 oskarżony o „odchylenia nacjonalistyczne”, 7 VII popełnił samobójstwo.

³ Mykoła Chwyłowij, właśc. Mykoła Fitiłow, (ur. 14 XII 1893 w Trościancu), ukraiński pisarz i krytyk literacki, członek KP(b)U, współzałożyciel i przywódca grupy literackiej WAPLITE (Wolna Akademia Proletariackiej Literatury); w 1928 założył czasopismo „Literaturnyj Jarmarok”; jeden z głównych przedstawicieli dwudziestowiecznego romantyzmu ukraińskiego, autor bardzo krytykowanej powieści *Waldsznepy* (1927). Chwyłowij propagował wyzwolenie literatury ukraińskiej spod supremacji kultury rosyjskiej i walkę z rodzimym prowincjonalizmem; 13 V 1933 popełnił samobójstwo w Charkowie, protestując przeciwko terrorowi stalinowskiemu na Ukrainie.

инским селянам и рабочим несколько миллионов пудов отнятого у них же хлеба, а украинским писателям дать пайки и организовать этот дом отдыха. Ненасытность и жадность СТАЛИНА, не знающая пределов – довела до того, что за эту весну вымерло на Украине около 800 тыс. человек от голода. Теперь партия старается свалить вину за эту «Сталинскую» ошибку, на каких-то академиків и литераторов. Глупость и беспомощность этих мероприятий очевидна всіми. И конечно, за границей не верят тому, что виновниками стольких смертей являются такие люди, как СКРЫПНИК, ХВИЛЕВЫЙ⁶, БАДАН⁴, ЭРСТЕНЮК⁵, ЯЛОВИЙ⁶ и другие».

Г-Верно-Г:

ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-4468, т. 1, арк. 6.

Копія, машинопис.

Документ російською мовою.

⁶ Було: ХВИЛЕВОЙ.

⁸ Було: ЯЛОВОЙ.

Г-Г Написано великими літерами.

⁴ Олександр Іванович Бадан-Яворенко (1894–1937), професор історії, 23 IX 1933 Судтрійкою при Колегії ДПУ УРСР засуджений до 10 років ув'язнення, покарання відбував у Соловецькому таборі, де Особливою трійкою УНКВС Ленінградської обл., від 9 X 1937 засуджений до вищої міри покарання, розстріляний в період 27 X–4 XI 1937 під Медвеж'єгорськом; реабілітований у 1959.

⁵ Микола Васильович Ерстенюк (1892–1937), під час I світової війни у австрійській та галицькій арміях, помічник секретаря Наркомосвіти. 23 IX 1933 Судтрійкою при Колегії ДПУ УРСР засуджений до 10 років ув'язнення; покарання відбував у Соловецькому таборі, де Особливою трійкою УНКВС Ленінградської обл.; від 14 X 1937 засуджений до вищої міри покарання, розстріляний в період 27 X–4 XI 1937 під Медвеж'єгорськом; реабілітований у 1989.

⁶ Михайло Миколайович Яловий (1895–1937), український письменник, з 1920 працював редактором газети «Селянська біднота», потім у газеті «Вісті Київського губревкому»; представником українського уряду в Москві, відповідальним секретарем журналу «Червоний шлях», директором видавництва «Література і мистецтво», був першим президентом ВАПЛІТЕ. Заарештований 13 V 1933, обвинувачувався у приналежності до «УВО», у шпигунській роботі на користь Польщі та підготовці замаху на Постишева. Постановою Судової трійки при Колегії ДПУ УРСР від 23 IX 1933 був позбавлений волі строком на 10 років. Покарання відбував у Свірському таборі. За рішенням трійки УНКВС Ленінградської області від 9 X 1937 розстріляний в групі соловецьких в'язнів у період з 27 X до 4 XI 1937 під Медвеж'єгорськом; реабілітований.

a ukraińskim pisarzom dać przydziały i zorganizować ten dom wczasowy. Nie znające granic nienasycenie i chciwość STALINA – doprowadziły do tego, że tej wiosny na Ukrainie około 800 tys. osób umarło z głodu. Teraz partia usiłuje zwalić winę za ten „stalinowski” błąd na jakichś uczonych i literatów. Głupota i daremność tych kroków jest oczywista dla wszystkich. I oczywiście, za granicą nie wierzą w to, że winnymi tyłu zgonów są tacy ludzie, jak SKRYPNYK, CHWYŁOWYJ^b, BADAN⁴, ERSTIENIUK⁵, JAŁOWYJ⁶ i inni”.

^d-Za zgodność^{-d}:

WAP SBU, f. 65, spr. S-4468, t. 1, k. 6.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

^b Było: CHWILEWOJ.

^c Było: JAŁOWOJ.

^{d-d} Zapisano wersalikami.

⁴ Ołeksandr Badan-Jaworenko (1894–1937), profesor historii; skazany 23 IX 1933 przez sądową trójkę przy Kolegium GPU USRS na 10 lat więzienia, karę odbywał w obozie sołowieckim, gdzie przez specjalną trójkę UNKWD obwodu leningradzkiego 9 X 1937 został skazany na śmierć, rozstrzelany między 27 X a 4 XI 1937 pod Miedwieżjogorskiem; zrehabilitowany w 1959.

⁵ Mykoła Ersteniuk (1892–1937), w I wojnie światowej w armii austro-węgierskiej, potem w UHA; pomocnik sekretarza ludowego komisarza oświaty. Skazany 23 IX 1933 przez sądową trójkę przy Kolegium GPU USRS na 10 lat więzienia; karę odbywał w obozie sołowieckim, gdzie przez specjalną trójkę UNKWD obwodu leningradzkiego 14 X 1937 został skazany na śmierć, rozstrzelany między 27 X a 4 XI 1937 pod Miedwieżjogorskiem; zrehabilitowany w 1989.

⁶ Mychajło Jałowij (1895–1937), pisarz ukraiński, od 1920 redaktor gazety „Selanśka Bidnota”, następnie w gazecie „Wisti Kyjiwskoho Gubrewkomu”; jako przedstawiciel ukraińskiego rządu w Moskwie, sekretarz odpowiedzialny czasopisma „Czerwonyj szlach”, dyrektor wydawnictwa „Literatura i Mystectwo”, pierwszy przewodniczący WAPLITE. Aresztowany 13 V 1933, oskarżony o przynależność UWO, szpiegostwo na rzecz Polski oraz przygotowania zamachu na Postyszewa. Decyzją sądowej trójki przy Kolegium GPU USRS z 23 IX 1933 skazany na 10 lat ITŁ. Karę odbywał w obozie swirskim. Decyzją specjalnej trójki UNKWD obwodu leningradzkiego z 9 X 1937 skazany na śmierć, rozstrzelany w grupie więźniów sołowieckich między 27 X a 4 XI 1937 pod Miedwieżjogorskiem; zrehabilitowany.

№ 132

31 липня 1933, [Харків]. З інформації працівниці Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про висилання жителів міст до робіт у полі і подорожі до Білгороду

31 VII [19]33 р.

Дорогий Пане Ольгерде. Я посилаю те, що знайшла в останніх виданнях. Зараз, на жаль, у зв'язку з залученням усіх на сільські роботи і тут відчувається деяка занедбаність. Вся увага звернена на збір [врожаю]; у всіх крамницях, установах пусто, залишено ледь пару працівників. Те саме й на фабриках, і в лікарнях. Ті, які залишилися, мусять безплатно працювати за несприятливих. Ймовірно 30% збору мусить виконати військо, з цією метою найближчими днями військо буде направлено на польові роботи. До польових робіт населення ловлять з вулиці, ринку, і навіть траплялося, що автомашини з міліцією під'їжджала до тих, які стояли у черзі за хлібом, [міліція] оточувала їх ланцюгом і всіх без розбору забирала на роботу. В першу чергу ловиться сільський елемент. За відмову від цих робіт або зволікання, звільняють з роботи та відбирають хлібні картки.

Заступник Мікадо¹, Мроз. та я їздили ^a в Білгород, на всьому цьому просторі дуже мало необробленої землі, збіжжя чудове і всюди ^a працюють. Тракторів, однак, працює небагато, частіше видно, ^a що косять косами й збіжжя збирають руками. На базарах заборонено продаж картоплі.

[...]

Ос[мульська]⁶

ЦВА, Від. II ГШ, 1.303.4.2094, т. В-36, б. п.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

У правому верхньому куті прямокутна печатка входу з написом: «В» Надійшло дня ... 193... Ч. і від руки вписано датою: 7 VIII ...3 та числом: 3736/33/О; у лівому – приписка від руки: а/а «Х 22» і нерозбірливий підпис.

^a *Нерозбірливе слово, перекреслене на машинці.*

⁶ *Підпис від руки.*

¹ *Тобто Ян Каршо-Седлевський, див. документ № 53, примітка 2.*

Nr 132

31 lipca 1933, [Charków]. Fragment informacji pracownicy Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego o wysyłaniu mieszkańców miast do prac w polu i o podróży do Białgorodu

31 VII [19]33 r.

Drogi Panie Olgierdzie. Posyłam to, co znalazłam z ostatnich wydawnictw. Teraz, niestety, w związku z wysyłaniem wszystkich na roboty polne i tu daje się odczuwać pewne zaniedbanie. Cała uwaga jest zwrócona na zbiory; we wszystkich sklepach, instytucjach są pustki, pozostawiono zaledwie paru pracowników. Dzieje się to samo i w fabrykach, i w szpitalach. Ci, którzy pozostali, muszą pracować bezpłatnie za nieobecnych. Podobno 30% zbiorów musi wykonać wojsko, w tym celu w najbliższych dniach ma być wysłane wojsko na roboty polne. Do robót polnych łąpią ludność z ulicy, rynku, a nawet zdarzały się wypadki, że auto z milicją podjeżdżało do stojących w ogonku po chleb, [milicja] opasywała ich łańcuchem i wszystkich bez przygotowania zabierała na roboty. Specjalnie wyłapują element wiejski. Za uchylanie się lub zwłokę od tych robót zwalniają z pracy i odbierają kartki chlebowe.

Zastępca Mikado¹, Mroź. i ja jeździliśmy ^a do Białgorodu, na całej tej przestrzeni bardzo niewiele ziemi leży odłogiem, zboże jest doskonałe i wszędzie ^a pracują. Traktorów jednak pracuje niewiele, więcej widzi się, ^a że koszą kosami i zbierają zboże rękami. Na rynku zabroniona jest sprzedaż kartofli.

[...]

Os[mólska]^b

CAW, Oddz. II SG I.303.4.2094, t. W-36, b.p.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W prawym górnym rogu prostokątna pieczęć wpływu z napisem: „W” Wpłynęło dn. ... 193... L. i odręcznie wpisaną datą: 7 VIII ...3 oraz numerem: 3736/33/O; w lewym – odręczny dopisek: a/a „X 22” i nieczytelna parafa.

^a Nieczytelny wyraz skreślony maszynowo.

^b Podpis odręczny.

¹ Tj. Jan Karszo-Siedlewski, zob. dokument nr 53 przypis 2.

№ 133

1 серпня 1933, Сімферополь. Фрагмент інформації Особливого відділу Повноважного представництва ОДПУ в Криму для Одеського облвідділу ДПУ УРСР про збір Німецьким консульством даних, що стосуються ситуації в сільському господарстві

^а-Серія «К»^а

ОО ^б-Обл. Отд.^б ГПУ УССР
^а-гор. Одесса^а

^б-Копія^б: ОО УВО и ГПУ УССР
^а-гор. Харьков^а

У нас существует ^в-налаженная линия^в на Одесское Германское Консульство.

В мае м[еся]це с.г. Одесский Консул РОТ^г через немца-колониста ШИЛИКОВСКОГО Семена, разрабатывающегося нами, как неофициальный корреспондент немецкой газеты «Дер Штац-Апцагери» (издается в Америке), передал нашему источнику просьбу о ^в-приезде источника^в в Консульство.

31/V-с.г. наш источник посетил Консульство, но РОТА не застал, ввиду его вызова в Берлин, и имел встречу и беседу с канцеляром консула БУХГОЛЬЦОМ.

В беседе БУХГОЛЬЦ интересовался следующими вопросами:

- 1) положением немколонистов в Крыму,
- 2) видами на урожай и уборочной кампанией,
- 3) количеством голодающих в Крыму.

В процессе беседы по этим вопросам БУХГОЛЬЦ указал, что Консульство еще в конце 1932 года получило из Германии данные о том, что в Крыму и на Украине будет голод. На Украине голод развит почти во всех деревнях и не только среди людей, но и скота, который за отсутствием кормов гибнет. Такое же положение на Кавказе и в Поволжье. По отзывам спецов и агрономов Германии, положение в СССР в будущем году будет еще хуже.

В подтверждение этого БУХГОЛЬЦ указал, что в Консульство ежедневно обращаются по несколько десятков немколонистов за помощью, но Германия не в состоянии оказывать помощь в инвалюте. Было бы легче помочь, если бы Сов[етское] правительство разрешило ввоз хлеба из Германии, но пока Сов[етское] правительство такого разрешения не дало.

^а-^а Підкреслено машинописним способом.

^б-^б Написано великими літерами.

^в-^в Підкреслено від руки.

^г Було: РОТТ. Так у цілому документі.

Nr 133

1 sierpnia 1933, Symferopol. Fragment informacji Oddziału Specjalnego PP OGPU Krymu dla Oddziału Specjalnego Obwodowego Oddziału GPU USRS w Odessie o zbieraniu przez konsulat niemiecki danych dotyczących rolnictwa

^a-Seria „K”^a

OO ^b-Obw[odowego] Oddz[iału]^b GPU USRS
^a-mias[to] Odessa^a

^b-Kopia^b: OO U[kraińskiego] WO i GPU USRS
^a-mias[to] Charków^a

Istnieje u nas ^c-zorganizowana łączność^c z odeskim konsulem Niemiec.

W m[iesią]cu maju br. odeski konsul ROT^d, za pośrednictwem niemieckiego kolonisty SZYLIKOWSKIEGO Siemiona – rozpracowywany przez nas jako nieoficjalny korespondent niemieckiej gazety „Der Stadt-Anzeiger” (wydawana w Ameryce) przekazał naszemu informatorowi prośbę o ^c-przyjazd informatora^c do konsulatu.

31/V b.r. nasz informator odwiedził konsulat, ale ROTA nie zastał z powodu wezwania go do Berlina, więc odbył spotkanie i rozmowę z kanclerzem konsula, BUCHHOLTZEM.

Podczas rozmowy BUCHHOLTZ interesował się następującymi kwestiami:

- 1) sytuacją kolonistów niem[ieckich] na Krymie,
- 2) perspektywami plonów i kampanią żniwną,
- 3) liczbą głodujących na Krymie.

W toku rozmowy o tych kwestiach BUCHHOLTZ wskazał, że konsulat już pod koniec 1932 roku otrzymał z Niemiec informacje, że na Krymie i na Ukrainie będzie głód. Na Ukrainie głód ogarnął prawie wszystkie wsie, i to nie tylko ludzi, ale i bydło, które z braku paszy pada. Taka sama jest sytuacja na Kaukazie i Powołżu. Według opinii specjalistów i agronomów [z] Niemiec, sytuacja w ZSRS w przyszłym roku będzie jeszcze gorsza.

Na potwierdzenie tego BUCHHOLTZ wskazał, że do konsulatu codziennie zwraca się o pomoc po kilkudziesięciu kolonistów niem[ieckich], jednak Niemcy nie są w stanie udzielać pomocy w zagr[anicznej] walucie. Łatwiej byłoby pomóc, gdyby sow[iecki] rząd zezwolił na przywóz zboża z Niemiec, ale na razie sow[iecki] rząd takiego zezwolenia nie dał.

^a-^a Podkreślono maszynowo.

^b-^b Zapisano wersalikami.

^c-^c Podkreślono odręcznie.

^d Było: ROTT. Tak w całym dokumencie.

Кроме того, БУХГОЛЬЦ высказал предположение, что РОТ, по всей вероятности, из Германии не вернется к исполнению своей (обязанности) должности, так как он по своим убеждениям социал-демократ.

[...]

⁶Врид. Нач. ⁶ОО ПП ОГПУ
(—) КАЗАКОВ

⁶За Нач. I Отд. ⁶ОО ПП
(—) СМОЛЯР

«^Г1-^Г»^Г ·VIII^Г – [19]33 г.
№ ^Г3708/6-^Г
г. Симферополь

*ГДА СБУ, ф. 13, спр. 22, арк. 387–387 зв.
Оригінал, машинопис.
Документ російською мовою.*

^Г·^Г *Вписано від руки.*

Oprócz tego BUCHHOLTZ wyraził przypuszczenie, że ROT z całą pewnością z Niemiec nie powróci do wypełniania swoich obowiązków, gdyż jest on z przekonania socjaldemokratą.

[...]

^bp.o. Nacz[elnika]^b OO PP OGPU
(—) KAZAKOW

^bZa Nacz[elnika] I Wydz[iału]^b OO PP
(—) SMOLAR

„^e1-^e” ^eVIII^e [19]33 r.
Nr ^e3708/6^e
m. Symferopol

*WAP SBU, f. 13, spr. 22, k. 387–387 v.
Oryginał, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

^{e-e} *Wpisano odręcznie.*

№ 134

2 серпня 1933, Москва. Рапорт Військового аташату при Посольстві РП у Москві для керівника II Відділу Головного штабу про ситуацію в сільському господарстві

452/секр
Ситуація в Україні

2 серпня [19]33[р.]
а-б-Тємно^{-б-а}

Командир II Відділення
Головного штабу
^{б-}Варшава^{-б}

Як з офіційних звітів наших консульств, так і з усних повідомлень осіб, які приїжджають, виходить, що продовольча ситуація в Україні не покращилась.

Врожай, натомість, несподівано добрий. Як озимина, так і яре збіжжя (крім проса), завдяки доброму ґрунтові і сприятливим атмосферним умовам, дають урожай більший від того, на який сподівалися.

Значно гірше виглядають просапні рослини, і, перш за все, буряки, і все те через величезну засміченість бур'яном, для якого великі зливи були дуже сприятливими.

Цей величезний, якого не було кільканадцять років, врожай не вирішує ще, однак, продовольчого питання тому, що невідомо, як буде проведено збір.

Це справа дуже серйозна з огляду на велике порідіння сільського населення (в деяких районах всі села вимерли і нема кому збирати посіяного збіжжя), катастрофічний стан коней і чисельні «неув'язки» на ділянці механізації та постачання необхідного пального.

Останнім часом радянська влада почала негайно мобілізувати населення великих міст (Харків, Київ і т. д.) та створювати з них загони по кількості осіб, які примусово посилаються в райони, де потребують рук до роботи для проведення жнив. Однак перевезення таких загонів натрапляє на досить серйозні труднощі з причин слабості залізниці.

З другого боку, таких робітників непомірно мало і без перебільшення можна сказати, що один селянин більше вартісний, ніж 10–20 незвиклих до такої роботи жителів міст.

Мабуть у Києві мобілізовано таких робітників кількістю близько 50 тис[ячі] [людей], а в Харкові ще навіть більше. Вони приходять великими партіями на залізничні вокзали, на яких з огляду, на неспроможність колії, сидять не раз по декілька днів, чекаючи поїзду. За людьми поспішають фур-

^{а-а} Написано великими літерами.

^{б-б} Підкреслено машинописним способом і написано в розбивку.

Nr 134
2 sierpnia 1933, Moskwa. Raport Ataszatu Wojskowego przy Poselstwie RP
w Moskwie dla szefa Oddziału II Sztabu Głównego
o sytuacji w rolnictwie ukraińskim

452/tjn
Sytuacja na Ukrainie

2 sierpnia [19]33 [r.]
a-b-Tajne^{-b-a}

Szef II Oddziału
Sztabu Głównego
b-Warszawa^{-b}

Zarówno z oficjalnych sprawozdań naszych konsulów, jak i z ustnych relacji osób przyjeżdżających wynika, że sytuacja aprowizacyjna na Ukrainie nie uległa polepszeniu.

Urodzaje natomiast są nadspodziewanie dobre. Zarówno oziminy, jak i jare zboża (prócz prosa), dzięki dobrej glebie i sprzyjającym warunkom atmosferycznym, dają plon większy od spodziewanego.

Znacznie gorzej przedstawiają się okopowe, a zwłaszcza buraki, a to wskutek ogromnego zachwaszczenia, dla którego obfite opady okazały się bardzo sprzyjającymi.

Ten ogromny, nie notowany od kilkunastu lat urodzaj nie rozwiązuje jednak jeszcze kwestii aprowizacyjnej, albowiem nie wiadomo jest, jak zostanie przeprowadzona kwestia zbiorów.

Jest to sprawa niezmiernie poważna ze względu na ogromne przzerzedzenie ludności wiejskiej (w niektórych okolicach całe wsie powymierały i nie ma kto sprzątnąć zasianego zboża), katastrofalny stan koni i liczne „nieuwiązki”¹ w dziedzinie motoryzacji sprzętu i dostarczenia potrzebnych materiałów pędnych.

Ostatnio władze sowieckie zaczęły mobilizować doraźnie ludność większych miast (Charków, Kijów itd.) i tworzyć z nich partie po kilkaset osób, które przymusowo są wysyłane w okolice potrzebujące rąk roboczych, dla przeprowadzenia żniw. Transport takich partii napotyka jednak na dość poważne trudności z powodu niedomagań kolei.

Z drugiej znów strony wydajność tego rodzaju robotników jest niepomernie mała i bez przesady można powiedzieć, iż jeden wieśniak jest więcej wart od 10 czy 20 nieprzyzwyczajonych do takiej pracy mieszkańców miast.

Podobno w Kijowie zmobilizowano takich pracowników około 50 tys[ięcy] [osób], a w Charkowie jeszcze nawet więcej. Ciągną oni dużymi partiami na dworce kolejowe, na których ze względu na niedomagania kolei siedzą nieraz

^{a-a} Zapisano wersalikami.

^{b-b} Podkreślono maszynowo i zapisano pismem spacjiowanym.

¹ Tj. brak koordynacji, nieporządek.

гони, переповнені речами і запряжені в кінські скелети. Це робить враження, що ці люди вже не повернуться до своїх осель.

Відмічено чисельні випадки групових смертей (по кількадесят осіб) в результаті вживання напівдозрілих колосків збіжжя. Чисельні групи людей (переважно фабричні робітники) висилаються також для охорони полів, їх забезпечують різною зброєю (старі гвинтівки, двостволки і т. п.).

На полях майже зовсім не видно технічних засобів для збирання збіжжя (спостереження консула Сосницького з околиць Києва), неподільно працюють лише коси й серпи.

Другою, важливою справою є чистка, яка проводиться зараз. Не можна сказати, щоб момент чистки припав на відповідний час. Селяни відносяться до цієї справи з величезною байдужістю або навіть обдуманно і навмисно їй перешкоджають. Найчастіше, щоб помститися деяким комуністам, доносять на них, що були агентами Петлюри або теж поляків, що вводить велику колотнечу в процедуру веденої чистки.

В кожному, однак, разі чистка проводиться і то досить гостро. Кількість виключених з партії перевищує 50%, що, в порівнянні з результатами чистки в інших областях (8–12%), становить серйозну різницю.

Вик. об. Військового аташе
(—) Гарлянд¹
дипл. капітан

*ААН, АВ спр. 94, арк. 116–117.
Оригінал, машинопис.
Документ польською мовою.*

¹ Владислав Войцех Гарланд (нар. 23 IV 1897), к-н дипл. піх., у 1921 в 32 pp, водночас з 1921 до 1923 навчався у ВСВій, потім служив в 74 pp; у 1928 був у розпорядженні I відд. Гол. шт.; у 1932–1936 заступник військового аташе в Москві; у 1933 (?) висланий II відд. Гол. шт. у Київ із спеціальним завданням; потім в II відд. Гол. шт. відділення «Схід»; у вересневій кампанії 1939 офіцер II відд. Командування Армії Модлін (м-р дипл. – 1935).

w oczekiwaniu na pociąg po parę dni. Za ludźmi podążają furgony, wyładowane rzeczami i zaprzężone w szkielety końskie. Sprawia to takie wrażenie, jakby ci ludzie nie mieli już do swych stałych siedzib powrócić.

Notowane są liczne wypadki zbiorowych śmierci (po kilkadziesiąt osób) na skutek objedzenia się na wół dojrzałymi kłosami zboża. Liczne partie ludzi (przeważnie robotnicy fabryczni) są wysyłane również dla dozoru pól i zaopatrywane we wszelkiego rodzaju broń (stare karabiny, dubeltówki itp.).

Na polach nie widać prawie zupełnie technicznych środków dla zbiórki zboża (obserwacje konsula Sośnickiego z okolic Kijowa), niepodzielnie pracują tylko kosy i sierpy.

Drugą z kolei kwestią godną uwagi jest przeprowadzana obecnie czystka. Nie można powiedzieć, aby moment czystki wypadł w odpowiednim czasie. Chłopi odnoszą się do tej sprawy z ogromną obojętnością lub nawet rozmyślnie i złośliwie ją utrudniają. Najczęściej, aby się zemścić na niektórych komunistach, denuncjują ich, że byli przedtem agentami Petlury czy też Polaków, co wprowadza duże zamieszanie w procedurę przeprowadzanej czystki.

W każdym jednak razie, czystka jest przeprowadzana i to dość ostro. Ilość usuniętych z partii przekracza 50%, co w porównaniu z rezultatami czystki w innych okręgach (8–12%) stanowi poważną różnicę.

p.o. Attaché Wojskowego
(—) Harland²
kpt. dypl.

AAN, AW 94, k. 116–117.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

² Władysław Wojciech Harland (ur. 23 IV 1897), kpt. dypl. piech., w 1921 w 32 pp, jednocześnie od 1921 do 1923 studiował w WSWoj., potem służył w 74 pp; w 1928 w dyspozycji Oddz. I Szt. Gł.; w l. 1932–1936 zca attaché wojskowego w Moskwie; w 1933 (?) wysłany przez Oddz. II Szt. Gł. do Kijowa z zadaniem specjalnym; potem w Referacie „Wschód” Oddz. II Szt. Gł.; w kampanii wrześniowej 1939 oficer Oddz. II Dtwa Armii „Modlin” (mjr dypl. – 1935).

№ 135

2 серпня 1933, Москва. Із звіту радника Посольства РП у Москві до міністра закордонних справ про ситуацію в селі під час жнив

^{a-}Посольство
Польської Речі Посполитої
у Москві^a
[...]

^{a-}Москва^a, 2 серпня ^{a-}193^a3 ^{a-}р.^{-a}

Вельмишановний Пане Міністре

[...]

6. Сьогоднішнім кур'єром П. Ш отримає рапорти з Харкова й Києва про врожай і жнивну кампанію в Україні.

Тутешні авторитетні кола може надто оптимістично настроєні щодо розміру врожаю, а також щодо можливості проведення збору без втрат. Вони говорять про можливість скасування хлібних карток, хотіли б експортувати велику кількість за кордон; натомість, крім дійсно дуже сприятливих кліматичних умов і дуже великої енергії, вкладеної в організацію жнив, не вдається можливим дати корисний прогноз. Перш за все є площі землі, які були недостатньо або зовсім незасіяні (Північний Кавказ, околиці Чернігова і т. д.). Надалі збіжжя було погано засіяне, ще й поганим зерном, і тому інколи рідке й заросле, а деяке запізно сіяне.

Однак найбільшою скрутністю є відсутність робочих рук внаслідок голоду і виснаження в селі, брак коней, які досі внаслідок безупинних робіт у полі не оговталися, врешті-решт недостатня кількість жаток і тракторів, часте їх псування, відсутність запасних частин і палива. В усій країні проведено дуже велику рекрутацію на польові роботи. У Москві навіть всі службовці проводять святкові дні та «виходні дні» на роботі і пропаганді в селі. Доходять навіть чутки, що тих людей, які очікують в черзі за гасом (який абсолютно відсутній у Москві від 2-х тижнів), за хлібом і т. д., забирають силою до радгоспів. У Харкові мобілізовано мабуть чоловіків від 42 до 50 років для охорони збіжжя з метою запобігання крадіжок. У Києві насильно вислано на польові роботи велику кількість людей, з яких, як припускає Консул Сосницький, велика кількість вже не повернеться до міста і ^{б-}буде змушена залишитися в селі в покинутих хатах^{б-}. Як виглядає робота всіх цих жителів міст у селі, можна собі уявити, і те, як вони обходяться з машинами, кіньми і т. д. Вони часто примушені ночувати в полі, під дощем і голодувати через погану організацію постачання харчів, оскільки, повернувшись до міст, будуть елементом, який легше зневірюється і буде вже

^{a-} ^a Друк на фірмовому папері.

^{б-} ^б Підкреслено від руки.

Nr 135
2 sierpnia 1933, Moskwa. Fragment raportu radcy Poselstwa RP
w Moskwie dla ministra spraw zagranicznych o sytuacji
na wsi podczas żniw

^a-Poselstwo
Rzeczypospolitej Polskiej
w Moskwie^a
[...]

^a-Moskwa, dn.^a 2 sierpnia ^a-193^a-3 ^a-r.^a

Wielce Szanowny Panie Ministrze,

[...]

6. Dzisiejszym kurierem P. III otrzyma raporty z Charkowa i Kijowa, dotyczące urodzaju i kampanii żniwnej na Ukrainie.

Tutejsze sfery miarodajne są może zbyt optymistycznie usposobione co do wysokości urodzaju, jak również co do możliwości przeprowadzenia zbiorów bez strat. Mówią o możliwości zniesienia kartek chlebowych, chcieliby już eksportować znaczne ilości za granicę; tymczasem mimo istotnie bardzo sprzyjających warunków klimatycznych i bardzo dużej energii włożonej w organizację żniw, nie wydaje się możliwe postawienie tak korzystnych horoskopów. Przede wszystkim istnieją połacie ziemi, które były niedostatecznie lub zupełnie nieobsiane (Północny Kaukaz, okolice Czernihowa etc.). Dalej zboże było źle zasiane i złym ziarnem, a więc czasem rzadkie i zachwaszczone, niektóre zaś zbyt późno siane.

Największą jednak trudnością jest brak rąk roboczych wskutek głodu i wycieńczenia na wsi, brak koni, które dotychczas z powodu ustawicznych robót w polu nie przyszły do siebie, wreszcie niedostateczne ilości żniwiarek i traktorów, częste ich psucie się, brak części zamiennych i paliwa. W całym kraju przeprowadzono bardzo dużą rekrutację na cele robót polnych. W Moskwie nawet wszyscy urzędnicy przepędzają dni świąteczne, „wychodnyje dni”, na pracy i propagandzie na wsi. Dochodzą nawet słuchy, że oczekujących w kole[jkach] za naftą (której absolutny brak w Moskwie od 2-ch tygodni), za chlebem etc. ludzi rekrutowano siłą do sowchozów. W Charkowie podobno zmobilizowano mężczyzn od 42 do 50 roku życia do pilnowania zboża na wsi przed kradzieżą. W Kijowie wysłano siłą na roboty polne ogromną ilość ludzi, z których jak przypuszcza konsul Sośnicki, duża część już nie powróci do miasta i ^bbędzie musiała pozostać na wsi w opuszczonych chatach^b. Jak wygląda praca wszystkich tych mieszkańców miast na wsi, można sobie wyobrazić i jak oni obchodzą się z maszynami, końmi etc. Zmuszeni często nocować w polu, na deszczu i głodować z powodu złej organizacji dostarczania im żywności, o ile wrócą do miast, będą

^a-^a *Druk blankietu firmowego.*

^b-^b *Podkreślono odręcznie.*

менш активним в балансі радянської роботи. Я чув, що військо отримало наказ активно зайнятися жнивими, і що його робота – особливо те, що солдати в більшості вербуються з сільських синів – дає дуже добрі результати. Важко таке констатувати. У Київській області військо скоріше вживається до охорони. Може бути, що подана закордонною пресою відміна маневрів на польському кордоні, чому приписувано політичне значення, має зв'язок зі жнивною кампанією.

[...]

^в-^вПрошу Вас, Пане Міністре, прийняти слова глибокої пошани^в.

Генрік Сокольницький¹

ААН, МЗС, спр. 6748 а, арк. 83, 85–86, 88.

Оригінал, машинопис на фірмовому папері.

Документ польською мовою.

На першій сторінці документу у лівому горішньому куті підпис від руки: Я. Гавронські та число: 22 і підпис; на лівому полі дописана від руки і підкреслена літера: С або цифра: 5 та примітка: Прошу [по]передити КОП.

^в-^в *Дописано від руки.*

¹ Генрік Сокольницький (нар. 19 I 1891), інж., дипломат; у 1919–1921 секретар Посольства РП в Брюсселі, потім charge d'affaires Посольства РП в Хрїстіанії; у 1924–1932 в Політично-економічному департаменті МЗС; у 1932–1936 радник Посольства (Амбасад) РП в Москві; з 1936 до 25 VI 1941 посол РП в Гельсінках; з вересня 1941 до кінця 1942 радник Посольства РП в Москві/Куйбишеві; у 1943–1945 charge d'affaires Посольства РП в Стокгольмі; з 1945 до 1951 представник уряду РП в екзилі у Швеції.

elementem łatwiej poddającym się zwątpieniu i mniej już aktywnym w bilansie pracy sowieckiej. Słyszałem, że wojsko otrzymało rozkaz zajęcia się aktywnie żniwami i że ich praca – zwłaszcza że rekrutują się przeważnie z synów chłopskich – daje bardzo dobre rezultaty. Trudno jest to skonstatować. W okręgu [!] kijowskim raczej wojsko używane jest do pilnowania. Być może, że podawane przez prasę zagraniczną odwołanie manewrów na granicy polskiej, czemu przypisywano znaczenie polityczne, ma związek z kampanią żniw.

[...]

°-° Proszę Pana Ministra przyjąć wyrazy głębokiego poważania°.

Henryk Sokolnicki¹

AAN, MSZ, 6748 a, s. 83, 85–86, 88.

Oryginał, maszynopis na blankiecie firmowym.

Dokument w języku polskim.

Na pierwszej stronie w lewym górnym rogu podpis: J. Gawroński oraz liczba: 22 i parafa; na lewym marginesie dopisano odręcznie i podkreślono literę: S lub cyfrę: 5 oraz adnotację: proszę [u]przedzić KOP.

°-° *Dopisano odręcznie.*

¹ Henryk Sokolnicki (ur. 19 I 1891), inż., dyplomata; w l. 1919–1921 sekretarz Poselstwa RP w Brukseli, następnie chargé d'affaires Poselstwa RP w Christianii; w l. 1924–1932 w Dep. Polityczno-Ekonomicznym MSZ; w l. 1932–1936 radca Poselstwa (Ambasady) RP w Moskwie; od 1936 do 25 VI 1941 poseł RP w Helsinkach; od września 1941 do końca 1942 radca Ambasady RP w Moskwie/Kujbyszewie; w l. 1943–1945 chargé d'affaires Ambasady RP w Sztokholmie; od 1945 do 1951 przedstawiciel rządu RP na wychodźstwie w Szwecji.

№ 136

9 серпня 1933, Львів. Із звіту Воєводського управління у Львові за липень 1933 р., що містить, між іншим, пастирський лист греко-католицького єпископату у справі голоду в Україні

Воєводське Львівське управління
Відділення безпеки
№ ББ 62/6/33

Львів, 9 серпня 1933 р.
^а-Таємно^{-а}

Ситуаційний звіт за місяць липень 1933 [р.]

[...]

«Діло»: № 188 від 21 VII у ст[атті] п. з. «Квіти пресової кампанії», цитуючи статтю з «Нашого прапора»¹ про полеміку між УНДО і Палієвим², в якій «Наш прапор» закидає недвозначне спричинення УНДО до арештування деп[утата] Палієва, говорить: «Таку-то негарність не вчинила навіть найбільш ворожа українському житті чужа преса».

[...]

^бВідозва гр[еко-]кат[олицького] єпископ[ів] про ситуацію в радянській Україні^б

Укр[аїнське] гр[еко-]кат[олицьке] єпископство проголошує відозву такого змісту: Українське гр[еко-]кат[олицьке] єпископство Галицької церковної провінції у справі випадків у Великій Україні до всіх людей доброї волі. Україна в передсмертних судах. Населення вмирає від голодної смерті. Побудована на несправедливості, шахрайстві, безбожності, розтлінню – людоїдська система державного капіталізму довела багату донедавна державу до цілковитої руїни. Перед трьома роками Голова Католицького костелу Святий отець Папа Пій XI³ енергійно протестував проти всього, що в більшовизмі суперечне з християнством, Богом, людською натурою, перестерігаючи

^а-^а Відбито штампом.

^б-^б Підкреслено машинописним способом.

¹ «Наш прапор» – щоденна газета, яка виходить у Львові з 1923, орган УНТП, потім УНДО.

² Дмитро Паліїв (1896 – липень 1944), журналіст, політик; під час I світової війни пхор. УСС; в 1918 референт українського Військового комітету і один з організаторів перевороту у Львові 1 XI 1918; потім в УГА, в т. ч. ад'ютант ген. Мирона Тарнавського; у 1921 співзасновник УВО, потім в Українській партії національної праці, одночасно редактор «Заграви»; у 1925 співзасновник УНДО і потім член ЦК УНДО; у 1923–1926 редактор «Нового часу»; у 1928–1930 депутат Сейму РП; потім ув'язнений; після виходу з в'язниці виступив з УНДО і був співзасновником ФНС; у 1943 один з організаторів Стрілецької дивізії СС «Галичина», потім ад'ютант (сотник) командувача Дивізії СС «Галичина»/14 ДГрен Ваффен СС «Галичина», загинув в битві під Бродами.

³ Пій XI, точн. Ахілле Ратті (1857–1939), з квітня 1918 апостольський інспектор в Польщі, одночасно з 1919 почесний архієпископ Наупактус і апостольський нунцій в РП; з 1921 архієпис-

Nr 136

9 sierpnia 1933, Lwów. Fragment sprawozdania Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie za lipiec 1933 r. zawierający m.in. list pasterski episkopatu greckokatolickiego w sprawie głodu na Ukrainie

Urząd Wojewódzki Lwowski
Wydział Bezpieczeństwa
L. BB 62/6/33

Lwów, dnia 9 sierpnia 1933 r.
^aTajne^a

Sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc lipiec 1933 [r.]

[...]

„Diło”: Nr 188 z 21 VII w art[ykule] pt. „Kwiatki kampanii prasowej”, przytaczając artykuł „Naszego Prapora”¹ w sprawie polemiki między UNDO a Palijiwem², w którym „Nasz Prapor” zarzuca niedwuznacznie przyczynienie się UNDO do aresztowania pos[ła] Palijiwa, powiada: „Takiej oto brzydoty nie dopuściła się nawet najbardziej wroga życiu ukraińskiemu obca prasa”.

[...]

^bOdezwa biskup[ów] gr[ecko]kat[olickich] o sytuacji na Ukrainie sowieckiej^b

Ukr[aiński] episkopat gr[ecko]kat[olicki] ogłasza odezwę treści następującej: ukraiński episkopat gr[ecko]kat[olicki] halickiej prowincji kościelnej w sprawie wypadków na Wielkiej Ukrainie do wszystkich ludzi dobrej woli. Ukraina w konwulsjach przedśmiertnych. Ludność wymiera śmiercią głodową. Zbudowany na niesprawiedliwości, oszustwie, bezbożnictwie, deprawacji – ludożerczy system kapitalizmu państwowego doprowadził bogaty do niedawna kraj do zupełnej ruiny. Przed trzema laty Głowa Kościoła Katolickiego Ojciec Święty Papież Pius XI³ energicznie protestował przeciwko wszystkiemu, co w bolszewizmie sprzeczne z chrześcijaństwem, Bogiem, naturą ludzką, przestrzegając przed strasznymi

^{a-a} *Odbito stemplem.*

^{b-b} *Podkreślono maszynowo.*

¹ „Nasz Prapor” – dziennik wydawany we Lwowie od 1923, organ UNTP, potem UNDO.

² Dmytro Palijiw (1896 – lipiec 1944), dziennikarz, polityk; w czasie I wojny światowej pchor. USS; w 1918 referent ukraińskiego Komitetu Wojskowego i jeden z organizatorów przewrotu we Lwowie 1 XI 1918; następnie w UHA, m.in. adiutant gen. Myrona Tarnawskiego; w 1921 współzałożyciel UWU, następnie w Ukraińskiej Partii Pracy Narodowej, jednocześnie redaktor „Zahrawy”; w 1925 współzałożyciel UNDO, następnie członek CK UNDO; w l. 1923–1926 redaktor „Nowego Czasu”; w l. 1928–1930 poseł na Sejm RP; następnie więziony; po opuszczeniu więzienia wystąpił z UNDO i był współzałożycielem FNJ; w 1943 jeden z organizatorów Dywizji Strzeleckiej SS „Galizien”, następnie adiutant (sotnyk) dcy Dywizji SS „Galizien”/14 DGren Waffen SS „Galizien”, zginął w bitwie pod Brodami.

³ Pius XI, właśc. Achille Ratti (1857–1939), od kwietnia 1918 wizytator apostolski w Polsce, jednocześnie od 1919 tytularny abp Naupactus i nuncjusz apostolski w RP; od 1921 abp Mediolanu, kardynał; od lutego 1922 papież; w marcu 1937 w dwóch encyklikach napiętnował ideologię narodowego socjalizmu oraz antyreligijność komunizmu.

перед страшними наслідками таких злочинів весь католицький світ, а разом з ним і ми доєдналися до цього протесту. Сьогодні бачимо наслідки поступків більшовиків: становище з кожним днем стає щораз страшнішим. З огляду на такі злочини німіє людська натура, кров стигне. Безсильні, щоб надати яку-небудь матеріальну допомогу конаючим братам, ми закликаємо наших вірних, щоб молитвою, постом, загальною жалобою, жертвами й всякими можливими добрими вчинками християнського життя благали про допомогу з неба, коли на землі нема жодної надії на людську допомогу. Перед всім світом ми протестуємо знов проти переслідування маленьких, вбогих, слабких і невинних, а гнобителів засуджуємо перед Найвищим судом.

Кров робітників, які в голоді орала чорнозем України, взиває про помсту до неба і голос голодних жнивників дійшов до Господа Саваота.

Всіх християн всього світу, всіх тих, що вірять в Бога, особливо всіх робітників і селян, а перш за все всіх наших співвітчизників просимо доєднатися до цього голосу протесту й болю, і рознести його в найдаліші закутки світу.

Всі радіостанції просимо рознести наш голос по всьому світу, може дійде до вбогих хат конаючих з голоду селян. Хай перед страшною смертю, серед страшного страждання в голоді буде хоч малою розрадою те, що їхні брати знали про страшну їхню долю, уболівали від того, терпіли й молилися за них.

А ви, які страждаєте від голоду і конаєте, брати, закликайте Милосердного Бога і Спасителя нашого Ісуса Христа: страшні терпите муки – прийміть їх за гріхи свої, за гріхи всього народу і повторюйте за Ісусом Христом: ^в«Хай буде Воля Твоя, Отче, який в небесах». Смерть для волі ^вБожої прийнята за святу жертву, яка поєднана з жертвою Ісуса Христа, принесе нам Царство Небесне, а всьому народові спасіння.

Надія наша в Богові. Дано у Львові в день святої Ольги, дня 24 липня 1933 [р.] Андрей Шептицький митрополит⁴, Григорій Хомишин єп[ископ] Станіславський⁵, Йосафат Коциловський єпископ Перемиський⁶, Микита

коп Мілану, кардинал; з лютого 1922 папа римський; у березні 1937 у двох енцикліках заклеював ідеологію національного соціалізму, а також антирелігійність комунізму.

^в - ^в В оригіналі фрагмент, написаний два рази.

⁴ Андрей Шептицький (1865 – 1 XI 1944), точн. Роман Марія Олександр граф Шептицький; брат ген. ВП Станіслава Шептицького, внук Олександра Фредри; греко-кат. священник, чернець; з 1888 в ордені Василіанів; з лютого 1899 єпископ станіславський, з 1900 архієпископ митрополит галицько-львівський; одночасно віце-маршалок галицького Загальнодержавного сейму і в 1903–1914 член австрійської Кімнати панів; після окупації росіянами Львова, в 1915–1917 ув'язнений в Києві; прибічник утворення незалежної української держави; після 1919 був прихильником широкої автономії українців в польській державі; в 1939 прибічник утворення української держави на Закарпатті.

⁵ Григорій Хомишин (25 III 1867 – 17 I 1947), греко-кат. священник, у 1902–1904 ректор духовної семінарії у Львові; з 1904 єпископ Станіслава; консерватор, після 1918 прибічник лояльності щодо РП; в 1930 засновник католицької Української народної партії; арештований восени 1939 радянськими органами безпеки, звільнений; знову арештований 11 IV 1945 співробітниками НКДБ; суджений в Києві, засуджений в 1946 до 10 років ВТТ; помер у в'язниці в Києві; у 2001 беатифікований.

⁶ Йосафат Коциловський (нар. 3 III 1876 в Пакошівці біля Сянока – пом. 17 X 1947), греко-кат. священник, д-р теології, перед I світовою війною віце-директор духовної семінарії

konsekwencjami takich zbrodni cały świat katolicki, a wraz z nim i myśmy się dołączyli do tego protestu. Dziś widzimy skutki postępowania bolszewików: położenie z dniem każdym staje się straszniejsze. Wobec takich zbrodni niemiej natura ludzka, krew ścina się w żyłach. Bezsilni, by okazać jakąkolwiek pomoc materialną konającym braciom, wzywamy wiernych naszych, by modlitwą, postem, żałobą powszechną, ofiarami i wszelkimi możliwymi dobrymi uczynkami życia chrześcijańskiego błagali pomocy z nieba, gdy na ziemi nie ma żadnej nadziei na pomoc ludzką. Przed światem całym znów protestujemy przeciwko przesładowaniu małuczkich, ubogich, słabych i niewinnych, gnębieli zaś oskarżamy przed sądem Najwyższego.

Krew robotników, którzy w głodzie orali czarnoziem Ukrainy, wzywa o pomoc do nieba i głos zgłodniałych zniwiarzy doszedł do Pana Sabaoth.

Wszystkich chrześcijan całego świata, wszystkich wierzących w Boga, szczególnie wszystkich robotników i włościan, a przede wszystkim wszystkich rodaków naszych prosimy przyłączyć się do tego głosu protestu i bólu, i roznieść go w najdalsze kraje świata.

Wszystkie radiostacje prosimy roznieść nasz głos po całym świecie, może dojdzie do ubogich chat konających z głodu włościan. Niech przed straszną śmiercią, wśród okrutnych cierpień głodu będzie bodaj małą pociechą, że bracia ich wiedzieli o ich strasznym losie, boleli nad nimi, cierpieli i modlili się za nich.

A Wy, cierpiący, głodujący i konający bracia wzywajcie Miłosiernego Boga i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa: okrutne cierpicie męki – przyjmijcie je za grzechy swoje, za grzechy całego narodu i powtarzajcie za Jezusem Chrystusem: „Niech będzie Wola Twoja Ojczy, któryś na niebiesiach”. Śmierć dla woli Bożej przyjęta jest świętą ofiarą, która z ofiarą Jezusa Chrystusa złączona przyniesie nam Królestwo Niebieskie, a narodowi całemu zbawienie.

Nadzieja nasza w Bogu. Dan we Lwowie w dzień świętej Oli, dn. 24 lipca 1933 [r.] Andrzej Szeptycki metropolita⁴, Grzegorz Chomyszyn bisk[up] stanisławowski⁵, Jozafat Kocyłowski biskup przemyski⁶, Mykyta Budka biskup patar-

^{c-c} *Woryginalne fragment napisany dwukrotnie.*

⁴ Andrzej Szeptycki (1865 – 1 XI 1944), właśc. Roman Maria Aleksander hrabia Szeptycki; brat gen. broni WP Stanisława Szeptyckiego, wnuk Aleksandra Fredry; ks. greckokatolicki, zakonnik; od 1888 w zakonie bazylianów; od lutego 1899 bp stanisławowski, od 1900 abp metropolita galicyjsko-lwowski; jednocześnie wicemarszałek galicyjskiego Sejmu Krajowego i w l. 1903–1914 członek austriackiej Izby Panów; po zajęciu przez Rosjan Lwowa, w l. 1915–1917 więziony w Kijowie; zwolennik utworzenia niepodległego państwa ukraińskiego; po 1919 skłaniał się ku szerokiej autonomii Ukraińców w państwie polskim; w 1939 zwolennik utworzenia państwa ukraińskiego na Zakarpaciu.

⁵ Grzegorz Chomyszyn (25 III 1867 – 17 I 1947), ks. greckokatolicki, w l. 1902–1904 rektor seminarium duchownego we Lwowie; od 1904 bp Stanisławowa; konserwatysta, po 1918 zwolennik lojalności w stosunku do RP; w 1930 założyciel katolickiej Ukraińskiej Partii Ludowej; aresztowany jesienią 1939 przez sowieckie organy bezpieczeństwa, zwolniony; ponownie aresztowany 11 VI 1945 przez funkcjonariuszy NKGB; sądzony w Kijowie, skazany w 1946 na 10 lat ITL; zmarł w więzieniu w Kijowie; beatyfikowany w 2001.

⁶ Jozefat Kocyłowski (ur. 3 III 1876 w Pakoszówce k. Sanoka, zm. 17 XI 1947), ks. greckokatolicki, dr teologii; przed I wojną światową wicedyrektor seminarium duchownego w Stanisławowie; od 1911 w zakonie bazylianów; w l. 1917–1945 bp w Przemyślu, założyciel seminarium duchownego w Prze-

Будка єпископ Патарський⁷, Григорій Лакота єпископ вікарій Перемиський⁸, Іван Будка єпископ Патарський⁹, Іван Латишевський єпископ вікарій Станіславський¹⁰.

«Діло»: № 189 від 22 VII у ст[атті] п. з. «Важлива ухвала», обговорюючи резолюцію, прийняту ЦК УНДО про ситуацію в радянській Україні, П. Данько стверджує, що ця резолюція історична з огляду на теперішній стан українсько-московської боротьби. Обидва народи стали один перед одним як табори безумовно ворожі, між якими не може бути порозуміння. Останні мости, якими Москва пробувала дійти до визнання московської окупації українським народом, провалилися в безодню ненависті. Самогубство Хвильового й Скрипника це не звичайна смерть двох людей, які не мають нічого більше до роботи. Це символічні акти величезної ваги, це імпонуюча маніфестація повної неможливості якої-небудь співпраці між Москвою і Україною. Хвильовий і Скрипник розкаялися не через підлотне знеславлення перед московським трибуналом, але відважним вчинком супроти свого народу. Їхня смерть вирівняла помилки їхнього життя. Їхній вчинок обвіяний духом Крутів і Базару.

[...]

⁶Український рух
Загальна ситуація⁶

[...]

Широкі верстви українського суспільства, які живо цим розколом цікавляться, не зайняли перед ним поки що жодного рішучого становища. Крайні

в Станіславі; з 1911 в ордені Василіанів; у 1917–1945 єпископ у Перемишлі, засновник духовної семінарії у Перемишлі; арештований 21 X 1945 співробітниками держ. безп. і ув'язнений в Ряшеві; вивезений 18 I 1946 в Мостиська і переданий в руки УНКДБ дрогобицької області, після 24 I 1946 перевезений в Київ і переданий у розпорядження Інституції розвідки НКДБ УРСР, звільнений; знову арештований 27 VI 1946 радянською міліцією, перевезений у Львів і Київ; помер у таборі; у 2001 беатифікований.

⁷ Так у тексті. *Повинно бути*: Іван Бучко, підручний львівський єпископ. *Почесним єпископом Патари був вищезгаданий Микита Будка.*

⁷ Микита Будка (7 VI 1877 – 1 X 1949), греко-кат. священник, д-р теології, з 1912 почесний єпископ Патари; у 1912–1927 єпископів Канади (Вінніпег) – організатор греко-католицької церкви, з 1928 генеральний вікарій Метрополітальної капітули і підручний єпископ у Львові; арештований 11 IV 1945 радянськими органами безпеки; з 29 V до 3 VI 1946 суджений ТВ Військ МВС Українського військового округу, засуджений до 5 років ВТТ; помер в Караганді; у 2001 беатифікований.

⁸ Григорій Лакота (31 I 1883 – 12 XI 1950), д-р теології, з 1913 професор духовної семінарії в Перемишлі, в 1918–1926 ректор семінарії; з 1926 підручний єпископ в Перемишлі, почесний єпископ Даоніум; у 1939–1941 перебував в Ярославі; арештований 22 IX 1945 або 9 (27?) VI 1946 співробітниками держ. безп. – переданий в СРСР; помер в Північнопечерському ВТТ (Абеж); у 2001 беатифікований.

⁹ Іван Бучко (1 X 1891 – 21 IX 1974 в Римі), з 1929 почесний єпископ Цаді і підручний єпископ у Львові; у 1940–1945 єпископ Філадельфії; з 1945 апостольський візитор для українців в Європі; з 1953 почесний єпископ Леуцас, а також у римській курії.

¹⁰ Іван Латишевський (17 X 1879 – 27 XI 1957), греко-кат. священник, д-р теології; з 1929 почесний єпископ Адади і підручний єпископ в Станіславі; арештований 11 IV 1945 радянськими органами безпеки, депортований в Казахстан, звільнений у 1955.

ski⁷, Grzegorz Łakota biskup wikariusz przemyski⁸, Iwan Budka biskup patarski⁹, Iwan Łatyszewski biskup wikariusz stanisławowski¹⁰.

„Diło”: Nr 189 z 22 VII w art[ykule] pt. „Ważna uchwała”, omawiając rezolucję powziętą przez CK UNDO w sprawie sytuacji na Ukrainie sowieckiej, p[an] Dańko stwierdza, że rezolucja ta jest historyczna ze względu na obecny stan walki ukraińsko-moskiewskiej. Obydwa narody stanęły wobec siebie jako obozy bezwzględnie wrogie, między którymi nie może być porozumienia. Ostatnie mosty, którymi Moskwa próbowała dojść do uznania okupacji moskiewskiej przez naród ukraiński, zawaliły się w otchłań nienawiści. Samobójstwo Chwyłowego i Skrypnyka to nie zwyczajna śmierć dwóch ludzi, którzy nie mają nic więcej do roboty. To symboliczne akty olbrzymiej wagi, to imponująca manifestacja całkowitej niemożliwości jakiegokolwiek bądź współpracy między Moskwą a Ukrainą. Chwyłowyj i Skrypnyk dopełnili aktu skrucy nie przez podłe samoohydzenie się przed trybunałem moskiewskim, lecz przez odważny czyn wobec własnego narodu. Ich śmierć wyrównała błędy ich życia. Ich czyn był owiany duchem Kru-tów i Bazaru.

[...]

^bRuch ukraiński
Sytuacja ogólna^b

[...]

Szerokie warstwy społeczeństwa ukraińskiego, żywo tym rozłamem interesujące się, nie zajęły wobec niego na razie żadnego zdecydowanego stanowiska. Skrajni nacjonałiści, zwalczający „ugodowe” UNDO, w dalszym ciągu atakują również Palijiwa i jego zwolenników, traktując ich jako polityków, którzy nie

myślu; aresztowany 21 X 1945 przez funkcjonariuszy UBP i osadzony w więzieniu w Rzeszowie; wywieziony 18 I 1946 do Mościsk do dyspozycji UNKGB obwodu drohobyckiego, po 24 I 1946 przewieziony do Kijowa do dyspozycji Jednostki Śledczej NKGB USRS, zwolniony; ponownie aresztowany 27 VI 1946 przez funkcjonariuszy sowieckiej milicji, przewieziony do Lwowa i Kijowa; zmarł w łagrze; w 2001 beatyfikowany.

^d *Tak w tekście. Powinno być:* Iwan Buczko, bp pomocniczy lwowski. *Tytułarnym bp. Patary był wymieniony wyżej Mykyta Budka.*

⁷ Mykyta Budka (7 VI 1877 – 1 X 1949), ks. greckokatolicki, dr teologii, od 1912 tytularny bp Patary; w l. 1912–1927 bp Kanady (Winnipeg) – organizator kościoła greckokatolickiego, od 1928 wikariusz generalny Kapituły Metropolitalnej i bp pomocniczy we Lwowie; aresztowany 11 IV 1945 przez sowieckie organy bezpieczeństwa; w dn. 29 V – 3 VI 1946 sądzony przez WT wojsk MWD Ukraińskiego WO, skazany na 5 lat ITŁ; zmarł w Karagandzie; w 2001 beatyfikowany.

⁸ Grzegorz Łakota (31 I 1883 – 12 XI 1950), dr teologii, od 1913 prof. seminarium duchownego w Przemyślu, w l. 1918–1926 rektor seminarium; od 1926 bp pomocniczy w Przemyślu, tytularny bp Daonium; w l. 1939–1941 przebywał w Jarosławiu; aresztowany 22 IX 1945 lub 9 (27?) VI 1946 przez UBP i przekazany do ZSRS; zmarł w Północnopecherskim ITŁ (Abież); w 2001 beatyfikowany.

⁹ Iwan Buczko (1 X 1891 – 21 IX 1974 w Rzymie), od 1929 tytularny bp Cadi i bp pomocniczy we Lwowie; w l. 1940–1945 bp Filadelfii; od 1945 apostolski wizytator dla Ukraińców w Europie; od 1953 tytularny bp Leucas, jednocześnie w kurii rzymskiej.

¹⁰ Iwan Łatyszewski (17 X 1879 – 27 XI 1957), ks. greckokatolicki, dr teologii; od 1929 tytularny bp Adady i bp pomocniczy w Stanisławowie; aresztowany 11 IV 1945 przez sowieckie organy bezpieczeństwa, deportowany do Kazachstanu, zwolniony w 1955.

націоналісти, які поборюють «примиренське» УНДО далі атакують Палііва і його прихильників, трактуючи їх як політиків, які нічого позитивного ніколи не створять. З огляду на таку ситуацію в останніх тижнях звітнього періоду спостережено підсилену рухливість партії УНДО в районі, скликування мітингів, і навіть навертання до атракцій, що відбриніли, які впливають на маси, як зорганізування свята «Укр[аїнська] молодь Христові», яке крім того передбачене на серпень місяць і вересень ц. р. Свято УМХ, яке в місяці травні ц. р. було типовим успіхом УНДА[†], надалі використовується для впливів цієї партії. При нагоді як депутатських зборів, так і свят УМХ, УНДО та його члени з «Укр[аїнського] кат[олицького] союзу»¹¹ для підтримки компактності партії скеровують всю свою увагу на випадки, які відбуваються в радянській Україні, і при кожній нагоді виступають з антирадянською акцією.

У зв'язку з сильною антирадянською і антикомуністичною настановою партії УНДО, також радикальні партії (УСРП і УСДП¹²) виявили антирадянські настрої, однак з тактичних оглядів не роблять того на спільній українській платформі, висловлюючись за протестаційною акцією проти політики совітів в Україні, на території II Інтернаціоналу.

Жалісні наслідки повені і елементарного лиха, які мали місце в місяцях червні й липні ц. р., й у зв'язку з цим, помітна допомога Уряду, схилили також політичні українські кола до активності з метою виявлення супроти широких мас дбайливості і запобігливості про потерпілих. У зв'язку з тим твориться Рятувальний комітет з головою о. єписк[опом] Бучком на чолі, який має зайнятися збиранням засобів допомоги для потерпілих від повені.

Ця допомога з огляду на загальні положення буде мати лише демонстративний характер тому, що з українського села результатів зборів сподіватися треба дуже невеликих.

ДАВО, ф. 46, оп. 9а, спр. 984, арк. 3, 9 зв.–10, 14–15, 20.

Копія, машинопис.

Документ польською мовою.

У лівому верхньому куті підкреслений від руки і перекреслений нерозбірливий підпис; нижче дата: 28 VII [19]33; у правому верхньому куті дописано від руки: аа і підкреслено, нижче нерозбірливий підпис Л. Х.

[†] Так у тексті.

¹¹ Український католицький союз (Українська католицька спілка) – соціально-політична організація, заснована в 1931 діячами УНДО, які належали до консервативного партійного угруповання, ініційованого архієпископом А. Шептицьким; діяла в 1939 на терені львівської архієпархії.

¹² Українська соціал-демократична партія (УСДП) – утворена в 1897 у Східній Галичині українська політична партія, що проголошувала утворення незалежної, соціалістичної української держави; оголошена поза законом в 1924 як комуністична (члени поповнили ряди КПЗУ), а потім в 1928 відновлена у Львові як соціалістична партія; у липні 1933 УСДП разом з УСРП утворила комітет, завданням якого було вираження протесту проти голоду в Україні.

pozytywnego nigdy nie stworzą. Wobec takiej sytuacji w ostatnich tygodniach okresu sprawozdawczego zaobserwowano wzmożoną ruchliwość stronnictwa UNDO w terenie, zwoływanie wieców, a nawet nawracania do przebrzmiałych atrakcji działających na masy, jak urządzenie świąt „Ukr[aińska] Mołod Chrystusowi”, które ponadto są zapowiedziane na miesiące sierpień i wrzesień br. Święto UMCh, które w miesiącu maju br. było typowym sukcesem UNDA^e, jest nadal wykorzystywane dla wpływów tego stronnictwa. Przy sposobności zarówno zebrań poselskich, jak i świąt UMCh, UNDO oraz jego członkowie z „Ukr[aińskiego] Kat[olickiego] Sojuszu”¹¹ dla podtrzymania spójności stronnictwa skierowują całą swą uwagę na wypadki zaszłe na Ukrainie sowieckiej i przy każdej sposobności występują z akcją antysowiecką.

W związku z silnym antysowieckim i antykomunistycznym nastawieniem stronnictwa UNDO, również i stronnictwa radykalne (USRP i USDP¹²) objawiły antysowieckie nastroje, jednakże ze względów taktycznych nie czynią tego na wspólnej ukraińskiej platformie, oświadczając się za akcją protestacyjną przeciw polityce Sowietów na Ukrainie na terenie II Międzynarodówki.

Oplakane skutki powodzi i klęsk elementarnych, jakie miały miejsce w miesiącu czerwcu i lipcu br., a w związku z tym wydatna pomoc rządu, skłoniły również ukraińskie sfery polityczne do aktywności, celem wykazania wobec szerokich mas troskliwości i zapobiegliwości o poszkodowanych. W związku z tym tworzy się komitet ratowniczy z prezesem ks. bisk[upem] Buczką na czele, mający zająć się zbiórką środków pomocy dla powodzi.

Pomoc ta, wobec ogólnego założenia, będzie miała tylko demonstracyjny charakter, gdyż ze wsi ukraińskiej rezultatów zbiórki spodziewać się należy bardzo nikłych.

DAWO, f. 46, op. 9a, spr. 984, k. 3, 9 v.–10, 14–15, 20.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W lewym górnym rogu podkreślona odręcznie i przekreślona nieczytelna parafrasa; poniżej data: 28 VII [19]33; w prawym górnym rogu dopisano odręcznie: aa i podkreślono, poniżej słabo czytelna parafrasa: L. Ch.

^e *Tak w tekście.*

¹¹ Ukraiński Katolicki Sojuz (Ukraiński Związek Katolicki) – organizacja społeczno-polityczna założona w 1931 przez działaczy UNDO, należących do konserwatywnego odłamu partii, z inicjatywy abp. Andrzeja Szeptyckiego; działała do 1939 na terenie archidiecezji lwowskiej.

¹² Ukraińska Partia Socjaldemokratyczna (USDP) – utworzona w 1897 w Galicji Wschodniej ukraińska partia polityczna, postulująca utworzenie niepodległego, socjalistycznego państwa ukraińskiego; zdelegalizowana w 1924 jako komunistyczna (członkowie zasilili szeregi KPZU), następnie w 1928 reaktywowana we Lwowie jako partia socjalistyczna; w lipcu 1933 USDP wraz z USRP utworzyła komitet, którego zadaniem było wyrażenie protestu przeciwko głodowi na Ukrainie.

№ 137

19 серпня 1933, Долина. Інформація начальника Долинського повіту до Станіславського воєводи про пастирський лист греко-католицького єпископства про переслідування й голод в Україні та про встановлення української національної жалоби у Човганах

Повітовий долинський начальник
№ секр. 357/У

Долина, 19 серпня 1933 [р.]
^а-Таємно^а

Пастирський лист
Гр[еко-]Кат[олицького]
єпископства про переслідування
українців і голод в СРСР

^б-Пану Воєводі^б
у Станіславі

Дня 6 серпня ц. р. в деяких церквах тутешнього повіту гр[еко-]кат[олицькі] священники відчитали пастирського листа Гр[еко-]Кат[олицького] єпископства, виданого у зв'язку з[і] злочинним переслідуванням українського народу і голодом у СРСР, в якому Єпископство закликає український народ до молитви за захист переслідуваних і відвернення поразки голоду.

У зв'язку зі згаданим пастирським листом, о. Зубрицький з Човган у тамтешній гміні ввів жалобу, заборонив проводити танцювальні заходи і інші заходи та додержування цієї жалоби намагається поширити і на поодинокі особи польської національності, що відбулося в гміні Човгани.

Отець Зубрицький звернувся в листі до власника маєтку Закшевського в Човганах, щоб для сільських робітників під час жнив не організував жодної застави.

Копію написаного о. Зубрицьким листа поміщику Закшевському подаю.

Водночас додаю, що відчитаний гр[еко-]кат[олицькими] священниками пастирський лист не справив поки що на укр[аїнське] населення відповідного враження.

1 дод.

Повітовий начальник:
(—) Бжостинський¹

^{а-а} Відбито штампом.

^{б-б} Написано в розбивку.

¹ Чеслав Бжостинський, в 1932 начальник повіту в Богородчанах, в 1933–1934 начальник повіту в Долині.

Nr 137

19 sierpnia 1933, Dolina. Informacja starosty dolińskiego dla wojewody stanisławowskiego o liście pasterskim episkopatu greckokatolickiego w sprawie prześladowań i głodu na Ukrainie oraz o ustanowieniu ukraińskiej żałoby narodowej w Czołhanach

Starosta powiatowy doliński
Nr Taj. 357/U

Dolina, dnia 19 sierpnia 1933 [r.]
^aTajne^a

List pasterski
gr[ecker]kat[olickiego] episkopatu
w związku z prześladowaniem
Ukraińców i głodem w ZSRR

Do
^bPana Wojewody^b
w Stanisławowie

Dnia 6 sierpnia br. w niektórych cerkwiach tutejszego powiatu księża gr[ecker]kat[olicki] odczytali list pasterski gr[ecker]kat[olickiego] episkopatu wydany w związku z [e] zbrodniczym prześladowaniem narodu ukraińskiego i głodem w ZSRR, w którym episkopat wzywa naród ukraiński do modłów w obronie prześladowanych i odwrócenie klęski głodu.

W związku z powyższym listem pasterskim ks. Zubrzycki z Czołhan wprowadził w tamtejszej gminie żałobę, zakazał odbywania zabaw tanecznych i innych imprez oraz przestrzeganie tej żałoby stara się narzucić i na poszczególne osoby narodowości polskiej, co miało miejsce w gminie Czołhany.

Ks. Zubrzycki wystosował list do właściciela majątku Zakrzewskiego w Czołhanach, ażeby dla robotników rolnych w czasie żniw nie urządzał żadnej zabawy.

Odpis napisanego listu przez ks. Zubrzyckiego do dziedzica Zakrzewskiego przedkładam.

Równocześnie donoszę, że odczytany przez gr[ecker]kat[olickich] księży list pasterski nie wywarł na razie na ludności ukr[aińskiej] odpowiedniego wrażenia.

1 zał.

Starosta powiatowy:
(-) Brzostyński¹

^{a-a} *Odbito stemplem.*

^{b-b} *Zapisano pismem spacjowanym.*

¹ Czesław Brzostyński, w 1932 starosta w Bohorodczanach, w l. 1933–1934 starosta w Dolinie.

[Додаток]

Копія з копії

В[ельми] Шановний Пане Колаторе! З приводу злочинних переслідувань і голоду в СРСР все гр[еко-]кат[олицьке] єпископство всієї провінції 24 VII ц. р. проголосило публічну жалобу і з цього приводу я проголосив в церкві 6 ц. м. належне розпорядження про^в танцювальні застави.

Я вірю, що ВШП Дідич про те, можливо, не знає, я вірю також, що Йому йдеться про удержання моральності в селі і пошану авторитету церковної влади, до чого, як Колатор, він зобов'язаний і люб'язно прошу про недопущення у поміщицькій садибі танцювальних застав для сільської молоді.

Прикро мені повідомити ВШП Дідича, що серйозна, розумна частина старших секретно деморалізується тим, тобто з неохотою говорить про понеділку заставу, яку зробила собі молодь у поміщицькій садибі, можливо, що і без відома Пана Дідича. З повагою С. Зубрицький.

ДАІФО, ф. 2, оп. 1, спр. 1001, арк. 172–173.

Оригінал (додаток: копія), машинопис.

Документ польською мовою.

Над текстом супровідного листа посередині, дописане від руки, число: 52/31 та незрозуміла літера, мабуть: и, можливо: секр.; у лівому верхньому куті примітка: Після ознайомлення до акт, Станіслав 23/9, [1]933 і незрозумілий підпис; нижче чергові два незрозумілі підписи з датами: 22/8 та 18/9; у лівому нижньому куті печатка: Восводське управління у [Ста]ніславі прийшло 23 сер[пня] 1933 ... № ББ ... дод. ... з дописаним від руки числом: Секр. 52/31/33 та числом додатків: 1; поруч дописано від руки: 52; у правому нижньому куті два незрозумілі підписи.

^в Було: з метою.

[Załącznik]

Odpis z odpisu

J[ąśnie] Wielmożny Panie Kolatorze! Z powodu zbrodniczych prześladowań i głodu w ZSRR cały gr[eco]kat[olicki] episkopat całej prowincji ogłosił 24 VII br. publiczną żałobę i z tego powodu ogłosiłem w cerkwi 6 bm. odpowiednie zarządzenie w sprawie[°] zabaw tanecznych.

Wierzę, że JWP Dziedzic o tym może nie wie, wierzę także, że Mu chodzi o utrzymanie moralności we wsi i poszanowanie autorytetu władz duchownych, do czego jako Kolator jest obowiązany i uprzejmie proszę o niedopuszczenie we dworze do tanecznych zabaw dla wiejskiej młodzieży.

Przykro mi donieść JWP Dziedzicowi, że poważna, rozumna część starszych poufnie gorszy się tym, tj. z niechęcią mówi o zabawie poniedziałkowej, jaką urządziła sobie młodzież we dworze, może i bez wiedzy Pana Dziedzica. Z poważaniem S. Zubrzycki.

DAIFO, f. 2, op. 1, spr. 1001, k. 172–173.

Oryginał (załącznik: odpis), maszynopis.

Dokument w języku polskim.

Nad tekstem pisma przewodniego, pośrodku dopisany odręcznie numer: 52/31 oraz nieczytelna litera, prawdopodobnie: y, być może: tj; w lewym górnym rogu adnotacja: Po przyjęciu do wiadomości do akt, Stanisławów, 23/9 [1]933 i nieczytelna parafa; poniżej kolejne dwie nieczytelne parafy z datami: 22/8 i 18/9; w lewym dolnym rogu pieczęć z napisem: Urząd Wojewódzki w [Sta]nisławowie weszło 23 sier[pnia] 1933 ... Nr BB ... zał. ... z odręcznie naniesionym numerem: Tj. 52/31/33 i liczbą załączników: 1; obok dopisano odręcznie: 52; w prawym dolnym rogu dwie nieczytelne parafy.

[°] *Było: w celu.*

№ 138

28 серпня 1933, Одеса. Витяг із спецзведення Одеського обласного відділу ДПУ до начальника Особливого відділу українського ВО ДПУ УРСР про перебування колишнього прем'єра Франції Едуарда Ерріо в Одесі

^{а-б}-Опер Од^{-б-а}

^{а-б}-Сов[ершенно] секретно^{-б-а}

^в-Вр. Нач. Особ. отд.
т. Луневу^в

^в-№ 746906
24/VIII^в

^а-Спецзводка
о пребывании^а быв. ^а-премьер-министра Франции
Эдуарда ЭРРИО¹ в Одессе^а

26 VIII в 9 час. утра пароходом «^а-Чичерин^а» прибыл Эдуард ЭРРИО в сопровождении сенаторов СЕРЛЕНА и ЖУЛЬЕНА и депутата Марселя РЕЯ.

В порту их встречали дип[ломатический] агент ГАЙЛЮНСКИЙ, зам. зав. Западным Отделом НКВД ГЕЛЬФАНД, Предоблисполкома ПАХОМОВ, Предгорсовета ЧЕБУКИН, начальник и капитан порта, корреспонденты Московской, Харьковской и Одесской прессы, кинооператоры и фотографы.

В ответ на приветствия представителя НКВД ГЕЛЬФАНДА и Пред. Облисполкома ПАХОМОВА, ЭРРИО ответил: «Я очень рад, что снова в СССР и надеюсь, что мое посещение СССР будет полезно миру и нашим государствам».

В момент выхода ЭРРИО с парохода на берег, встречавшая его публика (допущенная по выданным Оперодом пропускам), приветствовала ЭРРИО аплодисментами. На эти приветствия ЭРРИО ответил перед микрофоном: «Я верю в прекрасное будущее вашего народа и я надеюсь, что мое посещение будет полезно для дела мира. Хочу посмотреть, как выросла страна за

^{а-а} *Написано великими літерами.*

^{б-б} *Підкреслено машинописним способом.*

^{в-в} *Дописано від руки.*

¹ Эдуард Эррио (1872–1957), французский политик, письменник, лидер радикально-социалистической партии; с 1905 до 1942 и в 1945–1947 мер Лиона; у 1916–1917 министр публичных работ и транспорта, водночас министр поставання; с 1926 до 1928 министр освіти; у 1924–1925, в липні 1926 і з червня до грудня 1932 прем'єр і министр закордонних справ; у 1925–1926 і 1936–1940 голова кімнати депутатів (нижчої кімнати) французького парламенту; у 1942–1944 перебував під домашнім арештом, потім в червні 1944 переданий владою Віші Німеччині, утримуваний в Маревілле; у 1947–1954 голова національного зібрання (нижчої кімнати) французького парламенту.

Nr 138
28 sierpnia 1933, Odessa. Fragment komunikatu specjalnego
Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU dla Oddziału Specjalnego
Ukraińskiego OW GPU USRS na temat pobytu byłego premiera Francji
Éduarda Herriota w Odessie

^{a-b}Od[dział] Oper[acyjny]^{-b-a}

^{a-b}Ścis[le] tajne^{-b-a}

^cwr[ęczyć] Nacz[elnikowi] Oddz[iału] Spec[jalnego]
t. Łuniewowi^c

^cNr 746906
24/VIII^c

^aKomunikat spec[jalny]
o pobycie^a by[łego] ^apremiera Francji
Éduarda HERRIOTA¹ w Odessie^a

26 VIII o godz. 9 rano parowcem „^aCziczerin^a” przybył Édouard HERRIOT w asyście CERLAINE'A I JOULIENA oraz deputowanego Marcela REYA.

W porcie na spotkanie wyszedł przedstawiciel dypl[omatyczny] GAJ-LUNSKIJ, zast[ępcą] kier[ownika] Oddziału Zachodniego NKID GELFAND, przew[odniczący] *Obispolkomu* PACHOMOW, przew[odniczący] rady miejs[kiej] CZEBUKIN, naczelnik i kapitan portu, korespondenci moskiewskiej, charkowskiej i odeskiej prasy, kinooperatorzy oraz fotografowie.

W odpowiedzi na przywitanie przedstawiciela NKID GELFANDA i przew[odniczącego] *Obispolkomu* PACHOMOWA, HERRIOT odpowiedział: „Bardzo się cieszę, że znów jestem w ZSRS i mam nadzieję, że moja wizyta w ZSRS przyniesie korzyść światu i naszemu krajom”.

W chwili zejścia HERRIOTA z parowca na brzeg, witający go tłum (dopuszczony na podstawie przepustek wydanych przez Od[dział] Oper[acyjny]), przyjął HERRIOTA oklaskami. Na te powitania HERRIOT odpowiedział do mikrofonu: „Wierzę we wspaniałą przyszłość waszego narodu i mam nadzieję, że moja wizyta przyniesie korzyść sprawie pokoju. Chcę zobaczyć, jak kraj rozwinął się od

^{a-a} *Zapísano wersalikami.*

^{b-b} *Podkreślono maszynowo.*

^{c-c} *Dopísano odręcznie.*

¹ Édouard Herriot (1872–1957), francuski polityk, pisarz, działacz partii radykalno-socjalistycznej; od 1905 do 1942 i w l. 1945–1947 mer Lyonu; w l. 1916–1917 minister robót publicznych i transportu, jednocześnie minister zaopatrzenia; od 1926 do 1928 minister edukacji; w l. 1924–1925, w lipcu 1926 i od czerwca do grudnia 1932 premier i minister spraw zagranicznych; w l. 1925–1926 i 1936–1940 przewodniczący Izby Deputowanych (izby niższej) francuskiego parlamentu; w l. 1942–1944 w areszcie domowym, następnie w czerwcu 1944 przekazany przez władze Vichy Niemcom, przetrzymywany w Mareville; w l. 1947–1954 przewodniczący Zgromadzenia Narodowego (izby niższej) francuskiego parlamentu.

время с 1922 года, когда я был здесь в первый раз». В порту ЭРРИО здоровался за руку с некоторыми из встречавшей его публики.

ЭРРИО и его спутники в сопровождении встречавших направились на автомашинах в Лондонскую гостиницу и были размещены в приготовленных для них номерах.

Французский посол в СССР АЛЬФАН во встрече в порту не участвовал, так как вагон, в котором находился АЛЬФАН, на пути в Одессу был отцеплен от поезда на станции Вапнярка, в виду того, что загорелась букса и лишь через несколько часов вагон был доставлен в Одессу специальным паровозом.

Московским поездом в 9 ч. утра приехал представитель Французского посольства депутат МАРГЕН, который встречал ЭРРИО в порту.

МАРГЕН на вокзале представителем НКВД^г встречен не был и, благодаря находившемуся на вокзале представителю «Интуриста», был доставлен в Лондонскую гостиницу.

Характерно отметить, что по прибытии ЭРРИО в гостиницу в 9 ч. утра, последний был оставлен в номере без представителя НКВД и переводчика в течение 2-х часов, часто выходил, сидел на балконе; представители НКВД уехали на вокзал встречать посла АЛЬФАНА.

В 11 ч. 30 м. в гостиницу прибыл посол АЛЬФАН в сопровождении французского журналиста ЛЮСЬЕНА и представителя НКВД.

Через некоторое время состоялся завтрак, на котором присутствовал^{в-только-в} представитель НКВД ГЕЛЬФАНД.

Находясь на балконе номера, затем в ресторане за завтраком, ЭРРИО охотно позировал нашим кинооператорам и фотографам.

После завтрака все на автомашинах в сопровождении т. т. ПАХОМОВА, ГАЙЛЮНСКОГО, ГЕЛЬФАНДА и ЧЕБУКИНА отправились в колхоз «^аКрасный Луч^а» Одесского пригородного района, где они пробыли в течение 4-х часов.

По дороге, остановившись в поле, где работали колхозники артели «Красный Луч», ЭРРИО и его спутники наблюдали за работой молотилок, ЭРРИО при помощи переводчика беседовал с бригадиром молотилки, интересовался как экономическими, так и организационными вопросами колхоза: организацией бригад, количеством колхозников в бригадах, количеством гектаров земли в колхозе и т. д. ЭРРИО также беседовал с начальником Политотдела МТС и интересовался постановкой работы Политотдела.

Спустя некоторое время все поехали в село Беляевку, где расположен колхоз «Красный Луч», и там им была организована встреча. ЭРРИО долго беседовал с колхозниками, осматривал колхозные амбары, которые были наполнены хлебом, интересовался сколько хлеба падает на трудодень (в данном колхозе на трудодень падает 15 кило хлеба, кроме овощей и фруктов), что было сообщено ЭРРИО.

^г Було: ГКИД.

1922 roku, kiedy byłem tu po raz pierwszy”. W porcie HERRIOT podawał rękę niektórym z witających go [osób] z tłumu.

HERRIOT wraz z towarzyszącymi mu osobami, w asyście grupy witających, odjechał samochodami do Hotelu Londyńskiego i zostali ulokowani w przygotowanych dla nich pokojach.

Ambasador francuski w ZSRS ALPHAND w [uroczystości] powitalnej w porcie nie brał udziału, ponieważ wagon, w którym znajdował się ALPHAND, w drodze do Odessy został odcepiony od pociągu na stacji Wapniarka, ponieważ zapaliła się panewka osiowa i dopiero po kilku godzinach wagon został przyciągnięty do Odessy specjalnym parowozem.

O godz. 9 rano przyjechał moskiewskim pociągiem przedstawiciel francuskiej ambasady, deputowany MARGEN, który spotkał się z HERRIOTEM w porcie.

MARGEN nie spotkał się na dworcu z przedstawicielem NKID^d i został odstawiony do Hotelu Londyńskiego dzięki znajdującemu się na dworcu przedstawicielowi „Inturistu”.

Warto odnotować, że po przybyciu do hotelu o 9 rano HERRIOT pozostawał przez 2 godziny bez przedstawiciela NKID i tłumacza, często wychodził, siedział na balkonie; przedstawiciele NKID pojechali na dworzec spotkać ambasadora ALPHANDA.

O godz. 11 m[inut] 30 przybył do hotelu ambasador ALPHAND w towarzystwie francuskiego dziennikarza LUCIENA i przedstawiciela NKID.

Przez jakiś czas odbywało się śniadanie, na którym obecny był ^ctylko ^c przedstawiciel NKID GELFAND.

Będąc na balkonie pokoju, potem w restauracji przy śniadaniu, HERRIOT chętnie pozował naszym kinooperatorom i fotografom.

Po śniadaniu wszyscy w asyście tow[arzyszy] PACHOMOWA, GAJLUNSKIEGO, GELFANDA i CZEBUKINA pojechali samochodami do kołchozu odeskiego miejskiego rejonu „^aKrasnyj Łucz^a”, gdzie spędzili około 4 godzin.

Po drodze, zatrzymawszy się w polu, gdzie pracowali kołchoźnicy artelu „Krasnyj Łucz”, HERRIOT i osoby mu towarzyszące obserwowali pracę młocarni. HERRIOT przy pomocy tłumacza rozmawiał z brygadzystą młocarni, interesował się zarówno ekonomicznymi, jak i organizacyjnymi problemami kołchozu: organizacją brygad, liczbą kołchoźników w brygadach, ilością hektarów ziemi w kołchozie itd. HERRIOT rozmawiał także z naczelnikiem oddziału polit[ycznego] MTS i interesował się, jak wygląda praca oddziału polit[ycznego].

Po jakimś czasie wszyscy pojechali do wsi Belajiwka, gdzie znajdował się kołchoz „Krasnyj Łucz”, i tam zorganizowano spotkanie. HERRIOT długo rozmawiał z kołchoźnikami, oglądał kołchozowe spichlerze wypełnione zbożem, interesował się, ile zboża przypada za *trudodień* (w tym kołchozie za *trudodień* przypada 15 kilo[gramów] zboża, oprócz jarzyn i owoców), o czym HERRIOTA poinformowano.

^d Było: GKID.

В колхозном дворе устроен был хороший завтрак. ЭРРИО посадил рядом с собой колхозницу, за все время пребывания ЭРРИО в поле и в колхозном дворе, он фотографировался с колхозниками и детьми колхозников. ЭРРИО и АЛЬФАН близко общались с колхозниками и детьми.

Перед завтраком ЭРРИО вымыл руки, стал вытирать колхозным полотенцем, которое ему очень понравилось, после чего ему было подарено 8 чистых полотенец.

На ЭРРИО все виденное в колхозе произвело хорошее впечатление.

В 5 час. веч[ера] все выехали из колхоза в город и направились на Хлебзавод, причем во время осмотра Хлебзавода ЭРРИО беседовал с администрацией, интересовался сколько получает рабочий хлеба, сколько соберут хлеба в Союзе, все это записывалось ЭРРИО в блокнот, ЭРРИО записал в книгу завода хорошее впечатление о хлебзаводе.

По окончании осмотра Хлебзавода был совершен объезд города и показали некоторые улицы по ранее выработанному маршруту.

В 7 ч. 30 м. веч[ера] в помещении НКВД был дан обед от имени Облисполкома. Во время обеда пред. Облисполкома ПАХОМОВ произнес краткое приветственное слово в честь ЭРРИО. В ответ ЭРРИО указал, что он в течение 11 лет и теперь борется за мир и дружественное отношение между Францией и СССР. Подняв бокал с вином, ЭРРИО пожелал успеха нашему строительству и процветанию СССР.

После обеда ЭРРИО со своими спутниками и нашими представителями направились на вокзал и в 9 ч. 40 м. веч[ера] выехали в Киев.

В вагон перед отъездом ЭРРИО из НКВД были доставлены 18 украинских рубашек в подарок, так как они ЭРРИО очень понравились.

[...]

Приезд ЭРРИО в Одессу вызвал среди населения оживленные реагирования.

А/с элемент, в связи с приездом ЭРРИО, широко распространяет провокационные слухи о том, что ЭРРИО приехал с целью «выкачать хлеб и золото из СССР».

Рабочий ж.д. техникума СОКОЛОВСКИЙ по поводу приезда ЭРРИО говорил: «Он приехал посмотреть, сколько народу осталось после голодовки и составить договор на вывозку хлеба, чтобы оставшиеся в живых поспали».

Рабочий Январского завода ДЯТЛОВ Дмитрий, 50 лет, среди рабочих говорил: «Мой зять работает на теплоходе «Грузия». Теплоход отремонтирован по последнему слову техники, переменяли весь штат, специально сделали новые костюмы и готовятся к встрече французского министра. Наверно уже намечают новые планы, как взнудать народ и вывести новый урожай».

Рабочий баржи Совторгфлота ЛЕДОК Ф. в беседе со своим знакомым говорил: «В прошлый раз приехавшие иностранцы, насмеялись над наро-

Na kołchozowym podwórzu wydano wspaniałe śniadanie. HERRIOT posadził obok siebie kołchożnicę; przez cały czas, będąc w polu i na podwórzu kołchozu, HERRIOT fotografował się z kołchożnikami i dziećmi kołchożników. HERRIOT i ALPHAND kontaktowali się bezpośrednio z kołchożnikami i dziećmi.

Przed śniadaniem HERRIOT umył ręce i wytarł kołchozowym ręcznikiem, który bardzo mu się spodobał, po czym podarowano mu 8 nowych ręczników.

Wszystko, co HERRIOT zobaczył w kołchozie, zrobiło na nim dobre wrażenie.

O godz. 5 po południu wszyscy wyjechali z kołchozu do miasta i skierowali się do zakładu piekarniczego, przy czym w czasie oglądania zakładu piekarniczego HERRIOT rozmawiał z [przedstawicielami] administracji, interesowało go, ile chleba otrzymuje robotnik, ile zbiera się zboża w Związku [Sowieckim] i wszystko to zapisywał w notesie. [Następnie] HERRIOT wpisał do fabrycznej księgi [pamiątkowej] swoją dobrą opinię o zakładzie piekarniczym.

Po zakończeniu zwiedzania zakładu piekarniczego obwieziono [gościa] po mieście wcześniej opracowaną trasą i pokazano niektóre ulice.

O godz. 7 m[inut] 30 wiecz[orem] w siedzibie NKID został wydany obiad przez *Oblispolkom*. Podczas obiadu przew[odniczący] *Oblispolkomu* PACHOMOW wygłosił krótkie słowo powitalne na cześć HERRIOTA. W odpowiedzi HERRIOT podkreślił, że przez [ostatnie] 11 lat, jak również obecnie walczy o pokój i przyjazne stosunki między Francją i ZSRS. Podniósłszy puchar z winem, HERRIOT życzył sukcesów naszemu budownictwu i rozkwitu ZSRS.

Po obiedzie HERRIOT wraz z osobami towarzyszącymi i naszymi przedstawicielami skierował się na dworzec i o godz. 9 m[inut] 40 wiecz[orem] odjechał do Kijowa.

Przed odjazdem HERRIOTA dostarczono mu do wagonu z NKID jako podarunek 18 rubaszek ukraińskich, ponieważ bardzo się one HERRIOTOWI podobały.

[...]

Przyjazd HERRIOTA do Odessy wywołał wśród ludności ożywioną reakcję.

Element a/s w związku z przyjazdem HERRIOTA szeroko rozpowszechnia prowokacyjne plotki, że HERRIOT przyjechał w celu „wypompowania z ZSRS zboża i złota”.

Robotnik technikum kol[ejowego] SOKOŁOWSKIJ na temat przyjazdu HERRIOTA powiedział: „Przyjechał popatrzeć, ile narodu zostało jeszcze po głodówce i przygotować umowę na wywóz zboża, żeby ci, co zostali przy życiu, pozdychali”.

Robotnik Zakładów [im. Powstania] Styczniowego DIATŁOW Dmitrij, 50 lat, powiedział w obecności robotników: „Mój zięć pracuje na statku «Gruzja». Statek odremontowany według najnowszych osiągnięć techniki, wymienili całą załogę, specjalnie nowe mundury uszyli i przygotowują się do spotkania z francu-

дом, они бросали на улицах иностранную монету, которую люди с жадностью подхватывали. Вчера опять приехали видные представители из заграницы убедиться, сколько у нас хлеба и сколько можно выкачать, а также как народ страдает и близка ли развязка. Долго они так издеваться над народом не будут».

Кустарь ГОЙХМАН по поводу приезда ЭРРИО в беседе со знакомыми высказался: «ЭРРИО приехал забрать золото у нас. Это значит, что ГПУ снова заполнит ДОПР с целью выкачки золота».

Вокруг приезда ЭРРИО отмечены разговоры, что, якобы, ему – ЭРРИО «замазывают глаза и показывают только достижения, а голод и злыдни скрывают».

Литограф завода им. Калинина АНДРЕЕВ Г. по поводу приезда ЭРРИО говорил: «Сегодня ЭРРИО приехал в Одессу. Наши власти лопаются и хотят замазать глаза иностранцам, что, мол, у нас социализм. Я видел, как в овощную лавку вбежал милицейский работник и дал глупое распоряжение немедленно ликвидировать очередь, которая стояла возле лавки. Как видно, ЭРРИО не знает, что у нас творится».

КЛИМЕНКО, проживающая по ул. Лазарева 44, говорила: «Опять приехали из заграницы узнать, что у нас делается, но что они могут узнать, кроме хлебзавода. Они нарочно тут устроили его, чтобы хвалиться нашей техникой, а злыдни наши все равно никто не видит».

Отмечены отдельные факты распространения а/с элементом, в связи с приездом ЭРРИО провокационных слухов о, якобы, скорой гибели Сов. власти и предстоявших еврейских погромов.

БЕЗУГЛЫЙ Ефим, служащий трамвая, штундист², проживающ[ий] в д[оме] № 67 по ул. Лазарева, говорил: «Недаром иностранцы к нам стали ездить. Давно пора сбросить тяжелое ярмо с наших плеч. Теперь голод меньше жмет и каждый человек имеет возможность подумать о политике. Настанет время и мы себя покажем».

Рабочий ВЕДЕНЕВ по поводу приезда ЭРРИО говорил: «В скором будущем по жидовским спинам загуляет плетка. Довольно мы были под их гнетом. Мы скрутим всех в бараний рог и вспомним им обо всем».

ГАВРЮК М., проживающий по ул. Зайцева 7, говорил: «Не долго нас будут кормить такой глиной, как этот хлеб. Сегодня приехали иностранцы интересоваться, как нас кормят. Скоро иностранцы нас сами будут кормить, так как близится гибель на наших правителей».

^вВр.^в ^аНач. Одоблотдела^а ГПУ
^вКаминский^в

^аНачальник Оперода^а
БОРЕЦКИЙ

² Штунда – розкол баптистів, що виник в Росії в половині XIX ст.

skim ministrem. Z pewnością już przygotowują nowe plany, jak okiełznać naród i wywieźć nowe plony”.

Robotnik barki Sow[ieckiej] Floty Handl[owej] LEDOK F. w rozmowie ze znajomym powiedział: „Poprzednim razem cudzoziemcy, którzy tu przyjechali, naśmiewali się z narodu, rzucali na ulicach zagraniczne pieniądze, które ludzie łąpczywie chwyтали. Wczoraj znów przyjechali wybitni przedstawiciele z zagranicy, żeby przekonać się, ile u nas zboża i ile można jeszcze [z nas] wypompować, a także jak naród cierpi i czy bliski już jego koniec. [Ale] długo oni tak pastwić się nad narodem nie będą”.

Chałupnik GOJCHMAN na temat przyjazdu HERRIOTA w rozmowie ze znajomymi oznajmił: „HERRIOT przyjechał zabrać nam złoto. To znaczy, że GPU znowu zapełni *Dopr*, żeby wyciągnąć złoto”.

W związku z przyjazdem HERRIOTA zanotowano rozmowy, że HERRIOTOWI jakoby „mydli się oczy i pokazuje tylko osiągnięcia, zaś głód i nędzę ukrywa się”.

Litograf Zakładu im. Kalinina ANDRIEJEW G. na temat przyjazdu HERRIOTA powiedział: „Dziś przyjechał do Odessy HERRIOT. Nasze władze pękają i chcą zamydlić oczy cudzoziemcom, że – powiada – u nas socjalizm. Widziałem, jak do sklepiku z warzywami wpadł funkcjonariusz milicji i wydał głupie polecenie, by natychmiast zlikwidować kolejkę, która stała obok sklepiku. Jak widać, HERRIOT nie wie, co u nas się dzieje”.

KLIMIENKO, zamieszkała przy ul. Łazariewa 44, powiedziała: „Znowu przyjechali z zagranicy dowiedzieć się, co u nas się dzieje. Ale co oni mogą zobaczyć oprócz zakładu piekarniczego. Specjalnie tak go zbudowali, żeby chwalić się naszą techniką, a nędzy naszej i tak nikt nie widzi”.

Zanotowano pojedyncze fakty rozpuszczania przez element a/s, w związku z przyjazdem HERRIOTA, prowokacyjnych pogłosek o rychłym ponoć upadku władzy sow[ieckiej] i o mających nastąpić pogromach żydowskich.

BIEZUGŁYJ Jefim, pracownik sieci tramwajowej, sztundysta², zamieszka[ły] w d[omu] nr 67 przy ul. Łazariewa, powiedział: „Nie darmo zagranicznicy zaczęli do nas przyjeżdżać. Już dawno pora zrzucić ciężkie jarzmo z naszych pleców. Teraz głód mniej nas ściska i każdy może pomyśleć o polityce. Nadejdzie czas, że i my pokażemy, co potrafimy”.

Robotnik WIEDIENIEW o przyczynach przyjazdu HERRIOTA powiedział: „W niedalekiej przyszłości po grzbietach żydowskich pospaceruje nahajka. Dostać już nabyliśmy się pod ich uciskiem. Weźmiemy ich w karby i przypomnimy im wszystko”.

GAWRIUK M., zamieszkały przy ul. Zajcewa 7, powiedział: „[Już] niedługo będą nas karmić taką gliną, jak ten chleb. Dziś przyjechali cudzoziemcy i interesują się, jak nas karmią. Wkrótce cudzoziemcy sami będą nas karmić, bo zbliża się upadek naszych władców”.

² Sztunda – odłam baptystów powstały w Rosji w połowie XIX w.

^вВерно: Уполн. Оперода^в (—)

ГДА СБУ, Одеса, спр. 71, т. 8, арк. 111–116.

Засвідчена копія, машинопис.

Документ російською мовою.

«p.o.» Nacz[elnik] Od[eskiego] Ob[wodowego] Oddziału GPU
«Kaminskij»

Naczelnik Od[ziału] Oper[acyjnego]
BORIECKIJ

«Za zgodność: Pełnom[ocnik] Od[ziału] Oper[acyjnego]» (—)

WAP SBU, Odessa, spr. 71, t. 8, k. 111–116.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

№ 139

29 серпня 1933, Одеса. Витяг із спецзведення Одеського обласного відділу ДПУ до керівництва ДПУ УРСР про перебування колишнього прем'єр-міністра Франції Едуарда Ерріо в Одесі

АГ ОО-2/4

^а-Совершенно секретно^а

^а-Серия^а «К»

^б-№ 747140

29/VIII-[19]33 г.^б

^а-Зам. Пред.^а ГПУ УССР – тов. ЛЕПЛЕВСКОМУ

^а-Нач.^а ОО УВО ^а-и^а ГПУ УССР

^а-О пребывании в Одессе^а ЭРРИО Э.

[..]

1. Учитывая имеющиеся сведения о подготовке представителем РОВС^а в Румынии ЖОЛОНДКОВСКИМ^в теракта на ЭРРИО во время нахождения его на Советской территории, нами приняты были меры, которые мы указали в нашем плане.

Необходимость проведенных нами мероприятий усугубилась следующими подозрительными моментами, по времени совпавшими с пребыванием ЭРРИО в Одессе, а именно:

1) нахождение в н/порту плавающего под английским флагом румынского парохода «^а-Миру Папу^а [?]» с экипажем частично состоящим из белогвардейцев;

2) нахождение такого же п/х «^а-Бертор Милия^а [?]»¹ в Херсонском порту;

3) прибытие в н/порт нелегально на совсудне 2 немцев из Германии;

4) нелегальный приезд в Одессу из Москвы 3-х японцев;

5) приезд на п/х «^а-Чичерин^а» одновременно с ЭРРИО германского профессора ШЕЙЕРА, о котором мы были ориентированы телеграфно;

6) приезд на этом же судне болгарина БЕЛИНОВА.

Для предотвращения возможности провокационных выпадов, связанных с вышеприведенными моментами, мы:

1) Лишили возможности экипажам упомянутых выше судов схода на берег. Также отобрали на 26/VIII – день пребывания ЭРРИО в Одессе все пропуска у экипажей судов других национальных флагов, находившихся в нашем порту.

^{а-а} *Написано великими літерами.*

^{б-б} *Дописано від руки.*

^в *Було: ЖЕЛОНДКОВСКИМ.*

¹ 3 назв (деформованих) обох пароплавів виникає, що це були найняті грецькі судна.

Nr 139

29 sierpnia 1933, Odessa. Fragment raportu Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU dla kierownictwa GPU USRS na temat pobytu byłego premiera Francji Éduarda Herriota w Odessie

AH OO-2/4

^a-Ściśle tajne
Seria^a „K”

^b-Nr 747140

29/VIII-[19]33 r.^b

^a-Do Zast[ępcy] Przew[odniczącego]^a GPU USRS – tow. LEPLEWSKIEGO
^a-Nacz[elnik]^a OO UWO i GPU USRS

O pobycie w Odessie HERRIOTA É.

[..]

1. Uwzględniając posiadane przez nas informacje o przygotowywaniu przez przedstawiciela ROWS w Rumunii ŻOŁONDKOWSKIEGO^c zamachu na HERRIOTA w czasie jego pobytu na terytorium sowieckim, przedsięwzięliśmy kroki, które przedstawiliśmy w naszym planie.

Przeprowadzenie przez nas przedsięwzięć stało się jeszcze bardziej konieczne z powodu następujących podejrzanych faktów, które czasowo zbiegły się z pobytom HERRIOTA w Odessie, a mianowicie:

1) obecność w n[aszym] porcie pływającego pod angielską banderą rumuńskiego parowca „^a-Miru Papu [?]-^a”, którego załogę częściowo stanowią białogwardziści;

2) obecność takiegoż par[owca] „^a-Bertor Milija [?]-^a”¹ w porcie chersońskim;

3) nielegalne przybycie do n[aszego] portu na sow[ieckim] okręcie 2 Niemców z Niemiec;

4) nielegalny przyjazd do Odessy z Moskwy 3 Japończyków;

5) przybycie na par[owcu] „^a-Cziczerin-^a” jednocześnie z HERRIOTEM niemieckiego profesora SCHEIERA, o czym byliśmy poinformowani telegraficznie;

6) przybycie na tymże statku Bułgara BELINOWA.

W celu wyeliminowania możliwości prowokacyjnych wypadków, związanych z wyżej przytoczonymi sprawami podjęliśmy następujące kroki:

1) Załogi wspomnianych wyżej okrętów pozbawiliśmy możliwości zejścia na brzeg. Odebraliśmy także załogom okrętów będących pod innymi banderami,

^a-^a *Zapisano wersalikami.*

^b-^b *Dopisano odręcznie.*

^c *Było: ŻEŁONDKOWSKIEGO.*

¹ Z nazw (zniekształconych) obu parowców wynika, że były to wynajęte statki greckie.

2) Прибывших нелегально 2-х немцев мы заключили под стражу, о чем сообщили в н/спецсводке.

3) Прибывшие в Одессу три японца оказались: военным атташе, сотрудником посольства и представителем Министерства Земледелия ФУДЗИГА. За ними было установлено нар[ужное] наблюдение. О результатах их обслуживания сообщим отдельно.

4) Профессор ШЕЙЕР взят был в наружное наблюдение и агентурную разработку.

5) Профессор медицины, болгарин БЕЛИНОВ, прибывший на п/х «^а-Чичерин^а» одновременно с ЭРРИО, познакомился с последним во время пребывания его в Болгарии. По пути старался держаться вблизи ЭРРИО, подслушивал разговоры и намеревался уехать из Одессы вместе с ЭРРИО. Через нашу агентуру нам удалось оттянуть отъезд БЕЛИНОВА из Одессы на один день. Во время нахождения его в Одессе, он нами держался под бдительным нарнаблюдением, не давая ему возможности быть вблизи ЭРРИО. О выезде его мы сообщили телеграфно в ГПУ УССР.

В целях недопущения общения ЭРРИО с представителями французской колонии, особенно с ОТТОНОМ и ГОРРИСОМ, последние держались нами под непрерывным нарнаблюдением. Отмечено было, что ОТТОН все время держался вблизи гостиницы Лондонской, где находился ЭРРИО, но никаких попыток войти туда не делал.

Ни ЭРРИО, ни посол АЛЬФАН со своей стороны также не пытались связаться с кем-либо из местных французов.

Узнав по газетным сообщениям о предстоящем приезде в СССР ЭРРИО, отдельные лица из местной французской колонии стали выражать желание повидаться с ЭРРИО для беседы с ним по разным вопросам быта местных французов, главным образом, относительно материальной необеспеченности французской богадельни в г. Ленинграде. Вопрос этот для местной французской колонии актуален ввиду престарелого возраста значительной части ее членов.

Проявленное ЭРРИО и послом АЛЬФАНОМ полное безразличие к местным французам во время их пребывания в Одессе и отсутствие желаня с кем-либо из них повидаться, обескуражило местную французскую колонию. Известный ОО ГПУ УССР ГОРРИС все время находился у себя на квартире и ждал вызова своего в гостиницу к послу или ЭРРИО. Неприглашение его к ним до того обозлило его, что он ни с кем по поводу приезда ЭРРИО и посла не хотел говорить.

Также отрицательно повлияла на ОТТОНА неудача его свидеться с ЭРРИО. В беседе с источником, ОТТОН высказал свое недовольство этим обстоятельством и иронически заметил, что, по-видимому, ЭРРИО стал уже большевиком, отметив при этом, что приезд этот имеет целью укрепление Советско-французской дружбы.

Результатом пребывания ЭРРИО в Одессе французская колония в целом осталась недовольна.

znajdujących się w naszym porcie, wszystkie przepustki na 26/VIII – dzień pobytu HERRIOTA w Odessie.

2) Przybyłych nielegalnie 2-ch Niemców uwieźliśmy, o czym poinformowaliśmy w n[aszym] komunikacie spec[jalnym].

3) Przybyli do Odessy trzej Japończycy okazali się: attaché wojskowym, pracownikiem ambasady i przedstawicielem Ministerstwa Rolnictwa [o nazwisku] FUJIGA. Objęliśmy ich zewn[ętrzną] obserwacją. O wynikach podjętych wobec nich działań operacyjnych informujemy oddzielnie.

4) Profesor SCHEIER objęty został zewn[ętrzną] obserwacją i agenturalnym rozpracowaniem.

5) Profesor medycyny Bułgar BELINOW, który przybył na parowcu „^aCziczerin^{a77}” jednocześnie z HERRIOTEM, poznał się z nim podczas pobytu tego ostatniego w Bułgarii. W czasie podróży starał się być w pobliżu HERRIOTA, podsłuchiwał rozmowy i miał zamiar wyjechać z Odessy razem z HERRIOTEM. Przez naszą agenturę udało nam się odwlec wyjazd BELINOWA z Odessy o jeden dzień. Na czas, kiedy był w Odessie, objęliśmy go baczną zewn[ętrzną] obserwacją, uniemożliwiając mu przebywanie w pobliżu HERRIOTA. O jego wyjeździe poinformowaliśmy telegraficznie GPU USRS.

W celu niedopuszczenia do kontaktów HERRIOTA z przedstawicielami kolonii francuskiej, przede wszystkim z OTTONEM i GORRISEM, poddaliśmy tych ostatnich stałej obserwacji. Zwrócono uwagę, że OTTON przez cały czas przebywał w pobliżu Hotelu Londyńskiego, w którym znajdował się HERRIOT, ale nie czynił żadnych prób, aby tam wejść.

Ani HERRIOT, ani ambasador ALPHAND za swej strony [również] nie próbowali skontaktować się z kimkolwiek z miejscowych Francuzów.

Dowiedziawszy się z doniesień prasowych o przyjeździe do ZSRS HERRIOTA, niektóre osoby z miejscowej kolonii francuskiej wyrażały życzenie, żeby zobaczyć się z HERRIOTEM i porozmawiać z nim o różnych problemach bytowych miejscowych Francuzów, głównie dotyczących braku materialnego zabezpieczenia francuskiego przytułku w m. Leningradzie. Problem ten dla miejscowej kolonii francuskiej jest dość istotny z powodu podeszłego wieku znaczącej części jego podopiecznych.

Wykazana przez HERRIOTA i ambasadora ALPHANDA podczas ich pobytu w Odessie całkowita obojętność w stosunku do miejscowych Francuzów i brak chęci spotkania się z kimkolwiek z nich zbiły z tropu miejscową kolonię francuską. Znany O[ddziałowi] S[pecjalnemu] GPU USRS GORRIS przez cały czas był w swoim mieszkaniu i czekał na wezwanie do hotelu do ambasadora lub HERRIOTA. Brak zaproszenia do nich tak go rozżłościł, że z nikim nie chciał rozmawiać na temat przyjazdu HERRIOTA oraz ambasadora.

Także na OTTONA źle wpłynął fakt, że nie udało mu się zobaczyć z HERRIOTEM. W rozmowie z [naszym] informatorem wyraził niezadowolenie z tego i zauważył z ironią, że widocznie HERRIOT stał się już bolszewikiem, zwracając przy tym uwagę, że jego przyjazd ma na celu wzmocnienie przyjaźni sowiecko-francuskiej.

Интересно отметить реагирование на приезд в СССР ЭРРИО местного Японского Консула ТАНАКА. Беседуя по этому поводу с источником, ТАНАКА отметил, что хотя ЭРРИО не у власти, но вес его в политическом мире очень велик. Непребывание его в данное время у Власти надо рассматривать, как явление случайное и временное, что причиной этому явилась случайная конъюнктура, создавшаяся в связи с отказом Французского Парламента внести очередной взнос долга САСШ в то время, как ЭРРИО в бытность свою в Америке обещал долг уплатить. По заявлению ТАНАКА, уход ЭРРИО от власти состоялся против желания Парламента. Поэтому консул делает вывод, что ЭРРИО к власти еще вернется.

ТАНАКА говорил, что ЭРРИО поставил себе целью заключить тесный союз с СССР и для этой цели едет сейчас в Москву. Хотя об этом в прессе не пишется, но ЭРРИО имеет в виду не заключение торгового договора, как на это намекают газеты (по мнению ТАНАКА, при существовании Внешторга в таком договоре нет надобности), а заключение пакта о согласованных действиях против Германии в случае, если усилится угроза военного с ней столкновения. Хотя Франция, по словам ТАНАКА, в данное время считается наилучшей вооруженной страной в мире, ибо [†]у нас вместе с Польшей[†] около 6000 дальнобойных орудий, но Франция не уверена в нейтралитете СССР, если в войну придется втянуть Польшу.

ТАНАКА интересовался у источника о подробностях предстоящего приезда и плана встречи ЭРРИО и просил сообщить ему об этом хотя бы по телефону в случае, если источнику удастся что-либо в этом отношении узнать.

Местный итальянский вице-консул ДЕ-ИЮЛИИС (консул в данное время находится в Москве), коснувшись в беседе с другим н/источником того же вопроса, говорил, что ЭРРИО приехал в СССР как депутат для ведения с т. СТАЛИНЫМ в Москве переговоров о закреплении дружественных взаимоотношений между Францией и СССР.

ДЕ-ИЮЛИИС добавил источнику, что в случае войны против СССР, Франция будет помогать последнему, САСШ – по его словам – тоже будет на стороне СССР. Кроме того, он отметил, что в данное время находится в дружественных взаимоотношениях с СССР, также Польша, и что даже Румыния изменила к лучшему свое отношение к Советскому Союзу.

ДЕ-ИЮЛИИС подчеркнул, что Франция больше нуждается в помощи СССР против Германии, чем СССР в помощи Франции. Последняя боится Германии, и поэтому старается заручиться благорасположением СССР. Он говорил, что в случае войны, СССР будет находиться в наилучших условиях, благодаря сильной армии, значительной численности населения и большой территории. Последнее обстоятельство делает СССР не так уязвимым для вражеского воздушного флота. Несмотря на то, что во всех странах имеется сильный воздушный флот, таковой в СССР тоже силен.

^{††} Так у тексті.

Rezultatem pobytu HERRIOTA w Odessie było niezadowolenie całej kolonii francuskiej.

Warto odnotować reakcję na przyjazd HERRIOTA do ZSRS miejscowego konsula japońskiego TANAKI. Rozmawiając na ten temat z [naszym] źródłem, TANAKA zauważył, że jakkolwiek HERRIOT nie sprawuje władzy, to jego znaczenie w świecie politycznym jest niezwykle duże. Fakt, że nie znajduje się on u władzy, należy rozpatrywać jako rzecz przypadkową i chwilową, a powodem tego są przypadkowe okoliczności, mające związek z odmową parlamentu francuskiego wniesienia kolejnej raty długu wobec USA wtedy, gdy HERRIOT, będąc właśnie w Ameryce, obiecał dług spłacić. Według oświadczenia TANAKI, odejście HERRIOTA od władzy stało się wbrew życzeniom parlamentu. Dlatego konsul wyciąga wniosek, że HERRIOT jeszcze do władzy powróci.

TANAKA powiedział, że HERRIOT postawił sobie za cel zawarcie ścisłego sojuszu z ZSRS i w tym celu teraz jedzie do Moskwy. Jakkolwiek nie pisze się o tym w prasie, to HERRIOT ma na względzie nie zawarcie umowy handlowej, jak napomykają gazety (w opinii TANAKI, przy istnieniu *Wniesztorgu* taka umowa nie jest konieczna), a zawarcie paktu o skoordynowanych działaniach przeciw Niemcom w przypadku, jeśli wzrośnie groźba konfliktu wojennego z nimi. Choć Francja, według słów TANAKI, uchodzi za najlepiej uzbrojony kraj na świecie, ^{d-}gdymy razem z Polską^d około 6000 dział dalekonośnych, lecz Francja nie jest pewna neutralności ZSRS, gdyby do wojny wciągnięto Polskę.

TANAKA [w rozmowie z naszym] informatorem interesował się szczegółami oczekiwanego przyjazdu oraz planu spotkań HERRIOTA i prosił o poinformowanie go, choćby przez telefon, gdyby [naszemu] informatorowi udało się czegokolwiek w tej sprawie dowiedzieć.

Miejscowy włoski wicekonsul DE JULIS (konsul obecnie znajduje się w Moskwie), poruszywszy w rozmowie z innym [naszym] informatorem tę samą kwestię powiedział, że HERRIOT przyjechał do ZSRS jako wysłannik do prowadzenia z t. STALINEM w Moskwie rokowań dotyczących zacieśnienia przyjaznych stosunków między Francją i ZSRS.

DE JULIS dodał [w rozmowie z] informatorem, że w razie wojny przeciwko ZSRS Francja będzie mu pomagać, USA – według jego słów – także znajdzie się po jego stronie. Poza tym zauważył on, że w obecnym czasie także Polska znajduje się w przyjaznych stosunkach z ZSRS i że nawet Rumunia zmieniła na lepsze swój stosunek do Związku Sowieckiego.

DE JULIS podkreślił, że Francja bardziej potrzebuje pomocy ZSRS przeciwko Niemcom niż ZSRS pomocy Francji. Ta ostatnia obawia się Niemiec i dlatego stara się o zagwarantowanie sobie przychylności ZSRS. Mówił, że w razie wojny ZSRS będzie znajdować się w najlepszej sytuacji dzięki silnej armii, znacznej liczbie ludności i dużemu terytorium. Dzięki tej ostatniej okoliczności ZSRS nie jest tak bardzo narażony na [działania] wrogiego lotnictwa. Jakkolwiek we wszystkich krajach istnieje silne lotnictwo, to w ZSRS jest ono także silne.

^{d-} Tak w tekście.

На вопрос источника о взаимоотношениях Италии с Францией, ДЕ-ИЮЛИИС ответил, что между этими странами заключен мирный договор сроком на десять лет.

На приезд в СССР ЭРРИО местное население реагировало большей частью в положительном смысле, оценивая этот приезд, как стремление нас изучать.

Однако, по мнению одного рабочего Хлебозавода, надо быть осторожным, ибо иностранцы скрывают свои истинные намерения, с которыми они к нам приезжают.

Служащий Военведа отметил, что иностранцы своими приездами преследуют лишь свою выгоду, ибо они нам враги, а не друзья и мы их как таковых, т.е. как друзей, не можем рассматривать.

Рабочий-электрик говорил, что если бы кто-либо бросил камень или, что еще хуже, бомбу в машину в присутствии ЭРРИО, то получился бы конфликт.

Наряду с этим отмечен ряд антисоветских реагирований. Было высказано одним рабочим ж.д. Техникума мнение, о том, что ЭРРИО прибыл сюда, чтобы посмотреть, сколько народу еще осталось после голодовки.

В том же духе высказался пожарный с Консервного завода, говоря, что «ЭРРИО приехал сюда для организации помощи голодающему населению, как это было в 1922 г. Если до сего времени вымерли лишь только 50% населения, то до весны все подохнут с голоду, за исключением коммунистов».

И наконец, счетовод Сахарного завода отметил, что «ЭРРИО следовало бы приехать месяцем раньше, когда еще не было продажи коммерческого хлеба».

Из ряда других антисоветских реагирований следует отметить заявление служащего городского трамвая, штундиста о том, что: «Недаром иностранцы к нам стали ездить. Давно пора уже сбросить тяжелое ярмо с наших плеч. Теперь голод меньше жмет и каждый человек имеет возможность подумать о политике. Настанет время и мы себя покажем».

Рабочий трамвая заявил:

«В скором будущем по жидовским спинам загуляет плетка. Довольно мы были под их гнетом. Мы скрутим всех в бараний рог и напомним им обо всем».

Характерно привести также мнение местного врача ЦИКЛИСА, проходящего по разработке по французскому шпионажу «^аГробокопатели^а», как связь с разведчиком КЮРИ. ЦИКЛИС высказался в том смысле, что:

«Приезд ЭРРИО до последней минуты держался в тайне из-за каких-то особо темных соображений Советского Правительства. А может быть наивные охранники хотят избежать повторения выстрела ЮГЕРНА».

Приезд ЭРРИО в СССР, понятно, но есть еще факт какого-либо решительного поворота в политика Франции. ЭРРИО в такое же мере дипломат и политик, как и публицист и добрый французский буржуа, прекрасно знающий, что устроит его соотечественников – рантье. Если и выйдет что-

Na pytanie [naszego] informatora o wzajemne stosunki Włoch i Francji, DE JULIS odpowiedział, że między tymi krajami zawarty jest układ pokojowy na dziesięć lat.

Na przyjazd do ZSRS HERRIOTA miejscowa ludność reagowała w większości pozytywnie, oceniając ten przyjazd jako dążenie cudzoziemców do bliższego zapoznania się z nami.

Jednak w opinii pewnego robotnika zakładu piekarniczego trzeba być ostrożnym, bo cudzoziemcy ukrywają swoje prawdziwe zamiary, z jakimi tu przyjeżdżają.

Urzędnik *wojenwiedu* zauważył, że cudzoziemcy przyjeżdżając tu, mają na względzie tylko własne zyski i że są naszymi wrogami a nie przyjaciółmi i jako takich, tzn. jako przyjaciół, nie można ich traktować.

Robotnik elektryk powiedział, że jeśli ktoś rzuciłby kamień lub, co gorsza, bombę w samochód w obecności HERRIOTA, wywołałoby to konflikt.

Odnutowano jednocześnie szereg wypowiedzi antysowieckich. Pewien robotnik technikum kol[ejowego] wygłosił opinię, że HERRIOT przybył tu, żeby zobaczyć, ile narodu zostało jeszcze po głodówce.

W takim duchu wypowiedział się też dozorca pożarowy z fabryki konserw mówiąc, że: „HERRIOT przyjechał tu, żeby organizować pomoc dla głodującej ludności, tak jak to było w 1922 r. Jeśli do dzisiaj wymarło tylko 50% ludzi, to do wiosny zdechną wszyscy z wyjątkiem komunistów”.

I w końcu księgowy cukrowni zauważył, że „HERRIOT powinien przyjechać miesiąc temu, kiedy nie było jeszcze sprzedaży chleba komercyjnego”.

Z szeregu innych antysowieckich wypowiedzi należy odnotować oświadczenie urzędnika miejskiej sieci tramwajowej, sztundysty: „Nie na darmo cudzoziemcy zaczęli do nas przyjeżdżać. Już dawno pora zrzucić ciężkie jarzmo z naszych pleców. Teraz głód mniej nas ciśnie i każdy może pomyśleć o polityce. Nadejdzie czas, że i my pokażemy, na co nas stać”.

Robotnik sieci tramwajowej oświadczył:

„W niedalekiej przyszłości po grzbietach żydowskich pospaceruje nahajka. Dostyc już nabyliśmy się pod ich uciskiem. Weźmiemy wszystkich w karby i wszystko im przypomnimy”.

Warto przytoczyć też opinię miejscowego lekarza CYKLISA, pozostającego w naszym rozpracowaniu w związku ze [sprawą] francuskiego szpiegostwa „^a-Grobokopatieli^a” jako łącznik pracownika wywiadu CURIE. CYKLIS wypowiedział się w tym duchu:

„Przyjazd HERRIOTA do ostatniej minuty trzymany był w tajemnicy z powodu jakichś szczególnie podejrzanych zamysłów rządu sowieckiego. A być może, naiwni agenci tajnej policji chcą uniknąć powtórzenia wystrzału JUGERNA.

Przyjazd HERRIOTA – w porządku, ale jest jeszcze fakt jakiegoś zdecydowanego zwrotu w polityce Francji. HERRIOT jest w takim samym stopniu dyplomatą i politykiem, jak i publicystą oraz dobrym francuskim burżujem, doskonale wiedzącym, co będzie korzystne dla jego rodaków – odsetki od kapitału.

-либо из этого, то ценой большей выгоды для них, нежели для нас. В общем, как бы после его приезда не исчез из продажи коммерческий хлеб».

Нами перлюстрирован был адресованный во Францию документ, исходящий от бывшего шефа кабинета ЭРРИО – Марселя РЕЯ, в котором последний, описывая поездку на п/х «^аЧичерин^а», говорит, что на судне была поразительная чистота. РЕЙ дальше пишет: «Чего не хватает Советской Революции, это – революции в восточных привычках, а именно изжить русскую небрежности».

РЕЙ, заканчивая, говорит, что на набережной их встретила толпа в 500–600 человек, но и на ней заметна была небрежность, желание приблизиться к народной простоте.

Другие перлюстрированные документы, исходящие от спутников ЭРРИО, никакого интереса собой не представляли.

В заключение снова приходится коснуться безобразных и безответственных действий Директора Местного филиала «^аИнтуриста^а» НЕЖИВОГО, о чем мы уже сообщили в н/№ 744426 от 11/VIII-с. г. За несколько дней до приезда ЭРРИО было с ним договорено о предоставлении в наше распоряжение определенного количества легковых машин. В ночь с 25 на 26-ое августа за несколько часов до прибытия ЭРРИО, НЕЖИВОЙ заявил, что 26-го прибывает в «^аИнтурист^а» большое количество иностранных туристов 1-й категории и что поэтому он легковых машин нам предоставить не может. После долгих пререканий, пришлось пойти на компромиссное соглашение и уступить ему 3 легковых машины.

Впоследствии при проверке оказалось, что 26/VIII не прибыло ни одного туриста первой категории.

^аВрид. Нач. Одоблотдела^а ГПУ
КАМИНСКИЙ

^аВрид. Нач. Особого Отдела^а
ЛУНЕВ

ГДА СБУ, Одеса, стр. 71, т. 8, арк. 117–129.

Копія, машинопис.

Документ російською мовою.

Jeśli nawet coś z tego wyjdzie, to za cenę większego zysku dla nich niż dla nas. A tak w ogóle, to żeby po wyjeździe nie zniknął chleb komercyjny”.

Sprawdziliśmy adresowany do Francji list wysłany przez byłego szefa gabinetu HERRIOTA – Marcela REYA, w którym opisując przejazd par[owcem] „^a-Cziczerin^a” pisze, że na statku panowała zdumiewająca czystość. REY pisze dalej: „Czego brakuje rewolucji sowieckiej – to rewolucji we wschodnich nawykach, a mianowicie wyplenienie rosyjskiego niedbalstwa”.

Kończąc REY mówi, że na nadbrzeżu spotkał się z nimi tłum liczący 500–600 osób, ale i u nich zauważało się niedbalstwo, chęć zbliżenia się do ludowej prostoty.

Inne perlustrowane listy wysyłane przez osoby towarzyszące HERRIOTOWI nie zawierały nic interesującego.

Na zakończenie po raz kolejny trzeba poruszyć sprawę oburzającego i nieodpowiedzialnego zachowania dyrektora miejscowej filii „^a-Inturistu^a” NIEŻYWOJA, o czym już informowaliśmy w n[aszym piśmie] nr 744426 z 11/VIII-br. Na kilka dni przed przyjazdem HERRIOTA umówiliśmy się z nim, że przekaze do naszej dyspozycji ustaloną liczbę samochodów osobowych. W nocy z 25 na 26 sierpnia, na kilka godzin przed przybyciem HERRIOTA, NIEŻYWOJ oświadczył, że 26 [sierpnia] przyjeżdża do „^a-Inturistu^a” duża liczba zagranicznych turystów 1-jej kategorii i z tego powodu nie może on przekazać nam samochodów. Po długim sporze poszliśmy na kompromis i ustąpiliśmy jemu 3 samochody osobowe.

Następnie, po sprawdzeniu okazało się, że 26/VIII nie przyjechał ani jeden turysta pierwszej kategorii.

^ap.o. Nacz[elnika] Od[eskiego] Obw[odowego] Oddz[iału]^a GPU
KAMINSKIJ

^ap.o. Nacz[elnika] Oddziału Specjalnego^a
ŁUNIEW

WAP SBU, Odessa, spr. 71, t. 8, k. 117–129.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

№ 140

30 серпня 1933, Станіслав. Лист воєводського коменданта польської Державної поліції в Тернополі до повітових комендатур про заплановані саботажні акції ОУН

Воєводське командування ДП
Слідчий уряд Станіслав
^a№ П 9/19/33-^a

Станіслав, 30 серпня 1933 р.
^aТаємно!^a

ОУН – запланована
саботажна акція

Повітовим командуванням Державної
пол[іції] ^aу Воєводстві^a

Внаслідок мого листа № П 9/19/33 від дня 12.8 ц. р. та № П 9/18/33 від дня 5 і 10. 8 ц. р. про заплановану саботажну акцію ОУН, я повідомляю, що згідно отриманих конфіденційних інформацій, Організація УН мала представити Крайовій екзекутиві ОУН до апробування 5 саботажних планів, які торкалися, між іншим, б[увшого] Скольського, Стрийського і Станіславського повітів.

Ці саботажі мають ймовірно початися після 15 вересня ц. р., тому, що про цей термін часто говориться на секретних конференціях і зустрічах відоміших членів ОУН.

Я також отримав секретні інформації, що Організація УН хоче висадити в повітря будинок радянського консульства у Львові, як протест проти акції совітів в Задніпрянській Україні та проти денационалізації і утиску українців в радянській Україні.

Згадане вище я подаю до відома і використання з наказом розроблення цих інформацій і повідомлення мене про позитивні результати і власні інформації у цьому напрямку.

^aОтримусь:^a
П. Нач[альник] воєв[одського]
ВБП Станіслав
Сл[ідчий] у[ряд] Львів, Тернопіль
і Луцьк
ДОК VI у Львові
Сам[остійний] реф[ерат] I [...]
у Львові
Експ[озитура] Сам[остійного]
реф[ерату] інф[ормаційного]
Станіслав

Воєводський комендант ДП
вз. (—) Діц Францішек¹, коміс.
За Начальника Слідчого уряду

^a-^a Підкреслено машинописним способом.

¹ Францішек Діц (нар. 16 I 1895), пор. рез. піх., співробітник поліції; після 1931 керівник господарського відд. Окружної комендатури ДП в Луцьку.

Nr 140

30 sierpnia 1933, Stanisławów. Pismo komendanta wojewódzkiego polskiej Policji Państwowej w Tarnopolu skierowane do komend powiatowych o planowanych akcjach sabotażowych OUN

Komenda Wojewódzka PP
Urząd Śledczy Stanisławów
^a-Nr P 9/19/33-^a

Stanisławów, dnia 30 sierpnia 1933 r.
^a-Tajne!^a

OUN – zamierzona akcja
sabotażowa

Do
Komend Powiatowych Pol[icji]
Państwowej ^aw Województwie^a

W ślad mego pisma nr P 9/19/33 z dnia 12.8 br. oraz nr P 9/18/33 z dnia 5 i 10.8 br. w sprawie zmierzonej akcji sabotażowej przez OUN powiadamiam, że wedle otrzymanych informacji konfidencjonalnych Organizacja UN miała przedstawić Krajowej Egzekutywie OUN do aprobaty 5 planów sabotażowych, dotyczących między innymi b[yłego] powiatu skolskiego, stryjskiego i stanisławowskiego.

Sabotaże te mają się rozpocząć prawdopodobnie po 15 września br., gdyż o tym terminie często się mówi na poufnych konferencjach i pogadankach wybitniejszych członków OUN.

Również otrzymałem poufne informacje, że Organizacja UN zamierza wysadzić w powietrze gmach sowieckiego konsulatu we Lwowie, jako protest przeciw akcji Sowietów na Ukrainie Zadnieprzańskiej oraz przeciw wynaradawianiu i uciskowi Ukraińców na Ukrainie sowieckiej.

Powyższe podaję do wiadomości i wykorzystania z poleceniem przepracowania tych informacji i zgłoszenia mi o wynikach pozytywnych i własnych informacjach w tym kierunku.

^a-Otrzymuje:^a
P. Nacz[elnik] Woj[ewódzkiego]
WBP Stanisławów
UŚl Lwów, Tarnopol i Łuck
DOK VI we Lwowie
Sam[odzielny] Ref[erat] I[nformacyjny]
we Lwowie
Eksp[ozytura] Sam[odzielnego]
Ref[eratu] Inf[ormacyjnego]
Stanisławów

Komendant Wojewódzki PP
wz. (—) Ditz Franciszek¹, komis.
za Naczelnika Urzędu Śledczego

^a-^a *Podkreślono maszynowo.*

¹ Franciszek Ditz (ur. 16 I 1895), por. rez. piech., funkcjonariusz policji; po 1931 kierownik działu gospodarczego Komendy Okręgowej PP w Łucku.

За згідність:

(—) Вежбіцький, ст. пост.

СС

ДАІФО, ф. 78, оп. 1, спр. 49, арк. 86.

Засвідчена копія, машинопис.

Документ польською мовою.

У лівому нижньому куті прямокутна печатка з написом: Командування Державної поліції п[ові]ту в Снятині ... дня ... 19... № ... і вписаною від руки, датою 1/9/... 33, та числом: 6/82/33 і приміткою:

У відповідь треба покликатися на поданий вище №; у правому нижньому куті приписка від руки: 25/IX, віднайдений в неполаджених актах н.[?] перед. Сікорський і нерозбірливий підпис.

Za zgodność:
(—) Wierzbicki, st. post.

SS

DAIFO, f. 78, op. 1, spr. 49, k. 86.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W lewym dolnym rogu prostokątna pieczęć: Komenda Policji Państwowej p[owia]tu w Śniatynie ... dnia ... 19... nr ... i wpisana odręcznie data: 1/9/ ...33 oraz numerem 6/82/33 i adnotacją: W odpowiedzi należy powołać się na powyższy nr; w prawym dolnym rogu odręczny dopisek: 25/IX, odnaleziony w niezalutowanych aktach n. [?] przod. Sikorski i nieczytelna paraafa.

№ 141

1 вересня 1933, Надвірна. Із звіту повітового коменданта польської Державної поліції за серпень 1933 р. про заплановані українцями антирадянські маніфестації у Польщі

Повітове командування
Державної поліції у Надвірній

Надвірна, 1 IX 1933 [р.]

^a-Місячний звіт (меншинний)
за період від 1 до 31 VIII 1933 [р.]^a

I. Загальна ситуація всіх національних меншин

Руські партії (УНДО і УСРП¹) у звітному місяці не виявили більшої живучості. Лише за старанням лідерів УНДА⁶ з Солотвина відбулися дня 27/8 1933 [р.] в Солотвині неопублічні збори, на які прибув депутат Чукур (УНДО).

Товариства партії не виявили також більшої діяльності.

Руське населення, як підтверджено, дуже цікавиться заснованим у Львові Комітетом захисту для України, до якого мали ввійти представники Парламентського українського клубу і всіх укр[аїнських] центральних організацій. Цей Комітет мав видати комюніке про заснування повітових і гмінних комітетів у Польщі та на всіх інших територіях у світі, де проживають українці а[бо] українські емігранти.

З цією метою найближчими днями в повітових містах Польщі мають відбутися конференції представників місцевих товариств і укр[аїнських] організацій, на яких виберуться повітові комітети допомоги українцям, які проживають на території рад[янської] Росії.

Виникає із цього недвозначно, що тут ідеться про великі, проведені в цьому самому часі, антирадянські маніфестації у всій Польщі.

Євреї політичної діяльності не показали жодної.

[...]

^a-^a Підкреслено машинописним способом.

⁶ Так у тексті.

¹ Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП) – соціалістична партія, утворена 14 II 1926 у Львові з об'єднання Українсько-російської радикальної партії (УРРП) і частини Волинської української партії соціалістів-революціоністів; на чолі Головного правління УСРП був д-р Лев Бачинський, заступниками були, м. ін., д-р Іван Макух і Семен Жук, але генеральним секретарем залишився Осип Навроцький; головними діячами були: Дмитро Ладика, Михайло Матчак, Осип Когут, Михайло Вахнюк, Матвій Стахів, Степан Ріпецький; УСРП разом з УСДП утворили в липні 1933 комітет, завданням якого було вираження протесту проти голоду у радянській Україні.

Nr 141

1 września 1933, Nadwórna. Fragment sprawozdania komendanta powiatowego polskiej Policji Państwowej za sierpień 1933 r. dotyczący planowanych przez Ukraińców manifestacji antysowieckich w Polsce

Komenda Powiatowa Policji
Państwowej w Nadwórnej

Nadwórna, dnia 1 IX 1933 [r.]

^a-Sprawozdanie miesięczne (mniejszościowe)
za czas od 1 do 31 VIII 1933 [r.]^a

I. Sytuacja ogólna wszystkich mniejszości narodowych

Partie ruskie (UNDO i USRP¹) w miesiącu sprawozdawczym nie wykazały większej żywotności. Jedynie tylko ze staraniem leaderów UNDA^b z Sołotwiny odbyło się w dniu 27/8 1933 [r.] w Sołotwinie zgromadzenie niepubliczne, na które przybył poseł Czukur (UNDO).

Stowarzyszenia ruskie nie wykazały również większej działalności.

Spółceństwo ruskie, jak stwierdzono, interesuje się silnie założonym we Lwowie Komitetem Obrony dla Ukrainy, do którego mieli wejść przedstawiciele Parlamentarnego Klubu Ukraińskiego i wszystkich ukr[aińskich] organizacji centralnych. Komitet ten wydać miał komunikat w sprawie zakładania komitetów powiatowych i gminnych w Polsce oraz na wszystkich innych terytoriach na świecie, zamieszkałych przez Ukraińców wzgl[ędnie] przez emigracje ukraińskie.

W tym celu w najbliższych dniach mają się odbyć w miastach powiatowych Polski konferencje przedstawicieli miejscowych towarzystw i organizacji ukr[aińskich], na których zostaną wybrane komitety powiatowe pomocy dla Ukraińców zamieszkałych na terenie Rosji sow[ieckiej].

Wynika z tego niedwuznacznie, że chodzi tu o wielkie równoczesne manifestacje antysowieckie w całej Polsce.

Żydzi politycznej działalności nie wykazali żadnej.

[...]

^{a-a} *Podkreślono maszynowo.*

^b *Tak w tekście.*

¹ Ukraińska Socjalistyczno-Radykalna Partia (USRP) – partia socjalistyczna utworzona 14 II 1926 we Lwowie z połączenia Ukraińsko-Ruskiej Partii Radykalnej (URPR) i części wołyńskiej Ukraińskiej Partii Socjalistów Rewolucjonistów; na czele ZG USRP stanął dr Lew Baczyński, zastępcami byli m. in. dr Iwan Makuch i Semen Żuk, zaś sekretarzem generalnym został Osyp Nawrocki; czołowymi działaczami byli: Dmytro Ładyka, Mychajło Matczak, Osyp Kohut, Mychajło Wachniuk, Matwój Stachiw, Stepan Ripecki; USRP wraz z USDP utworzyły w lipcu 1933 komitet, którego zadaniem było wyrażenie protestu przeciwko głodowi na sowieckiej Ukrainie.

*ДАІФО, ф. 68, оп. 2, спр. 187, арк. 17.
Копія, машинопис.
Документ польською мовою.*

DAIFO, f. 68, op. 2, spr. 187, k. 17.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku polskim.

№ 142

2 вересня 1933, Городенка. Із звіту начальника Городенського повіту за серпень 1933 р. про мітинги протесту українських меншин в повіті у зв'язку з трагічною ситуацією в Україні

Повітовий Городенківський
начальник
№ 7/секр/33

Городенка, 2 вересня 1933 [р.]
^а-Таємно!^а

Ситуаційний звіт
за місяць серпень 1933 [р.]

^б-Пану Воєводі^б
у Станіславі

На № ББ Секр. 1/2/32 від дня 22 березня 1932 [р.] подаю наступний ситуаційний звіт за місяць ^в-серпень^в 1933 [р.]

^г-15^г дод.

Повітовий начальник:
вз. (—) д-р Матрась¹

[Додаток]

[...]

^а-Загальна ситуація відносно національних меншин^а

^а-Українці:^а

Політичної місцевої діяльності не виявлено. Натомість, почали діяти всіх націоналістичних ^гполітичних угруповань, як УНДО і УСРП, замислену в широкому ^в-масштабі агітацією проти політики радянської влади відносно націоналістичних українських спрямувань^в у т. зв. «Великій Україні»^г.

Вже найближчими днями мають відбутися масові мітинги протесту проти ситуації у радянській Росії в кількох місцевостях повіту.

^д-Ці збори разом організують прихильники УНДА^е і УСРП із застереженням, що справи крайової політики не можуть бути на них порушвані^д.

[...]

Треба зазначити, що на фоні ситуації у СРСР у зв'язку з цим формується інший психоз серед частини українського суспільства.

^{а-а} Підкреслено машинописним способом.

^{б-б} Написано великими літерами і в розбивку.

^{в-в} Підкреслено від руки.

^{г-г} Вписано від руки.

^{г-г} Фрагмент зазначений на лівому полі двома вертикальними лініями.

^{д-д} Фрагмент зазначений на лівому полі вертикальною лінією.

^е Так у тексті.

¹ Здзіслав Матрась, д-р, в 1933–1935 заступник повітового старости в Городенці.

Nr 142

2 września 1933, Horodenka. Fragment sprawozdania starosty horodeńskiego za sierpień 1933 r., dotyczący wieców protestacyjnych mniejszości ukraińskiej w powiecie w związku z tragiczną sytuacją na Ukrainie

Starosta Powiatowy Horodeński
Nr 7/taj/33

Horodenka, dnia 2 września 1933 [r.]
a-Tajne!^a

Sprawozdanie sytuacyjne
za miesiąc sierpień 1933 [r.]

Do
b-Pana Wojewody^b
w Stanisławowie

Na Nr BB Taj. 1/2/32 z dnia 22 marca 1932 [r.] przedkładałam następujące sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc c-sierpień^c 1933 [r.]

d-15^d zał.

Starosta powiatowy:
wz. (—) dr Matraś¹

[Załącznik]

[...]

a-Sytuacja ogólna odnośnie [do] mniejszości narodowych^a

a-Ukraińcy:^a

Działalności politycznej miejscowej nie ujawniono. Natomiast rozpoczęli działacze wszystkich nacjonalistycznych c-ugrupowań politycznych, jak UNDO i USRP, zakrojoną na szeroką c-skale agitację przeciw polityce władz sowieckich wobec nacjonalistycznych dążeń^c ukraińskich na tzw. „Wielkiej Ukrainie”^c.

Już w najbliższych dniach mają się odbyć masowe wiece protestacyjne przeciw wypadkom w Rosji sowieckiej w kilku miejscowościach powiatu.

f-Zgromadzenia te urządzają wspólnie zwolennicy UNDA^g i USRP z zastrzeżeniem, że sprawy polityki krajowej nie mają być na nich poruszane^f.

[...]

Należy zaznaczyć, że na tle wypadków w ZSRR kształtuje się w związku z tym inna psychoza wśród części społeczeństwa ukraińskiego.

^{a-a} Podkreślono maszynowo.

^{b-b} Zapisano wersalikami i pismem spacjiowanym.

^{c-c} Podkreślono odręcznie.

^{d-d} Wpisano odręcznie.

^{e-e} Fragment zaznaczony na lewym marginesie dwiema pionowymi liniami.

^{f-f} Fragment zaznaczony na lewym marginesie pionową linią.

^g Tak w tekście.

¹ Zdzisław Matraś, dr, w l. 1933–1935 zca starosty powiatowego w Horodence.

ДАІФО, ф. 2, оп. 1, спр. 960, арк. 111, 114.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

У лівому, верхньому куті супровідного листа нерозбірливий знак та дата: 4/9; поруч підпису, нерозбірливе слово або підпис від руки.

DAIFO, f. 2, op. 1, spr. 960, k. 111, 114.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W lewym górnym rogu pisma przewodniego nieczytelny znak oraz data: 4/9; przy podpisie odręczne nieczytelne słowo lub parafa.

№ 143

2 вересня 1933, Тлумач. Із звіту начальника Тлумацького повіту за серпень 1933 р. щодо ухвалення резолюції протесту проти трагічних подій в Україні під час мітингу у Старих Кривотулах

Повітовий тлумацький начальник
№: Таємно 5/Са

Тлумач, 2 вересня 1933 [р.]

Ситуаційний звіт
з політично-суспільного руху
за місяць серпень 1933 [р.]

^{а-}Пану ^{б-}Воєводі^б
у ^{в-}Станіславі^{в-а}

подаю.

16 дод.

Повітовий начальник:
(—) Р. Свіонтковський¹

[Додаток]

[...]

2. ^{в-}Політичне життя руських політичних партій^в

Дня 19/8 ц. р. член Управління «Просвіти»² в Старих Кривотулах Юрко Ціпух скликав збори за запрошеннями, на які запросив депутата Юрка Чукура^г з Яблонува.

Депутат Чукур виголосив промову на тему політичного угруповання депутатів до Сейму, говорив, що укр[аїнські] депутати подавали протест проти колонізації і парцеляції ґрунтів та проти нового ладу в шкільництві, обговорював справи економічної кризи, укр[аїнську] економічну організацію в кооперативах і справу культурно-освітнього життя.

[...]

^{а-а} *Написано в розбивку.*

^{б-б} *Написано великими літерами.*

^{в-в} *Підкреслено машинописним способом.*

^г *Було: Чукара. Так само далі.*

¹ Рудольф Северин Свіонтковський (нар. 8 I 1889), к-н рез. піх.; у 1932–1934 начальник повіту в Тлумачі, в 1935 начальник повіту в Снятині.

² «Просвіта» – суспільно-освітня організація, утворена студентськими діячами у Львові в 1868; вела освітню діяльність, боролася з неписьменністю, піднімала національну свідомість, а також вела видавничу діяльність, управляла бібліотеками і читальними залами; у 1917 володіла біля 5 тис. представництв, в 1935 в Галичині членами читальних залів було біля 275 тис. осіб; у II РП існувала легально; після вторгнення Червоної Армії на територію II РП була ліквідована радянською владою (у СРСР була ліквідована ще в 1922); у Генеральному Губернаторстві діяла безперервно до 1945; на території Центральної України поновила діяльність в другій половині 1941, після цього знову ліквідована радянською владою. У 1992 поновила діяльність в Києві як Всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Тараса Шевченка.

Nr 143

2 września 1933, Tłumacz. Fragmenty sprawozdania starosty tłumackiego za sierpień 1933 r. dotyczący uchwalenia rezolucji protestacyjnej przeciwko tragicznym wydarzeniom na Ukrainie podczas wiecu w Krzywotulach Starych

Starosta Powiatowy Tłumacki
Nr: Tajne 5/Sa

Tłumacz, dnia 2 września 1933 [r.]

Sprawozdanie sytuacyjne
z ruchu polityczno-społecznego
za miesiąc sierpień 1933 [r.]

^a-Panu ^b-Wojewodzie^b
w ^c-Stanisławowie^{c-a}

przedkładam.

16 zał.

Starosta Powiatowy:
(—) R. Świątkowski¹

[Załącznik]

[...]

2. ^cŻycie polityczne ruskich partii politycznych^c

Dnia 19/8 br członek zarządu „Proswity”² w Krzywotulach Starych Jurko Cipuch zwołał zebranie za zaproszeniami, na które zaprosił posła Jurka Czukura^d z Jabłonowa.

Posel Czukur wygłosił przemówienie na temat ugrupowania politycznego posłów w sejmie, mówił że posłowie ukr[aińscy] wnosili protest przeciwko kolonizacji i parcelacji gruntów oraz przeciw nowemu ustrojowi w szkolnictwie, omawiał sprawy kryzysu gospodarczego, organizację gospodarczą ukr[aińską] w kooperatywach i sprawę życia kulturalno-oświatowego.

[...]

^{a-a} *Zapisano pismem spacyjowanym.*

^{b-b} *Zapisano wersalikami.*

^{c-c} *Podkreślono maszynowo.*

^d *Było: Czukara. Tak samo dalej.*

¹ Rudolf Seweryn Świątkowski (ur. 8 I 1889), kpt. rez. piech.; w l. 1932–1934 starosta w Tłumaczu, w 1935 starosta w Śniatynie.

² „Proswita” – organizacja społeczno-oświatowa, utworzona przez działaczy studenckich we Lwowie w 1868; prowadziła działalność oświatową, zwalczała analfabetyzm, podnosiła świadomość narodową, ponadto prowadziła działalność wydawniczą, biblioteki i czytelnie; w 1917 posiadała ok. 5 tys. placówek, w 1935 w Galicji członkami czytelnicy było ok. 275 tys. osób; w II RP istniała legalnie; po wkroczeniu Armii Czerwonej na tereny II RP zlikwidowana przez władze sowieckie (w ZSRS zlikwidowana już w 1922); w Generalnym Gubernatorstwie działała nieprzerwanie do 1945; na terenie centralnej Ukrainy wznowiła działalność w drugiej połowie 1941, po czym ponownie zlikwidowana przez władze sowieckie. W 1992 reaktywowana w Kijowie jako Wszuchukraińskie Towarzystwo „Proswita” im. Tarasa Szewczenki.

На закінчення своєї промови говорив про випадки вбивств у радянській Україні відомих укр[аїнських] діячів, які працювали для визволення укр[аїнського] народу, а також про нужду й голод, які панують в Україні серед селян внаслідок введення колективних господарств. У зв'язку з цим, закликав до винищення комунізму і споріднених з ним партій.

Після промови ухвалено резолюцію наступного змісту:

[†]1. Зібрані в Старих Кривотулах перед усім світом протестують проти того, що московсько-більшовицька влада видала присуд смерті на укр[аїнський] народ і укр[аїнські] церкви і всіма нелюдськими способами й кривавими засобами нищить життя[†].

2. Окремо протестуємо проти економічної політики більшовиків, яка доводить укр[аїнських] господарів і хліборобів до голодної смерті.

3. Висловлюємо братам і сестрам у Великій Україні своє співчуття для їхнього терпіння і віримо, що укр[аїнський] народ протиставиться всім замірам ворогів і дорогою боротьби здобуде свої найвищі права.

На засіданні присутніх було близько ^д-120^{-д} осіб. Воно тривало від 15.30 до 17.30 години.

Політичні діячі зараз займаються організацією і спонуканням до діяльності культурно-освітніх, економічних і спортивних товариств. Суто політично-партійної роботи не спостережено.

[...]

ДАІФО, ф. 2, оп. 1, спр. 960, арк. 206, 214–215.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

У лівому верхньому куті супровідного листа нерозбірливий знак і дата: 6[?]/9; поруч підпису нерозбірливий підпис; поруч нерозбірливе слово або підпис.

^{†-†} Фрагмент зазначений на лівому полі вертикальною лінією.

^{д-д} Підкреслено від руки.

W końcu swego przemówienia mówił o wypadkach zamordowania na Ukrainie sowieckiej znanych działaczy ukr[aińskich], którzy pracowali dla oswobodzenia narodu ukr[aińskiego], tudzież o nędzy i głodzie, jaki panuje na Ukrainie wśród rolników z powodu wprowadzenia gospodarstw kolektywnych. W związku z tym wzywał do tępienia komunizmu i jego pokrewnych partii.

Po przemówieniu uchwalono rezolucję następującej treści:

^{e-1}1. Zgromadzeni w Krzywotulach Starych protestują przed całym światem przeciw temu, że moskiewsko-bolszewicka władza wydała wyrok śmierci na ukr[aiński] naród i ukr[aińskie] cerkwie i wszystkimi nieludzkimi sposobami i krwawymi zasobami niszczy życie^e.

2. Osobno protestujemy przeciw gospodarczej polityce bolszewików, jaka doprowadza ukr[aińskich] gospodarzy i rolników do głodowej śmierci.

3. Wyrażamy braciom i siostram na Wielkiej Ukrainie swoje współczucia dla ich cierpień i wierzymy, że ukr[aiński] naród sprzeciwi się wszystkim zamierzeniom wrogów i szlakiem walki zdobędzie swoje najwyższe prawa.

Na zgromadzeniu było obecnych około ^{f-120}f osób. Trwało ono od godziny 15.30 do 17.30.

Działacze polityczni zajmują się obecnie uruchomieniem i pobudzaniem do działalności stowarzyszeń kulturalno-oświatowych, gospodarczych i sportowych. Czystej pracy polityczno-partyjnej nie zaobserwowano.

[...]

DAIFO, f. 2, op. 1, spr. 960, k. 206, 214–215.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W lewym górnym rogu pisma przewodniego nieczytelny znak i data: 6[?]/9, obok nieczytelna parafraza; przy podpisie odręczne nieczytelne słowo lub parafraza.

^{e-e} Fragment zaznaczony na lewym marginesie pionową linią.

^{f-f} Podkreślono odręcznie.

№ 144

4 вересня 1933, Берлін. Звернення українського духовенства в Німеччині до вірних, щоб прийняли участь в жалобних торжествах, присвячених жертвам голоду в Україні

Берлін, 4 вересня 1933 [р.]

^а-Звернення^а

Український і грузинський народи, німці з-над Чорного моря та інші не російські суспільства, які проживають на півдні Радянського Союзу, були комуністичними децидентами в Москві засуджені до голодної смерті.

Як стверджує «Матен», радянський уряд систематично організує (провокує) голод, щоб знищити визвольні рухи народів, гноблених цим урядом. Лише в Україні, у цьому «амбарі Європи», померли вже мільйони людей, а чергові мільйони жде ця сама доля. Цілі села запустіли, на покрівлях повівають чорні прапори в знак, що їхні жителі померли від голоду.

Кордон між Росією і Україною закритий, щоб голодуючі не могли перейти на ще не охоплені голодом російські території. У цій страшній ситуації проти нищення українського народу протестує все українське католицьке Єпископство в Галичині і в прийнятій відозві закликає весь культурний світ до допомоги і маршів протесту.

За відозвою голос взяв у Відні, Його Емініція Кардинал д-р Інніцер¹, закликаючи утворити загальносвітову організацію суспільної допомоги на понаднаціональному й багатовіросповідному ґрунтах, з метою рятування мільйонів людей, яким загрожує голодна смерть.

Дотла зубожіла українська еміграція в Німеччині є в силі допомогти жертвам голоду лише невеликою фінансовою допомогою. Тому вона може лише підносити молитви до всемогутнього творця. Він міг би змилосердитися над своїм народом і тими, що ще живуть, врятувати перед повною загибеллю.

Українське душпастирство в Німеччині, з місцем перебування в Берліні, закликає своїх вірних до дня жалоби, який закінчиться панахидою за померлих від голоду і за жертви терору, 11 вересня (понеділок) о 6 (18) після обіду в каплиці Марії, Фальцбургерстр[асе] 18/II. Душпастирство дозволяє собі люб'язно запросити до участі в панахиді також вельможню народжених.

^{а-а} *Написано в розбивку і підкреслено машинописним способом.*

¹ Теодор Ініцер (нар. 25 XII 1875 в Нейгешрай біля Вайперт, пом. 9 X 1955 у Відні), д-р теології; з 1921 в Префектурі Папського дому; у 1923 апостольський інспектор ордена Барнабітів в Австрії; у 1928–1929 ректор університету у Відні; у 1929–1930 міністр соціальних справ Австрії; з 1932 архієпископ Відня, з 1933 кардинал, був ініціатором акції інформування європейських держав про голод в Україні і Північному Кавказі (у тому числі про випадки канібалізму); з 1938 апостольський адміністратор Бургенляндю.

Nr 144

4 września 1933, Berlin. Wezwanie Duszpasterstwa Ukraińców w Niemczech do wzięcia udziału w uroczystościach żałobnych poświęconych ofiaram głodu na Ukrainie

Berlin, 4 września 1933 [r.]

^a-Zaproszenie^a

Narody ukraiński i gruziński, Niemcy znad Morza Czarnego oraz inne nie-rosyjskie społeczności, które zamieszkują na południu Związku Sowieckiego, zostały przez komunistycznych decydentów w Moskwie skazane na śmierć głodową.

Jak twierdzi „[Le] Matin”, sowiecki rząd systematycznie organizuje (prowokuje) głód, aby zniszczyć ruchy wolnościowe narodów przez ten rząd uciskanych. Tylko na Ukrainie, w tym „spichlerzu Europy”, zmarły już miliony ludzi, a następne miliony czeka ten sam los. Całe wioski opustoszały, na dachach powiewają czarne flagi na znak, że ich mieszkańcy zmarli z głodu.

Granica między Rosją a Ukrainą jest zamknięta, aby głodujący nie mogli przejść na jeszcze nie dotknięte głodem tereny rosyjskie. W obliczu tej straszliwej sytuacji, przeciwko niszczeniu narodu ukraińskiego protestuje cały ukraiński katolicki episkopat w Galicji i wzywa w przejmującej odezwie cały cywilizowany świat do pomocy i marszów protestacyjnych.

W ślad za odezwą zabrał głos w Wiedniu Jego Eminencja Kardynał dr Innitzer¹, wzywając do utworzenia ogólnościatowej organizacji pomocy społecznej na gruncie ponadnarodowym i wielowyznaniowym, w celu ratowania milionów ludzi zagrożonych śmiercią głodową.

Doszczętnie zubożała ukraińska emigracja w Niemczech jest w stanie przyjąć ofiarom głodu tylko z niewielką pomocą finansową. Przeto może ona tylko wznosić modlitwy do Wszechmogącego Stwórcy. On mógłby się zlitować nad swoim narodem i tych jeszcze żyjących uratować przed całkowitą zagładą.

Ukraińskie duszpasterstwo w Niemczech z siedzibą w Berlinie wzywa swoich wiernych na dzień żałoby, który zostanie zakończony mszą żałobną za umarłych z głodu i ofiary terroru, w dniu 11 września (poniedziałek) o [godzinie] 6 (18) po południu w kaplicy Marii, Falzburgerstr[asse] 18/II. Niniejszym Duszpasterstwo pozwala sobie również zaprosić uprzejmie do udziału w mszy żałobnej wielmożnie urodzonych.

^{a-a} *Zapisać pismem spacjaowanym i podkreślono maszynowo.*

¹ Theodor Innitzer (ur. 25 XII 1875 w Neugeschrei k. Weipert, zm. 9 X 1955 w Wiedniu), dr teologii; od 1921 w Prefekturze Domu Papieskiego; w 1923 apostolski wizytator zakonu barnabitów w Austrii; w l. 1928–1929 rektor Uniwersytetu w Wiedniu; w l. 1929–1930 minister spraw socjalnych Austrii; od 1932 abp Wiednia, od 1933 kardynał, zainicjował akcję informowania państw europejskich o głodzie na Ukrainie i Północnym Kaukazie (w tym o wypadkach kanibalizmu); od 1938 administrator apostolski Burgenlandu.

*ЦДІАУ, ф. 358, оп. 3, спр. 135, 3 б, арк. 1–1 зв.
Копія, машинопис.
Документ німецькою мовою.*

² Петро Вергун (нар. 18 XI 1890 Городок, пом. 7 II 1957), греко-кат. священник, д-р; з 1909 в австро-угорській армії (89 пп); з 1918 в УГА; після звільнення з польської неволі в ЦСР – там вступив в УВО; навчався у Празі, Відні і Берліні; у 1926 висвячений на священника, опікун українських католиків в Берліні і Німеччині; з 1937 у Префектурі Папського дому, з 23 XI 1940 до червня 1945 апостольський візитар греко-католиків III Скликання; у травні 1945 залишився в Берліні; арештований 11 VI 1945 радянськими органами безпеки, перевезений у Київ; з 29 V до 3 VI 1946 суджений ВТ Військ МВС Українського військового округу, засуджений до 7 років ВТТ, покарання відбував в таборах Тайшет, Воркута, Інта, Іркуцьк, помер в лікарні табору в Красноярську; у 2001 беатифікований.

CDIAU, f. 358, op. 3, spr. 135, 3b, k. 1–1 v.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku niemieckim.

² Petro Werhun (ur. 18 XI 1890 w Gródku Jagiellońskim, zm. 7 II 1957), ks. grekokatolicki, dr; od 1909 w armii austro-węgierskiej (89 pp); od 1918 w UHA; po zwolnieniu z polskiej niewoli w CSR – tam wstąpił do UWO; studiował w Pradze, Wiedniu i Berlinie; w 1926 wyświęcony na księdza, opiekun ukraińskich katolików w Berlinie i Niemczech; od 1937 w Prefekturze Domu Papieskiego, od 23 XI 1940 do czerwca 1945 apostolski wizytator grekokatolików w III Rzeszy; w maju 1945 pozostał w Berlinie; aresztowany 11 VI 1945 przez sowieckie organy bezpieczeństwa, przewieziony do Kijowa; w dn. 29 V – 3 VI 1946 sądzony przez WT wojsk MWD Ukraińskiego OW, skazany na 7 lat ITŁ, karę odbywał w obozach Tajszet, Workuta, Inta, Irkuck, zmarł w szpitalu obozowym w Krasnojarsku; w 2001 beatyfikowany.

№ 145

9 вересня 1933, Львів. Із звіту Львівського воєводського управління за серпень 1933 р. про реакції українських меншин на події в УРСР

Воєводське львівське управління –
Відділення безпеки
№: ББ-62/8/33

Львів, 9 вересня 1933 [р.]

Ситуаційний звіт з суспільно-політичного руху за місяць серпень 1933 [р.]

[...]

^{а-б}Український рух^б
Загальна ситуація^а

Серпень 1933 [р.] це період канікул, відпусток і часткового застою в політичному житті. У цьому році, однак, місяць цей багатий на події важливої ваги.

Перш за все, самовбивча смерть чиновника радянського консульства у Львові Миколи Стронського дня 3.8.1933 [р.] потрясла українське суспільство, а це з огляду на те, що це самогубство було третім з черги визначних державних мужів – більшовиків (Микола Хвильовий – травень 1933 [р.], Микола Скрипник – 7.7.1933 [р.]). Хоча смерть Хвильового й Скрипника викликала різні коментарі на тему політики центрального уряду СРСР по відношенні до радянської України, при чому, звичайно, не шкодовано темних барв на змалювання поганого становища українського населення в СРСР, то, однак, лише смерть Стронського дає справжню картину перейняття цим становищем і спричинює^б

[а] Видання всіма греко-кат[олицькими] єпископами спеціальної відозви до населення п. з. «Україна в передсмертних судорогах»,

б) видання 35 українськими організаціями і інституціями (ундівського й емігрантсько-петлюрівського забарвлень) спеціальної відозви протесту,

в) створення Українського громадського комітету, який допомагав би голодуючому українському населенню в радянській Україні.

Незважаючи на вагу, яку намагалися надати цій справі, крім одночасних польських візитів в СРСР, а радянських – у Польщу, які знаменують встановлення дружніх сусідських відносин між обома урядами (радянським і польським), консолідація в українському суспільстві не наступила. І так,

^{а-а} Підкреслено машинописним способом.

^{б-б} Написано в розбивку.

^в Так у тексті. Немає слова або фрагменту.

^г Було: а).

^г Було: б).

Nr 145

9 września 1933, Lwów. Fragmenty sprawozdania Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie za sierpień 1933 r. dotyczące reakcji mniejszości ukraińskiej na wydarzenia w USRS

Urząd Wojewódzki Lwowski –
Wydział Bezpieczeństwa
L: BB-62/8/33

Lwów, dnia 9 września 1933 [r.]

Sprawozdanie sytuacyjne z ruchu społeczno-politycznego
za miesiąc sierpień 1933 [r.]

[...]

^{a-b}Ruch ukraiński^b
Sytuacja ogólna^a

Sierpień 1933 [r.] jest okresem kanikuły, urlopów i częściowego zastoju w życiu politycznym. W tym roku jednak miesiąc ten obfituje w wydarzenia doniosłej wagi.

Przede wszystkim samobójcza śmierć urzędnika konsulatu sowieckiego we Lwowie Mikołaja Strońskiego w dn. 3.8.1933 [r.] wstrząsnęła społeczeństwem ukraińskim, a to z tego powodu, że samobójstwo to było trzecim z kolei wybitnych mężów stanu – bolszewików (Mykoła Chwyłowij – maj 1933 [r.], Mykoła Skrypnyk – 7.7.1933 [r.]). Aczkolwiek śmierć Chwyłowego i Skrypnyka wywołała rozliczne komentarze na temat polityki rządu centralnego ZSRR w stosunku do Ukrainy sowieckiej, przy czym nie szczędzono oczywiście czarnych barw na odmalowanie złego położenia ludności ukraińskiej w ZSRR – to jednak dopiero śmierć Strońskiego daje właściwy obraz przejęcia się tym położeniem i powoduje^c

[a]) Wydanie przez wszystkich biskupów greckokat[olickich] specjalnej odezwy do ludności pt. „Ukraina w kurczach przedśmiertelnych”,

b)^d wydanie przez 35 organizacji i instytucji ukraińskich (o zabarwieniu undowskim i emigrancko-petlurowskim) specjalnej odezwy protestacyjnej,

b)^e założenie Ukraińskiego Komitetu Obywatelskiego, mającego przyjść z pomocą głodującej ludności ukraińskiej na Ukrainie sowieckiej.

Mimo wagi, jaką usiłowano tej sprawie nadać, mimo równoczesnych wizyt polskich w ZSRR a sowieckich w Polsce, znamionujących nawiązanie przyjacielskich stosunków sąsiedzkich między obu rządami (sowieckim i polskim), konsoli-

^{a-a} Podkreślono maszynowo.

^{b-b} Zapisano pismem spacjowanym.

^c Tak w tekście. Brak słowa lub fragmentu.

^d Było: a).

^e Było: b).

націоналісти з ОУН акцію протесту назвали подальшим замилюванням очей й обманюванням укр[аїнського] суспільства і на сторінках своєї преси почали завзяту контрагітацію, а соціалісти з УСРП і УСДП до Комітету не приступили, тому що акцію протесту провели разом з І Інтернаціоналом у «світовому масштабі».

В результаті, акція комітету обмежилася поки що до заснування ряду повітових комітетів і мітингів, влаштованих діячами УНДО, на яких ухвалено резолюції, які засуджували радянський уряд загалом, а особливо за доцільне і послідовне морення голодом українського населення та виселення його за кордон Великої України.

[...]

^aПерегляд української преси

I. а) Відгуки переслідування українців в Світах^a

«Діло»: № 205 від 7 VIII ц. р. у ст[атті] п. з. «Чи дійсно „гине” український народ», посилаючись на статті польської преси про переслідування українців в радянській Росії, пише, що одна частина польського суспільства вбачає у наддніпрянських подіях заяви ліквідації русофільських настроїв українців та виражає бажання, щоб це «освіження» проявилось також в зміні відношення українців щодо Польщі.

«Друга частина преси, тобто ендецька – пише „Діло” – у своєму сліпому русофільстві, якого головне джерело якого лежить у спільному з москалями антиукраїнському фронті, не бачить жодної різниці між теперішньою і попередньою лінією кремлівської національної політики; попередні досягнення в УРСР вважає фікцією і взагалі розв’язок української проблеми бачить лише в поділі впливів на сході Європи між Польщею і Росією».

Врешті-решт говорить, що «існує ще третя група суспільства, яку представляє Ст. Лось¹, за висловом якого український народ після сьогоднішніх репресій перестане існувати в політичному понятті, а залишиться над Дніпром лише як етнографічна маса».

«Правда, – пише „Діло” – Лось не вважає цієї миті за зручною, щоб „добити” українців проведенням загостреного протиукраїнського асиміляційного курсу з боку поляків. Він лише радить введення конструктивної національної політики та надання дрібних концесій, як напр., заснування українського університету, середніх шкіл, економічних і т. д.»

¹ Іван Станіслав Лось (Станіслав Лось) (1890–1974), проф., землянин, консерватор, прибічник федеральної ідеї, експерт зі східних справ; учасник польсько-більшовицької війни 1920; з 1919 до 1931 в МЗС; з 1926 до 1929 в Посольстві РП в Лондоні, одночасно проводив дослідження старого світу в Британському музеї; на початку тридцятих років медіатор між урядом РП і Українською парламентською репрезентацією, автор багатьох публікацій на тему української проблеми, а також історії давнини; у 1947–1961 керівник кафедри прадавньої історії КУЛ (професор); у 1957–1959 декан відд. Гуманістичних наук КУЛ.

dacja w społeczeństwie ukraińskim nie nastąpiła. I tak, nacjonaści z OUN akcję protestacyjną nazwali dalszym mydleniem oczu i oszukiwaniem społeczeństwa ukr[aińskiego] i wszczęli na łamach swej prasy zawziętą kontragitację, a socjaliści z USRP i USDP do komitetu nie przystąpili, ponieważ akcję protestacyjną przeprowadzali wspólnie z I Międzynarodówką w „skali światowej”.

W rezultacie akcja komitetu ograniczyła się na razie do założenia szeregu komitetów powiatowych i wieców urządzanych przez działaczy UNDO, na których uchwalono rezolucje potępiające rząd sowiecki w ogólności, w szczególności zaś za celowe i konsekwentne wygładzanie ludności ukraińskiej i wysiedlenie jej poza granice Wielkiej Ukrainy.

[...]

^aPrzegląd prasy ukraińskiej

I. a) Echa prześladowań Ukraińców w Sowietach^a

„Diło”: Nr 205 z 7 VIII br. w art[ykule] pt. „Czy rzeczywiście ginie naród ukraiński”, nawiązując do artykułów prasy polskiej w sprawie prześladowań Ukraińców w Rosji sowieckiej pisze, iż jedna część społeczeństwa polskiego dopatruje się w wydarzeniach naddnieprzańskich zapowiedzi likwidacji nastrojów rusofilskich Ukraińców i wyraża życzenia, by to „orzeźwienie” wyraziło się również w zmianie ustosunkowania się Ukraińców wobec Polski.

„Druza część prasy, tj. endecka – pisze »Diło« – w swym ślepych rusofilstwie, którego główne źródło spoczywa we wspólnym z Moskalami antyukraińskim froncie, nie widzi żadnej różnicy między obecną linią kremłowskiej polityki narodowej a poprzednią; poprzednie zdobycze w USSR uważa za fikcję i w ogóle rozwiązanie problemu ukraińskiego widzi jedynie w podziale sfery wpływów na wschodzie Europy między Polskę i Rosję”.

Wreszcie powiada, iż „istnieje jeszcze trzecia grupa społeczeństwa, którą reprezentuje St. Łoś¹, zdaniem którego naród ukraiński po dzisiejszych represjach przestanie istnieć w pojęciu politycznym, a pozostanie nad Dnieprem jedynie jako masa etnograficzna”.

„Prawda – pisze »Diło« – Łoś nie uważa tę chwilę za dogodną, by »dobić« Ukraińców przez poprowadzenie zaostrzonego przeciwukraińskiego kursu asymilacyjnego ze strony Polaków. Doradza on jedynie zaprowadzenie konstruktywnej polityki narodowej i udzielenie drobnych koncesji jak np. założenie uniwersytetu ukraińskiego, szkół średnich, gospodarczych itd.”

¹ Jan Stanisław Łoś (Stanisław Łoś) (1890–1974), prof., ziemianin, konserwatysta, zwolennik idei federacyjnej, ekspert od spraw wschodnich; uczestnik wojny polsko-bolszewickiej 1920; od 1919 do 1931 w MSZ; od 1926 do 1929 w Ambasadzie RP Londynie, jednocześnie prowadził badania nad światem starożytnym w British Museum; na początku lat trzydziestych mediator pomiędzy rządem RP a ukraińską reprezentacją parlamentarną, autor wielu publikacji na temat problemu ukraińskiego oraz historii starożytności; w l. 1947–1961 kierownik Katedry Historii Starożytnej KUL (prof.); w l. 1957–1959 dziekan Wydz. Nauk Humanistycznych KUL.

У результаті говорить, що помиляється ця група в оцінці сьогоднішніх подій і їхніх наслідків тому, що, за «Ділом», український народ витримає всі удари.

«Ситуація, безперечно, дуже серйозна – закінчує „Діло”. Ми знов переживаємо переломні часи української історії. Однак співати «реквієм» зарано, рішуче зарано^а».

«Діло»: № 212 від 14 VIII ц. р. вміщає відозву «До Українського народу» про переслідування українського населення в радянській Росії. Розписуючись в цій справі про нужду тамтешнього населення говорить, що український народ західних земель не може далі мовчати, що треба всюди, де лише проживають українці, протестувати проти комуністичного насильства, щоб звернути на себе увагу світу й поспішати з допомогою.

Подаючи до відома створення Укр[аїнським] парламентським Предст[авництвом] і всіма центральними українськими інституціями Українського громадського комітету допомоги Україні, закликає українське суспільство створювати подібні комітети в кожній місцевості світу і приходити з допомогою переслідувань і голодуючій радянській Україні.

Цю відозву підписало 35 товариств і українських інституцій Львова.

«Діло»: № 214 від 16 VIII ц. р. у ст[атті] п. з. «Весь народ проти гнобителів», згадуючи резолюції Центрального к[оміте]ту УНДО з нагоди антиукраїнських виступів в радянській Україні, про створення Комітету допомоги страждаючій Україні та про появу відозви гр[еко-]кат[олицького] єпископства і відозви, підписаної всіма українськими інституціями і т[овариш]твами говорить, що все чітко засвідчує про єдиний фронт всього зорганізованого українського суспільства проти московських гнобителів.

«Однак, говорить „Діло”, суть цих протестів не лежить у чисто людському обуренні. Суть справи не лежить у співчутті і жалю з приводу нещастя когось близького чи рідного. Суть полягає у психічній мобілізації всього народу. Суть справи в цьому, що в кров і кості кожного українця ввійти мусить зро[зу]міння, що Московщина і комунізм це смертельні вороги, які мусять бути знищені, комунізм мусить зникнути з поверхні землі, залишивши по собі спогад одної шаленої ідеї і одного невдалого, безумного експерименту, а Московщина мусить бути зведена до своїх етнографічних земель. І ця психічна мобілізація народу, як реакція на московсько-комуністичні методи режиму в Україні, – це попередня умова успішної боротьби з Московщиною».

Жаліючись далі, що Європа зі своєю культурою і цивілізацією не є свідомо, хто її смертельний ворог, що ніхто не хоче вмішуватися в чужі «внутрішні» справи, говорить, що «це ще не доказує, що ми не повинні мовчати, не переставати^с в інформованні про справи для культурного світу

^а *Нерозбірливе слово, перекреслене на машинці.*

^{с-с} *Так у тексті.*

W rezultacie powiada, iż myli się ta grupa w ocenie dzisiejszych wydarzeń i ich następstw, albowiem, zdaniem „Diła”, naród ukraiński wytrzyma wszystkie ciosy.

„Sytuacja jest bezsprzecznie bardzo poważna – kończy »Diło«. – Przeżywamy znowu przełomowe czasy dla historii ukraińskiej. Jednakowoż śpiewać »requiem« za wcześniej, stanowczo za wcześniej”^f.

„Diło”: Nr 212 z 14 VIII br. zamieszcza odezwę „Do Narodu Ukraińskiego” w sprawie prześladowania ludności ukraińskiej w Rosji sowieckiej. Rozpisując się w tej sprawie o nędzy tamtejszej ludności powiada, iż naród ukraiński ziem zachodnich nie może dalej milczeć, że należy wszędzie, gdzie tylko żyją Ukraińcy, protestować przeciwko przemocy komunistycznej, by zwrócić na siebie uwagę świata i pośpieszyć z pomocą.

Podając te wiadomości założenie przez Ukr[aińską] Reprez[entację] Parlamentarną i wszystkie centralne instytucje ukraińskie Ukraińskiego Obywatelskiego Komitetu Pomocy Ukrainie, wzywa społeczeństwo ukraińskie do zakładania podobnych komitetów w każdej miejscowości świata i przyjsia z pomocą prześladowanej i głodującej Ukrainie sowieckiej.

Odezwę tę podpisało 35 towarzystw i instytucji ukraińskich Lwowa.

„Diło”: Nr 214 z 16 VIII br. w art[ykule] pt. „Cały naród przeciwko gnębicielom”, wspominając o rezolucjach K[omite]tu Centralnego UNDO z okazji antyukraińskich wystąpień na Ukrainie sowieckiej, o utworzeniu Komitetu Pomocy Cierpiącej Ukrainie oraz o ukazaniu się odezwy episkopatu gr[recko]kat[olickiego] i odezwie, podpisanej przez wszystkie instytucje i t[owarzyst]wa ukraińskie powiada, iż wszystko to świadczy dobitnie o jednolitym froncie całego zorganizowanego społeczeństwa ukraińskiego przeciwko gnębicielom moskiewskim.

„Jednakowoż – powiada »Diło« – istota tych protestów nie leży w czysto ludzkim oburzeniu. Istota sprawy nie leży we współczuciu i żalu z powodu nieszczyścia kogoś bliskiego czy krewnego. Istota leży w psychicznej mobilizacji całego narodu. Istota sprawy w tym, że w krew i kości każdego Ukraińca wejść musi zrozumienie, iż Moskiewszczyzna i komunizm to śmiertelni wrogowie, którzy muszą być zniszczeni, komunizm musi zniknąć z oblicza ziemi, pozostawiwszy po sobie wspomnienie jednej szalonej idei i jednego niefortunnego, szaleńczego eksperymentu, a Moskiewszczyzna musi być sprowadzona do swych etnograficznych ziem. I ta mobilizacja psychiczna narodu, jako reakcja na metody moskiewsko-komunistyczne reżimu na Ukrainie, jest warunkiem przedwstępnym pomyślniej walki z Moskiewszczyzną”.

Skarżąc się następnie, że Europa ze swoją kulturą i cywilizacją nie jest świadoma, kto jest jej śmiertelnym wrogiem, że nikt nie chce mieszać się do obcych spraw „wewnętrznych”, powiada, iż „^gto jeszcze nie dowodzi, że nie powinniśmy milczeć, nie ustawać^g w informowaniu o sprawach dla kulturalnego świata dale-

^f Nieczytelne słowo skreślone maszynowo.
^g Tak w tekście.

далекі і політично „неактуальні”, щоб не кричати тим голосніше, чим глибше мовчання потентатів».

Відозва, яка повідомляє про утворення Українського комітету суспільного рятунку України, психічно мобілізує всіх українців проти Москви, пригадує про потребу широкої інформаційної, пропагандистської акції на чужині і несе слова поради й надії тим, які серед сучасного пекла пухнуть з голоду.

«Нова зоря»: № 62 від 20 VIII ц. р. у ст[атті] п. з. «Сусідська преса про нас», звітуючи голос польської преси про останній хід української політики в країні у зв'язку з останніми самогубствами і ситуацією в радянській Україні, пише:

«Під час перегляду голосів польської преси виникають рефлексії, пов'язані з історією і майбутнім двох сусідніх народів, нашого й польського, та всієї Європи. Рефлексії не надто веселі. Боже провидіння просто повторило ситуацію, в якій вже раз знаходилися обидва народи, даючи їм вдруге, в якійсь мірі, нагоду впорядкувати свої взаємні відносини і вплинути на впорядкування відносин великих земель на всьому сході Європи. Однак, на жаль, дуже мало проблисків зрозуміння цієї ситуації і місії по двох боках. Якесь дивовижне почуття безпеки охопило польську суспільну думку, а по українському боці панує бездумність до цієї міри, що хтось повинен за них думати й діяти».

«Мета»²: № 34 від 27 VIII ц. р. у ст[атті] п. з. «Пригноблююче питання», обговорюючи становище українського народу в Світах, пише:

«З не менш грізною логікою – логікою, яка в політиці знає лише права сили й безсилля, йде розвиток випадків і по цьому боці Збруча. Ми звикли до легковаження і навіть насмішок зі спроби утворення сильної польської держави за теперішнього режиму держави, в якому не буде українців, звичайно, що не в фізичному, але в етично^с-національному значенні. Це творення прямує з тихою залізною послідовністю. Не буде жертв, яких теперішній державний польський режим не поніс для введення в життя своєї ідеї. Знову ж таки, спостереження нашої крикливої неухважності і тромтадрації різноманітних визволителів України, доводить нас до дуже прикрих висновків. Коли завмирання народу викликає інстинкт до об'єднання, ми розбиваємо і послаблюємо залишки наших зорганізованих сил, коли нещастя і розпач тимчасово нівелює непорозуміння, в нас діється якраз навпаки – виникають групи, які це нещастя хотіли б монополізувати для себе, а інші зчиняють крик і галас, силкуються на різноманітні софізми, що непотрібний для нас є однорідний фронт. Чи можна видумати більш трагічний парадокс, як цей, що зміцнена, згуртована й нещадна атака в нашому керівництві викликає ^сполітичне зміцнення, нещадне... розбиття?»^с.

^с Так у тексті. Ймовірно, повинно бути: етнічно.

² «Мета» – тижневик, орган Українського католицького об'єднання, що видавався у Львові в 1931–1939. Редактором був Володимир Кузьмович.

kich i politycznie »nieaktualnych«, by nie krzycheć tym głośniej, im głębsze jest milczenie potentatów”.

Odezwa, która zawiadamia o utworzeniu Ukraińskiego Komitetu Społecznego Ratunku Ukrainy, mobilizuje psychicznie wszystkich Ukraińców przeciwko Moskwie, przypomina potrzebę szerokiej informacyjnej, propagandowej akcji na obczyźnie i niesie słowa porady i otuchy tym, którzy wśród nowoczesnego piekła puchną z głodu.

„Nowa Zorja”: Nr 62 z 20 VIII br. w art[ykule] pt. „Prasa sąsiedzka o nas”, relacjonując głosy prasy polskiej o ostatnich pociągnięciach polityki ukraińskiej w kraju w związku z ostatnimi samobójstwami i sytuacją na Ukrainie sowieckiej, powiada:

„Przy przeglądzie głosów prasy polskiej nasuwają się refleksje związane z historią i przeszłością obu sąsiednich narodów, naszego i polskiego oraz całej Europy. Refleksje te są nie bardzo wesole. Opatrzność boska po prostu powtórzyła sytuację, w której już raz znajdowały się oba narody, dając im niejako po raz drugi okazję uporządkować swoje wzajemne stosunki i zaważyć na uporządkowaniu stosunków wielkich ziem na całym wschodzie Europy. Jednakowoż na żal bardzo mało przebłysków zrozumienia tej sytuacji i misji po obydwóch stronach. Jakieś dziwne uczucie bezpieczeństwa ogarnęło polską myśl publiczną, a znów po stronie ukraińskiej panuje bezmyślność do tego stopnia, że powinien ktoś za nich myśleć i działać”.

„Meta”²: Nr 34 z 27 VIII br. w art[ykule] pt. „Gnębzące pytanie”, omawiając położenie narodu ukraińskiego w Sowietach, powiada:

„Z niemniej groźną logiką – logiką, która w polityce zna jedynie prawa siły i niemocy, kroczy rozwój wypadków i po tej stronie Zbrucz. My przyzwyczailiśmy się do lekceważenia, a nawet kpin z próby utworzenia silnego państwa polskiego przy obecnym reżimie państwa, w którym nie będzie Ukraińców rzecz oczywista, że nie w fizycznym, lecz w etycznie^b narodowym znaczeniu. Tworzenie to kroczy z cichą żelazną konsekwencją. Nie będzie ofiar, których by obecny reżim państwowy polski nie poniósł dla przeprowadzenia w życie swej idei. Znowu obserwacja naszego krzykliwego roztargnienia i tromtadracji rozmaitych zbawców Ukrainy doprowadza nas do bardzo przykrych wniosków. Kiedy zanik narodu wywołuje instynkt ku zjednoczeniu, my rozbijamy i osłabiamy resztki naszych zorganizowanych sił, kiedy nieszczęście i rozpacz niweluje chwilowo nieporozumienie, u nas dzieje się wręcz przeciwnie – powstają grupy, które to nieszczęście chciałyby zmonopolizować dla siebie, inni zaś podejmują krzyk i hałas, wysilają się na rozmaite sofizmaty, iż niepotrzebny jest dla nas jednolity front. Czyż można wymyślić bardziej tragiczny paradoks jak ten, że wzmocniony, zwarty i bezwzględny atak wywołuje w naszym kierownictwie „polityczne wzmocnienie bezwzględne... rozbicie?”^g.

^b *Tak w tekście. Prawdopodobnie powinno być: etnicznie.*

² „Meta” – tygodnik, organ Ukraińskiego Związku Katolickiego, wydawany we Lwowie w l. 1931–1939. Redaktorem był Wołodymyr Kuźmowicz.

«Ми живемо в омані політичних фантазій, допускаємо до суспільного підношення людей і груп, які не розуміють, що роблять. Ще щастя, що на т. зв. „протестаційному фронті”, який виявляє велике зацікавлення у селянських мас Галичини справами Великої України, не видно і не чути чвар серед наших посварених* політичних груп. Український селянин не звертає поки що найменшої уваги на ці чвари. В обличчі катастрофи він приховує належну повагу й одностайність. Під час політичного екзамену, який на наших землях проводить сучасна історія, він цей екзамен витримує. Чи складемо цей екзамен ми, українська інтелігенція, керівнича верства?»

Чи наш спосіб реакції на національну катастрофу не є третім способом, найбільш страшним, бо мимовільним прискоренням цієї катастрофи?»

^{а-б)} *Справа Всеукраїнського конгресу^а*

[...]

«Діло»: № 218 від 20 VIII 1933 [р.] у ст[атті] п. з. «Про поєднання Крайового керівництва й еміграції», вміщає кореспондент М. Данько ряд зауваг на тему завдань Всеукраїнського національного конгресу.

У вступі статті автор зауважує, що «фізичне існування значної частини населення Великої України є зараз, як ніколи, під загрозою, під загрозою також справа української державності».

«Одною з найважливіших попередніх умов наведення української національної самооборони є, – реченням автора, – доцільне поєднання акції на українських землях з акцією на міжнародній території. Утворення стислого зв'язку між тими двома частинами української акції повинно бути завданням Всеукраїнського національного конгресу. Сучасний момент вимагає негайного проведення найширшої мобілізації українських сил, фізичних і інтелектуальних, фінансових засобів і політичної єдності. Всі партії чи еміграційні уряди повинні бути лише осередками української організованої сили, посередниками між керівним центром і українськими масами».

«Виникає питання, – пише далі кореспондент, – в якій стадії розвитку роботи Загальносуспільного комітету треба буде скликати ВКН? Розглядаючи справу систематично, діяльність комітету буде трояка: протестаційна, політична та через збори на міжнародній території. Акція протесту повинна духовно мобілізувати мільйонні маси західноукраїнських земель на захист загрожених голодною смертю зазбручанських братів. Але національні маси можуть лише зрушити вожді до національного вчинку, і є ним, перш за все, ³ зібрання грошових засобів для безпосередньої допомоги голодній Україні та до ведення подальшої боротьби проти Московщини. Третім етапом розвитку проти московської акції є її розширення на міжнародній території. І тут вимагається співробітництва європейської еміграції, а особливо американської, яка може мати дуже велике значення».

* Було: поважнених.

³ Фрагмент або слово перекреслене на машинці.

„Żyjemy w złudzeniu fantazji politycznych, dopuszczamy do społecznego wywyższenia się ludzi i grup, które nie zdają sobie sprawy z tego, co czynią. Jeszcze szczęście, że na tzw. »froncie protestacyjnym«, który wykazuje wielkie zainteresowanie u mas włościańskich Galicji sprawami Wielkiej Ukrainy, nie widać i nie słychać kłótni wśród naszych poważnionych¹ grup politycznych. Włościanin ukraiński nie zwraca na razie najmniejszej uwagi na te waśnie. W obliczu katastrofy zachowuje on odpowiednią powagę i jednomyślność. Przy egzaminie politycznym, który przeprowadza na naszych ziemiach historia współczesna, on ten egzamin wytrzymuje. Czy zdamy ten egzamin my, inteligencja ukraińska, warstwa kierownicza?

Czy nasz sposób reakcji na katastrofę narodową nie jest trzecim sposobem najbardziej strasznym, albowiem samorzutnym przyspieszeniem tej katastrofy?”

^{a-b)} Sprawa Kongresu Wszuchukraińskiego^a

[...]

„Diło”: Nr 218 z 20 VIII 1933 [r.], w art[ykule] pt. „O połączenie kierownictwa krajowego i emigracji”, zamieszcza korespondent M. Dańko szereg uwag na temat zadań Wszuchukraińskiego Kongresu Narodowego.

Na wstępie artykułu autor zauważa, że „istnienie fizyczne znacznej części ludności Wielkiej Ukrainy jest obecnie jak nigdy zagrożone, zagrożona jest również sprawa państwowości ukraińskiej”.

„Jednym z najważniejszych warunków przedwstępnych naprowadzenia ukraińskiej samoobrony narodowej jest – zdaniem autora – celowe połączenie akcji na ziemiach ukraińskich z akcją na terenie międzynarodowym. Utworzenie ścisłej łączności między tymi dwoma częściami akcji ukraińskiej winno być zadaniem Wszuchukraińskiego Kongresu Narodowego. Obecna chwila wymaga natychmiastowego przeprowadzenia najszerszej mobilizacji sił ukraińskich, sił fizycznych i intelektualnych, środków finansowych i łączności politycznej. Wszystkie partie czy też urzędy emigracyjne winny być jedynie ośrodkami ukraińskiej zorganizowanej siły, pośrednikami między centrum kierującym a masami ukraińskimi”.

„Powstaje pytanie – pisze dalej korespondent – w jakim stadium rozwoju pracy ogólnospołecznego komitetu trzeba będzie zwołać WKN. Biorąc sprawę systematycznie, działalność komitetu będzie trojaka: protestacyjna, zbiórkowa oraz polityczna na terenie międzynarodowym. Akcja protestacyjna winna zmobilizować duchowo milionowe masy zachodnioukraińskich ziem na obronę zagrożonych śmiercią głodową braci zazbruczańskich. Lecz zruszać masy narodowe wolno jedynie przywódcom dla czynu narodowego, a nim jest przede wszystkim^j zebranie środków pieniężnych dla bezpośredniej pomocy głodującej Ukrainie oraz dla prowadzenia dalszej walki przeciwko Moskiewszczyźnie. Trzecim etapem rozwoju akcji przeciwmoskiewskiej jest rozszerzenie jej na terenie międzynarodowym. I tutaj wymagana jest współpraca emigracji europejskiej, a w szczególności amerykańskiej, które może mieć bardzo wielkie znaczenie”.

¹ *Było: poważnionych.*

^j *Fragment lub słowo przekreślone maszynowo.*

[...]

^a-Українські мітинги протесту проти радянської Росії^a

[Яв]орів: Дня 20 VIII ц. р. о. Присташ Юліан, гр[еко-]кат[олицький] парох у Молошковицях, впливав з амвону на своїх парафіян, щоб вони приносили жертви для своїх голодних братів в радянській Україні. Крім цього, він наказав носити жалобу за гноблених і голодних українців, які залишаються в радянській Росії.

[Мос]тиська: Дня 27 серпня ц. р. о. парох Білик в Арламовській Волі під час проповіді оголосив, що черговою й ще черговою неділі, улаштує збори на користь українського населення під російською окупацією, яке терпить велику нужду з приводу голоду.

[Рава] Руська: Дня 3 VIII ц. р. в Угнові в залі читальні «Просвіти» відбулися збори протесту проти уряду радянської Росії за участю депутата Кохана³, в якому взяло участь близько 30 осіб.

Після представлення в темних барвах теперішніх відносин, що панують в радянській Україні, депутат Кохан закликав зібраних до підписання збірного меморіалу протесту до Ліги Націй проти поганої поведінки російського уряду супроти населення в радянській Україні.

Після підписання цього протесту, присутній на зборах дир[ектор] о. парох Олександр Тресневський з Угнова апелював до зібраних, щоб як найбільш чисельно записувалися в ряди «Просвіти», приходили на збори членів та користалися бібліотекою, а перш за все, щоб усвідомлювала молодь в націоналістичному дусі, тому що від цього залежить майбутнє українського народу, після чого зібрані, після відспівання «Ще не вмерла [Україна]», розійшлися по хатах.

[Сока]ль: Дня 19.8. ц. р. відбулися збори в залі Народного дому в Белзі, влаштовані Костянтином Мигалем з Себечева, у справі становища укр[аїнців] в радянській Росії та шкільництва в Польщі.

У цих зборах взяло участь близько 500 місцевих осіб і з довколишніх сіл та депутат Кохан.

[...]

ДАВО, ф. 46, оп. 9 а, спр. 985, арк. 3, 11 зв., 12 зв. – 14, 19.

Копія, машинопис.

Документ польською мовою.

³ Володимир Кохан (4 XII 1898 – 13 VI 1966), під час I світової війни в австро-угорській армії, у 1918–1919 в УГА; у період між війнами діяч «Лугу» і «Просвіти», директор Українського банку в Сокалі, член УНДО. Арештований 15 X 1930 ДП, спочатку суджений у Грубешові, потім у Володимирі-Волинському і остаточно з 17 до 22 II 1931 у Львові; звільнений у вересні 1931; у 1931–1933 посол до Сейму РП; у 1932–1939 у ФНС; у 1940–1944 працював в Центробанку у Львові; після 1945 генеральний секретар Українського координаційного комітету в Баварії, потім емігрував у Канаду; з 1948 директор виконавчої влади Канадського комітету українців.

[...]

^aUkraińskie wiece protestacyjne przeciw Rosji sowieckiej^a

[Jaw]orów: Dnia 20 VIII br. ks. Prystasz Julian, gr[ecko]kat[olicki] proboszcz w Mołozkowicach, wpływał z ambony na swoich parafian, aby ci składali datki dla głodnych swoich braci na Ukrainie sowieckiej. Ponadto nakazał on noszenie żałoby za gnębionych i głodnych Ukraińców, pozostających w Rosji sowieckiej.

[Moś]ciska: Dnia 27 sierpnia br. ks. proboszcz Biłyk w Arłamowskiej Woli zapowiedział na kazaniu, że w przyszłą niedzielę i następną urządza zbiórki na rzecz ludności ukraińskiej pod zaborem rosyjskim, cierpiącej wielką nędzę z powodu głodu.

[Rawa] Ruska: Dnia 3 VIII br. odbyło się w Uhnowie w sali czytelnicy „Proswity” zebranie protestacyjne przeciw rządowi Rosji sowieckiej z udziałem posła Kochana³, w którym wzięło udział około 30 osób.

Po przedstawieniu zebranym w czarnych barwach obecnych stosunków panujących na Ukrainie sowieckiej, poseł Kochan wezwał zebranych do podpisania zbiorowego memoriału protestacyjnego do Ligi Narodów przeciw złemu postępowaniu rządu rosyjskiego względem ludności na Ukrainie sowieckiej.

Po podpisaniu przez zebranych tego protestu, obecny na zebraniu dyr[ektor] ks. proboszcz Aleksander Trzeźniowski z Uhnowa zaapelował do zebranych, by jak najliczniej zapisywali się na członków „Proswity”, uczęszczali na zebrania członków i korzystali z biblioteki, a przede wszystkim, by uświadamiali młodzież w duchu nacjonalistycznym, gdyż od tego zależy przyszłość narodu ukraińskiego, po czym zebrani, po odśpiewaniu „Szczę ne wmerła [Ukraina]” rozeszli się do domów.

[Soka]: Dnia 19.8.br. odbyło się zgromadzenie w sali Domu Narodowego w Bełzie, urządzone przez Konstantego Myhala z Siebieczowa w sprawie położenia Ukr[aińców] w Rosji sowieckiej oraz szkolnictwa w Polsce.

W zgromadzeniu tym wzięło udział około 500 osób miejscowych i z okolicznych wsi oraz poseł Kochan.

[...]

*DAWO, f. 46, op. 9 a, spr. 985, k. 3, 11 v., 12 v. – 14, 19.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku polskim.*

³ Wołodmyr Kochan (4 XII 1898 – 13 VI 1966), w czasie I wojny światowej w armii austro-węgierskiej, w l. 1918–1919 w UHA; w okresie międzywojennym działacz „Luhu” i „Proswity”, dyrektor Banku Ukraińskiego w Sokalu, czł. UNDO. Aresztowany 15 X 1930 przez PP, początkowo sądzony w Hrubieszowie, potem we Włodzimierzu Wołyńskim i ostatecznie w dn. 17–22 II 1931 we Lwowie; zwolniony po wrześniu 1931; w l. 1931–1933 poseł na Sejm RP; w l. 1932–1939 w FNJ; w l. 1940–1944 pracował w Centrobanku we Lwowie; po 1945 sekretarz generalny Ukraińskiego Komitetu Koordynacyjnego w Bawarii, następnie wyemigrował do Kanady; od 1948 dyrektor egzekutywy Kanadyjskiego Komitetu Ukraińców.

№ 146

9 вересня 1933, Станіслав. Із звіту воєводи Станіславського за серпень 1933 р. про мітинги, організовані УНДО в знак протесту проти подій в УРСР

[...]

(За рознарядкою)

До 1) Подаю.

До 2–10) Посилаю.

^a-Отримують:^a

1) Міністерство внутрішніх справ Політичний департамент (Нац. сусп.)	4 прим[ірники]
2) ПП Воєводи у:	
Білостоці	1
Бресті н[ад] Б[угом]	1
Львові	1
Луцьку	1
Новгородку	1
Вільнюсі	1
Тернополі	1
3) П. Інспектор V Армії у Львові	1
4) П. К-р ОК VI Сам. інф. реф. у Львові	1
5) П. К-р ОК X [Сам. інф. реф.] у Перемишлі	1
6) П. К-р 11 Див. піхоти Від. II Ком. у Станіславі	1
7) П. Начальник Слідчого уряду в Станіславі	1
8) П. Прокурор при СУ у: Коломиї	1
Стрию	1
Станіславі	1
9) П. Прокурор при Апеляц[ійному] суді у Львові	1
10) Малопольський інспекторат Обл. Кордонної сторожі у Перемишлі	1
11) ПП Начальника повіту – всі по одному прим[ірнику]	12
12) Для Відділення безпеки	2
Разом:	35 пр[имірни]ків

[...]

^a-^a Підкреслено машинописним способом.

Nr 146

9 września 1933, Stanisławów. Fragment sprawozdania wojewody stanisławowskiego za sierpień 1933 r., dotyczący wieców zorganizowanych przez UNDO w proteście przeciwko wydarzeniom w USRS

[...]

Do

(Wedle rozdzielnika)

Ad 1) Przedkładam.

Ad 2–10) Przesyłam.

^{a-}Otrzymują^{a-}:

1) Ministerstwo Spraw Wewnętrznych	4 egz[emplarze]
Departament Polityczny (Społ[ecznie-]Narod[owy])	
2) PP Wojewodowie w:	
Białymstoku	1
Brześciu n[ad] B[ugiem]	1
Lwowie	1
Łucku	1
Nowogródka	1
Wilnie	1
Tarnopolu	1
3) P. Inspektor V Armii we Lwowie	1
4) P. Dca OK VI Sam[odzielny] Ref[erat] Inf[ormacyjny]	1
we Lwowie	
5) P. Dca OK X [Samodzielny Referat Informacyjny]	1
w Przemyślu	
6) P. Dca 11 Dyw. Piechoty Oddz. II Szt. w Stanisławowie	1
7) P. Naczelnik Urzędu Śledczego w Stanisławowie	1
8) P. Prokurator przy SO w: Kołomyi	1
Stryju	1
Stanisławowie	1
9) P. Prokurator przy Sądzie Apelac[yjnym] we Lwowie	1
10) Małopolski Inspektorat Okr[ęgowy] Straży Granicznej	1
w Przemyślu	
11) PP. Starostowie – wszyscy po jednym egzempl[arzu]	12
12) Dla Wydziału Bezpieczeństwa	2
Razem:	35 egz[em]plarzy

[...]

^{a-} ^{a-} Podkreślono maszynowo.

^aПолітичне життя
УНДО^a

^aПов[іт] Станіслав:^a Дня 19 VIII ^б в Станіславі відбулося публічне засідання, скликане місцевим комітетом УНДО з метою заманіфестування проти червоного терору в радянській Україні. На збори прибуло близько 1000 осіб, а як доповідачі взяли участь: депутат Біляк¹ (УНДО), депутат Ладика² (УСРП) і б[увший] депутат з УНДО Дмитро Паліїв.

Після відкриття зборів адвокатом д-ром Юліаном Олесницьким, головний реферат зачитав д-р Олександр Чорненко. Він представив короткий історичний нарис історії України, ^{г-г} довше зупинився над її найновішою епохою, тобто часами радянського режиму.

На основі ряду даних він сказав, що Україна переживає історичну трагедію, бо одурманена совітами виглядом самостійності, не лише не має суверенітету, але в останніх роках совіти прямують до її денационалізації і колонізування російським елементом, через масове морення голодом українського населення. Червоний терор виявився стократно гіршим від білого царського. Вже сколективізовано 2 000 000 укр[аїнських] господарств, 200 000 населення, більш усвідомленого національно, переселено в далекі сторони, а на те місце приведено колоністів, корінних росіян-комуністів. Водночас навмисно мориться голодом мільйони населення, конфіскуючи залишки збіжжя під закидом антидержавної діяльності. Доповідач цитує лист, писаний з України, в якому в суворих кольорах представлена там[ешня] ситуація. Під час цитування слів, що харчування на кухнях колгоспів таке, що свині не їли б цього, один з присутніх в залі комуністів крикнув: «Неправда, дайте нам такий вікт». Цей заклик викликав бурхливий відгук в залі. Під час виниклого заколоту порядкова сторожа вивела цього комуніста та його кількох прихильників з залу.

Після заспокоєння зібраних, д-р Чорненко далі промовляв на тему репресій радянського режиму, які здійснюються відносно укр[аїнського] народу в мовній, релігійній, культурній та інших сферах.

^б Перекреслено від руки: ц. р.

^a Було: Ладига. Так само далі.

^{г-г} Дописано від руки.

¹ Степан Біляк (11 VI 1890 – 1950), д-р права; у I світовій війні служив в Січових Стрільцях; у 1918–1919 в. о. секретаря Української Національної Ради; у 1919–1920 секретар диктатора ЗУНР; у двадцятих роках радник в Городку; на переломі літа та осені 1930 арештований ДП, звільнений в листопаді 1930; потім член правління товариства «Рідна школа», голова філії «Просвіти» в Городку (?), член ЦК УНДО; у 1928–1939 посол до Сейму РП; адвокат, захисник в процесах лідерів ОУН; після війни в США.

² Дмитро Ладика (нар. 14 VIII 1888, пом. у лютому або березні 1945), адвокат; в 1914–1918 в армії австро-угорськ. – пор., командувач табору П КА; у 1918–1920 в УГА (?); член ЗГ УСРП. Арештований ДП в жовтні 1930, звільнений у листопаді 1930; у 1928–1935 посол до Сейму РП; в кінці II світової війни виїхав у Німеччину, загинув під час альянського нальоту на Дрезден.

^a-Życie polityczne
UNDO^a

^a-Pow[iat] Stanisławów:^a Dnia 19 VIII ^b odbyło się w Stanisławowie zgromadzenie publiczne, zwołane przez miejscowy komitet UNDO w celu zmanifestowania przeciwko czerwonemu terrorowi na Ukrainie sowieckiej. Na zgromadzenie przybyło około 1000 osób, a jako prelegenci wzięli udział: poseł Bilak¹ (UNDO), poseł Ładyka² (USRP) i b[yl]y] poseł z UNDO Dmytro Palijiw.

Po zagajeniu zgromadzenia przez adwokata dra Juliana Oleśnickiego wygłosił główny referat dr Aleksander Czornenko. Przedstawił on krótki rzut historyczny na dzieje Ukrainy, ^d-^a-^d zatrzymał się dłużej nad jej epoką najnowszą, tj. czasy reżimu sowieckiego.

Na podstawie szeregu danych stwierdził on, że Ukraina przeżywa historyczną tragedię, otumaniona bowiem przez Sowiety pozorami samodzielności, nie tylko że nie posiada suwerenności, ale w ostatnich latach Sowiety zmierzają do wynarodowienia jej i skolonizowania przez element rosyjski, wygładzając masowo ludność ukraińską. Czerwony terror okazał się stokroć gorszy od białego carskiego. Skolektywizowano już 2 000 000 gospodarstw ukr[aińskich], 200 000 ludności bardziej narodowo uświadomionej przesiedlono w odległe strony, a na to miejsce sprowadzono kolonistów rdzennych Rosjan – komunistów. Równocześnie wygładza się umyślnie miliony ludności, konfiskując resztki zboża pod zarzutem działalności antypaństwowej. Mówca przytacza list, pisany z Ukrainy, przedstawiający w drastycznych barwach tamt[ejszą] sytuację. W czasie cytowania słów, iż wyżywienie w kuchniach kołchozów jest takie, iż świny nie jadłyby tego, jeden z obecnych na sali komunistów krzyknął: „Ne prawda, dajte nam takij wikt”. Okrzyk ten wywołał żywiołowy odruch na sali. W czasie powstałego zamieszania straż porządkowa wyprowadziła owego komunistę oraz kilku jego zwolenników z sali.

^b Skreślono odręcznie: br.

^c Było: Ładyga. Tak samo dalej.

^d-^d Dopisano odręcznie.

¹ Stepan Bilak (11 VI 1890 – 1950), dr prawa; w I wojnie światowej służył w Strzelcach Siczowych; w l. 1918–1919 p. o. sekretarza Ukraińskiej Rady Narodowej; w l. 1919–1920 sekretarz dyktatora ZURL; w latach dwudziestych radny w Gródku Jagiellońskim; na przełomie lata i jesieni 1930 aresztowany przez PP, zwolniony w listopadzie 1930; następnie członek zarządu towarzystwa „Ridna Szkoła”, prezes filii „Proswity” w Gródku Jagiellońskim (?), członek CK UNDO; w l. 1928–1939 poseł na Sejm RP; adwokat, obrońca w procesach działaczy OUN; po wojnie w USA.

² Dmytro Ładyka (ur. 14 VIII 1888, zm. w lutym lub marcu 1945), adwokat; w l. 1914–1918 w armii austro-węgierskiej – por., dca taboru II KA; w l. 1918–1920 w UHA (?); członek ZG USRP. Aresztowany przez PP w październiku 1930, zwolniony w listopadzie 1930; w l. 1928–1935 poseł na Sejm RP; pod koniec II wojny światowej wyjechał do Niemiec, zginął podczas alianckiego nalotu na Drezno.

Як другий від УНДО промовляв депутат Біляк, який так само критикував більшовицьку політику, називаючи [більшовиків] загарбниками і окупантами. Він згадував, що від часу [†]Андрусівського перемир'я у 1667[†] р. ця ж політика і надалі продовжується Росією й Польщею. Він гостро засудив відносини[‡], які зараз панують у Великій Україні, і сказав про нужду, яку укр[аїнський] народ терпить у радянській Росії.

Третій з черги промовляв від УСРП депутат Ладика, який коротко змалював важке становище в радянській Росії, додаючи, що не можна ждати допомоги від інших, але треба самим взятися за роботу в усіх напрямках економічного й суспільного життя.

Коли цей доповідач, посилаючись на вищеописаний інцидент у залі, виразив свій погляд, що не треба було так гостро поводитися з комуністом, який, можливо, необачно виразив своє глибоке переконання, і що радше тих, що блукають, треба навчати і робити свідомішими, з-посеред кола студентів, які знаходилися у залі, пролунав вигук: «Гласкати їх не будем».

На кінець дуже чітко і переконуюче промовив б[увший] депутат Дмитро Паліїв, редактор журналу «Новий час» зі Львова. Свою промову почав словами, що багато серед присутніх таких, які разом з ним боролися під Львовом і йшли до бою під Київ за незалежність України і в цьому часі бачили трагедію укр[аїнського] народу, який дав збаламутитися фальшивими більшовицькими гаслами. Зараз весь народ схаменувся, але [зробив це] запізно, тому, що його повністю пригнобив більшовицький уряд і червоний терор. Російський уряд застосовує політику, яка невідома в культурному світі, він хоче знищити всю Україну голодом і колонізувати її москалями, але йому це не вдасться, бо так, як довго живе хоч би один свідомий українець, буде протестувати проти варварського терору. Боротьба за екзистенцію повинна викликати в кожного українця бунт совісті, який охопить маси і підготує до повстання в Україні, і це вирішить [питання] про незалежну укр[аїнську] державу. Настане час, коли вся Україна здобуде собі свободу й незалежність, визволиться від окупантів і позбудеться червоного терору. Промова Паліїва була бурхливо оплескувана.

На пропозицію д-ра Олесницького через акламацію ухвалено, відчитану д-ром Чорненком, резолюцію наступного змісту:

«1) Московські більш[овики] обманули укр[аїнське] селянство і робітників і під гаслом свободи окупували придністрянську Україну і поміняли її в московську колонію;

2) більш[овицька] політика в Україні прямує до того, щоб укр[аїнський] народ знести з поверхні землі і цим способом раз і назавжди закінчити з небезпекою війни України проти Москви за незалежну укр[аїнську] державу;

3) російські більш[овики] і їхні українські лакеї довели до того, що зараз укр[аїнське] суспільство мільйонами вмирає голодною смертю.

^{† †} Було: Андрухівського перемир'я у 1669.

Po uspokojeniu się zebranych, dr Czornenko przemawiał w dalszym ciągu na temat represji reżimu sowieckiego stosowanych względem narodu ukr[aińskiego] w dziedzinie językowej, religijnej, kulturalnej itd.

Jako drugi przemawiał z ramienia UNDO poseł Bilak, który w podobny sposób krytykował politykę bolszewicką, nazywając ich [tj. bolszewików] najeźdźcami i okupantami. Wspomniał, że od pokoju ^{e-c}andruszowskiego w r. 1667^{e-c} ta sama polityka jest i obecnie kontynuowana przez Rosję i Polskę. Potępił ostro stosunki panujące obecnie na Wielkiej Ukrainie i wykazał nędzę, jaką naród ukr[aiński] cierpi w Rosji sowieckiej.

Trzeci z kolei przemawiał z ramienia USRP poseł Ładyka, który w krótkich słowach zobrazował ciężki stan w Rosji sowieckiej, nadmieniając, że nie należy czekać na pomoc innych, ale samym się wziąć do pracy we wszystkich kierunkach życia ekonomicznego i społecznego.

Gdy mówca ten – nawiązując do opisanego wyżej incydentu na sali – wyraził swój pogląd, że nie należało tak ostro postąpić z komunistą, który może nieopatrznie wyraził swe głębokie przekonanie i że raczej tych błędzących należy pouczać i uświadamiać, spośród grona studentów, znajdujących się na sali, padł okrzyk: „Hłaskaty ich ne budem”.

W końcu bardzo dobitnie i przekonująco przemówił b[yły] poseł Dmytro Palijiw, redaktor czasopisma „Nowyj Czas” ze Lwowa. Przemówienie swe zaczął od słów, że wielu jest wśród zebranych takich, którzy z nim razem walczyli pod Lwowem i szli w bój pod Kijów o niepodległość Ukrainy i w tym czasie widzieli tragedię narodu ukr[aińskiego], który dał się bałamucić fałszywymi hasłami bolszewickimi. Obecnie cały naród opamiętał się, ale za późno, albowiem został całkowicie zgnębiony przez rząd bolszewicki i terror czerwony. Rząd rosyjski stosuje politykę nieznaną w świecie kulturalnym, chce on bowiem zniszczyć głodem całą Ukrainę i skolonizować ją Moskalami, ale mu się to nie uda, bo jak długo żyje chociażby jeden świadomy Ukraińiec, będzie protestował przeciwko barbarzyńskiemu terrorowi. Walka o egzystencję wywołać powinna u każdego Ukraińca bunt sumienia, który ogarnie masy i przygotowuje do powstania na Ukrainie i to zadecyduje o niezależnym państwie ukr[aińskim]. Przyjdzie czas, gdy cała Ukraina zdobędzie sobie wolność i niepodległość, wyzwoli się od okupantów i pozbędzie się czerwonego terroru. Przemówienie Palijiwa było hucznie oklaskiwane.

Na wniosek dr. Oleśnickiego przez aklamację uchwalono odczytaną przez dr. Czornenkę rezolucję następującej treści:

„1) Moskiewscy bolszewicy] oszukali ukr[aińskie] włościanstwo i robotników i pod hasłem wolności okupowali Przydniestrzańską Ukrainę i przemienili ją w moskiewską kolonię;

2) polityka bolszewicka] na Ukrainie dąży do tego, ażeby ukr[aiński] naród znieść z powierzchni ziemi i tym sposobem raz na zawsze skończyć z niebez-

^{e-c} *Było: pokoju Andruszowskiego w 1669.*

Ми, українці Станіславщини, зібрані на мітингах в Станіславі дня 19 VIII, посилаємо^а нашим братам і сестрам на Придніпрянщині і на Соловецьких островах, в Сибірі і в льохах ГПУ наш гарячий привіт і закликаємо^б до вистояння в боротьбі з московськ[ими] окупантами. Ми перед всім культурним світом протестуємо проти терору, якого застосовує радянський уряд над укр[аїнським] населенням. Ми оголошуємо боротьбу за проголошенням і лакеям Москви та зобов'язуємося нещадно нищити пресу, яка стоїть на послугах більшовиків».

На закінчення відспівано «Ще не вмерла Україна».

Дня 20 VIII ^б в Братківцях відбулося засідання УНДО, в якому брав участь депутат Чукур^с. На засіданні депутат Чукур склав короткий депутатський звіт, з подробицями обговорюючи, ^гнатомість^г, закон про шкільництво, економічну політику уряду, врешті-решт представив жалісне становище українців під владою червоної Москви, ілюструючи пануючий у Великій Україні терор. На закінчення прийнято резолюцію, в якій учасники збору висловлюють довіру укр[аїнській] парламентській репрезентації, висловлюють співчуття у зв'язку з недолею і важким становищем укр[аїнського] народу під владою червоної Москви, врешті-решт протестують проти утиску і терору у Великій Україні.

Дня 19 VIII в Жидачеві відбулося публічне депутатське засідання, за участю депутатів Кузика³ й Великановича⁴, в якому взяло участь близько 1000 осіб.

Під час засідання виголосив промову деп[утат] Великанович на тему укр[аїнського] шкільництва в Польщі, показуючи, що розвиток цього шкільництва владою утруднюється, а школи ліквідуються. Депутат закінчив свою промову закликком до інтенсивної підтримки «Рідної школи»⁵.

Пізніше промовляв депутат Кузик, який звітував про економічну ситуацію в Польщі, далі – [про] новий самоврядний закон, виявляючи ^гйого^г шкідливість для укр[аїнського] народу.

Наприкінці депутат Кузик, торкаючись останніх подій в радянській Україні, протестував проти переслідування укр[аїнського] руху у Великій Україні, причому заявив, що на знак протесту укр[аїнський] народ проведе

^а Було: Чукур. Подібно й далі.

³ Степан Кузик (7 I 1888 – 1947), адвокат, член головного управління УНДО, член правління видавничої спілки «Діло», член правління «Просвіти», член ради спілки Українська нафтова промисловість; у 1928–1935 посол до Сейму РП; у вересні 1930 арештований ДП, звільнений в грудні 1930; після 1941 директор Центробанку в Львові; після війни в Німеччині.

⁴ Дмитро Великанович (нар. 21 IX 1884), діяч «Просвіти», вчитель, член Української демократичної партії, потім член ЦК УНДО; в 1928–1939 посол до Сейму РП; у 1940 депортований в гліб СРСР.

⁵ «Рідна школа» – культурно-освітнє товариство, яке нараховувало понад 100 тис. членів, утримуване завдяки пожертвуванням української громадськості, головною метою якого була організація українських приватних шкільних закладів; товариство фінансувало діяльність дошкільних, загальних, професійних, а також середніх закладів, організувало спеціальні курси, в т. ч. для неписьменних, а також вело видавничу діяльність.

pieczeństwem wojny Ukrainy przeciw Moskwie za niezależne ukr[aińskie] państwo;

3) rosyjscy bolsz[ewicy] i ich ukraińscy lokaje doprowadzili do tego, że ukr[aińskie] społeczeństwo milionami wymiera obecnie głodową śmiercią.

My, Ukraińcy Stanisławowszczyzny, zebrani na wiecu w Stanisławowie dnia 19 VIII, ślemy naszym braciom i siostram na Przydnieprzańszczyźnie i na Solowieckich Wyspach, na Sybirze i w lochach GPU nasze gorące pozdrowienie i wzywamy do wytrwania w walce z okupantami moskiewsk[imi]. Protestujemy przed całym kulturalnym światem przeciw terrorowi stosowanemu przez rząd sowiecki na ukr[aińskiej] ludności. Wypowiadamy walkę zaprzedańcom i służalcem Moskwy oraz zobowiązujemy się bezwzględnie niszczyć prasę, jaka stoi na usługach bolszewików”.

Na zakończenie odśpiewano „Szczene wmerła Ukraina”.

Dnia 20 VIII^b odbyło się w Bratkowcach zebranie UNDO, w którym uczestniczył poseł Czukur⁸. Na zebraniu złożył poseł Czukur krótkie sprawozdanie poselskie, omawiając dość szczegółowo^d natomiast^d ustawę o szkolnictwie, politykę gospodarczą rządu, wreszcie przedstawił opłakany stan Ukraińców pod władzą czerwonej Moskwy, ilustrując panujący na Wielkiej Ukrainie terror. Na zakończenie uchwalono rezolucję, w której zebrani wyrażają zaufanie ukr[aińskiej] reprezentacji parlamentarnej, wyrażają współczucie z niedolą i ciężkim położeniem narodu ukr[aińskiego] pod władzą czerwonej Moskwy, wreszcie protestują przeciw uciskowi i terrorowi na Wielkiej Ukrainie.

Dnia 19 VIII odbyło się w Żydaczowie publiczne zgromadzenie poselskie, przy udziale posłów Kuzyka³ i Welykanowicza⁴, w którym wzięło udział około 1000 osób.

Na zebraniu wygłosił przemówienie pos[el] Welykanowicz na temat szkolnictwa ukr[aińskiego] w Polsce wykazując, że rozwój szkolnictwa tego jest przez władze krępowany, a szkoły likwidowane. Poseł zakończył swoje przemówienie wezwaniem do intensywnego wspierania „Ridnej Szkoły”⁵.

Z kolei przemawiał poseł Kuzyk, który referował sytuację gospodarczą w Polsce, następnie nową ustawę samorządową, wykazując^d jej^d szkodliwość dla narodu ukr[aińskiego].

⁸ *Było: Czukur. Tak samo dalej.*

³ Stepan Kuzyk (7 I 1888 – 1947), adwokat, członek władz naczelnych UNDO, członek zarządu spółki wydawniczej „Dilo”, członek zarządu „Proswity”, członek rady spółki Ukraiński Naftowy Przemysł; w l. 1928–1935 poseł na Sejm RP; we wrześniu 1930 aresztowany przez PP, zwolniony w grudniu 1930; po 1941 dyrektor Centrobanku we Lwowie; po wojnie w Niemczech.

⁵ Dmytro Welykanowicz (ur. 21 IX 1884), działacz „Proswity”, nauczyciel, członek Ukraińskiej Partii Demokratycznej, następnie członek CK UNDO; w l. 1928–1939 poseł na Sejm RP; w 1940 deportowany w głąb ZSRS.

⁵ „Ridna Szkoła” – liczące ponad 100 tys. członków, utrzymywane z datków społeczności ukraińskiej towarzystwo kulturalno-oświatowe, którego głównym celem była organizacja ukraińskiego prywatnego szkolnictwa; towarzystwo finansowało działalność przedszkoli, szkół powszechnych, zawodowych oraz średnich, organizowało specjalne kursy m. in. dla analfabetów, a także prowadziło akcje wydawniczą.

одноденну маніфестаційну «жалобу», якої термін буде подано в пресі. Після промов ухвалено резолюцію такого змісту:

«1) Ми протестуємо проти мовного закону в школах від липня 1924 р. та проти шкільного закону від 1932 р., за допомогою яких майже повністю зліквідовано укр[аїнське] шкільництво;

2) ми домагаємося видання нового шкільного закону, який забезпечував би права укр[аїнського] народу в ділянці укр[аїнського] шкільництва;

3) зібрані на мітингах закликають укр[аїнських] селян до жертвовності на утримання укр[аїнських] приватних шкіл та до збільшення числа дітей в усіх укр[аїнських] школах, з метою одержання цією дорогою більшого числа укр[аїнської] інтелігенції;

4) зібрані на мітингах, розуміючи значення націоналістичного виховання, заявляють, що будуть вести неупинну боротьбу за укр[аїнську] школу, аж до цілковитої реалізації прагнень так, щоб укр[аїнські] діти виховували в укр[аїнській] школі укр[аїнський] вчитель;

5) зібрані протестують проти червоного московського ярма у Великій Україні, яке прямує до повного винищення населення України;

6) зібрані передають своїм братам за Збручем вітання і слова співчуття під гаслом „борітеся – побороте”».

Пов[іт] Тлумач: дня 19 VIII в Старих Кривотулах скликано збори протесту проти терору в Великій Україні, на які прийшло близько 120 осіб.

У зборах взяв участь депутат Чукур, який виголосив відповідну промову. У схваленій резолюції присутні протестують проти терору у Великій Україні, більшов[ицької] політики на цих землях та висловлюють братам і сестрам своє співчуття.

ДАІФО, ф. 2, оп. 1, спр. 950, арк. 52, 59–61, див. ДАВО, ф. 46, оп. 9 а, спр. 987, арк. 135 зв.–136 зв.

Чернетка, машинопис.

Документ польською мовою з численними виправленнями від руки, які не бралися до уваги в даній публікації. У правому верхньому куті першої сторінки вписано від руки: а. в. [?]; нижче, з лівого боку, дві незрозумілі приписки (одна з датою: 9/9), поруч дописано від руки: рз і дату: 9/9.

W końcu poseł Kuzyk, poruszając ostatnie wydarzenia na Ukrainie sowieckiej, protestował przeciwko prześladowaniu ruchu ukr[aińskiego] na Wielkiej Ukrainie, przy czym zapowiedział, że na znak protestu naród ukr[aiński] przeprowadzi jednodniową manifestacyjną „żałobę”, termin której ogłoszony będzie w prasie. Po przemówieniach uchwalono rezolucję następującej treści:

„1) Protestujemy przeciw ustawie językowej w szkołach z lipca 1924 r. oraz przeciw ustawie szkolnej z 1932 r., przy pomocy których prawie w całości zlikwidowano szkolnictwo ukr[aińskie];

2) domagamy się wydania nowej ustawy szkolnej, która by zabezpieczała prawa narodu ukr[aińskiego] w dziedzinie szkolnictwa ukr[aińskiego];

3) zebrani na wiecu wzywają ukr[aińskich] włościan do ofiarności na utrzymanie ukr[aińskich] prywatnych szkół oraz do zwiększania liczby dzieci we wszystkich ukr[aińskich] szkołach, celem uzyskania tą drogą większej ilości inteligencji ukr[aińskiej];

4) zebrani na wiecu, rozumiejąc znaczenie nacjonalistycznego wychowania oświadczają, że będą prowadzić bezustanną walkę za ukr[aińską] szkołę, aż do zupełnego zrealizowania dążeń tak, by ukr[aińskie] dzieci wychowywał ukr[aiński] nauczyciel, w ukr[aińskiej] szkole;

5) zebrani protestują przeciw czerwonemu moskiewskiemu jarzmu na Wielkiej Ukrainie, zmierzającemu do całkowitego wyludnienia Ukrainy;

6) zebrani wyrażają swoim braciom za Zbruczem pozdrowienia i wyrazy współczucia pod hasłem »boritiesia poborote«”.

Pow[iat] Tłumacz: Dnia 19 VIII zwołane zostało w Krzywotulach Starych zebranie protestacyjne przeciwko terrorowi na Wielkiej Ukrainie, na które przybyło około 120 osób.

W zebraniu wziął udział poseł Czukur, który wygłosił odpowiednie przemówienie. W uchwalonej rezolucji zebrani protestują przeciw terrorowi na Wielkiej Ukrainie, polityce bolszew[ickiej] na tych ziemiach oraz wyrażają braciom i siostrom swe współczucie.

DAIFO, f. 2, op. 1, spr. 950, k. 52, 59–61; zob. też DAWO, f. 46, op. 9 a, spr. 987, k. 135 v. – 136 v.

Brudnopis, maszynopis.

Dokument w języku polskim z licznymi, nieuwzględnionymi w niniejszej publikacji, odręcznymi poprawkami. W prawym górnym rogu pierwszej strony odręcznie wpisano: a.w [?]; poniżej, z lewej strony dwa nieczytelne dopiski (jeden z datą: 9/9), obok dopisano odręcznie: rz i datę: 9/9.

№ 147

4 березня 1932 – 11 вересня 1933, [Харків]. Інформації працівниці Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про становище в Україні

[...]

4 III [1932 р.] [...] Я зустріла свою знайому з подорожі (д-р Грекова). Вона втішилася, маю таке враження, [що] зовсім щиро. Зразу почала зі мною розмовляти по-польськи, коли я хотіла по-російськи. Я йшла в сторону її квартири, вона запросила до себе. [...] Вона отримує лише хліб, а решту на [вільному] ринку. Інші лікарі, ці, що належать до партії або в них протекція, отримують, крім хліба, інші харчові пайки. [...] Вона розказувала про нужду, яка в селі. Кілька днів раніше послано одного ідейного пацієнта¹ в село для конфіскації залишків – цей останній, однак, переконавшись в нужді й голоді (селяни їдять «макуху» замість хліба), вернувся [і], кидаючи своїм пацієнтам свою книжечку в вічі, сказав: «Не хочу більше належати, якщо це має бути ідея – тож ми звідтам походимо, а забираємо зараз і засуджуємо на голод».

Після цього факту прийшли до його хати, забрали його і відтоді жодної вістки. Залишив дружину і 2-є, 3[-є] (?) дітей.

[...]

11 III. У деяких хатах така страшна нужда, що люди божеволіють або пухнуть. Забороняється, під карою, висилати харчові посилки з одної місцевості до другої, щоб не зменшувати числа, визначеного в даній місцевості. Досі приймають на пошті загально посилки [від] 5 до найбільше 8 кілограмів. Зараз на ринку майже нічого немає.

13 III. [Державний] Експортний інститут у В[арша]ві веде переговори з Лондоном² з електронниками³, за посередництвом амбулаторії⁴, про експорт коней – в мене складається враження, що ця акція зовсім недоцільна, тому що тут дуже багато коней, які з приводу браку харчів здихають – можна їх бачити всюди: на шосе в сторону аеропорту, в парку, на ринку і т. д. кістяки й свіжі трупи.

[...]

29 III [...] Людська нужда така страшна, що не хочеться вірити. Я вчора спостерігала за жінкою з інтелігентним обличчям, в страшному лахмітті

¹ У кореспонденції Генерального консульства з центром в Харкові криптонім агента ДПУ або партійного, або комсомольського активіста. ЦВА, Від. II ГШ, I.303.4.2094, т. В-34, б. п.

² У кореспонденції Генерального консульства з центром в Харкові криптонім Харкова, *там же*.

³ Незрозуміло. У кореспонденції Генерального консульства з центром в Харкові «електро-станція» була криптонімом ДПУ, *там же*.

⁴ У кореспонденції Генерального консульства з центром в Харкові криптонім Консульства, *там же*.

Nr 147

4 marca 1932 – 11 września 1933, [Charków]. Informacje pracownicy Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego dotyczące sytuacji na Ukrainie

[...]

4 III [1932 r.] [...] Spotkałam swoją znajomą z podróży (dr Grekowa). Ucieszyła się, mam wrażenie, [że] zupełnie szczerze. Od razu zaczęła ze mną rozmawiać po polsku, gdy ja chciałam po rosyjsku. Poszłam w stronę jej mieszkania, zaprosiła do siebie. [...] Otrzymuje tylko chleb, a reszta na [wolnym] rynku. Inni lekarze, ci, którzy należą do partii lub mają protekcję, otrzymują jeszcze prócz chleba inne racje żywnościowe. [...] Opowiadała o nędzy, jaka jest na wsi. Przed paroma dniami wysłano jednego pacjenta¹ ideowego na wieś dla konfiskaty resztek pozostałych – ten ostatni jednak, stwierdziwszy na miejscu nędzę i głód (chłopi jedzą „makuchę” zamiast chleba), wrócił [i] rzucając swoim pacjentem swoją książeczkę w oczy, powiedział: „Nie chcę więcej należeć, jeśli ma być to idea – przecież my stamtąd pochodzimy, a zabieramy teraz i skazujemy na głód”.

Po tym fakcie przyszli do jego domu, zabrali go i odtąd żadnej wieści. Pozostawił żonę i 2-je, 3[-je] (?) dzieci.

[...]

11 III. W niektórych domach jest taka straszna nędza, że ludzie dostają obłąkania lub puchną. Zabronione jest pod karą wysyłanie paczek żywnościowych z jednej miejscowości do drugiej, żeby nie zmniejszać ilości przeznaczonych w danej miejscowości. Dotychczas przyjmują na pocztę w ogóle paczki [od] 5 do najwyżej 8 kg. Na rynku obecnie nic prawie nie ma.

13 III. [Państwowy] Instytut Eksportowy w W[arsza]wie pertraktuje z Londynem² z elektrownikami³ za pośrednictwem ambulatorium⁴ o eksport koni – mam wrażenie, że ta akcja jest zupełnie bezcelowa, gdyż tu moc jest koni, które z braku wyżywienia zdychają – można widzieć je wszędzie: na szosie w stronę lotniska szkielety i trupy świeże, w parku, na rynku itd.

[...]

29 III [...] Nędza ludzka jest tak straszna, że własnym oczom nie chce się wierzyć. Obserwowałam wczoraj kobietę o twarzy inteligentnej, w łachmanach

¹ W korespondencji polskiego konsulatu generalnego w Charkowie z centralą kryptonim agenta GPU bądź partyjnego lub komsomolskiego aktywisty, zob. CAW, Oddz. II SG, I.303.4.2094, t. W-34, b.p.

² W korespondencji polskiego konsulatu generalnego w Charkowie z centralą kryptonim Charkowa, *ibidem*.

³ Niejasne. W korespondencji polskiego konsulatu generalnego w Charkowie z centralą „elektrownia” była kryptonimem GPU; *ibidem*.

⁴ W korespondencji polskiego konsulatu generalnego w Charkowie z centralą kryptonim konsulatu; *ibidem*.

– вона побачила кусок хліба величиною волоського горіха, брудний і сухий
– піднесла його і нишком кусала.

Розказують знов же про інший випадок з попом, який приходив до смітника, де були покидьки з їдальні, і вибирав собі харчі.

[...]

^a 2 [...] Надалі зарплат не виплачують. Мабуть деяким взагалі зменшують або виплачують несплачені д[уже] маленькими частинами. У «закритих розподітелях» стан постачання д[уже] поганий. Цукру нема від кількох місяців.

В цілому люди втомлені й виснажені. Лікарям забороняється видавати свідоцтва про звільнення з роботи, тому теж д[уже] невеликі одиниці бунтуються і відмовляються працювати.

Доктор, тимчасово працюючи на «Тракторстрої» повідомляла, що на «Тракторстрої» існує «воїнізований отдел», де величезна відсутність спеціалістів; люди там виснажені, відпусток не дають, бо нема їх ким заступити.

Брак рук до роботи спричинив масове висилання робітників на польові роботи. Мабуть, найближчими днями мають мобілізувати навіть чиновників.

13/8 [19]32 [р.] Мабуть, 17 тисяч людей з самого Лондону вислано на польові роботи.

[...]

14/X. Сьогодні зранку я з куховаркою була на ринку, щоб зробити покупки на сьогоднішній фуршет. Так страшенно жалію, що не взяла з собою фотоапарату – стільки цікавих картин! Перше враження, яке я дістала, дивлячись на лоточників, було д[уже] неприємне; я думала, що свій товар вони продають нелегально, бо кожен з них виглядає на переляканого й продає якби крадькома. Здається, що злочинство обробляється в найвищій мірі. Якщо злодій вкраде, а потерпілий хоче помститися або теж вкрати [його], то в цей момент знайдеться стількох захисників, що пошкодований може поплатитися життям.

Баби, напр., сидять на своїх кошиках, інші знов же свій товар тримають «за пазухою» і, ходячи, пошепки пропонують товар.

Ціни дуже високі, а незважаючи на те, купуючих досить багато. Характерним було, що серед купуючих знайшлося досить багато євреїв, які купували живі курки, гуски і т. д. і, звичайно, рибу, бо вона на судний день.

Картоплю продають на штуки – кучка картоплі (10 більших або бл. 20 менших) – 2 крб; сало – тонесенька скибочка, може 20 см довжиною і 15 [см] шириною – 1 крб; жир – лій у кубиках величиною цукру 1 крб; хліб 2–3^b крб фунт; масло 35–40^c [крб] кг; курки від 12 [до] 30 [крб]; качки 15–30 крб;

^a При фрагменті прямокутна печатка з датою: 3 IX 1932 та числом: Ч. 1373/32/О.

^b Дальша частина дати нерозбірлива.

^c виправлено від руки з: 4–5.

^r виправлено від руки з: 50–60.

strasznych – zobaczyła kawałeczek wielkości orzecha włoskiego chleb, brudny i suchy – podniosła i cichaczem go gryzła.

Opowiadają znowuż o innym wypadku z popem, który przychodził do śmietnika, gdzie były odpadki z jadłodajni, i wybierał tam dla siebie pożywienie.

[...]

^a 2[...] ^b W dalszym ciągu pensji nie wypłacają. Zmniejszają podobno niektórym w ogóle albo wypłacają zaległe b[ardzo] niewielkimi ratami. W „zakrytych rozprziedielitelach” stan aprowizacji b[ardzo] zły. Cukru nie ma od paru miesięcy.

Na ogół ludzie są zmęczeni i wyczerpani. Lekarzom jest zabronione wydawać świadectwa zwalniające od pracy, toteż b[ardzo] nieliczne jednostki buntują się i odmawiają pracy.

Doktor, pracując czasowo na „Traktorstroju” informowała, że jest „woinizowany odtąd” na „Traktorstroju”, gdzie ogromny brak specjalistów; tam ludzie są wyczerpani, urlopów im nie dają, bo nie ma kim zastąpić.

Brak rąk do pracy spowodowało masowe wysyłanie robotników na roboty polne. Podobno mają być w najbliższych dniach mobilizowani nawet urzędnicy.

13/8 [19]32 [r.] Podobno 17 tysięcy ludzi z samego Londynu wysłano na roboty polne.

[...]

14/X. Dzisiaj rano byłam z kucharką na rynku, żeby zrobić zakupy na dzisiejsze przyjęcie. Tak strasznie żałuję, że nie wzięłam ze sobą aparatu – tyle ciekawych obrazków! Pierwsze wrażenie, jakie odniosłam, patrząc na przekupniów, było b[ardzo] niemiłe; myślałam, że towar swój sprzedają nielegalnie, bowiem każdy z nich wygląda na przestraszonego i sprzedaje jakby ukradkiem. Okazuje się, że złodziejstwo jest uprawiane w najwyższym stopniu. Jeśli złodziej ukradnie, a poszkodowany chce się zemścić, czy też ukarać [go], to w tej chwili znajdzie się tylu obrońców, że poszkodowany może przypłacić życiem.

Baby np. siedzą na swych kosztach, inni znowuż swój towar trzymają „za pazuchą” i chodząc szeptem proponują swój towar.

Ceny są bardzo wysokie, a mimo to kupujących jest sporo. Charakterystyczne było, że wśród kupujących znalazło się sporo Żydów, kupujących żywe kury, gęsi itd. i oczywiście rybkę, bo to przecież na sądny dzień.

Kartofle sprzedają na sztuki – kupka kartofli (10 większych albo ok. 20 mniejszych) – 2 rb.; słonina – cieniutki plasterek, może 20 cm długości i 15 [cm] szerokości – 1 rb.; tłuszcz – lój w kostki wielkości cukru 1 rb.; chleb 2–3^c rb. funt; masło 35–40^d [rb.] kg; kury od 12 [do] 30 [rb.]; kaczki 15–30 rb.; jaja 6–7,50 [rb.] za 10 szt[uk]; mleko 4 rb.; jabłka 4–6 rb. kg; pomidory 10 szt[uk] – 3 rb.; cukier – 18 rb. kg.

^a Przy fragmencie prostokątna pieczęć wpływu z datą: 3 IX 1932 i numerem: L. 1373/32/O.

^b Dalsza część daty nieczytelna.

^c Poprawiono z: 4–5.

^d Poprawiono z: 50–60.

яйця 6–7,50 [крб] за 10 шт[ук]; молоко 4 крб; яблука 4–6 крб кг; помідори 10 шт[ук] – 3 крб; цукор – 18 крб кг.

Не все я записала, тому й іншого не пам'ятаю. В усякому випадку ціни більш-менш там однакові, залежить від гатунку. Я хочу зробити таку екскурсію ще раз, але вже з фотоапаратом.

[...]

28/II [1933 р.]. Я сьогодні бачила картину, яка прекрасно характеризує тут[ешню] нужду – чоловік, який вивозить від нас сміття, зі смітника вибирав покидьки, а коли собакам винесли страву, то він її забрав, щоб з'їсти ще теплу так, якби це був найкращий обід.

[...]

3/III [...] Я бачила сьогодні, як вели всю юрбу безпризорних, яких виловлено з міста. Вони виглядали як череда худоби, брудні, обдерті й змарнілі. Це все віком від 6 [до] 15 років. Частина з них була, певно, хвора або виснажена, бо везли їх на 3 возах.

[...]

7 IX [...] Заборонено, під карою, продаж картоплі. На ринку цей продукт зовсім зникнув.

Коли був тут Ерріо, роблено підготовки в 3-ій поліклініці (на жаль, він її не відвідав!). Протягом 3 днів відновлено майже всю клініку, дали нову білизну, нові оксамитові ширми, а також новий одяг і фартухи для служби і медичного персоналу. Це все коштувало 750 рб. Після виїзду Ерріо все, крім ширм, забрали назад.

[...]

[11 IX]. У 3-ій поліклініці улаштовано ванну, т.зв. «волновую», тобто морську ванну зі штучними морськими хвилями (для нервово хворих). Ніхто, однак, нею досі не користувався. Вона функціонує на показ лише тоді, коли [лікарню] відвідує поважний гість. Тоді кличуть механіка, який приводить її в рух на короткий час, при чому мусить залишатися [протягом] всього часу при моторі (бо його, просто, штучно штовхає). Подібний випадок також був, коли сподівалися візиту Ерріо.

ЦВА, Від. II ГШ, I.303.4.2094, т. В-36, б. п.

Оригінал, рукопис.

Документ польською мовою.

Інформації систематично записувані у формі щоденника, які писала Юзефіна Писарчиківна і частинами посилала (по кільканадцять або кількадесят листків) в центр, с. 30–32, 34, 35, 38, 39, 64–66, 76–78, 99–100, 6, 7, 15. Див. Інструкція зв'язку для X-22. ЦВА, Від. II ГШ, I.303.4.2094, т. В-36, б. п.

Nie wszystko zapisałam, więc już reszty nie pamiętam. W każdym razie ceny mniej więcej są tam jednakowe, zależy od gatunku. Wybieram się ponowić taką wycieczkę jeszcze raz, ale z aparatem.

[...]

28/II [1933 r.]. Widziałam dziś obrazek, który doskonale charakteryzuje tutaj [ejszą] nędzę – człowiek, który wywozi od nas śmieci, wybierał ze śmietnika odpadki, a gdy psom wyniesiono jedzenie, to je zabrał, żeby się pożywić ciepłą jeszcze strawą tak, jakby to był najlepszy obiad.

[...]

3/III [...] Widziałam dzisiaj, jak prowadzono całą gromadę „beprzyzornych”, wyłapanych z miasta. Wyglądali oni jak stado bydłaków, brudni, obszarpani i wymizerowani. To wszystko w wieku od 6 [do] 15 lat. Część z nich była widocznie chora lub wyczerpana, bo wieźli ich na 3 wozach.

[...]

7 IX [...] Zabroniono pod karą sprzedaży kartofli. Na rynku produkt ten zniknął zupełnie.

Gdy był tu Herriot, robiono przygotowania w 3-ej poliklinice (niestety, nie zwiedzał jej!). Przez 3 dni odnowili niemal całą klinikę, dali nową bieliznę, nowe aksamitne parawany i nowe ubrania i fartuchy dla służby i personelu medycznego. Wszystko to kosztowało 750 rb. Po wyjeździe Herriota wszystko, prócz parawanów, zabrano z powrotem.

[...]

[11 IX]. W 3-ej poliklinice urządzona jest wanna tzw. „wołnawaja”, to jest wanna morska ze sztucznymi falami morskimi (dla nerwowo chorych). Nikt z niej jednak dotychczas nie korzystał. Funkcjonuje ona na pokaz tylko wówczas, gdy [szpital] zwiedza gość, na którym im zależy. Wtedy wołają mechanika, który wprawia ją w ruch na krótki czas, przy czym musi pozostawać przez cały czas przy motorze (bo jest po prostu popychany sztucznie). Podobny wypadek również miał miejsce, kiedy się spodziewano wizyty Herriota.

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.2094, t. W-36, b.p.

Oryginał, rękopis.

Dokument w języku polskim.

Informacje zapisywane w formie dziennika prowadzonego na bieżąco przez Józefinę Pisarczykówną i przesyłanego partiami (po kilkanaście lub kilkadziesiąt kartek) do centrali, s. 30–32, 34, 35, 38, 39, 64–66, 76–78, 99–100, 6, 7, 15. Zob. Instrukcja łączności dla X-22. CAW, Oddz. II SG, I.303.4.2094, t. W-36, b.p.

№ 148

16 вересня 1933, Одеса. Із повідомлення секретного співробітника Одеського обласного відділу ДПУ УРСР у справі вільного продажу хліба

^а-Одесский Областной Отдел ГПУ^{-а}
^б-Особый^{-б} ^а-Отдел^{-а}

^а-Сов[ершенно] Секретно^{-а}
Сентября «16» 1933 года

13/ІХ я был на квартире БЕРНДТА, где меня встретила домработница, направив меня в гостиную из столовой, где находилась семья БЕРНДТА за завтраком [...].

Во время разговора БЕРНДТ сказал, что на днях должен получить с концессии много продуктов для реализации, где он сумеет мне отпустить муку за деньги, конечно по оптовой цене, мотивируя, что их мука 100% хорошая, не такая как на рынке, где есть всякая примесь и вообще у них на концессии весь урожай крупный давно собран и сложен в амбарах, не так как в государственных совхозах, где собрано зерно и валяется под открытым небом и туда через порванный брезент, не охватывающий всю площадь хлебом, протекает вода от дождей.

Говорит он также, что, по его мнению, свободная продажа хлеба не надолго, не более как на 2 месяца, спустя этого времени, будут большие очереди, а хлеба не будет, но русский народ очень терпелив и ни на что не реагирует, например: ему известно, что за разные наказания наше государство выслало на далекие места несколько миллионов народу, которые там пропадают, а на самом деле, такое количество народа в других странах составляет государство и с ними считаются, а у нас столько-то народу вооружившись, могло бы вернуться с мест заключения высылки и защитить свои права, а он мучается и молчит и вообще сильно возмущался по поводу спокойствия нашего народа. После всего я ему сказал, что мне все-таки нужны деньги, и я опять к нему зайду, и с этим я ушел.

^б-Верно^{-б}:

*ГДА СБУ, Одеса, спр. 380-Т, б/н.
Копія, машинопис на бланку.
Документ російською мовою.*

^а-^а Друк формуляра.

^б-^б Написано великими літерами.

Nr 148

16 września 1933, Odessa. Fragment doniesienia tajnego informatora Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczący wypowiedzi o wolnej sprzedaży chleba

^a-Odeski Obwodowy Oddział GPU
Oddział^a b-Specjalny^b

^a-Ściś[le] tajne^a
„16” września 1933 roku

13/IX byłem w mieszkaniu BERNDTA, gdzie przywitała mnie służąca, kierując mnie do salonu z jadalni, gdzie rodzina BERNDTA siedziała przy śniadaniu [...].

Podczas rozmowy BERNDT powiedział, że wkrótce powinien otrzymać z koncesjonowanego [przedsiębiorstwa] wiele produktów do spieniężenia, więc on będzie mógł odstąpić mi mąkę za pieniądze, oczywiście po cenie hurtowej, przekonując, że ich mąka w 100% jest dobra, nie taka, jak na rynku, gdzie są wszelkie domieszki i w ogóle u nich w koncesjonowanym [przedsiębiorstwie] całe zboże dawno zebrano i złożono w spichlerzach, nie tak jak w państwowych sowchozach, gdzie zebrane ziarno leży pod gołym niebem i przez podarty brezent, nie obejmujący całej powierzchni zboża, przecieka woda deszczowa.

Mówi[ł] on także, że – jego zdaniem – wolna sprzedaż chleba nie [potrwa] długo, nie więcej niż 2 miesiące, licząc od dziś, będą wielkie kolejki, a chleba nie będzie, ale naród rosyjski jest bardzo cierpliwy i na nic nie reaguje, na przykład: wiadomo mu, że za różne przewinienia nasze państwo wysłało w odległe miejsca kilka milionów ludzi, którzy tam giną, a w istocie taka liczba ludzi w innych krajach tworzy państwo i z nimi się liczą. U nas tyleż narodu, uzbroiwszy się, mogłoby wrócić z miejsc przymusowych zsyłek i bronić swich praw, a [tutaj naród] męczy się i milczy, i w ogóle bardzo oburzał go spokój naszego ludu. Na koniec powiedziałem mu, że mnie jednak potrzebne są pieniądze i że znowu do niego przyjdę, i z tym wyszedłem.

^b-Za zgodność^{-b}:

*WAP SBU, Odessa, spr. 380-T, b.p.
Kopia, maszynopis na formularzu.
Dokument w języku rosyjskim.*

^a-^a Druk formularza.

^b-^b Zapisano wersalikami.

№ 149

4 вересня 1933, Косів. Із звіту начальника Косівського повіту
за серпень 1933 р. про мітинги протесту у зв'язку з подіями в УРСР

Повітовий Косівський начальник
№ Таєм. 1/33

Косів, 4 вересня 1933 [р.]

Місячний звіт за серпень 1933 [р.]
з суспільно-політичн[ої] сфери

Пану ^а-Воеводі^а
у ^б-Станіславі^б

подаю відповідно до рескрипту від 22 березня 1933 [р.] № ББ. Таєм.
1/2/33.

Повітовий начальник:
у/з
(—) Дольницький

[Додаток]

[...]

^б-Місячний звіт^б
з суспільно-політичної сфери за період від 1 до 31 серпня 1933 [р.]

IV.

Національні меншини:

^в-Русини^в: у звітному періоді русини не виявили на політичному полі якої-небудь діяльності. Лише ^г-в Кобаках, під час зборів в Читальні «Прогресу» ім. Шашкевича^г, на пропозицію Дем'яна Гарасим'юка, студента з Кобак, ухвалено ^гпротест проти утиску українців більшовиками^г.

Особливо 13 серпня ц. р. о. Микола Терлецький, гр[еко-]кат[олицький] парох у Кобаках, скликав звичайні збори членів Читальні ім. Шашкевича в Кобаках з метою піднесення протесту проти утиску українців більшовиками. Під час зборів Дем'ян Гарасим'юк з Кобак, відомий зі своїх вкрай націоналістичних поглядів, представив зібраним, що більшовики в жахливий спосіб знущаються над українським населенням, яке страждає від голоду і нужди. За згодою зібраних, Гарасим'юк написав протест, якого підписали присутні для того, щоб його послати до Львова^г.

^а-^а Написано великими літерами і в розбивку.

^б-^б Підкреслено машинописним способом.

^в-^в Написано великими літерами.

^г-^г Фрагмент від руки зазначений гострокутними дужками <.

^г-^г Підкреслено від руки.

Nr 149

4 września 1933, Kosów. Fragment sprawozdania starosty kosowskiego za sierpień 1933 r. dotyczący zebrań protestacyjnych ludności ukraińskiej w związku z wydarzeniami w USRS

Starosta Powiatowy Kosowski
Nr Taj. 1/33

Kosów, dnia 4 września 1933 [r.]

Sprawozdanie miesięczne za sierpień 1933 [r.]
z zakresu społeczno-polityczn[ego]

Panu ^a-Wojewodzie-^a
w ^b-Stanisławowie-^b

przedkładał stosownie do reskryptu z dnia 22 marca 1933 [r.] Nr BB
Taj.1/2/33.

Starosta Powiatowy:
w/z
(—) Dolnicki

[Załącznik]

[...]

^b-Sprawozdanie miesięczne-^b
z zakresu społeczno-politycznego za czas od 1 do 31 sierpnia 1933 [r.]

IV.

Mniejszości narodowe:

^c-Rusini-^c: Rusini nie wykazali w okresie sprawozdawczym jakiegokolwiek działalności na polu politycznym. Jedynie ^d-w Kobakach w czasie zebrania w Czytelni „Proswity” im. Szaszkiewicza-^d uchwalono na wniosek Demiana Harasymiuka, studenta z Kobak, ^e-protest przeciwko uciskowi Ukraińców przez bolszewików-^e.

W szczególności dnia ^d-13 sierpnia br. ks. Mikołaj Terlecki, gr[ecko]kat[olicki] proboszcz w Kobakach zwołał zwyczajne zebranie członków Czytelni im. Szaszkiewicza w Kobakach, w celu wzniesienia protestu przeciw uciskowi Ukraińców przez bolszewików. W czasie zebrania Demian Harasymiuk z Kobak, znany ze swych skrajnych nacjonalistycznych zapatrywań, przedstawił zebrany, że bolszewicy w okropny sposób znęcają się nad ludnością ukraińską, cierpiącą głód

^a-^a *Zapisano wersalikami i pismem spacjowanym.*

^b-^b *Podkreślono maszynowo.*

^c-^c *Zapisano wersalikami.*

^d-^d *Fragment wstawiony w odręczny nawias ostrokątny <.*

^e-^e *Podkreślono odręcznie.*

Подібні збори мали відбутися дня 20/8 ц. р. в залі Народного дому в Кобаках з доручення філії «Просвіти» в Кутах.

Після прибуття до залу Микитюка, брата гр[еко-]кат[олицького] катехізису з Кут, і початку ним промови на тему утиску українців радянською Росією, на цю промову зреагував «відомий комуніст» Михайло Фенчук з Кобак, подаючи, що Сталіна в Росії вибирав весь народ. До Фенчука доєдналися інші комуністи, які кричали й свистіли, через що голова зборів Василь Клим закликав зібраних, щоб розійшлися. З вищеподаної причини доповідь не відбулася.

[...]

ДАІФО, ф. 2, оп. 1, спр. 960, арк. 145, 150.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

У правому верхньому куті супровідного листа, ймовірно, знак: рз та дата: 5/9; поруч підпису нерозбірливе слово або підпис від руки.

i nędzę. Za zgodą zebranych Harasymiuk napisał protest, który podpisali obecni z tym, że następnie ma on być wysłany do Lwowa^d.

Podobne zebranie miało się odbyć w dniu 20/8 br. w sali Narodnego Domu w Kobakach z ramienia filii „Proswity” w Kutach.

Po przybyciu do sali niejakiego Mykietiuka, brata gr[ecker]kat[olickiego] katechety z Kut, i rozpoczęciu przez niego przemówienia na temat ucisku Ukraińców przez Rosję sowiecką, zareagował na to przemówienie „znany komunista” Michał Fenczuk z Kobak, podając, że Stalina w Rosji wybierał cały naród. Do Fenczuka przyłączyli się inni komuniści, krzycząc i gwizdząc, wobec czego przewodniczący zebrania Wasyl Kłym wezwał zebranych do rozejścia się. Z przyczyny powyższej odczyt nie odbył się.

[...]

DAIFO, f. 2, op. 1, spr. 960, k. 145, 150.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W prawym górnym rogu pisma przewodniego prawdopodobnie znak: rz oraz data: 5/9; przy podpisie odręczne nieczytelne słowo lub parafa.

№ 150

3 жовтня 1933, Косів. Із звіту начальника Косівського повіту за вересень 1933 р. про діяльність українських меншин у повіті

Повітовий Косівський начальник
№ Секр. 1/33

Косів, 3 жовтня 1933 [р.]
^аТаємно^а

Місячний звіт за вересень 1933 [р.]
з суспільно-політичної сфери

Пану ^бВоєводі^б
у ^вСтаніславі^в

подаю відповідно до рескрипту від 22 березня 1933 [р.] № ББ. Секр. 1/2.

Повітовий начальник:
(—) Галоці¹

9 дод.

[Додаток]

[...]

^вМісячний звіт^в

з суспільно-політичної сфери за період від 1 до 30 вересня 1933 [р.]

IV.

Національні меншини. ^гРусини^г. ^гДня 21 вересня 1933^г [р.] прибув до гміни Криворівня депутат до Сейму Речі Посполитої з угруповання УНДО ^вЮра Чукур^в, який проживає в Яблонові Коломийського повіту.

Вищезгаданий взяв участь у ^гпублічних зборах^г, скликаних о. Амброзяком, гр[еко-]кат[олицьким] парохом у Криворівні, обговорюючи на них справу ^гозброювання держав^г, ^гзовнішніх відносин у польській державі^г, справу парцеляції ґрунтів на Волині, яка має бути проведена, нібито, зі шкодою для українських селян, ^гсправу врегулювання шкільництва^г в польській державі, при чому треба зазначити, що цією справою особливо займається українська парламентська фракція.

Далі він закликав зібраних до економії і припинення вживання алкогольних напоїв, рекомендував приступити до інтенсивної роботи в напрям-

^{а-а} Відбито штампом.

^{б-б} Написано великими літерами і в розбивку.

^{в-в} Підкреслено машинописним способом.

^{г-г} Написано в розбивку.

^{г-г} Підкреслено від руки.

¹ Здзіслав Галоці, в 1933–1934 начальник повіту в Косові.

Nr 150

3 października 1933, Kosów. Fragment sprawozdania starosty kosowskiego za wrzesień 1933 r. dotyczący działalności mniejszości ukraińskiej w powiecie

Starosta Powiatowy Kosowski
Nr Taj. 1/33

Kosów, dnia 3 października 1933 [r.]
^aTajne^a

Sprawozdanie miesięczne
za wrzesień 1933 [r.]
z zakresu społeczno-politycznego

Panu ^bWojewodzie^b
w ^cStanisławowie^c

przedkładam stosownie do reskryptu z dnia 22 marca 1933 [r.] Nr BB Taj.
1/2.

Starosta powiatowy:
(—) Galotzy¹

9 zał.

[Załącznik]

[...]

^cSprawozdanie miesięczne^c
z zakresu społeczno-politycznego za czas od 1 do 30 września 1933 [r.]

IV.

Mniejszości narodowe. ^dRusini^d. ^eDnia 21 września 1933^e [r.] przybył do gminy Krzyworównia poseł na Sejm Rzeczypospolitej z ugrupowania UNDO ^cJura Czukur^c, zamieszkały w Jabłonowie powiat Kołomyja.

Wymieniony wziął udział w ^ezgromadzeniu publicznym^e, zwołanym przez ks. Ambroziaka, gr[ecko]kat[olickiego] proboszcza w Krzyworówni, omawiając na nim sprawy ^ezbrojenia się państw^e, ^estosunków zewnętrznych w państwie polskim, sprawę parcelacji gruntów na Wołyniu, które ma się przeprowadzać rzekomo ze szkodą dla chłopów ukraińskich, ^esprawę uregulowania szkolnictwa^e

^a-^a Odbito stemplem.

^b-^b Zapisano wersalikami i pismem spacjiowanym.

^c-^c Podkreślono maszynowo.

^d-^d Zapisano pismem spacjiowanym.

^e-^e Podkreślono odręcznie.

¹ Zdzisław Galotzy, w l. 1933–1934 starosta w Kosowie.

ку організації кооперативів і освітніх об'єднань, таких як Читальні «Прогресу» і «Рідна школа».

Наприкінці своєї промови «депутат Чукур»^а торкнувся ситуації, яка панує в радянській Україні, де українським селянам більшовики наказують працювати як рабам, забираючи їхню землю і всяке добро^а і засуджуючи через те населення «на голод» і нужду. На його заклик до схвалення протесту проти гноблення українського народу, за підписання відповідної резолюції висловилося лише кілька зібраних, а решта обійшла заклик мовчанкою.

[...]

ДАІФО, ф. 2, оп. 1, спр. 961, арк. 164, 168.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

У лівому верхньому куті супровідного листа нерозбірливий знак і дата: 4[?]/X; поруч нерозбірливий підпис; у правому верхньому куті нерозбірливий підпис.

^а Слово поставлене в рамку від руки.

w państwie polskim, przy czym zaznaczyć [trzeba], że sprawą tą zajmuje się szczególnie ukraińska frakcja parlamentarna.

Następnie wezwał zebranych do oszczędności i zaniechania spożywania napojów alkoholowych, zalecał przystąpienie do intensywnej pracy w kierunku organizowania kooperatywy i związków oświatowych, jak czytelnicy „Proswity” i „Ridnej Szkoły”.

Kończąc swoje przemówienie, poruszył ^eposeł Czukur^e stosunki panujące na Ukrainie sowieckiej, gdzie chłopom ukraińskim każą bolszewicy pracować jak niewolnikom, zabierając im ziemię i wszelkie dobro^f i skazując przez to ludność ^ena głód^e i nędzę. Na wezwanie jego do uchwalenia protestu przeciw gnębieniu narodu ukraińskiego, opowiedziało się za podpisaniem odnośnej rezolucji tylko kilku z zebranych, reszta zaś pominęła wezwanie milczeniem.

[...]

DAIFO, f. 2, op. 1, spr. 961, k. 164, 168.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W lewym górnym rogu pisma przewodniego nieczytelny znak i data: 4[?]/X; obok nieczytelna parafa; w prawym górnym rogu nieczytelna parafa.

^f Słowo w dorysowanej ramce.

№ 151

4 жовтня 1933, Рогатин. Із звіту начальника Рогатинського повіту за вересень 1933 р. про протести українських меншин в повіті у зв'язку з подіями в УРСР

Повітовий Рогатинський начальник
№ секр. 17/33 міс[ячний] зв[іт]

Рогатин, 4 жовтня 1933 [р.]
а-б-Тємно^{-б-а}

Ситуаційний звіт
за вересень 1933 р.

Пану ^{б-}Воеводі^{-б}
у ^{а-}Станіславі^{-а}

подаю.

Повітовий начальник:
(—) Д-р Янецький¹

[Додаток]

[...]

^{а-}Ситуаційний звіт за місяць вересень 1933 [р.]^{-а}

[...]

^{а-}II. Політичне життя^{-а}

УНДО

^{в-}У звітному періоді УНДО жодної діяльності назовні не проявило, лише деякі члени цієї партії намагаються здійснити вплив і опанувати товариства, які охоплені частинно УСРП^в.

^{г-}УСРП^{-г}

Також і УСРП у звітному періоді не проявила назовні живішої діяльності, крім, проведеного ^{г-}10 IX^{-г} у Рогатині, мітингу протесту у зв'язку з утиском укр[аїнського] народу в рад[янській] Росії. На цьому мітингу присутніх було близько ^{в-}400^{-в} селян із Рогатина, Пукова, Жовчева, Добриньова, Руди, Потока, Підгороддя, Кліщівни, Підвиння, Кутців, Вербилівців і інших сусідніх сіл.

^{а-} ^{а-} Підкреслено на машинці.

^{б-} ^{б-} Написано в розбивку.

^{в-} ^{в-} Фрагмент перекреслений від руки.

^{г-} ^{г-} Підкреслено від руки.

¹ Густав Янецький, д-р; у 1932–1938 начальник повіту в Рогатині.

Nr 151
**4 października 1933, Rohatyn. Fragment sprawozdania starosty
rohatyńskiego za wrzesień 1933 r. dotyczący protestów mniejszości
ukraińskiej w powiecie w związku z wydarzeniami w USRS**

Starosta Powiatowy Rohatyński
Nr taj. 17/33 spr[awozdanie]
mies[ięczne]

Rohatyn, dnia 4 października 1933 [r.]
a-b-Tajne^{-b-a}

Sprawozdanie sytuacyjne
za wrzesień 1933 r.

Do
Pana ^b-Wojewody^b
w ^a-Stanisławowie^{-a}

przedkładam.

Starosta Powiatowy:
(—) Dr Janecki¹

[Załącznik]

[...]

^a-Sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc wrzesień 1933 [r.]^{-a}

[...]

^a-II. Życie polityczne^{-a}

UNDO

^c-UNDO w okresie sprawozdawczym żadnej działalności na zewnątrz nie ujawniło, a jedynie niektórzy tylko członkowie tej partii starają się wywrzeć wpływ i opanować stowarzyszenia, opanowane częściowo przez USRP^{-c}.

^d-USRP^{-d}

Również i USRP w okresie sprawozdawczym nie ujawniła na zewnątrz żywej działalności, oprócz urzędzonego w dn. ^d10 IX^{-d} w Rohatynie wiecu protestacyjnego w związku z uciskiem narodu ukr[aińskiego] w Rosji sow[ieckiej]. Na wiecu tym było obecnych około ^d400^{-d} włościan z Rohatyna, Pukowa, Żółcowa, Dubryniowa, Rudy, Potoka, Podgrodzia, Kleszczównej, Podwinia, Kutciec, Wierzbołowiec i innych pobliskich wsi.

^a-^a *Podkreślono maszynowo.*

^b-^b *Zapisano pismem spacjowanym.*

^c-^c *Fragment zaznaczony ukośną linią na tekście.*

^d-^d *Podkreślono odręcznie.*

¹ Gustaw Janecki, dr; w l. 1932–1938 starosta w Rohatynie.

До зібраних промовляв Андрій Гривнак² з Данильча, який в своїй промові охарактеризував спосіб ведення більшовиками утиску укр[аїнського] народу від 1917 р. в рад[янській] Україні до теперішнього часу і пояснив, що радикали (УСРП) стоять на захисті всього укр[аїнського] народу, тому й заявляють урочистий протест проти гвалтів і терору.

Під час дискусії члени ОУН протиставилися висиланню яких-небудь протестів до Ліги Націй і сеймової репрезентації тому, що такі петиції в теперішньому часі нічого не допоможуть, однак протестаційну резолюцію проти утиску і терору в рад[янській] Україні ухвалено.

Протягом всього часу тривання мітингу спокій і порядок не були порушені.

[...]

^a-VII. Віросповідне життя^a

Відпуст

Дня 21 IX в Підвинні відбувся відпуст, під час якого гр[еко-]кат[олицький] парох з Добриньова виголосив проповідь про переслідування укр[аїнського] народу в рад[янській] Росії.

Дня 28 VIII відбулися відпусти в Лучинцях і Конюшках, на які прибули гр[еко-]кат[олицькі] священники з Путятинців, Вербилівців, Рогатина, Підгороддя, Заланова, Явча і Насташина.

Дня 10 IX, під час Служби Божої в церкві в Підмихайлівцях, гр[еко-]кат[олицький] священник Мирослав Липинський з Журова виголосив проповідь, в якій закликав вірних подати протест проти утиску українців в рад[янській] Росії, який мав би бути висланий до Ліги Націй.

[...]

ДАІФО, ф. 2, оп. 1, спр. 961, арк. 185–186, 189, 193.

Копія, машинопис.

Документ польською мовою.

У правому нижньому куті супровідного листа нерозбірливий підпис.

² Андрій Гривнак (Анджей Гривнак) (нар. 30 X 1898, пом. 13 II 1969 в Щецінку); у 1916–1917 в австро-угорськ. армії; у період між війнами у владі УСРП, в 1933–1935 посол до Сейму РП. Арештований восени 1939 радянськими органами безпеки; засуджений до 5 років ВТТ; звільнений в 1944, вступив у Червону Армію; після демобілізації оселився в пов. Щецінок; член ПРН в Щецінку.

Do zebranych przemawiał Andrzej Hrywnak² z Danilcza, charakteryzując w swym przemówieniu sposób prowadzenia przez bolszewików ucisku narodu ukr[aińskiego] od r. 1917 na Ukrainie sow[ieckiej] do obecnego czasu i wyjaśniając, że radykałowie (USRP) stoją w obronie całego narodu ukr[aińskiego], przeto zakładają uroczysty protest przeciw gwałtom i terrorowi.

W czasie dyskusji członkowie OUN przeciwstawili się wysłaniu jakichkolwiek protestów do Ligi Narodów i reprezentacji sejmowej, gdyż petycje takie w obecnym czasie nic nie pomogą, jednak rezolucję protestacyjną przeciw uciskowi i terrorowi na Ukrainie sow[ieckiej] uchwalono.

Przez cały czas trwania wiecu spokój i porządek nie został zakłócony.

[...]

^a-VII. Życie wyznaniowe^a

Odpust

Dn. 21 IX odbył się w Podwiniu odpust, w czasie którego gr[ecker]kat[olicki] proboszcz z Dubryniowa wygłosił kazanie o prześladowaniu narodu ukr[aińskiego] w Rosji sow[ieckiej].

Dn. 28 VIII odbyły się odpusty w Łuczyńcach [i] w Koniuszkach, na które przybyli gr[ecker]kat[olicki] księża z Putiatyniec, Wierzbołowiec, Rohatyna, Podgrodzia, Załanowa, Jawcza i Nastaszczyna.

Dn. 10 IX w czasie nabożeństwa w cerkwi w Podmichałowcach, gr[ecker]kat[olicki] ksiądz Mirosław Lipiński z Żurowa wygłosił kazanie, przy czym nawoływał wiernych do wniesienia protestu przeciw uciskowi Ukraińców w Rosji sow[ieckiej], który to protest miał być wysłany do Ligi Narodów.

[...]

DAIFO, f. 2, op. 1, spr. 961, k. 185–186, 189, 193.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W prawym dolnym rogu pisma przewodniego nieczytelna parafr.

² Andrzej Hrywnak (Andrij Hrywniak) (ur. 30 X 1898, zm. 13 II 1969 w Szczecinku); w l. 1916–1917 w armii austro-węgierskiej; w okresie międzywojennym we władzach USRP, w l. 1933–1935 poseł na Sejm RP. Aresztowany jesienią 1939 przez sowieckie organy bezpieczeństwa; skazany na 5 lat ITŁ; zwolniony w 1944, wstąpił do ACz.; po demobilizacji osiedlił się w pow. szczecineckim; czł. PRN w Szczecinku.

№ 152

6 жовтня 1933, Білосток. Лист конфіскований ДПУ з Польщі
до мешканки Одеси Юлії Камінської

№ 15321
6/Х-[19]33 г.

Одесса, ^аНежинская, 24
Каминской Юлии^а

Дорогая Юлация!

Теперь ты пишешь о вашем голоде, который вы там переживаете, мы об этом тут сами хорошо знаем, что у вас делается, у нас в газетах обо всем пишется, когда читаешь газету, то волосы на голове дыбом становятся. Как у вас бедный народ страдает, как только на это смотрит правительство, но разве у вас там люди управляют, только звери, ибо у жесточайшего человека и то сердце затронуло бы, смотря на такую нужду, но евреи, наверно, так не страдают.

И у нас тут тяжело из-за безработицы, безработные также страдают, но никто еще тут не умер и не умрет с голоду, если даже и нуждается кто-либо, то хлебом ему всегда помогут и до хлеба дадут, а у вас то и негде попросить.

У нас тут все умирают спокойной смертью, и будут умирать спокойно и во всем мире умирают спокойно, только у вас в большевистском раю люди так мучаются, ибо газеты нам тут обо всем пишут, как там люди страдают, этого во всем мире не было и не будет, мы не допустим, мы уже поняли, что значит большевизм.

Белосток

Стефания

*ГДА СБУ, Одеса, спр. 63, т. 15, арк. 403–403 зв.
Копія, рукопис.
Документ російською мовою.*

^{а-а} Підкреслено від руки.

Nr 152

6 października 1933, Białystok. Skonfiskowany przez GPU list z Polski
adresowany do zamieszkałej w Odessie Julii Kamińskiej

Nr 15321
6/X-[19]33 r.

Odessa, ^a[ulica] Nieżyńskaja, 24^a
Do ^aKamińskiej Julii^a

Droga Julciu!

Teraz Ty piszesz o waszym głodzie, który tam przeżywacie, my tutaj sami dobrze wiemy o tym, co się u was dzieje, u nas w gazetach o wszystkim piszą; kiedy czytasz gazetę, to włosy na głowie stają dęba, jak u was biedny naród cierpi, jak rząd tylko na to patrzy, jakby tam u was nie ludzie rządili, tylko bestie, bo nawet u najokrutniejszego człowieka serce by drgnęło, patrząc na taką nędzę, ale Żydzi na pewno tak nie cierpią.

U nas tu też ciężko z powodu bezrobocia, bezrobotni także cierpią, ale nikt jeszcze tu nie umarł i nie umrze z głodu, [bo] nawet jeśli ktokolwiek jest w potrzebie, to chlebem zawsze go wspomogą i do chleba [coś] dadzą, a u was to i nie ma gdzie poprosić.

U nas tu wszyscy umierają spokojną śmiercią, i będą umierać spokojnie i na całym świecie umierają spokojnie, tylko u was w bolszewickim raju ludzie tak się męczą – bo gazety nam tu o wszystkim piszą, jak tam ludzie cierpią, tego nie było w całym świecie i nie będzie, my nie dopuścimy [do tego], my już zrozumieliśmy, co znaczy bolszewizm.

Białystok

Stefania

WAP SBU, Odessa, spr. 63, t. 15, k. 403–403 v.

Kopia, rękopis.

Dokument w języku rosyjskim.

^{a-a} *Podkreślono odręcznie.*

№ 153

9 жовтня 1933, Станіслав. Із звіту Станіславського воєводи за вересень 1933 р. про діяльність УНДО і УСРП у зв'язку з подіями в УРСР

Воєводське Станіславське управління
№ ББ Секр. 17/1/33

Станіслав,
9 жовтня 1933 [р.]

Загальна ситуація всіх національних меншин

^а-Українці^а

Проведена в попередньому періоді укр[аїнськими] політичними партіями акція протесту проти утиску в радянській Україні продовжувалася і в звітному періоді, однак її піднесення помітно ослабло.

У цій справі були влаштовані лише два публічні збори, одні улаштовані в Рогатині через УСРП, а другі в Городенці, скликані спільним Комітетом, зорганізовані діячами УНДО і УСРП.

Крім цієї акції, лише УНДО в цьому періоді влаштувало два публічні зібрання, одні – в Криворівні Косівського пов[іту], а другі – в Солотвині Надвірнянського пов[іту].

Більшу, зате, активність у цьому періоді виявили культурно-освітні товариства, а перш за все «Рідна школа», яка в цьому часі розгорнула найжвавішу організаційну і пропагандистську діяльність.

[...]

^{а-б}-Преса^{б-а}

«Жіноча доля»

У № 18 від дня 15 вересня журнал вміщає комюніке Укр[аїнського] громадського комітету рятунку України у справі створювання повітових і місцевих комітетів, щоб надавати матеріальну допомогу голодуючим у Великій Україні.

^б-Політичне життя^б

[...]

Дня 10 вересня УСРП в Рогатині скликала публ[ічні] збори з метою протесту проти утиску, який панує в радянській Україні.

На збори прибуло близько 400 селян з Рогатина, Пукова, Жовчева, Руди, Потока, Підгороддя, Кліщівни, Підвиння, Кутців, Вербилівців і інших сусідніх сіл.

^{а-а} Написано в розбивку.

^{б-б} Підкреслено від руки.

Nr 153

9 października 1933, Stanisławów. Fragmenty sprawozdania województwa stanisławowskiego za wrzesień 1933 r. dotyczące działalności UNDO i USRP w związku z wydarzeniami w USRS

Urząd Wojewódzki Stanisławowski
Nr BB Taj. 17/1/33

Stanisławów
dnia 9 października 1933 [r.]

Sytuacja ogólna dla wszystkich mniejszości narodowych

^a-Ukraińcy^a

Prowadzona w poprzednim okresie przez ukr[aińskie] stronnictwa polityczne akcja protestacyjna przeciw uciskowi na Ukrainie sowieckiej kontynuowana była i w okresie sprawozdawczym, jednak nasilenie jej znacznie osłabło.

Zaaranżowane w tej sprawie były jedynie dwa zgromadzenia publiczne, jedno urządzone w Rohatynie przez USRP, drugie zaś w Horodence, zwołane przez wspólny komitet zorganizowany przez działaczy UNDO i USRP.

Poza tą akcją jedynie UNDO urządziło w tym czasie dwa zebrania, jedno – w Krzyworówni pow[iat] Kosów, drugie zaś – w Sołotwinie pow[iat] Nadwórna.

Większą natomiast aktywność przejawily w tym okresie stowarzyszenia kulturalno-oświatowe, a przede wszystkim „Ridna Szkoła”, która rozwinęła w tym czasie nader żywą działalność organizacyjną i propagandową.

[...]

^{a-b}Prasa^{b-a}

„Żinocza Doła”

W nr 18 z dnia 15 września czasopismo zamieszcza komunikat Ukr[aińskiego] Obywatelskiego Komitetu Ratunku Ukrainy w sprawie zakładania powiatowych i miejscowych komitetów dla niesienia pomocy materialnej głodującym na Wielkiej Ukrainie.

^bŻycie polityczne^b

[...]

Dnia 10 września zwołała USRP w Rohatynie zgromadzenie publ[iczne] celem zaprotestowania przeciwko uciskowi panującemu na Ukrainie sowieckiej.

Na zgromadzenie przybyło około 400 włościan z Rohatyna, Pukowa, Żółczowa, Rudy, Potoka, Podgrodzia, Kleszczownej, Podwinia, Kutciec, Wierzbołowiec i innych pobliskich wsi.

Do zebranych wygłosił przemówienie Andrzej Hrywna[k] z Danilcza, w którym zilustrował panujące na Wielkiej Ukrainie stosunki, przy czym przedstawił

^{a-a} Zapisano pismem spacjowanym.

^{b-b} Podkreślono odręcznie.

До зібраних промовив Андрій Гривна[к] з Данильча, який представив пануючі в Великій Україні відносини, при чому зобразив мартирологію українського народу в радянській Україні в спосіб вельми пластичний.

Під час дискусії, яка розвинулася після промови Гривнака, виступали члени УНДО, які були присутні в залі, при чому вони висловились проти ухвалення й вислання яких-небудь протестів до Ліги Націй, говорячи, що такого роду скарги й петиції в даний момент нічому не допомагають. Не зважаючи, однак, на їхній спротив, збори ухвалили резолюцію, що протестувала проти утиску й терору в радянській Україні, після чого збори розпущено.

Подібні протестаційні збори відбулися дня 3 вересня в Городенці, а їх ініціатором був комітет, утворений з діячів УНДО і УСРП.

На цих зборах було присутніх близько 200 осіб, а участь у них взяли депутати Хруцький¹ і Чукур з УНДО та депутат Білинський² з УСРП.

На зборах схвалено відповідні протестаційні резолюції.

[...]

ДАВО, ф. 46, оп. 9 а, спр. 987, арк. 151–152 зв.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

¹ Сергій Хруцький (нар. 2 VIII 1887), вчитель; в 1915–1922 перебував у Росії; у 1922–1935 посол до Сейму РП; з 1925 член керівництва УНДО. Арештований ДП у жовтні 1930, звільнений в кінці року; восени 1939 арештований радянськими органами безпеки; у 1940 разом з сім'єю депортований у Казахстан.

² Богдан Білинський (нар. 1899, пом. після 1935), інж. агроном, діяч УСРП, в 1931–1935 посол до Сейму РП.

w sposób nader plastyczny martyrologię narodu ukraińskiego na Ukrainie sowieckiej.

W czasie dyskusji, jaka rozwinęła się po przemówieniu Hrywnaka, zabierali głos członkowie UNDO obecni na sali, przy czym sprzeciwiali się oni uchwaleniu i wysłaniu jakichkolwiek protestów do Ligi Narodów, twierdząc, iż tego rodzaju skargi i petycje w obecnym czasie nic nie pomagają. Mimo jednak ich sprzeciwu, zgromadzenie uchwaliło rezolucję protestującą przeciw uciskowi i terrorowi na Ukrainie sowieckiej, po czym zgromadzenie rozwiązało się.

Podobne zebranie protestacyjne odbyło się dnia 3 września w Horodence, a inicjatorem jego był komitet wyłoniony z działaczy UNDO i USRP.

Na zebraniu tym obecnych było około 200 osób, a udział w nim wzięli posłowie Chrucki¹ i Czukur z UNDO oraz poseł Biliński² z USRP.

Na zebraniu uchwalono stosowne rezolucje protestacyjne.

[...]

DAWO, f. 46, op. 9 a, spr. 987, k. 151–152 v.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

¹ Sergiusz Chrucki (ur. 2 VIII 1887), nauczyciel; w l. 1915–1922 przebywał w Rosji; w l. 1922–1935 poseł na Sejm RP; od 1925 członek kierownictwa UNDO. Aresztowany przez PP w październiku 1930, zwolniony pod koniec roku; jesienią 1939 aresztowany przez sowieckie organy bezpieczeństwa; w 1940 deportowany wraz z rodziną do Kazachstanu.

² Bohdan Biliński (ur. 1899, zm. po 1935), inż. agronom, działacz USRP, w l. 1931–1935 poseł na Sejm RP.

№ 154

13 жовтня 1933, Київ. Із звіту віце-консула РП в Києві до посла РП в Москві про становище польських меншин в Україні

^а-Консульство РП
у Києві^а

13 жовтня [193]3 [р.]

124/Секр/33

^{а-б-в}-Тємно^{-в-б-а}

У справі: Національна політика
в Україні по відношенні до
польської меншини

Пану Послу РП
^бу Москві^б

[...]

У області економічної політики тактика радянської влади йде по своїй лінії і прямує до розгрому й знищення польської меншини в Україні. Популярні до останнього часу гасла «Колективіст мусить стати заможним» та «Кожен колективіст мусить мати свою корову», по відношенню до польського населення на практиці виглядають якраз навпаки. У польських колгоспах, які майже всі у встановлені терміни виконали свої норми «хлібоздачі», до поділу залишився лише зерновий послід. На спеціальне підкреслення заслугують розмір означених норм та кількість обов'язкової до засіяння городини, які, в порівнянні з українськими колгоспами, припадають завжди не на користь польських. Це спричинює часті випадки переведення селян з польських до українських колгоспів.

У найважчі умови поставлений одноосібник. Норма «хлібоздачі», як правило, перевищує весь річний урожай. У випадку невиконання цієї норми або незасіяння встановленої площі, влада накладає грошові штрафи, які дорівнюють вартості бракуючого збіжжя, обрахованій по ринкових цінах. Звичайно, що більшість одноосібників не спроможна сплатити ці штрафи, і тоді т. зв. «фінінспектори» забирають у них весь живий і мертвий інвентар або теж викидають їх з хат, а господарство конфіскують на користь держави або сусіднього колгоспу. Такі випадки аж ніяк не поодинокі. Останніми днями звернулися до тутешнього уряду три делегації з Мархлевщини з благанням про рятунок і опіку.

Особи, які не можуть виконати плану «хлібоздачі», обвинувачуються в політичному саботажі і «кулацьких» тенденціях. В цілому, вся преса переповнена вістями про викриття «кулацьких» або «петлюрівських» агентів,

^{а-а} Написано великими літерами.

^{б-б} Підкреслено машинописним способом.

^{в-в} Написано в розбивку.

Nr 154
13 października 1933, Kijów. Fragment raportu wicekonsula RP
w Kijowie dla posła RP w Moskwie w sprawie sytuacji
mniejszości polskiej na Ukrainie

^a-Konsulat RP
w Kijowie^a

13 października [193]3 [r.]

124/Pf/33

^{a-b-c}Poufne^{-c-b-a}

W sprawie: Polityka narodowościowa
na Ukrainie w odniesieniu do
mniejsz[ości] polskiej

Do Pana Posła RP
^b-w Moskwie^{-b}

[...]

W dziedzinie polityki ekonomicznej taktyka władz sowieckich idzie po swej linii, zmierzającej do rozbicia i zniszczenia mniejszości polskiej na Ukrainie. Popularne ostatnio hasła: „Kolektywista musi się stać zamożnym” oraz „Każdy kolektywista musi mieć własną krowę” w odniesieniu do ludności polskiej wyglądają w praktyce wręcz odwrotnie. W kolchozach polskich, które prawie wszystkie we właściwym czasie wykonały swe normy „chlebozdaczy”, pozostał do podziału jedynie poślad zbożowy. Na specjalne podkreślenie zasługuje wysokość oznaczonych norm oraz ilości obowiązującej do zasiania jarzyny, które w porównaniu z kolchozami ukraińskimi wypadają zawsze na niekorzyść polskich. Powoduje to częste wypadki przenoszenia się chłopów z kolektywów polskich do ukraińskich.

W specjalnie ciężkie warunki postawiony jest „jednostkowiec”. Norma „chlebozdaczy” z reguły przewyższa cały roczny urodzaj. W przypadku niewykonania tej normy lub niezasiania nakazanej przestrzeni, władze nakładają pieniężne kary wynoszące wartość brakującego zboża, obliczoną po cenach rynkowych. Oczywiście, że większość „jednostkowców” nie jest w stanie uiścić tych kar, a wtedy tzw. „fininspektorzy” zabierają od nich cały żywy i martwy inwentarz lub też wyrzucają ich z domów, a gospodarstwo konfiskują na rzecz państwa lub sąsiedniego kolchozu. Podane wypadki nie są bynajmniej odosobnione. W ostatnich dniach zgłosiły się do tutejszego urzędu trzy delegacje z Marchlewszczyzny z błaganiami o ratunek i opiekę.

Osoby nie mogące wykonać planu „chlebozdaczy” oskarża się o sabotaż polityczny i „kułackie” tendencje. W ogóle cała prasa przepelniona [jest] wiadomoś-

^{a-a} *Zapisano wersalikami.*

^{b-b} *Podkreślono maszynowo.*

^{c-c} *Zapisano pismem spacjowanym.*

які нібито спеціально ввійшли до колгоспів, щоб їх розвалити. В дійсності більшість недоліків повстає переважно через нечуване безладдя, яке панує у майже всіх колгоспах, станціях МТС і керівних установах, яке виникає з цілковитої байдужості і браку зацікавлення широких селянських мас в результаті роботи, з якої не мають жодної користі. Населення пройняте одною думкою – пережити сьогоднішній день і одержати хоч би мінімальні запаси на зиму.

Радянська влада цих дійсних причин, однак, не хоче визнати, з метою зламати пасивний опір, притягає до суворої відповідальності всіх безпосередньо зв'язаних з виконанням хліборобських планів, звинувачуючи їх у політичному саботажі. До цих закликів особливо вдаються відносно польських районів, що дає основу до нищення загального господарства польського села та величезного спустошення серед населення. Десятки родин нібито «кулаків» було викинуто зі своїх хат і сіл і, через зиму, яка наближається, вони опинилися в трагічному становищі, повністю позбавлені продовольчих запасів й одягу. Їхню ситуацію, в порівнянні з минулими роками, погіршує факт неможливості шукати рятунку в містах (паспортизація), вони приречені до голодної смерті.

Я неодноразово намагався встановити, чи становище члена колгоспу краще або більш певне від становища одноосібника. І діставав незмінну відповідь, що навіть у цьому році продовольча ситуація в більшості польських колгоспів на Мархлевщині не є кращою від становища одноосібників тому, що обов'язкове виконання осінньої сівби вимагає значно більше збіжжя, ніж його залишилося після виконання «хлібоздачі». Крім цього, члени колгоспів, після цілорічної роботи в своєму колективі або не раз у сусідньому радгоспі, не отримують навіть мінімальної зарплати чи забезпечення. Крім того, вони стають в якійсь мірі активними співтворцями власного знищення й неволі, будучи примушуваними брати активну участь у політичному житті та під час виявляти штучний ентузіазм для всієї системи.

[...]

Пйотр Курніцький
Віце-консул

Рознарядка:

- 1) Пос. РП у Москві (3 прим.)
- 2) МЗС – Нач. П. III
- 3) Ген. конс. – Харків

ААН, АВ, спр. 94, арк. 25, 32–34, 36.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

Вгорі документу примітка від руки: Екземпляр військового аташе, число: 10 та нерозбірливий підпис; нижче з лівого боку вписано від руки номер: № 16/сов/с/21.

ciami o wykrywaniu „kułackich” lub „petlurowskich” agentów, którzy rzekomo weszli celowo do kołchozów, by je rozsadzać. Faktycznie większość niedociągnięć powstaje przeważnie z niebywałego bezładu panującego we wszystkich prawie kolektywach, stacjach MTS i instytucjach kierujących, wynikającego z zupełnej obojętności i braku zainteresowania szerokich mas włościańskich dla wyników pracy, z których nie czerpią żadnych korzyści. Ludność przejęta jest jedną myślą – przeżycia dnia dzisiejszego i uzyskania choćby minimalnych zapasów na zimę.

Władze sowieckie tych faktycznych racji jednak uznać nie chcą w celu przełamania biernego oporu, pociągają do surowej odpowiedzialności wszystkich związanych bezpośrednio z wykonaniem planów rolnych, oskarżając ich o sabotaż polityczny. Do tych zarzutów uciekają się szczególnie często w odniesieniu do rejonów polskich, co daje podstawy do niszczenia ogólnej gospodarki wsi polskiej oraz ogromnego spustoszenia wśród ludności. Dziesiątki rodzin rzekomych „kułaków” zostały wyrzucone ze swych domów i wsi i wobec nadchodzącej zimy znalazły się w tragicznej sytuacji, pozbawione doszczętnie zapasów żywnościowych i odzieży. Sytuację ich, w porównaniu z latami ubiegłymi, pogarsza fakt niemożności szukania ratunku w miastach (paszportyzacja), są oni skazani na śmierć głodową.

Staralem się niejednokrotnie ustalić, czy położenie członka kołchozu jest lepsze lub pewniejsze od położenia „jednostkowca”. Dostawałem niezmienną odpowiedź, iż nawet w roku bieżącym sytuacja aprowizacyjna większości polskich kolektywów na Marchlewszczyźnie nie jest lepsza od położenia „jednostkowców”, gdyż obowiązkowe wykonanie siewu jesiennego wymaga znacznie więcej zboża, niż go pozostało po wykonaniu „chlebozdaczy”. Poza tym członkowie kolektywów po całorocznej pracy w swym kolektywie lub nieraz w sąsiednim sowchozie nie otrzymują nawet minimalnej zapłaty lub zabezpieczenia. Pomimo to stają się niejako aktywnymi współtwórcami własnego zniszczenia i niewoli, będąc zmuszonymi do brania czynnego udziału w życiu politycznym oraz wykazywania sztucznego entuzjazmu dla całego systemu.

[...]

Piotr Kurnicki
Wicekonsul RP

Rozdzielnik:

- 1) Pos[elstwo] RP w Moskwie (3 egz.)
- 2) MSZ – Nacz[elnik] P. III
- 3) Kons[ulat] Gen[eralny] – Charków

AAN, AW, 94, k. 25, 32–36.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

U góry dokumentu odręczna adnotacja: Egzemplarz attaché wojskowego, liczba: 10 oraz nieczytelna parafa; poniżej, z lewej strony dokumentu odręcznie wpisany numer: Nr 16/sow/c/21.

№ 155

14 жовтня 1933, Харків. Із повідомлення секретного співробітника Харківського обласного відділу ДПУ УРСР про зустріч японського консула з представниками Польського консульства

14/Х-[19]33 г.

10/Х-с.г. из Одессы приехал японский консул и остановился в польском консульстве. Целый день он провел в обществе КАРШО-СЕДЛЕВСКОГО и МИЛАШЕВСКОГО^а. Часа в два дня, в этот же день МИЛАШЕВСКИЙ, КАРШО-СЕДЛЕВСКИЙ и японский консул сидели в гостиной и вели беседу о положении вещей на Украине.

МИЛОШЕВСКИЙ говорил на русском языке о том, что весной в Харькове и по всей Украине были ужасные картины. Люди лежали голодные на улице, их собирали в грузовики и вывозили на свалку и т. д. Как было видно, японский консул обо всем был осведомлен, ничего не говорил, но несколько странно пожимал плечами. Вечером 10/Х японский консул уехал в Москву.

[...]

^б-Верно: Уполномочен. 1 Отделения^б ОО
(—) ВОРОШЕВ

ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-1047, арк. 139–140.

Засвідчена копія, машинопис.

Документ російською мовою.

^а Було: МИЛАШЕВСКИЙ. Подібно й далі.

^{б-б} Написано великими літерами.

¹ Здіслав Мілошевський (нар. 10 ІІІ 1899), дипломат; з квітня 1932 до серпня 1935 в Консульстві РП в Харкові; потім в Консульстві РП в Москві; з листопада 1935 до вересня 1939 радник в МЗС.

Nr 155

14 października 1933, Charków. Fragment doniesienia tajnego informatora Charkowskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dotyczący spotkania konsula japońskiego z przedstawicielami konsulatu polskiego

14/X-[19]33 r.

10/X-br. z Odessy przyjechał japoński konsul i zatrzymał się w konsulacie polskim. Cały dzień spędził w towarzystwie KARSZO-SIEDLEWSKIEGO i MIŁOSZEWSKIEGO^{a1}. Około godziny drugiej po południu tego samego dnia MIŁOSZEWSKI, KARSZO-SIEDLEWSKI i japoński konsul siedzieli w salonie i prowadzili rozmowę o stanie rzeczy na Ukrainie.

MIŁOSZEWSKI mówił po rosyjsku o tym, że wiosną w Charkowie i na całej Ukrainie były straszliwe widoki. Ludzie leżeli wygłodzeni na ulicy, zbierano ich na ciężarówki i wywożono na śmietnik, itd. Widać było, że japoński konsul o wszystkim był poinformowany, nic nie mówił, ale trochę dziwnie wzruszał ramionami. Wieczorem 10/X japoński konsul odjechał do Moskwy.

[...]

^b-Za zgodność: Pełnomocnik 1 Wydziału^b OO
(—) WOROSZEW

*WAP SBU, f. 65, spr. S-1047, k. 139–140.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

^a Było: MIŁASZEWSKI. *Tak samo dalej.*

^{b-b} *Zapisano wersalikami.*

¹ Zdzisław Miłoszewski (ur. 10 III 1899), dyplomata; od kwietnia 1932 do sierpnia 1935 w polskim konsulacie w Charkowie; potem w polskim konsulacie w Moskwie; od listopada 1935 do września 1939 radca w MSZ.

№ 156

15 жовтня 1933, Бучач. Лист Комітету допомоги Україні до «Просвіти», «Рідної школи» і українських кооперативів про визначення дня української національної жалоби

До

Хв. Читалень «Просвіти», дружків «Рідної Школи»
і кооператив ^{а-а}бучацького повіту^а

Отсим повідомляємо, що на зазив Українського Громадського Комітету Рятунку України у Львові, заснувався в Бучачі повітовий Комітет Рятунку України, зложений з представників українських повітових товариств і духовенства.

Згаданий Красвий Комітет призначив неділю дня 29 жовтня ц.р. днем національної жалоби і протесту з приводу голоду та інших жахливих подій на українських землях у Радянському Союзі.

Того дня в усіх церквах північно-західних українських землях відбудуться за дозволом і згодою церковної влади Богослуження в наміренні українського народу, що проживає під комуністичною диктатурою, а крім того панахиди за померлих наслідком політичного більшовицького гнету і голоду. В часі Богослуження будуть виголошені відповідні проповіді про лихоліття українців у Радянському Союзі.

Того самого дня після Богослуження мають відбутися сходи чи збори в усіх наших громадах, на яких будуть виголошені реферати і відчити про положення на Радянській Україні.

День національної жалоби 29 жовтня ц.р. має українське громадянство провести в пості, а по церквах, на сходах, зборах і на вічах складати добровільні датки на організацію акції допомоги.

Тому підписаний Повітовий Комітет звертається з проханням до управ місцевих товариств і організацій щоби вони в порозумінні з Воч. Отцями парохами, подбали про основання комітетів рятунку України в кожному селі в складі 6–9 осіб. Завданням комітетів буде подбати, щоби в дні 29 жовтня ц.р. відбулися в кожному селі висшезгадані сходи чи збори і зістали ухвалені резолюції з протестом проти більшовицького насильства та руйнування нашого народу, як також подбати щоби збірка на організацію акції допомоги випала як найкраще.

Взірець резолюцій, які мають бути на зборах ухвалені до цього обіжника долучуємо.

Хв. Комітети подбають також про те, щоби на народних домах, читальнях чи кооперативах в кожному селі, вивісити в дні 29 жовтня чорні прапори на знак всенародньої жалоби.

^{а-а} Підкреслено машинописним способом.

Nr 156

15 października 1933, Buczacz. Pismo Komitetu Pomocy Ukrainie do „Proswity”, „Ridnej Szkoły” i ukraińskich kooperatyw dotyczące ustanowienia dnia ukraińskiej żałoby narodowej

Do

Sz[anownych] Czytelnicy „Proswity”, kół „Ridnej Szkoły”
i kooperatyw ^apowiatu buczackiego^a

Niniejszym powiadamiam, że na wezwanie Ukraińskiego Obywatelskiego Komitetu Pomocy Ukrainie we Lwowie, w Buczaczu został utworzony Powiatowy Komitet Pomocy Ukrainie, złożony z przedstawicieli powiatowych organizacji ukraińskich i duchowieństwa.

Wspomniany Komitet Krajowy ogłosił niedzielę dnia 29 października br. dniem żałoby narodowej i protestów z powodu głodu i innych strasznych wydarzeń na ziemiach ukraińskich w Związku Sowieckim.

Tego dnia we wszystkich cerkwiach na północno-zachodnich ziemiach ukraińskich odbędą się, za pozwoleniem i zgodą władzy cerkiewnej, msze święte w intencji narodu ukraińskiego żyjącego pod dyktandem komunistycznym, a oprócz tego panachydy za zmarłych wskutek politycznego bolszewickiego ucisku i głodu. Podczas mszy świętych będą wygłoszone stosowne kazania o ciężkich dla Ukraińców czasach w Związku Sowieckim.

Tego samego dnia, po mszach świętych, mają się odbyć spotkania lub zebrania we wszystkich naszych gminach, podczas których zostaną wygłoszone referaty i odczyty o sytuacji na Ukrainie radzieckiej.

Dzień żałoby narodowej 29 października br. ukraińska społeczność powinna spędzić poszcząc, a w cerkwiach, na spotkaniach, zebraniach i wiecach składać dobrowolne datki na organizację akcji pomocy.

W związku z tym Komitet Powiatowy zwraca się z prośbą do lokalnych zarządów towarzystw i organizacji, by w porozumieniu z księżmi proboszczami zadbali o utworzenie komitetów pomocy Ukrainie w każdej wsi w składzie 6–9 osób. Komitety będą miały za zadanie zadbanie o to, żeby dnia 29 października br. w każdej wsi odbyły się wyżej wspomniane spotkania lub zebrania i aby zostały uchwalone rezolucje z protestem przeciwko przemocy bolszewickiej i niszczeniu naszego narodu, a także, by zbiórka na organizację akcji wypadła jak najlepiej.

Wzór rezolucji, które mają być uchwalone na zebraniach załączamy do niniejszego okólnika.

Komitety zadbają także o to, żeby na domach ludowych, czytelnicy lub kooperatywach w każdej wsi dnia 29 października wywieszono czarne flagi na znak żałoby ogólnonarodowej.

^{a-a} Podkreślono maszynowo.

Збори про які мова в горі, треба скликувати на основі арт. 18 а т. є не треба їх зголошувати в Старістві, коли тільки скликуючий збори Комітет буде знати всіх зібраних особисто і збори відбуватимуться в будинку. Наколиб Комітет сподівався що на збори прийдуть люди не знані особисто членам Комітету, то в такому разі треба Збори зголосити три дні наперед в бучацького Старости, подаючи в зголошенню, хто скликує, де і в якій годині, яка програма і в якій мові відбудеться нарада.

Ухвалені резолюції wraz з інформаціями про перебіг дня національної жалоби і протесту перешлють місцеві комітети негайно на руки голови повітового комітету Дра Романа Слюзара адв[оката], в Бучачі.

Зібрані датки на організацію акції допомоги прохається складати в Українбанку в Бучачі на рахунок Краєвого Комітету Рятунку України у Львові.

Заразом прохається Хв. місцеві комітети подати до відома Повітовому Комітетові в Бучачі склад місцевих комітетів по селах.

В разі потреби дальших інформацій жадаючим комітетам негайно вишлемо.

⁶⁻⁶Бучач⁶, дня 15 жовтня 1933 р.

Повітовий Комітет Рятунку України в Бучачі!

Др Роман Слюзар адв[окат] голова,
о. Васил Мельник в.р. І заступник гол[ови],
Юлія Харецька в.р. ІІ заст[упник] голови,
Степан Шипелявий в.р.,
Мр. Михайло Білоскурський в.р. секретарі,
Корнило Крушельницький в.р. скарбник,
дир. Микола Хархаліс в.р.,
о. Іван Терешкун в.р.,
др. М. Гринів в.р.,
дир. Сильвестер Винницький в.р.,
Мр. Теодор Данилів в.р. члени.

ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2067, арк. 35.

Копія, машинопис.

Документ українською мовою.

⁶⁻⁶ Написано в розбивку.

Zebrania, o których mowa powyżej, należy zwołać na podstawie art. 18, co oznacza, że nie ma potrzeby zgłaszania ich w starostwie, o ile zwołujący zebranie [przedstawiciel] komitetu będzie osobiście znał wszystkich zebranych, a zebranie odbędzie się w pomieszczeniu. Jeżeli komitet spodziewa się, że na zebranie przyjdą ludzie nieznani osobiście członkom komitetu, w takim wypadku należy zgłosić zebranie na trzy dni przed jego terminem do buczackiego starosty, podając w zgłoszeniu, kto zwołuje zebranie, gdzie i o której godzinie, jaki jest jego program i w jakim języku odbędzie się narada.

Uchwalone rezolucje wraz z informacjami o przebiegu dnia żałoby narodowej i protestu lokalne komitety powinny przesłać niezwłocznie do przewodniczącego komitetu powiatowego dr. Romana Sliuzara, adw[okata] w Buczaczu.

Datki zebrane na organizację pomocy prosimy wpłacać w „Ukrainbanku” w Buczaczu na rachunek Krajowego Komitetu Pomocy Ukrainie we Lwowie.

Jednocześnie prosi się lokalne komitety o podanie do wiadomości powiatowego komitetu w Buczaczu składu lokalnych komitetów we wsiach.

Jeśli potrzebne będą dodatkowe informacje, niezwłocznie wyślemy je chętnym komitetom.

^bBuczacz^b, dnia 15 października 1933 r.

Powiatowy Komitet Pomocy Ukrainie w Buczaczu!

Dr Roman Sluzar^c adw[okat], przewodniczący,
ks. Wasyl Melnyk w.r. I zastępca przewodniczącego,
Julia Charecka w.r. II zast[ępcą] przewodniczącego,
Stepan Szypelawyj w.r.,
mjr Mychajło Biłoskurkyj w.r. sekretarz,
Kornyło Kruszelnickýj w.r. skarbnik,
dyr. Mykoła Charchalis w.r.,
ks. Iwan Tereszkun w.r.,
dr M. Hryniw w.r.,
dyr. Sylwester Wynnyčkyj w.r.,
mjr Teodor Danyliw w.r. członkowie.

*DATO, f. 231, op. 1, spr. 2067, k. 35.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku ukraińskim.*

^{b-b} Zapisano pismem spacjowanym.

^c Tak w tekście. Wyżej: Sliuzar.

№ 157

17 жовтня 1933, Львів, Станіслав, Перемишль. Копія листа єпископів УГКЦ до духовенства і вірних у зв'язку з подіями в УРСР

^{а-б}Копія^б з копії^а

Анджей Шептицький Божого Милюстю і Благословенням Святого Апостольського Престолу Митрополит Галиський Архієпископ Львівський, Єпископ Кам'янця Подільського Григорій Хомишин Божого Милюстю Благословення Святого Апостольського Престолу Станіславівський Йосафат Коциловський Божого Милюстю Благословення Святого Апостольського Престолу Єпископ Перемиський, Самбірській і Сняцький Григорій Лакота ітд (наст.). Іван Латишевський ітд. Іван Бучко ітд.

Всемогущого Духовенства і Вірним Божий Мир і Архієрейське Благословенство.

Протестуючи недавно проти злочинів большевицької влади на Придніпрянській Україні, прередовсім проти злочинів поповнених на сільському населенню. Ми спільним письмом заохочували вас до посту, жалоби, молитви, до добрих діл для випрошення з неба Божого Милосердя для страждучих і умираючих з голоду наших братів. Ціле українське громадянство нашого краю, послухало Нашого зазиву ... і Комітет Рятунку України установив, по порозумінню з Нами, на 29 жовтня день національної жалоби і протесту, звертаючися до духовенства з проханням торжественних богослужень і відповідних проводей на цей день.

Ідучи назустріч бажанню Комітету відзиваємо ся знову ту спільним посланем до вірних Нашої Церковної Провінції. Відзиваємо ся спільних посланем до всіх з'єднати у любові для наших терплячих братів. Іде про рятування нашого народу. Мусимо бути злучені Любовою до того народу Христовою любовою в одно. Ця любов ростягається далеко поза границі Нашої Церковної Провінції і обмуває всіх Українців і поза ними всіх терплячих, кривдзених і убогих. Вона обмиває і всіх нез'єднаних братів наших, що не мають великого щастя належати до вселенної Церкви, до того Христом установленого, а по цілому світі розсіяного всевітного брасьтва любови.

Наша любов звертається з особливим співчуттям та глибокем болем до тих, що там за кордонами терплять невиносимі муки і вмирають з голоду. ... Навуд того, що там діється дрозгрозі і співчуття переходить майже ціле людство.

Але те загальне співчуття не ратує голодуючих. Людзка поміч при найліпший волі мало може супроти страшней руїни. Ми майже безсильними свідками нечуваних і небувалих подій. Всеж таки з великою вдячністю мусимо на цьому містї збадати ті спочування нашій недолі зі сторони многих людей

^{а-а} Підкреслено машинописним способом.

^{б-б} Написано в розбивку.

^в Було: Каміння.

Nr 157

17 października 1933, Lwów, Stanisławów, Przemyśl. Odpis listu biskupów greckokatolickich skierowany do duchowieństwa i wiernych w związku z tragicznymi wydarzeniami w USRS

^{a-b}Odpis^b z odpisu^a

Andrzej Szeptycki Bożego Miłosierdzia i Błogosławieństwa Świętej Stolicy Apostolskiej metropolita halicki arcybiskup lwowski, biskup Kamieńca^c Podolskiego, Grzegorz Chomyszyn Bożego Miłosierdzia Błogosławieństwa Świętej Stolicy Apostolskiej, [biskup] stanisławski, Jozafat Kocyłowski Bożego Miłosierdzia Błogosławieństwa Świętej Stolicy Apostolskiej biskup przemyski, samborski i sanocki, Grzegorz Łakota (nast.) itd. Iwan Łatyszewski itd. Iwan Buczko itd.

Wszechmogącemu Duchowieństwu i Wiernym Pokój Boży i Arcybiskupie Błogosławieństwo.

Protestując niedawno przeciwko przestępstwom władzy bolszewickiej na Naddnieprzańskiej Ukrainie, przede wszystkim przeciwko przestępstwom popełnionym na ludności wiejskiej. My, wspólnym listem zachęcaliśmy was do postu, żałoby, modlitwy, do działania dla wyproszenia w niebie Miłosierdzia Bożego dla cierpiących i umierających z głodu naszych braci. Cała ukraińska społeczność naszego kraju posłuchała Naszego [apelu] ... i Komitet Pomocy Ukrainie ustanowił, w porozumieniu z nami, 29 października dniem żałoby narodowej i protestu, zwracając się do duchowieństwa z prośbą świątecznych mszy świętych i odpowiednich kazań na ten dzień.

Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom Komitetu zwracamy się znów we wspólnym posłaniu do wiernych Naszej Cerkiewnej Prowincji. Zwracamy się we wspólnym posłaniu do wszystkich, żeby połączyć się w miłości do naszych cierpiących braci. Chodzi o ratowanie naszego narodu. Musimy być zjednani Miłością do tego narodu, Chrystusową miłością. Ta miłość rozciąga się daleko poza granice Naszej Cerkiewnej Prowincji i obejmuje wszystkich Ukraińców i wszystkich cierpiących, krzywdzonych i ubogich. Obejmuje także wszystkich niezjednoczonych braci naszych, którzy nie mają szczęścia należeć do Powszechnej Cerkwi, do tego ustanowionego przez Chrystusa i rozsianego po całym świecie ogólnoswiatowego bractwa miłości.

Nasza miłość zwraca się ze szczególnym współczuciem i głębokim bólem do tych, którzy tam, za granicami cierpią straszne męki i umierają z głodu. ... [to] co się tam dzieje budzi grozę, a współczucie ogarnia niemal całą ludzkość.

Ale to ogólne współczucie nie ratuje głodujących. Ludzka pomoc przy najlepszych chęciach nie pomoże zbyt wiele przy strasznej ruinie. Jesteśmy niemal bezsilnymi świadkami niesłychanych i niebывałych wydarzeń. Z wielką wdzięcznością w tym miejscu musimy zbadać [przyjąć] to współczucie dla naszej niedoli ze strony wielu ludzi i narodów, będące skutkiem naszego pierwszego listu. Ze szczególną

^{a-a} Podkreślono maszynowo.

^{b-b} Zapisano pismem spacjiowanym.

^c Było: Kamienia.

і народів викликані Нашим першим письмом. З особливою вдячністю вітаємо започаткувану віденським Кардиналом Архієпископом Теодором¹ ініціатором акції для ратования України через створення у Відні інтернаціонального між-конфесійного комітету. А понад все віра кріпит Нас обутницею, що можемо упросити з неба Божого милосердя. Віра кріпит нас обітницею триумфу правди і справедливості. Ми віримо і надіймося, що Воскресне Бог і розлются вороги Йіго і втікатимуть від Лиця Йіго ті, що ненавидять Йіго. Як щезає дим так і щезнуть, як тайе віск від вогню, так погибнуть гришники від Лиц Божого а праведники звеселяться. Першим нашим письмом Ми звиваємо Вас взагалі до молитви, жалоби і покути, а сьгодні вертаємо до того самого та заряджуємо щоби в неділю 29 жовтня, в день коли обходимо Христового царства, відбули ся по всіх церквах отжественні богосложення, при яких буде видчитане те наше письмо з відповідними поясненнями, притім додаємо ще усильну раду покутних діл, пости, сповіди і милостині. Від травня відбуваються по парохях торжества, при яких українська молоді прирікає Христові обійме. Сю нашу молоді особливим покликком звертаємося до неї.

Много може молитва праведного – каже св. Яков. Ми тим словом звернемося до Тебе, Українська Католицька Молоде: много може молитва невинних і чистих сердень. Прирікаючи Христові Цареву в день Йіго на ціле життя вірність і послух памятай про тих, що конають в болях, не мають потіхи, молитви, Св. Тайн. і христьянського похорону. Ви невинні душі молодих приймайте на себе хоч малу частину їх терпінь. Своєю покутою і молитвами сплатіт справедливості Божій за них. Такий закон Церкви Христового Тіла: Як Христось муками і смертю заплатив за наші провини, так ми одні за одних можеми терпіти, надолуловати жертвами, жертувати своє життя тим приспішивати кінцови славному побіду Христа. Благодать Господа Нашого Ієуса Христа і любов Божа Отця і причастя Святого Духа най буде зі всіми вами. Дано у Львові. Станиславові і Перемишлі дня 17 жовтня року 1933.

Андрій Метрополит
Григорій єпископ
Йосафат єпископ
Іван епп. пом. Львів
Іван епп. пом. Станисл.
Григорій епп. пом. Перем.

(Друкарня «Бібльось» Львів
Японська Телефон 14.78)

ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2067, арк. 23.

Копія з копії, машинопис.

Текст написаний латинським алфавітом українською мовою, з багатьма полонізмами й помилками.

¹ Тобто єп. Теодора Ініцера.

wdzięcznością przyjmujemy zapoczątkowane przez wiedeńskiego kardynała arcybiskupa Teodora¹, inicjatora akcji ratowania Ukrainy, poprzez stworzenie w Wiedniu międzynarodowego komitetu międzywyznaniowego. A ponad wszystko wiara wzmacnia nas obietnicą, że możemy wyprosić w niebie miłosierdzia Bożego. Wiara wzmacnia nas obietnicą triumfu prawdy i sprawiedliwości. Wierzmy i mamy nadzieję, że Bóg zmartwychwstanie i rozpierchną się Jego wrogowie i uciekać będą sprzed Jego Oblicza ci, co Go nienawidzą, znikną tak, jak znika dym, tak jak topi się wosk od ognia, tak zginą grzesznicy z Oblicza Bożego, a sprawiedliwi ucieszą się. W pierwszym naszym liście wzywamy was ogólnie do modlitwy, żałoby i pokuty, a dzisiaj wracamy do tego samego i wzywamy, aby w niedzielę 29 października w dzień, kiedy obchodzimy święto Królestwa Niebieskiego, odbyły się we wszystkich cerkwiach uroczyste msze święte, podczas których zostanie przeczytany nasz niniejszy list z odpowiednim wyjaśnieniem, przy czym dodajemy jeszcze radę o pokutę – post, spowiedź i miłosierdzie. Od maja odbywają się w parafiach uroczystości, podczas których ukraińska młodzież przyrzeka Chrystusowi obejmie ... młodzieży ze szczególnym wezwaniem zwracamy się do niej.

Dużo może modlitwa sprawiedliwego – mówi św. Jakub. My tymi słowami zwracamy się do Ciebie, Ukraińska Młodzieży Katolicka: wiele może modlitwa niewinnych i czystych serc. Przyrzekając Chrystusowi w dniu Jego [święta] na całe życie wierność i posłuszeństwo pamiętaj[my] o tych, którzy konają w bólach, bez pocieszenia, modlitwy, sakramentów świętych i chrześcijańskiego pogrzebu. Wy, niewinne dusze młodych, przyjmijcie na siebie choć małą część ich cierpień. Swoją pokutą i modlitwami odpłaćcie sprawiedliwość Bożą za nich. Takie jest prawo Cerkwi Ciała Chrystusowego: Jak Chrystus mękami i śmiercią zapłacił za nasze grzechy, tak my jedni za drugich możemy cierpieć, składać ofiary, ofiarować swoje życie, a tym samym przyspieszyć końcowe sławetne zwycięstwo Chrystusa. Błogosław Pana Naszego Jezusa Chrystusa i miłość Boga Ojca i komunია Ducha Świętego niech będzie ze wszystkimi nami. Przekazano we Lwowie, Stanisławowie i Przemyślu dnia 17 października 1933.

Andrzej Metropolita
Grzegorz biskup
Jozafat biskup
Iwan bp pom[ocniczy]. Lwów
Iwan bp pom[ocniczy]. Stanis[ławów]
Grzegorz bp pom[ocniczy]. Przem[yśl]

(Drukarnia „Biblos”, Lwów
[ul.] Japońska, telefon 14.78)

DATO, f. 231, op. 1, spr. 2067, k. 23.

Odpis z odpisu, maszynopis.

Dokument w języku ukraińskim zapisany literami łacińskimi niezgodnie z zasadami transkrypcji, z wieloma polonizmami i błędami.

² Tj. abp. Theodora Innitzera.

№ 158

20 жовтня 1933, Радехів. Лист Комітету УНДО в Радехові до місцевих довірених осіб УНДО у справі організації дня української національної жалоби

Радехів, 20 жовтня 1933 р.

До
П.Т. Мужів Довіря
Партії УНДО в ^аРадехівщині^а

Український громадський Комітет Рятунку України у Львові проголосив для цілого Краю день 29 жовтня 1933 року, неділю, днем національної жалоби і протесту з приводу відомих подій і виголодження наших братів на Великій Україні.

Президія Партії нашої доручила Повітовим організаціям УНДО і мужам довіря по селах і місточках зайнятися переведенням ходу дня народної жалоби в цілому Краю.

Виконуючи отце доручення прохаємо подбати, щоби у Вашому селі день 29 жовтня був відповідно проведений.

В першу чергу слід порозумітися з місцевим О. парохом і подбати, щоби перед полуднем відправлено в Церкві відповідні жалібні молитви, виголошено відповідну проповідь. Окремі доручення відносно церковної сторінки обходу дня, знайдуть Воч О. Духовні в останньому числі «Мети».

По полудне слід уладити в Читальні ^бсходина членів всіх місцевих українських громадських установ. На сходинах повинен бути виголошений реферат про політику большевиків на Рад[янській]^б Україні і їх найновіші заходи голодовою смертю винищити український люд. Коли не буде у Вас відповідного референта, то подбаєте, щоби на отціх сходинах відчитано низку відомостей про події на Великій Україні і статей з наших часописів: «Свобода»¹, «Діло», «За Україну» ітд.

По рефераті слід ухвалити відповідні протестаційні резолюції яких зразок знайдете у всіх наших часописах.

В Церкві підчас Богослуження конечно перевести збірку на організацію допомогової акції для Голодуючої України. Зібрані гроші слід переслати на адресу Земельного Банку Гіпотечного у Львові, вул. Словацького 14 з допискою: Для Комітету Рятунку України.

^{а-а} Підкреслено машинописним способом.

^{б-б} Підкреслено від руки.

¹ «Свобода» – щотижнева газета, яка публікується з 1899; з 1925 орган УНДО, керували ним, м. ін.: Олекса Кузьма і Володимир Целевич.

Nr 158

20 października 1933, Radziechów. Pismo komitetu UNDO w Radziechowie do lokalnych mężów zaufania partii w sprawie organizacji dnia ukraińskiej żałoby narodowej

Radziechów, dnia 20 października 1933 r.

Do
P.T. Mężów Zaufania
Partii UNDO na ^aRadziechowszczyźnie^a

Ukraiński Obywatelski Komitet Pomocy Ukrainie we Lwowie ogłosił dla całego kraju dzień 29 października 1933 roku, niedzielę, dniem żałoby narodowej i protestu z powodu znanych wydarzeń i głodzenia naszych braci na Wielkiej Ukrainie.

Prezydium naszej partii poleciło powiatowym organizacjom UNDO i mężom zaufania we wsiach i miasteczkach zająć się przeprowadzeniem działań dotyczących żałoby narodowej w całym kraju.

Wykonując niniejsze polecenie prosimy o zadbanie o to, żeby w Waszej wsi dzień 29 października był odpowiednio przeprowadzony.

W pierwszej kolejności należy porozumieć się z miejscowym ks. proboszczem i zadbać, by przed południem zostały odprawione w cerkwi odpowiednie modlitwy żałobne, wygłoszone odpowiednie kazanie. Poszczególne polecenia dotyczące cerkiewnej strony obchodów dnia znajdą Szanowni Ks. Duchowni w ostatnim numerze „Mety”.

Po południu należy przeprowadzić w czytelnicy ^bspotkania członków wszystkich miejscowych ukraińskich instytucji obywatelskich. Na zebraniach powinien być wygłoszony referat o bolszewickiej polityce na radz[ieckiej]^b Ukrainie i o ich [tj. bolszewików] najnowszych próbach wyniszczenia śmiercią głodową narodu ukraińskiego. Jeżeli nie będziecie mieli odpowiedniego referenta, to postarajcie się, żeby na tych zebraniach odczytano szereg informacji o wydarzeniach na Wielkiej Ukrainie i artykułów z naszych czasopism: „Swoboda”¹, „Diło”, „Za Ukrainu” itd.

Po referacie należy uchwalić odpowiednie protestacyjne rezolucje, których wzory znajdziecie we wszystkich naszych czasopismach.

W cerkwi podczas mszy świętej koniecznie należy przeprowadzić zbiórkę na organizację akcji pomocy dla głodującej Ukrainy. Zebrane pieniądze należy

^{a-a} Podkreślono maszynowo.

^{b-b} Podkreślono odręcznie.

¹ „Swoboda” – tygodnik ukazujący się od 1899; od 1925 organ UNDO, kierowali nim m. in.: Ołeksza Kuźma i Wołodymyr Celewicz.

Про перебіг дня жалоби прохаємо негайно повідомити писемно Повітовий Народний Комітет в Радехові.

За
Повітовий Народний Комітет
УНДО в Радехові

Др Ярослав Селезінка
голова

Михайло Панасюк
секретар

*ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2067, арк. 25.
Копія, машинопис.
Документ українською мовою.*

przesłać na adres Ziemskiego Hipotecznego Banku Ukrainy we Lwowie, ul. Słowackiego 14 z dopiskiem: dla Komitetu Pomocy Ukrainie.

O przebiegu dnia żałoby prosimy natychmiast pisemnie powiadomić Powiatowy Ludowy Komitet w Radziechowie.

Za
Powiatowy Ludowy Komitet
UNDO w Radziechowie

Dr Jarosław Selezinka
przewodniczący

Mychajło Panasiuk
sekretarz

*DATO, f. 231, op. 1, spr. 2067, k. 25.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku ukraińskim.*

№ 159

22 жовтня 1933, [Київ]. Із листа віце-консула РП в Києві до Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про приховування факту голоду

22 X [19]33 [р.]

Мій Дорогий!

[...]

Я дуже хотів би, щоб ви повірили, що вісті про можливість голоду не є аж ніяк перебільшені. На мою думку, Берсон¹ помиляється, коли говорить про стан війни між селянином і державою. Крім кількох спорадичних випадків індивідуального терору по відношенню до того чи іншого діяча, найчастіше малого, нема жодних причин^a до припущення^a про «відродження саботажу».

Цікаві, по-моєму, зовсім конкретні намагання з боку влади до створення і зміцнення патріотизму і державних амбіцій. Ряд заходів та кампаній і пов'язані з цим висвітлювання в пресі повністю підтверджують існування цієї акції. Коли ведеться розмови з рядом лікарів, які ще рік тому квапливо користувалися кожною нагодою на те, щоб з'їсти сніданок або обід в Консульстві, радо нарікаючи на всякі недоліки й нестатки, сьогодні спостерігається повна зміна їхніх відносин: намагаються блефувати, що все прекрасно, і навіть краще, ніж деінде... Не знаю, чи я сказав Тобі щось нового, можливо, все це знаєш вже давно. У такому випадку, в мене лише одне пояснення, що, перебуваючи за близько до тутешнього життя, втрачається перспективу^b-ї ясність^b осмислення^a. Цю інформацію я зробив на основі розмов, про які я вже згадав в листі, і то не лише з прохачами, а й з преси, якої зараз передплачуємо 115 найменувань, та особистого аналізу, який роблю на основі синтетичного охоплення ряду явищ.

[...]

Н. Наливайко²

ЦВА, Від. II ГШ, I.303.4.1993, т. В-47, б. п.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

У лівому верхньому куті прямокутна печатка входу з написом: «В» Надійшло дня ... 193... Ч. і вписаною від руки датою: 26 X ... 3 та числом: 3736/33 Н.

^a *Нерозбірливе слово перекреслене машинописним способом.*

^b-^b *Дописано від руки над рядком.*

¹ Іван Станіслав Берсон (Отмар-Берсон) (27 I 1903 – 1946), ппор. рез. піх.; журналіст, публіцист, літературний псевд. «Отмар»; з 1932 постійний кореспондент ПАТ I „Gazety Polskiej” у Москві; у серпні або вересні 1935 вивезений з СРСР; після 1935 кореспондент в Таллінні; автор багатьох книжок про СРСР, виданих до 1939; у 1941–1942 представник ПАТ в Стокгольмі.

² Наполеон Наливайко – криптонім Пйотра Курніцького. Див. документ № 103, примітка 2.

Nr 159

22 października 1933, [Kijów]. Fragment listu wicekonsula RP w Kijowie do Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego o zabiegach władz sowieckich mających na celu ukrycie faktu głodu

22 X [19]33 [r.]

Mój Drogi!

[...]

Bardzo bym pragnął, byście uwierzyli, iż wiadomości o możliwościach głodu nie są bynajmniej przesadzone. Zdaniem moim, myli się Berson¹, mówiąc o stanie wojny między chłopem a państwem. Poza kilkoma sporadycznymi wypadkami indywidualnego terroru w stosunku do tego lub innego działacza, najczęściej małego, nie ma żadnych powodów^a do przypuszczenia^a o „odrodzeniu sabotażu”.

Ciekawe są, moim zdaniem, zupełnie konkretne usiłowania ze strony władz do wytworzenia i wzmocnienia patriotyzmu i ambicji państwowych. Szereg imprez oraz głosy i naświetlenia prasy z tym związane zdają się całkowicie potwierdzać istnienie tej akcji. Gdy rozmawia się obecnie z szeregiem lekarzy, którzy jeszcze rok temu skwapliwie korzystali z każdej okazji zjedzenia śniadania lub obiadu w konsulacie, narzekając chętnie na wszelkie niedociągnięcia i braki, dziś spostrzega się całkowitą zmianę ich stosunku: usiłują blefować, iż wszystko jest doskonale, a nawet lepsze, niż gdzie indziej... Nie wiem, czy powiedziałem Ci co nowego, może wszystko to wiesz i już dawniej. W tym wypadku mam tylko jedno na wytłumaczenie, iż będąc zbyt blisko tutejszego życia, zatracą się perspektywę^{b-i} i jasność^b sądu^a. Powyższe informacje poczyniłem na podstawie: rozmów, o których nadmieniałem już w liście, i to nie tylko z petentami, prasy, której prenumerujemy obecnie 115 pism, oraz analiz osobistych, czynionych na podstawie syntetycznego ujęcia szeregu zjawisk.

[...]

N. Nalewajko²

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.1993, t. W-47, b.p.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W lewym górnym rogu prostokątna pieczęć wpływu z napisem: „W” Wpłynęło dn. ... 193... L. z odręcznie wpisaną datą: 26 X ... 3 oraz numerem: 3736/33 N.

^a *Nieczytelne słowo skreślone maszynowo.*

^{b-i} *Nadpisano odręcznie.*

¹ Jan Stanisław Berson (Otmar-Berson) (27 I 1903 – 1946), ppor. rez. piech.; dziennikarz, publicysta, ps. literacki „Otmar”; od 1932 stały korespondent PAT i „Gazety Polskiej” w Moskwie; w sierpniu lub wrześniu 1935 wydalony z ZSRS; po 1935 korespondent w Tallinie; autor wielu książek dotyczących ZSRS wydanych przed 1939; w l. 1941–1942 przedstawiciel PAT w Sztokholmie.

² Napoleon Nalewajko – kryptonim Piotra Kurnickiego. Zob. dokument nr 103, przypis 2.

№ 160

26 жовтня 1933, Станіслав. Лист Станіславського повітового
начальника до всіх постів Державної поліції повіту
про розпорядження МВС щодо заборони маніфестацій
в день української національної жалоби

Повітове Станіславське начальство
№ Секр. 627/У/33

^{а-б}Д[уже] пильно!^{-б-а}
Станіслав, 26 жовтня 1933 [р.]
^{а-в}Тємно^{-в-а}

День національної укр[аїнської] жалоби

До
(за рознарядкою)

Повідомляється, що у зв'язку з вбивством у радянському Консульстві у Львові, пан Міністр внутрішніх справ розпорядився, що з приводу цього випадку та існуючого збудження розуму, ^адня 29 ц. м.,^{-а} тобто в день «національної української жалоби» всякі походи, мітинги і т. п. недозволені.

Пан воєвода повідомив про це Єпископську курію гр[еко-]кат[олицького] обр[яду] у Станіславі з проханням, щоб зі свого боку вона видала відповідні розпорядження підпорядкованому їй духовенству, що цього дня дозволяються лише тихі богослужіння.

Подаючи вищезазначене до відома, я рекомендую особисто ком[ендантам] частин ДП простежити, щоб вищезгадане розпорядження Пана Міністра було точно виконане.

Про перебіг дня жалоби частини ДП мають подати для Начальства повіту детальний звіт, який повинен вплинути до Начальства повіту ^ане пізніше дня 3 листопада ц. р., зранку^{-а}.

Начальство повіту відмічає, що воно не дало дозволу на жодні маніфестаційні заходи 29 жовтня ц. р., тому, якщо хто-небудь хотів би десь їх влаштувати, то такі необхідно припинити як незаконні, ^га винних притягнути^{-г} до покарання.

Отримують:
Ком[андування] ДП тут
П[ости] ДП всі в пов[іті]
до виконання
Ком[андир] Ком[андування] ДП
до відома

За Повітового начальника:
(—) Д-р Дембовський

^{а-а} Підкреслено на машинці.

^{б-б} Написано в розбивку.

^{в-в} Написано великими літерами.

^{г-г} Так у тексті.

Nr 160

26 października 1933, Stanisławów. Pismo starosty stanisławowskiego do powiatowych posterunków Policji Państwowej dotyczące zarządzenia ministra spraw wewnętrznych o zakazie organizowania manifestacji w dniu ukraińskiej żałoby narodowej

Starostwo Powiatowe Stanisławowskie
Nr Taj. 627/U/33

^{a-b}B[ardzo] pilne!^{-b-a}
Stanisławów,
dnia 26 października 1933 [r.]
^{a-c}Tajne^{-c-a}

Święto żałoby narodowej ukr[aińskiej]

Do
(wg rozdzielnika)

Zawiadamia się, że w związku z zabójstwem w konsulacie sowieckim we Lwowie, Pan Minister Spraw Wewnętrznych zarządził, że z powodu tego wypadku oraz istniejącego podniecenia umysłów, ^aw dniu 29 bm.,^{-a} tj. w dniu święta żałoby narodowej ukraińskiej, wszelkie pochody, wiece itp. są niedozwolone.

Pan wojewoda zawiadomił o tym kurię biskupią obrz[ądku] gr[ecker]kat[o-lickiego] w Stanisławowie z prośbą, by ze swej strony wydała stosowne zarządzenia podległemu jej duchowieństwu, że w dniu tym dozwolone są tylko ciche nabożeństwa.

Podając powyższe do wiadomości, polecam osobiście PP kom[endantom] jednostek PP dopilnować, aby powyższe zarządzenie Pana Ministra było ściśle wykonane.

O przebiegu dnia żałoby zechcą jednostki PP przedłożyć starostwu szczegółowe sprawozdanie, które winno wpłynąć do starostwa ^anajdalej dnia 3 listopada br. rano^{-a}.

Starostwo zauważa, że nie udzieliło zezwolenia na żadne imprezy manifestacyjne w dniu 29 października br., zaczynając o ile by zamierzano je gdzieś urządzić, należy odnośne zgromadzenia jako nieprawne rozwiązywać, ^da winnych donieść^{-d} celem ukarania.

Otrzymują:
Kom[enda] PP tu
P[osterunki] PP wszystkie w pow[iecie]
do wykonania
Dow[ódca] Kom[andy] PP
do wiadomości

Za Starostę Powiatowego:
(—) Dr Dembowski

^{a-a} Podkreślono maszynowo.

^{b-b} Zapisano pismem spacjiowanym.

^{c-c} Zapisano wersalikami.

^{d-d} Tak w tekście.

ДАІФО, ф. 69, оп. 1, спр. 241, арк. 81–81 зв.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

У правому верхньому куті нерозбірлива приписка або печатка; під текстом, перекреслена від руки, нерозбірлива приписка; на зворотному боці документу відбита печатка: Повітова команда ДП Слідче відділення в Станіславі вул. Камінського Ч. 4 телеф. Надійшло дня ... № ... дод. ..., із відбитою датою: 28 жовт[ня] 1933 та дописана від руки літера: Р; частинно на печатці, перекреслені від руки числа: П 13/17/33, П 8/11/33; частинно на печатці нерозбірливий підпис; у правому верхньому куті від руки закреслено число: П 8/24/33; під печаткою приписка від руки: Б П для виконання та нерозбірливий підпис; нижче частинно розбірлива примітка: Телефонограма Пос. Бельведер і Колонія у спр. делег. служби біля церкви на Гірці і к[...].

DAIFO, f. 69, op. 1, spr. 241, k. 81–81 v.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W prawym górnym rogu nieczytelna adnotacja lub pieczęć; pod tekstem odręcznie skreślona, nieczytelna adnotacja; na odwrotnej stronie dokumentu pieczęć z napisem: Powiatowa Komenda PP Wydział Śledczy w Stanisławowie ul. Kamińskiego L. 4 telef. Weszło dnia ... nr ... zał. ..., z odbitą stemplem datą: 28 paź[dziernika] 1933 oraz odręcznie dopisana litera: R; częściowo na pieczęci odręcznie skreślone liczby: P 13/17/33, P 8/11/33 i nieczytelna parafa; w prawym górnym rogu odręcznie zakreślona liczba: P. 8/24/33; pod pieczęcią odręczny zapis: B II do wykonania oraz nieczytelna parafa; poniżej częściowo czytelna adnotacja: Telefongram do Pos[terunków] Belweder i Kolonja w spr[awie] deleg[owania] służby obok cerkwi na Górcie i k[...].

№ 161

27 жовтня 1933, Станіслав. Лист керівника Комісаріату Державної поліції в Станіславі повітовому начальнику про запланований день української національної жалоби

№ 216/секр/33

Станіслав, 27 X 1933 р.
Тасмно!

День національної
української жалоби, інформація

Пану Повітовому начальнику
у ^а-Станіславі^а

Посилаючись на доручення № секр/627/У/33 від 26 X ц. р., повідомляю, що тасмним шляхом я одержав інформацію, що НН вчителька школи ім. Шашкевича при вул. 3 Травня оголосила дітворі цієї школи, що 28 X ц. р. протягом всього дня треба дотримуватися посту і кожна дитина має принести по 10 гр., які будуть переслані голодуючому населенню в радянській Україні.

Керівник Комісаріату ДП
(—) Собенко, помічник комісара

ДАІФО ф. 69, оп. 1, спр. 241, арк. 80.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

У лівому верхньому куті печатка: Комісаріат Державної поліції [...] у Станіславі; у лівому нижньому куті печатка: Повітова команда ДП Слідче відділення у Станіславі вул. Камінського № 4. телеф., Надійшло дня ... № ... дод. ... з відбитою штампом датою: 28 жовт[жня] 1933 та припискою від руки: П 8/24/33; частинно на печатці нерозбірливий знак та цифра: 5.

^{а-а} Підкреслено машинописним способом.

Nr 161

27 października 1933, Stanisławów. Pismo kierownika Komisariatu Policji Państwowej w Stanisławowie dla starosty stanisławowskiego dotyczące planowanego dnia ukraińskiej żałoby narodowej

^a-Nr 216/tj/33^a

Stanisławów, dnia 27 X 1933 r.

Tajne!

Święto żałoby narodowej ukraińskiej,
informacje

Do Pana Starosty Powiatowego
w ^a-Stanisławowie^a

Powołując się na polecenie nr taj/627/U/33 z dnia 26 X br. donoszę, że uzyskałem w drodze poufnej informacje, iż NN nauczycielka szkoły im. Szaszkiewiczza przy ul. 3 Maja ogłosiła działwie tej szkoły, że ma w dniu 28 X br. zachować przez cały dzień post i każde dziecko ma przynieść po 10 gr., które to pieniądze przesłane będą głodującej ludności na Ukrainie sowieckiej.

Kierownik Komisariatu PP
(—) Sobenko, podkomisarz

DAIFO, f. 69, op. 1, spr. 241, k. 80.

Oryginal, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W lewym górnym rogu pieczęć: Komisariat Policji Państwowej [...] w Stanisławowie; w lewym dolnym rogu pieczęć: Powiatowa Komenda PP Wydział Śledczy w Stanisławowie ul. Kamińskiego L. 4. telef., Weszło dnia ... nr ... zał. ... z odbitą stemplem datą: 28 paź[dziernika] 1933 oraz odręcznym dopiskiem: P 8/24/33; częściowo na pieczęci nieczytelny znak oraz cyfra: 5.

^a-^a *Podkreślono maszynowo.*

№ 162

Перед 29 жовтня 1933, б.м.в. Оголошення Комітету допомоги Україні про день української національної жалоби

До
Українського Громадянства
повіту

День 29 жовтня ц.р. є днем народної жалоби. В тім дні Українське Громадянство виявить свій духовий біль по причині голодної смерті 6-мільонів братів з-над Дніпра і запротестує супроти тих відносин, що той жахливий стан спричинили.

В день 29 жовтня ц.р. Українське Громадянство вислухає Поминального Богослужіння і панахиди за душі жертв голоду на Великій Україні. Для вираження співчуття нашим нещасним ^абратам, Українське Громадянство установає день 29 жовтня ц.р. ^бднем загального посту, а гроші,^б що мали б йти на харч в тім дні, складає добровільно для голодних над Дніпром.

В тім дні усе Українське Громадянство по селам і містам^а збереться по своїм громадам і вислухає реферат про відносини на Великій Україні і відповідними резолюціями запротестує гідно проти нелюдського режиму на Великій Україні.

^вОсобливо просимо [...] священство і інтелігенцію гаряче тою справою зайнятися^в.

Повітовий Український, Громадянський
Комітет Порятунку України:

Др Стецюк Григорій в.р.
о. Костюк Василь в.р.
о. Гайдукевич Остап в.р.
о. Яремак Василь в.р.

пос. Яворський Олекса в.р.
Др Фаріон Григорій в.р.
Кальба Ярослав в.р.
Мостовий Олекса в.р.
Голь Василь в.р.

ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2067, арк. 9.

Копія, машинопис.

Документ українською мовою.

^{а-а} Текст зазначений на лівому полі вертикальною лінією.

^{б-б} Підкреслено від руки.

^{в-в} Дописано від руки над перекресленим: В цілі переведення тих заряджень повинен негайно повстати в кожній місцевості нашого повіту Комітет, який попилнне, щоби День національної жалоби був гідно відсвяткований.

Nr 162
Przed 29 października 1933, b.m.w. Ogłoszenie przez Komitet Pomocy
Ukrainie 29 października dniem ukraińskiej żałoby narodowej

Do
Obywateli Ukraińskich
powiatu

Dzień 29 października br. jest dniem żałoby narodowej. W tym dniu Obywatele Ukraińscy okażą swój ból duchowy z powodu śmierci głodowej 6 milionów Braci znad Dniepru i zaprotestują przeciwko tym stosunkom, które były powodem tego strasznego stanu.

Dnia 29 października br. Obywatele Ukraińscy wysłuchają nabożeństwa wspominkowego i odprawią panachydę za Dusze Ofiar głodu na Wielkiej Ukrainie. Dla wyrażenia współczucia naszym nieszczęsnym ^a-Braciom, obywatele ukraińscy ustanawiają dzień 29 października br. ^b-dniem ogólnego postu, a pieniądze, ^bktóre miałyby zostać wydane tego dnia na jedzenie, dobrowolnie przekazują dla głodujących nad Dnieprem.

W te dni Obywatele Ukraińscy we wsiach i miastach^a zbiorą się w swoich społecznościach i wysłuchają referatów o stosunkach na Wielkiej Ukrainie i odpowiednimi rezolucjami zgodnie zaprotestują przeciwko nieludzkiemu reżimowi na Wielkiej Ukrainie.

^cProsimy szczególnie [...] księży i inteligencję o pilne zajęcie się tą sprawą^c.

Powiatowy Ukraiński Obywatelski
Komitet Pomocy Ukrainie:

Dr Steciuk Hryhorij w.r.
ks. Kostiuł Wasyl w.r.
ks. Hajdukewycz Ostap w.r.
ks. Jaremak Wasyl w.r.

pos. Jaworskij Ołeksy w.r.
Dr Farion Hryhorij w.r.
Kalba Jarosław w.r.
Mostowyj Ołeksy w.r.
Hol Wasyl w.r.

DATO, f. 231, op. 1, spr. 2067, k. 9.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku ukraińskim.

^a-^a *Tekst zaznaczony na lewym marginesie pionową linią.*

^b-^b *Podkreślono odręcznie.*

^c-^c *Wpisano odręcznie pod skreślonym tekstem:* W celu przeprowadzenia tych rozporządzeń w każdej miejscowości naszego powiatu powinien niezwłocznie powstać komitet, który dopilnuje, by dzień żałoby narodowej został godnie uczczony.

№ 163

Перед 29 жовтня 1933, б.м.в. Бланк звітності, на якому місцеві комітети сповіщали Комітет допомоги Україні в Бучачі про проведення дня української національної жалоби в повіті

До
Повітового Комітету Порятунку України
в Бучачі

Отсим повідомляємо, що день національної жалоби з приводу жахливих подій на Радянській Україні в громаді відбувся в неділю, дня 29 жовтня 1933 р. зі слідуною програмою:

I. О год. Богослужіння з проповіддю і панахидою. По панахиді церковні дзвони дзвонили через хвилин.

II. О год. попол. відбулись сходи громадян в домі Сходинами проводив п. секретарював п. присутніх громадян.

а) Реферат про положення на Радянській Україні виголосив п.

б) По рефераті зібрані ухвалили слідуючі резолюції:

Зібране громадянство громади Бучацького повіту в дні 29 жовтня 1933 р. протестує перед цілим культурним світом проти варварського винищення українського народу через московських катів-більшовиків, тюрмами, переселюванням, розстрілами, та масовим пляновим ^а-виголоджуванням^а.

Виказує своє співчуття і подив братам на Україні в їх тяжких змаганнях з лютим ворогом, заявляючи повну свою солідарність у боротьбі за визволення України, та дає їм в цей спосіб моральну поміч у подальшій боротьбі.

Закликає весь культурний світ допомогти голодуючим та розірвати всякі зносини з більшовицьким урядом.

Закликає весь український загаль краю прийти з матеріальною поміччю голодуючим на Україні.

Закликає всіх свідомих громадян-українців безпощадно поборювати і винищувати комуністичну пресу, як «Гарт», «Боротьбу» і другі, поширювані за гроші зрабовані голодуючому населенню, та гонити всіх комуністичних запродавців з наших сіл.

....., дня 29 жовтня 1933 р.

Місцевий Комітет Порятунку України:

.....
голова

.....
секретар

^{а-а} Вписано від руки над перекресленим на машинці нерозбірливим словом.

Nr 163

Przed 29 października 1933, b.m.w. Formularz, na którym lokalne komitety zawiadawiały Komitet Pomocy Ukrainie w Buczaczu o przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej w powiecie

Do
Powiatowego Komitetu Pomocy Ukrainie
w Buczaczu

Niniejszym zawiadamiamy, że dzień żałoby narodowej z powodu strasznych wydarzeń na Ukrainie radzieckiej w gminie odbył się w niedzielę, dnia 29 października 1933 r. według następującego programu:

I. O godz. nabożeństwo z kazaniem i panachydą. Po panachydie dzwony cerkiewne dzwoniły przez minut.

II. O godz. po południu odbyły się spotkania obywateli w domu Spotkaniu przewodniczył p. sekretarzem był p. obecnych było obywateli.

a) Referat o położeniu Ukrainy radzieckiej wygłosił p.

b) Po referacie zebrani uchwalili następujące rezolucje:

Zebrani obywatele gminy powiatu buczackiego od dnia 29 października 1933 r. protestują przed całym kulturalnym światem przeciwko barbarzyńskiemu wyniszczaniu narodu ukraińskiego przez moskiewskich katów – bolszewików więzieniami, przesiedleniami, rozstrzeliwaniami i masowym planowym ^azagłodzeniem^a.

Okazujemy swoje współczucie i podziw dla braci na Ukrainie w ich ciężkiej walce ze złym wrogiem, okazujemy swoją solidarność w walce o wyzwolenie Ukrainy i udzielamy im w ten sposób moralnej pomocy w dalszej walce.

Wzywamy cały świat kultury do pomocy głodującym i zerwania wszelkich stosunków z rządem bolszewickim.

Wzywamy całą ukraińską ludność kraju, by pospieszyła z pomocą materialną dla głodujących na Ukrainie.

Wzywamy wszystkich świadomych obywateli Ukraińców do bezwzględnego zwalczania i wyniszczania komunistycznej prasy, takiej jak „Hart”, „Borot’ba” i inne, rozpowszechniane za pieniądze zrabowane głodującemu społeczeństwu, i do prześladowania wszystkich komunistycznych sprzedawczyków z naszych wsi.

....., dnia 29 października 1933 r.

Lokalny Komitet Pomocy Ukrainie:

.....
przewodniczący

.....
sekretarz

^{a-a} Dopisano odręcznie nad skreślonym nieczytelnym wyrazem.

*ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2067, арк. 31.
Копія, машинопис.
Документ українською мовою.*

DATO, f. 231, op. 1, spr. 2067, k. 31.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku ukraińskim.

№ 164

29 жовтня 1933, Золочів. Лист начальника Золочівського повіту до Відділення публічної безпеки ВУ в Тернополі про проведення дня української національної жалоби

Золочівський начальник повіту
№ 304/секр.

^а-Золочів, 29 жовтня 1933 р.^а
^б-Таємно^б

^а-Тема: «День Української жалоби»
– хід

На телефонограму від 27 Х ц. р.
№ БН. 22^а

Воєводському управлінню
Відділення публ[ічної] безп[еки]
у Тернополі

Я повідомляю, що дня 29 Х ц. р. гр[еко-]кат[олицькі] священники відправили в усіх церквах у повіті траурні богослужіння, під час яких прочитано пастирського листа архієпископа Шептицького.

^вКрім цього, в гміні Острів о. Васильківський Дмитро під час проповіді закликав населення, щоб молилося за українців у Великій Україні тому, що тут[ешні] українці матеріально допомогти їм не можуть, ^гбо польський уряд на це не дав дозволу^{г-в}.

У цій самій гміні невідомі винуватці в ніч з 28 на 29 Х ц. р. наліпили на вивісці, вивішеній на гмінному управлінні на державному гербі «тризуб», поруч нього була афіша такого змісту:

«Хай живе самостійна соборна українська держава, хай живе боротьба з ляхами, москалями, румунами й чехами.

УВО¹ (ОУН)»

Вищезгадані афіша й «тризуб» були відразу усунуті і передані органам Держ[авної] пол[іції], які в цій справі проводять слідство.

Перед гмінним управлінням відразу виставлено, за моїм наказом, постійні денні й нічні сторожі аж до відкликання.

^{а-а} Підкреслено машинописним способом.

^{б-б} Вписано й підкреслено від руки.

^{в-в} Фрагмент зазначений на лівому полі вертикальною лінією.

^{г-г} Підкреслено від руки.

¹ Українська військова організація (УВО) – конспіративна організація, утворена 31 VIII 1920 в Празі офіцерами колишнього Корпусу Січових Стрільців і УГА; на чолі організації був Євген Коновалець; метою УВО мало бути об'єднання українських земель і створення незалежної української держави; після конференції УВО в Берліні в 1927 прийнято рішення про об'єднання всіх українських націоналістичних угруповань, яке відбулося на початку 1929, у результаті чого повстала ОУН.

Nr 164

29 października 1933, Złoczów. Pismo starosty złoczowskiego dla Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego UW w Tarnopolu w sprawie przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej

Starosta Złoczowski
Nr 304/tjn.

^{a-}Złoczów,
dnia 29 października 1933 r.^a
^{b-}Poufne^b

^{a-}Przedmiot: święto żałoby ukraińskiej
– przebieg

Na telefonogram z 27 X br.
Nr BN. 22^a

Do
Urzędu Wojewódzkiego
Wydział Bezp[ieczęństwa]
Publ[icznego]
w Tarnopolu

Donoszę, że w dniu 29 X br. księża gr[ecker]kat[olicy] odprawili nabożeństwa żałobne we wszystkich cerkwiach w powiecie, w czasie których odczytano list pasterski arcybiskupa Szeptyckiego.

^{c-}Ponadto, w gminie Ostrów ks. Wasylkowski Dmytro w czasie kazania wezwał ludność, by modliła się za Ukraińców na Wielkiej Ukrainie, gdyż tu[ejsi] Ukraińcy pomocy materialnej udzielić im nie mogą, ^{d-}ponieważ rząd polski na to nie zezwolił^{d-c}.

W tej samej gminie nieznanymi sprawcami w nocy z 28 na 29 X br. nalepili na sztyldzie wywieszonym na urzędzie gminnym na godle państwowym „tryzub”, a obok tego afisz o treści następującej:

„Chaj żywe samostijna soborna ukraïnska derżawa, chaj żywe borotba z Lachamy, Moskalamy, Rumunamy i Czechamy.

UWO¹ (OUN)”

Powyższy afisz i „tryzub” zostały natychmiast usunięte i przekazane organom Pol[icji] Pań[stwowej], które w tej sprawie przeprowadzają dochodzenie.

^{a-a} Podkreślono maszynowo.

^{b-b} Dopisano odręcznie i podkreślono.

^{c-c} Fragment zaznaczony na lewym marginesie pionową linią.

^{d-d} Podkreślono odręcznie.

¹ Ukraińska Wojskowa Organizacja (UWO) – organizacja konspiracyjna utworzona 31 VIII 1920 w Pradze przez oficerów b. Korpusu Strzelców Siczowych i UHA; na czele organizacji stanął Jewhen Konowalec; celem UWO miało być zjednoczenie ziem ukraińskich i utworzenie niepodległego państwa ukraińskiego; oprócz działalności terrorystyczno-sabotażowej, prowadzono działalność propagandową; po konferencji UWO w Berlinie w 1927 podjęto decyzję o połączeniu się wszystkich ukraińskich ugrupowań narodowych, co nastąpiło w początkach 1929, w rezultacie czego powstało OUN.

Крім цього, в нижчеподаних місцевостях відбулися збори за запрошеннями в закритих приміщеннях, а саме:

1. у Білому Камені в будинку «Просвіти» за участю [від] 50 [до] 60 осіб – членів цієї ж «Просвіти», при чому схвалено резолюцію, яка протестує проти гноблення українців в радянській Росії;

2. в Олеську в Народному домі за участю 82 осіб, на яких промовляв о. Левицький з Олеська;

3. у Белзі в приміщенні «Просвіти» за участю 50 осіб, на яких промовляв о. Чайковський.

У зв'язку з наданням приміщень управами «Просвіт» та Народного дому, а також обговорюванням справ суто політичного характеру членами «Просвіти» в Білому Камені, пов[ітовому] комендантові Державної поліції я видав наказ провести детальне слідство з метою еventуального припинення діяльності цих «Просвіт» і Управи Народного дому та виступив з пропозицією про їхній розпуск.

Крім цього, не отримано досі даних [†]«про» будь-які антидержавні виступи або порушення суспільного спокою.

Повітовий начальник
(—) І. Плахта²

ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2067, арк. 10–11.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

Вгорі першої сторінки документу нерозбірливий підпис та дві нерозбірливі літери, ймовірно: В Б; знизу першої сторінки нерозбірливий підпис; на звороті з лівого боку під текстом прямокутна печатка з написом: Воеводське Тернопільське управління, Надійшло дня ..., 193..., дод. ... і від руки вписано датою: 31 X ...3 та літерою: Н.

[†] «†» *Надписано від руки.*

² Іван Плахта, в 1932–1939 начальник повіту в Золочеві.

Przed urzędem gminnym wystawiono natychmiast, na skutek mego polecenia, stałe dzienne i nocne warty aż do odwołania.

Oprócz tego, w niżej wymienionych miejscowościach odbyły się zebrania za zaproszeniami w zamkniętych lokalach, a mianowicie:

1. w Białym Kamieniu w budynku „Proswity” przy udziale [od] 50 [do] 60 osób – członków tej „Proswity”, przy czym uchwalono rezolucję protestującą przeciw gnębieniu Ukraińców w Rosji sowieckiej;

2. w Olesku w Domu Narodnym przy udziale 82 osób, na którym to zebraniu przemawiał ks. Lewicki z Oleska;

3. w Bełzcu w lokalu „Proswity” przy udziale 50 osób, na którym przemawiał ks. Czajkowski.

W związku z udzieleniem lokali przez zarządy „Proswit” oraz Domu Narodnego tudzież omawianiem spraw o charakterze wybitnie politycznym przez członków „Proswity” w Białym Kamieniu, wydałem pow[iatowemu] komendantowi Policji Państwowej polecenie przeprowadzenia szczegółowych dochodzeń w celu ewentualnego zawieszenia działalności tych „Proswit” i Zarządu Domu Narodnego oraz wystąpienia z wnioskiem na rozwiązanie.

Poza tym nie zgłoszono więcej dotychczas ^{e-o-e} jakichkolwiek wystąpieniach antypaństwowych lub zakłóceniu spokoju publicznego.

Starosta Powiatowy
(—) J. Płachta²

DATO, f. 231, op. 1, spr. 2067, k. 10–11.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W górnej części pierwszej strony dokumentu nieczytelna parafa i dwie słabo czytelne litery, prawdopodobnie: WB; na dole strony nieczytelna parafa; na drugiej stronie dokumentu, z lewej strony pod tekstem prostokątna pieczęć z napisem: Urząd Wojewódzki Tarnopolski, Weszło dnia ... 193..., zał. ... i odręcznie wpisaną datą: 31 X ...3 oraz literą: N.

^{e-o-e} *Nadpisano odręcznie.*

² Jan Płachta, w l. 1932–1939 starosta w Złoczowie.

№ 165

30 жовтня 1933, Станіслав. Інформація для начальника Станіславського повіту про проведення дня української національної жалоби в повіті

^а-№ Т. 8/24

Акція протесту проти утиску
українців в радянській Росії^а

Станіслав, 30 X 1933 [р.]

^а-Доповідь^а
^б-терміново^б

Пану
Повітовому начальнику
в ^{а-в}-Станіславі^{в-а}

Відповідно до тут[ешнього] листа № П ^г-13/6/^г33 ^г-[...]^г 28.10.33^г я повідомляю, що дня 29 X 1933 [р.], о 10 год., відбулося траурне богослужіння в тут[ешній] кафедральній церкві, відправлене о. єпископом Хомишиним у супроводі руського духовенства з нагоди переслідувань українців в рад[янській] Росії, в якому чисельно взяла участь укр[аїнська] інтелігенція з тут[ешньої] території.

Протестаційну проповідь виголосив о. Кушнір¹, утримуючи всю проповідь у протибільшовицькому тоні, після чого відчитав пастирський лист від усіх гр[еко-]кат[олицьких] єпископів, ^г-і^г, посилаючись на нинішній час, вказав жахливі моменти, в яких проживає і терпить укр[аїнський] народ під більшовицьким пануванням.

Цього самого дня, о 13.30 год., заходами місцевого Комітету філії Просвіти в особах д-ра Олесницького, інж. Поповича, секретаря філії «Просвіти» Кушніра^с Михайла² і Литвиновича Богдана, гол[ови] укр[аїнської] ^г-[Гол. (?)]^г Секції, на основі 18 § статуту «Просвіти» в маленькому залі укр[аїнського] «Сокола»³ відбулася так звана «Довірочня нарада» у справі надання допомоги українцям у радянській Росії, за участю депутат Мілени

^{а-а} Підкреслено машинописним способом.

^{б-б} Дописано й підкреслено від руки.

^{в-в} Написано в розбивку.

^{г-г} Дописано від руки.

^г Слово нерозбірливе.

^а Було: Кушнер.

^с Було: Кушнера.

¹ Василь Кушнір (1893–1979), священник, гром. діяч; з 1934 у Канаді.

² Михайло Кушнір (нар. 1897 в Станіславі, пом. 1988), суспільний діяч, публіцист; після 1918 в УГА; у двадцятих роках організатор «Просвіти» і працівник цього товариства в Станіславі; перед 1939 у ФНС; у 1941–1945 керівник відділу культури в УЦК в Кракові, потім у Львові; в 1943 референт пропаганди (культури і освіти) Військового правління Дивізії СС «Галичина»; з 1948 в США, в т. ч. у владі Співки української молоді.

³ «Сокіл» – утворене в 1894 у Львові товариство із спортивним характером, яке пропагувало розвиток гордості і національної співдружності шляхом дисципліни, взаємодії і впровадження фізичної культури; взірцем для товариства був утворений в Празі (чеський Сокіл) і Львові

Nr 165
30 października 1933, Stanisławów. Informacja dla starosty
stanisławowskiego o obchodach dnia ukraińskiej żaloby
narodowej w powiecie

^a-Nr T. 8/24
Akcja protestacyjna przeciw uciskowi
Ukraińców w Rosji sowieckiej^a

Stanisławów, dnia 30 X 1933 [r.]

^a-Referat^a
^b-b[ardzo] pilne^b

Do
Pana Starosty Powiatowego
w ^{a-c}-Stanisławowie^{-c-a}

W ślad za tut[ejszym] pismem Nr P ^d-13/6/^d33 ^d-[...]^e 28.10.33^{-d} donoszę, że dnia 29 X 1933 o godz. 10 odbyło się żałobne nabożeństwo w tut[ejszej] cerkwi katedralnej, odprawione przez ks. biskupa Chomyszyna w otoczeniu kleru ruskiego z okazji prześladowań Ukraińców w Rosji sow[ieckiej], w którym wzięła udział liczna inteligencja ukr[aińska] tut[ejszego] terenu.

Kazanie protestacyjne wygłosił ks. Kuszni^r^{f1}, utrzymując całe kazanie w tonie przeciwbolszewickim, po czym odczytał list pasterski od wszystkich biskupów gr[eko]kat[olickich], ^{d-a-d} nawiązując do obecnej chwili, wskazał groźne momenty, w jakich żyje i cierpi naród ukr[aiński] pod panowaniem bolszewickim.

Tego samego dnia o godz. 13.30 staraniem miejscowego komitetu filii „Proswity” w osobach dr. Oleśnickiego, inż. Popowicza, sekretarza filii „Proswity” Kuszni^r^g Michała² i Łytwenowicza Bohdana, przew[odniczącego] ukr[aińskiej] ^d-Gł.(?)^{-d} Sekcji, odbyła się na podstawie 18 § statutu „Proswity” w małej sali ukr[aińskiej] „Sokiła”^{h3} tak zwana „Dowiroczna Narada” w sprawie niesienia

^{a-a} Podkreślono maszynowo.

^{b-b} Dopisano i podkreślono odręcznie.

^{c-c} Zapisano pismem spacjowanym.

^{d-d} Dopisano odręcznie.

^e Wyraz nieczytelny.

^f Było: Kuszni^r.

^g Było: Kuszni^ra.

^h Było: „Sokoła”.

¹ Wasyl Kuszni^r (1897–1979), ks., działacz społeczny; od 1934 w Kanadzie.

² Mychajło Kuszni^r (ur. 1897 w Stanisławowie, zm. w 1988 w USA), działacz społeczny, publicysta; po 1918 w UHA; w latach dwudziestych organizator „Proswity” w Stanisławowskiem i pracownik tego towarzystwa w Stanisławowie; przed 1939 w FNJ; w l. 1941–1945 kierownik Wydziału Kultury w UCK w Krakowie, potem we Lwowie; w 1943 referent propagandy (kultury i oświaty) Zarządu Wojskowego dywizji SS „Galizien”; od 1948 w USA, m.in. we władzach Związku Ukraińskiej Młodzieży.

³ „Sokił” – utworzone w 1894 we Lwowie towarzystwo o charakterze sportowym, propagujące rozwój dumy i wspólnoty narodowej na drodze dyscypliny, współdziałania i krzewienia kultury fizycznej; towarzystwo wzorowane było na utworzonym w Pradze (czeski „Sokół”) i Lwowie (polski

Рудницької⁴ зі Львова, яка склала присутнім звіт з укр. пропаганди за кордоном на території Ліги Націй. У цих зборах взяло участь близько 150 осіб, переважно самої інтелігенції, яка згуртувала відомих політичних діячів. Присутні були «також» професори середніх шкіл, такі, як: Лепкий, Никифоряк, Грицак, Сівецький, Бригідер⁵, о. Кушнір, о. Савраш, адв. Онуферко та делегати поодиноких Просвіт зі Станіслава і околиць та членкині «Союзу укр[аїнок]» з Софією Олесницькою на чолі. Збори почав д-р Олесницький, який присутнім представив депутатку Рудницьку і надав їй слово.

У вступі Рудницька представила загальну ситуацію укр[аїнської] пропаганди за кордоном, говорячи, що ця пропаганда в сучасний період була на відповідному рівні так, що, якщо зараз порушує яку-небудь справу на міжнародному форумі, представники чужих держав вже орієнтуються в українських відносинах і їхніх напрямках, а не так, як це було 15 років тому. Тоді мало хто знав про український народ. Пізніше представила справу про допомогу голодуючим укр[аїнцям] в Росії і проти більшовицьку пропаганду, порушену, [...] насамперед, під час Меншинного конгресу в Берні⁶ (Швейцарія) в останньому часі та на платформі Ліги Націй.

Ліга Націй на своїх зборах визнала себе некомпетентною в цій справі з того приводу, що радянська Росія не є членом Ліги Націй. Натомість цю справу Ліга Націй передала для залагодження Міжнародному Червоному Хресту в Женеві, який цього тижня проведе збори, під час яких буде вирішено, чи акція допомоги для голодуючих має бути ведена за дозволом радянського уряду Міжнародним Червоним Хрестом у Женеві або теж «Черв. Хрест» має віддати технічне проведення підготовування російському Червоному Хресту під контролем Міжнародного Червоного Хреста. Вона додала також, що пропаганда зараз набрала дуже великих розмірів, так, що майже по всіх державах організуються комітети допомоги, додаючи, що якщо досі була яка-небудь справа або протест, направлені проти Польщі, то тоді не могли знайти відповідної підтримки в Лізі Націй тому,

(польський «Сокіл»); крім Галичини своєю діяльністю обіймало Буковину; у період між війнами товариство було зв'язане в т. ч. з УНДО.

⁴ Мілена Наталія Рудницька-Лисяк (нар. 1893, пом. 29 III 1976 в Мюнхені), вчителька, викладач педагогічної семінарії у Львові, член УНДО до 1935; у 1928–1935 посол до Сейму РП; діяч і керівник Спілки українок Українського жіночого конгресу в Станіславі, Світовій спілці українок, організації Дружина *Княгині Ольги*, в 1935–1939 редактор журналу «Жінка»; під час II світової війни спочатку в Кракові, потім в Берліні і Празі; у 1945–1950 директор Українського комітету допомоги в Женеві, потім в еміграції в Канаді, США, а згодом в Німеччині.

⁵ Мабуть, Володимир Бригідер (1899–1952), професор УЯК у Львові, зоолог, член НТШ, після війни в Канаді.

⁶ Конгрес національних меншин в Берні – засідав з 16 до 19 IX 1933; під час засідань послів Сейму РП, вихідців з УНДО: Мілена Рудницька і Зиновій Пеленський виголосили підготовлений д-ром Амменде меморіал про голод в Україні; меморіал потім через Раду Ліги Народів потрапив у Міжнародний комітет Червоного Хреста; метою виступу було зацікавлення міжнародної громадської думки питанням голоду, а також організація допомоги за посередництвом Ліги Народів; під час конгресу атакують в т. ч. прем'єра Франції Едуарда Ерріо за брак критики в описі ситуації українців в СРСР.

pomocy Ukraińcom w Rosji sowieckiej, przy udziale posłanki Mileny Rudnickiej⁴ ze Lwowa, która złożyła obecnym sprawozdanie z propagandy ukr[aińskiej] za granicą na terenie Ligi Narodów. W naradzie tej wzięło udział około 150 osób, przeważnie samej inteligencji grupującej się z wybitnych działaczy politycznych. Obecni byli ^d„również^d” profesorowie szkół średnich, a to: Łepkyj, Nykyforjak, Hrycak, Siweckyj, Brygider⁵, ks. Kusznir, ks. Sawrasz, adw. Onuferko oraz delegaci poszczególnych „Proswit” ze Stanisławowa i okolic oraz członkinie „Sojuzu Ukr[ainok]” z Zofią Oleśnicką na czele. Naradę zagał dr Oleśnicki, przedstawiając obecnym posłankę Rudnicką i oddając jej głos.

Rudnicka na wstępie przedstawiła ogólny stan propagandy ukr[aińskiej] za granicą twierdząc, że propaganda ta w obecnym czasie stała na odpowiednim poziomie tak, że gdy porusza obecnie jakąś sprawę na forum międzynarodowym, przedstawiciele obcych państw orientują się już w stosunkach ukraińskich i ich [tj. Ukraińców] dążeniach, a nie jak przed 15 laty. Wtedy mało kto wiedział o narodzie ukraińskim. Następnie zapodała sprawę wsparcia głodujących Ukr[aińców] w Rosji i propagandy przeciwbolszewickiej poruszoną [...] ^c najpierw na Kongresie Mniejszościowym w Bernie⁶ (Szwajcaria) w ostatnim czasie oraz na platformie Ligi Narodów.

Liga Narodów na swym posiedzeniu uznała się za niekompetentną w tej sprawie z tego powodu, że Rosja sowiecka nie jest członkiem Ligi Narodów. Natomiast sprawę tę Liga Narodów oddała do załatwienia Międzynarodowemu Czerwonemu Krzyżowi w Genewie, który w tym tygodniu odbędzie posiedzenie, w czasie którego zostanie ustalone, czy akcja zapomogowa dla głodujących ma być prowadzona na zezwolenie rządu sowieckiego przez Międzynarodowy Czerwony Krzyż w Genewie czy też ma ^d„Czerw[ony] Krzyż^d” oddać techniczne przeprowadzenie dożywienia rosyjskiemu Czerwonemu Krzyżowi pod kontrolą Międzynarodowego Czerwonego Krzyża. Nadmieniła również, że propaganda przybrała obecnie bardzo wielkie rozmiary tak, że prawie po wszystkich państwach są zorganizowane komitety zapomogowe, dodając, że gdy dotychczas była jakaś sprawa lub

„Sokół”); oprócz Galicji swoim zasięgiem obejmowało Bukowinę; w okresie międzywojennym towarzystwo było związane m. in. z UNDO.

⁴ Miłena Natalia Rudnicka-Lysiak (ur. 1893, zm. 29 III 1976 w Monachium), nauczycielka, wykładowca seminarium pedagogicznego we Lwowie, członkini UNDO do 1935; w l. 1928–1935 poseł na Sejm RP; działaczka i przewodnicząca Związku Ukrainek Ukraińskiego Kongresu Kobięcego w Stanisławowie, Światowego Związku Ukrainek, organizacji Drużyna *Kniahini Olhy*, w l. 1935–1939 redaktor pisma „Żinka”; podczas II wojny światowej początkowo w Krakowie, potem w Berlinie i Pradze; w l. 1945–1950 dyrektor Ukraińskiego Komitetu Pomocy w Genewie, potem na emigracji w Kanadzie, USA, a następnie w Niemczech.

⁵ Być może Wołodymyr Brygider (1899–1952), prof. UJK, zoolog, czł. NTSz, po wojnie w Kanadzie.

⁶ Kongres Mniejszości Narodowych w Bernie – obradował w dniach 16–19 IX 1933; podczas obrad posłowie Sejmu RP wywodzący się z UNDO: Miłena Rudnicka i Zynowij Pełeński ogłosili memoriał przygotowany przez dr. Ammende w związku z głodem na Ukrainie; memoriał następnie poprzez Radę Ligi Narodów trafił do Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża; celem wystąpienia było zainteresowanie klęską głodu międzynarodowej opinii publicznej oraz zorganizowanie pomocy za pośrednictwem Ligi Narodów; podczas Kongresu zaatakowano m.in. premiera Francji Éduarda Herriota za bezkrytyczny opis położenia Ukraińców w ZSRS.

що за Польщею стояли союзні держави, такі як Франція і Англія, які мають вирішальний вплив в Лізі Націй.

А зараз, навпаки, всі держави з прихильністю відносяться до акції протесту, і особливо Швеція, Франція, Англія й Канада. Крім цих держав, також у цій акції допомоги беруть участь на свою відповідальність Німеччина й Чехія. Ці останні посилають грошові пожертви на адреси чехів і німців, які проживають у радянській Росії.

В інших країнах вже зібрані грошові пожертви, у Канаді українські фермери заявили про вислання одного корабля збіжжя для українців у Росії. [Рудницька] додала також, що українці в Росії найбільші надії покладають на допомогу українців зі Східної Малопольщі, крім того, що вони самі знаходяться в поганих матеріальних умовах. Свою промову Рудницька закінчила закликом до українського населення, щоб воно спричинилося до підтримки цієї акції і допомагали своїм братам з-над Дніпра хоч би мінімальними жертвами. Промова згаданої викликала велике враження серед присутніх і була бурхливо оплескувана. Збори закінчив д-р Олесницький, водночас дякуючи депутатці Рудницькій за її приїзд до Станіслава і описання нею теперішньої ситуації.

Згадані збори закінчилися о 15.45 годині, після чого всі учасники покинули зал. Після зборів Рудницька, покидаючи зал, пішла до чергової зали «Сокола», ^Где проходила вистава^Г, та заборонила подальше її представлення на знак жалоби в цей день.

Цього самого дня, після обіду, були зачитані реферати з цієї нагоди в наступних місцевостях: в Тисменичанах Євгеном Хмельовським, у Пацикові через Оксану Лемеху, в Рибному через Пиндуса Ярослава ^Гі Мороза^Г, в Угринові Долішньому через Ренера, а в Чекалівці Тарасом Ліськевичем.

ДАІФО, ф. 69, оп. 1, спр. 241, арк. 84–85.

Чорновик, машинопис.

Документ польською мовою з численними виправленнями від руки, які не бралися до уваги в даній публікації. У правому верхньому куті документу відбита печатка: пре[...] провірено ... послано ... викреслено, з датою від руки: 31 X та нерозбірливим підписом, дата, відбита також штампом: 31 жовт[ня] 1933; нижче нерозбірливий підпис; у лівому верхньому куті нанесений від руки нерозбірливий знак та дата: 31 X і нерозбірливий підпис; на лівому полі при першому абзаці нерозбірлива примітка; посередині документу під текстом нерозбірлива примітка; під всім текстом примітка від руки: В додатку подаю копію одного з рефератів, який було відчитано в одній [...] названих місцевостей та нерозбірливий підпис від руки; з лівого боку документу дописка від руки: дод.; нижче, з правого боку приписка від руки: Вис. П [...] копію (?) І. Воев[одської] команді Вой[...] в Станіславі (?). Вище подаю до відома внаслідок [...] тут. Листа Н.П. 19/16/33 від дня 28.10.[19]32 та нерозбірливий підпис; у лівому долішньому куті відбита печатка: пров. ... провірено... послано... викреслено, з надписаною від руки датою: 31 X і нерозбірливим підписом та відбитою штампом датою: 31 жовт[ня] 1933; частинно на печатці нерозбірливий параф; нижче печатки з лівого боку дописана від руки дата: 31/X та нерозбірливий підпис від руки.

^Г Нерозбірливо написане слово.

protest skierowany przeciw Polsce, to wówczas nie mógł znaleźć odpowiedniego poparcia w Lidze Narodów, gdyż za Polską stawały sprzymierzone państwa, jak Francja i Anglia, które mają decydujący wpływ w Lidze Narodów.

Obecnie zaś, przeciwnie, wszystkie państwa odnoszą się przychylnie do akcji protestacyjnej, specjalnie zaś Szwecja, Francja, Anglia i Kanada. Oprócz tych państw, biorą udział również w tej akcji zapomogowej Niemcy i Czesi na swoją rękę. Ci ostatni przesyłają datki pieniężne na adresy Czechów i Niemców, przebywających w Rosji sowieckiej.

W innych krajach są już zebrane datki pieniężne, w Kanadzie farmerzy ukraińscy zadeklarowali się do wysłania 1 okrętu zboża dla Ukraińców w Rosji. Nadmieniała również, że Ukraińcy w Rosji największą nadzieję pokładają na pomocy Ukraińców z Małopolski Wschodniej, mimo tego, że ci sami znajdują się w przykrych warunkach materialnych. Przemówienie swe zakończyła Rudnicka apelem do społeczeństwa ukraińskiego, by przyczyniło się do poparcia tej akcji i wspomagało choćby minimalnymi datkami składanymi na ten cel swym braciom znad Dniepru. Przemówienie nazwanej wywarło wielkie wrażenie wśród obecnych i było silnie oklaskiwane. Naradę zakończył dr Oleśnicki, dziękując równocześnie posłance Rudnickiej za jej przybycie do Stanisławowa i opisanie przez nią sytuacji obecnej.

Wspomniana narada zakończona została o godzinie 15.45, po czym wszyscy uczestnicy tej narady opuścili salę. Po ukończeniu obrad Rudnicka, opuszczając salę, udała się do następnej sali „Sokiła”, gdzie^d odbywało się przedstawienie^{i-d} i zakazała dalszego odgrywania tegoż na znak żałoby w tym dniu.

W tym samym dniu po południu zostały wygłoszone referaty z tej okazji w następujących miejscowościach: w Tyśmieniczaniech przez Eugeniusza Chmielowskiego, w Pacykowie przez Oksanę Łemechę, w Rybnem przez⁸ Pyn-dusa Jarosława^{d-i} Moroza^d, w Uhrynowie Dolnym przez Renera, a w Czekalówce przez Tarasa Łiśkiewicza.

DAIFO, f. 69, op. 1, spr. 241, k. 84–85.

Brudnopis, maszynopis.

Dokument w języku polskim z licznymi, nieuwzględnionymi w niniejszej publikacji, odręcznymi poprawkami. W prawym górnym rogu dokumentu pieczęć z napisem: prze[...] sprawdzono ... wysłano ... wykreślono, z odręczną datą: 31 X i nieczytelną parafą, data odbita stemplem: 31 paźdz[ziernika] 1933; poniżej nieczytelna parafa; w lewym górnym rogu odręcznie naniesiony nieczytelny znak oraz data: 31 X i nieczytelna parafa; na lewym marginesie przy pierwszym akapicie nieczytelna adnotacja; pod tekstem nieczytelna odręczna adnotacja; obok odręczna adnotacja: W załączeniu przedkładam odpis jednego z referatów jaki został odczytany w jednej [...] wymienionych miejscowości oraz nieczytelny odręczny podpis; z lewej strony dokumentu odręczny dopisek: zał.; poniżej, z prawej strony częściowo czytelna odręczna adnotacja: Wys. II [...] odpis (?) I. Do Komendy Woj[ewódzkiej] [...] w Stanisławowie (?). Przedkładam powyższe do wiadomości w ślad [?] tut. pisma N.P. 19/16/33 z dnia 28.10.[19]32 oraz nieczytelna parafa; w lewym dolnym rogu pieczęć z napisem: przepr. ... sprawdzono ... wysłano ... wykreślono, z napisaną odręcznie datą: 31 X i nieczytelną parafą oraz odbitą stemplem datą: 31 paź[dziernika] 1933; częściowo na pieczęci nieczytelna parafa; poniżej pieczęci z lewej strony odręcznie dopisana data: 31/X oraz nieczytelny odręczny podpis.

ⁱ Wyraz słabo czytelny.

№ 166

Жовтень 1933, Станіслав. Із звіту Станіславського воєводи за вересень 1933 р. про Союз комуністичної молоді Західної України і його ставлення до інформації про голод в Україні

Станіславський воєвода
№ ББ. Секр. 17/1/33

Станіслав, дня ... жовтня 1933 [р.]

^aСитуаційний звіт^a
з заколотницького, професійного і т. д. рухів
за період від 1^б до 30 вересня 1933 р.

[...]

II. Заколотницький рух

[...]

Пов[іт] Коломия

[...]

Дня 4 вересня невідомі досі винуватці здійснили розповсюдження комуністичних відозв у Станіславі на території фабрики «Віс». Ці відозви надруковані руською м[овою] і видані ОК СКМЗУ¹ в Станіславі з серпневою датою 1933, апелюють до молодих робітників, селян і студентів, закликаючи їх не допустити до нападу на робітничо-селянський уряд, до вигнання провокаторів, які будуть повідомляти про голод у радянській Україні і переслідування тамт[ешніх] українців, до розгону мітингів і зборів націоналістів під егідою ОУН і УНДО, до проведення мітингів на захист радянської України і створювання комітетів самооборони в радянській Україні [...].

*ДАІФО, ф. 2, оп. 1, спр. 961, арк. 24–27
Чорновик, машинопис.
Документ польською мовою.*

^a -^a Підкреслено машинописним способом.

^б Перекреслено від руки: вересня.

¹ Спілка комуністичної західної молоді України (СКЗМУ) – комуністична організація, що згрупує молодь, що повстала після 1922 як незалежна одиниця у рамках Спілки комуністичної молоді в Польщі; підпорядковувалася КПЗУ; після 1930 під назвою Комсомол Західної України; розпущена в 1938.

Nr 166
Październik 1933, Stanisławów. Fragment sprawozdania
wojewody stanisławowskiego za wrzesień 1933 r., dotyczący stosunku
Związku Młodzieży Komunistycznej Zachodniej Ukrainy do informacji
o głodzie na Ukrainie

Wojewoda Stanisławowski
Nr BB Taj. 17/1/33

Stanisławów, dnia ... października
1933 [r.]

^a-Sprawozdanie sytuacyjne^a
z ruchu wywrotowego, zawodowego itd.
za czas od 1^b do 30 września 1933 r.

[...]

II. Ruch wywrotowy

[...]

Pow[iat] Kołomyja

[...]

Dnia 4 września nieznanymi dotychczas sprawcami dokonali kolportażu odezw komunistycznych w Stanisławowie na terenie fabryki „Vis”. Odezwy te drukowane w j[ęzyku] ruskim, a wydane przez OK ZMKZU¹ w Stanisławowie z datą sierpień 1933, apelują do młodych robotników, wieśniaków i studentów, wzywając ich do niedopuszczenia do napadu na rząd robotniczo-chłopski, do pędzenia prowokatorów, którzy będą głosili o głodzie na Ukrainie sowieckiej i prześladowaniu tamt[ejszych] Ukraińców, do rozbijania wieców i narad nacjonalistów spod znaku OUN i UNDO, do zwoływania wieców w obronie radzieckiej Ukrainy i zawiązywania komitetów samoobrony na radzieckiej Ukrainie [...].

DAIFO, f. 2, op. 1, spr. 961, k. 24–27.
Brudnopis, maszynopis.
Dokument w języku polskim.

^{a-a} *Podkreślono maszynowo.*

^b *Skreślono odręcznie: września.*

¹ Związek Młodzieży Komunistycznej Zachodniej Ukrainy (ZMKZU) – organizacja komunistyczna skupiająca młodzież, powstała po 1922 jako autonomiczna komórka w ramach Związku Młodzieży Komunistycznej w Polsce; podlegała KPZU; po 1930 pod nazwą Komunistyczny Związek Młodzieży Zachodniej Ukrainy; rozwiązana w 1938.

№ 167

[Жовтень] 1933, Москва. Вказівка начальника Економічного управління ОДПУ про безперебійне постачання Донбасу продовольчими і промисловими товарами

^а-Симферополь^{-а} ПП ОГПУ
^а-Нач.^{-а} ЭКО

515 ^а-Москвы^{-а} 662 98 2 17 ^а-Записка по проводу^{-а} Постановлением директивных организаций ответственность за бесперебойное снабжение угольного Донбасса возложена на ОГПУ. В связи с этим предлагаю:

Первое: Взять на особый учет все предприятия и хозяйственные учреждения, отгружающие Донбассу продовольственные и промтовары.

Второе: Следить за своевременной и полной отгрузкой предназначенных для Донбасса товаров.

Третье: Устранять на месте всякие препятствия к полной отгрузке товаров, путем активной помощи хозучреждениям и предприятиям.

Четвертое: По каждому невыполнению нарядов на отгрузку производить расследование и выявлять конкретных виновников для привлечения к ответственности.

Пятое: О ходе отгрузки доносите к 25 октября.

№ 314712 МИРОНОВ

^а-Передал Представитель^{-а} ОГПУ ПАВЛОВ

*ГДА СБУ, ф. 9, спр. 90, арк. 68–69.
Телеграфна стрічка.
Документ російською мовою.*

^а-^а *Написано великими літерами.*

Nr 167
[Październik] 1933, Moskwa. Wytyczne naczelnika Zarządu
Ekonomicznego OGPU dotyczące zaopatrywania Donbasu
w towary spożywcze i przemysłowe

^aSymferopol^a PP OGPU

^aNacz[elnik]^a EKO

515 ^aMoskwy^a 662 98 2 17 ^aTelefonogram^a Uchwałą instytucji decyzyjnych odpowiedzialność za ciągłość zaopatrzenia [zagłębia] węglowego Donbasu nałożono na OGPU. W związku z tym zalecam:

Po pierwsze: Sporządzić specjalną listę wszystkich przedsiębiorstw i instytucji gospodarczych, wyładujących dla Donbasu towary spożywcze i przemysłowe.

Po drugie: Dopilnować terminowego i całkowitego wyładunku przeznaczonych dla Donbasu towarów.

Po trzecie: Usuwać na miejscu wszelkie przeszkody w całkowitym wyładunku towarów, drogą czynnej pomocy dla instytucji gospodarczych i przedsiębiorstw.

Po czwarte: W przypadku każdego niewykonania zlecenia na wyładunek przeprowadzić dochodzenie i ustalić konkretnych winowajców w celu pociągnięcia ich do odpowiedzialności.

Po piąte: O przebiegu wyładunku informować do 25 października.

Nr 314712 MIRONOW

^aPrzekazał: Przedstawiciel^a OGPU PAWŁOW

WAP SBU, f. 9, spr. 90, k. 68–69.

Taśma telegraficzna.

Dokument w języku rosyjskim.

^{a-a} *Zapisano wersalikami.*

№ 168

1 листопада 1933, Надвірна. Із звіту Повітового коменданта Державної поліції за жовтень 1933 р. про перебіг дня української національної жалоби в повіті

Повітова команда Державної поліції
в Надвірній

Надвірна, 1 XI 1933 [р.]

^а-Місячний звіт (меншинний)
за період від 1 до 31 жовтня 1933 [р.]^а

I. Загальна ситуація всіх національних меншин

Здійснювані в попередньому періоді укр[аїнськими] політичними партіями УНДО і УСРП, політичні акції протесту проти утиску в радянській Укр[аїні] продовжувались у звітному періоді з великою силою.

У зв'язку з цим, на день 29 жовтня 1933 [р.] призначили «День національної жалоби й протесту проти випадків в радянській Укр[аїні]», який з огляду на те, що влада не дозволила мітингів і зборів, проходив, перш за все, в церквах через^б відправлення богослужінь і відчитання пастирського листа Митрополита Андрея Шептицького.

Свреї політичної діяльності не проявили.

II. Політичне життя

^а-УНДО^а

У звітному місяці воно проявило свою діяльність лише через зорганізування на території тут[ешнього] повіту Дня національної української жалоби, у зв'язку з чим у всіх церквах відправлено богослужіння, а замість^б проповіді, гр[еко-]кат[олицькі] священники відчитали пастирського листа Митрополита Андрея Шептицького, підписаного двома гр[еко-]кат[олицькими] єпископами, в якому протестується проти утиску більшовиками українців в рад[янській] Україні, який закликав до посту й жалоби цього дня, щоб випросити Бога про більш переносні відносини для укр[аїнського народу] під радянською окупацією.

Пізніше [священники] закликали приносити в жертву добровільні пожертви для голодуючих в радянській Укр[аїні], які склалися на поставлений в притворі церкви таці.

^а-^а Підкреслено машинописним способом.

^б Слово, виправлене від руки.

Nr 168

1 listopada 1933, Nadwórna. Fragment sprawozdania komendanta powiatowego Policji Państwowej w Nadwórnej za październik 1933 r. dotyczący przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej w powiecie

Komenda Powiatowa Policji Państwowej
w Nadwórnej

Nadwórna, dnia 1 XI 1933 [r.]

^a-Sprawozdanie miesięczne (mniejszościowe)
za czas od 1 do 31 października 1933 [r.]^a

I. Sytuacja ogólna wszystkich mniejszości narodowych

Prowadzona w poprzednim okresie przez ukr[aińskie] stronnictwa polityczne UNDO i USRP polityczna akcja protestacyjna przeciw uciskowi na Ukr[ainie] sowieckiej kontynuowana była w okresie sprawozdawczym bardzo silnie.

W związku z tym zapowiedziano na dzień 29 października 1933 [r.] dzień żałoby narodowej i protestu przeciw wypadkom na Ukr[ainie] radzieckiej, który ze względu, iż władze nie zezwoliły na wiece i zebrania, odbył się przeważnie w cerkwiach przez^b odprawienie nabożeństw i odczytanie listu pasterskiego metropolity Andrzeja Szeptyckiego.

Żydzi politycznej działalności nie wykazali.

II. Życie polityczne

^a-UNDO^a

W miesiącu sprawozdawczym wykazało jedynie działalność przez zorganizowanie na terenie tut[ejszego] powiatu święta żałoby narodowej ukraińskiej, w związku z czym we wszystkich cerkwiach odprawione zostały nabożeństwa, a zamiast^b kazania, gr[ecker]kat[oliccy] księża odczytali list pasterski metropolity Andrzeja Szeptyckiego, podpisany przez obu biskupów gr[ecker]kat[olickich], protestujący przeciw uciskowi Ukraińców na Ukrainie sow[ieckiej] przez bolszewików, wzywający do postu i żałoby w tym dniu, aby uprosić Boga o znośniejsze stosunki dla narodu ukr[aińskiego] pod zaborem sowieckim.

Następnie wzywali do składania dobrowolnych datków na głodujących na Ukr[ainie] sowieckiej, które składano na ustawionej w przedsiönku cerkwii tacy.

Ponadto wywieszono na kilku czytelnich „Proswit[y]” czarne chorągwie. Wieców i pochodów nie urządzano żadnych. Spokój i porządek zakłócony nie został.

^a-^a Podkreślono maszynowo.

^b Wyraz poprawiony odręcznie.

Крім цього, на кількох будинках читалень «Просвіт[и]» повішено чорні хоругви. Мітингів і походів не влаштовано жодних. Спокою й порядку не порушено.

[...]

ДАІФО, ф. 68, оп. 2, спр. 187, арк. 32.

Копія, машинопис.

Документ польською мовою.

[...]

DAIFO, f. 68, op. 2, spr. 187, k. 32.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

№ 169

1 листопада 1933, Рогатин. Звіт повітового коменданта Державної поліції в Рогатині для начальника Рогатинського повіту про проведення дня української національної жалоби на території повіту

Повітова команда Держ[авної] поліції
в Рогатині
^a-№ С.6/322/33-^a

Рогатин
1 листопада 1933[р.]

День української національної жалоби
звіт

Пану
^b-Повітовому начальнику
в ^a-Рогатині-^{a-b}

^a-На №: Секр. 452/33 від дня 25 жовтня 1933 р.^a

Повідомляю, що «День національної української жалоби» в районі тут[ешнього] повіту пройшов у такий спосіб, що 29 Х ц. р. відправлено у всіх гр[еко-]кат[олицьких] церквах тихі служби за померлих з голоду і іншою смертю українців в радянській Україні, під час яких священики відчитували пастирського листа Митрополита Шептицького і мали короткі принагідні проповіді про утиск у радянській Україні. При чому ці священики закликали зібраних, щоб молилися до Г[оспода] Бога, щоб відвернув цей утиск від українського народу, а також, щоб вшанували жалобу, дотримуючись стислого посту цього дня, [і] стрималися від всяких забав. Під час богослужіння збиралися довільні грошові пожертви, які мають бути Комітетом вислані в радянську Україну для голодуючих українців.

У гміні Заланів о. Лев Залужний сказав до зібраних під час проповіді: «Теперішню жалобу мусимо провести в душі мовчанкою тому, що такі відзначення, які ми хотіли улаштувати заборонено, і на цю тему я міг би сказати більше, однак з приводу заборони не можу вам нічого більше сказати».

З укр[аїнських] партій, які взяли участь у цій урочистості – шляхом проведення траурних зборів цього дня – відзначилися: 1) «Рідна школа» в Рогатині, де директор укр[аїнської] гімназії Бачинський – під час цих зборів в залі укр[аїнської] гімназії – відзначив заслуги к[олишнього] директ[ора] укр[аїнської] гімназії в Рогатині Н. Чайківського, який виїхав з Рогатина в радянську Росію разом з родиною, куди його запросили совіти, а потім його вбили. 2) Чит[альня] «Просвіта» в Залужжі, де взяло участь близько 25 осіб і під час цих зборів голова «Просвіти» Степан Воробець прочитав брошурку п. з. «Лихолітте України в Большевії», яку видав редактор

^a-^a Підкреслено машинописним способом.

^b-^b Написано в розбивку.

Nr 169

1 listopada 1933, Rohatyn. Sprawozdanie komendanta powiatowego Policji Państwowej w Rohatynie dla starosty rohatyńskiego z obchodów dnia ukraińskiej żałoby narodowej na terenie powiatu

Komenda Powiatowa Policji Państw[owej]
w Rohatynie
^a-Nr S.6/322/33-^a

Rohatyn
Dnia 1 listopada 1933 [r.]

Święto żałoby ukraińskiej narodowej
sprawozdanie

^b-Do-^b
Pana ^b-Starosty Powiatowego
w ^a-Rohatynie-^{a-b}

^a-Na Nr: Taj. 452/33 z dnia 25 października 1933 r.-^a

Donoszę, że święto żałoby narodowej ukraińskiej w rejonie tut[ejszego] powiatu odbyło się w ten sposób, że w dniu 29 X br. zostały odprawione we wszystkich cerkwiach gr[recko]kat[olickich] ciche żałobne msze za zmarłych z głodu i inną śmiercią Ukraińców na Ukrainie sowieckiej, w czasie których księża odczytywali list pasterski metropolity Szeptyckiego i mieli krótkie okolicznościowe kazania, dotyczące ucisku na Ukrainie sowieckiej. Przy czym, księża ci wzywali zebranych, by modlili się do P[ana] Boga, by odwrócił ten ucisk od narodu ukraińskiego, jak również by uczcili tę żałobę przez zastosowanie ścisłego postu w tym dniu [i] wstrzymali się od wszelkich zabaw. W czasie trwania mszy zbierane były dowolne datki pieniężne, które mają być przesłane przez Komitet na Ukrainę sowiecką dla głodujących Ukraińców.

W gminie Załanowie ks. Leon Załużny powiedział do zebranych w czasie kazania: „Obecną żałobę musimy przetrwać w duszy milcząco, gdyż obchód taki, jaki chcieliśmy urządzić, został zabroniony i na ten temat miałbym coś więcej do powiedzenia, jednak z powodu zakazu nie mogę wam nic więcej powiedzieć”.

Ze stowarzyszeń ukr[aińskich], które wzięły udział w tej uroczystości – przez urządzenie żałobnego zebrania w tym dniu – wypłynęły: 1) „Ridna Szkoła” w Rohatynie, gdzie dyrektor gimn[azjum] ukr[aińskiego] Baczyński, w czasie tego zebrania w sali ukr[aińskiego] gimnazjum, podniósł zasługi b[yłego] dyrekt[ora] ukr[aińskiego] gimn[azjum] w Rohatynie, N. Czajkowskiego, który wyjechał z Rohatyna do Rosji sowieckiej wraz z rodziną, dokąd został zaproszony przez Sowieców, a następnie przez nich zamordowany; 2) czyt[elnia] „Proswity” w Załużu, gdzie wzięło udział około 25 osób i w czasie tego zebrania przewodniczący „Proswity” Stefan Worobec odczytał broszurkę pt. „Łycholite Ukrainy w Bol-

^a-^a Podkreślono maszynowo.

^b-^b Zapisano pismem spacjowanym.

«Діла». 3) «Рідна школа» в Пукові – під час зборів схвалено резолюцію протесту проти гвалтів в радянській Росії, які завдаються проживаючим тут українцям.

Нарешті додаю, що загальний перебіг Дня національної української жалоби мав характер дуже спокійний і жодних виступів з боку націоналістичних кіл, крім вищезгаданих, не зафіксовано.

Повітовий комендант ДП
(—) Г. Улашевський, старший комісар

[...]

До

- 1) Слідчого уряду Державної поліції
- 2) Слідчого відділення Державної поліції в ^{а-б}-Станіславі^{-б-а}

Подаю до відома (—)

ДАІФО, ф. 69 оп. 1, спр. 241, арк. 128.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

У правому верхньому куті напис: П 13[?]/17/33; на звороті документу відбита печатка: Повітова команда ДП, Слідче відділення в Станіславі, вул. Камінського № 4 телеф. ... Надійшло дня ... № ... дод. ... разом з відбитою штампом датою: [...] лист[опада] 1933 і числом від руки: П. 13/17; частинно на печатці нерозбірливий напис; нижче примітка: з'єднано з [...] і перекреслене від руки число: П 8/24/33; поруч нове: П. 8/13/33; ще нижче примітка: Я читав Плян 2 XII [19]33 покласти у [...] і нерозбірливий підпис; знизу дата: 4/XII та нерозбірливий підпис.

szewii”, wydaną przez redaktora „Diła”; 3) „Ridna Szkoła” w Pukowie – w czasie zebrania uchwalono rezolucję protestacyjną przeciw gwałtom w Rosji sowieckiej, zadawanym tam zamieszkałym Ukraińcom.

W końcu nadmieniam, że ogólny przebieg święta żałoby narodowej ukraińskiej miał charakter nader spokojny i żadnych wystąpień ze strony kół nacjonalistycznych, prócz wyżej wymienionych, nie stwierdzono.

Komendant Powiatowy PP
(—) G. Ułaszewski, nadkomisarz

[...]

Do

- 1) Urzędu Śledczego Policji Państwowej
- 2) Wydziału Śledczego Policji Państwowej w ^{a-b}Stanisławowie^{-b-a}

Przedkładam do wiadomości (—)

DAIFO, f. 69, op. 1, spr. 241, k. 128.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W prawym górnym rogu zapis: P 13 [?] /17/33; na odwrotnej stronie dokumentu pieczęć: Powiatowa Komenda PP, Wydział Śledczy w Stanisławowie, ul. Kamińskiego L. 4 telef. ... Weszło dnia ... Nr... zał. ... wraz z odbitą stemplem częściowo czytelną datą: [...] list[opada] 1933 i odręcznie wpisanym numerem: P. 13/17; częściowo na pieczęci nieczytelny zapis; poniżej częściowo czytelną adnotacja: złączono z [...] i przekreślony odręcznie numer: P 8/24/33; obok kolejny: P. 8/13/33; poniżej częściowo czytelną adnotacja: Czytałem Plan 2 XII [19]33 złożyć do [...] i nieczytelna parafrasa; poniżej data: 4/XII oraz nieczytelna parafrasa.

№ 170

2 листопада 1933, Перемишляни. Лист начальника Перемишлянського повіту до Відділення публічної безпеки ВУ у Тернополі про перебіг дня української національної жалоби в повіті

Повітовий Перемишлянський
начальник
№ Б.10

Перемишляни, 2 листопада 1933 р.

День укр[аїнської] жалоби
звіт

Воєводському управлінню
(Від[ділення] [публічної] безп[еки])
у ^а-Тернополі^а

На № Б 22 від 27 X 1933 р.

Я повідомляю, що день укр[аїнської] жалоби 29 X 1933 р. мав такий хід:

Дня 9 X ц. р. в усіх церквах, за винятком Печені, відправлено панахиди, під час яких священики виголосили принагідні проповіді про голод у радянській Україні і про становище укр[аїнського] населення, апелюючи, щоб вірні молилися за братів за Збручем. Під час проповідей не порушувано інших тем, які могли б суперечити карному кодексу. Крім цього, після проповідей зачитувався пастирський лист, пересланий курією зі Львова. Публічних зборів не влаштовувано, за винятком зборів у церкві на тацю. Гроші зі зборів, за інформаціями, мають бути вислані в курію, а потім у Рим, де гроші мають розділити для голодуючих в Україні.

Мітингів, походів чи зборів не було, за винятком Коросного, де о. Ковч після богослужіння серед членів «Просвіти» й «Сокола» в приміщенні місцевої «Просвіти» відчитав поодинокі абзаци з книжки п. з. «Лихоліття», яка описувала нужду, що панує серед укр[аїнського] населення в радянській Україні. Нарешті додаю, що дня 29 X ц. р. під час богослужіння в церкві в Глибовичах Свіржських розкинено листівки ОУН антишкільного змісту.

Крім цього, цей день на території повіту пройшов спокійно.

Копію листа додаю.

Повітовий начальник
(—) М. Гродовський¹

1 дод.

ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2067, арк. 21.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

^{а-а} Підкреслено машинописним способом.

¹ Мечислав Симон Гродовський (нар. 18 II 1893), к-н рез. арт., в 1932–1937 начальник повіту в Перемишлянах, в 1938–1939 начальник повіту в Бродах.

Nr 170

2 listopada 1933, Przemyślany. Pismo starosty przemysłańskiego do Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego UW w Tarnopolu dotyczące przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej w powiecie

Starosta Powiatowy
Przemysłański
Nr B.10

Przemysłań, dnia 2 listopada 1933 r.

Święto żałoby ukr[aińskiej]
sprawozdanie

Do
Urzędu Wojewódzkiego
(Wydz[iał] Bezp[ieczeństwa])
w ^aTarnopolu^a

Na Nr B 22 z dn. 27 X 1933 r.

Donoszę, że święto żałoby ukr[aińskiej] w dniu 29 X 1933 r. miało następujący przebieg:

W dniu 9 X br. we wszystkich cerkwiach z wyjątkiem Peczeni odprawiono żałobne nabożeństwa (panachydy), w czasie których księża wygłosili okolicznościowe kazania o głodzie panującym na Ukrainie sowieckiej i o położeniu ludności ukr[aińskiej] apelując, by wierni modlili się za braci za Zbruczem. W czasie kazania nie poruszano innych tematów, które by kolidowały z kodeksem karnym. Ponadto po kazaniach odczytywano list pasterski przesłany przez kurię ze Lwowa. Zbiórek publicznych nie urządzano z wyjątkiem zbiórek w cerkwi na tace. Pieniądze ze zbiórek, według informacji, mają być wysłane do kurii, a następnie do Rzymu, gdzie mają pieniądze rozdzielić dla głodujących na Ukrainie.

Wieców, pochodów ani też zebrań nie było z wyjątkiem Krosienka, gdzie ks. Kowcz po nabożeństwie wśród zebranych członków „Proswity” i „Sokiła” w lokalu miejscowej „Proswity” odczytał poszczególne ustępy z książki pt. „Łycholitia” zawierającej opis nędzy, jaka panuje wśród ludności ukr[aińskiej] na Ukrainie sowieckiej. W końcu nadmieniam, że w dniu 29 X br. w czasie nabożeństwa w cerkwi w Chlebowicach Świrskich zostały rozrzucone ulotki OUN o treści antyszkolnej.

Poza tym dzień ten przeszedł na terenie powiatu spokojnie.

Odpis listu załączam.

l zał.

Starosta Powiatowy
(—) M. Grodowski¹

*DATO, f. 231, op. 1, spr. 2067, k. 21.
Oryginał, maszynopis.
Dokument w języku polskim.*

^{a-a} Podkreślono maszynowo.

¹ Mieczysław Szymon Grodowski (ur. 18 II 1893), kpt. rez. art., w l. 1932–1937 starosta w Przemyslanach, w l. 1938–1939 starosta w Brodach.

Вгорі, посередині документу нерозбірливий підпис; у правому верхньому куті дописано від руки літера: Б; під текстом документу нерозбірливий підпис; у лівому нижньому куті прямокутна печатка з написом: Воєводське Тернопільське управління. Надійшло дня ..., дод. ... № ... і вписана від руки літера: Б та відбита штампом дата: 6 лист[опада] 1933. Додатку нема.

Nad tekstem, pośrodku strony nieczytelna parafa; w prawym górnym rogu dopisano odręcznie literę: B; pod tekstem dokumentu nieczytelna parafa; w lewym dolnym rogu prostokątna pieczęć z napisem: Urząd Wojewódzki Tarnopolski. Weszło dnia ..., zał. ... nr ... i odręcznie wpisaną literą: B oraz odbitą stemplem datą: 6 list[opada] 1933. Załącznika brak.

№ 171

3 листопада 1933, Долина. Із звіту повітового коменданта Державної поліції за жовтень 1933 р. до начальника Долинського повіту про перебіг дня української національної жалоби в повіті

Повітова команда Державної поліції в Долині
а-№ Секр. 394/33-а

Місячний звіт з життя польських
легальних політичних партій та
з життя національних меншин за місяць
жовтень 1933 [р.]

Пану Повітовому начальнику
у а-б-Долині^{б-а}

а-Долина, 3 листопада 1933 [р.]^а

[...]

а-Ситуаційний звіт з життя національних меншин за період
від 1/9 до 31 жовтня 1933 [р.]^а

а-б-І. Загальна ситуація^{б-а}

а-Українці:^а ті, які проживають на тут[ешній] території, в більшості прихильники політичної партії УНДО, жвавішої діяльності, за винятком улаштування 29 X 1933 [р.] Дня національної української жалоби – не проявили.

Укр[аїнські] націоналісти надалі проводили шкільну акцію, яка прямує до зміни теперішнього ладу польського шкільництва.

[...]

а-б-ІІ. Політичне життя^{б-а}

а-УНДО-а

а-а) Загальна оцінка:^а У період жвавої діяльності не встановлено, за винятком улаштування 29 X 1933 [р.] Дня національної української жалоби, в якому взяло участь все українське суспільство, яке проживає на тут[ешній] території. Цього дня в церквах тут[ешнього] повіту відправлено панахиди по голодуючим у радянській Росії українців, крім цього, збирали пожертви з метою поповнити фонд допомоги для голодуючих. Під час богослужінь зачитано пастирський лист, який був виданий укр[аїнським] єпископством, і опублікований в укр[аїнському] журналі «Правда», № 43 від 29 X 1933,

^{а-а} Підкреслено машинописним способом.

^{б-б} Написано в розбивку.

Nr 171

3 listopada 1933, Dolina. Fragment sprawozdania komendanta powiatowego Policji Państwowej w Dolinie dla starosty dolińskiego dotyczący przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej w powiecie

Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Dolinie

^a-Nr Pf. 394/33^a

Sprawozdanie miesięczne z życia polskich legalnych stronnictw politycznych oraz z życia mniejszości narodowych za miesiąc październik 1933 [r.]

^b-Do^b

Pana Starosty Powiatowego

w ^{a-b}Dolinie^{b-a}

^a-Dolina, dnia 3 listopada 1933 [r.]^a

[...]

^a-Sprawozdanie sytuacyjne z życia mniejszości narodowych za czas od 1/9 do 31 października 1933 [r.]^a

^{a-b}I. Sytuacja ogólna^{b-a}

^a-Ukraińcy:^a zamieszkali na tut[ejszym] terenie są w większości zwolennikami partii politycznej UNDO i żywszej działalności, za wyjątkiem urzędzenia w dniu 29 X 1933 [r.] święta żałoby narodowej ukraińskiej – nie przejawili.

Nacjonaliści ukr[aińscy] w dalszym ciągu przeprowadzali akcję szkolną zmierzającą do zmiany obecnego ustroju szkolnictwa polskiego.

[...]

^{a-b}II. Życie polityczne^{b-a}

^a-UNDO^a

^{a-a}) Ocena ogólna:^a w okresie sprawozdawczym żywszej działalności nie stwierdzono za wyjątkiem urzędzenia w dniu 29 X 1933 [r.] święta żałoby narodowej ukraińskiej, w którym wzięło udział całe społeczeństwo ukraińskie zamieszkałe na tut[ejszym] terenie. W dniu tym w cerkwiach tut[ejszego] powiatu odprawione zostały panachydy na intencję głodujących w Rosji sowieckiej Ukraińców, a nadto zbierano datki celem zasilenia funduszu zapomogowego dla głodujących. W czasie nabożeństw odczytany był list pasterski, wydany przez episkopat ukr[aiński], a ogłoszony w dzienniku ukr[aińskim] „Prawda”, nr 43 z datą 29 X 1933, wzywający do niesienia pomoc[y] głodującym w Rosji sowie-

^{a-a} Podkreślono maszynowo.

^{b-b} Zapisano pismem spacjowanym.

в якому закликалося надати допомог[у] голодуючим в радянській Росії українцям. З огляду на заборону, цього дня не влаштовано жодних зборів чи інших заходів, однак деякі з укр[аїнських] націоналістів вивішували чорні хоругви на знак жалоби та намагалися улаштувати збори, до чого, однак, поліція не допускала.

^a-б) Організаційний рух:^a не встановлено.

[...]

Повітова команда Державної поліції в Долині

^a-№ Секр. 394/33^a

Повітовий комендант ДП

(—) Бендик, помічник підкомісара

ДАІФО, ф. 68, оп. 2, спр. 188, арк. 71–72.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

У лівому нижньому куті документа відбита печатка: Воеводська команда ДП [Слі]дче [відділення] у [Станіславі] вулиця [Камінського, 1], телеф. 69, 123, надійшло дня ... № ... дод. ... з відбитою штампом датою: 4 лист[опи]с 1933; поруч відбита штампом літера: П та нерозбірливий підпис.

ckiej Ukraińcom. Ze względu na zabronienie, w dniu tym nie urządzano żadnych zebrań ani innych imprez, jednak niektórzy z nacjonalistów ukr[aińskich] wywieszali czarne chorągwie na znak żałoby oraz usiłowali urządzić zgromadzenia, do czego jednak policja nie dopuszczała.

^ab) Ruch organizacyjny:^a nie stwierdzono.

[...]

Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Dolinie

^aNr Pf. 394/33^a

Komendant Powiatowy PP
(—) Bendyk, podkomisarz

DAIFO, f. 68, op. 2, spr. 188, k. 71–72.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W lewym dolnym rogu dokumentu pieczęć z napisem: Komenda Wojewódzka PP [Wydział śle]dczy w [Stanisławowie] ulica [Kamińskiego 1], telef. 69, 123, weszło dnia ... nr ... zał. ... z odbitą stemplem datą: 4 list[opada] 1933; obok odbita stemplem litera: P oraz nieczytelna parafa.

№ 172

3 листопада 1933, Підгайці. Лист начальника Підгасцького повіту до Відділення публічної безпеки ВУ у Тернополі про перебіг дня української національної жалоби в повіті

Підгаєцький начальник повіту
№ Б-13 а

Підгайці, 3 листопада 1933 р.

У справі Дня української жалоби
29-го жовтня 1933 р.

Воєводське управління Б. [?]
у^а Тернополі^а

Виконуючи телефонне розпорядження від 27 жовтня 1933 р. № БН. 22, я повідомляю, що День української жалоби в тутешньому повіті обмежився лише до:

- 1) граурних тихих панахид, які відправило греко-католицьке духовенство у всьому повіті,
- 2) оголошення з амвону пастирського листа греко-католицького Єпископства, в якому протестувалося проти радянської політики в Україні,
- 3) рефератів, які виголосило греко-католицьке духовенство в українських товариствах для їхніх членів,
- 4) зборів у церквах коштів для допомоги голодуючим в Україні,
- 5) постів руського населення дня 28 жовтня ц. р.

Жодних публічних зборів або секретних політичних організацій ні теж походів у сільських гмінах не зафіксовано.

Лише в Підгайцях відбулися секретні збори УНДО в залі «Дяківки» за участю близько 150 осіб з довколишніх гмін, скликані д-ром Григорієм Стецюком, адвокатом у Підгайцях, членом Комітету порятунку України. Органи Державної поліції, ствердивши, що не всі учасники є відомі головуючому особисто, розпустили їх, бо не відповідають умовам статті 18. закону про збори.

Збори були проведені в спокійному тоні, жодних антирадянських демонстрацій, порушень громадського спокою під час них не відмічалось. До ухвалення резолюції не дійшло.

Повітовий начальник:
(—) Ворошинський¹

ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2067, арк. 22.

Копія, машинопис.

Документ польською мовою.

У правому верхньому куті дописана від руки літера: Б; у лівому верхньому куті нерозбірливий підпис; знизу документу два нерозбірливі підписи; у лівому нижньому куті прямокутна печатка з написом: Воєводське Тернопільське управління Надійшло дня ... Дод. ... № ... і відбитою штампом датою: 6 лист[опада] 1933 та літерою написаною від руки: Б.

^{а-а} Підкреслено машинописним способом.

¹ Роман Ворошинський, в 1932–1933 начальник повіту в Підгайцях.

Nr 172

3 listopada 1933, Podhajce. Pismo starosty podhajeckiego do Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego UW w Tarnopolu dotyczące przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej w powiecie

Starosta Podhajecki
Nr B-13 a

Podhajce, dnia 3 listopada 1933 r.

W sprawie święta żałoby ukraińskiej
dnia 29-go października 1933 r.

Urząd Wojewódzki B. [?]
w ^a-Tarnopolu^a

Wykonując zarządzenie telefoniczne z dnia 27 października 1933 r. nr BN. 22 donoszę, że dzień żałoby ukraińskiej ograniczył się w tutejszym powiecie jedynie do:

- 1) żałobnych panachyd cichych, odprawionych przez greckokatolickie duchowieństwo w całym powiecie,
- 2) odczytania z ambon listu pasterskiego greckokatolickiego episkopatu, protestującego przeciwko polityce sowieckiej na Ukrainie,
- 3) referatów wygłoszonych przez greckokatolickie duchowieństwo w stowarzyszeniach ukraińskich dla członków tychże,
- 4) zbiórek w cerkwiach na tacę na rzecz pomocy głodującym na Ukrainie,
- 5) postu przez ludność ruską dnia 28 października br.

Żadnych zgromadzeń publicznych lub poufnych organizacji politycznych ani też pochodów w gminach wiejskich nie zanotowano.

Jedynie w Podhajcach odbyło się zgromadzenie poufne UNDO w sali „Diakówki” przy udziale około 150 osób z okolicznych gmin, zwołane przez dr. Grzegorza Steciuka, adwokata w Podhajcach, członka Komitetu Ratunku Ukrainy, które to zgromadzenie organy Policji Państwowej stwierdziwszy, że nie wszyscy uczestnicy są znani osobiście przewodniczącemu, rozwiązały jako nieodpowiadające warunkom artykułu 18 ustawy o zgromadzeniach.

Zgromadzenie to było utrzymane w tonie spokojnym, żadnych demonstracji antysowieckich ani też zakłócenia spokoju publicznego w trakcie tegoż nie zanotowano. Do uchwalenia rezolucji nie doszło.

Starosta Powiatowy:
(—) Woroszyński¹

DATO, f. 231, op. 1, spr. 2067, k. 22.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W prawym górnym rogu odręcznie dopisana litera: B; w lewym górnym rogu nieczytelna parafrasa; pod tekstem dokumentu dwie nieczytelne parafrasy; w lewym dolnym rogu prostokątna pieczęć z napisem: Urząd Wojewódzki Tarnopolski Weszło dnia ... zał. ... nr ... i odbitą stemplem datą: 6 list[opada] 1933 oraz odręcznie wpisaną literą: B.

^{a-a} Podkreślono maszynowo.

¹ Roman Woroszyński, w l. 1932–1933 starosta w Podhajcach.

№ 173

4 листопада 1933, Львів. Звіт Львівського воєводи Політичному департаментові МВС про перебіг дня української національної жалоби у Львівському воєводстві

^а-Воєводське Львівське управління^а
Від[ділення] безп[еки]
^а-№^а БН.742/секр/33

Копія
^а-У Львові, дня^а 4 листопада ^а-193^{-а}3 [р.]
^б-Таємно^{-б}

Міністерству внутрішніх справ
Політичний департамент
у ^в-Варшаві^в

Слідом за телефонограмою № БН. 742/секр/33 від 29 жовтня ц. р., подаю подробиці перебігу дня жалоби на території поодиноких повітів тутешнього воєводства.

^в-Богослужіння^в

Доброміль: В усіх церквах відправлено звичайні недільні богослужіння, під час яких прочитано пастирського листа о. єпископа Коциловського.

Дрогобич: У церквах в Дрогобичі й Бориславі відбулися цілонічні богослужіння. У багатьох місцевостях укр[аїнське] населення постило. В інших гмінах відбулися звичайні недільні богослужіння. Під час проповідей обговорювалися переслідування та голод в Україні.

Ярослав: У гмінах Святе, Радимно, Острів, Заміхів, Міновичі відправлено панахиди за українцями, які полягли в радянській Україні. В інших гмінах відбулися звичайні богослужіння.

Яворів: У всіх церквах відбулися урочисті богослужіння в честь Христа Царя. У 20-ти церквах під час богослужінь священники прочитали пастирського листа греко-католицьких єпископів про події в радянській Україні.

Лісько: У всіх церквах відбулися звичайні недільні богослужіння, під час яких священники закликали до молитов і посту за голодуюче населення у радянській Україні та приношення жертв на їхню користь.

Львів місто: У всіх церквах у Львові відбулися панахиди. Особливо в церкві св. Юра відбулося богослужіння за участю близько 1200 осіб, у більшості молоді й інтелігенції, у церкві св. Миколая близько 70 осіб, у церкві св. П'ятниці близько 120 осіб, у церкві оо. Василіан близько 400 осіб, у Преображенській церкві близько 300 осіб, у Волоській церкві близько 800 осіб, у церкві св. Духа близько 120 осіб, у церкві св. Петра

^а-^а Друк формуляра.

^б-^б Відбито штампом і підкреслено від руки.

^в-^в Підкреслено машинописним способом і написано в розбивку.

Nr 173

4 listopada 1933, Lwów. Sprawozdanie wojewody lwowskiego dla Departamentu Politycznego MSW z przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej w województwie lwowskim

^a-Urząd Wojewódzki Lwowski^a
Wydz[iał] Bezp[iecieństwa]
^a-L. ^aBN.742/taj/33

Odpis
^a-We Lwowie, dnia^a 4 listopada ^a193^a3 [r.]
^b-Tajne^b

Do
Ministerstwa Spraw Wewnętrznych
Departament Polityczny
w ^cWarszawie^c

W ślad za telefonogramem Nr BN. 742/taj/33 z 29 października br. podaję bliższe szczegóły przebiegu dnia żałoby na terenie poszczególnych powiatów tujejszego województwa.

^cNabożeństwa^c

Dobromil: We wszystkich cerkwiach odprawiono zwykle nabożeństwa niedzielne, podczas których odczytano list pasterski ks. biskupa Kocyłowskiego.

Drohobycz: W cerkwiach w Drohobyczu i Borysławiu odbyły się całonocne nabożeństwa. W wielu miejscowościach ludność ukr[aińska] pościła. W gminach pozostałych odbyły się zwykle nabożeństwa niedzielne. W czasie kazań omawiano prześladowanie i głód na Ukrainie.

Jarosław: W gminach Święte, Radymno, Ostrów, Zamiechów, Mianowice odprawiono nabożeństwa żałobne za Ukraińców poległych na Ukrainie sowieckiej. W gminach pozostałych odbyły się nabożeństwa zwykle.

Jaworów: We wszystkich cerkwiach odbyły się uroczyste nabożeństwa ku czci Chrystusa Króla. W 20-tu cerkwiach podczas nabożeństw księży odczytali list pasterski biskupów grekokatolickich o stosunkach na Ukrainie sowieckiej.

Lesko: We wszystkich cerkwiach odbyły się normalne nabożeństwa niedzielne, podczas których księży wzywali do modłów i postów za głodującą ludność na Ukrainie sowieckiej oraz składania ofiar na ich rzecz.

Lwów miasto: We wszystkich cerkwiach we Lwowie odbyły się nabożeństwa żałobne. W szczególności w cerkwi św. Jura odbyło się nabożeństwo przy udziale około 1200 osób, przeważnie młodzieży i inteligencji, w cerkwi św. Mikołaja około 70 osób, w cerkwi św. Piatnyć [?] około 120 osób, w cerkwi oo. Bazylianów około 400 osób, w Cerkwi Preobrażeńskiej około 300 osób, w Cerkwi Wołoskiej

^a-^a Druk blankietu firmowego.

^b-^b Odbito stemplem i podkreślono odręcznie.

^c-^c Podkreślono maszynowo i zapisano pismem spacyjnym.

й Павла близько 200 осіб, у церкві на Богданівці близько 120 осіб, у церкві на Левандівці близько 150 осіб, у церкві на Замарстинові близько 50 осіб, у церкві на Клепарові близько 300 осіб, у церкві на Знесінні близько 200 осіб. У всіх церквах [священики] обмежилися до чисто релігійної проповіді та оголошення пастирського листа, за винятком церкви на Замарстинові, де о. Іван Озімкевич¹, полк. капелан ВП під час проповіді додав, що погано робить Польща, єднаючись з Совітами, та в церкві св. П'ятниці, де о. Каштанюк відзначив, що не може багато говорити і тому він не закінчує проповіді.

Львів повіт: Богослужіння з панахидами відбулися в наступних місцевостях: Солонка, Зашків, Зарудці, Винники, Поршна, Яричів Новий і Старий, Цеперів, Руданці, Запитів, Ременів, Підліски Малі, Жидятичі, Сквилів, Сороки Львівські, Скнилів¹, Рудно, Лисениці, Горбачі. Під час богослужіння священики виголошували принагідні проповіді, вказуючи на утиск українців у Великій Україні або теж обмежувалися до прочитання пастирського листа. У Лисеницях і Вінниках отці Гірняк і Улянович мали закликати населення молитися за Данилишина² й Біласа³ та інших бійців ОУН.

Мостиська: У всіх церквах відбулися звичайні богослужіння.

Перемишль: 28 X ц. р. у кафедрах відбулася панахида, відправлена о. мітратом Левицьким за участю близько 400 осіб. У неділю дня 29 X о 8.30 год. відбулася у кафедрі тиха панахида за участю близько 1000 осіб, на якій замість проповіді оголошено пастирського листа гр[еко-]кат[олицьких] єпископів. Перебіг двох богослужінь зовсім спокійний, без жодних політичних моментів.

Рава-Руська: У всіх церквах відправлено богослужіння, під час яких виголошувалися принагідні проповіді. Лише о. Скоморович з Диниськ відправив богослужіння без проповіді.

Самбір: Відбулися звичайні недільні богослужіння.

Сянік: У Сяноці відправлено панахиду при нормальній участі населення. У інших церквах відправлялися звичайні богослужіння.

¹ Було: Озонкевич.

¹ Було: Сквилів.

¹ Іван Озімкевич (нар. 14 XI 1867), священик, плк ст. сп., на початку двадцятих років капелан ВП?; мабуть, тотожний зі священиком Іваном Озинкевичем (нар. 1863), в 1893–1914 капеланом австро-угорської армії в Боснії.

² Дмитро Данилишин (нар. 1907 в Трускавці), член УВО і ОУН в Дрогобичі; 29 VIII 1931 разом з Василем Біласом і Романом Шухевичем здійснив вбивство посла РП Тадеуша Голувки; учасник нападів з пограбуваннями («акція експропріаційна») в липні 1931 на Народний банк в Бориславі і в серпні 1931 на пошту в Трускавці; 30 XI 1932 вчинив напад на пошту в Городку; арештований ДП під час переслідувань; засуджений 17–22 XII 1932 у Львові, отримав вирок смертної кари; страчений 23 XII 1932 в Бригідках.

³ Василь Білас (нар. 17 IX 1911 в Трускавці), племінник Д. Данилишина; член УВО і ОУН в Дрогобичі; 29 VIII 1931 разом з Дмитром Данилишином і Романом Шухевичем здійснив вбивство посла РП Тадеуша Голувки; учасник нападів з пограбуваннями («акція експропріаційна») в липні 1931 на Народний Банк в Бориславі і в серпні 1931 на пошту в Трускавці; 30 XI 1932 вчинив напад на пошту в Городку, арештований ДП під час переслідувань; суджений 17–22 XII 1932 у Львові, отримав вирок смертної кари; страчений 23 XII 1932 в Бригідках.

około 800 osób, w cerkwi św. Ducha około 120 osób, w cerkwi św. Piotra i Pawła około 200 osób, w cerkwi na Bogdanówce około 120 osób, w cerkwi na Lewanówce około 150 osób, w cerkwi na Zamarstynowie około 50 osób, w cerkwi na Kleparowie około 300 osób, w cerkwi na Zniesieniu około 200 osób. We wszystkich cerkwiach ograniczono się do kazania czysto religijnego i odczytania listu pasterskiego, z wyjątkiem cerkwi na Zamarstynowie, gdzie ks. Jan Ozimkiewicz^{d1}, pułk. kapelan WP w czasie kazania nadmienił, że źle robi Polska, łącząc się z Sowietami, oraz w cerkwi św. Piatnyć [?], gdzie ks. Kasztaniuk zaznaczył, że nie może dużo mówić i kazania dlatego nie kończy.

Lwów powiat: Nabożeństwa z panachydami odbyły się, w następujących miejscowościach: Sołonka [Wielka], Zaszków, Zarudce, Winniki, Porszna, Jaryczów Nowy i Stary, Ceperów, Rudańce, Zapytów, Remenów, Podliski Małe, Żydatycze, Skniłów^e, Soroki Lwowskie, Rudno, Lesienice, Horbacze. W czasie nabożeństwa księży wygłaszali okolicznościowe kazania, wskazując na ucisk Ukraińców na Wielkiej Ukrainie, bądź też ograniczyli się do odczytania listu pasterskiego. W Lesienicach i Winnikach mieli księży Hirniak i Ulanowicz wzywać ludność do modłów za Danyłyszyna² i Biłasa³ i innych bojowców OUN.

Mościska: We wszystkich cerkwiach odbyły się normalne nabożeństwa.

Przemysł: W dniu 28 X br. odbyła się w katedrze żałobna panachyda, odprawiona przez ks. mitrata Lewickiego przy udziale około 400 osób. W niedzielę dnia 29 X o godz. 8.30 odbyła się w katedrze cicha msza żałobna z udziałem około 1000 osób, na której zamiast kazania odczytano list pasterski biskupów gr[eko]kat[olickich]. Przebieg obu nabożeństw zupełnie spokojny, bez żadnych momentów politycznych.

Rawa Ruska: We wszystkich cerkwiach odprawiono nabożeństwa, podczas których wygłaszano okolicznościowe kazania. Jedynie ks. Skomorowicz z Dynisk odprawił nabożeństwo bez kazania.

Sambor: Odbyły się normalne nabożeństwa niedzielne.

^d *Było:* Ozimkiewicz.

^e *Było:* Skwiłów.

¹ Jan Ozimkiewicz (ur. 14 XI 1867), ks., płk st. sp., na początku lat dwudziestych kapelan WP; Być może tożsamy z ks. Iwanem Ozynkewyczem (ur. 1863), w l. 1893–1914 kapelanem armii austro-węgierskiej w Bośni.

² Dmytro Danyłyszyn (ur. 1907 w Truskawcu), członek UW i OUN w Drohobyczu; 29 VIII 1931 razem z Wasylem Biłasem i Romanem Szuchewyczem dokonał zabójstwa posła RP Tadeusza Hołówki; uczestnik napadów rabunkowych („akcja ekspropriacyjna”) w lipcu 1931 na Bank Ludowy w Borysławiu i w sierpniu 1931 na urząd pocztowy w Truskawcu; 30 XI 1932 dokonał napadu na urząd pocztowy w Gródku Jagiellońskim; aresztowany przez PP w trakcie pościgu; sądzony w dn. 17–22 XII 1932 we Lwowie, skazany na karę śmierci; stracony 23 XII 1932 w Brygidkach.

³ Wasyl Biłas (ur. 17 IX 1911 w Truskawcu), siostrzeniec Dmytra Danyłyszyna; członek UW i OUN w Drohobyczu; 29 VIII 1931 razem z Danyłyszynem i Romanem Szuchewyczem dokonał zabójstwa posła RP Tadeusza Hołówki; uczestnik napadów rabunkowych („akcja ekspropriacyjna”) w lipcu 1931 na Bank Ludowy w Borysławiu i w sierpniu 1931 na urząd pocztowy w Truskawcu; 30 XI 1932 dokonał napadu na urząd pocztowy w Gródku Jagiellońskim, aresztowany przez PP w trakcie pościgu; sądzony w dn. 17–22 XII 1932 we Lwowie, skazany na karę śmierci; stracony 23 XII 1932 w Brygidkach.

Сокаль: Відбулися звичайні недільні богослужіння.

Турка: У всіх церквах відправлено тихі панахиди з оголошенням пастирського листа. Лише в Ісаях о. Крися Іван наказав прикрасити церкву зеленню, а хрести й свічки жалобним флером. Принагідні проповіді виголошено в Турці, Розлучі, Ісаях і Ясениці Масьовій.

Жовква: В ряді церков відбулися звичайні недільні богослужіння з оголошенням пастирського листа. В деяких церквах священники закликали молитися за мучених братів у радянській Україні.

У 4 церквах після богослужіння влаштовано панахиди. У 2 церквах такі панахиди відправлено після обіду.

^в-Збори^в

Добромилі: У Трушевичах і Гуйську після пооб[ідньої] вечірні відбулися двоє зборів, на яких доповіді виголосили о. Йосип Муринович, парох з Гуйська. Збори були обмежені членами місцевої «Просвіти».

Дрогобич: Поки що немає вістей.

У Трускавці після богослужіння влаштовано в приміщенні Сільського господаря збори членів існуючих тут українських товариств – близько 100 осіб, на яких Йосип Білас виголосив доповідь на тему відносин у радянській Україні, а місцевий парох відчитав протест проти переслідування.

Городок Яг[еллонський]: У 10 гмінах повіту відбулося 11 зборів у закритих приміщеннях за участю членів товариств.

Яворів: У Залужжі влаштовано нелегальні збори за участю 70 осіб.

Лісько: У Монастирці відбулися 1 збори за участю членів місцевої «Просвіти», на яких схвалено протест проти гноблення українців у Совітах.

Рава-Руська: На території повіту відбулося 11 зборів, на яких, крім обговорення теперішнього становища в Україні, розглядалася справа організації збору пожертв натурою.

Сянік: У Сяноці в Залі Народного дому відбулися закриті збори за участю 28 осіб з числа укр[аїнської] інтелігенції, скликані адв[окатом] д-ром Блавацьким⁴, на якому його стажист Михайло Гобяк виголосив доповідь про долю укр[аїнського] нас[елення] у радянській Україні.

Сокаль: У приміщенні Народної торгівлі відбулися збори за участю близько 200 осіб, на яких д-р Лев Хомінський виголосив доповідь на тему становища укр[аїнського] нас[елення] у радянській Україні. Подібні збори відбулися також в Кристинополі в читальні «Просвіти», на яких доповідь виголосив клірик монастиря оо. Василіан в Кристинополі Босак. Присутніх було 20 осіб.

⁴ Василь Блавацький (1889–1944), д-р, лемківський політичний і суспільний діяч, адвокат в Сяноці; голова спортивного товариства «Лещетарський клуб» у Сяноці; згідно з авторами *Енциклопедії Українознавства*, вбитий польською боївкою; пор. ЕУ т. I, с. 139.

Sanok: W Sanoku odprawiono nabożeństwo żałobne przy normalnym udziale ludności. W cerkwiach pozostałych odprawiono nabożeństwa zwykłe.

Sokal: Odbyły się normalne nabożeństwa niedzielne.

Turka: We wszystkich cerkwiach odprawiono ciche nabożeństwa żałobne z odczytaniem listu pasterskiego. Jedynie w Isajach ks. Krysa Iwan polecił udekorowanie cerkwi zielenią, a krzyży i świec kirem. Okolicznościowe kazania wygłoszone zostały w Turce, Rozłuczu, Isajach i Jasionce Masiowej.

Żółkiew: W szeregu cerkwi odbyły się zwykłe nabożeństwa niedzielne z odczytaniem listu pasterskiego. W niektórych cerkwiach księża wzywali do modlitwy za męczonych braci na Ukrainie sowieckiej.

W 4 cerkwiach po nabożeństwie urządzono żałobne panachydy. W 2 cerkwiach panachydy takie zostały odprawione po południu.

°Zebrania°

Dobromil: W Truszowicach i Hujsku po niesporach popo[łudniowych] odbyły się dwa zebrania, na których referaty wygłosił ks. Józef Marynowicz, proboszcz z Hujska. Zebrania były ograniczone do członków miejscowej „Proswity”.

Drohobycz: Wiadomości na razie brak.

W Truskawcu po nabożeństwie urządzono w lokalu Silskoho Hospodara zebranie członków istniejących tam stowarzyszeń ukraińskich – około 100 osób, na którym Józef Biłas wygłosił odczyt na temat panujących na Ukrainie sowieckiej stosunków, miejscowy zaś proboszcz odczytał protest przeciw prześladowaniu.

Gródek Jag[ielloński]: W 10 gminach powiatu odbyło się 11 zebrań w lokalach zamkniętych przy udziale członków stowarzyszeń.

Jaworów: W Załużach urządzono nielegalne zebranie z udziałem 70 osób.

Lesko: W Manastercu odbyło się 1 zebranie przy udziale członków miejscowej „Proswity”, na którym uchwalono protest przeciw gnębieniu Ukraińców w Sowietach.

Rawa Ruska: Na terenie powiatu odbyło się 11 zebrań, na których poza omawianiem obecnego położenia na Ukrainie rozpatrywano sprawę urządzenia zbiórki datków w naturze.

Sanok: W Sanoku w Sali Domu Narodnego odbyło się zebranie zamknięte, przy udziale 28 osób ze sfer inteligencji ukr[aińskiej], zwołane przez adw[okata] dr. Bławackiego⁴, na którym jego koncypient Michał Hobiak wygłosił odczyt na temat niedoli lud[ności] ukr[aińskiej] na Ukrainie sowieckiej.

Sokal: W lokalu Narodnej Torhowli odbyło się zebranie na którym dr Lew Chomiński wygłosił odczyt na temat położenia lud[ności] ukr[aińskiej] na Ukrainie sowieckiej przy obecności około 200 osób. Podobne zebranie odbyło się rów-

⁴ Wasyl Bławacki (1889–1944), dr, łemkowski działacz polityczny i społeczny, adwokat w Sanoku; prezes towarzystwa sportowego „Leszczetarskij Klub” w Sanoku; wg autorów *Encyklopedii Ukrainoznawstwa zabity przez polską bojówkę*; por. EU t. I, s. 139.

Жовква: В Крехові й Кунині в читальнях «Просвіти» відбулися збори членів, на яких обговорювалася справа пожертв на користь голодуючих у радянській Росії.

в-Листівки-в

Дрогобич: В ніч на 29 ц. м. невідомі розкинули кільканадцять комуністичних листівок ЦК КПЗУ⁵ з датою «Львів, вересень 1933» в гірських околицях між селами Затоком і Смільною та на дорозі і в лісі на території гміни Славська.

Львів місто: На Клепарові затримано двох братів Федора та Миколу Дуганів, які під церквою намагалися розкинути антидержавні листівки Крайової ексекютиви ОУН. Крім цього, в воротах при вул. Вірменській, 23 постовий ДП знайшов пачку листівок ОУН.

Жовква: Дня 28 X ц. р. біля 23 год. невідомі винуватці розкинули антишкільні листівки і «Сурму». В Сулимові зірвано дошку з написом «Начальник гміни».

в-Прапори-в

Яворів: На читальнях «Просвіти» в Моранцях і Любинях вивішено траурні прапори.

Рудки: О. Степан Онишкевич⁶ (УНДО) з Купновиць Старих на церковній вежі вивісив чорний прапор.

Турка: В гміні Ісаї на будинку Кооперативу вивішено чорну хоругву.

Жовква: В Сулимові на гмінному будинку і в «Просвіті», а в гміні Замолок поруч з гмінним будинком вивішено траурні прапори.

У зв'язку з розповсюдженням листівок у Сулимові і вивіщенням траурного прапора, було затримано 4 осіб.

На цвинтарі у Волі-Висоцькій висипано символічну могилку без жодних написів і ознак.

в-Збори-в

У майже всіх гмінах на території Львівського воєводства відбулися збори на користь голодуючих українців у радянській Росії. Ці збори проведено в церквах під час богослужіння.

⁵ Комуністична партія Західної України (КПЗУ) – утворена 1923 нелегальна політична партія, яка була автономною частиною КПП, охоплювала своєю діяльністю південно-східні воєводства II РП; у 1924 об'єднала лідерів Української соціал-демократичної партії; головною метою КПЗУ було приєднання південно-східних воєводств II РП до СРСР; розпущена в 1938; члени КПЗУ стверджували, що в радянській Україні в 1932–1933 не було голоду.

⁶ Степан Онишкевич (1861–1945), греко-католицький священник, суспільний діяч; у 1907–1918 посол австрійського парламенту; один із засновників УНДП; у 1918–1919 член Національної ради ЗУНР; потім член УНДО; реорганізатор товариства «Сільський господар» у Львові.

niez w Krystynopolu w czytelni „Proswity”, na którym odczyt wygłosił kleryk klasztoru oo. bazylianów w Krystynopolu Bosak. Obecnych 20 osób.

Żółkiew: W Krechowie i Kuninie odbyły się w czytelniach „Proswity” zebrania członków, na których omawiano sprawę składek na rzecz głodujących w Rosji sowieckiej.

°Ulotki°

Drohobycz: W nocy na 29 bm. nieznani sprawcy rozrzućili kilkanaście ulotek komunistycznych CK KPZU⁵ z datą „Lwów, wrzesień 1933” w okolicach górskich między wsiami Zatokiem a Smólną oraz na drodze i w lesie na terytorium gminy Sławska.

Lwów miasto: Na Kleparowie przytrzymano dwóch braci Teodora i Mikołaja Duganów w czasie, gdy pod cerkwią usiłowali rozrzućić ulotki antypaństwowe Krajowej Egzekutywy OUN. Ponadto w bramie przy ul. Ormiańskiej 23 posterunkowy PP znalazł plik ulotek OUN.

Żółkiew: Dnia 28 X br. około godz. 23 nieznani sprawcy rozrzućili ulotki antyszkolne i „Surme”. W Sulimowie zerwali tablicę z napisem „Naczelnik Gminy”.

°Flagi°

Jaworów: Na czytelniach „Proswity” w Morańcach i Lubieniach wywieszono żałobne chorągwie.

Rudki: Ks. Stefan Onyszkiewicz⁶ (UNDO) z Kupnowic Starych wywiesił na wieży cerkiewnej czarną flagę.

Turka: W gminie Isaje na budynku Kooperatywy wywieszono czarną chorągiew.

Żółkiew: W Sulimowie na budynku gminnym i w „Proswicie”, a w gminie Zameczek obok budynku gminnego wywieszono żałobne chorągwie.

W związku z rozrzućieniem ulotek w Sulimowie i wywieszeniem flagi żałobnej zostało przytrzymanych 4 osobników.

Na cmentarzu w Woli Wysockiej usypano symboliczną mogiłkę bez żadnych napisów i oznak.

⁵ Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy (KPZU) – utworzona w 1923 nielegalna partia polityczna, stanowiąca autonomiczną część KPP, obejmująca swym zasięgiem południowo-wschodnie województwa II RP; w 1924 wchłonęła działaczy Ukraińskiej Partii Socjaldemokratycznej; głównym celem KPZU było przyłączenie południowo-wschodnich województw II RP do ZSRS; rozwiązana w 1938; członkowie KPZU utrzymywali, że na sowieckiej Ukrainie w l. 1932–1933 nie było głodu.

⁶ Stepan Onyszkewycz (1861–1945), ks. greckokatolicki, działacz społeczny; w l. 1907–1918 poseł austriackiego parlamentu; jeden z założycieli UNDP; w l. 1918–1919 członek Rady Narodowej ZURL; potem członek UNDO; reorganizator towarzystwa „Silskyj Hospodar” we Lwowie.

В одному лише випадку в Вербиці, Равського повіту влаштовано збір біля церкви, зібрану суму 4 зл. секвестрував місцевий Пост Д[ержавної] п[оліції]; на тих, хто збирав, зробив карні донесення.

[†]Рознарядка:[†]
П. Воєвода у ^дТернополі-^д
Станіславі й Луцьку

За воєводу:
(—) ^сАнджей Тилько⁷
Воєводський радник^с

ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2067, арк. 1–3.

Копія, машинопис на бланку.

Документ польською мовою.

Вгорі першої сторінки документу примітка від руки з підкресленням від руки напису: П. Бу і текст такого змісту: аналог. пропрацювати територію Терноп[ільського] воєв. та два нерозбірливі підписи; у правому верхньому куті дописана від руки літера: Б; під текстом, в лівому нижньому куті прямокутна печатка з написом: Воєводське Тернопільське управління Надійшло дня ..., 193..., дод. ... № ... та вписаною від руки датою: 14 XI ...3; і літерами: Б. П; на останній сторінці вгорі та знизу документу два нерозбірливі підписи.

^{д-д} Підкреслено машинописним способом.

^{с-с} Підкреслено від руки.

^{с-с} Відбито штампом.

⁷ Анджей Тилько, радник Воєводського управління у Львові; у 1935 в. о. керівника Національного деп. соціально-політичного відд. Воєводського управління у Львові.

^e-Zbiórki^e

We wszystkich prawie gminach na terenie województwa lwowskiego odbyły się zbiórki na rzecz głodujących Ukraińców w Rosji sowieckiej. Zbiórki te przeprowadzono w cerkwiach podczas nabożeństwa.

W jednym tylko wypadku w Wierzbicy powiatu rawskiego urządzono zbiór-
kę obok cerkwi, zebraną kwotę 4 zł zasekwestrował miejscowy posterunek PP, na
zbierających zaś sporządził doniesienia karne.

^e-Rozdzielnik:^e

P. Wojewoda w ^fTarnopolu^f
Stanisławowie i Łucku

Za Wojewodę:

(—) ^gAndrzej Tylko⁷
Radca Wojewódzki^g

DATO, f. 231, op. 1, spr. 2067, k. 1–3.

Odpis, maszynopis na blankiecie firmowym.

Dokument w języku polskim.

W górnej części pierwszej strony odręczna adnotacja z podkreślonym odręcznym dopiskiem: P.Bu i tekst o treści: analog. przepracować teren woj. tarnop[olskiego] oraz dwie nieczytelne parafy; w prawym górnym rogu odręcznie dopisana litera: B; pod tekstem, w lewym dolnym rogu prostokątna pieczęć z napisem: Urząd Wojewódzki Tarnopolski Weszło dnia ..., 193..., zał. ... nr ... oraz wpisaną odręcznie datą: 14 XI ...3 i literami: B.P; na górze i na dole ostatniej strony nieczytelna parafa.

^{f-f} Podkreślono maszynowo.

^{g-g} Podkreślono odręcznie.

^{h-h} Odbito stemplem.

⁷ Andrzej Tylko, radca Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie; w 1935 p.o. kierownika Oddz. Narodowościowego Wydz. Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie.

№ 174

9 листопада 1933, Золочів. Лист начальника Золочівського повіту до Відділення публічної безпеки ВУ в Тернополі про перебіг дня української національної жалоби в повіті

Золочівський начальник повіту
№: 304/секр.

Золочів, 9 листопада 1933 [р.]
^a-Таємно!^a

День української жалоби,
дня 29 X і 5/XI 1933 [р.]
перебіг

^b-Воєводському управлінню^b
у Тернополі
Відділення публ[ічної] безп[еки]

Відповідно до звіту від дня 30/X 1933 [р.] №: 304/секр. повідомляю, що перебіг дня української жалоби на території тут[ешнього] пов[іту] дня 5 XI ц. р. був наступний:

Дня 5 XI 1933 [р.] священник Лисько в Сасові виголосив проповідь під час богослужіння в церкві. Під час проповіді о. Лисько сказав, що зараз український народ в неволі, а на українській землі панують вороги. Далі о. Лисько закликав присутніх у церкві до стійкості в подальшій діяльності, направленої до створення незалежної України, порівняв страждання українського народу до терпінь Христа, якого мучили, а пізніше його вороги, однак, загинули, а отже, за словами о. Лиська, і вороги українського народу загинуть у своєму часі, бо «прийде ця година, коли ворогів поб'ємо».

Цього самого дня о 15-ій годині о. Лисько пішов у місцеву читальню «Просвіти», де зібраних вже було близько 35 осіб. На цих зборах дочка священника Лиська – Володимира – виголосила реферат на тему «Становлення й падіння укр[аїнської] держави». Під час зачитування доповіді з'явилася поліція і збори, як нелегально влаштовані, розпустила.

На священника Лиська і його дочку підготовлено донесення з метою притягнути їх до відповідальності.

Крім цього, в Золочеві, Чижеві, Ремезівцях, Струтині, Красносільцях, Шпиколосах, Гологорах, Стінці і Трудовачі в церквах відправлено молитви за голодуючих українців у радянській Росії та оголошено пастирські листи, – антидержавних чи антиурядових виступів, не було.

Я відзначаю, що цього дня в багатьох місцевостях тут[ешнього] пов[іту] гр[еко-]кат[олицькі] священники взагалі жодних молитов, ні панахид не відправляли. Не влаштовано також пожертви на користь голодуючих україн-

^a-^a Відбито штампом і перекреслено від руки.

^b-^b Написано великими літерами і в розбивку.

Nr 174

9 listopada 1933, Złoczów. Pismo starosty złoczowskiego do Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego UW w Tarnopolu dotyczące przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej w powiecie

Starosta Złoczowski
Nr: 304/tjn.

Złoczów, dnia 9 listopada 1933 [r.]
^aPoufne!^a

Święto żałoby ukraińskiej
w dniu 29 X i 5/XI 1933 [r.]
przebieg

Do ^bUrzędu Wojewódzkiego^b
w Tarnopolu
Wydział Bezp[ieczeństwa] Publ[icznego]

W ślad sprawozdania z dnia 30/X 1933 [r.] L: 304/Tjn. donoszę, że przebieg dnia żałoby ukraińskiej na terenie tut[ejszego] pow[iatu] w dniu 5 XI rb. był następujący:

Dnia 5 XI 1933 [r.] wygłosił ksiądz Łysko w Sassowie kazanie w czasie nabożeństwa w cerkwi. Podczas kazania ks. Łysko wyraził się, że obecnie naród ukraiński jest w niewoli, a na ziemi ukraińskiej panują wrogowie. Dalej nawoływał ks. Łysko obecnych w cerkwi do wytrwania w dalszej pracy, zmierzającej do wywalczenia wolnej Ukrainy, porównał cierpienia narodu ukraińskiego do cierpień Chrystusa, który był męczony, a później wrogowie jego jednak zginęli, a zatem według słów ks. Łyski i wrogowie narodu ukraińskiego zginą w swoim czasie, bo „przyjdzie ta godzina, że wrogów pobijemy”.

Tego samego dnia o godzinie 15 udał się ks. Łysko do miejscowej czytelnicy „Proswity”, gdzie zebranych już było około 35 osób. Na zebraniu tym córka księdza Łyski – Włodzimiera – wygłosiła referat na temat powstania i upadku państwa ukr[aińskiego]. Podczas wygłaszania referatu zjawiała się policja i zebranie, jako nielegalnie urządzone, rozwiązała.

Na księdza Łyskę i jego córkę sporządzono doniesienia w celu pociągnięcia ich do odpowiedzialności.

Poza tym w Złoczowie, Czyżowie, Remizowcach, Strutynie, Krasnosielcach, Szpikłosach, Gołogórach, Ściance i Trędowaczu odprawiono w cerkwiach modły za głodujących Ukraińców w Rosji sowieckiej i odczytane zostały listy pasterkie, wystąpienia jednak antypaństwowe lub antyrządowe miejsca nie miały.

Zaznaczam, że w dniu tym w wielu miejscowościach tut[ejszego] pow[iatu] księża gr[recko]kat[oliccy] w ogóle żadnych modłów ani panachyd nie odprawili. Nie były również urządzone składki na rzecz głodujących Ukraińców w Rosji, za

^a-^a *Odbito stemplem i podkreślono odręcznie.*

^b-^b *Zapisano wersalikami i pismem spacyjowanym.*

ців в Росії, за винятком гмін Гологір, Трудовача і Стінки, де священики під час проповіді закликали населення до грошових пожертв на користь голодуючих співвітчизників у Росії.

Водночас Пов[ітовому] ком[андуванню] ДП я видаю наказ провести слідства, які спрямовані до припинення діяльності Просвіти в Сасові за виявлення діяльності, яка не відповідає статуту.

Повітовий начальник:
(—) Плахта

ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2067, арк. 15.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

У лівому верхньому куті нерозбірливий підпис; під датою документу дописані від руки літери: В або Н і Б; внизу сторінки, під текстом, нерозбірливий підпис та прямокутна печатка з написом: Воєводське Тернопільське управління, Надійшло дня ..., 193..., дод. ... № ..., на якій вписано від руки дату: 14 XI ...3 та літери: Б. Н.

wyjątkiem gmin Gołogóry, Trędownacz i Ścianka, gdzie księża wzywali w czasie kazania ludność do ofiar pieniężnych na rzecz głodujących rodaków w Rosji.

Równocześnie wydaję polecenie Pow[iatowej] Kom[andzie] PP przeprowadzenia dochodzeń zmierzających do zawieszenia działalności „Proswity” w Sasowie za przejawienie działalności niezgodnej ze statutem.

Starosta Powiatowy:
(—) Płachta

DATO, f. 231, op. 1, spr. 2067, k. 15.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W lewym górnym rogu nieczytelna parafa; pod datą dokumentu odręcznie dopisane litery: W lub N i B; na dole strony, pod tekstem, nieczytelna parafa i prostokątna pieczęć z napisem: Urząd Wojewódzki Tarnopolski, Weszło dnia ..., 193..., zał. ... nr ..., na której odręcznie wpisano datę: 14 XI ...3 oraz litery: B. N.

№ 175
9 листопада 1933, Станіслав. Із звіту
Станіславського воєводи про становище української громади
і перебіг дня української національної жалоби

Станіславський воєвода
№ ББ Секр. 17/1/33

Станіслав, 9 листопада 1933 р.

^{а-б}Загальна ситуація^{-б}
всіх національних меншин^{-а}

^бУкраїнці^{-б}

Звітний період відзначається проведенням значних акцій українськими політичними партіями, які проходили у зв'язку з переслідуванням укр[аїнського] населення у рад[янській] Україні. Кульмінаційним пунктом цієї акції протесту мав бути день 29 жовтня, на який передбачено цілу масу зборів протесту, при чому в ряді місцевостей планувалось влаштувати демонстраційні походи.

У підготовці цієї акції протесту взяло участь також гр[еко-]кат[олицьке] духовенство, яке, з наказу своєї влади, на день 29 X запропонувало відправлення у всіх церквах панахид за голодуючим у рад[янській] Україні українським населенням.

Однак, внаслідок заборони з боку влади проведення всякого роду публічних зборів, всю цю акцію обмежено до чисто церковних рамок, а в нечисельних лише випадках в закритих приміщеннях проведено збори протесту. Жодних демонстрацій цього дня не проведено.

[...]

^{а-б}Політичне життя^{-б-а}

^а-УНДО^{-а}

Пов[іт] Рогатин: Дня 15 жовтня у Бурштині Рогатинського пов[іту] відбулися депутатські збори, на які прибув депутат Степан Кузик. У зборах взяло участь близько 250 осіб з Бурштина та довколишніх сіл.

[...]

У дальшій частині своєї промови [Кузик] вболівав над втратою надбань прав укр[аїнського] народу в б[увшій] Галичині, здобутих під час австр[ійської] влади, говорячи, що українці втратили 50% прав у сфері шкільництва та що в Чехословаччині краще українцям, в Румунії гірше, а в рад[янській] Росії найгірше, де червоний деспот повністю нищить український народ.

^{а-а} Підкреслено машинописним способом.

^{б-б} Написано в розбивку.

Nr 175
9 listopada 1933, Stanisławów. Fragment sprawozdania
wojewody stanisławowskiego dotyczący sytuacji mniejszości ukraińskiej
i przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej

^a-Wojewoda Stanisławowski^a
Nr BB Taj.17/1/33

Stanisławów, dnia 9 listopada 1933 r.

^{a-b}Sytuacja ogólna^b
dla wszystkich mniejszości narodowych^a

^b-Ukraińcy^b

Okres sprawozdawczy stał pod znakiem silnej akcji ze strony ukraińskich stronnictw politycznych, prowadzonej przez nie w związku z prześladowaniem ludności ukraińskiej na Ukrainie sow[ieckiej]. Punktem kulminacyjnym tej akcji protestacyjnej miał być dzień 29 października, na który zapowiedziano całą masę zgromadzeń i zebrań protestacyjnych, przy czym w szeregu miejscowości projektowano urządzenie pochodów demonstracyjnych.

W przygotowywaniu tej akcji protestacyjnej wzięło również udział duchowieństwo gr[eco]kat[olickie], które z polecenia swych władz przełożonych zapowiedziało na dzień 29 X odprawienie we wszystkich cerkwiach nabożeństw żałobnych na intencję głodującej na Ukrainie sow[ieckiej] ludności ukraińskiej.

Wskutek jednak wydanego przez władze zakazu urządzania wszelkiego rodzaju zgromadzeń publicznych, ograniczono całą tę akcję protestacyjną do ram czysto cerkiewnych, a w nielicznych tylko wypadkach urządzono w lokalach zamkniętych zebrania protestacyjne. Żadnych demonstracji w tym dniu nie urządzono.

[...]

^{a-b}Życie polityczne^{b-a}

^a-UNDO^a

Pow[iat] Rohatyn: Dnia 15 października odbyło się w Bursztynie pow[iat] Rohatyn zebranie poselskie, na które przybył poseł Stefan Kuzyk. Udział w zebraniu wzięło około 250 osób z Bursztyna i okolicznych wsi.

[...]

W dalszym ciągu swego przemówienia ubolewał [Kuzyk] nad utratą dorobku praw ukr[aińskiego] narodu w b[yłej] Galicji, zdobytych w czasie rządów austr[iackich], twierdząc, że Ukraińcy stracili 50% praw na polu szkolnictwa oraz że w Czechosłowacji jest lepiej Ukraińcom, w Rumunii gorzej, a w Rosji

^{a-a} Podkreślono maszynowo.

^{b-b} Zapisano pismem spacjowanym.

При цьому додав, що українська думка поділена на два табори, тобто «за і проти», однак найближчими днями має відбутися Всесвітній український конгрес, який закличе весь український світ до однорідної діяльності.

Нарешті закликав зібраних, щоб довели світові, що тут, на українських землях під Польщею, не перенесуть українці більшовицької зарази, яку треба нищити, після чого вигукнув: «Хай живе укр[аїнський] народ і нація, геть із більшовицьким терором!».

Вся увага українських політичних партій у звітному періоді була спрямована на справу підготовки т. зв. дня жалоби, який заплановано на день 29 жовтня у зв'язку з переслідуваннями української стихії в радянській Україні. Підготовча робота йшла в напрямку скликання якнайбільшого числа публічних зборів, влаштування богослужінь у церквах і т. п. Однак, з огляду на видану адміністративною владою заборону проведення будь-яких публічних зборів цього дня, всю акцію протесту обмежено лише до траурних богослужінь у церквах, та до поодиноких зборів в закритих приміщеннях.

^aПов[іт] Долина:^a Дня 29 жовтня у всіх церквах у повіті відправлено панахиди в пам'ять голодуючих у рад[янській] Україні українців. Під час богослужінь були зібрані пожертви для зміцнення фонду допомоги для голодуючих.

У Долині й Болехові українські націоналісти намагалися влаштувати після богослужіння публічні збори, до чого, однак, не допущено.

Під час богослужінь всюди оголошувалися пастирські листи та виголошувалися принагідні проповіді. Під час проповіді в церкві в Болехові, коли священник ілюстрував в чорних кольорах положення українського населення в рад[янській] Україні, комуніст, що знаходився в церкві, Мирон Костів, вголос висказав слова: «Неправда, брешиш, долой з кл[е]ром».

Пов[іт] Городенка: На території цього повіту акція обмежилася відправленням богослужінь у церквах, під час яких священники виголосили короткі промови про утиск в рад[янській] Україні, водночас закликаючи парафіян приносити пожертви на користь голодуючих братів в Україні. Створений в Городенці Громадський комітет порятунку України, до складу якого входили як представники УНДО, так і УСРП, хотів 29 X улаштувати 18 публічних зборів на території повіту, однак, через заборону, ці збори не відбулися. В районі розповсюджувалися відозви, з яких 1 прим[ірник] додається.

Пов[іт] Калуш: На території Калуського повіту акцію жалоби організував, покликаний в Калуші, Комітет несення допомоги голодуючим в Україні, який до всіх гмін розіслав відозви, де заклиалося до жертв на користь голодуючих в Україні.

У повіті, крім богослужінь в церквах, жодної іншої маніфестації не організовано.

Пов[іт] Коломия: На території Коломийського повіту майже у всіх церквах 29 жовтня відправлено богослужіння, під час яких виголошено відповідні проповіді.

sow[ieckiej] najgorzej, gdzie czerwony despotą niszczy zupełnie naród ukraiński. Nadmieniał przy tym, że opinia ukraińska jest podzielona na dwa obozy, tj. „za i kontra”, jednak w dniach najbliższych ma odbyć się Wszechświatowy Kongres Ukraiński, który powoła cały świat ukraiński do jednolitego działania.

W końcu wezwał zebranych, by udowodnili światu, że tu, na ziemiach ukraińskich pod Polską, nie zniosą Ukraińcy zarazy bolszewickiej, którą należy tępić, po czym wznosił okrzyk: „Niech żyje ukr[aiński] naród i nacja, precz z terrorem bolszewickim!”.

Cała uwaga ukraińskich stronnictw politycznych zwrócona była w okresie sprawozd[awczym] na sprawę przygotowania tzw. dnia żałoby, zapowiedzianego na dzień 29 października, w związku z prześladowaniem żywiołu ukraińskiego na Ukrainie sow[ieckiej]. Prace przygotowawcze szły w kierunku zwołania w tym dniu jak największej ilości zgromadzeń publicznych, urzędzenia nabożeństw w cerkwiach itp. Ze względu jednak na wydany przez władze administracyjne zakaz urządzania w tym dniu jakichkolwiek zebranych publicznych, ograniczono całą akcję protestacyjną jedynie do żałobnych nabożeństw w cerkwiach oraz do nielicznych zebranych w zamkniętych lokalach.

^aPow[iat] Dolina:^a W dniu 29 października odprawione zostały we wszystkich cerkwiach w powiecie nabożeństwa żałobne na intencję głodujących na Ukrainie sow[ieckiej] Ukraińców. W czasie nabożeństwa zbierane były datki na zasilanie funduszy zapomogowych dla głodujących.

W Dolinie i Bolechowie usiłowali nacjonaliści ukraińscy urządzić po nabożeństwie zgromadzenie publiczne, do czego jednak nie dopuszczono.

W czasie nabożeństw odczytywano wszędzie listy pasterskie oraz wygłaszano okolicznościowe kazania. W czasie kazania w cerkwi w Bolechowie, gdy ksiądz ilustrował w czarnych barwach położenie ludności ukraińskiej na Ukrainie sow[ieckiej], znajdujący się w cerkwi komunista Miron Kościew, wypowiedział głośno słowa: „Neprawda, breszysz, dołoj z kl[e]rom”.

Pow[iat] Horodenka: Na terenie tego powiatu akcja ograniczyła się do odprawienia nabożeństw w cerkwiach, w czasie których księża wygłosili krótkie przemówienia o ucisku na Ukrainie sow[ieckiej], wzywając zarazem parafian do składania datków na rzecz głodujących braci na Ukrainie. Zawiązany w Horodence Komitet Obywatelski Ratunku Ukrainy, w skład którego wchodził zarówno przedstawiciel UNDO, jak i USRP, zamierzał w dniu 29 X urządzić 18 zgromadzeń publicznych na terenie powiatu, jednak wskutek zakazu zgromadzenia te nie odbyły się. W terenie kolportowano odezwy, z których 1 egz[emplarz] dołącza się.

Pow[iat] Kałusz: Na terenie powiatu kałuskiego akcję żałoby organizował zawiązany w Kałuszu Komitet Niesienia Pomocy Głodującym na Ukrainie, który rozesłał do wszystkich gmin odezwy, wzywające do składek na rzecz głodujących na Ukrainie.

W powiecie, poza nabożeństwami w cerkwiach, żadnej innej manifestacji nie urządzono.

У Печеніжині скликано цього дня збори членів читальні «Просвіти», на яких [з]’явилося близько 120 осіб. На зборах виголошено ряд рефератів, а як доповідачі виступали:

Якуб’як Василь, студент, який, ілюструючи положення в рад[янській] Україні, підкреслив, що 10 000 укр[аїнського] населення згинуло там з голоду, що жодні протести, які вносить Ліга Націй, нічого не ^в допоможуть тому, що вона немає впливу на Совіти і вона не може виступити на захист українського народу;

Андрійович Осип, директор кооперації, який представив зібраним економічне становище в Совітах і закликав засудити перед всім світом радянське урядування;

Отець Крижанівський, який виголосив промову в незвичайно націоналістичному дусі. Він сказав, що сусідні з Україною держави під час війни застали український народ не підготовлений до захисту, і розірвали українські землі на чотири частини. Зараз вони ведуть справу до винищення українського народу різними способами, негідними цивілізованого світу. Совіти знищили в укр[аїнського] населення віру в Бога, вбили укр[аїнських] священників, а зараз голодом хочуть винищити весь укр[аїнський] народ.

[...]

Пов[іт] Косів: На території Косівського повіту вся акція обмежилася лише до богослужінь в церквах, при чому найбільш урочисто відправлено богослужіння у Кутах, де воно тривало від 28 [X] 18 год. до 29 [X] 16 год., а урочисто правило його шестеро гр[еко-]кат[олицьких] священників.

Пов[іт] Надвірна: Подібно в Надвірнянському пов[іті] відправлено лише траурні богослужіння, натомість не скликано жодних зборів. Одиноким маніфестаційним актом було вивішення головою читальні «Просвіти» в Космачі чорної хоругви на будинку читальні.

Пов[іт] Рогатин: У Рогатинському повіті, крім богослужінь у церквах, деякі товариства зорганізували траурні збори у своїх приміщеннях. Такі збори влаштували:

«Рідна школа» в Рогатині, на яких директор укр[аїнської] гімн[азії] Бачинський у своїй промові відзначив заслуги б[увшого] дир[ектора] гімн[азії] в Рогатині Чайківського, який разом з цілою родиною виїхав в рад[янську] Україну, запрошений туди совітами, а потім був ними вбитий.

Читальня «Просвіти» в Залужжі, де участь у зборах взяло 25 осіб, і під час них голова зборів прочитав брошуру «Лихоліття України в Большевії», яку видало «Діло»;

«Рідна школа» в Пукові, де під час зборів схвалено резолюцію протесту проти гвалтів у рад[янській] Україні, які завдаються проживаючим там українцям.

^в Нерозбірливе слово, підкреслене машинописним способом.

Pow[iat] Kołomyja: Na terenie powiatu kołomyjskiego odprawiono we wszystkich niemal cerkwiach nabożeństwa w dniu 29 października, podczas których wygłoszono odpowiednie kazania.

W Peczeniżynie zwołano w dniu tym zebranie członków czytelnicy „Proswity”, na którym [z]jawilo się około 120 osób. Na zebraniu wygłoszono szereg referatów, a jako prelegenci występowali:

Jakubiak Wasyl, student, który ilustrując położenie na Ukrainie sow[ieckiej] podkreślił, że 10 000 ludności ukr[aińskiej] tam już zginęło z głodu, że żadne protesty wnoszone do Ligi Narodów nic nie ° pomagają, ponieważ nie ma ona wpływu na Sowiety i nie może ona wystąpić w obronie narodu ukraińskiego;

Andrijowicz Osyp, dyrektor kooperatywy, który przedstawił zebranyemu stonunki gospodarcze w Sowiecie i wzywał do potępienia przed całym światem rządów sowieckich;

Ks. Krzyżanowski, który wygłosił przemówienie wybitnie w duchu nacjonalistycznym. Stwierdził on, że sąsiednie z Ukrainą państwa w czasie wojny zaskoczyły naród ukraiński, nieprzygotowany do obrony, i rozdarły ziemię ukraińską na cztery części. Obecnie dążą one do wyniszczenia narodu ukraińskiego rozmaitymi sposobami, niegodnymi świata cywilizowanego. Sowiety wydarły ludności ukr[aińskiej] wiarę w Boga, wymordowały księży ukr[aińskich], a obecnie głodem chcą wyniszczyć cały naród ukr[aiński].

[...]

Pow[iat] Kosów: Na terenie powiatu kosowskiego cała akcja ograniczyła się jedynie do nabożeństw w cerkwiach, przy czym najuroczyściej odprawiono nabożeństwo w Kutach, gdzie trwało ono od dnia 28 [X] godz. 18 do dnia 29 [X] godz. 16, a celebrowało ją sześciu księży gr[recko]kat[olickich].

Pow[iat] Nadwórna: Podobnie w pow[iecie] nadwórniańskim odprawiono jedynie nabożeństwa żałobne, nie urządzono natomiast żadnych zebrań ani zgromadzeń. Jedynym aktem manifestacyjnym było wywieszenie przez przewodniczącego czytelnicy „Proswity” w Kosmaczu czarnej chorągwi na budynku czytelnicy.

Pow[iat] Rohatyn: W powiecie rohatyńskim, poza nabożeństwami w cerkwiach, urządziły niektóre stowarzyszenia zebrania żałobne we własnych lokalach. Zebrania takie urządziły:

„Ridna Szkoła” w Rohatynie, na którym dyrektor gimn[azjum] ukr[aińskiego] Baczyński podniósł w swym przemówieniu zasługi b[yłego] dyr[ektora] gimn[azjum] w Rohatynie Czajkowskiego, który wraz z rodziną wyjechał na Ukrainę sow[iecką] zaproszony tam przez Sowiety, a następnie przez nie został zamordowany.

Czytelnia „Proswity” w Załużu, gdzie udział w zebraniu wzięło 25 osób, a w czasie zebrania przewodniczący przeczytał broszurę „Łycholite Ukrainy w Bolszewii” wydaną przez „Diło”;

° Nieczytelne słowo skreślone maszynowo.

Пов[іт] Станіслав: у Станіславському повіті влаштовано, незалежно від відправлених у церквах богослужінь, збори в товариствах, на яких порушувалася справа відносин у рад[янській] Україні.

У Станіславі 29 жовтня заходами філії «Просвіти» скликано таємну нараду, в якій взяло участь близько 150 осіб, відомих політичних діячів. На ній присутні були професори середніх шкіл: Лепкий, Никифоряк, Грицак, Сівецький, Бригідер, о. Кушнір, о. Савраш, адвокат Онуферко та представниці «Союзу українок»¹ з Софією Олесницькою на чолі.

Під час наради присутня була колишня депутат Рудницька, яка виголовила звіт. Вона представила загальний стан укр[аїнської] пропаганди за кордоном, говорячи, що ця пропаганда сьогодні знаходиться на належному рівні, так, що коли зараз порушується якась справа на міжнародному фоні, представники чужих держав орієнтуються в українських відносинах та спрямованості укр[аїнського] народу, а не так, як 15 років тому, коли мало хто що-небудь знав про український народ. Пізніше сказала, що справа акції на користь голодуючої рад[янської] України і протибільшовицької пропаганди була порушувана як на Меншинному конгресі в Берні, так і останнім часом на території Ліги Націй. Однак, ця остання визнала себе некомпетентною в цій справі, а це з огляду на те, що рад[янська] Росія не є її членом. Ліга віддала цю справу до вирішення Міжнародному Червоному Хресту в Женеві, який вирішить, чи акцію допомоги він буде сам вести з дозволом радянського уряду, чи теж доручить її російському Червоному Хресту. Доповідачка відзначила, що зараз акція допомоги голодуючій Україні охопила дуже широкі кола як і в країні, так і за кордоном, однак, найбільшу надію покладається на допомогу укр[аїнському] населенню зі Східної Малополющі.

Крім цих зборів на території Станіславського повіту влаштовано збори в Тисменицях, Пацикові, Рибному, Угринові Долішньому та Чукалівці, на яких члени Студентської секції зі Станіслава виголосили відповідні реферати.

В інших повітах, тобто Стрийському, Снятинському, Глумацькому та Жидачівському, крім богослужінь у церквах, іншої маніфестації не влаштовано.

¹ «Союз українок» – українська жіночна організація, наближена до УНДП і УНДО, що згрупує у своїх лавах біля 15 тис. членів; центр спілки знаходився у Львові; метою організації було піднесення активності жінок в суспільному житті, підвищення рівня освіти і удосконалення умінь ведення домашнього господарства; в 1929 польська влада тимчасово призупинила діяльність спілки, натомість організація була ліквідована в 1938.

„Ridna Szkoła” w Pukowie, gdzie w czasie zebrania uchwalono rezolucję protestacyjną przeciw gwałtom na Ukrainie sow[ieckiej], zadawanym zamieszkałym tam Ukraińcom.

Pow[iat] Stanisławów: W powiecie stanisławowskim urządzono, niezależnie od odprawianych w cerkwiach nabożeństw, zebrania w stowarzyszeniach, na których poruszano sprawę stosunków panujących na Ukrainie sow[ieckiej].

W Stanisławowie zwołano w dniu 29 października staraniem filii „Proswity” naradę poufną, w której wzięło udział około 150 osób, wybitniejszych działaczy politycznych. Obecni na niej byli profesorowie szkół średnich: Łepki^d, Nykyforjak, Hrycak, Siwecki, Brygider, ks. Kuszniir, ks. Sawrasz, adwokat Onuferko oraz przedstawicielki „Sojuza Ukrainok”¹ z Zofią Oleśnicką na czele.

Na naradzie obecna była posłanka Rudnicka, która wygłosiła sprawozdanie. Przedstawiła ona ogólny stan propagandy ukr[aińskiej] za granicą, twierdząc, że propaganda ta stanęła obecnie na odpowiednim poziomie, tak że gdy obecnie porusza się jakaś sprawa na forum międzynarodowym, przedstawiciele obcych państw orientują się w stosunkach ukraińskich i dążeniach narodu ukr[aińskiego], a nie jak przed 15-tu laty, gdy mało kto wiedział cokolwiek o narodzie ukraińskim. Następnie oznajmiła, że sprawa akcji na rzecz głodującej Ukrainy sow[ieckiej] i propagandy przeciwbolszewickiej poruszona była zarówno na Kongresie Mniejszościowym w Bernie, jak i ostatnio na terenie Ligi Narodów. Jednak ta ostatnia uznała się za niekompetentną w tej sprawie, a to ze względu na to, że Rosja sow[iecka] nie jest jej członkiem. Liga oddała sprawę tę do załatwienia Międzynarodowemu Czerwonemu Krzyżowi w Genewie, który zadecyduje, czy akcję zapomogową prowadzić on będzie za zezwoleniem rządu sowieckiego sam, czy też poruczy ją rosyjskiemu Czerwonemu Krzyżowi. Mówczyni zaznaczyła, że obecnie akcja pomocy głodującej Ukrainie objęła bardzo szerokie koła, tak w kraju jak i za granicą, jednak największą nadzieję pokładają w pomocy ludności ukr[aińskiej] z Małopolski Wschodniej.

Poza tym zebraniem urządzono na terenie powiatu stanisławowskiego zebrania w Tyśmieniczanych, Pacykowie, Rybnem, Uhrynowie Dolnym i Czukałówce, na których członkowie Studenckiej Sekcji ze Stanisławowa wygłosili odpowiednie referaty.

W pozostałych powiatach, a to: stryjskim, śniatyńskim, tłumackim i żydaczowskim poza nabożeństwami w cerkwiach żadnej innej manifestacji nie urządzono.

^d *Tak w tekście. W dokumencie nr 165: Łepkyj.*

¹ „Sojuz Ukrainok” – ukraińska organizacja kobieca zbliżona do UNDP i UNDO, skupiająca w swoich szeregach ok. 15 tys. członkiń; siedziba związku znajdowała się we Lwowie; celem związku było podniesienie aktywności kobiet w życiu społecznym, podniesienie poziomu wykształcenia i doskonalenie umiejętności prowadzenia gospodarstwa domowego; działalność związku została zawieszona przez władze polskie w 1929, natomiast likwidacja organizacji nastąpiła w 1938.

УСРП

Пов[іт] Снятин: 1 жовтня за старанням Пов[ітового] комітету УСРП у Снятині відбулися публічні збори за участю депутатів Вахнюка (УСРП) й Чукура (УНДО). На цих зборах доповідь про положення українців в рад[янській] Україні виголосив редактор «Громадського голосу»² зі Львова, Павлов Остап. Після нього промовляв депутат Чукур та від імені українського студентства – Семен Чичул. Участь у зборах взяло приблизно 800 осіб.

[...]

ДАВО, ф. 46, оп. 9 а, спр. 987, арк. 161–163 зв.

Копія, машинопис.

Документ польською мовою.

Немає додатку.

² «Громадський голос» – видавничий орган УСРП, антикомуністичний політичний тижневик, що з'являється у Львові; редакторами були, м. ін.: О. Павлів і М. Стахів.

USRP

Pow[iat] Śniatyn: Dnia 1 października odbyło się staraniem Pow[iatowego] Komitetu USRP w Śniatynie zebranie publiczne z udziałem posłów Wachniuka (USRP) i Czukura (UNDO). Na zebraniu tym referat o położeniu Ukraińców na Ukrainie sow[ieckiej] wygłosił redaktor „Hromadzkiego Hołosu”² ze Lwowa, Pawłow Ostap. Po nim przemawiał poseł Czukur oraz imieniem ukraińskiego studentwa Semen Czyczuł. Udział w zebraniu wzięło około 800 osób.

[...]

DAWO, f. 46, op. 9 a, spr. 987, k. 161–163 v.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

Załącznika brak.

² „Hromadskýj Hołos” – organ prasowy USRP, antykomunistyczny tygodnik polityczny, ukazujący się we Lwowie; redaktorami byli m. in.: O. Pawliw i M. Stachiw.

№ 176

13 листопада 1933, Косів. Із звіту начальника Косівського повіту про відзначення дня української національної жалоби на території повіту

Повітове Косівське начальство
№ Секр. 1/2

^аТаємно^{-а}
Косів, 13 листопада 1933 [р.]

Місячний звіт зі сфери
публічної безпеки

Пану Воєводі
^бу Станіславі^{-б}

подаю відповідно до вказівки від 22 березня 1932 № ББ. Секр. 1/2/33.

Повітовий начальник
у з. (—) Дольницький
Заступник Начальника повіту

[Додаток]

[...]

^бМісячний звіт^{-б}

зі сфери публічної безпеки за період від 1 до 31 X 1933 [р.]

VIII. Різне

[...]

У зв'язку з відзначенням Дня національної жалоби Укр[аїни] 29 X ц. р. у Косові та Кутах було відправлено панахиди, на яких під час проповідей священики закликали населення приносити пожертву на користь голодуючого в рад[янській] Україні українського населення, представили зібраним картину нужди, яка там зараз панує і те, що укр[аїнське] населення гнобиться більшовиками.

На території інших гмін у повіті відправлено тихі богослужіння, і лише в деяких гмінах священики після богослужіння згадали про утиск, який більшовики здійснювали проти укр[аїнського] населення у радянській Україні^в.

[...]

ДАІФО, ф. 2, оп. 1, спр. 962, арк. 20, 29.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

У лівому верхньому куті супровідного листа знак, ймовірно літера: в/рз та незрозуміло написано дата: 15[?]/11; нижче незрозумілий підпис; у правому нижньому куті, під підписом незрозуміле слово або підпис.

^а-^а Відбито штампом.

^б-^б Підкреслено машинописним способом.

^в Слово виправлене від руки.

Nr 176

13 listopada 1933, Kosów. Fragment sprawozdania starosty kosowskiego dotyczący obchodów ukraińskiej żałoby narodowej na terenie powiatu

Starostwo Powiatowe Kosowskie
Nr Taj. 1/2

^aTajne^a
Kosów, dnia 13 listopada 1933 [r.]

Sprawozdanie miesięczne z zakresu
bezpieczeństwa publicznego

Panu Wojewodzie
^bw Stanisławowie^b

przedkładam stosownie do reskryptu z dnia 22 marca 1932 nr BB Taj. 1/2/33.

Starosta Powiatowy
wz (—) Dolnicki
Zastępca Starosty

[Załącznik]

[...]
^bSprawozdanie miesięczne^b
z zakresu bezpieczeństwa publicznego za czas od 1 do 31/X 1933 [r.]

VIII. Varia

[...]

W związku z obchodem żałoby narodowej Ukr[ainy] w dniu 29 X br. w Kosowie [i] Kutach odprawione zostały nabożeństwa żałobne, na których w czasie kazań księży nawoływali ludność do składania składek na rzecz głodujących na Ukrainie sow[ieckiej] ludności ukraińskiej, przedstawili zebrany obraz nędzy, jaki obecnie tam panuje i że ludność ukr[aińska] jest gnębiona przez bolszewików.

Na terenie innych gmin w powiecie odprawione zostały ciche msze św. a jedynie w niektórych gminach księży po nabożeństwie wspomnieli o ucisku wywieranym przez bolszewików na ludności ukr[aińskiej] na Ukrainie^c sowieckiej.

[...]

DAIFO, f. 2, op. 1, spr. 962, k. 20, 29.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W lewym górnym rogu pisma przewodniego znak, prawdopodobnie litera: w lub rz oraz słabo czytelna data: 15[?]/11; poniżej nieczytelna parafa; w prawym dolnym rogu, pod podpisem nieczytelne słowo lub parafa.

^{a-a} Odbito stemplem.

^{b-b} Podkreślono maszynowo.

^c Słowo odręcznie poprawione.

№ 177

14 листопада 1933, Коломия. Із звіту начальника Коломийського повіту Станіславському воєводі про відзначення дня української національної жалоби на території повіту

Повітовий Коломийський начальник
№ Секр. 14/Са

^а-Таємно^{-а}
Коломия, 14 листопада 1933 [р.]

Місячний звіт
з заколотницького та професійного
рухів за місяць жовтень 1933 [р.]

Пану Воєводі
^б-у Станіславі^б

подаю.

Повітовий начальник:
(—) Вл. Складовський¹

8 дод.

[Додаток]

[...]

VII. Диверсія та шпигунство

[...]

^в-Дня 29 X ц. р. відбулися панахиди в церквах у Коломиї, Печеніжині, Молодятині, Малому Ключеві, Великому Ключеві, Княждворі, Товмачику, Слободі Рунгурській, Підгайчиках, Загайполі, Турці і Фатовці тут[ешнього] повіту у зв'язку з переслідуваннями українців в радянській Росії. Під час богослужінь оголошувались пастирські листи з цього приводу, крім цього, місцеві священики виголосили короткі промови, ^г-в яких пояснювали громаді про переслідування українців в радянській Росії^г та закликали надавати допомогу голодуючим братам через приношення дрібних грошових пожертв^в.

[...]

У зв'язку з днем жалоби 29 X ц. р. та річницею проголошення незалежності Західної України, 1 листопада ц. р. одержано інформацію, що заколотницькі елементи хотіли публічно ці урочистості заманіфестувати демонстративними виступами, такими як організації походів, виголошування

^а-^а Відбито штампом.

^б-^б Написано в розбивку.

^в-^в Фрагмент перекреслений від руки поперечною лінією.

^г-^г Так у тексті.

¹ Владислав Юзеф Складовський (нар. 11 XI 1895), к-н дипломованої ст. сп.; у 1921–1922 в І псп; у 1928 в розпорядженні І відд. Гол. шт.; у 1933–1935 начальник повіту в Коломиї; у 1936–1937 начальник повіту в Тлумачі; у вересневій кампанії 1939 в ІV відд. Командування Армії «Карпати».

Nr 177

14 listopada 1933, Kołomyja. Fragment sprawozdania starosty kołomyjskiego dla wojewody stanisławowskiego, dotyczący przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej w powiecie

Starosta Powiatowy Kołomyjski
Nr Taj. 14/Sa

^aTajne^a
Kołomyja, dnia 14 listopada 1933 [r.]

Sprawozdanie miesięczne z ruchu
wywrotowego i zawodowego za
miesiąc październik 1933 [r.]

Panu Wojewodzie
^bw Stanisławowie^b

przedkładam.

Starosta powiatowy:
(-) Wł. Skłodowski¹

8 zał.

[Załącznik]

[...]

VII. Dywersja i szpiegostwo

[...]

^cDnia 29 X br. odbyły się żałobne nabożeństwa w cerkwiach w Kołomyi, Peczenizynie, Młodiatynie, Kluczowie Małym, Kluczowie Wielkim, Książ-dworze, Tłumaczyku, Słobodzie Rungórskiej, Podhajczykach, Zahajpolu, Turce i Fatowcach ^{tut[ejszego]} powiatu w związku z prześladowaniem Ukraińców w Rosji sowieckiej. W czasie tych nabożeństw odczytywane były listy pasterskie w tym względzie, ponadto miejscowi księża wygłosili krótkie przemówienia, ^dw których objaśniali społeczeństwo o prześladowaniach Ukraińców w Rosji sowieckiej^d i apelowali, by nieść pomoc głodującym braciom przez składanie na ich ręce drobnych datków pieniężnych^c.

[...]

W związku z dniem żałoby w dniu 29 X br. oraz rocznicą ogłoszenia niepodległości Zachodniej Ukrainy, w dniu 1 listopada br. uzyskano informacje, że elementy wywrotowe zamierzały uroczystości te zmanifestować publicznie przez demonstracyjne wystąpienia, jak urządzenie pochodów, wygłaszania przemówień

^{a-a} *Odbito stemplem.*

^{b-b} *Zapisano pismem spacjowanym.*

^{c-c} *Fragment odręcznie przekreślony poprzeczną linią.*

^{d-d} *Tak w tekście.*

¹ Władysław Józef Skłodowski (ur. 11 XI 1895), kpt. dypl. st. sp.; w l. 1921–1922 w 1 psp; w 1928 w dyspozycji Oddz. I Szt. Gł.; w l. 1933–1935 starosta w Kołomyi; w l. 1936–1937 starosta w Tłumaczu; w kampanii wrześniowej 1939 w Oddz. IV Dtwa Armii „Karpaty”.

промов та розповсюдження принагідних відозв. Внаслідок цієї інформації, «проведено» в ряді «осіб, яких підозрювали у співучасті в задуманій» акції, «домашні обшуки, які були безрезультатні, за винятком [обшуку] в Богдана Михалівського,» «випускника медицини з Коломиї, в якого знайшли підготовлений до виголошення 29 X ц[ього] р[оку] – в день жалоби – реферат. Ця доповідь під заголовком «Україна і московські більшовики», має, однак, загальний характер. Крім цього, в нього знайдено календар п. з. «Січова зоря» із забороненими піснями і одну брошуру «За батька», яка не має дозволу влади на поширення з огляду на закордонне видання. Цей матеріал піддано сумніву і передано, «разом з Михалевським»^д, в розпорядження судової влади». Крім того, превентивно затримано кільканадцятьох осіб, які були на обліку, як члени ОУН, підозрюваних в організації демонстративних виступів у вищезгаданих днях.

ДАІФО, ф. 2, оп. 1, спр. 962, арк. 7, 17–18.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

У лівому верхньому куті супровідного листа знак, ймовірно літера: в/рз та дата: 15[?]/11; нижче нерозбірливий підпис; під підписом нерозбірливе слово.

^{г-г} Підкреслено від руки.

^д Так у тексті. Вище: Михалівський.

oraz kolportowania okolicznościowych odezw. Na skutek tych informacji, „przeprowadzono” u szeregu „osób podejrzanych o współudział w zamierzonej” akcji „rewizje domowe, które wypadły negatywnie, za wyjątkiem [rewizji] u Bohdana Mychalewskiego, absolwenta medycyny z Kołomyi, u którego znaleziono przygotowany referat do ogłoszenia w dniu 29 X br. jako w dniu żałoby. Referat ten, jakkolwiek zatytułowany jest „Ukraina i Moskowski Bolszewiki”, to jednak treść jego ma charakter ogólny. Nadto znaleziono u niego kalendarz pt. „Siczowa Zorja” z zakazanymi pieśniami i 1 broszurę „Za Batka”, nie posiadającą debitu. Materiał ten zakwestionowano i przekazano „wraz z Michalewskim” do dyspozycji władz sądowych. Poza tym przytrzymano prewencyjnie kilkunastu osobników notowanych w ewidencji OUN jako podejrzanych o organizowanie demonstracyjnych wystąpień w dniach wyżej wspomnianych.

DAIFO, f. 2, op. 1, spr. 962, k. 7, 17–18.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W lewym górnym rogu pisma przewodniego znak, prawdopodobnie litera: w lub rz oraz słabo czytelna data: 15[?]/11; poniżej nieczytelna parafrasa; pod podpisem nieczytelne słowo lub parafrasa.

^{e-e} *Podkreślono odręcznie.*

^f *Tak w tekście. Wyżej: Mychalewski.*

№ 178

14 листопада 1933, Долина. Із звіту начальника Долинського повіту
за жовтень 1933 р. про відзначення дня української національної
жалоби в Болехові та реакції на це КПЗУ

Повітовий Долинський начальник
№ Секр. 5/Си

Долина, 14 листопада 1933 [р.]
^а-Таємно^{-а}

Місячний звіт зі сфери
публічної безпеки за період
від 1 до 31 жовтня 1933 [р.]
на розпорядження від 22 III 1933 [р.]
№ ББ. Секр. 1/2

Пану Воеводі
у Станіславі

Відповідно до наказу від 22 березня 1933 [р.], № ББ. Секр. 1/2, в додатку
подаю Пану Воеводі ситуаційний звіт ^б-зі сфери публічної безпеки^{-б} за місяць
жовтень 1933 р.

Повітовий начальник:
(—) Бжостинський

[Додаток]

[...]

II. Заколотницький рух:
КПЗУ

^вДня 29 жовтня 1933 [р.] під час оголошення пастирського листа, ви-
даного укр[аїнським] єпископством, о. Левинським у церкві в Болехові про
протест проти утиску українців в радянській Україні, присутній на бого-
служінні в церкві відомий комуніст Мирон Костів з Болехова піднесеним
голосом сказав слова «Це не правда – брешеш». Коли о. Левинський наказав
вищезгаданого вивести з церкви, той почав кричати «Геть з кліром» і хотів
розпочати мову словами: «Робітники й селяни». Та його промови не допус-
тили. У зв'язку з вищезгаданим, в ніч з 28 на 29 X ц. р. на стінах церкви
в Болехові з'явилися написи наступного змісту «Хай живе КПЗУ. Геть на-
гайка з України. Геть з буржуазією!».

[...]

^а-^а Відбито штампом.

^б-^б Підкреслено від руки.

^в Абзац відмічений на лівому полі напівкруглою лінією, збоку нерозбірлива замітка.

Nr 178

14 listopada 1933, Dolina. Fragment sprawozdania starosty dolińskiego dla wojewody stanisławowskiego za październik 1933 r. o przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej w Bolechowie i reakcji KPZU

Starosta Powiatowy Doliński
Nr Taj. 5/Sy.

Dolina, dnia 14 listopada 1933 [r.]
^aTajne^a

Sprawozdanie miesięczne z zakresu bezpieczeństwa publicznego za czas od 1 do 31 października 1933 [r.] na zarządzenie z dnia 22 III 1933 [r.]
Nr BB Taj. 1/2

Do
Pana Wojewody
w Stanisławowie

Stosownie do polecenia tamtejszego z dnia 22 marca 1933 [r.], Nr BB Taj. 1/2 przedkładam w załączeniu Panu Wojewodzie sprawozdanie sytuacyjne miesięczne ^bz zakresu bezpieczeństwa^b publicznego za miesiąc październik 1933 r.

Starosta Powiatowy:
(—) Brzostyński

[Załącznik]

[...]

II. Ruch wywrotowy:
KPZU

„Dnia 29 października 1933 [r.] w czasie odczytywania listu pasterskiego, wydanego przez episkopat ukr[aiński], przez ks. Lewińskiego w cerkwi w Bolechowie, dotyczącego protestu przeciw uciskowi Ukraińców na Ukrainie sowieckiej, będący na nabożeństwie w cerkwi znany komunista Miron Kościw z Bolechowa tonem podniesionym wypowiedział słowa: „To nie prawda – breszesz”. Kiedy ks. Lewiński kazał wymienionego wyprowadzić z cerkwi, wymieniony począł krzyżeć: „Precz z klerem” i chciał rozpocząć mowę słowy: „Robitnyky i selany!”^c. Do rozpoczęcia mowy nie został dopuszczony. W związku z powyższym, w nocy z 28 na 29 X br. pojawiły się napisy na murach cerkwi w Bolechowie następującej treści: „Niech żyje KPZU. Precz nahajka z Ukrainy. Precz z burżazją!”

[...]

^{a-a} Odbito stemplem.

^{b-b} Podkreślono odręcznie.

^c Akapit zaznaczony na lewym marginesie półokrągłą linią, obok nieczytelna adnotacja.

ДАІФО, ф. 2, оп. 1, спр. 962, арк. 106, 108.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

У лівому верхньому куті супровідного листа знак, ймовірно літера: в або: рз та дата: 15[?]/11; нижче нерозбірливий підпис; поруч підпису дописане від руки нерозбірливе слово або підпис.

DAIFO, f. 2, op. 1, spr. 962, k. 106, 108.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W lewym górnym rogu pisma przewodniego znak, prawdopodobnie litera: w lub: rz oraz data: 15[?]/11; poniżej nieczytelna parafr; przy podpisie dopisane odręcznie nieczytelne słowo lub parafr.

№ 179

18 листопада 1933, Київ. Із звіту віце-консула РП у Києві до Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про інформації в пресі та прогнози випадків в Україні

18 XI [19]33 [р.]

Мій Дорогий!

[...]

Ти знаєш з газет і рапортів, що на нашій території, крім неймовірних труднощів, виснаження й опору (цей останній двох видів: трохи зорганізованого, а [в] більшість[і], виникаючого з необхідності доведення потрібного для існування мінімуму), понад все – влада посіяла, зібрала й забрала все, що собі запланувала, а зараз знов посіяла і підготувала до весни стільки, скільки їй треба. Перед цим «голим», що так скажу, фактом, треба лише вирішити, за який кошт і якими засобами цього досягнуто? У цьому місці дозволю собі на маленьке відхилення: деякого гімну похвали в честь партії. Немає такої ситуації, з якої більшовики не вміли б здобути користь для себе. Таємниця їхнього успіху, по-моєму, полягає, по-перше в тому, що вони не рахуються із засобами й жертвами, завдяки яким досягається мета. Тому теж цьогорічний голод в Україні вони вміли також використати.

Категорично стверджую, що лише використовуючи голод селянина, вона [партія] вміла, кидаючи покидь, як зголоднілій собаці, змусити виконати всю безмірність сільських робіт, а потім примусити цього самого селянина до визнання себе, за свою гуманну акцію докормлювання. Шляхом застосування систематичного терору, вміли [більшовики] зламати сільську масу до тієї міри, що крім трагічних випробувань минулого року, вони добилися виконання всього плану «хлібоздачі», знов забираючи майже весь урожай. Реалізація цього всього сталася тому, що була кинута величезна кількість кадрів, свіжо вихованих комуністів, яких, перш за все, нічого не єднає з тутешнім населенням або надзвичайно переконаними теоретичними висновками до такої міри, що вони стали майже фанатиками, які виконують^а всякі накази, заплющивши очі на всі наслідки, які відіб'ються на населенні.

[...]

Кожне технічне досягнення, кожен пакт або прийом Литвинова¹, а також кожна звістка, подана буржуазними газетами про безробіття, кризу і т. д.,

^а Слово виправлене від руки.

¹ Максим Литвинов (1876–1951), точн. Макс Валах і Меір Валлах-Фінкельштейн, радянський дипломат; у 1898–1918 в еміграції, в т. ч. у Великобританії; з 4 I 1918 представник більшовицької Росії у Великобританії (невизнаний); у вересні 1918 арештований британською поліцією, в жовтні 1918 обміняний на британського консула Роберта Бруце Локхарта, арештованого ВНК; з листопада 1918 до 1921 член Народної колегії Комісаріату закордонних справ РСФРР, одночас-

Nr 179

18 listopada 1933, Kijów. Fragment raportu wicekonsula RP w Kijowie dla Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego dotyczący informacji prasowych i prognozy wypadków na Ukrainie

18 XI [19]33 [r.]

Mój Drogi!

[...]

Wiesz z gazet i raportów, iż na naszym terenie, pomimo niesamowitych trudności, wycieńczenia i oporu (ten ostatni dwóch rodzajów: trochę zorganizowanego, a [w] większość[i] wynikającego z konieczności zachowania potrzebnego dla egzystencji minimum), pomimo wszystko – władze zasiały, zebrały i zabrały wszystko, co sobie uplanowały, a obecnie ponownie zasiały i przygotowały do wiosny tyle ile im potrzeba. Wobec tego „nagiego”, że tak powiem faktu, należy jedynie ustalić, jakim kosztem i jakimi środkami to zostało osiągnięte? W tym miejscu pozwolę sobie na małą dygresję: pewnego hymnu pochwały na cześć partii. Nie ma takiej sytuacji z jakiej bolszewicy nie potrafiliby wyciągnąć korzyści dla siebie. Tajemnica ich powodzenia, zdaniem moim, polega w pierwszym rzędzie na zupełnym nieliczeniu się ze środkami i ofiarami, przez jakie osiąga się cel. Toteż głód tegoroczny na Ukrainie potrafili również wykorzystać.

Twierdzę z całą kategorięcznością, że jedynie wykorzystując głód chłopów, potrafili rzucając ochłapy, jak zgłodniałemu psu, zmusić go do wykonania całego ogromu prac rolnych, a potem wymusić na tym samym chłopie uznanie dla siebie za swą humanitarną akcję dożywiania. Droga stosowania systematycznego terroru, [bolszewicy] potrafili złamać chłopską masę do tego stopnia, iż pomimo tragicznych doświadczeń roku ubiegłego uzyskali wykonanie całego planu „chlebozdaczy”, zabierając ponownie prawie całkowity plon. Zrealizowanie tego wszystkiego stało się możliwym przez rzucenie olbrzymich kadr świeżo wychowanych komunistów, których przede wszystkim nic nie wiąże z ludnością tutaj[ejszą] lub zasugerowanych teoretycznymi wywodami do takiego stopnia, iż stali się prawie fanatykami, wykonującymi^a wszelkie zlecenia zamknawszy oczy na wszystkie skutki, jakie odbiją się na ludności.

[...]

Każda zdobycz techniczna, każdy pakt lub przyjęcie Litwinowa¹, jak również każda wiadomość podana przez burżuazyjne gazety o bezrobociu, kryzysie

^a *Wyraz poprawiony odręcznie.*

¹ Maksim Litwinow (1876–1951), właśc. Maks Wałach lub Meir Wallach-Finkelstein, sowiecki dyplomata; w l. 1898–1918 na emigracji, m. in. w Wielkiej Brytanii; od 4 I 1918 przedstawiciel Rosji bolszewickiej w Wielkiej Brytanii (nieuznawany); we wrześniu 1918 aresztowany przez policję brytyjską, w październiku 1918 wymieniony na aresztowanego przez WCzK konsula brytyjskiego Roberta Bruce Lockharta; od listopada 1918 do 1921 członek Kolegium Ludowego Komisariatu Spraw Zagranicznych RFSRS, jednocześnie szef misji RFSRS w Kopenhadze; od 1920 lub 1921 przedstawiciel RFSRS

дбайливо і негайно майстерно використовується, щоб викликати захоплення і визнання як несвідомих і некритичних, так заражених бацилою зневіри. Мода на Совіти, гонка в напрямку встановлення «культурних» і взагалі відносин, заяви всяких новоспечених знавців радянського життя, все це, вже навіть без участі зацікавлених, робить чудову послугу режимові.

[...]

Як мені вдалося встановити, «Радянська трибуна» цитує ряд випадків, де в колгоспах на Мархлевщині за пропрацьовані «трудодні» виплачувано сотки кілограмів збіжжя. Крім дуже старанного пошуку на карті і розпитування населення, ніхто не зміг мені сказати, де знаходиться хоч би один з таких колгоспів.

[...]

По-моєму, теперішня зима й весна будуть знову дуже трагічні для населення. Як само населення, так і влада добре це розуміють. Перші – в жоден спосіб не зуміють справитись, а другі – не мають наміру для «гуманних» поглядів відмовлятися від цілковитого виконання планів. Смертність, яка внаслідок цього наступить, може, щоправда, спричинити труднощі під час польових робіт, але має той хороший наслідок, що більшість старшого покоління, яке пам'ятає інші часи і за цими часами тужить, вимре, і цим самим послабить опозиційні тенденції і, врешті-решт, буде можна сказати, що загинули тому, що не пішли за навчанням партії.

[...]

Н. Наливайко

⁶-Додатків – 5

та вирізки з преси

Крім цього посилаю Тобі зібрання малюнків, може вони Тобі знадобляться Н. Н.⁶

ЦВА, Від. II ГШ, спр. I.303.4.1993, б. п.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

Вгорі документу печатка входу: «В» надійшло дня ... 193 ... Ч. та вписана від руки дата: 23 XI ...3 і число: 4700/33 Н; поруч вписано від руки і підкреслено: а/а Ку та нерозбірливий підпис.

но шеф місії РФСРС в Копенгагені; з 1920 або 1921 представник РФСРС в Естонії; з травня 1921 заступник народного комісара закордонних справ РФСРС (з 1923 СРСР); з липня 1930 до 3 V 1939 народний комісар закордонних справ; також у 1934–1938 представник СРСР в Лізі Народів; з 1934 до 1941 член ЦК ВКП (б), в 1937–1950 депутат Верховної Ради СРСР; у 1941–1946 заступник народного комісара закордонних справ СРСР, в 1941–1943 посол СРСР у Вашингтоні.

⁶⁻⁶ *Вписано від руки.*

itd., jest skrzętnie i natychmiast po mistrzowsku wykorzystywana, by wzbudzić zachwyty i uznanie zarówno nieświadomych i bezkrytycznych, jak zakażonych bakcylem zwątpienia. Moda na Sowietów, wyścig w kierunku nawiązania „kulturalnych” i w ogóle stosunków, oświadczenia wszelkich świeżo upieczonych znawców życia sowieckiego, wszystko to, już bez udziału nawet zainteresowanych, oddaje świetną przysługę reżimowi.

[...]

Jak zdołałem stwierdzić, „Trybuna Radziecka” przytacza szereg wypadków, gdzie w kolchozach na Marchlewszczyźnie za przepracowane „trudodnie” wypłacano setki kilogramów zboża. Pomimo bardzo starannego poszukiwania na mapie i rozpytywania ludności nikt nie potrafił mi powiedzieć, gdzie znajduje się choć jeden z wymienionych kolchozów.

[...]

Zdaniem moim, zima obecna i wiosna będą ponownie bardzo tragiczne dla ludności. Zarówno sama ludność, jak i władze zdają sobie z tego sprawę. Pierwsi – w żaden sposób nie potrafią [temu] zaradzić, a drudzy nie mają zamiaru dla względów „humanitarnych” rezygnować z wykonania zupełnego planów. Śmiertelność, jaka z tego nastąpi, w zrozumieniu politycznych czynników, może wprawdzie spowodować trudności przy robotach polnych, lecz posiada ten dobry skutek, że gros społeczeństwa starszego, pamiętającego inne czasy i do tych czasów wzdychającego, opornego wobec nowych metod uprawy roli i gospodarowania wymrze, a tym samym osłabi opozycyjne tendencje i wreszcie można będzie powiedzieć, iż zginęli, gdyż nie poszli za nauką partii.

[...]

N. Nalewajko

^b-Załączników – 5

i wycinki prasowe.

Poza tym przesyłam plik rysunków, może Ci na coś się przydadzą N. N.^b

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.1993, b.p.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

U góry dokumentu pieczęć wpływu: „W” wpłynęło dnia ... 193 ... L. oraz wpisana odręcznie data: 23 XI ...3 i numer: 4700/33 N; obok odręczny podkreślony dopisek: a/a Ku oraz nieczytelna parafa.

w Estonii; od maja 1921 zca ludowego komisarza spraw zagranicznych RFSRS (od 1923 ZSRS); od lipca 1930 do 3 V 1939 ludowy komisarz spraw zagranicznych; jednocześnie w l. 1934–1938 przedstawiciel ZSRS w Lidze Narodów; od 1934 do 1941 członek KC WKP(b), w l. 1937–1950 deputowany do Rady Najwyższej ZSRS; w l. 1941–1946 zca ludowego komisarza spraw zagranicznych ZSRS, w l. 1941–1943 ambasador ZSRS w Waszyngtonie (jednocześnie w l. 1942–1943 w Hawanie).

^{b-b} *Wpisano odręcznie.*

№ 180

2 грудня 1933, [Київ]. З листа віце-консула РП в Києві до Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про проблеми в українському сільському господарстві

2/XII [19]33 [р.]

Дорогий Юрку!

[...]

Далі поширюються чутки, які підтверджують активне заселення західних і південних районів України населенням з Південно-Східної Білорусі.

[...]

Переходячи до констатації фактів з усієї України, треба зазначити, що після закінчення копання буряків (про результати ти знаєш як з рапортів, так і з газет) зараз найбільш актуальними є акції: вивіз по замерзлих болотах буряків до цукроварень, чому, однак, на перешкоді стоять великі^а морози, які доходять до 15–20 градусів; зсипування запасів насіння на осінні посіви і т. зв. «страхові фонди», що, однак, просувається досить поволі, не зважаючи на заходи офіційних чинників, і що також не дуже йде в парі з вістками про величезні зернові запаси, які залишилися цього року в селі; ремонт тракторів і вантажних машин, яких по всій Україні необхідно відремонтувати близько 35 тисяч тракторів [і] 15 000 машин. На пропагандно-політичній ділянці зараз йде підготовка до найрізноманітніших з'їздів, на яких буде обговорюватися цьогорічні досягнення у всіх ділянках, викриття всіх «проколів» та будуть обговорені підготовчі плани до весняних робіт.

А тим часом в селі наступають усякі^б минулорічні прояви голоду, аж до людоїдства. З огляду на незавершення^в зсипування^в насіннєвих і страхових «фондів», майже ніде не приступили^в до належного поділу за випрацьовані «трудодні». В найкращому випадку видано аванси по 3 кіло[грами] в середньому в найкращих колгоспах та трохи цукру за буряки. В кожному разі, млини, які працюють на сільське населення, без винятку нарікають на бездіяльність, а ринкові ціни на хліб ростуть з дня на день, доходючи в деяких містечках до 2 карбованців за фунт...

[...]

Н. Наливайко

^а Дописано від руки над перекресленим словом: величезні.

^б Перекреслено на машинці: ознаки.

^в Слово виправлене від руки.

Nr 180

2 grudnia 1933, [Kijów]. Fragment listu wicekonsula RP w Kijowie do Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego dotyczący problemów w rolnictwie ukraińskim

2/XII [19]33 [r.]

Drogi Jurku!

[...]

Dalej napływają wiadomości, potwierdzające czynną akcję nasiedlania zachodnich i południowych rejonów Ukrainy ludnością z południowo-wschodniej Białorusi.

[...]

Przechodząc do notowania zjawisk z całej Ukrainy, należy ustalić, iż po zakończeniu kopania buraków (o wynikach wiesz zarówno z raportów, jak i gazet) najaktualniejszymi obecnie akcjami są: wywożenie po zamrzniętych błotach buraków do cukrowni, czemu jednak na przeszkodzie stoją duże^a mrozy, dochodzące do 15–20 stopni; zsypywanie zapasów nasion na siew jesienny i tzw. „strachowych fundów”, co jednak postępuje dość powolnie ku utraپieniu czynników oficjalnych i co również nie bardzo idzie w parze z wieściami o olbrzymich zapasach zbożowych, pozostałych w tym roku na wsi; remont traktorów i wozów ciężarowych, których na całej Ukrainie jest do odremontowania około 35 tysięcy traktorów [i] 15 000 maszyn. W dziedzinie propagandowo-politycznej czynione są obecnie przygotowania do najrozmaitszych zjazdów, na których omawiane będą tegoroczne „dostużenia” we wszystkich dziedzinach, wykrycie wszystkich „ukłonów” oraz omówione zostaną plany przygotowawcze do robót wiosennych.

A tymczasem na wsi występują wszystkie^b zeszłoroczne przejawy głodu, aż do początków^c ludożerstwa. Ze względu na nieukończenie^c zsypywania^c „fundów” nasiennych i asekuracyjnych prawie nigdzie nie nastąpił jeszcze faktyczny^c podział należności za wypracowane „trudodnie”. W najlepszym wypadku wydano awanse po 3 kilo[gramy] przeciętnie w najlepszych kolchozach oraz trochę cukru za buraki. W każdym bądź razie młyny, pracujące na ludność wiejską, bez wyjątków narzekają na bezczynność, a ceny rynkowe na chleb rosną z dnia na dzień, dochodząc w niektórych miasteczkach do 2 rubli za funt...

[...]

N. Nalewajko

^a *Dopisano odręcznie nad skreślonym:* olbrzymie.

^b *Skreślono maszynowo:* symptomaty.

^c *Wyraz poprawiony odręcznie.*

ЦВА, Від. ІІ ГШ, І.303.4.1993, т. В-47, б. п.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

У лівому верхньому куті прямокутна печатка входу з написом: «В» Надійшло дня ... 193... Ч. та від руки вписано датою: 7 XII ...3 та числом: 4829/33 Н; під текстом дописано від руки: В-47, підпапка за 1933.

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.1993, t. W-47, b.p.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W lewym górnym rogu prostokątna pieczęć wpływu z napisem: „W” Wpłynęło dn. ... 193... L. oraz odręcznie wpisaną datą: 7 XII ...3 i numerem: 4829/33 N; pod tekstem dopisano odręcznie: W-47, podteczka za 1933.

№ 181

6 грудня 1933, Одеса. Витяг із звіту консула Німеччини в Одесі за 1933 р. щодо ситуації в Україні

^a-Германское Консульство^{-a}
Одесса, 6 декабря 1933 г.

Перевод с немецкого.
^a-Копия^{-a}

^a-Содержание: годовой отчет^{-a}

1. ^a-Политика^{-a}. За отчетный период в большей части здешней консульской области, принадлежащей к Украине, наметился ^b-поворот централизованного коммунизма против Украинского национального движения^{-b}. Национальные течения, особенно соответствующие «уклоны» в партии, вроде направления ШУМСКОГО¹, до недавнего времени проявлялись. Но, прежде в этом, по-видимому, не видели опасности и продолжали для формы преувеличенную поверхностную украинизацию. В Одессе, например, основанной, как колониальный русский город, никогда не имевший хоть скольнибудь значительной части украинского населения, довольно строго следят за тем, чтобы госслужащие изучали украинский язык. Все вывески были на украинском языке, профессора читали свои лекции по-украински, печать и театр были украинизированы и т.д.

Ослабление это принудительной и формальной украинизации наступило приблизительно в начале сего года, одновременно с решительной борьбой против украинского «шовинизма» и ясно обнаружилось после самоубийства СКРЫПНИКА.

На сцену стали также выступать меньшинства, несомненно инспирированные сверху, утверждавшие, что благодаря неправильной политике украинского Госаппарата, они были, прежде всего это были евреи, оттеснены на задний план.

В то же время ГПУ начало энергично преследовать все элементы, подозреваемые в национально-украинских настроениях и, прежде всего, начало

^a-^a *Написано великими літерами.*

^b-^b *Підкреслено машинописним способом.*

¹ Олександр Якович Шумський (нар. 2 XII 1890 у Боровій Рудній, Коростенський р-н), есерівський діяч, потім комуністичний, в 1917 член Української Центральної Ради; з кінця 1917 після розколу з групою есерів діяв у більшовицькому Харкові; один із засновників Української комуністичної партії; в 1920 член ВКП(б) і КП(б)У; в 1920 член Військової ради 12 Армії; з 1919 до 1927 народний комісар освіти УРСР; був звинувачений в поширенні антиросійських настроїв. В 1926 під тиском розгорнутої проти нього кампанії на червневому пленумі ЦК КП(б)У визнав свою «помилку», був звільнений з посади наркома освіти і відряджений до Москви, де зайняв другорядні посади в профспілці; 13 V 1933 арештований посадовцями радянських органів безп.; рішенням колегії ОГПУ СРСР від 5 IX 1933 засуджений до 10 років ВТТ, перебував на Соловках; 10 XII 1935 рішенням Спеціальної колегії при НКВС СРСР кару змінено на заслання у Красноярськ; звільнений 13 V 1943, залишився на лікуванні у Красноярську і Снісейську, в липні 1946 невдало спробував закінчити життя самогубством; 18 IX 1946 вбитий у співробітниками МДБ СРСР по дорозі із Саратова до Києва.

Nr 181

6 grudnia 1933, Odessa. Fragment sprawozdania konsula niemieckiego w Odessie za 1933 r. dotyczący sytuacji na Ukrainie

^a-Konsulat niemiecki^a
Odessa, 6 grudnia 1933 r.

Przekład z [języka] niemieckiego
^a-Kopia^a

^a-Treść: sprawozdanie roczne^a

1. ^a-Polityka^a. W okresie sprawozdawczym w dużej części tutejszego obwodu konsularnego, należącej do Ukrainy, nastąpiło ^b-zwrócenie się scentralizowanego komunizmu przeciwko ukraińskiemu ruchowi narodowemu^b. Do niedawna bywały [jeszcze] widoczne narodowe nurty, szczególnie określone „odchylenia” w partii, w rodzaju linii SZUMSKIEGO¹. Wcześniej najwyraźniej nie widziano w tym zagrożenia i kontynuowano dla zachowania pozorów ostentacyjną powierzchowną ukrainizację. Na przykład w Odessie, założonej jako kolonialne miasto rosyjskie, w którym nigdy ukraińska część mieszkańców nie odgrywała znaczącej roli, dosyć surowo pilnuje się, aby urzędnicy państwowi uczyli się języka ukraińskiego. Wszystkie szyldy były w języku ukraińskim, profesorowie wygłaszali wykłady po ukraińsku, prasa i teatr zostały zukrainizowane itd.

Oslabienie tej przymusowej i formalnej ukrainizacji nastąpiło mniej więcej na początku tego roku, jednocześnie ze zdecydowanym zwalczaniem ukraińskiego „szowinizmu” i wyraźnie ujawniło się po samobójstwie SKRYPNYKA.

Na scenę [wydarzeń] zaczęły też wkraczać mniejszości, niewątpliwie inspirowane odgórnie, twierdzące, że z powodu niewłaściwej polityki ukraińskiego aparatu państw[owego], były one – przede wszystkim Żydzi – spychane na drugi plan.

W tym samym czasie GPU zaczęło energicznie ścigać wszelkie elementy podejrzewane o ukraińskie tendencje nacjonalistyczne i przede wszystkim rozpoczęło masowe aresztowania, bez rozróżniania, wśród ukraińskiej inteligencji.

^a-^a *Zapisano wersalikami.*

^b-^b *Podkreślono maszynowo.*

¹ Aleksandr Szumskij (ur. 2 XII 1890 w Borowej Rudni rejon korosteński), działacz eserowski, potem komunistyczny, w 1917 członek Ukraińskiej Centralnej Rady; od końca 1917 po rozłamie z grupą eserów działał w bolszewickim Charkowie; jeden z założycieli Ukraińskiej Partii Komunistycznej; od 1920 członek WKP(b) i KP(b)U; w 1920 członek Rady Wojskowej 12 Armii; od 1919 do 1927 ludowy komisarz oświaty USRS; oskarżony o szerzenie nastrojów antyrosyjskich. W 1926, pod naciskiem rozwiniętej przeciwko niemu kampanii na czerwcowym plenum KC KP(b)U przyznał się do „błędu”, zwolniony ze stanowiska ludowego komisarza oświaty i oddelegowany do Moskwy, gdzie zajmował drugorzędne stanowiska w związkach zawodowych; 13 V 1933 aresztowany przez funkcjonariuszy sowieckich organów bezpieczeństwa; decyzją Kolegium OGPU z 5 IX 1933 skazany na 10 lat ITŁ, przebywał na Solówkach; 10 XII 1935 decyzją Kolegium Specjalnego przy NKWD ZSRS karę zamieniono na zesłanie do Krasnojarska; zwolniony 13 V 1943, pozostał na leczeniu w Krasnojarsku i Jenisejsku, w lipcu 1946 podjął nieudaną próbę odebrania sobie życia; 18 IX 1946 zamordowany przez pracowników MGB ZSRS na drodze z Saratowa do Kijowa.

массовые аресты, без разбора среди украинской интеллигенции. Членов партии упрекали в уклонении от коммунистического учения, тогда против них принимались меры. ⁶Преследуемых же украинских националистов обвиняли в стремлении подготовить интервенцию, отчасти в союзе с Польшей, отчасти в союзе с Германией, с целью отрыва Украины от Советского Союза⁶. Как правило считают, что для связи с Германией служил руководитель национально-украинской военной организации Восточной Галиции – КОНОВАЛЕЦ. О том, какое значение придают теперь с советской стороны этим вопросам, показывают слова партийного секретаря Советской Украины КОССИОРА на Ноябрьском пленуме Центрального Исполнительного Комитета и Центральной Контрольной Комиссии Советской Украины. По его мнению, нельзя отрицать того, что украинское национальное движение на деле сделало успехи. Основной к тому причиной, вероятно, послужила пауперизация украинского крестьянского населения, шедшая параллельно пятилетнему плану и достигшая в голодную зиму 1932/[19]33 г. своей высшей точки. Такое развитие преследования украинской национальной интеллигенции подействовало весьма охлаждающе на те круги Западной Украины (Восточная Галиция) – центр украинских национальных стремлений, которые раньше видели в Советской Украине зародыш национально-украинского государства, в противоположность антиукраинской внутренней политики Польши. И, наконец, очевидно события в Германии здесь пробудили некоторые надежды. При всем том не надо, конечно, упускать из виду, что украинское национальное сознание еще очень слабо развито в русской Украине и, что число его сторонников еще не значительно.

В меньшей части здешней консульской области, принадлежащей к русской советской республике Крым, татарам официально предоставлена роль государственной народности, хотя они всего составляют 26% населения. До сих пор еще имеются стремления по мере возможности к вовлечению татар в правительственный и партийный аппарат. Однако, я считаю, что и здесь возможен обратный удар, если опять обнаружатся татарские национальные стремления, как это и было несколько лет тому назад. Опять возобновилось переселение евреев в Крым, которые, как казалось, совершенно было приостановлено в прошлом году. Евреи, обладающие в Крыму национально-еврейским районом Фрайдорф'ом, уже сейчас должно быть составляют свыше 10% населения.

Среди пропагандистских методов за отчетный период особенно выделился лозунг СТАЛИНА о том, чтобы сделать колхозников зажиточными. В речах, газетных статьях, иллюстрациях, не только постоянно указывают на эту цель, но еще утверждают в ужасном противоречии с действительностью, что она уже большей частью достигнута. Вследствие хорошего урожая в Одесской области и среднего в Крыму, на некоторые колхозы пришла сравнительно высокая натуральная оплата. Это, согласно обычному принципу обобщают и большие успехи постоянно использовывались для пропаганды.

Członkom partii zarzucano odchylenia od nauk komunistycznych, więc podejmowano przeciwko nim [stosowne] kroki. ^bPrześladowanych już ukraińskich nacjonalistów oskarżano [też] o dążenia do przygotowania interwencji, częściowo w porozumieniu z Polską, częściowo w sojuszu z Niemcami, w celu oderwania Ukrainy od Związku Sowieckiego^b. Z reguły sądzi się, że łączność z Niemcami zapewniał przywódca nacjonalistycznej Ukraińskiej Wojskowej Organizacji Galicji Wschodniej – KONOWALEC. O tym, jakie znaczenie nadaje teraz strona sowiecka tym kwestiom, świadczą słowa sekretarza partii sowieckiej Ukrainy KOSIORA na listopadowym plenum Centralnego Komitetu Wykonawczego i Centralnej Komisji Kontrolnej Sowieckiej Ukrainy. Jego zdaniem, nie można negować tego, że ukraiński ruch narodowy istotnie odnosił sukcesy. Główną tego przyczyną stała się prawdopodobnie pauperyzacja ukraińskiej ludności chłopskiej, postępująca równoległe z planem pięcioletnim i sięgająca swego punktu kulminacyjnego podczas głodowej zimy 1932/[19]33 r. Nasilenie prześladowań ukraińskiej inteligencji narodowej podziało wielce studząco na te kręgi Zachodniej Ukrainy (Galicji Wschodniej) [!] [stanowiące] centrum ukraińskich dążeń narodowościowych, które wcześniej widziały w sowieckiej Ukrainie załączek narodowego państwa ukraińskiego jako przeciwwagę dla antyukraińskiej polityki wewnętrznej Polski. I na koniec, najwyraźniej wydarzenia w Niemczech rozbudziły tu pewne nadzieje. Przy tym wszystkim nie należy oczywiście zapominać, że ukraińska świadomość narodowa jest jeszcze bardzo słabo rozwinięta w rosyjskiej [części] Ukrainy i że liczba jej zwolenników nie jest jeszcze znacząca.

W mniejszej części tutejszego obwodu konsularnego, należącej do rosyjskiej republiki sowieckiej Krym, przyznano Tatarom oficjalnie status mniejszości narodowej, chociaż stanowią oni zaledwie 26% ludności. Wciąż jeszcze istnieją dążenia do wciągnięcia Tatarów w miarę możliwości do aparatu państwowego i partyjnego. Uważam jednak, że i tutaj możliwy jest odwrót, jeśli znowu ujawnią się tatarskie dążenia narodowościowe, jak to było kilka lat temu. Wznowiono też przesiedlanie Żydów na Krym, które – jak się wydawało – zdecydowanie zostało zahamowane w ubiegłym roku. Żydzi, dysponujący na Krymie żydowskim narodowym rejonem Freidorf, już teraz z pewnością stanowią [tam] ponad 10% ludności.

Wśród metod propagandowych w okresie sprawozdawczym szczególnie wyróżniało się hasło STALINA o tym, aby uczynić kołchoźników zamożnymi. W przemówieniach, artykułach prasowych, ilustracjach nie tylko nieustannie wskazuje się ten cel, ale jeszcze [do tego] przekonuje w całkowitej sprzeczności ze stanem faktycznym, że został on już w znacznym stopniu osiągnięty. W wyniku obfitych plonów w obwodzie odeskim i średnich na Krymie, w niektórych kołchozach wprowadzono stosunkowo wysoką zapłatę w naturze. Zgodnie z panującą zasadą, jest to uogólniane i wielkie sukcesy stale są wykorzystywane dla celów propagandy.

W niemieckich wsiach samego choćby obwodu odeskiego, w którym zamieszkuje około 125 000 niemieckich kolonistów, propaganda osiągniętych rzekomo sukcesów często była związana z agitacją przeciwko kampanii pomocy „Bracia

В немецких деревнях Одесской области, которая сама уж представляет около 125 000 немецких колонистов, пропаганда, якобы, достигнутых успехов часто была связана с агитацией против кампании помощи «Братья в нужде». При этом колхозников во многих деревнях заставляли делать заявления или писать письма, в коих они, часто в весьма грубых выражениях, отклоняли помощь Гитлеровской Германии, в которой они, мол, не нуждались. Для этого, как видно, избрано было несколько деревень с хорошей урожайностью.

В общем немецкие деревни тяжело пострадали в ужасную голодную зиму 1932/[19]33 г., даже если допустить, что положение в русских и украинских деревнях было еще хуже. Даже в таких деревнях, в которых не было случаев смерти непосредственно от голода, количество смертных случаев в 1933 году было во много раз больше, чем в 1932 г. В наихудшем положении находятся раскулаченные и выселенные. Меры такого рода, применяемые местными властями, часто совершенно произвольно и без законного права, не редки и теперь, хотя постоянно употребляемое в пропаганде «классово-враждебный элемент» кулаков, как собственно оседлых крестьян, совсем уже не существует. Эти наиценнейшие в культурном и хозяйственном отношении элементы немецких деревень, поскольку они не умерли, не сосланы или не сидят в тюрьме, влечат жалкое существование, как поденщики или рабочие, нередко без постоянного местожительства, как «беспаспортные», то тут, то там, ища заработок на короткое время. Даже кампания помощи «Братья в нужде» не спасет от гибели большей части этих людей. Колонисты, имеющие еще, как члены колхозов базу для своего правового и хозяйственного существования также задеты общим упадком крестьянского хозяйства. Характерно при этом, между прочим то, что содержание духовенства и церковей, начинает, как видно, превышать их силы. Наконец, картина положения немецких колонистов еще дополняется тем, что во главе немецких деревень и районов еще больше, чем прежде евреев, которые, как партуполномоченные выполняют функции погонщиков и контролеров.

[...]

Украинская часть консульской области принадлежала к тем областям, которые тяжелей всего пострадали от голода прошлой зимы. Голод этот, главным образом, вызван был самой властью, тем, что, начиная с конца 1932 года, систематически конфисковывались все зерновые запасы, так как Одесская область не выполнила своих обязательств по хлебосдаче. Поэтому с начала нового года деревня фактически осталась без хлеба, люди вынуждены были питаться непитательными продуктами, вроде репы, или пищевыми суррогатами, травяными семенами, сердцевинной кукурузных стеблей, или же умирать.⁶ В феврале впервые получены были извещения о смерти от голода и людоедстве⁶. В наихудшем положении были северная часть области. Но и в Одессе можно было видеть людей, падавших на улицах от голода и в некоторых больницах устроены были отделения для подобранных на улицах людей, находившихся в последней стадии умира-

w Potrzebie”. Ponadto w wielu wsiach nakłaniano kołchoźników do składania oświadczeń lub pisania listów, w których odrzucali oni, często w bardzo ostrych słowach, pomoc [ze strony] hitlerowskich Niemiec, której niby nie potrzebowali. W tym celu, jak widać, zostało wybranych kilka wsi z obfitymi zbiorami.

Ogólnie niemieckie wsie mocno ucierpiały podczas straszliwej głodowej zimy 1932/[19]33 r., nawet przy założeniu, że sytuacja we wsiach rosyjskich i ukraińskich była jeszcze gorsza. Nawet w takich wsiach, w których nie było przypadków śmierci bezpośrednio z głodu, liczba zgonów w 1933 roku była wielokrotnie wyższa niż w 1932 r. W najgorszej sytuacji znajdują się rozkułaczeni i wysiedleni. Działania tego rodzaju podejmowane są przez lokalne władze, często całkowicie samowolnie i bez podstawy prawnej, nierzadko i teraz, chociaż stale wykorzystywany w propagandzie „wrogi klasowo element” kułaków, jak i indywidualnie osiadłych chłopów, zupełnie już nie istnieje. Te najcenniejsze dla stosunków kulturalnych i gospodarczych jednostki z niemieckich wsi, o ile nie zmarły, nie zostały zesłane albo nie siedzą w więzieniu, wegetują jako wyrobnicy lub robotnicy, nierzadko bez stałego miejsca zamieszkania, jako „bezpaszportowcy”, to tu, to tam, szukając dorywczych zarobków. Nawet kampania pomocy „Bracia w Potrzebie” nie uchroni od zguby znacznej części tych ludzi. Kolonisci, którzy mają jeszcze jako członkowie kołchozów podstawę swojej prawnej i ekonomicznej egzystencji, również dotknięci są ogólnym upadkiem gospodarki chłopskiej. Charakterystyczne przy tym jest między innymi to, że utrzymywanie duchowieństwa i kościołów zaczyna, jak widać, przekraczać ich siły. Na koniec obraz sytuacji niemieckich kolonistów dopełnia jeszcze i to, że na czele niemieckich wsi i rejonów jest jeszcze więcej niż przedtem Żydów, którzy jako przedstawiciele partii pełnią funkcje poganiaczy i nadzorców.

[...]

Ukraińska część obwodu konsularnego należała do tych obwodów, które najciężej ze wszystkich ucierpiały wskutek głodu minionej zimy. Głód ten w głównej mierze wywołany był przez samą władzę, przez to, że – poczynając od końca 1932 roku – systematycznie konfiskowano wszelkie zapasy zboża, gdyż obwód odeski nie wywiązał się ze swoich powinności *chlebosdaczy*. Dlatego od początku nowego roku wieś faktycznie została bez zboża, ludzie byli zmuszeni żywić się albo produktami pozbawionymi wartości odżywczych w rodzaju rzepy, albo namiastkami jedzenia, nasionami traw, mięszem łodyg kukurydzy, albo [po prostu] umierać. ^bW lutym po raz pierwszy pojawiły się doniesienia o śmierci z głodu i ludożerstwie^b. W najgorszej sytuacji była północna część obwodu. Ale i w [samej] Odessie można było zobaczyć ludzi przewracających się z głodu na ulicach, a w kilku szpitalach utworzone zostały oddziały dla zebranych z ulicy ludzi, znajdujących się w ostatnim stadium umierania z głodu; działania te mają znaczenie równe kropli wody [padającej] na gorący kamień. Nie jest możliwa ocena strat w ludziach i bydło. Poprawa nastąpiła dopiero wraz z pojawieniem się pierwszych jarzyn późną wiosną.

Pomimo to wspólnym wysiłkiem rządu i partii, przy pomocy okrutnego naciśku i skrupulatnej kontroli, udało się zmusić osłabionych głodem i upokorzonych

ния от голода; мера эта равносильна капле воды на горячий камень. Нет возможности определить потери людьми и скотом. Улучшение наступило только с появлением первой зелени поздней весной.

Несмотря на это, совместными усилиями Правительства и партии, при помощи жестокого нажима и тщательного контроля, удалось заставить обессиленных от голода и уничтоженных людей планомерно выполнять полевые работы до урожая. Кто не выходил на полевые работы, оставался без скудного продовольственного пайка, выдаваемого для этой цели и люди тащились на поле, чтобы там иногда умереть от истощения. Но полевые работы были проведены и благодаря благоприятной погоде, летом был рекордный урожай. Но значительная часть этого урожая пропала, а именно, в северных районах области, т. е. в самых голодных местностях, что и подчеркнул Советский наместник Украины ПОСТЫШЕВ в своей речи от 19 ноября на Пленуме Украинского Центрального Комитета партии. В одних случаях не весь хлеб был снят, много скошенного хлеба осталось на полях, преждевременно скошенный или плохо скошенный хлеб испортился, много раскрадено. Несмотря на то, что из городов посылали тысячи людей на село для уборки урожая, все-таки не удалось полностью и своевременно спасти урожай, благодаря истощенности людей, недостатку рабочего скота и сильному износу сельско-хозяйственных машин. Одесская область хоть и выполнила в этом году свои обязательства по хлебосдаче, но еще не поставили предусмотренные по плану посевные и запасные фонды, так что свободная торговля еще не разрешена. Вероятно и будущая зима будет весьма тяжелой, в особенности на севере области. На днях в Одессе вновь были уменьшены хлебные пайки. В Крыму, где выполнена хлебосдача и поставлены семфонды и т. д. разрешена свободная торговля.

Неблагоприятен также урожай технических культур, как хлопка и винограда, отчасти вследствие необычных для южного климата осадков.

В общем надо рассматривать кампанию за урожайность в этой области неудачной и достойно внимания то, что коллективизация в этой области значительно превышает средние цифры Союза, доходят до 90% и больше.

[...]

Подп. РОТ

Перевел с немецкого: Переводчик
ШТИВЕЛЬБАНД

^a-Верно:

Оперуполномоченный особотделп^a УГБ
(—) ШНАЙДЕР

ГДА СБУ, ф. 13, спр. 161, т. 7, арк. 11–22.

Засвідчена копія, машинопис.

Документ російською мовою.

ludzi do planowego wykonywania robót polowych [aż] do żniw. Kto nie wychodził do pracy w polu, pozostawał bez mizernych przydziałów żywnościowych wydawanych w tym celu, więc ludzie wlekli się na pole, aby tam niekiedy umrzeć z wyczerpania. Ale prace polowe zostały wykonane i dzięki sprzyjającej latem pogodzie był rekordowy urodzaj. Jednak znaczna część tych plonów przepadła, a konkretnie w północnych rejonach obwodu, tj. w najbardziej głodujących miejscowościach, co nawet podkreślił sowiecki namiestnik Ukrainy POSTYSZEW w swoim przemówieniu z 19 listopada na plenum ukraińskiego Centralnego Komitetu Partii. Niekiedy nie wszystko zboże zostało żęte, wiele skoszonego zboża pozostało na polach, przedwcześnie skoszone albo źle żęte zboże zepsuło się, wiele rozkradziono. Chociaż z miast wysyłano tysiące ludzi na wieś do pracy przy żniwach, jednak nie udało się całkowicie i na czas uratować zbiorów z powodu wyczerpania ludzi, braku zwierząt pociągowych i znacznego zużycia maszyn rolniczych. Chociaż obwód odeski wykonał w tym roku swoje zobowiązania w [zakresie] *chlebosdaczy*, jednak nie odstawiono jeszcze przewidzianych planem rezerw ziarna siewnego i zapasowego, dlatego swobodny handel jeszcze nie jest dozwolony. Na pewno i nadchodząca zima będzie wszędzie ciężka, szczególnie na północy obwodu. W ostatnich dniach w Odessie znowu zostały zmniejszone przydziały zbożowe. Na Krymie, gdzie *chlebosdacza* została wykonana i odstawiono zapasy siewne itd., dozwolony jest wolny handel.

Niepomyślne są także plony upraw przemysłowych, jak bawełna i winorośl, częściowo w następstwie niezwykłych dla południowego klimatu opadów.

Ogólnie należy traktować kampanię żniwną w tym obwodzie jako nieudaną, a godne uwagi jest to, że kolektywizacja w tym obwodzie znacznie przewyższa średnią Związku [Sowieckiego], sięgając 90% i więcej.

[...]

Podp[isał] ROT

Przełożył z [języka] niemieckiego: tłumacz
SZTIWELBAND

^a-Za zgodność: Pełnomocnik Oper[acyjny]
Oddz[iału] Spec[jalnego]^a UGB
(—) SZNAJDER

*WAP SBU, f. 13, spr. 161, t. 7, k. 11–22.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

№ 182

7 грудня 1933, Станіслав. Лист Воєводського коменданта Державної поліції в Станіславі про діяльність «Рідної школи» у зв'язку з днем української національної жалоби

Воєводська комендатура ДП
Слідчий уряд Станіслав
^a № П. 7/286/33^a

Станіслав, 7 грудня 1933 р.

ОУН – день жалоби
29 X 1933 р.

Усім Повітовим командам ДП
^a у воєводстві^a

Слідче відділення ДП у Львові шляхом вн[утрішньої] розвідки отримало інформацію, що 29 X ц. р., який був днем «жалоби» для українського [нас]елення у Сх[ідній] Малопольщі, був також святковим днем для всі[x] українських товариств. Особливо святково він був відзначений укр[аїнським] товариством «Рідна школа».

Ще за багато днів до свята Головна управа «Рідної школи» розіслала циркуляри до всіх підпорядкованих філій і «кружків», щоб у «день жалоби» всюди організувати святкові академії, реферати, доповіді і т. п. Доходи з цих заходів рекомендовано переслати в «Комітет допомоги голодуючим Великої України», який існує у Львові. Крім цього, «Головна управа» розіслала до цілого ряду дирекцій шкіл, які самі себе утримують, спеціальні розпорядження, де планується протягом листопада ц. р. у всіх школах «Рідної школи» провести акцію, яка має на меті донести молоді, що ходить до шкіл «Рідної школи», ситуацію, яка панує в радянській Україні.

Вчителі й вчительки шкіл «Рідної школи» зараз виконують ці директиви «Головної управи», присвячуючи багато годин на бесіди з молоддю. Ці дружні бесіди, які маю[ть] характер суто політичний і не мають нічого спільного з навчанням, проходять не лише в середніх школах «Рідної школи», але також і в початкових. Так, наприклад, у прив[атній] неповній середній школі «Рідної школи» на вулиці Супінського, 21 (у подвір'ї) вчителька Паньчишинова продиктувала учням 4 кл[асу] шкільне завдання такого змісту: «Ми, молодь, яка навчається в „Рідній школі“, протестуємо проти варварської, окупаційної політики дикої Москви, що довела українську землю, „медом і молоком пливучу“, до крайньої нужди, а тисячі проживаючих тут людей до голоду. Укр[аїнська] молодь протягує до своїх братів і сестер за Збручем братню руку й посилає їм свої щирі слова співчуття».

Микола Матіїв Мельник, професор гімн[азії] «Рідної школи» у Львові, дав своїм учням завдання п. з. «Чому в Великій Україні зараз панує голод і як ми можемо спричинитися до його знищення».

^a-^a Підкреслено машинописним способом.

Nr 182

7 grudnia 1933, Stanisławów. Pismo komendanta wojewódzkiego Policji Państwowej w Stanisławowie na temat działalności „Ridnej Szkoły” w związku z dniem ukraińskiej żałoby narodowej

Komenda Wojewódzka PP
Urząd Śledczy Stanisławów
^a-Nr P. 7/286/33-^a

Stanisławów, dnia 7 grudnia 1933 r.

OUN – dzień żałoby
29 X 1933 r.

Do
Wszystkich Komend Powiatowych PP
^a-w Województwie-^a

Wydział Śledczy PP we Lwowie otrzymał drogą wywiadu wewn[ętrznego] informację, że dzień 29 X br., który był dniem żałoby dla ukraińskiego [społ]eczeństwa w Małopolsce Wsch[odniej], był również dniem świątecznym dla wszyst[kich] ukraińskich stowarzyszeń. Szczególnie świątecznie był on obchodzony przez ukr[aińskie] towarzystwo „Ridna Szkoła”.

Mianowicie jeszcze na szereg dni przed samym świętem rozesłała „Hołowna Uprawa Ridnej Szkoły” okólniki do wszystkich podległych sobie filii i „krużkiw”, aby w dniu żałoby urządzać wszędzie świąteczne akademie, referaty, odczyty itp. Dochód z tych imprez polecono przesłać do „Komitetu pomocy hołodującym Welykoj Ukrainy”, istniejącego we Lwowie. Poza tym rozesłała „Hołowna Uprawa” do całego szeregu dyrekcji szkół utrzymywanych przez siebie specjalne rozporządzenia wzywające w ciągu listopada br. do przeprowadzenia we wszystkich szkołach „Ridnej Szkoły” akcji, mającej na celu uświadomienie młodzieży uczęszczającej do szkół „Ridnej Szkoły” o sytuacji panującej na Ukrainie sowieckiej.

Nauczyciele i nauczycielki szkół „Ridnej Szkoły” wykonują obecnie te dyrektywy „Hołownej Uprawy”, poświęcając cały szereg godzin na pogawędki z młodzieżą. Pogawędki te, posiadając[ę] charakter wybitnie polityczny i nie mające nic wspólnego z nauką, są stosowane nie tylko w szkołach średnich „Ridnej Szkoły”, ale też i w szkołach powszechnych. Tak na przykład, w przyw[atnej] szkole powszechnej „Ridnej Szkoły” przy ulicy Supińskiego 21 (w podwórzu) nauczycielka Pańczyszynowa podyktowała uczniom 4 kl[asy], jako zadanie szkolne, następującą treść: „My, młodzież kształcąca się w »Ridnej Szkole«, protestujemy przeciw barbarzyńskiej, okupacyjnej polityce dzikiej Moskwy, jaka doprowadziła ukraińską ziemię »miodem i mlekiem płynącą« do skrajnej nędzy, a tysiące zamieszkujących ją ludzi do głodu. Ukr[aińska] młodzież wyciąga do swych braci i sióstr za Zbruczem bratnią rękę i przesyła im swe szczerze wyrazy współczucia”.

^a-^a Podkreślono maszynowo.

Крім того, у всіх школах «Рідної школи» проводяться грошові збори для допомоги голодуючим у «Великій Україні».

У зв'язку з цими зборами, проведеними на території всієї Сх[ідної] Малопольщі, треба відзначити, що ніхто, як зі збираючих пожертви, так і жертводавців грошових сум на цю фікційну мету «допомоги голодуючим в Великій Україні» не вірить, щоб ці гроші дійсно дійшли у радянську Росію. Натомість всі переконані, що гроші, одержані шляхом цього збору призначені на ^{б-}«Бойовий фонд» ОУН^б і інші подібні цілі організації.

^{а-}Отримує:^а

^{в-}Воев. від[ділення] публ[ічної]
безп[еки]^в у Станіславі

Воеводський комендант ДП
вз. (—) Сухенек-Сухецький¹, коміс.
Начальник Слідчого уряду

За згідність: (—) Голубаш, перед.

ДАГФО, ф. 78, оп. 1, спр. 49, арк. 188.

Засвідчена копія, машинопис.

Документ польською мовою.

^{б-б} Підкреслено від руки.

^{в-в} При рядку, на лівому полі дописана від руки частинно розбірлива приписка: [...] об.

¹ Юзеф Сухенек-Сухецький, комісар поліції, до 1927 посадова особа Окружного управління Політичної поліції (ПП) у Варшаві, фахівець з охорони Президента РП; у 1927–1929 начальник Слідчого управління VI округу ПП (м.-ст. Варшава); у 1933–1934 начальник Слідчого управління КВ ПП в Станіславі (округ X ПП).

Mikołaj Matijiw Melnyk, profesor gimn[azjum] „Ridnej Szkoły” we Lwowie dał swym uczniom zadanie pt. „Dlaczego na Wielkiej Ukrainie panuje obecnie głód i jak my możemy przyczynić się do jego zniszczenia”.

Oprócz tego po wszystkich szkołach „Ridnej Szkoły” przeprowadza się zbiórki pieniężne dla pomocy głodującym na Wielkiej Ukrainie.

W związku z tymi zbiórkami, przeprowadzonymi na terenie całej Małopolski Wsch[odniej], trzeba zaznaczyć, że nikt tak z kwestujących, jak i ofiarodawców sum pieniężnych na ten fikcyjny cel „pomocy głodującym na Wielkiej Ukrainie” nie wierzy, aby pieniądze te rzeczywiście dostały się do sowieckiej Rosji. Wszyscy natomiast są przekonani, że pieniądze uzyskane drogą tej zbiórki są przeznaczone na ^{b-} „bojowyj fond” OUN^{b-} i inne podobne cele organizacji.

^{a-}Otrzymuje:^{a-}

^{c-}Woj. Wydz[iał] Bezp[iecieństwa]
Publ[icznego]^{c-} w Stanisławowie

Komendant Wojewódzki PP
wz. (—) Suchenek-Suchocki¹, komis.
Naczelnik Urzędu Śledczego

Za zgodność: (—) Hołubasz, przod.

*DAIFO, f. 78, op. 1, spr. 49, k. 188.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.
Dokument w języku polskim.*

^{b-b} *Podkreślono odręcznie.*

^{c-c} *Przy wierszu, na lewym marginesie dopisane odręcznie częściowo czytelne słowo: [...] ob.*

¹ Józef Suchenek-Suchocki, komis. policji, do 1927 funkcjonariusz Okręgowego Urzędu Policji Politycznej (PP) w Warszawie, specjalista od ochrony Prezydenta RP; w l. 1927–1929 naczelnik Urzędu Śledczego Okręgu VI PP (m.st. Warszawa); w l. 1933–1934 naczelnik Urzędu Śledczego KW PP w Stanisławowie (okręg X PP).

№ 183

9 грудня 1933, Станіслав. Із звіту Станіславського воєводи про протести українців у зв'язку з подіями в УРСР

Воєводське Станіславське управління
№ ББ Секр. 17/1/33

Станіслав, 9 грудня 1933 [р.]

^aПолітичне життя^a

^aУкраїнці^a

[...]

^aФронт національної єдності^{a1}

Пов[іт] Станіслав: 26 листопада за ініціативи Івана Корчинського з Галича в залі Укр[аїнського] Народного дому в Залукві відбулися збори за запрошеннями мужів довір'я УНДО Галицької області і серйозних українських діячів, загальним числом близько 120 осіб. На збори прибув редактор Дмитро Паліїв, який виголосив реферат про положення укр[аїнського] народу в Світах. На його пропозицію збори ухвалили резолюцію, яка протестувала проти переслідування укр[аїнців] світами.

[...]

УСРП

Пов[іт] Коломия: 12 листопада в Печеніжині відбулися партійні збори членів місцевого комітету УСРП. На зборах голова Іван Самокешин звинувачував членів у бездіяльності і повільності у партійній роботі і що з цього користає УНДО, яке випирає насилу здобуті радикалами впливи в товариствах.

Дня 5 листопада УСРП на території Коломийського повіту проводила акцію, яка протестувала проти переслідування українців в рад[янській] Росії. У зв'язку з цією акцією цього дня відбулися збори членів товариств, які підлягали впливам УСРП, у гмінах: Оскшесинці, Коломия, Печеніжин, Космач, Ліски, Годи-Добровідка, Фатовець, Верхній Вербіж, Матеївці і Мишин.

До всіх згаданих гмін виїхали з відповідними доповідями делегати Пов[іт]ового] комітету УСРП у Коломійі, які їх в цих гмінах виголосили.

^a-^a Підкреслено машинописним способом.

¹ Фронт національної єдності (ФНЄ) – українська легальна націоналістична партія, заснована в Польщі в 1933 Дмитром Паліївим; знаходилася в опозиції до УНДО і ОУН; була проти угоди з урядом РП; керівним органом була Політична колегія (в т. ч. С. Герасимович, Д. Паліїв), а також Загальнодержавна рада; ФНЄ згурпувався спочатку навколо газети «Новий час», потім з 1933 навколо журналу «Перемога», який видавався двічі на тиждень, пізніше – «Батьківщина» (з 1934) і «Українські вісті» (з 1935); з осені 1935 органом партії був «Хліборобський шлях»; ФНЄ (який існував в 1939–1941 в ГГ) був розпущений в другій половині 1941.

Nr 183
**9 grudnia 1933, Stanisławów. Fragment sprawozdania wojewody
stanisławowskiego dotyczący protestów Ukraińców w związku
z wydarzeniami w USRS**

Urząd Wojewódzki Stanisławowski
Nr BB Taj. 17/1/33

Stanisławów, dnia 9 grudnia 1933 [r.]

^aŻycie polityczne^a

^aUkraińcy^a

[...]

^aFront Jedności Narodowej^{a1}

Pow[iat] Stanisławów: Dnia 26 listopada z inicjatywy Iwana Korczyńskiego z Halicza odbyło się w sali Ukr[aińskiego] Domu Narodnego w Załukwi zebranie za zaproszeniami mężów zaufania UNDO okręgu halickiego i poważniejszych działaczy ukraińskich, w ogólnej liczbie około 120 osób. Na zebranie przybył redaktor Dmytro Palijiw, który wygłosił referat o położeniu narodu ukr[aińskiego] w Sowieciech. Na jego wniosek zebranie uchwaliło rezolucję protestującą przeciw prześladowaniu Ukr[aińców] przez Sowiety.

[...]

USRP

Po[wiat] Kołomyja: Dnia 12 listopada odbyło się w Peczeniżynie zebranie partyjne członków lokalnego komitetu USRP. Na zebraniu przewodniczący Iwan Samokieszyn zarzucał członkom beczynność i opieszałość w pracach partyjnych i wykazywał, że z tego korzysta UNDO, które wypiera z trudem zdobyte wpływy w stowarzyszeniach przez radykałów.

W dniu 5 listopada USRP na terenie powiatu kołomyjskiego przeprowadzało akcję protestacyjną przeciw prześladowaniom Ukraińców w Rosji sow[ietckiej]. W związku z tą akcją odbyły się w tym dniu zgromadzenia członków stowarzyszeń, ulegających wpływom USRP, w gminach: Oskrześińce, Kołomyja, Peczeniżyn, Kosmacz, Liski, Dobrowódka, Fatowce, Werbiaż Wyżny, Matyjowce i Myszyn.

^{a-a} *Podkreślono maszynowo.*

¹ Front Jedności Narodowej (FNJ) – ukraińska legalna partia nacjonalistyczna, założona w Polsce w 1933 przez Dmytro Palijiwa; znajdowała się w opozycji do UNDO i OUN; opowiadała się przeciw ugodzie z rządem RP; organem kierowniczym było Kolegium Polityczne (m. in. S. Herasymowicz, D. Palijiw) oraz Krajowa Rada; FNJ skupiał się początkowo wokół gazety „Nowyj Czas”, następnie od 1933 wokół dwutygodnika „Peremoha”, potem „Batkiwszczyna” (od 1934) i „Ukraiński Wisti” (od 1935); od jesieni 1935 organem partii był „Chliborobskýj Szlach”; FNJ (w l. 1939–1941 istniejący w GG) został rozwiązany w drugiej połowie 1941.

Пов[іт] Рогатин: 5 листопада Андрій Гривнак, депутат у Сейм від УСРП провів збори членів Читальні «Просвіти» в Данильчі, на яких виголосив реферат на тему переслідувань українців в рад[янській] Росії, після чого, на знак протесту та вшанування жалоби, закликав зібраних до 3 хвилин мовчання. На зборах схвалено відповідну резолюцію, яка протестує проти більшовицьких гвалтів.

[...]

ДАВО, ф. 46, оп. 9а, спр. 987, арк. 190 зв. – 191 зв.

Копія, машинопис.

Документ польською мовою.

Do wszystkich gmin wymienionych wyjechali z odpowiednimi referatami delegaci Pow[iatowego] Komitetu USRP w Kołomyi, którzy je w tych gminach wygłosili.

Pow[iat] Rohatyn: Dnia 5 listopada zwołał Andrzej Hrywnak, poseł USRP na sejm, zebranie członków Czytelni „Proswity” w Danilczu, na którym wygłosił referat na temat prześladowań Ukraińców w Rosji sow[ieckiej], po czym na znak protestu i uczczenia żałoby, wezwał zebranych do 3 minut milczenia. Na zebraniu uchwalono odpowiednią rezolucję, protestującą przeciw gwałtom bolszewickim.

[...]

DAWO, f. 46, op. 9a, spr. 987, k. 190 v. – 191 v.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

№ 184

11 грудня 1933, Харків. Витяг з річного звіту Генерального консула Німеччини у Харкові до посольства Німеччини в Москві про загальну ситуацію в УРСР

^aГерманское Генеральное Консульство^a
Дн. 312
Харьков, 11 декабря [19]33 г.
3 копии

Перевод с немецкого

^aГерманскому посольству в Москве^a

^{a-б}Годовой отчет^б
(общее положение на Украине)^a

^aСельское хозяйство^a

Украина стояла в этом году под знаком великого голода, или с советской точки зрения, под знаком победы социализации сельского хозяйства. Этот голод был особенно критическим для крестьянского населения, и при значении украинского сельского хозяйства, также и для Республики и Советского Союза. Дело шло о решении вопроса, даст ли, наконец, проводимая с 1929 года коллективизация лучшие результаты; обеспечив, по крайней мере, пропитание населения, или же социализация сельского хозяйства, несмотря на ее коренное значение и некоторые практические выводы, провалится из-за отрицательного отношения крестьян. Если Советская власть по-своему утвердительно отвечает на вопрос, то надо в то же время указать на неслыханно большие жертвы.

Заграницей часто не понимают, как на Украине с ее плодородной почвой и невыраженным недородом, возможен был голод в таком масштабе. Ответственность за это несет система, проведшая коллективизация слишком рано, слишком поспешно и с недостаточными средствами, чем привела сельское хозяйство в величайший беспорядок.

При этом, наряду с другими факторами, прежде всего выпущено было из виду то, что сказал СТАЛИН: «Люди решают дело»; вопрос решающего значения – последуют ли 22 миллиона украинского крестьянского населения и проявят ли они, вместо вкоренившихся индивидуалистических воззрений, необходимое понимание и желание работать для новой коммунистической формы хозяйства.

Годы коллективизации показали неудовлетворительные результаты и допустили предположение, что обобществление надо было проводить только постепенно, дабы не подвергнуть опасности пропитание всего на-

^{a-а} Написано великими літерами.

^{б-б} Написано в розбивку.

Nr 184

11 grudnia 1933, Charków. Fragment sprawozdania rocznego niemieckiego konsula generalnego w Charkowie dla ambasady niemieckiej w Moskwie dotyczący ogólnej sytuacji w USRS

^a-Niemiecki konsulat generalny^a
L.dz. 312
Charków, 11 grudnia [19]33 r.
3 kopie

Przekład z [języka] niemieckiego

^a-Do Ambasady Niemiec w Moskwie^a

^{a-b}-Sprawozdanie roczne^b
(ogólna sytuacja na Ukrainie)^a

^a-Rolnictwo^a

Ukraina znalazła się w tym roku pod znakiem wielkiego głodu, albo – z sowieckiego punktu widzenia – pod znakiem zwycięstwa społecznienia rolnictwa. Głód ten osiągnął szczególnie krytyczny [punkt] dla ludności chłopskiej, a ze względu na znaczenie ukraińskiego rolnictwa – także dla [całej] Republiki i Związku Sowieckiego. Chodziło o rozstrzygnięcie kwestii, czy prowadzona od 1929 roku kolektywizacja przyniesie wreszcie poprawę sytuacji, zapewniając ostatecznie wyżywienie ludności, czy też społecznienie rolnictwa, bez względu na jego fundamentalne znaczenie i pewne praktyczne konsekwencje, załamał się z powodu negatywnego nastawienia chłopów. Jeżeli władza sowiecka swoim zwyczajem odpowiada twierdząc na [to] pytanie, to należy jednocześnie wskazać na niesłuchanie wielkie ofiary.

Za granicą często nie rozumie się, jak na Ukrainie, z jej urodzajną glebą i bez wyraźnego nieurodzaju, był możliwy głód na taką skalę. Odpowiedzialność za to ponosi system, przeprowadzający kolektywizację zbyt wcześnie, zbyt pośpiesznie i przy niewystarczających środkach, co doprowadziło do ogromnego chaosu w rolnictwie.

Jednocześnie, wraz z innymi czynnikami, przede wszystkim stracono z oczu to, co powiedział STALIN: „Ludzie decydują o sprawie”; kwestia o decydującym znaczeniu – czy 22 miliony ukraińskiej ludności chłopskiej przyłączy się i wykaże, zamiast zakorzenionych indywidualistycznych poglądów, konieczne zrozumienie i wolę pracy dla nowej komunistycznej formy gospodarki.

Lata kolektywizacji przyniosły niezadowolające skutki i pozwoliły domniemywać, że społecznienie należało przeprowadzać stopniowo, ażeby nie spowodować zagrożenia dla wyżywienia całej ludności i utraty wielkich wartości,

^{a-a} *Zapisano wersalikami.*

^{b-b} *Zapisano pismem spacjowanym.*

селения и потерю больших ценностей, а примерно тогда, когда подросло бы новое марксистско-воспитанное население, или же когда очевидные материальные выгоды и достаточное количество сельско-хозяйственных машин, показали бы пользу новых крупных предприятий.

Каждый год была одна и та же картина. Урожая не хватало на одновременное удовлетворение потребности государства и крестьянина. Государство должно было обеспечить запасами быстро растущее с темпами пятилетки количество промышленных рабочих, остальное городское население и, при напряжении на Дальнем Востоке, войско и, кроме того, заготовить экспортный хлеб для приобретения валюты.

Помимо наименьшего сопротивления, государство каждый год отнимало у крестьянина самым беспощадным образом больше зерна, чем он мог дать. Поэтому сельскому хозяйству не хватало зернового хлеба, кормов и посевного материала; пахотная площадь недостаточно была использована и засеяна, ожесточенное сельское население старалось удержать скудную выручку от урожая от захвата правительственными органами и не имело интереса засеять больше земли, чем было настоятельно необходимо и обработать ее по установленному порядку. Следствием были вновь неудовлетворительные урожаи, уменьшение плановой площади посева, ограничение технических культур и растущая нужда, как в единоличных хозяйствах, так и в колхозах; последние не развивались так, как было желательно, хотя и пользовались кое-каким предпочтением; организация и связь были недостаточные и члены колхозов не могли так скоро переключиться на работу «один за всех».

Когда бедственное положение к началу с.г. стало очевидным и можно было констатировать «прорыв в украинском сельском хозяйстве», то ближайшей, главной задачей Правительства, казалось, – приложить усилия к тому, чтобы прокормить лишенное всяких средств сельское население, на первых порах из наличных запасов зерна, и поскольку не хватило бы таких, дополнить закупками за границей, невзирая на необходимую затрату валюты, на возможную угрозу войсковым запасам и прочие сомнения; отменить самую коллективизацию было принципиально невозможно, да и на практике трудно проводимо. Правительство от этого отказалось и под руководством партии, принявшей на себя полную ответственность, предпочло продолжать следовать по прежнему пути.

Серьезность положения была вполне признана. Партия и Правительство, главной заботой коих было выполнение пятилетнего плана в области тяжелой промышленности, употребили величайшие усилия, чтобы вывести сельское хозяйство из катастрофы; руководящие члены объезжали страну, дабы на месте лично осведомиться о положении дел для принятия мер.

По нынешним разъяснениям партии, величайшую роль в этой борьбе играл разгром кулацких, белогвардейских и националистических элементов, вгнездившихся в колхозы, совхозы, машино-тракторные станции, в сельско-хозяйственную Академию и Всеукраинскую Академию Наук и, якобы, пытавшихся в союзе с иностранными империалистами и капиталистами, взорвать социалистическое преобразование сельского хозяйства на Украине. Такие сомнения, если в действительности и существовали, по-

przykładowo wtedy, gdyby wyrosło nowe, wychowane po marksistowsku [pokolenie] ludności, albo też gdyby widoczne korzyści materialne i dostateczna liczba maszyn rolniczych dowiodły użyteczności nowych wielkich przedsięwzięć.

Każdego roku powtarzał się ten sam schemat. Plonów nie wystarczało na jednoczesne zaspokojenie potrzeb państwa i chłopów. Państwo miało zapewnić zapasy [żywności] dla szybko rosnącej w tempie pięciolatek liczby robotników przemysłowych, pozostałych mieszkańców miast i – wobec napięcia na Dalekim Wschodzie – wojska, a oprócz tego zabezpieczyć zboże na eksport dla zdobycia dewiz.

Wbrew najmniejszemu oporowi, państwo każdego roku odbierało chłopom w najbardziej bezlitosny sposób więcej zboża, niż mógł on oddać. Dlatego rolnictwu nie wystarczało zboża na chleb, pasze i materiał siewny; powierzchnia orna była niedostatecznie wykorzystana i obsiana, zacięta ludność wiejska starała się uchronić nikłą resztkę plonów przed zajęciem przez organy rządowe i nie była zainteresowana tym, aby obsiać więcej ziemi, niż było [to] rzeczywiście konieczne, i obrobić ją według ustalonego porządku. Skutkiem były znów niewystarczające plony, zmniejszenie planowego areалу zasiewów, ograniczenie upraw przemysłowych i rosnąca bieda zarówno w gospodarstwach indywidualnych, jak i w kołchozach; [te] ostatnie nie rozwijały się tak, jak oczekiwano, mimo że korzystały z pewnych przywilejów pierwszeństwa; organizacja i kontakty były niedostateczne i członkowie kołchozów nie mogli tak szybko przestawić się na pracę „jeden za wszystkich”.

Kiedy katastrofalna sytuacja na początku b[ieżącego] r[oku] stała się widoczna i można było stwierdzić „załamanie w ukraińskim rolnictwie”, to najpilniejszym, podstawowym zadaniem rządu wydawało się – dołożyć starań, ażeby wyżywić pozbawioną wszelkich środków ludność wiejską, na początek z gotowych zapasów zboża, a jeśli by takowych nie wystarczyło, uzupełnić [je] zakupami za granicą, nie bacząc na nieuniknioną utratę dewiz, na możliwe zagrożenie dla zapasów wojskowych i inne wątpliwości; zawieszenie samej kolektywizacji było w zasadzie niemożliwe, a w praktyce też trudne do przeprowadzenia. Rząd zrezygnował z tego i pod przywództwem partii, biorącej na siebie pełną odpowiedzialność, wolał kontynuować dotychczasową drogę.

Powaga sytuacji została w pełni dostrzeżona. Partia i rząd, których główną troską było wykonanie planu pięcioletniego w dziedzinie przemysłu ciężkiego, podjęły największe wysiłki, aby wyprowadzić rolnictwo z katastrofy; członkowie [partii] szczebla kierowniczego objeżdżali kraj, ażeby na miejscu osobiście zapoznać się ze stanem rzeczy w celu podjęcia stosownych kroków.

Zgodnie z obecnymi wyjaśnieniami partii, najistotniejsze w tej walce było rozgromienie kułackich, białogwardyjskich i nacjonalistycznych elementów, które zagnieździły się w kołchozach, sowchozach, stacjach maszynowo-traktorowych, w Akademii Rolniczej oraz Wszzechukraińskiej Akademii Nauk i – rzekomo – usiłowały, w porozumieniu z zagranicznymi imperialistami i kapitalistami, storpedować socjalistyczne przeobrażenia rolnictwa na Ukrainie. Takie wątpliwości, jeśli nawet rzeczywiście istniały, dowodzą w każdym razie tego, jak

казывают, во всяком случае, что существовали серьезные сомнения против прежней аграрной политики, коллективизации и ее воздействия на всю страну, в широких слоях населения, не только у крестьян, но и в кругах образованных граждан и служащих и в самой партии.

Уж последние годы показали, что сельское население, не имеющее никаких организаций, само слишком слабо для активного сопротивления и, благодаря преследованиям и высылке кулаков, – замучено и расслаблено.

Путем интенсивных методов работы в колхозах, стремились в первую очередь обеспечить посев и уборку урожая и также притянуть к работе единоличные хозяйства, в случае надобности, принудительным голодом. Для проведения всех мер и для рабочего контроля, партия отправила за последние 10 месяцев на руководящие должности в провинцию 1340 своих членов, 640 прежних секретарей и районных руководителей были сняты с должности, еще 12 500 членов партии были откомандированы на службу на села. Особенно успешно работали машино-тракторные станции; сосредоточенными у них сельско-хозяйственными машинами они не только облегчают техническую обработку земли и снятие урожая, но, посредством своих политотделов, развивают убедительную пропаганду, в духе партийных установлений; путем принудительных мер воспитывают крестьян для новой формы хозяйства и, как командный орган над колхозами, следит за работой и личным отношением. 643 таких политотделов и 203 политотдела совхозов заняты были 3000 партийными работниками.

Промышленные рабочие посылаются на села для ремонта сельско-хозяйственных машин. Для обработки земли и уборки урожая, в течение многих недель, были мобилизованы в большом числе горожане всяких профессий на помощь крестьянству, ослабевшему и пострадавшему от голода.

По распоряжению партии, Украина получила 555 000 тонн посевных семян из наличных средств Союза, каковые, однако, предоставлены были колхозам, а не единоличным хозяйствам и должны быть возвращены с прибавкой 10% натурой; кроме того, 15 000 новых тракторов, 2400 комбайнов и 3000 грузовиков.

К давлению, произведенному партаппаратом на сельское население и к одновременным с уборкой урожая обязательным поставкам, прибавился голод. Крестьяне поняли, что им нечего надеяться на то, что Правительство поддержит их существование, таким образом, было достигнуто, что они, тратя последние силы, тащились на поля, их обрабатывали и убирали, поскольку возможно было. Если крестьяне присваивали себе хлеб на полях, то, как за кражу государственной собственности, угрожали и приводили в исполнение самые строгие наказания. На селе не было предпринято никакой, хоть скольнибудь значительной кампании помощи; без различия и без пощады говорили, – кто работает ^в (18,5) в 1931 г., на колхозы падает 11,86 (11,48) на совхозы 2,13 (1,87) и на единоличные хозяйства 3,14 (5,35). Всего засеяно в этом году колхозами (весенний и озимый посевы) 19,5 миллионов га, против 17 миллионов в 1931 году.

^в Так у тексті. Немає фрагменту.

poważne wątpliwości wobec dotychczasowej polityki rolnej, kolektywizacji i jej oddziaływania na cały kraj istniały wśród szerokich warstw społeczeństwa, nie tylko wśród chłopów, ale i w kręgach wykształconych obywateli, i urzędników, i w samej partii.

Ostatnie lata pokazały już, że ludność wiejska niedysponująca żadnymi organizacjami sama jest zbyt słaba, aby czynnie się sprzeciwić, a w wyniku przesładowań i zsyłki kułaków – udręczona i osłabiona.

Drogą intensywnej pracy w kołchozach starano się w pierwszym rządzie zapewnić zasiewy i zbiory, a także przyciągnąć do pracy gospodarstwa indywidualne – w razie potrzeby – wymuszonym głodem. W celu przeprowadzenia wszystkich działań oraz robotniczej kontroli partia oddelegowała w okresie ostatnich 10 miesięcy na kierownicze stanowiska na prowincję 1340 swoich członków, 640 dotychczasowych sekretarzy i przewodniczących rejonowych zdjęto ze stanowiska, dalsze 12 500 członków partii odkomenderowano do służby we wsiach. Szczególnie skutecznie pracowały stacje maszynowo-tractorowe; dzięki zgromadzonym w nich maszynom rolniczym nie tylko ułatwiają one technicznie uprawę ziemi i zbiorę plonów, ale – za pośrednictwem swoich oddziałów polit[ycznych] – prowadzą przekonującą propagandę w duchu uchwał partyjnych; stosując przymus wychowują chłopów dla nowej formy gospodarki i, jako organ kierowniczy nad kołchozami, nadzorują pracę i relacje osobiste. 643 takie polit[yczne] oddziały i 203 polit[yczne] oddziały sowchozów obsadzone zostały przez 3000 funkcjonariuszy partyjnych.

Robotnicy przemysłowi są wysyłani na wieś do naprawy maszyn rolniczych, zaś do obrabiania ziemi i zbiórki plonów, w ciągu wielu tygodni, byli mobilizowani w wielkiej liczbie mieszkańcy miast wszelkich zawodów do pomocy chłopstwu, które zostało osłabione i ucierpiało od głodu.

Zgodnie z rozporządzeniem partii, Ukraina otrzymała 555 000 ton ziarna siewnego z istniejących środków Związku [Sowieckiego], które jednak zostało dostarczone kołchozom, a nie indywidualnym gospodarstwom i [które] ma zostać zwrócone z dodatkiem 10% w naturze; oprócz tego 15 000 nowych traktorów, 2400 kombajnów i 3000 ciężarówek.

Do nacisku, jaki wywierał aparat part[yjny] na ludność wiejską i do jednoczesnych ze zniwami obowiązkowych dostaw, doszedł głód. Chłopi zrozumieli, iż nie mają co się spodziewać, że rząd wesprze ich egzystencję; w ten sposób uzyskano to, że tracąc resztki sił wlekli się na pola, obrabiali je i uprzęta, na ile było to możliwe. Jeśli chłopci przywłaszczali sobie zboże na polach, to, jak za kradzież własności państwowej, groziły i były wykonywane najsurowsze kary. Na wsi nie podjęto jakichkolwiek znaczących akcji pomocy; bez różnicy i bez litości mówiono – kto pracuje ° (18,5) w 1931 r., na kołchozy przypada 11,86 (11,48), na sowchozy 2,13 (1,87) i na gospodarstwa indywidualne 3,14 (5,35). Ogółem obsiano w tym roku w kołchozach (zasiewy jare i ozime) 19,5 milionów ha, wobec 17 milionów w 1931 roku.

° Tak w tekście. Fragment opuszczony.

План хлебосдачи Украиной в этом году впервые был досрочно полностью выполнен в начале ноября. Пока еще нет определенных данных об общем результате и величине урожая. Украина, если даже и покажет средний урожай, будет в этом году принадлежать к тем областям, которые лучше всего вышли. Это объясняется тремя факторами: вышеупомянутыми энергичными усилиями партии, принявшей во внимание слова СТАЛИНА: «Причины трудностей хлебозаготовки надо искать не у крестьян, а в собственных рядах, так как мы имеем власть». Затем тем фактором, что крестьянин под жесточайшим нажимом и голодом должен был отказаться от сопротивления и напряг все силы, что ПОСТЫШЕВ резюмировал так, что – победили большевистское руководство и честная работа колхозников. Наконец, сам по себе хороший рост объясняется также весьма благоприятной погодой с. г.; озимый посев, не в пример прошлым годам, не пострадал от незначительного снегопада или слишком сильных морозов, весна принесла обильные осадки, а лето – достаточную теплоту. Урожай получился бы еще лучший, если бы беспощадная хлебозаготовка оставила бы крестьянам больше посев[ных] семян, и была бы засеяна и тщательно обработана большая площадь земли. Наличной рабочей и тягловой силы было недостаточно для своевременной уборки всего урожая. Машино-тракторные станции предоставляли свои молотилки только для хлеба, подлежащего сдаче государству. Для обработки зерна для собственных надобностей, крестьяне еще были предоставлены старым методам. Что «не мало из урожая пропало», партия допускает. Трудно сказать, какая часть урожая осталась на полях и пропала, местами, говорят, доходило до 25%.

Средний доход, по данным правительства, составляет в этом году 12 центн. с га (1902 [г.]: 9,1 – 1910 [г.]: 9,3 – 1930 [г.]: 10,5 – 1932 [г.] – 7 центн.), так что при посевной площади в 17,5 мил. га, доход с урожая составил бы 21 мил. тонн, (в прошлом году 11,2), что в сравнении с урожаем, ожидаемым для всего Союза в 65 мил. тонн, вероятно, слишком высоко оценено, равно, как и данные ПОСТЫШЕВА о том, что общий доход зерна почти вдвое выше, чем в прошлом году. Наилучшие результаты на Украине, как и в Днепропетровской области, составляет 11 центн. га, совхозы, из почти 3-х мил. га зерна, сдали 6 центн., против 2,7 центн. в прошлом году.

Пока будут на лицо более точные данные, надо считать, что средний доход составляет только 7–8 центн. с га, хлебозаготовка около 6 мил. тонн, против 4 миллион. тонн в прошлом году, а весь доход с урожая 12–13 миллионов тонн.

Особенно побудило к обработке земли и урожая то, что в этом году хлебосдача не повышалась более методами переложения и по произволу хлебозаготовительных органов, а надо было сдать определенное количество (смотря по областям 3–4 центн. с га, а единоличники на 10–15% больше) с площади посева, заданной для обработки. Правительство подчеркивало в многократных заявлениях, что после выполнения этих натуральных обложений и прочих обязательств, излишки поступят в распоряжение на собственные нужды и свободную продажу. Как это скажется после окончания хлебозаготовки, еще нельзя ясно проглядеть, так как свободная торговля

Plan *chlebosdaczy* w tym roku po raz pierwszy został przez Ukrainę wykonany w całości przed terminem na początku listopada. Na razie jeszcze nie ma dokładnych danych o ogólnych wynikach i wielkości zbiorów. Ukraina, nawet jeśli wykaże średni urodzaj, będzie w tym roku należała do tych obwodów, które wypadły najlepiej. Tłumaczy się to trzema czynnikami: wspomnianymi wyżej energicznymi staraniami partii, która wzięła pod uwagę słowa STALINA: „Przyczyn problemów z *chlebozagotówką* należy szukać nie u chłopów, ale we własnych szeregach, ponieważ my mamy władzę”. Następnym czynnikiem było to, że chłop z powodu najokrutniejszych represji i głodu zrezygnował ze stawiania oporu i wyczerpał wszystkie siły, co POSTYSZEW podsumował w ten sposób: zwyciężyło bolszewickie kierownictwo i uczciwa praca kolchoźników. Wreszcie, sam już duży wzrost [upraw] tłumaczy się również sprzyjającą wszędzie t[ego] r[oku] pogodą; zasiewy ozime, w porównaniu z minionymi latami, nie ucierpiały od nieznacznych opadów śniegu ani całkiem silnych mrozów, wiosna przyniosła obfite opady, a lato – wystarczające ciepło. Plony byłyby jeszcze lepsze, gdyby bezwzględne *chlebozagotówki* pozostawiły chłopom więcej ziarna siew[nego] i gdyby został obsiany i starannie obrobiony większy obszar ziemi. Gotowej siły roboczej i pociągowej było zbyt mało do zebrania w porę wszystkich plonów. Stacje maszynowo-traktorowe udostępniały swoje młockarnie tylko dla zboża podlegającego dostawom dla państwa. Do omłotów ziarna na własne potrzeby pozostawały chłopom metody tradycyjne. To, że „niemało z plonów zmarnowało się”, partia uważa za możliwe. Trudno powiedzieć, jaka część plonów pozostała na polach i zmarnowała się; miejscami – jak powiadają – dochodziła do 25%.

Średnia wydajność, według danych rządu, wynosi w tym roku 12 cent[narów] z ha (1902 [r.]: 9,1; 1910 [r.]: 9,3; 1930 [r.]: 10,5 – 1932 [r.]: 7 cent[narów]), tak że przy powierzchni zasiewów 17,5 mln ha, przychód ze zbiorów wyniósłby 21 mln ton (w ubiegłym roku 11,2), co w porównaniu z plonami, spodziewanymi dla całego Związku [Sowieckiego] rzędu 65 mln ton, z pewnością oszacowano nieco za wysoko, podobnie jak i dane POSTYSZEWA, że ogólne plony zboża są prawie dwukrotnie wyższe niż w ubiegłym roku. Najlepsze wyniki na Ukrainie, jak i w obwodzie dniepropietrowskim, wynoszą 11 cent[narów] z ha, sowchozy z blisko 3 mln ha zboża oddały 6 cent[narów] [z ha], wobec 2,7 cent[nara] [z ha] w ubiegłym roku.

Zanim zostaną podane dokładniejsze dane, należy liczyć, że średnia wydajność wyniosła tylko 7–8 cent[narów] z ha, *chlebozagotówka* około 6 mln ton wobec 4 milion[ów] ton w ubiegłym roku, a całkowity rezultat zbiorów to 12–13 milionów ton.

Szczególnie zachęciło [chłopów] do uprawiania ziemi to, że w tym roku *chlebosdacza* nie była już podwyższana metodami przeliczeniowymi i według samowoli organów [odpowiedzialnych za] *chlebozagotówki*, natomiast należało oddać określoną ilość (zależnie od obwodu 3–4 cent[nary] z ha, a *jednolicznicy* o 10–15% więcej) z powierzchni zasiewów zadanej do obrobienia. Rząd wielokrotnie podkreślał w [swoich] oświadczeniach, że po wypełnieniu tych zobowiązań w naturze i pozostałych powinności, nadwyżki będą przekazane do

предварительно запрещена, как спекуляция, пока не будут образованы семфонды и проч[ие] сбережения.

Только теперь лишь разрешена свободная торговля в нескольких областях (Днепропетровской, Харьковской, Винницкой, Черниговской и Молдавской Республике). Все-таки члены колхозов получили уж местами в свободное распоряжение большое количество зерна. За трудодень, считающийся единицей, во всей Украине будут платить в среднем 4–6 кило, от 3-х до 4-х раз больше, чем в прошлом году; в Харьковской области – 4,7 кило – 3 раза больше, чем в прошлом году, в колхозах других областей исчислено на первых порах 12–14 кило, тоже в 8–10 раз больше, чем в прошлом году.

В результате борьбы этого года, со всех сторон подчеркивают начинающееся «благополучие» членов колхозов, в печати появляются снимки отдельных семейств, с перечислением вырученных ими сумм от колхозной работы.

Так как главная работа в этом году сосредоточена была на урожае зерна, то другие сельскохозяйственные продукты дали не столь хорошие результаты. До 1-го октября было заготовлено 75% плана сена, меньше чем в прошлом году, но план нынешнего года достигнут только на 100%. Из посевной площади картофеля 300 000 га остались незасеянными и в середине ноября, план сдачи был выполнен лишь на 50%. Обработка подсолнухов была неполная и предположению, вероятно, не достигнута. Соевыми бобами засеяна только половина посевной площади по плану, в 400 000 га. Площадь посева сахарной свеклы снижена на 855 000 га. До начала декабря, говорят, выкопано сахарной свеклы 98,1%, однако, лишь 80% убрано с полей.

Для того, чтобы удержать достигнутые столькими трудами и для обеспечения урожая будущего года, партия уже теперь дает подробные указания. Крупные колхозы, обнимающие до 900 дворов и 3000 га, разлагаются на меньшие колхозы и расходы по управлению, требовавшие до 30% доходов колхозников, снижаются. Машино-тракторные станции, обслуживающие до 80 000 га, должны ограничиться 25[000]–30 000 га и 20–25 колхозами.

В настоящее время на Украине существует 4650 таких станций, с 48 500 тракторами, 4200 комбайнами, 30 000 молотилками и 8000 грузовиками. Тракторы используются только на 60%, они должны быть своевременно и тщательно отремонтированы, технический персонал должен быть увеличен, особое значение должно придавать качеству рабочего. На кормежку и уход за лошадьми должно обращать особенное внимание и борьба с засоренностью полей должна вестись энергично. Дисциплина в работе по праву обозначается как решающее и потому надо употребить все силы для ее поднятия; говорят, что в колхозе с 750 членами ежедневно манкировали работой 100 человек.

Ужасны жертвы, коими добились больших количеств зерна. Как бы высоко ни расценивать «победу над прорывом в сельском хозяйстве», для обеспечения народного пропитания в нынешнем году и для проведения системы, они (т.е. жертвы – примеч. перев.), будучи рассмотрены с общечеловеческой точки зрения, не идут ни в какое сравнение с тем, что достигнуто. Голод на

rozdysponowania na własne potrzeby i do wolnej sprzedaży. Co się okaże po zakończeniu *chlebozagotowki*, nie można jeszcze wyraźnie przewidzieć, ponieważ wolny handel zawczasu został zabroniony jako spekulacja, dopóki nie zostaną utworzone [państwowe] zapasy ziarna i in[ne] rezerwy.

Dopiero teraz został dozwolony swobodny handel w kilku obwodach (dniepropietrowskim, charkowskim, winnickim, czernihowskim i w Republice Mołdawskiej). Jednak członkowie kołchozów otrzymali już miejscami duże ilości ziarna do swobodnego dysponowania. Za *trudodien*, traktowany jako jednostka [miary], na całej Ukrainie będą płacić średnio 4–6 kilo[gramów], od 3 do 4 razy więcej niż w ubiegłym roku; w obwodzie charkowskim 4,7 kilo[gramów] – 3 razy więcej niż w zeszłym roku, w kołchozach innych obwodów skalkulowano na początku 12–14 kilo[gramów], także 8–10 razy więcej niż w zeszłym roku.

We wszystkich stronach podkreśla się, że w wyniku tegorocznych zmagañ następuje „dobrobyt” członków kołchozów, w prasie pojawiają się zdjęcia poszczególnych rodzin i podaje się sumy, zarobione przez nich w kołchozie.

Ponieważ główna praca w tym roku była skoncentrowana na zbiorach zboża, to inne produkty rolne nie dały tak dobrych wyników. Do 1 października zgromadzono 75% planowanego siana, mniej niż w ubiegłym roku, ale plan bieżącego roku [zostanie] wykonany tylko w 100%. Z ziemi przeznaczonej pod kartofle jeszcze w połowie listopada pozostało nieobsadzone 300 000 ha, plan dostaw został zrealizowany zaledwie w 50%. Nie obrobiono w całości słoneczników i założeń z pewnością nie zrealizowano. Soję zasiano tylko na połowie planowanego areалу, [czyli] 400 000 ha. Powierzchnia zasiewów buraka cukrowego zmniejszyła się do 855 000 ha. Do początków grudnia – jak słyhać – wykopano 98,1% buraków cukrowych, jednak zaledwie 80% sprzątnięto z pól.

Aby utrzymać to, co osiągnięto z takim trudem, oraz dla zapewnienia przyszłorocznych zbiorów, partia już teraz daje szczegółowe wytyczne. Wielkie kołchozy, obejmujące do 900 zagród i 3000 ha, są dzielone na mniejsze kołchozy i wydatki na zarządzanie, pochłaniające do 30% dochodu kołchoźników, maleją. Stacje maszynowo-traktorowe, obsługujące do 80 000 ha, mają się ograniczać do 25 [000]–30 000 ha i 20–25 kołchozów.

Obecnie na Ukrainie istnieje 4650 takich stacji, z 48 500 traktorów, 4200 kombajnów, 30 000 młockarni i 8000 ciężarówek. Traktory są wykorzystywane tylko w 60%, należy je regularnie i starannie remontować, obsługa techniczna powinna być zwiększona, osobno [większe] znaczenie należy nadawać jakości pracownika. Na paszę i dogłądanie koni należy zwrócić szczególną uwagę i energiczniej prowadzić walkę z zachwaszczeniem pól. Dyscyplinę pracy prawo określa jako decydującą i dlatego trzeba zastosować wszelkie środki do jej zwiększenia; mówi się, że w kołchozie liczącym 750 członków każdego dnia opuszczało pracę 100 osób.

Straszliwe są koszty, jakimi uzyskano większe ilości zboża. Jakkolwiek wysoko by nie oceniać „zwycięstwa nad niedoborami w rolnictwie”, w celu zapewnienia wyżywienia narodu w bieżącym roku i dla wprowadzenia systemu, one (tj. ofiary – przyp[is] tłum[acza]), jeśli traktować je z ogólnoludzkiego punktu widzenia, nie dają się w żaden sposób usprawiedliwić tym, co osiągnięto. Głód

Украине потребовал от крестьянства миллионы смертей. Если считать семь миллионов (по дружескому официальному сообщению), то не будет слишком много, а это означает, что четверть крестьянского населения уничтожена, ужасающая цифра, даже в сравнении с жертвами мировой войны.

Оставшиеся в живых частью изголодались и ослабели для необходимого тяжелого труда. Среди сельского населения господствует убеждение, что хотя Советская власть и не нарочно вызвала голод, однако воспользовалась им, как средством для выполнения своих планов, дабы сломить сопротивление против системы и отвращение к коллективным методам труда. Официально голод вообще опровергался, даже самым угрожаемым районам не оказана помощь и таковая из заграницы обозначалась, как ненужная, или сопротивляясь, терпели. Партия несет тяжелую ответственность. Внутри-политическая борьба, ведущаяся вокруг проведения хлебной кампании, показывает, как серьезно было положение и, как лучшие слои отчаявшегося народа искали выход из нужды, из все ухудшавшегося материального положения и из ошибок системы, как признанной более глубокой причиной таковых.

Исход этой борьбы между партией и народом вновь показал превосходство парторганизации, имеющей в своем распоряжении всю государственную мощь, для которой миллионы смертей не были слишком высокой ценой для того, чтобы в конце-концов втянуть в коммунистическую систему. Будь урожай даже процентов на 20 лучше прошлогоднего и то, отныне это вряд ли может гарантировать населению достаточную или еще зажиточную жизнь, тем более что требования Государства на доходы от урожая ни коим образом не становятся меньше.

Затем, если даже и не приходится ожидать сопротивления от побежденного крестьянства и оно покорно приноровилось к системе и колхозы укрепятся лучшими трудовыми методами и достаточным снабжением машин, то ведь другие опасности, как например, неурожай, могут изменить нынешнюю картину. Уже теперь неблагоприятны перспективы для выхода озимого посева из-за незначительного снегопада и сильных морозов. Теперь можно только установить, что украинский урожай лучше прошлогоднего и урожай средний.

Снабжение крестьян стало лучше, по крайней мере, поскольку они, как колхозники или единоличники с довольно большими земельными наделами, имеют непосредственное участие в доходах от урожая; снабжение городов сельско-хозяйственными продуктами, хотя и по высоким ценам, показывает заметное разряжение. Хватит ли урожая для дальнейшего обеспечения питания населения и насколько хватит, зависит от величины излишков, от того, как они употребляются и также от того, будут ли в них участвовать путем предоставления работ, слои населения с незначительной покупательской способностью, лишенные корней существования, благодаря жестокому отбиранию земли и хлеба, сокращению промышленности и проч. мероприятий.

[...]

na Ukrainie kosztował chłopstwo miliony ofiar śmiertelnych. Jeśli przyjąć, że siedem milionów (według zaprzyjaźnionego oficjalnego źródła) nie jest liczbą zawyżoną, oznacza, że jedna czwarta ludności chłopskiej została unicestwiona – straszliwa liczba – nawet w porównaniu z ofiarami wojny światowej.

Pozostali przy życiu, częściowo wygłodzeni, zbyt słabi [byli] do niezbędnej ciężkiej pracy. Wśród wiejskiej ludności panuje przeświadczenie, że chociaż władza sowiecka nie wywołała głodu celowo, to jednak wykorzystywała go jako środek do zrealizowania swoich planów, ażeby przełamać opór wobec systemu i wstręt do kolektywnej pracy. Oficjalnie głód wszędzie został pokonany, nawet najbardziej zagrożonym rejonom nie udzielono pomocy i takowa z zagranicy traktowana była jako niepotrzebna, a [jeśli] ktoś się sprzeciwiał, to cierpiał. Partia ponosi ciężar odpowiedzialności. Wewnętrzna walka polityczna, rozgrywająca się wokół kampanii zbożowej pokazuje, jak poważna była sytuacja – kiedy lepsze warstwy zrozpaczonego ludu szukały wyjścia z nędzy, z coraz bardziej pogarszającej się sytuacji materialnej i z błędów systemu, to [właśnie] uznane zostało za najgłębszą przyczynę [trudności].

Wynik tej walki między partią i ludem znowu pokazał przewagę part[yjnej] organizacji, mającej do swej dyspozycji całą potęgę państwową, dla której miliony zgonów nie były zbyt wysoką ceną za to, żeby ostatecznie wprowadzić komunistyczny system. Niechby plony były nawet o 20 procent wyższe od zeszłorocznych, to od dziś nie może to chyba gwarantować ludności dostatniego czy już zamożnego życia tym bardziej, że wymagania państwa [co do] dochodów z plonów w żadnym razie nie stają się mniejsze.

Wobec tego, jeśli nawet nie należy oczekiwać sprzeciwu ze strony pokonanego chłopstwa i ono pokornie przystosowało się do systemu, a kołchozy umacniają się dzięki lepszym metodom pracy i dostatecznemu wyposażeniu w maszyny, to przecież inne niebezpieczeństwa, jak na przykład nieurodzaj, mogą odmienić obecny obraz. Już teraz niepomyślnie są prognozy co do wschodzenia zasiewów ozimych z powodu niewielkich opadów śniegu i silnych mrozów. Teraz można tylko stwierdzić, że ukraińskie plony są lepsze od zeszłorocznych i że zbiory są średnie.

Zaopatrzenie chłopów polepszyło się, przynajmniej o ile oni, jako kołchoźnicy albo *jedinolicznicy* z dowolnej wielkości nadziałami ziemi, mają bezpośredni udział w dochodach ze zbiorów; w zaopatrzeniu miast w produkty rolne, choćby przy wysokich cenach, widać ożywienie. Czy wystarczy plonów dla dalszego zapewnienia wyżywienia ludności i na ile wystarczy, zależy to od wielkości nadwyżek, od tego, jak są one wykorzystywane, a także od tego, czy będą w nich mieć swój udział, drogą świadczenia pracy, warstwy ludności z niewielką siłą nabywczą, pozbawione podstaw egzystencji w wyniku bezwzględnego zabierania ziemi i zboża, redukcji przemysłu i in[nych] przedsięwzięć.

[...]

^a«Внутриполитическое положение»^a

Положение на Украине в начале сего года, неудовлетворительные результаты прошлогодней хлебной кампании и плохое настроение нуждающегося населения, беспокоили московские центральные органы, возложившие ответственность за этот кризис на «недостаточную большевистскую бдительность» украинской парторганизации; так что для укрепления партийного аппарата и для удержания Украины за московской генеральной линией, – ПОСТЫШЕВ отправлен был из Москвы в Харьков, как секретарь Украинского парткомитета.

Наряду с все более отступающим генеральным секретарем Украинской партии КОССИОРОМ и при содействии надежного руководителя ГПУ – БАЛИЦКОГО¹, про заслуги коего по раскрытию антигосударственных махинаций недавно подчеркивалось в печати, ПОСТЫШЕВ развивает активную деятельность, дабы навести порядок – железной метлой в городе и на селе, в духе партии. В продолжение сего года он стал центральной фигурой – политической, экономической и культурной жизни и приобрел такое влияние, что, бесспорно, является самым могущественным человеком, доверенным лицом СТАЛИНА, СТАЛИНЫМ Украины.

Своими директивными речами он повсюду на переднем плане, во всех вопросах прислушиваются к его решающему голосу, в его руках лежит инициатива и решение, идет ли речь о важных партийных вопросах, директивах ли для сельского хозяйства и промышленности, или о вопросах изменения и украшения вида города. Благодаря этому и тому еще, что в разных случаях он по диктаторски содействует улучшению жизненного уровня населения, он скоро стал известным. Характерен слух о переименовании столицы Харьков в «Постышев», всплывший к годовщине Октябрьской Революции.

По справедливости, празднуемая теперь «победа социализации сельского хозяйства» большей частью приписывается ПОСТЫШЕВУ и его беспощадной энергии, так что последний может быть довольным достигнутым в этом году в сельско-хозяйственной области. При этом он не преминул указать на значительную помощь Московского партруководства при преодолении трудностей.

Следующей, особенно важной задачей сего года рассматривается преодоление украинских националистических стремлений к самостоятельности. При

¹ Всеволод Аполлонович Балицкий (1892–1937), з 1919 в органах ВЧК; з листопада до грудня 1919 голова Волинської губернської ЧК; з грудня 1919 до 1920 голова Київської губернської ЧК; з грудня 1919 до 1920 повноважний представник ВЧК на Правобережній Україні; з 1920 до 6 IV 1921 заступник голови Центрального управління надзвичайних комісій; з 6 IV 1921 до березня 1922 заступник голови ВУЧК; з липня 1922 до 31 VIII 1923 заступник голови ДПУ УРСР; з 1 IX 1923 до 31 VI 1931 голова ДПУ УРСР та повноважний представник ОДПУ СРСР по УРСР; з 18 IX 1923 до 10 VII 1934 член Колегії ОДПУ СРСР; з березня 1924 до листопада 1930 нарком внутрішніх справ УРСР; з 31 VI 1931 до 10 VII 1934 заступник голови ОДПУ СРСР; з листопада 1932 до 20 II 1933 особливо уповноважений ОДПУ СРСР на Україні; з 21 II 1933 до 10 VII 1934 повноважний представник ОДПУ СРСР по УРСР і голова ДПУ УРСР; з 15 VII 1934 до 11 V 1937 народний комісар внутрішніх справ УРСР; з 11 V до 19 VI 1937 начальник УНКВС Далекосхідного краю. Заарештований 7 VII 1937, засуджений в особливому порядку 27 XI 1937 до вищої міри покарання, і того ж дня розстріляний у Москві; не реабілітований.

^aSytuacja wewnątrzpolityczna^a

Sytuacja na Ukrainie na początku tego roku, niezadowolające wyniki zeszłorocznej kampanii zbożowej i złe nastroje wynędzniałej ludności niepokoiły moskiewskie organy centralne, obarczające odpowiedzialnością za ten kryzys „nie-dostateczną bolszewicką czujność” ukraińskiej organizacji part[yjnej]; dlatego w celu wzmocnienia aparatu partyjnego i zachowania przez Ukrainę generalnej linii moskiewskiej – POSTYSZEW został wysłany z Moskwy do Charkowa jako sekretarz ukraińskiego komitetu part[ii].

Na równi z coraz bardziej pozostającym w tyle sekretarzem generalnym ukraińskiej partii KOSIOREM i przy współdziałaniu niezawodnego dowódcy GPU – BALICKIEGO¹, a którego zasługi w ujawnieniu antypaństwowych machinacji niedawno podkreślano w prasie, POSTYSZEW zaczyna energicznie działać w kierunku zaprowadzenia porządku żelazną ręką, w mieście i na wsi, w duchu partii. W ciągu tego roku stał się on centralną postacią życia politycznego, gospodarczego i kulturalnego i uzyskał takie wpływy, że bezsprzecznie jest najpotężniejszym człowiekiem, zaufaną osobą STALINA, STALINEM Ukrainy.

Ze swoimi pouczającymi wystąpieniami wysuwa się on wszędzie na pierwszy plan, w każdej kwestii uwzględnia się jego zdanie [jako] decydujące, w jego rękach spoczywa inicjatywa i decyzja, zarówno gdy chodzi o ważne kwestie partyjne, wytyczne dla rolnictwa i przemysłu, jak i o kwestie zmiany i upiększenia wyglądu miasta. Dzięki temu oraz temu jeszcze, że w różnych przypadkach w sposób dyktatorski przyczynia się on do poprawy poziomu życia ludności, szybko stał się znany. Znamienne są pogłoski o przemianowaniu stolicy Charkowa na „Postyszew”, które pojawiły się w rocznicę rewolucji październikowej.

Obiektywnie trzeba przyznać, że świętowane teraz „zwycięstwo uspołecznienia rolnictwa” w dużej części przypisywane jest POSTYSZEWOWI i jego niesłabnącej energii, tak że może być on zadowolony z osiągnięć w tym roku w dziedzinie rolnictwa. Nie omieszkał on przy tym wskazać na znaczącą pomoc moskiewskiego kierownictwa part[ii] w przewyciężaniu trudności.

Następnym, szczególnie ważnym zadaniem tego roku okazało się pokonanie ukraińskich nacjonalistycznych dążeń do niezależności. Za czasów byłego komisarza oświaty ludowej SKRYPNYKA, język ukraiński coraz bardziej się

¹ Wsiewołod Balickij (1892–1937), od 1919 w organach WCzK; od listopada do grudnia 1919 przewodniczący CzK guberni wołyńskiej; od grudnia 1919 do 1920 przewodniczący CzK guberni kijowskiej; następnie pełnomocnik WCzK na Prawobrzeżnej Ukrainie; od 1920 do 6 IV 1921 zca przewodniczącego Centralnego Zarządu Komisji Nadzwyczajnych; od 6 IV 1921 do marca 1922 zca przewodniczącego WCzK; od lipca 1922 do 31 VIII 1923 zca przewodniczącego GPU USRS; od 1 IX 1923 do 31 VI 1931 przewodniczący GPU USRS oraz pełnomocnik OGPU w USRS; od 18 IX 1923 do 10 VII 1934 członek Kolegium OGPU; od marca 1924 do listopada 1930 ludowy komisarz spraw wewnętrznych USRS; od 31 VI 1931 do 10 VII 1934 zca przewodniczącego OGPU; od listopada 1932 do 20 II 1933 pełnomocnik OGPU na Ukrainie; od 21 II 1933 do 10 VII 1934 pełnomocnik OGPU na USRS i przewodniczący GPU USRS; od 15 VII 1934 do 11 V 1937 ludowy komisarz spraw wewnętrznych USRS; od 11 V do 19 VI 1937 naczelnik UNKWD Kraju Dalekowschodniego. Aresztowany 7 VII 1937, skazany w trybie nadzwyczajnym 27 XI 1937 na karę śmierci i tego dnia rozstrzelany w Moskwie; nie zrehabilitowany.

бывшем комиссаре народного просвещения СКРИПНИКЕ, украинский язык находил все большее распространение, особенно, как официальный язык, и в школах, печати и искусстве; при этом делалась ссылка на то, что Украина, как Союзная Республика по конституционным правам может развивать свой родной язык и культуру. Московское и Харьковское партийное руководство считало, что есть основание для опасений, что эта украинизация не ограничиться одной культурной областью, а будет способствовать стремлению к еще большему самоуправлению или даже отделению от Советского Союза.

После травли СКРИПНИКА, весьма заслуженного перед коммунистической партией и добровольно ушедшего из жизни, прежде всего, самым бесцеремонным образом был изменен бывший до сих пор курс украинизации, на том основании, что, мол, из-за распространения украинского языка, русский, как язык национального меньшинства на Украине неприлично оттеснен. Русский язык вновь распространяется и на революционных торжествах нынешнего года председатели Горсовета и Всеукраинского Центрального Комитета произносили свои речи на русском языке.

Все явственней становятся изображения партии и правительства, в особенности рассуждения КОССИОРА и ПОСТЫШЕВА на Ноябрьском заседании Украинской партии о том, что за украинизацией в области языка, якобы, скрывались обширные стремления к отделению.

Если СКРИПНИКА при смерти изображали как жертву махинации его контр-революционного националистического окружения, то теперь его обозначают, как главу национального движения, указывая на то, что, мол, еще в 1923 г. он высказывался против образования Союза Советских Республик. СКРИПНИКУ и его сторонникам особенно бросается упрек галицийско-западно-украинская ориентация с целью «прочь от Москвы»; эту же цель преследовал украинский писатель ХВИЛЕВЫЙ¹. Большинство националистов пришли на Украину из Праги и Галиции, среди них нашлись и члены партии, как например, прежний местный заместитель уполномоченного Наркоминдела. Дальнейшей целью националистов, говорят, было отдаление Украины от Советского Союза при помощи Германии и Польши и, будто бы существовал полный список членов правительства самостоятельной Украины. Этой программой занимались, так называемый, украинский национальный центр, во главе с бывш[им] председателем центральной рады, профессором ГРУШЕВСКИМ² и раскрытая в начале этого года контр-революционная, националистическая организация, руководимая из-за границы КОНОВАЛОВЫМ, во главе с МАКСИМОВИЧЕМ, бывшим служащим Наркоминдела, бывшим Варшавским Послом и Украинским

¹ Було: ХВИЛЕВОЙ.

² Михайло Сергійович Грушевський (1866–1934), видатний український історик, археолог, літературознавець, соціолог, публіцист, організатор української науки, громадсько-політичний і державний діяч. У 1917 обраний головою Української Центральної Ради, дійсний член ВУАН (1923) та АН СРСР (1929). У грудні 1930 партосередок ВУАН прийняв рішення про посилення ідеологічної боротьби з Грушевським і його теоріями. У березні 1931 він переїздить до

rozprzestrzeniał, zwłaszcza jako język oficjalny w szkołach, prasie i sztuce; przy tym powoływano się na to, że Ukraina jako republika związkowa ma konstytucyjne prawo do rozwoju ojczystego języka i kultury. Moskiewskie i charkowskie kierownictwo partyjne uważało, iż są podstawy do obaw, że ta ukrainizacja nie ograniczy się tylko do dziedziny kulturalnej, ale będzie sprzyjać dążeniu do jeszcze większej samorządności albo nawet oddzieleniu [Ukrainy] od Związku Sowieckiego.

Po zaszczeniu wielce zasłużonego dla partii komunistycznej SKRYPNYKA, [który] dobrowolnie rozstał się z życiem, przede wszystkim w najbardziej bezceremonialny sposób został zmieniony dotychczasowy kurs ukrainizacji na tej podstawie, że niby z powodu rozpowszechnienia się ukraińskiego języka, rosyjski jako język mniejszości narodowej na Ukrainie został nieprzyzwoicie odsunięty na bok. Rosyjski język znowu się więc rozprzestrzenia i na rewolucyjnych obchodach w bieżącym roku przedstawiciele Rady Mias[ta] i Wszzechukraińskiego Komitetu Centralnego wygłaszali swoje przemówienia w języku rosyjskim.

Coraz wyraźniejsze stają się sugestie partii i rządu, w szczególności rozważania KOSIORA i POSTYSZEWA na listopadowych obradach ukraińskiej partii, że za ukrainizacją w dziedzinie języka rzekomo kryją się szerokie dążenia separatystyczne.

Jeżeli SKRYPNYKA zaraz po śmierci przedstawiano jako ofiarę intryg jego kontrrewolucyjnego, nacjonalistycznego otoczenia, to teraz określa się go jako przywódcę ruchu narodowego, wskazując na to, że jakoby jeszcze w 1923 r. wypowiadał się przeciwko tworzeniu Związku Republik Sowieckich. SKRYPNYKOWI i jego zwolennikom stawia się szczególnie zarzut orientacji galicyjsko-zachodnioukraińskiej z hasłem: „Byle dalej od Moskwy”; ten sam cel miał ukraiński pisarz CHWYLOWYJ^d. Większość nacjonalistów przybyła na Ukrainę z Pragi i Galicji, wśród nich znaleźli się też członkowie partii, jak na przykład pierwszy miejscowy zastępca pełnomocnika *Narkomindieła*. Dalszym celem nacjonalistów, jak powiadają, było oddzielenie Ukrainy od Związku Sowieckiego przy pomocy Niemiec i Polski i miał jakoby istnieć pełny spis członków rządu niezależnej Ukrainy. Tym programem zajmowały się: tak zwany ukraiński ośrodek narodowy na czele z był[ym] przewodniczącym [Ukraińskiej] Centralnej Rady, profesorem HRUSZEWSKIM² oraz wykryta na początku tego roku kontrrewolucyjna, nacjonalistyczna organizacja, kierowana z zagranicy przez KONOWAŁOWA, na czele z MAKSIMOWICZEM, byłym urzędnikiem *Narkomindieła*, byłym warszawskim ambasadorem i ukraińskim lud[owym] kom[isarzem]

^d *Było*: CHWILEWOJ.

² Mychajło Hruszewśkyj (1866–1934), wybitny ukraiński historyk, archeolog, literaturoznawca, socjolog, publicysta, organizator ukraińskiej nauki, działacz społeczno-polityczny i państwowy. W 1917 został wybrany przewodniczącym Ukraińskiej Centralnej Rady, rzeczywisty członek WUAN (1923) oraz AN ZSRS (1929). Od grudnia 1930 jego teorie były celem ataków ośrodka partyjnego WUAN. Od marca 1931 przebywał w Moskwie; aresztowany 23 III 1931 przez organy GPU, oskarżony o kierowanie organizacją Ukraińskie Centrum Narodowe. Po zwolnieniu z aresztu nie zezwolono mu powrócić na Ukrainę. W październiku 1934 wyjechał na leczenie do Kisłowodzka, gdzie 25 XI 1934 zmarł.

Наркомпросом ШУМСКИМ и руководителем украинской советской энциклопедии БЕЛЕНЬКИМ.

Профессор ЛОЗИНСКИЙ³ был сослан на 10 лет, после того, как признался, что принадлежал к организации, которая вместе с русскими социал-революционерами, грузинскими меньшевиками и белорусскими националистами стремилась к низвержению советского правительства. Член этой организации КОЗОРИЗ⁴, будто показал, что Германия вместе с Францией и Польшей принимают участие в походе против Советского Союза и получает за это от Польши, отныне у Германии обратно области и коридор; Польша же, после завоевания Советской Украины, получит часть Литвы и Правобережную Украину, как сферу влияния с выходом к Черному морю; Украина по левую сторону Днепра попадет под влияние Германии, которая тогда сможет эксплуатировать богатства Донбасса. Арестованные галичане обвиняются в принадлежности к секретному филиалу Западно-Украинского УВО (Украинская военная организация), который уже сформировал военные кадры и террористические группы. Арестованный профессор ВАСИЛЬКИВСКИЙ, под давлением ГПУ, сознался в получении 20 000 руб. от этой организации для приобретения динамита, за что он сослан был на 5 лет.

Руководитель Украинского Государственного Издательства ОЗЕРСКИЙ⁵, который стоя во главе Украинского Главного Управления Наук, поддерживал сношения с Германским Научным Обществом, снят с должности члена Коллегии Народного Комиссариата Просвещения и недавно арестован за мнимую связь с УВО.

Москви, де 23 III 1931 був заарештований органами ДПУ, звинувачувався у керівництві контрреволюційною організацією «Український національний центр» («УНЦ»). Після звільнення з-під арешту, йому не дозволили повертатись в Україну. У жовтні 1934 виїхав на лікування до Кисловодська, де 25 XI 1934 помер.

³ Михайло Михайлович Лозинський (1880–1937), український політичний і державний діяч, публіцист, за професією юрист; член УНДО, 1918–1919 входив до складу Української Національної Ради ЗУНР-ЗО УНР; з лютого 1919 керуючий справами державного секретаріату закордонних справ. У березні 1919 очолював делегацію ЗО УНР на українсько-польських переговорах, також входив до складу української делегації на Паризькій мирній конференції; жив в еміграції, професор міжнародного права Українського вільного університету в Празі. Згодом переїхав до УРСР, завідував кафедрою права в Інституті народного господарства у Харкові. Заарештований 22 III 1933 і за рішенням Судтрійки при Колегії ДПУ УРСР 23 IX 1933 засуджений на 10 років ВТТ, покарання відбував у Соловецькому таборі. Особливою трійкою УНКВС Ленінградської обл., від 9 X 1937 засуджений до вищої міри покарання, розстріляний в період 27 X – 4 XI 1937 під Медвеж'єгорськом; реабілітований у 1957.

⁴ Михайло Кирилович Козоріз (1882–1937), науковий працівник ВУАН, заарештований 14 II 1933 за приналежність до контрреволюційної організації і Судовою трійкою при Колегії ДПУ УРСР 1 X 1933 засуджений до 5 років позбавлення волі. Покарання відбував у Соловецькому таборі. Особливою трійкою УНКВС Ленінградської області, від 9 X 1937 засуджений до вищої міри покарання, розстріляний в період 27 X – 4 XI 1937 під Медвеж'єгорськом; реабілітований у 1959.

⁵ Юрій Іванович Озерський (1896–1937), голова українського держвидавництва, викладач Інституту народної освіти; 26 II 1934 Судтрійкою при Колегії ДПУ УРСР засуджений до 10 років позбавлення волі. Покарання відбував у Соловецькому таборі. Особливою трійкою УНКВС Ленінградської обл. 9 X 1937 засуджений до вищої міри покарання, розстріляний в період 27 X – 4 XI 1937 під Медвеж'єгорськом; реабілітований у 1962.

ośw[iaty] SZUMSKIM oraz kierownikiem [zespołu redakcyjnego] ukraińskiej sowieckiej encyklopedii BIELEŃKIM.

Profesor ŁOZIŃSKI³ został zesłany na 10 lat po tym, jak przyznał się, że należał do organizacji, która wraz z rosyjskimi socjalistami-rewolucjonistami, gruzińskimi mienszewikami i białoruskimi nacjonalistami dążyła do obalenia sowieckiego rządu. Członek tej organizacji KOZORIZ⁴ jakoby zeznał, że Niemcy wspólnie z Francją i Polską biorą udział w wyprawie przeciwko Związkowi Sowieckiemu i z powrotem otrzymają za to od Polski zabrane Niemcom tereny i korytarz; Polska natomiast, po zdobyciu sowieckiej Ukrainy, otrzyma część Litwy i Prawobrzeżną Ukrainę jako strefę wpływów z dostępem do Morza Czarnego; Ukraina po lewej stronie Dniepru dostanie się pod wpływ Niemiec, które wtedy będą mogły eksploatować bogactwa Donbasu. Aresztowani Galicjanie oskarżeni są o przynależność do tajnej ekspozytury zachodnioukraińskiego UWU (Ukraińska Organizacja Wojskowa), która już sformowała wojskowe kadry i grupy terrorystyczne. Aresztowany profesor WASILKIŃSKI pod naciskiem GPU przyznał się do otrzymania 20 000 rub[li] od tej organizacji w celu zdobycia dynamitu, za co został zesłany na 5 lat.

Kierownik Ukraińskiego Wydawnictwa Państwowego OZERŃSKI⁵, który, stojąc na czele Ukraińskiego Głównego Zarządu Naukowego, utrzymywał stosunki z Niemieckim Towarzystwem Naukowym, został odwołany z funkcji członka Kolegium Ludowego Komisariatu Oświaty i niedawno aresztowany za domniemane związki z UWU.

Ponadto mówi się, że została też wykryta organizacja ukraińskich lewicowych socjalistów-rewolucjonistów, których siły usadowiły się w [redakcji] tygodnika „Czerwonyj Szlach”, w [Ludowym] Komisariacie Rolnictwa i innych instytucjach państwowych, a także na państwowych kursach ukrainizacji. Aresztowany niedawno czernihowski działacz partyjny przyznał się, że wstąpił do partii na

³ Mychajło Łoziński (1880–1937), ukraiński działacz polityczny i państwowy, publicysta, z zawodu prawnik; członek UNDO, w l. 1918–1919 w składzie Ukraińskiej Rady Narodowej ZURL/URL; od lutego 1919 kierował państwowym sekretariatem spraw zagranicznych; w marcu 1919 na czele delegacji URL w rozmowach polsko-ukraińskich, także w składzie delegacji ukraińskiej na paryskiej konferencji pokojowej. Następnie na emigracji – profesor prawa międzynarodowego Ukraińskiego Wolnego Uniwersytetu w Pradze. Po powrocie do USRS kierował Katedrą Prawa w Instytucie Charkowskim. Aresztowany 22 III 1933, decyzją sądowej trójki przy Kolegium GPU USRS skazany 23 IX 1933 na 10 lat ITL; karę odbywał w obozie sołowieckim. Następnie decyzją specjalnej trójki UNKWD obwodu leningradzkiego z 9 X 1937 skazany na śmierć, rozstrzelany między 27 X a 4 XI 1937 pod Miedwieżjegorskiem; zrehabilitowany w 1957.

⁴ Mychajło Kozoriz (1882–1937), pracownik naukowy WUAN; aresztowany 14 II 1933 za przynależność do nielegalnej organizacji, skazany przez sądową trójkę przy Kolegium GPU USRS 1 X 1933 na 5 lat pozbawienia wolności. Karę odbywał w obozie sołowieckim. Decyzją specjalnej trójki UNKWD obwodu leningradzkiego z 9 X 1937 skazany na śmierć, rozstrzelany między 27 X a 4 XI 1937 pod Miedwieżjegorskiem, zrehabilitowany w 1959.

⁵ Jurij Ozerśkij (1896–1937), przewodniczący Ukraińskiego Wydawnictwa Państwowego, wykładowca Instytutu Oświaty Narodowej; decyzją sądowej trójki przy Kolegium GPU USRS skazany 26 II 1934 na 10 lat. Karę odbywał w obozie sołowieckim. Decyzją specjalnej trójki UNKWD obwodu leningradzkiego z 9 X 1937 skazany na śmierć, rozstrzelany między 27 X a 4 XI 1937 pod Miedwieżjegorskiem; zrehabilitowany w 1962.

Затем, говорят, что еще раскрыта организация украинских левых социал-революционеров, силы коих были размещены в журнале «Червоний Шлях», в комиссариате земледелия и других правительственных учреждениях и также в государственных курсах украинизации. Недавно арестованный Черниговский партийный работник сознался, что поступил в партию по поручению польской военной организации для агитации среди польского населения Украины.

Профессор ЯВОРСКИЙ⁶, быв[ший] австрийский военный, профессор Харьковского Марксо-Ленинского Института, говорят, как агент польской информационной службы, подготовлял отделение Украины с помощью Германского и Польского фашизма и был застрелен на финляндской границе, при попытке к бегству.

Говорят, что находящийся на службе в Наркоминделе с 1921 г. бывший советский посол в Праге КАЛЮЖНЫЙ также расстрелян, и наоборот, что оба бывш[их] секретаря СКРИПНИКА ЭРСТЕНЮК и БАДАН, считавшихся главными заговорщиками – еще живы.

Долголетний Директор Местного Украинского театра КУРБАС⁷ должен был подать в отставку из-за националистических тенденций и театр должен был проделать свой план игры, в то время, как несколько недель тому назад, новооткрытый русский драматический театр в Харькове, еще ничего не сделавший в искусстве, уже был восхвален особым приказом Народного Комиссариата Просвещения и получил задание – сделаться образцовым театром для всей Украины.

Все должности Народного Комиссариата Просвещения были заняты надежными сторонниками Москвы, проводящими резкую политику разукраинизации и русификации. По данным ПОСТЫШЕВА в течение с. г. снято

⁶ Матвій Іванович Яворський (1884–1937), український історик, д-р історичних наук. У серпні 1920 повернувся в Україну, викладав в Інституті народної освіти та Центральній партійній школі у Харкові, з грудня 1922 працював в Українському інституті марксизму; у 1924 призначений заступником, 1926–1929 – в. о. завідуючого Управлінням наукових установ в Україні при наркомі освіти УРСР; у 1928 розпочалася критика його російськими істориками-марксистами за «націоналістичні перекручення». Боротьба з «яворщиною» стала одним з напрямів ліквідації української націоналістичної історіографії в УРСР; у червні 1929 обраний дійсним членом ВУАН; у лютому 1930 виключений з партії та звільнений від обов'язків у ВУАН. Виїхав до Ленінграду, де у 1931 заарештований і 7 II 1932 судовою колегією ОДПУ засуджений до 6 років ВТТ. Строк відбував у Соловецькому таборі, де Особливою трійкою УНКВС Ленінградської області 9 X 1937 засуджений до вищої міри покарання, розстріляний в період 27 X–4 XI 1937 під Медвеж'єгорськом; реабілітований у 1964.

⁷ Лесь (Олександр) Степанович Курбас (1887–1937), український театральний діяч та режисер. В 1911 навчався у Віденській драматичній школі, потім працював режисером гуцульського театру «Верховина». У 1912–1914 актор театру товариства «Руська бесіда». У 1916 переїздить до Києва, працює в «Молодому театрі», потім у Київському драматичному театрі, який згодом переїхав до Харкова, а потім у театрі «Березіль». З початку 1931 почалося масове цькування, 5 X 1933 на спеціальному засіданні народного комісаріату його було усунуто від обов'язків мистецького керівника театру «Березіль». У жовтня 1933 на запрошення Державного єврейського театру виїхав до Москви, де 26 XII 1933 його було заарештовано і 9 IV 1934 Судтрійкою при Колегії ДПУ УРСР засуджено до 5 років ув'язнення. Покарання відбував у Соловецькому таборі, де Особливою трійкою УНКВС Ленінградської обл., від 9 X 1937 засуджений до вищої міри покарання, розстріляний в період 27 X – 4 XI 1937 під Медвеж'єгорськом; реабілітований у 1957.

polecenie Polskiej Organizacji Wojskowej w celu [prowadzenia] agitacji wśród polskiej ludności Ukrainy.

Profesor JAWORŃSKYJ⁶, był austriacki wojskowy, profesor Charkowskiego Instytutu Marksistowsko-Leninowskiego, jak mówią, jako agent polskiego wywiadu, przygotowywał oderwanie Ukrainy z pomocą niemieckiego oraz polskiego faszyzmu i został zastrzelony na fińskiej granicy podczas próby ucieczki.

Powiadają, że pozostający na służbie w *Narkomindiele* od 1921 r. były sowiecki ambasador w Pradze KAŁUŻNYJ także został rozstrzelany i że obaj byli sekretarze SKRYPNYKA – ERSTENIUK i BADAN, uważani za głównych spiskowców – wprost przeciwnie – jeszcze żyją.

Długoletni dyrektor miejscowego teatru ukraińskiego KURBAS⁷ musiał pójść do dymisji z powodu nacjonalistycznych tendencji, a teatr miał wykonać swój plan spektakli w tym czasie, gdy kilka tygodni temu nowo otwarty rosyjski teatr dramatyczny w Charkowie, jeszcze niczego nie osiągnąwszy w sztuce, już został pochwalony specjalnym zarządzeniem Ludowego Komisariatu Oświaty i otrzymał zadanie – stać się wzorcowym teatrem dla całej Ukrainy.

Wszystkie stanowiska Ludowego Komisariatu Oświaty zostały obsadzone zaufanymi zwolennikami Moskwy, prowadzącymi surową politykę dezukrainizacji i rusyfikacji. Według danych POSTYSZEWA, w ciągu b[ieżącego] r[oku] odwołano ze stanowisk w 8 centralnych instytucjach państwowych, jako nacjonalistyczne elementy białogwardyjskie, ponad 2000 os[ób], w samym tylko zakresie *Narkomprosa* ponad 300 naukowców i pisarzy, 1000 pracowników spółdzielni i organów państwowego skupu zboża i ponad 200 urzędników pań[stwowych]. Prześladowania, jak widać, trwają nadal. Chodzą słuchy, że w ostatnich dniach zostali aresztowani b[yły] *narkom* sprawiedliwości PORAJKO⁸ oraz były zastępc-

⁶ Matwój JaworŃskij (1884–1937), ukraiński historyk, dr nauk historycznych. W sierpniu 1920 powrócił na Ukrainę, wykładał w Instytucie Oświaty Narodowej oraz Centralnej Szkole Partyjnej w Charkowie, od grudnia 1922 pracował w Ukraińskim Instytucie Marksizmu; w 1924 mianowany zastępcą, w l. 1926–1929 p.o. kier. Zarządu Zakładów Naukowych na Ukrainie przy Ludowym Komisariacie Oświaty USRS; od 1928 atakowany za „narodowe wypaczenia”; walka z jaworszczyzną stała się jednym z kierunków likwidacji ukraińskiej narodowej historiografii w USRS; w czerwcu 1929 wybrany na rzeczywistego członka WUAN; w lutym 1930 wykluczony z partii oraz zwolniony z obowiązków w WUAN. Aresztowany w Leningradzie w 1931, skazany przez Kolegium Sądowe OGPU 7 II 1932 na 6 lat ITL. Karę odbywał w obozie sołowieckim, gdzie przez specjalną trójkę UNKWD obwodu leningradzkiego 9 X 1937 został skazany na śmierć, rozstrzelany między 27 X a 4 XI 1937 pod Miedwziejegorskiem; zrehabilitowany w 1964.

⁷ Łeś (Ołeksandr) Kurbas (1887–1937), ukraiński działacz teatralny oraz reżyser. W 1911 studiował w Wiedeńskiej Szkole Dramatycznej, następnie reżyser huculskiego teatru „Werchowyna”, w l. 1912–1914 aktor teatru Towarzystwa „Ruśka Besida”. Od 1916 w Kijowie, pracował w „Teatrze Młodym” i Kijowskim Teatrze Dramatycznym; następnie wyjechał do Charkowa, gdzie pracował w Teatrze „Berezil”. Od 1931 atakowany i oskarżany o działalność nacjonalistyczną; we wrześniu 1933 odmówił złożenia samokrytyki i potępienia działalności Chwyłowego i Skrypnyka; 5 X 1933 usunięty ze stanowiska artystycznego kierownika teatru „Berezil”; aresztowany 26 XII 1933 w Moskwie i skazany 9 IV 1934 przez sądową trójkę przy Kolegium GPU USRS na 5 lat więzienia. Karę odbywał w obozie sołowieckim, gdzie przez specjalną trójkę UNKWD obwodu leningradzkiego 9 X 1937 został skazany na śmierć; rozstrzelany między 27 X a 4 XI 1937 pod Miedwziejegorskiem; zrehabilitowany w 1957.

⁸ Wasyl Porajko (1888–1937), działacz partyjny i państwowy, w 1920 członek galicyjskiego organizacyjnego komitetu KP(b)U, Kijowskiego Komitetu Gubernialnego KP(b)U; w l. 1927–1930 główny prokurator, ludowy komisarz sprawiedliwości USRS; zca przewodniczącego SNK USRS. Aresztowany

было с должностей в 8-ми Центральных Правительственных учреждениях, как националистские белогвардейские элементы, свыше 2000 чел., в одной только области Наркомпроса свыше 300 ученых и писателей, 1000 работников кооперации и хлебозаготовительных органов и свыше 200 госслужащих. Преследования, как видно продолжают. Слухи носят, что за последние дни арестованы быв[ший] Нарком Юстиции ПОРАЙКО⁸ и быв[ший] заместитель Комиссара Просвещения и впоследствии комиссар Юстиции ПРИХОДЬКО, который в процессе против Союза Освобождения Украины, был Председателем Суда.

Правительство вероятно предпочло отказаться от ожидаемого всеми показательного процесса против Украинских националистов, обезвредив движение административными методами ГПУ; оно ожидало, что процесс, который сделает известным о существовании широко разветвленной анти-советской национальной организации три года после уничтожения Союза для освобождения Украины, произведет неблагоприятное впечатление на общественность внутри страны и за границей. В связи с мнимыми интервенционистскими планами Германии, этим самым не будут еще более способствовать дальнейшим сомнениям в прочности Советской власти на Украине. И без того раздаются удивленные голоса, что, мол, движение самостоятельности так широко обсуждается в печати, что вновь ожидают давно похороненные надежды на большую свободу, особенно также и на селе.

Вполне понятно, что чистка партии, которая вероятно будет закончена в середине декабря, будет использована для обеспечения теперешнего курса. Тем более, что полагают, что украинская партия, выросшая с 231 360 членов в начале 1929 г. до 550 433 к началу с.г., заключает в себе много лишних элементов, особенно благодаря массовым приемам по политическим причинам. До сих пор из 120 000 членов исключено из партии 27 500.

Харьковское партийное руководство в пространной резолюции от 22-го пр. месяца выявило свое отношение к вопросу украинской национальной политики и, между прочим, заявило: для национальной политики коммунизма руководящие слова СТАЛИНА о том, что революция не проведена была под флагом национальной вражды, а под флагом братского сближения рабочих и крестьян национальностей Советского Союза, не во имя национализма, а во имя интернационализма. Большевицкая украинизация должна направляться как против великорусского шовинизма, так и против украинского национализма. Великорусский шовинизм по-прежнему остается главной опасностью; это ни в коем случае не противоречит тому факту, что в данный момент в некоторых республиках Советского Союза главную опасность представляют местный украинский национализм, смыкающийся с империалистической интервенцией. И тот и другой поддерживаются всей

⁸ Василь Іванович Порайко (1888–1937), партійний і державний діяч, у 1920 член Галицького оргкомітету КП(б)У, Київського губкому КП(б)У; в 1927–1930 головний прокурор, нарком юстиції УРСР; заступник голови Раднаркому УРСР з 1930–1937. Заарештований 13 VIII 1937. Засуджений 24 X 1937 в'їзною сесією Військової колегії ВС СРСР до вищої міри покарання. Розстріляний 25 X 1937 у м. Києві; реабілітований у 1957.

ca [ludowego] komisarza oświaty i następnie [ludowy] komisarz sprawiedliwości PRICHODKO, który w procesie przeciwko Związkowi Wyzwolenia Ukrainy był przewodniczącym sądu.

Rząd prawdopodobnie wolał zrezygnować z oczekiwanego przez wszystkich pokazowego procesu ukraińskich nacjonalistów, unieszkodliwiając ruch metodami administracyjnymi GPU; spodziewał się on, że proces, który nagłośni istnienie szeroko rozgałęzionej antysowieckiej organizacji narodowej trzy lata po zlikwidowaniu Związku Wyzwolenia Ukrainy, wywrze niekorzystne wrażenie na społeczeństwie w kraju i za granicą. W związku z rzekomymi interwencjonistycznymi planami Niemiec, tym samym nie będzie przyczyniać się jeszcze bardziej do [wzniesienia] dalszych wątpliwości co do trwałości władzy sowieckiej na Ukrainie. I bez tego odzywają się zdziwione głosy, że, niby, ruch niepodległości[owy] tak szeroko omawiany jest w prasie, że znów ozywają dawno pogrzebane nadzieje na wielką swobodę, a zwłaszcza na wsi.

Całkowicie zrozumiałe jest, że czystka w partii, która prawdopodobnie zostanie zakończona w połowie grudnia, będzie wykorzystana do zagwarantowania obecnego kursu. Tym bardziej, że sądzi się, iż partia ukraińska, która rozrosła się z 231 360 członków na początku 1929 r. do 550 433 z początkiem b[ieżącego] r[oku], zawiera wiele zbędnych elementów, szczególnie wskutek masowego przyjmowania z przyczyn politycznych. Do tej pory ze 120 000 członków wykluczono z partii 27 500.

Charkowskie kierownictwo partyjne w obszernej rezolucji z 22 ub[iegłego] miesiąca ujawniło swój stosunek w kwestii ukraińskiej polityki narodowej i oświadczyło między innymi: kierunek narodowej polityce komunizmu nadają słowa STALINA o tym, że rewolucja nie została przeprowadzona pod sztandarem [wzajemnej] narodowej wrogości, ale pod sztandarem bratniego zbliżenia robotników i chłopów narodowości Związku Sowieckiego, nie w imię nacjonalizmu, a w imię internacjonalizmu. Bolszewicka ukrainizacja powinna zwracać się zarówno przeciwko wielkoruskiemu szowinizmowi, jak i przeciwko ukraińskiemu nacjonalizmowi. Wielkoruski szowinizm po dawnemu pozostaje głównym zagrożeniem; to w żadnym wypadku nie przeczy faktowi, że w danym momencie w niektórych republikach Związku Sowieckiego główne zagrożenie stanowi lokalny ukraiński nacjonalizm, łączący się z imperialistyczną interwencją. Jeden i drugi popierane są przez każdą kontrrewolucję, a także trockistów, jednoczących się w dążeniu do oderwania Ukrainy od Związku Sowieckiego.

Każdy, kto próbuje osłabić więź Ukrainy ze Związkiem Sowieckim, choćby w najmniejszym stopniu, „rzuca ukraiński naród na żer polskich i niemieckich obszarników i kapitalistów”. To najnowsze odkrycie, jak widać, znowu znacznie przesuwa ster poprzez podkreślanie negatywnego stosunku do „wielkoruskiego szowinizmu” i poprzez rozporządzenie, żeby dzieła Marksa, Engelsa, Lenina i Stalina, w miarę możliwości, były wydawane w języku ukraińskim.

13 VIII 1937, skazany 24 X 1937 na sesji wyjazdowej Kolegium SN ZSRS na karę śmierci, rozstrzelany 25 X 1937 w Kijowie; zrehabilitowany w 1957.

контр-революцией и также троцкистами, соединяющимся в стремлении оторвать Украину от Советского Союза.

Всякий пытающийся ослабить связь Украины с Советским Союзом, будь то в самой малой степени, «кидает украинский народ на съедение польским и немецким помещикам и капиталистам». Сие новейшее откровение, по-видимому, вновь в известной мере перемещает руль, подчеркнутым отрицательным отношением к «великорусскому шовинизму» и распоряжением, чтобы произведения Маркса, Энгельса, Ленина и Сталина, по возможности, издавались на украинском языке.

Таким образом, отношения Советского Союза к Украине показывают не безусловную последовательность и доверие, и манера, с которой Советские центральные органы обращаются с украинским народом, не очень отличается от царского режима. Союзная конституция и советские принципы обещают некоторую самостоятельность, которой эта – вторая по величине Союзная Республика – с территорией немного меньше Германии и количеством жителей почти, как Пруссия – воспользовалась в скромной мере и то, только в культурной области. Постановление о природных богатствах страны заблаговременно затерялось; в важнейшей до сих пор промышленной области Советского Союза – Донбассе, руководство промышленностью, как дело союзного значения, с самого начала находилось в руках Москвы, с которой устанавливаются еще более прочные связи, путем постройки новой железной дороги, непосредственных телеграфных связей и т.д.; втягивания украинских крестьян в коллективизацию, не принимают в соображение особенное распределение собственности страны. Большая часть наиважнейших Наркоматов превращены один за другим в Управления Уполномоченных Союзного Комиссариата, важнейшие административные должности насаждаются из Москвы, либо с ее согласия, так что Москва имеет в своих руках все командные высоты.

Понятно, что существуют стремления к самостоятельности, направленные против этой увеличивающейся с каждым годом зависимости, да и нельзя отрицать наличия таковых, но кроме обильных общих изложений партийных верхов, нет никаких опорных пунктов (пока материал не будет подробно оповещен), которые позволили бы заключить о контр-революционных сепаратистских намерениях значительного объема, которые можно бы в действительности принять всерьез.

Руководящие украинские политики, как СКРИПНИК и друг. верхи украинского правительства не всегда одобряли московские директивы, особенно они сомневались в аграрной политике и в своих суждениях об особенных условиях страны, желали большей свободы действий. Однако они все были и есть убежденные и надежные коммунисты и нельзя допустить, чтобы они ближе подходили к мысли об отделении от Советского Союза.

Многие из преследуемых теперь людей духовной жизни, среди них и украинцев – выходцев из польской Галиции, уже много лет игравшие роль в местной культурной жизни, как ревностные сторонники партии, посвятили себя, поскольку до сих пор можно было проглядеть, в добром намерении и самопожертвовании, задаче содействовать родному украинскому языку и вновь обнародовать засыпанные культурные ценности.

Tak więc stosunek Związku Sowieckiego do Ukrainy nie wykazuje bezwarunkowej konsekwencji i zaufania, a sposób, w jaki sowieckie organy centralne traktują naród ukraiński, niewiele różni się od reżimu carskiego. Konstytucja związkowa i sowieckie zasady obiecują pewną niezależność, którą ta druga co do wielkości republika związkowa o terytorium niewiele mniejszym od Niemiec i liczbie mieszkańców prawie takiej, jak Prusy [?] wykorzystywała w niewielkim zakresie, i to tylko w dziedzinie kultury. Uchwała o bogactwach naturalnych kraju przepadła zawczasu; w najważniejszym dotąd okręgu przemysłowym Związku Sowieckiego – Donbasie kierowanie przemysłem, jako sprawa o znaczeniu państwowym, od samego początku znajdowało się w rękach Moskwy, z którą tworzy się jeszcze trwaksze więzi poprzez budowę nowej linii kolejowej, bezpośrednie połączenia telegraficzne itd.; [poprzez] wciąganie ukraińskich chłopów w [system] kolektywizacji, nie biorąc pod uwagę specyficznych stosunków własnościowych kraju. Duża część najważniejszych *narkomatów* została przekształcona po kolei w zarządy pełnomocników komisariatu związkowego, najważniejsze stanowiska administracyjne są obsadzone przez Moskwę albo za jej zgodą, tak że Moskwa ma w swoich rękach wszystkie stanowiska decyzyjne.

Zrozumiałe jest, że istnieją dążenia do niepodległości, skierowane przeciwko tej rosnącej z każdym rokiem zależności, więc nie należy negować obecności takich, jednak oprócz licznych ogólnikowych wypowiedzi partyjnego kierownictwa nie ma żadnych punktów zaczepienia (dopóki szczegółowy materiał nie zostanie podany do wiadomości), które pozwoliłyby wnioskować o posiadających znaczny zasięg kontrewolucyjnych, separatystycznych tendencjach, zasługujących na poważne potraktowanie.

Ukraińscy przywódcy polityczni, jak SKRYPNYK i in[ne osobistości] ze szczytów ukraińskiego rządu, nie zawsze aprobowali moskiewskie dyrektywy, szczególnie mieli wątpliwości co do polityki rolnej i w swoich opiniach [powołując się na] szczególne warunki kraju, domagali się większej swobody działania. Wszelako wszyscy oni byli i są przekonanymi i godnymi zaufania komunistami i nie sposób [nawet] pomyśleć, aby dopuszczali do świadomości myśl o oderwaniu [Ukrainy] od Związku Sowieckiego.

Wielu z prześladowanych teraz ludzi ze sfery życia duchowego, wśród nich Ukraińców – uchodźców z polskiej Galicji, już wiele lat odgrywających rolę w życiu kulturalnym kraju jako gorliwi zwolennicy partii, poświęciło się, na ile można było dotąd zauważyć, w dobrej wierze i ofiarności sprawie popierania ojczystego języka ukraińskiego i przywrócenia do publicznej świadomości odłożonych do lamusa wartości kulturalnych.

Kręgi te odsuwają daleko od siebie podejrzenie o zdradę państwa przez dążenia separatystyczne, uważają, że ich praca na niwie kultury jest prześladowana przez partię jako „ukrainizacja niebolszewicka” i że uderzenie w nich skierowane jest przeciwko ukraińskiej inteligencji. Jeśli, według partyjnej definicji, kultura ukraińska powinna być narodowa w formie i socjalistyczna w treści, to teraz, po tym jak przez długie lata można było bez sprzeciwu rozwijać narodową formę, najwidoczniej większe znaczenie przywiązuje się do treści.

Эти круги далеко отвергают от себя подозрение в государственной измене с сепаратистскими стремлениями, они того мнения, что их культурная работа преследуется партией, как «небольшевистская украинизация», и что удар по ним направлен против украинской интеллигенции. Если по партийному определению, украинская культура должна быть по форме национальна и по содержанию социалистична, то теперь, после того, как долгие годы можно было бесспорно развивать национальную форму, очевидно, больше значения придадут содержанию.

Все наблюдения на месте едва позволяют распознать ясно выраженное национальное сознание в народе, не говоря уже о серьезном движении за отделение по национальным убеждениям; можно, напротив, установить глубоко вкоренившееся антисоветское и антикоммунистическое настроение, особенно в крестьянстве и в кругах образованных граждан, это особенно в последнем году, в связи с голодом в стране и переворотом в Германии.

Великая нужда непосредственно после первого пятилетнего плана, проведенного столь большими жертвами и чаяниями, вероятно, способствовал вызову глубокого недовольства и разочарования во всех слоях населения и новая Германия, именно решительно отказавшаяся от марксистской системы, не только привлекала к себе завистливые взгляды, но заставляла еще страстью, с новой силой, желать конца системы и будила надежды на переворот и здесь.

Поскольку вообще могут быть стремления к отделению, они, в первую очередь, возникают из всеобщего недовольства и отвращения к советскому режиму и, следовательно их надо понимать, как средство к цели, и меньше всего они исходят из желания объединиться с остальными частями украинского народа. Центральные органы партии, вероятно, хорошо сознавали недовольство на Украине, выросшее из нужды нынешнего года и для сохранения в целостности постройки советского государства, искало виновных вне системы. Еврейство, в особенности, должно было обратиться против национального движения и отделения, с целью самосохранения, так как оно, составляя 5,4% населения (в сравнении с 80% украинцев, 9,2% русских, 1,6% поляков и 1,4% немцев) на Украине сильнее представлено, чем в других Союзных Республиках, они ненавистны и можно их встретить повсюду на господствующих должностях. Похоже на то, что беспощадная борьба с стремлениями к отделению была лишь диверсией, не столько направленная против националистов и, якобы, стоящими за ними держав, сколько против, быть может ожидаемого обратного удара по системе. Подобным же образом должны были расплачиваться уже давно не существовавшие в последние годы кулаки, дабы замаять ошибки, совершенные советским режимом в коллективизации. Дело изображали так, что будто целостности Советского Союза угрожает опасность извне и, по мере надобности, подстегивали украинское национальное чувство с ссылками на прежнее польское господство и немецкий оккупационный период и также на то, что страна может превратиться в «колонию» иностранных держав с тем, чтобы потом его вновь отвести, дабы оно не могло сделаться опасным для укрепления советской власти.

Wszelkie obserwacje na miejscu pozwalają zaledwie w niewielkim stopniu zauważyć jasno wyrażaną świadomość narodową wśród ludności, nie mówiąc już o poważnym ruchu na rzecz odłączenia [Ukrainy] z pobudek narodowych; można natomiast stwierdzić głęboko zakorzenione nastawienie antysowieckie i antykomunistyczne, zwłaszcza u chłopstwa i w kręgach wykształconych obywateli, szczególnie w ostatnim roku, w związku z głodem w kraju i przewrotem w Niemczech.

Ogromna nędza bezpośrednio po pierwszym planie pięcioletnim, przeprowadzonym [kosztem] tak wielkich ofiar i [utraty] nadziei, z pewnością sprzyjała wywołaniu głębokiego niezadowolenia i rozczarowania we wszystkich warstwach ludności, zaś nowe Niemcy, akurat zdecydowanie odzegnujące się od systemu marksistowskiego, nie tylko ściągały na siebie zazdrosne spojrzenia, ale też wywoływały niezwykle silne pragnienia i życzenia systemowi upadku oraz budziły nadzieje na przewrót także tutaj.

O ile wszędzie mogą istnieć dążenia do oderwania – w pierwszym rzędzie wynikają one z wszechobecnego niezadowolenia i wstrętu do sowieckiego reżimu i w konsekwencji należy je rozumieć jako środek do celu, a najmniej wynikają one z chęci zjednoczenia się z pozostałymi częściami narodu ukraińskiego. Centralne organy partii zapewne dobrze wiedziały o niezadowoleniu na Ukrainie, wyrosłym z biedy w obecnym roku, i dla zachowania w całości budowy sowieckiego państwa szukały winnych poza systemem. Żydostwo w szczególności powinno było zwrócić się przeciwko ruchowi narodowemu i separatystycznemu w celu samozachowawczym, gdyż jest ono, stanowiąc 5,4% ludności (w porównaniu z 80% Ukraińców, 9,2% Rosjan, 1,6% Polaków i 1,4% Niemców) na Ukrainie silniej reprezentowane niż w innych republikach związkowych. Są oni znienawidzeni i można ich spotkać wszędzie na kierowniczych stanowiskach. Podobnie jak to, że bezwzględna walka z dążeniami separatystycznymi była tylko dywersją nie tyle skierowaną przeciwko nacjonalistom i rzekomo stojącym za nimi państwowi, ile przeciwko, być może oczekiwanej, zwrotnemu uderzeniu w system. W podobny sposób mieli być już dawno rozliczani nieistniejący w ostatnich latach kułacy, żeby zatuszować błędy, popełnione przez sowiecki reżim podczas kolektywizacji. Sprawę przedstawiano tak, że całości Związku Sowieckiego miało grozić niebezpieczeństwo z zewnątrz i w miarę potrzeby budzono ukraińskie poczucie narodowe, przypominając wcześniejsze polskie panowanie i okres niemieckiej okupacji, a także powołując się na to, że kraj może przekształcić się w „kolonię” innych państw po to, aby później znowu je [poczucie narodowe] odsunąć, ażeby nie mogło ono stać się zagrożeniem dla umocnienia władzy sowieckiej.

W takich okolicznościach, kiedy kwestia narodowościowa w bieżącym roku wysuwa się na plan pierwszy, najwyraźniej bardziej pod naciskiem [sytuacji], z powodu wyższej polityki, aniżeli z wewnętrznego i rzeczywistego przekonania, nie można oczekiwać jasnego kursu, jak pokazuje wspomniana wyżej decyzja charkowskiego zjazdu partii, ani wyraźnej wykładni o prawach narodowych i dalszym praktycznym prowadzeniu ukrajinizacji.

В таких обстоятельствах, когда национальный вопрос в нынешнем году выступает на передний план, по-видимому больше принуждено, по причинам высшей политики, нежели по внутренним и действительным убеждениям, то нельзя ожидать прямого курса и, как показывает вышеупомянутое решение Харьковского партийного съезда, – ни ясного разъяснения о национальных правах и дальнейшем практическом употреблении украинизации.

Затем, если резолюция считает, что необходимы меры для обеспечения большевистской работы среди немецкого и польского населения Украины против фашистских элементов, то и здесь забота о нацменьшинствах исчерпывается стремлениями добиться интернационального пролетарского мировоззрения, вместо собственной национальной культурной жизни.

Вопрос о национальностях имеет для партии только второстепенное значение. Партия знает только одну цель – упрочение своей власти и для этого – оформить свое положение связующего звена между разными республиками и народами. На этом пути партия сделала в нынешнем году крупный шаг вперед на Украине, благодаря деятельности ПОСТЫШЕВА, благодаря дорогого искупленному, хотя и временному преодолению кризиса сельского хозяйства и благодаря обращению и использованию вопроса о национальностях. Однако, Украина должна установить, что она все более превращается в административную область единого Советского Государства и, что после векового деления на Россию и Польшу, Советский режим старается всеми средствами уничтожить могущие быть надежды на собственную национальную жизнь; она и в грядущем году получит свою полную долю в старых и новых заботах Союза, как в упрочении Советской власти, исполнении плана, обеспечении народного пропитания, улучшения жизненного быта.

[...]

Подп[исав] ВАЛЬТЕР

Перевел с немецкого: Переводчик
ШТИВЕЛЬБАНД

^aВерно: Уполномоченный Особого Отдела^a
(—) РЫБАКОВ

*ГДА СБУ, ф. 13, спр. 161, т. 2, арк. 39–60.
Засвідчена копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

Ponadto, jeśli uchwała zakłada, że konieczne są kroki w celu ochrony bolszewickiej pracy wśród niemieckiej i polskiej ludności Ukrainy przeciwko elementom faszystowskim, to i tutaj troska o mniejszości nar[odowe] sprowadza się do wytworzenia internacjonalistycznego proletariackiego światopoglądu, zamiast własnego narodowego życia kulturalnego.

Kwestia narodowości ma dla partii znaczenie zaledwie drugorzędne. Partia zna tylko jeden cel – umocnienie swojej władzy – i po to [usiłuje] nadać formy prawne swojej roli łączącego ogniwa pomiędzy różnymi republikami i narodami. Na tej drodze partia wykonała w tym roku duży krok do przodu na Ukrainie, dzięki działalności POSTYSZEWA, dzięki drogo okupionemu, choćby nawet chwilowemu, przewyciężeniu kryzysu w rolnictwie i dzięki odwróceniu i wykorzystaniu [do swoich celów] kwestii narodowościowych. Jednak Ukraina powinna zauważyć, że coraz bardziej przekształca się ona w obwód administracyjny jednolitego sowieckiego państwa i że po wielowiekowych podziałach między Rosją i Polską, sowiecki reżim stara się wszelkimi środkami zniszczyć ewentualne nadzieje na samodzielną egzystencję narodową; także w przyszłym roku przypadnie jej pełny udział w dawnych i nowych troskach Związku [Sowieckiego], jak utrwalanie władzy sowieckiej, wykonanie planu, zapewnienie wyżywienia ludności, poprawa poziomu życiowego.

[...]

Podp[isał] WALTHER

Przełożył z [języka] niemieckiego: tłumacz
SZTIWELBAND

^a-Za zgodność: Pełnomocnik Oddziału Specjalnego^a
(—) RYBAKOW

*WAP SBU, f. 13, spr. 161, t. 2, k. 39–60.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

№ 185

12 грудня 1933, Київ. Лист німецького консула у Києві Посольству Німеччини у Москві щодо допомоги, яка надається організацією «Брати в нужді»

Германское ^аКонсульство^{-а}
ХШ 4 а.

^{а-б}Совершенно секретно^{-б-а}
Перевод с немецкого
Киев, 12 декабря 1933 года

^аГерманскому Посольству в Москве^{-а}
^бЧерез надежную организацию^{-б}

^аПомощь, оказываемая организацией
^б«Братья в нужде»^{-б-а}

^вС 29 июня 1933 года по сегодняшний день консульство зарегистрировало 17 500 семей немецкого^в происхождения (т. е. при среднем количестве членов семьи в несколько, более чем четыре лица – приблизительно 72 000 человек) в подведомственном консульству округе в качестве нуждающихся в помощи и препроводило с надежной оказией – через г-на правительственного советника КУНДТА из Министерства Иностранных дел – их поименные списки для организации по оказанию помощи «Братья в нужде».

Около 10–15% этого количества, быть может, упомянуто дважды. Точные сведения об этом окажется возможным получить лишь тогда, когда будет проведено проектируемое консульством включение все фамилий в картотеку.

Я вполне сознаю, что положение немалого количества из указанных семейств, конечно, не является в такой степени бедственным, чтобы они принуждены были остро голодать без (соответствующей) помощи со стороны Германии.

Мне известно также, что в значительном количестве случаев пособия испрашивались лишь для той цели, чтобы спекулировать ими.

Получить надежные сведения о степени нуждаемости отдельных лиц, однако, для консульства почти невозможно. Там, где это оказывалось возможным и где не имелось налицо острого бедственного положения, там ходатайства во внимание не принимались, либо сообщалось об этом соответствующим образом организации «Братья в нужде».

Наконец у многих ходатайствующих лиц играла роль также питаемая слухами (проверить которые невозможно) надежда на то, что благодаря регистрации в качестве «нуждающихся в помощи», представится возможность выселиться в Германию.

^{а-а} Написано великими літерами.

^{б-б} Підкреслено машинописним способом.

^{в-в} Підкреслено від руки.

Nr 185

12 grudnia 1933, Kijów. Pismo niemieckiego konsula w Kijowie do ambasady niemieckiej w Moskwie o konieczności kontynuowania pomocy udzielanej przez organizację „Bracia w Potrzebie”

^a-Konsulat^a niemiecki
XIII 4 a.

^{a-b}-Ścisłe tajne^{-b-a}
Przekład z [języka] niemieckiego
Kijów, 12 grudnia 1933 roku

^a-Ambasada Niemiec w Moskwie^a

^b-Przez kuriera^b

^a-Pomoc udzielana przez organizację

^b-„Bracia w Potrzebie”^{-b-a}

^c-Od 29 czerwca 1933 roku do dnia dzisiejszego konsulat zarejestrował 17 500 rodzin niemieckiego^c pochodzenia (tj. przy średniej liczbie członków rodziny nieco ponad cztery osoby – około 72 000 osób) w podlegającym konsulatowi okręgu jako potrzebujących pomocy i przekazał przez zaufaną osobę – przez o[bywatel]a radcę rządowego KUNDTA z Ministerstwa Spraw Zagranicznych – ich imienne listy organizacji pomocowej „Bracia w Potrzebie”.

Możliwe, że około 10–15% tej liczby ujęto dwukrotnie. Uzyskanie dokładnego wyliczenia będzie możliwe dopiero wtedy, gdy zostanie zrealizowane planowane przez konsulat wprowadzenie wszystkich rodzin do kartoteki.

Zdają sobie w pełni sprawę, że sytuacja niemałej liczby z wymienionych rodzin oczywiście nie jest aż tak rozpaczliwa, by były zmuszone przymierać głodem bez (odpowiedniej) pomocy ze strony Niemiec.

Wiadomo mi również, że w znacznej liczbie przypadków zwracano się o zapomogi tylko w tym celu, aby nimi spekulować.

Uzyskanie pewnych informacji o skali potrzeb poszczególnych osób jest jednak dla konsulatu prawie niemożliwe. Tam, gdzie okazywało się to możliwe i gdzie nie było drastycznej nędzy, prośby [o przyznanie pomocy] nie były rozpatrywane, aczkolwiek informowano o tym w odpowiedni sposób organizację „Bracia w Potrzebie”.

Wreszcie u wielu wnioskujących osób odgrywała rolę także podsycana pogłoskami (których sprawdzić nie sposób) nadzieja na to, że dzięki rejestracji na liście „potrzebujących pomocy” zaistnieje możliwość przesiedlenia się do Niemiec.

^{a-a} *Zapísano wersalikami.*

^{b-b} *Podkreślono maszynowo.*

^{c-c} *Podkreślono odręcznie.*

Само собой разумеется, что в тех случаях, когда консульство встречалось с такого рода мнениями, оно определенно выступало против них.

Несмотря на эти оговорки, я убежден в том, что значительное большинство ходатайствующих (о помощи) лиц страдает от серьезных затруднений в области питания, и что оказание помощи спасло уже в настоящее время многих немцев от голодной смерти, жертвы которой уже имеются в русских деревнях подведомственного мне служебного округа.

Большое количество нуждающихся в помощи в сравнительно небольшом районе может на первый взгляд вызвать удивление, оно окажется, однако, понятным, если принять во внимание то обстоятельство, что и в нынешнем году также как раз в Волынских районах, в которых поселилось большинство здешних колонистов, приходится отметить весьма плохой фактический урожай, результаты которого чувствуются населением еще более остро, благодаря суровой политике в области налогов и податей. Это последнее относится, как это логически вытекает из выполнения партийных директив, в особенности к группе крестьян-единоличников, которые, в противоположность другим частям Советского Союза, составляют в подведомственном консульству районе до сих пор еще значительное большинство среди населения немецкого происхождения.

Однако не намного лучше положение также и членов колхозов (на практике), так как, по крайней мере на Волыни, за немногими исключениями, оказывалось возможным выплачивать им столь незначительную заработную плату натурой, что она (плата) быть может, во многих случаях может быть исчерпана еще в течение первых месяцев наступающего года.

Проживающие здесь немцы, количество которых, согласно переписи, составляет 90–95 тысяч, распределяются, примерно таким образом, что круглым числом 10 тысяч проживает в городах, а остальные в деревне. Из 80–85 тысяч деревенских жителей, приблизительно 20 тысяч человек принадлежат к колхозам в то время как, по меньшей мере, 60 тысяч следует отнести к сектору единоличников. Под «единоличниками» подразумеваются здесь притом также и те многочисленные немцы, у которых из-за невыполнения обязательств в области налогов и податей – была отобрана земля, а зачастую также и дом, причем в колхозы они приняты не были.

В настоящее время невозможно разувнать, как велика процентная доля крестьян-колхозников среди вышеупомянутых 17 500 подавших ходатайств лиц (т. е. 72 000 душ, или же по вычету 15% зарегистрированных дважды – круглым счетом 61 000 душ), так как в ходатайствах об этом, по большей части, не упоминается.

От наведения справок в этом направлении консульство сознательно воздерживалось, так как, по вполне понятным соображениям, эти справки были бы не в интересах крестьян-единоличников. Я полагаю, однако, что круглым счетом одна пятая часть ходатайств об оказании помощи исходит от колхозников, охватывая, таким образом около 12 000 душ. Это означало бы, что об оказании помощи просили около 60% колхозников и около 80% единоличников.

Rozumie się samo przez się, że w tych przypadkach, gdy konsulat spotykał się z tego rodzaju opiniami, występował zdecydowanie przeciwko nim.

Pomimo tych zastrzeżeń jestem przekonany, że znaczna większość wnioskujących (o pomoc) osób cierpi z powodu poważnych utrudnień w kwestii wyżywienia i że udzielanie pomocy uratowało w obecnym czasie wielu Niemców od śmierci z głodu, która zbiera już żniwo w rosyjskich wsiach podlegającego mi służbowo okręgu.

Duża liczba potrzebujących pomocy w stosunkowo niewielkim rejonie może na pierwszy rzut oka wywołać zdziwienie, jednak okaże się ona zrozumiała, jeśli weźmie się pod uwagę tę okoliczność, że również i w bieżącym roku właśnie w rejonach wołyńskich, w których osiedliła się większość tutejszych kolonistów, trzeba odnotować bardzo słabe zbiory rzeczywiste, czego skutki są odczuwalne przez ludność jeszcze bardziej dotkliwie w wyniku surowej polityki podatków i dostaw [obowiązkowych]. To ostatnie odnosi się, jak logicznie wynika z realizacji wytycznych partii, w szczególności do grupy chłopów *jednoliczników*, którzy, inaczej niż w innych częściach Związku Sowieckiego, stanowią w podległym konsulatu regionie wciąż jeszcze znaczną większość wśród ludności niemieckiego pochodzenia.

Jednak niewiele lepsza jest też sytuacja członków kolchozów (w praktyce) gdyż, przynajmniej na Wołyniu, z nielicznymi wyjątkami, możliwe było wypłacanie im tak niewielkich zarobków w naturze, że ta zapłata prawdopodobnie w wielu przypadkach może wyczerpać się już w czasie pierwszych miesięcy nadchodzącego roku.

Zamieszkujących tu Niemców, których liczba według spisu wynosi 90–95 tysięcy, można podzielić w taki sposób, że w zaokrągleniu 10 tysięcy mieszka w miastach, a pozostali na wsi. Z 80–85 tysięcy mieszkańców wsi około 20 tysięcy osób należy do kolchozów, podczas gdy co najmniej 60 tysięcy należy zaliczyć do sektora gospodarstw indywidualnych. Przy tym za *jednoliczników* uznaje się tu także i tych licznych Niemców, którym z powodu niedopełnienia obowiązków w zakresie podatków i dostaw odebrano ziemię, a często także dom, zaś do kolchozów nie zostali oni przyjęci.

W chwili obecnej nie jest możliwe rozeznanie, jak duży jest procentowy udział chłopów kolchoźników wśród wyżej wymienionych osób, [które] złożyły 17 500 wniosków (tj. 72 000 osób, albo po odliczeniu 15% zarejestrowanych dwukrotnie – zaokrągłając 61 000 osób), gdyż w większości wniosków nie ma o tym wzmianki.

Konsulat świadomie wstrzymywał się od zbierania informacji w tej kwestii, ponieważ – z całkowicie zrozumiałych względów – takie informacje nie leżałyby w interesie chłopów *jednoliczników*. Przypuszczam jednak, że w zaokrągleniu jedna piąta wniosków o udzielenie pomocy pochodzi od kolchoźników, obejmując tym sposobem około 12 000 osób. Oznaczałoby to, że o udzielenie pomocy prosiło około 60% kolchoźników i około 80% *jednoliczników*.

O ile do 1 września z prośbą o pomoc zwróciło się tylko 200 i trochę rodzin (9000 osób), to w następnych miesiącach dał się zaobserwować ogromny napływ

Если до 1 сентября с просьбой о помощи обратились лишь 200 с небольшим семейств (9000 душ), в последовавшие месяцы стал наблюдаться максимальный наплыв ходатайств об оказании помощи, после того, как стало известно о том, что помощь оказывается: в сентябре – свыше 7200 семейств, т. е. 31 000 душ и в октябре – 6900 семейств, т.е. 30 000 душ. С 1 ноября по 15 декабря т. г. зарегистрировано круглым счетом 2400 семейств (10 000 душ), причем, начиная с 1 декабря, снова возрастает количество ходатайств и констатируется большая настойчивость просьб.

В течение осенних месяцев в консульство являлись (наряду с большим количеством почтовых поступлений) по некоторым дням до 100 человек – для того, чтобы «записаться». Вместе с тем, они приносили с собой также зачастую длинные списки родных и знакомых.

В то время перед консульством встал вопрос о том, как следует ему держать себя перед лицом этого массового наплыва советских граждан немецкого происхождения.

С одной стороны, спасение нуждающихся в помощи, что без нашего посредничества многие ходатайства по месту назначения не попадут, оказывалось, без сомнения, обоснованным, с другой стороны – в интересах дела необходимо было, чтобы у советских учреждений не получилось такого впечатления, будто бы консульство превратилось в центральный пункт для приема жалоб от советских граждан немецкого происхождения.

В многочисленных обращениях, при формулировке которых принималась во внимание возможность дальнейшей передачи их в ГПУ, я просил ходатаев – в их и наших интересах – воздерживаться от личных посещений и подавать заявления в письменной форме.

Опыт показал, что письма, отправленные в консульство из немецких колоний, доставлялись в общем регулярно и вскрывались, очевидно, лишь в редких случаях.

Далее, исходя также из соображений внутреннего служебного характера, я перешел к ограничению в количественном отношении ежедневных приемов.

Таким образом, постепенно удалось добиться того, что в настоящее время является в консульство лично сравнительно лишь небольшое количество немцев за помощью.

Естественно, что соответствующим образом возросло зато количество поступающих писем.

Ввиду того, что из надежного источника мне стало известно, что ГПУ интересуется посещениями консульства, я использовал два ареста, принятые будто бы из-за вручения списков, как предлог для того, чтобы открыто поговорить как-нибудь по этому вопросу с агентом Наркоминдела, который является осведомленным и без этого.

В процессе этой беседы г-н ШЕНШЕВ заявил мне, что здешние учреждения в нашей лояльности не сомневаются, и что консульство может принимать у себя «кого ему угодно».

wniosek o udzielenie pomocy po tym, jak rozeszła się wieść, że pomoc jest udzielana: we wrześniu – ponad 7200 rodzin, tj. 31 000 osób i w październiku – 6900 rodzin, tj. 30 000 osób. Od 1 listopada do 15 grudnia br. zarejestrowano w zaokrągleniu 2400 rodzin (10 000 osób), przy czym począwszy od 1 grudnia znowu rośnie liczba wniosków i stwierdza się wielką natarczywość w prośbach.

W ciągu jesiennych miesięcy w konsulacie pojawiało się (obok wielkiej liczby podań przesyłanych pocztą) w niektóre dni do 100 osób – po to, aby „zapisać się”. Równocześnie przynosili oni często ze sobą także długie listy krewnych i znajomych.

Wówczas przed konsulatem stanął problem, jak powinien się zachować w obliczu tego masowego napływu sowieckich obywateli niemieckiego pochodzenia.

Z jednej strony ratowanie potrzebujących pomocy, gdy bez naszego pośrednictwa wiele wniosków nie trafi do miejsca przeznaczenia, było bez wątpienia najważniejsze, z drugiej strony – dla dobra sprawy konieczne było, żeby sowieckie instytucje nie odniosły wrażenia, jakoby konsulat przekształcił się w centralny punkt przyjmowania skarg od sowieckich obywateli niemieckiego pochodzenia.

W licznych wystąpieniach, przy których formułowaniu była brana pod uwagę możliwość ich dalszego przekazania do GPU, prosiłem wnioskodawców – w ich i naszym interesie – aby wstrzymali się od osobistych wizyt [w konsulacie] i przekazywali podania w formie pisemnej.

Doświadczenie pokazało, że listy wysłane do konsulatu z niemieckich kolonii były dostarczane w zasadzie regularnie i, wydaje się, otwierane tylko w rzadkich przypadkach.

Dalej, biorąc też pod uwagę wewnętrzne względy służbowe, przystąpiłem do ograniczenia liczby codziennych przyjęć.

W ten sposób stopniowo udało się uzyskać to, że obecnie do konsulatu przychodzi osobiście po pomoc stosunkowo niewiele Niemców.

Naturalnie, w odpowiedni sposób wzrosła za to liczba przychodzących listów.

Kiedy z pewnego źródła uzyskałem wiadomość, iż GPU interesuje się wizytami w konsulacie, wykorzystałem dwa aresztowania, dokonane jakoby z powodu doręczenia list [potrzebujących] jako pretekst, żeby otwarcie porozmawiać jakoś o tej kwestii z przedstawicielem *Narkomindieta*, który okazał się poinformowany i bez tego.

W trakcie tej rozmowy p. SZENSZEW oświadczył, że tutejsze instytucje nie wątpią w naszą lojalność i że konsulat może przyjmować „kogo sobie życzy”.

Podjmując się oceny przebiegu akcji udzielania pomocy do tej pory, należałoby przyznać, że pomimo ostrej krytyki ze strony prasy sowieckiej na początku akcji udzielania pomocy i pomimo negatywnego nastawienia okazywanego wobec tej akcji obecnie także ze strony kręgów oficjalnych oraz sprawdzonych członków partii, do dzisiaj żadnych poważnych przeszkód nie czyniono.

Na ile konsulatowi wiadomo, dokonano ogółem może 25–30 aresztowań, które – jak powiadają – mogłyby wiązać się z akcją udzielania pomocy.

Если иметь намерение сделать оценку того, как протекало до сих пор дело оказания помощи, придется признать, что, в общем, несмотря на резкие вызовы со стороны советской прессы в начале дела оказания помощи и, несмотря на отрицательное отношение, которое проявляется к этому делу и в настоящее время со стороны официальных кругов и проверенных членов партии, до последнего времени никаких серьезных препятствий не случилось.

Насколько известно консульству, в общем и целом было предпринято, быть может 25–30 арестов, которые, как говорят, будто бы находятся в связи с делом оказания помощи.

Быть может, однако, в некоторых случаях составление списков фамилий нуждающихся и связь с консульством являлись лишь внешним предлогом для ареста, который в действительности служил для того, чтобы избавиться от нежелательных элементов.

Среди арестованных находятся несколько органистов, а также различные «кулаки», которым – правильно или неправильно – уже давно делался упрек в том, что они будто бы питают симпатии к немецкому национал-социализму.

Возможно также, что при аресте пастора УЛЕ из Геймталя, которого ГПУ притесняло уже в течение многих месяцев, и арест которого последовал несколько недель тому назад (см. доклад 11.6 от 13 декабря 1933 г.) одним из предлогов (ареста) было использование его (пастора) участие в деле оказания помощи.

В остальном же местные советские учреждения ограничивались в большинстве случаев, лишь тем, что они предостерегали крестьян, чтобы последние в своих письмах, адресованных в Германию и в консульство, не высказывались во враждебном смысле по отношению к государству и не излагали здешнего положения в слишком сгущенных красках.

Принимая во внимание большое количество ходатайств об оказании помощи, несмотря на вышеупомянутые мероприятия, вряд ли можно говорить о каком-либо энергичном противодействии с советской стороны.

В отношении того, что выдача пособий соответствующим лицам задерживается, в консульство поступили также лишь единичные жалобы. В общем же запись в кредит переведенных сумм и поставка затребованных на них товаров проходили без трений.

Причин, обусловивших такое сравнительно мягкое отношение со стороны официальных учреждений, которое менее, чем когда-либо, увязывается с партийными директивами, следует, по моему мнению, искать как в соображениях политического, так и в соображениях экономического характера.

При наличии того неоспоримого бедственного положения, которое довело значительную часть сельского населения до отчаяния, подавить крики помощи – несмотря на самые энергичные контрмеры – было невозможно. Советское правительство не могло быть заинтересованным в том, чтобы эти жалобы и ходатайства то и дело раздавались по всему миру, без разбора,

Być może jednak, w niektórych przypadkach sporządzenie listy rodzin potrzebujących [pomocy] i kontakt z konsulem to tylko zewnętrzny pretekst do aresztowania, które w rzeczywistości służyło temu, ażeby pozbyć się elementów niepożądanych.

Wśród aresztowanych jest kilku organistów, a także rozmaici „kułacy”, którym – słusznie czy niesłusznie – już dawno stawiano zarzut, że przejawiają oni jakoby sympatię dla niemieckiego narodowego socjalizmu.

Możliwe też, że przy aresztowaniu pastora ULE z Heimtału, którego GPU gnębiło już przez wiele miesięcy, a którego aresztowanie nastąpiło kilka tygodni temu (zob. raport 11.6 z 13 grudnia 1933 r.), jednym z pretekstów (aresztowania) było wykorzystanie jego (pastora) udziału w akcji niesienia pomocy.

Poza tym lokalne sowieckie instytucje ograniczały się w większości przypadków do tego, że przestrzegaly chłopów, aby ci w swoich listach, adresowanych do Niemiec i do konsulatu, nie wyrażali się w duchu wrogości wobec państwa i nie przedstawiali tutejszej sytuacji w zbyt przejawionych barwach.

Biorąc pod uwagę wielką liczbę wniosków o przyznanie pomocy, pomimo wyżej wymienionych przedsięwzięć [władz] raczej nie można mówić o jakimś energicznym przeciwdziałaniu [tej akcji] ze strony sowieckiej.

Co do tego, że wydawanie zapomóg konkretnym osobom opóźnia się, do konsulatu wpłynęły także pojedyncze skargi. Na ogół jednak podejmowanie przekazanych sum i dostarczanie zamówionych za nie towarów przebiega bez zakłóceń.

Przyczyn, warunkujących takie stosunkowo łagodne podejście ze strony oficjalnych instytucji, które mniej niż kiedyś związane jest z wytycznymi partii, należy – moim zdaniem – szukać zarówno wśród względów o charakterze politycznym, jak i ekonomicznym.

W obliczu tej bezsprzecznie katastrofalnej sytuacji, która doprowadziła znaczną część ludności wiejskiej do rozpacz, stłumienie wołania o pomoc – pomimo najbardziej energicznych przeciwdziałań – było niemożliwe. Nie byłoby to w interesie sowieckiego rządu, gdyby te skargi i wnioski [o pomoc] raz po raz rozlegały się po całym świecie, bez rozpatrzenia, ujawniając w ten sposób taki obrót spraw na wsł, który Kreml usiłuje wszelkimi środkami tuszować.

W takich okolicznościach lepsze już było i bardziej znośne dla prestiżu Związku sowieckiego skierowanie wniosków o udzielenie pomocy określonym kanałem.

Tutejszy rząd zdawał sobie sprawę z tego, że rozpatrywanie wniosków odbywa się w takiej niemieckiej organizacji, która kieruje się tylko celami humanitarnymi i pozostaje pod oficjalną kontrolą, a to częściowe włączenie (w tę akcję) tutejszych niemieckich przedstawicielstw stanowi wiadomą gwarancję zapobiegania propagandzie przeciwko Związkowi sowieckiemu w szerokim zakresie, propagandzie, której inaczej nie można by było uniknąć.

Wszystko to jednak nie powinno stwarzać złudzeń co do faktu, że – jak już wspomniano – partia i sowieckie instytucje w istocie niechętnie patrzą na akcję niesienia pomocy. Należy zatem być przygotowanym na to, że jak tylko wiadome

обнаруживая, таким образом, то положение дел в деревне, которое Кремль стремится всеми мерами замаскировать.

При таких обстоятельствах было уже лучше и являлось более приемлемым для престижа Советского Союза направить ходатайства об оказании помощи в определенное русло.

Здесьнее правительство знало, правда, о том, что обработка ходатайств происходит в такой германской организации, которая руководится лишь гуманными целями и находится под официальным контролем, и что частичное включение (в это дело) здешних германских представительств является известной гарантией того, что предотвращается пропаганда против Советского Союза в крупном масштабе, пропаганда, которой иначе вряд ли можно было бы избежать.

Все это, однако, не должно создавать иллюзий в отношении того факта, что, как уже упоминалось – партия и советские учреждения в сущности смотрят враждебно на это дело оказания помощи. Нужно поэтому быть готовым к тому, чтобы как только потеряют свой вес соответствующие причины, эта терпимость, проявляемая против воли, прекратится.

Это случится без принятия во внимание действительной нужды немецких крестьян – тем скорее, чем меньше Советское правительство считает нужным учитывать мнение заграничных стран. Когда наступит этот момент, – судить об этом отсюда невозможно. Кажется однако, что внутренняя пропаганда в противоположном направлении сделалась за последние несколько недель более целеустремленной, хотя до сих пор это не давало себя чувствовать по отношению к внешнему миру.

Консульству сообщили, что один германский коммунист, фамилия которого КЛЕЙНГОЛЬЦ и который будто бы должен был бежать из Германии, объезжает германские колонии на Волыни и пытается побудить крестьян к добровольному отказу от («германской») помощи.

При этом он будто бы заявляет, что советские граждане-немцы «продают свое пролетарское отечество национал-социализму за 8 рейхсмарок «и одновременно высасывают из голодающих рабочих и крестьян в Германии последнюю каплю крови».

Какого-либо заметного успеха старания КЛЕЙНГОЛЬЦА, данные о личности которого консульство старается в настоящее время установить, – не имели. Напротив, число ходатайств снова начинает увеличиваться.

Каково бы ни было будущее развитие проблемы оказания помощи единоличникам-немцам, проживающим в Советском Союзе со стороны Германии, можно сказать уже сегодня только одно, а именно, что дело оказания помощи со стороны организации «Братья в нужде» имело крупный практический и моральный успех.

Никакой другой народ в мире не доказал своей связи с находящимися в России своими единоплеменниками в столь планомерной и широкой форме и притом без навязывания (как германцы).

powody tracą swoje znaczenie, cierpliwość ta, okazywana wbrew woli, skończy się.

Stanie się to, nie bacząc na rzeczywistą biedę niemieckich chłopów – tym szybciej, im mniej sowiecki rząd będzie uważał za konieczne liczyć się z opinią krajów postronnych. Kiedy nastąpi ten moment – ocenić teraz nie sposób. Wydaje się jednak, że wewnętrzna kontrpropaganda w ciągu ostatnich kilku tygodni energiczniej zmierza do celu, chociaż do tej pory nie odczuło się tego w stosunku do świata zewnętrznego.

Poinformowano konsulat, że pewien niemiecki komunista nazwiskiem KLEINGOLC, który miał jakoby uciec z Niemiec, objeżdża niemieckie kolonie na Wołyniu i usiłuje nakłonić chłopów do dobrowolnej rezygnacji z („niemieckiej”) pomocy.

Przy tym twierdzi on ponoć, że sowieccy obywatele – Niemcy „sprzedają swoją proletariacką ojczyznę narodowemu socjalizmowi za 8 marek niemieckich „i jednocześnie wysysają z głodujących robotników i chłopów w Niemczech ostatnią kroplę krwi”.

Jakiegoś zauważalnego sukcesu starania KLEINGOLCA, którego dane osobowe konsulat stara się obecnie ustalić, nie odniosły. Przeciwnie, liczba wniosków [o pomoc] znowu zaczyna się zwiększać.

Jakikolwiek obrót przyjęłaby w przyszłości kwestia udzielania pomocy Niemcom *jedynoliznikom* mieszkającym w Związku Sowieckim ze strony [państw] niemieckiego, można już dziś powiedzieć tylko jedno, a mianowicie, że akcja niesienia pomocy ze strony organizacji „Bracia w Potrzebie” odniosła wielki praktyczny i moralny sukces.

Żaden inny naród na świecie nie dowiódł swojej łączności ze znajdującymi się w Rosji rodakami w tak planowy sposób i na tak szeroką skalę, a przy tym bez narzucania się (jako Niemcy).

^bRzeczywiście^b, tysiące Niemców zostały uchronione od najgorszego głodu, a u tysięcy innych obudziło się bezgraniczne zaufanie do ich dawnej ojczyzny. Bardziej skuteczna demonstracja przeciwko antyniemieckiej kampanii kłamstw i oszczerstw, rozpętywanej przez bolszewików, nie była możliwa. Przeprowadzona została w istocie najszersza propaganda kulturalna, która efektywnie oddziaływała także na Rosjan, Ukraińców, Polaków i inne mniejszości nar[odowe]. Zamieszkujący w naszym okręgu konsularnym sowieccy obywatele słowiańskiego pochodzenia spoglądają z zazdrością na swoich braci w nieszczęściu – Niemców, których bieda nie tylko wyrażana jest w rezolucjach i nie tylko omawiana na wszelkich możliwych kongresach, ale którym udzielana jest czynna pomoc z ofiar napływających z ojczyzny.

Jest mi wiadomo, że w licznych wnioskach [o pomoc], napływających do tu-tejszego konsulatu polskiego, ludność polskiego pochodzenia raz po raz wskazuje na przykład niemiecki. Jednak, jak dotąd, bez powodzenia.

Dla tworzenia nastrojów przychylnych Niemcom oczywiście bardzo korzystna jest ta okoliczność, że bez względu na związane z tym oskarżenia w dziedzinie

⁶Действительно⁶, тысячи немцев были ограждены от самого острого голода и у других тысяч пробуждено безграничное доверие к их прежней родине. Более эффективная демонстрация против антигерманской кампании лжи и клеветы, развертываемой большевиками, была невозможна. Была развернута на деле такая широчайшая культурная пропаганда, которая оказала свое эффективное воздействие также на русских, украинцев, поляков и на другие нацменьшинства. Проживающие в нашем служебном округе советские граждане славянского племени взирают с завистью на своих братьев по несчастью – немцев, нужда которых не только излагается в резолюциях и не только дискусируется на всевозможных конгрессах, но которым оказывается помощь на деле пожертвованиями, поступающими с родины.

Мне известно, что во многочисленных ходатайствах, поступающих в здешнее польское консульство, население польского происхождения то и дело указывает на пример с немцами, – однако, до сих пор безуспешно.

В интересах создания настроения в пользу Германии, конечно, весьма выгодным является то обстоятельство, что, несмотря на связанные с этим обвинения внешнеполитического характера, где оказание помощи проводится исключительно под германским флагом.

Не только по соображениям, связанным с гуманностью и с племенной связью, но также и с точки зрения пропаганды было бы поэтому весьма желательно, если бы организация «Братья в нужде» имела возможность продолжать работать далее и в будущем, пока это окажется мало-мальски возможным.

При настоящем прилагаются три копии для Министерства Иностранных Дел Германскому генеральному консульству в Харькове препровождается копия этого доклада непосредственно.

ГЕНКЕ¹

Перевела: Е. ДИДРИКИЛЬ

ГДА СБУ, ф. 13, спр. 23, арк. 237–247.

Копія, машинопис.

Документ російською мовою.

У верхньому лівому куті резолюція від руки: т. Пискареву. Возвращено п[омощнику] секр[етаря] За-мнаркома сегодня. (–) Савченко. 26/7-[19]37 г.

¹ Андор Генке (нар. 1897?), німецький дипломат, радник посольства; у 1922–1929 реф. Представництва Німеччини в Москві; у 1929–1933 у російському відд., потім культурному МЗС; з квітня 1933 до лютого 1936 німецький консул в Києві; у 1936–1939 перший радник посольства Німеччини, потім заступник посла (charge d'affaires) Німеччини в Празі, потім представник МЗС при Протектораті Чехії і Моравії; у серпні 1939 член прибулої делегації до Москви; після 1939, м. ін., високопосадовець у МЗС; після війни в Баварії.

polityki zagranicznej, udzielanie pomocy odbywa się wyłącznie pod niemiecką flagą.

Nie tylko ze względów humanitarnych i więzi narodowej, ale także z punktu widzenia propagandy byłoby zatem wielce pożądane, by organizacja „Bracia w Potrzebie” miała możliwość kontynuowania pracy także w przyszłości, dopóki okaże się to w miarę możliwe.

Do niniejszego pisma załączone są trzy kopie dla Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Do Niemieckiego Konsulatu Generalnego w Charkowie przesłana zostanie kopia tego raportu bezpośrednio.

HENCKE¹

Przetłumaczyła: E. DIDRIKIL

WAP SBU, f. 13, spr. 23, k. 237–247.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

W lewym górnym rogu odręczna adnotacja: t. Piskarielowi. Zwrócono a[systemowi] sekr[etarza] zast[ępcy] lud[owego] kom[isarza] dzisiaj. (–) Sawczenko. 26/7-[19]37 r.

¹ Andor Hencke (ur. 1897?), dyplomata niemiecki, radca legacyjny; w l. 1922–1929 referent Poselstwa Niemiec w Moskwie; w l. 1929–1933 w Wydz. Rosyjskim, potem Wydz. Kulturalnym MSZ; od kwietnia 1933 do lutego 1936 niemiecki konsul w Kijowie; w l. 1936–1939 pierwszy radca Ambasady Niemiec, następnie zca ambasadora (chargé d'affaires) Niemiec w Pradze, potem przedstawiciel MSZ przy Protektoracie Czech i Moraw; w sierpniu 1939 członek delegacji niemieckiej przybyłej do Moskwy; po 1939 m. in. podsekretarz stanu w MSZ; po wojnie w Bawarii.

№ 186

Грудень 1933, Тернопіль. Звіт Тернопільського воєводи до Політичного департаменту МВС про перебіг дня української національної жалоби у Тернопільському воєводстві

Воєводське Тернопільське управління
Відділення безпеки
№ БН-22

Тернопіль, ^{а-2-а} грудня^б 1933 р.
^в-Тасмно!^в

^г-Висл.^г [?]

День укр[аїнської] жалоби
звіт

Міністерству внутрішніх справ
Політичний департамент
^д-у Варшаві^д

^г-Писати 4 рази!^г

^е-На день 29 жовтня ц. р. були підготовані масові відзначення, які мали набути характер загальнонаціональної демонстрації, частково скерованої проти совітів, а частково також проти Польщі. В районі було видно деяке збудження. Однак, внаслідок виданих розпоряджень, початкова програма змінилися, а вся урочистість обмежилася церковними богослужіннями та секретними зборами зовсім спокійного перебігу^е.

^е-Перебіг дня жалоби в поодиноких повітах представляється так:^е

^д-Богослужіння^д

^д-Борщів:^д У всіх церквах у повіті гр[еко-]кат[олицькі] от[ці] відправили богослужіння, після яких виголосили принагідні проповіді, а 31 X і 1 XI відправили богосл[ужіння] за Укр[аїнських] Січ[ових] Стрільців.

^д-Бережани:^д Гр[еко-]кат[олицький] св[ященик] Степан Городиський з Урманя під час проповіді в церкві сказав так: «ми в тюрмі, так, як в радянській Україні». Крім цього, на території Бережанського повіту по церквах відбулися звичайні панахиди, після яких гр[еко-]кат[олицькі] священики оголосили пастирського листа, надісланого з Митрополичої курії зі Львова і виголосили проповіді на тему переслідування і моріння голодом українців в рад[янській] Росії.

^{а-а} Вписано від руки.

^б Виправлено від руки з: листопада.

^{в-в} Дописано від руки.

^{г-г} Написано великими літерами і підкреслено машинописним способом.

^{г-г} Підкреслено від руки.

^{д-д} Підкреслено машинописним способом.

^{е-е} Фрагмент дописаний від руки на лівому полі.

^{е-е} Дописано від руки над перекресленням: Нижче подаю детальний звіт з «Дня національної української жалоби», який на території Тернопільського воєводства в поодиноких повітах мав наступний перебіг:

Nr 186

Grudzień 1933, Tarnopol. Sprawozdanie wojewody tarnopolskiego dla Departamentu Politycznego MSW dotyczące przebiegu dnia ukraińskiej żałoby narodowej w województwie tarnopolskim

Urząd Wojewódzki Tarnopolski
Wydział Bezpieczeństwa
Nr BN-22

Tarnopol, dnia ^{a-2-a}grudnia^b 1933 r.
^cPoufne!^c

Święto żałoby ukr[aińskiej]
sprawozdanie

^dWys.^d [?]

Do
Ministerstwa Spraw Wewnętrznych
Departament Polityczny

^ePisać 4 razy!^e

^fw Warszawie^f

^gNa dzień 29 października br. były przygotowywane masowe obchody, które miały przybrać charakter demonstracji ogólnonarodowej skierowanej częściowo przeciwko Sowietaom, częściowo także przeciw Polsce. W terenie było widoczne pewne podniecenie. Na skutek jednak wydanych zarządzeń pierwotny program uległ zmianie, a cała uroczystość ograniczyła się do nabożeństw cerkiewnych i poufnych zebrań o przebiegu zupełnie spokojnym^g.

^hPrzebieg dnia żałoby w poszczególnych powiatach przedstawia się następująco:^h

^fNabożeństwa^f

^fBorszczów:^fWe wszystkich cerkwiach w powiecie ks[ięża] gr[ecko]kat[olicki] odprawili nabożeństwa, po których wygłosili okolicznościowe kazania, zaś 31 X i 1 XI odprawili nab[ozęństwo] za Ukr[aińskich] Sicz[owych] Strilciw.

^fBrzeżany:^f Gr[ecko]kat[olicki] ks. Stefan Horodyski z Urmania w czasie kazania w cerkwi wyraził się następująco: „Jesteśmy w »turmie«, tak jak na Ukrainie sowieckiej”. Poza tym na terenie powiatu brzeżańskiego po cerkwiach odbyły się zwyczajne nabożeństwa żałobne, po których gr[ecko]kat[olicki] księża

^{a-a} *Wpisano odręcznie.*

^b *Poprawiono odręcznie z: listopada.*

^{c-c} *Dopisano odręcznie.*

^{d-d} *Zapisano wersalikami i podkreślono maszynowo.*

^{e-e} *Podkreślono odręcznie.*

^{f-f} *Podkreślono maszynowo.*

^{g-g} *Fragment dopisany odręcznie na lewym marginesie.*

^{h-h} *Dopisano odręcznie nad przekreślonym: Przedkładał poniżej szczegółowe sprawozdanie z „Dnia żałoby narodowej ukraińskiej”, który na terenie województwa tarnopolskiego w poszczególnych powiatach miał przebieg następujący:*

^дБучач:^д У церквах на території повіту відбулися звичайні богосл[ужіння] з принагідними проповідями.

^дКам'янка Струм[илова]:^д На території Кам'янецького повіту гр[еко-]кат[олицькі] священники відправили звичайні богослужіння так, як щонеділі, після яких виголосили проповіді на тему переслідувань в рад[янській] Ук[раїні].

^дПідгайці:^д Відправлено по церквах тихі панахиди та з амвону оголошено пастирського листа гр[еко-]кат[олицького] Єпископства.

^дПеремишляни:^д В усіх церквах у повіті, за винятком Печені, гр[еко-]кат[олицький] клір відправив панахиди, під час яких виголошено принагідні проповіді про голод, який панує в рад[янській] Україні і про становище укр[аїнського] населення. Священники закликали, щоб вірні молилися за братів за Збручем. Після проповідей оголошено пастирського листа, пересланого курією зі Львова.

Лише в Хлібовичах Свіржських під час богослужіння в церкві розкинено листівки ОУН антишкільного змісту.

^дРадехів:^д У церквах в повіті відправлено звичайні панахиди.

^дСкалат:^д По церквах відправлено панахиди.

^дТернопіль:^д У повіті відбулися співані панахиди, а також руські священники оголосили пастирського листа, обмежуючись лише короткими коментарями.

^дТеребовля:^д Відбулися траурні богослужіння з панахидою в усіх церквах у повіті, після яких виголошено проповіді, під час яких оголошено пастирський лист^ж гр[еко-]кат[олицьких] єпископів^з про голод і відносини в рад[янській] Україні.

^дЗаліщики:^д У церквах влаштовано траурні богослужіння за жертвами, які померли в Україні та оголошено пастирського листа о. єпископа Хомишина.

^дЗбараж:^д Відправлено звичайні недільні богослужіння.

^дЗборів:^д У поодиноких місцевостях повіту гр[еко-]кат[олицький] клір відправив звичайні недільні богослужіння, під час яких зачитано пастирського листа греко-католицького єпископства і виголошено проповіді на тему голодуючого укр[аїнського] населення в Совітах. Крім цього, відправлено панахиди (тихі траурні богослужіння). Священники закликали населення до дотримання посту в день жалоби.

^дЗолочів:^д У Золочеві, Чижеві, Ремезівцях, Струтині, Красносільцях, острові, Сасові, Шпиколосах, Гологорах, Стінці та Трудовачі гр[еко-]кат[олицькі] священники відправили траурні богослужіння, під час яких зачитано пастирського листа й виголосили принагідні проповіді.

^ж Було: пастирські листи.

^{з-з} Дописано від руки над перекресленим: Митрополита Шептицького, єпископа Перемиського і Хомишина.

odczytali list pasterski nadesłany z kurii metropolitarnej ze Lwowa i wygłosili kazania na temat prześladowania i głodzenia Ukraińców w Rosji sow[ieckiej].

^fBuczacz:^f W cerkwiach na terenie powiatu odbyły się zwyczajne nabożeństwa z okolicznościowymi kazaniami.

^fKamionka Strum[ilowa]^f: Na terenie powiatu kamioneckiego księża gr[recko]kat[olicy] odprawili nabożeństwa zwyczajne jak co niedzielę, po których wygłosili kazania na temat prześladowań na Ukrainie sow[ieckiej].

^fPodhajce:^f Odprawiono po cerkwiach żałobne ciche panachydy oraz odczytano z ambon list pasterski gr[recko]kat[olickiego] episkopatu.

^fPrzemysły:^f We wszystkich cerkwiach w powiecie z wyjątkiem Peczeni kler gr[recko]kat[olicki] odprawił nabożeństwa żałobne, w czasie których wygłoszone zostały okolicznościowe kazania o głodzie panującym na Ukrainie sow[ieckiej] i o położeniu ludności ukr[aińskiej]. Księża wzywali, by wierni modlili się za braci za Zbruczem. Po kazaniach odczytano list pasterski przesłany przez kurię ze Lwowa.

Jedynie w Chlebowicach Świrskich w czasie nabożeństwa w cerkwi rozrzucone zostały ulotki OUN o treści antyszkolnej.

^fRadziechów:^f W cerkwiach w powiecie zostały odprawione zwyczajne nabożeństwa żałobne.

^fSkalat:^f Odprawione zostały po cerkwiach żałobne nabożeństwa.

^fTarnopol:^f W powiecie odbyły się nabożeństwa żałobne śpiewane tudzież księża ruscy odczytali list pasterski, ograniczając się jedynie do krótkich komentarzy.

^fTrembowla:^f Odbyły się żałobne nabożeństwa z panachydą we wszystkich cerkwiach w powiecie, po których zostały wygłoszone kazania, w czasie których odczytano list pasterskiⁱ biskupów gr[recko]kat[olickich]^j o głodzie i stosunkach na Ukrainie sow[ieckiej].

^fZaleszczyki:^f W cerkwiach urządzono nabożeństwa żałobne za ofiary zmarłe na Ukrainie oraz odczytano list pasterski ks. biskupa Chomyszyna.

^fZbaraż:^f Odprawione zostały zwyczajne niedzielne nabożeństwa.

^fZborów:^f W poszczególnych miejscowościach powiatu kler gr[recko]kat[olicki] odprawił normalne niedzielne nabożeństwa, w czasie których odczytano list pasterski episkopatu grekokatolickiego i wygłoszono kazania na temat głodzącej ludności ukr[aińskiej] w Sowieciech. Ponadto zostały odprawione panachydy (ciche msze żałobne). Księża wzywali ludność do zachowania postu w dniu żałoby.

^fZłoczów:^f W Złoczowie, Czyżowie, Remizowcach, Strutynie, Krasnosielcach, Ostrowie, Sassowie, Szpikłosach, Gołogórach, Ściance i Trędowaczu księża gr[recko]kat[olicy] odprawili nabożeństwa żałobne, w czasie których odczytali list pasterski i wygłosili okolicznościowe kazania.

ⁱ Było: listy pasterskie.

^j ^j *Dopisano odręcznie nad przekreślonym:* metropolity Szeptyckiego, biskupa przemyskiego i Chomyszyna.

У гміні Острів о. Васильківський Дмитро під час проповіді закликав населення, щоб молилося за українців у Великій Україні, тому, що тутешні українці матеріальної допомоги подати їм не можуть тому, що Польський уряд на це не дав дозволу, а в Гологорох, Трудовачі та Стінці священники закликали населення під час проповіді до грошових пожертв на користь голодуючих співвітчизників у Росії.

У Сасові під час проповіді о. Лисько сказав, що зараз укр[аїнський] народ в неволі, а на укр[аїнській] землі панують вороги. Він закликав присутніх у церкві до стійкості в дальшій роботі з метою виборення вільної України. Потім порівнював терпіння укр[аїнського] народу до терпінь Христа і сказав: «Прийде ця година, що поб'ємо ворогів».

На о. Лиська зроблено донесення.

^дЗбори^д

^дБучач:^д Відбулися неопублічні збори, скликані на підставі ст. 18 за[ону] про збори. У гміні Медведівці скликано публічні збори, які були розпущені поліцією.

^дПідгайці:^д В українських товариствах у повіті гр[еко-]кат[олицьке] духовенство виголосило доповіді для членів.

Крім цього, в Підгайцях відбулися секретні збори УНДО в залі «Дяківки» за участю близько 150 осіб з довколишніх гмін, скликані д-ром Григорієм Стецюком, адвокатом в Підгайцях, членом Комітету порятунку України. Держ[авна] поліція, встановивши, що не всі чиновники є знайомі голові, збори розпустила. До ухвалення резолюції не дійшло.

^дПеремишляни:^д В Коросному місцевий гр[еко-]кат[олицький] парох о. Ковч зібраним в чит[альні] «Просвіти» й «Сокола» відчитав поодинокі абзаци з книжки п. з. «Лихоліття»^н, які вміщують опис нужди серед укр[аїнського] населення в Світах.

^дСкалат:^д У деяких читальнях «Просвіт[и]» виголошено принагідні доповіді для членів.

^дЗолочів:^д Відбулися збори за запрошеннями в читальнях «Просвіт[и]» в таких місцевостях:

- 1) у Білому Камені за участю 50–60 членів, на яких схвалено резолюцію, яка протестує проти гноблення українців в Росії,
- 2) в Олеську в Народному домі за участю 82 осіб,
- 3) у Белзці за участю 50 осіб,
- 4) у Підлипцях, Плугові і Тростянці Малому за участю 20–30 [осіб].

Крім того, проф[есор] української гімназії Бурко Дмитро, після закінченого богослужіння скликав учнів одного з класів гімн. і виголосив реферат на тему останніх подій в рад[янській] Україні, а в Сасові дочка місцевого гр[еко-]кат[олицького] священника Лисько Володимира в чит[альні] «Про-

^н *Виправлено від руки з: Лихоліття.*

W gminie Ostrów ks. Wasylkowski Dmytro w czasie kazania wezwał ludność, by modliła się za Ukraińców na Wielkiej Ukrainie, gdyż tutejsi Ukraińcy pomocy materialnej udzielić im nie mogą, ponieważ rząd polski na to nie zezwolił, zaś w Gołogórach, Trędowaczu i Ściance księży wzywali ludność w czasie kazania do ofiar pieniężnych na rzecz głodujących rodaków w Rosji.

W Sassowie podczas kazania ks. Łysko wyraził się, że obecnie naród ukr[aiński] jest w niewoli, a na ziemi ukr[aińskiej] panują wrogowie. Wzywał obecnych w cerkwi do wytrwania w dalszej pracy celem wywalczenia wolnej Ukrainy. Następnie porównywał cierpienia narodu ukr[aińskiego] do cierpień Chrystusa i wyraził się: „Przyjdzie ta godzina, że wrogów pobijemy”.

Na ks. Łyskę sporządzono doniesienie.

^fZebrania^f

^fBuczacz:^f Odbyły się zebrania niepubliczne, zwołane na zasadzie art. 18 ust[awy] o zgromadzeniach. W gminie Medwedowce zwołano publiczne zgromadzenie, które zostało przez policję rozwiązane.

^fPodhajce:^f W stowarzyszeniach ukraińskich w powiecie gr[ecko]kat[olickiej] duchowieństwo wygłosiło referaty dla członków.

Ponadto w Podhajcach odbyło się zgromadzenie poufne UNDO w sali „Diakówki” przy udziale około 150 osób z okolicznych gmin, zwołane przez dr. Grzegorza Steciuka, adwokata w Podhajcach, członka Komitetu Ratunku Ukrainy. Policja Państw[owa] stwierdziwszy, że nie wszyscy urzędnicy znani są przewodniczącemu, zgromadzenie rozwiązała. Do uchwalenia rezolucji nie doszło.

^fPrzemyślany:^f W Krosienku miejscowy gr[ecko]kat[olicki] proboszcz ks. Kowcz zebraniem w czyt[elni] „Proswity” i „Sokiła” odczytał poszczególne ustępy z książki pt. „Lycholitja”^k zawierające opis nędzy wśród ludności ukr[aińskiej] w Sowietach.

^fSkałat:^f W niektórych czytelnich „Proswit[y]” wygłoszono referaty ilościowe dla członków.

^fZłoczów:^f Odbyły się zebrania za zaproszeniami w czytelnich „Proswit[y]” w następujących miejscowościach:

- 1) w Białym Kamieniu przy udziale 50–60 członków, na którym uchwalono rezolucję protestującą przeciw gnębieniu Ukraińców w Rosji,
- 2) w Olesku w Domu Narodnym przy udziale 82 osób,
- 3) w Bełzcu przy udziale 50 osób,
- 4) w Podlipcach, Płuhowie i Trościańcu Małym przy obecności 20–30 [osób].

Ponadto prof[esor] ukraińskiego gimnazjum Burko Dmytro po skończonej mszy zwołał uczniów do jednej z klas gimn[azjalnych] i wygłosił referat na temat ostatnich wypadków na Ukrainie sow[ietckiej], zaś w Sassowie córka miejscowego księdza gr[ecko]kat[olickiego] Łysko Włodzimiera w czyt[elni] „Proswity”

^k Poprawiono odręcznie z: Lycholytje.

світи» виголосила доповідь на тему становлення й занепаду укр[аїнської] держави. Ці збори, як нелегально влаштовані, були розпушені ДП.

^дЛистівки^д

^дЗолочів:^д У гміні Острів невідомі винуватці в ніч на 29 X ц. р. наліпили на гмінній вивісці «тризуб», а поруч афішу такого змісту:

«Хай живе самостійна соборна українська держава, хай живе боротьба з ляхами, москалями й чехами. УВО (ОУН)».

Афішу і тризуб зразу усунено й передано органам ДП.

У зв'язку з вищесказаним, органи ДП провели обшук у о. Васильківського Іллі, в якого піддано сумніву брошуру «Історія України», в Михайла Михайлюка скарбн. кооп. «Сдність» піддано сумніву «Історію України» і живописні фарби, в Андрія Майби уч[ня] 3 кл[асу] торг[овельної] шк[оли] у Львові і Атамана Макара уч[ня] 6 кл[асу] держ[авної] гімн[азії] у Львові піддано сумніву зошити з підозр[ілими] записками та в приміщенні кооп. «Сдність» знайдено брошуру «Дванадцятьох українців перед Львівським судом».

^дПрапори^д

^дКам'янка Стр[умилова]:^д На Народному домі вивішено траурний прапор – що не викликало, однак, більш особливої уваги або коментарів.

^дЗаліщики:^д вивішені на будинках Укр[аїнського] банку і Народного дому прапори зняті на вимогу Поліції.

^дЗбараж:^д У Красносільцях на церкві і «Просвіті» невідомий винуватець вивісив чорні прапори, які знято.

^дЗбори^д

^дБорщів:^д Під час проповідей священники заявили, що для надання допомоги укр[аїнському] нас[еленню] в рад[янській] Росії буде влаштовано збір пожертв, термін якого буде оголошений.

^дПідгайці:^д Проведені збори під час богослужінь у церквах.

^дПеремишляни:^д гроші зі зборів, проведених у церквах, мають бути, нібито, вислані в Курію, а потім до Риму, де розділять для голодуючих в Укр[аїні].

^дРадехів:^д Проведено збори під час богослужінь у церквах, присвячених для голод[уючих] в Укр[аїні].

^дТеребовля:^д як вище.

^дЗолочів:^д У гм. Гологори, Трудовач і Стінка священники закликали населення приносити грошові пожертви на користь голод[уючих] укр[аїнців] в Росії, а в Золочеві о. Юрик закликав населення приносити пожертви на руки Комітету.

^дІнше^д

^дБорщів:^д У гміні Ланівці, за дорученням о. Гуньовського Олександра в ніч на 29 [X] висипано могилу на майдані церк[ви] з вкопаним хрестом,

wyłosiła referat na temat powstania i upadku państwa ukr[aińskiego]. Zebranie to jako urządzone nielegalnie rozwiązała PP.

^fUlotki^f

^fZłoczów:^f W gminie Ostrów nieznani sprawcy w nocy na 29 X br. nalepili na szyldzie gminnym tryzub, obok zaś afisz o treści następującej:

„Chaj żywe samostijna soborna ukrainańska derżawa, chaj żywe borotba z Lachamy, Moskalamy i Czechamy. UWO (OUN)”.

Afisz i tryzub natychmiast usunięto i przekazano organom PP.

W związku z powyższym, organy PP przeprowadziły rewizję u ks. Wasylkowskiego Eliasza, u którego zakwestionowano broszurę „Historię Ukrainy”, u Michała Michaluka, skarbn[ika] koop[eratywy] „Jedność”, zakwestionowano „Historię Ukrainy” i farby malarskie, u Andrzeja Majby, ucz[nia] 3 kl[asy] Szk[oły] Handl[owej] we Lwowie i Atamana Makara, ucz[nia] 6 kl[asy] Gimn[azjum] Państw[owego] we Lwowie, zakwestionowano zeszyty z podejrz[anymi] zapiškami oraz w lokalu Koop[eratywy] „Jedność” znaleziono broszurę „Dwunastu Ukraińców przed Lwowskim Sądem”.

^fFlagi^f

^fKamionka Str[umiłowa]:^f Na Domu Narodnym wywieszono żałobną flagę – co nie wywołało jednak szczególniejszej uwagi lub komentarzy.

^fZaleszczyki:^f Wywieszono na budynkach banku ukr[aińskiego] i Domu Narodnego flagi usunięto na wezwanie policji.

^fZbaraż:^f W Krasnosielcach na cerkwi i „Proswicie” nieznany sprawca wywiesił czarne flagi, które usunięto.

^fZbiórki^f

^fBorszczów:^f W czasie kazań księży zapowiedzieli, że dla przyjścia z pomocą ludn[ości] ukr[aińskiej] w Rosji sow[ietckiej] urządzona zostanie kwesta, której termin zostanie ogłoszony.

^fPodhajce:^f Urządzono zbiórki w czasie nabożeństw w cerkwiach.

^fPrzemysłany:^f Pieniądze ze zbiórek urządzonych w cerkwiach mają być rękomo wysłane do kurii, a następnie do Rzymu, gdzie rozdzielią [je] dla głodujących na Ukr[ainie].

^fRadziechów:^f Przeprowadzono zbiórki w czasie nabożeństw w cerkwiach z przeznaczeniem dla głod[ujących] na Ukr[ainie].

^fTrembowla:^f j. w.

^fZłoczów:^f W gm[inach] Gołogóry, Trędowacz i Ścianka księży wzywali ludność do składania ofiar pieniężnych na rzecz głod[ujących] Ukr[aińców] w Rosji, w Złoczowie zaś ks. Juryk wzywał ludność do składania ofiar na ręce komitetu.

^fInne^f

^fBorszczów:^f W gminie Łanowce z polecenia ks. Huniowskiego Aleksandra usypano w nocy na 29 [X] mogiłę na dziedzińcu cerk[wi] z wkopanym krzyżem

прикрашеним^к терновим вінком, при якій мала відбутися панахида. Проведенню панахиди перешкодила поліція, водночас підготувала на о. Гуньовського карне донесення.

^дБучач:^д У Потоці Золотому в ніч на 1 XI Микола Кузевич, відомий укр[аїнський] діяч намагався разом з кількома парубками поставити на церковному подвір'ї хрест з терновим вінком, на що, однак, не дозволила Держав[на] пол[іція].

^дТеребовля:^д В ніч, напередодні дня жалоби, були в місті розклеєні траурні плакати укр[аїнською] мовою такого змісту:

«Від імені і за старанням всіх українських станів відбудеться в неділю 29.10 ц. р. о 10-ій год. в гр[еко-]кат[олицькій] церкві в Теребовлі траурне богослужіння за спокій душ наших братів, яких більше, ніж три мільйони з того боку Збруча замучено голодною смертю, на які запрошується всіх вірних».

^дЗолочів:^д У прив[атній] укр[аїнській] гімн[азії] УПТ в Золочеві, закликано учнів всіх класів взяти участь у богослужінні, посту цього дня і приносити в жертву заощ[аджені] гроші на користь голодних співвітчизників в Україні.

За Воєводу:
(—)

^дОтримують^д
ДП. Воєвода у Львові,
[у] Станіславі
[у] Луцьку
до відома

ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 2067, арк. 38–41, в оригіналі карти зшиті не по порядку.

Чорновик, машинопис.

Документ польською мовою з численними виправленнями від руки, які не бралися до уваги в даній публікації. У лівому верхньому куті приписка від руки: маленький вступ, який загально охоплював ситуацію 29 X 33 з нерозбірливим підписом; у правому верхньому куті прямокутна печатка з нерозбірливим написом і датою, вписаною від руки: 4/12 та з нерозбірливим підписом; на ній чергова прямокутна печатка з написом: Категорія актів Б. Знищити в році 19...; під текстом документу, в лівому нижньому куті приписка від руки: 20/XI [1]933 з попр[авками] і нерозбірливий підпис, нижче: 1/XII і нерозбірливий підпис.

zdobionym wieńcem cierniowym, przy której miała odbyć się panachyda. Odbyciu panachydy przeszkodziła policja, wygotowując równocześnie na ks. Huniowskiego doniesienie karne.

^fBuczacz:^f W Potoku Złotym w nocy na 1 XI Mikołaj Kuziewicz, znany działacz ukr[aiński], usiłował wraz z kilkoma parobkami ustawić na podwórzu cerkiewnym krzyż z cierniową koroną, na co jednak nie zezwoliła Pol[icja] Państw[owa].

^fTrembowla:^f W nocy poprzedzającej dzień żałoby zostały rozlepione w mieście plakaty żałobne w języku ukr[aińskim] tej treści:

„Imieniem i staraniem wszystkich ukraińskich stanów odbędzie się w niedzielę dnia 29.10 br. o godz. 10-tej w gr[ecker]kat[olickiej] cerkwi w Trembowli żałobne nabożeństwo za spokój dusz naszych braci, których więcej jak trzy miliony z tamtej strony Zbrucza zamęczono śmiercią głodową, na które zaprasza się wszystkich wiernych”.

^fZłoczów:^f W pryw[atnym] ukr[aińskim] gimn[azjum] UPT w Złoczowie wezwano uczniów wszystkich klas do wzięcia udziału w nabożeństwie, postu w tym dniu i składania zaoszcz[ędzonych] pieniędzy na rzecz głodnych rodaków na Ukrainie.

Za Wojewodę:
(—)

^fOtrzymują^f
PP. Wojewoda we Lwowie,
[w] Stanisławowie,
[w] Łucku
do wiadomości

DATO, f. 231, op. 1, spr. 2067, k. 38–41, w oryginale karty zszyte nie po kolei.

Brudnopis, maszynopis.

Dokument w języku polskim z licznymi, nieuwzględnionymi w niniejszej publikacji, poprawkami. W lewym górnym rogu odręczny dopisek: mały wstęp ujmujący ogólnie sytuację 29 X [19]33 z nieczytelną parafą; w prawym górnym rogu prostokątna pieczęć z nieczytelnym napisem i odręcznie wpisaną datą: 4/12 oraz nieczytelną parafą; na niej kolejna prostokątna pieczęć z napisem: Kategoria akt B. Zniszczyć w roku 19...; pod tekstem dokumentu w lewym dolnym rogu odręczny dopisek: 20/XI [1]933 z pop[rawkami] i nieczytelna parafa, poniżej: 1/XII i nieczytelna parafa.

№ 187

1933, [Одеса]. Доповідь німецького консульства в Одесі щодо господарського стану німецьких колоній Одеської області

Перевод с немецкого

^{а-б} Доклад ^{б-а}

о немецких колониях Одесского и Николаевского округов^в

^а-Хозяйственное положение^{-а}

Хозяйственное положение немецких колоний вокруг г. г. Одессы и Николаева, по сравнению с прошлым годом, снова значительно ухудшилось. В этом году по ряду вопросов тяжело себе даже вообразить истинное несчастье. Казенные цифры дают «радостную» картину, однако неприкрытая действительность обнаруживает совершенно иные факты, нежели те, о которых твердят за зелеными столами.

Я должен оговориться, что подобное трагическое положение с хозяйством особенно сильно сказалось именно на немецких колониях больше, нежели на окружающих других селах области.

Два элементарных фактора обусловили подобное несчастье: ^гдемонически жестокая и длительная зима, и не менее жестокая хозяйственная политика Советов^г. Первая (т.е. зима) ограбила у колонистов 70–75% его хлебных накоплений прошлого года; вторая (т.е. советская политика) – добрала остатки, и без лишних слов, обрекла их на голодную зиму.

Вместо того, чтобы, как это делается в каждой хозяйственной системе, заняться ликвидацией последствий прошлого неурожайного года и дать оправиться крестьянам, – избрали способ хватать со всех сторон и боков, как это делается только в плохо поставленном хозяйстве, где все можно найти, кроме того, что действительно нужно. Вынужденная помощь семенами и продовольствием к весенней посевной кампании не покрыла всех нужд, а увеличившийся тракторный парк не покрывает недостатка в тягле, после массового падежа скота.

Между тем, хлебозаготовительные организации и их агентура рыщут и ищут, надрывают глотки, ибо запасливый мешок кулака (человека, обладающего искусством все иметь), уже давно не содержит в себе ни зернышка, сидят на распутье тысячи и многие тысячи хороших крепких хозяев и задают себе вопрос: разве в том искусство хозяйственного руководства, что крестьяне при первых лучах весеннего солнца в такое дорогое для них

^{а-а} Написано великими літерами.

^{б-б} Написано в розбивку.

^в Так у тексті. Адміністративний поділ на округи припинив зобов'язувати в лютому 1932, обидва округи увійшли до складу Одеської області.

^{г-г} Підкреслено машинописним способом.

Nr 187

1933, [Odessa]. Raport niemieckiego konsulatu w Odessie na temat sytuacji gospodarczej niemieckich osad obwodu odeskiego

Przekład z [języka] niemieckiego

^{a-b}Referat^{b-a}

o niemieckich koloniach w okręgach odeskim i mikołajowskim^c

^aSytuacja gospodarcza^a

Sytuacja gospodarcza niemieckich kolonii wokół m[ia]st Odessa i Mikołajów w porównaniu z rokiem ubiegłym znowu znacznie się pogorszyła. W tym roku w szeregu kwestii trudno sobie nawet wyobrazić prawdziwe nieszczęście. Urzędowe dane liczbowe przedstawiają „radosny” obraz, jednak naga rzeczywistość pokazuje zupełnie inne fakty aniżeli te, które powtarza się przy zielonych stołach.

Muszę się zastrzec, że tak tragiczna sytuacja gospodarki szczególnie mocno uwidoczniła się właśnie w niemieckich koloniach bardziej, aniżeli w innych pobliskich wsiach obwodu.

Dwa podstawowe czynniki warunkowały to nieszczęście: ^dpiekielnie ostra i długa zima i nie mniej surowa polityka gospodarcza Sowietów^d. Pierwsza (tj. zima) ograbiła kolonistów z 70–75% zapasów zboża z minionego roku; druga (tj. sowiecka polityka) – dobrała się do resztek i, krótko mówiąc, skazała ich na głodową zimę.

Zamiast – jak czyni się to w każdym systemie gospodarczym – zająć się usuwaniem następstw minionego nieurodzajnego roku i pozwolić pobierać się chłopom, wybrano metodę łapania ze wszystkich stron po trochu, jak się robi tylko w źle zorganizowanym gospodarstwie, gdzie wszystko można znaleźć oprócz tego, co rzeczywiście jest potrzebne. Wymuszona pomoc w postaci nasion i żywności przed wiosenną kampanią siewną nie zaspokoiła wszystkich potrzeb, a zwiększony park traktorowy nie pokrywa braków siły pociągowej po masowym padaniu bydła.

Tymczasem instytucje [odpowiedzialne za] *chlebozagotówkę* i ich agentura myszkuje i szuka, zdzierają gardła, bo w mieszkach zapobiegliwego kułaka (człowieka który opanował sztukę, jak mieć wszystko) już dawno nie ma ani ziarenka, tysiące ich siedzą na rozstajach, a wiele tysięcy dobrych, silnych gospodarzy zadaje sobie pytanie: czy sztuka kierowania gospodarką polega na tym, że chłopci przy pierwszych promieniach wiosennego słońca, w tak cennym dla nich czasie,

^{a-a} *Zapisano wersalikami.*

^{b-b} *Zapisano pismem spacjowanym.*

^c *Tak w tekście. Podział administracyjny na okręgi przestał obowiązywać w lutym 1932; oba okręgi weszły w skład obwodu odeskiego.*

^{d-d} *Podkreślono maszynowo.*

время, должны лежать на боку с закрытыми глазами, по пальцам гадать: придет она – семенная помощь, или не придет?... Но она не приходит, как и не приходят обещанные тракторы, как не приходят семена для поздних культур. И так, большая часть земель останется необсеменными – к сожалению социалистического государства, и к несчастью землевладельцев.

И колонист говорит самому себе: «Ну, хорошо! Значит, меньше будет работы, а это (т. е. работа) – единственное, что мне оставляют, так как все остальное государство у меня выхватывает своими длинными пальцами, всюду проникающими».

Кто подумает, что все это преувеличено, тот не знает истинного положения колонистов, – да и не только колонистов, а и всей массы русских крестьян. [†]Каким ужасам и трагедиям, плачу и рыданиям, они обречены в Советской стране, не имея перед собой никаких надежд, видя перед собой смертельную обреченность![†]...

Смертные случаи мною также зарегистрированы в колониях. [†]В Ландау[†] умирал голодной смертью [†]Михаил ГРЕСС[†]. От его разграбленного хозяйства в феврале остались только две козы. Не имея никакого другого хозяйства, оставшись без помощи государства и голодающих его соседей и знакомых, он все надежды возложил на этих коз и их молоко для питания. И он, и его уже лежавшая на постели смерти жена и дети спасли свои жизни только благодаря этим козам.

Другой отец семейства в этой же колонии Ландау от голода с ума сошел и был отправлен в дом умалишенных.

Это два случая, непосредственно мною наблюдавшихся в одном селе. Но не подлежит никакому сомнению, что аналогичные случаи тяжелого голода имеют место и в других колониях, ибо положение везде одинаково.

Ужасы прошлогодней весны прожиты и в большей части позабыты. Коммунистические правители не дают крестьянам долго помнить свои несчастья, а достигается это тем, что вслед за одним несчастьем, они готовят уже другие и, поневоле, старые ужасы забываются. А раньше стоило в селе кому-либо потерпеть несчастье, как об этом помнили поколения.

Так или иначе, а несчастья повторяются: как только созреет на полях хлеб, так в селах, как голодные львы, появятся государственные чиновники за хлебом. У бедняка нечего брать, берут у среднего крестьянина, а кулака давят под прессом до крови. Берут и под видом заготовок, налогов, займов, самообложений и т. д.

Когда мы читаем в казенной прессе о том, что тот или иной участок хозяйственной жизни коллективизирован, невольно задаем себе вопрос: «Что они будут кушать в будущем году?».

Наши колонисты говорят: «Коллективизируемся, укрепляемся...». [†]И с какой интонацией это произносится, какая ярость сквозит в их словах и какой ненавистью к коллективизации зажигаются их глаза – против идеи коллективизации и ее апостолов![†] Это может понять только тот, кто

^{† †} Підкреслено від руки.

mają leżeć na boku z zamkniętymi oczami, wróżąc na palcach: przyjdzie ona – pomoc nasienna, czy nie przyjdzie?... Ale ona nie przychodzi, jak nie przychodzą też obiecane traktory, jak nie przychodzą nasiona późnych upraw. I tak duża część ziemi pozostanie nieobsiana – ku ubolewaniu socjalistycznego państwa i ku nieszczęściu właścicieli ziemi.

Kolonista mówi więc sam do siebie: „No, dobrze! To znaczy, że mniej będzie pracy, a to (tj. praca) – to ostatnie, co mi pozostawiono, bo wszystko inne państwo mi wydziera swoimi długimi łapami, wszędzie sięgającymi”.

Kto pomyśli, że wszystko to zostało wyolbrzymione, ten nie zna rzeczywistej sytuacji kolonistów – i nie tylko kolonistów, a i całej rzeszy rosyjskich chłopów. ^dJakież przerażenie i tragedia, płacz i rozpacz, są ich przeznaczeniem w sowieckim kraju, gdzie nie mając przed sobą żadnych nadziei, stoją w obliczu śmiertelnego przeznaczenia^{d!}!

Przypadki śmiertelne odnotowane zostały przeze mnie także w koloniach. ^eW Landau^e umierał z głodu ^eMichaił GRESS^e. Z jego rozgrabionego w lutym gospodarstwa zostały tylko dwie kozy. Nie mając żadnego innego dobytku, pozostając bez pomocy państwa i głodujących sąsiadów oraz znajomych, całą nadzieję pokładał w tych kozach i ich mleku jako żywności. I on, i jego leżąca już na łożu śmierci żona wraz z dziećmi uratowali swoje życie tylko dzięki tym kozom.

Inny ojciec rodziny w tej samej kolonii Landau z głodu postradał rozum i został wysłany do domu wariatów.

To dwa przypadki, zaobserwowane bezpośrednio przeze mnie w jednej wsi. Nie ulega jednak żadnej wątpliwości, że analogiczne przypadki ciężkiego głodu mają miejsce także w innych koloniach, gdyż sytuacja wszędzie jest taka sama.

Okropności zeszłorocznej wiosny [ludzie] przeżyli i w znacznej mierze zapomnieli. Komunistyczni władcy nie dają chłopom pamiętać długo o swoich nieszczęściach, a osiągają to tak, że w ślad za jednym nieszczęściem szykują już następne i chcąc nie chcąc dawne strachy zostają zapomniane. A dawniej, jeśli przydarzyło się komuś we wsi nieszczęście, to pamiętały o tym pokolenia.

Tak czy inaczej, nieszczęścia się powtarzają: jak tylko zboże dojrzeje, to we wsiach jak głodne lwy pojawiają się państwowi urzędnicy po zboże. Biedakowi nie ma co zabrać, biorą więc od średniego chłopca, a kułaka wyciskają do krwi. Zabierają pod pretekstem [gromadzenia] zapasów, podatków, kredytów, samopodatkovania itd.

Kiedy czytamy w rządowej prasie o tym, że ten czy ów odcinek życia gospodarczego został skolektywizowany, mimo woli zadajemy sobie pytanie: „Co oni będą jeść w przyszłym roku?”.

Nasi koloniści mówią: „Kolektywizujemy się, umacniamy...” ^dI z jaką intonacją to jest wypowiedane, jaka wściekłość przebija z ich słów i jaką nienawiścią do kolektywizacji płoną ich oczy – przeciwko idei kolektywizacji i jej apostołom!^d Może to zrozumieć tylko ten, kto sam przeżył kolektywizację. ^dAle w jubileusz-

^{e-e} Podkreślono odręcznie.

сам пережил коллективизацию. [†]Но в юбилейных и триумфальных криках вершителей наших судеб из Кремля это слово звучит, конечно, довольно торжественно![†]

В колонии Вормс коллективисты осмелились критиковать свое руководство. Последствие было таково, что целая группа лиц, в том числе всеми уважаемые братья ФРАНК, были сосланы в ужасные места. Ибо хозяева колхоза, следуя линии центра, подавляют всякую свободную мысль.

А если колхозник не выполнит свою норму работы в поле, к его дому прикрепят черную доску с надписью: «Саботирует социалистическое строительство».

Но не все трагично переживают это. Более спокойные говорят: [†]«Меня здесь лишили права голоса, которым все равно никто не пользуется. Я не собираюсь лизать пятки власти для того, чтобы заработать золотые шпоры в крови», – эти люди собирают свои скромные вещи и уходят, куда глаза глядят[†]. Так поступают многие в колонии Гофнунгсталь.

Один крестьянин, на мой вопрос, как проходит жизнь в колонии, мне ответил: «Сначала нас скубят, и когда уже все перья обдерут, гнут нас к земле, прессуют нас, и когда уже ничего выжать нельзя, – тогда употребляют нас в ж... и пускают бежать...».

Многие, прочтя эти выражения, могут возмутиться их резкостью и усомниться, высказываясь, что здесь ведь не Китай. На это я отвечу: «Если даже половина того, что сказал мне крестьянин, соответствует действительности, [†]то никакой Китай не может пойти в сравнение с нашей жизнью[†]».

Никто из колонистов не верит в будущее, все убеждены в крахе Советов, который приближается. [†]Они знают, что на советской земле для них все потеряно, и поэтому они бегут в страны, где ни одна тропинка не ведет к советам[†]. В Парадиз, обещанный ему, колонист никогда не пойдет, ибо ступеньки в этот рай посеяны ужасами и горем. [†]Все сильнее раздается возглас «Прочь отсюда!», все сильнее чувство солидарности со своими братьями по крови, обретшими теперь свободу[†]. Правда, бедняки еще не все так рассуждают, ибо им еще вода не дошла до горла.

Имея опыт организованного выезда за границу шведских колонистов из Херсонщины, [†]многие уже сейчас усиленно зондируют почву для выезда на родину (Фатерлянд)[†].

[†]Мне думается, что теперь уже имеются все условия и обстановка для того, чтобы помочь бедствующим колонистам в их стремлениях выехать отсюда[†].

Однако, Германскому правительству вряд ли будет удобно брать в свои руки инициативу и вообще вмешиваться в это дело.

[†]Следовало бы это организовать через немецкие колонии Америки и приватным образом, через какие-либо общественные инстанции[†] добиться у советских властей разрешения эмигрировать тем колонистам, которые этого захотят.

wych i triumfalnych okrzykach możnych panów naszych losów z Kremla słowo to brzmi oczywiście odpowiednio uroczyście!^d

W kolonii Worms członkowie kolektywu ośmielili się krytykować swoje kierownictwo. Skutek był taki, że cała grupa osób, w tej liczbie szanowani przez wszystkich bracia FRANK, zostali zesłani w straszliwe miejsca. Bo właściciele kołchozu, trzymając się linii centrali, likwidują wszelką niezależną myśl.

A jeśli kołchoźnik nie wykona swojej normy w polu, do jego domu przytwierdzają czarną tablicę z napisem: „Sabotuje socjalistyczne budownictwo”.

Ale nie wszyscy podchodzą do tego dramatycznie. Spokojniejsi powiadają:^d „Mnie tu pozbawiono prawa głosu, z którego i tak nikt nie korzysta. Nie zamierzam podlizywać się władzy do tego stopnia, żeby zaharować się na śmierć” – ci ludzie zabierają swój skromny dobytek i uciekają, gdzie oczy poniosą^d. Tak postępuje wielu w kolonii Gofnungstal.

Pewien chłop na moje pytanie, jak żyje się w kolonii, odpowiedział: „Najpierw nas skubią, a kiedy już wszystkie pióra obedną, wdeptują nas w ziemię, cisną nas, a kiedy już niczego wycisnąć się nie da – wtedy używają nas do d... i pozwalają uciec...”

Wielu, przeczytawszy te słowa, może się zgorszyć ich ostrością i powątpiewać mówiąc, że tu przecież nie Chiny. Na to ja odpowiem: „Jeśli choćby połowa z tego, co powiedział mi chłop, odpowiada rzeczywistości, ^dto żadne Chiny nie mogą się równać z naszym życiem”^d.

Nikt z kolonistów nie wierzy w przyszłość, wszyscy są przekonani o nadchodzącym upadku Sowietów. ^dOni wiedzą, że na ziemi sowieckiej wszystko dla nich stracone, i dlatego uchodzą do krajów, w których ani jedna ścieżka nie prowadzi do Sowietów^d. Do Raju, który mu obiecano, kolonista nigdy nie pójdzie, bo na schodkach do tego rajy czają się strach i cierpienie. ^dCoraz mocniej rozlegają się okrzyki „Byle dalej stąd!”, coraz silniejsze poczucie solidarności z braćmi krwi, znajdującymi się teraz na wolności^d. Co prawda, biedniacy jeszcze nie wszyscy tak rozumują, bo im jeszcze woda nie sięga po szyję.

Wiedząc o zorganizowanym wyjeździe za granicę szwedzkich kolonistów z Chersońszczyzny, ^dwielu już teraz niestrudzenie bada grunt co do wyjazdu do ojczyzny (*Vaterland*)^d.

^dWydaje mi się, że teraz zaistniały już wszelkie warunki i okoliczności, aby pomóc biedującym kolonistom w ich dążeniach do wyjazdu stąd^d.

Jednakowoż, niemieckiemu rządowi chyba nie będzie wygodnie brać inicjatywę w swoje ręce i w ogóle mieszać się do tej sprawy.

^dNależałoby organizować to za pośrednictwem niemieckich kolonii w Ameryce i drogą prywatną, poprzez jakieś społeczne instytucje^d uzyskać u władz sowieckich zgodę na emigrację tych kolonistów, którzy tego zechcą.

^аПеревел с немецкого:
Оперуполномоченный^а ОО УГБ
(—) ШНАЙДЕР

*ГДА СБУ, ф. 13, спр. 161, т. 1, арк. 41–44.
Оригінал, машинопис.
Документ російською мовою.*

^aPrzetłumaczył z niemieckiego:
Pełnomocnik oper[acyjny]^a OO UGB
(—) SZNAJDER

WAP SBU, f. 13, spr. 161, t. 1, k. 41–44.
Oryginał, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.

№ 188

6 січня 1934, [Київ]. З листа віце-консула РП в Києві до Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про ситуацію в Київській та Чернігівській областях

6 I 1934 [р.]

Дорогий Юрку

[...]

Одним з найбільш дошкульних нещасть радянського села в Україні є брак готівки, тому, що держава зараз не веде жодних публічних робіт. А ті поодинокі, які відбуваються, наприклад, очищування залізничних колій від снігу, відбуваються «добровільно» здійснюваною опікою з боку найближчих колективів над сусідніми частинами залізниці.

Єдиною можливістю заробити трохи готівки є робота в лісі, яка, в більшості, дуже низько оплачувана (3 крб. денно при одночасній ціні 1–1,50 крб. за 400 грамів хліба). У найкращому випадку працюючі, які отримують зразу зароблені гроші, можуть самі прогодуватися з цієї роботи. А у більшості випадків [працівник] мусить годуватися принесеними з села запасами, місяцями чекаючи на зароблені гроші. Вищезгадані обставини значно погіршують і без того важке становище населення в північних районах Київської й Чернігівської областей (Полісся), в яких ярові^а посіви вимокли майже до тла, а озимина дала в найкращому випадку 4–5 центнерів з га.

Вся городина, а в першу чергу картопля, не вродили зовсім і то до такої міри, що^б навіть не одержано повернення насіння. Населення цих районів майже загально не було в силі виконати [в] цілості планів «хлібоздачі» і після часткового засіву озимини, залишилося зовсім без хліба на зиму. Це торкається не лише одноосібників, але в тій самій мірі й колгоспів. Існує версія, що влада вирішила повернути колгоспам цих районів збіжжя, яке було віддано на «хлібоздачу» в формі допомоги. Крім цього, в цих колективах в цілковитій певності зараз ведеться вербовка добровольців до переселення в південно-західні райони. Їм обіцяно надати на новому місці хату, коня й корову на одну родину.

[...]

Н. Наливайко

ЦВА, Від. II ГШ, I.303.4.1993, т. «Ку», б. п.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

Над текстом прямокутна печатка входу з написом: «В» Надійшло дня ... 193... Ч. та від руки вписаною датою: 11 I ...4 та числом: 5175/34 Н; у правому верхньому куті приписка від руки: аа і нерозбірливий підпис.

^а Так у тексті.

^б Слово дописане від руки.

Nr 188

6 stycznia 1934, [Kijów]. Fragment listu wicekonsula RP w Kijowie do Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego dotyczący sytuacji w obwodach kijowskim i czernihowskim

6 I 1934 [r.]

Drogi Jurku

[...]

Jednym z najdotkliwszych nieszczęść wsi sowieckiej na Ukrainie jest brak gotówki, gdyż państwo nie prowadzi w chwili obecnej żadnych robót publicznych. A te nieliczne, jakie się odbywają, jak oczyszczanie torów kolejowych ze śniegu, odbywają się w formie „dobrowolnie” dokonywanej opieki ze strony najbliższych kolektywów nad sąsiadującymi odcinkami kolei.

Jedyną możliwością zarobienia trochę gotówki są prace w lesie, które w większości są bardzo nisko płacone (3 rb. dziennie przy jednoczesnej cenie 1–1,50 rb. za 400 gramów chleba). W najlepszym wypadku pracujący, jeżeli dostają natychmiast zarobione pieniądze, mogą sami wykarmić się z tej pracy. W większości zaś wypadków [pracownik] musi odżywiać się z przyniesionych ze wsi zapasów, miesiącami czekając na gotówkę zapracowaną. Okoliczności powyższe pogarszają znacznie i bez tego rozpaczliwe położenie ludności w północnych rejonach kijowskiego i czernihowskiego obwodów (Polesie), w których to rejonach siewy jarowe^a wymokły prawie doszczętnie, zaś ozimina dała w najlepszym wypadku 4–5 ctn z ha.

Cała ogrodowizna, a w pierwszym rzędzie kartofle, nie urodziły wcale i to do tego stopnia, iż^b nawet nie uzyskano zwrotu nasion. Ludność tych rejonów prawie powszechnie nie była w stanie wykonać w całości planów „chlebozdaczy” i po biednym zasianiu oziminy pozostała całkowicie bez chleba na zimę. Dotyczy to nie tylko „jednostkowców”, lecz i w tym samym stopniu i kolchozy. Istnieje wersja, iż władze zdecydowane są zwrócić kolchozom tych rejonów zboże, które zostało oddane na „chlebozdacze” w formie zapomogi. Poza tym w kolektywach tych z całą pewnością prowadzony jest obecnie werbunek ochotników do przeniesienia się w rejony południowo-zachodnie. Obiecuje się im dostarczyć na miejscu chałupę, konia i krowę na rodzinę.

[...]

N. Nalewajko

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.1993, t. „Ku”, b.p.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

Nad tekstem prostokątna pieczęć wpływu z napisem: „W” Wpłynęło dn. ... 193... L. i odręcznie wpisaną datą: 11 I ...4 oraz numerem: 5175/34 N; w prawym górnym rogu odręczny dopisek: aa i nieczytelna parafa.

^a Tak w tekście.

^b Wyraz dopisany odręcznie.

№ 189

6 січня 1934, б.м.в. Витяг з повідомлення секретного співробітника Київського обласного відділу ДПУ УРСР про Німецьке консульство

6/1-1934 г.

Консульство занято составлением годовичного отчета. ГЕНКЕ придает ему очень большое значение. Работа по отчету продолжается уже 10 дней и займет еще неделю, после чего ГЕНКЕ поедет в отпуск на 6 недель (Берлин).

Основную техническую работу по отчету проводит БАУН¹. ГАГЕЙ-МАЙЕР не имеет к ней никакого отношения. Работа считается секретной. Значительная часть не проходит даже через канцелярию – БАУН печатает сам.

К основному отчету (распадающемуся на несколько частей по содержанию) прилагаются приложения, содержащие разработанный цифровой материал: тяжелая промышленность, легкая промышленность, сельское хозяйство, культура свеклы, сахарное производство и т. д. Каждое из этих приложений представляет собой результат разработки, при этом самой тщательной и подробной, всех без исключения опубликованных в советской прессе статистических и других данных, плюс личную информацию ГЕНКЕ и БАУНА. По-видимому, результаты получились действительно ценные. ГЕНКЕ говорил мне, например, что еще за 2–3 недели до опубликования в советской прессе окончательных данных об урожайности свеклы на га, на основании своих материалов эту урожайность определил, как оказалось потом с точностью до 1 цтр. ГЕНКЕ говорил мне далее, что его отчета ждут в министерстве с большим интересом, что его периодические хозотчеты заслужили большое одобрение и однажды (без указания источника), опубликованы в Германии в специальной газете (отчет по сахару).

Я лично не имел случая познакомиться с этими специальными приложениями к отчету и видел лишь, что для каждого из них имеется толстая папка вырезок из газет и составленных БАУНОМ таблиц и сводок. Могу лишь сказать, что из всех хозяйственных областей наиболее подробному и серьезному анализу подвергнуты две: сахар (производство сахара и культура свеклы) и зернокультуры (урожай, колхозы, единоличники, совхозы и т.д.). У меня создалось впечатление, что по вопросу об урожае, ГЕНКЕ вряд ли имеет специальную информацию постоянного характера – источником его сведений являются советские газеты, рассказы крестьян, личное впечатление от поездок. По сахарному же вопросу, мне кажется (может быть, я и ошибаюсь), у ГЕНКЕ имеются источники более серьезной инфор-

¹ Баун, службовець канцелярії консульства Німеччини у Києві.

Nr 189

6 stycznia 1934, b.m.w. Fragment doniesienia tajnego informatora Kijowskiego Oddziału Obwodowego GPU USRS dotyczący sporządzenia sprawozdania rocznego w konsulacie niemieckim

6/1-1934 r.

Konsulat jest zajęty sporządzaniem rocznego sprawozdania. HENCKE przypisuje mu bardzo duże znaczenie. Praca nad sprawozdaniem trwa już 10 dni i zajmie jeszcze tydzień, po czym HENCKE pojedzie na urlop na 6 tygodni (Berlin).

Podstawową pracę techniczną przy sprawozdaniu wykonuje BAUN¹. GAGE-IMEIER nie ma z nią żadnego związku. Wydaje się, że praca jest tajna. Znaczna [jej] część nie przechodzi nawet przez kancelarię – BAUN sam pisze na maszynie.

Do głównego sprawozdania (dzielącego się na kilka części tematycznych) dołączone są załączniki, zawierające opracowany materiał liczbowy: przemysł ciężki, przemysł lekki, rolnictwo, uprawa buraków [cukrowych], cukrownictwo itd. Każdy z tych załączników stanowi rezultat opracowania, i to niezwykle dokładnego i szczegółowego, wszystkich bez wyjątku opublikowanych w sowieckiej prasie danych statystycznych i innych plus osobista informacja HENCKEGO i BAUNA. Widocznie wyniki okazały się rzeczywiście cenne. HENCKE mówił mi na przykład, że już na 2–3 tygodnie przed opublikowaniem w sowieckiej prasie ostatecznych danych o plonach buraka [cukrowego] z h[ektar]a, na podstawie swoich materiałów określił te plony, jak się później okazało, z dokładnością do 1 ctn. HENCKE powiedział następnie, że jego sprawozdanie oczekiwane jest w Ministerstwie z wielkim zainteresowaniem, że jego okresowe sprawozdania gosp[odarcze] zyskały dużą aprobatę i kiedyś (bez podania źródła) zostały opublikowane w Niemczech w specjalistycznym czasopiśmie (sprawozdanie na temat cukru).

Nie miałem okazji zapoznać się osobiście z tymi specjalistycznymi załącznikami do sprawozdania; widziałem tylko, że do każdego z nich dołączona jest gruba teczka wycinków z gazet oraz sporządzonych przez BAUNA tabel i zestawień. Mogę tylko powiedzieć, że ze wszystkich gałęzi gospodarki najbardziej szczegółowej i poważnej analizie poddane zostały dwie: cukier (produkcja cukru i uprawa buraków [cukrowych]) oraz uprawa zbóż (plony, kołchozy, *jednolicznicy*, sowchozy itd.). Odniosłem wrażenie, że w kwestii plonów HENCKE chyba nie ma specjalistycznych informacji o charakterze stałym – źródłem jego wiadomości są sowieckie gazety, opowiadania chłopów, osobiste wrażenia z wyjazdów [w teren]. W kwestii cukru wydaje mi się (być może się mylę), że HENCKE posiada źródła poważniejszych informacji (między innymi, dosyć szczegółowe, pisemne informacje dawał mu na temat szamrajewskiego sowchozu i zakładu – RELL).

¹ Baun, urzędnik kancelarii konsulatu Niemiec w Kijowie.

мации (между прочим, довольно подробные и письменные сведения давал ему по Шамраевскому совхозу и заводу – РЕЛЛ).

Основной отчет мне частично знаком. В январе ГЕНКЕ прочел несколько страниц о «кризисе партии», «политике на селе». 14 января, в воскресенье, рано утром, ко мне пришел Штрeze^a и передал, что ГЕНКЕ просит немедленно прийти по срочному делу. Оказалось, что ГЕНКЕ хотел обсудить со мной общеполитическую часть отчета, (предупредив, что она не подлежит оглашению и т.д.). При этом он вновь прочел тоже, что накануне (с переделками, на основании обсуждения с БАУНОМ и со мной) и несколько новых страниц. Далее, я привожу по памяти то, что ГЕНКЕ прочел вслух:

«...Зимой 1929–1933^b г. партия переживала внутренний кризис. Политика коллективизации потребовала колоссальных жертв, разбила множество жизней, подорвала самые корни сельского хозяйства, уничтожив часть основного капитала – рабочего скота и т.п. На Украине возник голод. Мною получены случайно точные статистические данные, из которых видно, что по Киевской и Винницкой областям из 12 миллионов населения умерло до 2 миллионов. В городе нужда была меньше, чем на селе, но тоже велика. Между тем, казалось, что колхозы, построенные с такими жертвами, грозят развалиться как картонный домик. Все это не могло не создать внутри партии органического недовольства, грозящего перейти в открытый раскол. Дисциплина падала. Советский аппарат, построенный на партийности, колебался. Подобная ситуация потребовала от центрального руководства партией исключительных мер. Забегая вперед, я могу лишь сказать, что эти меры привели к успеху. Приходится лишь удивляться, что тонкая прослойка (по-немецки) энергичных партийцев наверху, имея в своем распоряжении очень слабый и несовершенный аппарат в лице расшатанной и разочарованной партийной массы, действует в гуще озлобленного, антисоветски настроенного крестьянства, в течение одного года почти полностью восстановила положение. Можно сказать, что хорошие генералы одержали победу с плохой армией, „тем более велика их заслуга“ (буквально слова ГЕНКЕ). Борьба началась с издания закона о твердой хлебосдаче. Закон, которому мы не придавали большого значения, был проведен очень серьезно, вплоть до привлечения к ответственности местного руководства за взыскание хлеба сверх нормы. Как кажется, доверие крестьянства было частично восстановлено, чему трудно было поверить еще полгода тому назад. Далее началась беспощадная проверка и чистка рядов партии и соваппарата на селе».

[...]

Здесь уже уместно будет затронуть и другой вопрос, вызвавший в нашей прессе большой интерес – речи ПОСТЫШЕВА, КОССИОРА, дело СКРЫПНИКА, все то, что относится к так называемому украинскому национализму внутри партии. Я имею основание полагать, что опасность украинского национализма в партии была сильно преувеличена. Партийное руководство использовало само по себе несерьезные факты (дело СКРЫПНИКА), для

^a Було: ШТРЕЙСС.

^b Так у тексті.

Podstawowe sprawozdanie jest mi częściowo znane. W styczniu HENCKE przeczytał kilka stron o „kryzysie partii”, „polityce na wsi”. 14 stycznia, w niedzielę wczesnym rankiem przyszedł do mnie STRESE^a i przekazał, że HENCKE prosi, abym niezwłocznie przyszedł w pilnej sprawie. Okazało się, że HENCKE chciał omówić ze mną ogólnopolityczną część sprawozdania (uprzedziwszy, że jest ona poufna itd). Przy tym przeczytał znowu to samo, co poprzedniego dnia (z przerwami, na podstawie konsultacji z BAUNEM i ze mną) i kilka nowych stron. Poniżej przytaczam z pamięci to, co HENCKE odczytał na głos:

„...Zimą 1929–1933^b r. partia przechodziła kryzys wewnętrzny. Polityka kolektywizacji wymagała kolosalnych ofiar, zniszczyła mnóstwo istnień ludzkich, naruszyła najgłębsze korzenie rolnictwa, likwidując część podstawowego kapitału – bydła roboczego itp. Na Ukrainie zapanował głód. Uzyskałem przypadkowo dokładne dane statystyczne, z których wynika, że w obwodzie kijowskim i winnickim spośród 12 milionów ludności zmarło do 2 milionów. W mieście nędza była mniejsza niż na wsi, ale także wielka. Oprócz tego wydawało się, że kolchozy, zakładane kosztem takich ofiar, grożą zawaleniem się jak domki z kart. Wszystko to musiało wywołać organiczne niezadowolenie wewnątrz partii, grożące przejściem w otwarty rozłam. Spadała dyscyplina. Aparat sowiecki, zbudowany na [zasadach] partyjności, chwiał się. Taka sytuacja wymagała od centralnego kierownictwa partii wyjątkowych posunięć. Wybiegając wprzód, mogę tylko powiedzieć, że te posunięcia przyniosły sukces. Można się tylko dziwić, że cienka warstwa (po niemiecku) energicznych partyjniaków na górze, mając do dyspozycji bardzo słaby i niedoskonały aparat wobec nadwątlonych i rozczarowanych dołów partyjnych, działa[ją] w gąszczu rozdrażnionego, antysowiecko nastawionego chłopstwa, w ciągu jednego roku prawie całkowicie opanowała sytuację. Można powiedzieć, że dobrzy generałowie odnieśli zwycięstwo dysponując słabym wojskiem, »tym większa ich zasługa« (dokładne słowa HENCKEGO). Walka rozpoczęła się od wydania przepisów o stałej *chlebosdacz*. Przepis, któremu nie przypisywaliśmy większego znaczenia, był traktowany bardzo poważnie, aż do pociągania do odpowiedzialności lokalnego kierownictwa za ściągnięcie zboża powyżej normy. Jak się wydaje, zaufanie chłopstwa zostało częściowo odbudowane, w co trudno było uwierzyć jeszcze pół roku temu. Potem rozpoczęła się bezwzględna weryfikacja i czystka w szeregach partii i sow[ieckiego] aparatu na wsi”.

[...]

Stosowne będzie poruszyć tu także inną kwestię, która wywołała w naszej prasie duże zainteresowanie – wystąpienia POSTYSZEWA, KOSIORA, sprawę SKRYPNYKA, wszystko to, co dotyczy tak zwanego ukraińskiego nacjonalizmu wewnątrz partii. Mam podstawę sądzić, że groźba ukraińskiego nacjonalizmu w partii była mocno wyolbrzymiona. Kierownictwo partyjne wykorzystało nieistotne w zasadzie fakty (sprawa SKRYPNYKA) do szerokiej akcji (przetargu),

^a Było: SZTREJSS.

^b Tak w tekście.

широкой акции (аукцион), имеющей целью запугать колеблющихся и создать своеобразное военное положение, при котором легче было внедрить жесткую дисциплину. Действительные причины партийного кризиса лежали совсем не в украинском национализме, а тех хозяйственных и бытовых трудностях, которые весной 1933 года получили невиданную остроту, особенно на Украине. Я считаю, что борьба с украинским национализмом в кавычках и упомянутые речи ПОСТЫШЕВА и др. могут быть правильно оценены лишь в плоскости и борьбы с общепартийным кризисом.

Переходя к политике на селе, нужно упомянуть о создании политотделов, куда были посланы десятки тысяч наиболее надежных и проверенных партийцев. Политотделы имели две функции – пропаганды и надзор (помощь ГПУ). После обсуждения с БАУМАНОМ и мною, ГЕНКЕ изменил это место и указал, что политотделы имеют еще и функции организационно-инструкторские. Это было подкреплено тем случайным фактом, что вчера в консульстве был Т. РЕЛЛ, который сообщил, что все спорные вопросы по его делу о пайке, зарплате и др. он обсуждает с политотделом, который обещал урегулировать все недоразумения).

Таким образом, руководство партией, во-первых подвергло жесткой и беспощадной чистке весь партийный и советский аппарат на местах, создало новую сеть руководства и контроля (политотделы) и провело мероприятия по восстановлению доверия крестьян. Все это, при наличии сравнительно хорошего урожая, настолько изменило общую картину, что в настоящее время положение может считаться стабилизированным, или, во всяком случае, гораздо более прочным, чем в начале года. (При обсуждении этой части доклада выяснилось, что ГЕНКЕ не вполне согласен с БАУНОМ, который имеет гораздо более пессимистические взгляды, чем он).

[...]

«...Положение консульства, в смысле отрезанности от местной жизни и населения, стало еще более тяжелым (после обсуждения со мной ГЕНКЕ изменил это место и написал «осталось таким же тяжелым, как и в последние два года»). Однако следует иметь в виду, что эта отрезанность не может быть приписана ухудшению советско-германских отношений, так как она существовала и тогда, когда эти отношения были блестящими.

Национальный переворот и приход к власти ГИТЛЕРА, произвели в здешних партийных кругах колоссальное впечатление. Нет сомнений, что приход к власти ГИТЛЕРА вызвал живейшую симпатию в широких кругах крестьянства и городского населения (после обсуждения изменил: в части крестьянства и городского населения) и особенно в среде немецко-колонистов. Не останавливаясь на внутривнутриполитических выводах, я отмечаю, что в связи с этим увеличилось недоверие к немцам как колонистам, так и германским подданным. В отношении последних это привело к тому, что местные власти стремятся всеми способами удалить их за границу. Отсюда ускорение выдачи виз, требование немедленного выезда вышедших из гражданства жен немецких граждан, отказ в обратных визах. Частично это (например, визы) можно только приветствовать. В отношении колонистов вопрос осложнен организацией помощи. В последнее время наблюдается

mającej na celu zastraszenie chwiejnych i stworzenie swoistej sytuacji wojennej, która ułatwiła wprowadzenie surowej dyscypliny. Rzeczywiste przyczyny partyjnego kryzysu leżały natomiast nie w ukraińskim nacjonalizmie, ale w tych problemach gospodarczych i bytowych, które wiosną 1933 roku nabrały niebywałej ostrości, szczególnie na Ukrainie. Sądzę, że walka z ukraińskim nacjonalizmem w cudzysłowie i wspomniane przemówienia POSTYSZEWA i in[nych] można ocenić właściwie tylko na płaszczyźnie walki z ogólnopartyjnym kryzysem.

Przechodząc do polityki na wsi, należy wspomnieć o utworzeniu oddziałów polit[ycznych], do których wysłano dziesiątki tysięcy najbardziej zaufanych i sprawdzonych członków partii. Oddziały polit[yczne] miały dwie funkcje – propagandową i nadzorczą (pomoc GPU). (Po konsultacji z BAUNEM i ze mną, HENCKE zmienił ten fragment i wskazał, że oddziały polit[yczne] mają jeszcze funkcje organizacyjno-szkoleniowe. Zostało to przypadkowo poparte faktem, że wczoraj w konsulacie był T. RELL, który poinformował, że wszystkie kwestie sporne w sprawie jego pracy – o udziałach, wynagrodzeniu i in[ne] konsultuje on z oddziałem polit[ycznym], który obiecał rozstrzygnąć wszelkie niejasności).

W ten sposób kierownictwo partii, po pierwsze, przeprowadziło surową i bezpośrednią czystkę w całym lokalnym aparacie sowieckim i partyjnym, utworzyło nową sieć kierownictwa i kontroli (oddziały polit[yczne]) i przeprowadziło działania odbudowujące zaufanie chłopów. Wszystko to, przy stosunkowo dobrych planach, na tyle zmieniło ogólny obraz, że w chwili obecnej sytuację można uważać za ustabilizowaną, albo – przynajmniej – dużo bardziej trwałą niż na początku roku. (Przy omawianiu tej części raportu okazało się, że HENCKE nie w pełni zgadza się z BAUNEM, który ocenia to znacznie bardziej pesymistycznie niż on).

[...]

„...Sytuacja konsulatu, w sensie oderwania od miejscowego życia i ludności, stała się jeszcze trudniejsza (po konsultacji ze mną HENCKE zmienił ten fragment i napisał „pozostała tak samo trudna, jak przez ostatnie dwa lata”). Należy jednak mieć na uwadze, że tego oderwania nie można przypisywać pogorszeniu się stosunków sowiecko-niemieckich, gdyż istniało ono także wtedy, gdy stosunki były doskonałe.

Przezwrot nacjonalistyczny i dojście do władzy HITLERA wywarły na tujejszych kręgach partyjnych kolosalne wrażenie. Nie ma wątpliwości, że dojście do władzy HITLERA wywołało ożywienie sympatii w szerokich kręgach chłopstwa i ludności miejskiej (po konsultacji zmienił: wśród części chłopstwa i ludności miejskiej), a szczególnie w środowisku kolonistów niemieckich. Nie zatrzymując się przy wywodach dotyczących polityki wewnętrznej zaznaczam, że w związku z tym zwiększyła się nieufność wobec Niemców – zarówno kolonistów, jak i niemieckich obywateli. Jeśli chodzi o tych ostatnich, doprowadziło to do tego, że władze lokalne starają się wszelkimi sposobami wydalić ich za granicę. Stąd przyspieszenie wydawania wiz, wymaganie niezwłocznego wyjazdu żon niemieckich obywateli, które utraciły obywatelstwo, odmowy wiz powrotnych. Z niektórych [działań] (na przykład [sprawa] wiz), można się tylko cieszyć. W przypadku kolonistów, kwestię komplikuje organizowanie pomocy. W ostat-

усиление агитации против посылок. Участились собрания, на которых говорится, что: „Вы продаете свою пролетарскую честь ГИТЛЕРУ за 6 марок”. Тем, кто откажется от посылок, обещают весной семенную ссуду и льготы. Аресты среди получивших посылки или посетивших консульство, наблюдаются систематически, хотя до сих пор не принимают массового характера. Причиной, почему эти посылки все таки пока разрешены, также допущены письма в консульство с описанием голода, не вполне ясны, но, по-видимому, сводятся к тому, что этим путем вся эта переписка и посылки проходят по одному руслу, которое легко контролировать. Кроме того, пока эта система функционирует, „голодные письма” не используются у нас в агитационных целях. Что касается общего ухудшения советско-германских отношений, то как это ни странно, оно не отразилось ни на положении консульства, ни на положении живущих в этом округе немцев.

[...]

Далее последовало длинное обсуждение вопроса: «Они пишут, что голодают, – говорил ГЕНКЕ, – а между тем этой осенью как кажется, голода в буквальном смысле слова, на селе нет. Неужели они все лгут». ГЕНКЕ тут же распечатал 7–8 писем, чтение которых показало совершенно неожиданно, что все письма, даже из разных сел, написаны по одному трафарету. В дальнейшем разговоре, в котором говорили о случае Иды ПРЕЙСС (писавшей, что ребенок умер с голода, а семья при последнем издыхании, в то время как впоследствии оказалось, что у нее три лошади и две коровы) и КОЧМАРГИНА, ГЕНКЕ сказал, что «в самые последние дни», в его учреждениях происходит коренная перемена – «не в смысле оценки положения, – поспешил он добавить, – а в смысле отношения к оценке тех писем и устных разговоров, с которыми ему приходится встречаться. Не говорите об этом БАУНУ, он это не так поймет, – продолжал он, – но я прихожу к мысли, что Россия эта страна, в которой приходится встречаться всегда с двумя противоположными оценками всякого события. С одной стороны – безудержный оптимизм – „вы перегоняете Америку, у вас все время победы”, а с другой – голод, все непрерывно ухудшается и так далее. Я начинаю думать, что к второй оценке надо также осторожно подходить как и к первой. Особенно трудно во всем этом разобраться, так как, как это ни странно, и пессимисты и оптимисты часто вполне субъективны и искренни».

[...]

^в-Верно: Н[ачальни]к 2 отд[еления]^в ОО
(—) БУТОРОВ

*ГДА СБУ, ф. 13, спр. 18, арк. 12–15.
Засвідчена копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

^в-^в *Написано великими літерами.*

nim czasie obserwuje się nasilenie agitacji przeciwko paczkom. Przybyło zebrań, na których mówi się, że: »Wy sprzedajecie swój proletariacki honor HITLEROWI za 6 marek«. Tym, którzy zrezygnują z przesyłek, obiecuje się na wiosnę pożyczkę siewną i ulgi. Systematycznie obserwuje się aresztowania wśród otrzymujących paczki lub odwiedzających konsulat, chociaż dotąd nie nabierają one charakteru masowego. Powody, dla których te paczki wciąż jeszcze są dozwolone, a także dopuszczalne są listy do konsulatu z opisem głodu, nie są całkowicie jasne, ale najwyraźniej sprowadzają się do tego, że tą drogą cała ta korespondencja i przesyłki przechodzą jednym kanałem, który łatwo jest kontrolować. Oprócz tego, dopóki ten system funkcjonuje, »głodowe listy« nie są u nas wykorzystywane w celach agitacyjnych. Co się tyczy ogólnego pogorszenia stosunków sowiecko-niemieckich, to jakkolwiek byłoby to dziwne, nie odbiło się ono na sytuacji ani konsulatu, ani mieszkających w tym okręgu Niemców”.

[...]

Dalej następowało długie omówienie kwestii: „Oni piszą, że głodują – mówił HENCKE – a tymczasem tej jesieni, jak się wydaje, głodu w dosłownym sensie tego słowa na wsi nie ma. Chyba że oni wszyscy kłamią?”. HENCKE w tym miejscu otworzył 7–8 listów, których czytanie dowiodło całkiem niespodziewanie, że wszystkie listy, nawet z różnych wsi, napisano według jednego schematu. Podczas dalszej rozmowy, w której mówili[śmy] o przypadku Idy PREJSS (piszącej, że dziecko umarło z głodu, a rodzina wydaje ostatnie tchnienie, podczas gdy okazało się, że ma ona jeszcze trzy konie i dwie krowy) i KOCZ-MARGINA, HENCKE powiedział, że „w ostatnich dniach” w jego założeniach zachodzi gruntowna zmiana – „nie w sensie oceny sytuacji – pośpieszył dodać – a w sensie stosunku do oceny tych listów i rozmów, z którymi ma się do czynienia. Nie mówcie o tym BAUNOWI, bo on to opacznie zrozumie – kontynuował – ale przychodzi mi na myśl, że Rosja to kraj, w którym napotyka się zawsze dwie przeciwne oceny każdego zdarzenia. Z jednej strony nieopanowany optymizm: »wyprzedacie Amerykę, cały czas odnosicie zwycięstwa«, a z drugiej – głód, wszystko nieustannie się pogarsza i tak dalej. Zaczynam sądzić, że do tej drugiej oceny należy podchodzić tak samo ostrożnie, jak i do pierwszej. Szczególnie trudno się w tym wszystkim połapać, gdyż – jakkolwiek [brzmi] to dziwnie – i pesymiści, i optymiści często są całkowicie subiektywni i szczerzy”.

[...]

°-° Za zgodność: N[aczelnik] 2 Wydz[iału]° OO
(—) BUTOROW

*WAP SBU, f. 13, spr. 18, k. 12–15.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

°-° Zapisano wersalikami.

№ 190

10 січня 1934, Луцьк. Із звіту Волинського воєводи за грудень 1933 р.,
що стосується українських справ

Воєводське Волинське управління
Відділ безпеки
ББО-45/секр/
Місячний ситуаційний звіт

Луцьк, ^{а-10} I^а 193^{а-4-а} р.
^бЦілком таємно^б

^бМісячний ситуаційний звіт № ^{а-12}а^б

Згідно з розпорядженням Міністерства внутрішніх справ № ПП 17900/29 від 26 X 1929 р. я посилаю, за нижче вміщеною рознарядкою місячний ситуаційний звіт № ^{а-12}а за період від ^{а-1} XII^а [1933] до ^{а-1} I^а 193^{а-4-а} р.

За Воєводу
(—) В. Войніч
Начальник Від[ділення] публ[ічної] безп[еки]

[Додаток]

[...]

Ситуаційний звіт № 12

VI. Національні меншини

А. Українці

[...]

б) Культурно-освітній і суспільний рухи

^бКружок сільськ[ої] мол[оді] в Михайлівці, пов[іт] Рівне^б. У селі Михайлівці, гміни Бугрин, зорганізовано Кружок сільської молоді, до якого досі записалося 35 членів.

^бКом[ітет] допом[оги] голод[уючим] в Укр[аїні] пов[іт] Сарни^б. Дня 18 XII ц. р. в Сарнах заходами місцевого українського комітету відбувся вуличний збір на користь «Голодних в Україні».

^бПов[ітовий] ком[ітет] допом[оги] голод[уючим] в Укр[аїні] пов. Любомль^б. Дня 18 XII [19]33 р. Повітовий комітет допомоги голодуючим в Україні провів в м. Любомлі вуличний збір пожертв.

^{а-а} Вписано від руки.

^{б-б} Підкреслено машинописним способом.

Nr 190

10 stycznia 1934, Łuck. Fragment sprawozdania wojewody wołyńskiego za grudzień 1933 r. dotyczący spraw ukraińskich

Urząd Wojewódzki Wołyński
Wydział Bezpieczeństwa
BBO-45/tjn/
Sprawozdanie miesięczne sytuacyjne

Łuck, dnia ^a10 I^a 193^a-4^a r.

^bŚciśle tajne^b

^bMiesięczne sprawozdanie sytuacyjne nr ^a12^{a-b}

W myśl zarządzenia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych nr PP 17900/29 z dnia 26 X 1929 r. przesyłam, według poniżej zamieszczonego rozdzielnika, miesięczne sprawozdanie sytuacyjne nr ^a12^a za czas od dnia ^a1 XII [1933]^a do dnia ^a1 I^a 193^a-4^a r.

Za Wojewodę
(—) W. Wojnicz
Naczelnik Wydz[iału] Bezp[ieczeństwa] Publ[icznego]

[Załącznik]

[...]

Sprawozd[anie] sytuac[yjne] nr 12

VI. Mniejszości narodowe

A. Ukraińcy

[...]

b) Ruch kulturalno-oświatowy i społeczny

^bKoło Młodz[ieży] Wiejsk[iej] w Michałowce, pow[iat] Równe^b. We wsi Michałowce, gmina Buhryn, zorganizowane zostało Koło Młodzieży Wiejskiej, do którego zapisało się dotychczas 35 członków.

^bKom[itet] Pom[ocy] Głod[ującym] na Ukr[ainie], pow[iat] Sarny^b. W dniu 18 XII br. w Sarnach staraniem miejscowego komitetu ukraińskiego odbyła się zbiórka uliczna na rzecz „głodnych na Ukrainie”.

^bPow[iatowy] Kom[itet] Pom[ocy] Głod[ującym] na Ukr[ainie], pow[iat] Luboml^b. Dnia 18 XII [19]33 r. Powiatowy Komitet Pomocy Głodującym na Ukrainie przeprowadził w m. Lubomlu kwestę uliczną.

^a-^a Wpisano odręcznie.

^b-^b Podkreślono maszynowo.

⁶Укр[аїнська] гімн[азія] в Рівному⁶. Дня 4 XII [19]33 р. в приміщенні української гімназії в Рівному відбулися урочисті збори в честь української романістки Кобилянської, на яких було присутніх близько 200 осіб.

[...]

ДАВО, ф. 1, оп. 2, спр. 3080, арк. 30–31.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

У правому нижньому куті першої сторінки відбита незбірлива печатка, з вписаною від руки датою: 15/I ...34.

^bGimn[azjum] ukr[aińskie] w Równem^b. W dn. 4 XII [19]33 r. w lokalu gimnazjum ukraińskiego w Równem odbyła się akademія ku czci powieściopisarki ukraińskiej Kobylańskiej, na której obecnych było około 200 osób.

[...]

DAWO, f. 1, op. 2, spr. 3080, k. 30–31.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W prawym dolnym rogu pierwszej strony nieczytelna pieczęć z naniesioną odręcznie datą: 15/I ...34.

№ 191

21 січня 1934, Київ. Повідомлення секретного співробітника Київського обласного відділу ДПУ УРСР щодо збору даних для звіту Німецьким консульством

21/1-[19]34 г.

Одной из главных тем разговора оставался вопрос о положении на селе. Дня 4 тому назад ГЕНКЕ решил устроить «проверку крестьянской информации». Заключалась эта проверка в том, что пришедшие в этот день крестьяне были допрошены в отдельности им самим, БАУНОМ и мной, после чего результаты были сравнены. Главным образом речь шла о следующих моментах, которые ГЕНКЕ поставил перед нами совершенно конкретно: 1) сколько получают колхозники за трудодень; 2) хуже ли в этом году положение на селе, чем в прошлом году или лучше; 3) можно ли ждать голода на селе к весне; 4) каково настроение крестьян, «восстановлено» ли доверие или нет.

Первым был допрошен Евгений ГАРТМАНН. Произошло это до моего прихода. Я присутствовал лишь при докладе БАУНА ГЕНКЕ о разговоре с ГАРТМАННОМ. Результаты разговора с ГАРТМАННОМ были записаны у БАУНА на большом листе бумаги; судя по большому количеству цифр, ГАРТМАНН дал БАУНУ ряд конкретных сведений по разным вопросам. Устный доклад БАУНА касался лишь тех общих интересующих ГЕНКЕ моментов, которые я привел выше. БАУН начал с того, что ГАРТМАНН не просто крестьянин, а «исключение», в том смысле, что он вполне интеллигентный, надежный и т.д., и что его информацию можно брать без «поправок на субъективное настроение и желание разжалобить», что ГАРТМАННА очень ценил еще ЗОММЕР. После этого предисловия БАУН сообщил мнение ГАРТМАННА, заключающееся в следующем: «В этом году в Солодырях (где живет ГАРТМАНН) и вообще в Пулинском районе, безусловно лучше, чем в прошлом году в такое же время. У крестьян до сих пор был хлеб. Есть запасы и сейчас. Однако, – на этом ГАРТМАНН особенно настаивал, – в ближайшие недели у крестьян будут взыскивать зерно в страхфонд и семенной фонд. Если страхфонд и семфонд будут сданы, крестьяне останутся без хлеба и будут голодать как в прошлом году (ГЕНКЕ отметил – для доклада – из этой информации ГАРТМАННА, что в Пулинском районе не сдан страх и семфонд – вопреки объявлению правительства, что по Киевской области все выполнено) разрешение торговли^a – и, что, следовательно, подобные объявления правительства не заслуживают полного доверия.

^a Так у текстi. Немає фрагменту.

Nr 191

21 stycznia 1934, Kijów. Doniesienie tajnego informatora Kijowskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS o zbieraniu danych do sprawozdania przez konsulat niemiecki

21/1-[19]34 r.

Jednym z głównych tematów rozmowy pozostawała sytuacja na wsi. Jakież 4 dni temu HENCKE postanowił przeprowadzić „weryfikację chłopskich informacji”. Weryfikacja polegała na tym, że przychodzący tego dnia chłopci byli przesłuchiwani na osobności przez niego samego, BAUNA i przeze mnie, po czym wyniki były porównywane. Głównie chodziło o następujące sprawy, które HENCKE przedstawił nam bardzo konkretnie: 1) ile dostają kolchoźnicy za *trudodień*; 2) czy sytuacja na wsi w tym roku jest gorsza niż w ubiegłym, czy lepsza; 3) czy można spodziewać się głodu na wsi na wiosnę; 4) jakie są nastroje wśród chłopów, czy „odbudowano” zaufanie, czy nie.

Jako pierwszy był przesłuchiwany Jewgienij GARTMANN. Odbyło się to przed moim przyjściem. Byłem obecny tylko przy [składanej] HENCKEMU relacji BAUNA z rozmowy z GARTMANNEM. Wyniki rozmowy z GARTMANNEM miał BAUN zapisane na wielkim arkuszu; sądząc po wielkiej liczbie cyfr, GARTMANN udzielił BAUNOWI szeregu konkretnych informacji na różne tematy. Ustna relacja BAUNA dotyczyła tylko tych kwestii ogólnych, interesujących HENCKEGO, które przytoczyłem powyżej. BAUN zaczął od tego, że GARTMANN to nie zwykły chłop, a „wyjątek” w tym sensie, że jest on całkiem inteligentny, wiarygodny itd., i że jego informacje można przyjąć bez „poprawek [uwzględniających] subiektywizm i chęć wzruszenia [rozmówcy]”, że GARTMANNNA wysoko cenił jeszcze SOMMER. Po tym wstępie BAUN przekazał opinię GARTMANNNA, sprowadzającą się do tego: „W tym roku w Sołodyriach (gdzie mieszka GARTMANN) i w całym rejonie pulińskim jest zdecydowanie lepiej niż w zeszłym roku w tym samym okresie. Chłopi do tej pory mieli zboże. Mają zapasy i teraz. Jednak – na to GARTMANN kładł szczególny nacisk – w najbliższych tygodniach będą chłopom zabierać ziarno na fundusz ubezpieczeniowy i fundusz nasienny. Jeśli [dostawy na] fundusz ubezpieczeniowy i fundusz nasienny] zostaną odprowadzone, to chłopci pozostaną bez zboża i będą głodować, jak w roku ubiegłym (HENCKE zanotował z tej informacji GARTMANNNA – do sprawozdania – że w rejonie pulińskim nie odstawiono [zboża na] ubezpieczenie] i fundusz nasienny] – wbrew oświadczeniu rządu, że w obwodzie kijowskim wszystko [zostało] wykonane) zezwolenie handlu^a – i wynika z tego, że podobne oświadczenia rządu nie są w pełni wiarygodne.

Co do zapłaty za *trudodień* w kolchozach, GARTMANN podał liczby – około 1–1½ kg [zboża].

^a Tak w tekście. Brak fragmentu.

О плате за трудодень в колхозах, ГАРТМАНН дал цифры – около 1–1½ кг.

После этого имел место, как указано выше, «проверочный» допрос двух женщин (совгражданок) – КУРОК и ЦИЛЬКЕ – из колонии Выдумка и Кароминов-Дремась⁶ – обе Пулинского района. Гр-ка КУРОК – колхозница (к. Выдумка) из немецкого колхоза. На вопрос о плате за трудодень ответила – 1 кг 400 гр., однако тут же прибавила, что ей лично дали всего половину, так как она получила пособие из Германии. Она очень пространно рассказала, как ее упрекали за получение «помощи от ГИТЛЕРА», за то, что она писала письма в консульство для неграмотных колхозников (она, между прочим, принесла с собой несколько писем, переданных ею БАУНУ). КУРОК, будучи вполне толковой женщиной, очень ясно описала условия работы в колхозе. Ее описание произвело на ГЕНКЕ впечатление. Он сказал, что это первый случай заглянуть «внутри» колхоза. КУРОК дала совершенно точные цифры трудодней (у нее 124, у того то 203 и т. п.), количество уже полученного зерна (столько то кг пшеницы, столько то ржи и т. д.) для себя и нескольких других, названных ею по именам. Именно эта конкретность и произвела впечатление на ГЕНКЕ. Из ее допроса он зафиксировал для доклада такие, примерно, данные: немецкий колхоз в Пулинском районе. Средний по своим данным. Номинальная плата за трудодень около 1½ кг, которая получена однако не всеми. Обещают выплатить еще 1 кг., но не наверное. Преследуют получающих пособие из Германии, не выплачивая им полностью. Настроение колхозников-немцев подавленное: «Допрошенная» в тот же день гр-ка ЦИЛЬКЕ (Кароминов-Дремась⁷) произвела менее «надежное» впечатление, путалась, давала разные цифры мне и БАУНУ. Ее информация следующая: «В этом году месяц назад умерла с голоду семья из 4 душ – мать и трое детей (Кароминов-Дремась⁷), после чего был созван сход, на котором сельсовет получил выговор за то, что допустил смерть и представитель района возложил в дальнейшем на с/с ответственность за то, чтобы это не повторялось. Однако к весне голод неминуем – так все говорят. Колхозники получают ¾ кг за трудодень». ЦИЛЬКЕ совгражданка, не колхозница, работает в знакомой крестьянской семье.

В этот же день была гр-ка ВОЙЧЕК (жив[ет] в Малине) по делу Гельмута ГЕЙНЦА ВОЙЧЕКА – сына, 15 лет, дело которого о гражданстве в Пулинском РИК'е. Она, кроме разговоров на тему о хозяйственном положении, имела с БАУНОМ любопытный разговор, смысл которого для меня пока еще не ясен. Вопрос шел о том, что на нее была подана жалоба некоей гр-кой ЛЕНУ. ВОЙЧЕК, в свою очередь, жаловалась на ЛЕНУ. Насколько я понимаю, БАУН подозревает ЛЕНУ в том, что она агент ГПУ (живет ЛЕНУ около Малина, бывала в Лидовке, знакома с ПАЦЕМ, в Малиновке и т. д.).

⁶ Було: Каролинов-Дермань.

⁷ Було: Каролино-Дермань.

[†] Було: Каролино-Дермановка.

Potem miało miejsce, jak wspomniano powyżej, „weryfikujące” przesłuchanie dwóch kobiet (sow[ieckich] obywaterek) – KUROK i CYLKE – z kolonii Wydumka i Karominow-Dremań^b – obie z rejonu pulińskiego. Ob[ywatel]ka KUROK – to kołchoźnica (k[olonia] Wydumka) z niemieckiego kołchozu. Na pytanie o zapłatę za *trudodień* odpowiedziała – 1 kg 400 g, jednak w tym miejscu dodała, że jej osobiście dano tylko połowę, gdyż otrzymała zapomogę z Niemiec. Bardzo szeroko opowiedziała, jak jej wyrzucano otrzymanie „pomocy od HITLERA”, [oraz] to, że pisała dla niepiśmiennych kołchoźników listy do konsulatu (przyniosła między innymi ze sobą kilka listów, które przekazała BAUNOWI). KUROK, będąc całkiem rozgarniętą kobietą, bardzo jasno opisała warunki pracy w kołchozie. Jej opis zrobił wrażenie na HENCKEM. Powiedział, że to pierwszy przypadek wglądu „do środka” kołchozu. KUROK podała bardzo dokładne liczby *trudodni* (ona ma 124, ktoś tam 203 itd.), ilość już otrzymanego zboża (tyle a tyle kg pszenicy, tyle a tyle żyta itd.) przez nią i kilku innych, wymienionych z nazwiska. Właśnie ta rzeczowość zrobiła wrażenie na HENCKEM. Z jej przesłuchania zanotował on do sprawozdania takie przykładowo dane: niemiecki kołchoz w rejonie pulińskim. Średniej wielkości. Nominalna płaca za *trudodień* około 1½ kg, którą jednak nie wszyscy otrzymują. Obiecują wypłacić jeszcze 1 kg, ale nie na pewno. Prześladują otrzymujących zapomogi z Niemiec, nie wypłacając im [zarobków] w całości. Nastrój przygnębienia wśród niemieckich kołchoźników. „Przesłuchana” w ten sam dzień ob. CYLKE (Karominow-Dremań^c) wydawała się mniej „godna zaufania”, plątała się, podawała różne liczby mnie i BAUNOWI. Jej informacja jest następująca: „W tym roku miesiąc temu wymarła z głodu rodzina, składająca się z 4 osób – matka i troje dzieci (Karominow-Dremań^d), po czym zostało zwołane zebranie, na którym *sielsowiet* otrzymał naganą za to, że dopuścił do śmierci i przedstawiciel rejonu uczynił odpowiedzialnym *s[iel]s[owiet]* za to, by się to nie powtórzyło. Jednak na wiosnę głód będzie nieunikniony – tak mówią wszyscy. Kołchoźnicy otrzymują ¾ kg za *trudodień*”. CYLKE to obywatelka sow[iecka], nie kołchoźnica, pracuje u znajomej chłopskiej rodziny.

W ten sam dzień była ob[ywatel]ka WOJCZEK (miesz[ka] w Małynie) w sprawie Helmutha Heinza WOJCZEKA – syna, 15 lat, którego sprawa o obywatelstwo [jest rozpatrywana] w pulińskim RIK-u. Poza rozmowami na temat sytuacji gosp[odarzej], odbyła ona ciekawą rozmowę z BAUNEM, której sens nie jest dla mnie na razie jasny. Chodziło o to, że została na nią złożona skarga przez niejaką ob[ywatel]kę LENU. WOJCZEK z kolei skarżyła się na LENU. Na ile rozumiem, BAUN podejrzewa LENU o to, że jest ona agentem GPU (LENU mieszka koło Małyna, bywała w Lidowce, zna się z PACEM w Malinowce itd.). WOJCZEK pomstowała na LENU, mówiła, że jest intrygantką i dawała do zro-

^b Było: Karolinow-Dermań.

^c Było: Karolino-Dermań.

^d Było: Karolino-Dermanówka.

ВОЙЧЕК ругала ЛЕНУ, говорила, что она интриганка и намекала, что ЛЕНУ связана с ГПУ. (БАУН обещал мне рассказать это дело подробнее).

«Проверочный» допрос КУРОК и ЦИЛЬКЕ это, конечно, только случайный эпизод из общей «проверочной» работы ГЕНКЕ, по собиранию информации о положении на селе. Он расспрашивает всех и каждого. То же делает и БАУН. Результаты этой проверки (начатой уже после того, как доклад был в основном составлен) вновь изменили мнение ГЕНКЕ к худшему. Его окончательное мнение (как он передал мне вчера) заключается в следующем: «На селе немного лучше, чем в прошлом году, но все же к весне можно ожидать тяжелого положения с продовольствием, а кое-где, голода. Сведения о хорошем положении колхозов неверны, по крайней мере, для Украины. За трудодень платят в среднем менее 2 кг, да и то эта цифра фактически еще не выплачена. Частично благосостояние колхозов поднимается за счет единоличников (напр., у последних отбирают коров, чтобы дать колхозникам во исполнение постановления партии); об отобрании коров говорила между прочим ЦИЛЬКЕ.

Мое частичное знакомство с докладом, между прочим, показало, что в нем заключаются цифры урожайности на га для каждого района и каждой культуры. Цифры в основе официальные и тщательно проверенные опросом крестьян. В частности Евгений ГАРТМАНН дал целую таблицу цифр, которая потом при мне обсуждалась для некоторых культур БАУНОМ и ГЕНКЕ. Особенно внимательно разрабатываются данные по сахару и свекле.

Данные о промышленности сравнительно слабые (кроме сахарных). ГЕНКЕ говорил мне, что «от него ждут преимущественно информацию о сельском хозяйстве»; подробные данные у него о «Большевике», где работает несколько немцев.

Полный пробел в докладе – финансовые вопросы. ГЕНКЕ, несмотря на информацию КУМЕРФЕЛЬДА, считает, что в этой области он не знает ничего. В частности, он усиленно просил меня постараться найти среди моих знакомых знатока финансов и его расспросить. Разговоров о контакте с «Пролетарской Правдой» ГЕНКЕ не возобновлял. Его интерес к этому, видимо, несколько ослабел.

†Верно†: (—)

*ГДА СБУ, ф. 13, спр. 20, арк. 262–263.
Засвідчена копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

†† Написано великими літерами.

zumienia, że LENU ma powiązania z GPU. (BAUN obiecał mi zrelacjonować tę sprawę bardziej szczegółowo).

„Weryfikujące” przesłuchanie KUROK i CYLKE to oczywiście tylko przypadkowy epizod z ogólnej „weryfikacyjnej” pracy HENCKEGO podczas zbierania informacji o sytuacji na wsi. Rozpytuje on wszystkich i każdego z osobna. To samo robi też BAUN. Wyniki tej weryfikacji (rozpoczętej już po tym, jak sprawozdanie było z grubsza opracowane) znowu zmieniły opinie HENCKEGO na gorsze. Jego ostateczna opinia (jak oznajmił mi wczoraj) sprowadza się do tego: „Na wsi jest trochę lepiej niż w ubiegłym roku, ale i tak na wiosnę można oczekiwać ciężkiej sytuacji z żywnością, a gdzieś tam głodu. Doniesienia [oficjalne] o dobrej sytuacji kolchozów są nieprawdziwe, przynajmniej dla Ukrainy. Za *trudodien* płacą średnio poniżej 2 kg [zboża], a i taka ilość nie jest faktycznie wypłacana. Częściowo dobrobyt kolchozów podnosi się kosztem *jedynoliczników* (na przykład odbiera się im krowy i daje kolchoźnikom, żeby wypełnić uchwały partii)”; o zabieraniu krów mówiła między innymi CYLKE.

Moja częściowa znajomość [treści] sprawozdania pozwala między innymi stwierdzić, że zawiera ono liczby dotyczące plonów z [hektar]a dla każdego rejonu i każdej uprawy. Liczby podstawowe są oficjalne i starannie zweryfikowane drogą wypytywania chłopów. Między innymi Jewgen[ij] GARTMANN podał całą tabelę liczb, z których [część] dotycząca niektórych upraw była potem w mojej obecności analizowana przez BAUNA i HENCKEGO. Szczególnie uważnie opracowywane są dane dotyczące cukru i buraków [cukrowych].

Dane dotyczące przemysłu są stosunkowo słabe (oprócz cukrownictwa). HENCKE powiedział mi, że „od niego oczekują głównie informacji o rolnictwie”; szczegółowe dane ma o „Bolszewiku”, gdzie pracuje kilku Niemców.

Całkowita luka w sprawozdaniu – to kwestie finansowe. HENCKE, nie bacząc na informację KUMERFELDA uważa, że w tej dziedzinie nic nie wie. Szczególnie bardzo mnie prosił, abym postarał się znaleźć wśród znajomych znawcę finansów i rozpytać go. Rozmów o kontakcie z „Proletariacką Prawdą” HENCKE nie ponawiał. Jego zainteresowanie tym widocznie nieco osłabło.

^{e-c}Za zgodność^{e-c}: (—)

*WAP SBU, f. 13, spr. 20, k. 262–263.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

^{e-c} Zapisano wersalikami.

26 січня 1934, Київ. З повідомлення секретного співробітника ДПУ
УРСР про висловлювання письменника Григорія Косинки

26.1.[19]34 г.

СПО – 2 Отделение

[...]

Выполняя В[ашу]/директиву, я возобновил знакомство с КОСЫНКА¹, говорил с ним 2 раза – 16 и 21 января. Темы его высказываний о голоде, бывшем, будто бы весной в Трипольском р-не, о людоедстве (в Допре по его словам сидит 180 чел. людоедов), причем, по его заявлению в районах вымерло до 60% населения, главным образом бедняков. О массовых высылках крестьян (ежемесячно будто бы идут эшелоны по 800 человек). На мой вопрос «куркулів», он ответил: «Які там куркулі, де вони? Самі бідняки, яким нема чого їсти». Он уверил, что попадет в «божий дом», т. е. ГПУ и приводит факты оценок его произведений со стороны критики ответственных политических работников. С АНТ[ОНЕНКО]-ДАВИДОВИЧЕМ встретился, но он пока меня^a не замечает по-прежнему.

Весь Киев взволнован историческим постановлением XII съезда КП(б)У о перенесении столицы из Харькова в Киев. Все видят в этом доказательство возросшей политической, особенно военной мощи СССР. Но в то время, как советская часть интеллигенции искренне и безоговорочно приветствует это решение, националистическая часть относится к нему крайне отрицательно, хотя еще недавно не раз ломала копья за Киев против Харькова. Мотивы различные. Боятся усиления дальнейшей борьбы с к-р нац. элементами (КОСЫНКА, МАКОВСКИЙ, ДЕНИСЕНКО и др.) боятся конкуренции, обыватели боятся уплотнения, выселения и т. д.

Верно:

*ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-4468, т. 1, арк. 62–62 зв.**Незасвідчена копія, машинопис.**Документ російською мовою.*^a Так у тексті.

¹ Григорій Михайлович Косинка (справжнє прізвище Стрілець) (1899–1934), український письменник, працював у редакції газети «Вісті Київського губревкому», у журналах «Нова громада», «Всесвіт». Заарештований 4 XI 1934, обвинувачувався в приналежності до терористичної організації, яка готувала терористичні акти проти керівників партії і радянської влади. За вироком виїзної сесії Військової колегії Верховного суду СРСР від 15 XII 1934 розстріляний у Києві того ж дня; реабілітований 19 X 1957.

Nr 192

26 stycznia 1934, Kijów. Fragment doniesienia tajnego informatora GPU USRS na temat wypowiedzi pisarza Hryhorija Kosynki

26.1.[19]34 r.

SPO – 2 Wydział

[...]

Realizując W[aszą] dyrektywę, odnowiłem znajomość z KOSYNKA¹, rozmawiałem z nim 2 razy – 16 i 21 stycznia. Tematy jego wypowiedzi: o głodzie, mającym miejsce jakoby wiosną w r[ejo]nie trypolskim, o ludożerstwie (w *Do-prze* według jego słów siedzi 180 ludożerców), przy czym, według jego wypowiedzi, w rejonach wymarło do 60% ludności, przede wszystkim biedniaków. O masowych wysyłkach chłopów (co miesiąc jakoby idą eszelony po 800 osób). Na moje pytanie, [czy] kułaków, odpowiedział: „Jacy tam kułacy, gdzie oni są? Sami biedniacy, którzy nie mają co jeść”. Zapewnił, że dostanie się do „bożego domu”, tj. GPU, i przytacza fakty krytyki jego utworów przez odpowiedzialnych pracowników politycznych. Z ANT[ONENKA]-DAWYDOWYCZEM spotkał się, ale on na razie nie traktuje mnie^a po dawnemu.

Cały Kijów podniecony historyczną uchwałą XII zjazdu K(b)U o przeniesieniu stolicy z Charkowa do Kijowa. Wszyscy widzą w tym dowód wzrostu politycznej i szczególnie wojskowej potęgi ZSRS. Ale w tym czasie, gdy sowiecka część inteligencji szczerze i bez zastrzeżeń przyjmuje tę decyzję, część nacjonalistyczna całkowicie odrzuca ją, choć jeszcze niedawno nieraz kruszyła kopie o Kijów przeciwko Charkowowi. Motywy są rozmaite. Boi się nasilenia walki z k-r elementami nac[jonalistycznymi] (KOSYNKA, MAKOWSKYJ, DENISENKO i in[ni]), boi się konkurencji, stali mieszkańcy boją się zagęszczania [mieszkań], wysiedleń itd.

Za zgodność:

WAP SBU, f. 65, spr. S-4468, t. 1, k. 62–62 v.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

^a Tak w tekście.

¹ Hryhorij Kosynka (właśc. Strileć) (1899–1934), pisarz ukraiński, pracował w redakcji gazety „Wisti Kyjiwśkocho gubrewkomu” i czasopism „Nowa Hromada”, „Wseswit”. Aresztowany 4 XI 1934, oskarżony o przynależność do terrorystycznej organizacji. Wyrokiem sesji wyjazdowej Kolegium Wojskowego SN ZSRS z 15 XII 1934 rozstrzelany w Kijowie tego samego dnia; zrehabilitowany 19 X 1957.

№ 193

10 лютого 1934, Київ. Витяг із декадного зведення Київського обласного відділу ДПУ УРСР про висловлювання письменника Бориса Антоненка-Давидовича

^а-Выписка из декадной сводки на ^а-^б-10^{-б} II 1934 года

...У АНТОНЕНКО-ДАВ[ИДОВИЧА] последнее время часто бывают писатель КОСЫНКА, ^в-ДЕНИСЕНКО^в и АЛИМОВ. Беседа главным образом ведется вокруг национального вопроса и политики Соввласти. АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ заявил, что укр. культуры на сегодняшний день нет, а если есть, то это труп от укр. культуры, т. к. вся укр. интеллигенция и ее культура находится в изгнании. Соввласть, чтобы себя реабилитировать перед Западом о бесчисленнейших безобразиях на Украине, в частности, смерти 4½ миллионов украинцев от голода, винит во всем нац. политику т. СКРЫПНИКА. СКРЫПНИКА лишь в недавнем прошлом на Украине называли вторым ДЗЕРЖИНСКИМ, за его большевистскую стойкость. Видя большую несправедливость в отношении нац. политики СТАЛИНА, СКРЫПНИК не раз говорил и писал СТАЛИНУ о том, что бы тот исправил ошибки на Украине, но СТАЛИН, грузинская тупица с упрямым характером, не любящий возражений с чьей бы то ни было стороны, начал вести травлю против СКРЫПНИКА и СКРЫПНИК должен был покончить собой, т. к. знал, что если его возненавидел СТАЛИН, то ему настала политическая смерть. СТАЛИН не понимал и плохо разбирается [в] вопросах украинской националистической политики. Мнение АНТОНЕНКО-ДАВ[ИДОВИЧА] поддержал КОСЫНКО. Последний заявил, что пресса становится противной, когда поют только гимны и привел пример, что ЛЕНИН никогда не позволял о себе писать гимнов и боролся с этим, а СТАЛИНУ нужно создать имя. АНТОНЕНКО-ДАВ[ИДОВИЧ] сообщил, что месяца 2 тому назад в Зап. Украине, благодаря нежеланию работать [в] сов. Академии, академики ВУАН ВОЗНЯК, КОЛЕСА, ЩУРАК вышли из его состава, объявив об этом всей Европе. Мотивы для этого следующие:

1) Угнетение укр. интеллигенции в УССР; 2) нищета научных работников и кабала; 3) террор со стороны Соввласти к укр. национальности; 4) умертвление 4½ миллионов украинцев Соввластью. АНТОНЕНКО также сообщил, что в «Коммунисте» от 14 января есть заметка об их исключении из Академии, и он возмущен подлостью и неискренностью н[аших] академиком, которые защищая свои шкурные интересы, боятся открыть правду.

[...]

^а-^а Написано великими літерами.

^б-^б Вписано від руки.

^в-^в Підкреслено від руки.

Nr 193
10 lutego 1934, Kijów. Wyciąg z dekadowego sprawozdania
Kijowskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS na temat wypowiedzi
pisarza Borysa Antonenki-Dawydowycza

^a-Wyciąg z dekadowego sprawozdania na^a b-10^b II 1934 roku

...U ANTONENKO-DAW[YDOWYCZA] ostatnimi czasy często bywają pisarz KOSYNKA, ^cDENISENKO^c i AŁYMOW. Rozmowa głównie toczy się wokół kwestii narodowej i polityki władzy sow[ieckiej]. ANTONENKO-DAWYDOWYCZ oznajmił, że kultury ukr[aińskiej] dziś nie ma, a jeśli jest, to trup kultury ukr[aińskiej], gdyż cała ukr[aińska] inteligencja i jej kultura znajdują się na wygnaniu. Władza sow[iecka], żeby zrehabilitować się wobec Zachodu za niezliczone skandale na Ukrainie, w szczególności za śmierć 4½ miliona Ukraińców z głodu, wini za wszystko nac[jonalistyczną] politykę t. SKRYPNYKA. SKRYPNYK jeszcze niedawno na Ukrainie nazywany był drugim DZIERŻYŃSKIM za jego bolszewicką nieugiętość. Widząc wielką niesprawiedliwość w stosunku do nar[odowościowej] polityki STALINA, SKRYPNYK nieraz mówił i pisał do STALINA, żeby ten naprawił błędy na Ukrainie, ale STALIN, gruzińska tępotą o upartym charakterze, nie lubiący sprzeciwów ze strony kogokolwiek, zaczął prowadzić nagonkę na SKRYPNYKA i SKRYPNYK był zmuszony skończyć ze sobą, gdyż wiedział, że jeśli znenawidził go STALIN, to przyszła na niego polityczna śmierć. STALIN nie rozumie i słabo orientuje się w kwestiach ukraińskiej polityki narodowej. Zdanie ANTONENKI-DAW[YDOWYCZA] podzielał KOSYNKA. Oświadczył on, że prasa staje się niewiarygodna, kiedy głosi tylko hymny [pochwalne] i przytoczył przykład, że LENIN nigdy nie pozwalał pisać o sobie hymnów i walczył z tym, a STALINOWI trzeba stworzyć nazwisko. ANTONENKO-DAW[YDOWYCZ] poinformował, że przed około 2-ma miesiącami na Zach[odniej] Ukrainie, z powodu niechęci do pracy w sow[ieckiej] Akademii [Nauk], naukowcy WUAN WOZNIAK, KOŁESA, SZCZURAK wystąpili z jej składu, oznajmiając to całej Europie. Motywy tego [były] następujące:

1) Ucisk inteligencji ukr[aińskiej] w USRS; 2) nędza pracowników naukowych i wyzysk; 3) terror ze strony władzy sow[ieckiej] wobec ukr[aińskiej] narodowości; 4) uśmiercenie 4½ miliona Ukraińców przez władzę sow[iecką]. ANTONENKO również poinformował, że w „Komuniście” z 14 stycznia jest wzmianka o ich wykluczeniu z Akademii, i on jest oburzony podłością i nieszczerością n[aszych] akademików, którzy chroniąc swoje osobiste interesy, boją się ujawnić prawdę.

[...]

^a-^a *Zapisało wersalikami.*

^b-^b *Wpisano odręcznie.*

^c-^c *Podkreślono odręcznie.*

Верно:

*ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-4468, т. 1, арк. 66–66 зв.
Незасвідчена копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

Za zgodność:

WAP SBU, f. 65, spr. S-4468, t. 1, k. 66–66 v.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

№ 194
13 лютого 1934, Москва. З рапорту Військового аташату
при Посольстві РП у Москві II Відділу Головного штабу
про черги за хлібом

74. секр.
Продаж збіжжя кооперативам

13 лютого [19]34 [р.]

^{а-б}-Таємно!^{-б-а}

Начальнику Відділення II Головного штабу
^{а-в}-Варшава^{-в-а}

[...]

За отриманими відомостями, у багатьох районах України панує вже голод, так, що влада вирішила повернути колгоспам отримане як державний податок збіжжя (звичайно, у формі позички).

У поодиноких містах і містечках (особливо на правобережній Україні, напр. Мархлевщина) спостерігаються черги сільського населення перед крамницями, де продається хліб. Нічого в цьому дивного немає тому, що, за запевненнями жителів села, норма на т. зв. «трудодень» рідко коли перевищує 1 кг.

[...]

Додатків 2

в. о. Військового аташе
(—) Гарлянд
дипл. капітан

*ААН, АВ, спр. 95, арк. 107.
Копія, машинопис.
Документ польською мовою.
Немає додатків.*

^{а-а} Підкреслено машинописним способом.
^{б-б} Написано великими літерами.
^{в-в} Написано в розбивку.

Nr 194
13 lutego 1934, Moskwa. Fragment raportu Ataszatu Wojskowego
przy Poselstwie RP w Moskwie do Oddziału II Sztabu Głównego
dotyczący kolejek po chleb w miastach ukraińskich

74. tj.
Sprzedaż zboża kooperatywom

13 lutego [19]34 [r.]

a-b-Tajne!-b-a

Szef Oddziału II Sztabu Głównego
a-c-Warszawa-c-a

[...]

Według otrzymanych wiadomości, w wielu rejonach Ukrainy panuje już głód, tak że władze zdecydowały się zwrócić kolchozom otrzymane jako podatek państwowy zboże (naturalnie pod formą pożyczki).

W poszczególnych miastach i miasteczkach (zwłaszcza na Prawobrzeżnej Ukrainie, np. Marchlewszczyzna) obserwuje się kolejki ludności wiejskiej przed sklepami sprzedającymi chleb. Nie ma w tym nic dziwnego, gdyż według zapewnień mieszkańców wsi, norma za tzw. „trudodzień” rzadko kiedy przekraczała 1 kg.

[...]

Załączników 2

p.o. Attaché Wojskowego
(—) Harland
kpt. dypl.

AAN, AW, sygn. 95, k. 107.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku polskim.
Załączników nie publikuje się.

^{a-a} *Podkreślono maszynowo.*

^{b-b} *Zapisano wersalikami.*

^{c-c} *Zapisano pismem spacjowanym.*

№ 195

24 лютого 1934, [Київ]. З листа віце-консула РП у Києві до Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про ситуацію в селі

24 II [19]34 р.

Дорогий Юрку

[...]

А зараз про службові справи. На тутешній території дві категорії справ мають найбільше значення: перенесення столиці України до Києва, імпульси і наслідки з цим пов'язані та результат останніх з'їздів, а точно кажучи, намагання, які спрямовані до підняття ентузіазму в широких верствах з приводу констатації найбільш популярних факторів чудового розвитку промисловості й землеробства СРСР.

На нашому скромному відрізку не маємо даних до цього, щоб говорити про «достіження» великої промисловості, також ми не можемо говорити про сільськогосподарські результати минулого року. З офіційних даних ми знаємо, що план «хлібоздачі» виконано цілковито й достроково, що насіння необхідно до весняної сівби підготовано повністю, «натурсплату» також і т. п. Я дозволю виразити свої думки про те, як населення переносить вищеописані результати.

Перш за все, кілька слів про отримання зарплати в збіжжі за т. зв. «трудодні». Вісті з преси та заяви на найрізноманітніших з'їздах про 8, 10 і більше кг на «трудодень» в дійсності виглядають так: дійсно, за теоретичним підрахунком, треба було б за кожен «трудодень» виплатити досить велику кількість збіжжя. Цього роду підрахунки були затверджені в більшості колгоспів, але під час виконання, перш за все, відраховано всі аванси, які було видано від весни минулого року, коли населення буквально «пухло від голоду».

По-друге, також відраховано досить значну частину збіжжя на т. зв. інвестиційний фонд, з як[ого] поодинокі «колгоспи» мають здійснити або ряд розбудов, або купівлі інвентаря. Членам «колгоспів» в формі авансів за пропрацьовані «трудодні» видається від 1 кг до 2 кг найгіршого гатунку збіжжя, затримують решту до проведення т. зв. колгоспного продажу кооперативам і отримання взамін за продане збіжжя ряду товарів за незрівняно високими до цін збіжжя цінами. Результати такого господарювання такі, що вже від кількох тижнів в ряді місцевостей панує справжній голод.

Ця ситуація погіршується також і через те, що до ряду районів переселено досить значну кількість селян з російських і білоруських районів. Цим «емігрантам» обіцялися золоті гори, розквартирування їх на місці, що залишилося після вимерлого населення і обіцяно, що з боку місцевих колгоспів отримають допомогу як у збіжжі, так і в худобі. Тимчасом дійсність

Nr 195

24 lutego 1934, [Kijów]. Fragment listu wicekonsula RP w Kijowie do Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego dotyczący problemów występujących na wsi

24 II [19]34 r.

Drogi Jurku

[...]

A teraz do spraw służbowych. Na tutejszym terenie dwie kategorie spraw posiadają największe znaczenie: przeniesienie stolicy Ukrainy do Kijowa, pobudki i skutki z tym związane oraz pokłosie ostatnich zjazdów, a ściślej mówiąc, wysiłki zmierzające do wywołania entuzjazmu w szerokich warstwach z powodu skonstatowania przez najpopularniejsze czynniki świetnego rozwoju przemysłu i rolnictwa ZSRR.

Na naszym skromnym odcinku nie mamy danych ku temu, by sądzić o „dostignijach”¹ wielkiego przemysłu, nie możemy również zabierać głosu, by osądzić całość wyników rolnych z ubiegłego roku. Z danych oficjalnych wiemy, iż plan „chlebozdaczy” wykonano całkowicie i przedterminowo, iż nasiona potrzebne do siewu wiosennego przygotowano w zupełności, „naturaśpłatę” również itp. Pozwolę sobie wyrazić swoje zdanie, jak ludność znosi skutki powyższego.

Przede wszystkim słów kilka o uzyskaniu zapłaty w zbożu za tzw. „trudodnie”. Wiadomości z prasy oraz oświadczenia na najrozmaitszych zjazdach o 8, 10-ciu i więcej kg za „trudodzień” w rzeczywistości wyglądają tak: faktycznie wg teoretycznego obrachunku należałoby za każdy „trudodzień” wypłacić dość wysoką ilość zboża. Tego rodzaju obrachunki zostały zatwierdzone w większości kolchozów, lecz przy wykonaniu przede wszystkim odliczono wszystkie awanse, jakie zostały wydane od wiosny roku ubiegłego, gdy ludność dosłownie „puchła z głodu”.

Po drugie, odliczono również dość znaczną część zboża na tzw. inwestycyjny fundusz, z kt[órego] poszczególne kolchozy mają wykonać lub szereg rozbudowań, lub też zakupów inwentarza. Członkom kolchozów wydaje się w formie awansów za przepracowane „trudodnie” od 1 kg do 2 kg najgorszego gatunku zboża, zatrzymując pozostałość do przeprowadzenia tzw. kolchoznej sprzedaży kooperatywom i otrzymanie w zamian za sprzedane zboże szeregu towarów po cenach niewspółmiernie wysokich do cen zboża. Wynik takiego potraktowania chłopów jest ten, iż już od kilku tygodni w szeregu miejscowości istnieje formalny głód.

Sytuacja ta pogarsza się również i przez to, że do szeregu rejonów sprowadzono dość znaczną ilość chłopów z rejonów rosyjskich i białoruskich. „Emigrantom” tym przyrzekano złote góry, lokowano ich na miejsce pozostałe po wymar-

¹ Tj. osiągnięciach.

навіть в найменшій мірі не відповідає мальованим перспективам. Колгоспи погоджуються дати збіжжя, але зі збору поточного року (1934). Худоба так виснажена, що про наділ їм корів чи коней навіть не можна згадувати. Поодинокі випадки виділення «емігрантам» корів відбувається таким способом: від одноосібників забираються корови, коні й свині за невиконання «м'ясоздачі» і продаються з публічного торгу. Одиноким покупцем є, звичайно, найближчий «колгосп», який забирає з аукціону за низькими цінами худобу. Гроші, одержані з продажу, ідуть на користь держави як відшкодування за невиконання «м'ясозаготівлі».

Другим лихом, яке переживає радянське село, є т. зв. примусові роботи, встановлені в адміністративному порядку не лише поодиноким особам, але й всім колективам за найменші порушення. Без перебільшення можна сказати, що більшість громадських робіт зараз виконується як примусові роботи. Це, зрештою, торкається не лише села, але й міст, напр., очищування вулиць у Києві, доріг і шосе, звільнення залізниці від заносів, повалення й вивіз деревини і т. п. Все вищесказане спричиняє зовсім безнадійні настрої мас. Надію, яка з'явилася восени, на покращання матеріального стану села, повністю поховано. Найбільш характерною рисою настрою селянина є цілковита безнадійність і свідомість найбільш жахливого визиску. По-моєму, не менш песимістичні настрої панують серед міських робітників [...]. Конкретних існуючих фактів настрою немає, однак, доречно припустити про можливість існування якої-небудь організованої акції опору.

Незалежно від настроїв, які переживає зараз село, по-моєму, треба серйозно рахуватися з тим, що як осінні посіви, так і майбутні весняні посіви будуть більш старанно й ґрунтовно виконані, ніж у минулому році. З цього, однак, аж ніяк не виникає, що врожай і остаточний результат жнив буде кращий, ніж в минулому році. До цього повинні спричинитися три фактори:

- 1) Після чималого врожаю того року продуктивність ланів у цьому році буде нижча від мин[улого] р[оку].

- 2) Минулорічна активність політичних відділів МТС, як новоутворених, ц[ього] р[оку], як я розумію, буде менша. Треба врахувати ентузіазм новостворених організацій, з важливістю пов'язаних надій та діяльністю новопризначених людей, енергія яких базується на демагогії і політичному засліпленні, після року зіткнення з важкою дійсністю, отже, активність їх значно знизилась, хіба що в поточному році будуть створені нові надбудови, які мали б підмінити активність політичних відділів. Що енергія цих останніх помітно занепала, доводить страшний стан ремонту тракторів, щораз частіше викриване майже цілковите псування посівного збіжжя, виснаження худоби, зовсім аналогічно до минулих років. У цій сфері не видно жодного покращання, якого можна було б сподіватися в наслідок діяльності і величезних прав, якими наділені політичні відділи. Зрештою, підтвердження цього щораз частіше знаходимо в пресі, яка повідомляє про малу активність і зацікавлення з боку МТС.

łej ludności i zapewniono, że ze strony miejscowych kołchozów otrzymają pomoc zarówno w zbożu, jak i w żywym inwentarzu. Tymczasem rzeczywistość w najmniejszym nawet stopniu nie odpowiada malowanym perspektywom. Kołchozy zgadzają się dać zboże, ale ze zbiorów roku bieżącego (1934). Inwentarz żywy jest tak wyniszczony, że o przydziale krów lub koni mowy być nawet nie może. Nieliczne wypadki obdarzania „emigrantów” krowami odbywają się w sposób następujący: od „jedinoliczników” zabiera się krowy, konie i świnie za niewykonanie „miasozdaczy” i sprzedaje się z targu publicznego. Jedynym nabywcą jest oczywiście „kołchoz” najbliższy, który zabiera licytowany inwentarz po cenach wywoławczych. Pieniądze uzyskane ze sprzedaży idą na rzecz państwa tytułem odszkodowania za niewykonanie „miasozagotówek”.

Drugą plagą, jaką przeżywa wieś sowiecka, są tzw. przymusowe roboty, wyznaczane nie tylko poszczególnym osobom, lecz i całym kolektywom na drodze administracyjnej za najmniejsze przekroczenia. Bez przesady można powiedzieć, iż większość robót publicznych wykonuje się obecnie jako roboty przymusowe. Dotyczy to zresztą nie tylko wsi, lecz i miast, np. czyszczenie ulic w Kijowie, dróg i szos, zabezpieczanie kolei przed zawiejami, rąbanie i wywożenie drzewa itp. Wszystko powyższe powoduje zupełnie beznadziejne nastroje mas. Świtająca na jesieni nadzieja polepszenia się stanu materialnego wsi została pogrzebana całkowicie. Najcharakterystyczniejszym rysem nastroju chłopa jest zupełna beznadziejność i świadomość najokropniejszego wyzysku. Zdaniem moim, nie mniej pesymistyczne nastroje panują wśród robotników miejskich [...]. Z faktu istniejących nastrojów nie byłoby jednak właściwe przypuszczać o możliwości zaistnienia jakiegokolwiek bądź zorganizowanej akcji oporu.

Niezależnie od nastrojów, jakie przeżywa obecnie wieś, zdaniem moim, należy poważnie się liczyć z tym, że zarówno siewy jesienne, jak i przyszłe siewy wiosenne będą znacznie staranniej i gruntowniej dokonane aniżeli w roku ubiegłym. Z tego jednak bynajmniej nie wynika, iż urodzaj, a co za tym idzie, i ostateczny efekt żniw, będzie lepszy niż w roku ubiegłym. Przyczynić się do tego winny trzy czynniki:

- 1) Po znacznym urodzaju tego roku wydajność pól w roku bieżącym będzie niższa od r[oku] ub[iegłego].

- 2) Aktywność zeszłoroczna oddziałów politycznych MTS[-ów], jako świeżo utworzonych, w r[oku] b[ieżącym] – w moim rozumieniu – będzie mniejsza. Należy się liczyć ze specjalnym entuzjazmem nowo powstających organizacji, z wagą przywiązywanych do nich nadziei oraz działalnością świeżo przydzielonych ludzi, energia których, oparta na demagogii i zaślepieniu politycznym, po roku zetknięcia się z ciężką rzeczywistością znacznie opadła, chyba że na rok bieżący zostaną wprowadzone nowe nadbudówki, mające zastąpić aktywność oddziałów politycznych. Że energia tych ostatnich znacznie podupadła, dowodzi tego fatalny stan remontu traktorów, coraz częściej wykrywane prawie całkowite zepsucie się zboża nasiennego, wyniszczenie inwentarza, zupełnie analogiczne do lat ubiegłych. Z tego zakresu nie widać żadnej poprawy, jakiej można by było się spodziewać na skutek działalności i olbrzymich uprawnień posiadanych

3) Настрої широких сільських верств, яких обманули ще раз у своїх надіях, про що я писав вище.

[...]

Н. Наливайко

ЦВА, Від. II ГШ, I.303.4.1993, т. «Ку», б. п.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою з численними виправленнями від руки, які не бралися до уваги в даній публікації. Над текстом прямокутна печатка входу з написом: «В» Надійшло дня ... 193... Ч. і та від руки вписаною датою: 1 III ...4 та числом: 5569/34 Н; у правому верхньому куті від руки дописано: Додаю кілька книжок; нижче: аа Ку; у правому верхньому куті від руки дописано [...] стор. 5, [...] Від.

przez oddziały polityczne. Zresztą potwierdzenie tego coraz częściej znajdujemy w prasie, donoszącej o małej aktywności i zainteresowaniu ze strony MTS[-ów].

3) Nastroje szerokich warstw chłopskich, zawiedzionych jeszcze raz w swych nadziejach, o czym pisałem wyżej.

[...]

N. Nalewajko

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.1993, t. „Ku”, b.p.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim z licznymi, nieuwzględnionymi w niniejszej publikacji, odręcznymi i maszynowymi poprawkami. Nad tekstem prostokątna pieczęć wpływu z napisem: „W” Wpłynęło dn. ... 193... L. i odręcznie wpisaną datą: 1 III ...4 oraz numerem: 5569/34 N; w prawym górnym rogu dopisano odręcznie: Załączam kilka książek; poniżej: aa Ku; w prawym górnym rogu dopisano odręcznie [...] str. 5, [...] Wydz.

№ 196
5 березня 1934, Харків. Доповідь д-ра Чикаленка
про голод в радянській Україні та міжнародні акції допомоги
голодуючим

Ч. ж. 321/II/2/34

дня 5 III 1934 [р.]

Голод в Україні і акція допомоги голодуючим
за кордонами СРСР

Хід справи:

На бажання пор. Гутре^{а1}, д-р Чикаленко підготував доповідь українською мовою про голод в радянській Україні і акцію допомоги голодуючим за кордонами СРСР.

Цей реферат перекладено на польську мову, переписано в трьох примірниках на машинці і додано до акт.

^б-Переклад з української мови^б

^{б-в}-Голод в Україні і акція допомоги голодуючим за кордонами^в СРСР^б

Пануючий в 1921 році голод приніс українському населенню мільйонні шкоди, був він, однак, стихійним явищем і незалежним від людської волі, був результатом внутрішньої війни і революції. Зовсім інше явище представляє теперішня голодна ситуація.

У попередні роки ні зруйнований транспорт, ні позбавлені робочої сили більші сільські господарства, які повинні забезпечити зерном внутрішній ринок, ні дрібні господарства не могли допомогти місту в продуктах. Внаслідок цього, міське населення Південної України страждало відсутністю необхідних до життя продовольчих засобів.

Тоді помирало від голоду населення міст, втікаючи до села в пошуках якої-небудь роботи.

Сьогодні, після тринадцяти років радянського будівництва, коли, здавалося б, що в нормальних умовах можна було ліквідувати наслідки всесвітньої війни і революції – страшний пануючий голод можна пояснити лише так, як його пояснюють всі дослідники економічного життя СРСР, і навіть звичайні його спостерігачі.

^а Було: Гутте.

^{б-б} Підкреслено машинописним способом.

^{в-в} Написано великими літерами.

¹ Іван Гутри (Гуттри) (нар. 29 V 1908), пор. арт.; з 1932 в 16 пал.; у вересневій кампанії 1939 командувач 5 батареї II/16 пал. (кпт. – 1939); скинутий на парашуті британцями на Балкани; загинув 30 IX 1943 в Югославії.

Nr 196
5 marca 1934, Charków. Referat dr. Czykałenki
o głodzie na sowieckiej Ukrainie i międzynarodowej pomocy głodującym

L.dz. 321/II/2/34

dnia 5 III 1934 [r.]

Głód na Ukrainie i akcja pomocy głodnym
poza granicami ZSRS

Przebieg sprawy:

Na żądanie por. Guttego^{a1}, dr Czykałenko opracował referat w języku ukraińskim o głodzie na sowieckiej Ukrainie i akcji pomocy głodnym poza granicami ZSRS. Referat ten został przetłumaczony na język polski, przepisany w trzech egzemplarzach na maszynie i włączony do akt.

^bTłumaczenie z ukraińskiego^b

^{b-c}Głód na Ukrainie i akcja pomocy głodnym poza granicami^c ZSRS^b

Panujący w 1921 roku głód przyniósł ludności ukraińskiej milionowe straty, był on jednak zjawiskiem żywiołowym i niezależnym od woli ludzkiej, był wynikiem wojny domowej i rewolucji ukraińskiej. Zupełnie inne zjawisko przedstawia obecna sytuacja głodowa.

Przed laty ani zrujnowany wojną transport, ani pozbawione siły roboczej większe gospodarstwa rolne, zaopatrujące w zboże rynek wewnętrzny, ani drobne gospodarstwa nie mogły zasilić miasta w produkty. Na skutek tego ludność miejska południowej Ukrainy cierpiała na brak niezbędnych do życia zasobów aprowizacyjnych.

Wówczas marła z głodu ludność miast, uciekając na wieś w poszukiwaniu jakiegokolwiek pracy.

Dziś po trzynastu latach budownictwa sowieckiego, kiedy zdawałoby się, że w warunkach normalnych należy zlikwidować skutki wojny wszechświatowej i rewolucji – straszny panujący głód można wytłumaczyć jedynie tak, jak tłumaczą go wszyscy badacze życia ekonomicznego ZSRS, a nawet zwyczajni jego obserwatorzy.

Głód dzisiejszej doby jest wynikiem: świadomej socjalno-narodowościowej polityki moskiewskiej partii komunistycznej na Ukrainie i odpowiedzią na nią

^a *Było: Guttego.*

^{b-b} *Podkreślono maszynowo.*

^{c-c} *Zapisano wersalikami.*

¹ Jan Gutry (Guttry) (ur. 29 V 1908), por. art.; od 1932 w 16 pal; w kampanii wrześniowej 1939 dca 5 baterii II/16 pal (kpt. – 1939); zrzuty na spadochronie przez Brytyjczyków na Bałkany; zginął 30 IX 1943 w Jugosławii.

Голод сьогоднішньої доби це результат: свідомої соціально-національної політики московської комуністичної партії в Україні і відповіді на неї широких мас українського населення. Хід радянської політики викликали ряд свідомих вчинків з боку сільського або іншого населення і того, яке не лише було втягнуте в орбіту комуністичної партії, але навіть стояло на чолі її.

Москва прямувала до нівелювання й деформування вікових звичаїв українського селянина, робила з вільного господаря на своїй землі у панщинного селянина. Ці самі наміри в напрямку нівелювання національно-культурного обличчя українського народу, яке безпосередньо спрямовувалось проти керівництва, інтелігенції, викликали всенародну й загальну консолідацію (об'єднання). Вищезгадане явище вилилося в грізну для Москви форму, а саме – в сплановану акцію заміни радянської влади в Україні і визволення своєї країни з-під московського ярма.

Село на репресії більшовиків відповіло відмовою надати урядові продукти своєї праці, а інтелігенція надала індивідуальному протестові покинути самотніх селян ідеологічного фундаменту і організаційні форми.

В теперішній стадії цієї боротьби Москва перемогла.

За допомогою грубої сили у села забрано все, що було передбачено, незважаючи на наслідки, які стануть для населення України. Водночас рядом терористичних судових розглядів та репресій знищено багато ворожих урядові організацій. Не утрималися навіть перед діями проти самої комуністичної партії в Україні, ідейно відданих комунізмові людей, однак, які не підтримують національної політики Москви, таких як Хвильовий^г і політик Скрипник^г, доведено до ситуації, з якої єдиним виходом було самогубство.

Весь перебіг боротьби був точно відомий політичній українській еміграції. Боротьба ця відбувалася при одночасній її співучасті, і тому її закінчення в сьогоднішньому етапі не було сенсацією. Вона була просто завершенням, яке ми оцінюємо, щоправда, як одну з поразок, не такою, однак, яка мала б серйозні наслідки для нашої справи. Зовсім іншого характеру набрали випадки останнього року в очах українського населення, яке проживає в кордонах Польщі.

Не знаючи, не розуміючи, і навіть мало цікавлячись глибоким змістом цього всього, що відбувалося на українській землі під Москвою – галицькі українці були вражені долею політичного напрямку, якого сповідником був Скрипник^г і його прихильники. Смерть Скрипника й Хвильового відкрила очі на суть московської політики і вчинила те, чого не могло здійснити ні звільнення Шумського, ні процес більшовиків соціал-революціонерів, ні все, що об'єктивному ^дспостерігачеві^д кожного дня давало ґрунт до найбільш песимістичного відношення до справи втихомирення української справи в кордонах СРСР.

^г Було: Хвильовий. Так у цілому документі.

^г Було: Скрипник.

^{д-д} Так у тексті.

szerokich mas ludności ukraińskiej. Posunięcia sowieckiej polityki wywołały szereg świadomych czynów ze strony ludności, bądź wiejskiej lub innej i tej, która nie tylko została wciągnięta w orbitę partii komunistycznej, ale nawet stała na jej czele.

Moskwa dążyła do niwelowania i deformowania wiekowych zwyczajów rolnika ukraińskiego, do czynienia z wolnego gospodarza na własnej ziemi pańszczyźnianego chłopą. Te same zamiary w kierunku niwelowania narodo-wo-kulturalnego oblicza narodu ukraińskiego, które mierzyły bezpośrednio w kierownicze warstwy inteligencji, wywołały wszechnarodową i powszechną konsolidację (zjednoczenie). Zjawisko powyższe wylało się w groźną dla Moskwy formę, a mianowicie w planową akcję podważania sowieckiej władzy na Ukrainie i wyzwolenia swego kraju od moskiewskiego jarzma.

Wies na represje bolszewików odpowiedziała odmową dostarczenia rządowi produktów swojej pracy, a inteligencja nadała indywidualnemu sprzeciwowi poszczególne włościan ideologiczny podkład i organizacyjne formy.

W obecnej fazie tej walki Moskwa zwyciężyła.

Przy pomocy brutalnej siły zabrano wsi wszystko, co zabrać projektowano, nie licząc się ze skutkami, jakie przyniesie tego rodzaju posunięcie dla ludności Ukrainy. Równocześnie szeregiem terrorystycznych rozpraw sądowych i represji zniszczono szereg wrogich rządowi organizacji. Nie powstrzymując się nawet przed rozbiciem samej partii komunistycznej na Ukrainie, doprowadzono ideowo oddanych komunizmowi ludzi, zrażonych jednak polityką narodowościową Moskwy, jak Chwyłowij^d i polityk Skrypnyk^e, do sytuacji, z której jedynym wyjściem było samobójstwo.

Cały przebieg walki był dokładnie znany politycznej emigracji ukraińskiej. Odbывała się ona przy częściowym jej współdziałaniu, dlatego i zakończenie jej na dzisiejszym etapie nie było sensacją. Było po prostu zakończeniem, które oceniamy co prawda jako jedną z porażek, nie taką jednakże, która miałaby poważne skutki dla naszej sprawy. Zupełnie innego charakteru nabrały wypadki ostatniego roku w oczach ludności ukraińskiej, zamieszkującej w granicach Polski.

Nie wiedząc, nie rozumiejąc, a nawet mało interesując się głęboką treścią tego wszystkiego, co odbywało się na ziemiach ukraińskich pod Moskwą – Ukraińcy galicyjscy byli zrażeni losem kierunku politycznego, wyznawcą którego był Skrypnyk^e i jego zwolennicy. Śmierć Skrypnyka i Chwyłowego otworzyła oczy na istotę polityki moskiewskiej i uczyniła to, czego nie mogło dokonać ani zesłanie Szumskiego, ani proces bolszewików socjalrewolucjonistów, ani wszystko, co obiektywnemu^{f-f} spostrzegawcowi^f każdego dnia dawało grunt do najdalej pesymistycznego ustosunkowania się do sprawy załagodzenia ukraińskiej sprawy w granicach ZSRS.

^d *Było: Chwilowyj. Tak w całym dokumencie.*

^e *Było: Skrypnyk.*

^{f-f} *Tak w tekście.*

І ось, сьогодні, львівське відділення Українського еміграційного товариства на сторінках «Діла» проголошує протест проти московської політики в Україні і вимозу в справі надання допомоги жертвам цієї політики. В інших умовах цей протест пройшов би зовсім непомітно для українського суспільства, але сьогодні він набрав вирішального значення.

Перед тим навіть український^с Центральний комітет² встиг зреагувати на ініціативу львівського відділення, збирається ексекютива УНДО і бере на себе ініціативу в проведенні акції протесту на всіх українських землях у Польщі, Румунії, Чехословаччині і в усіх місцях зосередження наддніпрянської й галицької еміграції.

Дещо пізніше з пастирським листом до всіх вірних звертається Митрополит А. Шептицький, закликаючи українське суспільство за кордонами СРСР до жертвної допомоги страждаючим співвітчизникам радянської України.

Ця ініціатива всюди зустріла широкий відгук і, навіть, у лівому угрупованні Галичини, не єднаючись, щоправда, в організації або комітети з іншими верствами суспільства, підхоплюють її і починають самостійно вести акцію протесту допомоги голодним.

Розмах цього всього руху був так несподіваний для УНР-івського суспільства, що деякі осередки нашої організації, не маючи часу, щоб порозумітися з центром, почали приєднуватися до місцевих новостворених комітетів. Щойно пізніше, на чітке доручення своїх керівних органів, ці організації відокремилися від спільної акції і почали засновувати свої наддніпрянські комітети.

На початку вересня у Варшаві представниками всіх існуючих у Польщі організацій створено свій «Еміграційний український комітет допомоги голодним України при УЦК у Польщі»³. В його склад увійшли: д-р Чикаленко

^с Було: варшавський.

² Український Центральний Комітет (УЦК) – українська соціально-політична організація, заснована 27 IV 1921 за ініціативою Андрія Лукашевича, Пилипа Пилипчака, Андрія Ніковського. Метою організації, м. ін., було опікування над матеріальним станом емігрантів з України, задоволення їх релігійних, культурних, освітніх потреб, а також юридична і соціальна опіка. УЦК діяв у рамках секцій: організаційної, фінансової, культосвітньої і інтернованих. У 1933 УЦК мав 45 відділів і 19 делегатів-кореспондентів, а в 1934 – 54 відділи, найбільші з яких знаходилися у Варшаві, Каліші, Познані і Луцьку. Діяльність була тимчасово зупинена у вересні 1939, але в грудні утворено окупаційний УЦК, головою якого став Володимир Кубійович.

³ Згідно з Робертом Потоцьким це був: Український еміграційний комітет голодуючим в Україні; див. Р. Потоцький, *Idea restytucji Ukrainiejskiej Republiki Ludowej (1920–1939)*, Люблін 1999, натомість згідно з Емільяном Вішкою Український еміграційний комітет допомоги голодній Україні при УЦК в Польщі, див. Е. Вішка, *Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939*, Торунь 2005. Комітет заснований 16 IX 1933 з ініціативи Головного правління УЦК, з метою надання допомоги жертвам голоду на терені УРСР; завдяки старанням Комітету восени 1933 оголошено «день трауру і протесту проти радянських переслідувань», що припадав на 29 X 1933; на чолі Комітету стояв Лев Чикаленко; Комітет займався збором пожертвувань, продуктів харчування і вислав їх в УРСР, але перш за все зосереджувався на поширенні інформації про катастрофу міжнародної громадськості, висилаючи дані про ситуацію в Чехословаччину, Німеччину, а також Бельгію; Комітет діяв щонайменше до червня 1935.

I oto dziś lwowski oddział Ukraińskiego Towarzystwa Emigracyjnego ogłasza na łamach „Dziła” protest przeciwko moskiewskiej polityce na Ukrainie i odezwę w sprawie niesienia pomocy ofiarom tej polityki. W innych warunkach protest ten przeszedłby zupełnie niepostrzeżenie dla społeczeństwa ukraińskiego, dziś nabrał on decydującego znaczenia.

Przed tym nawet, niż Ukraiński[§] Centralny Komitet² zdołał zareagować na inicjatywę lwowskiego oddziału, zbiera się egzekutywa UNDO i bierze na siebie inicjatywę prowadzenia akcji protestacyjnej na wszystkich ziemiach ukraińskich w Polsce, Rumunii i Czechosłowacji, i we wszystkich skupiskach emigracji nadnieprzańskiej i galicyjskiej.

Nieco później zwraca się z listem pasterskim do wszystkich wiernych metropolita A. Szeptycki, przywołując społeczeństwo ukraińskie poza granicami ZSRS do ofiarnej pomocy cierpiącym rodakom Ukrainy sowieckiej.

Inicjatywa ta napotkała wszędzie głęboki oddźwięk i nawet lewicowe ugrupowania Galicji, nie łącząc się wprawdzie w organizacje lub komitety z innymi warstwami społeczeństwa, podchwyty ją i poczynają prowadzić samodzielnie akcję protestacyjną pomocy głodnym.

Rozmach całego tego ruchu był tak niespodziewany dla URL-owskiego społeczeństwa, że niektóre ośrodki naszej organizacji, nie mając czasu do porozumienia się z centralą, poczęły przyłączać się do miejscowych nowo powstałych komitetów. Dopiero później, na wyraźne polecenie swoich organów kierowniczych, organizacje te odseparowywały się od wspólnej akcji i poczęły zakładać swoje komitety nadnieprzańskie.

W początkach września w Warszawie został zwołany, przez przedstawicieli wszystkich istniejących w Polsce organizacji, własny Emigracyjny Ukraiński Komitet Pomocy Głodnym Ukrainy przy UCK w Polsce³. W skład jego weszli:

[§] *Było*: Warszawski.

² Ukraiński Centralny Komitet (UCK) – ukraińska organizacja społeczno-polityczna powołana 27 IV 1921 z inicjatywy Andrija Łukaszewycza, Pyłypa Pyłypczuka, Andrija Nikowskiego. Celem organizacji była m. in. opieka nad stanem materialnym uchodźców z Ukrainy, zaspakajanie ich potrzeb religijnych, kulturalnych, oświatowych oraz opieka prawna i społeczna. UCK działał w ramach sekcji: organizacyjnej, finansowej, kulturalno-oświatowej i internowanych. W 1933 UCK miał 45 oddziałów i 19 delegatów korespondentów, a w 1934 – 54 oddziały, z których największe mieściły się w Warszawie, Kaliszu, Poznaniu i Łucku. Działalność została zawieszona we wrześniu 1939, zaś w grudniu utworzono okupacyjny UCK, którego prezesem został Wołodymyr Kubijowicz.

³ Według Roberta Potockiego był to: Ukraiński Emigracyjny Komitet Pomocy Głodującym na Ukrainie, zob. R. Potocki, *Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej (1920–1939)*, Lublin 1999, natomiast wg Emiliana Wiszki Ukraiński Emigracyjny Komitet Pomocy Głodnej Ukrainie przy UCK w Polsce, zob. E. Wiszka, *Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939*, Toruń 2005. Komitet założony 16 IX 1933 z inicjatywy ZG UCK, w celu niesienia pomocy ofiarom głodu na terenie USRS; dzięki staraniom Komitetu jesienią 1933 ogłoszono „dzień żałoby i protestu przeciwko sowieckim prześladowaniom” przypadający na 29 X 1933; na czele Komitetu stał Lew Czykałenko; Komitet zajmował się zbórką datków, artykułów żywnościowych i wysyłaniem ich do USRS, ale przede wszystkim skupiał się na informowaniu o katastrofie społeczności międzynarodowej, wysyłając dane o sytuacji do Czechosłowacji, Niemiec oraz Belgii; Komitet działał co najmniej do czerwca 1935.

– як голова, інж. Гловінський⁴ – як заступник голови, скарбник Завадська⁵ – як секретар і звичайні члени: Лукашевич⁶, Лазаревський⁷ і інж. Шевченко⁸.

Цей Комітет звернувся [до] всіх відділень УЦК у Польщі з відозвою і проханням про підтримку його акції.

Крім цього, Головна управа УЦК [у Польщі] розіслала до всіх своїх відділень циркуляр, в якому рекомендується підтримати акції Еміграційного комітету допомоги і безпосереднього повідомити про результати центру в згаданій вище справі. Цим способом у Польщі в середовищі УЦК виникла нова організація, центр якої знаходиться у Варшаві при Гол[овній] управі УЦК, а всі відділення УЦК по відношенні до цього центру виконують функції його філії.

Організації подібного зразка виникли в Румунії, Болгарії і Франції. Їхню спільну акцію координує Головна еміграційна рада у Франції з проф. Шульгиним⁹ на чолі, який у своїх міжнародних виступах і відносинах із Львівським загальноукраїнським комітетом, спирається на вищезгаданому

⁴ Євген Гловінський, інж., з кінця 1930 секретар Економічної семінарії Українського наукового інституту, водночас керівник Бібліотеки Українського наукового інституту; в 1933 заступник голови і скарбник Комітету допомоги голодній Україні при УКЦ; з 1937 секретар Ради товариства УКЦ.

⁵ Валентина Завадська (нар. 1886?), до 1920 в Києві, потім в еміграції у Львові, згодом у Варшаві; у двадцятих і тридцятих роках ХХ ст. діяч української громадськості в П РП, член Спілки українок емігранток; у 1930–1931 секретар Українського клубу у Варшаві; з 1930 керівник жіночої секції Клубу «Прометей»; з вересня 1933 скарбник і член управління Комітету допомоги голодній Україні; після II світової війни в Канаді.

⁶ Андрій Лукашевич, (нар. 1883), д-р, інж. залізничної справи; під час правління гетьмана Павла Скоропадського міністр залізниці; з 1921 шеф Української дипломатичної місії в Польщі, потім голова дирекції УКЦ; згодом член Ради товариства УКЦ; з 1933 член Комітету допомоги голодній Україні при УКЦ.

⁷ Гліб Лазаревський (нар. 1877), син Олександра, відомого історика; юрист; прокурор в Києві, публіцист; співзасновник Українського юридичного товариства в Києві (1917); в 1933 секретар Комітету допомоги голодній Україні при УКЦ; з 1933 член Ради товариства УКЦ; з червня 1934 секретар управління цього відділу УКЦ у Варшаві, з 1935 голова управління того ж відділу; співпрацівник Українського наукового інституту; публікував на шпальтах «Діла» і «Тризуба»; з 1940 в СРСР.

⁸ Володимир Шевченко (нар. 15 VII 1897 в Пісочині, Харківська обл.), інж., сотник армії УНР; з 1918 в 3 Залізній бригаді арт.; у 1921–1923 в таборі інтернованих в Каліші; з 1924 у Варшаві; з кінця 1929 керівник 3 сектора II секції Генерального штабу армії УНР в екзилі; з 1931 член управління Спілки інженерів і техніків українців емігрантів у Польщі, а також правління Товариства допомоги українцям студентам вищих навчальних закладів м. Варшави, а також Українського клубу; з 1933 член управління Комітету допомоги голодній Україні; з липня 1934 шеф розвідки спецслужби УНР «Наступ»; з 1937 у відділі УКЦ в Гдині, водночас ад'ютант ген. Володимира Сальського; у вересні 1939 перебував у Варшаві.

⁹ Олександр Шульгин (1889–1960), проф., історик, політик; з липня 1917 до січня 1918 і в 1926–1936?, 1939–1940 і 1945–1946 керівник секретаріату/міністр закордонних справ УНР; з липня до грудня 1918 посол України в Софії; у 1920–1921 делегат УНР при Лізі Народів; потім в 1923–1927 в еміграції в ЦСР, керівник УРДП в Празі, потім емігрував у Францію; зв'язаний з II відд. Гол. шт. ВП; співредактор «Тризуба» і з 1940 редактор; у 1939–1940 прем'єр УНР; у 1940–1941 ув'язнений німцями; помер у Парижі.

dr Czykałenko – jako prezes, inż. Głowiński⁴, jako zastępca prezesa i skarbnik, Zawadzka⁵ jako sekretarz i zwyczajni członkowie: Łukaszewicz⁶, Łazarewski⁷ i inż. Szewczenko⁸.

Komitet ten zwrócił się [do] wszystkich oddziałów UCK w Polsce z odezwą i prośbą podtrzymania jego akcji.

Poza tym, Główny Zarząd UCK [w Polsce] rozesłał do wszystkich swoich oddziałów okólnik, w którym poleca poparcie akcji Emigracyjnego Komitetu Pomocy i komunikowania się w powyższej sprawie bezpośrednio z centralą. W ten sposób powstała w Polsce, w środowisku UCK nowa organizacja, centrala której znajduje się w Warszawie przy Głównym Zarządzie UCK, a wszystkie oddziały UCK w stosunku do tej centrali wykonują funkcje jego filii.

Organizacje podobnego typu powstały w Rumunii, Bułgarii i Francji. Ich wspólną akcją koordynuje Główna Rada Emigracyjna we Francji z prof. Szulginem⁹ na czele, który w swoich wystąpieniach międzynarodowych i stosunkach z lwowskim ogólnoukraińskim komitetem, opiera się na wyżej wspomnianej centrali i jej oddziałach. Ze względu na to, że rząd ZSRS nie chce uznać istniejącego głodu w podbitych

⁴ Eugeniusz Głowiński (Jewhen Hłowiński), inż., od końca 1930 sekretarz Seminarium Ekonomicznego Ukraińskiego Instytutu Naukowego, jednocześnie kierownik Biblioteki Ukraińskiego Instytutu Naukowego; w 1933 zca prezesa i skarbnik Komitetu Pomocy Głodnej Ukrainie przy UCK; od 1937 sekretarz Rady Towarzystwa UCK.

⁵ Walentyna Zawadzka (ur. 1886?), do 1920 w Kijowie, potem na emigracji we Lwowie, następnie w Warszawie; w latach dwudziestych i trzydziestych XX w. działaczka ukraińskiej społeczności w II RP, członkini Związku Ukrainek Emigrantek; w l. 1930–1931 sekretarz Klubu Ukraińskiego w Warszawie; od 1930 przewodnicząca sekcji kobiecej Klubu „Prometeusz”; od września 1933 skarbnik i członek zarządu Komitetu Pomocy Głodnej Ukrainie; po II wojnie światowej w Kanadzie.

⁶ Andrzej Łukaszewicz (Andrij Łukaszewycz) (ur. 1883), dr, inż. kolejnictwa; w czasie rządów hetmana Pawła Skoropadskiego minister kolei; od 1921 szef Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej w Polsce, następnie prezes dyrekcji UCK; potem członek Rady Towarzystwa UCK; od 1933 członek Komitetu Pomocy Głodnej Ukrainie przy UCK.

⁷ Gleb Łazarewski (Hlib Łazarewskyj) (ur. 1877), s. Ołeksandra, znanego historyka; prawnik, prokurator w Kijowie, publicysta; współzałożyciel Ukraińskiego Towarzystwa Prawniczego w Kijowie (1917); w 1933 sekretarz Komitetu Pomocy Głodnej Ukrainie przy UCK; od 1933 członek Rady Towarzystwa UCK; od czerwca 1934 sekretarz zarządu Oddziału UCK w Warszawie, od 1935 prezes zarządu tegoż oddziału; współpracownik Ukraińskiego Instytutu Naukowego; publikował na łamach „Diła” i „Tryzuba”; od 1940 w ZSRS.

⁸ Wołodmyr Szewczenko (ur. 15 VII 1897 w Pisoczynie obw. charkowski) inż., sotnyk armii URL; od 1918 w 3 Żelaznej Brygadzie Art.; w l. 1921–1923 w obozie internowanych w Kaliszu; od 1924 w Warszawie; od końca 1929 kierownik 3 sektora II sekcji Szt. Gen. armii URL na emigracji; od 1931 członek zarządu Związku Inżynierów i Techników Ukraińców Emigrantów w Polsce oraz zarządu Towarzystwa Pomocy Ukraińcom Studentom Wyższych Szkół m. Warszawy, a także Klubu Ukraińskiego; od 1933 członek zarządu Komitetu Pomocy Głodnej Ukrainie; od lipca 1934 szef wywiadu służby specjalnej URL „Nastup”; od 1937 w Oddziale UCK w Gdyni, jednocześnie adiutant gen. Wołodymyra Salskiego; we wrześniu 1939 przebywał w Warszawie.

⁹ Ołeksandr Szulhyn (1889–1960), prof., historyk, polityk; od lipca 1917 do stycznia 1918 i w l. 1926–1936?, 1939–1940 i 1945–1946 kierownik sekretariatu/minister spraw zagranicznych URL; od lipca do grudnia 1918 ambasador Ukrainy w Sofii; w l. 1920–1921 delegat URL przy Lidze Narodów; następnie w l. 1923–1927 na emigracji w CSR, przewodniczący URDP w Pradze, potem wyemigrował do Francji; powiązany z Oddz. II Szt. Gł. WP; współredaktor „Tryzuba” i od 1940 redaktor; w l. 1939–1940 premier URL; w l. 1940–1941 więziony przez Niemców; zmarł w Paryżu.

центрі та його відділеннях. З огляду на те, що уряд СРСР не хоче визнати пануючого голоду в завойованих ним країнах, надання безпосередньої допомоги дуже утруднюється. Враховуючи це, Еміграційні комітети накреслили собі деякий план діяльності. Вони всі в найближчій сфері своїх впливів збирають різні матеріали, переважно листи з України, в яких знаходяться вісті про голод і інформацію про різні нещастя, які мучать український народ. Проводиться анкетування серед біженців або подорожніх іноземців, які голодну катастрофу в Україні бачили на свої очі. Ці комітети збирають адреси більш відомих людей в Україні, яким продовольча допомога необхідна й обов'язкова. Головний акцент робиться на створенні фондів, підкреслюючи, що, незважаючи на те, якої б величини були жертви, грошова допомога в продуктах буде надаватися голодуючим родинам лише в поодиноких і виняткових випадках, а більшість фонду буде призначена на пропаганду й інформування міжнародних кіл про перебіг голоду в Україні і роль радянської політики, яка до цього спричинилася.

Всі комітети заявляють, що без міжнародної допомоги, яку було організовано в 1921 р., важко сподіватися якого-небудь порятунку для голодуючих, тому що наших убогих фінансових засобів не вистачило б на те, а радянський уряд, без ініціативи міжнародних чинників, не допустить до надання допомоги в ширшому масштабі. З метою притягнення до допомоги впливові міжнародні фактори й організації, представники парламентських українських клубів у Польщі й Румунії зробили ряд подорожей по Європі. У Женеві звернулися до голови б[увшої] сесії Ліги Націй – Мовінкля¹⁰. При допомозі спільних зборів, до яких доєднався від імені української еміграції і уряду УНР – проф. Шульгин, вдалося зацікавити сесію, яка під час свого спеціального закритого засідання схвалила доручити Міжнародному Червоному Хрестові розгляд нашої справи і звернення до відповідних чинників СРСР з метою організації належної акції допомоги голодуючим.

З другого боку, завдячуючи пресовій акції, в багатьох країнах вдалося звернути увагу ширших кіл тамтешнього суспільства на наше національне нещастя в Україні. Багато періодичних органів швейцарської, французької, бельгійської, англійської, скандинавської, чехословацької і північноамериканської преси на користь нашої акції почало енергійну пропаганду.

До цього спричинилися різного роду маніфестаційні виступи українського населення такі, як в Чернівцях, в Буковині і, особливо, в Нью-Йорку під час перебування тут Литвинова.

Водночас, з національно-політичною акцією велася належна робота і в колах релігійно настроєних суспільств. Ініціатива галицького Митро-

¹⁰ Йоган Людвіг Мовінкель (1870–1943), норвезький торговельник, власник корабельної фірми в Берген, діяч ліберальної партії; в 1922 міністр торгівлі і міністр закордонних справ; у 1924–1926, 1928–1931, 1933–1935 прем'єр і міністр закордонних справ; у 1940–1942 представник Королівства Норвегії в Швеції; помер у Нью-Йорку.

przezeń krajach, niesienie bezpośredniej pomocy jest bardzo utrudnione. Licząc się z tym, komitety emigracyjne nakreśliły sobie pewien plan działalności. Wszystkie one gromadzą w najbliższej sferze swoich wpływów różne materiały, przeważnie listy z Ukrainy, w których są [zawarte] wiadomości o głodzie i informacje o różnych nieszczęściach dręczących naród ukraiński. Przeprowadzane są ankiety wśród zbiegów lub podróźnych cudzoziemców, którzy katastrofę głodową na Ukrainie widzieli na własne oczy. Zbierają te komitety adresy wybitniejszych ludzi na Ukrainie, jakim pomoc aprowizacyjna jest nieodzowna i konieczna. Główny nacisk kładzie się na zbieranie funduszu, podkreślając, że jak wielkie nie byłyby ofiary na ten fundusz, pomoc w produktach lub pieniężna będzie niesiona głodującym rodzinom tylko w poszczególnych i wyjątkowych wypadkach, a większość funduszu zostanie przeznaczona na propagandę i informowanie międzynarodowych kół o przebiegu głodu na Ukrainie i roli polityki sowieckiej, która się do tego przyczyniła.

Wszystkie komitety oświadczają, że bez międzynarodowej pomocy, takiej, jaka była zorganizowana w 1921 r., trudno spodziewać się jakiegokolwiek ratunku dla głodnych, ponieważ nasze ubogie zasoby finansowe nie wystarczyłyby na to, a i rząd sowiecki bez inicjatywy czynników międzynarodowych nie dopuści do pomocy na szerszą skalę. W celu pociągnięcia do pomocy wpływowych czynników międzynarodowych i organizacji, przedstawiciele parlamentarnych klubów ukraińskich w Polsce i Rumunii odbyli szereg podróży po Europie. W Genewie zwrócono się do prezesa b[yłej] sesji Ligi Narodów – Mowinkla^h. Przy pomocy wspólnych starań, do których przyłączył się w imieniu emigracji ukraińskiej i rządu URL – prof. Szulgin, udało się zainteresować sesję, która na swoim specjalnym, zamkniętym posiedzeniu uchwaliła polecić Międzynarodowemu Czerwonemu Krzyżowi rozpatrzenie naszej sprawy i zwrócenie się do odpowiednich czynników ZSRS w celu zorganizowania odpowiedniej akcji pomocy głodnym.

Z drugiej strony, zawdzięczając prasowej akcji, udało się w wielu krajach zwrócić uwagę szerszych kół tamtejszego społeczeństwa na nasze nieszczęście narodowe na Ukrainie. Wiele periodycznych organów szwajcarskiej, francuskiej, belgijskiej, angielskiej, skandynawskiej, czeskiej i północnoamerykańskiej prasy rozpoczęło na korzyść naszej akcji energiczną propagandę.

Przyczyniły się do tego różnego rodzaju manifestacyjne wystąpienia ludności ukraińskiej, jak w Czerniowcach, na Bukowinie, a zwłaszcza w Nowym Jorku podczas bytności tam Litwinowa.

Jednocześnie z akcją narodowo-polityczną prowadzona była odpowiednia praca i w kołach religijnie nastrojonych społeczeństw. Inicjatywa galicyjskiego metropolity A. Szeptyckiego znalazła oddźwięk w kościele rz[ymsko]kat[olickim] i kardynał wiedeński – Innitzerⁱ zorganizował komitet pomocy głodnym [zło-

^h Było: Mowinkla.

ⁱ Było: Innicer. Tak w całym dokumencie.

¹⁰ Johan Ludvig Mowinckel (1870–1943), norweski handlowiec, właściciel firmy okrętowej w Bergen, działacz partii liberalnej; w 1922 minister handlu i minister spraw zagranicznych; w l. 1924–1926, 1928–1931, 1933–1935 premier i minister spraw zagranicznych; w l. 1940–1942 przedstawiciel Królestwa Norwegii w Szwecji; zmarł w Nowym Jorku.

полита А. Шептицького знайшла відгук в Р[имо-]Кат[олицькому] костелі і віденський кардинал Інніцер організував комітет допомоги голодуючим з представників різних релігійних і національних організацій, до складу якого, як секретар, увійшов Амменде¹¹. Кардинал Інніцер просив Амменде про підтримку його намірів в напрямку скликання на кінець грудня у Відні міжнародної конференції з метою порозуміння всіх зацікавлених у справі акції допомоги голодуючим і приєднання до спільної роботи як безпосередньої допомоги, так і одержання підтримки з боку відоміших благодійних і політичних організацій. Ця конференція відбулася в кінці грудня у Відні в Кардинальському палаці, під головуванням самого кардинала. Представлялися всі крайові українські комітети, деякі російські, всі німецькі й австрійсько-єврейські. Крім цього, були присутні представники благодійних організацій різних напрямків, такі, як напр., квакерські з Англії, протестантські з женевського світового центру, меноніти і інші.

Конференція працювала два дні.

Після довгої промови генерального секретаря Амменде, яку урізноманітнено демонструванням чисельної серії фотографічних копій з України, після дискусії, прийнято ухвалу, в якій зверталось до совісті всього світу з закликом про допомогу голодуючим України, Північного Кавказу й Волжанського краю, звертаючи увагу на те, що тоді, коли гинуть від голоду мільйони людей, деякі країни мусять знищувати надмір запасів харчових продуктів. Конференція визнала, що індивідуальна допомога в сучасних умовах і при колосальному розмаху голодної катастрофи не може бути визнана за втішну і тому потрібна масова допомога, на зразок тієї, яку в 1921 році зорганізувала Америка.

Крім прийнятої ухвали, конференція уповноважила кардинала Інніцера нагадати і Лізі Націй, і Міжнародній організації Червоного Хреста про їхні рішення в справі голоду.

Крім того, схвалено про відрядження генерального секретаря Амменде до півн.-американських держав з серією доповідей з метою спонукання там ініціативи для організації загальної акції допомоги голодуючим.

Поодинокі промовці вказували на велике значення, яке може сьогодні мати для совітів голос Америки в справі допущення до територій, охоплених голодом акції допомоги і використання великих запасів збіжжя в Канаді.

¹¹ Евальд Амменде (1892–1936), естонський німець, д-р, співзасновник Спілки німецьких меншин за кордоном; співзасновник і в 1925–1936 генеральний секретар Європейського конгресу національних меншин; автор *Human Life in Russia, Muss Russland hungern? Menschen- und Völkerschicksale in der Sowjetunion*; захисник прав національних меншин в Лізі Народів – вважав, що держави повинні трактувати меншини з гідністю, відповідно до міжнародного права, одночасно меншини повинні бути лояльні щодо держави і не можуть бути джерелом ірреденти; Опублікував питання голоду в СРСР в двадцятих і тридцятих роках; вважав, що Москва використовує національні меншини, які проживають в сусідніх державах, з ціллю дестабілізації ситуації в тих державах; помер у Китаї.

zony] z przedstawicieli różnych religijnych i narodowych organizacji, w skład którego jako sekretarz wszedł Ammende¹¹. Kardynał Innitzer prosił Ammende o podtrzymanie jego zamiarów w kierunku zwołania w końcu grudnia w Wiedniu międzynarodowej konferencji, w celu porozumienia się wszystkich zainteresowanych w sprawie akcji pomocy głodnym i przystąpienia do wspólnej pracy, zarówno bezpośredniej pomocy, jak i uzyskania poparcia ze strony wybitniejszych charytatywnych i politycznych organizacji. Konferencja ta odbyła się w końcu grudnia w Wiedniu, w pałacu kardynalskim, pod przewodnictwem samego kardynała. Reprezentowane były wszystkie krajowe komitety ukraińskie, niektóre rosyjskie, wszystkie niemieckie i austriacko-żydowskie. Poza tym byli obecni przedstawiciele charytatywnych organizacji różnych kierunków, jak np. kwakierskie z Anglii, protestanckie z genewskiej światowej centrali, menonici i inne.

Konferencja obradowała dwa dni.

Po dłuższej przemowie generalnego sekretarza Ammende, urozmaiconej demonstrowaniem licznej serii odbitek fotograficznych z Ukrainy, po dyskusji powzięto uchwałę, w której zwrócono się do sumienia całego świata z wezwaniem pomocy głodnym Ukrainy, Północnego Kaukazu i Kraju Wołżańskiego, zwracając uwagę na to, że wówczas kiedy giną z głodu miliony ludzi, niektóre kraje muszą niszczyć zbywające zapasy produktów żywnościowych. Konferencja uznała, że pomoc indywidualna w obecnych warunkach i przy kolosalnym rozmachu katastrofy głodowej nie może być uznana za wystarczającą, a zatem potrzebna jest masowa pomoc na wzór tej, którą w roku 1921 zorganizowała Ameryka.

Poza powziętą uchwałą konferencja upoważniła kardynała Innitzera do przypomnienia i Lidze Narodów, i Międzynarodowej Organizacji Czerwonego Krzyża o ich postanowieniach w sprawie głodu.

Poza tym uchwalono delegować generalnego sekretarza Ammende do północnoamerykańskich państw z serią odczytów, w celu pobudzenia tam inicjatywy zorganizowania powszechnej akcji pomocy głodnym.

Poszczególni mówcy wskazywali na wielkie znaczenie, jakie może dziś mieć dla Sowietów głos Ameryki w sprawie dopuszczenia do terenów ogarniętych głodem akcji pomocy i wykorzystania wielkich zapasów zboża w Kanadzie.

Wielkie przygnębiające wrażenie wywarły krążące w kuluarach wiadomości o tym, że i w Polsce, i Niemczech ze względu na kierunek urzędowej polityki na korzyść Sowietów, akcja propagandy pomocy głodnym jest wielce utrudniona.

¹¹ Ewald Ammende (1892–1936), estoński Niemiec, dr, współzałożyciel Związku Mniejszości Niemieckich Zagranicą; współzałożyciel i w l. 1925–1936 sekretarz generalny Europejskiego Kongresu Mniejszości Narodowych; autor *Human Life in Russia, Muss Russland hungern? Menschen- und Völkerschicksale in der Sowjetunion*; obrońca praw mniejszości narodowych w Lidze Narodów – uważał, że państwa powinny traktować mniejszości z należytą godnością, zgodnie z prawem międzynarodowym, jednocześnie mniejszości powinny być lojalne w stosunku do państwa i nie stanowić źródła irrendenty; Upublicznił kwestie głodów w ZSRS w l. dwudziestych i trzydziestych; uważał, że Moskwa wykorzystuje mniejszości narodowe zamieszkałe w państwach ościennych do destabilizacji sytuacji w tychże państwach; zmarł w Chinach.

Велике пригноблююче враження викликали чутки, які ходили в кулуарах, про те, що і в Польщі, і в Німеччині, з огляду на напрямок урядової політики на користь совітів, акція пропаганди допомоги голодуючим вельми утруднена. Вказувалося на те, що в Німеччині, м. ін., забороняється навіть скликувати збори й організовувати публічні доповіді. Останньою ухвалою конференції було визнання потреби повторного скликання подібної конференції в майбутньому, оскільки попередні ухвали увійдуть у життя і дадуть які-небудь позитивні результати.

Під час прощання, члени обмінялися адресами і зобов'язалися до обміну інформаційними матеріалами про стан і розмір голоду з метою їхнього використання в пресі своїх держав. Українські комітети, як державні, так і еміграційні, шляхом кореспонденції ще перед конференцією схвалили видання спільним коштом книжки на кількох європейських мовах, присвяченої голодній катастрофі і її наслідкам. Еміграційний комітет в Парижі схвалив, крім цього, видання подібних публікацій мовою цих держав, де знаходять наші емігранти.

Варшавський комітет з перших днів свого існування схвалив видання такої книжки. Вищезгаданий проект не здійснено, з огляду на невідповідну політичну кон'юнктуру¹².

Не вдалося також комітетові залучити до співпраці значнішого числа польських громадян в такому масштабі, як це здійснили наші комітети в Болгарії, Чехословаччині, Франції й Англії. Ймовірно, це результат цієї самої політичної кон'юнктури, яка не дозволила, напр., досі в жодній серйозній польській щоденній газеті вмістити статті про голод.

У одній редакції ми почули, напр., що голод це казка, вигадана в Берліні і що польське суспільство зовсім іншої думки про цю справу, ніж ми.

В очікуванні більш відповідної хвилини для нашої пропаганди, Варшавський комітет всю свою увагу звертає на збирання адресів і вістей про голод. Ми ведемо пропаганду серед еміграції в Польщі про вирішення одного дня в місяці, який буде призначений думкам і спогадам про Україну, в якому відбудеться добровільний піст з тим, щоб заощаджені гроші пожертвувати світовим організаціям допомоги нашій батьківщині.

Варшава, 6 II 1934 року

ЦВА, Від. II ГШ, спр. I.303.4.5559, арк. 150, 159–168.

Копія, машинопис.

Документ польською мовою.

¹² Однак пізніше комітет видав брошуру про голод польською мовою під назвою *Glód na Ukrainie i jego przyczyny* (Варшава 1934), авторства Гліба Лазаревського.

Wskazywano, że w Niemczech m. in. jest zabronione nawet zwoływanie zebrań i organizowanie publicznych odczytów. Ostatnią uchwałą konferencji było uznanie potrzeby ponownego zwołania podobnej konferencji w przyszłości, o ile poprzednie uchwały wejdą w życie i dadzą jakiegokolwiek pozytywne wyniki.

Przy pożegnaniu członkowie doręczyli sobie adresy i zobowiązali się do wymiany materiałów informacyjnych o stanie i rozmiarze głodu, w celu wykorzystania tych materiałów w prasie swoich krajów. Komitety ukraińskie zarówno krajowe, jak i emigracyjne uchwaliły drogą korespondencji jeszcze przed konferencją, wydanie wspólnym kosztem książki w kilku językach europejskich, poświęconej katastrofie głodowej i jej przyczynom. Emigracyjny komitet w Paryżu uchwalił poza tym wydanie podobnych druków w języku tych państw, gdzie znajdują przytułek nasi emigranci.

Komitet Warszawski w pierwszych już dniach swego istnienia uchwalił wydanie takiej książki. Projekt powyższy nie doszedł jednak do skutku ze względu na nieodpowiednią koniunkturę polityczną¹².

Nie udało się również komitetowi pociągnąć do współpracy znaczniejszej ilości polskich obywateli, tak jak uskuteczniły to nasze komitety w Bułgarii, Czechosłowacji, Francji i Anglii. Prawdopodobnie jest to wynikiem tej samej koniunktury politycznej, która nie zezwoliła np. dotychczas zamieścić w żadnym poważnym dzienniku polskim artykułu dotyczącego głodu.

W jednej [z] redakcji usłyszeliśmy np., że głód jest bajką wymyśloną w Berlinie i że polskie społeczeństwo jest zupełnie innego zdania o tej całej sprawie niż my.

W oczekiwaniu bardziej odpowiedniej chwili dla naszej propagandy, Komitet Warszawski całą swoją uwagę zwraca na zbieranie adresów i wiadomości o głodzie. Prowadzimy propagandę wśród emigracji w Polsce o ustalenie jednego dnia w miesiącu, który będzie przeznaczony na myślenie i wspomnienie o Ukrainie, w którym odbędzie się dobrowolny post z tym, aby zaoszczędzone pieniądze ofiarować światowym organizacjom pomocy naszej ojczyźnie.

Warszawa, dnia 6 II 1934 rok

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.5559, k. 150, 159–168.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

¹² W późniejszym terminie komitet jednak wydał broszurę o głodzie w języku polskim pt. *Głód na Ukrainie i jego przyczyny* (Warszawa 1934), autorstwa Hliba Łazarewskiego.

№ 197

11 квітня 1934, Москва. Із звіту про службову подорож в Україну заступника торговельного радника Посольства РП у Москві

^a-Посольство
Речі Посполитої Польської
у Москві^a

Москва, 11 квітня 1934 року

Звіт Пана Яна Лагоди¹ зі службової подорожі в Україну, яка відбулася
від 1 до 10 п. м.

Місце й мета подорожі

За місце подорожі було вибрано околиці залізниці від Києва до Коростеня, далі до Житомира, Бердичева, Козятина, Умані, тобто адміністративні області, які за чисельними й провіреними інформаціями зимою 1933/[19]34 [років] були охоплені голодом та в яких в минулому році страшний голод заподіяв значної шкоди людям і худобі. Конкретно йшлося про те, щоб зорієнтуватися на місці, в якому стані знаходиться постачання населення, який стан харчових запасів на переднівку, в якому стані знаходиться живий інвентар, в якій мірі виконуються польові роботи, в якому стані посіви і які перспективи на евентуальний врожай 1934 року.

Загальне враження

З метою встановлення безпосереднього контакту з населенням, яке подорожує залізницею, дорогу від Києва до Умані через Коростень, Бердичів, Козятин я пробув у вагоні 3 кл., перевантаженим до крайньої міри. Цей спосіб подорожі, хоч незмірно обтяжливий, я вважаю обов'язковим, якщо нема іншого способу, щоб встановити безпосередній контакт із сірим сільським населенням. Подорожування в м'яких і «спальних» вагонах не дає, з огляду спостережень, бажаних результатів, тому що в цих вагонах подорожують майже виключно державні й партійні сановники та члени ОГПУ. До речі кажучи, треба зазначити, що в українських потягах, серед пасажирів м'яких і «спальних» вагонів, величезний відсоток становлять представники національних меншин. Як на характерне явище, можна ще вказати, що в цих вагонах не чути української мови, в вагонах 3 кл., тобто твердих, українську мову лише інколи можна почути.

[...]

^a-^a *Відбито штампом.*

¹ Ян Лагода (нар. 30 I 1886), контрактний працівник МЗС; з 16 I 1933 до 1937 заступник торговельного радника Посольства РП в Москві.

Nr 197

11 kwietnia 1934, Moskwa. Fragment sprawozdania z podróży służbowej na sowiecką Ukrainę radcy handlowego Ambasady RP w Moskwie

^{a-}Ambasada
Rzeczypospolitej Polskiej
w Moskwie^a

Moskwa, dnia 11 kwietnia 1934 roku

Sprawozdanie Pana Jana Łagody¹ z podróży służbowej na Ukrainę, która miała miejsce w czasie od 1 do 10 bm.

Miejsce i cel podróży

Za miejsce podróży zostały wybrane okolice kolei od Kijowa do Korostenia, następnie dalej do Żytomierza, Berdyczowa, Koziatyna, Humania, tj. okręgi administracyjne, które wg licznych i sprawdzonych informacji zostały dotknięte głodem w zimie 1933/[19]34 oraz na których w roku poprzednim okrutny głód wyrządził znaczne straty w ludziach i w inwentarzu żywym. Konkretnie chodziło o to, żeby się zorientować na miejscu, w jakim stanie znajduje się aprowizacja ludności, jaki jest stan zapasów aprowizacyjnych na przednówku, w jakim stanie znajduje się inwentarz żywy, w jakim stopniu wykonuje się roboty polne, w jakim stanie są zasiewy i jakie są widoki na ewentualny urodzaj roku 1934.

Ogólne wrażenie

Celem nawiązania bezpośredniego kontaktu z podróżującą kolejami ludnością, drogę od Kijowa do Humania przez Korosteń, Berdyczów, Koziatyn przebyłem w wagonie 3 kl[asy], przeładowanym do ostatniego stopnia. Ten sposób podróży, aczkolwiek niezmiernie uciążliwy, uważam za konieczny, skoro się nie ma innej sposobności nawiązania bezpośredniego kontaktu z szarą ludnością wiejską. Podróżowanie w wagonach miękkich i sleepingach nie daje pod względem czynienia obserwacji pożądaných rezultatów, gdyż w wagonach tych podróżują prawie wyłącznie dygnitarze państwowi i partyjni oraz członkowie OGPU. Nawiasem mówiąc, zaznaczyć trzeba, że w pociągach ukraińskich wśród pasażerów wagonów miękkich i sleepingów, olbrzymi odsetek stanowią przedstawiciele mniejszości narodowych. Jako zjawisko charakterystyczne można jeszcze wskazać, że w wagonach tych nie słyhać mowy ukraińskiej, w wagonach 3 kl[asy] tzn. twardych, język ukraiński tylko kiedy niekiedy daje się słyszeć.

[...]

^{a-a} *Odbito stemplem.*

¹ Jan Łagoda (ur. 30 I 1886), pracownik kontraktowy MSZ; od 16 I 1933 do 1937 zca radcy handlowego Poselstwa RP w Moskwie.

Постачання

Постачання міського населення в Коростені, Житомирі, Козятині і Умані дуже недостатнє, забезпечення вільного ринку убоге, продаж картоплі відбувається малими кількостями на штуки, таким же способом – продаж буряків і моркви. Я на базарі бачив картоплю не більшу від волоського горіха. У вільній продажі хліба немає зовсім, одиноким джерелом хліба є державні комерційні крамниці. Особливо убоге забезпечення ринку в Умані. На величезній ринковій площі під час мого там перебування знаходилося щонайменше 2000 осіб, які тиняються здебільшого без мети, тому що я не бачив, щоб вони що-небудь купували або продавали. На цьому базарі продовольчих товарів майже немає, продавалися в'язки дерева, деревне вугілля, кілька мішків ячменю, мішечок пшеничної муки, кілька пляшок олії. Ціни дуже високі: картоплю, напр., продають по 25 крб. пуд, а ячмінь по 45 крб. Кормів майже нема. Харчування корови в Житомирі денно коштує 20–25 крб., молоко продають по 3 крб. за літр, через що лише добра корова дає на своє утримання. Постачання кормів на ринок раптово зменшилося з моментом початку польових робіт. Державні крамниці зараз перейменовано на «Універмаги» – пусто на всіх полицях. Формально задовільнено розпорядження влади про піднесення державної торгівлі на вищий рівень. Замість нужденних крамничок є так само нужденні «універмаги», а в дійсності нічого не помінялося.

Постачання села набагато гірше, населення розповідає, що хліба в селі нема майже зовсім: заробітки в сільських колективах були низькі, які не перевищують 3 кг збіжжя в день. При нормальному здоров'ї можна в колективі пропрацювати 200 днів і заробити 600 кг збіжжя. Цього з великим надлишком вистачить для прохарчування працюючого, однак, якщо візьмемо до уваги прохарчування родини, забезпечення її хоч би в найбільш поганий одяг, взуття, купівлю дерева, нафти й цілого ряду інших необхідних предметів, зрозумілим буде, що сільське населення не може не голодувати в цих умовах. В особливо важкій ситуації знаходяться області, в яких є цукроварні, тому, що населення примушується вирощувати буряки з метою забезпечення цукроварень, тимчасом за доставлені буряки платиться дуже низькі ціни, а з розрахунками запізнюються. Внаслідок цього, населення трактує цукроварні як справжнє лихо, що воно позбавляє найкращих ділянок землі і їх примушують до нерентабельної роботи.

Я стверджую, що у відвідуваних мною областях сільське населення голодує. Виразно голодних людей зустрічається дуже багато, на залізничних станціях дуже багато покинутих дітей, які харчуються, як тільки можуть. У бік тих, що підкріплюються на станціях скеровані не лише погляди голодних дітей, але й дорослих. На станції Умань я нарахував 23 покинутих дітей віком від 5 до 12 років.

З метою купівлі хліба населення протягом останнього року позбулося всякого рухомого майна. Зараз одиноким джерелом хліба є комерційні державні крамниці в Києві, в Житомирі, а від 1 квітня і в Умані. Всупереч мос-

Apropowizacja

Apropowizacja ludności miejskiej w Korosteniu, Żytomierzu, Koziatynie i Humaniu jest bardzo niedostateczna, zaopatrzenie rynku wolnego jest ubogie, sprzedaż ziemniaków odbywa się w małych ilościach na sztuki, w ten sam sposób – sprzedaż buraków i marchwi. Widziałem na targu ziemniaki nie większe niż orzechy włoskie. W sprzedaży wolnej chleba nie ma wcale, jedynym źródłem chleba są państwowe sklepy komercyjne. Szczególnie ubogie jest zaopatrzenie rynku w Humaniu. Na olbrzymim placu rynkowym podczas mej tam bytności znajdowało się co najmniej 2000 osób, wałęsających się przeważnie bez celu, gdyż nie zauważyłem, aby coś kupowały lub sprzedawały. Na targu tym towarów aprowizacyjnych prawie że nie ma, sprzedawano wiązanki drzewa, węgiel drzewny, parę worków jęczmienia, woreczek mąki pszennej, kilka butelek oleju. Ceny są bardzo wysokie: ziemniaki np. sprzedają po 25 rb. pud, jęczmień zaś po 45 rb., paszy prawie że nie ma. Wyżywienie krowy w Żytomierzu kosztuje dziennie 20–25 rb., mleko sprzedają po 3 rb. litr, wobec tego tylko dobra krowa daje na swoje utrzymanie. Dostawa paszy na rynek zmniejszyła się raptownie z chwilą rozpoczęcia robót polnych. Sklepy państwowe zostały przemianowane obecnie na „uniwersmagi” świecące pustkami na wszystkich półkach. Formalnie stało się zadość rozporządzeniu władzy o podniesieniu handlu państwowego na wyższy stopień. Zamiast nędznych sklepików są równie nędzne „uniwersmagi”, w istocie nic się nie zmieniło.

Apropowizacja wsi jest o wiele gorsza, ludność opowiada, że chleba na wsi nie ma prawie wcale: zarobki w kolektywach rolnych były niskie, nie przekraczające 3 kg zboża dziennie. Przy normalnym zdrowiu można w kolektywie przepracować 200 dni i zarobić 600 kg zboża. Tego z wielką nadwyżką wystarczy na wyżywienie pracującego, jeśli jednak weźmiemy pod rozwagę wyżywienie rodziny, zaopatrzenie jej w najlichsze chociażby ubranie, obuwie, nabycie drzewa, nafty i całego szeregu innych nieodzownych przedmiotów, zrozumiałe będzie, że ludność wiejska nie może w tych warunkach nie głodować. Szczególnie w ciężkiej sytuacji znajdują się okręgi, posiadające cukrownie, gdyż ludność jest zmuszana do uprawy buraków celem zaopatrzenia cukrowni, tymczasem za dostarczone buraki płacą bardzo niskie ceny, a z rozrachunkami zalegają. Wskutek tego ludność traktuje cukrownie jako prawdziwą plagę pozbawiającą ich najlepszych działek ziemi i zmuszającą do nierentownej pracy.

Stwierdziłem, że w zwiedzanych przeze mnie okręgach ludność wiejska głoduje. Wyraźnie głodnych ludzi spotyka się bardzo dużo, na stacjach kolejowych jest dużo porzuconych dzieci, które się żywią jak mogą. W stronę posilających się na stacjach są skierowane nie tylko spojrzenia głodnych dzieci, lecz i dorosłych. Na stacji Humań naliczyłem 23 porzuconych dzieci w wieku od 5 do 12 lat.

Celem nabycia chleba ludność wyzbyła się w ciągu ostatniego roku wszelkiego majątku ruchomego. Obecnie jedynym źródłem chleba są komercyjne państwowe sklepy w Kijowie, w Żytomierzu, a od 1 kwietnia i w Humaniu. Wbrew praktyce moskiewskiej, w wymienionych wyżej miastach jedna osoba może nabyć więcej niż 1 kg chleba, a w Humaniu np. nawet cały bochenek. Kolejki przy

ковській практиці, у вищеназваних містах одна особа може купити більше, ніж 1 кг хліба, а в Умані, напр., навіть весь буханець. Черги при крамницях величезні. Вже створилася група лоточників, яка виключно займається купівлею і перепродажем хліба. У потягах багато людей, які носять мішки з хлібом. У містах, в яких є комерційні крамниці, важко дістатися до вагону 3 класу з приводу великого напливу людей з мішками.

Зараз внаслідок початку продажу хліба в Умані, рух дещо менший, до цього часу купувався хліб у Києві, а рік тому їздили навіть до Ленінграду, де в робітничих кварталах скуповувався додатковий хліб. Їздили також на Північний Кавказ, і навіть до Баку за кукурудзяною мукою. У більшості випадків торгівлею хлібом займаються спеціальні лоточники, що проводять час у вагонах, на станціях і базарах. Ці нові радянські купці мають моложавий вигляд, вони ознайомлені з умовами далеких ринків, з цінами, з умовами перевозу, методами давання хабарів поліційній владі, а особливо залізничникам за належне розміщення у вагоні, полегшення завантаження збіжжя, місце на полиці для снання і інші д[уже] важливі в далекій подорожі умови. Трапляється, що один селянин привезе до 10 пудів кукурудзяної муки. Така подорож переважно триває два тижні. Торгівля незмірно прибуткова. Звичайно, лоточники калькулюють в такий спосіб: половину борошна залишають для своєї родини на харчування, другу половину продають з вигодою 100% по відношенню до витрат подорожі і вартості всієї партії борошна. Як досі, вищезгадані торговельні операції саме такий прибуток приносять.

[...]

Висновки

У результаті спостережень, я можу сказати, що голод в Правобережній Україні існує як явище дуже розповсюджене, напруження його наростає на переднівку, однак, він набагато легший, ніж у минулому році, коли влада не встигала з похованням останків; ⁶фізичний стан населення дуже послаблений⁶. На цьому фоні розвинулася епідемія злякисного грипу, який, подібно як у 1918 р. на Заході, надмірно небезпечний. Від грипу помирає дуже багато людей. Явища минулорічного голоду ще не зтерлися в пам'яті людей, у вагонах говорять виключно про голод. Жінки більш витриваліші від чоловіків, через що зараз відчувається всюди їхній брак. Один з присутніх в вагоні лоточників хвалився тим, що під час голоду зумів ховати денно до 50 трупів. Розказують також про явища ^влюдодїства^в, які мали місце в мин. році. Вони трапляються також і цього року. Місяць тому в якомусь селі мати вбила двох своїх синів і їх з'їла. На підставі судового вироку її засуджено до кари смерті через отруєння. Згідно з думкою українського населення, під час минулорічного голоду згинула щонайменше половина населення.

⁶-⁶ Так у тексті.

^в-^в Надписано від руки над перекресленим нерозбірливим словом.

sklepach są olbrzymie. Wytworzyła się już grupa przekupniów, zajmujących się wyłącznie kupnem i odsprzedają chleba. W pociągach [jest] pełno ludzi, dźwigających worki z chlebem. W miastach posiadających sklepy komercyjne, trudno jest przedostać się do wagonu 3 klasy z powodu wielkiego napływu ludzi z workami.

Obecnie na skutek rozpoczęcia sprzedaży chleba w Humaniu, ruch ten jest nieco mniejszy, do tego czasu kupowano chleb w Kijowie, a rok temu jeździli nawet do Leningradu, gdzie w dzielnicach robotniczych skupowano chleb deputatowy. Jeździli również na P[ó]łn[ocny] Kaukaz, a nawet do Baku po mąkę kukurydzianą. W większości wypadków handlem chlebem zajmują się specjaliści przekupnie, spędzający czas w wagonach, na stacjach i na targach. Ci nowi kupcy sowieccy mają wygląd zażywny, są obeznani z warunkami odległych rynków, z cenami, z warunkami przewozu, sposobami dawania łapówek władzom policyjnym, a zwłaszcza kolejowym, za odpowiednie traktowanie w wagonie, ułatwienie załadowania zboża, miejsce na półce do spania i inne b[ardzo] ważne w dalekiej podróży udogodnienia. Zdarza się, że jeden chłop przywiezie do 10 pudów mąki kukurydzianej. Podróż taka zwykle trwa dwa tygodnie. Handel jest niezmiernie zyskowny. Zwykle przekupnie kalkulują w sposób następujący: połowę mąki pozostawiają dla swojej rodziny na wyżywienie, drugą połowę sprzedają z zarobkiem 100% w stosunku do kosztów podróży i wartości całej partii mąki. Jak dotąd powyższe operacje handlowe właśnie taki zysk przynoszą.

[...]

Konkluzja

W rezultacie poczynionych obserwacji mogę powiedzieć, że głód na Ukrainie Prawobrzeżnej istnieje jako zjawisko bardzo rozpowszechnione, jego natężenie wzrasta na przednówku, jest on jednak o wiele łagodniejszy niż w roku ubiegłym, gdy władze nie nadały z grzebaniem zwłok; ^b stan fizyczny ludności jest bardzo osłabiony^b. Na tym tle rozwinęła się epidemia złośliwej grypy, która podobnie jak w r. 1918 na Zachodzie, jest niezmiernie niebezpieczna. Od grypy umiera bardzo dużo ludzi. Zjawiska głodu zeszłorocznego nie zatarły się jeszcze w pamięci ludzi, w wagonach mówią wyłącznie o głodzie. Kobiety są bardziej odporne niż mężczyźni, wobec tego obecnie odczuwa się wszędzie brak mężczyzn. Jeden z obecnych w wagonie przekupniów chwalił się tym, że podczas głodu potrafił grzebać dziennie do 50 trupów. Opowiadają również o zjawiskach ^c ludożerstwa^c, które miały miejsce w roku ub[iegłym]. Zdarzają się również i w roku bieżącym. Miesiąc temu w pewnej wsi matka zabiła dwóch swoich synów i zjadła ich. Na mocy wyroku sądowego skazano ją na karę śmierci przez wstrzyknięcie trucizny. Według opinii ludności ukraińskiej, podczas głodu zeszłorocznego zginęła co najmniej połowa ludności. Obecnie liczny stan ludności został do pewnego stopnia uzupełniony przez przybyszów z centralnej Rosji.

^{b-b} *Tak w tekście.*

^{c-c} *Nadpisano odręcznie nad przekreślonym nieczytelnym słowem.*

Зараз чисельний стан населення до певного рівня доповнено імігрантами з центральної Росії. В даний момент переселяються в Україну білоруси з-під Мозиря, вільні землі заселяються. Державна влада підтримує цей рух, надаючи переселенцям моральну й матеріальну допомогу і уможливлюючи їм записування у колективи. У відвідуваних мною областях, поля ц[ього] р[оку] будуть засіяні, хоч з запізненням. Про результати цьогорічної посівної кампанії ще зарано говорити, дотеперішні горизонти великі.

реф. Ян Лагода

ААН, МЗС, спр. 9513, арк. 200–201, 207–211.

Копія, машинопис.

Документ польською мовою.

W chwili obecnej przesiedlają się na Ukrainę Białorusini spod Mozyrza, wolne ziemie są zaludniane. Władze państwowe popierają ten ruch, okazując przesiedleńcom pomoc moralną i materialną, i umożliwiając im zapisywanie się do kolektywów. W zwiedzanych przeze mnie okręgach, pola w r[oku] b[ieżącym] będą zasiane, aczkolwiek w terminie spóźnionym. O rezultatach tegorocznej kampanii siewnej przedwcześnie jest mówić, dotychczasowe horoskopy są dodatnie.

ref. Jan Łagoda

AAN, MSZ, 9513, k. 200–201, 207–211.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

№ 198

Перед 25 квітня 1934, б.м.в. Уривок з праці Євгена Ляховича «Українське питання»

[Переклад з англійської мови]

[...]

...Россия ныне решила пойти на окончательный удар: уничтожить украинский народ голодом.

Во время голода в 1922 г. иностранные комитеты помощи зачастую удивлялись тому, что большевистские власти очень редко или даже совсем не упоминали об украинских районах, пораженных голодом... То же самое повторяется и в этом году, лишь в гораздо большем масштабе. Считают, что в 1933 г. 6 000 000 украинцев умерли из-за голодовки, и если никто не придет на помощь – тогда в течение зимы могут умереть еще шесть миллионов. Потому что, может быть, и правда то, что урожаем этого года был исключительно хорошим, но все же, благодаря недостатку семян, было засеяно очень малое количество площади.

Голод настолько ужасен, что людоедство достигло громадних размеров. Родители поедают своих детей и хоронят только кости мертвых. Например, в деревне Заливан из 3500 жителей умерло уже 200 чел. В Зачанске из 1500 чел. умерло 700. В Самхородке из 3000 умерло 800 чел. Эти деревни находятся в Калининской и Козятинской районах^a.

Украинские делегации из Гали[ц]ии старались поставить этот вопрос во время последней сессии Лиги Наций. Лига занялась рассмотрением [м] этого вопроса, [но] во время работы частного совещания передала его Международному Красному Кресту на чем дело и кончилось.

Советское правительство совершенно безучастно к принятию каких либо мер помощи. Оно, наоборот, цинически опровергает эти факты, препятствуя таким образом возможной помощи со стороны международных гуманитарных кругов.

[...]

[Євген Ляхович¹]

ГДА СБУ. Колекція документів «Голодомор 1932–1933 рр. в Україні».

Копія, машинопис.

Документ російською мовою.

Орієнтовна дата документу встановлена на основі висилання його з ОГПУ до ГПУ УРСР.

На полях аркуша резолюція: Просмотрите по карте дислокацию этих мест. Смежны ли они? Были ли там вскрыты ячейки УВО? (-) С. К[арелин].

^a Було: областях.

¹ Євген Ляхович (Дмитро Доловчук?) (1900–1976), інж., член ОУН; у тридцятих роках представник ПУН у Великобританії, від 1936 тимчасовий представник ПУН в США, посланець Ковчальця до ОДВУ.

Nr 198

Przed 25 kwietnia 1934, b.m.w. Fragment pracy Jewhena Lachowycza „Kwestia ukraińska”

[Przekład z języka angielskiego]

[...]

...Rosja obecnie postanowiła zadać decydujący cios: zniszczyć naród ukraiński głodem.

Podczas głodu w 1922 r. zagraniczne komitety pomocy często dziwiły się temu, że bolszewickie władze bardzo rzadko, albo nawet wcale nie wspominały o ukraińskich rejonach dotkniętych głodem... To samo powtarza się także w tym roku, tylko w daleko szerszym zakresie. Szacuje się, że w 1933 r. 6 000 000 Ukraińców zmarło z głodu, a jeśli nikt nie przyjdzie z pomocą – to w ciągu zimy może umrzeć jeszcze sześć milionów. Dlatego, że być może, choć prawdą jest to, że urodzaj tego roku był wyjątkowo dobry, ale jednak z powodu braku ziarna obsiany został bardzo mały areał.

Głód jest na tyle straszliwy, że ludożerstwo osiągnęło ogromne rozmiary. Rodzice zjadają swoje dzieci i grzebią tylko kości zmarłych. Na przykład, we wsi Załywan z 3500 mieszkańców zmarło już 200 os[ób]. W Zaczansku z 1500 os[ób] zmarło 700. W Samhorodku z 3000 umarło 800 os[ób]. Te wsie znajdują się w rejonach^a kaliniwskim i koziatyńskim.

Ukraińscy deputowani z Gali[c]ji próbowali poruszyć tę kwestię w czasie ostatniej sesji Ligi Narodów. Liga zajęła się rozpatrywanie[m] tej sprawy, [ale] w czasie pracy na oddzielnym posiedzeniu przekazała ją Międzynarodowemu Czerwonemu Krzyżowi, na czym sprawa się zakończyła.

Sowiecki rząd jest całkowicie bierny w kwestii podjęcia jakichkolwiek kroków pomocowych. Przeciwnie, cynicznie zaprzecza tym faktom, udaremniając w ten sposób możliwą pomoc ze strony międzynarodowych kręgów humanitarnych.

[...]

[Jewhen Lachowycz¹]

WAP SBU, Zbiór dokumentów „Głód w latach 1932–1933 na Ukrainie”.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

Orientacyjna data dokumentu ustalona na podstawie wysłania go z OGPU do GPU USRS.

Na marginesie karty adnotacja: Sprawdźcie na mapie położenie tych miejsc. Czy one sąsiadują [ze sobą]? Czy zostały tam wykryte komórki UWÓ? (–) S. K[arielin].

^a *Było: obwodach.*

¹ Jewhen Lachowycz (Dmytro Dołowczuk?), (1900–1976); inż., członek OUN; w I. trzydziestych przedstawiciel PUN w Wielkiej Brytanii, od 1936 tymczasowy przedstawiciel PUN w USA, wysłannik Konowalca do ODWU.

№ 199

10 червня 1934, б.м.в. Витяг з рапорту настоятеля парафії в селі Ярославка Григорія Литвиновича до Пłosкiрiвського епархіального управління

В Проскуровское Епархіальное Управление
Священника с. Ярославки
Григорія Литвиновича¹

Рапорт

Почтительнейше доношу Епархиальному Управленію и в частности возглавителю его – Преосвященнейшему Владыке – Епископу о крайне тяжелом и плачевно-безвыходном моем положеніи в Ярославском приходе. Начну с весны прошлого года, когда жестокий бич – голод уложил в могилу чуть не всех лучших прихожан, в числе их – весь приходской совет. После праздников Св. Троицы в церкви совсем не стало молящихся: в воскресенье и праздничные дни являлось 2–3, а наиболее 5 душ, вследствие чего всякая доходность к церкви, так и ея служителей – пала до минимума.

[...]

*ГДА СБУ, ф. 6, спр. 75276-ФП, арк. 75 (конверт вкладень, арк. 1).
Оригінал, рукопис.
Документ російською мовою.*

¹ Григорій Свменович Литвинович (нар. 1882), священник с. Ярославка Летичівського району Хмельницької області. Заарештований 11 II 1935, засуджений спеціальною колегією Вінницького обласного суду 15 V 1935 до позбавлення волі строком на 8 років; реабілітований у 1990.

Nr 199

10 czerwca 1934, b.m.w. Wyciąg z raportu księdza Grigorija Litwinowicza ze wsi Jarosławka do płoskirowskiej kurii biskupiej

Do Płoskirowskiej Kurii Biskupiej
[od] duszpasterza w[si] Jarosławka
Grigorija Litwinowicza¹

Raport

Najprzejmiej donoszę Kurii Biskupiej i w szczególności jej zwierzchnikowi – Najprzewielebniejszemu Władcyce – Biskupowi o niesłuchanie trudnym i żałośnie-beznadziejnym moim położeniu w jarosławskiej parafii. Zacznę od wiosny ubiegłego roku, kiedy straszliwy bicz – głód złożył do grobu prawie wszystkich najlepszych parafian, wśród nich – całą radę parafialną. Po świętach Trójcy Św[iętej] w kościele całkiem zabrakło modlących się: w niedzielę i dni świąteczne zjawiało się 2–3, a najwięcej 5 osób, w wyniku czego wszelkie dochody kościoła, jak i jemu służących – spadły do minimum.

[...]

WAP SBU, f. 6, spr. 75276-FP, k. 75 (koperta, k. 1).

Oryginał, rękopis.

Dokument w języku rosyjskim.

¹ Grigorij Litwinowicz (ur. 1882), ksiądz wsi Jarosławka w rejonie letyczewskim obwodu chmielnickiego. Aresztowany 11 II 1935, skazany przez Kolegium Specjalne Winnickiego Sądu Obwodowego 15 V 1935 na okres 8 lat pozbawienia wolności; zrehabilitowany w 1990.

№ 200

23 червня 1934, Одеса. Витяг із спецповідомлення
Одеського обласного відділу ДПУ УРСР про перебування
в Одесі аташе і військового аташе Німецького посольства

ОО 2-е Отд. 2/6
189749

^а-Совершенно секретно^{-а}
Серия «К»

^а-Зам. Пред.^{-а} ГПУ УССР
Тов. КАЦНЕЛЬСОНУ¹

^а-Нач.^{-а} ОО УВО и ГПУ УССР
Тов. АЛЕКСАНДРОВСКОМУ²

23/VI-[19]34 [г.]

г. Киев

О приезде в г. Одессу аташе германского посольства в СССР

11-го июня из Москвы [...] прибыло сообщение о выезде из Москвы машиной в Одессу военного аташе НОРТЕ и аташе по сельскому хозяйству посольства ШИЛЛЕРА Отто.

[...]

ШИЛЛЕР, воспользовавшись поездкой НОРТЕ, совершил с ним переезд по Украине, специально в целях ознакомления с сельским хозяйством и состоянием хлебов. ШИЛЛЕР рассказывал БУХГОЛЬЦУ, что считает по тем местам, которые они проезжали, состояние урожая ниже среднего и, что «этот урожай может хватить только на прокорм производителей, но если им нужно будет сдать государству, то они будут голодать».

[...]

Сопровождавший машину аташе является шофером посольства КУРКОВ Василий [...]. КУРКОВ вел себя весьма сдержанно, о маршруте следо-

^а-^а *Написано великими літерами.*

¹ Зіновій Борисович Кацнельсон (1892–1938), з червня 1918 в органах ВЧК; з грудня 1930 заступник Повноваженого представника ОДПУ Московської обл.; з березня 1933 начальник Харківського облвідділу ДПУ; з січня 1934 заступник голови ДПУ; з 1 IV 1937 заступник начальника ГУЛАГ НКВС СРСР. Заарештований 17 VII 1937 Постановою комісії НКВС, Прокурора СРСР і голови Військової колегії ВС СРСР від 10 III 1938 його піддано вищій мірі покарання, розстріляний того ж дня; реабілітований.

² Михайло Костянтинович Александровський (нар. 1898), у 1925–1930 начальник Запорізького окрвідділу ДПУ; у 1931–1933 помічник начальника Особливого відділу ОДПУ СРСР; з 21 III 1933 до 15 XII 1933 начальник Секретно-політичного відділу ДПУ УРСР; з 15 XII 1933 до 10 VII 1934 начальник Особливого відділу Українського ВО і ДПУ УРСР; з 21 XII 1936 начальник відділу розвідки НКВС, а з 23 I 1937 заступник начальника Головного управління розвідки РСЧА. Заарештований 8 VII 1937, засуджений в «особливому порядку» 15 XI 1937, і цього ж дня розстріляний у Москві; реабілітований.

Nr 200
23 czerwca 1934, Odessa. Fragment informacji specjalnej
Odeskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS dla kierownictwa
GPU USRS na temat pobytu w Odessie attaché ds. rolnictwa i attaché
wojskowego ambasady niemieckiej

OO 2 Wydz[iał] 2/6
189749

^{a-}Ściśle tajne^{-a}
Seria „K”

^{a-}Do Zast[ępcy] Przew[odniczącego]^{-a} GPU USRS
Tow. KACNELSONA¹

^{a-}Do Nacz[elnika]^{-a} OO UWO i GPU USRS
Tow. ALEKSANDROWSKIEGO²

23/VI-[19]34 [r.]

m. Kijów

O przyjeździe do m. Odessy attaché Ambasady Niemiec w ZSRS

11 czerwca z Moskwy [...] nadeszła informacja o wyjeździe z Moskwy samochodem do Odessy attaché wojskowego NORTE i attaché ds. rolnictwa ambasady SCHILLERA Ottona.

[...]

SCHILLER, korzystając z wyjazdu NORTEGO, wybrał się z nim w podróż po Ukrainie, specjalnie w celu zapoznania się z [problemami] rolnictwa i stanem zbóż. SCHILLER opowiadał BUCHHOLTZOWI, że sądząc po tych miejscach, przez które przejeżdżali, poziom zbiorów będzie poniżej średniego i że „te zbiory mogą wystarczyć tylko na wykarmienie producentów, ale jeśli będą musieli oddać [część] państwu, to będą głodować”.

[...]

Prowadzący samochód attaché to szofer ambasady KURKOW Wasilij [...]. KURKOW zachowywał się bardzo powściągliwie, na temat przebiegu trasy sa-

^{a-} ^{-a} *Zapisano wersalikami.*

¹ Zinowij Kacnelson (1892–1938), od czerwca 1918 w organach WCzK; od grudnia 1930 zca pełnomocnika OGPU obw. moskiewskiego; od marca 1933 naczelnik Charkowskiego Obwodowego Oddz. GPU USRS; od stycznia 1934 zca przewodniczącego GPU USRS; od 1 IV 1937 zca naczelnika GUŁAG NKWD ZSRS. Aresztowany 17 VII 1937, decyzją Komisji NKWD, prokuratora ZSRS i przewodniczącego Kolegium Wojskowego SN ZSRS z 10 III 1938 skazany na śmierć, rozstrzelany tego samego dnia; zrehabilitowany.

² Michaił Aleksandrowskij (ur. 1898), w l. 1925–1930 naczelnik Zaporoskiego Okręgowego Oddz. GPU USRS; w l. 1931–1933 pomocnik naczelnika Oddz. Specjalnego OGPU; od 21 III do 15 XII 1933 naczelnik Tajnego Oddz. Politycznego GPU USRS; od 15 XII 1933 do 10 VII 1934 naczelnik Oddz. Specjalnego Ukraińskiego WO i GPU USRS; od 21 XII 1936 naczelnik OKR NKWD, a od 23 I 1937 zca naczelnika Zarządu Wywiadu RKKA. Aresztowany 8 VII 1937, skazany w trybie szczególnym 15 XI 1937 i tego samego dnia rozstrzelany w Moskwie; zrehabilitowany.

вания машины давал уклончивые ответы, однако, рассказал нашему агенту [...], что по пути они заезжали в деревни, где оказывали материальную помощь нуждающимся крестьянам.

[...]

^аНачальник Одесского Областного отдела^а ГПУ УССР
(—) ЛЕОНЮК

^аНачальник Особого отдела^а
ГРИШИН

*ГДА СБУ, Одеса, спр. 997-Т, арк. 86–91.
Оригінал, машинопис.
Документ російською мовою.*

mochodu dawał wymijające odpowiedzi, jednak opowiedział naszemu agentowi [...], że po drodze zajeżdżali do wsi, gdzie udzielali materialnej pomocy potrzebującym chłopom.

[...]

^aNaczelnik Odeskiego Obwodowego Oddziału ^aGPU USRS
(-) LEONIUK

^aNaczelnik Oddziału Specjalnego ^a
GRISZYN

*WAP SBU, Odessa, spr. 997-T, k. 86–91.
Oryginał, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

№ 201

22 липня 1934, [Київ]. З листа віце-консула РП в Києві до Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про ситуацію в сільському господарстві і боязні населення перед наступною хвилею голоду в Україні

Дорогий Юрку!

У зв'язку з персональними змінами, які проходять на нашій території, я не маю, на жаль, достатньо часу, щоб опрацювати для Тебе чергову кореспонденцію. Крім цього, через гарячий період жнив, питання політичного характеру, а точніше національного, якоюсь мірою відходять на другий план. Деяке їхнє віддзеркалення скоріше можна побачити в кампанії жнив, яку я частинно порушую в консульських рапортах. Я можу Тебе поінформувати, що припущення, поміщені у вищезгаданих рапортах, не лише не перебільшені, але й потрактовані з великою обережністю.

Не підлягає сумніву, що ц[ього] р[оку] без порівняння більше, ніж у минулих роках, проявляються пораженьські настрої населення. Згадуючи всякі приватні відомості і спираючись лише на офіційну пресу, можна констатувати просто тисячі випадків найбільш різноманітно вигаданих викривлень, які прямують до одної мети – щоб приховати, що надходять дуже важкі часи з продовольством. Між іншим, про стан цьогорічних посівів може свідчити факт, що цілий ряд ^а-ярих посівів не діждався часу збору^а і зараз переорюється і просівається різним просом. Це перш за все торкається раннього вівса, ячменю й вики.

Крадіжки з полей досягли нечуваного досі рівня. Всякого роду «відзначення» й викривлення офіційних розпоряджень межують з артистизмом.

[...]

ЦВА, Від. II ГШ, I.303.4.1993, т. «Ку», б. п.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

У правому верхньому куті печатка входу з написом: «В» Надійшло дня... 193... Ч. і та від руки вписано датою: 26 VII ...4 та числом: 6911/34 Н; поруч, з лівого боку частинно розбірлива приписка від руки: а/а Ку [...] і нерозбірливий підпис.

^{а-а} Так у тексті.

Nr 201

22 lipca 1934, [Kijów]. Fragment listu wicekonsula RP w Kijowie do Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego dotyczący złej sytuacji w rolnictwie i łęku ludności przed kolejną falą głodu na Ukrainie

Drogi Jurku!

W związku ze zmianami personalnymi, jakie odbywają się na naszym terenie, nie mam niestety dostatecznie czasu, by opracować dla Ciebie kolejną korespondencję. Poza tym, wobec gorącego czasu żniw, zagadnienia natury politycznej, a ściślej narodowościowej, ustępują niejako na plan drugi. Pewne odzwierciedlenie ich raczej można dojrzeć w akcji żniw, którą z grubsza poruszam w raportach konsularnych. Mogę Ci zakomunikować, że supozycje zawarte w ww. raportach nie tylko, że nie są przesadzone, lecz są potraktowane z wielką ostrożnością.

Nie ulega najmniejszej wątpliwości, iż w r[oku] b[ieżącym] bez porównania więcej, niż w latach ubiegłych, przejawiają się defetystyczne nastroje ludności. Pomijając wszelkie wiadomości prywatne i oparłszy się jedynie o prasę oficjalną, można skonstatować tysiące wprost wypadków najrozmaiciej pomyślanych przekreżeń, zmierzających ku jednemu celowi – możliwie najwięcej ukryć, gdyż nadchodzą czasy bardzo ciężkie pod względem aprowizacyjnym. Między innymi o stanie tegorocznych zasiewów może świadczyć fakt, iż cały szereg ^ajarowych siewów nie doczekały się czasu zbiorów^a i jest obecnie przeorywany i przesiewany późnym prosem. Dotyczy to przede wszystkim wczesnego owsa, jęczmienia i wyki.

Kradzieże z pól osiągnęły niebywały dotąd stopień. Wszelkiego rodzaju „obchody” i przekreślenia oficjalnych zarządzeń graniczą z artyzmem.

[...]

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.1993, t. „Ku”, b.p.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

W prawym górnym rogu pieczęć wpływu z napisem: „W” Wpłynęło dn. ... 193... L. i odręcznie wpisaną datą: 26 VII ...4 oraz numerem: 6911/34 N; obok, z lewej strony odręczny częściowo czytelny dopisek: a/a Ku [...] i nieczytelna parafr.

^a-^a *Tak w tekście.*

№ 202

20 серпня 1934, Москва. Інформація аташе у справах землеробства Посольства Німеччини у Москві щодо продовольчого становища у Радянському Союзі

Перевод с немецкого

^{a-}Продовольственное положение в Советском Союзе^a

Как уже сообщалось в предыдущем докладе, вымирание от голода, имевшее место в 1932 году, в нынешнем году прекратилось, хотя продовольственное положение в очень плохом состоянии.

^{b-}Во многих областях большая часть населения голодала и в нынешнем году^b.

Во многих селах, начиная с весны, не было хлеба. Снова можно было видеть суррогатный хлеб.

Особенно плохо хуже, чем в прошлом году, было продовольственное положение в центральных русских областях, в Московской и центральных черноземных областях.

^{b-}Голод продолжался и в больших областях Украины^b, и на Волге. В немецких селах на Волге также очень тяжелое продовольственное положение. Но случаи голодной смерти были очень редки.

Приволжские немцы не ожидают существенного улучшения от предстоящего урожая, но опасений, что может повториться массовое вымирание от голода, – не имеется.

В Северо-кавказских автономных областях и в Закавказье в последние годы продовольственное положение было значительно благоприятнее, чем в южно-русских областях. Но, все же, голодная волна 1933 года докатилась до Северо-Кавказа и потребовала своих жертв из народонаселения. Во Владикавказе погибло от голодной смерти много переселенцев. Но, в общем, в этих областях число смертных случаев от голода было значительно меньше, чем в других местностях Сев[ерного] Кавказа, так как борьба шла за хлебные злаки, а здесь, преимущественно, сеют маис.

В Черкесской республике был забран весь урожай хлеба, а маис оставлен народонаселению.

В нынешнем году продовольственное положение в автономных республиках более или менее нормально. В южных частях Сталинградской области во многих колхозах имеются еще запасы прошлогоднего урожая, что даст возможность продержаться до следующего года.

^{a-} ^a Написано великими літерами.

^{b-} ^b Підкреслено машинописним способом.

Nr 202

20 sierpnia 1934, Moskwa. Informacja attaché ds. rolnictwa ambasady niemieckiej w Moskwie na temat sytuacji żywnościowej w Związku Sowieckim

Przekład z [języka] niemieckiego

^aSytuacja żywnościowa w Związku Sowieckim^a

Jak już informowano w poprzednim sprawozdaniu, śmiertelność z głodu, mająca miejsce w 1932 roku, w bieżącym roku ustała, chociaż sytuacja żywnościowa jest bardzo zła.

^bW wielu obwodach duża część ludności głodowała także w bieżącym roku^b. W wielu wsiach od wiosny nie było zboża. Znowu można było zobaczyć chleb surogatowy. Szczególnie zła, gorsza niż w ubiegłym roku, była sytuacja żywnościowa w centralnych obwodach rosyjskich, w moskiewskim i centralnych obwodach czarnoziemnych.

^bGłód trwał i w wielkich obwodach Ukrainy^b, i nad Wołgą. W niemieckich wsiach nad Wołgą sytuacja żywnościowa także jest bardzo ciężka. Jednak przypadki śmierci z głodu były bardzo rzadkie.

Nadwołżańscy Niemcy nie spodziewają się istotnej poprawy po przyszłych zbiorach, ale obaw, że może powtórzyć się masowe wymieranie z głodu, nie ma.

W północnokaukaskich obwodach autonomicznych i na Zakaukaziu w ostatnich latach sytuacja żywnościowa była znacznie pomyślniejsza, niż w obwodach południoworosyjskich. Jednak mimo to fala głodu 1933 roku dotarła do Północnego Kaukazu i zebrała swoje ofiary wśród ludności. We Władykaukazie umarło z głodu wielu przesiedleńców. Ale ogólnie w tych obwodach liczba przypadków zgonów z głodu była znacznie mniejsza niż w innych miejscowościach Północnego Kaukazu, gdyż walka toczyła się o zboże, a tutaj przeważnie sieje się kukurydzę.

W Republice Czerkieskiej zostały zabrane całe zbiory zboża, a kukurydzę pozostawiono ludności.

W bieżącym roku sytuacja żywnościowa w republikach autonomicznych jest mniej więcej normalna. W południowych częściach obwodu stalingradzkiego w wielu kołchozach są jeszcze zapasy zeszłorocznego zboża, co daje możliwość przetrwania do następnego roku.

Ogólnie w Związku Sowieckim są jeszcze miejsca, gdzie ludność powitała wiosnę z takimi samymi ^bograniczonymi zapasami żywności^b, jak i w głodowym 1933 roku. Różnica polega na tym, że po pierwsze, zapasy u pozostałej

^a-^a Zapisano wersalikami.

^b-^b Podkreślono maszynowo.

В общем, в Советском Союзе имеются еще места, где народонаселение встретило весну с таким же ^б-ограниченным запасом продовольствия^б, как и в голодном 1933 году. Разница состоит в том, что, во-первых, запасы у остальной части населения были значительно больше, а во-вторых, само государство обладало большими запасами.

Сильно поддержало голодающее население ^б-введение в продажу коммерческого хлеба^б. Перед хлебными лавками стояли огромные хвосты. Цены на коммерческий хлеб были всюду одинаковые: черный хлеб – 1,50 [рубля], серый – 2 р[убля] и белый – 3 руб. В южных и юго-восточных областях коммерческий хлеб продавался только в больших городах. В маленьких городах к торговле коммерческим хлебом или совсем не приступали, или же она скоро прекращалась за недостатком запасов. В областях, где в связи с плохим урожаем рыночная торговля была плохой, как например, в Заволжском крае, сельское население предпринимало длительные поездки за покупкой хлеба. Волжские немцы из Маркштадта вынуждены были ехать за хлебом в Саратов. В тех областях, в которых в прошлом году был хороший урожай, как, например, в южной части Сталинградской области, ^б-рыночная торговля^б стала пополнять коммерческую торговлю. Много колхозов и единоличников продавали свои хлебные излишки на небольших базарах. По сравнению с прошлым годом, цены были ^б-относительно низкие^б, наприм. в Котельниково (к югу от Сталинграда) продавали ржаную муку по 15–20 руб. за пуд, а в последнее время стали продавать по 35–40 руб. В автономных областях Сев[ерного] Кавказа, которые всегда отличались дешевыми ценами, особенно на маис, мука стоила сравнительно недорого – маисовая мука 10–15 руб., пшеничная – 50 р. пуд. В среднем на муку установились в нынешнем году следующие цены: ржаная мука – 35–40 руб. и пшеничная – 60–70 руб. пуд., в то время как в прошлом году за пуд пшеничной муки платили свыше ста рублей, а в некоторых местах и до 250 руб.

В одном правительственном постановлении, вызванном желанием обосновать повышение цен на хлеб, было сказано, что на свободных рынках цены на все будут повышены. В действительности, на многих рынках, объезженных уже областей, повышение цен не наступило. В начале июля, в связи с началом сбора урожая, на рынках была запрещена свободная торговля зерном и мукой.

Если в этом году голод в Советском Союзе не принял тех катастрофических форм, как в 1933 г., то причиной этого является не только развитие коммерческой и рыночной торговли хлебом и зерном, но и другие обоснования, приведенные в ответе от 28/VI-1934 г. В то время, как в прошлом году жертвы голода насчитывались миллионами, то в этом году они насчитываются тысячами. В текущем году, во время моих 3-х поездок, совершенных по областям Европейской России, мне не удалось увидеть ни одного случая опухания от голода и ни одного трупа человека, умершего от голода, в то время, как в прошлом году в некоторых местностях встречалось больше опухших людей, чем здоровых.

części ludności były znacznie większe, a po drugie, samo państwo dysponowało większymi zapasami.

Znacznie wspomogło głodującą ludność^b wprowadzenie sprzedaży chleba komercyjnego^b. Przed sklepami z chlebem stały ogromne kolejki. Ceny chleba komercyjnego były wszędzie jednakowe: czarny chleb – 1,50 [rubla], zwykły – 2 r[uble] i biały – 3 rub[le]. W południowych i południowo-wschodnich obwodach komercyjny chleb sprzedawano tylko w dużych miastach. W małych miastach sprzedaż chleba komercyjnego albo wcale nie prowadzono, albo szybko ją przerywano z powodu braku zapasów. W obwodach, gdzie w związku z nieurodzajem sprzedaż rynkowa była słaba, jak na przykład na Zawołżu, ludność wiejska podejmowała dalekie wyprawy, aby kupić chleb. Nadwołżańscy Niemcy z Markstadt byli zmuszeni jechać po chleb do [aż] Saratowa. W tych obwodach, w których w zeszłym roku był dobry urodzaj, jak na przykład w południowej części obwodu stalingradzkiego,^b sprzedaż rynkowa^b uzupełniała handel komercyjny. Wiele kołchozów i *jednoliczników* sprzedawało swoje nadwyżki zbożowe na niewielkich bazarach. W porównaniu z rokiem ubiegłym ceny były^b stosunkowo niskie^b, na przykł[ad] w Kotielnikowie (na południe od Stalingradu) sprzedawano żytnią mąkę po 15–20 rub[li] za pud, a w ostatnim czasie zaczęto sprzedawać po 35–40 rub[li]. W autonomicznych obwodach Półn[ocnego] Kaukazu, które zawsze wyróżniały się niższymi cenami, szczególnie kukurydzy, mąka kosztowała stosunkowo niewiele – mąka kukurydziana 10–15 rub[li], pszenna – 50 r[ubli] pud. Średnie ceny mąki w bieżącym roku ustaliły się następująco: mąka żytnia – 35–40 rub[li] i pszenna – 60–70 rub[li] pud, w tym czasie gdy w ubiegłym roku za pud pszennej mąki płacono ponad sto rubli, a w niektórych miejscach nawet do 250 rub[li].

W jednej z decyzji rządowych, spowodowanej chęcią uzasadnienia podwyżki cen chleba powiedziano, że na wolnym rynku wszystkie ceny będą wyższe. W rzeczywistości na wielu targowiskach obwodów, [które] już objechaliśmy, wzrost cen nie nastąpił. Na początku lipca, w związku z rozpoczęciem żniw, na targowiskach zabroniono swobodnego handlu zbożem i mąką.

Jeśli w tym roku głód w Związku Sowieckim nie przybrał tak katastrofalnej formy, jak w 1933 r., to przyczyną tego jest nie tylko rozwój komercyjnego i rynkowego handlu chlebem i zbożem, ale [istnieje też] i inne uzasadnienie, przedstawione w [mojej] odpowiedzi z 28/IV-1934 r. W tym czasie w ubiegłym roku ofiary głodu liczone w milionach, w tym roku liczy się je w tysiącach. W bieżącym roku, podczas moich 3-ch podróży obejmujących obwody europejskiej [części] Rosji, nie udało mi się zobaczyć ani jednego przypadku opuchlizny z głodu i ani jednego ciała człowieka zmarłego z głodu, podczas gdy w zeszłym roku w niektórych miejscowościach spotykało się więcej opuchłych [z głodu] ludzi niż zdrowych.

Obecny rok dowiódł, że w tym kraju potrzebne są szczególne warunki, żeby doprowadzić od zwykłej głodówki [na przednówku] do masowego wymierania, a od głodu – do śmierci głodowej. Nawet w przypadku nieurodzaju potrzebna była w tym celu wyjątkowo bezwzględna dyrektywa sowieckich instytucji,

Нынешний год показал, что в этой стране требуются особенные условия, чтобы довести обыкновенную голодовку до массового вымирания и голод – до голодной смерти. Даже при плохом урожае нужна была для этого исключительно беспощадная установка советских организаций, которые имели возможность с сравнительно небольшими затратами средств, предупредить эти ужасы. Если нельзя предполагать, что правительство создало специально голод, то во всяком случае, можно с уверенностью считать, что оно нарочно, или не учитывая последствий, не предприняло всего, что было в его возможностях для предотвращения массового вымирания.

То боевое настроение, в котором находилось правительство в 1933 году, в нынешнем году исчезло. Победа правительства совершилась, крестьянин поставлен на колени. И уже в этом году можно привести примеры, что во всех нуждающихся областях правительство оказывает помощь, выдавая колхозам маис, просо, горох и т.д. Таким образом, помимо поддержки, которую получил народ благодаря коммерческой торговли, он имеет непосредственную, хотя и не индивидуальную помощь от правительства. В сознание народа вымирание от голода в 1933 году запечатлелось, как однократное событие, что оспаривается лишь официальными органами.

Урожай 1934 года не настолько плохой, чтобы можно было ожидать повторение катастрофы 1933 года, но географическое распределение урожая неблагоприятно. Почти по всей Украине и в некоторых местах России, урожай настолько плох, что после хлебосдачи населению не хватит хлеба на прожиточный минимум. Упрямая система твердых норм на гектары не дает возможности выравнивания еще при хлебосдаче. Таким образом, неурожайные области всецело предоставлены доброй воле правительства.

Уже в прошлом году советское правительство ⁶увеличивало государственные хлебные запасы⁶. Надо предполагать, что и в наступающем году оно будет располагать большими запасами зерна. Это значит, что коммерческая торговля хлебом примет в будущем году еще большие размеры и, что, как и в этом году, отдельные нуждающиеся колхозы получат хлебные кредиты. На индивидуальную помощь голодающим рассчитывать не приходится. В нынешнем году так много неурожайных областей, что ⁶и в будущем году приходится ожидать, особенно на Украине, голод, но в нормальных формах⁶. Не только единоличникам, но и многим колхозникам этих областей, не имеющим коровы, или обремененным большой семьей, придется сильно страдать. Те из немецких поселенцев на Украине и Волге, которые пострадали от неурожая и не имеют запаса с прошлого года, также разделят участь многих голодающих. Но если даже в отдельных областях Советского Союза в будущем году снова наступит голод, а может и голодная смерть, которая на Украине может принять большие размеры, чем в 1934 году, все же, по опыту нынешнего года, можно считать, что катастрофа [19]33 г. в том размере не может повториться в [19]35 году.

Москва, 20/VIII-[19]34 г.

Подпись ШИЛЛЕР

które miały możliwość stosunkowo niewielkim nakładem środków zapobiec tym okropnościom. Jeśli nie należy zakładać, że rząd celowo wywołał głód, to w każdym razie można z przekonaniem sądzić, że umyślnie albo nie licząc się z następstwami nie przedsięwziął on wszystkiego, co leżało w jego możliwościach, dla zapobieżenia masowemu wymieraniu.

Ten wojowniczy nastrój, w jakim znajdował się rząd w 1933 roku, w tym roku znikł. Zwycięstwo zostało przez rząd odniesione, chłop rzucony na kolana. I już w tym roku można przytoczyć przykłady, że we wszystkich potrzebujących obwodach rząd okazuje pomoc, wydając kolchozom kukurydzę, proso, groch itd. W ten sposób, oprócz wsparcia, jakie uzyskała ludność dzięki komercyjnej sprzedaży, ma ona jeszcze bezpośrednią, chociaż nie indywidualną pomoc od rządu. W świadomości narodu wymieranie z głodu w 1933 roku, co podają w wątpliwość tylko oficjalne organy, zapisało się jako jednorazowe wydarzenie.

Plony 1934 roku nie są na tyle złe, żeby można było oczekiwać powtórzenia się katastrofy 1933 roku, ale geograficzne rozłożenie urodzaju nie jest korzystne. Prawie na całej Ukrainie i w niektórych miejscach Rosji plony są na tyle złe, że po *chlebosdaczy* nie wystarczy ludności zboża na egzystencjalne minimum. Trwały system sztywnych norm na hektar nie daje możliwości wyrównania [niedostatków] już podczas *chlebosdaczy*. W ten sposób obwody, gdzie był nieurodzaj, zdane są całkowicie na dobrą wolę rządu.

Już w ubiegłym roku rząd sowiecki ^bpowiększał państwowe zapasy zbożowe^b. Należy przypuszczać, że i w nadchodzącym roku będzie on dysponował wielkimi zapasami zboża. Znaczy to, że sprzedaż chleba komercyjnego osiągnie w przyszłym roku jeszcze większe rozmiary i że, jak i w tym roku, poszczególne kolchozy potrzebujące [pomocy] otrzymają kredyty zbożowe. Na indywidualną pomoc głodujący nie mają co liczyć. W obecnym roku tak wiele jest obwodów, gdzie jest nieurodzaj, że ^bi w przyszłym roku należy oczekiwać – szczególnie na Ukrainie – głodu, ale w normalnym zakresie^b. Nie tylko *jednoliczników*, ale i wielu kolchoźników tych obwodów, nie mających krowy albo obarczonych liczną rodziną, czeka wiele cierpień. Ci z niemieckich osadników na Ukrainie i Nadwołżu [?], którzy ucierpieli z powodu nieurodzaju i nie mają zapasów z ubiegłego roku, także podzielą los licznych głodujących. Ale jeśli nawet w pojedynczych obwodach Związku Sowieckiego w przyszłym roku znowu nastanie głód, a może i wymieranie z głodu, które na Ukrainie może przybrać większe rozmiary niż w 1934 roku, to jednak po doświadczeniach bieżącego roku można liczyć, że katastrofa [19]33 r. w takim wymiarze nie powinna się powtórzyć się w roku [19]35.

Moskwa, 20/VIII-[19]34 r.

Podpis SCHILLER

^aPrzełożyła z [języka] niemieckiego: Tłumaczka^a
KIGLER

^aПеревела с немецкого: Переводчица^a
КИГЛЕР

^aВерно:
Начальник 3 Отделения Особого Отдела УНКВД
Лейтенант государственной безопасности^a (—) ШНАЙДЕР

*ГДА СБУ, ф. 13, спр. 161, т. 11, арк. 21–24.
Засвідчена копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

^aZa zgodność:

Naczelnik 3 Wydziału Oddziału Specjalnego UNKWD
Lejtnant bezpieczeństwa państwowego^a (—) SZNAJDER

WAP SBU, f. 13, spr. 161, t. 11, k. 21–24.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

№ 203

13 жовтня 1934, Київ. Витяг з оперативного зведення НКВС УРСР про Польське Генеральне консульство в Києві

Раб. св. 263

На 13/Х-[19]34 г.

(Польгенконсульство)

[...]

§ 14. Вице-консул КУРНИЦКИЙ уехал до 14/Х в г. Москву, по срочному вызову. Перед отъездом он предложил создать авторитетную комиссию по приемке кладбища могил польских воинов. Комиссия была созвана на 12/Х в 1 час. дня. С комиссией поехал генеральный консул КАРШО-СЕДЛЕВСКИЙ^а, выехали в 12 час. 24 м.

По дороге произошел следующий разговор: «Вот, сколько открылось магазинов „Гастроном” по городу, это наверно к лучшему, не понимаю только, куда денется Торгсин? По-моему, у народа теперь золота нет, его уже разными правдами и неправдами изъяли, и теперь взялись за Совденьги. Меня удивляет еще одно, что валюта нужна Вашим властям до зарезу, где же они ее теперь будут тянуть?»

Вот в газетах пишут, что Рига пускает утку по поводу Вашей валюты, а оно будто и верно, ко мне приходят люди за помощью, ссылаясь на то, что они месяцами не получают жалования. Как-то неправильно строится Ваш коммунизм, Вы отступаете гигантскими шагами от всего, к примеру, от коллегиальности, вводите единоначалие, но оно получается у Вас так, что все коммунисты начальники и каждый ищет теплого местечка, а потом ему на идею наплевать».

«Неделю тому назад я сидел в ложе в опере, рядом со мной сидел генерал от ГПУ с 3-мя ромбами, слушайте, у нас буржуй мог бы позавидовать его фигуре, физиономии и важности сидения в ложе со всей семьей. Где же Ваши лозунги, рядом голод, а 10–15% живут, зачем эта демагогия, я сам неплохой демократ, мне не нравятся магнаты, но зато я сочувствую бедноте».

[...]

Верно: (—)

ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-1047, арк. 230.

Засвідчена копія, машинопис.

Документ російською мовою.

^а Було: КАРШИ-СЕДЛЕВСКИЙ.

Nr 203

13 października 1934, Kijów. Fragment zestawienia operacyjnego NKWD USRS dotyczący opinii na temat stosunków gospodarczych w USRS polskiego konsula generalnego

Zest[awienie] rob[ocze] [nr] 263
Na 13/X-[19]34 r.
(Pol[ski] Konsulat Gen[eralny])

[...]

§ 14. Wicekonsul KURNICKI wyjechał [na okres] do 14/X do m. Moskwy, na pilne wezwanie. Przed odjazdem polecił utworzyć kompetentną komisję do przejęcia cmentarza polskich żołnierzy. Komisja została zwołana na 12/X o godz. 1 w dzień. Z komisją pojechał konsul generalny KARSZO-SIEDLEWSKI^a; wyjechali o godz. 12 m[inut] 24.

Po drodze miała miejsce następująca rozmowa: „Proszę, ile otwarto sklepów »Gastronom« na mieście, to na pewno [idzie] ku lepszemu. Nie rozumiem tylko, gdzie się podział *Torgsin*? Moim zdaniem, ludzie teraz złota nie mają, ono już różnymi [sposobami], bez przebierania w środkach [zostało] wycofane, a teraz wzięto się za sow[ieckie] pieniądze. Dziwi mnie jeszcze jedno, że dewizy są Waszym władzom tak niezbędne, skąd oni będą je teraz ciągnąć?

W gazetach piszą, że Ryga rozpuszcza plotki na temat Waszej waluty, a to chyba prawda. Do mnie przychodzą ludzie po pomoc, powołując się na to, że miesiącami nie dostają wypłaty. Jakoś niedobrze buduje się ten Wasz komunizm, wycofujecie się gigantycznymi krokami ze wszystkiego, na przykład z kolegalności, wprowadzacie jedno[osobowe] kierownictwo, ale wychodzi to u Was tak, że wszyscy komuniści to naczelnicy i każdy szuka sobie ciepłej posadki, a potem może sobie gwizdać na ideę”.

„Przed tygodniem siedziałem w łoży w operze, obok mnie siedział generał GPU z 3 rombami [na pagonach], słuchajcie, u nas burżuj mógłby pozazdrościć mu postawy, fizjonomii i powagi siedzenia w łoży z całą rodziną. Gdzież Wasze hasła? Dookoła głód, a 10–15% żyje [sobie nieźle], po co ta demagogia, ja sam jestem niezgorszym demokratą, nie podobają mi się magnaci, a za to współczuję biedakom”.

[...]

Za zgodność: (—)

WAP SBU, f. 65, spr. S-1047, k. 230.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.

^a Było: KARSZY-SIEDLEWSKI.

№ 204

18 листопада 1934, [Київ]. З листа віце-консула РП в Києві до Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про ситуацію в Одеській, Дніпропетровській і Харківській областях та про заколоти в Київській області і на Чернігівщині

18 XI^a [19]34 [р.]

Коханий Юрку!

[...]

А зараз трохи інформації про внутрішню ситуацію.

Знаменне те, що в Одеській, Дніпропетровській і Харківській областях почалося другоразове молочення соломи, поспіхом вимолоченої вже раз у серпні. Дрібна кількість збіжжя, одержана цим шляхом має послужити до харчування колективістів. Всі картопляні поля також повторно перекопуються населенням для власного забезпечення. Я бачив це неодноразово на свої очі. Не є аж ніяк перебільшенням, що в дуже багатьох колгоспах замість належних грамів чи кіло[грамів] за пропрацьовані трудовні виплачується по 50 коп[ійок] за день роботи, тому що призначене на цю мету збіжжя було віддане на купівлю збіжжя кооперативами. У зв'язку з примусовим позбавлянням села збіжжя, а також внаслідок досить енергійних репресій і розпоряджень, які «чищать», спричинених виборами, що наближалися, в кількох місцевостях Київської області (околиці Борисполя) та на Чернігівщині (околиці зал[ізничної] ст[анції] Бобрик) вибухли досить помітні сільські заколоти; у зв'язку з цим було пущено в хід бронепоезд, який складався з локомотиву і 5 вагонів. Він пробув близько 4 дні в околиці Борисполя і весь тиждень в околицях Бобрика. Ці заколоти проявилися, між іншим, висадженням залізничних мостів. Тому теж в цю околицю послано два потяги залізничних шпал, які завантажувалися на військових головних складах на «саперному полі» на Печерську. Про участь ^б у придушенні заколотів інших військових підрозділів, крім бронепоезда, я ^в не знаю.

Н. Наливайко

18 XI 1934 р.

ЦВА, Від. II ГШ, I.303.4.1993, т. «Ку», б. п.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою.

Над текстом печатка входу з написом: «В» Надійшло дня ... 193... Ч. і та від руки вписано датою: 22 XI ...4 та числом: 7924/34 Н; у лівому верхньому куті приписка від руки: а/а Ку і нерозбірливий підпис; під текстом дописано від руки: 4 [?] листи послано як рекомендовані, в днях 29 XI і 30 XI [19]34 р. Й. Люссанд.

^а Було: ІХ.

^б Перекреслено на машинці: цих.

^в Перекреслено на машинці: нічого.

Nr 204

18 listopada 1934, [Kijów]. Fragment listu wicekonsula RP w Kijowie do Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego zawierający m. in. opis zamieszek spowodowanych głodem w obwodzie kijowskim i na Czernihowszczyźnie

18 XI^a [19]34 [r.]

Kochany Jurku!

[...]

A teraz trochę wiadomości o sytuacji wewnętrznej.

Znamienne jest, że w odeskim, dniepropietrowskim i charkowskim obwodach rozpoczęło się powtórnie młócenie słomy, wymłóconej już raz pośpiesznie w sierpniu. Nikłe ilości zboża uzyskane w tej drodze mają posłużyć jako wyżywienie kolektywistów. Wszystkie pola kartoflane są również powtórnie przez ludność dla własnych celów przekopywane. Widziałem to niejednokrotnie na własne oczy. Nie jest bynajmniej przesadzone, iż w bardzo wielu kolchozach zamiast należnych gramów czy kilo[gramów] za przepracowane „trudodnie” wypłaca się po 50 kop[iejek] za dzień pracy, gdyż przeznaczone na ten cel zboże zostało oddane na zakup zboża przez kooperatywy. W związku z przymusowym ogaławaniem wsi ze zboża, jak również na skutek dość energicznych represji i zarządzeń „czyszczących”, spowodowanych zbliżającymi się wyborami, w kilku miejscowościach obwodu kijowskiego (okolice Boryspola) oraz na Czernihowszczyźnie (okolice st[acji] kol[ejowej] Bobryk) wybuchły dość znaczne zamieszki chłopskie; w związku z tym została uruchomiona pancierka, złożona z lokomotywy i 5 wagonów, która spędziła około 4 dni w okolicach Boryspola i cały tydzień w okolicach Bobryka. Zamieszki te wyraziły się, między innymi, w wysadzaniu mostów kolejowych. Toteż wysłano w te okolice dwa pociągi podkładów kolejowych, ładowanych w składnicach wojskowych na „saperskim polu” na Pieczersku. O udziale ^b w uśmierzaniu innych oddziałów wojskowych poza pancerką nie miałem ^c wiadomości.

N. Nalewajko

18 XI 1934 r.

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.1993, t. „Ku”, b.p.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

Nad tekstem pieczęć wpływu z napisem: „W” Wpłynęło dn. ... 193... L. i odręcznie wpisaną datą: 22 XI ...4 oraz numerem: 7924/34 N; w lewym górnym rogu odręczny dopisek: a/a Ku i nieczytelna paraafa; pod tekstem dopisano odręcznie: 4 [?] listy wysłano jako polecane w dniach 29 XI i 30 XI [19]34 r. J. Lussand (Lassand?).

^a Było: IX.

^b Skreślono maszynowo: tych.

^c Skreślono maszynowo: żadnych.

№ 205

3 грудня 1934, Одеса. Витяг з протоколу допиту співробітником НКВС УРСР настоятеля парафії в селі Ландау Антона Гофмана

^aПротокол допроса^a

1934 г. декабря месяца 3 дня, Уполномоченный Особого отдела УГБ Одесского областного Управления НКВД УССР – ШТЕРЕНБЕРГ, допросил в качестве обвиняемого гр. ГОФМАНА Антона Ивановича¹, который дал о себе такие сведения:

ГОФМАН Антон Иванович, 1897 г. рожд., уроженец с. Лейтерсгауэр, Гальбштадского⁶ р-на, Днепропетровской области, из середняков, гражданства УССР, образование среднее духовное, немец, холост, на воинском учете не состоит, по профессии служитель религиозного культа. Место службы – настоятель римско-католического прихода в с. Ландау, под судом и следствием, со слов не был, б/п, в профсоюзе не состоит. Адрес: с. Ландау, Карл-Либкнехтовского р-на, соц. и политпрошлое середняк, с 1921 г. служитель религиозного культа.

[...]

^aВопрос^a: Получали ли Вы материальную помощь из-за границы и от кого?

^aОтвет^a: Получал. Первый перевод из Германии прибыл на мое имя в конце августа или в начале сентября м-ца 1933 г.

Одновременно получили тогда же денежные переводы и мои коллеги: патер КЕЛЛЕР², ТАУБЕРГЕР³ и остальные. После этого я одновременно получал 4 перевода от неизвестных мне лиц каких-то СУНКЕ, МЮЛЛЕРА и др. и также 2 перевода от Красного Креста Швейцарии, он называется интернациональным.

^a-^a *Написано великими літерами.*

⁶ *Було: Гальбшадского.*

¹ Антон Иванович Гофман (нар. 1897), настоятель римо-католицької парафії в с. Ландау Карл-Лібкнехтовського району Одеської області. Заарештований 3 XII 1934, засуджений Одеським обласним судом 28 IV 1935 до позбавлення волі терміном на 10 років; реабілітований у 1992.

² Михайло Якович Келлер (нар. 1897), настоятель римо-католицької парафії в с. Шпаєро Карл-Лібкнехтовського району Одеської області. Заарештований у 1934, засуджений Одеським обласним судом 19 V 1935 до позбавлення волі терміном на 10 років; реабілітований у 1972.

³ Іван Лаврентійович Таубергер (нар. 1890), настоятель римо-католицької парафії в с. Карлсруе Карл-Лібкнехтовського району Одеської області. Заарештований 28 XI 1934, засуджений Одеським обласним судом 28 IV 1935 до позбавлення волі терміном на 10 років; реабілітований у 1992.

Nr 205
3 grudnia 1934, Odessa. Fragmenty protokołu przesłuchania
proboszcza parafii we wsi Landau Antona Gofmana
przez funkcjonariusza NKWD USRS

^aProtokół przesłuchania^a

Dnia 3 miesiąca grudniu 1934 r. pełnomocnik Oddziału Specjalnego UGB Odeskiego Obwodowego Zarządu NKWD USRS – SZTERENBERG, przesłuchał w charakterze oskarżonego ob[ywatela] GOFMANA Antona Iwanowicza¹, który podał o sobie następujące informacje:

GOFMAN Anton Iwanowicz, urodz[ony] w 1897 r. we w[si] Leitersgauer w r[ejo]nie galbsztadzki^b obwód dniepropietrowski, ze średniaków, obywatelstwa USRS, wykształcenie średnie duchowne, Niemiec, kawaler, w ewidencji wojskowej nie figuruje, z zawodu duchowny. Miejsce posługi – zwierzchnik rzymsko-katolickiej parafii we w[si] Landau, ze słów nie był karany ani objęty śledztwem, b/p, do związku zaw[odowego] nie należy. Adres: w[ieś] Landau w r[ejo]nie karl-liebknechtowskim, przeszłość społ[eczna] i polit[yczna] – średniak, od 1921 r. pełni posługę religijną.

[...]

^aPytanie^a: Czy otrzymywaliście pomoc materialną z zagranicy i od kogo?

^aOdpowiedź^a: Otrzymywałem. Pierwszy przekaz z Niemiec przyszedł na moje nazwisko w końcu sierpnia albo na początku września 1933 r.

W tym samym czasie otrzymali też wtedy przekazy pieniężne moi koledzy: ojciec KELLER², TAUBERGER³ i pozostali. Potem w różnym czasie otrzymałem 4 przekazy od nieznanymi mi osób, jakiegoś SUNKE, MÜLLERA i in[nych], a także 2 przekazy ze Szwajcarskiego Czerwonego Krzyża, nazywanego międzynarodowym.

^aPytanie^a: Czy pomoc z Niemiec otrzymywali parafianie Waszej parafii?

^aOdpowiedź^a: Tak, parafianie mojej parafii także otrzymywali pomoc z Niemiec.

^a-^a *Zapisano wersalikami.*

^b *Było: galbszadzki.*

¹ Anton Gofman (ur. 1897), proboszcz parafii rzymskokatolickiej we wsi Landau w rejonie karl-liebknechtowskim, obwód odeski. Aresztowany 3 XII 1934, skazany przez Odeski Sąd Obwodowy 28 IV 1935 na 10 lat pozbawienia wolności; zrehabilitowany w 1992.

² Michaił Keller (ur. 1897), proboszcz parafii rzymskokatolickiej we wsi Speier w rejonie karl-liebknechtowskim, obwód odeski. Aresztowany w 1934, skazany przez Odeski Sąd Obwodowy 19 V 1935 na 10 lat pozbawienia wolności; zrehabilitowany w 1972.

³ Iwan Tauberger (ur. 1890), proboszcz parafii rzymskokatolickiej we wsi Karlsruhe w rejonie karl-liebknechtowskim, obwód odeski. Aresztowany 28 XI 1934, skazany przez Odeski Sąd Obwodowy 28 IV 1935 na 10 lat pozbawienia wolności; zrehabilitowany w 1992.

^aВопрос^a: Получали ли помощь из Германии прихожане Вашего прихода?

^aОтвет^a: Да, прихожане моего прихода также получали помощь из Германии.

^aВопрос^a: Приходилось ли Вам беседовать с прихожанами по этому поводу?

^aОтвет^a: Ко мне обращались отдельные лица с просьбой дать им совет как написать и адрес фашистских комитетов помощи для обращения в Германию или др. стороны. Помнится, обратился ко мне БАРТ Рафаил – органист, ВАЛЬТЕР Иосиф, член колхоза, сторож.

[...]

^aВопрос^a: Почему Вы скрываете факт обсуждения 11 ноября в с. Шпаеро во время присутствия на церковном празднике, писем ЛАМБОЯ и ГОФАУФА И. к КЕЛЛЕРУ М., в которых они указывали об имеющейся возможности помочь католикам в СССР и рекомендовали католическому духовенству содействовать населению в получении этой помощи?

^aОтвет^a: Я не помню о факте обсуждения этого вопроса и в моем присутствии об этом не говорилось, и я избегал обсуждения этих вопросов.

^aВопрос^a: Чем объясняется, что Вы с коллегами опасались обсуждать вопросы помощи? Может быть Вы не доверяли своим коллегам?

^aОтвет^a: Нет, я не считал нужным и избегал, потому что имел свою самостоятельную линию поведения.

^aВопрос^a: Чем же тогда объяснить предупреждение, сделанное и Вам прелатом КРУШИНСКИМ⁴?

^aОтвет^a: КРУШИНСКИЙ не знал, как относятся патера к вопросам помощи и поэтому в числа других и меня предупредили.

^aВопрос^a: Информировали ли Вы в числе других прелата КРУШИНСКОГО об имеющихся выездах из прихода населения?

^aОтвет^a: Да, недели три тому назад я был в Шпаеро и информировал КРУШИНСКОГО о том, что из Ландау выезжает ряд прихожан, КРУШИНСКИЙ мне также сообщил, что такое положение имеется и в Шпаеро. Причину выездов я КРУШИНСКОМУ не говорил.

^aВопрос^a: Чем Вы объясняете случаи выездов?

^aОтвет^a: Люди уезжают в связи с тяжелым материальным положением в поисках заработков.

^aВопрос^a: Сколько семейств выехало из Ландау?

^aОтвет^a: Около 60-ти семейств.

^aВопрос^a: Откуда Вам это известно?

⁴ Йосип Петрович Крушинський (нар. 1865), прелат римо-католицької церкви і генеральний вікарій південної римсько-католицької єпархії в Україні. Заарештований у 1934. Засуджений Одеським обласним судом 28 IV 1935 на спецпоселення на Кавказ строком на 10 років. Верховним судом УРСР від 29 V 1935 вирок Одеського облсуду змінено в частині поселення в межах Казахстану; реабілітований у 1992.

^aPytanie^{-a}: Czy zdarzało się Wam rozmawiać z parafianami na ten temat?

^aOdpowiedź^{-a}: Zwracały się do mnie pojedyncze osoby z prośbą o radę, jak napisać i o adres faszystowskich komitetów pomocy w celu zwrócenia się do Niemiec albo in[nego] kraju. Pamiętam, że zwracał się do mnie BART Rafał – organista, WALTER Josif, członek kołchozu, stróż.

[...]

^aPytanie^{-a}: Dlaczego ukrywacie fakt omawiania 11 listopada we w[si] Speier, podczas udziału w kościelnym święcie, listów ŁAMBOJA i GOFAUFA I. do KELLERA M., w których wskazywali oni na możliwość pomocy dla katolików w ZSRS i zalecali katolickiemu duchowieństwu wspieranie ludności w celu uzyskania pomocy?

^aOdpowiedź^{-a}: Nie pamiętam faktu omawiania tej kwestii i w mojej obecności o tym nie rozmawiano, a ja unikałem omawiania tych spraw.

^aPytanie^{-a}: Jak wyjaśnicie, że wraz z kolegami obawialiście się omawiać kwestie pomocy? Może nie ufaliście swoim kolegom?

^aOdpowiedź^{-a}: Nie, ja nie uważałem tego za potrzebne i unikałem dlatego, że miałem swoją własną linię postępowania.

^aPytanie^{-a}: Czym wobec tego wyjaśnić uprzedzenie, skierowane również do Was przez prałata KRUSZYNSKIEGO⁴?

^aOdpowiedź^{-a}: KRUSZYNSKIJ nie wiedział, jak księża odnoszą się do kwestii pomocy i dlatego oprócz innych uprzedził też mnie.

^aPytanie^{-a}: Czy informowaliście wraz z innymi prałata KRUSZYNSKIEGO o zdarzających się wyjazdach ludności z parafii?

^aOdpowiedź^{-a}: Tak, około trzy tygodnie temu byłem w Speier i informowałem KRUSZYNSKIEGO o tym, że z Landau wyjeżdża szereg parafian, KRUSZYNSKIJ mnie poinformował, że taka sytuacja istnieje też w Speier. O przyczynie wyjazdów KRUSZYNSKIEMU nie mówiłem.

^aPytanie^{-a}: Jak tłumaczycie przypadki wyjazdów?

^aOdpowiedź^{-a}: Ludzie wyjeżdżają w związku z ciężką sytuacją materialną w poszukiwaniu zarobku.

^aPytanie^{-a}: Ile rodzin wyjechało z Landau?

^aOdpowiedź^{-a}: Około 60 rodzin.

^aPytanie^{-a}: Skąd o tym wiecie?

^aOdpowiedź^{-a}: Większość przychodzi przed odjazdem do kościoła prosić o rozgrzeszenie i po spowiedzi wyjeżdżają.

^aPytanie^{-a}: Opowiedzcie, jak wspomagaliście posiadaczy Niemieckiej Pożyczki Wojennej w realizacji tejże.

^aOdpowiedź^{-a}: Niemiecka Pożyczka Wojenna była rozprowadzana przez dowództwo niemieckich wojsk okupacyjnych w 1917 roku. Celem jej rozprowadza-

⁴ Josif Kruszynskij (ur. 1865), prałat kościoła rzymskokatolickiego i generalny wikary rzymskokatolickiej diecezji na południowej Ukrainie. Aresztowany w 1934, skazany przez Odeski Sąd Obwodowy 28 IV 1935 na specjalne osiedlenie na Kaukazie na okres 10 lat. Decyzją SN USRS z 29 V 1935 miejsce zsyłki zmieniono na Kazachstan; zrehabilitowany w 1992.

^aОтвет^a: Большинство приходят перед отъездом в церковь просить приобщения и после исповеди уезжают.

^aВопрос^a: Расскажите о Вашем содействии держателям Германского военного займа, в реализации последнего?

^aОтвет^a: Германский военный заем был распространен Командованием Германских оккупационных войск в 1917 году. Цель распространения этого займа заключалась в получении материальных средств для поддержки оккупации. Держателям Германского военного займа в основном являлись зажиточные слои населения. В конце 1932 года ко мне обратилась жена БЕРНГАРДТА с просьбой о выдаче ей справки о смерти мужа для перевода на ее имя имеющегося у них займа. Я эту справку выдал. Несколько позже ко мне обратился ГОФФ Антон, социальное положение неизвестно мне, знаю, что он в своем доме не живет, с просьбой заверить его личность для реализации займа. Я его личность заверил.

^aВопрос^a: Почему эти лица обращались к Вам, ведь эти справки надлежит выдавать и заверять личности местным властям?

^aОтвет^a: В извещении консульства на имя держателей займа указывалось, что одинаково действительна как свидетельства и справки местных властей, так и подпись патера, поэтому эти лица обращались ко мне.

Мне было известно со слов КЕЛЛЕРА, что он лично и ТАУБЕРГЕР содействовали также держателям займа в продаже займа, свидетельствуя подписи держателей. КЕЛЛЕР считал, что можно содействовать держателям в реализации имеющегося у них займа.

Протокол записан с моих слов верно, мне зачитан, в чем и расписываюсь.

ГОФМАН Антон

^aДопросил: Уполномоченный^a ОО УГБ
(—) ШТЕРЕНБЕРГ

^aПрисутствовали: Прокурор^a К[арл] Либкнехтского р-на
ШРОН

^aВерно^a:

ГДА СБУ, Миколаїв, спр. 12926-С, т. 3, арк. 261–267.

Копія, машинопис.

Документ російською мовою.

nia było uzyskanie środków materialnych na utrzymanie okupacji. Posiadaczami Niemieckiej Pożyczki Wojennej były głównie zamożne warstwy ludności. Pod koniec 1932 roku zwróciła się do mnie żona BERNGARDTA z prośbą o wydanie jej zaświadczenia o śmierci męża w celu przeniesienia na jej nazwisko posiadanej przez nich pożyczki. Zaświadczenie to wydałem. Trochę później zwrócił się do mnie GOFF Anton, [jego] sytuacja społ[eczna] nie jest mi znana, wiem, że on nie mieszka w swoim domu, z prośbą o poświadczenie jego tożsamości w celu realizacji pożyczki. Potwierdziłem jego tożsamość.

^aPytanie^a: Dlaczego te osoby zwracały się do Was, przecież takie zaświadczenia mają wydawać i potwierdzać tożsamość lokalne władze.

^aOdpowiedź^a: W komunikacie konsulatu [wysyłanym] na nazwisko posiadacza pożyczki podano, że jednakowo ważne są potwierdzenia i zaświadczenia lokalnych władz, jak i podpis księdza [proboszcza], dlatego te osoby zwracały się do mnie.

Od KELLERA dowiedziałem się, że on osobiście oraz TAUBERGER także wspierali posiadaczy pożyczki w sprzedaży tej pożyczki, poświadczając ich podpisy. KELLER uważał, że można pomagać posiadaczom w realizacji posiadanej przez nich pożyczki.

Protokół zapisany z moich słów wiernie, odczytany mi, co zaświadczam podpisem.

GOFMAN Anton

^aPrzesłuchał: Pełnomocnik^a OO UGB
(—) SZTERENBERG

^aObecny Prokurator^a r[ejo]nu k[arl]-liebknichtowskiego
SZRON

^aZa zgodność^a:

*WAP SBU, Mikołajów, spr. 12926-S, t. 3, k. 261–267.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

№ 206

7 грудня 1934, Одеса. Протокол допиту співробітником НКВС УРСР настоятеля парафії в селі Ландау Антона Гофмана

1934 года, декабря 7 дня, Уполномоченный Особого Отдела УГБ Одесского Областного Управления НКВД УССР – ШТЕРЕНБЕРГ, допросил в качестве обвиняемого гр-на ГОФМАНА Антона Ивановича, который показал следующее:

^аВопрос^{-а}: Откуда Вам известно о деятельности патеров КЕЛЛЕРА, ТАУБЕРГЕРА и ЛОРАНА по линии внедрения «гитлеровской помощи»?

^аОтвет^{-а}: Мне о деятельности патеров КЕЛЛЕРА, ТАУБЕРГЕРА и ЛОРАНА известно из личных с ними разговоров, примерно в июне м-це с/г, точно не помню где это было, КЕЛЛЕР мне рассказал, что он писал в Германию о помощи прихожанам своего прихода и вообще содействовал получению помощи. Несколько позже об этом же мне рассказывали ЛОРАН и ТАУБЕРГЕР, опять таки места разговоров не упоминаю, это могло иметь место при посещении ЛОРАНА и ТАУБЕРГЕРА мною или же у меня на дому. Во всяком случае, то, что вышеуказанные лица занимались внедрением «гитлеровской помощи» в своих приходах – неоспоримый факт.

^аВопрос^{-а}: Скажите, бывали ли в 1933 году случаи смерти в Ландау по несколько человек в день?

^аОтвет^{-а}: Да, бывало, что умирали по 2 человека в день, а изредка и 3 человека.

^аВопрос^{-а}: Какую причину смерти Вы отмечали в своем учете?

^аОтвет^{-а}: В своем учете я отметил несколько случаев смерти от голода, считаю, что из 130 случаев смерти в 1933 году человек около 50-ти умерли на почве продовольственных затруднений.

^аВопрос^{-а}: Как оформлялись погребальные процессии в те дни, когда умирали по 2–3 человека?

^аОтвет^{-а}: В те дни, когда умирали по 2–3 человека, я посылал певчих за покойником, сам также сопровождал умершего. Всех мертвецов приносили на кладбище, где я их по очереди хоронил.

^аВопрос^{-а}: Каким образом Вы определяли причину смертности на почве голода?

^аОтвет^{-а}: Причину смертности на почве голода я определял по личному наблюдению.

^аВопрос^{-а}: Перед кем Вы отчитывались о количестве смертности?

^аОтвет^{-а}: О количестве умерших я к концу года отчитывался перед прелатом КРУШИНСКИМ.

^а-^а *Написано великими літерами.*

Nr 206

7 grudnia 1934, Odessa. Protokół przesłuchania proboszcza parafii we wsi Landau Antona Gofmana przez funkcjonariusza NKWD USRS

Dnia 7 miesiąca grudniu 1934 r. pełnomocnik Oddziału Specjalnego UGB Odeskiego Obwodowego Zarządu NKWD USRS – SZTERENBERG, przesłuchał w charakterze oskarżonego ob[ywate]la GOFMANA Antona Iwanowicza, który zeznał, co następuje:

^aPytanie^a: Skąd wiecie o działalności księży KELLERA, TAUBERGERA i LORANA związanej z organizowaniem „hitlerowskiej pomocy”?

^aOdpowiedź^a: O działalności księży KELLERA, TAUBERGERA i LORANA wiem z osobistych z nimi rozmów, na przykład w czerwcu br., nie pamiętam dokładnie, gdzie to było, KELLER powiedział mi, że pisał do Niemiec o pomoc dla parafian swojej parafii i ogólnie przyczyniał się do uzyskania pomocy. Trochę później o tym samym opowiadali mi LORAN i TAUBERGER, znowu nie pamiętam miejsc rozmów, mogło to być podczas moich odwiedzin u LORANA i TAUBERGERA, albo też w moim domu. W każdym razie to, że wyżej wymienione osoby zajmowały się organizowaniem „hitlerowskiej pomocy” w swoich parafiach – jest faktem bezspornym.

^aPytanie^a: Powiedzcie, czy bywały w 1933 roku przypadki śmierci w Landau po kilka osób dziennie?

^aOdpowiedź^a: Tak, bywało, że umierało po 2 osoby dziennie, a niekiedy nawet 3 osoby.

^aPytanie^a: Jaką przyczynę śmierci odnotowywaliście w swojej ewidencji?

^aOdpowiedź^a: W swojej ewidencji odnotowałem kilka przypadków śmierci z głodu; oceniam, że spośród 130 przypadków śmierci w 1933 roku, około 50 osób zmarło z powodu trudności żywnościowych.

^aPytanie^a: Jak odbywały się pogrzeby w te dni, gdy umierało po 2–3 osoby?

^aOdpowiedź^a: W te dni, gdy umierały po 2–3 osoby, wysyłałem kantorów [z konduktem] za nieboszczykiem, sam także odprowadzałem zmarłego. Wszystkie zwłoki przynoszono na cmentarz, gdzie chowałem je po kolei.

^aPytanie^a: W jaki sposób określaliście przyczynę śmierci spowodowanej głodem?

^aOdpowiedź^a: Przyczynę śmierci spowodowanej głodem określałem na podstawie własnych obserwacji.

^aPytanie^a: Komu składaliście sprawozdanie z liczby zgonów?

^aOdpowiedź^a: Liczbę zmarłych pod koniec roku podawałem prałatowi KRUSZYNSKIEMU.

^aPytanie^a: Jaką przyczynę wzrostu śmiertelności w 1933 roku podaliście w sprawozdaniu?

^a-^a *Zapísano wersalikami.*

^аВопрос^а: Какую причину повышения смертности в 1933 году Вы указывали в отчете?

^аОтвет^а: Причины смертности я в отчете не указывал, в 1932 году у меня умерло в приходе 40–42 человека, в 1933 году 130 человек. В разговорах с коллегами мы информировали друг друга о большом повышении смертности и между нами существовало мнение, что превышение смертности в 1933 году по отношению к предыдущим идет за счет продовольственных затруднений.

^аВопрос^а: Все ли патера отчитывались перед КРУШИНСКИМ о смертности.

^аОтвет^а: Да, в годичном отчете все патера отчитывались о количестве смертности в числе других данных.

^аВопрос^а: Следовательно, КРУШИНСКИЙ имел возможность установить превышение смертности в 1933 г. по отношению к 1932 г. по району в целом?

^аОтвет^а: Да, по католическим приходам.

Протокол мне зачитан, с моих слов записан правильно, в чем и распи-
сываюсь –

ГОФМАН Антон

^аДопросил: уполномоченный^а ОО
ШТЕРЕНБЕРГ

^аВерно^а: (—)

ГДА СБУ, Миколаїв, спр. 12926-С, т. 3, арк. 274–275.

Засвідчена копія, машинопис.

Документ російською мовою.

^aOdpowiedź^a: Przyczyny śmiertelności w sprawozdaniu nie podawałem, w 1932 roku w mojej parafii zmarło 40–42 osoby, w 1933 roku 130 osób. W rozmowach z kolegami informowaliśmy się wzajemnie o znacznym wzroście śmiertelności i wśród nas istniało przekonanie, że przekroczenie średniej śmiertelności w 1933 roku w stosunku do poprzedniego jest związane z trudnościami żywnościowymi.

^aPytanie^a: Czy wszyscy księża rozliczali się przed KRUSZYNSKIM ze śmiertelności [w parafii]?

^aOdpowiedź: Tak, w sprawozdaniu rocznym wszyscy księża podawali liczbę zgonów wśród innych danych.

^aPytanie^a: Czy w następstwie tego KRUSZYNSKIJ miał możliwość ustalenia wzrostu śmiertelności w 1933 r. w stosunku do 1932 r. w całym rejonie?

^aOdpowiedź^a: Tak, w katolickich parafiach.

Protokół mi odczytano, z moich słów zapisany wiernie, co zaświadczam podpisem

GOFMAN Anton

^aPrzesłuchał: Pełnomocnik^a OO
SZTERENBERG

^aZa zgodność^a: (—)

WAP SBU, Mikołajów, spr. 12926-S, t. 3, k. 274–275.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

№ 207

25 грудня 1934, Одеса. Витяг з протоколу допиту співробітником НКВС УРСР настоятеля парафії в селі Шпаєр Михаїла Келлера

^аПротокол допроса^а

1934 г. декабря месяца 25 дня, Уполномоченный Особого отдела УГБ Одесского Областного Управления НКВД УССР – ШТЕРЕНБЕРГ, допросил в качестве обвиняемого гр-на КЕЛЛЕРА Михаила Яковлевича, который показал следующее:

^аВопрос^а: Обращались ли Вы в консульство за средствами для «помощи» прихожанам?

^аОтвет^а: Да, я обращался в апреле месяце 1934 года через мою сестру ШАФР Веру, прожив[ающую] в Одессе по ул. Щепкина № 21 в Одесское германского консульство за помощью для некоторых нуждающихся, больных прихожан, фамилии коих я раньше изложил.

^аВопрос^а: Почему Вы именно в консульство обращались за помощью?

^аОтвет^а: Мне было известно со слов прихожан, что консульство оказывает непосредственно помощь нуждающимся немцам.

^аВопрос^а: Сколько человек умерло в Вашем приходе в 1933 году?

^аОтвет^а: Я зарегистрировал 256 человек умерших за 1933 год.

^аВопрос^а: Бывало ли что насколько человек умирало в день и как тогда Вы хоронили умерших?

^аОтвет^а: Бывало, что умирало по 3–4 чел., помню один случай, когда умерло 8 человек. В последнем случае всех 8 покойников я хоронил в одной могиле. Когда умирало по 3–4 человека в день, я их хоронил одной процессией.

[...]

^аВопрос^а: Обобщите, через какие каналы Вы внедряли помощь в Ваш приход?

^аОтвет^а: Я одно письмо для этой цели, т.е. для внедрения помощи направил с ходатайством для 13 человек к ЛАМБОЮ в Германию. Для этих же 13 человек я направил аналогичное письмо ГОПФАУФ Монике в Германию. Просил о помощи д[ля] прихожан у НАДОЛЬСКОГО – какого-то секретаря в Америке, согласно адресу, данному мне по моей просьбе прелатом КРУШИНСКИМ.

^а-^а *Написано великими літерами.*

Nr 207
25 grudnia 1934, Odessa. Fragment protokołu przesłuchania
proboszcza parafii we wsi Speier Michaiła Kellera przez funkcjonariusza
NKWD USRS

^aProtokół przesłuchania^a

Dnia 25 grudnia 1934 r. pełnomocnik Oddziału Specjalnego UGB Odeskiego Obwodowego Zarządu NKWD USRS – SZTERENBERG, przesłuchał w charakterze oskarżonego ob[ywate]la KELLERA Michaiła Jakowlewicza, który zeznał, co następuje:

^aPytanie^a: Czy zwracaliście się do konsulatu o środki na „pomoc” dla parafian?

^aOdpowiedź^a: Tak, zwracałem się w kwietniu 1934 roku poprzez moją siostrę SZAFR Wierę, zamiesz[kała] w Odessie przy ul. Szczepkina nr 21, do odeskiego konsulatu niemieckiego o pomoc dla niektórych potrzebujących, chorych parafian, których nazwiska wcześniej przedłożyłem.

^aPytanie^a: Dlaczego właśnie do konsulatu zwracaliście się o pomoc?

^aOdpowiedź^a: Wiedziałem od parafian, że konsulat udziela bezpośrednio pomocy potrzebującym Niemcom.

^aPytanie^a: Ile osób zmarło w Waszej parafii w 1933 roku?

^aOdpowiedź^a: Zarejestrowałem 256 osób zmarłych w 1933 roku.

^aPytanie^a: Czy zdarzało się, że umierało dziennie kilka osób i jak wtedy chowaliście zmarłych?

^aOdpowiedź^a: Bywało, że umierało po 3–4 os[o]by, pamiętam jeden przypadek, kiedy zmarło 8 osób. W tym ostatnim przypadku wszystkich 8 zmarłych pochowałem w jednym grobie. Gdy umierały 3–4 osoby dziennie, chowałem ich podczas jednego pogrzebu.

[...]

^aPytanie^a: Przedstawcie ogólnie, jakimi kanałami sprowadzaliście pomoc dla Waszej parafii?

^aOdpowiedź^a: Jeden list w tym celu, tj. żeby zorganizować pomoc, skierowałem z wnioskami dla 13 osób do ŁAMBOJA do Niemiec. Dla tych samych 13 osób wysłałem analogiczny list do GOPFAUF Moniki do Niemiec. Prosiłem o pomoc d[la] parafian NADOLSKIEGO – jakiegoś sekretarza w Ameryce, zgodnie z adresem przekazanym mi na moją prośbę przez prałata KRUSZYNSKIEGO.

^a-^a *Zapisano wersalikami.*

В начале 1934 года получил 40 марок из Одесского германского консульства для этой же цели, о чем я письменно просил через мою сестру ШАФФ⁶ Веру.

Протокол записан с моих слов правильно, мне зачитан, в чем и распи-
сываюсь.

М. КЕЛЛЕР

Допрос начат в 11 час. утра, закончен в 15.30.

^аДопросил: уполномоченный^а ОО
ШТЕРЕНБЕРГ

^аВерно^а: (—)

*ГДА СБУ, Миколаїв, спр. 12926-С, т. 3, арк. 237–239.
Засвідчена копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

⁶ Так у тексті. Вище: ШАФФ.

Na początku 1934 roku otrzymałem 40 marek z odeskiego konsulatu niemieckiego w tymże celu, o co pisemnie prosiłem poprzez moją siostrę SZAFF^b Wierę.

Protokół zapisano z moich słów wiernie, odczytano mi, co zaświadczam podpisem.

M. KELLER

Przesłuchanie rozpoczęto o godz. 11 rano, zakończono o 15.30.

^aPrzesłuchał: Pełnomocnik^a OO
SZTERENBERG

^aZa zgodność: (—)

*WAP SBU, Mikołajów, spr. 12926-S, t. 3, k. 237–239.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

^b *Tak w tekście. Wyżej SZAFR.*

№ 208

30 грудня 1934, Одеса. Витяг із протоколу допиту співробітником НКВС УРСР настоятеля в селі Зульц Рафаїла Лорана

Ф. № 24-УСО

^аПротокол допроса обвиняемого^а

^а193^а4 г. декабря ^амесяца^а «30» ^адня. Уполномоченный^а К[арл]-Либкнехтского ^арай(гор)отдела^а Одесского ^аОбл.^а Управления НКВД Вольфович, ^адопросил в качестве обвиняемого^а

- ^а1. Фамилия, имя и отчество^а: Лоран Рафаил Михайлович
- ^а2. Возраст^а: 1872 г.
- ^а3. Место рождения^а: х. Рожковате Николаевского р-на
- ^а4. Социальное положение^а: из кулаков
- ^а5. Имущественное положение^а: —
- ^а6. Гражданство^а: УССР
- ^а7. Образование^а: окончил р[имско]/к[атолическую] духовную семинарию в гор. Саратове
- ^а8. Национальность^а: немец
- ^а9. Семейное положение^а: —
- ^а10. Категория военного учета^а: —
- ^а11. Профессия^а: ксендз
- ^а12. Место службы и должность или род занятий^а: Настоятель р/к церкви в селе Зульц
- ^а13. Сведения о судимости и нахождении под следствием^а: находился под судом за избиение детей в церкви в 1928 г., дело судом было прекращено.
- ^а14. Партийная принадлежность^а: б/п
- ^а15. Состоит ли в Профсоюзе^а: нет
- ^а16. Точный адрес^а: с. Зульц
- ^а17. Социальное и политическое прошлое^а: из кулаков

Будучи допрошенным по существу дела обвиняемый показал следующее:

Вопрос: Опишите свою работу, не связанной с церковной деятельностью.

Ответ: Я занимался вопросом по оказанию помощи из Германии немецкому населению, проживающему в селе Зульц Карл-Либкнехтского района.

^а Друк формуляра.

Nr 208

30 grudnia 1934, Odessa. Fragment protokołu przesłuchania proboszcza parafii we wsi Sultz Rafaila Lorana przez funkcjonariusza NKWD USRS

F. Nr 24-USO

^aProtokół przesłuchania oskarżonego^a

^aDnia^a 30 ^amiesiąca^a grudnia ^a193^a4 r. ^apełnomocnik^a k[arl]-liebknechtowski ^aRej[onowego] (Miejs[kiego]) Oddziału^a Odeskiego ^aObw[odowego]^a Zarządu NKWD Wolfowicz, ^aprzesłuchał w charakterze oskarżonego^a

- ^a1. Nazwisko, imię i *otczestwo*^a: Loran Rafail Michajłowicz
- ^a2. Wiek^a: [urodzony w] 1872 r.
- ^a3. Miejsce urodzenia^a: ch[utor] Rożkowate w r[ejo]nie mikołajowskim
- ^a4. Pozycja społeczna^a: z kułaków
- ^a5. Sytuacja majątkowa^a: –
- ^a6. Obywatelstwo^a: USRS
- ^a7. Wykształcenie^a: ukończył r[zymsko]k[atolickie] seminarium duchowne w mieś[cie] Saratowie
- ^a8. Narodowość^a: Niemiec
- ^a9. Sytuacja rodzinna^a: –
- ^a10. Kategoria wojskowa^a: –
- ^a11. Zawód^a: ksiądz
- ^a12. Miejsce pracy i stanowisko lub rodzaj zajęcia^a: proboszcz rz[zymsko]k[atolickiego] kościoła we wsi Sultz
- ^a13. Informacje o karalności i podleganiu śledztwu^a: był sądzony za pobicie dzieci w kościele w 1928 r., sprawa została przez sąd umorzona.
- ^a14. Przynależność partyjna^a: b/p
- ^a15. Czy należy do związku zawod[owego]^a: nie
- ^a16. Dokładny adres^a: w[ieś] Sultz
- ^a17. Przeszłość społeczna i polityczna^a: z kułaków

Przesłuchiwany w sprawie oskarżony zeznał, co następuje:

Pytanie: Opiszcie swoją pracę, niezwiązaną z działalnością kościelną.

Odpowiedź: Zajmowałem się sprawą udzielania pomocy z Niemiec ludności niemieckiej, zamieszkałej we wsi Sultz w rejonie karl-liebknachtowskim.

Pytanie: Dla kogo konkretnie pisaliście listy z prośbą o pomoc do Niemiec?

Odpowiedź: Listy dotyczące wysyłania pomocy z Niemiec pisałem następującym osobom: Bergnardt Jekatierinie i Iwanowi, Fiks Francowi i Francisko [Franciszce?] (sieroty), Kupper Ludmile, Jakowowi i Monice, Eli (wdowa), Szerer

^a Druk formularza.

Вопрос: Кому Вы конкретно писали письма по обращению за помощью в Германию?

Ответ: Я писал письма о высылке помощи из Германии следующим лицам: Бернгардт Екатерине и Ивану, Фикс Францу и Франциско (сироты), Куппер Людмиле, Якову и Монике, Эли (вдова), Шерер Елизавете, Вебер Иосифу, Леперт Игнату, ныне работающего в селе Шпаеро на маслобойке, Веберу Ивану, Шааль (вдова), Томас Эмилии и для ее матери, Келлер Екатерине, Фикс Рафаилу и Ивану (братья), Эли Мартыну, вдове Нахбауэр, Эли Марку я написал только адрес и ряд другим лицам, фамилии коих я сейчас припомнить не могу и о которых я буду давать дополнительные показания.

Вопрос: Где эти лица, о которых речь идет выше, работают?

Ответ: Эти лица преимущественно работают в колхозе.

Вопрос: Опишите содержание писем написанные и направленные вами в Германию от имени перечисленных Вами выше гр-н.

Ответ: Содержание писем сводилось к тому, что они нуждаются, голодают и просят о помощи, каковые письма сдавались на почте, как в селе Зульц, так и в гор. Николаеве.

В[опрос]: Получали ли вы лично помощь из Германии и от кого?

Ответ: Да. Я получил помощь из Германии в количестве ориентировочно 8–9 раз, каждый раз от 8–10–12–15 марок, кто мне эту помощь из Германии присылал, я припомнить не могу.

Вопрос: От каких организаций Вы лично получили переводы, на какую сумму и для каких целей, помимо Германии?

Ответ: Я лично получил переводы на сумму двадцать пять долларов (25) от редактора американской газеты «Штадс-Анцейгер» некоего Надольского для раздачи их нуждающимся по моему усмотрению.

[...]

Вопрос: Имело ли место устройства братских могил во время продовольственных затруднений весной 1933 года?

Ответ: Да. Весною 1933 года имело место устройство братских могил по 5–6 человек вместе, припоминаю также случай, где было проведено погребение 12 человек в одной могиле (женщины совместно с мужчинами) также и с детьми.

Вопрос: Сколько человек умерло в Вашем приходе в 1933 году?

Ответ: В 1933 году умерло приблизительно 200 человек.

Вопрос: Кому Вы передавали сведения о наличии умерших в Вашем приходе за 1933 год?

Ответ: Сведения о наличии умерших за 1933 год я передал в конце года прелату Крушинскому, т. е. сообщил ему в письменной форме, согласно имеющихся на сей счет правил.

Протокол мне зачитан с моих слов верно и правильно записано и мне прочитано.

(—) Лоран Рафаил

Jelizawiecie, Weber Josifowi, Lepert Ignatowi, obecnie pracującemu we wsi Speier na maselnicy, Weberowi Iwanowi, Szaal (wdowa), Tomas Emilii i dla jej matki, Keller Jekatierinie, Fiks Rafailowi i Iwanowi (bracia), Eli Martinowi, wdowie Nachbauer, Eli Markowi napisałem tylko adres i wielu innym osobom, których nazwisk teraz sobie przypomnieć nie mogę i o których będę składać uzupełniające zeznania.

Pytanie: Gdzie pracują te osoby, o których mowa wyżej?

Odpowiedź: Te osoby przeważnie pracują w kołchozie.

Pytanie: Opiszcie treść listów napisanych i wysłanych przez Was do Niemiec w imieniu wymienionych przez Was ob[ywate]li.

Odpowiedź: Treść listów sprowadzała się do tego, że oni są w potrzebie, głodują i proszą o pomoc; listy były składane na pocztę, zarówno we wsi Sultz, jak i w mie[s]cie Mikołajowie.

P[ytanie]: Czy otrzymywaliście osobiście pomoc z Niemiec i od kogo?

Odpowiedź: Tak. Otrzymywałem pomoc z Niemiec mniej więcej 8–9 razy, każdorazowo od 8–10–12–15 marek, kto mi tę pomoc z Niemiec przysyłał, nie mogę sobie przypomnieć.

Pytanie: Od jakich organizacji poza Niemcami osobiście otrzymaliście przekazy, na jaką kwotę i na jakie cele?

Odpowiedź: Osobiście otrzymałem przekazy na kwotę dwadzieścia pięć dolarów (25) od redaktora amerykańskiej gazety „Stadt-Anzeiger”, niejakiego Nadolskiego w celu rozdania ich potrzebującym według mojego uznania.

[...]

Pytanie: Czy miało miejsce urządzenie zbiorowych mogił w czasie trudności żywnościowych wiosną 1933 roku?

Odpowiedź: Tak. Wiosną 1933 roku urządzano zbiorowe mogiły po 5–6 osób razem, przypominam [sobie] także przypadek, kiedy zostało pochowanych 12 osób w jednym grobie (kobiety wspólnie z mężczyznami), także i z dziećmi.

Pytanie: Ile osób zmarło w Waszej parafii w 1933 roku?

Odpowiedź: W 1933 roku zmarło około 200 osób.

Pytanie: Komu przekazywaliście informacje o liczbie zmarłych w Waszej parafii w 1933 roku?

Odpowiedź: Informacje o liczbie zmarłych w 1933 roku przekazałem na koniec roku prałatowi Kruszynskiemu, tj. powiadomiłem go w formie pisemnej, zgodnie z obowiązującymi w tej kwestii zasadami.

Protokół odczytany mi z moich słów wiernie i prawidłowo zapisano i odczytano mi.

(—) Loran Rafail

Присутствовали: Райпрокурор
(—) Штрок

Допросил: (—) Вольфович

*ГДА СБУ, Миколаїв, спр. 12926-С, т. 3, арк. 313–315 зв.
Оригінал, рукопис на бланку.
Документ російською мовою.*

Obecni byli: Prokurator rej[onowy]
(—) Sztrok

Przesłuchiwał: (—) Wolfowicz

*WAP SBU, Mikołajów, spr. 12926-S, t. 3, k. 313–315 v.
Oryginał, rękopis na formularzu.
Dokument w języku rosyjskim.*

№ 209

Після 1934, б.м.в. Витяг з комюніке про діяльність Організації Українських Націоналістів в 1933 р., що стосується української національної жалоби

^{а-б-в}Комюніке^{-в-б} № 7-а

про діяльність Організації Українських Націоналістів
у 1932–1933 і 1934 роках

^{а-в}Частина II^{-в-а}

Діяльність ОУН у 1933 р.
[...]

^аДень жалоби^{-а}

На події про голод в УРСР у Львові в 1933 р. створився «Громадський комітет допомоги Україні», який планував влаштувати День жалоби 29 жовтня 1933.

У Львівському воєв. День жалоби пройшов спокійно. Відправлено нечисельні Богослужіння. У кількох церквах влаштовано збори для голодуючих в Україні. Також збори були нечисельні. У Львові, мимо передбачених 9-и зборів УНДА^г, не відбулися жодні. У кількох місцевостях Жовківського і Яворівського пов[ітів] були спроби вивісити траурні прапори. З нагоди дня жалоби намагалися розкинути листівки ОУН під одною із церков у Львові. Затримано двох, що їх розкидали, разом з пачкою листівок.

[...]

ДАВО, ф. 1, оп. 2, спр. 125, арк. 64, 115–116.

Копія, машинопис.

Документ польською мовою.

^{а-а} Підкреслено машинописним способом.

^{б-б} Написано великими літерами.

^{в-в} Написано в розбивку.

^г Так у тексті.

Nr 209

Po 1934, b.m.w. Fragment komunikatu policyjnego o działalności Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów w 1933 r. dotyczący dnia ukraińskiej żałoby narodowej

^{a-b-c}Komunikat^{c-b} Nr 7^a
o działalności Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów
w latach 1932–1933 i 1934

^{a-c}Część II^{c-a}
Działalność OUN w 1933 r.
[...]

^aDzień Żałoby^a

Na wiadomość o głodzie w USRR zorganizował się we Lwowie w 1933 r. Komitet Obywatelski Pomocy Ukrainie, który projektował urządzić dzień żałoby w dniu 29 października 1933.

W woj. lwowskim dzień żałoby przeszedł spokojnie. Odprawiono nieliczne nabożeństwa. W kilku cerkwiach urządzono zbiórki na głodujących na Ukrainie. Również nieliczne były zebrania. We Lwowie, mimo zapowiedzianych 9 zebrań UNDA^d, nie odbyło się żadne. W kilku miejscowościach pow[iatów] żółkiewskiego i jaworowskiego próbowano wywiesić flagi żałobne. Z okazji dnia żałoby usiłowano rozrzucić ulotki OUN pod jedną z cerkwi we Lwowie. Zatrzymano dwóch rozrzucających wraz z plikiem ulotek.

[...]

*DAWO, f. 1, op. 2, spr. 125, k. 64, 115–116.
Kopia, maszynopis.
Dokument w języku polskim.*

^{a-a} Podkreślono maszynowo.

^{b-b} Zapisano wersalikami.

^{c-c} Zapisano pismem spacjiowanym.

^d Tak w tekście.

№ 210

Початок 1935, Київ. Витяг з доповідної записки наркома внутрішніх справ УРСР Всеволода Балицького генеральному секретарю ЦК ВКП(б) Йосифові Сталіну на тему репресій, застосовуваних по відношенню до жителів німецьких колоній

^a-В порядке реализации директивы ЦК ВКП(б) – органами НКВД Украины произведены аресты ^bшестисот двадцати^b выявленных руководителей, организаторов и активных участников немецкого фашистского подполья в национальных немецких районах и колониях^a.

Арестованные, в подавляющем большинстве кулаки (65%), ^bсектанты, немецкое духовенство и прочий контр-революционный церковный актив^b (20%) – в своих показаниях на следствии вскрывают ^b-^bактивную контр-революционную, националистическую и шпионско-подрывную деятельность^b, проводившуюся с большой настойчивостью, в широких размерах непосредственно ^bзарубежными ^bфашистскими организациями^b и их агентурой на нашей территории в ^bлице германских консульств^b.

Материалами следствия устанавливается, что работа фашистов в национальных немецких районах и колониях, в основном, проводилась в следующих направлениях:

1. Создание ^b-^bконт-революционной националистической базы^b путем сколачивания ^bфашистских кадров^b не только немецкой национальности, но и польской, чешской и других, ^bв целях реального обеспечения планов ГИТЛЕРА на случай войны и интервенции^b.

2. Антисоветская агитация и распространение провокационных сведений и слухов об СССР ^bза кордоном^b.

3. Контр-революционная разложенческая работа и вредительство в ^bколхозах^b.

4. Террор.

I.

^b-Деятельность закордонних фашистських організацій і німецьких консульств на Україні^b

В целях налаживания ^bширокого финансирования фашистской агентуры^b на Украине, зарубежные фашистские организации ^bсоздают специальные^b ^b-^гпрофессиональные^г-^b кадры, в распоряжение которых направляют непосредственно из-за кордона ^bкрупные денежные суммы^b под видом, так

^a-^a Підкреслено від руки.

^b-^b Написано великими літерами.

^b-^b Підкреслено машинописним способом.

^г-^г Написано в розбивку.

Nr 210

Początek 1935, Kijów. Fragmenty informacji ludowego komisarza spraw wewnętrznych USRS Wsiewołoda Balickiego dla sekretarza generalnego KC WKP(b) Józefa Stalina na temat represji stosowanych wobec mieszkańców niemieckich osad

^a-W toku realizacji dyrektywy KC WKP(b) – organy NKWD Ukrainy aresztowały ^bsześciuset dwudziestu^b ujawnionych przywódców, organizatorów i aktywnych członków niemieckiego podziemia faszystowskiego w niemieckich rejonach narodowych i koloniach^a.

Aresztowani, w przeważającej większości kułacy (65%), ^bsekciarze, niemieckie duchowieństwo i inny kontrrewolucyjny aktyw kościelny^b (20%) – w zeznaniach podczas śledztwa ujawniają ^{b-c}aktywną, kontrrewolucyjną, nacjonalistyczną, szpiegowską i destrukcyjną działalność^{c-b}, prowadzoną z wielkim uporem, w szerokim zakresie, bezpośrednio ^cprzez zagraniczne ^borganizacje faszystowskie^{b-c} i ich agenturę na naszym terytorium w ^bpostaci niemieckich konsulatów^b.

Materiały [zebrane w toku] śledztwa dowodzą, że działalność faszystów w niemieckich rejonach narodowych i koloniach była ukierunkowana głównie na:

1. Uformowanie ^{b-c}kontrrewolucyjnej bazy nacjonalistycznej^{i-c-b} drogą tworzenia ^cfaszystowskich kadr^c nie tylko niemieckiej narodowości, ale też polskiej, czeskiej i innych, ^bw celu realnego zabezpieczenia planów HITLERA na wypadek wojny i interwencji^b.

2. Antysowiecka agitacja oraz rozpowszechnianie prowokacyjnych informacji i pogłosek o ZSRS ^cza granicą^c.

3. Kontrrewolucyjna robota rozbijacka i szkodnictwo w ^bkolchozach^b.

4. Terror.

I

^bDziałalność zagranicznych organizacji faszystowskich i niemieckich konsulatów na Ukrainie^b

W celu zapewnienia ^bszerokiego finansowania faszystowskiej agentury^b na Ukrainie, zagraniczne organizacje faszystowskie ^btworzą specjalne^b ^{c-d}profesjonalne^{-d-c} kadry, którym przekazują bezpośrednio z zagranicy ^bznaczne sumy pieniędzy^b pod pretekstem tak zwanej „hitlerowskiej pomocy”, hojnie opłacając najbardziej bojowe i oddane grupy oraz poszczególne jednostki k-r.

Dzięki tym pieniądzom niemieccy faszyci zdobywają sympatię kułactwa do hitlerowskich Niemiec, wciągają wyjątkowo zuchwałe, ^bnajbardziej ^crozjuszone

^{a-a} Podkreślono odręcznie.

^{b-b} Zapisano wersalikami.

^{c-c} Podkreślono maszynowo.

^{d-d} Zapisano pismem spacjowanym.

называемой, «гитлеровской помощи», щедро оплачивая наиболее боевые и преданные группы и отдельных к-р одиночек.

Посредством этих денег немецкие фашисты привлекают симпатии кулачества к гитлеровской Германии, вовлекают особо отчаявшихся, ^б-наиболее ^в-озлобленные элементы из остатков разгромленной русской белогвардейщины, украинского и польского контр-революционного национализма^{в-б}, сколачивая фашистские кадры и создавая свою контр-революционную националистическую базу.

Один из арестованных руководителей фашистской работы в немецких колониях на Днепропетровщине ВАРКЕНТИН Давид дает об этом следующие показания:

«...В 1933 году, после гитлеровского переворота в Германии, за границей была поднята широкая антисоветская кампания, преследовавшая цель создания на Украине ^{б-в}-националистической базы на случай отторжения ее фашистской германией^{в-б}. Для этого в Германии в сравнительно короткое время организовали целый ряд „благотворительных обществ“, систематически оказывающих материальную поддержку немецкому населению в СССР. К числу их относятся: „Центральный Комитет Помощи немцам в России“, общество „Братья в Нужде“. Организация „Фаст и Бриллиант^{б-в}“ и другие».

В национальном польском Мархлевском районе, Киевской области нами установлен агент Германского консульства в Киеве, германско-подданный АДАМ Давид, по заданию Консульства проводивший большую фашистскую работу среди контр-революционных элементов польского и украинского населения. Арестованный нами немец БОРЦ, завербованный ранее АДАМОМ, на допросе дал следующие показания:

«...Давид АДАМ мне указал на важность охвата ^б-как можно большего количества людей, разъяснив при этом, что согласно имеющимся у него установкам консульства, указанную работу следует активизировать не только среди немцев, но и среди польского и украинского населения^б».

В работе немецких фашистов активное участие принимало также русское православное духовенство:

«...В числе лиц, писавших разным националистическим организациям Германии, был также русский священник с. Ново-Богдановка, Мелитопольского р-на ГУЛЫЙ Дмитрий».

«...Поп ГУЛЫЙ расхваливал ГИТЛЕРА и германское правительство, которое, по его заявлению, помогает нуждающимся не только немцам, но и русскому населению». (Показания арест. КОРНЕЛЬЗОН Каролины).

В первой половине 1934 года, по наиболее активным немецким фашистским ^а-элементам на Украине был нанесен значительный удар. Разгромлен ряд немецких^а шпионско-диверсионных групп в промышленности, вскрыты и ликвидированы контрреволюционные националистические немецкие образования и группы, репрессирован фашистский актив в национальных немецких районах и колониях, разгромлен лютеранский пасторат, выдво-

elementy z resztek rozgromionego rosyjskiego środowiska białogwardyjskiego oraz [z jednostek reprezentujących] ukraiński i polski kontrrewolucyjny nacjonalizm^{c-b}, kładąc faszystowskie kadry i własną kontrrewolucyjną bazę nacjonalistyczną.

Jeden z aresztowanych przywódców ruchu faszystowskiego w niemieckich koloniach na Dniepropietrowszczyźnie, WARKENTIN Dawid składa na ten temat następujące zeznania:

„...W 1933 roku, po hitlerowskim przewrocie w Niemczech, za granicą została wywołana szeroka antysowiecka kampania, mająca na celu utworzenie na Ukrainie ^{b-c}nacjonalistycznej bazy na wypadek oderwania jej przez faszystowskie Niemcy^{c-b}. W tym celu w Niemczech w stosunkowo krótkim czasie zorganizowano cały szereg »dobroczynnych stowarzyszeń«, systematycznie udzielających materialnego wsparcia niemieckiej ludności w ZSRS. Należą do nich: »^b-Centralny Komitet Pomocy Niemcom w Rosji«, stowarzyszenie »Bracia w Potrzebie«, organizacja »Fast i Brillant^b« i inne”.

W polskim rejonie narodowym – marchlewskim w obwodzie kijowskim ujawniliśmy agenta konsulatu Niemiec w Kijowie, niemieckiego obywatela ADAMA Dawida, na zlecenie konsulatu prowadzącego aktywną działalność [w duchu] faszystowskim wśród kontrrewolucyjnych elementów polskiej i ukraińskiej ludności. Aresztowany przez nas Niemiec BORO, zwerbowany wcześniej przez ADAMA, na przesłuchaniu złożył następujące zeznania:

„...Dawid ADAM uświadomił mi, jakie znaczenie ma objęcie [działalnością] ^bmożliwie jak największej liczby ludzi i wyjaśnił przy tym, że zgodnie z posiadanymi przez niego wytycznymi konsulatu, [wyżej] wymienioną robotę należy prowadzić nie tylko wśród Niemców, ale także i wśród ludności polskiej oraz ukraińskiej^b”.

W działalności niemieckich faszystów brało też czynny udział rosyjskie duchowieństwo prawosławne:

„...Wśród osób, piszących do różnych nacjonalistycznych organizacji w Niemczech, był także rosyjski duchowny ze w[si] Nowo-Bohdaniwka w r[ejo]nie melitopolskim, GULYJ Dmitrij”.

„...Pop GULYJ wychwalał HITLERA i rząd niemiecki, który – według jego oświadczenia – pomaga potrzebującym, nie tylko Niemcom, ale i ludności rosyjskiej”. (Zeznania areszt[owanej] KORNELZON Karoliny).

W pierwszej połowie 1934 roku najaktywniejsze niemieckie faszystowskie ^aelementy na Ukrainie otrzymały wielki cios. Rozbito szereg niemieckich^a grup szpiegowsko-dywersyjnych w przemyśle, wykryto i zlikwidowano kontrrewolucyjne nacjonalistyczne niemieckie formacje i grupy, poddano represjom faszystowski aktyw w niemieckich rejonach narodowych i koloniach, rozbito luterskie duchowieństwo, wydalono z granic Związku [Sowieckiego] kilku znaczących ludzi [pracujących na rzecz] niemieckiego wywiadu, a ogółem na Ukrainie aresztowano ^a1193 os[oby]^a.

W następstwie represji i naszych przedsięwzięć operacyjnych, zagraniczne ośrodki faszystowskie i ich agentura na Ukrainie zaczynają ^{b-c}szczególnie stran-

рены из пределов Союза несколько крупных деятелей германской разведки, а всего по Украине арестовано ^а1193 чел[овека]^а.

Как следствие репрессий и наших оперативных мероприятий, закордонные фашистские центры и их агентура на Украине начинают ^{б-в}особенно тщательно конспирировать свою работу, маскироваться и переводят всю свою деятельность в глубокое подполье^{-в-б}.

Основная работа фашистов ^бпереносится из Германии^{-б-в-г} в другие страны^{-г-в}: ^бЛатвию, Эстонию, Польшу, Швецию, Канаду, Швейцарию, Голландию, Румынию, Данию, Индию, Бразилию^{-б} и даже в ряд стран, дружественно ^аотносящихся к СССР – ^бФранцию, Америку^{-б} и др. Агентура немецких фашистов^{-а} в этих странах разворачивает громадную работу, направляя на Украину, в немецкие колонии тысячи писем с призывом обращаться ^а«за помощью», писать о «голоде и нужде среди немецкого населения»^{-а} и получаемые провокационные письма используют: с одной стороны, как «документы о положении в Советском Союзе» для возбуждения общественного мнения европейских стран против СССР, а с другой стороны – по этим же письмам посылаются крупные денежные суммы для финансирования своей агентуры на Украине.

Характерно следующее показание арестованного руководителя немецких сектантских общин на Киевщине, проводившего большую фашистскую работу ШМИДТА Рейнгольда:

«...Руководитель нашей общины получил письмо от находящегося в Германии баптистского проповедника РОЛЛЕНДЕРА, в котором последний писал: „^бЧем больше будете писать сюда о голоде и нужде, тем скорее и больше получите денег^{-б}»».

За ноябрь-декабрь м-цы 1934 года выявлено 11 123 письма антисоветского содержания, посланных в разные страны за кордон только немцами из национальных немецких районов Украины.

При проведении обысков у арестованных за к-р деятельность немцев изъято свыше ^{а-б}четырёхсот^{-б} адресов закордонных^{-а} фашистских организаций и отдельных лиц, ведущих работу против СССР, по которым систематически направлялась антисоветская информация.

^{а-б}Цифры^{-б} о размерах денежных сумм^{-а}, посланных зарубежными фашистскими организациями, показывают следующее:

За 11 месяцев 1934 года на Украину из Германии только через систему «Торгсина» было ^апереведено 417 794 руб.^{-а} в золотом исчислении. Между тем, за этот же срок в 1933 году из Германии поступило переводов по всем системам и по всему СССР на 390 000 руб. золотом. Следует кроме того учесть, что в указанную сумму денежных поступлений из Германии в 1934 году не вошли денежные переводы, поступающие от германских фашистских организаций в Америке, Польше, Латвии, Литве, Швейцарии и ряде других стран.

nie konspirować swoją pracę, ukrywać się i całą swoją działalność przenoszą w głębokie podziemie^{b-c}.

Podstawowa praca faszystów^b przenosi się z Niemiec^{b c-d} do innych krajów^{d-c}:^b Łotwy, Estonii, Polski, Szwecji, Kanady, Szwajcarii, Holandii, Rumunii, Danii, Indii, Brazylii^b, a nawet do szeregu krajów przyjaźnie^a nastawionych do ZSRS –^b Francji, Ameryki^b i in[nych]. Agentura niemieckich faszystów^a w tych krajach wykazuje niezwykłą aktywność, wysyłając na Ukrainę, do niemieckich kolonii tysiące listów z wezwaniem do zwracania się^a „o pomoc”, pisania o „głodzie i nędzy wśród niemieckiej ludności”^a, a otrzymane prowokacyjne listy wykorzystują z jednej strony jako „dokumenty o sytuacji w Związku Sowieckim” w celu nastawienia opinii publicznej krajów europejskich przeciwko ZSRS, a z drugiej strony – w tychże listach przesyłają znaczne sumy pieniędzy na finansowanie swojej agentury na Ukrainie.

Charakterystyczne jest następujące zeznanie aresztowanego przywódcy niemieckich wspólnot sekciarskich na Kijowszczyźnie, prowadzącego poważną działalność faszystowską, SZMIDTA Reingolda:

„...Przywódcą naszej wspólnoty dostał list od znajdującego się w Niemczech baptystycznego kaznodziei ROLLENDERA, w którym tenże pisał: »^bIm więcej będziecie pisać tutaj o głodzie i nędzy, tym prędzej i więcej dostaniecie pieniędzy^b«”.

W m[iesią]cach listopad – grudzień 1934 roku ujawniono 11 123 listy o antysowieckiej treści, wysyłane do różnych krajów za granicę tylko przez Niemców z niemieckich rejonów narodowych Ukrainy.

Podczas rewizji u aresztowanych za k-r działalność Niemców skonfiskowano ponad^{a-b} czterysta^b zagranicznych adresów^a faszystowskich organizacji i pojedynczych osób, działających przeciwko ZSRS, na które systematycznie kierowane były antysowieckie informacje.

^a[Dane]^b liczbowe^b dotyczące wielkości^a kwot pieniężnych, przesyłanych przez zagraniczne organizacje faszystowskie, ukazują następujące [informacje]:

W ciągu 11 miesięcy 1934 roku na Ukrainę z Niemiec tylko za pośrednictwem systemu *Torgsin*^a przekazano 417 794 rub[le]^a w przeliczeniu na złoto. Tymczasem, w analogicznym okresie 1933 roku z Niemiec wszystkimi drogami do całego ZSRS napłynęły przekazy na 390 000 rub[li] w złocie. Należy ponadto uściślić, że wymieniona suma wpływów pieniężnych z Niemiec w 1934 roku nie obejmuje przekazów pieniężnych napływających od niemieckich organizacji faszystowskich w Ameryce, Polsce, Łotwie, Litwie, Szwajcarii i wielu innych krajach.

^cNiezwykle charakterystyczne są także następujące liczby: w pulińskim (nar[odowym] niemieckim) rejonie na Kijowszczyźnie, gdzie z ogólnej liczby^c 2892^c niemieckich i polskich zagród –^c 2996^c niemieckich – naliczono 3892 zagrody otrzymujące tzw. „hitlerowską pomoc”, albo 129% ogólnej liczby nie-

^{c-c} *Fragment napisany w sposób niejasny, obliczenia wykonane nieprecyzyjnie. Prawdopodobnie powinno być 5888 zagród polskich i niemieckich łącznie.*

^гЧрезвычайно характерны также следующие цифры: в Пулинском (нац. немецком) районе, на Киевщине, где из общего числа ^в2892^в немецких и польских дворов – ^в2996^в немецких, – учтено 3892 двора, получающих т. н. «гитлеровскую помощь», или 129% к общему количеству немецкого населения. Таким образом, 29% ^бпольского населения района оплачивается немецкой фашистской агентурой^{б-г}.

Фашистские организации из-за кордона развернули также большую работу по выплате значительных денежных сумм, т. н. ^{б-в}Держателям германского военного займа^{в-б} – крупному немецкому кулачеству, из которого сколачивались основные кадры германского фашизма на нашей территории.

[...]

Германские консульства на Украине всю контр-революционную националистическую и подрывную работу начинают проводить исключительно через свою агентуру, главным образом духовенство и доверенных лиц из кулачества, организуя массовую посылку закордон провокационных писем и вербуя людей для контр-революционной и вредительской работы.

«...Секретарь Киевского консульства БАУН дал мне следующие указания:

а) О внедрении убеждений о непрочности существующего строя советов и предстоящем свержении его на Украине.

б) Обработка колонистов в антисоветском направлении, убеждая их быть верными Германии.

в) В увязке с этой деятельностью популяризовать оказываемую Германией помощь немцам, проживающим на Украине, вести агитацию за обращение в консульство за помощью, а также самому проводить запись на нее».

«...Киевский консул ГЕНКЕ заявил, что лица, записывающие на помощь, считаются нашими людьми и ^бесли оккупация немцами Украины еще на некоторое время оттянется, то последние будут оформлены как германские граждане и смогут выехать в Германию^б». (Показания арест. агента Киевского консульства КЛИЗЕ Герберта).

Германские консульства используют массовые посещения и связь с ними немецкого кулачества для ведения ^{б-в}контр-революционной агитации и распространения провокационных слухов^{в-б}. Одновременно даются указания о прекращении эмиграционного движения с тем, чтобы «^{б-в}осесть на украине, которая станет немецкой^{в-б}».

Арестованный фашистский агент БИРКЛЕЙН показывает:

«...Бывший помещик ЛИНКЕ, возвратившийся из высылки и посетивший Германское посольство в Москве, рассказывал, что в посольстве ему сказали: „^бзачем вам выезжать из Украины в Германию, ^весли через два–три месяца Украина будет германской и вы будете жить на Украине также,

^{г-г} Фрагмент, написаний в незрозбірливий спосіб, обрахунки виконані недокладно. Імовірно, має бути 5888 польських і німецьких разом.

mieckiej ludności. Tym sposobem, 29% ^b-polskiej ludności rejonu jest opłacane przez niemiecką faszystowską agenturę ^{b-c}.

Zagraniczne organizacje faszystowskie rozwinęły też wielką akcję wypłacania znacznych kwot pieniężnych tzw. ^{b-c}posiadaczom niemieckiej pożyczki wojennej ^{c-b} – potężnemu niemieckiemu kułactwu, z którego utworzone zostały podstawowe kadry niemieckiego faszyzmu na naszym terytorium.

[...]

Niemieckie konsulaty na Ukrainie całą kontrrewolucyjną, nacjonalistyczną i destrukcyjną działalność zaczynają prowadzić wyłącznie przez swoją agenturę – głównie duchowieństwo i zaufane osoby z kułactwa, organizując masowe wysyłanie za granicę prowokacyjnych listów i werbując ludzi do kontrrewolucyjnej i destrukcyjnej działalności.

„...Sekretarz kijowskiego konsulatu [Niemiec] BAUN dał mi następujące wskazówki:

a) Wpajanie [słuchaczom] przekonania o nietrwałości panującego ustroju Sowieców i zbliżającym się obaleniu go na Ukrainie.

b) Urabianie kolonistów w duchu antysowieckim i utwierdzanie ich w wierności wobec Niemiec.

c) Popularyzowanie, w powiązaniu z tą działalnością, pomocy okazywanej przez państwo niemieckie mieszkającym na Ukrainie Niemcom, prowadzenie agitacji na rzecz zwracania się do konsulatu o pomoc, a także samodzielne prowadzenie zapisów na nią”.

„...Kijowski konsul HENCKE oświadczył, że osoby prowadzące zapisy na pomoc uważane są za naszych ludzi [tj. związanych z Niemcami] i ^bjeśli okupacja Ukrainy przez Niemcy jeszcze na jakiś czas się odwlecze, to ci ostatni zostaną uznani za obywateli niemieckich i będą mogli wyjechać do Niemiec ^b”. (Zeznania areszt[owanego] agenta kijowskiego konsulatu [Niemiec] KLIZE Herberta).

Niemieckie konsulaty wykorzystują masowe wizyty i kontakty z niemieckim kułactwem dla prowadzenia ^{b-c}kontrrewolucyjnej agitacji i rozpowszechniania prowokacyjnych pogłosek ^{c-b}. Jednocześnie udzielane są wskazówki dotyczące wstrzymania ruchu emigracyjnego z założeniem, żeby ^{b-c}osiąść na Ukrainie, która będzie niemiecka ^{c-b}”.

Aresztowany agent faszystowski BIRKLEJN zeznaje:

„...Były obszarnik LINKE, który powrócił z zesłania i odwiedził Ambasadę Niemiec w Moskwie opowiadał, że w ambasadzie mu oznajmili: »^bpo co macie wyjeżdżać z Ukrainy do Niemiec, ^cjeśli za dwa – trzy miesiące Ukraina będzie niemiecka i wy będziecie żyć na Ukrainie tak samo, jak w Niemczech ^c. Pieniądzy z pożyczki wojennej też nie musicie otrzymywać z Niemiec, bo bardzo szybko dostaniecie je na Ukrainie ^b«”.

II

^bAntysowiecka agitacja ^b

Kierujący faszystowską agenturą [i] opłacani przez zagraniczne faszystowskie organizacje b[yli] kułacy, którym pozostali w niemieckich koloniach, prowadzili szeroką antysowiecką agitację i rozpowszechniali prowokacyjne pogłoski.

как в Германии^в. Деньги по военному займу тоже не следует получать сейчас из Германии, так как очень скоро вы их получите на Украине^б»).

II

^б Антисоветская агитация^б

Руководимые фашистской агентурой, оплачиваемые закордонными фашистскими организациями б[ывшие] кулаки, оставшиеся в немецких колониях, проводили широкую антисоветскую агитацию и распространяли провокационные слухи. В своих показаниях арестованные кулаки сознаются, что их деятельность была прямым следствием решения активно всеми средствами бороться против Советской власти.

«...После раскулачивания хозяйства, моя враждебность к Советской власти возросла и я искала путей освобождения, считая, что единственный путь – это присоединение Украины к Германии. Я считала, что мы – немцы-колонисты будем освобождены от большевиков путем свержения Советской власти, что возможно лишь в результате войны Германии с Советским Союзом, отделения Украины от России и присоединения ее к Германии». (Показания арестованной КОРНЕЛЬЗОН).

Показаниями и документами устанавливается, что кулачеством направлялось огромное количество писем за кордон, содержащих измышления об «ужасах голода и нужды» среди немецкого населения.

«...Мы здесь ведем жизнь рабов. ^б Нам было хорошо только тогда, когда на Украине были немецкие войска^б. С тем пор, как они ушли, мы не имеем здесь покоя. Пусть рабочие у Вас в Германии не устраивают революции, а то будут жалеть. Пусть будет так, как есть сейчас в Германии».

«^б...Наступил большой голод, коллективы – это гибель советской власти. Горе той стране, где появляется красный дракон. Мы страшно страдаем под этим гнетом, почему другие народы нас не освобождают от этих бандитов^б».

[...]

^{в-г} Дети^{г-в} также были использованы фашистской агентурой для проведения контр-революционной работы по распространению клеветнических слухов.

В значительном количестве случаев зафиксированы письма такого содержания:

«Я еще очень маленькая и хожу в школу. Родители мои больны от голода, они уже опухли. Сжальтесь над нами, мы голодные, голые и босые».

Для проведения антисоветской агитации, фашистская агентура широко использовала ^г женщин^г-кулачек.

«...Свою антисоветскую агитацию я тесно увязывала с проводимой мной националистической деятельностью, подготавливая немецкое население к приходу немцев на Украину».

W swoich zeznaniach aresztowani kułacy przyznają się, że ich działalność była bezpośrednim następstwem decyzji, [aby] czynnie, wszelkimi środkami walczyć przeciwko władzy sowieckiej.

„...Po rozkułaceniu gospodarstwa moja wrogość wobec władzy sowieckiej zwiększyła się i szukałam dróg wyzwolenia uważając, że jedyna droga – to przyłączenie Ukrainy do Niemiec. Sądziłam, że my – koloniści niemieccy zostaniemy uwolnieni od bolszewików drogą obalenia władzy sowieckiej, co jest możliwe tylko w wyniku wojny Niemiec ze Związkiem Sowieckim, oderwania Ukrainy od Rosji i przyłączenia jej do Niemiec”. (Zeznania aresztowanej KORNELZON).

[Na podstawie] zeznań i dokumentów ustalono, że kułactwo wysyłało ogromną ilość listów za granicę, zawierających wymysły o „okropnościach głodu i nędzy” wśród niemieckiej ludności.

„...My tu prowadzimy życie niewolników. ^bByło nam dobrze tylko wtedy, gdy na Ukrainie były niemieckie wojska^b. Od czasu, gdy one odeszły, nie mamy tu spokoju. Niech robotnicy u Was w Niemczech nie wzniesą rewolucji, bo będą tego żałować. Niech będzie w Niemczech tak, jak jest obecnie”.

„...^bNastał wielki głód, kolektywy – to zguba sowieckiej władzy. Biada temu krajowi, gdzie pojawia się czerwony smok. Straszliwie cierpimy pod tym uciskiem. Dlaczego inne narody nie uwolnią nas od tych bandytów?^b”.

[...]

^{c-d}Dzieci^{d-c} także były wykorzystywane przez faszystowską agenturę do prowadzenia działalności kontrrewolucyjnej przez rozpowszechnianie oszczerczych pogłosek.

W wielu przypadkach zapisano do protokołu listy takiej treści:

„Jestem jeszcze bardzo mała i chodzę do szkoły. Moi rodzice chorują z głodu, już opuchli. Ulitujcie się nad nami, jesteśmy głodni, goli i bosi”.

Do prowadzenia antysowieckiej agitacji, faszystowska agentura szeroko wykorzystywała ^dkobiety^d kułaczki.

„...Swoją antysowiecką agitację łączyłam ściśle z prowadzoną przeze mnie nacjonalistyczną działalnością, przygotowując niemiecką ludność do przyjscia Niemców na Ukrainę”.

„...Przekonywałam kołchoźnice, że polityka władzy sowieckiej celowo doprowadza do zrujnowania wsi. Ostro występowałam wśród kołchoźnic przeciwko wszystkim przedsięwzięciom rządu, przeważnie kładąc nacisk na zrywanie *chlebosdaczy*. Trudno mi wymienić nazwiska kobiet, wśród których prowadziłam antysowiecką działalność nacjonalistyczną, ^bgdyż musiałabym chyba wyliczyć nazwiska wszystkich kobiet z naszej kolonii^b”. (Zeznania areszt[owanej] BARTEL Luizy).

Odnotowano przypadki przeniknięcia faszystowskiej agitacji nawet do ^awojska.^a Czerwonooarmista ze szwadronu karabinów maszynowych 51 pułku kaw[alerii], Niemiec KUPFER miał adres faszystowskiej organizacji w Berlinie i próbował napisać list do niemieckiego ambasadora z prośbą o udzielenie mu pomocy materialnej.

«...Я доказывала колхозницам, что политика Советской власти направлена к тому, чтобы разорить село. Я резко выступала среди колхозниц против всех мероприятий, проводимых правительством, главным образом, беря упор на срыв хлебосдачи. Затрудняюсь назвать фамилии женщин, среди которых я проводила антисоветскую националистическую работу, ^б-так как, пожалуй, придется перечислить фамилии всех женщин нашей колонии»^б. (Показания арест. БАРТЕЛЬ Луизы).

Зафиксированы случаи проникновения фашистской агитации даже ^а-в армию.^а Красноармеец пулеметного эскадрона 51 кав. полка, немец, КУПФЕР имел адрес фашистской организации в Берлине и пытался написать письмо германскому послу с просьбой об оказании ему материальной помощи.

Из 63 немцев военнослужащих 28 кав. полка 5-й кав. дивизии – 21 чел. систематически получали через родных «гитлеровскую помощь».

Особого внимания заслуживает контр-революционная агитация, проводившаяся ^б-немецким духовенством^б.

Из ^б-двадцати девяти^б имевшихся немецких пасторов и ксендзов на Украине, нами в течение 1934 года за активную к-р деятельность арестовано ^{а-в-г}-двадцать^{г-в-а}.

Несмотря на репрессии, немецкое духовенство продолжает оставаться наиболее деятельной агентурой германского фашизма, особенно по линии пан-германской и к-р националистической пропаганды.

[...]

«...Проповедник РОЛЛЕНДЕР агитировал против коллективизации, отрывал молодежь от советского воспитания и влияния, следил за тем, чтобы сектанты, особенно молодежь не стали бы сель. активистами и не примыкали к советизированной части молодежи и комсомольцам. РОЛЛЕНДЕР постоянно укреплял националистически-патриотическое чувство к Германии, проводя эту работу через руководителей созданных им общин и групп». (Показания арестованного ШМИДТА Р).

III

^б-Вредительство в колхозах^б

Наравне с широкой националистической работой, основная деятельность фашистских элементов была направлена к срыву ^{б-а}-колхозного строя и развалу колхозов^а путем вредительства^б.

В этих целях фашистская агентура направляла массу бывшего кулачества в колхозы, бедняки же и середняки от вступления в колхозы у ^г-держивались^г.

«...Кулаки колонии Шидлово в количестве до 25-ти семейств ^г-первые вступили в колхоз^г. Свое вступление в колхоз они объясняли беднякам и середнякам „вынужденной” необходимостью, ввиду того, что их, ^б-как зажиточных при индивидуальном хозяйстве должны будут преследовать,

Z 63 Niemców służących w 28 pułku kaw[alerii] 5 Dywizji Kaw[alerii] – 21 os[ób] regularnie otrzymywało przez krewnych „hitlerowską pomoc”.

Na szczególną uwagę zasługuje kontrrewolucyjna agitacja prowadzona przez ^bniemieckie duchowieństwo^b.

Z ^bdwudziestu dziewięciu^b znajdujących się na Ukrainie niemieckich pastarów i księży, w ciągu 1934 roku zostało przez nas aresztowanych za czynną k-r działalność ^{a-c-d}dwudziestu^{d-c-a}.

Pomimo represji, niemieckie duchowieństwo nadal pozostaje najbardziej aktywną agenturą niemieckiego faszyzmu, szczególnie w zakresie pangermańskiej i k-r nacjonalistycznej propagandy.

[...]

„...Kaznodzieja ROLLENDER agitował przeciwko kolektywizacji, odciągał młodzież od sowieckiego wychowania i wpływu, pilnował, żeby sekciarze, zwłaszcza młodzież, nie zostali wiejs[kimi] aktywistami i nie przyłączali się do zsowietyzowanej części młodzieży i komsomolców. ROLLENDER ustawicznie umacniał nacjonalistyczno-patriotyczne uczucia wobec Niemiec, prowadząc tę działalność poprzez przywódców założonych przez niego wspólnot i grup”. (Zeznania aresztowanego SZMIDTA R.).

III

^bSzkodnictwo w kołchozach^b

Na równi z szeroko podjętą działalnością nacjonalistyczną, podstawowa praca elementów faszystowskich była nastawiona na zniszczenie ^{b-a}ustroju kołchozowego i rozbięcie kołchozów^a uprawiając szkodnictwo^b.

W tym celu faszystowska agentura kierowała masę byłego kułactwa do kołchozów, zaś biedniacy i średniacy od wstępowania do kołchozów byli ^dpowstrzymywani^d.

„...Kułacy kolonii Szydłowo w liczbie do 25 rodzin pierwsi ^dwstąpili do kołchozu^d. Swoje wstąpienie do kołchozu wyjaśniali biedniakom i średniakom „wymuszoną” koniecznością, ze względu na to, że ich ^bjako zamożnych, [jeśli zostaną] w indywidualnym gospodarstwie, będą prześladować, a w kołchozie oni ukryją swoje gospodarstwo do tego czasu, kiedy »władza się zmieni, a na to niedługo [będzie się] czekać^b«. Biedniakom i średniakom zalecali do kołchozu ^dnie wstępować^d”. (Zeznania areszt[owanego] BIRKLEJNA).

Polityka faszystowskiej agentury w odniesieniu do kołchozów polegała także i na tym, że otrzymywane z zagranicy duże sumy pieniędzy rozdzielano przeważnie ^bmiędzy zamożną część niemieckiej ludności i byłe kułactwo^b, z takim założeniem, żeby ^bzlikwidować zależność kołchoźników od stanu kołchozowego gospodarstwa, spowodować niewychodzenie do pracy^b itd.

„...Z 72 osób otrzymujących pieniądze, w widocznym stopniu potrzebowało pomocy nie więcej niż 3 rodziny. Pozostałe 13 rodzin (61 os[ób]), niewątpliwie pomocy nie potrzebowało. Byli to przeważnie *jedynolicznicy*, uparcie [odmawia-

в колхозе же они укроют свое хозяйство до того времени, когда „власть переменится, а этого ждать недолго^{б7}“. Беднякам и середнякам рекомендовали в колхоз „не вступать^г“^г. (Показания арест. БИРКЛЕЙН).

Политика фашистской агентуры в отношении колхозов заключалась также в том, что получаемые из-за кордона крупные денежные суммы распределялись преимущественно ^б между зажиточной частью немецкого населения и бывшим кулачеством^б, с таким расчетом, чтобы ^б устранить зависимость колхозников от состояния колхозного хозяйства, вызвать невыходы на работу^б и т.д.

«...Из 72-х человек получателей денег, до известной степени нуждались в помощи не более 3-х семейств. Остальные 13 семейств (61 чел.), безусловно, в помощи не нуждались. Это были преимущественно единоличники, упорно не вступавшие в колхоз, а также раскулаченные и твердосдатчики». (Показания арестован. ШМИДТ Рейнгольда).

«...В колхозе „Дас Нейе Дорф“, который сейчас находится в большом прорыве, до 90% колхозников – членов общины, получавших помощь, не выходили на работу. Остальные члены общины злостно уклонялись от выполнения гос. обязательств и не вступали в колхоз».

Характерно следующее показание арестованного сектанта ШМИТДА о противодействии коллективизации, проводившемся среди немцев сектантов, прибывшим из Германии миссионером РОЛЛЕНДЕРОМ:

«...Когда стали проводить коллективизацию и членам общины было предложено записаться в колхоз, РОЛЛЕНДЕР ответил, что в коллектив мы не пойдем, а если надо будет, ^{б-в} то создадим колхоз из наших верующих^{в-б}. В результате никто из сектантов в колхоз в это время не вступил».

Помимо этого, в колхозах ^в широко проводилось прямое вредительство^в:

1. уничтожение конского поголовья;
2. уничтожение с/х инвентаря и подсобного колхозного хозяйства, недоброкачественный ремонт с/х инвентаря, сокрытие имеющихся у кулаков запасных частей к с/х инвентарю в целях срыва полевых работ, особенно по уборке хлеба;
3. умышленное затягивание уборочной кампании, оставление в поле большого количества немолоченной ржи, плохое качество зяблевой вспашки;
4. сокрытие посредством всевозможных ухищрений хлеба от сдачи государству.

«...Я умышленно старался принести вред колхозу. Моя вредительская деятельность заключалась в том, что я, будучи вет. санитаром колхоза, приводил конское поголовье к гибели и допуская заболевания, выводил из строя лошадей. Только за последнее время, благодаря моей вредительской деятельности трое лошадей погибло и 5 было выведено из строя». (Показания арестованного РЕМПЕНИНГ).

jący] wstąpienia do kołchozu, a także rozkułaczeni i płacący stałe podatki”. (Zeznania aresztowan[ego] SZMIDTA Reingolda).

„...W kołchozie »Das Neue Dorf«, który obecnie znajduje się w głębokim upadku, prawie 90% kołchoźników – członków wspólnoty [wyznaniowej] otrzymujących pomoc nie wychodziło do pracy. Pozostali członkowie wspólnoty złośliwie uchylali się od wykonywania państ[wowych] powinności i nie wstępowali do kołchozu”.

Charakterystyczne jest następujące zeznanie aresztowanego sekciarza SZMIDTA o przeciwdziałaniu kolektywizacji, prowadzonym wśród niemieckich sekciarzy przez przybyłego z Niemiec misjonarza ROLLENDERA:

„...Kiedy zaczęli wprowadzać kolektywizację i członkom wspólnoty zaproponowano zapisanie się do kołchozu, ROLLENDER odpowiedział, że do kolektywu nie pójdziemy, a jeśli będzie trzeba, ^{b-c}to utworzymy kołchoz z naszych wiernych^{c-b}. W rezultacie nikt z sekciarzy do kołchozu w tym czasie nie wstąpił”.

Oprócz tego w kołchozach ^cna szeroką skalę uprawiano bezpośrednio szkodnictwo^c:

1. niszczenie pogłowia koni;
2. niszczenie rol[nicznego] inwentarza i pomocniczego gospodarstwa kołchozowego, zły jakościowo remont rol[nicznego] sprzętu, ukrycie znajdujących się u kułaków części zamiennych do sprzętu rol[nicznego] w celu zerwania prac polowych, szczególnie przy zbiorze zboża;
3. umyślne przeciąganie kampanii żniwnej, pozostawienie na polach dużej ilości niewymłóconego żyta, zła jakość jesiennej orki;
4. ukrywanie, przy użyciu wszelkich możliwych wybiegów zboża, żeby nie oddać [go] państwu.

„...Staralem się umyślnie wyrządzić szkodę kołchozowi. Moja szkodnicza działalność sprowadzała się do tego, że będąc wet[erynaryjnym] sanitariuszem w kołchozie, doprowadziłem do spadku pogłowia koni i dopuszczając do zachorowań, czyniłem konie niezdatnymi [do pracy]. Tylko w ostatnim czasie, wskutek mojej szkodniczej działalności trzy konie padły i 5 stało się niezdatnymi [do pracy]. (Zeznania aresztowanego REMPENINGA).

„...Będąc brygadzystą kołchozu w ciągu ostatnich 2 lat, starałem się obniżyć jakość pracy. Dawałem wskazówki przy jesiennej orce, aby orać płycej. Umyślnie przeciągałem kampanię żniwną, nie wykonywałem dyspozycji zarządu co do jakości zbiorów, nie zebrałem wszystkich pokosów i zagrabków zboża, w wyniku czego zboże wysypało się i zmarnowało. Prowadziłem szeroką agitację przeciwko *chlebosdacz*y, przekonywałem kołchoźników, że jeśli oddamy zboże państwu, to będziemy głodować”. (Zeznania aresztow[anego] PLETTA).

„...Destrukcyjna działalność kułackiej grupy w kołchozie „Rote Fahne” polegała na tym, co następuje:

1. ukrycie znajdujących się u kułaków części zamiennych do sprzętu roln[icznego] z tą [myślą], żeby zerwać prace polowe, zwłaszcza przy zbiorach zbóż;

«...Будучи бригадиром колхоза на протяжении последних 2-х лет, я старался снижать качество работы. Я давал указания при зяблевой вспашке пахать мельче. Умышленно затягивал уборочную кампанию, не выполнял распоряжений правления о качестве уборки, не собрал всех валков и огребков хлеба, в результате чего хлеб осыпался и пропал. Я проводил широкую агитацию против хлебосдачи, доказывал колхозникам, что если мы сдадим хлеб государству, то останемся голодать». (Показания арестов. ПЛЕТТА).

«...Подрывная деятельность кулацкой группы в колхозе „Ротте Фане“ сводилась к следующему:

1. сокрытие имевшихся у кулаков запасных частей к сель. хоз. инвентарю, с тем, чтобы сорвать полевые работы, особенно по уборке хлебов;

2. при обмолоте хлеба – большое количество его пускалось в солому и полу. Чтобы не сдавать хлеб государству – прятали его на чердаках. В результате хлебозаготовительная кампания была сорвана;

3. уничтожали лошадей таким путем: давали им съесть зерна, сколько они хотели, а затем опаивали водой. Так, в 1931 году пало до 15 лошадей». (Показания арестованного БИРКЛЕЙН).

Большое значение в проведении фашистскими элементами вредительства в колхозах имел захват в ряде случаев контр-революционным элементом ^внизового советского аппарата^в.

Следствием установлено, что секретарь сельсовета НЕЙФЕЛЬД Николай выдавал кулакам чистые бланки с печатями сельсовета, посредством которых они фабриковали себе справки, которые требовались им в связи с выездом за границу.

«...Будучи служащим почты, я списывал с корреспонденции отправляемой немцами-колонистами – ^бзаграничные адреса, с целью распространения среди немецкого населения^б. Таким образом, я получил много заграничных адресов разных националистических организаций, обществ и отдельных лиц, которым систематически писал письма о голоде в СССР и просил помощи». (Показания арестованного ЯНЦЕН).

«...В начале 1932 года органами власти была вскрыта вредительская деятельность кулаков ЛЮЦ, ЭЙТЕНЕЙЕР и др. После этого ЛЮЦ и ЭЙТЕНЕЙЕР бежали. В ^бпобеге им содействовал пред. сельсовета РОДЕ Роберт, выдавший документы о том, что люц и эйтенийер не кулаки^б».

[...]

Аресты и следствие по делу немецкого фашистского подполья ^ана Украине продолжаем^а.

^бП.п. Народный Комиссар Внутренних Дел^б УССР
В. БАЛИЦКИЙ

2. przy omłocie zboża – duża ilość ziarna była wpuszczana między słomę i plewy. Ukrywano zboże na strychach, żeby nie oddawać go państwu. W rezultacie kampania państwowego skupu zboża została przerwana;

3. niszczone konie takim sposobem: dawano im jeść ziarna, ile chciały, potem pojono wodą. W ten sposób w 1931 roku padło do 15 koni”. (Zeznania aresztowanego BIRKLEJNA).

Duże znaczenie dla uprawiania szkodnictwa przez elementy faszystowskie w kolchozach miało zagarnięcie w szeregu przypadków przez element kontrrewolucyjny [stanowisk] ^cniższego aparatu sowieckiego^c.

W toku śledztwa ustalono, że sekretarz *sielsowietu* NEJFELD Nikołaj wydawał kułakom czyste blankiety z pieczętami *sielsowietu*, przy pomocy których fabrykowali oni sobie zaświadczenia, wykorzystywane w związku z wyjazdem za granicę.

„...Będąc urzędnikiem pocztowym, spisywałem z korespondencji wysyłanej przez kolonistów niemieckich – ^bzagraniczne adresy, w celu rozpowszechniania [ich] wśród niemieckiej ludności^b. W ten sposób uzyskałem wiele zagranicznych adresów różnych nacjonalistycznych organizacji, stowarzyszeń i pojedynczych osób, do których regularnie pisałem listy o głodzie w ZSRS i prosiłem o pomoc”. (Zeznania aresztowanego JANCENA).

„...Na początku 1932 roku organa władzy wykryły szkodniczą działalność kułaków LUCA, EJTENEJERA i in[nych]. Wtedy LUC i EJTENEJER uciekli. ^bW ucieczce dopomógł im przew[odniczący] *sielsowietu*^b RODE Robert, ^bwydając dokumenty o tym, że LUC i EJTENEJER nie są kułakami^b”.

[...]

Aresztowania i śledztwo w sprawie niemieckiego faszystowskiego podziemia ^ana Ukrainie kontynuujemy^a.

^bp.p. Ludowy Komisarz Spraw Wewnętrznych^b USRS
W. BALICKIJ

^bZa zgodność: Naczelnik 2 Wydziału OO^b
(–) FISZER W.¹

¹ Właśc. Josif Fiszer (ur. 1896), w organach WCzK od 1920, od lipca 1924 do grudnia 1926 pełnomocnik Winnickiego Okręgowego Oddz. GPU; od grudnia 1926 do stycznia 1930 pełnomocnik Kijowskiego Okręgowego Oddz. GPU; od stycznia 1930 do lipca 1931 starszy pełnomocnik Odeskiego Okręgowego Oddz. GPU, sektora operacyjnego GPU; od lipca do grudnia 1931 pomocnik naczelnika Oddz. Specjalnego w Artemiwsku; od grudnia 1931 do do 1933 starszy pełnomocnik GPU USRS, potem naczelnik wydz. Donieckiego Obwodowego Oddz. GPU; od 1933 do 5 VI 1934 naczelnik 8, 7 Wydz. Oddz. Specjalnego GPU USRS; od 5 VI 1934 do 1936 naczelnik 3 Wydz. Specjalnego Oddz. GPU – Oddz. Specjalnego UGB NKWD USRS; od 1936 do 1 X 1937 naczelnik 3 Oddz. UGB NKWD obwodu winnickiego, następnie charkowskiego; od 1 X 1937 do 3 III 1938 naczelnik UNKWD obwodu nikołajowskiego; ostatnie stanowisko – zca naczelnika Zarządu ITŁ w Wiatce od 23 X 1938 do lipca 1939.

⁶Верно: начальник 2 Отделения ОО⁶
(—) ФИШЕР В.¹

*ГДА СБУ, ф. 9, спр. 36 «а», арк. 82–97.
Засвідчена копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

¹ Власт. Йосип Борисович Фішер (нар. 1896), з 1920 в органах ВЧК, з липня 1924 до грудня 1926 уповноважений Вінницького окрвдділу ДПУ; з грудня 1926 до січня 1930 уповноважений Київського окрвдділу ДПУ; з січня 1930 до липня 1931 старший уповноважений Одеського окрвдділу ДПУ, оперативного сектора ДПУ; з липня до грудня 1931 помічник начальника Особливого відділу м. Артемівськ; старший уповноважений ДПУ УРСР (з грудня 1931 – ?); начальник відділення Донецького обласного відділу ДПУ (?–1933); з 1933 до 5 VI 1934 начальник 8, 7 відділення Особливого відділу ДПУ УРСР; з 5 VI 1934 до 1936 начальник 3 відділення Особливого відділу ДПУ – Особливого відділу УДБ НКВС УРСР; з 1936 до 1 X 1937 начальник 3 відділу УДБ НКВС Вінницької, потім Харківської обл.; з 1 X 1937 до 3 III 1938 начальник УНКВС Миколаївської обл.; остання посада – заступник начальника Управління В'ятського виправно-трудоного табору з 23 X 1938 до липня 1939.

*WAP SBU, f. 9, spr. 36 „a”, k. 82–97.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.*

№ 211

3 січня 1935, Одеса. Витяг з протоколу допиту співробітником НКВС УРСР прелата Йосифа Крушинського

1935 года, января месяца 3 дня, Уполномоченный Особого Отдела УГБ Одесского Областного Управления НКВД – ШТЕРЕНБЕРГ, допросил в качестве обвиняемого гр-на КРУШИНСКОГО И. П., который дал о себе такие сведения:

КРУШИНСКИЙ Иосиф Петрович, 1865 г. рожд., урож. хут. Лавьянов, Мариупольского округа^а, середняк, неимущий, подданный УССР, образование высшее – духовное, немец, холост, на военном учете не состоит, служитель религиозного культа, генеральный викарий на Украине, прелат, под судом и следствием не был, беспартийный, в профсоюзе не состоит, соц. и политпрошлое – служитель религиозного культа, профессор семинарии. Адрес: с. Шпаеро Карл-Либкнехтского р-на.

[...]

^б-Вопрос^б: Известно ли Вам экономическое и политическое состояние Вашей епархии, в частности приходов Карл-Либкнехтского района?

^б-Ответ^б: Да, я в общих чертах нахожусь в курсе экономического состояния заведомой мною епархии и знаю о политических настроениях прихожан.

^б-Вопрос^б: Кто Вас снабжал информацией об экономико-политическом состоянии и епархии Карл-Либкнехтского района?

^б-Ответ^б: Письменной информации я не получал, о состоянии приходов мне известно из устных информаций, которыми меня снабжают в беседах, разговорах патера епархии, при встречах со мной.

^б-Вопрос^б: Какого рода информации Вы располагали на протяжении 1933, 1934 года?

^б-Ответ^б: В 1933 году меня ряд патеров информировали о большой смертности на почве голода имевшейся в их приходах. Об этом мне сообщили патера: КЕЛЛЕР, ГОФМАН, ТАУБЕРГЕР и ЛОРАН, приводя при этом ориентировочные данные о смертности на почве голода. Вообще я больше всего в личных общениях был с вышеуказанными патерами и поэтому пользовался больше всего их информацией.

В течение 1934 года мне из тех же источников известно о серьезных продовольственных затруднениях, имеющихя в районе, кроме того, в письмах ко мне патеров их других приходов епархии также указывалось об имеющихя продовольственных затруднениях. Указанные выше патера меня информировали о том, что прихожане сидят без хлеба, а КЕЛЛЕР

^а Так у тексті.

^{б-б} Написано великими літерами.

Nr 211

3 stycznia 1935, Odessa. Fragment protokołu przesłuchania prałata Josifa Kruszyńskiego przez funkcjonariusza NKWD USRS

Dnia 3 miesiąca stycznia 1935 roku pełnomocnik Oddziału Specjalnego UGB Odeskiego Obwodowego Zarządu NKWD – SZTERENBERG przesłuchał w charakterze oskarżonego ob[ywate]la KRUSZYNSKIEGO J. P., który podał o sobie następujące informacje:

KRUSZYNSKIJ Josif Pietrowicz, urodz[ony] w 1865 r. w chut[orze] Ławjan w okręgu^a mariupolskim, średniak, bez majątku, obywatel USRS, wykształcenie wyższe – duchowne, Niemiec, kawaler, w ewidencji wojskowej nie figuruje, duchowny, wikariusz generalny na Ukrainie, prałat, sądzony ani objęty śledztwem nie był, bezpartyjny, w związku zaw[odowym] nie figuruje, społ[eczna] i polit[yczna] przeszłość – pełniący posługę religijną, profesor seminarium. Adres: w[ieś] Speier w r[ejo]nie karl-liebkechtowskim.

[...]

^b-Pytanie^b: Czy znana jest Wam gospodarcza i polityczna sytuacja Waszej diecezji, w szczególności parafii rejonu karl-liebkechtowskiego?

^b-Odpowiedź: Tak, w ogólnych zarysach jestem na bieżąco, jeśli chodzi o sytuację gospodarczą zarządzanej przeze mnie diecezji i znam przekonania polityczne parafian.

^b-Pytanie^b: Kto Wam dostarczał informacji o stanie gospodarczo-politycznym diecezji rejonu karl-liebkechtowskiego?

^b-Odpowiedź^b: Pisemnych informacji nie dostawałem, o stanie parafii wiadomo mi z ustnych informacji, których dostarczają mi w pogawędkach i rozmowach księży diecezji podczas spotkań ze mną.

^b-Pytanie^b: Jakiego rodzaju informacjami dysponowaliście w ciągu 1933, 1934 roku?

^b-Odpowiedź^b: W 1933 roku wielu księży informowało mnie o dużej śmiertelności z powodu głodu, występującej w ich parafiach. Informowali mnie o tym księża: KELLER, GOFMAN, TAUBERGER i LORAN, przytaczając przy tym orientacyjne dane o śmiertelności spowodowanej głodem. Przede wszystkim z wyżej wymienionymi księżmi miałem w ogóle osobisty kontakt i dlatego posługiwałem się głównie ich informacjami.

W ciągu 1934 roku z tych samych źródeł wiadomo mi o poważnych problemach żywnościowych istniejących w rejonie, oprócz tego w listach do mnie od księży z innych parafii diecezji także wskazywano na istniejące trudności żywnościowe. Wymienieni wyżej księża informowali mnie o tym, że parafianie nie mają chleba, a KELLER i GOFMAN donieśli, że wielu parafian wyjeżdża

^a Tak w tekście.

^{b-b} Zapisano wersalikami.

и ГОФМАН сообщили, что многие прихожане выезжают из прихода в другие местности и поясняли это тем обстоятельством, что колхозы не обеспечили необходимым прожиточным минимумом население. Из этого вытекает, что настроение в приходах были не в пользу коллективизации.

⁶Вопрос⁶: Кому Вы сообщали данные о состоянии епархии и приходов?

⁶Ответ⁶: Я о голоде, смертности на этой почве и вообще о положении в приходах сообщал в письмах прелату ФРИЗЕНУ, заведующему епархией в Крыму. Пользуясь при этом устной информацией, которой меня снабжали вышеуказанные патера: КЕЛЛЕР, ГОФМАН, ЛОРАН и ТАУБЕРГЕР.

Кроме того, я в письма в Мариупольский округ^а, Люксембургский р-н патеру ГАЦЕНБИЛЕРУ Михаилу писал о смертности на почве голода в Карл-Либкнехтском районе, в частности, указал, что в селе Шпаеро умерло – 117 человек, а в селе Зульц – 129 чел. с начала года, причем отметил, что это связано с голодом. Эти цифры мне назвали патера ЛОРАН и КЕЛЛЕР. ГАЦЕНБИЛЕР Михаил впоследствии был арестован.

⁶Вопрос⁶: Какие антисоветские тенденции имеются сред прихожан, известные Вам?

⁶Ответ⁶: Мне известно, что среди прихожан имеются стремления обращаться за материальной поддержкой за границу, что свидетельствует о нехороших политических настроениях по отношению к Советскому государству со стороны этой части прихожан. Должен добавить, что этим движением, обращаться за помощью за границу охвачены некоторые слои населения, в одних приходах составляющие большее, в других меньшее количество.

⁶Вопрос⁶: Что способствовало росту этого антисоветского движения?

⁶Ответ⁶: Росту и возникновению этого движения антисоветского характера способствовали прибывающие письма из-за границы от ряда лиц. В этих письмах указывалось, что имеются определенные денежные средства для оказания помощи нуждающимся и рекомендовалось представлять за границу сведения о нуждающихся в помощи.

⁶Вопрос⁶: Вы лично получали из-за границы письма подобного содержания?

⁶Ответ⁶: Да, я в конце 1932 года или в начале 1933 года получил письмо из Германии от некоей ГОПФАУФ Моника, в котором она писала о том, что в Германии имеется возможность помочь нуждающимся в СССР и рекомендовала представить список нуждающихся ей. Немного позже этого я получил письмо из Америки от секретаря немецкой газеты, издающейся в г. Дикенсоне – НАДОЛЬСКОГО Иогана, в котором последний также указал, что у него имеются средства для помощи нуждающимся в СССР.

⁶Вопрос⁶: Как Вы поступили после получения этих писем?

⁶Ответ⁶: После получения письма ГОПФАУФ Моника и НАДОЛЬСКОГО, я к ним обратился с письменной просьбой о помощи ряду лиц. Точно припомнить всех, за коих я ходатайствовал о помощи – не могу, указываю только лиц, коих я твердо помню. В письме к ГОПФАУФ Монике я просил за

z parafii do innych miejscowości i wyjaśniali to tym, że kołchozy nie zapewniły ludności niezbędnego minimum egzystencji. Z tego wynika, że nastroje w parafiach nie sprzyjały kolektywizacji.

^b-Pytanie-^b: Komu przekazywaliście dane o stanie diecezji i parafii?

^b-Odpowiedź-^b: O głodzie, śmiertelności z tego powodu i w ogóle o sytuacji w parafiach informowałem w listach prałata FRIZENA, kierującego diecezją na Krymie. Korzystałem przy tym z ustnych informacji, których mi dostarczali wyżej wymienieni księża: KELLER, GOFMAN, LORAN i TAUBERGER.

Oprócz tego, w listach do ojca GACENBILERA Michała, okręg^a mariupolski w r[ejo]nie luksemburskim pisałem o śmiertelności z powodu głodu, w szczególności podałem, że we wsi Speier umarło 117 osób, a we wsi Sultz – 129 os[ób] od początku roku, przy czym zazaczyłem, że jest to związane z głodem. Te liczby podali mi księża LORAN i KELLER. GACENBILER Michał następnie został aresztowany.

^b-Pytanie-^b: Jakie tendencje antysowieckie istnieją wśród parafian, o których wiecie?

^b-Odpowiedź-^b: Wiadomo mi, że wśród parafian istnieją dążenia do zwracania się o materialne wsparcie za granicę, co świadczy o niedobrym nastawieniu politycznym tej części parafian wobec państwa sowieckiego. Należy dodać, że tym ruchem – zwracania się o pomoc za granicę – objęte są niektóre warstwy ludności, w jednych parafiach [ludzie ci] stanowią większą, w innych mniejszą liczbę.

^b-Pytanie-^b: Co przyczyniło się do nasilenia tego antysowieckiego ruchu?

^b-Odpowiedź-^b: Do nasilenia i powstania tego ruchu o antysowieckim charakterze przyczyniały się przychodzące z zagranicy listy od szeregu osób. W tych listach podawano, że istnieją określone środki pieniężne na niesienie pomocy potrzebującym i zalecano dostarczać za granicę informacje o [ludziach] potrzebujących pomocy.

^b-Pytanie-^b: Czy osobiście otrzymywaliście z zagranicy listy podobnej treści?

^b-Odpowiedź-^b: Tak, z końcem 1932 roku albo na początku 1933 roku otrzymałem list z Niemiec od niejkiej GOPFAUF Moniki, w którym pisała ona, że w Niemczech istnieje możliwość [zorganizowania] pomocy dla potrzebujących w ZSRS i radziła, aby przedstawić jej listę potrzebujących. Niedługo potem otrzymałem list z Ameryki od sekretarza [redakcji] niemieckiej gazety, wydawanej w m. Dickinson – NADOLSKIEGO Johanna, w którym tenże również oznajmił, że dysponuje środkami na pomoc dla potrzebujących w ZSRS.

^b-Pytanie-^b: Jak postąpiliście po otrzymaniu tych listów?

^b-Odpowiedź-^b: Po otrzymaniu listu GOPFAUF Moniki i NADOLSKIEGO zwróciłem się do nich z pisemną prośbą o pomoc dla szeregu osób. Nie mogę dokładnie wymienić wszystkich, dla których prosiłem o pomoc, wymieniam tylko osoby, które teraz dobrze pamiętam. W liście do GOPFAUF Moniki prosiłem w imieniu następujących osób: MEJDER Angela, zamieszk[ała] w Saratowie, na utrzymaniu swojej ciotki Jekatieriny OBERT, robotnicy *Szwiejpromu* (obecnie nie żyje); SZANC Magdalina – kułaczka we w[si] Speier, jej synowie byli w kołchozie, ale ich stamtąd wykluczono.

следующих лиц: МЕЙДЕР Ангела, прожив. в г. Саратове, на иждивении своей тетки Екатерины ОБЕРТ, работницы Швейпрома (ныне умерла). ШАНЦ Магдалина – кулачка с. Шпаер, ее сыновья в колхозе, но их оттуда исключили.

В письме к НАДОЛЬСКОМУ я составил список нуждающихся и просил им помочь. Припоминаю следующих лиц, включенных в список:

1. Священник БАБАЕВ – Халдейского обряда, прожив. на Дону Нахичивань.

2. Патер КОПП Теобольт – с[ело] Страсбург, имел в виду на его адрес получить деньги для больного патера ШНАЙДЕРА Иогана.

3. ОБЕРТТ^в Екатерина, проживала в Саратове, работница Швейпрома.

4. Патер ЛОРАН Рафаил – из села Зульц.

5. Патер ЦИММЕРМАН Адам – из с[ела] Кастырка Береславского р[айо]на.

6. Патер ГОФМАН из с[ела] Ландау, имея в виду через него помочь больному патеру ФЛЕКУ.

^бВопрос^б: Получили ли эти лица помощь?

^бОтвет^б: Да, все лица получили помощь, за исключением Екатерины ОБЕРТ, в виду смерти последней.

^бВопрос^б: Адрес отправителей денег ГОПФАУФ М. и НАДОЛЬСКОГО был указан в прибывающих переводах?

^бОтвет^б: Да, адрес НАДОЛЬСКОГО и Моники ГОПФАУФ был указан и мне известно, что КОПП Теобольт, ЛОРАН Рафаил и ГОФМАН Антон благодарили за полученную помощь.

[...]

Протокол мне зачитан, с моих слов записан правильно, в чем и расписываюсь.

КРУШИНСКИЙ

Допрос начат в 12 часов, окончен в 16.30.

^бДопросил уполномоченный Особого Отдела^б
ШТЕРЕНБЕРГ

^бВерно^б: (—)

ГДА СБУ, Миколаїв, спр. 12926-С, т. 3, арк. 297–302.

Засвідчена копія, машинопис.

Документ російською мовою.

^в Так у тексті. Вище: ОБЕРТ.

W liście do NADOLSKIEGO sporządziłem listę potrzebujących i prosiłem, żeby im pomóc. Przypominam sobie następujące osoby, ujęte na liście:

1. Duchowny BABAJEW – obrządku chaldejskiego, zam[ieszkały]: Nachi-czywań nad Donem;

2. Ojciec KOPP Teobolt – w[ieś] Strasburg, miałem zamiar na jego adres otrzymać pieniądze dla chorego ojca SZNAJDERA Johanna.

3. OBERTT^c Jekatierina, zamieszkała w Saratowie, pracownica *Szwiejpro-mu*.

4. Ojciec LORAN Rafał – ze wsi Sultz.

5. Ojciec CYMMERMAN Adam – ze w[si] Kastyrka w r[ejo]nie beresław-skim.

6. Ojciec GOFMAN ze w[si] Landau. Miałem zamiar przez niego pomóc cho-remu ojcu FLEKOWI.

^bPytanie^b: Czy te osoby otrzymały pomoc?

^bOdpowiedź^b: Tak, wszystkie osoby otrzymały pomoc, z wyjątkiem Jeka-tieriny OBERT z powodu jej śmierci.

^bPytanie^b: Czy adresy nadawców pieniędzy GOPFAUF M. i NADOLSKIE-GO były wymienione w przychodzących przekazach?

^bOdpowiedź^b: Tak, adresy NADOLSKIEGO i Moniki GOPFAUF były wy-mienione i wiem, że KOPP Teobolt, LORAN Rafał i GOFMAN Anton dzięko-wali za otrzymaną pomoc.

[...]

Protokół mi odczytano, z moich słów zapisany wiernie, co potwierdzam pod-pisem.

KRUSZYNSKIJ

Przesłuchanie rozpoczęto o godz. 12, zakończono o 16.30.

^bPrzesłuchał: Pełnomocnik Oddziału Specjalnego^b
SZTERENBERG

^bZa zgodność^b: (—)

WAP SBU, Mikołajów, spr. 12926-S, t. 3, k. 297–302.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

^c Tak w tekście. Wyżej: OBERT.

№ 212

8 березня 1935, [Київ]. З листа віце-консула РП у Києві до Відділення «Схід» II Відділу Головного штабу про, м. ін., брак хліба в селі

Коханий Юрку

[...]

^{a-}Всякі вісті з огляду настроїв і ситуації сільського населення я отримую від ряду прохачів, переважно поляків, пов'язаних або з костелами і релігійним життям, або від осіб, в яких родини в Польщі^a.

А зараз трохи відомостей саме зі сфери сільського відтинка. Перш за все, з'являються щораз частіші вісті про дуже конкретні прояви голоду й масового вимирання голодною смертю. Конкретні вісті з околиць Цветкова, Звенигородки, Тульчина, Бару й ряду місцевостей Одеської обл[асті] (між іншим, Маловиська).

На фоні вищезгаданих відомостей, зовсім вірогідні інформації про мінімальні заходи влади у сфері організації продажу хліба на провінції. Існує цілий ряд містечок, де крамниці з хлібом і, навіть, хлібопекарні, функціонували лише кілька перших днів січня. Ці хлібопекарні й крамниці зараз припинили свою діяльність з огляду на брак борошна або збіжжя або теж обмежилися до обслуговування «верхушок» персоналу радянських і партійних організацій. Можна прийняти за правило те, що їхнім призначенням в першу чергу є обслуговування кіл радянської інтелігенції. Сільське населення навіть не пробує здобути собі хліб в містечках і їде або до більших центрів, або теж користується хлібом, який привозять спекулянти, якого ціна в селі доходить до 6 крб. за кіло[грам] (у Києві 90 коп[іюк]). Треба звернути особливу увагу на факт, що скасування хлібних карточок не спричинилося до зниження ринкових цін на збіжжя в селі. Зараз ці ціни, навпаки, ростуть.

Знаменне також, що сільські кооперативи отримали як т. зв. «промтовари», для врегулювання належного за куплений ними від селян хліб цього роду товари, такі як: алюмінієвий посуд, капелюхи, ложки, лампи. Натомість, такого роду товари, як шкіра, мануфактура, залізні вироби і т. п. доставляються в мінімальній кількості. Згідно з отриманою інформацією ціни за вищезгадані товари дуже високі, напр., за алюмінієвий горщик відраховується 5 пудів проданого збіжжя та вимагається доплати від 3 [до] 8 крб. готівкою.

Крім цього, ще існує, офіційно скасована, т. зв. ^{b-}«обязательная»^b нагрузка», яка полягає в тому, що особа, яка купує алюмінієвий горщик обов'язково

^{a-} ^a Фрагмент перекреслений від руки.

^{b-} ^b Підкреслено від руки двома лініями.

Nr 212

8 marca 1935, [Kijów]. Fragment listu wicekonsula RP w Kijowie do Referatu „Wschód” Oddziału II Sztabu Głównego dotyczący m.in. braku chleba na wsi

Kochany Jurku

[...]

^{a-}Wszelkie wiadomości z zakresu nastrojów i sytuacji ludności wiejskiej otrzymuję od szeregu petentów, przeważnie Polaków, związanych bądź z kościołami i życiem religijnym, bądź też od osób mających rodziny w Polsce^a.

A teraz trochę wiadomości właśnie z zakresu odcinka wiejskiego. Przede wszystkim więc napływają coraz częstsze wiadomości o bardzo konkretnych przejawach głodu i masowego wymierania śmiercią głodową. Konkretnie wiadomości są z okolic Cwietkowa, Zwienigródki, Tulczyna, Baru i szeregu miejscowości obw[odu] odeskiego (między innymi Małowiska).

Na tle powyższych wiadomości zupełnie wiarygodne są informacje o minimalnych poczynaniach władz w zakresie organizacji sprzedaży chleba na prowincji. Jest cały szereg miasteczek, gdzie sklepy z chlebem, a nawet piekarnie, funkcjonowały tylko przez parę pierwszych dni stycznia. Piekarnie te i sklepy obecnie przerwały swój żywot ze względu na brak mąki lub zboża, bądź też ograniczyły się do obsługiwanego „wierchuszek” personelu sowieckich i partyjnych organizacji. Można przyjąć jako regułę, iż przeznaczeniem ich jest obsługa w pierwszym rzędzie kół sowieckiej inteligencji. Ludność wiejska nawet nie próbuje zdobyć dla siebie chleba w miasteczkach i jedzie albo do większych centrów, albo też korzysta z chleba przywożonego przez spekulantów, którego cena dochodzi na wsi do 6 rub[li] za kilo[gram] (w Kijowie 90 kop[iejek]). Należy zwrócić specjalną uwagę na fakt, iż skasowanie kartek chlebowych nie przyczyniło się do zniżenia cen rynkowych zboża na wsi. Ceny te, przeciwnie, obecnie wzrastają.

Znamienne jest również, iż kooperatywy wiejskie otrzymały, jako tzw. „promtowa”, dla uregulowania należności za zakupiony przez nie od chłopów chleb tego rodzaju artykuły, jak: aluminiowe naczynia, kapelusze, łyżki, lampy. Natomiast tego rodzaju artykuły, jak skóra, manufaktura, wyroby żelazne itp. są dostarczane w ilościach minimalnych. Wg otrzymanych informacji ceny za ww. artykuły są bardzo wysokie, np. za garncezek aluminiowy odlicza się 5 pudów sprzedanego zboża oraz żąda się dopłaty od 3 [do] 8 rb. gotówką.

Poza tym obowiązuje jeszcze, skasowana oficjalnie, tzw. ^{b-}„obiazatielnaja”^b nagruzka” polegająca na tym, iż osoba kupująca garnek aluminiowy musi koniecznie nabyć dodatkowo jeden kapelusz lub trzy zeszyty, lub kilkanaście broszur i portretów, i to za ceny odpowiednio wysokie. Jest to najoczywistszy rabunek.

^{a-} ^{a-} Fragment odręcznie skreślony.

^{b-} ^{b-} Podkreślono odręcznie dwoma liniami.

мусить купити додатково один капелюх або три зошити, або кільканадцять брошур і портретів, і то за ціни належно високі. Це звичайний грабіж.

Цікаво, що в результаті вищесказаного, в малих містечках почала розвиватися прихована приватна торгівля, яка трапляється досить інтенсивно в хатах єврейського населення. Ця торгівля має, перш за все, обмінну форму, причому, від селянина вимагається таких товарів, як курки, яйця, сира і масла. Ця форма торгівлі мусила, зрештою, прийнятися з огляду на обов'язковість приховування та, що зрештою, по-моєму, найважливіше – з огляду на дуже дошкульно відчуваний на тутешній території взагалі, а особливо в селі, брак грошей. З цього ж огляду припускається, ^{в-що^в} відповідні радянські фактори не пробують навіть поширити торговельної мережі на території села.

В усякому випадку, ^ая хочу ще раз підкреслити, що ^а скасування хлібних карток, всупереч інформаціям радянської преси, не спричинилося до зниження цін на сільські продукти, навпаки, ці ціни постійно ростуть.

[...]

Н. Наливайко^г, 8 III 1935 р.

ЦВА, Від. II ГШ, I.303.4.1993, т. «Ку», б. п.

Оригінал, машинопис.

Документ польською мовою з численними виправленнями від руки, які не бралися до уваги в даній публікації. Над текстом печатка входу з написом: «В» Надійшло дня ...193... Ч. і та від руки вписаною датою: 14 III ...5 та числом: 9319/35 Н та приписка від руки: 3559 Зворот, мат і нерозбірливий підпис.

^{в-в} *Надписано від руки.*

^г *Перекреслений підпис від руки.*

Ciekawe jest, że w wyniku powyższego zaczął się rozwijać w małych miasteczkach pokątny prywatny handel, uprawiany dość intensywnie w domach ludności żydowskiej. Handel ten ma przede wszystkim formę wymienną, przy czym od chłopów żąda się takich artykułów, jak kury, jaja, ser i masło. Ta forma handlu musiała się zresztą przyjąć ze względu na konieczność ukrywania oraz, co zresztą moim zdaniem jest najważniejsze – ze względu na bardzo dotkliwie odczuwany na tutejszym terenie w ogóle, a specjalnie na wsi, brak pieniędzy. Z tego też względu przypuszcza się, że odpowiednie czynniki sowieckie nie próbują nawet rozszerzyć sieci handlowej na terenie wsi.

W każdym bądź razie ^apragnę raz jeszcze podkreślić, iż ^askasowanie kartek chlebowych, wbrew informacjom prasy sowieckiej, nie przyczyniło się do niżki cen na produkty rolne, przeciwnie, ceny te stale się podnoszą.

[...]

N. Nalewajko^d, 8 III 1935 r.

CAW, Oddz. II SG, I.303.4.1993, t. „Ku”, b.p.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku polskim z licznymi, nieuwzględnionymi w niniejszej publikacji, odręcznymi poprawkami.

Nad tekstem pieczęć wpływu z napisem: „W” Wpłynęło dn. ...193... L. i odręcznie wpisaną datą: 14 III ...5 oraz numerem: 9319/35 N oraz odręczny dopisek: 3559 Verte, mat i nieczytelna paraafa.

^{c-c} *Nadpisano odręcznie.*

^d *Przekreślony podpis odręczny.*

№ 213

11 березня 1935, б.м.в. З протоколу додаткового допиту співробітником НКВС УРСР священника Григорія Литвиновича

Дополнительный протокол допроса обв. Литвиновича Григория
Евменьевича 11/III-[19]35 г.

[...]

Вопрос: С кем еще за границей Вы поддерживаете связь?

Ответ: Приблизительно в январе м-це с.г. я написал письмо в Польшу Протопресвитеру Терентию Теодоровичу¹ по адресу Варшава Зигмундовская ул. 13 с просьбой об оказании мне материальной поддержки, так как он является председателем благотворительного комитета помощи нуждающемуся духовенству в СССР.

Вопрос: Откуда Вам стало известно о наличии в Польше такого общества и кто Вам сообщил адрес Теодоровича?

Ответ: В последнем письме, полученном мною в январе м-це из Польши от тестя Волошкевича Антона, был указан им адрес Теодоровича и сообщено о существовании такого комитета по оказанию помощи нуждающемуся духовенству в СССР. Об этом он написал нам, так как сам не мог оказать материальной поддержки.

Вопрос: Слыхали ли Вы от кого-нибудь здесь в СССР о наличии благотворительного общества в Польше под руководством Теодоровича или в какой-либо другой стране, оказывающих помощь нуждающемуся духовенству?

Ответ: Об этом мне до сообщения тестя не приходилось ни от кого слышать.

Вопрос: А кому Вы говорили о наличии благотворительного общества в Польше?

Ответ: Я об этом не успел сказать еще никому, да и не считал нужным это делать, так как не был уверен в том, что оттуда действительно будет оказана помощь.

Вопрос: Что Вы писали в своем письме на имя Теодоровича и сколько раз Вы к нему обращались.

Ответ: Обращался с письмом к Теодоровичу Терентию я один раз, в котором писал: «Убедительно прошу В/В преподобие окажите помощь от Вашего комитета страждущему Вашему собрату...

¹ Точн. Юзеф Теофіль Теодорович (нар. 25 VII 1864 в Живачові, пом. 4 XII 1938 у Львові), священник, народний діяч; у 1901–1938 архієпископ митрополит вірменсько-католицький у Львові; у 1902–1918 посол до державного сейму у Львові і Кімнати панів у Відні; у 1919–1922 посол до Сейму РП, з 1922 до 1923 сенатор РП.

Nr 213

11 marca 1935, b.m.w. Fragment protokołu przesłuchania uzupełniającego księdza Grigorija Litwinowicza przez funkcjonariusza NKWD USRS

Protokół uzupełniającego przesłuchania osk[arżonego]
Litwinowicza Grigorija Jewmienjewicza 11/III-[19]35 r.

[...]

Pytanie: Z kim jeszcze za granicą utrzymujecie kontakt?

Odpowiedź: Mniej więcej w m[iesią]cu styczniu br. napisałem list do Polski do arcybiskupa Tierientija Teodorowicza¹, na adres: Warszawa, ul. Zygmuntowska 13, z prośbą o udzielenie mi materialnego wsparcia, jako że jest on przewodniczącym dobroczynnego komitetu pomocy potrzebującemu duchowieństwu w ZSRS.

Pytanie: Skąd dowiedzieliście się o istnieniu w Polsce takiego stowarzyszenia i kto Wam podał adres Teodorowicza?

Odpowiedź: W ostatnim liście, otrzymanym przeze mnie w m[iesią]cu styczniu z Polski od teścia, Wołoszkiewicza Antona, był podany przez niego adres Teodorowicza i informacja o istnieniu takiego komitetu ds. udzielania pomocy potrzebującemu duchowieństwu w ZSRS. Napisał nam o tym, gdyż sam nie mógł udzielić nam materialnej pomocy.

Pytanie: Czy słyszeliście od kogokolwiek tu, w ZSRS, o istnieniu dobroczynnego stowarzyszenia w Polsce pod kierunkiem Teodorowicza, albo w jakimś innym kraju, udzielającego pomocy duchowieństwu w potrzebie?

Odpowiedź: Do czasu otrzymania informacji od teścia nie zdarzyło mi się o tym usłyszeć.

Pytanie: A komu mówiliście o istnieniu dobroczynnego stowarzyszenia w Polsce?

Odpowiedź: Nie zdążyłem jeszcze nikomu o tym powiedzieć, nie uważałem też tego za potrzebne, gdyż nie byłem przekonany o tym, że stamtąd rzeczywiście przyjdzie pomoc.

Pytanie: Co pisaliście w swoim liście na nazwisko Teodorowicza i ile razy się do niego zwracaliście?

Odpowiedź: Zwracałem się listownie do Teodorowicza Tierientija jeden raz, pisząc: „Usilnie proszę WW Przewielebność, okażcie pomoc poprzez Wasz komitet cierpiącemu Waszemu współbratu...”

Oto już od dwóch lat rodzina moja, [składająca się] z czterech osób głoduje, pragnąc kawałka powszedniego chleba, a przez ostatnie 4 miesiące dosłownie

¹ Właśc. Józef Teofil Teodorowicz (ur. 25 VII 1864 w Żywaczowie, zm. 4 XII 1938 we Lwowie), ks., działacz narodowy; w l. 1901–1938 abp metropolita ormiańsko-katolicki we Lwowie; w l. 1902–1918 poseł do Sejmu Krajowego we Lwowie i Izby Panów w Wiedniu; w l. 1919–1922 poseł na Sejm RP, od 1922 do 1923 senator RP.

Вот уже два года семья моя из 4-х душ голодает, нуждаясь куском насущенного хлеба, а в последние 4 месяца буквально в глаза не видели ни хлеба, ни картофеля. Служение в приходе средств к жизни не дает, так как оставшиеся верующие-прихожане сами нуждаются куском хлеба как и я, а скудные денежные доходы от службы идут на покрытие налогов.

До сих пор существование поддерживалось тем, что сбывалось кое-что из имущества и теперь уже ничего не осталось

Надеюсь на сочувствие к нашему горю т.к. помощи прошу не из роскоши, а из крайней нужды. ...Призрак голодной смерти понуждает взывать о помощи».

Ответа на это письмо, адресованное на имя Терентия Теодоровича, я до сего времени еще не получил.

(—) Литвинович

Допрос прерван.

Допросил: Уполномоченный СПО
госбезопасности Винницкого
облуправления НКВД УСРР

(—) Данкевич

ГДА СБУ, ф. 6, спр. 75276-ФП, арк. 18–19.

Оригінал, рукопис.

Документ російською мовою.

nie widzieliśmy na oczy ani chleba, ani ziemniaka. Posługa w parafii środków do życia nie zapewnia, gdyż pozostali wierni – parafianie sami potrzebują kawałka chleba [tak] jak i ja, a skąpe dochody ze [sprawowania] posługi [duszpasterskiej] idą na pokrycie podatków.

Do tej pory [nasza] egzystencja podtrzymywana była w ten sposób, że zbywaliśmy cokolwiek z dobytku, a teraz już nic nie zostało.

Liczę na współczucie z powodu naszej biedy, jako że o pomoc proszę nie ze zbytku, ale ze skrajnej nędzy. ...Widmo śmierci z głodu zmusza do zwrócenia się o pomoc”.

Odpowiedzi na ten list, adresowany na nazwisko Tierientija Teodorowicza, do tego czasu jeszcze nie otrzymałem.

(—) Litwinowicz

Przesłuchanie przerwano.

Przesłuchał: Pełnomocnik SPO [Zarządu]
Bezpieczeństwa Pań[stwowego] Winnickiego
Obw[odowego] Zarządu NKWD USRS

(—) Dankiewicz

WAP SBU, f. 6, spr. 75276-FP, k. 18–19.

Oryginał, rękopis.

Dokument w języku rosyjskim.

№ 214

14 березня 1935, б.м.в. Витяг з протоколу додаткового допиту співробітником НКВС УРСР священика Григорія Литвиновича

Дополнительный протокол
допроса обв. Литвиновича Григория Евменьевича
14/III-[19]35 г.

[...]

Вопрос: С кем еще, проживающим за границей, за время существования советской власти Вы вели переписку?

Ответ: Давая Вам показания 11/III на Ваш вопрос о моих связях с заграницей я ошибочно не указал, что в 1933 г. я обратился с письмом в Польшу к своей родной сестре Анне... В этом письме я писал о том, что у нас тяжелое положение и что приходится страдать от голода и кушать всякую зелень и просил оказать мне и семье какую-нибудь помощь.

[...]

(—) Литвинович

ГДА СБУ, Хмельницький, спр. П-26233, арк. 20.

Оригінал, рукопис.

Документ російською мовою.

Nr 214

14 marca 1935, b.m.w. Fragment protokołu przesłuchania uzupełniającego księdza Grigorija Litwinowicza przez funkcjonariusza NKWD USRS

Protokół uzupełniającego
przesłuchania osk[arżonego] Litwinowicza Grigorija Jewmienjewicza
14/III-[19]35 r.

[...]

Pytanie: Z kim jeszcze, mieszkającym za granicą, w okresie istnienia władzy sowieckiej prowadziliście korespondencję?

Odpowiedź: Składając zeznania 11/III, na Wasze pytanie o moje związki z zagranicą omyłkowo nie podałem, że w 1933 r. zwróciłem się listownie do Polski, do mojej rodzonej siostry Anny... W tym liście pisałem, że u nas sytuacja jest ciężka i że przyszło [nam] cierpieć z głodu i jeść wszelkie zielsko oraz prosiłem o udzielenie mi i [mojej] rodzinie jakiegokolwiek pomocy.

[...]

(—) Litwinowicz

WAP SBU, Chmielnickij, spr. P-26233, k. 20.

Oryginał, rękopis.

Dokument w języku rosyjskim.

№ 215

28 березня 1935, б.м.в. Витяг з протоколу допиту співробітником
НКВС УСРР священника Григорія Литвиновича

Дополнительный протокол
допроса обв. Литвиновича Григория Евменьевича
28/III [1935 г.]

[...]

Вопрос: Почему Вы, обращаясь за границу к своим родственникам и «Комитету помощи, нуждающемуся духовенству СССР», находящемуся в Варшаве, в явно клеветническом духе описывали положение духовенства и населения в СССР?

Ответ: В своих письмах я действительно писал в Польшу о том, что как и в моем приходе так и в других окрестных селах голод и большая смертность, благодаря чему народ сильно обеднел и не оказывает материальной поддержки духовенству, нуждаясь сам в таковой. Писал я обо всем этом за границу с целью освещения действительного нашего положения в надежде получения оттуда материальной поддержки. Своими письмами я не имел в виду компрометировать советскую власть, а исходил только из своих личных материальных побуждений.

С моих слов записано правильно, в чем и расписываюсь.

(—) Литвинович

Допросил (—)

*ГДА СБУ, Хмельницький, спр. П-26233, арк. 29–29 зв.
Оригінал, рукопис.
Документ російською мовою.*

Nr 215

28 marca 1935, b.m.w. Fragment protokołu przesłuchania uzupełniającego księdza Grigorija Litwinowicza przez funkcjonariusza NKWD USRS

Protokół uzupełniającego
przesłuchania osk[arżonego] Litwinowicza Grigorija Jewmienjewicza
28/III [1935 r.]

[...]

Pytanie: Dlaczego zwracając się za granicę do swoich krewnych i do komitetu pomocy potrzebującemu duchowieństwu ZSRS, mieszczącego się w Warszawie, w wyraźnie oszczerczym duchu opisałeś sytuację duchowieństwa i ludności w ZSRS?

Odpowiedź: W moich listach rzeczywiście pisałem do Polski o tym, że zarówno w mojej parafii, jak i w innych okolicznych wsiach panuje głód i duża śmiertelność, wskutek czego naród bardzo zbiedniał i nie okazuje materialnego wsparcia duchowieństwu, sam potrzebując takowego. Pisałem o tym wszystkim za granicę w celu ukazania naszej prawdziwej sytuacji w nadziei otrzymania stamtąd materialnego wsparcia. Swoimi listami nie miałem zamiaru kompromitować władzy sowieckiej, ale kierowałem się tylko własnymi materialnymi pobudkami.

Z moich słów zapisano wiernie, co poświadczam podpisem.

(—) Litwinowicz

Przesłuchał (—)

WAP SBU, Chmielnickij, spr. P-26233, k. 29–29 v.

Oryginał, rękopis.

Dokument w języku rosyjskim.

№ 216

11 квітня 1935, Варшава. Переклад роботи ген. Всеволода Змієнка «Цінні заяви»

Голод в Україні на основі цифр, які подають урядові радянські джерела
[...]

Ч. ж. а-56-а/П/2/35 дня а-11-а IV 1935 [р.]

[...]

1. На доручення Начальника Е.2, капітана Харашкевича¹, з української на польську мову перекладено роботу генерала Змієнка п. з. «Цінна заява», переписану в 2-х примірниках і розіслану за установленою рознарядкою.

Робота ген. Змієнка вміщає багаті цифрові дані, які взяті з промов радянських сановників, що підтверджують мільйонні втрати українців, які спричинені голодом.

^бОскільки опрацювання не має наукового кореня, лише дає висвітлення відносин у рад[янській] Україні [...], начальник Е.2 капітан Харашкевич рекомендував не посилати примірника майору Щековському² до його відома^б.

^бПропагандистське освітлення. Брак наукового елементу^б.

в-г- Цінні заяви^{г-в-г}

Радянський уряд категорично заперечує факт голоду в Україні. На цій основі європейським організаціям відмовлено у наданні допомоги. Розпо-

^{а-а} Вписано від руки.

^{б-б} Дописано від руки.

^{в-в} Написано великими літерами.

^{г-г} Підкреслено машинописним способом.

¹ Едмунд Калікст Харашкевич, (нар. 14 X 1895, пом. 22 XII 1975 в Лондоні), м-р, з грудня 1920 в II відд. НДВП, учасник III сілезького повстання (1921); у 1931–1939 керівник Представництва 2 (диверсія, прометейський рух) II відд. Гол. шт.; у вересні 1939 перебрався в Румунію, в жовтні 1939 у Францію, а в червні 1940 у Великобританію; у 1940–1943 командувач бронепоездів «Ц» і «Д» I Командування бронепоездів ВП; з серпня 1943 в ЦВП, потім в Департаменті адм. МОН, до лютого 1946 заступник шефа і шеф Деп. інформації ГІСЗ (пплк – 1945); з вересня 1946 в ПКПР; потім діяв в Лізі незалежності Польщі.

² Владислав Щековський (нар. 14 II 1898), к-н дипл. арт.; до 1918 в ПОВ в Житомирі, потім у ВП; у 1921 в 17 див.; у 1922–1924 в 7 полку; з 1924 до 1926 навчався у ВВШ; згодом у II відд. Гол. штабу, у 1935 керівник Самостійного відділення «Росія» II відд. Гол. штабу (м-р дипл. – 1936); у березні 1939 керівник штабу Річкової флотилії; у вересневій кампанії 1939 керівник штабу Річкової флотилії, потім в СОГ «Полісся» (згідно з іншими даними: зв'язковий оф. СГО «Нарев» або оф. Оддз. III шт. Армії «Пруси»); у жовтні 1939 перебрався до Варшави; під псевд. «Станіслав», «Штарк» в 1940–1942 заступник коменданта радомсько-келицького округу ЗВЗ-АК, водночас у квітні – травні 1942 керівник штабу АК радомсько-келицького округу; у 1942–1943 у II відд. Гол. коменди АК під псевд. «Лещиц», «Ц-7». Заарештований 18 XI 1943 гестапо на пл. Наполеона; убитий імовірно в серпні 1944 (пплк дипл.).

Nr 216

11 kwietnia 1935, Warszawa. Praca gen. Wsewłoda Zmijenki pt. „Cenne oświadczenie” na temat oficjalnych danych demograficznych dotyczących Ukrainy

Głód na Ukrainie na podstawie cyfr podawanych przez urzędowe źródła sowieckie

[...]

L.dz. ^{a-56-a}/II/2/35 dnia ^{a-11-a} IV 1935 [r.]

[...]

1. Na polecenie Szefa E.2, kpt. Charaszkiwicz¹ przetłumaczono, z ukraińskiego na język polski pracę generała Zmijenki pt. „Cenne oświadczenie” – przepisano w 2-ch egzemplarzach i rozesłano wg ustalonego rozdzielnika.

Praca gen. Zmijenki zawiera obfite dane cyfrowe, zaczerpnięte z przemówień dygnitarzy sowieckich, stwierdzające milionowe straty Ukraińców, spowodowane głodem.

^bPonieważ wypracowanie nie posiada pierwiastka naukowego, a daje oświetlenie stosunków panujących na Ukrainie sow[ieckiej] jedynie w sensie propagandowym – szef E.2 kpt. Charaszkiwicz polecił nie wysyłać egzemplarza mjr. Szczekowskiemu² do jego wiadomości^b.

^bOświetlenie propagandowe. Brak pierwiastka naukowego^b.

^{a-a} *Wpisano odręcznie.*

^{b-b} *Dopisano odręcznie.*

¹ Edmund Kalikst Charaszkiwicz (ur. 14 X 1895, zm. 22 XII 1975 w Londynie), mjr, od grudnia 1920 w Oddz. II NDWP, uczestnik III powstania śląskiego (1921); w l. 1931–1939 kierownik Ekspozytury 2 (dywersja, ruch prometejski) Oddz. II Szt. Gł.; we wrześniu 1939 przedostał się do Rumunii, w październiku 1939 do Francji, a w czerwcu 1940 do Wielkiej Brytanii; w l. 1940–1943 dca pociągów pancernych „C” i „D” 1 Dowództwa Pociągów Pancernych WP; od sierpnia 1943 w CWP, potem w Departamencie Adm. MON, do lutego 1946 zca szefa i szef Dep. Informacji GISZ (ppłk – 1945); od września 1946 w PKPR; potem działał w Lidze Niepodległości Polski.

² Władysław Szczekowski (ur. 14 II 1898), kpt. dypl. art.; przed 1918 w POW w Żytomierzu, następnie w WP; w 1921 w 17 dac; w l. 1922–1924 w 7 pac; od 1924 do 1926 studiował w WSWoj.; następnie w Oddz. II Szt. Gen./Gł., w 1935 kierownik Samodzielnego Referatu „Rosja” Oddz. II Szt. Gł. (mjr dypl. – 1936); w marcu 1939 szef sztabu Flotyli Rzecznej; w kampanii wrześniowej 1939 szef sztabu Flotyli Rzecznej, następnie w SGO „Polesie” (wg innych danych: of. łącznikowy SGO „Narew” lub of. Oddz. III szt. Armii „Prusy”); w październiku 1939 przedostał się do Warszawy; pod ps. „Stanisław”, „Sztark” w l. 1940–1942 zca kmdta Okręgu ZWZ-AK radomsko-kieleckiego, jednocześnie w okresie kwiecień – maj 1942 szef sztabu okręgu AK radomsko-kieleckiego; w l. 1942–1943 w Oddz. II KG AK pod ps. „Leszczyc”, „C-7”. Aresztowany 18 XI 1943 przez gestapo na pl. Napoleona; zamordowany prawdopodobnie w sierpniu 1944 (ppłk dypl.).

всюджування відомостей про голод – названо брехливими інсинуаціями ворогів радянського уряду.

Не допомогли ні листи приречених на голодну смерть людей, ні звіти кореспондентів, ні фотографії, привезені з України з великим зусиллям і ризиком. У всьому заперечується, речові докази окреслено як інтригу буржуазії проти держави пролетаріату.

Але ось врешті володіємо мимовільною заявою одного з радянських діячів, яка дає можливість установаження наближеної кількості жертв голодної смерті.

На засіданні Харківської Міської ради 6 X 1934 р. – український начальник повіту Петровський, називаючи всі добродійства, зроблені радянським урядом для населення України, додає, що одним з різючих показчиків росту матеріального добробуту є – ріст населення. У 1933 р. населення України становить 31 686 000 («Вісти» від 12 X 1934, № 236/4223).

Цей же Петровський, у промові з нагоди жовтн[евих] свят 7 XI 1932 (тобто рік тому) – населення України визначив на 32 122 000 («Вісти» від 7 XI 1932, № 255/3653).

Маючи дві вищеназвані цифри, легко можна спростувати твердження Петровського про ріст заселення. Населення України зменшилося протягом року на 436 000 осіб, тобто це скоріше доказує погіршення матеріального стану населення під урядом совітів.

Відомо, що при підраховуванні населення завжди береться до уваги факт його приросту.

З метою установаження цього приросту, звернемося до цієї мови Петровського на засіданні Міської ради 6 X 1934 р., в якій він говорить, що оскільки в 1927 в Україні було 28 900 000, то у 1929 ми вже мали 30 254 000, у 1933 р. – 31 686 000.

Населення міст у 1927 р. становило 4 000 000, у 1933 р. становило більше 7 000 000. З офіційної заяви видатного радянського діяча, червоного президента Петровського виходить, що протягом 2 років (1928–[19]29) населення України зросло на 1 354 000, тобто на 677 000 щорічно. Вищеназвані цифри майже повністю покриваються з інформаціями річника Центр[ального] статист[ичного] уряду України, який в кінці 1929 перестав з'являтися (з наказу Москви). З цієї ж заяви Петровського видно, що протягом чотирьох пізніших років, а с[аме] 1930, 1931, 1932, 1933 населення зросло лише на 1 432 000, тобто середньо на 358 000 у рік. Отож приріст у порівнянні з 1928–1929 роками і всіма попередніми зменшився майже вдвічі.

Петровський не пояснює, чому в період другої «п'ятирічки» число народжень в Україні впало. Здавалося б, що причина була в колективізації, розкуркулюванні і взагалі «запамороченні» внаслідок надмірного успіху, що саме мало місце протягом цих років і конкретний результат цих подій проявився спадом числа народжень.

[†] Так у тексті. Вище: заява.

Rząd sowiecki kategorycznie zaprzecza fakt[owi] głodu na Ukrainie. Na tej podstawie odmówiono zezwolenia na niesienie pomocy europejskim organizacjom. Rozpowszechnianie wiadomości o głodzie – nazwano kłamliwymi insynuacjami wrogów rządu sowieckiego.

Nie pomogły ani listy ludzi skazanych na śmierć głodową, ani sprawozdania korespondentów, ani fotografie sprowadzone z Ukrainy z wielkim trudem i ryzykiem. Zaprzeczono wszystkiemu, dowody rzeczowe określono, jako intrygę burżuazji przeciwko państwu proletariatu.

Ale oto nareszcie posiadamy mimowolne oświadczenie jednego z działaczy sowieckich, które daje możliwość ustalenia w przybliżeniu ilości ofiar głodowej śmierci.

Na posiedzeniu charkowskiej rady miejskiej w dniu 6 X 1934 r. – starosta ukraiński Petrowski, wymieniając wszystkie dobrodziejstwa wyświadczone przez rząd sowiecki ludności Ukrainy, nadmienił: że jednym z jaskrawych wskaźników wzrastania materialnego dobrobytu jest – wzrost ludności. W r. 1933 ludność Ukrainy wynosi 31 686 000 („Wisty” z dn. 12 X 1934 r. nr 236/4223).

Ten sam Petrowski, w przemówieniu wygłoszonym z okazji uroczystości październikowych 7 XI 1932 r. (czyli rok temu) – zaludnienie Ukrainy określił na 32 122 000 („Wisty” 7 XI 1932 r. nr 255/3653).

Mając dwie powyższe cyfry łatwo można obalić twierdzenie Petrowskiego o wzroście zaludnienia. Ludność Ukrainy zmniejszyła się w przeciągu roku o 436 000 osób, czyli dowodzi to raczej pogorszenia się materialnego stanu ludności pod rządami Sowietów.

Wiadomo jest, że przy obliczaniu ludności zawsze bierze się pod uwagę fakt jej przyrostu.

W celu ustalenia tego przyrostu zwrócimy się do tej mowy Petrowskiego na posiedzeniu charkowskiej rady miejskiej w dniu 6 X 1934 r., w której mówi, że o ile w 1927 r. na Ukrainie było 28 900 000, to w 1929 r. mieliśmy już 30 254 000, w r. 1933 – 31 686 000.

Ludność miast w r. 1927 wynosiła 4 000 000, w r. 1933 stanowiła ponad 7 000 000. Z oficjalnego oświadczenia wybitnego działacza sowieckiego, czerwonego prezydenta Petrowskiego wynika, że za 2 lata (1928–[19]29) ludność Ukrainy wzrosła o 1 354 000, czyli o 677 000 rocznie. Powyższe cyfry prawie całkowicie pokrywają się z informacjami rocznika Centr[alnego] Statyst[ycznego] Urzędu Ukrainy, który w końcu 1929 r. zaprzestał wychodzić (na polecenie Moskwy). Z tegoż oświadczenia Petrowskiego widać, że w przeciągu czterech lat późniejszych, a mianowicie 1930, 1931, 1932, 1933 ludność wzrosła tylko o 1 432 000,

^{c-c} Zapisano wersalikami.

^{d-d} Podkreślono maszynowo.

^e Tak w tekście. Powyżej: oświadczenie.

Однак після такого сильного потрясіння організмом держави не може виступити несподіваний катастрофічний спад приросту населення.

І ось, оскільки з наведених років 1930, 1931, 1932 і 1933, обраховуючи приріст протягом 1930–1932 пояснимо факт, який старанно замовчує радянський уряд, як також і Петровський.

У 1929 р. населення становило 30 254 000. У 1932 – 32 122 000. Протягом згаданих вище трьох років приріст населення становив 1 868 000, тобто по 622 666 щорічно. У порівнянні 1928–[19]29 р. приріст впав не так сильно, як показує Петровський. Підрахунки Петровського дали вищеназвані результати з цих оглядів, що рад[янський] сановник хотів в загальному числі приросту населення через кілька років приховати страшний голодний 1933 рік і всі його жертви, які померли в Україні в результаті нелюдської політики радянського уряду і його відносин до населення.

З підрахунків Петровського можна зробити висновок, що число населення не лише зросло, але й зменшилося на 436 000 людей – до цієї цифри треба додати цифру приросту, який виносив у період колективізації і «розкуркулювання» – 622 666 людей у рік. Цим способом у загальному числі укр[аїнського] населення зникло з території України 436 000 + 622 666, тобто 1 058 666 осіб.

Припустимо, що не всі померли, що частину вислано в Сибір, на Соловки – до роботи при копанні каналу, це неправдоподібно тому, що масове виселювання в 1932 р. значно зменшилося. Вищеподана цифра найменша й повністю офіційна, тому що була подана урядом СРСР.

Досі і українська, і іноземна преса були багаті на всякого роду відомості про наслідки голоду в Україні. Подано цифри 10 000 000, 6 000 000 і 2 000 000 жертв, але уряд з ними не погоджувався. Сьогодні також не признається, ймовірно, офіційно це ніколи не наступить.

Число 1 058 000 можна визнати за службове на підставі слів Петровського.

Треба брати до уваги факт, що в Україну, в місця виселених і померлих селян-українців, масово направлялося переселенців з Росії – тоді число померлих українців зростало. Не маємо, на жаль, точної рад[янської] статистики про число переселених в Україну. Ймовірно, їх дуже багато.

Рад[янська] преса подає лише промови великих сановників, які стверджують існування переселення в Україні. Одним із перших говорить про це Постишев («Вісти» від 5 I 1934, № 5/3992), пізніше Косіор^а («Комуніст» від 23 VIII 1934, № 169/4541) і знов пізніше Постишев («Вісти» від 3 X 1934, № 245/4232).

Переселення іноземців в Україну і жахливе винищення населення підтверджують тамтешні біженці.

На основі вищесказаного, хоч і без точних цифр, можна ствердити, що число 31 686 000 населення України в 1933, як подає Петровський, зонай-

^а У оригіналі: Касйор.

czyli średnio o 358 000 rocznie. Otóż przyrost w porównaniu do lat 1928–1929 i wszystkich poprzednich zmniejszył się prawie w dwójnasób.

Petrowski nie wyjaśnia, dlaczego w okresie drugiej „piatiletki” liczba urodzeń na Ukrainie opadła. Zdawałoby się, że przyczyna tkwiła w kolektywizacji, rozkułaczaniu i w ogóle „zamoroczeniu” na skutek zbytniego powodzenia, co miało miejsce właśnie w ciągu tych lat i konkretny wynik tych wydarzeń przejawiał się w spadku liczby urodzeń.

Jednakże po tak silnym wstrząsie organizmem kraju, nie może nastąpić nagły katastrofalny spadek przyrostu ludności.

I oto, o ile z przytoczonych lat 1930, 1931, 1932 i 1933 obliczając przyrost w przeciągu 1930–1932 r. wyjaśnimy fakt, który przemilcza starannie rząd sowiecki, jak również i Petrowski.

W 1929 r. ludność wynosiła 30 254 000. W r. 1932 – 32 122 000. W przeciągu powyższych trzech lat przyrost ludności wyniósł 1 868 000, czyli po 622 666 rocznie. W porównaniu z r. 1928–[19]29 przyrost spadł nie tak bardzo, jak wykazuje Petrowski. Obliczenia Petrowskiego dały powyższe wyniki z tych względów, że dygnitarz sowiecki chciał w ogólnej liczbie przyrostu ludności za kilka lat ukryć straszny głodny rok 1933 i wszystkie jego ofiary, które zmarły na Ukrainie w wyniku nieludzkiej polityki rządu sowieckiego i stosunku jego do ludności.

Z obliczeń Petrowskiego można wywnioskować, że ludność nie tylko nie wzrosła, ale i zmniejszyła się o 436 000 ludzi – do tej liczby należy dodać liczbę przyrostu, który wynosił w okresie kolektywizacji i „rozkułaczania” – 622 666 ludzi rocznie. W ten sposób w ogólnej liczbie ludności ukraińskiej znikło z terenu Ukrainy 436 000 + 622 666 czyli 1 058 666 osób.

Przypuścmy, że nie wszyscy zmarli, że część ich wysłano na Syberię, Solówki – do pracy przy kopaniu kanału, nie jest to prawdopodobne, ponieważ masowe wysiedlenia w r. 1932 znacznie zmały. Powyższa liczba jest najmniejsza i zupełnie oficjalna, ponieważ podana została przez rząd ZSRS.

Dotychczas i prasa ukraińska, i cudzoziemska obfitowała we wszelkiego rodzaju wiadomości o skutkach głodu na Ukrainie. Podawano liczbę 10 000 000, 6 000 000 i 2 000 000 ofiar, ale rząd się do nich nie przyznawał. Dziś też się nie przyznaje i prawdopodobnie oficjalnie nie nastąpi to nigdy.

Liczbę 1 058 000 można uznać za urzędową na podstawie słów Petrowskiego.

Należy brać pod uwagę fakt, że na Ukrainę, na miejsce zesłanych i wymarłych włościan – Ukraińców nadsyłano masowo przesiedleńców z Rosji – wówczas cyfra wymarłych Ukraińców wzrosła. Nie posiadamy niestety, dokładnej sowieckiej statystyki o ilości przesiedlonych na Ukrainę. Prawdopodobnie jest ich bardzo dużo.

Prasa sowiecka podaje tylko przemowy wielkich dygnitarzy, którzy stwierdzają istnienie przesiedlenia na Ukrainie. Jeden z pierwszych mówi o tym Postyszew („Wisty” 5 I 1934 r. nr 5/3992), potem Kosior^f („Komunist” z 23 VIII 1934 r. nr 169/4541) i potem znowu Postyszew („Wisty” z 3 X 1934 r. nr 245/4232).

^f *W oryginale: Kasjor.*

менше на 1 000 000 [це] переселені іноземці. А це означає, що українців у 1933 р. вимерло значно більше, ніж ми подали вище. Про населення в Україні в 1934 Петровський нічого не говорить, хоч міг вже про це сказати.

Це можна пояснити тим, що голод у період 1933–[19]34 [років] знов забрав безліч жертв в Україні, особливо серед сільських господарів.

Не можна дивуватися збільшенню цифри населення міст. Вона зросла за рахунок українських голодних селян, які тиняються з місця на місце за хлібом, якого в селі вже нема тому, що гвалтом був вихоплений з горла. Тому теж немає чого тішитися приростом населення міст, тому що він ненормальний. А крім цього, треба задуматися на тим, скільки іноземців-прибулуд прибуло в укр[аїнські] міста? Населення України, селяни гинуть, вимирають, дегенеруються внаслідок того, що виснажені голодом і роботою батьки дають слабе потомство.

Це діється в ХХ столітті, в добу розвитку усіляких соціальних страхувань під владою «робітничо-селянського» пролетаріату, яка свідомо нищить населення України і відмовляє в праві Європі надання допомоги, лицемірно запевнюючи про неіснування голоду.

ЦВА, Від. II ГШ, I. 303.4.5559, s. 18–23.

Копія, машинопис.

Документ польською мовою.

Przesiedlenie cudzoziemców na Ukrainę i straszne jej wyludnienie potwierdzają tamtejsi zbiegowie.

Na podstawie powyższego, aczkolwiek i bez dokładnych cyfr można stwierdzić, że [w] liczbie 31 686 000 ludności na Ukrainie w r. 1933, jak podaje Petrowski, jest co najmniej 1 000 000 przesiedlonych cudzoziemców. A to znaczy, że Ukraińców w r. 1933 wymarło znacznie więcej niż podaliśmy powyżej. O ludności na Ukrainie w r. 1934 Petrowski nic nie mówi, aczkolwiek mógł już o tym powiedzieć.

Wytłumaczyć to można tym, że głód w okresie 1933–[19]34 zabrał znowu mnóstwo ofiar na Ukrainie, zwłaszcza wśród rolników.

Nie należy się dziwić zwiększeniu liczby ludności miast, wzrosła ona na rachunek ukraińskich głodnych włościan, tułających się z miejsca na miejsce za chlebem, którego na wsi już nie ma, ponieważ gwałtem został wyrwany z gardła. Otóż nie ma się co cieszyć przyrostem ludności miast, ponieważ nie jest on normalny. A poza tym trzeba się zastanowić, ilu przybyło cudzoziemców przybłądów do ukraińskich miast? Ludność ukraińska, włościanie giną, wymierają, degenerują się na skutek tego, że wycieńczeni głodem i pracą ojcowie dają słabe potomstwo.

Dzieje się to w XX stuleciu, w dobie rozwoju wszelkich socjalnych ubezpieczeń pod władzą „robotniczo-włościańskiego” proletariatu, która świadomie niszczy ludność Ukrainy i odmawia prawa Europie niesienia pomocy, obłudnie zapewniając o nieistnieniu głodu.

CAW, Oddz. II SG, I. 303.4.5559, s. 18–23.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku polskim.

№ 217

Після 12 листопада 1935, б.м.в. Витяг із меморандуму на поляка Болеслава Бобека

^а-Меморандум^а

на б[ывшего] поляка БОБЕКА Бронислава^б Францовича, с[ело] Черное

[...]

30-IX-[19]35 г. БОБЕК Борис^б, лет 39, живет в ^в-с[еле] Черное, работая деловодом Артели «Кр. Партизан Молдавии». БОБЕК родом из Польши. Ведет переписку в Польшу^в. Я лично в разговоре спрашивал его, что пишут из Польши, то БОБЕК отвечал – пишут, что в Польше все есть и дешево, примером, яйцо стоит полторы копейки, а остальное, как пшеница до рубля пуд, сапоги 5–7 руб. Хороший костюм 10–12 и все доступно купить, сколько хочешь. Я спросил БОБЕКА, пишет ли он туда о том, что у нас делается. БОБЕК на это ответил да, писал все, за исключением тех вопросов, что носят политический характер – это не писал. Писал, как у нас был голод или пропадали лошади. Все это там получали. Дальше БОБЕК сказал, что все то, что говорят о том, что там, [в] буржуазных странах трудно живется крестьянам – это все неверно.

^в-Далее БОБЕК говорил, что он писал в Польшу, как здесь выгоняют на работу и часто даже с лошадьми на исправление дорог. В разговоре БОБЕК сказал, что из Польши бежал один гражданин в [19]33 году. Фамилию его он не знает, но он живет в с[ели] Коиково Дубассарского р[айо]на и является родственником РАКОВСКОГО Алексея^в (житель с[ела] Черное, член Артели «Кр[асный] Партизан Молдавии»), то он говорил, что в Польше живется хорошо и сейчас он кается, что бежал сюда.

БОБЕК подавал ^в-заявление польскому консулу о выезде в Польшу, но ответа не получил^в.

[...]

12-XI-[19]35 г. ^в-12-XI^в – Я зашел в канцелярию Артели «Кр. Партизан Молдавии», где были ТРОЯНОВСКИЙ Алексей – бригадир 6 бригады и завхоз артели «Большевицкая перемога» – ЛУНГА Алексей и БОБЕК Борис^б. На столе лежал листок от стенного календаря за 11 число, где было написано о войне [19]14 года – сколько погибло населения от голода и т. д. Я этот листок прочитал, после чего ^в-БОБЕК сказал: «Это они могут написать, а почему они не напишут, сколько умерло от голода в [19]32 г., наверно больше, нежели во время войны и это же было уже не на войне, а мирно и то

^а-^а Написано великими літерами.

^б Так у тексті. Правильно: Болеслав.

^в-^в Підкреслено від руки.

Nr 217

Po 12 listopada 1935, b.m.w. Fragment memorandum dotyczącego Polaka Bolesława Bobka

^a-*Memorandum*^a

dotyczące b[yłego] Polaka BOBKA Bronisława^b s. Franciszka, w[ieś] Czernoje

[...]

30-IX-[19]35 r. BOBEK Borys^b, lat 39, mieszka we ^cw[si] Czernoje, pracując w biurze artelu „Kr[asnyj] Partizan Mołdawii”. BOBEK pochodzi z Polski. Prowadzi korespondencję z Polską^c. Podczas rozmowy osobiście pytałem go, co piszą z Polski, to BOBEK odpowiadał – piszą, że w Polsce wszystko jest i [w dodatku] tanie, przykładowo, jajko kosztuje półtorej kopiejki, a pozostałe [towary], jak pszenica – do rubla za pud, buty 5–7 rub[li], dobre ubranie 10–12 [rubli] i wszystko można kupić, ile się chce. Zapytałem BOBKA, czy on pisze tam o tym, co się u nas dzieje. BOBEK na to odpowiedział, że tak, pisał o wszystkim, z wyjątkiem tych kwestii, które mają charakter polityczny – tego nie pisał. Pisał, jak u nas był głód albo ginęły konie. Wszystko to tam dostawali. Dalej BOBEK powiedział, że wszystko to, co mówią o tym, że tam, w burżuazyjnych krajach ciężko żyje się chłopom – to wszystko nieprawda.

^cDalej BOBEK mówił, że pisał do Polski, jak tutaj wyganiają do roboty i często nawet z końmi do naprawy dróg. W czasie rozmowy BOBEK powiedział, że z Polski uciekł pewien obywatel w [19]33 roku. Nazwiska jego nie zna, ale on mieszka we w[si] Koikowo r[ejo]nu dubassarskiego i jest krewnym RAKOWSKIEGO Aleksieja^c (mieszkaniec w[si] Czernoje, członek artelu „Kr[asnyj] Partizan Mołdawii”), to on mówił, że w Polsce żyje się dobrze i teraz żałuje, że stamtąd uciekł.

BOBEK składał ^cpodanie do polskiego konsulatu o wyjazd do Polski, ale odpowiedzi nie otrzymał^c.

[...]

12-XI-[19]35 r. ^c12-XI^c – Wstąpiłem do kancelarii artelu „Kr[asnyj] Partizan Mołdawii”, gdzie był TROJANOWSKIJ Aleksiej – brygadzysta 6 brygady i kier[ownik] gos[podarczy] artelu „Bolszewistskaja Peremoha” – ŁUNGA Aleksiej i BOBEK Borys^b. Na stole leżała kartka ze ściennego kalendarza z datą 11, gdzie było napisane o wojnie [19]14 roku – ile zginęło ludności z głodu itd. Przeczytałem tę kartkę, po czym ^cBOBEK powiedział: „To mogą napisać, a dlaczego nie napiszą, ile zmarło z głodu w [19]32 r., na pewno więcej niż w czasie wojny, i to było już nie na wojnie, ale [w czasach] pokoju doprowadzili do zguby. Tego oni nie napiszą, a[le] ktoś kiedyś o tym napisze”^c.

^a-^a *Zapísano wersalikami.*

^b *Tak w tekście. Powinno być: Bolesław.*

^c-^c *Podkreślono odręcznie.*

довели до гибели. Этого они не напишут, а будет кто-то и когда-то напишет об этом»^в.

[...]

^аНачальник^а РО НКВД
Лейтенант Гос. безопасности
СВИРИДОВ

*ГДА СБУ, Одеса, спр. 17675-П, арк. 24–28.
Копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

[...]

^aNaczelnik^a RO NKWD
Lejtnant bezpieczeństwa pańs[twowego]
SWIRIDOW

WAP SBU, Odessa, spr. 17675-P, k. 24–28.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

№ 218

15 листопада 1936, Одеса. Витяг з інформації Німецького консульства в Одесі щодо радянської пропаганди в кіно

^a-Германске консульство
в Одессе^a
15 ноября 1936 года

Перевод с немецкого

^b-Советская пропаганда в кино^b

За последние месяцы дипломатические представители Советского Союза провели в целом ряде столичных городов постановки советских фильм[ов], в которых в самом неприкрытом виде ведется пропаганда за большевизм, причем, действительное положение в Советском Союзе грубо противоречит ведущейся пропаганде. Так, например, Советское Посольство в Лондоне, посольство в Бухаресте, даже Посольство в Берлине, приглашали на приемы, на которых между прочим, демонстрировались следующие фильмы:

1. «Новый ^bГуливер^b»
2. «Подруги»
3. «Урожай»
4. «Воздушные маневры под Киевом»
5. «Счастливая юность».

У советских представительств имеется намерение эти фильмы с текстами, переведенными на местные языки, – распространить и, таким образом, развить интенсивную большевицкую пропаганду.

[...]

Чтобы иметь возможность выступить против этой пропаганды, дается краткая характеристика 5-ти вышеназванных фильм[ов], а также материал для опровержения проводимой агитации.

[...]

III. «^bУрожай^b»

Этот фильм в тысячах экземплярах посылается за границу. Он показывается всюду, где правда о голодной катастрофе 1932/[19]33 г. г. и последующего времени стала достоянием гласности. Он специально сделан для того, чтобы бороться против разъяснительной работы антикоминтерна и других органов. Фильм показывает местность на нижнем Днепре (т. е. именно ту область, где свирепствовал самый ужасный голод), здесь имеется мощный колхоз, огромные стада свиней и рогатого скота, веселые крестьяне за работой и сытным обедом. Сверхогромные косилки снимают в короткое время урожай с полей. Горы зернового силоса производят впечатление гор-не-

^a-^a Відбито штампом.

^b-^b Написано великими літерами.

Nr 218

15 listopada 1936, Odessa. Fragment informacji konsulatu niemieckiego w Odessie na temat sowieckiej propagandy w kinach

^a-Konsulat niemiecki
w Odessie^a
15 listopada 1936 roku

Przekład z [języka] niemieckiego

^b-Sowiecka propaganda w kinie^b

W ciągu ostatnich miesięcy przedstawiciele dyplomacjczy Związku Sowieckiego przeprowadzili w całym szeregu miast stołecznych projekcje sowieckich film[ów], w których zupełnie jawnie prowadzi się propagandę bolszewizmu, przy czym rzeczywistość w Związku Sowieckim rażąco przeczy prowadzonej propagandzie. I tak na przykład, ambasada sowiecka w Londynie, ambasada w Bukareszcie, nawet ambasada w Berlinie zapraszały na przyjęcia, na których między innymi pokazywano następujące filmy:

1. „Nowy ^b-Guliwer^b”
2. „Koleżanki”
3. „Urodzaj”
4. „Powietrzne manewry pod Kijowem”
5. „Szczęśliwa młodość”.

Sowieckie przedstawicielstwa mają zamiar te filmy z tekstami, przetłumaczonymi na miejscowe języki – rozpowszechnić i w ten sposób rozwinąć intensywną bolszewicką propagandę.

[...]

Mając na celu umożliwienie wystąpienia przeciwko tej propagandzie, podajemy krótką charakterystykę 5-ciu wyżej wymienionych film[ów], a także materiały [pomocne] przy zwalczania prowadzonej agitacji.

[...]

III. „^b-Urodzaj^b”

Ten film wysłał się za granicę w tysiącach egzemplarzy. Pokazywany jest wszędzie [tam], gdzie prawda o klęsce głodu lat 1932/[19]33 i okresu późniejszego była osiągnięciem [polityki] jawności. Został on zrealizowany specjalnie po to, aby zwalczać uświadamiającą działalność antykomiternu i innych instytucji. Film pokazuje miejscowość nad dolnym Dnieprem (tj. właśnie ten obwód, gdzie srożył się najstraszliwszy głód), jest tu potężny kołchoz, ogromne stada świń i bydła rogatego, weseli chłopcy przy pracy i pożywnym obiedzie. Olbrzymie kosiarki zbierają w krótkim czasie zboże z pól. Zbożowe silosy sprawiają wrażenie

^a-^a *Odbito stemplem.*

^b-^b *Zapisano wersalikami.*

боскребов. Затем показывается могучая плотина «Днепрогэс» и, наконец, «Крестьянский санаторий», раньше «Дворец одного помещика».

Против пропаганды, имеющейся в этом фильме, надо противопоставить то, что в показанном колхозе хитро подобраны единичные случаи, что большинство коллективов далеко не достигает рентабельности старых индивидуальных хозяйств, что принудительная коллективизация достигнута была только тем, что миллионы сельских жителей изгонялись из своих домов и ссылались в принудительные трудовые лагеря и, прежде всего, фактом голодной катастрофы 1932/[19]33 г. г. и последующего времени. Эти катастрофы, которые показывают не только неспособность Советского правительства овладеть проблемой обеспечения народа, но и исключительное дьявольское желание уничтожить определенные слои населения («организованный голод») являются историческими фактами, подробности которых сегодня разъяснены показаниями надежных свидетелей. Цифры архиепископа Кантерберийского («скорей 6 миллионов, чем 3 миллиона жертв 1932/[19]33 г. г.») и данные д-ра АММЕНДЕ^в в его труде о голоде в России («Должна ли Россия голодать?», Вена 1935 г.) – неоспоримы. Кроме того, необходимо подчеркивать, что при состоянии Советского пищевого хозяйства, можно рассчитывать на повторный голод.

Что касается «^б-Днепрогэс'а^б» и «Крестьянского санатория», то необходимо отметить, что вблизи плотины на Днепре рабочие живут в ужасных землянках («Известия» от 23 VIII [19]35 г.) и, что этот санаторий является «потемкинской декорацией» и во всем Советском Союзе вряд ли имеется второй, ему подобный.

[...]

^бПеревела с немецкого: переводчица^б
КИГЛЕР

^бВерно:
Нач. 1 Отделения 3 Отдела^б УГБ
^бЛейтенант Государств. Безопасн.^б
(—) ШНАЙДЕР

*ГДА СБУ, ф. 13, спр. 161, т. 14, арк. 40–45.
Засвідчена копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

^в Було: АММЕНДЕС.

gór – drapaczy chmur. Potem pokazana jest potężna zapora „Dnieproges” i, na koniec, „sanatorium dla rolników”, wcześniej „pałac pewnego obszarnika”.

Propagandzie występującej w tym filmie należy przeciwstawić fakt, że w pokazanym kolchozie sprytnie dobrano pojedyncze przypadki, że większość kolektywów pozostaje daleko w tyle pod względem opłacalności za dawnymi gospodarstwami indywidualnymi, że przymusowa kolektywizacja została dokonana tylko poprzez wygnanie milionów mieszkańców wsi z własnych domów i zesłanie ich do obozów przymusowej pracy i, przede wszystkim, przez fakt klęski głodu lat 1932/[19]33 i okresu następnego. Te klęski, które wykazują nie tylko niezdolność sowieckiego rządu do opanowania problemu zaopatrzenia ludności, ale i wyjątkowo szatański zamiar unicestwienia określonych warstw ludności („zorganizowany głód”), są faktami historycznymi, których szczegóły ujawniają dziś relacje wiarygodnych świadków. Liczby [podane przez] arcybiskupa Canterbury („raczej 6 milionów, niż 3 miliony ofiar lat 1932/[19]33”) i dane dr. AMMENDE^c w jego pracy o głodzie w Rosji („Czy Rosja powinna głodować?”, Wiedeń 1935 r.) – są bezsporne. Oprócz tego należy koniecznie podkreślać, że wobec stanu sowieckiej gospodarki żywnościowej należy liczyć się z powtórnym głodem.

Co do „^bDnieprogesu” i „sanatorium dla rolników”, to należy zauważyć, że w pobliżu zapory na Dnieprze robotnicy mieszkają w straszliwych ziemiankach („Izwestia” z 23 VIII [19]35 r.), że to sanatorium jest „potiomkinowską dekoracją” i że wątpliwe jest, by w całym Związku Sowieckim było drugie podobne.

[...]

^bPrzełożyła z [języka] niemieckiego: tłumaczka^b
KIGLER

^bZa zgodność:
Nacz[elnik] 1 Wydziału 3 Oddziału^b UGB
^bLejtnant Bezpieczeństwa Państw[ego]^b
(—) SZNAJDER

WAP SBU, f. 13, spr. 161, t. 14, k. 40–45.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

^c Było: AMMENDES.

№ 219

22 травня 1937, Київ. Витяг з протоколу допиту співробітником НКВС УРСР колишнього підручного народного комісара сільського господарства УРСР Олександра Одинцова

^аПротокол допроса^а

обвиняемого ОДИНЦОВА Александра Васильевича¹, 1895 г. рождения, сын священника, уроженца с. Андреевки, Кролевецкого района, Черниговской области, с высшим образованием, быв[шего] члена ВКП(б) с 1917 г., быв[шего] в 1932 г. зам. Наркомзема СССР, в 1933 г. Наркомзем УССР, до ареста – начальник Азово-Черноморского КрайЗУ,

от 22 мая 1937 года.

[...]

^аВопрос^а: Вы заявили, что ЦЫЛЬКО в 1935 г. сообщил Вам, что ГАЙСТЕР входит в к-р организацию правых. Расскажите все, что Вы знаете о ГАЙСТЕРЕ.

^аОтвет^а: ГАЙСТЕРА я знаю по совместной работе в Наркомземе СССР в 1931 г., затем он перешел в Госплан СССР, а в конце 1934 или в начале 1935 г. был утвержден зам. Наркомзема СССР. В марте 1933 г., когда я работал уже на Украине, я встретился с ГАЙСТЕРОМ в Одессе. Он приезжал туда, как он мне сказал, по какому-то заданию Госплана или Совнаркома СССР. Узнав, что я еду в своем вагоне на Правобережье и в частности на Уманщину, он изъявил желание поехать вместе со мной.

На Уманщине мы посетили ряд колхозов. Возвратившись в вагон, ГАЙСТЕР в резких выражениях критиковал политику партии, заявляя, что то, что мы видели в колхозах, является выражением политики нынешнего руководства. «Вот до чего довела сплошная коллективизация, – сказал он, – ведь на селе голод, люди гибнут и сельское хозяйство разрушено. В Москве мы сидим, занимаемся теоретической болтовней, а выводов из всего того, что творится, не делаем». В вагон зашли местные работники, ГАЙСТЕР немного посидел, а потом, распрощавшись со мной, вышел на станции Умань, дабы другим поездом выехать в Москву.

[...]

Протокол мною прочитан, записан с моих слов верно.

А. ОДИНЦОВ

^{а-а} Написано великими літерами.

¹ Олександр Одинцов 13 VII 1937, виїзною сесією Військової колегії ВС СРСР був засуджений до ВМП; вирок виконано того ж дня у Києві; реабілітований 28 XI 1956 Військовою колегією ВС СРСР.

Nr 219

22 maja 1937, Kijów. Fragmenty protokołu przesłuchania byłego zastępcy ludowego komisarza rolnictwa USRS Aleksandra Odincowa przez funkcjonariusza NKWD USRS

^a-Protokół przesłuchania^a

oskarżonego ODINCOWA Aleksandra Wasiljewicza¹, urodzonego w 1895 r., syna duchownego, urodzonego we w[si] Andrijiwka w rejonie kroleweckim obwód czernihowski, z wyższym wykształceniem, był[ego] członka WKP(b) od 1917 r., był[ego] w 1932 r. zast[ępcy] *narkomziema* ZSRS, w 1933 r. *narkomziem* USRS, do czasu aresztowania – naczelnik azowsko-czarnomorskiego *KrajZU*,
z 22 maja 1937 roku.

[...]

^a-Pytanie^a: Powiedzieliście, że CYLKO w 1935 r. poinformował Was, iż GAJSTER należy do k-r organizacji prawników. Opowiedzcie wszystko, co wiecie o GAJSTERZE.

^a-Odpowiedź^a: GAJSTERA znam ze wspólnej pracy w *Narkomziemie* ZSRS w 1931 r., potem on przeszedł do *Gosplanu* ZSRS, a pod koniec 1934 albo na początku 1935 r. został mianowany zast[ępcą] *narkomziema* ZSRS. W marcu 1933 r., kiedy pracowałem już na Ukrainie, spotkałem się z GAJSTEREM w Odessie. Przyjeżdżał tam, jak mi powiedział, [w związku] z jakimś zadaniem *Gosplanu* albo *Sownarkomu* ZSRS. Dowiedziawszy się, że jadę w swoim wagonie na Prawobrzeże, a przede wszystkim na Humańszczyznę, wyraził życzenie pojechania razem ze mną.

Na Humańszczyźnie odwiedziliśmy szereg kolchozów. Powróciwszy do wagonu, GAJSTER w ostrych słowach krytykował politykę partii mówiąc, że to, co widzieliśmy w kolchozach, jest skutkiem polityki obecnego kierownictwa. „Oto do czego doprowadziła powszechna kolektywizacja – powiedział – przecież na wsi głód, ludzie giną i rolnictwo zrujnowane. W Moskwie siedzimy, zajmujemy się teoretyczną gadaniną, a [propozycji] wyjścia z tego wszystkiego, co się dzieje, nie dajemy”. Do wagonu weszli miejscowi pracownicy, GAJSTER [jeszcze] trochę posiedział, a potem pożegnawszy się ze mną, wysiadł na stacji Humań, żeby innym pociągiem wrócić do Moskwy.

[...]

Protokół [został] przeze mnie przeczytany, zapisany z moich słów prawidłowo.

A. ODINCOW

^a-^a *Zapisało wersalikami.*

¹ Aleksandr Odincow, skazany 13 VII 1937 podczas sesji wyjazdowej Kolegium Wojskowego SN ZSRS na karę śmierci, wyrok wykonano tego samego dnia w Kijowie; zrehabilitowany 28 XI 1956 przez Kolegium Wojskowe SN ZSRS.

^а-Допросил:
Нач. 5 Отд. 4 Отдела^а УГБ НКВД УССР
^а-Ст. Лейтенант Госбезопасности^а БОРИСОВ

^б-Верно:^б (—)

*ГДА СБУ, ф. 6, спр. 37109-ФП, т. 1, арк. 200–216.
Засвідчена копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

^{б-б} *Вписано від руки.*

1054

^aPrzesłuchał:

Nacz[elnik] 5 Wydz[iału] 4 Oddziału^a UGB NKWD USRS

^aSt[arszy] lejtnant bezpieczeństwa państ[wowego]^a BORISOW

^bZa zgodność:^b (—)

WAP SBU, f. 6, spr. 37109-FP, t. 1, k. 200–216.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

^{b-b} *Wpisano odręcznie.*

№ 220

31 травня 1937, Київ. Витяг з протоколу допиту співробітником НКВС УРСР колишнього підручного народного комісара сільського господарства УРСР Олександра Одинцова

^аПротокол допроса^а

обвиняемого ОДИНЦОВА Александра Васильевича, 1895 года рождения, уроженца села Андреевки, Кролевецкого района, Черниговской области, быв[шего] члена ВКП(б) с 1917 г. В 1932 г. был зам. Наркомзема СССР, в 1933 г. – Наркомзема УССР. С 1934 и до ареста – начальник Азово-Черноморского КрайЗУ,

от 31 мая 1937 года.

^аВопрос^а: В предыдущем протоколе допроса вы назвали как участника антисоветской организации правых быв[шего] зам[естителя] пред[седателя] Госплана УССР МИНАЕВА¹. Расскажите, когда вы связались с МИНАЕВЫМ, при каких обстоятельствах это произошло?

^аОтвет^а: Примерно ^бв конце марта 1933 г.^б я был на даче Совнаркома УССР в Померках, возле Харькова.

Во время обеда я встретил там МИНАЕВА. До этого мы были знакомы друг с другом, встречаясь на официальных заседаниях. За обедом МИНАЕВ узнав, что я недавно вернулся из поездки по колхозам Правобережья, интересовался моими впечатлениями и расспрашивал о переменах, происшедших в сельском хозяйстве Правобережья за последние годы.

Я привел МИНАЕВУ ряд фактов тяжелого состояния колхозов, воздержавшись от оценки положения.

После обеда, я сразу же уехал в Наркомат. МИНАЕВ, прощаясь со мной, сказал, что нашу беседу интересно продолжить в другой раз.

^бЧерез неделю^б я встретил МИНАЕВА на заседании Совнаркома УССР.

Я вышел как-то покурить и заметил, что вслед за мной из зала заседания вышел также МИНАЕВ.

Подойдя ко мне в коридоре, он предложил зайти в рядом расположенную комнату, в которой в это время никого не было.

В этой комнате, где мы были вдвоем, МИНАЕВ, вспомнив наш разговор на даче, спросил, какие я делаю выводы из того, что я видел в колхозах Правобережья.

^а-^а *Написано великими літерами.*

^б-^б *Підкреслено від руки.*

¹ Сергій Мінаєв-Каневський, 13 VII 1937 Військовою колегією ВС СРСР був засуджений до ВМП, вирок виконано того ж дня у Києві; реабілітований 7 III 1956 Військовою колегією ВС СРСР.

Nr 220

31 maja 1937, Kijów. Fragmenty protokołu przesłuchania byłego zastępcy ludowego komisarza rolnictwa USRS Aleksandra Odincowa przez funkcjonariusza NKWD USRS

^aProtokół przesłuchania^a

oskarżonego ODINCOWA Aleksandra Wasiljewicza, urodzonego w 1895 roku we wsi Andrijiwka w rejonie kroleweckim obwód czernihowski, był[ego] członka WKP(b) od 1917 r. W 1932 r. był zast[ępcą] *narkomziema* ZSRS, w 1933 r. – *narkomziemem* USRS. Od 1934 [roku] do [czasu] aresztowania – naczelnik azowsko-czarnomorskiego *KrajZU*

z 31 maja 1937 roku.

^aPytanie^a: W poprzednim protokole przesłuchania wymieniliście jako członka antysowieckiej organizacji prawicowców był[ego] zast[ępcę] przew[odniczącego] *Gosplanu* USRS, MINAJEWA¹. Opowiedzcie, jak się skontaktowaliście z MINAJEWEM, w jakich okolicznościach to się odbyło?

^aOdpowiedź^a: Mniej więcej ^bw końcu marca 1933 r. ^bbyłem na dacy *Sownarkomu* USRS w Pomerkach koło Charkowa.

W czasie obiadu spotkałem tam MINAJEWA. Wcześniej znaliśmy się, spotykaliśmy się na oficjalnych posiedzeniach. Przy obiedzie MINAJEW, dowiedziawszy się, że niedawno wróciłem z objazdu po kołchozach Prawobrzeża, interesował się moimi wrażeniami i rozpytywał o przemiany, jakie zaszły w rolnictwie Prawobrzeża w ostatnich latach.

Przytoczyłem MINAJEWOWI szereg faktów ciężkiego położenia kołchozów, wstrzymując się od oceny sytuacji.

Po obiedzie zaraz wyjechałem do *Narkomatu*. MINAJEW, żegnając się ze mną, powiedział, że [byłoby] interesujące kontynuować naszą rozmowę innym razem.

^bPo tygodniu^b spotkałem MINAJEWA na posiedzeniu *Sownarkomu* USRS.

Wyszedłem zapalić i zauważyłem, że w ślad za mną wyszedł z sali posiedzeń także MINAJEW.

Podszedł do mnie na korytarzu [i] zaproponował, aby wejść do pokoju obok, w którym wtedy nikogo nie było.

W tym pokoju, gdzie byliśmy [tylko] we dwóch, MINAJEW wspominając naszą rozmowę na dacy zapytał, jakie wyciągam wnioski z tego, co widziałem w kołchozach Prawobrzeża.

^{a-a} *Zapisano wersalikami.*

^{b-b} *Podkreślono odręcznie.*

¹ Siergiej Minajew-Kaniewskij, skazany 13 VII 1937 przez Kolegium Wojskowe SN ZSRS na karę śmierci, wyrok wykonano 13 VII 1937 w Kijowie; zrehabilitowany 7 III 1956 przez Kolegium Wojskowe SN ZSRS.

Я ответил, что оцениваю состояние колхозов, как очень тяжелое и подчеркнул, что требуются какие-то особые меры, дабы можно было вывести колхозы из такого состояния.

МИНАЕВ сказал, что первой мерой к улучшению состояния колхозов должно быть решительное уменьшение обложения, которые взимаются с колхозов. Нас вызвали на заседание, и разговор прервался.

^бВ конце апреля 1933 г. ^бя работал в отдельной комнате на даче Совнаркома в Померках. Ко мне зашел МИНАЕВ и между нами опять завязался разговор о положении села.

В этой беседе МИНАЕВ был более откровенным. Он говорил, что село приведено к тяжелому состоянию, в результате неправильной политики партии, что взят слишком крутой курс на коллективизацию и индустриализацию.

«Нынешнее руководство привело страну к тяжелому положению, – заявил МИНАЕВ, – политика ЦК ВКП(б) обанкротилась. Вкладываются миллиарды в промышленность, а деревня не имеет сапог, керосина и мыла, а после этого кричат о достижениях. Только другой курс может поднять сельское хозяйство, надо решительно уменьшить натуральные и денежные обложения села, повысить цены на сельскохозяйственные продукты, снизить цены на промтовары и усилить вложения в сельское хозяйство, за счет промышленности. Нам надо этого добиваться».

[...]

^аВопрос^а: На этом прекратилась ваша связь с МИНАЕВЫМ?

^аОтвет^а: Нет. В июле или августе 1933 г. я был у МИНАЕВА в Госплане УССР. Пришел я к нему для согласования с Госпланом какого-то вопроса, связанного с денежными ассигнованиями по Наркомзему.

Когда мы закончили рассмотрение этого вопроса, я сказал МИНАЕВУ, что не знаю, как на заседании Совнаркома УССР отнесется к отпуску дополнительных ассигнований РЕКИС (Наркомфин УССР).

МИНАЕВ ответил: «Я приму меры, чтобы РЕКИС вас поддержал. Он это сделает. Знайте, что Александр Александрович (РЕКИС) „наш человек“, он входит в организацию».

На этом наша беседа закончилась.

^аВопрос^а: ^бА после 1933 г. вы с МИНАЕВЫМ виделись?^б

^аОтвет^а: ^бНет, больше я МИНАЕВА не видел и связи с ним не имел^б.

^аВопрос^а: Таким образом о принадлежности РЕКИСА к к-р организации правых вы узнали от МИНАЕВА?

^аОтвет^а: Да, я это узнал от МИНАЕВА, а потом мне это подтвердил сам РЕКИС.

^аВопрос^а: Когда вы это узнали от РЕКИСА? Изложите это подробней.

^аОтвет^а: В сентябре 1933 г. в один из выходных дней я был на даче СНК УССР, куда приехал и РЕКИС. Он встретил меня в саду и предложил пройти в поле.

Во время прогулки РЕКИС расспросил меня о ходе уборки урожая.

Odpowiedziałem, że oceniam położenie kołchozów jako bardzo trudne i podkreśliłem, że potrzebne są jakieś specjalne przedsięwzięcia, żeby można było wprowadzić kołchozy z takiego stanu.

MINAJEW powiedział, że pierwszym krokiem ku polepszeniu stanu kołchozów powinno być zdecydowanie zmniejszenie obciążenia nałożonego na kołchozy. Wezwano nas na posiedzenie i rozmowa się skończyła.

^bPod koniec kwietnia 1933 r.^b pracowałem w osobnym pokoju na dacy *Sownarkomu* w Pomerkach. Zaszedł do mnie MINAJEW i znowu wywiązała się między nami rozmowa o sytuacji wsi.

W tej rozmowie MINAJEW był bardziej otwarty. Mówił, że wieś została doprowadzona do ciężkiej sytuacji w rezultacie błędnej polityki partii, że zbyt ostro obrano kurs na kolektywizację i industrializację.

„Obecne kierownictwo doprowadziło kraj do ciężkiej sytuacji – oznajmił MINAJEW – polityka KC WKP(b) zbankrutowała. Wkłada się miliardy w przemysł, a wieś nie ma butów, nafty i mydła, a potem krzyczą o osiągnięciach. Tylko zmiana kursu może postawić na nogi rolnictwo, trzeba zdecydowanie zmniejszyć obciążenie wsi w naturze i w gotówce, podnieść ceny na produkty rolnicze, obniżyć ceny towarów przem[ysłowych] i zwiększyć nakłady na rolnictwo kosztem przemysłu. Powinniśmy o to zabiegać”.

[...]

^aPytanie^a: Czy na tym zakończyły się Wasze kontakty z MINAJEWEM?

^aOdpowiedź^a: Nie. W lipcu albo sierpniu 1933 r. byłem u MINAJEWA w *Gosplanie* USRS. Przyszedłem do niego w celu uzgodnienia z *Gosplanem* jakiejś kwestii, związanej z pieniędzmi przyznanymi przez *Narkomziem*.

Gdy zakończyliśmy omawianie tej kwestii, powiedziałem MINAJEWOWI, że nie wiem, jak na posiedzeniu *Sownarkomu* USRS odniesie się do udzielenia uzupełniającej asygnaty REKIS (*Narkomfin* USRS).

MINAJEW odpowiedział: „Podejmę kroki, żeby REKIS was poparł. On to zrobi. Wiedźcie, że Aleksandr Aleksandrowicz (REKIS) to »nasz człowiek«, on należy do organizacji”.

Na tym nasza rozmowa się zakończyła.

^aPytanie^a: ^bA czy po 1933 r. widzieliście się z MINAJEWEM?^b

^aOdpowiedź^a: Nie, więcej MINAJEWA nie widziałem i nie miałem z nim kontaktu^b.

^aPytanie^a: Wobec tego o przynależności REKISA do k-r organizacji prawnicowców dowiedzieliście się od MINAJEWA?

^aOdpowiedź^a: Tak, dowiedziałem się o tym od MINAJEWA, a potem potwierdził mi to sam REKIS.

^aPytanie^a: Kiedy dowiedzieliście się o tym od REKISA? Przedstawcie to szczegółowo.

^aOdpowiedź^a: We wrześniu 1933 r. w jeden z wolnych dni byłem na dacy SNK USRS, gdzie przyjechał też REKIS. Spotkał mnie w sadzie i zaproponował, aby przejść się po polu.

Podczas spaceru REKIS wypytywał mnie o przebieg żniw.

Зная от МИНАЕВА о том, что РЕКИС член организации, я не стесняюсь, дал оценку ходу уборки и в связи с этим положению на селе, с позиций правых.

РЕКИС поддержал мои выводы и заявил: «Урожай в этом году действительно хороший, но все равно колхозники от этого почти ничего не получают. Основную массу хлеба заберет безденежно государство, да еще взыщет денежные налоги».

«Вопрос этот, – сказал он, – продолжает оставаться напряженным и неразрешенным. А решить его нельзя будет до тех пор, пока не изменится режим внутри партии и само руководство ВКП(б). Как в Москве, так и у нас – на Украине, всей политикой заправляет небольшая верхушка, оторванная от масс. Даже мы, Наркомы, никакого влияния не имеем здесь, на Украине. За нашей спиной делают, что хотят».

^аВопрос^{-а}: Непонятно. Вам было известно от МИНАЕВА, что РЕКИС, член организации и поэтому вы были с ним откровенны. Почему же РЕКИС с вами был откровенен? Какие у него к этому были основания? Объясните это.

^аОтвет^{-а}: Я к этому и перехожу. РЕКИС в этой беседе заявил мне, что ему известно от МИНАЕВА о том, что я состою в организации правых и лично он подтвердил мне, что и он также состоит в организации.

С кем он связан, кроме МИНАЕВА, он мне не сказал.

^аВопрос^{-а}: Были ли у вас встречи с РЕКИСОМ после этого?

^аОтвет^{-а}: После этого я больше РЕКИСА не видел.

Протокол мною прочитан и записан с моих слов верно.

ОДИНЦОВ

^аДопросил:

Нач. 5 Отделения IV Отдела^{-а} УГБ НКВД УССР

^аСтарший лейтенант госбезопасности^{-а}

БОРИСОВ

^вВерно:^в (—)

ГДА СБУ, ф. 6, спр. 37109-ФП, т. 1, арк. 217–221.

Засвідчена копія, машинопис.

Документ російською мовою.

^в-^в *Дописано від руки.*

Wiedziałem od MINAJEWA, że REKIS jest członkiem organizacji, [więc] nie krępując się, przedstawiłem własną ocenę przebiegu żniw i związanej z tym sytuacji na wsi z pozycji prawicowców.

REKIS poparł moje wnioski i oznajmił: „Zbiory w tym roku są rzeczywiście dobre, ale i tak kołchoźnicy nie dostaną z nich prawie niczego. Podstawową masę zboża zabierze bezpłatnie państwo, a jeszcze do tego ściągnie podatki pieniężne”.

„Problem ten – powiedział – wciąż pozostaje napięty i nierozstrzygnięty. A rozwiązać go nie będzie można dopóty, dopóki nie zmieni się reżim wewnątrz partii i samo kierownictwo WKP(b). Zarówno w Moskwie, jak i u nas – na Ukrainie, całą politykę prowadzi niewielka *wierchuszka* oderwana od mas. Nawet my, *narkomi*, żadnego wpływu nie mamy tu, na Ukrainie. Za naszymi plecami robią, co chcą”.

^aPytanie^a: [To jest] niezrozumiałe. Wiedzieliście od MINAJEWA, że REKIS jest członkiem organizacji i dlatego byliście z nim szczerzy. Dlaczego jednak REKIS był wobec Was szczerzy? Jakie miał do tego podstawy? Wyjaśnijcie to.

^aOdpowiedź^a: Właśnie do tego zmierzam. REKIS podczas tej rozmowy oznajmił mi, iż wie od MINAJEWA, że ja należę do organizacji prawicowców i osobiście potwierdził, że on także należy do organizacji.

Z kim ma kontakt, oprócz MINAJEWA, nie powiedział mi.

^aPytanie^a: Czy potem spotkaliście się z REKISEM?

^aOdpowiedź^a: Po tym [spotkaniu] więcej REKISA nie widziałem.

Protokół przeczytałem, zapisany z moich słów wiernie.

ODINCOW

^aPrzesłuchał:

Nacz[elnik] 5 Wydziału IV Oddziału^a UGB NKWD USRS

^aStarszy Lejtnant Bezpieczeństwa Pań[stwowego]^a

BORISOW

^cZa zgodność:^c (—)

WAP SBU, f. 6, spr. 37109-FP, t. 1, k. 217–221.

Kopia uwierzytelniona, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

^{c-c} Dopisano odręcznie.

№ 221

10 серпня 1937, [Київ]. Витяг з протоколу допиту співробітником Державної безпеки колишнього підручного комісара сільського господарства УРСР Єфима Юровського

^aПротокол допроса^a

обвиняемого ЮРОВСКОГО Ефима Михайловича¹, 1906 года рождения, уроженца м-ка Погребище, Киевской области, быв[шего] члена КП(б)У с 1926 по 1937 г., быв[ший] пом[ощник] Наркомзема по кадрам, быв[ший] секретарь парткома Наркомзема Украины. В момент ареста – зав. парт. кабинета Ленинского райпарткома г. Киева,

от 10 августа 1937 года.

^aВопрос^a: В поданном Вами 7 августа с.г. заявлении, Вы признали свое участие в право-троцкистской контрреволюционной организации и заявили о своем желании полностью разоружиться перед партией и советской властью.

Предлагаю Вам дать исчерпывающие и искренние показания о вашей контрреволюционной деятельности.

^aОтвет^a: Я признаю себя виновным в том, что с августа м-ца 1934 года до момента ареста являлся активным участником контрреволюционной право-троцкистской организации, ставившей своей целью насильственное устранение партийного и советского руководства и реставрацию капитализма в СССР.

В право-троцкистскую организацию я был вовлечен бывшим Наркомземом Украины ПАПЕРНЫМ Львом Лазаревичем.

Моему вовлечению в контрреволюционную организацию предшествовали следующие обстоятельства:

В декабре месяце 1933 года, будучи зам. нач. политотдела Шепетовской МТС, я был вызван телеграммой для переговоров по вопросу предоставления мне отпуска и получения путевки на курорт.

В процессе беседы со мной ПАПЕРНЫЙ интересовался состоянием колхозов Шепетовского района. Я его подробно информировал, говорил ему, что многие колхозы получают незначительные доходы на трудодни, и что неизбежен голод среди колхозников и прямо ему высказал свое несогласие с политикой партии и правительства на селе.

Я заявил ПАПЕРНОМУ, что государство обязано такие колхозы взять на свое иждивение.

^a ^a *Написано великими літерами.*

¹ Юхим Юровський 2 IX 1937 Виїзною сесією Військової колегії Верховного суду СРСР засуджений до ВМП; вирок виконано 3 IX 1937 у м. Києві.

Nr 221

10 sierpnia 1937, [Kijów]. Fragment protokołu przesłuchania byłego pomocnika ludowego komisarza rolnictwa Jefima Jurowskiego przez funkcjonariusza bezpieczeństwa państwowego

^a-Protokół przesłuchania^a

oskarżonego JUROWSKIEGO Jefima Michajłowicza¹, urodzonego w 1906 roku w m[iastecz]ku Pohrebyszcze w obwodzie kijowskim, był[ego] członka KP(b)U od 1926 do 1937 r., był[y] pom[ocnik] *narkomziema* ds. kadr, był[y] sekretarz kom[itetu] part[ii] *Narkomziemu* Ukrainy. W chwili aresztowania – kier[ownik] part[yjnego] gabinetu leninowskiego *Rajpartkomu* m. Kijowa,
z 10 sierpnia 1937 roku.

^a-Pytanie^a: W złożonym przez Was 7 sierpnia br. oświadczeniu przyznaliście się do członkostwa w kontrrewolucyjnej organizacji prawicowo-trockistowskiej i oznajmiliście o chęci całkowitego ujawnienia się wobec partii i władzy sowieckiej.

Proponuję Wam złożenie wyczerpujących i szczerych zeznań o waszej kontrrewolucyjnej działalności.

^a-Odpowiedź^a: Przyznaję się do winy w tym [zakresie], że od m[iesią]ca sierpnia 1934 roku do chwili aresztowania byłem aktywnym członkiem kontrrewolucyjnej organizacji prawicowo-trockistowskiej, stawiającej sobie za cel obalenie przemocą partyjnego i sowieckiego kierownictwa oraz przywrócenie kapitalizmu w ZSRS.

Do prawicowo-trockistowskiej organizacji zostałem wciągnięty przez byłego *narkomziema* Ukrainy PAPIERNEGO Lwa Łazariewicza.

Moje wciągnięcie do kontrrewolucyjnej organizacji poprzedziły następujące okoliczności:

W miesiącu grudniu 1933 roku, gdy byłem zast[ępcą] nacz[elnika] oddz[iału] polit[ycznego] szepetowskiej MTS, zostałem wezwany telegramem na rozmowy dotyczące udzielenia mi urlopu i otrzymania skierowania do uzdrowiska.

W toku rozmowy ze mną PAPIERNYJ interesował się stanem kołchozów rejonu szepetowskiego. Informowałem go szczegółowo, mówiłem mu, że wiele kołchozów otrzymuje nieznaczne przychody za *trudodni* i że nieunikniony jest głód wśród kołchoźników; otwarcie wyraziłem wobec niego swoje niezadowolenie z polityki partii i rządu na wsi.

Oznajmiłem PAPIERNEMU, że państwo ma obowiązek wziąć także kołchozy na swoje utrzymanie.

^a-^a *Zapísano wersalikami.*

¹ Jefim Jurowskij, skazany 2 IX 1937 podczas sesji wyjazdowej Kolegium Wojskowego SN ZSRS karę śmierci; rozstrzelany 3 IX 1937 w Kijowie.

ПАПЕРНЫЙ одобрительно отнесся к моему антипартийному разговору.

Получив путевку, я уехал на курорт. Вскоре после возвращения с курорта, в марте месяце 1934 года, в связи с болезненным состоянием, я был переведен в Киевский политсектор ОблЗУ, где работал до начала августа 1934 года. За это время Украинское правительство переехало из Харькова в Киев и ПАПЕРНЫЙ уже был назначен Наркомом Земледелия Украины.

В начале августа 1934 года, в связи с решением о реорганизации политсекторов и политотделов, я был откомандирован в распоряжение политсектора Наркомзема УССР, откуда начальником этого сектора АСАТКИНЫМ был направлен к ПАПЕРНОМУ для переговоров.

ПАПЕРНЫЙ меня очень тепло встретил и рассказал, что он дал политсектору список работников, главным образом, известных ему по Винницкой области для работы в Наркомземе. Среди них я был первым.

В беседе со мной ПАПЕРНЫЙ опять интересовался состоянием колхозов, я его подробно информировал о колхозах пограничного Олевского района, которые я обследовал по заданию политсектора, сообщив, что многие колхозники сидят без хлеба, указал на неправильность политики партии на селе, в результате которой колхозники будут голодать.

ПАПЕРНЫЙ согласился с моими доводами и сказал: «Нужно подправить политику партии в этом вопросе». После этого разговора мне стало ясно, что ПАПЕРНЫЙ также контрреволюционно настроен, как и я.

[...]

Записано с моих слов верно.

(—) ЮРОВСКИЙ

^а-Допросил:

Ст. лейтенант Государственной Безопасности^а

(—) КРИСТАЛЬ

ГДА СБУ, ф. 6, спр. 44941-ФП, арк. 20–40.

Оригінал, машинопис.

Документ російською мовою.

PAPIERNYJ przychylnie odniósł się do mojej antypartyjnej wypowiedzi.

Otrzymawszy skierowanie, wyjechałem do uzdrowiska. Wkrótce po powrocie z kurortu, w marcu 1934 roku, w związku z kłopotami zdrowotnymi, zostałem przeniesiony do kijowskiego sektora polit[ycznego] *ObłZU*, gdzie pracowałem do początków sierpnia 1934 roku. W tym czasie rząd ukraiński przeniesiono z Charkowa do Kijowa i PAPIERNYJ już został mianowany *narkomem* rolnictwa Ukrainy.

Na początku sierpnia 1934 roku, w związku z decyzją o reorganizacji sektorów i oddziałów polit[ycznych], zostałem odkomenderowany do dyspozycji sektora polit[ycznego] *Narkomziemu* USRS, skąd naczelnik tego sektora ASATKIN skierował mnie do PAPIERNEGO na rozmowę.

PAPIERNYJ przyjął mnie bardzo ciepło i opowiedział, że przekazał sektorowi polit[ycznemu] listę pracowników, znanych mu przede wszystkim z obwodu winnickiego, do pracy w *Narkomziemie*. Wśród nich ja byłem na pierwszym [miejscu].

Podczas rozmowy ze mną PAPIERNYJ bardzo interesował się stanem kołchozów, ja informowałem go szczegółowo o kołchozach przygranicznego rejonu olewskiego, które wizytowałem na polecenie sektora polit[ycznego], o tym, że wielu kołchoźników pozostaje bez zboża, wskazałem na niewłaściwą politykę partii na wsi, w wyniku której kołchoźnicy będą głodować.

PAPIERNYJ zgodził się z moimi wnioskami i powiedział: „Trzeba poprawić politykę partii w tej kwestii”. Po tej rozmowie stało się dla mnie jasne, że PAPIERNYJ jest tak samo kontrrewolucyjnie nastawiony, jak ja.

[...]

Zapisano z moich słów wiernie.

(—) JUROWSKIJ

^a-Przesłuchał:

St[arszy] Lejtnant Bezpieczeństwa Państwowego^a

(—) KRISTAL

WAP SBU, f. 6, spr. 44941-FP, k. 20–40.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

№ 222

10 вересня 1937, Чернянський район. Постанова районного прокурора про арешт поляка Болеслава Бобека

^аПостановление^а

1937 года, сентября 10 дня, я, Прокурор Чернянского р-на МАССР ЧА-БАНЕНКО – рассмотрев след. дело по обвинению БОБЕКА Бронислава^б Францевича – обвиняется по ст. 54-10 УК УССР и, приняв во внимание, что БОБЕК Б. Ф. возбуждал ходатайство о выезде в Польшу, имеет переписку с Польшей. Настроен анти-советски. В своей переписке в Польшу пишет клевету на СССР – сообщает о несуществующем голоде в СССР и т. д. Среди колхозников систематически ведет агитацию, направленную против Советской власти. Среди колхозников неоднократно пел националистические песни. В разговорах о реализации займа, заявлял: «Разве они реализовывают заем, они просто выдирают то, что колхозник должен получить на свои т[рудовые]/дни. Они говорят колхознику – тебе колхоз должен, а ты должен давать на облигации и так забирают последнюю копейку».

На основании изложенного, руководствуясь ст. 156 УПК УССР

^апостановил^а:

меру пресечения на обвиняемого БОБЕКА Б. Ф., по национальности поляк, работает счетоводом артели «Кр[асный] партизан Молдавии» с. Черное, б/п, 1897 г. р. Уроженец Польши.

Санкционирую арест с содержанием под стражей при Тираспольской тюрьме – с зачислением за Чернянским Р/О НКВД¹.

Рай. Прокурор Чернянского р[айо]на
(—) ЧАБАНЕНКО

ГДА СБУ, Одеса, спр. 17675-П, арк. 3.

Оригінал, машинопис.

Документ російською мовою.

Під текстом круга печатка з написом російською та молдавською мовами: Прокурор Чернянського району молдавської АРСР.

^{а-а} *Написано великими літерами.*

^б *Так у тексті. Повинно бути: Болеслав.*

¹ Болеслав Францевич Бобек розстріляний 9 XII 1937 за рішенням двійки НКВС СРСР № 351 від 19 XI 1937.

Nr 222

10 września 1937, rejon czerniański. Postanowienie rejonowego prokuratora o aresztowaniu Polaka Bolesława Bobka

^aPostanowienie^a

Dnia 10 września 1937 roku, ja, Prokurator rejonu czerniańskiego MASRS CZABANIENKO – po rozpatrzeniu sprawy śled[czej] dotyczącej oskarżenia BOBKA Bronisława^b s. Franciszka – oskarżonego z art. 54-10 KK USRS, uwzględnivszy fakt, iż BOBEK B. F. składał wniosek o wyjazd do Polski [i] prowadzi korespondencję z Polską, [jest] nastawiony antysowiecko, w swojej korespondencji do Polski rzuca oszczerstwa na ZSRS – informuje o nieistniejącym głodzie w ZSRS itd., wśród kołchoźników systematycznie prowadzi agitację, skierowaną przeciwko władzy sowieckiej, w obecności kołchoźników niejednokrotnie śpiewał nacjonalistyczne pieśni, w rozmowach o realizacji pożyczki, mówił: „Gdzież tam oni realizują pożyczkę, oni po prostu wydzierają to, co kołchoźnik powinien otrzymać na swoje *trudodni*. Mówią kołchoźnikowi – tobie kołchoz jest dłużny, a ty powinieneś dawać na obligacje – i tak zabierają [mu] ostatnią kopiejkę”.

Na podstawie powyższego, kierując się art. 156 KPK USRS

^apostanowiłem^a:

[zastosować] środek prewencyjny wobec oskarżonego BOBKA B. F., narodowości polskiej, pracuje jako rachmistrz artelu „Kr[asnyj] Partizan Mołdawii”, w[ieś] Czernoje, b/p, ur. w 1897. Urodzony w Polsce.

Sankcjonuję areszt z osadzeniem w tyraspolskim więzieniu – z przydzieleniem do czerniańskiego RO NKWD¹.

Rej[onowy] Prokurator r[ejo]nu czerniańskiego
(—) CZABANIENKO

WAP SBU, Odessa, spr. 17675-P, k. 3.

Oryginał, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

Pod tekstem okrągła pieczęć z napisem w jęz. rosyjskim i mołdawskim: Prokurator rejonu czerniańskiego Mołdawskiej ASRS.

^{a-a} Zapisano wersalikami.

^b Tak w tekście. Powinno być: Bolesław.

¹ Bolesław Bobek s. Franciszka został rozstrzelany 9 XII 1937 zgodnie z decyzją dwójki NKWD ZSRS nr 351 z 19 XI 1937.

№ 223

17 жовтня 1937, б.м.в. Фрагмент свідчень солдата Червоної Армії
Михайла Школьника

[...]

^{а-}Вопрос^{-а}: Расскажите, какую к-р троцкистскую агитацию Вы проводили и с какого времени вы стали на путь к-р деятельности?

^{а-}Ответ^{-а}: Моя антисоветская агитация выражалась в том, что я дискредитировал мероприятия партии и правительства, а также клеветал на рабоче-крестьянскую Кр[асную] армию.

Летом этого года не помню какого месяца находясь в палатке я в разговоре с мл. командирами Аненко и Голубоким сказал, что в 1932 году был голод в СССР от недорода, а в 1933 году был хороший урожай, а люди голодали, в то время, как на станциях в элеваторах лежал хлеб, суть разговора я сводил к тому, что в 1933 году голод был создан искусственно коммунистами.

[...]

[Михайло Школьник¹]

ГДА СБУ, ф. 6, спр. 75220-ФП, арк. 10–10 зв.

Оригінал, рукопис.

Документ російською мовою.

^{а-} ^{-а} *Написано великими літерами.*

¹ Михайло Іванович Школьник (нар. 1913), молодший командир строкової служби, механік-водій батальйону бойового забезпечення 22-ї механізованої бригади Червоної Армії. Заарештований 7 X 1937, засуджений Військовим трибуналом 7-го Кавалерійського корпусу Київського військового округу 21 I 1938 до позбавлення волі строком на 4 роки; реабілітований у 1974.

Nr 223

17 października 1937, b.m.w. Fragment zeznań żołnierza Armii Czerwonej Mychajły Szkolnyka

[...]

^a-Pytanie^{-a}: Opowiedzcie [bliżej], jaką k-r agitację trockistowską prowadziliście i od kiedy wstąpiliście na drogę działalności k-r?

^a-Odpowiedź^{-a}: Moja antysowiecka agitacja polegała na tym, że dyskredytowałem przedsięwzięcia partii i rządu, a także rzucałem oszczerstwa na Robotniczo-Chłopską Armię Czer[woną].

Latem tego roku, nie pamiętam, w jakim miesiącu, znajdując się w namiocie, powiedziałem w rozmowie z podoficerami Anienką i Gołubokim, że w 1932 roku był głód w ZSRS z powodu nieurodzaju, a w 1933 roku był urodzaj, a ludzie głodowali, podczas gdy w ośrodkach w elewatorach leżało zboże. Sens rozmowy sprowadziłem do tego, że w 1933 roku głód został wywołany sztucznie przez komunistów.

[...]

[Mychajło Szkolnyk¹]

WAP SBU, f. 6, spr. 75220-FP, k. 10–10 v.

Oryginał, rękopis.

Dokument w języku rosyjskim.

^a-^a *Zapisano wersalikami.*

¹ Mychajło Szkolnyk (ur. 1913), podoficer służby okresowej, kierowca-mechanik batalionu zabezpieczenia bojowego 22 Brygady Zmechanizowanej RKKA. Aresztowany 7 X 1937, skazany 21 I 1938 przez WT 7 Korpusu Kawalerii Kijowskiego WO na 4 lata pozbawienia wolności; zrehabilitowany w 1974.

№ 224

21 січня 1938, б.м.в. Фрагмент протоколу судового засідання Військового трибуналу 7-го Кавалерійського корпусу Київського ВО у справі обвинуваченого Михайла Школьника

[...]

Подс[удимый] Школьник: В беседах с товарищами я иногда допускал ошибки политического характера по своему недопониманию. Так, например: в июне месяце 1937 года, будучи в карауле, я решал задачи на проценты, пример для решения задач брал из сельского хозяйства, мною была решена задача, сколько погибло лошадей в колхозном и единоличном секторах, цифры мною были подобраны неудачно и у меня получилось в результате, что в колхозном секторе падеж лошадей во много раз составлял больше процентов, чем в единоличном секторе. Решить эту задачу мне дал Голубокий, какую цель преследовал этим Голубокий я не знаю.

Однажды младший командир Аденко^а в группе кр[асноармей]цев и младших командиров начал разговор о том, что якобы в 1933 году голод был создан искусственно по вине партии и правительства СССР, к этому разговору присоединился и я, мною тогда было высказано, что в нашем селе, где я жил, также много людей умерло от голода. О том, что крестьян насильно согнали в колхозы, я не говорил.

В сентябре месяце 1937 года на политзанятии по вопросу о Государственном устройстве, я ошибочно высказал, что Крым. АССР является колонией Российской СФСР и что Россия Крыма Украине никогда не отдаст. О том, что население настроено враждебно к Красной армии я никому не говорил.

Верно: (—)

*ГДА СБУ, ф. 6, спр. 75220-ФП, арк. 36.
Засвідчена копія, машинопис.
Документ російською мовою.*

^а Так у тексті. У документі № 223: Аненко.

Nr 224
21 stycznia 1938, b.m.w. Fragment protokołu posiedzenia
Trybunału Wojskowego 7 Korpusu Kawalerii Kijowskiego WO
w sprawie Mychajły Szkolnyka

[...]

Pods[ądny] Szkolnyk: W rozmowach z towarzyszami niekiedy popełniałem błędy o charakterze politycznym, ponieważ wszystkiego nie rozumiałem. Na przykład: w miesiącu czerwcu 1937 roku, będąc na warcie, rozwiązywałem zadania na procenty, przykłady do zadań brałem z rolnictwa; rozwiązałem zadanie, ile padło koni w sektorach kołchozowym i indywidualnym, liczby dobrałem niewłaściwie i w wyniku wyszło mi, że w sektorze kołchozowym pomór koni stanowił wielokrotnie wyższy procent niż w sektorze indywidualnym. To zadanie dał mi do rozwiązania Gołubokij – jaki cel miał w tym Gołubokij, nie wiem.

Kiedys podoficer Adienko^a w grupie czer[wonoarmist]ów – [żołnierzy] i podoficerów zaczął rozmowę o tym, że w 1933 roku głód był rzekomo wywołany sztucznie przez partię i rząd ZSRS, do tej rozmowy przyłączyłem się i ja. Wyowiedziałem się wtedy, że w naszej wsi, gdzie mieszkałem, także wielu ludzi zmarło z głodu. O tym, że chłopów przymusowo zapędzono do kołchozów, nie mówiłem.

W miesiącu wrześniu 1937 roku na zajęciach polit[ycznych] przy [omawianiu] ustroju państwowego, omyłkowo powiedziałem, że Krym[ską] ASRS jest kolonią Rosyjskiej FSRS i że Rosja Krymu Ukrainie nigdy nie odda. O tym, że ludność jest nastawiona wrogo do Armii Czerwonej, nikomu nie mówiłem.

Za zgodność: (—)

WAP SBU, f. 6, spr. 75220-FP, k. 36.
Kopia uwierzytelniona, maszynopis.
Dokument w języku rosyjskim.

^a *Tak w tekście. W dokumencie nr 223: Anienko.*

№ 225

15 березня 1940, б.м.в. Витяг із свідчення обвинуваченого Костянтина Бонзюка, мешканця с. Андронівка

Показания обвиняемого Бонзюка Константина Мироновича¹
от 15 марта 1940 г.

[...]

Вопрос: Изложите более подробно писание клеветнических писем в бывшую Польшу по их содержанию и сколько Вами и кому были направлены эти письма?

Ответ: В бывшую Польшу я направлял клеветнического характера письма – пятнадцать – своим родственникам, матери Бонзюк Христине, брату Бонзюку Николаю, шурина Воробею Павлу, в которых описывал, выражая свою враждебность по отношению к Советской власти, не существующие «ужасы» в СССР, то есть в письмах я писал:

«Что в СССР у нас голод, люди пухнуть и умирают от голода и чтобы население не говорило, что в СССР рай и хорошо жить, а наоборот, что в СССР крестьянину нет жизни из-за колхозов, крестьян обкладывают непосильными налогами, и тот гражданин, что имеет одни штаны, то их берут за налоги, а кто не хочет отдать их, то Советская власть сама снимает последние штаны».

И советовал в этих же письмах завидовавшим мне жителям Польши, что я живу в СССР и не делать революции у себя.

В этих же письмах я представлял лично себя в пример в таких красках, что «при Советской власти я и народ не живем, а смерти ожидаем, так плохо жить, и когда бы скорей умереть», что у меня дети «попухли и так попухли, что не могут встать с кровати».

Вот к чему сводилось писание мной клеветнических писем в Польшу против СССР.

Среди населения я систематически выражал свои враждебные взгляды против Советской власти, которые сводились якобы к роптанию с моей стороны, что в Польше есть товары, а у нас их нет и не будет, недовольствовал на политику налогов Советской власти я заявлял, чтобы обострить население о том, «что раньше пан платил больше, чем теперь колхозникам, несмотря на то, что пан имел много земли, а мы теперь имеем только возле дома усадьбу».

[...]

ГДА СБУ, Хмельницький, спр. П-26789, арк. 14–14 зв.

Оригінал, рукопис.

Документ російською мовою.

¹ Костянтин Миронович Бонзюк (нар. 1896), у 1933 був засуджений до 5 років позбавлення волі. Головним доказом його обвинувачень послужили листи до родичів у Польщу.

Nr 225

15 marca 1940, b.m.w. Fragment zeznań mieszkańca wsi Androniwka Konstantyna Bonziuka

Zeznania oskarżonego Bonziuka Konstantyna Mironowicza¹
z 15 marca 1940 r.

[...]

Pytanie: Omówcie bardziej szczegółowo treść oszczerczych listów do byłej Polski i [odpowiedzcie,] ile i do kogo wysłaliście tych listów?

Odpowiedź: Do byłej Polski wysłałem listów o oszczerzym charakterze – piętnaście – do krewnych: matki Bonziuk Krystyny, brata Bonziuka Mikołaja, szwagra Worobieja Pawła; w [listach] wyrażałem swą wrogość do władzy sowieckiej i opisywałem nieistniejące „okropności” w ZSRS, to jest w listach pisałem:

„Że w ZSRS u nas głód, ludzie puchną i umierają z głodu i żeby ludność nie mówiła, że w ZSRS jest raj i dobre życie, ale przeciwnie, że w ZSRS chłop nie ma życia z powodu kolchozów, na chłopów nakładają podatki ponad siły, i ten obywatel, co ma jedno spodnie, to zabierają je za podatki, a kto nie chce ich oddać, to sowiecka władza sama zdejmuje z niego ostatnie spodnie”.

I radziłem w tychże listach zazdroszczącym mi życia w ZSRS mieszkańcom Polski, [żeby] nie robili u siebie rewolucji.

W tychże listach przedstawiałem siebie samego jako przykład w takich barwach, że „za sowieckiej władzy ja i naród nie żyjemy, a oczekujemy śmierci, tak źle żyć, i żeby szybciej umrzeć”, że moje dzieci popuchły i „tak popuchły, że nie mogą wstać z łóżka”.

Oto do czego sprowadzało się pisanie przeze mnie oszczerczych listów do Polski przeciwko ZSRS.

W obecności ludzi stale wyrażałem swoje wrogie poglądy na władzę sowiecką, które sprowadzały się do szemrania, że w Polsce są jakoby towary, a u nas ich nie ma i nie będzie, narzekałem na politykę podatkową władzy sowieckiej i twierdziłem, w celu podburzenia ludności, „że wcześniej pan płacił więcej, niż teraz [płaci się] kolchoźnikom, chociaż pan miał dużo ziemi, a my teraz mamy tylko koło domu zagrodę”.

[...]

WAP SBU, Chmielnickij, spr. P-26789, k. 14–14 v.

Oryginał, rękopis.

Dokument w języku rosyjskim.

¹ Konstantyn Bonziuk (ur. 1896), skazany w 1933 na 5 lat pozbawienia wolności. Głównym dowodem w sprawie jego oskarżenia były listy do krewnych w Polsce.

ДОДАТОК

ANEKS

№ 1

Б.д.в., [Суми]. Витяг із щоденника Йосипа Ілляшенка

[...]

Наступил 1933-й год – год чрезвычайно тяжелый, какого человечество по всей вероятности, не помнит. Ничтожные запасы продуктов, заготовленные на зиму, к весне совершенно иссякли, и к 1-му апреля, что называется, а ни-ни. Ни завод, ни кооперация никаких продовольствен[ных] ресурсов совершенно не имели и поэтому ничего трудящим[ся] не отпускали, а если и отпускали, то в самом мизерном количестве. На рынке если что и было, то очень дорого, особенно хлеб, а с завода нам выдавали муку очень мало и сахар также.

Анастасия по школе получала муку и Людмила печеным хлебом, и все это в таком ничтожном количестве, что еле-еле хватало на 1½ недели, а остальное время положительно голодали, были моменты, когда по целым дням не было в доме хлеба, обед и ужин брали из заводской столовой, но крайне низкого качества. На обед один борщ с сухим жомом или с лопухами. И если бы не некоторые сбережения Анаст[асии] Як[овлевны], на которые в Торгсине в Сумах и Белополье выменяли муки, пшена, круп и т. д., то не знаю, чтобы было.

Многие ели бурьян, полову. От голода народ стал пухнуть и умирать. Таким образом, не минула чаша сия и моей сестры Параскевы, которая к тому же была больна ногами и истощена организмом и работать была не в состоянии, и умерла 13 апреля 1933 года. Похоронили на Засумском кладбище.

[...]

Когда были в Сумах, то положение с питанием несколько изменилось в лучшую сторону, так, напр[имер], можно было купить хлеб по 2 р. 50 к. за кило, а также намного дешевле и проч[ие] продукты и вообще, с началом урожая, повторяю, положение резко изменилось в лучшую сторону и приходится только пожелать, чтобы уходящий от нас 1933-й год больше не повторялся.

[...]

[Йосип Ілляшенко¹]

ГДА СБУ, ф. 6, спр. 75439-ФП, арк. 28–32.

Оригінал, рукопис.

Документ російською мовою.

¹ Йосип Євгенович Ілляшенко (нар. 1892), заарештований 6 III 1944, засуджений Військовим трибуналом військ НКВС 11 V 1944 до позбавлення волі строком на 10 років; реабілітований у 1992.

Nr 1

B.d.w., [Sumy]. Fragment z dziennika Josypa Iłaszenki

[...]

Nadszedł rok 1933 – rok nadzwyczaj ciężki, jakiego ludzkość z całą pewnością nie pamięta. Przygotowane na zimę znikome zapasy żywności na wiosnę całkowicie się wyczerpały i około 1 kwietnia, jak to się mówi – nic a nic. Ani zakład, ani spółdzielnia nie miały żadnych zasobów żywnościow[ych] i dlatego niczego pracującym nie wydawały, a jeśli nawet wydawały, to w bardzo mizernej ilości. Na rynku, jeśli nawet coś było, to bardzo drogo, szczególnie zboże, a z zakładu wydawano nam mąki bardzo mało i cukru także.

Anastazja ze szkoły dostawała mąkę, a Ludmiła chleb – a wszystko to w tak nikłej ilości, że ledwo-ledwo starczało na 1½ tygodnia, przez resztę czasu kompletnie głodowaliśmy; były sytuacje, kiedy całymi dniami nie było w domu chleba. Obiady i kolacje, wyjątkowo niskiej jakości, braliśmy z zakładowej stołówki. Na obiad tylko barszcz z suchymi wycińczynami albo z łopianem. I gdyby nie pewne oszczędności Anast[azji] Jak[owlewny], które w *Torgsinie* w Sumach i Białopolu wymienialiśmy na mąkę, proso, kaszę itd., to nie wiem, co by było.

Wielu [ludzi] jadło zielsko, słomę. Z głodu ludzie zaczęli puchnąć i umierać. W ten sposób nie ominął ów kielich cierpienia także mojej siostry Paraskiewy, która do tego była jeszcze chora na nogi i wycieńczona; nie była w stanie pracować i umarła 13 kwietnia 1933 roku. Pochowaliśmy [ją] na cmentarzu zasumskim.

[...]

Kiedy byliśmy w Sumach, to sytuacja z żywnością trochę zmieniła się na lepsze, na przyk[ład] można było kupić chleb po 2 r[uble] 50 k[opiejek] za kilo[gram], a także o wiele tańszą też in[ną] żywność i w ogóle z początkiem żniw, powtarzam, sytuacja wyraźnie zmieniła się na lepsze i należałoby tylko sobie życzyć, żeby odchodzący od nas 1933 rok więcej się już nie powtórzył.

[...]

[Josyp Iłaszenko¹]

WAP SBU, f. 6, spr. 75439-FP, k. 28–32.

Oryginał, rękopis.

Dokument w języku rosyjskim.

¹ Josyp Iłaszenko (ur. 1892), aresztowany 6 III 1944, skazany przez WT wojsk NKWD 11 V 1944 na 10 lat pozbawienia wolności; zrehabilitowany w 1992.

№ 2

Б.д.в., [Батурин]. Витяг із щоденника Миколи Боканя

«300 дней без куска хлеба» теперь уже 600. И кажется не скоро он будет на столе трудящегося. Употребляем малыми дозами, как лакомство, по праздникам.

Если изъять хлеб, то и другие продукты питания стали по цене совершенно не доступны. Потому настало время подумать как спасти детей от вымирания. Упросили 22 лет сына Костю обходится средствами добываемыми им своим трудом. Момент прощального обеда и снят, не подозревая, что это начало ухода его не только из семьи, но и из жизни.

30/VII 1933 г. в сумерки сын Константин шел с работы в колхозе обезсилев лег на землю и через два часа на виду проходивших и проезжавших скончался.

Учитывая слабое здоровье покойного и то, что он желал у меня жить страдая от голода стал курить («товарищи» посоветовали и снабдили папиросами) и тогда можно утверждать что замучен он тем злодеем имя которому «организация». Работавших кормили вареной гречневой луской с небольшой добавкой муки. От таких кормов животные дохнут. У хозяина это случиться не могло, как бы жесток он ни был. Всегда можно было бросить у него и перейти к другому. Но если все «организовано» куда пойти?

...Народ говорит: «Когда политическая организация становится всемогущей тогда-же человечеству, мало найдется преступлений на которые она не решилась-бы». Это подтверждается кровью.

На конопляном заводе этот сын за месяц работы получил 5 шт. картофеля. За два месяца работы в колхозе – гроб, яма и подводы до кладбища – вся плата за добросовестный труд его на корысть оставшимся.

«Наука-медицина» засвидетельствовала акт смерти от истощения.

Могила погибшего и его отец. Вспоминаем: отчего он умер и как умер.

У создании ему домашнего памятника фотографии по сторонам сидят двое младших сына больных тоже на почве голода. Мог я оторвать от голодного пайка явно больных и дать что-нибудь по наружности – здоровому покойному? Нет, не мог. Ошибка покойного в том, что он отверг отца и доверился врагам. Не сказал мне что работать не может – было бы иначе. Умер он на редкость красиво. Так умирают только святые люди.

[Микола Бокань¹]

ГДА СБУ, ф. 6, спр. 75489-ФП, арк. 107 (конверт).

Оригінал, рукопис.

Документ російською мовою.

¹ Микола Федорович Бокань (1881–1938), заарештований 17 X 1937, засуджений Спеціальною судовою колегією Чернігівського обласного суду 23 VI 1938 строком до 8 років позбавлення волі; реабілітований у 1993.

Nr 2

B.d.w., [Baturyn]. Fragment dziennika fotografika Mykoły Bokania

„300 dni bez kęsa chleba” – teraz już 600. I wydaje się, że nieprędko będzie on na stole człowieka pracy. Używany w małych dawkach, jak smakołyk, w święta.

Jeśli odjąć chleb, to i inne produkty spożywcze stały się ze względu na cenę zupełnie nieosiągalne. Dlatego nadszedł czas pomyśleć, jak ocalić dzieci od śmierci. Uprosil[śmy] 22-let[niego] syna Kostię, żeby zadowolił się środkami, które zdobywał na własną rękę. Moment pożegnalnego obiadu nawet został sfotografowany. Nie przypuszczaliśmy, że to początek jego odchodzenia nie tylko z rodziny, ale i z życia.

30/VII 1933 r. o zmroku syn Konstantyn szedł z pracy w kołchozie, opadłszy z sił położył się na ziemi i po dwóch godzinach, na oczach przechodzących i przejeżdżających, zakończył życie.

Biorąc pod uwagę słabe zdrowie zmarłego i to, że chciał on mieszkać u mnie, cierpiąc z głodu zaczął palić („towarzysze” doradzili i zaopatrywali w papierosy) i wobec tego można stwierdzić, że został on zamęczony przez tego złoczyńcę, któremu na imię „organizacja”. Pracujących żywiono gotowanymi gryczanymi plewami z niewielkim dodatkiem mąki. Od takiej karmy zwierzęta padają. U gospodarza, choćby najokrutniejszego, to nie mogło[by] się zdarzyć. [Zresztą] zawsze można było rzucić [pracę] u niego i przejść do innego. Ale jeśli wszystko „zorganizowane”, to dokąd pójść?

...Ludzie powiadają: „Kiedy polityczna organizacja staje się wszechmocna, wtedy też ludzkość mało znajdzie przestępstw, na które ona by się nie zdecydowała”. To jest potwierdzone krwią.

W zakładzie konopnym ten syn za miesiąc pracy otrzymał 5 szt[uk] ziemniaków. Za dwa miesiące pracy w kołchozie – grób, jama i podwoda na cmentarz – oto cała zapłata za jego sumienną pracę na rzecz pozostałych.

„Nauka-medycyna” poświadczyła akt zgonu z wyczerpania.

Mogła zmarłego i jego ojciec. Wspominamy: na co on zmarł i jak umarł.

Zrobiona do pamiątnika domowego jego fotografia, po bokach siedzą dwaj [moi] młodszy synowie, także chorzy z głodu. Czy mogłem zabrać z głodowego przydziału jawnie chorych, żeby dać coś pozornie zdrowemu zmarłemu? Nie, nie mogłem. Błąd zmarłego polegał na tym, że odrzucił ojca i zaufał wrogom. Nie powiedział mi, że pracować nie może – byłoby inaczej. Umarł pięknie, jak rzadko. Tak umierają tylko ludzie święci.

[Mykoła Bokań¹]

WAP SBU, f. 6, spr. 75489-FP, k. 107 (koperta).

Oryginał, rękopis.

Dokument w języku rosyjskim.

¹ Mykoła Bokań (1881–1938), aresztowany 17 X 1937, skazany przez Specjalne Kolegium Sądowe Czernihowskiego Sądu Obwodowego 23 VI 1938 na okres 8 lat pozbawienia wolności; zrehabilitowany w 1993.

№ 3

Б.д.в., б.м.в. Витяги з висловлювань літератора Олександра Довженка про голод в Україні

[...]

«Довженко – ще з більшою горячністю критикує політику комуністичної партії в справі колективізації, розповсюджуючи перебільшені, панікьорські чутки – „Село гине. Вимирає. Голодують. Нічого їсти. Під Київом в одному із сел повстання”».

[...]

ГДА СБУ, спр. С-836, т. 1, арк. 59.

Копія, машинопис.

Документ українською мовою.

[...]

...Особенного внимания заслуживают сокровенные творческие планы Довженко, которыми он поделился со мной в Москве 28 января [1941 г.] у себя на квартире. Он рассказал мне сюжет своей пьесы, которую он пишет (вернее писал и пока оставил незаконченной) еще с 1934 г. Пьеса эта насквозь пропитана шовинистическими, враждебными, по отношению к советской действительности, настроениями. Изображается там время коллективизации. Люди умирают от голода. Кулак, которого высылают на Север, предсказывает голод и голод происходит. А кулак высылает из ссылки на родину посылку с черствым куском хлеба. Посылка приходит умирающему бедняку. Самым примечательным местом в пьесе является смерть деда, символизирующего собой старую «добротную» патриархальную Украину. Дед умирает, не выдержав шефства внука-пионера. Умирает с песней на устах. А поет он о всем том хорошем, что умирает на Украине, вместе с ним. Такова, мол, (по Довженко), картина современного украинского села.

Рассказав это, Довженко сказал, что в последнем акте пьес[ы] он собирается изобразить торжество социализма...

[...]

ГДА СБУ, спр. С-836, т. 2, арк. 28.

Копія, машинопис.

Документ російською мовою.

Nr 3

B.d.w., b.m.w. Fragmenty wypowiedzi literata Ołeksandra Dowżenki o głodzie na Ukrainie

[...]

„Dowżenko – z jeszcze większą gwałtownością krytykuje politykę partii komunistycznej i sprawy kolektywizacji, rozpowszechniając przesadzone, sięjące panikę pogłoski – »Więś ginie. Umiera. Głodują. Nie ma co jeść. Pod Kijowem w jednej z wiosek powstanie«”.

[...]

WAP SBU, spr. S-836, t. 1, k. 59.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku ukraińskim.

[...]

...Na szczególną uwagę zasługują tajne plany twórcze Dowżenki, którymi podzielił się ze mną w Moskwie 28 stycznia [1941 r.] w swoim mieszkaniu. Opowiedział mi treść sztuki, którą pisze (raczej pisał i na razie pozostawił niedokończoną) jeszcze od 1934 r. Sztuka ta na wskroś przesiąknięta jest szowinistycznymi, wrogimi sowieckiej rzeczywistości tendencjami. Pokazany jest tam okres kolektywizacji. Ludzie umierają z głodu. Kułak, którego wysyłają na Północ, przepowiada głód i głód [faktycznie] następuje. A kułak wysła z zesłania do ojczyzny paczkę z suchym kawałkiem chleba. Przesyłka przychodzi do umierającego biedniaka. Najbardziej godnym uwagi miejscem w sztuce jest śmierć dziada, symbolizującego starą, „solidną”, patriarchalną Ukrainę. Dziad umiera, nie wytrzymałszy szefowania wnuka-pioniera. Umiera z pieśnią na ustach. A śpiewa on o wszystkim tym dobrym, co umiera na Ukrainie wraz z nim. Taki (według Dowżenki) ma być obraz współczesnej wsi ukraińskiej.

Opowiedziawszy o tym, Dowżenko dodał, że w ostatnim akcie sztuki zamierza przedstawić triumf socjalizmu...

[...]

WAP SBU, spr. S-836, t. 2, k. 28.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

[...]

20 апреля 1941 г.

19 [апреля] я обедал у Довженко и провел несколько часов, Довженко читал мне отрывки из пьесы «Запорожцы», над которой он сейчас работает параллельно с «Тарасом Бульбой». Пьеса эта о годах коллективизации, раскулачивании, высылки кулаков на Соловки, которую «ни один репортком не разрешит», но которую Довженко пошлет прямо Сталину.

Идейно-художественный замысел пьесы Довженко сам определил так:

«Кулак – перевернутая уже страница нашей истории. Но он не просто абстрактный „враг“, а тоже наш народ. И в кулаке было могучее и красивое – его победило могучее и красивое бедняка: победила и уничтожила не „программа“, а народная воля, могущество народа. В связи с этим я заговорил о восстаниях – ведь во время коллективизации были восстания, это тоже восставал народ?»

Довженко отвечает: «Украинский народ в продолжении своей истории только то и делал, что против кого-нибудь восставал и что толку? Есть народы, которые восстают раз и чего-то добиваются, а другие только это и делают, что восстают, да, восстают и ничего этим не добиваются. Значит, не в этом дело или „кишка тонка“. Это красиво, но только в кино”. Смеясь, он рассказал, как в 1932 г. в какой-то район на Днепропетровщине, где опасались восстания крестьян, приехал секретарь тогдашний обкома Хатаевич, собрал крестьян и спросил – «ну, что, восстание будете делать?». И какой-то старик сказал: «Нет, не будем: охляли, да, и народ не тот пошел».

[...]

ГДА СБУ, спр. С-836, т. 2, арк. 158.

Копія, машинопис.

Документ російською мовою.

[...]

20 kwietnia 1941 r.

19 [kwietnia] jadłem obiad u Dowżenki i spędziłem [u niego] kilka godzin, Dowżenko czytał mi urywki ze sztuki „Zaporozcy”, nad którą teraz pracuje równoległe z „Tarasem Bulbą”. Sztuka jest o latach kolektywizacji, rozkułaczania, zsyłki kułaków na Solówki, której „żaden *reportkom* nie puści”, ale którą Dowżenko wyśle prosto do Stalina.

Ideowo-artystyczny sens sztuki sam Dowżenko określił tak:

„Kułak – to już odwrócona karta naszej historii. Ale on nie jest tylko abstrakcyjnym »wrogiem«, ale też naszym ludem. Także w kułaku była moc i piękno – zwyciężyła go moc i piękno biedniaka; zwyciężył i zniszczył nie »program«, a wola ludu, potęga ludu. W związku z tym zagadnąłem o powstania – przecież w czasie kolektywizacji były powstania, czy to także powstawał lud?

Dowżenko odpowiada: „Ukraiński naród w ciągu swej historii robił tylko tyle, że [wciąż] przeciwko komuś powstawał, i co z tego? Są narody, które urządziły powstanie raz i coś osiągnęły, a inne nic innego nie robią, tylko powstają, powstają i niczego przez to nie uzyskują. To znaczy, że nie w tym rzecz, albo »nie starcza sił«. To pięknie, ale tylko w kinie”. Śmiejąc się opowiedział, jak w 1932 r. do jakiegoś rejonu na Dniepropietrowszczyźnie, gdzie obawiano się powstania chłopów, przyjechał sekretarz ówczesny *obkomu* Chatajewicz, zebrał chłopów i zapytał – „No jak, powstanie będziecie robić?”. A jakiś starzec powiedział: „Nie, nie będziemy: spili się, to i naród nie ten poszedł”.

[...]

WAP SBU, spr. S-836, t. 2, k. 158.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku rosyjskim.

[...]

Треба визнати історичну, революційно-класову доцільність проведеного Сталіним знищення куркульства. Той, хто вважає диктатуру пролетаріату за необхідний історичний шабель до комунізму, той не може не визнати правильність кроку, вчиненого Сталіним. Але – як саме, якими методами й засобами нищили у нас тоді куркульський клас, – про це можуть бути вже й розбіжні думки та оцінки. У нас тоді єдиним і універсальним методом реалізації цього революційного кроку був властивий тій добі й режимові – «метод локшини», «м'ясорубки». Я вірю, що марксівська історія колись (може через років 50 чи й раніше) дасть об'єктивну – й, напевне, далеко не позитивну – політичну оцінку тих нечуваних методів, що їх тоді так жорстоко ширив Сталін.

Ніколи не забуду типової на той час картини перегону розкуркулених, баченої мною випадково під час командировки. З дорученням від Досвідно-педагогічної Станції я був якось у командирові у Тростянці, де у мене на той час вже не лишилось близьких людей, а було лише кілька сторонніх знайомих. Обідати через це довелося у споживчій їдальні.

Вийшовши по обіді з їдальні, я побачив, що через базарну тростянецьку площу їде кілька возів, запряжених кіньми. На возах сидять похмурі жінки, діти. Коло возів, де крім жінок, дітей і одного, мабуть хворого, сивого діда, не було майже нічого з речей, лише деяке дрантя з одєжі, – йшли похмурі чоловіки. Босі, хайливо одягнуті, хто в подертому піджаку, а хто й так, в сорочці; хто в картузі, чи в брудній шапці, а хто й з некритою головою, – запилені, з червоною, як мідь, засмаглою від сонця шкірою обличчя, потомлені, байдужі, з порепаними ногами... Окремо виділявся з-поміж них кремезний, високий, худий, сивий дід із обличчям, різко відмінним від інших: воно горіло невимовною силою презирства до своїх конвоїрів і почуттям власної гідності, палало гнівом опору і заперечення. Конвоїри – кілька чоловік в уніформі ДПУ – йшли рідким колом, оточуючи всю групу. Дехто з них тримав руку на розтібнутій кобурі наганя...

...Це етапом засилалася кудись на північ група розкуркулених із сусіднього села. Перехожі зупинялись і довгим поглядом провозжали сумну процесію. Видно було, що конвоїри почували себе ніяково під поглядами сторонніх людей і поспішали швидше прогнати свою отару крізь село.

Дід же протестант, навпаки, гальмував рух навмисне, дістав кресало, поволі запалював самокрутку-цигарку й голосно, щоб усі чули, кидав презирливі слова лайки й на конвоїрів, і на радянську владу, – слова гострі, цупкі, ущипливі, глибоко іронічні й іноді надто дотепні й розумні. Виведений з рівноваги комендант конвоїрів навіть погрозив йому наганом, кілька разів брудно вилаявся, проте посеред вулиці не наслідкував ні на бійку, ні

Nr 4

B.d.w., b.m.w. Fragmenty osobistych zapisków urzędnika Heorhija Sambrosa

[...]

Trzeba uznać historyczną, rewolucyjno-klasową celowość przeprowadzonego przez Stalina zniszczenia kułactwa. Ten, kto uważa dyktaturę proletariatu za nieodzowny historyczny stopień [na drodze] do komunizmu, ten nie może nie przyznać słuszności kroku, uczynionego przez Stalina. Ale – już to, jakimi metodami i środkami niszczone u nas tę kułacką klasę – co do tego mogą być już rozbieżne zdania i oceny. U nas wtedy jedyną i uniwersalną metodą realizacji tego rewolucyjnego kroku była właściwa dla tych czasów i [tego] reżimu – metoda „na makaron”, „na maszynkę do mięsa”. Wierzę, że marksistowska historia kiedyś (może za jakieś 50 lat czy wcześniej) wystawi obiektywną – i z pewnością nie pozytywną – polityczną ocenę tych niesłychanych metod, jakie wtedy tak bezlitośnie szerzył Stalin.

Nigdy nie zapomnę typowego dla tamtych czasów obrazu wypędzania rozkułaczonych, jaki widziałem przypadkowo podczas wyjazdu służbowego. Ze zleceniem z ośrodka praktyczno-pedagogicznego byłem jakoś w delegacji w Trostiance, gdzie nie było już w tamtym czasie moich bliskich, zostało ledwie kilku dalszych znajomych. Wypadło mi w związku z tym jeść obiad w stołówce.

Wyszedszy po obiedzie ze stołówki, zobaczyłem, że przez trostianecki plac targowy jedzie kilka wozów zaprzężonych w konie. Na wozach siedzą smutne kobiety, dzieci. Koło wozów, gdzie oprócz kobiet, dzieci i jednego, zapewne chorego, siwego dziadka, nie było prawie żadnych rzeczy, tylko jakieś łachmany odzieży – szli posępni mężczyźni. Bosi, byle jak odziani, jeden w podartej marynarce, a inny i bez, w [samej] koszuli; ktoś w kapeluszu czy w brudnej czapce, a ktoś z odkrytą głową – zakurzeni, z czerwoną jak miedź, ogorzałą od słońca skórą twarzy, zmęczeni, otepiali, z poranionymi nogami... Wyróżniał się wśród nich krzepki, wysoki, chudy, siwy starzec o obliczu wyraźnie odmiennym od innych: płonęło ono niewypowiedzianą mocą pogardy dla konwojentów i poczuciem własnej godności, pałało gniewem oporu i sprzeciwu. Konwojenci – kilku mężczyzn w mundurach GPU – szli luźnym kręgiem, otoczywszy całą grupę. Któryś z nich trzymał rękę na rozpiętej kaburze nagana...

...To była zsyłana etapem gdzieś na północ grupa rozkułaczonych z sąsiedniej wsi. Przechodnie przystawali i długo odprowadzali wzrokiem smutną procesję. Widać było, że konwojenci czuli się nieswojo pod [ciężarem] spojrzeń ludzi postronnych i pospieszali, [żeby] szybciej przepędzić swoje stado przez wieś.

Natomiast buntujący się starzec, przeciwnie, hamował ruch naumyślnie, wyciągając krzesiwo, powoli zapalając skręta i głośno, żeby wszyscy słyszeli, rzucając pogardliwe obelgi i na konwojentów, i na sowiecką władzę – słowa ostre, mocne, uszczypliwe, głęboko ironiczne i niekiedy niezwykle dowcipne i rozumne. Wyprowadzony z równowagi dowódca konwojentów nawet pogroził mu naga-

на інші якісь рішучі заходи. Йому не лишалося нічого, як лише підганяти коней, щоб скорше вибратися із села. (Але я певен, що того діда-протестанта, щоб не заважав етапові, не довели до півночі: десь у дорозі, мабуть, «ліквідували»...).

На обличчях інших розкуркулених, а тим більше тих середняків, що несправедливо були зараховані до куркулів (таких бувало тоді немало), – сум, горе, образа, безнадія. Повісивши голови, чоловіки йшли мовчки поруч возів і не реагували на дідове бунтівництво: їхня поза мов промовляла – «Йшов би й ти мовчки, словами та лайкою все одно нічого не вдієш»...

Підсумок з усього розказаного є той, що «система локшини з мертвих і живих людей» була властивою всій сталінській добі. Безліч людей було тоді знищено, заслано, тощо...

[...]

^{a-24}. В лещатах голоду й безвиході^a

Явно наближалась і моя загибель... Протягом 1930–1933 рр. «м'ясорубка» невблаганно всмоктувала мене в свій механізм нищення, відбираючи поволі спочатку громадську честь, добре ім'я, авторитет, політичні права, а потім і право на працю, на заробіток.

Власне я стояв уже над самою прірвою «м'ясорубки», куди ось-ось мали зіпхнути мене, на цей раз вже на фізичне знищення.

Але я не хотів гинути, пручався. Пручався навіть тоді, коли державна «система цькування» вже стисла мене нарешті своїми міцними обіймами організованого голоду.

Й не тому пручався, що боявся загибелі, смерті. Про смерть я іноді думав з очікуванням задоволення, бо надто втомився переживати цькування й моральні болі. Я пручався підсвідомо, внутрішньо й саме тому, що був молодий і любив працю, діяльність. Діяльність, зокрема наукова, а також громадська праця, непереможно тягли до себе й змушували забувати всі поточні життєві нещастя. Вперед, вперед! Щодня вперед, бо кожне «завтра» обіцяє чогось досягти, щось зробити, й заради цього – варто діждатися того «завтра»!...

Проте, система організованого економічного тиску й голоду, що була органічною часткою державного цькування (як я вже показав це на прикладі Борисової доли) впала й на мене з усією своєю силою й поволі поставила в майже безвихідне становище. Про ті лещата голоду, в яких мене зрештою затиснули тодішні обставини, я й мушу зараз розказати.

В ті роки з харчовою справою взагалі було надто тяжко. Радянська країна хронічно голодувала. Навали голоду йшли хвилями, мов за планом, через кожних, приблизно, десять років.

^{a-24} Підкреслено машинописним способом.

nem, kilka razy szpetnie zaklął, jednak na środku ulicy nie ośmielił się ani uderzyć, ani [podjąć] jakichś innych zdecydowanych działań. Nie pozostawało mu nic innego, jak tylko poganiać konie, żeby szybciej wydostać się ze wsi. (Jednak jestem pewien, że tego starca – opozycjonistę, żeby nie przeszkadzał etapowi, nie dowieziono na północ: gdzieś przy drodze zapewne „zlikwidowano”...).

Na twarzach innych rozkułaczonych, a tym bardziej tych średniaków, którzy niesłusznie zostali zaliczeni do kułaków (takich bywało wtedy niemało) – smutek, bieda, krzywda, beznadzieja. Zwiesiwszy głowy, mężczyźni szli milczkiem obok wozów i nie reagowali na staruchowy bunt: ich postawa jakby mówiła – „Lepiej i ty milcz, słowami i obelgami i tak niczego nie zdziałasz...”

Wniosek z tego wszystkiego, co opowiedziałem jest taki, że „system [robienia] makaronu z martwych i żywych ludzi” był właściwością całej doby stalinowskiej. Bez liku ludzi zostało wtedy zniszczonych, zesłanych itd.

[...]

^{a-24}. W kleszczach głodu i beznadziei^a

Wyraźnie nadchodziła i moja zguba... W ciągu lat 1930–1933 „maszynka do mięsa” nieubłaganie wciągała mnie w swój mechanizm niszczenia, pozbawiając stopniowo najpierw godności obywatelskiej, dobrego imienia, autorytetu, praw politycznych, a potem także prawa do pracy, do zarobku.

Stałem właściwie już nad samym otworem „maszynki do mięsa”, gdzie już-już mieli mnie zepchnąć, tym razem już na fizyczne zniszczenie.

Ale ja nie chciałem ginąć, szamotałem się. Opierałem się nawet wtedy, gdy państwowy „system szczucia” już ścisnął mnie w swoich mocnych objęciach zorganizowanego głodu.

I nie dlatego się opierałem, że bałem się zguby, śmierci. O śmierci myślałem niekiedy, wyczekując [jej] z zadowoleniem, bo aż nadto zmęczyły mnie doświadczenia szczucia i moralnych cierpień. Opierałem się podświadomie, wewnętrznie i głównie dlatego, że byłem młody i kochałem pracę, działanie. Działalność, szczególnie naukowa, a także praca społeczna ciągnęły do siebie z przemożną [siłą] i zmuszały do zapominania o wszystkich powszednich życiowych kłęskach. Naprzód, naprzód! Codziennie naprzód, bo każde „jutro” obiecuje coś osiągnąć, coś zrobić i ze względu na to – warto doczekać się tego „jutra”!...

Mimo to, system zorganizowanego ekonomicznego ucisku i głodu, który był organiczną częścią państwowego szczucia (jak już pokazałem to na przykładzie losu Borysa) dopadł i mnie z całą swoją siłą i stopniowo postawił w sytuacji niemal bez wyjścia. O tych kleszczach głodu, w jakich mnie zresztą zamknęły ówczesne okoliczności, muszę teraz opowiedzieć.

W tamtych latach sytuacja żywnościowa była ogólnie bardzo ciężka. Sowiecka kraina chronicznie głodowała. Kłęski głodu przychodziły falami, jakby planowo, mniej więcej co dziesięć lat.

^{a-24} Podkreślono maszynowo.

Перша навала голоду – роки 1920–1922. Вона обумовлювалася, правда, й кліматичними причинами, великою посухою, але здобула виключної гостроти й жорстокості у зв'язку із радянськими соціальними заходами: із реалізацією основ так званого «військового комунізму». За тих умов загальних реквізіцій і продуктових утисків – селяни не почували потреби продукувати сільсько-господарчі товари на інших, на продаж. Вони замикалися в рямцях свого вузько-натурального господарства, працювали тільки на себе й для себе. Це й привело державу, ушкоджену посухою, до найгострішої голодної кризи.

Друга навала голоду – роки 1930–1933. Вона вже, поза будь-які кліматичні причини, випливала тільки із заходів уряду по здійсненню масової колективізації селянського господарства. Компартія тоді спочатку взяла надто гострий курс на загальну примусову колективізацію. У селян відбиралась вся сільсько-господарська власність (земля, коні, реманент) і передавалась у колективне господарство. Це було надто трудним для селянина зламом психіки й усієї, віками набутої культури труда, побуту, економіки, традицій, – викликало опір і привело до трудового саботажу, до катастрофічного занепаду сільсько-господарської продукції в усій країні, до організованого голоду. Побачивши до чого діло дійшло, – Центральний Комітет партії мусів бити «одбой», опублікувавши лист Сталіна «Головокружение от успехов», в якому заднім числом доводилося, що прискорена колективізація шкідлива й що її, мовляв, переведено окремими «ухильниками» поза вказівками партії... В такий спосіб помилку ЦК було нашвидку й доречно виправлено. Згодом декретовано низку різних полегшень і заходів, що зрештою, за два–три роки, до якоїсь міри виправили становище й ліквідували навалу голоду, яка була куди гострішою й дужчою, ніж перша.

Нарешті, третя навала гострого голоду була в роках 1942–1944, за доби Другої світової війни. Ця навала обумовлювалася війною й сталінським колгоспним ладом в цілому, який тоді індивідуальні інтереси й потреби селянської сім'ї й її економіки одверто й виключно приносив в офіру державним планам і інтересам. Колгоспний лад – тоді був перш за все апаратом державної централізації сільсько-господарського виробництва. Вся селянська сільсько-господарська продукція прямо (через натуральні величезні податки) чи посередньо (через систему квазі-добровільних заготовок, напів-примусових пожертв на армію й т. под.) – забиралася державою, лишавши самого продуцента-селянина общипаним, як курка, роззутим, роздягнутим і голодним, а головне – зневіреним у своїй роботі, у своїм добробуті. Та й працювати по колгоспах було нікому: чоловіки були на фронті, лишалися самі жінки. Продуктивність труда [праці] занепала до краю, агротехніка погіршала, врожаї впали, розквітла система «мобілізацій населення», переважно міського, на збирання врожаю, тощо, цебто, система примусового, фактично даремного, а через те й надто низькопродуктивного труда. Для потреб армії й фронту – з села висмоктується все, що тільки можна, населення сел і міст починає гостро голодувати. Ситуація надто обтяжується ко-

Pierwsza klęska głodu – [to] lata 1920–1922. Była ona, co prawda, uwarunkowana także przyczynami klimatycznymi, wielką suszą, ale nabrała wyjątkowej ostrości i okrucieństwa w związku z sowieckimi kłopotami społecznymi: z realizacją założeń tak zwanego „wojennego komunizmu”. W tamtych warunkach powszechnych rekwizycji i przymusowego [oddawania] żywności – chłopci nie odczuwali potrzeby produkowania rolniczych towarów dla innych, na sprzedaż. Zamykali się w ramach swojego wąskiego gospodarstwa naturalnego, pracowali tylko na siebie i dla siebie. To doprowadziło państwo, wyniszczone suszą, do najostrzejszego kryzysu głodowego.

Druga klęska głodu – [to] lata 1930–1933. Ta już, poza jakimiś tam przyczynami klimatycznymi, wynikała wyłącznie ze starań rządu w celu wprowadzenia masowej kolektywizacji rolnictwa. Partia kom[unistyczna] wtedy od początku wzięła zbyt ostry kurs na powszechną przymusową kolektywizację. Chłopom odbierano całą własność rolniczą (ziemię, konie, inwentarz) i przekazywano do kolektywnego gospodarstwa. Było to zbyt trudnym dla chłopca pogwałceniem jego psychiki i całej, przez wieki nabytej kultury pracy, życia, gospodarki, tradycji – wywołało [to] opór i doprowadziło do sabotowania pracy, do katastrofalnego upadku produkcji rolnej w całym kraju, do zorganizowanego głodu. Ujrzawszy, do czego sprawa doszła – Centralny Komitet Partii musiał dać „odpór”, publikując list Stalina „Zawrót głowy od sukcesów”, w którym z datą wsteczną dowodząco, że przyspieszona kolektywizacja jest szkodliwa i że ją rzekomo przeprowadzili samowolni „odszczepieńcy” niezgodnie z wytycznymi partii... W taki sposób błąd KC został pospiesznie i stosownie naprawiony. Z czasem uchwalono szereg różnych ulg i środków, które zresztą, w ciągu dwóch – trzech lat, w jakimś stopniu poprawiły sytuację i zlikwidowały klęskę głodu, która była o wiele ostrzejsza i większa niż pierwsza.

Wreszcie trzeci silny atak głodu nastąpił w latach 1942–1944, w okresie drugiej wojny światowej. Ta klęska [była] uwarunkowana wojną i stalinowskim ustrojem kolektywnej gospodarki w całości, który wtedy indywidualne interesy i potrzeby chłopskiej rodziny i jej gospodarki otwarcie i wyłącznie składał w ofierze państwowym planom i interesom. Kołchozowy porządek był wtedy przede wszystkim narzędziem państwowej centralizacji produkcji rolnej. Cała chłopska produkcja rolnicza wprost (przez ogromne podatki w naturze) czy pośrednio (poprzez system pseudodobrowolnych zbiórek, na wpół przymusowych ofiar na wojsko itp.) – była zabierana przez państwo, pozostawiając samego producenta – chłopca obskubanego jak kura, bosego, nagiego i głodnego, a przede wszystkim – wąpiącego w swoją pracę, w swój dostatek. Nawet pracować w kołchozach nie miał kto: mężczyźni byli na froncie, pozostały same kobiety. Wydajność pracy spadła do minimum, agrotechnika pogorszyła się, plony spadły, rozkwitał system „mobilizacji ludności”, przeważnie miejskiej, do akcji żniwnej i tym podobne, czyli system przymusowej, w rzeczywistości za darmo, a przez to także bardzo nisko wydajnej, pracy. Na potrzeby wojska i frontu – ze wsi wysysa się wszystko, co tylko można, ludność wsi i miast zaczyna straszliwie głodować. Sytuację pogarsza ponadto ogromny kryzys transportowy, brak siły pociągowej:

лосальною кризою транспорту, відсутністю тяглової сили: населення не має змоги підвезти собі опалення, харчів, насіння, належно обробляти землю й т. под., бо коней не тільки бракує, а їх просто не стає. Люди возять дрова на собі, впрягаючись у санчата. Тваринництво гостро занепадає, жири зникають, м'ясо також... Голод організовано охоплює увесь Радянський Союз.

Жорстокі страждання принесли населенню ці три навали загальнодержавного голоду. Не зважаючи на зовнішню дійсність, а не показну картину процвітання Радянського Союзу в цілому – широка індустріалізація, промислове будівництво, машинізація, збільшення загальнодержавної промислової продукції й т. под., – загальний економічний рівень кожного окремого громадянина рік за роком катастрофічно падав. Населення чим далі зубожіло. Матеріальна культура примітивізувалася. Особистий добробут, житло, одіж, рівень цивілізованих умов буття – у широкій масі населення неухильно, протягом всієї першої чверті віку радянської влади, – падали...

Якщо під час першої навали голоду сільське населення ще жило коштом попередніх надбань, так харчових, як і побутово-матеріальних, і в спосіб натурального обміну, в спосіб перерозподілу своїх цінностей, якось виходило із скрути, – то під час другої, а особливо третьої навали загального державного голоду – становище загострювалося все дужче. Попередні надбання і цінності зникли, мешканцям міста міняти у селян на харчі вже було нічого, бо харчів вже забракло й у самих продуцентів-селян, – і голод, з кожною наступною його навалою, ставав все дужчим, все ширшим і безпораднішим.

Про свої власні переживання під час голоду 1920–[19]22 років я вже писав. Мені доводилося тоді крутенько: живучи в Охтирці, харчувався іноді самими вишнями з дерев, крав на городах моркву, їв кашу «шрапнель», задовольнявся вівсянкою й вівсяним хлібом, – й т. под. Проте, іноді все ж щастило, хоч і з чималими труднощами й не часто, добувати й сало, й м'ясо, й цукор, – й інше. Голодуючи, я знаходив тоді в своєму становищі поетичні сторони, милувався із власних труднощів і навіть виспіював їх у формі своїх поезій у прозі («Перекреслений шлунок» тощо). Перша навала пройшла на тлі ще частково схороненого економічного, дореволюційного надбання й через те переносилася легше.

Друга ж навала – зачепила й мене особисто куди гостріше. Вона застала мене саме у Харкові. Про неї я й мушу тепер писати, бо про третю – писати му, коли дійду хронологічно до часів Другої світової війни.

...Люди по селах мерли з голоду десятками, сотнями. Голодні люди тікали з колгоспів, з сел до міст і тут теж мерли, не знаходячи чого їсти... Я не раз був свідком голодних смертей...

Ще розказуючи про похорон своєї матері, що вмерла під новий 1933 рік, я писав, що люди тоді пухли з голоду й мерли, як мухи. На станції Люботин щодня підбирали кілька трупів і нашвидку закопували їх, де прийдеться.

А ще раніше, в 1931–1932 роках, живучи в Люботині і йдучи щоранку на дачний поїзд, я з півмісяця, день за днем, спостерігав смерть однієї бабусі

ludność nie ma możliwości przywieźć sobie opału, żywności, ziarna siewnego, odpowiednio obrobić ziemi itd., bo koni nie tylko brakuje, ale ich po prostu nie ma. Ludzie wożą drewno sami, zaprzęgając się do sań. Hodowla bydła bardzo podupada, tłuszcze znikają, mięso również... Głód [w sposób] zorganizowany obejmuje cały Związek Sowiecki.

Nieludzkie cierpienia przyniosły ludności te trzy fale ogólnopaństwowego głodu. Bez względu na zewnętrzną rzeczywistość, a nie reprezentacyjny obraz rozkwitu Związku Sowieckiego w całości – szeroka industrializacja, budowa przemysłu, mechanizacja, zwiększenie ogólnokrajowej produkcji przemysłowej itd. – ogólny poziom ekonomiczny każdego obywatela z osobna rok po roku katastrofalnie się obniżał. Ludność coraz bardziej ubożała. Kultura materialna [uległa] prymitywizacji. Osobisty dobrobyt, mieszkanie, odzież, poziom cywilizowanych warunków życia – wśród szerokich mas ludności [w sposób] nieunikniony, w ciągu całej pierwszej ćwierci okresu sowieckiej władzy – podupadały...

O ile podczas pierwszej fali głodu ludność wiejska żyła jeszcze kosztem wcześniejszych zasobów, tak żywnościowych, jak i materialno-bytowych, i metodą wymiany w naturze, i metodą dzielenia własnych wartościowych rzeczy, wychodziła jakoś z trudnej sytuacji – to podczas drugiego, a szczególnie trzeciego ataku ogólnego państwowego głodu – sytuacja zaostrzała się coraz bardziej. Wcześniejsze zasoby i dobra znikły, mieszkańcy miasta nie mieli już niczego na wymianę z chłopami za żywność, bo żywności brakowało już także samym [jej] producentom – chłopom i głód, z każdą kolejną jego falą, stawał się coraz większy, szerszy i bardziej obezwładniający.

O swoich własnych przeżyciach podczas głodu lat 1920–[19]22 już pisałem. Trzeba było wtedy kombinować: mieszkając w Ochtyrce, żywiłem się czasami samymi wiśniami z drzew, kradłem przy drodze marchew, jadłem kaszę „szrapnel”, zadowalałem się owsianką i owsianym chlebem – itd. Jednak, niekiedy przecieć się udawało, chociaż z niemałymi trudnościami i nieczęsto, zdobyć i słoninę, i mięso, i cukier – i inne. Głodując, znajdowałem wtedy w swojej sytuacji [jej] poetyczną stronę, rozkoszowałem się własnymi trudnościami i nawet wypowiedałem się z nich w formie swoich wierszy w prozie („Przekreślony żołądek” itp.). Pierwsza nawała [głodu] przeszła na tle częściowo jeszcze zachowanych ekonomicznych, przedrewolucyjnych zasobów i przez to była znoszona łatwiej.

Druga fala jednak dotknęła mnie osobiście dużo ostrzej. Zastała mnie samego w Charkowie. O niej muszę teraz napisać, bo o trzeciej – napiszę, gdy dojdę chronologicznie do czasów drugiej wojny światowej.

...Ludzie po wsiach marli z głodu dziesiątkami, setkami. Głodni ludzie uciekali z kołchozów, ze wsi do miast i tu też umierali, nie znajdując niczego do jedzenia... Nieraz byłem świadkiem głodowej śmierci...

Jeszcze opowiadając o pogrzebie mojej matki, która zmarła przed nowym 1933 rokiem, pisałem, że ludzie wtedy puchli z głodu i marli jak muchy. Na stacji [kolejowej] Lubotyn codziennie zbierano kilka trupów i pośpiesznie zakopywano je, gdzie popadnie.

під тином... З опухлими від голоду ногами, втративши сили, вона лежала під тином на шляху, що проходив близько самої колії залізниці, повз садибу Люботинського дачного присілку.

Серед бур'яну, густо вкритого придорожним пилом, з дерев'яною мискою у головах, поставленою чиеюсь сердобольною душею для милостині, страшна сухорлявістю рук, з кістками, щільно обтягнутими прозорою жовто-сірою шкірою, з лячними, набряклими, мов колоди, синіми ногами й роздутим, опухлим обличчям, на якому змужнілими плямами сиділи тупі, бездумні очі, – лежала вона день за днем, жахлива, мов привид...

Перші дні вона ще рухалась, щось шепотіла, коли хтось зупинявся коло неї, а чим далі, день за днем, замовкала все більше, лежачи вже без руху, лише мляво зводила очі праворуч... ліворуч..., чи надовго ставила свій погляд сторч, втоплюючи його в блакитну імлу гарячого літнього, байдужого неба. Нарешті – вмерла. Труп пролежав з добу, роздувся ще дужче й зрештою зник. Міліція кудись відтягла й закопала...

Агонія бабина тяглась довше звичайного тому, що прохожі, видко, хоч трохи підгодовували її своїми жертвами. Проте, ніхто не міг врятувати її від смерті, бо всім бракувало їжі, всі голодували.

Бабина смерть запам'яталася мені яскраво може ще й тому, що була конкретно ілюстрацією до широковживаного українського фольклорного виразу «вмирати попідтинню...». Цей образний вираз зустрічається часто в словесній народній творчості – в думках, в піснях і в буденній мові народу, як приклад гіркої долі й закинутості. Моя мати, що була сентиментальною жінкою, й в хвилини журби, розладів з батьком, чи під ударами життєвих нещасть, любила поплакатись і змалювати собі безрадісний кінець, – часто перед нами, дітьми, вживала цього виразу, скаржачись, що видно, доведеться їй на старості літ, як старчиси, помирати «десь попідтинню». Й на мене, на малого, пригадую, ці слова тоді справляли велике й лячне враження. Саме тому бабина голодна агонія «під тином» на Люботинськiм шляху так моторошно притягала до себе мою увагу, бо була живою ілюстрацією до гіркої кінця обездоленої, самотньої, покинутої людини...

Вмираючих з голоду людей міліція не встигала підбирати й по вулицях самого міста Харкова за винятком, звичайно, вулиць головних, центральних. По інших же вулицях – їх у 1932–1933 р.р. не дивно було зустріти. Базарні площі очищалися від мертвих і знесилених голодуючих – ранками: міліція їх кудись вивозила.

По тихих завулках та по окраїнних вулицях можна було спостерігати картини, аналогічні баченим мною на Люботинськiм шляху. Недалеко від Котовської вулиці, де я жив у Харкові у 1932–[19]33 роках, на ріжку Коношеної й одної із завулків, я теж кілька днів проходив повз групу опухлих жінок, що лежали на землі під парканом, не в силі встати й піти. Одна з них скоро вмерла, й разом із трупом кудись вивезено було й інших, напівтрупів...

A jeszcze wcześniej, w latach 1931–1932, mieszkając w Lubotynie i idąc każdego ranka na pociąg podmiejski, przez jakieś pół miesiąca, dzień po dniu, patrzyłem na śmierć pewnej babci pod płotem... Z opuchłymi z głodu nogami, utraciwszy siły, leżała pod płotem przy drodze, która biegła tuż obok toru kolejowego, koło sadyb lubotyńskiego osiedla letniskowego.

Pośród zielska, gęsto pokrytego przydrożnym kurzem, z drewnianą miską przy głowie, postawioną przez jakąś życzliwą duszę na jałmużnę, straszna z wychudzonymi rękami, z kośćmi ciasno obciągniętymi przezroczystą żółto-szarą skórą, z okropnymi, obrzękłymi niby kłody, sinymi nogami i rozdętą opuchłą twarzą, na której jak zmętniałe plamy tkwiły tępe, bezmyślne oczy – leżała ona dzień po dniu, straszna niby koszmar...

Przez pierwsze dni jeszcze się poruszała, coś szeptała, kiedy ktoś zatrzymywał się koło niej, a im dalej, dzień po dniu, cichła coraz bardziej, leżąc już bez ruchu, tylko powoli wodziła oczami w prawo,... w lewo... czy na długo zatrzymywała spojrzenie w górze, utkwivszy je w błękitną mgiełkę gorącego, letniego, obojętnego nieba. Wreszcie – umarła. Trup przeleżał jakąś dobę, rozdał się jeszcze bardziej i nareszcie zniknął. Milicja gdzieś wywiozła i zakopała...

Agonia babci trwała dłużej niż zwykle dlatego, że przechodnie, widać, choć trochę wspierali ją swoimi ofiarami. Jednak nikt nie mógł uratować jej od śmierci, bo wszystkim brakowało jedzenia, wszyscy głodowali.

Śmierć babci zapamiętałem wyraźnie może jeszcze i dlatego, że była konkretną ilustracją do szeroko rozpowszechnionego ukraińskiego ludowego powiedzenia „umierać pod płotem...”. To obrazowe wyrażenie spotyka się często w ustnej twórczości ludowej – w dumach, w pieśniach i w powszedniej mowie ludu, jako oznaczenie gorzkiego losu i opuszczenia. Moja matka, która była kobietą sentymentalną i w chwilach zgryzoty, pokłóciwszy się z ojcem czy pod ciężarem życiowych nieszczęść, lubiła rozplakać się i odmalować swój żalony koniec – często przy nas, dzieciach, używała tego wyrażenia, narzekając, że najwyraźniej przyjdzie jej na stare lata, jak żebraczce, umrzeć „gdzieś pod płotem”. A na mnie, małym, [jak] pamiętam, te słowa wtedy wywierały wielkie i straszne wrażenie. Tylko dlatego babcina głodowa agonia „pod płotem” przy lubotyńskiej drodze tak nieprzyjemnie przyciągała moją uwagę, bo była żywą ilustracją do gorzkiego końca nieszczęśliwego, samotnego, opuszczonego człowieka...

Umierających z głodu ludzi milicja nie nadążała zbierać z ulic samego miasta Charkowa, z wyjątkiem oczywiście ulic głównych, centralnych. Na innych ulicach w latach 1932–1933 [nikogo] nie dziwiło ich napotkanie. Place targowe oczyszczano z martwych i osłabłych z głodu rankami: milicja dokądś ich wywoziła.

W cichych zaułkach i na peryferyjnych ulicach można było zobaczyć obrazy analogiczne do widzianego przeze mnie przy lubotyńskiej drodze. Niedaleko od ulicy Kotowskiej, gdzie mieszkałem w Charkowie w latach 1932–[19]33, na rogu Koniuszej i jednego z zaułków, ja także kilka dni przechodziłem obok grupy opuchłych kobiet, które leżały na ziemi pod parkanem, nie mając sił wstać i pójść

Ось те, що я сам бачив. З розмов же з людьми я знав, що картини голоду й людських страждань були куди страшніші, ніж те, що я бачив на власні очі.

Найбільший жах викликали у мене оповідання знайомих про голодування дітей. Внаслідок колективізації, розбиття родин, заслань батьків і матерів, голодних смертей – сила дітей лишалася безпритульними, йшла світ за очі у мандри й масами гинула від голоду. Їх підбирали теж по шляхах, на залізниці, по міських площах і вулицях, опухлих, страшних і здавали до особливих дитячих будинків, що знаходилися в секретному віданні ДПУ. Туди сторонніх нікого не пускали. Але для роботи серед цих голодних дітей – ДПУ, за окремим добором, мобілізувало політично-благонадійних вчителів, від яких брали підписку, що вони не будуть розказувати про те, що там бачили...

Та люди є люди, й своїм близьким і знайомим ті мобілізовані туди вчителі розказували потай про жахливий вигляд, про масову смерть і нещасну долю безталанних голодних дітей, вщерть небитих по тих секретних дитячих будинках. Повністю приховати від громадськості розмірів дитячого голодування – владі не вдавалося, про це всі знали, хоч і не говорили прилюдно.

Пригадую, з яким величезним обуренням розказував мені в інтимній розмові про масову смерть і голодні страждання опухлих дітей один, добре поінформований про це, український відомий поет. Він був гарячим прихильником радянської влади, але гостро засуджував керівну сталінську купку радянських вождів за «організацію голоду». Він казав, що майбутнє, історія – простить їм багато їхніх помилок і гріхів проти живих людей, простить їм, може, й антигуманні методи розкуркулювання, й заслання, й розстріли, – але ніколи не простить і не повинно прощати смерть і страждання маси дітей, скатованих отим ними викликаним голодом... Може я був і неправий, але я тоді сказав поетові, що згоден з ним...

Як же склалося моє тодішнє становище на тлі отого загального голодування? В якому стані особисто був тоді я?

Моє харчування за тих часів залежало цілком від моєї енергії й настирливості в законному і незаконному здобутті права на одвідування їдалень. Але сама хлібна пайка й їдальні ще не давали достатньої їжі. Треба було підгодуватися власними заходами. Доводилося вишукувати ще й по крамницях та по міських базарах – що можна з'їсти.

Але крамниці були порожні. Дивну картину являли собою тоді харківські харчові крамниці. Великі їхні залі й помешкання, забиті колись від підлоги до стелі полицями, повними краму, тепер були порожні. На полицях або зовсім нічого не було, або на них густо стояли лише батареї пляшок водки всіх калібрів. Водка – була геть чисто по всіх вітринах, по всіх крамницях так продовольчих, як і промислових; пляшки водки, мов зливою, затопили усе місто. Тільки на одинокому прилавкові по деяких крамницях стояв черговий харчовий «крам»: 5–6 таців чи блюдів із нашвидку, бідно зробленою стравою – вінігрет, схожий на силос, із зіпрілою, несмачною

[dalej]. Jedna z nich szybko umarła, a razem z trupem wywieziono gdzieś i inne, na wół trupy...

Oto, co sam widziałem. Z rozmów z ludźmi wiedziałem jednak, że obrazy głodu i ludzkich cierpień były o wiele straszniejsze niż to, co widziałem na własne oczy.

Największą zgrozę wywoływały u mnie opowiadania znajomych o głodowaniu dzieci. W wyniku kolektywizacji, rozbicia rodzin, zesłań ojców i matek, śmierci głodowej – mnóstwo dzieci zostawało bezdomnymi, szły na włóczęgę gdzie oczy poniosą i masami ginęły z głodu. One także były zbierane przy drogach, na kolei, po miejskich placach i ulicach, opuchłe, straszne, i oddawano je do oddzielnych dziecięcych domów, które znajdowały się w tajnej dyspozycji GPU. Tam nikogo postronnego nie wpuszczano. Ale do pracy wśród tych głodnych dzieci GPU mobilizowało z oddzielnego doboru sprawdzonych politycznie nauczycieli, od których brano zobowiązanie, że nie będą opowiadać o tym, co tam widzieli...

Ale ludzie są [tylko] ludźmi i swoim bliskim i znajomym ci zmobilizowani tam nauczyciele opowiadali w sekrecie o straszliwym wyglądzie, o masowej śmierci i nieszczęsnym losie biednych głodujących dzieci, upchanych ponad miarę w tych tajnych dziec[ięcych] domach. Z pewnością nie udało się władzy zataić wobec społeczeństwa rozmiarów dziecięcego głodowania – o tym wszyscy wiedzieli, chociaż nie mówili publicznie.

Przypominam sobie, z jakim ogromnym oburzeniem opowiadał mi w osobistej rozmowie o masowej śmierci i głodowych cierpieniach opuchłych dzieci pewien dobrze poinformowany o tym znany ukraiński poeta. Był on gorącym zwolennikiem sowieckiej władzy, ale w ostrych słowach oskarżał kierowniczą stalinowską klikę sowieckich przywódców o „zorganizowanie głodu”. Mówił, że w przyszłości historia wybaczy im wiele innych błędów i grzechów przeciwko żywym ludziom, wybaczy im może i antyhumanitarne metody rozkułaczania, i zesłania, i rozstrzeliwania – ale nigdy nie wybaczy i nie powinna darować śmierci i cierpień masy dzieci zamęczonych przez ten wywołany przez nich głód... Może nie miałem racji, ale wtedy powiedziałem poecie, że się z nim zgadzam...

Ale jak przedstawiała się moja ówczesna sytuacja na tle owego ogólnego głodowania? W jakim stanie wtedy ja sam byłem?

Moje wyżywienie w tamtym okresie zależało w pełni od mojej energii i uporu w zgodnym i niezgodnym z przepisami zdobywaniu prawa do korzystania ze stołówek. Ale sam przydział chleba i stołówki nie zapewniały jeszcze wystarczającej [ilości] jedzenia. Trzeba było dożywiać się własnym staraniem. Zdarzało mi się wyszukiwać po sklepach i po miejskich bazarach cokolwiek do zjedzenia.

Ale sklepy były puste. Dziwny widok przedstawiały wtedy charkowskie sklepy spożywcze. Wielkie ich hale i zaplecza, zapchane kiedyś od podłogi do sufitu półkami pełnymi towaru, teraz były puste. Na półkach albo zupełnie niczego nie było, albo stały na nich gęsto tylko baterie butelek wódki wszelkiego rodzaju. Wódka była wszędzie, we wszystkich witrynach, we wszystkich sklepach, tak spożywczych, jak i przemysłowych, butelki wódki, niby ulewa, zalały całe

кислою капустою; паштет із риб'ячих огризків з моченою капустою й солоними, різними прокислими огірками; зрідка – шматочки якогось холодного м'яса у підливі, схожий на мазь для патинок; мочені зелені помідори з цвілим запахом діжки; холодні, кислуваті, фаршировані печені помідори з переперченим, щоб не воняло, м'ясним фаршем, зробленим із покидькового, підозрілого м'яса; зрідка, нарешті, як ласощі, варені яйця чи будь-які дрібні фрукти – й т.под. Всі ці страви (я так яскраво пам'ятаю їх!) з'являлися на прилавкові в мінімальних розмірах й зразу ж розкупалися покупцями, а крамниця знову на 3–5 годин стояла пустою, блимаючи лише відсвітом численних водочних пляшок на своїх полицях.

Таке тяжке становище в ті роки було не лише в Харкові. Близько до того було й у Москві. Відомий французький поет Луї Арагон¹, що побував тоді у Москві, згадує про неї:

*«Год тридцатый. „Мосторг”. Никогда не забуду его.
Длинный зал. Тусклый свет, и в продаже – почти ничего.
На пустынных прилавках товаров так мало,
Люди смотрят на них, как на серые клочья тумана.
А над ними – полотнище красное с буквами белыми...*

.....
*Мне знакома нехватка всего – год за годом. Булавка, и той
Дорожат, как сокровищем – нету другой.*

.....
*В продырявленных туфлях зимою под тяжестью ноши...
И готовы на все, лишь бы только достались галоши!..»*

(«Литер[атурная] газ[ета]», 6 IV 1957)

Їсти все ж нестерпно хотілося, й тому доводилося купувати отой стандартний, по всьому Харкові, силос й, присилуючи себе, – їсти його. Виручали, до деякої міри хіба, лише міські базари, де перекупки продавали за високу ціну свіжі помідори, молоко, городину. Я купував великі червоні помідори, різав ножем, круто солив і їв їх із хлібом. Помідор із хлібом – саме й були для мене здебільшого стандартним, постійним сніданком і вечерею. Хоч я й люблю свіжі помідори, але обридали вони до нестями.

Обід – в якійсь їдальні – складався з тарілки супу з буряками, картошкою й якою-небудь крупою, з тарілки каші й, не щодня, з мікроскопічної

¹ Луї Арагон, точн. Луї Андрієух (1897–1982), французький поет і романіст; початково представник дадаїзму, потім сюрреалізму і врешті – критичного реалізму; з 1927 член Французької комуністичної партії; у 1930 відвідав СРСР, після повернення у Францію закликав до революції, за що був засуджений до 5 років ув'язнення (процес призупинили); під час громадянської війни в Іспанії – член Міжнародних бригад; з 1937 співредактор комуністичного „Ce Soir”; однодумець і захисник пакту Ріббентропа – Молотова (із цього приводу газету закрито в серпні 1939), одночасно симпатик сталінізму і Сталіна; учасник французької кампанії 1940; потім в комуністичному ФТП і Національному фронті; у 1944–1953 знову співредактор „Ce Soir”; у 1950–1960 (1982?) член КЦ КП Франції; у 1957 отримав лєнінську нагороду миру; з 1956 супротивник сталінізму і критик тоталітаризму в СРСР.

miasto. Tylko na samej ladzie w niektórych sklepach stał zwykły spożywczy „towa”: 5–6 tac czy półmisek z naprędce, nędznie przygotowanymi potrawami – sałatka, podobna do kiszonki, z zeprzałej, niesmacznej kwaśnej kapusty; pasztet z rybich ogryzków z moczoną kapustą i słonymi, krojonymi kiszonymi ogórkami; z rzadka – skrawki jakiegoś mrożonego mięsa w sosie podobnym do pasty do butów, moczone zielone pomidory o zapachu spleśniałej beczki; mrożone, kwaśne, faszzerowane pieczone pomidory z przepieprzonym, żeby nie śmierdziało, mięsnym nadzieniem, zrobionym z resztek podejrzanego mięsa; rzadko wreszcie, jak łakocie, gotowane jajka czy jakieś drobne owoce – itp. Wszystkie te potrawy (tak wyraźnie je pamiętam!) pojawiały się na ladzie w minimalnych ilościach i zaraz były rozkupywane przez nabywców, a sklepy znowu przez 3–5 godzin ziały pustką, przeblyskując tylko odbłaskiem licznych butelek z wodką na swoich półkach.

Tak ciężka sytuacja w tych latach była nie tylko w Charkowie. Niewiele do tego brakowało i w Moskwie. Znany francuski poeta Louis Aragon¹, który przebywał wtedy w Moskwie, wspomina o niej:

„Rok trzydziesty. »Mostorg«. Nigdy go nie zapomnę.

Długa sala. Przyćmione światło, a w sprzedaży – prawie niczego.

Na pustych ladach towarów tak mało,

Ludzie patrzą na nie, jak na szare kłaczkę mgły.

A nad nimi – płachta czerwona z literami białymi...

.....
Znany mi jest niedostatek wszystkiego – rok za rokiem. Szpilka, i tę

Podrażają, jak skarb – nie ma innej.

.....
W podziurawionych pantoflach zimą pod brzemieniem niesionego ciężaru...

I gotowi na wszystko, żeby tylko zdobyć kalosze!...”

(„Liter[aturnaja] Gaz[eta]”, 6 IV 1957)

Jeść chciało się ciągle nie do wytrzymania i dlatego trzeba było kupować tę oto, typową dla całego Charkowa, kiszonkę i – zmuszając się – jeść ją. Pomagały w jakiejś mierze chyba tylko miejskie bazy, gdzie przekupki sprzedawały po wysokich cenach świeże pomidory, mleko, jarzyny. Kupowałem wielkie czerwone pomidory, krajałem je nożem, obficie soliłem i jadłem z chlebem. Pomidor

¹ Louis Aragon, właśc. Louis Andrieux (1897–1982), francuski poeta i powieściopisarz; początkowo przedstawiciel dadaizmu, potem surrealizmu i w końcu realizmu krytycznego; od 1927 członek Francuskiej Partii Komunistycznej; w 1930 odwiedził ZSRS, po powrocie do Francji nawoływał do rewolucji, za co został skazany przez sąd na 5 lat więzienia (kara w zawieszeniu); podczas wojny domowej w Hiszpanii członek Brygad Międzynarodowych; od 1937 współredaktor komunistycznego „Ce Soir”; zwolennik i obrońca paktu Ribbentrop-Mołotow (z tego powodu gazetę zamknięto w sierpniu 1939), jednocześnie sympatyk stalinizmu i Stalina; uczestnik kampanii francuskiej 1940; potem w komunistycznym FTP i Froncie Narodowym; w l. 1944–1953 ponownie współredaktor „Ce Soir”; w l. 1950–1960 (1982?) członek KC KP Francji; w 1957 otrzymał leninowską nagrodę pokoju; od 1956 przeciwnik stalinizmu i krytyk totalitaryzmu w ZSRS.

порції смаженого м'яса. Це все ж було реальне живлення. Тому право на прикріплення до якоїсь їдальні – ставало тоді питанням життя й смерті.

Як не член профспілки, я не мав права на їдальню. Мусів подихати з голоду, як ізгой. Про те, що я не член спілки, я мовчав, старався нікому не говорити у Харкові, – й секретар інститутської організації спілки наукових робітників, пустенька й молоденька дівчина, що ставилася до мене доброзичливо й з повагою, довгий час видавала мені картку на обіди в їдальню наукових робітників без пред'явлення мною спілкового квитка. В такий спосіб я щомісяця одержував картку з талонами на цілий місяць і мав щоденне харчування. Таки й справді – я й жив, і дихав, і обідав тоді – «по-блату», незаконно...

Проте, згодом, коли навала голоду дужче загострилася, почалися перевірки прав на їдальню, формальності в одержанні талонів, тощо. Я зрештою позбувся права на їдальню наукових робітників. Треба було, аби не здохнути, десь обідати й я, забувши свою сором'язливість і неспіливість, пішов «ва-банк», на нахабство і шахрайство.

Через знайомого українського харківського композитора ⁶Верьовку⁶ я дістав собі талони в їдальню Будинку укр[аїнських] письменників ім. В. Блакитного. Йшов свідомо на ризикування: адже могли підійти до мене за столом і спитати членського, письменницького квитка й з ганьбою витурити з-за столу... Але виходу не було, треба було ризикувати, й я почав ходити до їдальні письменників.

Мені пощастило: обідав я там щось із 1½ – 2 місяці, й ніхто ні разу мене не запитав, що я за їден...

Я мав поважну зовнішність, поводив себе пристойно й з гідністю, кілька разів обідав там в інтимній спільності, «на товариську ногу» із Борисом, який іноді наїжджав до Харкова, а Борис серед персоналу Будинку був знаний як український письменник; обідав із Василем Алешком, із ^вВерьовкою^в. Й це все для метр-д'отеля було, очевидно, доказом моїх прав на письменницьку їдальню. Почував же я себе особисто дуже кепсько, сидів, мов на голках, кожну хвилину чекав на неприємність і ганьбу. Йти на обід – було тоді для мене кожен раз справжньою моральною мукою, щоденною Голгофою.

Але годували там добре, їстивно й, головне, культурно. Чисті скатертини, ресторанні столові прибори, паперові серветки, вишколені офіціанти, ресторанна система меню, буфет із закусками й водкою, й т. под., – все це було райським контрастом на тлі голоду, на тлі опухлих людей попід парканами... Той, хто не бував поза стінами цієї упривилейованої їдальні, міг би й не почувати всіх страхіть і жахів оточуючого голоду.

За час одвідин письменницької їдальні я міг частково спостерігати й життя літератів. Правда, бувала там в обідній час переважно журналіс-

⁶-⁶ Підкреслено і зверху написано: Олександра Івановича Стеблянка.

^в-^в Підкреслено і зверху написано: Стеблянком.

z chlebem – tylko to było moim typowym, stałym śniadaniem i kolacją. Chociaż lubię świeże pomidory, ale obrzydły [mi] one do szczętu.

Obiad – w jakiejś stołówce – składał się z talerza zupy z burakami, ziemniakami i jakimiś krupami, z talerza kaszy i – nie codziennie – z mikroskopijnej porcji smażonego mięsa. To wszystko było już prawdziwym pożywieniem. Dlatego prawo przynależności do jakiejś stołówki stawało się wtedy kwestią życia i śmierci.

Jako że nie byłem członkiem związku zaw[odowego], nie miałem prawa do stołówki. Musiałem zdychać z głodu jak banita. O tym, że nie jestem członkiem związku, milczałem, starałem się nikomu w Charkowie nie mówić – i sekretarz instytutowej organizacji związku pracowników naukowych, trzpiotowata i młodziutka dziewczyna, która odnosiła się do mnie życzliwie i z szacunkiem, długi czas wydawała mi kartkę na obiad w stołówce dla pracowników naukowych bez okazywania przeze mnie związkowej legitymacji. W taki sposób co miesiąc otrzymywałem kartkę z talonami na cały miesiąc i miałem codziennie wyżywienie. Tak naprawdę – i żyłem, i oddychałem, i jadałem obiady wówczas – „na czarno”, poza prawem...

Dlatego po pewnym czasie, kiedy nawała głodu bardzo się zaostrzyła, zaczęło się sprawdzanie prawa do stołówki, formalności przy otrzymywaniu talonów itd. Zrezygnowałem całkowicie z prawa do stołówki [dla] pracowników naukowych. Trzeba było, żeby nie zdechnąć, gdzieś jeść obiady, i ja, zapominając o swojej wstydlivości i nieśmiałości, poszedłem *va banque*, na bezczelność i szachrajstwo.

Przez znajomego ukraińskiego charkowskiego kompozytora ^bWierowkę^b zdobyłem talony do stołówki Domu Ukr[aińskich] Literatów im. W. Błakitnego. Byłem świadomy ryzyka: przecież mogli podejść do mnie przy stole, zapytać o członkowską literacką legitymację i narobić wstydu wyciągając zza stołu. Ale wyjścia nie było, trzeba było ryzykować, i zacząłem chodzić do stołówki dla literatów.

Miałem szczęście: jadałem tam obiady przez około 1½ do 2 miesięcy i nikt mnie ani razu nie spytał, co ja za jeden...

Miałem poważny wygląd, zachowywałem się grzecznie i z godnością, kilka razy jadłem tam obiad w osobistej komitywie, „na stopie towarzyskiej”, z Borysem, który czasami przyjeżdżał do Charkowa, a Borys wśród personelu Domu był znany jako ukraiński literat; jadałem i z Wasylem Aleszką, i z ^cWierowką^c. I wszystko to dla kierownika hotelu było zapewne dowodem moich praw do literackiej stołówki. Osobiście czułem się jednak bardzo kiepsko, siedząc jak na szpilkach, w każdej minucie oczekując nieprzyjemności i hańby. Pójście na obiad – było wtedy dla mnie za każdym razem prawdziwą moralną męką, codzienną Golgotą.

^{b-b} Podkreślono i napisano: Ołeksandra Iwanowicza Steblanka.

^{c-c} Podkreślono i napisano: Steblankiem.

тична дрібнота; «китів» і «стовпів» письменства доводилося бачити лише зрідка й випадково. Вони годувалися у себе по хатах, в родині, бо це було дешевше.

Найбільше запам'ятався чомусь Остап Вишня², якого я там бачив, правда, всього разів зо два. Був він одного разу надто ажітований, з допомогою метрд'отеля сервував стіл чоловік на 8–10, чекаючи на якусь добру компанію, розставляв карафи з горілкою, пляшки пива, закус. Енергійне обличчя, певність рухів, його культурна постать – і досі стоять у мене перед очима. Не знав я тоді, що за якихось 1–1½ роки він раптом опиниться аж у Тобольську, у засланні, й що там йому судилася на довгий час скромна роль завідувача клубного театру глухого сибірського міста, від якого й я житиму недалечко...

[...]

Та вертаюся до розповіді про своє злиденне харчування.

Не зміг я довго обідати й у їдальні письменників. Діставати талони ставало все трудніше, а згодом – і зовсім стало не можна.

Виручати мене тепер почав Матвій, що діставав мені через своїх колег по Академії сільсько-господарських наук талони у їхню, академівську їдальню на Сумській вулиці (трохи далі вгору за будинком Обкому КП(б)У).

Тут було куди простіше, примітивніше, й годували гірше, але все ж достатньо. Я опинився серед характерних постатей агрономів, свиноводів etc, що з ними, звичайно, не мав анічоґісінько спільного. Побоювань, що мене ось викриють і витурять, тут у мене було чомусь менше, але все ж я почував себе зле. Був я тоді мов собача, яке бігало по їдальнях і хапало їжу поміж чужих, що зазивалися, людей...

Отак, по чужих кутках, в боротьбі за шматок увірваної десь їжі, я бився увесь час свого перебування у Харкові. Щоправда, будши щодня напівголодним, я все ж не голодував у повному розумінні цього слова. Люди десь пухли і мерли, а я, як і вся маса радянських службовців того часу, сяк-так, правдами й неправдами, викручувався й жив; лише схуд з обличчя. Увесь заробіток, майже повністю, йшов на їжу.

[...]

Як я вже писав, в 1934 році з харчуванням у Камишлові було зле. Голод, що у 1933 році досяг у Харкові свого апогею, – докотився в повній мірі до

² Павло Михайлович Губенко (літературний псевдонім Остап Вишня, 1889–1956), український письменник. У 1907 закінчив Київську військово-фельдшерську школу, працював фельдшером у піхотному полку, потім у залізничній лікарні м. Києва, в кінці 1917 – у санітарній управі Міністерства шляхів Української Народної Республіки. В складі Міністерства евакуювався в Кам'янець-Подільський. На початку 1920 повернувся до Києва, працював мовним редактором у видавництві «Книгоспілка», у газетах «Вісті ВУЦВК», «Селянська правда», журналі «Червоний перець», разом видав понад 150 книжок гуморесок, фейлетонів, оповідань, сатиричних мініатюр. Заарештований 25 XII 1933, обвинувачувався у приналежності до української контрреволюційної організації, за рішенням судової трійки при Колегії ДПУ УРСР від 23 II 1934 йому призначена вища міра покарання, судова Колегія ОДПУ СРСР від 3 III 1934 замінила розстріл 10 роками ув'язнення. Покарання відбував в Ухті. Особлива нарада при НКВС СРСР 25 IX 1943 змінила строк покарання до фактично відбутого, 7 X 1943 його звільнено; реабілітований у 1955.

Ale karmili tam dobrze, [w sposób] jadalny i – przede wszystkim – kulturalny. Czyste obrusy, restauracyjna zastawa, papierowe serwetki, wyszkoleni kelnerzy, restauracyjny system menu, bufet z zakąskami i wódką itd. – wszystko to było rajskim kontrastem na tle głodu, na tle opuchłych ludzi pod płotami... Ten, kto nie był poza murami tej uprzywilejowanej stołówki, mógłby nawet nie słyszeć o wszystkich strasznościach i okropieństwach otaczającego [nas] głodu.

W okresie uczęszczania do literackiej stołówki mogłem poniekąd obserwować też życie literatów. Co prawda, bywała tam w porze obiadowej przeważnie dziennikarska drobica; „grube ryby” i „filary” literatury udawało się zobaczyć tylko z rzadka i przypadkiem. Oni żywili się u siebie w domu, u rodziny, bo tak było taniej.

Najbardziej utkwił mi w pamięci z jakiegoś powodu Ostap Wysznia², którego tam widziałem, wprawdzie najwyżej ze dwa razy.

Był on pewnego razu niezmiernie ożywiony, z pomocą kierownika hotelu przygotowywał stół na około 8–10 osób, czekając na jakieś dobre towarzystwo, rozstawiając karafki z wódką, butelki piwa, zakąski. Energiczna twarz, pewność ruchów, [cała] jego kulturalna postawa – dotąd stoją mi przed oczyma. Nie wiedziałem wtedy, że za jakiś 1 – 1½ znajdzie się on nagle aż w Tobolsku, na zesłaniu, i że tam sądzona mu była na długi czas skromna rola kierownika klubowego teatru w głuchej syberyjskiej mieścinie, od której i ja mieszkałem niedaleko...

[...]

Wracam jednak do opowieści o swoim nędznym żywieniu.

Nie udało mi się długo jadać obiadów w stołówce literatów. Uzyskać talony było coraz trudniej, a z czasem – stało się zupełnie niemożliwe.

Wspomagać mnie teraz zaczął Matwuj, który zdobywał dla mnie przez swoich kolegów z Akademii Rolniczej talony do ich akademickiej stołówki przy ulicy Sumskiej (trochę dalej w górę za budynkiem *Obkomu* KP(b)U).

Było tu o wiele skromniej, bardziej prymitywnie i karmili gorzej, ale i tak obficie. Znalazłem się wśród charakterystycznych postaci agronomów, hodowców trzody chlewnej etc., z którymi oczywiście nie miałem nic wspólnego. Obaw, że mnie tu odkryją i wyrzucą, miałem tam z jakiegoś powodu mniej, ale wciąż czułem się źle. Byłem wtedy niby pies, który biegał po stołówkach i porywał jedzenie spomiędzy obcych, którzy się zagapili, ludzi...

Tak oto, po obcych kątach, w walce o skrawek wydartego gdzieś jadła, zmagalem się przez cały czas mojego pobytu w Charkowie. Co prawda, będąc co

² Pawło Hubenko (ps. literacki Ostap Wysznia, 1889–1956), pisarz ukraiński. W 1907 ukończył kijowską wojskową szkołę felczerską, potem służył jako felczer w wojsku, następnie w w szpitalu kolejowym w Kijowie; pod koniec 1917 w zarządzie sanitarnym Ministerstwa Dróg URL. Od 1920 w różnych redakcjach: m. in. w wydawnictwie „Knyhospilka”, w gazetach „Wisti WUCWK”, „Selanśka Prawda” i czasopismach „Czerwonij Perec”. Łącznie wydał ponad 150 książek, humoresek, felietonów, opowiadań i miniatur satyrycznych. Aresztowany 25 XII 1933, oskarżony za przynależność do ukraińskiej organizacji kontrrewolucyjnej, decyzją sądowej trójki przy Kolegium GPU USRS z 23 II 1934 skazany na karę śmierci. Kolegium Sądowe OGPU ZSRS z 3 III 1934 zmieniło wyrok na 10 lat pozbawienia wolności. Karę odbywał w Uchcie. Zwolniony 7 X 1943 na podstawie decyzji Kolegium Specjalnego NKWD ZSRS z 25 IX 1943; zrehabilitowany w 1955.

Сибіру лише через рік. Правда, на вулицях міста голодні люди тут не лежали й на очах не мерли, але по закутках, по окремих хатах колгоспників, тощо, – були ті ж картини жебрацтва, пухлих ніг, лячного виснаження, голодних смертей...

У самому місті Камишлові, проте, існували громадські їдальні, вільні для всіх, по комерційних цінах. Масове населення ними, звичайно, користуватися не могло. Ми ж з дружиною харчувалися саме по таких їдальнях, витрачаючи безрозсудно велику частку своєї зарплатні на них. Обіди були напрочуд несмачні: тільки на Уралі вміють так несмачно готувати страву із навіть добрих, найліпших харчів. Здебільшого давали нам «розсолітники» із мішанини квашених овочів, зелених недозрілих помідорів, із огірків, капусти, брюкви, з покидьками третегатункового м'яса. Але все ж це була «страва», якою, хоч і з напівогидою, але можна було насититися.

[...]

[Георгій Самброс³]

ГДА СБУ, ф. 6, спр. 68805-ФП, зошит № 6, арк. 998–1003, 1005–1030, 1031–1032; з. № 8, арк. 1314–1315.

Оригінал, рукопис.

Документ українською мовою.

³ Георгій (Юрій) Самброс (нар. 1895), у 1915 студент Харківського університету фізико-математичного факультету; з квітня 1916 – курсант Київської пішої військової школи, після служив у Білій армії, звідки дезертирував, після чого до 1921 року працював в Ахтирському відділі народної освіти, а потім – зав. учбовою частиною профагротехнічної школи цукрового буряка; з 1923 член-секретар Сумського окружного правління робітників освіти, з грудня 1924 викладач педагогічних дисциплін на 3-х річних Вищих педагогічних курсах у м. Суми, які згодом стали педагогічним технікумом, а з 1930 педагогічним інститутом соц. виху, де він займав посаду зав. кафедрою дидактики, а згодом – доцента. У 1930 був заарештований органами ДПУ, і через 20 днів був звільнений. У 1931 звільнився за особистим бажанням, переїхав до Харкова, де влаштувався на посаду зав. педагогічною практикою студентів Всеукраїнського інституту народної освіти. У кінці 1933, боячись можливого арешту, виїжджає до Челябінської області, де працює спочатку зав. методкабінетом у Камишловському педагогічному технікумі. У 1939 закінчив Московські заочні центральні курси вивчення іноземних мов (німецьку), спеціальність – теорія і практика перекладу. У 1936 вступив і у 1941 закінчив заочно дефектологічний факультет Ленінградського педагогічного інституту ім. Герцена. У 1946 нагороджений знаком «Відмінник народної освіти» РСФСР; у жовтні 1954 Указом Президії ВР РСФСР йому присвоєно почесне звання «Заслужений вчитель РСФСР». У 1955 на 61 році життя Самброс захистив кандидатську дисертацію.

dzień na wpół głodnym, jednak przecież nie głodowałem w pełnym znaczeniu tego słowa. Ludzie tu puchli i marli, a ja, jak i cała masa sowieckich urzędników owego czasu, jako-tako, prawdą i nieprawdą, wykreślałem się i żyłem; tylko schudłem na twarzy. Cały zarobek, prawie bez wyjątku, szedł na jedzenie.

[...]

Jak już pisałem, w 1934 roku z wyżywieniem w Kamyszlowie było źle. Głód, który w 1933 roku osiągnął w Charkowie swoje apogeum – dotarł w pełnym wymiarze na Syberię dopiero po roku. Wprawdzie na ulicach miasta głodni ludzie nie leżeli tu i nie umierali na widoku, ale w zakątkach, w osobnych domach kolchoźników itd. były te same widoki żebractwa, opuchłych nóg, okropnego wycieńczenia, głodowych śmierci...

W samym mieście Kamyszlowie istniały dlatego społeczne stołówki, dostępne dla wszystkich, po komercyjnych cenach. Masowo ludność z nich oczywiście korzystać nie mogła. My jednak z żoną żywiliśmy się tylko w takich stołówkach, wydając na nie bezsensownie dużą część naszych zarobków. Obiady były nad podziw niesmaczne: tylko na Uralu potrafią tak niesmacznie przyrządzać potrawy nawet z dobrych, najlepszych produktów. Przeważnie dawali nam „rozsolniki” z mieszaniny kwaszonych warzyw, zielonych niedojrzałych pomidorów, z ogórków, kapusty, brukwi, z resztkami mięsa trzeciego gatunku. Ale jednak była to „strawa”, którą, choćby na wpół z obrzydzeniem, można było się nasycić.

[...]

[Heorhij Sambros³]

WAP SBU, f. 6, spr. 68805-FP zeszyt nr 6, k. 998–1003, 1005–1030, 1031–1032; zeszyt nr 8, k. 1314–1315.

Oryginał, rękopis.

Dokument w języku ukraińskim.

³ Heorhij (Jurij) Sambros (ur. 1895), w 1915 student fakultetu fizyczno-matematycznego Uniwersytetu Charkowskiego; od kwietnia 1916 uczestnik kursu Kijowskiej Wojskowej Szkoły Piechoty, potem w Białej Armii, skąd zdezerterował; do 1921 pracował w ochtyrskim Oddziale Oświaty Ludowej, następnie jako kierownik naukowy Zawodowej Szkoły Agrotechnicznej Buraka Cukrowego; od 1923 członek – sekretarz sumskiego Okręgowego Zarządu Pracowników Oświaty, od grudnia 1924 wykładowca pedagogicznych dyscyplin na Wyższych Kursach Pedagogicznych w Sumach, które z czasem przekształcono w Technikum Pedagogiczne, a od 1930 Pedagogiczny Instytut Społ[ecznego] Wycho[wania], gdzie zajął stanowisko kierownika katedry dydaktyki, następnie docenta. W 1930 aresztowany przez GPU i po 20 dniach zwolniony. W 1931 wyjechał do Charkowa, gdzie zajął stanowisko kierownika praktyki pedagogicznej studentów Ogólnoukraińskiego Instytutu Oświaty Ludowej. Pod koniec 1933, obawiając się aresztowania, wyjechał do obwodu czelabińskiego, gdzie pracował początkowo jako kierownik Gabinetu Metodyki w kamyszłowskim Technikum Pedagogicznym. W 1939 ukończył Moskiewski Zaoczny Centralny Kurs Nauczania Języków Obcych (niemieckiego), specjalność: teoria i praktyka przekładu. W l. 1936–1941 studiował zaocznie i ukończył Wydział Defektologiczny Leningradzkiego Instytutu Pedagogicznego im. Hercena. W 1946 został nagrodzony medalem „Przodownik Oświaty Ludowej” RFSRS, w październiku 1954 Dekretem Prezydium Rady Najwyższej RSFSR przyznano mu tytuł honorowy „Zasłużony Nauczyciel RFSRS”. W 1955, w 61 roku życia Sambros obronił rozprawę doktorską.

№ 5

Б.д.в., б.м.в. Нотатки невідомого автора про ситуацію в Україні skonфiсковані польською Державною поліцією

[...]

Вже на весну ц[ього] р[оку] появилися в часописах вістки що заповідали великий голод на українських землях Рад[янського] Союзу. Вслід за ними прийшли докладні дані і повідомлення, в котрих ясно було зображено нужденний стан хліборобської України. Визискувана червоною Москвою, осталася Україна вже на весну без хліба, а в осени минулого року засіви були такі слабі, що жнива не могли задовольнити навіть вимоги Москви. Знаючи нерозбірливість у засобах червоних наставників, наперед передбачувалось, що по жнивях останеться Україна без найнеобхідніших засобів до життя. Передбачування ті сповнилися до найменших подробиць.

Сьогодні населення України конає з голоду. Кожного дня гине тисячі хліборобів, котрі не мають змоги користати з того, на що працюють в поті чола. Теперішній стан України такий, якого досі не занотовано ніколи в світовій історії.

На цьому місці слід згадати, в який спосіб Україна досталася під оруду червоних диктаторів і яких засобів та шляхів уживала Москва, щоби допровадити Україну до сьогоднішнього безвихідного становища.

[...]

Сталін опрацьовує гігантські плани, котрі мають поставити Рад[янський] Союз на рівні з наймогутнішими буржуазними державами. Опрацьовуються плани на перспективу найближчих п'яти років, т. зв. «п'ятилетку». Перша п'ятирічка висуває ось такі плани (напрявні):

Всі плани належить перевести в життя не за допомогою чужих капіталів, а заходами самої держави. З цією метою перетворюються 20 мільйонів дрібних селянських господарств на великі державні фільварки – т. зв. «колгоспи», бо того вимагає большевицький соціалізм. Всі ті плани – в напрямі знищення України – держави наскрізь хліборобської. Україну задурманюють будовою Дніпрельстану¹ – моляв – «ми дбаємо за Україну, ми хочемо створити на ній базу комунізму». Створено в той спосіб нову легенду, нову утопію, яку стали поширювати з усім розмахом відомої большевицької пропаганди. І маси знову повірили, що Москва робить все це для якоїсь великої ідеї. А між віруючими знайшлися знову мільйони Українців. Ще один факт, якого не можна замовчати. Кольосальний розмах червоної Москви знайшов багато прибічників закордоном. Чимало визначних Галичан перейшло на бік червоного большевизму, тягнучи за собою малосвідомі необізнані зі справою гурти робітників і селян. На Радянську Україну виїздить ряд людей, котрі повернувшись не можуть нахвалитись великої праці Москви.

¹ Йдеться про Дніпровську гідроелектростанцію Дніпрогес.

Nr 5

B.d.w., b.m.w. Relacja o sytuacji na Ukrainie anonimowego autora, skonfiskowana przez polską Policję Państwową

[...]

Już wiosną b[iejącego] r[oku] w czasopiśmie pojawiły się informacje zapowiadające wielki głód na ukraińskich ziemiach Związku Sow[ieckiego]. W ślad za nimi przyszły dokładne dane i powiadomienia, w których jasno było przedstawione zapotrzebowanie rolniczej Ukrainy. Wyzyskiwana przez czerwoną Moskwę Ukraina już wiosną była bez zboża, a jesienią ubiegłego roku zasiewy były tak słabe, że żniwa nie mogły zaspokoić nawet wymogów Moskwy. Znając nieprzebieranie w środkach czerwonych najeźdźców, z góry było wiadomo, że po żniwach Ukraina pozostanie bez niezbędnych środków do życia. Przewidywania te spełniły się w najdrobniejszych szczegółach.

Dzisiaj ludność Ukrainy kona z głodu. Każdego dnia giną tysiące chłopów, którzy nie mają możliwości wykorzystania tego, co w pocie czoła wypracują. Dzisiejszy stan Ukrainy jest taki, jakiego jeszcze nigdy nie odnotowano w historii światowej.

W tym miejscu należy przypomnieć, w jaki sposób Ukraina znalazła się pod jarzmem czerwonych dyktatorów i jakich środków i sposobów użyła Moskwa, żeby doprowadzić Ukrainę do dzisiejszego położenia bez wyjścia.

[...]

Stalin opracowuje gigantyczne plany, które mają postawić Związek Sow[iecki] na równi z największymi burżuazyjnymi państwami. Opracowuje się plany na okres najbliższych pięciu lat, tzw. „pięciolatkę”. Pierwsza pięciolatka wysuwa następujące plany (kierunki):

Wszystkie plany należy wprowadzić w życie nie przy pomocy obcych kapitałów, a środkami samego państwa. W tym celu przekształca się 20 milionów drobnych gospodarstw wiejskich na wielkie państwowe folwarki, tzw. „kołchozy”, bo tego wymaga bolszewicki socjalizm. Wszystkie te plany prowadzą do zniszczenia Ukrainy – państwa na wskroś rolniczego. Ukrainę mamy się budować Dniprelstanu¹, niby „Dbamy o Ukrainę, chcemy stworzyć na niej bazę komunizmu”. Stworzono w ten sposób nową legendę, nową utopię, którą zaczęto szerzyć z całym rozmachem bolszewickiej propagandy. I masy znów uwierzyły, że Moskwa robi to wszystko dla jakiejś wielkiej idei. A pośród tych, którzy uwierzyli, znów znalazły się miliony Ukraińców. I jeszcze jeden fakt, jakiego nie wolno przemilczeć. Kolosalny rozmach czerwonej Moskwy zjednał sobie wielu zwolenników za granicą. Wielu wybitnych Galicjan przeszło na stronę czerwonego bolszewizmu, pociągając za sobą mało świadome i nie znające sprawy grupy robotników i chłopów. Na sowiecką Ukrainę wyjeżdża szereg ludzi, którzy po powrocie nie mogąc nachwalić się wielkiej pracy Moskwy. Zapominali jednak, że pokazywano

¹ Chodzi o elektrownię wodną „Dnieproges”.

Забували одначе, що їм показувано тільки те, чим можна було похвалитися перед закордоном. Оті нові запроданці комуністичної ідеї руйнували своїм вихваланням всі зусилля тих, котрі явно виступали проти сучасного ладу на Україні. Та повільно слабшає отой телячий захват. Вже по перших роках п'ятирічки виходить ясно, що Москва збагачується коштом України, що увесь план спирається на використання як природних багатств України, так і праці українських селян. Колективізація селянських господарств виявилася руїною хліборобства, визиском хліборобів.

Між тим скінчився термін першої п'ятирічки. Ледве на половину виконала вона свої завдання. Та Сталін не знітився невдачею. Виготовлює він план нової п'ятирічки, в якій уже ясно й недвозначно без ніяких навіть старань заслонитися добром якоїсь ідеї вказано на те, що Україна мусить служити як живитель Москви, мусить постачати всіх потрібних сировини і поживи. Нова п'ятирічка означала відразу знищення України. Бо ж жадано від українських колгоспів стільки всього, що навіть найпошлідовніша праця не могла задовольнити отих домагань.

З того часу починається нелюдське катування закріпаченого селянства України. Щорічно по жнивях наїздять на Україну карні московські експедиції, котрі зброєю змушують селян складати дань Москві. Для України повертаються часи кріпацтва, рабства. Селянин не може користати з того, що напрацював своїми руками. Йому згори визначають пайку таку, щоби він вмер з голоду. Та збори щорічно меншали, а червоний наставник ні на цаль не зменшив своїх вимог. Щораз менше залишалося селянам. Катастрофа наближалася скорим темпом. Восени минулого року засіяно менше як половину того, що передбачила п'ятирічка. Ні карні експедиції, ні заслання на соловецьку каторгу не могли змусити селян до виконання планів повністю. Попросту не було чим засіяти. Зима була предтечею сьгоднішнього становища. Скрізь панував голод, хоча ще не в такому ступені як тепер. Прийшла весна 1933 року, Москва домагалася весняних засівів та селянам нізвідки взяти насіння. Вони терпляче спершу приймають катування Москви. Та дедалі починають вибухати бунти. То в тому, то в іншому селі прогнали селяни карні експедиції. Те й розлютувало до краю Москву. Починається явний наступ на все, що є українським. Тисячі селян гинуть на шибеницях, десятки тисяч конають по тюрмах, сотні тисяч вивозять на соловецькі острови.

Під вивіскою нищення контрреволюції винищується Україна. Та поміж тим весняні засіви не почалися. При найкращих засівах ледве вистачило би на те, щоби заспокоїти Москву. Для працівників не залишилося ні крихти. Побачивши цілком ясно своє безвихідне становище, селяни починають замислюватися над способами собі бодай дещо залишити з результатів своєї праці. Ночами виходять селяни на поля та зривають колоски. Та не довго. Москва заводить на всіх колгоспах нічні сторожі, а винних карається за контрреволюцію примусовими роботами на Соловках. Відносини напружуються. З одної сторони, Москва не думає ні в чому відступити від своїх домагань, з другої сторони селяни, знаючи, що лишається без засобів до

im tylko to, czym można byłoby się pochwalić za granicą. Nowe sprzedawczyki komunistycznej idei niszczyły swoimi pochwałami wszystkie wysiłki tych, którzy jawnie występowali przeciwko ówczesnemu łaadowi na Ukrainie. Ale powoli słabnie ten cielejący zachwyty. Już po pierwszych latach pięciolatki jasno wynika, że Moskwa wzbogaca się kosztem Ukrainy, że cały plan oparty jest na wykorzystaniu zarówno naturalnych bogactw Ukrainy, jak i pracy ukraińskich chłopów. Kolektywizacja wiejskich gospodarstw okazała się ruiną rolnictwa, wyzyskiem chłopów.

W międzyczasie skończył się termin pierwszej pięciolatki. Zaledwie w połowie spełniła ona pokładane w niej oczekiwania. Ale Stalin nie zraża się niepowodzeniem. Przygotowuje plan nowej pięciolatki, w której już jasno i niedwuznacznie, bez jakichkolwiek nawet prób ukrycia się pod jakąś ideą wskazano na to, że Ukraina musi być żywicielem Moskwy, musi dostarczać wszelkich niezbędnych surowców i pożywienia. Nowa pięciolatka od razu zapowiadała zniszczenie Ukrainy. Przecież od ukraińskich kołchozów wymagano tyle, ile nawet najbardziej wytrwała praca nie zdoła spełnić oczekiwań.

Od tego czasu zaczyna się nieludzkie katowanie chłopów pańszczyźnianych Ukrainy. Co roku po żniwach najeżdżają na Ukrainę karne ekspedycje moskiewskie, które siłą zmuszają chłopów do składania danin Moskwie. Na Ukrainę powracają czasy poddaństwa, niewolnictwa. Chłop nie może korzystać z tego, co sam wypracował własnymi rękami. Jemu z góry wyznacza się taką rację, żeby umarł z głodu. I zbiory z roku na rok zmniejszały się, a czerwony nadzorca ani na cal nie obniżył swoich wymagań. Coraz mniej zostawało dla chłopów. Katastrofa zbliżała się w szybkim tempie. Wiosną minionego roku posiano mniej niż połowę tego, co przewidywała pięciolatka. Ani ekspedycje karne, ani zesłania na katorgę na Sołowki nie mogły zmusić chłopów do wykonania planów w całości. Po prostu, nie było czym zasiewać. Zima była zapowiedzią dzisiejszego stanu. Wszędzie panował głód, choć nie w takim stopniu jak teraz. Przyszła wiosna 1933 roku, Moskwa domagała się wiosennych zasiewów, a chłopci nie mieli skąd wziąć nasion. Na początku pokornie przyjmują katowanie Moskwy, ale z czasem zaczynają wybuchać bunt. To w jednej, to w drugiej wsi chłopci przegonili karne ekspedycje. To rozzłościło Moskwę na dobre. Zaczyna się jawny atak na wszystko, co ukraińskie. Tysiące chłopów ginie na szubienicach, dziesiątki tysięcy kona w więzieniach, setki tysięcy wywożą na Wyspy Sołowieckie.

Pod przykrywką niszczenia kontrrewolucji wyniszcza się Ukrainę. I mimo wszystko wiosenne zasiewy nie udały się. Przy najlepszych zasiewach ledwie wystarczałyby na to, żeby zaspokoić Moskwę. Dla pracowników nie zostało nawet źdźbło. Widząc całkiem wyraźnie swoją sytuację bez wyjścia chłopci, zaczynają zastanawiać się nad sposobami zostawienia sobie chociaż czegokolwiek z plodów swojej pracy. Nocami chłopci wychodzą na pola i ścinają kłosa. Ale niedługo. Moskwa wprowadza we wszystkich kołchozach straż nocną, a winnych karze za kontrrewolucję przymusowymi pracami na Sołowkach. Stosunki stają się napięte. Z jednej strony Moskwa nie zamierza zrezygnować z żadnego ze swoich wymogów, a z drugiej chłopci wiedząc, że pozostaną bez środków do

життя, розмірковують над способами визволитись з-під червоної каторги. Так приходять жнива. Знесилені недоїданням із вічно напруженим нервовим очікуванням, селяни не мають сил стати до праці. Та Москва не хоче зрозуміти цього. Нові карні експедиції женуть людей на роботи. Під дулами гвинтівок працюють селяни на годування своїх катів.

Всі продукти вивозяться відразу на Московщину, населення України залишається без засобів до життя, на ласку божу. Починається нелюдська боротьба за шматок хліба. Все це діється тоді, коли під боком усміхнені й задоволені кати потирають руки, тішаються, що їх плани сповнилися: Україна докотилася до краю пропасти й не має змоги затриматися перед падінням. Ще крок, й закотиться та впаде за край пропасти, з якої їй не встати. Так собі планують нагодовані до сита червоні диктатори.

Та план отих катів України не сповниться ніколи. Цілий світ обігли вістки про лихоліття України, лихоліття, якого не пізнав ще жоден нарід на світі. Тисячі часописів описали стан українських земель під Москвою, жакливими фарбами змальовуючи нужду та терпіння 50 мільйонного народу. Вслід за цим влада Радянського Союзу за допомогою своїх дипломатичних представників заперечила ці вістки. Мовляв – це висвітлення справи дуже одностороннє. Натомість голод панує в цілій державі і є наслідком кризи, а не спланованих дій уряду. На доказ того запрошено на Україну кількох визначних політиків, котрі по повороті писали так, що виходило, начебто на Україні не було зовсім зле. Справді голод панує, та не з вини уряду.

Однак не багато повірило тим запевненням Москви й їх запродавців. Доказом є те, що Ліга Націй, Конгрес меншин і парламенти всіх майже держав дебатували над цією справою. Та це тільки для нас доказ, що держави не повірили в пустомельства Москви. А голодним на Україні не принесє воно жодної допомоги. Європейські держави вміли опікуватися за євреями, коли Гітлер прогнав їх з Німеччини. Тоді цілий світ протестував і складав великі грошові допомоги євреям, а коли червоні кати доправили до повної загибелі України, тоді світ дебатувє, визнає потребу негайної допомоги, але на ділі ставиться цілком пасивно до цієї справи.

А те, що голод існує, й то з вини, а радше завдяки послідовній праці московських комуністів, це ясно.

Для зображення теперішнього лихоліття України хай послужить отих кілька картин, створених на підставі листів, присланих з-за Збруча нашими братами. Листи ті тільки чудом дійшли до нас, бо Москва завела сувору цензуру кореспонденції, що виходить поза кордони. І тільки один з тисячі листів доходить до властивих рук.

Час жнив... Гаряче сонце палить немилосердно. Та чомусь ніхто не рухається ні в селі, ні в полі, начебто люди вимерли – вигинули... Доспіле збіжжя хилиться до землі, неначе проситься жати... Та даремно вичікує – не виходить ніхто на поля... По брудних задимлених хатах лежать стогнучи знеможені люди. Аж далече за селом на дорозі курява стала. Щораз більше й скоро наближується до села... Вже видно кінці людські постаті в мунди-

życia zastanawiają się nad sposobami uwolnienia się spod czerwonej katorgi. Tak nadchodzą żniwa. Osłabieni niedojadaniem z nerwami ciągle napiętymi oczekiwaniem, chłopcy nie mają sił stawić się do pracy. Moskwa nie chce tego zrozumieć. Nowe ekspedycje karne gonią ludzi do pracy. Pod lufami karabinów chłopcy pracują na wykarmienie swoich katów.

Wszystkie produkty są natychmiast wywożone na ziemie moskiewskie. Ludność Ukrainy pozostaje bez środków do życia, na łasce bożej. Rozpoczyna się nieludzka walka o kawałek chleba. Wszystko to odbywa się wtedy, kiedy pod bokiem uśmiechnięci i zadowoleni kacy zacierają ręce ciesząc się, że ich plany się powiodły: Ukraina dotarła na skraj przepaści i nie ma możliwości obronienia się przed upadkiem. Jeszcze krok i znajdzie się w przepaści, z której nie będzie się w stanie podnieść. Tak sobie planują najedzeni do syta czerwoni dyktatorzy.

Ale plany tych katów Ukrainy nigdy się nie spełnią. Cały świat obiegły wieści o strasznej tragedii na Ukrainie, tragedii jakiej nie zaznał jeszcze żaden naród na świecie. Tysiące czasopism opisało stan ziem ukraińskich pod [panowaniem] Moskwy, w przerażających barwach przedstawiając niedostatek i cierpienie 50-milionowego narodu. W odpowiedzi na to władza Związku Sowieckiego przy pomocy swoich przedstawicieli dyplomatycznych zaprzeczyła tym informacjom twierdząc, że jest to bardzo jednostronne przedstawienie sprawy. Przecież głód panuje w całym państwie i jest wynikiem kryzysu, a nie celowego działania rządu. Na dowód tego zaproszono na Ukrainę kilku wybitnych polityków, którzy po powrocie pisali tak, że wyglądało, jakby na Ukrainie nie było tak całkiem źle. Wprawdzie panuje tam głód, ale nie z winy rządu.

Jednak niewielu uwierzyło tym zapewnieniom Moskwy i jej sprzedawczyków. Dowodem na to jest to, że Liga Narodów, Kongres Mniejszości i parlamenty prawie wszystkich państw debatowały nad tą sprawą. Jednak było to jedynie dowodem na to, że państwa nie uwierzyły w kłamliwe zapewnienia Moskwy, a głodującym na Ukrainie nie przyniesie to żadnej pomocy. Państwa europejskie umiały ująć się za Żydami, kiedy Hitler przegonił ich z Niemiec. Wówczas cały świat protestował i udzielał wielkiej finansowej pomocy Żydom, a kiedy czerwoni kacy doprowadzili do całkowitego wyniszczenia Ukrainy, wtedy świat debatuje, przyznaje, że potrzebna jest natychmiastowa pomoc, ale zachowuje się całkowicie pasywnie w tej sprawie.

A niezaprzeczalnym [faktem] jest, że głód istnieje i to z winy, a raczej dzięki konsekwentnej pracy moskiewskich komunistów.

Dla przedstawienia obecnej tragedii na Ukrainie niech posłużą tych kilka obrazów, stworzonych na podstawie listów przesłanych przez naszych braci z Zbrucza. Listy te tylko cudem trafiły do nas, bo Moskwa wprowadziła ostrą cenzurę korespondencji wychodzącej za granicę, i tylko jeden na tysiąc listów dociera do rąk adresata.

Czas żniw... Gorące słońce pali niemiłosiernie. A z jakiegoś powodu nikt nie rusza się ani we wsi, ani w polu, jakby ludzie poumierali – wyginęli... Dojrzałe zboże chyli się do ziemi, jakby prosiło, aby je ścinać... Ale daremnie wyczekuje, nikt nie wychodzi w pole... Po brudnych, zakurzonych chatach leżą postępując

рах з багнетами на гвинтівках... В'їздять галопом у село. Тут і там крізь задимлене віконце визирнула голова та скоро знову сховалась. Наїзники в'їхали в село й затримались перед хатою голови місцевої сільради. Силоміць витягають його з хати. Кричить на нього старший, лає останніми словами..., а за хвилину члени карної експедиції розбрелися по селу. Стукають у кожне віконце й кличуть усіх на збір перед хатою голови. Похнюпившись, виходять селяни, мовчки йдуть на означене місце. Старший говорить щось до них, кричить, грозить. За годину мусять усі стати на ланах з потрібним приладдям. За непослух – смерть. Хтось пробує оправдуватись браком сил. Короткий рух рукою і його виводять... За хвилю кілька стрілів і на очах усіх «контрреволюціонер». Через годину село висипало на поля. Жнуть, озируючись на кіннотників, що з гвинтівками наготові проїздять позаду. Спершу робота йде так-сяк... Поволі знесилене тіло відмовляє слухатися. Тут і там падає знеможене на землю. З ними кіннотники поводяться коротко – постріл і вже кінець... На нагадування іншим за контрреволюцію...

Так відбувалися оті жнива, кров селян зрошувала густо ними оброблену землю... Не пощадили нікого... Мовляв, добро революції того вимагає. Насправді, йшлося Москвою про винищення українських селян, яких вічно підозрювано у протиреволюційному русі... В тому напрямі йшла їх робота по жнивах і останніх зборах. Усі зібрані продукти майже цілковито вивезено з України. А коли дещо й залишено, то так начебто на сміх. Щоб не казали, що оставили Україну без продуктів. Зле було на весну, всі очікували жнив. Та ще гірше стало по очікуваних жнивах. У зголоднілих селян забрано майже з рота тяжко зароблений хліб, і з легким серцем Москва залишила мільйони населення на голодну смерть.

Зворушливі, повні трагізму були листи напередодні жнив і в час жнив. Та листи, що тепер доходять до нас, описами своїми перевершують усе. Большевицький рай швидко перетворився на пекло на землі. От один з листів, написаних тридцятилітньою жінкою до родини в Галичині:

«Дорогі Мамуню. Пишу вам цього листа аж тепер, бо раніше не могла я навіть встати з постелі. За тих ваших 10 долярів купили з чоловіком трохи харчів, та чи надовго нам цього станеться. Ліпше було забути за нас, був би вже нам кінець. Тепер заново почнемо мучитись. Краще вже смерть ніж таке життя. Мамуню дорогі. Ви не схочете вірити в те, що вам напишу, але вірте мені, що так бракувало, що ми з чоловіком забили свого Михася. Такий прийшов скрутний час, так нас мучило, що ми божеволіли. Будьте здорові, поздоровіть усіх і поцілуйте рідну землю від нас. Бо ми вже певно ніколи її не побачимо».

А це другий лист.

«Дорогі Вуйно. Питаєте, чи ми здорові. Чи ви не знаєте, начебто не чули, які в нас гаразди. Вже три місяці ніхто з нас доброї і людської страви не бачив, ще з того, як коня вбили. Було на трохи, але як довідались про то в місті, то відразу Івана забрали. Тай до нині сидить. Казали, що худоби не можна нищити, бо то державне. А ми можемо здихати з голоду. Вже

wyczerpani ludzie. Aż nagle, na drodze za wsią zrobiła się kurzawa. Zwiększała się i szybko zbliżała do wsi... Już widać krzepkie ludzkie postaci w mundurach z bagnietami na karabinach... Wjeżdżają galopem do wsi. Tu i ówdzie poprzez zakurzone okno wyjrzała głowa i szybko schowała się z powrotem. Najeźdźcy wjechali do wsi i zatrzymali się przed chatą przewodniczącego, to znaczy wójta. Na siłę wyciągają go z domu. Starszy krzyczy do niego, łaje najgorszymi słowami..., a za chwilę członkowie ekspedycji karnej rozbiegają się po wsi. Stukają w każde okno i wołają wszystkich na zbiórkę przed chatą przewodniczącego. Chłopi wychodzą przygarbieni, w milczeniu kierując się na wyznaczone miejsce. Starszy mówi coś do nich, krzyczy, grozi. W ciągu godziny wszyscy muszą stać się na łańkach z niezbędnymi narzędziami. Za nieposłuszeństwo grozi śmierć. Ktoś próbuje tłumaczyć się brakiem sił. Krótki ruch ręką i go wyprowadzają... Za chwilę kilka strzałów i na oczach wszystkich „kontrrewolucjonista” ginie. W ciągu godziny wypędzono wieś na pola. Żną spoglądając na konnych, którzy z karabinami w pogotowiu przejeżdżają z tyłu. Na początku praca idzie jakotako... Powoli osłabione ciało odmawia posłuszeństwa. Tu i ówdzie bezsilne pada na ziemię. Z nimi konni obchodzą się krótko – strzał i już koniec... Na postrach innym kontrrewolucjonistom...

Tak odbywały się te żniwa, krew chłopów gęsto zraszała obrobioną przez nich ziemię... Nie szczędzono nikogo... Mówiono, że wymaga tego dobro rewolucji. W rzeczywistości Moskwie chodziło o wyniszczenie chłopów ukraińskich, których wciąż podejrzewano o antyrewolucyjny ruch... W tym kierunku przebiegała ich praca podczas żniw i ostatnich zbiorów. Wszystkie zebrane produkty niemal w całości wywieziono z Ukrainy. A jeśli cokolwiek pozostawiono, to były to śmieszne ilości, żeby nikt nie powiedział, że pozostawiono Ukrainę bez produktów. Wiosną było źle, wszyscy czekali na żniwa. Ale jeszcze gorzej było po oczekiwanych żniwach. Wygłodzonym chłopom odebrano prawie od ust ciężko zapracowany chleb i z lekkim sercem Moskwa pozostawiła milion mieszkańców na śmierć głodową.

Wzruszające, pełne tragizmu były listy sprzed i z okresu żniw. Ale listy, które teraz do nas docierają swoimi opisami przechodzą ludzkie pojęcie. Bolszewicki raj szybko zmieniał się w piekło na ziemi. Oto jeden z listów pisanych przez trzydziestoletnią kobietę do rodziny w Galicji:

„Droga Mamusiu. Piszę do was ten list dopiero teraz, bo wcześniej nie mogłam nawet wstać z łóżka. Za te wasze 10 dolarów kupiliśmy z mężem trochę jedzenia, ale czy na długo nam to wystarczy. Lepiej trzeba było o nas zapomnieć, to byłby już z nami koniec. Teraz znów zaczniemy się męczyć. Już lepsza śmierć niż takie życie. Mamusiu Droga. Wy nie zechcecie uwierzyć w to, co wam napiszę, ale wierzcie mi, że mało brakowało, żebyśmy z mężem zabili naszego Michasia. Taki przyszedł ciężki czas, tak nas męczyło, że traciliśmy rozum. Bądźcie zdrowi, pozdróćcie wszystkich i ucałujcie rodzinną ziemię od nas. Bo my już prawdopodobnie nigdy jej nie zobaczymy”.

A oto drugi list:

в селі нема ані живої тварини, все поїли. Від тижня їмо вже м'ясо з людських трупів. Так, Вуйно, дійшли ми до такого, що соромно мені до вас писати. Але що робити. Купити нема за що і де, а заробити нема в кого, навіть якби могла. Простіться від мене з усіма знайомими і дайте комусь на Службу від мене і Івана...».

Чи читали ви колись про такі страхиття в якій книжці. Чи траплялося коли-небудь через довгі роки життя на землі чути про подібні речі. Людина як звірина кидається на трупів своїх братів, мати забиває дитину, а все через голод. Забувають за все, бо над ними чатує смерть.

Кожного дня гинуть сотні – тисячі – сотні тисяч наших братів з-за Збруча, гинуть смертю, яка справляє найбільші муки, і яку довго готував червоний кат. Систематичною працею довели московські наставники Україну до теперішнього становища.

І все те діється тоді, коли французький прем'єр Еррію, повернувшись з поїздки по Рад. Союзу, розповідає людям байки про рай на землі, тоді коли сотні платних найманих агітаторів Москви намагається ввести в оману чужинців, розповідаючи чуда – дива про добробут селян на Україні. І коли червоні кати нищать дощенту Україну, між нами в Галичині ще лишилися сотні людей, які далі вірять у Москву, які запродалися Москві, переважно за грубі гроші. І ми дозволяємо отим зрадникам носити ім'я українця, дозволяємо входити до наших установ і засідати поруч з нами. Дозволяємо, що оті нікчемники сміються нам в очі, проголошуючи свої комуністичні гасла й вербуючи нових членів.

А Ліга Націй у часі, коли допомога є конче потрібною, віддає справу допомоги голодним до розгляду комісії. Немає часу займатися такими дрібницями. А все через те, що за нас нема кому постати, що ми – 50 мільйонний народ, не маємо своєї держави, яка б не потребувала очікувати на ласку всіляких міністрів.

В теперішній час тільки ми, Галичани, можемо допомогти своїм братам. У Львові створено спеціальний комітет допомоги голодним на Україні. Тепер створюються оті комітети по всіх містах. Їх завданням є протестувати проти отого звірячого винищування широких мас українського селянства та надсилання зібраного голодним. Самі ж протести не дадуть поживи.

Що з того, що майже кожне село затвердило резолюції протесту, що з того, що молодь різними способами старається протестувати. Не кажу, що того не треба, ні, протести є необхідні, та попри них треба ділом засвідчити, що життя наших земляків під орудою червоних катів нам дороге. Ми мусимо ділом доказати, що всі наші зусилля йдуть у напрямі покращення долі наших земляків.

Тому наприкінці цього реферату зверталось до всіх наявних громадян, щоби вони на кожний заклик комітетів стали в ряди тих, які хочуть допомогти населенню Східної України.

Та пам'ятайте, що там кожного дня гине нужденною голодною смертю тисячі наших братів. Тому об'єднаймося всі в одному фронті протибільшо-

„Droga Wujenko. Pytacie, czy jesteśmy zdrowi. Czy wy nie wiecie, nie slyszeliście, jakie u nas dobra? Już trzy miesiące nikt z nas dobrego ludzkiego jedzenia nie widział, już dawno zabiliśmy konia. Wystarczyło na trochę, ale jak dowiedzieli się o tym w mieście, to zaraz Iwana zabrali. I do dzisiaj siedzi. Mówili, że nie wolno zabijać bydła, bo jest państwowe. A my możemy zdychać z głodu. We wsi nie ma już żywego zwierzęcia, wszystkie zjedzono. Od tygodnia jemy już mięso z ludzkich trupów. Tak, Wujenko, doszło do tego, że wstyd mi do was pisać, ale cóż robić. Kupić nie ma za co i gdzie, a zarobić nie ma u kogo, nawet gdybym mogła. Pożegnajcie ode mnie wszystkich znajomych i dajcie komuś na Mszę ode mnie i Iwana...”

Czy czytaliście kiedykolwiek o takich potwornościach w jakiegokolwiek książce? Czy zdarzyło się wam kiedykolwiek w ciągu długich lat życia na ziemi slyścić o podobnych rzeczach? Człowiek jak zwierzę rzuca się na trupy swoich braci, matka zabija dziecko, a wszystko przez głód. Zapominają o wszystkim, bo czyha na nich śmierć.

Każdego dnia giną setki, tysiące, setki tysięcy naszych braci zza Zbrucza, giną śmiercią, która przynosi największe męki i którą długo przygotowywał czerwony kat. Systematyczną pracą moskiewscy przywódcy doprowadzili Ukrainę do obecnego stanu.

A wszystko to dzieje się, kiedy francuski premier Herriot, powróciwszy z podróży po Związku Sowieckim opowiada ludziom bajki o rajach na ziemi, podczas gdy setki płatnych najemnych agitatorów Moskwy starają się wprowadzić w błąd obcokrajowców opowiadając cuda-dziwy o dobrobycie chłopów na Ukrainie. I kiedy czerwoni kaci niszczą doszczętnie Ukrainę, w Galicji pozostały jeszcze setki ludzi, którzy wierzą w Moskwę, którzy zapredali się Moskwie przeważnie za grube pieniądze. I my pozwalamy tym zdrajcom nosić imię Ukraińców, pozwalamy wchodzić do naszych instytucji i zasiadać obok nas. Pozwalamy na to, żeby ci nikczemnicy śmiali się nam w oczy, głosząc swoje komunistyczne hasła i werbując nowych członków.

A Liga Narodów w czasie, kiedy pomoc jest natychmiast niezbędna, oddaje sprawę pomocy głodującym do rozpatrzenia przez komisję. Nie ma czasu zajmować się takimi drobiazgami. A wszystko przez to, że nie ma kto stanąć po naszej stronie, że my, 50-milionowy naród nie mamy swojego państwa, które nie potrzebowałoby starać się o łaskę wszelkich ministrów.

W dzisiejszym czasie jedynie my, Galicjanie, możemy pomóc naszym braciom. We Lwowie stworzono specjalny komitet pomocy głodującym na Ukrainie. Teraz powstają takie komitety we wszystkich miastach. Ich zadaniem ma być zaprotestowanie przeciwko temu zwierzęcemu wyniszczaniu szerokich mas chłopów ukraińskich i przeprowadzanie zbiórek dla głodujących. Same protesty nic nie dadzą.

Co z tego, że prawie każda wieś zatwierdziła rezolucje protestacyjne, co z tego, że młodzież stara się protestować na różne sposoby. Nie mówię, że jest to niepotrzebne. Nie – protesty są konieczne i dzięki nim musimy czynnie zaświadczyć, że życie naszych rodaków pod jarzmem czerwonych katów jest dla nas dro-

вицькому, і досягнемо цього, допомагаючи чим хто може, от тим землякам, яких червоні кати хочуть знищити дощенту².

ДАІФО, ф. 68, оп. 1, спр. 241, арк. 87–88 зв.

Копія, машинопис.

Документ українською мовою.

² Вірогідно, ці нотатки готувалися як реферат для оголошення під час проведення зборів українських громад у День української національної жалоби 29 X 1933.

gocenne. Musimy udowodnić, że wszystkie nasze wysiłki zmierzają w kierunku poprawy losu naszych rodaków.

Dlatego pod koniec tego referatu zwracam się do wszystkich obecnych obywateli, żeby na każde wezwanie komitetów stanęli pośród tych, którzy chcą pomóc ludności Wschodniej Ukrainy.

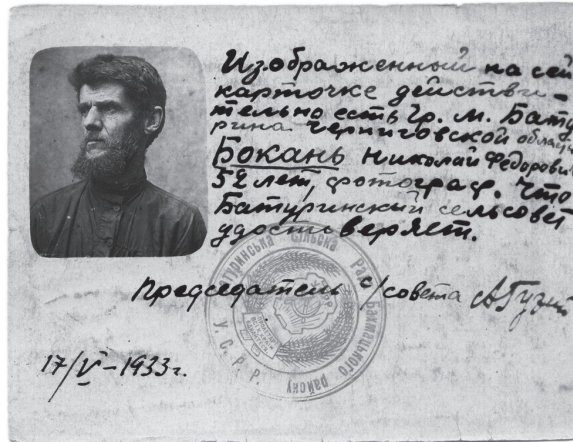
I pamiętajcie, że tam każdego dnia giną straszną śmiercią głodową tysiące naszych braci. Dlatego zjednoczmy się wszyscy we wspólnych działaniach przeciwko bolszewikom, a dokonamy tego pomagając, czym kto może, tym rodakom, których czerwoni kaci chcą doszczętnie zniszczyć².

DAIFO, f. 68, op. 1, spr. 241, k. 87–88 v.

Kopia, maszynopis.

Dokument w języku ukraińskim.

² Prawdopodobnie jest to tekst referatu, jaki miał być odczytany podczas zebrań społeczności ukraińskiej w dzień ukraińskiej żałoby narodowej 29 X 1933.

Zaświadczenie Baturyńskiego Sielsowietu obwodu czernihowskiego z 17 maja 1933 r. ze zdjęciem Mykoły Bokania. W jego sprawie karnej zachowały się unikatowe fotografie z lat 1932–1933 (WAP SBU)

Довідка Батуринської сільської ради Чернігівської області від 17 травня 1933 р. з фотографією Миколи Боканя. У його архівній кримінальній справі збереглися унікальні фотографії періоду 1932–1933 рр.

Jeden z synów M. Bokania w miejscu śmierci głodowej swojego brata Konstantyna, 1933 r. (WAP SBU)

Один з синів М. Боканя на місці, де помер від голоду його брат Костянтин, 1933 р.

Передати до ЗАГСу через родичів померлого або іншим способом

ЛІКАРСЬКЕ СВІДОЦТВО ПРО СМЕРТЬ № 64
(видється безкоштовно)

ЗАГС призначає її прями запису про смерть та надсилає належні стат. орґани.

1. Прізвище Бокань ім'я померлого Константин

2. Стать (чол., жін.) _____ 3. Вік років од народж. 41 або дата народж. _____
19 р. (обов'язково, якщо померлий (а) мол. від 1 року)

4. Дата смерті 1 липня міс. 1933 року

5. Де помер (а): вдома (так—ні) _____ в лікарні (так—ні) _____ Якщо в іншому місці, точно зазначити де саме _____

6. Чи користувався померлий з допомоги цього лікаря (так—ні) _____ або іншого лікаря (так—ні) _____

7. Хвороба чи інша причина смерті (назви хвороб латинськ., укр. або російською мовами)
а) основна причина Виснаження
б) ускладнення _____

8. Причину смерті з'ясовано: а) після розбирання (рентгн. тіла, б) лікарем, що допомагає хворому, в) оглядом мертвого тіла, г) за поясненням родичів померлого (підкреслити)

М. П. _____ Підпис лікаря Висесид _____ ролі
Прилучено до статкартки № _____ району (МР)
[наз. на звороті]

„Союзоргучет“ К. Ф. Ст. Ф-т А₃ 105x143.

Świadcтво zgonu Konstancyzna Bokania z 1 lipca 1933 r. W dokumencie stwierdzono, iż śmierć nastąpiła na skutek wycieńczenia (WAP SBU)

Медичне свідоцтво про смерть Костянтина Боканя 1 липня 1933 р. від виснаження

Mykoła Bokań nad mogiłą zmarłego z głodu syna Konstancyzna, 1933 r. (WAP SBU)

Микола Бокань над могилою померлого від голоду сына Костянтина, 1933 р.

Rodzina Bokaniów. Napis na fotografii w jęz. rosyjskim sporządził M. Bokań, 2 kwietnia 1933 r. (WAP SBU)

Родина Боканів. Напис на фотографії зроблено російською мовою М. Боканем, 2 квітня 1933 р.

Przedstawienie losów rodziny przez M. Bokania, 1933 r. (WAP SBU)

Так М. Бокань зобразив долю своєї родини, 1933 р.

Wywóz zmarłych z głodu. Ulice Charkowa. Fot. austriackiego inż. Aleksandra Wienerbergera z publikacji E. Ammende, *Muss Russland hungern?*

Вивозять померлих від голоду на вулицях Харкова. Фот. австрійського інженера А. Вінербергера (Е. Ammende, *Muss Russland hungern?*)

Kolejka przed pustym sklepem spożywczym w Charkowie.
Fot. A. Wienerbergera, 1933 r.

Черга перед порожнім продуктовим магазином у Харкові.
Фот. А. Вінербергера, 1933 р.

Dzieci Ziemi Czerkaskiej. Fot. ze zbiorów Muzeum Krajoznawczego, 1933 r.
 Діти Черкащини. Фот. з фондів Черкаського краєзнавчого музею, 1933 р.

Kolejka obok sklepu „Torgsin” w Charkowie. Fot. A. Wienerbergera, 1933 r.
 Черга біля магазину «Торгсін» у Харкові. Фот. А. Вінербергера, 1933 р.

Kolejka obok sklepu „Torgsin” w Charkowie. Fot. A. Wienerbergera, 1933 r.
Черга біля магазину «Торгсін» у Харкові. Фот. А. Вінербергера, 1933 р.

Głodujący chłopcy w okolicy Charkowa. Fot. A. Wienerbergera, 1933 r.
Голодні селяни на околиці Харкова. Фот. А. Вінербергера, 1933 р.

Na charkowskim bazarze. Fot. A. Wienerbergera, 1933 r.
На Харківському базарі. Фот. А. Вінербергера, 1933 р.

Zmarły z głodu człowiek na ulicy Charkowa. Fot. A. Wienerbergera, 1933 r.
Померла від голоду людина на вулиці Харкова. Фот. А. Вінербергера, 1933 р.

Верхсуду СССР и прокуратуре Верхсуда СССР, НКЮ союзных республик, председателям краевых (областных) судов, краевым (областным) прокурорам, председателям и прокурорам линейных судов, районным прокурорам.

Председателю ГПУ Украины, полномочным представителям ОГПУ, ДТООГПУ, начальникам оперсекторов.

ИНСТРУКЦИЯ

по применению постановления ЦИК и СНК СССР от 7/VIII-32 г. об охране имущества государственных предприятий, колхозов и кооперации и укреплении общественной (социалистической) собственности.

Раздел 1.

ПРЕСТУПЛЕНИЯ, ПОДПАДАЮЩИЕ ПОД ДЕЙСТВИЕ ЗАКОНА ОТ 7 АВГУСТА.

Закон от 7 августа надлежит применять при хищениях государственной и общественной собственности:

- а) промышленной (хищения заводского и фабричного имущества);
- б) совхозной;
- в) государственных торговых организаций;
- г) колхозной;
- д) кооперативной;
- е) грузов на железно-дорожном и водном транспорте и местном автотранспорте.

Раздел 2.

КАТЕГОРИИ РАСХИТИТЕЛЕЙ И МЕРА СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ, КОТОРУЮ НЕОБХОДИМО К НИМ ПРИМЕНЯТЬ.

1. По делам об организациях и группировках, организованно разрушающих государственную, общественную и кооперативную собственность путем поджогов, взрывов и массовой порчи имущества—применять высшую меру социальной защиты—расстрел, без послабления.

2. В отношении кулаков, бывших торговцев и иных социально-чуждых элементов, работающих в государственных (промышленных и сельскохозяйственных—совхозы) предприятиях или учреждениях, изблеченных в хищениях имущества или растратах крупных денежных сумм этих предприятий, а также должностных лиц учреждений и предприятий, меру наказания; при смягчающих обстоятельствах (в случае единичных и един) высшую меру наказания—десятилетним лишением свободы.

При хищениях, хотя и мелких, совершенных лицами указанных социальных категорий, но влекущих за собой расстройство или остановку работы госпредприятий (хищения частей агрегатов и машин, умышленное уничтожение или порча совхозного инвентаря и т. п.)—также применять высшую меру наказания.

3. В отношении кулаков, бывших торговцев и иных социально-враждебных элементов, проникших в органы снабжения, торговли и кооперации, а также должностных лиц товаропроводящей сети, изблеченных в хищении товаров или продаже их на частный рынок и растратах крупных денежных средств—применять высшую меру наказания, и лишь при смягчающих обстоятельствах, в случаях незначительных размеров хищений, высшую меру наказания заменять десятилетним лишением свободы.

Той же мере наказания подвергать и спекулянтов, хотя непосредственно в хищениях не участвующих, но спекулирующих товарами и продуктами, зная, что товары эти похищены из государственных учреждений и кооперации.

4. В отношении лиц, изблеченных в хищении грузов на транспорте, применяется высшая мера наказания, и лишь при смягчающих обстоятельствах (при единичных случаях хищений или хищений незначительных размеров) может быть применено десятилетнее лишение свободы.

Если хищения на транспорте производятся при участии железно-дорожных служащих и рабочих, то к ним должна применяться та же мера репрессии.

5. В отношении кулаков, как проникших в колхоз, так и находящихся вне колхоза, организующих или принимающих участие в хищениях колхозного имущества и хлеба, применяется высшая мера наказания без послабления.

6. В отношении трудящихся единоличников и колхозников, изблеченных в хищении колхозного имущества и хлеба, должно применяться десятилетнее лишение свободы.

При отягчающих вину обстоятельствах, а именно: систематических хищениях колхозного

хлеба, свеклы и других сельскохозяйственных продуктов и скота, хищениях организованными группами, хищениях в крупных размерах, хищениях, сопровождающихся насильственными действиями, террористическими актами, поджогами и т. д.—и в отношении колхозников и трудящихся единоличников должна применяться высшая мера наказания.

7. В отношении председателей колхозов и членов правлений, участвующих в хищениях государственного и общественного имущества, необходимо применять высшую меру наказания и лишь при смягчающих вину обстоятельствах—десятилетнее лишение свободы.

Раздел 3.

О ПОРЯДКЕ НАПРАВЛЕНИЯ ДЕЛ ПО ХИЩЕНИЯМ.

1. Рассматриваются ППОГПУ:

Дела о хищениях, сопровождающихся массовыми выступлениями, насильственными действиями, террористическими актами, поджогами и т. д., а также дела, по которым проходит организованная группировка с большим количеством арестованных.

2. Рассматриваются соответствующими судами:

Дела о хищениях на жел.-дор. транспорте и все остальные дела, кроме перечисленных в п. 1 настоящего раздела.

Председатель Верховного Суда Союза ССР **А. Винокуров.**

Прокурор Верховного Суда Союза ССР **П. Красиков.**

Зам. Председателя ОГПУ **И. Акулов.**

13/IX 1932 г.

Раздел 4.

О СПЕЦИАЛЬНОМ ПРИМЕНЕНИИ ДЕКРЕТА ЦИК и СНК от 7/VIII—32 г.

1. Допустить применение меры репрессии по делам, подпадающим под действие закона от 7 августа в отношении преступлений, совершенных до издания закона, в случаях, когда преступления имеют общественно-политическое значение.

2. Изъять из подсудности сельских общественных и колхозных товарищеских судов дела о хищениях колхозного имущества.

В ведении сельских общественных и колхозных товарищеских судов оставить лишь дела о преступлениях против личной собственности колхозников и единоличников.

Раздел 5.

О СРОКАХ ВЕДЕНИЯ СЛЕДСТВИЯ ПО ДЕЛАМ О ХИЩЕНИЯХ.

1. Судебно-следственные органы обязаны заканчивать дела и выносить по ним приговоры не дольше, чем в пятнадцатидневный срок с момента раскрытия преступления и возникновения дела.

2. Как исключение, только в отношении дел, по которым проходит большое количество обвиняемых, срок ведения дела и вынесение приговора определяется не дольше, чем 30 дней.

Instrukcja w sprawie prawa o ochronie własności społecznej – „prawo pięciu kłosów”
(WAP SBU)

Інструкція про застосування закону про охорону суспільної власності
(«закону про п'ять колосків»)

Пролетарии всех стран, соединяйтесь! СТРОГО СЕКРЕТНО.
ВСЕСОЮЗНАЯ КОММУНИСТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ (большевиков).
ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ.

№ П116/16-рс.

16.1X.1932 г.

Ч Л Е Н А М Ц К К В К П (б)

Тов. *В.А. Балицкий*

Выписка из протокола № 116 заседания Политбюро ЦК.

16.- Инструкция по проведению закона об охране общественной собственности.

(ИД от 8.1X.32 г., пр. № 115, п.5).

Утвердить текст инструкции Верховсуда СССР, прокурора Верховсуда СССР и ОГПУ по проведению в жизнь закона об охране общественной собственности (см. приложение).

СЕКРЕТАРЬ ЦК

И. Сталин

зф.

Wyciąg z protokołu posiedzenia BP KC WKP(b) podpisany przez J. Stalina w sprawie zatwierdzenia instrukcji egzekwowania prawa o ochronie własności społecznej (tzw. „prawo pięciu kłosów”) rozslany członkom Centralnej Komisji Kontrolnej WKP(b).
Egz. adresowany do zastępcy przewodniczącego OGPU W. Balickiego (WAP SBU)

Підписаний Й. Сталіним витяг з протоколу засідання політбюро ЦК ВКП(б) щодо затвердження Інструкції про застосування закону про охорону суспільної власності («закону про п'ять колосків»), розісланий членам Центральної контрольної комісії ВКП(б). Примірник був адресований заступнику голови ОДПУ В. Балицькому

НАЧАЛЬНИК
ХАРКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО ВІДДІЛУ
ДПУ УСРР

70

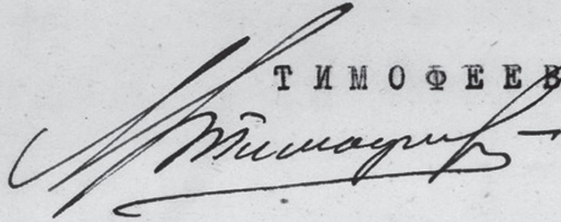
21 " ноября 1932 р.

Службова записка

ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КП/б/У
ТОВ. КОСИОРУ.

При сем направляю сведения об арестованных и подлежащих аресту по учетному и правленческому аппарату колхозов Харьковской Области, согласно В/предложения, по состоянию на 20/XI с.г.

ТИМОФЕЕВ.

718991
21/11/32

Notatka służbowa naczelnika charkowskiego obwodowego oddziału GPU USRS
M. Timofiejewa dla S. Kosiora dotycząca aresztowanych specjalistów i kadry
kierowniczej kolchozów obw. charkowskiego, 21 listopada 1932 r. (WAP SBU)
Службова записка начальника Харківського обласного відділу ДПУ УРСР
М. Тимофеева до С. Косіора про заарештованих фахівців та керівний склад
колгоспів області, 21 листопада 1932 р.

73
СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕРИЯ "К".

СЕКРЕТАРЮ Ц.К. КП(б)У

ТОВ.К О С С И О Р У.

В соответствии с директивой Политбюро Ц.К. КП(б)У, органы ГПУ Украины намечают проведение массовой операции по нанесению оперативного удара по классовому врагу.

Основная цель операции - выявление контр-революционных центров, организующих саботаж и срыв хлебозаготовок и других хозяйственно-политических мероприятий.

На проведение указанной операции мобилизованы все средства нашего чекистского аппарата, с целью вскрытия организующего к.-р. руководства и кулацко-петлюровского повстанческого подполья.

19-го Ноября с.г. были созваны все Начальники Областных Отделов, на совещании с коими проработаны оперативные планы проведения операции применительно к каждой области в отдельности.

Предварительно оперативными Отделами ГПУ УССР (ОО, СПО, ЭКУ), в согласовании с затребованными с мест данными Облотделов, были суммированы все материалы по агентурным делам и учетам к.-р. одиночек, намечаемых к ликвидации.

В результате подготовительных мероприятий, намечено к ликвидации по Украине 436 групповых агентурных разработок с 2.117 чел. фигурантов. Кроме этого, в операцию включаются 1.308 человек к.-р. одиночек.

Операция должна охватить 243 района Украины.

мере представляет собой кулацко-петлюровский и антисоветский элемент.

Так, например, в Харьковской области из 303 человек арестованных, имеется 38 кулаков, 34 бывших белых и петлюровских офицера (теперь - все счетоводы в колхозах) и 23 человека с антисоветским прошлым.

По остальным областям данные о количестве и социальном составе арестованных полностью еще не получены.

Прошу Политбюро утвердить намеренные выше мероприятия, и одновременно дать указания Областным Партийным Комитетам об усилении партийной и советской работы, без чего наши мероприятия не будут иметь должного и нужного нам результата.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ГПУ УССР

Реденс

(С.РЕДЕНС)

22/11-32
"22" ноября 1932 года

№ 169281

г. Харьков

Pismo przewodniczącego GPU USRS S. Redensa do S. Kosiora w sprawie zmasowanej operacji przeciwko wsi ukraińskiej, 22 listopada 1932 r. (WAP SBU)

Перша і остання сторінки доповідної записки голови ДПУ УРСР С. Реденса до С. Косіора про підготовку масової репресивної операції проти українського села, 22 листопада 1932 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ОПЕРАТИВНЫЙ ПРИКАЗ

По Государственному Политическому Управлению УССР

№ 2

«13» февраля 1933 г.

г. Харьков

Организованный саботаж хлебозаготовок, осеннего сева; организованное массовое воровство в колхозах и совхозах; террор в отношении наиболее стойких, выдержанных коммунистов и активистов села; переброска на Украину осенью прошлого года десятков петлюровских эмиссаров, распространение к.-р. петлюровских листовок, в особенности на Правобережье и анализ агентурных материалов—говорили за безусловное существование на Украине организованного к.-р. повстанческого подполья, связанного с закордоном и иноразведками, главным образом польским Главштабом.

Оперативным приказом от 5-го декабря 1932 г. перед органами ГПУ Украины была поставлена основная и главная задача—немедленного прорыва, вскрытия и разгрома к.-р. повстанческого подполья и нанесения решительного удара по всем к.-р. кулацко-петлюровским элементам, активно противодействующим и срывающим основные мероприятия советской власти и партии на селе.

С целью немедленного прорыва и вскрытия к.-р. подполья, в ГПУ УССР была организована Ударно-Оперативная группа, которая за это время успешно развернула ряд дел и вскрыла контрреволюционное повстанческое подполье на Украине, охватившее до 200 районов, около 30 жел.-дор. станций и депо и ряд пунктов пограничной полосы.

В процессе ликвидации установлена связь подполья с закордонными украинскими националистическими центрами (УНР, „УВО“, и УНДО) и польским Главштабом;

Вскрыта крупная шпионская сеть, внедрившаяся в Разведорганы, промпредприятия, транспорт и объекты оборонного строительства;

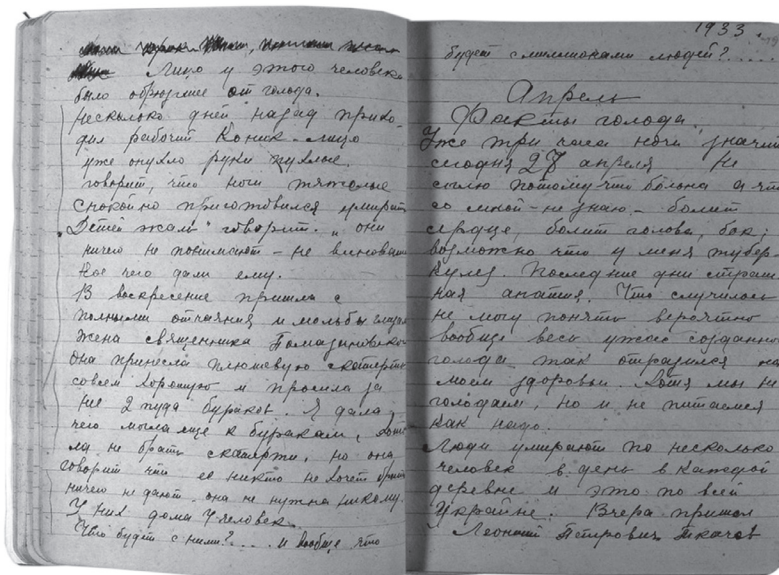
ЭКУ ГПУ УССР вскрыта контрреволюционная организация в сельском хозяйстве Украины, связанная с аналогичными к.-р. организациями в Москве, других частях Союза и с закордоном.

Анализ ликвидированных за это время дел говорит за то, что в данном случае мы столкнулись с единым тщательно разработанным планом организации вооруженного восстания на Украине к весне 1933 года, с целью свержения советской власти и установления капиталистического государства, так называемой—„Украинской независимой республики“.

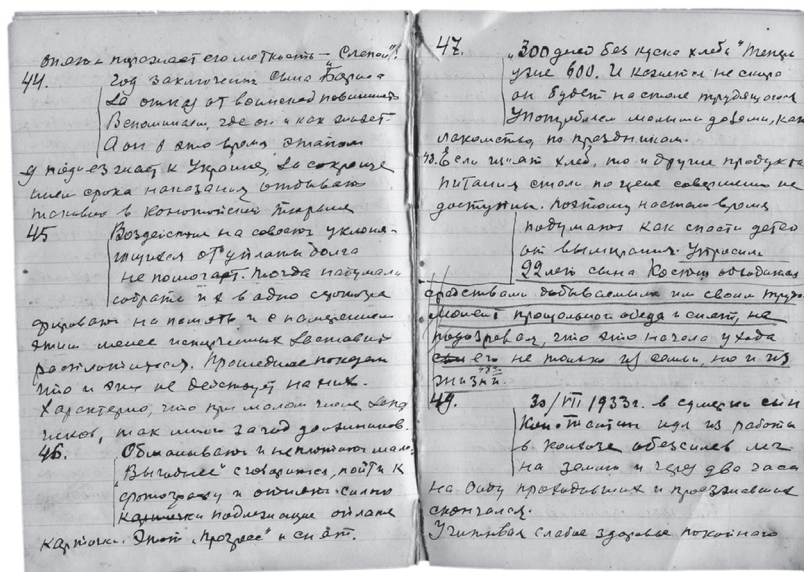
Достигнутые успехи не исчерпывают стоящих перед нами задач по разгрому к.-р. подполья на Украине.

Rozkaz operacyjny GPU USRS w sprawie wzmożenia represji wobec wsi ukraińskiej,
13 lutego 1933 r. (WAP SBU)

Оперативний наказ ДПУ УРСР про посилення репресій проти українського села,
13 лютого 1933 р.

Fragment dziennika Ołeksandry Radzenko dotyczący sytuacji w Charkowie w kwietniu 1933 r. Autorka dziennika została skazana za „antysowiecką agitację” (WAP SBU)
 Фрагмент щоденника Олександрі Радченко із записами про ситуацію в Харкові у квітні 1933 р. Автора щоденника пізніше було засуджено за «антирадянську агітацію»

Fragment dziennika M. Bokania dotyczący śmierci głodowej syna Konstantyna w lipcu 1933 r. Autor dziennika i zdjęć został skazany za „antysowiecką agitację” (WAP SBU)
 Фрагмент щоденника М. Боканя із записами про смерть від голоду сина Костянтина у липні 1933 р. Автора фотографій та щоденника пізніше було засуджено за «антирадянську агітацію»

I

Москва. Крестовский переулок, д. 10, кв. 10
 от г-на Рева Николая Николаевича
 Полтавской области, бригадирского колхоза
 с. Осиновка

Вступило
 4 мая 1940

Дорогой Иосиф Виссарионович!

Вы как видите наши друзья, учителя и отцы
 то у меня явилась смелая мысль написать вам всю
 правду не ту правду которую пишут в газетах ка-
 кой-то вы позволите. Вот она и есть ну это не-
 скольколетняя редкость в таком океане лжи и за эту
 правду писак осаждают газеты а про нас никто
 ни где не станет в заботу, потому что вы от
 нас далеко и про наше горе и страдания не знаете
 Мы колхозники своей области и района не знаем
 а существуем и существуем только для работы
 для государства ну только не для себя наше попо-
 жение из года в год делается все хуже и хуже та-
 кой тяжелой жизни Украина не знала в истории сво-
 ей жизни наш колхозный народ боролся брал и еще
 хуже всего это наш народ голоден и декабри по это
 будет вы даже правители не говорите правду как
 то получается наоборот с правительственной помощью
 предсказывают старухи выжившие из огня и у них
 получается точнее чем у вас. Черная реакция 1933
 голодного года когда люди ели кору из дерева траву
 и даже своих детей сотни тысяч людей умерло из
 голода и все это на глазах коммунистов которые
 ездили в машинах ели наши труды и нагло
 хвалили жизнь, сами конечно были осорочены умища-

Pierwsza strona pisma połtawskiego chłopca M. Rewy do Stalina o masowym głodzie na Ukrainie w 1933 r. Autor listu został skazany za „antysowiecką agitację” (WAP SBU)

Перша сторінка листа полтавського селянина М. Рєви до Сталіна з розповіддю про масовий голод в Україні у 1933 р. Автора листа було засуджено за «антирадянську агітацію»

Арх. № _____

Ф. № 8/у.

Митомирский Оперативный Сектор
СОБ. СЕКРЕТНО.
ГПУ УССР

Эконом Отдел
Группа _____
Управл. _____

АГЕНТУРНАЯ РАЗРАБОТКА

№ _____

Кличка *"Болото"*

Числа 1926 1-аг

Из материалы

Начато _____ 193 ____ г.

Окончено _____ 193 ____ г.

38514

Okładka sprawy agenturalnej kryptonim „Bołoto” Kijowskiego Obwodowego Oddziału GPU USRS, lata 1932–1933 (WAP SBU)

Обкладинка оперативної справи Київського обласного відділу ДПУ УРСР «Болото», 1932–1933 рр.

Заповідання.

Написане тут підслалося не для друку. Так одверто описувати і критикувати життя сучасників і радянську історію, як тут написано, — тоді, за мого життя, не положено було.

Але рукопис є документом доби. З тією ж часу він гідний своєї першої публіцистичної й етичної постановки. Відкриють люди, згадані в ньому, і відпадуть заперечення проти розкриття їхнього життя й інтимних переживань. Рукопис, що має й зараз історично-мемуарну цінність, гни дати нагугати більшої цінності, як документ своєї доби. Можливо, що дещо з нього тоді опрацьовано і для опублікування або, принаймні, для наукового використання дослідниками минулого.

З цих міркувань заповідаю: після моєї смерті передати цей примірник рукопису "Щоднів" до рукописного відділу Української Академії наук у Києві або до Публічної бібліотеки СРСР у Ленінграді.

Автор: *Г. Самброс.*

[Георгій (Григорій) Пилипович Самброс].

Ostatnia wola świadka głodu H. Sambrosa w sprawie prywatnych notatek (WAP SBU)

Заповідання до особистих нотатків свідка Голодомору Г. Самброса

24. В лещатах голоду
и безвыходи.

Явно наближалась і моя зам-
белб... Протягом 1930-1933 р.р. «м'з-
сорубка» невблаганно вмокнувала
мене в свій механізм нищенть, від-
бираючи поволі спогашку громадську
чеснть, добре ім'я, авторитет, полі-
тичні права, а потім і право на
працю, на заробіток.

Власне з ситою вже над самою
першою «м'зсорубки», куди особ-особ
мали зіпхнути мене, на цей раз
вже на фізичне знищення.

Але я не хотів гинуть, пружався.
Пружався навіть тоді, коли держав-

Prywatne notatki H. Sambrosa (WAP SBU)

Особисті нотатки свідка Голодомору Г. Самброса

ського колективізму". За тих умов загальних ревізій і продуктивних утисків — селяни не погували потреби продукувати сільсько-господарчі товари на інших, на продаж. Вони замикались в рямцях свого вузько-натурального господарства, працювали тільки на себе і для себе. Це й привело державу, ушкоджену посухою, до найгострішої голодної кризи.

Друга хвиля голоду — роки 1930-1933. Вона вже, поза будь-які кліматичні причини, випливала тільки із заходів уряду по здійсненню масової колективізації сільськогосподарства. Компартіз тоді спогантку взяла надто гострий курс на загальну примусову колективізацію. У селян відбиралась вся сільськогосподарська власність (земля, коні, реманент) і передавалась у колектив.

Приватне нотатки Н. Sambrosa (WAP SBU)

Особисті нотатки свідка Голодомору Г. Самбрса

А ще раніше, в 1931-1932 роках, живучи в Люботині і їдучи цюранку на дагний поїзд, я з півмісяць, день за днем, спостерігав смерть одної бабусі під тином ... З опухлими від голоду ногами, втративши сили, вона лежала під тином на шльху, що проходив близько самої колії залізничі, повз садіб люботинського дагног при-сілку.

Серед бур'яну, густо вкритого при-дорожним тином, з дерев'яною лискою у головах, поставленою гиюсь сердобол-ною душою дав милоситині, страшна су-хорлявісістю рук, з кістками, шільно об-тягнутими прозорою жовтосірою шкירוю, з лядними, набряклыми, мов колоди, си-німи ногами і роздутими, опухлими об-людзми, на злочому змутьнілими пль-мами сиділи тупі, бездушні оці, — ле-жала вона день за днем, жаклива, мов привид...

Перші дні вона ще рухалась, цюсь шепотіла, коли хтось зупинявся коло неї, а гии далі, день за днем, за-

Prywatne notatki H. Sambrosa (WAP SBU)

Особисті нотатки свідка Голодомору Г. Самброса

Umierające z wycieńczenia konie podczas Wielkiego Głodu (WAP SBU)
Конаючі від виснаження коні під час Голодомору

Wywóz ziarna z kolchozu do punktu skupu. Obwód kijowski, 1932 r. (WAP SBU)
Вивезення зерна з колгоспу на заготівельний пункт. Київська область, 1932 р.

Wiejska dziewczynka w okolicach Charkowa. Fot. A. Wienerbergera, 1933 r.
Сільська дівчинка на околиці Харкова.
Фот. А. Вінербергера, 1933 р.

Wiejska dziewczynka w okolicach Charkowa (?), 1933 r. (WAP SBU)
Сільська дівчинка на околиці Харкова (?), 1933 р.

Ochrona pozostałości zboża na polu kolchozowym przed głodującymi chłopami. Rejon chorolski, obwód połtawski, jesień 1932 r. (WAP SBU)

Охорона залишків врожаю на колгоспному полі від голодуючих селян. Хорольський район Полтавської області, осінь 1932 р.

Przywódcy USRS na trybunie (od lewej do prawej): przewodniczący SNK USRS P. Lubczenko, przewodniczący GPU USRS (wcześniej zastępca przewodniczącego OGPU) W. Balickij, ludowy komisarz oświaty USRS W. Zatonkij, lata trzydzieste (WAP SBU)

Керівники УРСР (зліва направо): голова Ради народних комісарів УРСР П. Любченко, голова ДПУ УРСР В. Балицький, народний комісар освіти УРСР В. Затонський на святковій трибуні, 1930-і роки

Przywódcy USRS na trybunie (od lewej do prawej): przewodniczący GPU USRS (wcześniej zastępca przewodniczącego OGPU) W. Balickij, dowódca Ukraińskiego Okręgu Wojskowego komandarm J. Jakir, sekretarz generalny KC KP(b)U S. Kosior, sekretarz KC KP(b)U P. Postyszew, przewodniczący SNK USRS P. Lubczenko, lata trzydzieste (WAP SBU)

Керівники УРСР (зліва направо): голова ДПУ УРСР В. Балицький, командувач військами Українського військового округу Й. Якір, генеральний секретар ЦК КП(б)У С. Косіор, секретар ЦК КП(б)У П. Постишев, голова Ради народних комісарів УРСР П. Любченко на святковій трибуні, 1930-і роки

WYKAZ SKRÓTÓW

AAN	– Archiwum Akt Nowych
abp	– arcybiskup
ACz	– Armia Czerwona
adm.	– administracji
AK	– Armia Krajowa
AN	– Akademia Nauk
art.	– artylerii
ASRS	– Autonomiczna Socjalistyczna Republika Sowiecka
AW	– Ataszat Wojskowy
b.d.m.	– brak miejsca wystawienia
b.d.w.	– brak daty wystawienia
b.p.	– brak paginacji
b/p	– bezpartyjny
baon	– batalion
bezp. państw.	– bezpieczeństwa państwowego
BK	– (skrót nierozwiązany)
bp	– biskup
BP	– Bezpieczeństwa Publicznego
BP	– Biuro Polityczne
BRP	– Bractwo Ruskiej Prawdy
BS	– Brygada Strzelców
BSRS	– Białoruska Socjalistyczna Republika Sowiecka
c	– centnar
CAW	– Centralne Archiwum Wojskowe
CCzO	– (<i>ros.</i>) Centralny Okręg Czarnoziemny
CDAHOU	– (<i>ukr.</i>) Centralne Państwowe Archiwum Organizacji Społecznych Ukrainy
CDIAU	– (<i>ukr.</i>) Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie
<i>Centrospirit</i>	– (<i>ros.</i>) Centralny Zarząd Państwowego Monopolu Spirytusowego Ludowego Komisariatu Finansów ZSRS
CIK	– (<i>ros.</i>) Centralny Komitet Wykonawczy
CK	– Centralny Komitet
CRK	– (<i>ros.</i>) Centralna Spółdzielnia Robotnicza
CSR	– Republika Czechosłowacka
ctn.	– centnar
CWP	– Centrum Wyszkożenia Piechoty
cz.	– część
CzK	– (<i>ros.</i>) Komisja Nadzwyczajna
d.	– (<i>ukr.</i>) prowadzący sprawę, referent
dac	– dywizjon artylerii ciężkiej

DAIFO	– (<i>ukr.</i>) Archiwum Państwowe Obwodu Iwano-Frankińskiego
DATO	– (<i>ukr.</i>) Archiwum Państwowe Obwodu Tarnopolskiego
DAWO	– (<i>ukr.</i>) Archiwum Państwowe Obwodu Wołyńskiego
dca	– dowódca
DDK	– (skrót nierozwiązany)
Dep.	– Departament
DGren	– Dywizja Grenadierów
DLL	– „Deutsche Lewant Linie”
DOK	– Dowództwo Okręgu Korpusu
<i>dopr</i>	– (<i>ros.</i>) areszt
DP	– Dywizja Piechoty
dr	– doktor
ds.	– do spraw
DS	– Dywizja Strzelców
DTO	– (<i>ros.</i>) Oddział Drogowo-Transportowy
Dtwo	– Dowództwo
DWK	– (<i>ros.</i>) Kraj Dalekowschodni
dypl.	– dyplomowany
Dyw.	– Dywizja
EKO	– (<i>ros.</i>) Oddział Ekonomiczny
Eksp.	– Ekspozytura
<i>Ekспортchleb</i>	– Towarzystwo Eksportu Produktów Zbożowych
EKU	– (<i>ros.</i>) Zarząd Ekonomiczny
EPsz	– (skrót nierozwiązany)
EU	– <i>Encyklopedia Ukrainoznawstwa</i>
f.	– (<i>ros.</i>) zespół archiwalny
<i>Fabzawkom</i>	– (<i>ros.</i>) komitet zakładowy
FNJ	– (<i>ukr.</i>) Front Jedności Narodowej
FTP	– (<i>franc.</i>) Wolni Strzelcy i Partyzanci
FZS	– (<i>ros.</i>) fabryczno-zakładowa siedmiolatka
g	– gram
gen.	– generał
gestapo	– (<i>niem.</i>) Tajna Policja Państwowa
GG	– Generalne Gubernatorstwo
GISZ	– Główny Inspektorat Sił Zbrojnych
GKO	– (<i>ros.</i>) Państwowy Komitet Obrony
<i>Gosbank</i>	– (<i>ros.</i>) Bank Państwowy
<i>Gosplan</i>	– (<i>ros.</i>) Państwowa Komisja Planowania
GPK	– (<i>ros.</i>) Miejski Komitet Partyjny
GPU	– (<i>ros.</i>) Państwowy Zarząd Polityczny
GUGB	– (<i>ros.</i>) Główny Zarząd Bezpieczeństwa Państwowego
GUMR	– (<i>ros.</i>) Główny Zarząd Milicji Republikańskiej

ha	– hektar
HAPAG	– (<i>niem.</i>) Przewozowe Hambursko-Amerykańskie Towarzystwo Akcyjne
INO	– (<i>ros.</i>) Oddział do spraw Obcokrajowców
inż.	– inżynier
IPO	– (<i>ros.</i>) Inspekcja Straży Pogranicznej
<i>Ispolkom</i>	– (<i>ros.</i>) Komitet Wykonawczy
ITL	– (<i>ros.</i>) Poprawczy Obóz Pracy
ITR	– (<i>ros.</i>) Kadra Inżynieryjno-Techniczna
JWP	– Jaśnie Wielmożny Pan
k.	– karta
KA	– Korpus Armijny
kaw.	– kawaleria
KC	– Komitet Centralny
KDP	– Kresowa Dywizja Piechoty
kg	– kilogram
KG	– Komenda Główna
KGB	– (<i>ros.</i>) Komitet Bezpieczeństwa Państwowego
kier.	– kierownik
KK	– Komisja Kontroli
kk, KK	– kodeks karny
kmdr	– komandor
<i>komchoz</i>	– (<i>ros.</i>) [Zarząd] Gospodarki Komunalnej
komis.	– komisarz
KOO	– (<i>ros.</i>) Kijowski Obwodowy Oddział
KOP	– Korpus Ochrony Pogranicza
KP	– Korpus Polski
KP	– Komunistyczna Partia
KP(b)U	– Komunistyczna Partia (bolszewików) Ukrainy
KPK	– kodeks postępowania karnego
KPP	– Komunistyczna Partia Polski
kpt.	– kapitan
KPZU	– Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy
k-r	– kontrrewolucyjny
KR	– (<i>ros.</i>) kontrwywiad
<i>KrajZU</i>	– (<i>ros.</i>) Krajowy Urząd Ziemski
KRO	– (<i>ros.</i>) Oddział Kontrwywiadu
ks.	– ksiądz
KUL	– Katolicki Uniwersytet Lubelski
KW	– Komenda Wojewódzka
<i>leschoz</i>	– (<i>ros.</i>) Gospodarstwo Leśne
<i>Lespromchoz</i>	– (<i>ros.</i>) Gospodarstwo Leśno-Przemysłowe
LWO	– (<i>ros.</i>) Leningradzki Okręg Wojskowy
ŁKSMU	– (<i>ros.</i>) Leninowski Komunistyczny Związek Młodziży Ukrainy
LPCh	– (<i>ros.</i>) Gospodarstwo Leśno-Przemysłowe

m.	– miasto, miejscowość
mjr	– major
mm	– milimetry
MO	– (ros.) obwód moskiewski
MON	– Ministerstwo Obrony Narodowej
MSW	– Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
MSWojsk.	– Ministerstwo Spraw Wojskowych
MSZ	– Ministerstwo Spraw Zagranicznych
MTM	– (ros.) Warsztat Maszyn Rolniczych
MTS	– (ros.) Ośrodek Maszyn Rolniczych
MTW	– Międzynarodowy Trybunał Wojskowy
MWD	– (ros.) Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
<i>narkom</i>	– (ros.) ludowy komisarz
<i>Narkomfin</i>	– (ros.) Ludowy Komisariat Finansów
<i>Narkomindiel</i>	– (ros.) Ludowy Komisariat Spraw Zagranicznych
<i>Narkomles</i>	– (ros.) Ludowy Komisariat Leśnictwa
<i>Narkomsnab</i>	– (ros.) Ludowy Komisariat Zaopatrzenia
<i>Narkomziem</i>	– (ros.) Ludowy Komisariat Rolnictwa
<i>Narobraz</i>	– (ros.) [Wydział] Oświaty Ludowej
NDWP	– Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego
NEP	– (ros.) Nowy Plan Ekonomiczny
NKGB	– (ros.) Ludowy Komisariat Bezpieczeństwa Państwowego
NKID	– (ros.) Ludowy Komisariat Spraw Zagranicznych
NKL	– (ros.) Ludowy Komisariat Leśnictwa
NKWD	– (ros.) Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych
NKZ	– (ros.) Ludowy Komisariat Rolnictwa
NKZS (NKZZS?)	– (ros.) Ludowy Komisariat Zbożowych i Hodowlanych Sowchozów
NRSP	– (ros.) Ludowo-Rewolucyjna Partia Socjalistyczna
NSDAP	– (niem.) Niemiecka Narodowo-Socjalistyczna Partia Pracy
NTSz	– (ukr.) Towarzystwo Naukowe im. Szewczenki
NW	– Naczelny Wódz
o., oo.	– ojciec, ojcowie
<i>Obispolkom</i>	– (ros.) Obwodowy Komitet Wykonawczy
<i>Obkom</i>	– (ros.) Komitet Obwodowy
<i>Obłsnab</i>	– (ros.) Obwodowe Biuro Zaopatrzenia
<i>ObłZU</i>	– (ros.) Obwodowy Urząd Ziemski
OBWE	– Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie
Oddz., O.	– Oddział
ODTO	– (ros.) Wydział Oddziału Drogowo-Transportowego

ODWU	– (<i>ukr.</i>) Organizacja Państwowego Odrodzenia Ukrainy
OGPU	– (<i>ros.</i>) Zjednoczony Państwowy Zarząd Polityczny
Okr.	– Okręgowy
<i>Okrplan</i>	– (<i>ros.</i>) Okręgowa Komisja Planowania
<i>OkrZU</i>	– (<i>ros.</i>) Okręgowy Urząd Ziemski
OMBIT	– (<i>ros.</i>) Okręgowe Międzyzwiązkowe Biuro Inżynierów i Techników
ONO	– (<i>ros.</i>) Wydział Oświaty Ludowej
ONZ	– Organizacja Narodów Zjednoczonych
OO	– (<i>ros.</i>) Oddział Specjalny
ORS	– (<i>ros.</i>) Inspekcja Robotniczo-Chłopska
ORS	– (<i>ros.</i>) Wydział Zaopatrzenia Pracowników
<i>Osoawiachim</i>	– (<i>ros.</i>) Towarzystwo Wspierania Obrony, Budownictwa Lotniczego i Chemicznego
OUN	– (<i>ros.</i>) Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów
OWK	– (<i>ros.</i>) Obwodowy Komisariat Wojskowy
OZU	– (<i>ros.</i>) Okręgowy Urząd Ziemski
p.o.	– pełniący obowiązki
pac	– pułk artylerii ciężkiej
<i>Pajtorg</i>	– (<i>ros.</i>) udziałowe przedsiębiorstwo handlowe
pal	– pułk artylerii lekkiej
państw.	– państwowy
piech.	– piechoty
PKPR	– Polski Korpus Przystosobienia i Rozmieszczenia
plk	– pułkownik
PNW	– (<i>ukr.</i>) Partia Wolności Ludu/Ludowej Wolności
PO	– Punkt Operacyjny
<i>Politbiuro</i>	– (<i>ros.</i>) Biuro Polityczne
pom.	– pomocniczy, pomocnik
por.	– porucznik
post.	– posterunek, posterunkowy
POW	– Polska Organizacja Wojskowa
p.p.	– (<i>ros.</i>) oryginał podpisał
pp	– pułk piechoty
PP	– (<i>ros.</i>) Pełnomocne Przedstawicielstwo, pełnomocny przedstawiciel
PP	– Policja Państwowa
PP	– Policja Polityczna
ppłk	– podpułkownik
ppor.	– podporucznik
PPS	– Polska Partia Socjalistyczna
PRN	– Powiatowa Rada Narodowa
prof.	– profesor

przod.	– przodownik
ps.	– pseudonim
psp	– pułk strzelców podhalańskich
puł	– pułk ułanów
PUN	– (<i>ukr.</i>) Kierownictwo Ukraińskich Nacjonalistów
<i>Rajispolkom</i>	– (<i>ros.</i>) Rejonowy Komitet Wykonawczy
<i>Rajkolchozsojuz</i>	– (<i>ros.</i>) Rejonowy Związek Gospodarstw Kolektywnych
<i>rajkom</i>	– (<i>ros.</i>) rejonowy komitet partii
<i>Rajkooptachsojuz</i>	– (skrót nierozwiązany)
<i>rajpartkom</i>	– (<i>ros.</i>) rejonowy komitet partii
<i>razn/szp.</i>	– (<i>ros.</i>) różne sprawy szpiegowskie
rb.	– rubel, ruble
Ref.	– Referat
<i>reportkom</i>	– (skrót nierozwiązany)
rez. piech.	– rezerwa piechoty
RFSRS	– Rosyjska Federacyjna Socjalistyczna Republika Sowiecka
RIK	– (<i>ros.</i>) Rejonowy Komitet Wykonawczy
RK	– (<i>ros.</i>) Komitet Rejonowy
RKI	– (<i>ros.</i>) Inspekcja Robotniczo-Chłopska
RKK	– (<i>ros.</i>) Rejonowa Komisja Kontroli
RKKA	– (<i>ros.</i>) Robotniczo-Chłopska Czerwona Armia
RKM	– (<i>ros.</i>) Robotniczo-Chłopska Milicja
RKP(b)	– (<i>ros.</i>) Rosyjska Komunistyczna Partia (bolszewików)
RM	– Rada Ministrów
RO	– (<i>ros.</i>) Rejonowy Oddział
ROWS	– (<i>ros.</i>) Rosyjski Związek Ogólnowojskowy
RP	– Rzeczpospolita Polska
RPI	– (skrót nierozwiązany)
RPK	– (<i>ros.</i>) Rejonowy Komitet Partii
RPO	– (<i>ukr.</i>) Rada Pracy i Obrony
RSDRP	– (<i>ros.</i>) Rosyjska Socjal-Demokratyczna Partia Robotnicza
RSI	– (<i>ros.</i>) Inspekcja Robotniczo-Chłopska
SBSK	– Samodzielna Brygada Strzelców Karpackich
SBU	– (<i>ukr.</i>) Służba Bezpieczeństwa Ukrainy
SDKPIL	– Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy
<i>Selpo</i>	– (<i>ros.</i>) Gminna Spółdzielnia Spożywców
SG	– Sztab Główny
<i>sielsowiet</i>	– (<i>ros.</i>) rada wiejska
SKK	– (<i>ros.</i>) Kraj Północnokaukaski
SN	– Sąd Najwyższy
SNK	– (<i>ros.</i>) Rada Komisarzy Ludowych

SO	– (ros.) Tajny Oddział
SO	– Sąd Okręgowy
<i>Sojuzleszag</i>	– (ros.) Związkowe Zaoatrzenie Leśne
SOU	– (ros.) Tajny Zarząd Operacyjny
<i>Sownarkom</i>	– (ros.) Rada Komisarzy Ludowych
SOZ	– (ukr.) [Towarzystwo] Wspólnej Uprawy Ziemi
SPO	– (ros.) Tajny Oddział Polityczny
spr.	– (ros.) nr akt personalnych
SRS	– Socjalistyczna Republika Sowiecka
s/s	– (ros.) tajny współpracownik, tajny informator
st.	– starszy
st. sp.	– stanu spoczynku
STO	– (ros.) Rada Pracy i Obrony
SWU	– (ukr.) Związek Wyzwolenia Ukrainy
sygn.	– sygnatura
Szt. Gł.	– Sztab Główny
<i>Szwiejprom</i>	– (ros.) przemysł krawiecki
t.	– tom
t.	– towarzysz
TASRS	– (ros.) Tatarska Autonomiczna Socjalistyczna Republika Sowiecka
tj.	– to jest
TKP	– (ros.) Chłopska Partia Pracy
TO	– (ros.) Oddział Transportu
<i>Torgsin</i>	– (ros.) [Wszechzwiązkowe Zjednoczenie] Handlu z Obcokrajowcami
tow.	– towarzysz
TPO	– (ros.) Wydział Handlowo-Spożywczy
<i>Traktorocentr</i>	– (ros.) Zarząd Główny Ośrodków Maszyn Rolniczych
UAN	– Ukraińska Akademia Nauk
UAPC	– (ukr.) Ukraińska Autokefaliczna Cerkiew Prawosławna
UBP	– Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
UCK	– Ukraiński Centralny Komitet
UGB	– (ros.) Zarząd Bezpieczeństwa Państwowego
UGRO	– (ros.) Urząd Kryminalny
UHA	– (ukr.) Ukraińska Armia Halicka
<i>Ukrainles</i>	– (ros.) Ukraińskie Lasy Państwowe
UMCh	– (ukr.) Ukraińska Młodzież Chrystusowi
UMGB	– (ros.) Zarząd Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwowego
UN	– Ukraińscy Nacjonaści
UNC	– (ukr.) Ukraińskie Centrum Narodowe

UNDO	– (<i>ukr.</i>) Ukraińskie Zjednoczenie Ludowo-Demokratyczne
UNDP	– (<i>ukr.</i>) Ukraińska Partia Narodowo-Demokratyczna
UNKGB	– (<i>ros.</i>) Zarząd Ludowego Komisariatu Bezpieczeństwa Państwowego
UNKWD	– (<i>ros.</i>) Zarząd Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych
UNTP	– (<i>ukr.</i>) Ukraińska Ludowa Partia Pracy
UPA	– (<i>ukr.</i>) Ukraińska Powstańcza Armia
UPNR	– (<i>ukr.</i>) Ukraińska Partia Narodowej Pracy
UPT	– (<i>ukr.</i>) Ukraińskie Towarzystwo Pedagogiczne
URDP	– (<i>ukr.</i>) Ukraińska Robotnicza Partia Demokratyczna
URK	– Ukraiński Rewolucyjny Komitet
URL	– Ukraińska Republika Ludowa
URO	– (<i>ros.</i>) Oddział Ewidencyjno-Rejestracyjny
USA	– (<i>ang.</i>) Stany Zjednoczone Ameryki
USDP	– (<i>ukr.</i>) Ukraińska Partia Socjaldemokratyczna
USDRP	– (<i>ukr.</i>) Ukraińska Socjal-Demokratyczna Partia Robotnicza
USO	– (skrót nierozwiązany)
USRP	– (<i>ukr.</i>) Ukraińska Socjalistyczno-Radykalna Partia
USRS	– Ukraińska Socjalistyczna Republika Sowiecka
USS	– Ukraińscy Strzelcy Siczowi
UŚl.	– Urząd Śledczy
UTO	– (<i>ros.</i>) Zarząd Zatrudnienia i Nauczania
UW	– Urząd Wojewódzki
UWO	– (<i>ukr.</i>) Ukraińska Organizacja Wojskowa
v.	– verte
VDA	– (<i>niem.</i>) Związek Niemczyzny poza Granicami Kraju
w.	– wiek
w.r.	– (skrót nierozwiązany)
WAO	– (<i>ros.</i>) Wszuchukraińskie Towarzystwo Agronomiczne
WAP	– Wydzielone Archiwum Państwowe
WAPLITE	– (<i>ukr.</i>) Wolna Akademia Literatury Proletariackiej
WCIK	– (<i>ros.</i>) Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy
WCSPS	– (<i>ros.</i>) Wszechzwiązkowa Centralna Rada Związków Zawodowych
WCzK	– (<i>ros.</i>) Wszechrosyjska Komisja Nadzwyczajna
WEO	– (<i>ros.</i>) Wszechzwiązkowe Zjednoczenie Elektrotechniki (?)
WKN	– Wszuchukraiński Kongres Narodowy

WKP(b), WKP	– (ros.) Wszechrosyjska Komunistyczna Partia (bolszewików)
WM	– Wolne Miasto
WMN	– (ros.) Najwyższy Wymiar Kary
WN	– (skrót nierozwiązany)
<i>Wniesztorgrans</i>	– (ros.) Wszechzwiązkowe Zjednoczenie do spraw Obsługi Handlu Zagranicznego
WO	– (ros.) Okręg Wojskowy
woj.	– wojewódzki
<i>wojenwied</i>	– (ros.) Wydział Wojskowy
WP	– Wojsko Polskie
WSWoj.	– Wyższa Szkoła Wojenna
WT	– (ros.) Trybunał Wojskowy
WUAN	– (ukr.) Wszechukraińska Akademia Nauk
WUCIK	– (ros.) Wszechukraiński Centralny Komitet Wykonawczy
WUSPS	– (ros.) Wszechukraińska Rada Związków Zawodowych
WUZ	– (ros.) Wyższa Uczelnia Rolnicza
Wydz.	– Wydział
wz.	– w zastępstwie
<i>Zagotskot</i>	– (ros.) punkt skupu bydła
<i>Zagotzierno</i>	– (ros.) punkt skupu zboża
zał.	– załącznik
zca	– zastępca
ZFSRS	– (ros.) Zakaukaska Federacyjna Socjalistyczna Republika Sowiecka
ZG	– Zarząd Główny
zm.	– zmarł
ZMKZU	– Związek Młodzieży Komunistycznej Zachodniej Ukrainy
ZRK	– (ros.) Zamknięta Spółdzielnia Robotnicza
ZSRR	– Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich
ZSRS	– Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich
ZURL	– Zachodnioukraińska Republika Ludowa
ZWZ	– Związek Walki Zbrojnej

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

а., арк.	– аркуш
ААН	– Архів нових акт
аг. д.	– (рос.) агентурна справа
АН СРСР	– Академія наук СРСР
АРСР	– Автономна Радянська Соціалістична Республіка
а/с, а-с, а/сов, а.с.	– (рос. антисоветский) антирадянський
Б.К.	– (нерозшифроване скорочення)
б.м.в.	– без місця виготовлення
б/п, б/парт.	– безпартійний
БРП	– (рос.) Братство російської правди
БС	– Бригада стрільців
БССР	– (рос.) Білоруська Радянська Соціалістична Республіка
вещ.	– річ
В. срочно	– (рос.) вельми терміново
Від.	– Відділ
ВКП(б)	– Всесоюзна комуністична партія більшовиків
ВЛКСМ	– (рос.) Всесоюзна ленінська комуністична спілка молоді
ВМН	– (рос.) вища міра покарання
ВО	– військовий округ
Вр. нач.	– (рос.) тимчасово начальник
ВР РСФСР	– (рос.) Верховна рада РСФСР
Вр. Оп. Уп.	– (рос.) тимчасово оперативний уповноважений
Врид. нач. облотдела	– (рос.) тимчасово начальник обласного відділу
ВС СРСР	– Верховний суд СРСР
ВТ	– Воєнний трибунал
ВТТ	– виправно-трудова табір
ВУАН	– (рос.) Всеукраїнська академія наук
ВУЗ	– (рос.) Вищий навчальний заклад
ВУСПС	– (рос.) Всеукраїнська рада професійних спілок
ВУЦИК	– (рос.) Всеукраїнський центральний виконавчий комітет
ВЧК	– (рос.) Всесоюзна надзвичайна комісія
ВЦСПС, ВЦРПС	– (рос.) Всесоюзна центральна рада професійних спілок
г., гор.	– (рос.) місто; (рос. год) рік
г.р.	– (рос.) рік народження
га	– гектар
ГДА	– Галузевий державний архів
г-н	– (рос.) пан

ГК	– Головне командування
Гол.	– Головний
Гол. Шт.	– Головний штаб
Госбанк	– Державний банк
гор.	– (рос.) місто
ГПК	– (рос.) міський партійний комітет
ГПУ	– (рос.) Державне політичне управління
гр.	– група
гр., гр-н	– громадянин
губком	– губернський комітет
ГУДБ	– Головне управління державної безпеки
ГУЛАГ	– (рос.) Головне управління таборів
ГУМР	– Головне управління міліції Республіки
д.	– душ
ДАВО	– Державний архів Волинської області
ДАІФО	– Державний архів Івано-Франківської області
ДАТО	– Державний архів Тернопільської області
ДВК	– (рос.) Далекосхідний край
Деп.	– Департамент
Д/строй	– (рос.) Дніпробуд
дер.	– (рос.) село
дер.дер.	– (рос.) селах
держ. безп.	– державної безпеки
Див., див.	– дивись
дипл.	– дипломований
дир.	– директор
ДОК	– (поль.) Командування округу корпусу
Дод.	– Додаток
Допр.	– (рос.) місце попереднього ув'язнення
ДП	– Державна поліція
ДПУ	– Державне політичне управління
др.	– (рос.) інші
д-р	– доктор
ДТВ, Дор. Транс. отдел	– дорожньо-транспортний відділ
ЕКО	– (рос. Экономический отдел) Економічний відділ
ЕКУ	– (рос. Экономическое управление) Економічне управління
єп.	– єпископ
ж.д.	– (рос.) залізниця
жит.	– (рос.) мешканець
зав.	– завідуючий
Заготзерно	– заготівля зерна
Зам.	– (рос.) заступник
зас.	– заснування

Заст.	– заступник
земл.	– землянка
ЗРК	– Закритий робітничий кооператив
ЗСФСР, ЗРФСР	– (рос.) Закавказька Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
ЗО УНР	– Західні області Української Народної Республіки
ЗУНР	– Західна Українська Народна Республіка
Инотдел	– (рос.) заграничний відділ
и т.д.	– і так далі
ИТЛ	– (рос.) Исправительно-трудова лагерь
ИТР	– (рос.) Інженерно-технічні робітники
ІНП	– Інститут національної пам'яті
кав. полк	– кавалерійський полк
кг	– кілограм
КК	– кримінальний кодекс
КК	– Контрольна комісія
км	– кілометр
кол.	– колонія
комзагскот	– (рос.) Комітет заготівлі худоби
комхоз	– (рос.) комуністичне господарство
КОО	– Київський окружний відділ
КОП	– (поль.) Корпус охорони прикордоння
КП(б)У	– Комуністична партія більшовиків України
КПЗУ	– Комуністична партія Західної України
К.Р. отделение	– (рос.) контррозвідувальне відділення
К.Р.О., КРО	– (рос.) контррозвідувальний відділ
к-р	– командир
к-р	– контрреволюція
КрайЗУ	– Крайове земельне управління
л.д.	– (рос.) аркуш справи
Леспромхоз, ЛПХ	– (рос.) Лісне промислове господарство
ЛКСМУ	– Ленінська комуністична спілка молоді України
ЛПГ	– Лісне промислове господарство
м.	– місто
МАССР	– (рос.) Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка
МВС	– Міністерство внутрішніх справ
мед. пункт	– медичний пункт
мес.	– (рос.) місяць
МЗС	– Міністерство закордонних справ
МИД	– (рос.) Міністерство іноземних справ
Мининдел	– (рос.) Міністерство іноземних справ
мес., м-ц	– (рос. месяц) місяць

МК	– (рос.) місцевий комітет
МО	– Московська область
МТМ	– Машинно-тракторні майстерні
МТС	– Машинно-тракторна станція
н/циркуляр	– наш циркуляр
нарком	– (рос.) народний комісар
Наркомзем	– (рос.) Народний комісаріат землеробства
Наркоміндел	– Народний комісаріат закордонних справ
Наркомлес	– Народний комісаріат лісництва
Наркомснаб	– (рос.) Народний комісаріат постачання
Наркомфин	– (рос.) Народний комісаріат фінансів
Наркомпрос	– (рос.) Народний комісаріат промислової кооперації
Наробраз	– відділ народної освіти
нацмен. работа	– (рос.) робота по національним меншинам
нач.	– начальник
НЭП	– (рос.) Нова економічна політика
НКВД	– (рос. Народный комиссариат внутренних дел) Народний комісаріат внутрішніх справ (НКВС)
НКГБ	– (рос. Народный комиссариат государственной безопасности) Народний комісаріат державної безпеки (НКДБ)
НКИД	– (рос.) Народний комісаріат іноземних справ
НРСП	– Народно-революційна соціалістична партія
№	– номер
о.	– отець (духовний)
О.О.	– (рос.) Особливий відділ
О/П	– оперативний пункт
обв., обвин.	– (рос.) звинувачений
обком КП(б)У	– обласний комітет
обл.	– (рос. область; областной) область; обласний
Обл.ЗУ	– (рос.) Обласне земельне управління
Облотдел ГПУ	– (рос.) обласний відділ ГПУ
Обл. Промсоюзе	– (рос.) Союз промислової кооперації
Облпрокур	– обласний прокурор
оборот.	– (рос.) зворот
ОДПУ/ОГПУ	– (рос. Объединенное государственное политическое управление) Об'єднане державне політичне управління
Одокротдел	– (рос.) Одеський окружний відділ
окр.	– округ
ОНО	– (рос.) Відділ народної освіти
ОО	– (рос. особый отдел) особливий відділ

Оп.	– опис
ОРС	– (рос.) Відділ робітничого постачання
особ. совещание	– (рос.) Особлива нарада
отд.	– (рос. отдел, отделение) відділ, відділення
отд., от.	– (рос. отдел) відділ
ОУН	– Організація Українських Націоналістів
п.п., п/п	– (рос.) оригінал підписав
п/уполномоченного	– (рос.) помічник уповноваженого
парт.	– (рос.) партійний
пов.	– повіт
пом.	– (рос. помощник) помічник
пос.	– (рос.) селище
ПП	– (рос.) Повноважене представництво
ППС	– (поль.) Польська соціалістична партія
пр.	– (рос.) інше
Пред. ОГПУ	– (рос.) голова ОДПУ
Пред. правления	
Предсельсовета /	
Пред. Сельсовета	– (рос.) голова правління
прод.	– продовольчий
Промсоюз	– (рос.) промислова спілка
р.	– рік
Райаппарат	– (рос.) районний апарат
Райколхозсоюз	– (рос.) районний зв'язок колгоспів
райком ВКП(б)	– (рос.) районний комітет ВКП(б)
Раймилиции	– (рос.) районна міліція
Райотделение	– (рос.) районний відділ
Райпартком	– (рос.) Районний партійний комітет
Райпрокурор	– (рос.) районний прокурор
Райуполномоченный	– (рос.) районний уповноважений
РВК	– Районний виконком
РИК	– (рос.) Районний виконавчий комітет
РК ВКП(б)	– (рос.) районний комітет ВКП(б)
РКИ	– (рос.) Робітничо-селянська інспекція
РККА	– (рос.) Рабоче-крестьянская Красная Армия
РКК РСІ	– Районна контрольна комісія робітничо-селянської інспекції
р-н	– (рос.) район
р-на	– (рос.) району
РНК	– Рада народних комісарів
роб. св.	– (рос.) робоче зведення
РОВС	– (рос.) Російський загальновійськовий союз
р/отд, Райотдел	– (рос.) районний відділ

РП	– Республіка Польща
РПИ	– (рос.) районна партійна інспекція
Р.П.К.	– Районний партійний комітет
рр.	– роки
РСР	– Радянська Соціалістична Республіка
РСФСР, РРФСР	– (рос.) Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
РСЧА	– Робітничо-селянська Червона Армія
руб.	– (рос.) карбованець
с., с.с.	– село, селах
с.г., с/г.	– (рос. сего года) цього року
с/с	– (рос.) таємний співробітник
с/сов., с/советы	– (рос.) сільські ради
с/х інвентарь	– (рос.) сільськогосподарський інвентар
с/хоз.	– (рос.) сільське господарство
СБУ	– Служба безпеки України
СВУ	– Спілька визволення України
Севкрай	– (рос.) Північний край
сельпо	– (рос.) сільське споживче товариство
Сель-Роб	– Українське селянсько-робітниче соціалістичне об'єднання
Сельсовет	– (рос.) сільрада
СКК	– (рос.) Північнокавказький край
след. дело	– (рос.) слідча справа
см.	– (рос.) дивись
СНК	– (рос.) Рада народних комісарів
Сов. секретно	– (рос.) цілком таємно
Соввласть	– (рос.) Радянська влада
Совнарком	– (рос.) Рада народних комісарів
Совпартшкола	– (рос.) радянська партійна школа
СО	– (рос.) секретний відділ
СОЗ	– (рос.) Спілка обробки землі
соц.	– соціальний
спецдоклад	– (рос.) спеціальне зведення, спеціальна доповідь
СПО	– (рос.) секретно-політичний відділ
Спр.	– справа
СРСР	– Союз Радянських Соціалістичних Республік
СССР	– (рос.) Союз Радянських Соціалістичних Республік
ст.	– станція
ст.	– старший
США	– (рос.) Соединенные Штаты Америки
т.	– том
т., тов.	– (рос. товарищ) товариш

т.г.	– (рос.) поточного року
т.д.	– (рос.) так далі
т.е.	– (рос.) тобто
т.зв.	– так званий
тис.	– тисячі
т.к.	– (рос.) так як
т.п., т.под.	– тому подібне
ТАССР	– (рос.) Татарська Автономна Радянська Соціалістична Республіка
ТО	– (рос.) Транспортний відділ
тов.	– товариш
ТПО	– (рос.) Торгово-споживча спілка
УАН	– Українська академія наук
УВО	– Українська військова організація
УГА	– Українська Галицька Армія
УГБ, УДБ	– (рос.) Управління державної безпеки
УГРО, УРО	– (рос.) Кримінальний розшук
УДБ	– Управління державної безпеки
УК	– (рос.) Кримінальний кодекс
Укр. кат. союз	– Український католицький союз
Укр. парл. Предст.	– Українське парламентське представництво
ул.	– (рос.) вулиця
УМДБ	– Управління Міністерства державної безпеки
УМХ	– Українська молодь Христові
УН	– українські націоналісти
УНДО	– Українське національно-демократичне об'єднання
УНКВС, УНКВД	– (рос.) Управління Народного комісаріату внутрішніх справ
УНКДБ	– Управління Народного комісаріату державної безпеки
УНР	– Українська Народна Республіка
УНТП	– Українська народна трудова партія
УПК	– (рос.) Кримінально-процесуальний кодекс
УПНР	– Українська партія національної роботи
Упр.	– Управа, Управління
УПТ	– (рос.) Українське педагогічне товариство
УРК, Укр. Рев. Комітет	– (рос.) Український революційний комітет
УРО	– (рос.) Обліко-реєстраційний відділ
урож.	– (рос.) уродженець
у/с	– у справах
УСДП	– Українська соціал-демократична партія
УСРП	– Українська соціалістично-радикальна партія
УСРР/УССР/УРСР	– Українська Соціалістична Радянська Республіка

УТО	– (рос.) Управа праці та навчання
УЦКП	– (рос.) Украинский центральный комитет партии
УЦР	– Українська Центральна Рада
ф.	– фонд
Фабзауч	– (рос.) Фабрично-заводське училище
ФЗС	– (рос.) Фабрична заводська семилітка
финорган	– (рос.) фінансовий орган
финотдел	– (рос.) фінансовий відділ
ФНС	– Фронт національної єдності
х/заг	– хлібозаготівля
хут.	– (рос.) хутір
ЦВА	– (рос.) Центральный военный архив
ЦДІАУ	– Центральный державний історичний архів України
ц., цен., цент.	– центнер
ЦИК (Центральный исполнительный комитет)	– (рос.) Центральный исполнительный комитет
ЦК	– Центральный комитет
ЦК ВКП(б)	– Центральный комитет ВКП(б)
ЦК НРСП 11	– центральный комитет
ц.р.	– цього року
ЦРК	– Центральный ринковий комитет
ЦЧО	– Центральна Чорноземна область
ч., час.	– (рос. час) година
чел.	– (рос.) осіб
чл.	– член
ЧК	– (рос.) Надзвичайна комісія
Швейпром	– (рос.) кравецька промисловість
шт.	– штаб
экз.	– (рос.) примірник
ЭКО	– (рос. Экономический отдел) Економічний відділ
ЭКУ	– (рос. Экономическое управление) Економічне управління
ЮЗа ж.д.	– (рос.) Південно-Західна залізниця

INDEKS NAZWISK

- Adam Dawid 1003
Adienko zob. Anienko
Afanasjew Wasyl 401
Ajzincimer 209
Akułow Iwan LXIII
Aleksander II 585
Aleksandrowskij Michaił 961
Aleszko Wasyl 1099
Alochin (Smolarow) Michaił 435
Alphand Charles 635–637, 645
Ałymow Michaił 603, 923
Ambroziak 707
Ammende Ewald 759, 945, 1051
Ammende Ewald 1120
Andriejew G. 639
Andrijowicz Osyp 803
Anienko (Adienko) 1069–1071
Antonenko zob. Antonenko-Dawydowycz Borys
Antonenko-Dawydowycz Borys 563, 567, 603, 921, 923
Aragon (Andrieux) Louis 1097
Arkałbałst 37
Artiuch Nikołaj 47
Arweld 129
Asatkin 1065
Ataman Makar 889
- Babajew 1023
Babjiczuk 423
Babiński Mieczysław 11
Baczynskij Justin 541–543
Baczyński 771, 803
Baczyński Lew 657
Badan zob. Badan-Jaworenko Ołeksandr
Badan-Jaworenko Ołeksandr 605, 861
Bajdamenaker (Bajdemenaker) 341
Balawender Ignacy 291
Balickij Wsiewołod LVII, LIX, LXV, 855, 1001, 1015, 1140
Baljukiewicz 385
Bandera Stepan 89
Barbusse Henri LXXXI
Bart Rafał 981
Bartel Luiza 1009
Barylnikow G. 419
Batijenko W. 475
Baun 903–909, 915–919, 1007
Bekker 383
- Belinow 643–645
Bendyk 781
Bergardt 209
Berndt 99, 327, 701
Bergardt Iwan 983, 993
Bergardt Jekaterina 993
Berson Jan Stanisław (Otmār-Berson) 739
Bieleńkij 859
Bielousow 149, 169, 203
Bieszczynskij 41
Biezugłyj Jefim 639
Bilak Stepan 687–689
Biliński Bohdan 719
Bilas Józef 789
Bilas Wasyl 787
Biłoskurskij Mychajło 729
Biłyk 683
Birklejn 1007, 1011, 1015
Birte 131
Bławacki Wasyl 789
Błażejewska Maria 291, 293
Błażejewski Mikołaj 291
Bobek Bolesław 1045, 1067
Bobek Borys zob. Bobek Bolesław
Bobek Bronisław zob. Bobek Bolesław
Bogusławskij 365
Boguszko 275
Bokaniowie 1119
Bokań Konstantyn 1118
Bokań Mykoła 1079, 1117–1119, 1131
Bonziuk Konstantyn 1073
Bonziuk Krystyna 1073
Bonziuk Mikołaj 1073
Bopp Iwan 347
Borc 1003
Borieckij 641
Borin Boris 289
Borisow zob. Borisow-Kohan Boris
Borisow-Kohan Boris 459, 1055, 1061
Borodienko 411, 415
Bosak 791
Brandt 561
Braun 339
Brygider Wołodymyr 759, 805
Brzezowski 75, 539
Brzezowski Julian 111, 139
Brzostyński Czesław 629, 815
Bucharin Nikołaj 255, 307, 317
Buchholtz 609–611, 961

Buczak 439, 447–449
 Buczko Iwan 625–627, 731
 Budka Iwan zob. Budka Mykyta
 Budka Mykyta 623
 Bunin Jakow 181
 Burgardt Filipp 397
 Burko Dmytro 887
 Busz Christofor 221
 Butorow 909

Cacher M. 211
 Celewicz Wołodymyr 141, 735
 Celman Awgust 85
 Celman Karl 133
 Cerlaine 633
 Charaszkiwicz Edmund Kalikst 1037
 Charchalis Mykoła 729
 Charczuk Mateusz 293
 Charečka Julia 729
 Chatajewicz Mendel LXIII, LXV, 1083
 Chilger 587
 Chilińska Margarita LXXXVII
 Chmielowski Eugeniusz 761
 Chołodnaja 589
 Chomickij 69
 Chomiński Lew 789
 Chomyszyn Grzegorz (Hryhorij) 623, 731, 757, 885
 Chriapko 431
 Chrucki Sergiusz 719
 Chwyłowij (Fitiłow) Mykoła 603–605, 625, 673, 857, 861, 937
 Cimmerman Adam 1023
 Cipuch Jurko 665
 Conquest Robert XLIX
 Curie 649
 Cyba Andrij 353–355, 389–391
 Cyklis 649
 Cylke 917–919
 Cylko 1053
 Cymbał 431
 Cyris 543
 Czabanienko 1067
 Czajkowski 755
 Czajkowski N. 771, 803
 Czarskij 149, 157, 163, 169
 Czehejidze 127
 Czebukin 633–635
 Czepik Jemieljan 533–539
 Czerniajewa Praskowja 135
 Czerniawskij Stiepan 65, 75
 Czernieckij 217

Czertkow 227, 231
 Czornenko Aleksander 687–689
 Czubar Włas LXIII
 Czukur Jura (Jurko) 141, 143, 657, 665, 691–693, 707–709, 719, 807
 Czułakow 215
 Czułkow 593
 Czumaj Maksym 143
 Czuprow 395
 Czyczuł Semen 807
 Czykałenko Łewko (Leon) LXXXI, LXXXIII, 423, 935, 939–941
 Czżu-Czi-Lan 129

Dacków Józef (Józafat) 515–517
 Damanskij 257
 Danati Giorgio 3
 Danilewicz 219
 Dankiewicz 1031
 Danyliw Teodor 729
 Danyłyszyn Dmytro 787
 Dańko M. 625, 681
 Daszewskij 97, 149, 155, 163, 169
 Dąbek Józef 301
 Dejcz Franc 347–349
 Dejcz Josif 347
 Dembowski 741
 Demel Franciszek Władysław 267
 Denikin Anton 185, 193
 Denisenko 563, 921–923
 Detering-Szmidt 35
 Diakonenko W. 361
 Diaszczo 543
 Diatłow Dmitrij 637
 Didrikil E. 881
 Diek 369
 Dienszczuk 545
 Dinius Christian 347
 Dinius Franc 347
 Dirksen Herbert, von 139, 587
 Ditz Franciszek 653
 Dmitrijew (Plotkin) Dymitr 571
 Dobrodickij Nikołaj 37
 Dobrotworcewa 537
 Dol Josif 369
 Dolenko 63–65
 Dolnicki 703, 809
 Dołowczuk Dmytro zob. Lachowycz Jewhen
 Doroszenko Majka 109
 Dowżenko Ołeksandr 1081–1083
 Drelin 127
 Drichel Gustaw 133

Drichel Nataniel 85
 Drużynskij 275
 Dudka Wasilij 193
 Dugan Mikołaj 791
 Dugan Teodor 791
 Dukre 337
 Durdełło Mychajło 143
 Duten Glefner 369
 Dworieckij Aleksandr 533–539
 Dzierżyńska 275
 Dzierżyński Feliks 923

Ejermanch 223
 Ejtenejer 1015
 Eli 993
 Eli Mark 995
 Eli Martin 995
 Emser 341
 Engels Fryderyk 315, 863
 Epp G. 395
 Ersteniuk Mykoła 605, 861
 Erzymalskij 541
 Esse 383
 Esterlan 213
 Ezau Iwan 393

Fabricius 131
 Fabricius Gienrich 133
 Fabricius Rubin 133
 Farion Hryhorij 747
 Fedorciw Fed' 553
 Fenczuk Michał 705
 Fenske Rudolf 131–133
 Fettich 209
 Fichtner A. 219
 Fiks Franc 993
 Fiks Franciszko (Franciszka?) 993
 Fiks Iwan 995
 Fiks Rafał 995
 Fiksler 371
 Filipiak Mirosław LXXXVII
 Filatow 379
 Fiodorow Iwan 213
 Fiszer Josif 1015
 Fiszkin 571, 593
 Fitiłow Mykoła zob. Chwyłowyj Mykoła
 Flek 1023
 Fostij Hryhorij 405
 Frank 897
 Fredro Aleksander 623
 Fridc A. 219
 Frizen 1021

Fujiga 645
 Gacembler Michaił 1021
 Gageimeier 903
 Gaj (Sztokland) Mark 433
 Gajlunskij 633, 635
 Gajrakiewicz Wasyl 523
 Gajster 1053
 Galickij 287
 Gallati 351
 Galotzy Zdzisław 707
 Galuk-Bajda-Majski 423
 Gan 357
 Ganewicz 215
 Garder Iwan 395
 Gartmann Jewgienij 915, 919
 Gaskonskij Aleksiej 65, 73
 Gaskonskij Pawieł 63–65, 75
 Gawriuk M. 639
 Gawroński Jan 619
 Gawtuniak Piotr 141
 Gec 209
 Gec Johann 215
 Gejdebrecht Abram 393
 Gejs K. 347–349
 Gejzer 321
 Gelfand 633–635
 Georgijew 211–213
 Gerber 383
 Gergart Iwan 347
 Geringe 109
 Geringes 337
 German Jakow 209, 217
 Gibert Martin 393
 Ginko I. 217
 Gipszer 133
 Glaubic Asaf 85
 Glinskaja 337
 Głowiński Eugeniusz (Hłowiński Jewhen) 941
 Gnajzer 85, 109
 Gofauf I. 981
 Goff Anton 983
 Gofman Anton 979, 983–987, 1019–1023
 Gojchman 639
 Gokieleckij 275
 Golik 545
 Gołembowska 275, 337
 Gołowko Matwiej 191–195
 Gołubokij 1069–1071
 Gopfauf Monika 989, 1021–1023
 Gorch G. 215
 Goriec 195
 Gorodinskij Leonid 541–543

Gorris 645
 Grabczenko 391
 Graziosi Andrea XLVII, LI
Graziosi Andrea XLVII, LI, LVII
 Grekowa 695
 Gress Michaił 895
 Grigorowicz 75
 Griszyn 963
 Grodowski Mieczysław Szymon 775
 Grodskij 337
 Groznyj 61
 Gruszko 541
 Gułow 427
 Gułyj Dmitrij 1003
 Gun Jelizawieta 209
 Gutry (Guttry) Jan 935

 Hajdukewycz Ostap 747
 Hajzler 353–355
 Harasymiuł Demian 703–705
 Harland Władysław Wojciech 615, 927
 Hencke Andor 881, 903–909, 915–919, 1007
 Herasymowicz Sylwester 839
 Herriot Édouard LXXV, LXXXI, LXXXIII, 633–
 –639, 643–651, 699, 759, 1113
 Hirniak 787
 Hitler Adolf 563–565, 907–909, 917, 1001–
 –1003, 1109
 Hłowiński Jewhen zob. Głowiński Eugeniusz
 Hłuchaniuk Wasyl 143
 Hobiak Michał 789
 Hol Wasyl 747
 Hołówko Tadeusz 787
 Hołubasz 837
 Horodyski Stefan 883
 Hruszewskij Mychajło 857
 Hrycak 759, 805
 Hryniw M. 729
 Hrywnak (Hrywniak) Andrzej 713, 717–719,
 841
 Hubenko Pawło zob. Wysznia Ostap
 Hudyma Zachary 601
Hunczak Taras XLVII, LXXXI
 Huniowski Aleksander 889–891

 Iłaszenko Josyp 1077
 Iljickij Josif 365, 409, 571, 593
 Incen 393
 Innitzer Theodor 669, 733, 943–945
 Irpe 109
 Iwanow 365, 409, 455, 479
 Iwanowskij 199, 203, 251, 277, 335, 455

 Jafimowicz 275, 411
 Jagoda Gienrich 151, 157, 331, 433, 451–455
 Jakir Jona 1140
 Jakowiec Danił 65, 73–75
 Jakubiak Wasyl 803
 Jałowyj Mychajło 605
 Jancen 1015
 Jancen Abram 395
 Janecki Gustaw 711
 Janke Friedrich 135–137
 Jankowski Henryk 121
 Janni 219
 Januszkiewicz 207
 Jaremak Wasyl 747
 Jarzemskij Andriej 65, 73
 Jaworskij Oteksa 747
 Jaworskyj Matwij 861
 Jefremow Serhij 239
 Jefremow zob. Tomskij Michaił
 Jemieljanow Aleksandr 51, 57
 Jergijew Dmitrij 213
 Joulien 633
 Jugern 649
 Julis, de 647–649
 Jurczenko 257
Jurenko Oleksandr XLIX
 Jurowskij Jefim 1063–1065
 Juryk 889
 Juszczenko Wiktor XLI, XLIII

 Kacemba 275
 Kacnelson Zinowij 961
 Kaczyński Lech XLI
 Kaganowicz Łazarz LXIII, LXIX
 Kahan zob. Mironow Lew
 Kairis 589
 Kalba Jarosław 747
 Kalina 75
 Kalinin Michaił 31–33
 Kałatur Aleksandr 431
 Kałużnyj 861
 Kamieniew (Rozenfeld) Lew 305, 317
 Kaminskij 651
 Kaminskij Jakow 87, 115, 139, 187
 Kamińska Julia 715
 Kaniajew G. 431
 Kaniecka Awgust 85
 Kantor 211–213
 Kapustiec 565
 Kardasz-Grinfield (Kardasz) Abram 187
 Karielin S. 957

Karszo-Siedlewski Jan 261, 461, 503, 507, 519,
 551, 607, 725, 975
 Karusiewicz Josif 71, 75
 Kasztaniuk 787
 Kazakow 611
 Kedryn-Rudnicki Iwan 553
 Kegler zob. Kigler
 Keller Jekaterina 995, 1021
 Keller Michaił 979–985, 989, 991, 1019
 Kenigsfeld 107
 Kigler (Kegler) 21, 387, 465, 499, 587, 971,
 1051
 Kilerog 603
 Kipeć Konstanty 93
 Kirsz N. 423
 Kiwajło Jemieljan 533–539
 Kleingolc 879
 Klimienko 639
 Klize Herbert 1007
 Kłym Wasyl 705
 Knebel 109
 Kobyłańska 913
 Koch 285
 Kochan Wołodymyr 683
 Kocyłowski (Kocyłowski) Józafat 623, 731,
 785
 Koczin 479
 Koczmargin 909
 Kogoj F. 541, 547
 Kohut Osyp 657
 Koller Stanisław LXXXVII
 Kolesa 923
 Kołodziejski Bolesław 523
 Kołtunow Lazar 541, 545, 597
 Kondratczuk 545
 Kondrańjew 239
 Konowalec Jewhen 89, 565, 753, 829, 957
 Konowalów 857
 Kopp Teobolt 1023
 Korczyński Iwan 839
 Korieckij 211
 Kornelzon Karolina 1003, 1009
 Korol Jefim 71, 75
 Korotkow 63
 Kosminskij Iwan 65, 71, 75
 Kosior Stanisław LXIII, LXV, 311, 829, 855,
 857, 905, 1041, 1127–1129, 1140
 Kostiuk Wasyl 747
 Kosynka (Strileć) Hryhorij 921–923
 Kościew (Kościw) Miron 801, 815
 Kotlin 213
 Kowalskij Nikolaј 541
 Kowcz 775, 887
 Kozłow I. 541
 Kozoriz Mychajło 859
 Kożemiakina Uljana 135
 Krajewski Wincenty 11
 Kramarenko 541, 545
 Krig Artur 131, 135–137
 Krikun 547
 Kristal 1065
 Kriwiec Jefim 5, 17
 Kriwko 431
 Kruszelnycykj Kornyło 729
 Kruszynskij (Kruszynsky) Josif 981, 985–989,
 995, 1019, 1023
 Krysa Iwan 789
 Krzyżanowski 803
 Kubijowicz Wołodymyr 939
 Kujbyszew Walerian 451–453
 Kulczyćkyj Stanisław XLVII
Kulczyćkyj Stanisław XLVII, LV, LIX
 Kulikow 389
 Kułabuchowa 455
 Kułakowski Franciszek 89
 Kumerfeld 83, 139, 919
 Kun Dominik 347
 Kundt 871
 Kupfer 1009
 Kupper Jakow 993
 Kupper Ludmiła 993
 Kupper Monika 993
 Kurbas Łeś (Ołeksandr) 861
 Kurc 225
 Kurkow Wasilij 961
 Kurnicki Piotr LXXIX, 489, 723, 739, 821, 823,
 901, 933, 975–977, 1027
 Kurok 917–919
 Kustoł 219
 Kuszniur Michaił (Mychajło) 757, 805
 Kuszniur Wasyl 757–759
 Kuśnierz Robert LI
Kuśnierz Robert LI, LIX, LXI, LXXI–LXXV
 Kuziem 69
 Kuziewicz Mikołaj 891
 Kuzyk Stepan (Stefan) 691–693, 799
 Kuźma Ołeksza 735
 Kuźmowicz Wołodymyr 679
 Lachowycz Jewhen 957
 Laubengeimer 111
 Ledok F. 639
 Lefler 223
 Lejbbrandt Gustaw 383

Lejberg 207
 Lejborant 379
 Lejcht Christian 371
 Lejngardt R. 423
 Lemisz Iwan 193
 Lenin Włodzimierz LI, LIII, 31–33, 255, 313–
 –315, 323, 341, 415, 435, 863
 Lenu 917–919
 Leoniuk Foma 81, 963
 Lepert Ignat 995
 Lepienczuk Aleksandr 69, 73–75
 Leplewskij 643
 Letto Antonio 3–7
 Leubengeim 139
 Lewicki 755
 Lewicki 787
 Lewicki Dmytro 141, 553
 Lewickij Nikołaj 69, 75
 Lewiński 815
 Lewsza Dorota LXXXVII
 Lindeman 371
 Linke 1007
 Lipiński Mirosław 713
 Lisica 545
 Litwinow Maksim LXXXI, 819, 943
 Litwinowicz Grigorij LXXXIII, LXXXV, 959,
 1029–1035
 Lockhart Robert Bruce 819
 Loran Rafał 223, 985, 993–995, 1019–1023
 Lubzenko Panas 1140
 Luc 1015
 Lucien 635
 Lussand (Lassand?) J. 977

 Łachno-Doroszenko 109
 Ładyka Dmytro 657, 687–689
 Łagoda Jan LXXXIII, 949, 955
 Łakota Grzegorz (Hryhorij) 625, 731
 Łamboj 981, 989
 Łaszewicz Michaił 307
 Łatyszewski Iwan 625, 731
 Łazarewski Gleb (Łazarewskij Hlib) 941, 947
 Łemecha Oksana 761
 Łepki zob. Łepkyj
 Łepkyj (Łepki) 759, 805
 Łiškiewicz Taras 761
 Łobacz-Żuczenko 431
 Łoboziebieł 275
 Loginow 395
 Lombak Johann 155
 Łoś Jan Stanisław (Łoś Stanisław) 675
 Łozing 383

 Łoziński Mychajło 859
 Łucki Ostap 141
 Łukasiewicz Juliusz 511
 Łukaszewicz Andrzej (Łukaszewycz Andrij)
 939, 941
 Łunga Aleksiej 1045
 Łuniew 633, 651
 Łyczak Paweł 495
 Łysko 795, 887
 Łysko Włodzimiera 795, 887
 Łyskun 69
 Łytwynenko-Morozenko Iwan 423
 Łytwenowicz Bohdan 757

 Mace James XLVII, XLIX
 Mach 275, 339
 Machno Nestor 191–193, 303
 Macijewycz Kost' 361
 Majba Andrzej 889
 Majer Matwiej 347–349, 397
 Majewskaja 337, 411
 Makiwka Stepan 143
 Makowśkyj 921
 Maksimczuk 75
 Maksimowicz 857
 Makuch Iwan 657
 Malewickij 283
Malinkowycz W. LIX
 Maluta Wasilij 41, 47
 Mamczij 423
 Mardian Iwan 209
 Margen 635
 Markowskij 221, 281
 Marks Karol 435, 863
Maroczko W. XLVII, LXIX
 Martin Terry XLVII
Martin Terry XLVII
 Marynowicz Józef 789
 Matczak Mychajło 553, 657
 Matkowski Teodor 523
 Matraś Zdzisław 661
 Mauch P. 211
 Mazer 383
 Meins 139
 Mejder Angela 1021
 Melnyk Andrzej 89
 Melnyk Mikołaj Matijiw 837
 Melnyk Wasyl 729
 Meriano Francesco Ernesto 3
 Merklinger W. 145, 179, 321
 Meslé François XLVII
Meslé François XLVII

Mewes Karsten 229–231, 327, 357
 Michalewskij (Mychalewski) Bohdan 813
 Michalskij 337
 Michaluk Michał 889
 Mielcer 437
 Mikado zob. Karszo-Siedlewski Jan
 Mikelkeikołaj 347
 Mikiejewicz 411
 Mikiewicz 127
 Mikłaszewskij Fiodor 67, 75
 Mikojan Anastas 451, 453
 Mikołaj II 57, 415
 Milke Albert 87
 Miller 585
 Miłoszewski Zdzisław 725
 Minajew 353
 Minajew zob. Minajew-Kaniewskij Siergiej
 Minajew-Kaniewskij (Minajew) Siergiej 1057–
 –1061
 Mironow (Kahan) Lew 365, 409, 477, 593, 765
 Mitani Sudzeo (Sidzuo) 125
 Mołotow 383
 Mołotow Wiaczesław LXIII, LXXI, 441, 1097
 Morgulis 545
 Moroz 761
 Mostowyj Ołeksza 747
 Mowinckel Johan Ludwig 943
 Mozer Filipp 397
 Możajewa 409, 477
 Mudryj Wasyl 141, 553
 Mugeridge Malcolm LXXIII
 Müller 979
 Musiewicz Kornel 523
 Mychalewski zob. Michalewski Bohdan
 Myhał Konstanty 683
 Mykietiuk 705
 Mytrowna Trenba Motria 403

 Nachbauer 995
 Nadolski (Nadolsky) Johann 989, 995, 1021–
 –1023
 Nadson 447
 Nalewajko Napoleon zob. Kurnicki Piotr
 Nawrocki Osyp 657
 Nejfeldikołaj 1015
 Nejiła Michał 143
 Nejman Emil 87
 Niebiesnaja 417
 Nieboga Bogumiła 291
 Nieczajew I. 303, 317–319
 Nielippa Jakow 201
 Niemkiewicz Stefan 295–299

 Niezbrzycki Jerzy 573
 Nieżywoj 651
 Nikelberg Gawriło 195
 Nikołajew 317
 Nikowśkij Andrij 939
 Niłow 227, 349
 Noguchi Iosio 13–15, 49–51
 Norte 961
 Nykyforjak 759, 805

 Obert (Obertt) Jekatierina 1021–1023
 Ochrymowicz Wołodymyr 553
 Odenbach 339, 411, 417
 Odincow Aleksandr 1053–1057, 1061
 Okopskij 241, 533–539
 Olejnik Iwan 67–69
 Oleśnicka Zofia 759, 805
 Oleśnicki Julian 687–689, 757–761
 Onuferko 759, 805
 Onyszkiewicz Stepan (Stefan) 791
 Orlik 47
 Orłowski Olgierd zob. Niezbrzycki Jerzy
 Orłowskij 87
Orlenko P. LXXIII
 Osiczniuk 495
 Osmólska Ola zob. Pisarczykówna Józefina
Osokina Elena LXIX
 Oster 87
 Ostranina 565
 Otmar-Berson zob. Berson Jan Stanisław
 Otton 645
 Owsianko Piotr 533–539
 Ozerśkij Jurij 859
 Ozimkiewicz Jan 787
 Ozynkewycz Iwan zob. Ozimkiewicz Jan

 Pac 917
 Pachomow 633–637
 Pajuk 599
 Palijiw Dmytro 553, 621, 625, 687–689, 839
 Pan Jakow 117
 Panasiuk Mychajło 737
 Panejko Wasyl 553
 Papaioannis 57
 Papiernyj Lew 1063–1065
Papuha J. LXXIII
 Paszczenko zob. Simoncowa Tatiana
 Pawielko Alfiej 67–69
 Pawliw (Pawłow) Ostap 807
 Pawluk Jakow 491, 495–497
 Pawłow 331, 765
 Pawłow Ostap zob. Pawliw Ostap

Pawłowicz 127, 417
 Pejczew 221
 Pelenśkyj Zynowij 759
 Penner Dawid 393
 Petlura Semen 65, 71, 193, 423, 615
 Petrowski 1039–1043
 Pidmohylnyj Walerian 563
 Piekarska Anna Karolina LXXXVII
 Pienow 213
 Pieracki Bronisław 483
 Piercow Jurij 227
 Pieria F. 215
 Pietrowskij 383
 Pil Ch. 211
 Piłsudski Józef 217
 Pisarczykówna Józefina (Osmólska Ola) 483,
 573, 595, 607, 699
 Piskariew 881
 Pienieckij 337
 Pius XI (Achille Ratti) 621
 Piwowarczyk (Pywowarczyk) Katarzyna 403–
 405
 Plett 1013
 Płachta Jan 755, 797
 Płotkin zob. Dmitrijew Dymitr
 Płużnyk Jewhen 563, 603
 Pochiłow 195
 Podkuj-Mucha Jefim 63–67, 75
 Popiel Leon zob. Pisarczykówna Józefina
 Popow 427
 Popow 603
 Popowicz 757
 Porajko Wasyl 861
 Postyszew Pawło LXIII, LXV, 603–605, 833,
 849, 855–857, 861, 869, 905–907, 1041, 1140
Potocki Robert 939
 Prejss Ida 909
 Prichodko 863
 Primikirio 57
 Procel 209
 Projfen 209
 Prokofjew Georgij 477
 Pronin 497
 Prystasz Julian 683
 Pyłypczuk Pyłyp 939
 Pyndus Jarosław 761
Pyrożkowa S. XLVII
 Pywowarczyk Katarzyna zob. Piwowarczyk
 Katarzyna

 Rabe Willi 383
 Radzenko Iwan 115

 Radzenko Ołeksandra 1131
 Radek (Sobelson) Karol 307
 Radomyśliskij Owsij Hersz zob. Zinowjew Gri-
 gorij
 Radziwił 491
 Rajca Czesław LI
Rajca Czesław LI
 Rajnisz 337
 Rakowskij Aleksiej 1045
 Rakowskij Christian 305/307
 Ramzin 239
 Ratti Achille zob. Pius XI
 Rawikowicz 545
 Redens Stanisław 81, 1129
 Rejchart 285
 Rell T. 903, 907
 Rempening 1013
 Rendal 131
 Rener 761
 Rewa M. 1132
 Rey Marcel 633, 651
 Riabinin 379
 Ribbentrop Joachim 1097
 Reki Aleksandr 1059–1061
 Rigel 225
 Ripecki Stepan 657
 Risling 369
 Ristau 83
 Ristau Eduard (Erich) 85
 Ristau Gustaw 109
 Rode Robert 1015
 Rogero 55
 Rogowski Piotr LXXXVII
 Rolland Romain LXXXI
 Rollender 1005, 1011–1013
 Rosenberg Alfred 563–565, 567
 Rot L. 215
 Rot Paul 19–21, 387, 465, 499, 609–611, 833
 Rozanow Aleksandr (Rozenbardt Abram) 87,
 111, 459
 Rozenbardt Abram zob. Rozanow Aleksandr
 Rozenfeld zob. Kamieniew Lew
 Rudnicka (Rudnyčka-Lysiak) Milena Natalia
 LXXXI, 759–761, 805
 Rudnicki-Kedryn zob. Kedryn-Rudnicki Iwan
Rudycz F. LXIII
 Rudzin I. 215
 Rybakow 869
 Rykow Aleksiej 307, 317
 Ryszkiewicz 601

 Sachanskij 185

Sałskij Wołodymyr 941
 Sałyń Eduard 97, 199, 251, 277, 335, 377
 Sambros Heorhij (Jurij) 1085, 1103, 1134–1137
 Samokieszyn Iwan 839
 Sapir Abram 287
 Satanowskij 75
 Sawczenko 881
 Sawrasz 759, 805
 Scheier 643, 645
 Schiller Otto (Otton) 135–137, 585–587, 961, 971
 Schmidt Erna 137
 Selezinka Jarosław 737
 Serbyn Roman XLVII
 Shaw Bernard LXXXI
 Shimado Shigier 13–17, 49
 Siemienienko 493–497
 Sikorski 655
 Simoncowa (Paszczenko-Simoncowa) Tatiana 603
 Siwecki (Siwecky) 759, 805
 Skłodowski Władysław Józef 811
 Skomorowicz 787
 Skoropadskij Pawło LIII, 193, 941
 Skrzyżewskij Ludwik 217
 Skrypnyk Mykoła 603–605, 625, 673, 827, 855–857, 861, 865, 905, 923, 937
 Slińko Iwan LXXVII, 31–33
 Sliuzar (Sluzar) Roman 729
 Sluzar zob. Sliuzar Roman
 Sławinskij M. 361
 Smietanko Siemion 43
 Smiłga 305
 Smirnow 377
 Smolar 611
 Smolarow zob. Alochin Michaił
 Smulskij 543
 Sobelson zob. Radek Karol
 Sobenko 745
 Sokolnicki Henryk 619
 Sokołowskij 637
 Sołóńczak Danyło zob. Łytwynenko-Morozenko Iwan
 Sołowiej Dmytro XLIX
Sołowiej Dmytro XLIX
 Sommer Rudolf 11, 23, 35, 83–87, 107–111, 129–139, 915
 Soroczynskij 541
 Sosnkowski Kazimierz 267
 Sośnicki Stanisław 615
 Spektor Mark 75
 Stachiw Matwój 657, 807
 Stadnickaja 275
 Stalin Józef LIII, LV, LIX, LXI, LXIII, LXV, LXIX, LXXI, LXXVII, LXXXIII, 25, 31, 49, 57, 187, 221, 223, 255, 305, 317, 337, 411, 415, 441, 553, 603–605, 647, 705, 829, 843, 849, 855, 863, 923, 1001, 1083–1085, 1089, 1097, 1105–1107, 1126
 Starodubcew 253
 Starżyński Stefan 525
 Stawskij 589
 Steblanko Ołeksandr 1099
 Steciuk Grzegorz (Hryhorij) 747, 783, 887
 Stefan Siemion 369
 Stern 99
 Stojawa Nikołaj 213
 Stojawa Georgij 213
 Stolnikow 319
 Stomoniakow Borys 509
 Stradomskij 543
 Strese Georg 83, 107–109, 133–135, 905
 Strileć zob. Kosynka Hryhorij
 Stroganow Wasylj LXIII
 Stroński Mikołaj 673
 Suchenek-Suchecki Henryk Jan 351
 Suchenek-Suchecki Józef 837
 Sunke 979
 Suriko 423
 Swiridow 1047
 Swjatkowski
 Sypko Jakow 495
 Szaal 995
 Szaco Jakow 347
 Szaff (Szafr) Wiera 989–991
 Szanc Magdalena 1021
 Szapował Jurij XLVII
Szapował (Schapował, Shapował) Jurij XLVII, XLIX, LXV, LXXXIII
 Szarc Matwój (starszy) 347
 Szczekowski Władysław 1037
 Szczurak 923
 Szefer Emma 217
 Szel S. 211
 Szel Josif 211
 Szeludzenko 539
 Szenszew 875
 Szeptycki Andrzej 359, 623, 627, 731, 753, 767, 771, 885, 939, 943
 Szeptycki Roman Maria Aleksander zob. Szeptycki Andrzej
 Szeptycki Stanisław 623
 Szerer Jelizawieta 993/995
 Szerstow 227

- Szewczenko Wołodymyr 941
 Szkabara Aleksandr 183
 Szkarin Jewdokim 533–539
 Szklar 597
 Szkolnyk Mychajło 1069–1071
 Szloser Jakow 213
 Szlachowoj 543
 Szmidgal 215
 Szmidt Piotr 367
 Szmidt Reingold 1005, 1011–1013
 Sznajder 387, 465, 499, 583, 587, 833, 899, 973, 1051
 Sznajder Abram 21
 Sznajder Johann 1023
 Szostak-Sokołow Piotr 5, 17, 51, 57
 Szpak 213
 Szron 983
 Szterenberga 979, 983–991, 1019, 1023
 Sztiwelband 583, 833, 869
 Sztofer 599
 Sztokland zob. Gaj Mark
 Sztrok 995
 Sztrom A. 379
 Szubert 285
 Szuchewycz Roman 787
 Szulc Alde 85
 Szulhyn (Szulgin) Ołeksandr LXXXI, 941–943
 Szumskij (Szumski) Aleksandr 827, 859, 937
 Szurberg 223
 Szejcjer Kondrat 397
 Szejcjer Michaił 397
 Szwengler I. 217
 Szwidke 209
 Szylikowskij Siemion 609
 Szylling 341
 Szymke 223, 341
 Szyplawyj Stepan 729
 Szysza 157
 Szywyj 129
- Świątkowski Rudolf Seweryn 665
- Tanaka zob. Tanako Bunitaro
 Tanako (Tanaka) Bunitaro 53, 59, 125, 167, 263, 343, 647
 Tanenberg 83, 131
 Tarnawski Myron 621
 Tarski 485
 Tauberger Iwan 979, 983–985, 1019–1021
 Teodorowicz Józef Teofil (Teodorowicz Tierientij) 1029–1031
- Teodorowicz Tierientij zob. Teodorowicz Józef Teofil
 Tereszkun Iwan 729
 Terlecki Mikołaj 703
 Teszke 579
 Tilwienko 285
 Timofiejew M. 1127
 Tiuleniew Mikołaj 185
 Tkaczuk 597
 Tolkmidt Ionat (Ionatan) 109, 135–137
 Tomas Emilia 995
 Tomasi 55
 Tomskij Michaił 307, 317
 Torzecki Ryszard LI
Torzecki Ryszard LI
 Trenba Motria 403
 Tripolskij 431
 Trocki Lew 187, 305
 Trojanowskij Aleksiej 1045
 Trześniowski Aleksander 683
 Turczanowskij Michaił 221
 Tuszynskaja 411, 415
 Tyczynskij 275
 Tylko Andrzej 793
 Tyrmos 257
- Uelskij Mikołaj 221
 Ugłanow Mikołaj 307, 317
 Ulanowicz 787
 Ule 877
 Ułaszewski G. 773
- Vallin Jean XLVII
Vallin Jean XLVII
 Verdi 55
 Vernetto 9
- Wachniuk 807
 Wachniuk Mychajło 657
 Wagner 229
 Wajswpod 213
 Walczak Jadwiga 79
 Walczuk S. 103, 113
 Walejko 231
 Wallach-Finkelstein Meir zob. Litwinow Maksim
 Walnicki Kyrył 143
 Walter Josif 981
 Walther Karl Herman 581, 869
 Wałach Maks zob. Litwinow Maksim
 Warkentin Dawid 1003
 Wasiewicz Jan 529

Wasilenko 485
Wasilkiwskij 859
Wasiutinskij Wiktor 69, 75
Wasyljew W. XLVII
Wasylkowski Dmytro 753, 887
Wasylkowski Elias 889
Weber Iwan 995
Weber Josif 995
Weger Jewgienij LXV
Welykanowicz Dmytro 691
Werhun Petro (Peter) 671
Werner Jelena 131
Wessel Gotfryd 83–85, 131
Wiedielkow Iwan 211
Wiedielkow Stiepan 211
Wiedieniew 639
Wienerberger Aleksander 1120–1123, 1139
Wieprinskij Josip 51–53
Wierzbicki 655
Wietlińskij N. 429
Wilanowski Cyprian LXXXVII
Wirn Adam 347
Wiszka Emilian 939
Wiśniowiecki Jarema 359
Wojczek 917
Wojczek Helmuth Heinz 917
Wojnicz Wiktor 471, 911
Wojtan Wincenty 425
Wolfowicz 993–995
Wolik 233, 253
Wolnyj 11
Wołek 337
Wołoszkiewicz Anton 1029
Wołoszko 539
Wołoszyn 221
Worobec Stefan 771
Worobiej Paweł 1073
Woronin 63, 65

Woroszew 725
Woroszyłow Kliment 223
Woroszyński Roman 783
Wozniak 923
Woźniak Leon (Lech) 295
Woźniak Łukasz 297, 299
Wrangel Piotr 193, 399–401, 419, 423
Wrublewskij 337, 415–417
Wydruga 543
Wynnyćkij Sylwester 729
Wysocki Roman LXXIII
Wysznia Ostap (Hubenko Pawło) 1101
Wytwicki Stepan 141

Zahajkiewicz Wołodymyr 141
Zakrzewski 629
Załużny Leon 771
Zatonskij Władymir 1140
Zatuliwiter Marfa LXVII
Zawadzka Wałentyna 941
Zejel Wienielin 367
Zieliński Józef 515–517
Zimon E. 395
Zinowjew Grigorij 305, 317
Zmijenko Wsewołod 421, 1037
Zolotariow W. LXV
Zubrzycki S. 629–631
Zyško Christian 283–285

Żadan 233
Żelezniak 545
Żołondkowskij 419, 643
Żowtonosow (Żowtonos) Isaak 135
Żuk Semen 657
Żukowskij 337
Żygałowski Nikołaj 65–67, 75
Żylinskij 493

ПОКАЖЧИК ПРИЗВИЩ

- Адам Давид 1002
Адамець С. XLVI
Аденко див. Аненко
Айзинцимер 208
Акулов Іван LXII
Александр II 584
Алешко Василь 1098
Александровський Михайло (Александровський Михайл) 960
Алимов Михайл 602, 922
Альохін (Смоляров) Михайло (Алехин) 434
Альфан Шарл 634, 636, 644,
Амброзяк 706
Амменде Евальд 758, 944, 1050
Амменде Евальд 1120
Андреев Г. 638
Андрійович Осип 802
Аненко (Аденко) 1068, 1070
Антоненко див. Антоненко-Давидович Борис
Антоненко-Давидович Борис 562, 566, 602, 920, 922
Арагон (Андрієв) Луї 1096
Арвельд 128
Аркалбалст 36
Артюх Николай 46
Асаткин 1064
Агаман Макар 888
Афанасев Василий 400
- Бабаев 1022
Бабийчук 422
Бабінський Мечислав (Бабинский) 10
Бадан див. Бадан-Яворенко Олександр
Бадан-Яворенко Олександр 604, 860
Байдаменакер (Байдеменакер) 340,
Балавендер Ігнатій 290
Балицький Всеволод (Балицкий) LVI, LXIV, LVIII, 854, 1000, 1014, 1140
Бальюкевич 384
Бандера Степан 88
Барбюс Анрі LXXX
Барт Рафаїл 980
Бартель Луїза 1010
Барыльников Г. 418
Батієнко В. 474
Баун 902, 904, 906, 908, 914, 916, 918, 1006
Бачинський Юстин 540, 542
Бачинський 770, 802
- Бачинський Лев 656
Безуглий Ефим 638
Беккер 382
Беленький 858
Белинов 642, 644
Белоусов 148, 168, 202
Бендик 780
Бергардт 208
Бернгардт Катерина 994
Бернгардт Іван 982, 994
Берндт 98, 326, 700
Берсон Іван Станіслав (Отмар-Берсон) 738
Бесчинський 40
Бжостинський Чеслав
Бжостинський Чеслав 628, 814
Бирклейн 1006, 1012, 1014,
Бирте 130
Білак (Біляк) Степан 686
Білас Василь 786
Білас Йосип 788
Білик 682
Білінський Богдан 718
Білокурський Михайло 728
Блавацький Василь 788
Блажеєвська Марія 290, 292
Блажеєвський Микола 290
Бобек Болеслав 1044, 1066,
Бобек Борис див. Бобек Болеслав
Бобек Бронислав див. Бобек Болеслав
Богуславський 364
Богушко 274
Бокани 1119
Бокань Костянтин 1118
Бокань Микола 1078, 1117, 1119, 1131
Бонзюк Костянтин 1072
Бонзюк Николай 1072
Бонзюк Христина 1072
Бопп Іван 346
Борецький 638
Борисов див. Борисов-Коган Борис
Борисов-Коган Борис 458, 1054, 1060
Борін Борис (Борин) 288
Бороденко 410, 414
Борц 1002
Босак 788
Брандт 560
Браун 336
Бржезовський (Бржезовский) 74, 538
Бржезовський Юліан 110, 138

Бригідер Володимир 758, 804
 Будка Іван див. Будка Микита
 Будка Микита 624
 Бунин Яков 180
 Бургардт Філіпп 396
 Бурко Дмитро 886
 Буторов 908
 Бухарін Микола (Бухарин) 254, 306, 316
 Бухгольц 608, 610, 960
 Бучак 438, 446, 448
 Бучко Іван 624, 626, 730
 Буш Христофор 220

Вагнер 228
 Вайсвпод 212
 Валах Макс див. Литвинов Максим
 Валеико 230
 Валлах-Фінкельштейн Меір див. Литвинов Максим
 Валлен Жан XLVI
Валлен Жан XLVI
 Вальницький Кирил 142
 Вальтер Іосиф 980
 Вальтер Карл Герман 580, 868
 Вальчак Ядвіга 78
 Вальчук С. 102, 112
 Варкентин Давид 1002
 Васевич Іван 528
 Василенко 484
Васильєв В. XLVI
 Васильківський 858
 Васильківський Дмитро 752, 886
 Васильківський Ілля 888
 Васютинський Віктор (Васютинский Ви-
 ктор) 68, 74
 Вахнюк 806
 Вахнюк Михайло 656
 Вебер Іван 994
 Вебер Іосиф 994
 Вегер Євген LXXVI
 Веделков Іван 210
 Веделков Степан 210
 Веденев 638
 Великанович Дмитро 690
 Вепринський Йосип (Вепринский) 50, 52
 Вергун Петро 670
 Верди 54
 Вернер Елена 130
 Вернетто 8
 Вессель Готфрид 82, 84, 130
 Ветлінський Н. 428, 430,
 Вежбіцький 654

Винницький Сильвестер 728
 Вириц Адам 346
Виsocki Roman LXXII
 Витвицький Степан 140
 Вишневецький Ярема 358
 Вишня Остап (Губенко Павло) 1100
 Вінербергер Александр 1120, 1123, 1139
Вишка Емільян 938
 Возняк 922
 Возняк Лукаш 296
 Возняк Леон (Лев) 294
 Войніч Віктор 470, 910
 Войтан Вінценти 424
 Войчек 916
 Войчек Гельмут Гейнц 916
 Волек 336
 Волик 232, 252
 Володимир Кузьмович 678
 Волошин 220
 Волошкевич Антон 1028
 Волошко 538
 Вольний (Вольный) 10
 Вольфович 992, 996
 Воробей Павло 1072
 Воробець Степан 770
 Воронин 62, 64
 Ворошев 724
 Ворошилов Клім 222
 Ворошинський Роман 782
 Врангель Петро 192, 398, 400, 418, 422
 Врублевський 336, 414, 416
 Выдруга 542

Гавронські Ян 618
 Гаврюк М. 638
 Гавтуняк Петро 140
 Гагеймайер 902
 Гай (Шкотлянд) Марк 432
 Гайдукевич Остап 746
 Гайзлер 352, 354
 Гайлюнський 632, 634
 Гайракевич Василь 522
 Гайстер 1052
 Галицький 286
 Галюк-Байда-Майський 422
 Ган 356
 Ганевич 214
 Гарасим'юк Дем'ян 702
 Гардер Іван 392
 Гарлянд Владислав Войцех 614, 926
 Гартманн Євгеній 914, 916, 918
 Гасконський Алексей 64, 72

Гасконский Павел 62, 64, 74
 Гаценбилер Михаил 1020
 Гейдебрехт Абрам 392
 Гейзер 320
 Гейс К. 346, 348
 Гельфанд 632, 634
 Генке Андор 880, 902, 904, 906, 908, 914, 916, 918, 1006
 Георгиев 210, 212
 Герасимович Силвестер 838
 Гербер 382
 Гергарт Иван 346
 Геринге 108
 Герингес 336
 Герман Яков 208, 216
 Гетц 208
 Гец Йоган 214
 Гиберт Мартин 392
 Гинко И. 216
 Гипшер 132
 Гірняк 786
 Гітлер Адольф (Гитлер Адольф) 562, 564, 906, 908, 916, 1000, 1002, 1108
 Глаубиц Асаф 84
 Глинская 336
 Гловінський Євген (Гловінский Євген) 940
 Глуханюк Василь 142
 Гнайзер 84, 108
 Гобяк Михайло 788
 Гойхман 638
 Гокелецкий 274
 Голембиовская 274, 336
 Голик 544
 Головка Матвій (Головка Матвей) 190, 192, 194
 Голубаш 836
 Голубокий 1068, 1070
 Голувко Тадеуш 786
 Голь Васил 746
 Гопфауф Моника 988, 1020, 1022
 Горец 194
 Городинский Леонид 540, 542
 Городиський Степан 882
 Горрис 644
 Горх Г. 214
 Гофауф И 980
 Гофман Антон 978, 982, 984, 986, 1018, 1020, 1022
 Гофф Антон 982
 Грабченко 390
 Гресс Михаил 894
 Гривнак Андрій (Гривняк Анджей) 712, 718, 840
 Григорович 74
 Гринів М. 728
 Грицак 758, 804
 Гришин 962
 Гродский 336
 Грозный 60
 Грушевський Михайло (Грушевский) 856
 Грушко 540
 Губенко Павло див. Вишня Остап
 Гудима Захарій 600
 Гулов 426
 Гулый Дмитрий 1002
 Гун Елизавета 208
Гунчак Тарас (Hunczak Taras) LXXX, XLVI
 Гуньовський Олександр 888, 890
 Гутри (Гуттри) Иван 934
 Галлаті 350
 Галоці Здзіслав 706
 Граціозі Андреа XLVI, L
Граціозі Андреа (Graziosi Andrea) XLVI, L, LVIII
 Грекова 694
 Гродовський Мечислав Симон 774
 Даманский 256
 Данаті (Данати) Георгій (Жорж) 2
 Данилевич 220
 Данилишин Дмитро 786
 Данилів Теодор 728
 Данкевич 1030
 Данько М. 624, 680
 Дацків Юзеф (Йосафат) 514, 516
 Дашевский 96, 148, 154, 162, 168
 Дворецкий Олександр (Дворецкий Александр) 534, 536, 538
 Дейч Йосиф 346
 Дейч Франц 346, 348
 Дек 368
 Дембовський 740
 Демель Францішек Владислав 266
 Денисенко 562, 920, 922
 Денікін Антон (Деникин) 184
 Деншук 544
 Детеринг-Шмидт 34
 Дзержинская 274
 Дзержинский Фелікс 922
 Дидрикуль Е. 880
 Диниус Франц 346
 Диниус Христиан 346

Дірксен (Дирксен) Герберт фон 138, 586
 Діц Францішек 652
 Дмитрієв (Плоткін) Дмитро (Дмитриев) 570
 Добродицький Микола (Добродицкий) 36
 Добротворцева 536
 Довженко Олександр 1080, 1082
 Доленко 62, 64
 Доловчук Дмитро див. Ляхович Євген
 Доль Йосиф 368
 Дольницький 702, 808
 Домбек Юзеф 300
 Дорошенко Майка 108
 Дрелін 126
 Дрихел Густав 132
 Дрихел Натаниєл 84
 Дружинський 274
 Дуган Микола 790
 Дуган Федор 790
 Дудка Василь 192
 Дурделло Михайло 142
 Дутен Глефнер 368
 Дюкре 336
 Дяконенко В. 360
 Дятлов Дмитрій 636
 Дящо 542

Ерманх 224
 Езау Іван (Эзау Иван) 392, 394
 Ейтнейер 1014
 Ели 994
 Ели Марк 994
 Ели Мартын 994
 Енгельс Фридрих 314, 864
 Ержимальський 540
 Ерріо Едуард (Эррио Эдуард) LXXIV, LXXX,
 LXXXII, 632, 634, 636, 638, 642, 644, 646,
 698, 758, 1112
 Ерстенюк Микола (Эстенюк) 604, 860
 Ессе 382
 Естерлян 212

Смельянов Олександр (Емельянов) 50, 56
 Ергієв Дмитрій 212
 Єфремов (Ефремов) див. Томський Михайло
 (Томский)
 Єфремов Сергій (Ефремов) 238

Жадан 232
 Железняк 544
 Жигаловський Микола (Жигаловский Нико-
 лай) 64, 66, 74
 Жилинський 492

Жовтоносов Ісаак 134
 Жолондковський (Жолондковский) 418, 642
 Жук Семен 656
 Жуковский 336
 Жульєн 632

Завадська Валентина 940
 Закшевський 628
 Залужний Лев 770
 Затонський Володимир 1140
 Затулівітер Марфа LXVI
 Загайкевич Володимир 140
 Зеель Венелін 366
 Зелінський Юзеф 514, 516
 Зимон Э. 392
 Зисько Христіан (Зыско) 282, 284
 Зінов'єв Григорій (Зиновьев) 304, 316
 Змієнко Всеволод (Змиенко) 420, 1036
Золотарьов В. LXIV
 Зомер Рудольф (Зоммер) 10, 22, 34, 82, 84, 86,
 106, 108, 128, 130, 132, 134, 136, 138, 914
 Зубрицький С. 628, 630

Іванов 364, 408, 454, 478
 Івановський 198, 202, 250, 276, 334, 454
 Ільицький Йосип 364, 408, 570, 592
 Інцен 392
 Ирпе 108
 Іюліис Де 646, 648

Ілляшенко Йосип 1076
 Інніцер Теодор 668, 732, 944

Каган див. Миронов Лев
 Каганович Лазар XLVI, LXII, LXVI, LXX
 Казаков 610
 Каїрис 588
 Калатур Олександр 430
 Калина 74
 Калинин Михайло 30–32
 Калюжний 860
 Кальба Ярослав 746
 Каменєв (Каменев) (Розенфельд) Лев 304,
 316
 Камінська Юлія 714
 Каминський 638, 650
 Камінський Яків 86, 114, 138, 186
 Канецка Август 84
 Кантор 210–212
 Каняєв Г. 430
 Капустец 564
 Кардаш-Грінфельд (Кардаш) Абрам 186

- Карелин С. 956
 Карусевич Йосип (Иосиф) 70, 74
 Каршо-Седлевський Ян 260, 460, 502, 506, 518, 550, 606, 724, 974
 Кацемба 274
 Кацнельсон Зіновій 960
 Качинський Лех XL
 Каштанюк 786
 Кеглер див. Кіглер
 Кедрин-Рудницький Іван 552
 Келлер Катерина 994
 Келлер Михайл 978–984, 988, 990, 1018, 1020
 Кенигсфельд 106
 Кивайло Емельян 532–538
 Килерог 602
 Кириш Н. 422
 Киглер 20, 386, 464, 498, 586, 970, 1050
 Кіпець Костянтин 92
 Клейнгольц 878
 Клим Василь 704
 Клименко 638
 Клизе Герберт 1006
 Кнебель 108
 Кобилянська 912
 Ковальський Николай 540
 Ковч 774, 886
 Когой Ф. 540, 546
 Когут Осип 656
 Кожемякина Ульяна 134
 Козлов И. 540
 Козоріз Михайло (Козориз) 858
 Колеса 922
 Колодійський Болеслав 522
 Колтунов Лазар 540, 544, 596
 Кондратчук 544
 Кондратьев 238
 Конквест Роберт XLVIII
 Коновалець Євген (Коновалец) 88, 564, 752, 828, 956
 Коновалов 856
 Копп Теобольд 1122
 Корецкий 210
 Корнельзон Каролина 1002, 1008
 Король Ефим 70, 74
 Коротков 62
 Корчинський Іван 838
 Косинка Григорій (Стрілець) (Косынко) 920–922
 Косіор Станіслав (Коссиор) LXII, LXIV, 310, 828, 854, 856, 904, 1040, 1127, 1129, 1140
 Косминский Іван (Космінський Іван) 64, 70, 74
 Костів Мирон 800, 814
 Костюк Василь 746
 Котлин 212
 Кох 284
 Кохан Володимир 682
 Коциловський Йосафат 622, 730, 784
 Кочин 478
 Кочмаргин 908
 Краєвський Вікентій (Краевский) 10
 Крамаренко 540, 544
 Кривець Юхим (Кривец) 4, 16
 Кривко 430
 Крижанівський 802
 Крикун 546
 Криса Іван 788
 Кристаль 1064
 Криг Артур 130, 134, 136
 Крушельницький Корнило 728
 Крушинський Йосип (Крушинский) 980, 984, 986, 988, 994, 1018, 1022
 Кубійович Володимир 938
 Кузевич Микола 890
 Кузем 68
 Кузик Степан 690, 692, 798
 Кузьма Олекса 734
 Куйбишев Валеріан 450, 452
 Кулабухова 454
 Кулаковський Францішек 88
 Куликов 388
 Кульчицький Станіслав XLVI
Кульчицький Станіслав XLVI, LIV, LX
 Кумерфельд 82, 138, 918
 Кун Доминик 346
 Кундт 870
 Куппер Людмила 994
 Куппер Моніка 994
 Куппер Яків 994
 Купфер 1010
 Курбас (Олександр) Лесь 860
 Курков Василій 960
 Курніцький Пйотр (Курницкий) LXXVIII, 488, 722, 738, 820, 822, 900, 932, 974, 976, 1026
 Курок 916, 918
 Курц 226
 Кустол 218
 Кузьнеж Роберт L
Кузьнеж Роберт (Kuźnierz Robert) L, LVIII, LX, LXXII, LXXIV
 Кушнір Василь 756, 758

Кушнір Михайло 756, 804
 Кюри 648

Лагода Ян LXXXII, 948, 954
 Ладика Дмитро 656, 686, 688
 Лазаревський Гліб 940, 946
 Лакота Григорій 624, 730,
 Ламбой 980, 988
 Латишевський Іван 624, 730
 Лаубенгеймер (Леубенгейм) 108
 Лахно-Дорошенко 108
 Лашевич Михайло 306
 Левинський 814
 Левицький Микола (Левицкий Николай) 68,
 74
 Левицький 754
 Левицький 786
 Левицький Дмитро 140, 552
 Ледок Ф. 636
 Лейббрандт Густав 382
 Лейберг 206
 Лейборант 378
 Лейнгардт Р. 422
 Лейхт Христиан 370
 Лемеха Оксана 760
 Лемиш Іван 192
 Ленін Володимир (Ленин) L, LI, 30, 32, 254,
 312, 314, 322, 340, 414, 434, 864
 Лену 916, 918
 Леонюк Хома 80, 962
 Лепенчук Олександр 68, 72, 74
 Леперт Ігнат 994
 Лепкий 758, 804
 Леплевський 642
 Леубенгейм 138
 Лефлер 222
 Летто Антоніо (Летто) 4, 6
 Линдемман 370
 Линке 1006
 Липинський Мирослав 712
 Лисица 544
 Лисько 794, 886
 Лисько Володимира 794, 886
 Литвиненко-Морозенко Іван 422
 Литвинович Богдан 756
 Литвинович Григорій (Литвинович Григо-
 рий) LXXXIV, 958, 1028, 1030, 1032, 1034
 Лиськевич Тарас 760
 Литвинов Максим LXXX, 818, 942
 Лобач-Жученко 430
 Лобозебел 274
 Логинов 394

Лозинг 382
 Лозинський Михайло (Лозинский) 858
 Локхарт Роберт Бруце 818
 Ломбак 154
 Лоран Рафаїл 222, 984, 992, 994, 1018, 1020,
 1022
 Лось Іван Станіслав (Лось Станіслав) 674
 Лукасевич Юліуш 510
 Лукашевич Андрій 938, 940
 Лунга Алексей 1044
 Лунев 632, 650
 Луцький Остап 140
 Лыскун 68
 Лычак Павел 494
 Любченко Панас 1140
 Люссанд 976
 Люсьєн 634
 Люц 1014
 Ляхович Євген 956

Магерідж Малколм LXXII
 Маевская 336, 410
 Маєр (Майер) Матвей 346, 348, 396
 Мазер 382
 Майба Андрій 888
 Майнс 138
 Маківка Степан 142
 Маковський 920
 Максимович 856
 Максимчук 74
 Макух Іван 656
 Малевіцкий 282
Малінкович В. LVIII
 Малюта Василь (Малюта Василий) 40, 46
 Мамчий 422
 Марген 634
 Мардиан Іван 208
 Маринович Йосип 788
 Марічев XLVI
 Марковський 220, 280
 Маркс Карл 434, 864
Марочко В. XLVI
 Мартін Террі (*Martin Terri*) XLVI
 Матківський Федір 522
 Матрась Здзіслав 660
 Матчак Михайло 552, 656
 Маух П. 210
 Мах 274, 336
 Махно Нестор 190, 192, 302
 Мацієвич Кость 360
 Мевес Карстен 228, 230, 326, 356
 Мейдер Ангела 1022

Мейс Джеймс XLVIII, XLVIII
 Мельник Андрій 88
 Мельник Васил 728
 Мельник Микола Матіїв 834
 Мельцер 436
 Меріано Франческо Ернесто (Мериано) 2
 Мерклингер В. 144, 178, 320
 Месле Франсуа XLVI
Месле Франсуа XLVI
 Mesle François XLVI
 Мигал Костянтин 682
 Микеевич 410
 Микитюк 704
 Микола II (Никола II) 56, 414
 Минаев 352
 Миронов (Каган) Лев 364
 Митровна Тренба Мотря 402
 Михалевський див. Михалівський Богдан
 Михалівський Богдан (Михалевський Богдан) 812
 Михалюк Михайло 888
 Михальський 336
 Мікадо див. Каршо-Седлевський Іван
 Мікевич 126
 Микельке Николай 346
 Міклашевський Федір (Миклашевский Федор) 66, 74
 Мікоян Анастас (Микоян) 450, 452
 Миллер 584
 Мілошевський Здзіслав (Милашевский) 724
 Мильке Альберт 86
 Мінаєв див. Мінаєв-Канєвський Сергій
 Мінаєв-Канєвський Сергій (Минаев) 1056, 1058, 1060
 Мітані Судзео (Сідзуо) (Митани) 124
 Мовінкел Йоган Людвіг 942
 Можяєва 408, 476
 Мозер Филипп 396
 Молотов 382
 Молотов Вячеслав LXII, LXX, 440, 1096
 Моргулис 544
 Мороз 760
 Мостовий Олекса 746
 Мудрий Василь 140, 552
 Муринович Йосип 788
 Мусерович Корнель 522
 Мюллер 978

Навроцький Осип 656
 Надольський Іоган 988, 994, 1020, 1022
 Надсон 446
 Наливайко Наполеон див. Пйотр Курніцький

Нахбауэр 994
 Небесная 416
 Небога Богуміла 290
 Неживой 650
 Неїла Михайло 142
 Нейман Эмиль 86
 Нейфельд Николай 1014
 Неліппа Яків (Нелиппа) 200
 Немкевич Стефан 294, 296, 298
 Нечаєв І. (Нечаев) 302, 316, 318
 Незбжицький Єжи 572
 Никифоряк 758, 804
 Николаев 318
 Нилов 226, 348
 Нікельберг Гаврило (Никельберг) 194
 Ніковський Андрій 938
 Ногучі Іосіо (Ногучи) 12, 14, 48, 50
 Норте 960

Оберт Катерина 1022
 Овсянко Петро 532, 534, 536, 538
 Оденбах 336, 338, 410, 416
 Одинцов Олександр (Одинцов Александр) 1052, 1056, 1060
 Озерський Юрій (Озерский) 858
 Озинкевич Іваном див. Озімкевич Іван
 Озімкевич Іван 786
 Окопський (Окопский) 240, 532, 534, 536, 538
 Олейник Іван 66, 68
 Олесницька Софія 758, 804
 Олесницький Юліан 686, 688, 756, 758, 760
 Онишкевич Степан 790
 Онуферко 758, 804
Орленко П. LXXII
 Орлик 46
 Орловський 86
 Орловський Ольгерд див. Незбжицький Єжи
 Осичнюк 494
 Осмутьська Оля див. Писарчиківна Юзефіна
Osokina Jelena LXX
 Остер 86
 Острина 564
 Отмар-Берсон Іван Станіслав див. Берсон Іван
 Оттон 644
 Охримович Володимир 552

Павелко Алфей 66, 68
 Павлов 330, 764
 Павлов Остап 806
 Павлов Остап див. Павлів Остап

Павловіч (Павлович) 126, 416
 Павлюк Яков 490, 494, 496
 Паліў Дмитро 552, 620, 626, 686, 688, 838
 Пан Яків 116
 Панасюк Михайло 736
 Панейко Василь 552
 Папаіоанно 56
 Паперный Лев 1062, 1064
Пануга Й. LXXII
 Пахомов 632, 634, 636
 Пац 916
 Пашенко див. Симонцова-Пашенко Татьяна
 Паюк 598
 Пейчев 220
 Пеленський Зиновій 758
 Пеннер Давид 392
 Пенюв 212
 Перцов Юрій 226
 Перя Ф. 214
 Петлюра Семен 64, 70, 422, 614
 Петровський (Петровский) 1038, 1040, 1042
 Петровський 382
 Перацький Броніслав 482
 Пивоварчик Катирин див. Пивоварчик Катерина
 Пилипчук Пилип 938
 Пиндус Ярослав 760
 Пирожкова С. XLVI
 Писарчиківна Юзефіна (Осмольська Оля) 482, 572, 594, 606, 698
 Пискарев 880
 Писнецкий 336
 Пивоварчик Катерина (Пивоварчик) 402, 404
 Підкуй-Муха Юхим (Подкуй-Муха Ефим) 62, 64, 68, 74
 Підмогильний Валер'ян (Пидмогильный) 562
 Пій XI (Ахілле Ратті) 620
 Пилсудский Юзеф 216
 Пиль Х. 210
 Плахта Іван 754, 796
 Плетт 1012
 Плоткін див. Дмитрієв Дмитро (Дмитриев)
 Плужник Євген 562, 602
 Попіл Леон див. Писарчиківна Юзефіна
 Попов 426
 Попов 602
 Попович 756
 Порайко Василь 862
 Постишев Павло (Постышев) LXII, LXIV, LXVI, 602, 604, 832, 848, 854, 856, 860, 868, 904, 906, 1040, 1140
Потоцький Роберт 938
 Похилов 194
 Прейсс Ида 908
 Примикирио 56
 Присташ Юліан 682
 Приходько 862
 Проїфен 208
 Прокоф'єв Георгій (Прокофьев) 476
 Пронин 496
 Процель 208
 Рабе Вилы 382
 Равикович 544
 Радек (Собельсон) Карл 306
 Радзивил 490
 Радомисльський Овсій-Герш див. Зінов'єв Григорій
 Радченко Олександр 1131
 Радченко Іван 114
 Райниш 336
Райца Чеслав (Rajca Czeslaw) L
 Раковский Алексей 1044
 Раковский Христіян (Раковский) 306
 Рамзин 238
 Ратти Ахілле див. Піус XI (Пій XI)
 Рева М. 1132
 Реденс Станіслав 80, 1129
 Рей Марсел 632, 650
 Рейхарт 284
 Рекис Александр 1058, 1060
 Релл Т. 904, 906
 Ремпенинг 1012
 Рендал 130
 Ренер 760
 Ригель 226
 Риков Олексій (Рыков) 306, 316
 Рислинг 368
 Ришкевич 600
 Ріббентроп Іоахим 1096
 Ріпецький Степан 656
 Ристау 82
 Ристау Густав 108
 Ристау Едуард Ерих 84
 Роде Роберт 1014
 Роджеро 54
 Розанов Александр 86, 110, 458
 Розенбардт Абрам див. Розанов Александр
 Розенфельд див. Каменєв (Каменев) Лев
 Роллан Ромен LXXX
 Роллендер 1004, 1010, 1012
 Росенберг Альфред (Розенберг) 562, 566
 Рот Л. 214

- Рот Пауль 18, 20, 386, 464, 498, 608, 610, 832
 Рудзин И. 214
Рудич Ф. LXIV
 Рудницька (Рудницька-Лисяк) Мілена Ната-
 лія LXXX, 758, 760, 804
 Рудницький-Кедрин див. Кедрин-Рудниць-
 кий Іван
 Рыбаков 868
 Рябинин 378
- Савраш 758, 804
 Савченко 880
 Салинь Едуард (Салынь) 96, 198, 250, 276,
 334, 376
 Сальський Володимир 940
 Самброс Григорій (Юрій) 1084, 1102, 1032,
 1036
 Самокешин Іван 838
 Сапір Абрам (Сапир) 286
 Сатановский 74
 Саханський 184
 Свиридов 1046
 Свіонтковський Рудольф Северин 664
 Селезінка Ярослав 736
 Семененко 492, 494, 496
 Сербин Роман XLVI
Serbyn Roman XLVI
 Серлен 632
 Симонцова-Пашенко Татяна 602
 Сівецький 758, 804
 Сікорський 654
 Скловський Владислав Юзеф 810
 Скоморович 786
 Скоропадский Павло ЛІІ, 192, 940
 Скрижевський Людвиг 216
 Скрипник Микола (Скрыпник) 602, 604, 624,
 672, 826, 854, 856, 860, 864, 904, 922, 936
 Славінський М. 360
 Слинко Іван (Слинко Іван) LXXVI, 30, 32
 Слюзар Роман 728
 Сметанко Семен 42
 Смилга 304–306
 Смирнов 376
 Смоляр 610
 Смоляров див. Альохін (Алехин) Михайло
 Смулский 542
 Собельсон див. Радек Карл
 Собенко 744
 Соколовский 636
 Сокольницький Генрік 618
 Соловей Дмитро XLVIII
Соловей Дмитро XLVIII
- Солоньчак Данило див. Литвиненко-Моро-
 зенко Іван
 Сорочинский 540
 Сосницький Станіслав 614
 Соснковський Казімеж 266
 Спектор Марк 74
 Ставский 588
 Стадницька 274
 Сталін Йосип (Сталин) LIV, LVIII, LX, LXII,
 LXIV, LXX, LXXVI, LXXXII, 24, 30, 48,
 50, 56, 186, 220, 222, 254, 304, 316, 336,
 410, 414, 440, 552, 602, 604, 646, 704, 828,
 842, 848, 854, 862, 864, 922, 1000, 1082,
 1084, 1088, 1096, 1104, 1106, 1126
 Стародубцев 252
 Стахів Матвій 656, 806
 Стеблянко Олександр 1098
 Стефан Семен 368
 Стецюк Григорій 746, 782, 886
 Стольников 318
 Стомоняків Борис 508
 Стоява Георгій 212
 Стоява Николай 212
 Страдомский 542
 Стражинський Степан 524
 Стрілець див. Косинка (Косынка) Григорій
 Строганов Васил LXII
 Стронський Микола 672
 Сунке 978
 Сурико 422
 Сухенек-Сухецький Генрик Ян 350
 Сухенек-Сухецький Юзеф 836
 Сыпка Іаков 494
- Танака див. Танако Бунітаро
 Танако (Танака) Бунітаро 52, 58, 124, 166,
 262, 342, 646
 Таненберг 82, 130
 Тарнавський Мирон 620
 Тарський 484
 Таубергер Іван 978, 982, 984, 1018, 1020
 Теодорович Терентій див. Теодорович Юзеф
 Теофіль
 Теодорович Юзеф Теофіль (Теодорович Те-
 рентій) 1028, 1030
 Терешкун Іван 728
 Терлецький Микола 702
 Тешке 578
 Тилько Анджей 792
 Тимофеев М. 1127
 Тичинський 274
 Тильвенко 284

Ткачук 596
 Тожецький Ришард (*Torzecki Ryszard*) L
 Толькмиidt Ионатан (Ионат) 108, 134, 136
 Томази 54
 Томас Эмилия 994
 Томський Михайло (Томский) 306, 316
 Тренба Мотря 402
 Тресневський Олександр 682
 Трипольський 430
 Троцький Лев (Троцкий) 186, 304
 Трояновський Алексей 1044
 Турчановський Михаил 220
 Тушинская 410, 414
 Тырмос 256
 Тюленев Николай 184

Угланов Микола 306, 316
 Улашевський Г. 772
 Уле 876
 Улянович 786
 Уэльський Микола 220

Фабрициус 130
 Фабрициус Генрих 132
 Фабріціус Рубін 132
 Фаріон Григорій 746
 Федоров Иван 212
 Федорців Федір 552
 Фенске Рудольф 132
 Фенчук Михайло 704
 Феттих 208
 Фикс Иван 994
 Фикс Рафаил 994
 Фикс Франц 994
 Фикс Франциско (Франциска?) 994
 Фикслер 370
 Филатов 378
 Фихтнер А. 218
 Фишкин 570, 592
 Фігільов Микола див. Хвильовий Микола
 Фішер Йосип (Фишер В.) 1016
 Флек 1022
 Фостій Григорій 404
 Франк 896
 Фредро Олександр 622
 Фридц А. 218
 Фризен 1020
 Фудзига 644

Харашкевич Едмунд Калікст 1036
 Харецька Юлія 728
 Хархаліс Микола 728

Харчук Матвій 292
 Хатаєвич (Хатаевич) Мендель LXII, 1082
 Хвильовий (Фігільов) Микола (Хвилевой)
 602, 604, 624, 672, 856, 936
 Хильгер 586
 Хмельовський Євген 760
 Холодная 588
 Хомицкий 68
 Хомишин Григорій 622, 730, 756, 884
 Хомінський Лев 788
 Хруцький Сергій 718
 Хряпко 430

Цахер М. 210
 Целевич Володимир 140, 734
 Цельман Август 84
 Цельман Карл 132
 Циба Андрій (Цыба Андрей) 352, 354, 388,
 390
 Циклис 648
 Цильке 916, 918
 Цилько (Цылько) 1022
 Цимбал 430
 Циммерман Адам 1022
 Цирис 542
 Ціпух Юрко 664

Чабаненко 1066
 Чайківський Н. 770, 802
 Чайковський 754
 Чарский 148, 154, 156, 162, 168
 Чебукин 632, 634
 Чепик Емельян 532, 534, 536, 538
 Чернецкий 216
 Чернявский Степан 64, 74
 Черняева Прасковья 134
 Чертков 226, 230
 Чжу-Цзи-Лян 128
 Чикаленко Левко (Лев) LXXXII, 422, 934,
 938,
 Чичул Семен 806
 Чорненко Олександр 686, 688
 Чубар Влас LXIV
 Чукур Юра/ Юрко 140, 142, 656, 664, 690,
 692, 706, 708, 718, 806
 Чулаков 214
 Чулков 592
 Чумай Максим 142
 Чупров 394
 Чхеїдзе 126

Шааль 994

Шанц Магдалина 1022
 Шаповал Юрій XLVI
Шаповал Юрій XLVI, XLVIII, LXIV, LXXII
 Шарц Матвей (старший) 346
 Шафф (Шафр) Віра 988, 990
 Шацо Яков 346,
 Швейцер Кондрат 396
 Швейцер Михаил 396
 Швенглер И. 216
 Швидке 208
 Шевченко Володимир 940
 Шейер 642, 644
 Шелудченко 538
 Шель Йосип 210
 Шель С. 210
 Шеншев 874
 Шептицький Андрей 358, 622, 626, 730, 752,
 884, 938, 944
 Шептицький Роман Марія Олександ див.
 Шептицький Андрей
 Шептицький Станіслав 622
 Шерер Елизавета 994
 Шерстов 226
 Шефер Эмма 216
 Шивый 128
 Шиликовский Семен 608
 Шиллер Отто (Оттон) 134, 136, 586, 960, 970
 Шиллинг 340
 Шимадо Шигер 12, 14, 16, 48
 Шимке 222, 340
 Шипелявий Степан 728
 Шиша 156
 Шкабара Александр 182
 Шкарін Євдоким (Шкарин Евдоким) 532,
 534, 536, 538
 Шкляр 596
 Школьник Михайло 1068, 1070
Школьников В. XLVI
 Шлаховой 542
 Шлосер Яков 212
 Шмидгаль 214
 Шмидт Петро 366
 Шмидт Рейнгольд 1004, 1010, 1012
 Шмидт Эрн 136
 Шнайдер 386, 464, 500, 582, 586, 832, 898,
 972, 1050
 Шнайдер Абрам 20
 Шнайдер Юган 1022
 Шостак-Соколов Петро 4, 16, 50, 56
 Шоу Бернард LXXX

Шпак 212
 Шрон 982
 Штеренберг 978, 982, 984, 986, 988, 990
 Штерн 98
 Штивельбанд 582, 832, 868
 Штоклянд див. Гай Марк
 Штофер 596
 Штресе Георгій 82, 106, 108, 132, 134, 904
 Штрок 996
 Штром А. 378
 Шуберт 284
 Шульгин (Шульгін) Олександр LXXX, 940,
 942
 Шульц Альде 84
 Шумський Олександр (Шумский) 826, 858,
 936,
 Шурберг 224
 Шухевич Роман 786

Щековський Владислав 1036
 Щурак 922

Эмсер 340
 Эпп Г. 392

Югерн 648
Юренко Олександр XLVIII
 Юрик 888
 Юровский Ефим 1062, 1064
 Юрченко 256
 Ющенко Віктор XL, XLII

Яворський Матвій 860
 Яворський Олекса 746
 Ягода Генріх 150, 156, 330, 432, 450, 452,
 454
 Якір Йона 1140
 Яковец Данил 64, 72, 74
 Якубяк Василь 802
 Яловий Михайло 604
 Янецький Густав 710
 Янке Фридрих 134, 136
 Янковський Генрик 120
 Янни 218
 Янушкевич 206
 Янцен 1014
 Янцен Абрам 392
 Яремак Василь 746
 Яржемский Андрей 64, 74
 Яфимович 274, 410

INDEKS GEOGRAFICZNY

- Abieź 625
Adada 625
Afganistan 3, 261
Afryka 139, 229
Aleksandrów Kujawski 421
Alma-Ata 563, 591
Ałusza 167
Ameryka zob. Stany Zjednoczone Ameryki
Andrijiwka 1053
Androniwna 1073
Anglia zob. Wielka Brytania
Archangielsk 591
Arlamowska Wola 683
Armawir 591
armawirski rejon 427, 431
Artemiwnsk 1015
Astrachań 591
Austria 669
Azja Środkowa 329, 365
- babański rejon 487
bachmacki rejon 403, 405
Baczynice 73
Baden 213
Baku 167, 591, 953
Bałkany 935
Bałyn 73
Bar 1025
Baszkiria 365
Batumi 167, 591
Baturyn 1079
baturyński *sielsowiet* 1117
Bawaria 683, 881
Bazar 625
Bejrut 261, 489
Belajiwka 635
Belgia 419, 939
Belgrad 261
Bełz 683
Bełzec 755, 887
Berdiański 27, 575
berdyczowski okręg 505
berdyczowski rejon 487, 505, 559
Berdyczów LXXXIII, 559, 949
beresławski rejon 221, 505, 1023
Berezowka 73
berezowski rejon 171, 173, 265, 467, 469
Bergen 943
- Berlin 385, 463, 509, 575, 585, 609, 669, 671,
753, 759, 903, 947, 1009, 1049
Berno 759, 805
berszadzki rejon 363
Besarabka 171, 175
białocerkiewski okręg 129
Białocerkiewszczyzna 129, 445
Białopole 1077
Białoruska SRS (BSRS) LXXI, 81, 329, 569
Białoruś 475, 823
Białozórka 515, 517
Biały Kamień 755, 887
Białystok 685, 715
Bicyliwka 371
Biellary zob. Bollary
Bielgorod 607
Błagojewo 219, 221, 225, 227
błagojewski rejon 205, 207, 213, 217–221, 225
bobrowicki rejon 19
Bobryk (st. kol.) 977
bobryniecki rejon 279
Bobrynsk 491
Bogicze 431
Bogolubiwna 131
Bohorodzany 629
Bolechów 801, 813
Bollary (Biellary) 171, 175
Borowa Rudnia 827
borszczowski powiat 527, 883, 889
Borszczów 527, 529
Borysław 785, 787
Boryspol 785, 977
Bośnia 787
Bratkowce 691
Bratolubiwna 353, 389
Bratysława 489
Brazylia 1005
Brody 621, 775
Bruksela 483, 619
brzeski powiat 301
Brześć Litewski zob. Brześć nad Bugiem
Brześć nad Bugiem (Brześć Litewski) 93, 101,
301, 305, 307, 685
brzeżański powiat 883
BSRS zob. Białoruska SRS
bucki rejon 559
buczacki powiat 727, 749, 885, 887, 891
Buczacz 727, 729, 749
Bugajiwka 171

Buhryn, gmina 911
 Bukareszt 11, 193, 419, 1049
 Bukowina 759, 943
 Bułgaria 211, 225, 307, 509, 645, 941, 947
 Burgenland 669
 Buriacja 591
 Bursztyn 799
Bute 267

Cadi 625
 Canterbury 1051
 CCzO zob. Centralny Okręg Czarnoziemny
 Cebrykowo 383
 cebrykowski rejon 211, 215, 217, 219, 223–227
 Centralna Czarnoziemna Oblast zob. Centralny Okręg Czarnoziemny
 Centralny Okręg Czarnoziemny (CCzO, Centralna Czarnoziemna Oblast) LXXVII, 363, 365, 419, 427, 549, 569
 Ceperów 787
 Chabarowsk 457, 591
Chadźbiejewski liman 125
 charkowska gubernia 81
 charkowski obwód LXV, LXIX, 21, 75, 87, 117, 189, 431, 851, 977, 1015
 Charków LXV, LXXVII, LXXXI, 5, 13, 37, 49, 53, 63, 79, 81, 115, 121, 131, 167, 181, 205, 229, 259, 261, 267, 279, 283, 305, 379, 399, 403, 439, 445, 457, 461, 481, 483, 503, 505, 513, 519, 531, 549, 561, 573, 575, 581, 587, 593, 595, 603, 607, 609, 613, 617, 695, 697, 723, 725, 827, 843, 855, 861, 881, 921, 935, 1057, 1065, 1093, 1097–1103, 1120–1123, 1139
 Chersoń 285, 287, 337
 chersoński obwód 423
 chersoński okręg 19
 chersoński rejon 279
 Chersońszczyzna 897
 Chiny 55, 83, 215, 219, 459, 897, 945
 Chlebowice Świrskie 775, 885
 chmielnicki obwód 959
 Chmielnickij 1033, 1035, 1073
 Chołopce 47
 chorłowski rejon 279, 281, 285
 chorolski rejon 1139
 Chortycza 27
 Christiania 619
 Christinowka 491, 495
 CSR zob. Czechosłowacka Republika
 Cwietkowo 495, 1025
 cwietkowski rejon 559

Czarne, Morze 223, 229, 669, 859
 Czechosłowacja zob. Czechosłowacka Republika
 Czechosłowacka Republika (CSR, Czechosłowacja) 361, 419, 445, 671, 799, 939, 941, 947
 Czejkowo 265
 Czeżałówka 761
 Czelabińsk 27, 591
 Czerepaszne 71
 Czerkaska Ziemia 1121
 Czerkasy 487
 Czerkieska Republika 967
 czernacki *sielsowiet* 241
 Czernackie 241, 533–539
 czerniachowski rejon 85, 457
 czerniański rejon 1067
 czernihowski obwód LXVII, 431, 851, 901, 1053
 Czernihowszczyzna 403, 405, 977
 Czernihów 533, 537, 539, 617
 Czerniowce 943
 Czernoje 1045, 1067
 Czobruczi 371
 Czołhany 629
 Czołhany, gmina 629
 Czukałówka 805
 czutowski rejon 513
 czyhyryński rejon 253
 Czyżów 795, 885

Dagestan 75
 Daleki Wschód 215, 855
 Dalekowschodni Kraj (DWK) 329
 Dania 1005
 Danilcze 713, 717, 841
 Daniłowka 525
 Daonium 625
 Darachów 601
 Dickinson 1021
Dniepr 13, 399, 449, 675, 747, 761, 859, 1049, 1051
 Dniepropietrowsk 167, 195, 355, 391, 395, 591
 dniepropietrowski obwód LXV, 21, 75, 289, 577, 849, 977, 979
 Dniepropietrowszczyzna 1003, 1083
 Dobroje 211, 213
 dobromilski powiat 785, 789
 Dobrowódka, gmina 839
 Dolina 89, 629, 779, 781, 801, 815
 Dolinska 353
 dolinski rejon 389

doliński powiat 801
Dolnowożański Kraj 569
Dołżeń 425
Don 185, 1023
Donieck 319
Dorofijówka 291, 293
Drezno 687
drohobycki obwód 625
drohobycki powiat 785, 789, 791
Drohobycz 785, 787
dubassarski rejon 1045
Dubno 425
Dubryniów 711, 713
Dunajiwcy 135
DWK zob. Dalekowschodni Kraj
Dyneburg 11, 483
Dyniska 787

Egipt 309
Elzas 209
emilczyński rejon 131
Estonia 821, 1005
Estońska SRS 155
Eupatoria 277
Europa XXXIX, XLI, XLIII, XLV, LXXVII, 25,
549, 625, 669, 675–679, 923, 943, 1043

Fastowce 403, 405
fastowiecki *sielsowiet* 403, 405
Fastów 509
Fatowce 811
Fatowce, gmina 839
Fedoriwka 85, 87
Filadelfia 625
Francja LXXXI, 337, 419, 633, 637, 643,
647–651, 759, 761, 859, 941, 947, 1005,
1037, 1097
Freidorf 367–371
freidorfski rejon 829

Gajworon 285
galbstadzki rejon 979
Galicja 141, 219, 665, 669, 681, 759, 799, 857,
865, 939, 957, 1111, 1113
Galicja Wschodnia 627, 829
Gdańsk 11, 139, 193
Gdynia 941
Generalne Gubernatorstwo 665
Genewa 351, 759, 805, 943
Gildendorf 213
Gofnungstal 897
Gołogóry 795, 885, 887

Gołogóry, gmina 797, 889
goniczerski rejon 523
Gorieci 403
Gorki 591
Gorkowski Kraj 329, 363, 569
grodzieńska gubernia 403
Grossliebenthal 215, 219–223
gródecki powiat 789
Gródek Jagielloński 671, 687, 787

Halicz 839
Hamburg 229
Hawana 821
Heimtal 877
Helsinki 619
Hiszpania 1097
Holandia 1005
Hołowaniwsk 285
hołowaniwski rejon 279
Honcy 41, 43
Horbacze 787
Horodenka 661, 717, 719, 801
horodeński powiat 141, 661, 801
Hrebenikowka (st. kol.) 523
Hrubieszów 683
hruszkowski rejon 279, 285
Hryhoriwka 279, 281, 285
Hujsko 789
Humań LXXVII, LXXXIII, 119, 131, 487,
949–953, 1053
humański rejon 559
Humańszczyzna 445, 1053
Husiatyn 601
Hust 489

iczniański rejon 109
Indie 55, 1005
Inta 671
Iosifental 211, 223
Irak 261
Iraklijewka 171–175
Irkuck 457, 591 671
Irpeń 115
Isaje 789
Isaje, gmina 791
Iwaniczi 85
Iwano-Frankiwnsk (Stanisławów) LXXXIII
Iwanowo 591
Iwanowo-Wozniesienski 329

Jabłonów 665, 707
Jahotyn 109

jahotyński rejon 109
 Jakucja 329, 363
 Jałta 167, 277
 jałtużkowski rejon 65
 Japonia 13, 37, 53, 59, 125, 167, 191, 193, 215,
 219, 263, 343
 Jarosław 625
 Jarosławka LXXXIII, 959
 Jarosławł 591
 jarosławski powiat 785
 Jaryczów Nowy 787
 Jaryczów Stary 787
 Jasionka Masiowa 789
 Jawcze 713
 jaworowski powiat 683, 785, 789, 791, 999
 Jekaterynosław 191
 jekaterynosławska gubernia 19
 jekaterynosławski okręg 19
 Jelizawietgrad zob. Zinowjewsk
 Jenisejsk 827
 Jeremejewka 369
 Johannestahl 171, 175, 217
 Jugosławia 419, 935
 juryniecki rejon 295, 297

Kabul 3
 Kadyjiwka 311
 Kalinin 591
 kalinindorfski rejon 205, 207, 221
 kaliniwski rejon 957
 Kalisz 421, 423, 939, 941
 kałuski powiat 801
 Kałusz 801
 Kałyniwka 495
 kameczacki obwód 155
 Kamieniec Podolski 559, 731
 kamieniecki okręg 63, 67
 kamieniecki rejon 135
 kamionecki powiat 885, 889
 Kamionka Strumiłowa 889
 Kamyszłów 1103
 Kanada XLV, 11, 27, 489, 579, 625, 683,
 757–761, 941, 945, 1005
 Kapitaniwka 327
 Karaganda 37, 625
 karagandzki obwód 515
 karl-liebknachtowski rejon 171, 175, 205, 207,
 211, 215, 217, 223–227, 467, 979, 983, 993,
 1019
 Karlsruhe 979
 Karominow-Dremań 917
 Karpówka 303

Kassel 383
 Kastyrka 1023
 Katorżyno 215
 Kaukaz 223, 349, 609, 981
 Kaukaz Północny zob. Północny Kaukaz
 Kazachska SRS 81
 Kazachstan LIX, 87, 223, 625, 719, 981
 Kazań 305, 591
 Kercz 277
 kijowska gubernia 167, 337, 855
 kijowski obwód LXV, LXVII, LXIX, 75, 85, 87,
 129, 167, 203, 423, 457, 485, 487, 901, 905,
 915, 977, 1003, 1063, 1138
 kijowski okręg 619
 kijowski rejon 109, 487
 Kijowszczyzna 303, 487, 1005
 Kijów XLVII, LXXVII, LXXIX, LXXXI,
 LXXXIII LXXXVII, 11, 23, 35, 41, 47, 67,
 69, 81, 83, 103, 107, 109, 115, 119, 121,
 129–135, 139, 167, 181, 185, 233, 253, 259,
 261, 283, 359, 423, 439, 445, 447, 449, 457,
 485–489, 503, 505, 509, 541–545, 557–563,
 567, 587, 593, 597, 601, 613–617, 623, 625,
 637, 665, 671, 689, 721, 739, 819, 823, 827,
 861, 863, 871, 881, 901, 903, 915, 921, 923,
 929, 931, 941, 949–953, 961, 965, 975, 977,
 1001, 1003, 1025, 1049, 1053, 1057, 1063,
 1065, 1081, 1101
 Kirowohrad zob. Zinowjewsk
 Kiseliwka 221, 279, 281, 285
 kiseliwski *sielsowiet* 281
 Kisłowodzk 857
 Kleinliebenthal 145, 179
 Kleszczówna 711, 717
 Kluczów Mały 811
 Kluczów Wielki 811
 Kmitówka 135
 Kniaźdwór 811
 Kobaki 703, 705
 kobryński powiat 301
 Kobylany 399
 Koikowo 1045
 Kolonia 121
 Kołomyja 89, 685, 811, 813, 841
 Kołomyja, gmina 839
 kołomyjski powiat 707, 763, 801, 803, 811, 839
 Kołomziano (st. kol.) 457
 kominternowski rejon 171–175, 467
 Koniak (?) 523
 koniakowski rejon (?) 523
 Koniuszki 713
 Konoplewo 171, 173, 265, 467

Konstantyniówka 367
 Kopenhaga 819
 kopyczyński powiat 601
 Korosteń LXXXIII, 487, 489, 949, 951
 korosteński rejon 827
 Korostyszew 129, 135, 545
 korostyszewski rejon 135
 korsuński rejon 487
 Kosmacz 803
 Kosmacz, gmina 839
 kosowski powiat 707, 717, 803, 809
 Kosów 703, 707, 809
 Kosynki 371
 Koszlaki 515
 Kocielnikowo 969
 kowelski powiat 301
 Koziatyn LXXXIII, 949, 951
 koziatyński rejon 957
 Kraków 757, 759
 Krasnodar 591
 krasnodarski rejon 431
 Krasnojarsk 671, 827
 Krasnojarski Kraj 563
 Krasnosielce (powiat zbaraski) 889
 Krasnosielce (powiat złoczowski) 795, 885
 krasnotulski rejon (?) 523
 Krechów 791
 kremieńczucka gubernia 19
 krolewecki rejon 1053, 1057
 Krosienko 775, 887
 Kruty 625
 Krym LXXI, 5, 95, 97, 147–157, 161, 163, 169,
 197–201, 243, 251, 277, 329, 333, 335, 375,
 377, 407, 479, 569, 609, 829, 833, 1021,
 1071
 Krymska ASRS 81, 97, 169, 201, 375, 829,
 1071
 krymska gubernia 81
 Krystynopol 791
 Krywe Ozero 285
 krywoozerski rejon 279, 281, 285
 Krzyworównia 707, 717
 Krzyworównia, gmina 707
 Krzywotuły Stare 665, 667, 693
 Krzywy Róg 117, 435
 Kubanka 213
 Kubań LXIII, LXXXI, 427
 Kujbyszew 619
 kujbyszewski obwód 81
 Kunin 791
 kupinski rejon 73
 Kupnowice Stare 791
 Kursk LXXVII, 549
 kurski obwód 117
 Kurytyba 11
 Kustanaj 305
 Kutce 711, 717
 Kutry 705, 803, 809
 Kuznieck 591
 Landau 215, 895, 979, 981, 985, 1023
 landauski rejon 223
 Leitersgauer 979
 Leningrad 11, 445, 587, 593, 645, 953
 leningradzki obwód 75, 563, 569, 603, 859,
 861
 Lesienice 787
 leski powiat 785, 789
 letyczewski rejon 959
 Leucas 625
 Liban 261
 Lichtenfeld 171, 173
 Lidowka 83, 85, 917
 lipawski rejon 525
 Lipce (?) 525
 Liski, gmina 839, 1005
 Litwa 93, 859
 Lityna 65
 lityński rejon 65
 Londyn 139, 675, 1037, 1049
 Londyn (kryptonim) zob. Charków
 lubarski rejon 505
 Lubienie 791
 Lublin 89
 Lublinskaja (st. kol.) 457
 lubomelski powiat 911
 Luboml 911
 Lubotyn (st. kol.) 1091
 luksemburki rejon 1021
 Lustenfeld 469
 lwowski powiat 787
 lwowskie województwo 785, 793, 999
 Lwów LXXIII, LXXIX, LXXXI, 89, 141, 361,
 423, 553, 621–627, 653, 657, 665, 673, 677,
 679, 683, 685, 689, 691, 705, 727–737, 741,
 757, 759, 775, 785, 787, 791, 793, 805, 807,
 835, 837, 885, 889, 891, 941, 999, 1029,
 1113
 Lyon 633
 Łanowce, gmina 889
 Ławjanów 1019
 Łotwa 93, 1005
 Łozowienko (st. kol.) 525

łubieński okręg 41
 Łubny 31, 41
 Luck LXXIII, 89, 471, 473, 553, 653, 685, 793, 891, 911, 939
 Łuczyńce 713
 Ługańsk 591
 Łukono 579
 łuniniecki powiat 93, 301

 Magnitogorsk 591
 Magulski 171
 Malinowka 917
 Małopolska Wschodnia 141, 761, 805, 835, 837
 Małowiska (?) 1025
 Małyn 917
 małyński rejon 83, 85
 Manasterzec 789
 Mangelij 207
 marchlewski rejon 1003
 Marchlewszczyzna 721, 723, 821, 927
 Marcioniwka 171
 Mareville 633
 Marinowo 171
 marinowski *sielsowiet* 467
 Mariupol 575, 591
 mariupolski okręg 1019, 1021
 Mariupolszczyzna 303
 Markstadt 969
 Marsylia 11
 MASRS zob. Mołdawska ASRS
 Matyjowce, gmina 839
 Mediolan 621
 Medwedowce, gmina 887
 Melitopol 21, 27
 melitopolski rejon 1003
 Meryjardiwka 211
 Mianowice, gmina 785
 miastkowski rejon 73
 Michałówka 911
 Miedwieżjegorsk 605, 859, 861
 Mikifijowka 525
 mikołajowska gubernia 87
 mikołajowski obwód 203, 1015
 mikołajowski okręg 893
 mikołajowski rejon 993
 Mikołajów LXXXV, 21, 279, 283–287, 409, 591, 893, 983, 987, 991, 995, 997, 1023
 Mineralne Wody 167
 Minusinsk 85
 Mińsk LXV, 121, 509
 Mirhorod LXXVII, 31, 33
 Mirhorodszczyzna 431

 Mizhirja 603
 Młodiacy 811
 MO zob. moskiewski obwód
 Mohylany 423
 mohylowski okręg (Mohylów Podolski) 73
 Mohylów Podolski 21
 Mołdawska ASRS (MASRS) 289, 851, 1067
 mołoczański rejon 393
 Mołoszkowice 683
 Monachium 759
 Montreal 489
 Morańce 791
 Morze Czarne zob. Czarne, Morze
 Morze Śródziemne zob. Śródziemne, Morze
 Moskalenko (st. kol.) 457
 Moskiewska Ziemia 437
 moskiewski obwód (MO) 75, 81, 329, 961
 Moskwa LIII, LXIII, LXV, LXXV, LXXVII, LXXXIII, 13, 27, 59, 85, 111, 119, 121, 125, 137, 139, 183, 185, 223, 229, 259, 261, 325, 329, 337, 363, 365, 379, 385, 407, 419, 439, 441, 445, 451, 463, 475, 485, 499, 503, 505, 509, 511, 515, 519, 541, 547–553, 563–565, 567, 569, 579, 585, 587, 591, 593, 603, 605, 613, 615–619, 625, 643, 647, 669, 679, 691, 721–725, 739, 765, 827, 835, 843, 855, 857, 861, 865, 871, 881, 927, 937, 945, 949, 961, 967, 971, 975, 1007, 1039, 1053, 1061, 1081, 1097, 1105–1113
 mościcki powiat 683, 787
 Mościska 625
 Mozyrz 955
 Murafa 425
 Murawejnik 171
 Murmańsk 591
 Myszyn, gmina 839

 Nachiczywań 1023
 Nadwołże (?) 971
 Nadwórna 657, 767
 nadwórniański powiat 717, 803
 Nastaszczyn 713
 Naupactus 621
 Nejkowo 171
 Neugeschrei 669
 Niderlandy (Królestwo Niderlandów) 509
 Niemcy XLV, LXXIII, 11, 19–23, 27, 35, 131, 137, 139, 229, 307, 327, 341, 385, 419, 423, 463, 499, 563–567, 577, 579, 585, 587, 609, 611, 633, 643, 647, 669, 671, 687, 691, 759, 829, 831, 857, 859, 863–867, 871, 877, 879,

881, 903, 917, 939, 945, 947, 961, 979, 981,
985, 989, 993, 995, 1001–1013, 1021, 1109
niżnogradzka gubernia 307
Niżyn 233
Norwegia (Królestwo Norwegii) 943
Norymberga 563
nowoarchangielski rejon 279
Nowo-Bohdaniwka 1003
Nowo-Bollary (Nowo-Biellary) 171
Nowogród Wołyński 109, 133
Nowogródek 177, 685
nowogródzkowołyński rejon 457
Nowo-Michajłowka 523
nowoodeski rejon 219, 279
Noworosyjsk 167, 591
Nowoseliwka 171
Nowosybirsk 457, 587, 591
nowosuzycycki rejon 67
Nowy Jork 943

Obodno 71
Ochtyrka 1091
oczakiwski rejon 279
odeska gubernia 81
Odeska Ziemia 25
odeski obwód LXV, LXX, 75, 81, 87, 171, 205,
223, 265, 279, 283, 385, 387, 429, 463, 499,
829–833, 893, 977, 979, 1025
odeski okręg 49, 421, 893
odeski powiat (*ujezd*) 283
odeski rejon 213
Odessa LXXV, LXXVII, LXXIX, LXXXI, 3,
7, 9, 13, 19–25, 37, 39, 49, 53–59, 75, 87,
99, 121–127, 145, 167, 171, 175, 179, 205,
227–231, 263, 265, 275, 279, 283–289, 321,
323, 327, 337–349, 357, 359, 367, 373,
379–385, 397, 411–417, 421, 429, 445, 463,
467, 469, 499, 509, 557, 559, 587, 589, 591,
609, 633–647, 651, 701, 715, 725, 827, 831,
833, 893, 961, 963, 979, 985, 989, 993, 1019,
1047, 1049, 1053, 1067
Oka 551
okołkowski *sielsowiet* 85
oktiabrski rejon 171
Olesko 755, 887
olewski rejon 1065
olszański rejon 205, 207, 211, 213, 217–221
Olszewki 85
Omsk 457
omski obwód 97, 201
Opole 261
oratowski rejon 487

Oriechowo 27
Orłowiec 495
Orzeł LXXVII, 549, 551
Oskrześnice 839
Ostróg 423, 471
Ostrów (powiat złoczowski) 885
Ostrów, gmina (powiat jarosławski) 785
Ostrów, gmina (powiat złoczowski) 753, 885–
–889
Osykowo 133

Pacyków 761, 805
Pakoszówka 623
Palczyńce 515
Paryż 193, 267, 419, 511, 941, 947
Passau 579
Patara 625
pawliński *sielsowiet* 217
Peczenia 775, 885
Peczeniżyn 803, 811, 839
Peczeniżyn, gmina 839
penzenska gubernia 71
Pereszory 423
Perm 591
perwomajski rejon 279
Pieczanowska (st. kol.) 505
Pietropawłowski 515
piński powiat 93, 301
Piotrograd LIII
piotrogradzka gubernia 307
Pisoczyn 941
płoskirowski okręg 63
płoskirowski powiat (*ujezd*) 291, 295, 297
Płoskirowszczyzna 69, 71
Płuhów 887
Płyśka (st. kol.) 405
Podgródzie 711, 713, 717
Podhajce 783, 887
Podhajczyki 811
podhajecki powiat 783, 885–889
Podlesne 65
Podlipce 887
Podliski Małe 787
Podmichałowce 713
Podole 61–65
Podwinie 711, 713, 717
Podwołoczyska 291, 295–299, 515, 517
Pohrebyszcze 1063
Polesie 325, 901
Polska (RP, państwo polskie, Rzeczpospoli-
ta Polska) XXXIX, XLI, XLV, LI, LXVII,
LXXI, LXXXI, LXXXIII, LXXXV, 11, 71,

89, 93, 101, 121, 133, 141, 143, 177, 193, 237, 283, 291–297, 301, 325, 351, 403, 423, 435, 445, 459, 509, 513–517, 527, 555, 601, 603, 605, 617, 621, 623, 647, 657, 665, 673, 675, 689, 691, 707, 709, 713, 715, 761, 787, 791, 801, 829, 839, 857, 859, 869, 883, 937–949, 1005, 1025, 1029, 1033, 1035, 1045, 1067, 1073

Połtawa 259, 261, 399, 523
połtawska gubernia 87
połtawski obwód 1139
Połtawszczyzna 259, 261, 303
Pomerki 1057, 1059
Poniatówka 369
Popelne 171
Porszna 787
potijewski rejon 135, 457
Potok 711, 717
Potok Złoty 891
Powołże LIII, LIX, LXIII, 27, 609
Poznań 939
Północnokaukaski Kraj (SKK) 375, 419, 427, 429, 433, 435
Północny Kaukaz LIX, LXIII, LXXI, LXXIII, 349, 475, 617, 669, 944, 953, 967, 969
Północny Kraj 329, 569
Praga 261, 359, 361, 671, 753, 757, 759, 857, 859, 861, 881, 941
Prawobrzeże zob. Ukraina Prawobrzeżna
Preobrażenka 279, 281, 285
Prochoriwka 69
proskurowski powiat zob. płoskirowski powiat
Proskurów zob. Płoskirów
Protectorat Czech i Moraw 881
Prusy 865
Przemysł 89, 623, 625, 685, 731, 733, 787
Przemysłański powiat 775, 885–889
Przydnieprzańszczyzna 691
Przywołże (?) 23
Puków 711, 717, 773, 805
Pulina 87
puliński rejon 83, 85, 109, 131–135, 457, 915, 917, 1005
Putiatyńce 713
putywolski rejon 431

Quebec 489

Rabat 3
Radymno, gmina 785
radziechowski powiat 885, 889

Radziechowszczyzna 735
Radziechów 735, 737
Rauchowo 327
rawski powiat 683, 787, 789, 793
Razdzielna 367–373
razdzielniański rejon 171, 173, 225, 227, 265, 369, 467, 469
Remenów 787
Remizowce 795, 885
Rewel 563
Rogowka 85
Rohatyn 711, 713, 717, 771, 803
rohatyński powiat 711, 771, 799, 803, 841
Rohrbach LXXXV, 171–175
Romny 33
Rosenort 393
Rosja (do 1917) 19, 261, 307, 403, 509, 585, 639, 719
Rosja zob. Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich
Rostów nad Donem (Rostów) LXV, 167, 593
Rostów zob. Rostów nad Donem
Rothsay 267
Rotterdam 565
Rozłucz 789
Rożkowato 993
Równe 423, 913
równieński obwód 203
równieński powiat 911
RP zob. Polska
Ruda 711, 717
Rudańce 787
rudecki powiat 791
Rudno 787
Rumunia 93, 193, 205, 217, 307, 325, 361, 419, 489, 643, 647, 799, 939–943, 1005, 1037
Rybno 761, 805
Ryga 27, 511, 975
Rzeczpospolita Polska zob. Polska
III Rzesza zob. Niemcy
Rzeszów 625
Rzym 305, 625, 775, 889
rżyszczewski rejon 133
Rżyszczew 133

Samara 591
samarska gubernia 65
samborski powiat 787
Samhorodek 957
sanocki powiat 789
Sanok 623, 789
Saratów 591, 827, 969, 993, 1021, 1023

sarneński powiat 93, 911
 Sarny 911
 Sassów 795, 797, 885, 887
 Semipałatyńsk 27
 seredynobudzki rejon 533, 537, 539
 Sewastopol 167, 277, 591
 Siebieczów 683
 Sieliksa (?) 71
 Sierpuchów 551
 Siewiersz (?) 71
 Siłowka 171
 skałacki powiat 291, 293, 515, 885, 887
 Skałat 295, 297
 SKK zob. Północnokaukaski Kraj
 Skniłów 787
 skolski powiat 653
 Slepce 173
 Slepucha 171
 sławiański rejon 427
 Sławsko, gmina 791
 Słoboda Rungórska 811
 Słobodzieja 371
 Słowacja 93
 Smoleńsk 591
 smotryczewski rejon 73
 Smólna 791
 snieguriński rejon 207, 221, 227, 279
 Sobolewka 103, 113
 Sofia 941
 Sofino 65
 Sokal 683, 789
 sokalski powiat 683, 789
 Sołncewo 575, 579
 Sołodyri 85, 131, 133, 915
 Sołonka Wielka 787
 Sołotwina 657, 717
 Sołowieckie Wyspy (Sołówki) 91, 325, 691, 827, 1041, 1083, 1107
 Sołówki zob. Sołowieckie Wyspy
 Soroczyn 131, 135
 Soroczynicy 83
 Soroki Lwowskie 787
 Sowiety zob. Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich
 spartakowski rejon 205, 207, 211–225
 Speier LXXXV, 283, 347, 979, 981, 989, 995, 1019, 1021
 Stalingrad 591, 969
 stalingradzki obwód 201/203, 967, 969
 Stalino 167, 591
 staliński okręg 303
 Stambuł 11
 stanisławowski powiat 653, 687, 757, 805, 839
 Stanisławowszczyzna (Stanisławowskie) 691, 757
 Stanisławów LXXIX, 89, 141, 623, 625, 629, 631, 653, 661, 665, 685, 687, 691, 703, 707, 711, 717, 731, 733, 741–745, 757–763, 773, 781, 793, 799, 805, 809, 811, 815, 835, 837, 839, 891
 Stany Zjednoczone Ameryki (Ameryka, USA) XLV, 27, 209, 225, 261, 423, 511, 517, 565, 579, 609, 647, 687, 757, 759, 897, 909, 945, 957, 989, 1005, 1021
 Starochodowo (st. kol.) 513
 starokarański rejon 575, 579
 Starokonstantynów 597
 Stawropol 67
 Stepanowka 513, 575
 Stolin 103
 stoliński powiat 301
 Strasburg 209, 397, 1023
 Strutyn 795, 885
 Stryj 89, 685
 stryjski powiat 653, 805
 Studenci (Studenec?) 67
 Sulimów 791
 Sultz 223, 993, 995, 1021, 1023
 Sumy 241, 519, 523, 525, 539, 1077, 1103
 Suworowo 171
 Swatowo 303
 swatowski rejon 311
 Swierdłowo 213
 Swierdłowski 591
 swierdłowski obwód 155, 571
 Syberia (Sybir) 27, 115, 269, 295, 297, 393, 441, 449, 457, 459, 691, 1041, 1103
 Syberia Wschodnia 457
 Syberia Zachodnia 457
 Symferopol 95, 97, 147, 151, 155–161, 165, 167, 169, 197, 201, 243, 277, 333, 363, 375, 377, 407, 451, 591, 609, 611, 765
 Syria 261
 Szabajewo 367
 Szachty 591
 Szarowo 171, 265, 467, 469
 szczecinecki powiat 713
 Szczecinek 713
 Szczypiorno 421
 szepetowski rejon 1063
 Szewczenkowo 389
 Szewczenkowszczyzna 445
 Szlezwik 327
 Szpikłosy 795, 885

Sztokholm 307, 619, 739
 Szwajcaria 759, 1005
 Szwecja 223, 619, 761, 943, 1005
 Szydłowo 1011

Ścianka 795, 885, 887
 Ścianka, gmina 797, 889
 Śniatyn 655, 665, 807
 śniatyński powiat 805, 807
 Środkowowolżański Kraj 419, 569
 Śródziemne Morze 229
 Święte, gmina 785

Tagaj 73
 Taganrog 591
 Tajszet 671
 Tallin 739
 talniwski rejon 487
 Tara (st. kol.) 457
 taraso-szewczenkowski rejon 397
 taraszczański rejon 487, 559
 Tarnopol LXXIII, 89, 351, 527, 529, 653, 685,
 753, 775, 783, 793, 795, 883
 tarnopolski powiat 885
 tarnopolskie województwo 793, 883
 TASRS zob. Tatarska ASRS
 Taszkiement 591
 Tatarska ASRS (TASRS) 329
 Teheran 261
 Teodozja 277
Tiasmin 253
 tiligulsko-berezowski rejon 171, 175
 tłumacki powiat 693, 805
 Tłumacz 665, 811
 Tłumaczyk 811
 Tobolsk 1101
 Tokio 139
 Torosowo 219
 Toruń 193
 Trawnoje 425
 trembowelski powiat 601, 885, 889, 891
 Trembowla 891
 Trędowacz 795, 885, 887
 Trędowacz, gmina 797, 889
 Trostianka 1085
 Trościaniec 603
 Trościaniec Mały 887
 Truskawiec 787, 789
 Truszowice 789
 trypolski rejon 921
 Tulczyn 65, 71, 73, 1025
 tulczyński okręg 63, 65

Tuła 591
 Turcja 11, 37, 215
 turczański powiat 789, 791
 Turka 789
 Turka (pow. kołomyjski) 811
 Turyn 3
 Tyflis 167, 587, 591
 Tyraspol 21, 591
 Tyszkowce 141
 Tyśmieniczany 761, 805
 tywrowski rejon 71

Uchta 1101
 Ufa 591
 Uhnów 683
 Uhrynów Dolny 761, 805
 Ukraina (USRS, Ukraińska SRS, Wielka Ukraina, Ukraina sowiecka) *passim*
 Ukraina Naddnieprzańska 89, 731
 Ukraina Prawobrzeżna LXXVII, LXXXIII, 119,
 121, 133, 137, 421–425, 557, 559, 855, 859,
 927, 953, 1053, 1057
 Ukraina Przydnieprzańska 689
 Ukraina Zachodnia 325, 811, 829, 923
 Ukraina Zadnieprzańska 653
 Ukraina Zakarpacka 445
 uljanowska gubernia 73
 Ułan-Ude zob. Werchnioudyńsk
Ural LIX, 419, 427, 1103
 Urmań 883
 USA zob. Stany Zjednoczone Ameryki

Vichy 633
 Vincennes 193

Wapniarka 495, 635
 Warli 171
 Warszawa LXXIII, LXXXVII, 193, 259, 261,
 267, 351, 361, 421, 423, 509, 557, 613, 785,
 837, 883, 927, 939, 941, 947, 1029, 1035,
 1037
 Wasyliwka 171, 217
 Waszyngton 261, 511, 821
 Weipert 669
 Welizarowo 371
 Werbiaż Wyżny, gmina 839
 Werchnioudyńsk 591
 Węgry 93
 Wiatka 1015
 Wiedeń 89, 511, 553, 669, 671, 733, 945, 1029
 Wielka Brytania (Anglia) 11, 511, 761, 819,
 945, 947, 957, 1037

Wierzbica 793
 Wierzbołowce 711, 713, 717
 Wilno 685
 Winnica LXXXVII, 61, 119, 409, 509, 559, 591
 winnicka gubernia 61
 winnicki obwód LXV, LXIX, 117, 485, 505, 851, 905, 1015, 1065
 winnicki okręg 63, 69, 71
 Winniki 787
 Winnipeg 625
 Witebsk 275
 Władykaukaz 201, 967
 Władymirowka 85
 Władywostok 587, 591
 Włochy 3, 649
 Włodzimierz Wołyński 683
 Wola Wysocka 791
Wołga 967
 Wołkowo 171
 Wołnowacha 579
 Wołoczkowce 291
 Wołoczyska 515
 wołodarski rejon 85, 87, 109, 457
 Wołodowka 71
 Wołyń (część w RP) 707
 Wołyń (część w USRS) 107, 131, 133, 457, 459, 523, 873, 879
 wołyńska gubernia 855
 wołyńskie województwo 301, 473
 Wołżański Kraj 945
 Workuta 671
 Worms 175, 211, 467, 897
 woroneska gubernia 403
 woroneski obwód 87, 117
 Woroneż 591
 woznieśeński rejon 279
 Wschodniosyberyjski Kraj 433
 Wydumka 917
 wysokopolski rejon LXVII

 zacharowiecki rejon 69
 Zachodni Obwód 329
 Zaczansk 957
 Zadniszówka 515
 Zagrodowka LXVII
 Zagrzeb 489
 Zahajpol 811
 Zajączki, gmina (?) 295, 297
 Zakarpacie 623
 Zakaukaska FSRS 81, 329
 Zakaukazie 967
 zaleszczycki powiat 885

 Zaleszczyki 889
 Załanów 713
 Załanów, gmina 771
 Załukiew 839
 Załuże (pow. jaworowski) 789
 Załuże (powiat rohatyński) 771, 803
 Załywan 957
 Zameczek, gmina 791
 Zamiechów, gmina 785
 zaporoska gubernia 19
 Zaporozże 191–195
 Zapytów 787
 Zarudce 787
 Zasków 787
 Zatiszje (st. kol.) 69
 Zatok (?) 791
 Zawołże 969
 zbarski powiat 515, 885, 889
 zborowski powiat 885
Zbrucz 143, 293, 527, 553, 679, 693, 775, 835, 885, 891, 1109, 1113
 zdołbunowski powiat 471
 zelcki rejon 205–213, 217–225, 397
 Zenkowo 399
 ZFSRS zob. Zakaukaska FSRS
 Zinowjewsk 21, 79, 279, 285, 409
 złoczowski powiat 795, 885–891
 Złoczów 753, 755, 795, 885, 889, 891
 zołotonoski rejon 69, 487
 ZSRS (ZSRR) zob. Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich
 Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich (ZSRS, ZSRR, Rosja, Rosja sowiecka, Rosja bolszewicka, Sowiety) *passim*
 zwienigrodzki rejon 559
 Zwienigródka 1025
 Zwonicha 71

 Żerebkowo 171
 Żołczów 711, 717
 żółkiewski powiat 789, 791, 999
 Żurów 713
 żydaczowski powiat 805
 Żydaczów 691
 Żydatycze 787
 żytomierski obwód 485
 żytomierski okręg (?) 269
 żytomierski rejon 269, 271
 Żytomierz LXXXIII, LXXXV, 23, 135, 271, 399, 487, 545, 949, 951, 1037
 Żywaczów 1029

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

- Абсж 624
Австрія 668
Адада 624
Азія Середня (Средняя Азия) 328, 364
Александрів Куявський 420
Алма-Ата 562, 590
Алушта 166
Америка див. Сполучені Штати Америки
Англія див. Великобританія
Андреевка 1052, 1056
Андронівка 1072
Арламовська Воля 682
Армавир 590
Армавирский район 426, 432
Артемівськ 1016
Архангельск 590
Астрахань 590
Афганістан 2, 260
Африка 138, 228
- Бабанський район 486
Баварія 682, 880
Баден 212
Баку 166, 590, 952
Балин 72
Балкани 934
Бар 1024
Батуми 166, 590
Батурин 1078
Батуринська сільрада 1117
Бахмацький район 402, 404
Бачиниці 72
Башкирія 364
Белград 260
Белз 682
Белзещь 754, 886
Белляри див. Болляри
Бельгія 418, 938
Беляєвка 634
Берген 942
Бердичів LXXXII, 558, 948
Бердичівський округ 504
Бердичівський район 486, 504, 558
Бердянск 26, 574
Бережанський повіт 882
Березовка 74
Березовский район 170, 172, 264, 466, 468
Береславский район 220, 1022
- Берлін (Берлин) 384, 462, 508, 574, 584, 608, 668, 670, 752, 758, 902, 946, 1010, 1048
Берн 758, 804
Бершадський район 362
Бессарабка 170, 174
Білгород 606
Білий Камінь 754, 886
Білозірка 514, 516
Белопольє 1076
Білорусь 474, 822
Білоруська Радянська Соціалістична Республіка (БРСР) LXX, 80, 328, 568
Білосток 684, 714
Бело Церковский округ 128
Біло-Церківщина (Бело-Церковщина) 128, 444
Бициловка 370
Благоево 218, 220, 224
Благовеский район 204, 206, 212, 216–220, 224, 226
Бобрик, ст. 976
Бобринецкий район 278
Бобринськ (Бобринск) 490
Бобровицький район (Бобровецкий район) 108
Богичи 430
Боголюбовка 132
Богородчани 628
Болгарія (Болгария) 210, 224, 306, 508, 644, 940, 946
Болехів 800, 814
Болляри (Белляры) 170, 174
Борислав 784, 786
Борисполе 784, 976
Борщів 526, 528, 882, 888
Борщівський повіт 526
Боснія 786
Бразилія 1004
Братислава 488
Братківці 690
Братололюбівка (Братололюбовка) 352, 388
Брест над Бугом (Брест Литовський) 92, 100, 300, 304, 306, 684
Брестський повіт 300
Броди 620, 774
БРСР див. Білоруська Радянська Соціалістична Республіка
Брюссель 482, 618
Бугаєвка 170

Бугрин, гміна 910
Буковина 758, 942
Бургенлянд 668
Бурштин 798
Буряція 590
Буте 266
Бухарест 10, 192, 418, 1048
Буцький район 558
Бучацький повіт 726, 748, 884, 886, 890
Бучач 726, 728, 748

Вайперг 668
Вапнярка 494, 634
Варли 170
Варшава LXXII, LXXXVI, 192, 258, 260, 266,
350, 360, 420, 422, 508, 556, 612, 784, 836,
882, 926, 938, 940, 946, 1028, 1034, 1036
Василівка (Васильевка) 170, 216
Вашингтон 260, 510, 820
Велизарово 368/370
Великий Ключів 810
Венсен 192
Вербилівці 710, 712, 716
Вербиця 792
Верхній Вербіж, гміна 838
Верхньо-Удинськ 590
Видумка (Вьдумка) 916
Високопольський район LXVI
Відень 88, 510, 552, 668, 670, 732, 944, 1028
Вільнюс 684
Вінники 786
Вінницька губернія 60
Вінницька область LXIV, LXVIII, 116, 484,
504, 850, 904, 1014, 1064
Вінницький округ 62, 68, 70
Вінниця (Винница) LXXVI, 60, 118, 408, 508,
558, 590
Вінніпег 624
Витебск 274
Віші 632
Владивосток 586, 590
Владикавказ 200, 966
Владиміровка (Владимировка) 84
Вознесенський район (Вознесенский район)
278
Волга 966
Волжанський край 944
Волинська губернія 854
Волинське воеводство 300, 472
Волинь (РП) 706
Волинь (УСРС) 106, 130, 132, 456, 458, 522,
872, 878

Волково 170
Волноваха 578
Володарський район (Володарский район)
84, 86, 108, 456
Володимир Волинський 682
Володовка 70
Волочиська 514
Волочківці 290
Воля-Висоцька 790
Воркута 670
Вормс 174, 210, 466, 896
Воронезька губернія 402
Воронезька область 86, 116
Вороніж (Воронеж) 590

Гайворон 284
Галич 838
Галичина, 220, 664, 668, 680, 758, 798, 856,
864, 938, 956, 1110, 1112
Гальштадський район 978
Гамбург 228
Гданськ 10, 138, 192
Гдиня 940
Геймталь 876
Гельсінки 618
Генеральне Губернаторство 664
Гильдендорф 212
Голандія 1004
Голованевск 284
Голованівський район (Голованевский ра-
йон) 278
Гологори 794, 884, 886
Гологори гміна 796, 888
Гоничірський район 522
Гонці (Гонцы) 40
Горбачі 786
Гореці 402
Городок Ягеллонський 670, 686, 786
Городок Ягеллонський, повіт 788
Городенка 660, 716, 718, 800
Городенківський повіт 140, 660, 800
Городенківський район 140
Горький 590
Горьковский край 328, 362, 568
Гофнунсталь 896
Гребениківка, ст. 522
Григорівка (Григорьевка) 278, 280, 284
Гродненська губернія 402
Гросс-Лібенталь 214, 218–222
Грубешів 682
Грушковський район 278, 284
Гуйськ 788

Гусятин 600

Дагестан 74

Далекосхідний край (ДВК) 328, 854

Данилівка 524

Данильче 712, 718, 840

Данія 1004

Дарахів 600

Даугавпілс 10, 482

ДВК див. Далекосхідний край

Диниська 786

Дикенсоне 1020

Дніпро (Днепр) 12, 398, 448, 674, 746, 760, 858, 1048, 1050

Дніпропетровськ (Днепропетровск) 166, 194, 354, 390, 394, 590

Дніпропетровська область 20, 74, 288, 576, 848, 976, 978

Дніпропетровщина 1002, 1082

Добринів 710, 712

Добровідка, гміна 838

Доброе 210, 212

Добромиський повіт 784, 788

Должен 424

Долинський район 388

Долинська (Долинська) 352, 354

Долинський повіт 800

Долина (Долина) 88, 628, 778, 780, 800, 814

Дон 184, 1022

Донецьк 318

Дорофіївка 290, 292

Дрезден 686

Дрогобицька область 624

Дрогобицький повіт 784, 788, 790

Дрогобич 784, 786

Дубно 424

Дубассарський район 1044

Дунаевці 134

Евпаторія 276

Египет 308

Екатеринославський округ 18

Ельзас 208

Еремеевка 368

Естонія (Эстония) 820, 1004

Естонська РСР 154

Європа (Европа) XLII, XLIV, LXXVIII, 24, 548, 624, 668, 674–678, 922, 942, 952, 1042

Єкатеринослав 190

Єкатеринославська губернія (Екатеринославская губерния) 18

Єлизаветград див. Зіновіївськ

Єнісейськ 826

Эмильчинский район 132

Женева 350, 758, 804, 942

Жеребково 170

Живачів 1028

Жидачів 690

Жидачівський повіт 804

Жидятичі 786

Житомир LXXXII, LXXXVI, 22, 134, 270, 398, 486, 544, 948, 950, 1036

Житомирська область 484

Житомирський район 268, 270

Жовківський повіт 788, 790, 998

Жовчів 10, 716

Журів 712

Заволжский край 968

Загайполе 810,

Загреб 488

Загородовка LXVI

Задніпрянська Україна 652

Заднішівка 514

Зайчики, гміна 294, 296

Закавказзя 966

Закарпаття 622

Заланів 712

Заланів, гміна 770

Заливан 956

Заліщики 888

Заліщики, повіт 884

Залужжя (Рогатинський повіт) 770, 802

Залужжя (Яворівський повіт) 788

Залуква 838

Заміхів, гміна 784

Замочок, гміна 790

Запитів 786

Запоріжжя 190–194

Зарудці 786

Затік 790

Західна Україна 324, 810, 828, 922

Зачанськ 956

Зашків 786

Збарзький повіт 514, 884, 888

Зборів, повіт 884

Збруч 142, 292, 526, 678, 692, 774, 834, 884, 890, 1108, 1112

Звенигородка 1024

Звенигородський район 558
Звониха 70
Здолбунівський повіт 470
Зельський район 204–212, 216–224, 396
Зеньково 398
Зінов'євськ (Зиновьевск) 20, 78, 278, 284, 408
Золотонозький район 68, 486
Золочів 752, 754, 794, 884, 888, 890
Золочівський повіт 794, 885–890
ЗСФСР (Закавказька Радянська Федеративна Соціалістична Республіка) 328
Зульц, Зульцз 222, 992, 994, 1020, 1022

Иоганесталь, Иогносталь 170, 174, 216
Иозифенталь 210, 222,
Ираклиевка 170–174

Іваничі (Иваничи) 84
Іваново (Иваново) 590
Іваново-Вознесенськ 328
Індія (Индия) 54, 1004
Інта 670
Ірак 260
Іркутськ (Иркутск) 456, 591 670
Ірпінь 114
Ісаї 788
Іспанія 1096
Італія 2, 648
Ічнянський район (Ичненский район) 108

Кабуль 2
Кавказ 222, 348, 608, 980
Кавказ Північний LVIII, LXII, LXX, LXXII, 348, 474, 616, 668, 944, 952, 966, 968
Кадіївка (Кадиевка) 310
Казань 304, 590
Казахстан LVIII, 86, 222, 624, 718, 980
Казахська РСР 80
Калинівка (Калиновка) 494
Калінін (Калинин) 590
Калініндорфський район (Калининдорфский район) 204, 206, 220
Каліш 420, 422, 938, 940
Калуський повіт 800
Калуш 800
Кам'янецький повіт 884, 888
Кам'янець-Подільська область (Каменец-Подольская область) 958
Кам'янець-Подільський 558, 730
Кам'янець-Подільський округ (Каменец-Подольский округ) 62, 66

Кам'янець-Подільський район (Каменец-Подольський район) 134
Кам'янка Струмилова 888
Камишлов 1100, 1102
Камчатська область 154
Канада XLVI, 10, 26, 488, 578, 624, 682, 756–760, 940, 944, 1004
Кантербури 1050
Капітанівка 326
Караганда 36, 624
Карагандинська область 514
Карл-Либкнехтовський район 170, 174, 204, 206, 210, 214, 216, 222–226, 466, 978, 982, 992, 1018
Карлеруе 978
Каромінов Дремань 916
Карпівка (Карповка) 302
Кассель 382
Кастирка 1022
Катеринославська губернія див. Єкатеринославська губернія
Катеринославський округ див. Єкатеринославський округ
Каторжино 214
Квебек 488
Керч 276
Київ (Київ) XLVIII, LXXVI, LXXVIII, LXXX, LXXXII LXXXVI, 10, 22, 34, 40, 46, 66, 68, 80, 82, 102, 106, 108, 114, 118, 120, 128–134, 138, 166, 180, 184, 232, 252, 258, 260, 282, 358, 422, 438, 444, 446, 448, 456, 484–488, 502, 504, 508, 540–544, 556–562, 566, 586, 592, 596, 600, 613–616, 622, 624, 636, 664, 670, 688, 720, 738, 818, 822, 826, 860, 862, 870, 880, 900, 902, 914, 920, 922, 928, 930, 940, 948–952, 960, 964, 974, 976, 1000, 1002, 1024, 1048, 1052, 1056, 1062, 1064, 1080, 1100
Київська область LXIV, LXVI, LXX, 74, 84, 86, 128, 166, 202, 422, 456, 484, 486, 900, 904, 914, 976, 1002, 1062, 1138
Київська губернія (Киевская губерния) 166, 336, 854
Київський район 108, 486
Київщина (Киевщина) 302, 486, 1004, 1006
Киселевка 220, 280, 284
Киселевський сільсовет 280
Кисловодськ 858
Китай 54, 82, 214, 218, 458, 896, 944
Кіровоград див. Зінов'євськ
Клейнлибенталь 144, 178
Кліщівна 710, 716

Кмітовка (Кмитовка) 134
 Княздвір 810
 Кобаки 704
 Кобеляни 398
 Кобринський повіт 300
 Ковельський повіт 300
 Козятин 950
 Коіково 1044
 Коломзено, ст. 456
 Коломийський повіт 706, 762, 800, 802, 810, 838
 Коломия 88, 684, 810, 812, 840
 Коломия, гміна 838
 Колонія 120
 Коминтерновский район 170–174, 466
 Коноплево 170, 172, 264, 466
 Константиновка 366
 Конюшки 712
 Коняк 522
 Коняківський район 522
 Копенгаген 820
 Копичинський повіт 600
 Коросенко 774, 886
 Коростень LXXXII, 486, 948, 950
 Коростень, район 826
 Коростишів (Коростышев) 128, 134, 544
 Коростишівський район (Коростышевский район) 134
 Корсунський район 486
 Косинки 370
 Косів 702, 706, 808
 Косівський повіт 706, 716, 802, 808
 Космач 802
 Космач, гміна 838
 Котельниково 968
 Кошляки 514
 Краків 756, 758
 Краснодар 590
 Краснодарський район 430
 Красносільці (Збараський повіт) 888
 Красносільці (Золочівський повіт) 794, 884
 Краснотульський район 522
 Красноярськ 670, 826
 Красноярський край 562
 Кременчуцька губернія 18
 Крехів 790
 Криве Озеро 284
 Криво-Озерський район 278, 280, 284
 Криворівня 706, 716
 Криворівня, гміна 706
 Криворіжжя (Криворожье) 116, 434
 Крим LXX, 4, 94, 96, 156, 160, 162, 168, 196–200, 242, 276, 328, 332, 334, 374, 376, 406, 478, 568, 608, 828, 832, 1020, 1070
 Кримська АРСР 80, 96, 168, 200, 374, 828, 1070
 Кримська губернія 80
 Кристинопіль 788
 Крелевецький район 1052, 1056
 Крути 624
 Кубанка 212
 Кубань LXII, LXXX, 426
 Кузнецьк (Кузнецк) 590
 Куйбишев 618
 Куйбишевська область 80
 Кунин 790
 Купинський район 72
 Купновиці Старе 790
 Куритиба 10
 Курськ LXXVIII, 548
 Курська область 116
 Кустанай 304
 Кути 704, 802, 808
 Кутці 710, 716
 Лав'янів (Лавьянов) 1018
 Ландау 214, 894, 978, 980, 984, 1022
 Ландауський район 222
 Ланівці, гміна 888
 Латвія (Латвия) 92, 1004
 Лейтереггауер (Лейтереггауер) 978
 Ленінград (Ленинград) 10, 444, 586, 592, 644, 952
 Ленінградська область 74, 562, 568, 602, 858, 860
 Лeticівський район 958
 Леуцас 624
 Липавський район 524
 Лисениці 786
 Литва 92, 858, 1004
 Литенфельд 170, 172
 Литина 64
 Литинський район 64
 Ліван 260
 Лидовка 84, 916
 Ліон 632
 Ліски, гміна 838
 Лісько, повіт 784, 788
 Лозовенко (ст) 524
 Лондон (криптонім) див. Харків
 Лондон 138, 674, 1036, 1048
 Лубенський округ 40
 Лубны 30, 40

Луганськ (Луганск) 590
 Луконо 578
 Лунинецький повіт 92, 300
 Луцьк LXXII, 88, 470, 472, 552, 652, 684, 792, 890, 910, 938
 Лучинці 712
 Львів LXXII, LXXX, 88, 140, 360, 422, 552, 621–626, 652, 656, 664, 672, 676, 678, 682, 684, 688, 690, 702, 726–734, 740, 756, 758, 774, 784, 786, 790, 792, 804, 806, 834, 884, 888, 890, 940, 998, 1028, 1112
 Львівське воєв. 784, 790, 998
 Львівський повіт 786
 Любарський район 504
 Любині 790
 Люблинська, ст. (Люблинская) 456
 Люблін 88
 Любомль 910
 Любомль, повіт 910
 Люботин, ст. 1090
 Люксембурзький район 1020
 Люстенфельд 468

МО див. Московська область
 Магнітогорск 590
 Магальський 170
 Малий Ключів 810
 Малин 916
 Малинський район (Малинский район) 84
 Малиновка 916
 Маловиська 1024
 Мангелій (Мангелий) 206
 Маревілле 632
 Маринівська сільрада 466
 Мариупольщина 302
 Маріново (Мариново) 170
 Маріуполь (Мариуполь) 574, 590
 Маріупольський округ (Мариупольський округ) 1018, 1020
 Маркштадт 968
 Марсель 10
 Мархлевський район (Мархлевский район) 1002
 Мархлевщина 720, 722, 820, 926
 Марціонівка (Марционовка) 170
 Матеївці, гміна 838
 Медведівці, гміна 886
 Межигір'я (Межгорье) 602
 Мелітополь (Мелитополь) 20, 26
 Мелітопольський район 1002
 Мериярдівка (Мериярдовка) 210
 Медвеж'єгорськ 604, 858, 860

Микифіївка 524
 Миколаїв (Николаев) 20, 278, 282–286, 408, 590, 892, 982, 986, 990, 994, 996, 1022
 Миколаївська (Николаевская) губернія 86
 Миколаївська (Николаевская) область 202, 1014
 Миколаївський (Николаевский) округ 892
 Миколаївський (Николаевский) район 992
 Миргород (Миргород) LXXVI, 30, 32
 Миргородщина 430
 Михайлівка 910
 Мишин, гміна 838
 Мілан 622
 Мінеральні Води (Минеральные Воды) 166
 Міновичі, гміна 784
 Мінськ LXIV, 120, 508
 Мінусинськ (Минусинск) 84
 Могилев-Подольський, округ 72
 Могилів-Подільський 20
 Могіляни 422
 Мозир 954
 Молдавська Автономна Соціалістична Республіка (МАССР) 288, 850, 1066
 Молодятин 810
 Молочанський район 392
 Молошковиці 682
 Монастирець 788
 Монреаль 488
 Моранці 790
 Москаленко, ст. (Москоленко) 456
 Москва LI, LXII, LXIV, LXXIV, LXXVIII, LXXXII, 12, 26, 58, 84, 110, 118, 120, 124, 136, 138, 182, 184, 222, 228, 258, 260, 324, 328, 336, 362, 364, 378, 384, 406, 418, 438, 440, 444, 450, 462, 474, 484, 498, 502, 504, 508, 510, 514, 518, 540, 547–552, 564–566, 568, 578, 584, 586, 590, 592, 602, 604, 612, 615–618, 624, 642, 646, 668, 678, 690, 721–724, 738, 764, 826, 834, 842, 854, 856, 860, 864, 870, 880, 926, 936, 944, 948, 960, 966, 970, 974, 1006, 1038, 1052, 1060, 1080, 1096, 1104–1112
 Московська область (МО) 74, 80, 328, 960
 Московщина 436
 Мостиська 624
 Мостиська, повіт 682, 786
 Муравейнік (Муравейник) 170
 Мурафа 424
 Мурманск 590
 Мюнхен 758
 М'ястковський район 72

Надвірна 656, 766
 Надвірнянський повіт 716, 802
 Насташин 712
 Наупактус 620
 Нахичивань 1022
 Нежин 232
 Нейгешрай 668
 Нейково 170
 Нижньо-Волзький край 568
 Нідерланди (Королівство Нідерландів) 508
 Ніжин 232
 Німеччина XLVI, LXXII, 10, 18–22, 26, 34, 82, 130, 136, 138, 228, 306, 326, 340, 384, 418, 422, 462, 498, 562–566, 574–578, 584, 608, 610, 632, 642, 646, 668, 670, 686, 690, 758, 760, 826–830, 842, 856, 858, 866, 870, 876, 878, 880, 902, 916, 938, 944, 946, 966, 978, 980, 984, 988, 992, 994, 1000–1010, 1020, 1108
 Новгородок 176, 684
 Ново-Архангельський район 278
 Ново-Богдановка 1002
 Ново-Болляри 170
 Новоград-Волынський 108, 132, 456
 Ново-Михайлівка 522
 Ново-Одеський район (Ново-Одеський район) 220, 278
 Новоросійськ 166, 590
 Новоселівка 170
 Новосибірськ (Новосибірськ) 456, 586, 590
 Ново-Ушицький район 66
 Норвегія (Королівство Норвегії) 942
 Нью-Йорк 942
 Нюрнберг 562

 Ободно 70
 Одеса (Одесса) LXXIV, LXXVI, LXXVIII, LXXX, LXXXII, 2, 6, 8, 12, 18–24, 36, 38, 48, 52–58, 74, 86, 98, 120–126, 144, 166, 170, 174, 178, 204, 226–230, 262, 264, 274, 278, 282–288, 320, 322, 326, 336–348, 356, 358, 366, 372, 378–384, 396, 410–416, 420, 428, 444, 462, 466, 468, 498, 508, 556, 558, 586, 588, 590, 608, 632–644, 650, 700, 714, 724, 826, 830, 832, 892, 960, 962, 978, 984, 988, 992, 1018, 1046, 1048, 1052, 1066
 Одеська губернія 80
 Одеська область LXX, 74, 80, 86, 170, 204, 222, 264, 278, 282, 384, 386, 428, 498, 829–832, 892, 976, 978, 1024
 Одеський округ (Одеський округ) 48, 420, 892
 Одеський район (Одесский район) 212
 Одещина 24
 Ока 550
 Околковська сільрада 84
 Октябрьський район 170
 Олевський район 1064
 Олесько 754, 886
 Ольшанський район (Ольшанский район) 204, 206, 210, 212, 218, 220
 Ольшівка 84
 Омськ (Омск) 456
 Омська область 96, 200
 Опольє 260
 Оратівський район 486
 Орел LXXVIII, 548, 550
 Орехово 26
 Орловець 494
 Осиково (Осиково) 132
 Оскшесинці, гміна 838
 Острів (Золочівський повіт) 884
 Острів, гміна (Золочівський повіт) 752, 884–888
 Острів, гміна (Яворівський повіт) 784
 Острог 422, 470
 Охтирка 1090
 Очаковський район 278

 Павлинська сільрада 216
 Пакошівка 622
 Палчинці 514
 Париж 192, 266, 418, 510, 940, 946
 Пассау 578
 Патара 624
 Пациків 760, 804
 Пензенська губернія 70
 Первомайський район 278
 Перемишль 88, 622, 624, 684, 730, 732, 786
 Перемишляни 774
 Перемишлянський повіт 774, 885–888
 Перешори 422
 Пермь 590
 Петропавловськ 514
 Петроград ЛІІ
 Печанівка, ст. 504
 Печені 774, 884
 Печеніжин 802, 810, 838
 Печеніжин, гміна 838
 Печерськ 976
 Північний (Северный) Край 328, 568
 Північний Кавказ (Северо-Кавказ) LVIII, LXII, LXX, LXXII, 348, 474, 616, 668, 944, 952, 966, 968

Північно-Кавказький Край (СКК) 374, 418, 426, 428, 432, 434
 Підвиння 710, 712, 716
 Підволочиськ 290, 294–298, 516
 Підгаєцький повіт 782, 885–888
 Підгайці 782, 886
 Підгайчики 810
 Підгороддя 710, 712, 716
 Підлипці 886
 Підліски Малі 786
 Підмихайлівці 712
 Пінський повіт 92, 300
 Пісочин 940
 Плиска, ст. 404
 Пługів 886
 Поволжье ЛІІ, LVІІІ, LXІІ, 26, 608
 Погребище 1062
 Поділля 60–64
 Подлесное 64
 Познань 938
 Полісся 324, 900
 Полтава 258, 260, 398, 522
 Полтавська губернія 86
 Полтавська область 1138
 Полтавщина 258, 260, 302
 Польща (РП, Польша) XL, XLIV, L, LXVI, LXX, LXXVIII, LXXX, LXXXII, LXXXIV, 10, 70, 88, 92, 100, 120, 132, 140, 142, 176, 192, 236, 282, 290–296, 300, 324, 350, 402, 422, 434, 444, 458, 508, 513–516, 526, 554, 600, 602, 604, 616, 620, 622, 646, 656, 664, 672, 674, 688, 690, 706, 708, 712, 714, 760, 786, 790, 800, 828, 838, 856, 858, 868, 882, 937–948, 1004, 1024, 1028, 1032, 1034, 1044, 1066, 1072
 Померки 1056, 1058
 Понятовка 368
 Попельной 170
 Поршна 786
 Потиевський район 134, 456
 Поток 710, 716
 Поток Золотий 890
 Правобережжя (Правобереж'є) див. Правобережна Україна (Правобережная Украина)
 Правобережна Україна LXXVI, LXXXII, 118, 120, 132, 136, 420–424, 556, 854, 858, 926, 952, 1052, 1056
 Правобережна Україна (Правобережная Украина) LXXVI, LXXXII, 118, 120, 132, 136, 420–424, 556, 558, 854, 858, 926, 952, 1052, 1056
 Прага 260, 358, 360, 670, 752, 756, 758, 856, 858, 880, 940
 Преображенка 278, 280, 284
 Приволжье 22
 Придніпрянщина 690
 Проскурівський повіт 290, 294, 296
 Проскуровський округ 62
 Проскуровщина 68, 70
 Протекторат Чехії і Моравії 880
 Прохоровка 68
 Прусія 864
 Пуків 710, 716, 772, 802
 Пулин 86
 Пулинський район (Пулинский район) 82, 84, 108, 130–134, 456, 914, 916, 1006
 Путивльський район 430
 Путятинці 712
 Рабат 2
 Равський повіт 682, 786, 788, 792
 Радехівщина 734
 Радехів 734, 736
 Радимно, гміна 784
 Раздельнянский район 170, 172, 224, 226, 264 368, 466, 468
 Раздельна 366–370
 Раухово 326
 Ревель 562
 Ремезівці 794, 884
 Ременів 786
 Ржищів 132
 Ржищівський район 132
 Рибне 760, 804
 Рига 26, 510, 974
 Рим 304, 624, 774, 888
 Рівне 422, 912
 Рівне, повіт 910
 Рівненська область 202
 Рогатин 710, 712, 716, 770, 802
 Рогатинський повіт 710, 798, 802, 840
 Роговка 84
 Рожковате 992
 Розенрот 392
 Розлуч 788
 Ромни 32
 Рорбах LXXXVI, 170–174
 Росесай 266
 Росія (до 1917) 18, 260, 306, 508, 584, 718
 Ростов див. Ростов-на-Дону
 Ростов-на-Дону LXIV, 166, 592
 Роттердам 564
 РП див. Польща

Руданці 786
 Руди 710, 716
 Рудки, повіт 790
 Рудно 786
 Румунія (Румынія) 92, 192, 204, 216, 306, 324, 360, 418, 488, 642, 646, 798, 939–942, 1004, 1036

 Самара 590
 Самарская губернія 64
 Самбір, повіт 786
 Самгородек 956
 Саратов 590, 826, 968, 992, 1022
 Сарненський повіт 92, 910
 Сарни 910
 Сасів (Сассів) 794, 796, 884, 886
 Сватово 302
 Сватовський район 310
 Свердлово 212
 Свердловск 590
 Свердловська область 154, 570
 Святе, гміна 784
 Себечів 682
 Севастополь 166, 276, 590
 Северш 70
 Селикса 70
 Семипалатинск 26
Середземне море 228
 Середньо-Будський район (С-Будский район) 532, 536, 538
 Середньо-Волзький край (Средне-Волжский Край) 418, 568
 Серпухів 550
 Сибір (Сибир) 26, 114, 268, 294, 296, 392, 440, 448, 456, 458, 690, 1040, 1102
 Сибір Західний (Западная Сибирь) 456
 Сибір Східний (Восточной Сибирь) 456
 Сирія 260
 Силовка 170
 Симферополь (Симферополь) 94, 96, 146, 150, 155–160, 164, 166, 168, 196, 200, 242, 276, 332, 362, 374, 376, 406, 450, 590, 608, 610, 764
 Скалат 294, 296
 Скалатський повіт 290, 292, 514, 884, 886
 СКК див. Північно-Кавказький Край
 Скнилів 786
 Скольський повіт 652
 Славсько, гміна 790
 Славянский район 426
 Слепуха 170
 Слепце 172

 Слобода Рунгурська 810
 Слободзея 370
 Словаччина 92
 Смільна 790
 Смоленск 590
 Смотрический район 72
 Снегиревский район 206, 220, 226, 278
 Снятин 654, 664, 806
 Снятинський повіт 804, 806
 Соболівка 102, 112
 Сокаль 682, 788
 Сокальський повіт 682, 788
 Солнцево 574, 578
 Соловецькі острови (Соловки) 90, 324, 690, 826, 1040, 1082, 1106
 Соловки див. Соловецькі острови
 Солодыри 84, 130, 132, 914
 Солонка 786
 Солотвино 656, 716
 Сороки Львівські 786
 Сорочин 130, 134
 Сорочинці 82
 Софія 940
 Софіно 64
 Спартаковский район 204, 206, 210–214, 218–222, 226
 Сполучені Штати Америки (Америка, США) XLVI, 26, 208, 224, 260, 422, 510, 516, 564, 578, 608, 646, 686, 756, 758, 896, 908, 944, 956, 988, 1004, 1020
 СРСР див. Радянський Союз
 Ставрополь 66
 Сталинград 590, 968
 Сталинградська область (Сталинградская область) 202, 966, 968
 Сталино 166, 590
 Сталінський округ 302
 Стамбул 10
 Станіслав LXXX, 88, 140, 622, 624, 628, 630, 652, 660, 664, 684, 686, 690, 702, 706, 710, 716, 730, 732, 740–744, 756–762, 772, 780, 792, 798, 804, 808, 810, 814, 834, 836, 838, 890
 Станіславський повіт 652, 686, 756, 804, 838
 Станіславщина 690, 756
 Старі Кривотули 664, 666, 692
 Старо-Каранський район (Старо-Каранский район) 574, 578
 Старо-Костянтинів 596
 Староходово, ст. 512
 Степанівка (Степановка) 512, 574
 Стінка 794, 884, 886

Стінка, гміна 796, 888
 Стокгольм 306, 618, 738
 Столин 102
 Столинський повіт 300
 Страсбург 208, 396, 1022
 Стрий 88, 684
 Стрийський повіт 652, 804
 Струтин 794, 884
 Суворово 170
 Сулимів 790
 Суми 518, 522, 524, 538, 1076, 1102
 Східна Галичина 626, 828
 Схід Далекій 214, 844
 Східна Малопольща 140, 760, 804, 834, 836
 Східно-Сибірський край 432
 США див. Сполучені Штати Америки
 Сянїк 622, 786, 788
 Сянїк, повіт 786, 788

Тагай 72
 Таганрог 590
 Тайшет 670
 Таллін 738
 Тальнівський район 486
 Тара, ст. 456
 Тарасо-Шевченковський район 396
 Таращанський район 486, 558
 ТАССР див. Татарська АССР
 Татарська АССР (ТАССР) 328
 Ташкент 590
 Тегеран 260
 Тербовля 890
 Тербовля, повіт 600, 884, 888, 890
 Тернопіль 88, 350, 526, 528, 652, 684, 752,
 774, 782, 792, 794, 882
 Тернопільське воеводство 792, 882
 Тернопільський повіт 884
 Тилигул-Береовський район 170, 174
 Тираспіль (Тирасполь) 20, 590
 Тисменичани 760, 804
 Тифліс (Тифліс) 166, 586, 590
 Тишківці 140
 Тлумацький повіт 692, 804
 Тлумач 664, 810
 Тобольськ 1100
 Товмачик 810
 Токіо 138
 Торосово 218
 Торунь 192
 Травное 424
 Трипольський район 920
 Тростянець Малий 888

Тростянець 602
 Трудовач 794, 884, 886
 Трудовач, гміна 796, 888
 Трускавець 786, 788
 Грушевичі 788
 Тула 590
 Тульчин 64, 70, 72, 1024
 Тульчинський округ 62, 64
 Туреччина (Турція) 10, 36, 214
 Турка (Коломийський повіт) 810
 Турка 788
 Тьвровський район 70
Тясмин 252

Угнів 682
 Угорщина 92
 Угринів Долішній 760, 804
 Україна (УСРР, Радянська Україна) *passim*
 Улан-Уде див. Верхньо-Удинськ
 Ульяновская губернія 72
 Уманський район 558
 Умань LXXVI, LXXXII, 118, 130, 486,
 948–952, 1052
 Уманьщина 444, 1052
Урал LVIII, 418, 426, 1102
 Урмань 882
 УСРР див. Україна
 Уфа 590
 Ухта 1100

Фастів 508
 Фастівці 402, 404
 Фастовецька сільрада 402, 404
 Фатовці 810
 Фатовці, гміна 838
 Федоровка 84, 86
 Феодосія 276
 Франція (Франція) LXXX, 336, 418, 632,
 636, 642, 646–650, 758, 760, 858, 940, 946,
 1004, 1036, 1096
 Фрейдорф 366–370
 Фрейдорф (Фрайдорф), район 828

Хабаровск 456, 590
Хаджибеевський лиман 124
 Харків (Харьков) LXIV, LXXVIII, LXXX,
 4, 12, 36, 48, 52, 62, 78, 80, 114, 120, 130,
 166, 180, 204, 228, 258, 260, 266, 278, 282,
 304, 378, 398, 402, 438, 444, 456, 460, 480,
 482, 502, 504, 512, 518, 530, 548, 562, 572,
 574, 580, 586, 592, 594, 602, 606, 608, 612,
 616, 694, 696, 722, 724, 826, 842, 854, 860,

880, 920, 934, 1056, 1064, 1090, 1092, 1096–1102, 1120–1123, 1138

Харківська губернія 80

Харківська область (Харковская область) LXVIII, 20, 74, 86, 116, 188, 430, 850, 940, 976, 1016

Херсон 284, 286, 336

Херсонський округ 18

Херсонська область 422

Херсонський район 278

Херсонщина 896

Хлібовичі Свіржські 774, 884

Хмельницька область 958

Хмельницький 1032, 1034, 1072

Холепци 46

Хорловський район 278–284

Хорольський район 1139

Хортиця 26

Христіанія 618

Христинівка 490, 494

Хуст 488

Цаді 624

Цветково (Цветково) 494, 1024

Цвітківський район 558

Цебриковський район 210, 214, 216, 218, 222–226

Цебриково 382

Центрально-Чорноземна область (ЦЧО) LXXVIII, 362, 364, 418, 426, 548, 568

Цеперів 786

ЦЧО див. Центрально-Чорноземна область

Чейково 264

Чекалівка 760

Челябинськ (Челябинск) 26, 590

Черепашное 70

Черкаси 486

Черкеска республіка 966

чернацька сільрада 240

Чернацьке (Чернацкое) 240, 532–538

Чернівці 942

Чернігів (Чернигов) 532, 536, 538, 616

Чернігівська область (Черниговська область) LXVI, 430, 850, 900, 1052, 1056

Чернігівщина 402, 404, 976

Черное 1044, 1066

Чернянський район (Чернянский район) 1066

Черняховський район 84, 456

Чехія (Чехословаччина) 360, 418, 444, 760, 798, 938, 946

Чигиринський район 252

Чижів 794, 884

Чобручи 368

Човгани, гміна 628

Черное (Черное) море 222, 228, 668, 858

ЧСР див. Чехословаччина

Чукалівка 804

Чутово, район 512

Шабаєво 366

Шарово 170, 264, 466, 468

Шахти (Шахты) 590

Швейцарія 758, 1004

Швеція 224, 618, 760, 942, 1004

Шевченківщина 444

Шевченково 388

Шепетівський район 1062

Шидлово 1010

Шлезвиг 326

Шпаєро (Шпаеро) 282, 346, 978, 980, 988, 994, 1018, 1020, 1022

Шпиколоси 794, 884

Щецінок 712

Щецінок, повіт 712

Щипьорно 420

Югославія 418, 934

Юринецький район 294, 296

Яблонів 664, 706

Яворівський повіт 682, 784, 788, 790, 998

Явче 712

Яготин 108

Яготинський район 108

Якутія 328, 362

Ялта 166, 276

Ялтушковський район 64

Японія (Япония) 12, 36, 52, 58, 124, 166, 190, 192, 214, 218, 262, 342

Яричів Новий 786

Яричів Старий 786

Ярослав 624

Ярослав, повіт 784

Ярославка LXXXIV, 958

Ярославль 590

Ясениця Масьова 788

У серії «Польща та Україна у тридцятих – сорокових роках ХХ століття. Невідомі документи з архівів спеціальних служб» до цього часу з’явилися такі книги:

W serii „Polska i Ukraina w latach trzydziestych – czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych” dotychczas ukazały się następujące książki:

Том 1

Польське підпілля 1939–1941. Львів, Коломия, Стрий, Золочів, Варшава – Київ 1998

Polskie podziemie 1939–1941. Lwów, Kołomyja, Stryj, Złoczów, Warszawa – Kijów 1998

Том 2

Переселення Поляків та Українців 1944–1946, Варшава – Київ 2000

Przesiedlenia Polaków i Ukraińców 1944–1946, Warszawa – Kijów 2000

Том 3

Польське підпілля 1939–1941. Від Волині до Покуття, ч. 1–2, Варшава – Київ 2004

Polskie podziemie 1939–1941. Od Wołynia do Pokucia, cz. 1–2, Warszawa – Kijów 2004

Том 4

Поляки і Українці. Між двома тоталітарними системами 1942–1945, ч. 1–2, Варшава – Київ 2005

Polacy i Ukraińcy pomiędzy dwoma systemami totalitarnymi 1942–1945, cz. 1–2, Warszawa – Kijów 2005

Том 5

Акція „Вісла” 1947, Варшава – Київ 2006

Akcja „Wisła” 1947, Warszawa – Kijów 2006

Том 6

Операція „Сейм” в Україні 1944–1946, Варшава – Київ 2007

Operacja „Sejm” na Ukrainie 1944–1946, Warszawa – Kijów 2007

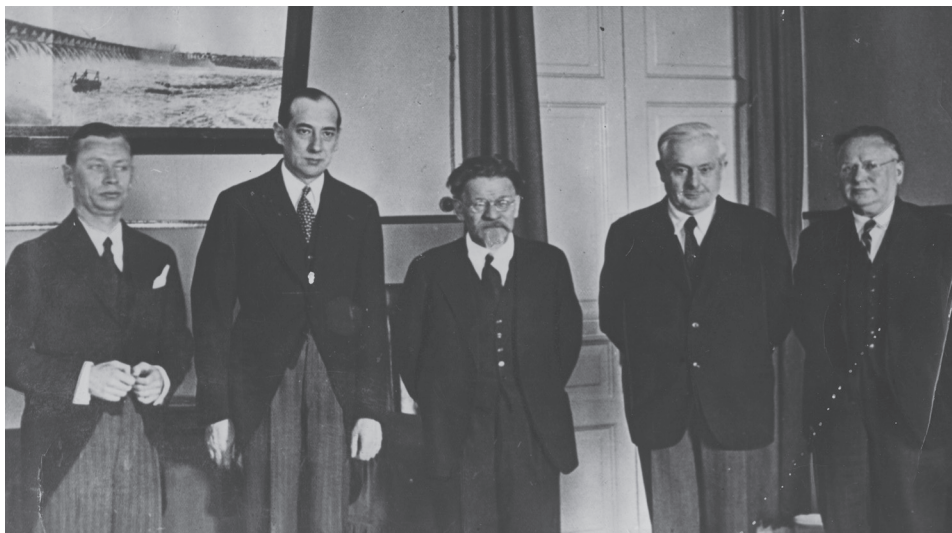
Posel RP i Ambasador RP w Moskwie
Juliusz Łukasiewicz, fot. przed 1939 r.
(NAC)

Посол РП/Амбасадор РП в Москві Юліуш
Лукасевич, фот. напередодні 1939 р.

Wręczenie listów uwierzytelniających przez posła RP Juliusza Łukasiewicza
przewodniczącemu CKW ZSRS Michaiłowi Kalininowi, 1 lutego 1933 r. (NAC)

Вручення вірчих грамот послом РП Юліушем Лукасевичем керівнику
ЦВК СРСР Михайлові Калінінові, 1 лютого 1933 р.

Posel RP w Moskwie Juliusz Łukasiewicz, minister spraw zagranicznych Józef Beck, Michaił Kalinin, ludowy komisarz spraw zagranicznych ZSRS Maksim Litwinow, luty 1934 r. (NAC)

Посол РП в Москві Юліуш Лукасевич, міністр закордонних справ Юзеф Бек, Михайло Калінін, народний комісар закордонних справ СРСР Максим Литвінов, лютий 1934 р.

Gmach konsulatu RP w Kijowie, fot. z 1926 r. (NAC)

Будівля консульства РП в Києві, фот. з 1926 р.

Zjazd konsulów w Moskwie. Piąty od prawej stoi konsul Mieczysław Babiński, siódmy od prawej konsul Henryk Jankowski. W centrum siedzi trzeci od prawej poseł Stanisław Patek, fot. przed 1933 r. (NAC)

З'їзд консулів у Москві. П'ятий справа стоїть консул Мечислав Бабінський, сьомий справа консул Генрик Янковський. У центрі третій справа сидить посол Станіслав Патек, фот. напередодні 1933 р.

Henryk Jankowski (w dolnym rzędzie w środku), kierownik Konsulatu RP w Kijowie (NAC)

Генрик Янковський (у нижньому ряду посередині), керівник Консульства РП в Києві

Jan Karszo-Siedlewski, kierownik
Konsulatu Generalnego RP w Charkowie,
fot. z 1938 r. (NAC)

Ян Каршо-Седлевський, керівник
Генерального консульства РП
в Харкові, фот. з 1938 р.

Mjr dypl. Franciszek Demel,
szef Wydz. III Studiów Oddz. II
Sztabu Głównego (CAW)

М-р дипл. Францішек Демель, керівник
III відд. Навчань II відд. Гол. шт.

Konsul Mieczysław Babiński (NAC)
Консул Мечислав Бабінський

Posel na Sejm RP Włodzimierz Kochan,
fot. z 1930 r. (NAC)

Депутат Сейму РП Володимир Кохан,
фот. з 1930 р.

Henryk Suchenek-Suczeki, naczelnik
Wydz. Narodowościowego MSW,
fot. z 1927 r. (NAC)
Генрик Сухенек-Сухецький, начальник
Національного відд. МВС, фот.
з 1927 р.

Kpt. rez. Rudolf Świątkowski, starosta
powiatowy w Tłumaczu (CAW)
К-н рез. Рудольф Свінтковський,
староста повіту в Тлумачі

Franciszek Ditz, funkcjonariusz Komendy
Okręgowej PP w Łucku (CAW)
Францішек Діц, працівник Окружної
комендатури ПП в Луцьку

Kpt. st. sp. Władysław Skłodowski,
starosta powiatowy w Kołomyi (CAW)
К-н ст. сп. Владислав Склодовський,
староста повіту в Коломії

10
116
2 sierpnia 33 r.

T A J N E !

452.tj.

Szef Oddziału II Sztabu Głównego.

Sytuacja na Ukrainie.

W a r s z a w a .

Zarówno z oficjalnych sprawozdań naszych konsulów, jak i z ustnych relacyj osób przyjeżdżających, wynika, że sytuacja aprowizacyjna na Ukrainie nie uległa polepszeniu.

Urodzaje natomiast są nadszpiegowane dobre. Zarówno oziminy, jak i jare zboża, /prócz prosa/, dzięki dobrej glebie i sprzyjającym warunkom atmosferycznym dają plon większy od szpiegowanego.

gorzej znacznie przedstawiają się okopowe, a zwłaszcza buraki, a to wskutek ogromnego zachwaszczenia, dla którego obfite opady okazały się bardzo sprzyjającymi.

Ten ogromny, nienotowany od kilkunastu lat urodzaj nie rozwiązuje jednak jeszcze kwestji aprowizacji, albowiem nie wiadomym jest, jak zostanie przeprowadzona kwestja zbiorów.

Jest to sprawa niezmiernie poważna ze względu na ogromne przzerzedzenie ludności wiejskiej /w niektórych okolicach całe wsie powymierały i nie ma kto sprzątnąć zasianego zboża/, katastrofalny stan koni i liczne "niewiązki" w dziedzinie motoryzacji sprzętu i dostarczenia potrzebnych materiałów pędnych.

Ostatnio władze sowieckie zaczęły mobilizować doraźnie ludność większych miast /Charków, Kijów i t.d./ i tworzyć z nich partje po kilkaset osób, które przymusowo są wysyłane w okolice, potrzebujące rąk roboczych, dla przeprowadzenia żniw. Transport jednak takich partyj napotyka jednak na dość poważne trudności z powodu niedomagani kolei.

Z drugiej znów strony wydajność tego rodzaju robotnika jest niepomniernie mała i bez przesady można powiedzieć, iż jeden wieśniak jest więcej wart od 10 czy 20 nieprzwyyczajonych do takiej pracy mieszkańców miast.

Podobno w Kijowie zmobilizowano takich robotników około 50 tysięcy, a w Charkowie jeszcze nawet więcej.

Ciągają oni dużemi partjami na dworce kolejowe, na których ze względu na niedomagania kolei siedzą nieraz w oczekiwaniu na pociąg po parę dni.

Za ludźmi podążają furgony, wyładowane rzeczami i zaprzężone w szkielety końskie. Sprawia to takie wrażenie, jakby ci ludzie nie mieli już do swych stałych siedzib powrócić.

Notowane są liczne wypadki zbiorowych śmierci /po kilkudziesięciu osób/ na skutek objedzenia się nawpół dojrzalymi kłosami zboża.

V e r t e !

Liczne partje ludzi /przeważnie robotnicy fabryczni/ są wysyłane również dla dozoru pól i zaopatrywane we wszelakiego rodzaju broń /stare karabiny, dubeltówki i t.p./.
Na polach nie widać prawie zupełnie technicznych środków dla zbiórki zboża /obserwacje konsula Sośnickiego z okolic Kijowa/, niepodzielnie pracują tylko kosy i sierpy.

Drugą z kolei kwestją godną uwagi jest przeprowadzana obecnie czystka.

Nie można powiedzieć, aby moment czystki wypadł w odpowiednim czasie.

Chłopi odnoszą się do tej sprawy z ogromną obojętnością lub wnet rozmyślnie i złośliwie ją utrudniają. Najczęściej, aby się zemścić na niektórych komunistach, denuncjują ich, że byli przedtem agentami Petlury czy też Polaków, co wprowadza duże zamieszanie w procedurę przeprowadzanej czystki.

W każdym jednak razie czystka jest przeprowadzana i to dość ostro. Ilość usuniętych z partji przekracza 50%, co w porównaniu z rezultatami czystki w innych okręgach /8-12%/ stanowi poważną różnicę.-

P.O.Attaché Wojskowego

Harland
/HARLAND/
Kpt.dypl.

Pismo attaché wojskowego w Moskwie do szefa Oddziału II Sztabu Głównego
Лист військового аташе в Москві до керівника II відділу Головного штабу

Mykoła Łemyk, zabójca pracownika sowieckiego konsulatu we Lwowie, podczas rozprawy sądowej (NAC)

Микола Лемик, убивця працівника радянського консульства у Львові під час судового процесу

Powitanie w Warszawie wydalonego z ZSRS Jana Bersona (drugi z lewej w okularach i kapeluszu), 21 sierpnia 1935 r. (NAC)

Привітання у Варшаві Івана Отмара-Берсона, вигнаного з СРСР (другий зліва в окулярах і капелюсі), 21 серпня 1935 р.